
3 1761 06609297 4

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

XXVII. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT

A M. T. AKADÉMIA SEGITKEZÉSÉVEL

KIADJA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

XXVII.

HERMAN OTTÓ:

A MAGYAR HALÁSZAT KÖNYVE.

I.

AZ V-IK (1884—1886. ÉVI) CZIKLUS

HARMADIK KÖTETE

A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁIRÓI SZÁMÁRA.

A MAGYAR

HALÁSZAT KÖNYVE.

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

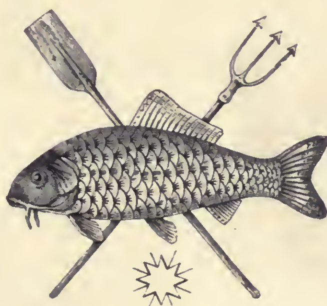
MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

HERMAN OTTÓ.

HÁROMSZÁZ ÁBRÁVAL, TIZENKÉT MŰLAPPAL ÉS KILENCZ KŐNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

1887.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVSAJTÓJA.

SEMSEY ANDOR-NAK

ajánlja

a szerző.

Uram, barátom!

Ha valaki, úgy Ön az, a ki ismeri hányt-vetett életem legfőbb vágyát.

Magyar könyvet írni, olyat, a melynek tárgya igazán a magyarság életéből van merítve, mely a valót ismerteti s e réven tisztázó is: erre vágytam.

Virág után törekedtem, mely magyarságlakta vidéken útonútfélen nyilik, ott árasztja illatát, ott bocsátja szellő szárnyára termékenyitő himporát s ott érleli gyümölcsét is, azt, a mely a nemzetnek mindene, gyönyörűsége, vára — mert valója, igazi szelleme.

És a szabad természet virága után vágytam, a mely mellett elhalad a mai kor annyi kutató vándora; elhalad közönyösen,

mert elcsábítja a virágházak mesterségesen nagyranevelt, külszines — de meddő ritkasága; holott az a vadvirág szerény, — szálanként egy kis semmiség; de bokrétába kötve, üditő illat forrása.

A mit e könyvben összefoglaltam, az magyar földben termett útszéli virágok szerény bokrétája: illata a nyelv, színe az ősfoglalkozás.

Önnek ajánlom emlékül azokra az esti órákra, a melyek oly gyakran bolyongva találtak kettőnket s tanui voltak annak, a mit anyanyelvünk szent ügyében tervezgettünk.

Fogadja a felajánlást szivesen attól, ki igazán

váltig hive és tisztelője

Herman Ottó.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ KÖTET.

BEVEZETŐ.

I.

TÖRTÉNETI RÉSZ.

II.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA

ÉS

A MAGYAR HALÁSZÉLET.

MÁSODIK KÖTET.

III.

TERMÉSZETHISTÓRIA.

ELŐSZÓ.

E könyv keletkezését az első szakasz, melynek czíme: «A könyv története», tüzetesen adja. Akad azonban még némely mondanivaló, a mely a könyv történetének keretéből kimaradt, de — úgy érzem — mindenesetre helyet kér magának.

A könyv szerzésénél két szempont vezetett. Be akartam bizonyítani, hogy a beható, eredeti kutatás a nemzetnek egyik, látszólag nagyon egyszerű foglalkozási körében is igen háladatos és, figyelmen kívül hagyva minden egyéb tanulságot, nyelv dolgában igen fontos; másfelől be akartam bizonyítani, hogy immár egy könyvet nemcsak szerzeni, hanem utolsó ízéig kiállítani is bírunk.

Az elsőre nézve következő megjegyzéseim vannak. Idegen szerzőkre csak ott voltam tekintettel, a hol azt a tudomány, mint közkincs, elkerülhetetlenné tette; így az őskor és ókor rövid jellemzésében; de kötelességem hozzá tenni, hogy a mennyiben némi önálló kutatásra is támaszkodhattam, ezekben is sok az önálló felfogás. Nem állítom, hogy nézeteim döntők, reménylem azonban, hogy meg van bennök az, a mi másokat behatóbb kutatásra serkenthet.

A magyarságra vonatkozó történeti rész oly adatokra támaszkodik, a melyeknek kifogástalan voltát nem vitatom. Jól tudom, hogy legkiválóbb történetíróink sok «régi» okiratról azt állítják, némelyről nyomós érvekkel bizonyítják is, hogy nem más, mint haszonlesésből vagy más tisztátalan forrásból eredő koholmány. Én ezekkel szemben a jóhiszeműség útját választottam, még pedig azért, mert a koholmá-

nyok mégis régiek, és mint koholmányok is bizonyítják a halászat fontosságát; a mi a jóhiszeműség útjára még külön is vezetett, az azoknak az okiratoknak magyar szókincse volt, a melyet a történeti mesterszavak és szerszámok szakaszai tárgyalnak. A többiekre nézve «A könyv története» adja meg a felvilágosítást.

A második szempontra vonatkozólag megjegyzem, hogy a könyv, egész kiállítása szerint magyar; papír, betű, a rajzok összessége itthon készűlt A rajzok között még azok is, a melyek a világszakirodalomban közkincset alkotnak — mint több ősi szerszám, ókori kép, a kopjahal, gőtehal, czafranghal — önálló rajz alapján vannak beillesztve; sőt metszés szerint még az eredetileg Cuvier-től származó süger-csontváz is magyar. A halászéletből merített képeket Jankó János úr dolgozta ki s azokon az alakok többnyire élő emberek képmásai; csupán a pákásztanya az, mely nem egészen a valóra van alapítva és leginkább leírásokból, a művész és a magam emlékeiből telt ki. A magyar szerszám- és halrajzok kivétel nélkül tőlem valók. Lehet, hogy mindezeknek kikészítése a külföld műintézeteiben fínomságban nyert volna; de én igen szívesen találkoztam a Természettudományi Társulat ohajtásával abban, hogy a fínomságot a hazainak alá kell rendelni; sőt azt hiszem, hogy az elért eredmény teljesen kielégítő is.

Ezeken kívül még a következő mondanivalóim vannak; sőt azoknak elmondása szoros kötelességem is. Minthogy a feladat legnyomósabb részét természetszerűen a magyar dolgok kiaknázásában kellett látnom s a rendelkezésemre álló idő egészben rövid volt, nem aknázhattam ki kellőképen a világirodalmat, melynek összeszerzése — de még felkeresése is — elháríthatatlan akadályokba ütközött. Én tehát Rau Ch. összefoglaló munkájára támaszkodva mondottam ki azt, hogy a történet előtti halászszerszám egy adott nemzet népies halászszerszámával nincsen összehasonlítva; e meggyőződésben ma is élek.

A midőn könyvemnek történeti része már ki volt szedve, Mattia Butturini úr megtisztelt kitünő művével, melynek czíme: «La pesca nel Lago di Garda, studio storico e critico. Salo 1885.», melynek okirattára a XV. században (1465) «Christophorus Mauro Dei gratia Dux Venetiarum» halászati rendeletével kezdődik: elismerem tehát, hogy helyi érdekű történet akad; még fontosabb s könyvemre is ki-

ható dr. BENECKE B. műve, melynek czíme: «Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen. 1881.» E könyvnek van történeti része, leginkább a czéhrendszer idejéből, ezenkívül némi népies szerszámrajza is. Az utóbbiban akad egy vetőháló, mely — úgylátszik, azonos avval, a mely hazánk keleti részeiben dívik, a melyet a néprajzi vonatkozású szerszámok közé soroztam s egy felől a kaspi-tenger mellékivel, más felől az «amphiblestronnal» hoztam kapcsolatba. Megvallom, hogy eredeti nézetem meg van ingatva s nem lehetetlen, hogy ez a forma nyugot felé messze terjed, ellenben a Duna, Tisza és Sió melléki a keleti. Az eldöntés ez idő szerint lehetetlen, mert sem az irodalom, sem azok a gyűjtemények, a melyeket ismerek, nem adják meg a kellő alapot.

Mielőtt hogy végezném, köszönetemet fejezem ki dr. FODOR JÓZSEF társulati első- és különösen PASZLAVSZKY JÓZSEF másod-titkár úrnak azért az odaadó fáradozásért, a melylyel művem nyomdai kiállítását elősegítették.

Budapesten, 1887 márczius 2-ikán.

Herman Ottó

A KÖNYV TÖRTÉNETE.

E könyv úgy keletkezett, mint keletkezik a forrás, a forrásból az ér, a futó érből a patak.

Az erdő mélyében, sziklás helyen megfeszül egy víz-ér; kitörne a napvilágra — de nem lehet; — egy kavics állja azt az útját, melyet neki az esés szigorú törvénye kijelöl; tehát feszül s csak feloldó erejével támad a kavics ellen.

Ha a véletlen nem avatkozik belé, évtizedek, talán századok tűnnek le az idők végtelenségébe, míg az a kis ér legyőzte akadályát.

De van a véletlennek ezernyi alakja, s egyik-másik segít az éren. Reá szállhat a kavicsra a madár s elmozdíthatja helyéről; valami fényes futóbogár menedéket vájhat a kavics alá — kitör az ér; utóbb lejtőt talál s mint bolyongó ér siet a völgyön lefelé.

Vizének bontó erejéhez csatlakozik az esés ereje s ez elsodorja a kisebb akadályokat; duzzadással, kitéréssel legyőzi a nagyobbakat is; útközben felszaporodik a víz —, mert sodra sok akadályt hárít el; feszülő erek szabadúlnak fel, összeolvadnak. — Így keletkezik a patak.

Lehet a patakból folyó; de mint patak szakadhat nagy folyóba is. Bizonyos, hogy a természet örök törvénye szerint végzi pályafutását, minden feladatát.

E könyv csak patak akar lenni; czélja, hogy bevétessék a magyar mívelődés nagy folyamába s ha nem is sokkal, de valódival gyarapítsa a folyam erejét.

A valódiság tekintetében rátartós; mert mint az a kis ér az anyatermészet szűz ölén, e könyv anyaga is ott fakadt magyar partokon, a magyar halásznép körében; s ott is erősbödött.

S az első feszülő ere mi volt?

Egy szegény magyar rajongva szerette a természetet s érezte, hogy nemzetének szüksége van a természet ismeretére, mely nélkül

igazi szellemi fejlődés lehetetlen; de érezte azt is, hogy a tudománynak, annak a nagy egyetemnek, mely senkié és mégis mindnyájunké, mely nem köti magát egy emberhez, egy nemzedékhez, a föld valamely pontjához, hanem éltetője, megnemesítője az egész emberiségnek, hogy e nagy egyetemnek szüksége van arra is, a mit magyar föld termel, rejteget.

A feladat nagy, szép és nemes volt s az a szegény magyar rászánta életét. Nem rettent vissza a fáradtságtól; nem attól, hogy vajmi kevesen értették s még kevesebben méltatták fáradozásait; gyűjtött, jegyezgetett harmincz éven át. Czélja az volt, hogy megírja majdan a magyar állatvilág természethistóriáját.

Ismerte a föladat nehézségét, a legnagyobbat is, hogy neki még a nyelvet is elő kell teremteni. De épen mert ismerte a nehézséget s a leküzdés föltételeit, helyes nyomokon indult el: a tárgyakat tanulmányozva, gyűjtögette a nyelvanyagot is, szedte pedig ott, a hol termett, a nép ajakáról.

De hát ő boldogtalan volt! Oly korszakban fáradozott, mely a nyelv dolgában szerencsétlen irányt váltott: Bugát «szóhalmazának» korában, mely mindenben, a mi tőrőlmetszett magyar volt, «parasztosat» látott; mely a nyelv géniusza ellenében szabályokat alkotott; de el is érte azt, hogy a nemzet, a melyet mívelni akart, nem értette meg!

Petényi Salamon volt az a szegény magyar kutató, ki akkoron helyes nyomon indult; de elbukott.

Hol vannak hátrahagyott iratai?

Elkallódtak. Java részök egy tűzvész áldozata lett, s csak töredékek kerültek hű kezekbe, melyek sokáig lappangtak, s lappanganak még ma is. Már pedig azok után, a melyeket megismertem, bátran ki merem mondani, hogy, ha Petényi Salamon kézirataiból csak az látott volna napvilágot, a mi eredeti szógyűjtés volt, a magyar természethistóriai műnyelv kincsesházának első alapja telt volna belőle.

A kegyelet vitt reá, hogy Petényi Salamon iratainak némely töredékét közrebocsássam s ez volt az a véletlen, mely ellökte a kavicsot, a mely alatt Petényi fáradozásainak egyik ere feszült, t. i. halászati búvárkodása, a melyet Heckel Jakab-bal, a kitünő halismerővel együttesen végzett magyarföldön, nyilván avval a szándékkal eltelve, hogy majdan megírja a magyar halak természethistóriáját is.

Ezek az iratok, mások közé keverve, Kubinyi Ferencz hagyatékával Báró Nyáry Jenő barátom birtokába kerültek, a ki észrevéve, hogy engem Petényi érdekel, átadta nekem az iratokat; evvel örök hálára kötelezett.

Az iratok teljesen rendezve, magukban foglalják a Petényi-től megfigyelt hatvanhét halfajnak és fajtának elterjedési viszonyait, a hozzá tartozó százhetvenöt magyar népies elnevezéssel együtt, a mely utóbbiakat már alkalmazni is kezdte.*

Ez volt az ér kitörése; mert legott eltökéltem magamat, hogy azt a 175 halnevet összeállítom és kiadom; sőt az értekezést meg is írtam.**

De volt ezek között egy fajnév, a mely iránt biológiai szempontból kétségem támadt: a *varsinta* vagy *vasinta*, Balaton melléki halnév, a melyen Petényi a *Phoxinus lævis* halat értette, de megjegyezte, hogy a halat a Balatonból nem látta. Tudtam, hogy ez a hal kizárólagosan hegyi patakok lakója; a dolog ingerelt s eltökéltem magamat a helyszínén való utánjárásra.

Evvel a forrás medenczéje megtelt s az ér elindúlt.

Kerestem a halat Siófokon, majd Balatonfő táján, majd Kenessén, s végre Tihanyban, a hol megkaptam s meggyőződtem, hogy Petényi tévedett, mert ez nem a *Phoxinus*, hanem az *Acerina cernua* L., vagyis a *vágó durbincs* volt.

Siófokon ekkor szememet szúrta a soknemű halászszerszám; kezdtem én azt jegyezgetni, s minthogy az egyes részek is érdekeltek, hozzá fogtam a rajzoláshoz is.

Az a sok magyaros mesterszó csak úgy csengett a fülembe; — eszme eszmét szült s egyszerre oly munkakedv — mondhatnám, lelkesedés — szállott meg, mint még soha.

Eszembe jutott, hogy a halászat az emberiségnek ősfoglalkozása, hogy szerszáma, fogása a népismeret, az ősrégészet szempontjából legalább is érdekes lehet; mert hiszen ősfoglalkozások terén a nép szívósan ragaszkodik mindenhez a mi ősi; hátha egy-egy nyom elvezet oda is, a hol az irott történet eddig néma?

Felötlött az is, hogy a magyar halászat hanyatlófélben van; a rét-

* Petényi jegyzeteit németül irta; de sohasem feledkezett meg a népies elnevezésekről, a melyeket látható szeretettel szedegetett össze.

** Megjelent a Magyar Nyelvőrben.

ségek eltünedeznek, a szabályozott folyók elvesztik ősi természetöket; mindevvel megcsökkennek a halászat régi módjai, az ősi szerszámok s ezekkel örökre elvész egy egész szókincs; tehát meg kell menteni azt, a mi még megvan.

Elgondoltam, hogy a halászéletnek vannak vonzó, mindenkit érdeklő eljárásai, szokásai, alakjai, a melyeknek könyvben, képben alig van nyomuk; hogy szótáraink duzzadoznak a ráfogásos dolgoktól; de sőt, hogy a multaknak fölismerése irányt adhat a jövőnek is.

Végre tudtam, hogy a feladatot aránylag könnyen oldhatom meg, mert sok az összeköttetésem, szeretem a népet, foglalkozását s tudok vele bánni.

Tervet készítettem s megbeszéltem a dolgot kipróbált barátaimmal: Semsey Andor-ral és Szily Kálmán-nal; azután hozzáláttam a végrehajtáshoz.

Az 1883-dik év julius hó 28-kán indultam el, hogy mindenekelőtt a Balatont vegyem elő. Eleve is eltökéltem magamat arra, hogy csak a valóban magyarnak vehető halászatot fogom tanúlmányozni, nehogy más elemek belévonásával zavart teremtve, megnehezítsem az itéletet.

Útba ejtettem a magyar-velenczei tavat; innen elmentem Siófokra; átcsaptam Komáromba, innen Szegedre; elővettem Budapestet; innen halászati perek tanulmányozása elvitt Enyingre; elmentem Körös-Tarcsára, innen a Szádellő völgyébe; majd a Bódva mentére, Hidvég-Ardó, Komjáti, Szendrő érintésével; átcsaptam az Ecsedi-lápra, Börvelyen és Kis-Majtényban kutatva; később az Ipolyhoz rándúltam; rövid időn megismételtem a Balatont, Kenessén, Tihanyban kutatva; majd Csongrádra és Szentesre vetődtem s újra fölkerestem Szegedet, különösen Algyő és Tápé ősihelyek miatt.

Ezekkel letelt az 1883-diki év, a mely azonban másképen is használt, mert minden időközt az irodalomban való kutatásra használtam fel s rendeztem az anyagot, a melyet levelezőim sorban beküldtek; jelesen a Komádi rétségre, az Oltra, a Bodrogközre és a Szamosra vonatkozót. Belefogtam a mesterszótár alapvetésébe, a szerszámok rajzolásába, halászati képek tervezésébe és Jankó János barátom segítségével elkészítésébe is.

A felgyűlt és bemutatott anyag alapján a kir. magyar Természettudományi Társulat részéről megbizattam a «Magyar Halászat Köny-

vének» megírásával s természetesen a kutatások kiegészítésével, a melyekhez hozzájárult az is, hogy SEMSEY ANDOR barátommal megállapodtam abban, hogy a magyar népies halászat érdekesebb eszközeit összegyűjtöm s a közeledő országos kiállításon bemutatom. Mindezeknek végzése, megindítása, egyéb kötelességeimmel szövetkezve, úgy hozta magával, hogy utazásaimat csak 1884-dik évi junius havában folytathattam.

Újra elmentem Szegedre, azután felkészültem a Székelyföldre. Kutattam Héjjasfalván, Székely-Keresztúron, Egyházas-Oláhfaluban, a Vargyas-mentén; a Rikán átcsapva, Baróton, Felső- és Alsó-Rákoson, Fülén; innen Olt ellenében Oltszemen, Sepsi-Szt.-Györgyön, Csikmadarason s fel a Gyilkostóig; innen, a Bucsinon átkelve, elmentem Székely-Udvarhelyre, majd Kolozsvárra és Bánfi-Hunyadra.

Ismét a magyar-velenczei tóhoz, Agárdba, kerültem s újra elővettem a Balatont, jelesen B.-Füred táját és Tihanyt, későbben Keszthelyt; újra bejártam az ecsedi lápot, Körös-Tarcsát, Komáromot; elmentem Tatára, Győrbe és Pinnyédre; és újra Szegedre, innen Apatinba s a Dunán átkelve a Drávafokra, Kopácsiba.

Evvel letelt az 1884-dik év. Az adatok halmaza igen megnövekedett s így hozzáfogtam egyes részek feldolgozásához.

A következő évben, 1885-ben, ismét csak juniusban kelhettem útra, mert a halászszerszámok kiállítása, a lajstrom elkészítése és egyéb kötelességeim csak így engedték ezt.

Utam Berettyó-Ujfalura vitt s innen Nagy-Enyedre mentem; viszszamenet Csucsán állapodtam meg, úgy Szolnokon és Tószegen is; azután ellátogattam Ungba a Latorczához; majd Záhonyba a felső Tiszához; elmentem Beregszászra, Nagy-Beregbe és Derczenbe, a Szernye mocsárhoz és a Borzsához; később elővettem Miskolczon a Sajót, a Bükkben a Szinva pisztrángos vizét és a Héjőt.

A Bükkben, az Alsó-Hámor felséges völgyének csendjében hozzáfogtam a történeti rész kidolgozásához; ezt ott betejezve, még a halászati képek megírását is elővettem.

Minthogy FRIEDEL ERNŐ német ichthyológus határozottan állította,* hogy a magyar és az ó-wend halászszerszámok között összefüg-

* Szóval, halászati gyűjteményem szemlélése közben.

gés van, elmentem Berlinbe, hogy a «Märkisches Provinzial-Museum der Stadtgemeinde Berlin» idevágó gyüjteményét megszemléljem, annyival is inkább, mert a Dunántúli részben vannak s voltak wend elemeink. Utam deczember első napjaira esett; de még nem volt az utolsó, mert hátra volt még a Fertőn kívül egy elhagyatott pont, mely sok ősi elemet igért: Nagy-Dobrony, mely a Szernye mocsár világához tartozik s legjobban «jég hátán» kutatható; csikorgó hidegben végeztem el ezt a keleti részt, honnan nyomban a nyugotira, a Fertőre vetettem magamat.

A 1886-dik év első havának hatodikán a Fertőnél, Hegykő magyar községben zártam be véglegesen utinaplóm írását.

Naplóim tanusága szerint a halászatra vonatkozó adatgyűjtéshez hozzáfogtam az 1883-dik évi julius hó 28-kán Magyar-Velenczén, a mint már említettem is.

A gyűjtésre csak az országgyűlési szűnidőket használtam föl; ezeket is csak részben, mert az anyag első rendezését és földolgozását is ekkor kellett végeznem s így a tulajdonképeni kutatási idő csak mintegy hét hónapot teszen.

Saját kutatásaim mellett éltem az ország számos pontján lakó barátaim szívességével is, kik kérdőpontjaim alapján gyűjtögettek s ezzel örök hálára köteleztek.

A kutatásban a dolog természetéhez alkalmazott saját módszerem szerint jártam el: keveset támaszkodtam ajánlásra és vezetésre; inkább halászati, különösen horgászati ügyességembe bízva, egyedül iparkodtam halászok közé keveredni, hogy fogásaikat meglessem, a szerszámjárást kitanúljam; s csak ott, a hol tisztán szógyűjtés járta, használtam rosz fülem helyett megbizható emberét; de a kérdéseket mindig magam intéztem.

Az anyagot a helyszínén ónnal jegyeztem és vázoltam le; a tanyán, vagy a hol megszállottam, legott letisztáztam; a rajzokat friss emlékezetből szabatosan kikészítettem, s a kirándulásról hazatérve nyomban feldolgoztam.

E mellett az eljárás mellett minden szóval háromszor, minden szerszámmal legalább kétszer foglalkoztam külön-külön; tettem pedig ezt tudatosan, mert töretlen úton járva, csak így közelíthettem meg a dolog lényegét.

A mint már említettem, mindenképen azon voltam, hogy csak tisztán a magyar halászatot, még pedig leginkább annak tisztán népies módját ismerjem meg, mert így remélhettem leginkább a sajátságok fölismerését.

Már eleve is két főcsoportra figyeltem, t. i. a pisztrángos vizekre és azokra, a melyekben ez a nemes hal nem él.

Magyar földön, azaz a Királyhágón innen, csupán a Szádellő völgyben halászsza tiszta magyarság a nemes halat; de halászsza az egész Székelység, tehát itt kerestem az idevágó mesternyelvet; a nem pisztrángos vizek — folyók, tóságok, mocsarak és lápok — között azokat választottam, a melyeken a törzsökös magyarság halászik.

Ekképen mindaz, a mi a halászatra, t. i. annak módjaira, szerszámjaira, fogásaira, szokásaira és mesternyelvére vonatkozik, s a mi a szótárakkal és a történelmi anyaggal való egybevetésből származik, teljesen önálló, eredeti kutatás eredménye; és mindaz, a mi Petényi kutatásainak eredménye, t. i. a halfajok elterjedése s azoknak némely népies elnevezése, pontosan ki van tüntetve.

A halászattal, szerszámaival és mesternyelvével, továbbá a halászat történetével Petényi nem foglalkozott.

Az egyenes kutatások arról győztek meg, hogy a magyar halászat mesterszavait egyes ember még egy évtized munkája árán sem merítheti ki — nemhogy én, egy arasznyi idő alatt. A magyar folyók mentén, tóságok partján még a tőszomszédos helységek is a legmesszebbre vágó eltéréseket tüntetnek föl, úgy, hogy a kutatásnak helységről-helységre — sőt halászbokorról halászbokorra kellene történnie.

Noha ezt tudom és érzem, nem rettenek vissza a könyv megirásától, mert a gyűjtött anyag alapnak elégséges.

Meggyőztek e kutatások arról, hogy a rétségek eltűnésével s az ott űzött őshalászat kiveszésével már egész nyelvkincs enyészett el.

Meggyőződtem arról is, hogy — mint mondani szoktuk — a tizenkettedik órában fogtam a munkához, mert a halászat általában, ősi része pedig különösen, hanyatló, illetőleg enyésző félben van s e hanyatlás, illetőleg enyészet, a nemzet legszentebb kincsét, nyelvét éri a legérzékenyebben.

Közvetetlen kutatásaimmal páros vonalban haladtak a történelmi kutatások is, még pedig nemcsak a dívó irányban, mely a halászatot

inkább csak javadalomnak tekinti és így tárgyalja is, hanem művelődési szempontból, mint nemkülönben ősrégészeti és néprajzi vonatkozásaiban is.

A Petényi Salamon százhetvenöt halneve, kutatásaim folytán, 460-ra szaporodott; a másnemű mesterszavak megközelítik az 1800-at, holott szótáraink egyremásra alig kétszáz halászati mesterszót foglalnak magukban, a meghatározás tekintetében pedig vagy gyarlók, vagy épen adósok maradnak.

A kutatás eredményének foglalatja a következő:

1. A magyar népies halászati eszközök sok tekintetben visszavágnak ősrégi időkre, ezért ősrégészeti és néprajzi szempontból szerfölött becsesek.

2. A halászat a magyarságnak mindenesetre ősfoglalkozása.

3. A magyar halászat virágzásának ideje a mohácsi vészt megelőző időkre esik; legrégibb okirataink már fejlett halászatról tesznek tanuságot.

4. Igazi őshalászat már kevés ponton található.

5. A régi magyarember gondozta a halat.

6. A mai magyarember irtja a halat.

7. Leleményesség dolgában a magyar halász ritkítja párját.

8. A magyar halászat föléledése az okszerű tógazdaságtól függ.

9. Magyar halászati irodalmat, az igazit, a népnyelv alkalmazása — tehát fölkutatása — nélkül megkezdeni nem lehet.

10. A magyar halászat történetét az élő népies halászat pontos ismerete nélkül megírni nem lehet.

Ez e könyvnek rövid története; de van hozzáfűzni való is.

Tudományos és ebből kifolyólag oktató irodalmunknak egy szaka sem tünteti fel oly szembeszökő módon azt a nagy tévedést, a melybe Bugát Pál nyelvújító iskolája esett, mint épen a magyar halászat irodalma.

És ez nagyon természetes is; mert a hal nemcsak tárgya a természethistóriának, hanem tárgya a nemzet egyik ősfoglalkozásának is; nemcsak a természet, hanem az ember háztartása szempontjából is fontos; itt tehát az élet és a tudomány közvetetlenűl találkoznak, egymásra szorúlnak. Itt az élet századokkal előzte meg a tudományt, hatalmas nyelvanyagot teremtett, a melylyel a tudománynak

számolnia kell, ha voltaképeni hivatásának meg akar felelni, mely az élő hatásban gyökerezik.

Halászati újabb irodalmunknak az élettel való összehasonlításából, egybevetéséből tanúljuk meg azt a nagy igazságot, hogy minden egyes szó, a melyet szükség nélkül alkotunk, tágít az amúgy is széles árkon, mely a tudomány és élet között tátong, tehát csökkenti a tudomány élő hatását; mert a fölösleges az, a mit az élet vagy visszautasít, vagy csak — hogy úgy mondjam — zárt körben fogad el.

És mivel újabb halászati irodalmunk nem számolt az élettel s fölösleges alkotásokhoz folyamodott ezért tévesztette el élő hatását.

Régibb íróink, kik a halászatot érintik, érezték az élet követelését. BARÓTI SZABÓ DÁVID «Paraszti Majorsága» tanubizonyság arra, hogy az író fölkereste a halászembereket, tőlük szerezte szükséges mesterszavait s így érte el a közérthetőséget; FÖLDI JÁNOS művén is megérzik ez a törekvés; sőt a szépirodalomnak is van ilyen embere, KUTHY LAJOS, ki «Hazai rejtelmek» czímű «regényében», a «Pusztai halászat» fejezetében oly leírásokat nyujt, a melyeken legott megérzik, hogy az életből vannak merítve.

Ujabb halászati irodalmunk merőben szakított ezekkel — nem csak az élettel, hanem avval is, a mit régibb irodalmunk nyujtott; az egyetlen kapocs, a mely az élethez és a régibb irodalomhoz fűzi, némely népies halnévnek alkalmazásából áll; de az alkalmazás ingadozó, sokszor önkényes; nem törekszik arra — a mire pedig a tudomány mívelése kötelezi, — hogy tudniillik a fogalmakat tisztázza.

Az a túlság, a melybe BUGÁT iskolája beleszakadt, arra vitte az írókat, hogy mindenütt «tabula rasa»-t képzeljenek, melynek betöltése egyedül rájok vár; s ezt az örvényt nem kerülte ki az újabb halászati irodalom sem. Nem törődve az élő nyelvvel, sem avval, hogy minden szavával egy ősfoglalkozásba ütődött, fölösleges alkotásokhoz fogott s evvel lemondott arról, hogy megállapíthassa a nyelv szellemében való alkotás törvényeit, azt, a miben a nyelv igazi hatalma rejlik, a mi nélkül élő, fejlesztő hatás még csak nem is képzelhető.

Csak két példát hozok föl.

A magyar vizekben a legismertebb halak közé tartozik a *Pelecus cultratus* L., a melyre az újabb halászati irodalom a «szobbár» nevet készítette.

Kétségtelen, hogy ezt a nevet a magyar halász nem ismeri, és — nem tekintve fülsértő voltát — már fölöslegességénél fogva sem veszi be, mert ezt a halat a következő neveken ismeri: kardoshal, kardkeszeg, kardahal, karda, garda, gardakeszeg, gargya, gyargya, gorda, korda, gallakeszeg, lánakeszeg, kaszakeszeg, szabóhal, balatoni hering, görbe paducz.

Mi tűnik ki e sorozatból? Tudnunk kell, hogy e hal nyulánk, hasafele végig éles s az egész alak könnyedén görbe kardpengére emlékeztet. A magyarázat önként kinálkozik: a népet az egész alak, a has éles volta vezette a név megalkotásában, innen a kardkeszeg és kopásai, innen a kaszakeszeg, a szabóhal; a hal soványsága teremtette a heringet, görbülése a görbe paduczot, mert egyébként paduczszerű: tehát a népnyelv a hasonlatot követi s így alkot is. Ebből pedig az is következik, hogy a nép eljárása megfelel annak a szabálynak, a melyet a tudományos természethistória atyja, Linné, felállított, kimondván, hogy a tárgyaknak elnevezése valamely tulajdonságra alapítandó, a minek a mondott hal tudományos neve meg is felel, t. i. *Pelecus*, a görög *πέλεκυς*, fejsze, tehát a hasfél élére czélozva; *cultratus* a latin culter, kés, az alakra czélozva.

A második példa im ez.

A legújabb halászati irodalom a hal úszószárnyait «pará»-nak mondja, mely szóval a halász azokat az úszó fácskákat nevezi, a melyek a kerítőháló fölét a víz színén úszva tartják. Ez a para azonos a pallóval, tehát átjáróval, hasonlat utján azért, mert a fácskák akkor, a mikor a háló a vizet átfogja, a palló képét nyujtják; bizonyítja ezt e fácskáknak számos neve: palló, pallóka, pala, palla, pálha, para, póta, pluta.

A parát tehát már ennélfogva sem lehet a hal úszószárnyára alkalmazni; legkevésbbé pedig azért, mert a halat nem az úszószárny tartja úszva — a hálóföle értelmében — hanem a fajsúlya: úszószárnya rendeltetése szerint szakasztott az, a mi a madár röpülő szárnya: mind a kettő a helyváltoztatás eszköze, működése, szerkezete szerint csavar természetű, tehát egy elvre vezethető vissza.

Ennek tehát szárnynak kell maradnia s a magyar halászember s általában a magyarember szabatosan oldja meg feladatát, a midőn mondja: «madárnak, bogárnak röpülő szárnya, a szélmalomnak hajtó szárnya, a halnak úszó szárnya vagyon».

Az utóbbit így részletezi:

«A süllőnek van első és második sörénye, van kormánysörénye, van állaszárnya, hasaszárnya és a farkon kormánya.»

Ez a képzelhető legfinomabb megkülönböztetés, és összevág a hal úszószervezetének kihatásával is, mert a háton levő rész valóban sörény s a kormánysörénynyel együtt csak iránytartó; az állaszárnya és hasaszárnya a hajtók, tehát szárnyak; a fark csapása adja főképen az irányt; a többi különböztetés pedig a «hal» hozzáadásával történik, azon a soron, a melyen a malomszárny, madárszárny, bogárszárny halad; tehát: halsörény, halszárny, halkormány.

Ez a két példa — úgy gondolom — elégséges annak bebizonyítására, hogy a nép nyelve kincses bánya, a melyet elhanyagolnunk nem szabad; — a ki tévedezett, ám forduljon sarkon s térjen e bányához; úton-útfélen kinálja az kincsének színét-javát.

Igen ám, de azt mondják, hogy a tudomány sok ismeretkörre terjed, a melynek tárgyaira, fogalmaira hiába keressük a nép száján a nyelvi anyagot.

Ez tökéletesen igaz; de nem kevésbbé igaz az is, hogy ha ezekben az ismeretkörökben alkotnunk kell, a nyelv géniuszának törvényét nem az íróasztalon, sem fogyatékos szótárakban, sem egyes képzők kínpadján, hanem egyedül az élő, romlatlan népnyelvben, régi idők nyelvemlékeiben találjuk meg. És ha ezekhez folyamodunk, ha behatóan, szeretettel foglalkozunk velök, akkor nyelvérzékünk finomúl s ez rávezet a helyes alkotásra is.

A művelődésnek egyetlen fegyvere a nyelv; feladata magasztos; de nehéz is, mert hivatása egyfelől az, hogy fejleszsze a tudományt, másfelől az, hogy e fejlődéssel élő hatást gyakoroljon a nemzet egészére.

Az élő hatás pedig abban a perczben megszűnik, a melyben a hatások kölcsönössége megakad, a közérthetőség megcsökken; vagyis a mely perczben a nyelvfinomítást az önkényes alkotás váltja föl.

Valódi remekíróink mély hatása abban rejlik, hogy öntudatosan közérthetőségre törekedtek; ápolták az élő népnyelvvel való szerves kapcsolatot. Arany, Petőfi ebből a szerves kapcsolatból merítették azt a bámulatos hatalmat, a melylyel a szépirodalmi nyelv romlását megakadályozták s a helyes irányt megteremtették.

És legyen az az irodalomnak bármelyik ága, ha élő hatásra törekszik, csak azon az egy úton éri el.

Nem arról van szó, hogy, például a természetrajzi író egyszersmind nyelvész is legyen. Tudom én azt, hogy két úrnak jól szolgálni nem lehet; de az «író» czím igen komoly; súlyos föltételekhez van kötve; ezeknek pedig legelseje a nyelv szabályszerű használata, a helyes, ép nyelvérzék, melynek ismét legtermészetesebb köszörűje a romlatlan népnyelv maga.

A magyar természetrajzi író nem vonhatja ki magát ez alól; saját hasznára való tekintetből s még egy más okból sem, mely nem egyéb, mint az, hogy egyedül ő van hivatva arra, hogy a népnyelvnek és a régi nyelvemlékeknek természetrajzi elemeit helyesen értelmezze, a szóról a tárgyra, a kifejezésről a fogalomra helyesen következtessen; — egyedül ő van hivatva erre, mert nála van meg a kellő tárgyismeret.

Mind ennek tiszta tudata vezetett és ösztönözött vállalkozásomban a magyar halászat mesterszavainak összegyűjtésére és e könyvben való alkalmazására.

Azonban a már fölsorolt tíz pont közül a tizedik, a mely az első ponttal kapcsolatos, külön munkát követelt, mert bizonyos, hogy a magyar halászat történetét a népies halászat kellő ismerete nélkül megírni nem lehet; mert egyedül a népies halászat adhatja meg helyes magyarázatát azoknak a kitételeknek, a melyek a halászatra vonatkozó régi okiratainkban oly gyakran találhatók. Ez serkentett arra, hogy, bár vázlatosan, de mégis foglalkozzam a történelmi részszel is.

És most megmondom azt is, hogy egészben véve mire törekedtem.

Ezt a könyvet nem irta tudós ember tudósok — a szó czéhes értelmében — kielégítésére, hanem írta egyszerű magyar ember magyar emberek okulására, általános műveltséggel bíró emberek tudásvágyának kielégítésére.

Szememet nem vetem a magasba, sem a külföld felé, mert valójában csak az lelkesít, a mi lelkesítette régibb íróinkat, kik előljáró beszédjeikkel megmondották, hogy a nemzetnek akarnak használni s ezt a könyvben be is váltották; én is erre törekedtem.

Ez a törekvés hozta magával azt is, hogy az a munka, a melyet e könyvre fordítottam, nekem nem fáradság, hanem élvezet volt; csak

azt sajnálom, hogy mélyebbre nem nyúlhattam; — a mi azonban nem rajtam, hanem a viszonyokon mult.

Még egy kötelességem van; teljesítem, mert az őszinte tisztelet és hálaérzet kifolyása: számot adok arról a támogatásról, a melyben részesűltem.

Legnagyobb hálával tartozom SEMSEY ANDOR és SZILY KÁLMÁN barátaimnak, a kiknek támogatása nélkül ilyen természetű vállalathoz hozzá sem foghattam volna; hasonló értelemben tartozom hálával FORNSZEK SÁNDOR és Dr. TURNOVSZKY JENŐ kipróbált barátaimnak is.

A magyar történeti részben támogattak: FEKETE ZSIGMOND számos jegyzettel, Dr. HAMPEL JÓZSEF és neje PULSZKY POLYXENA asszony, THALY KÁLMÁN, NAGY GYULA, FRECSKAY JÁNOS és különösen MAJLÁTH BÉLA barátom.

A mesterszavak és halászszerszámok gyűjtésében a következők voltak nagy segítségemre:

A Balatonmelléken: MÉSZÖLY GYULA enyingi, MÓROCZA KÁLMÁN b.-füredi járásbirák; MAGYAR JÁNOS veszprémi kanonok és KARDOS GYÖRGY keszthelyi halászmester.

A Bodrogközön: bold. HEGEDŰS LÁSZLÓ képviselő, SZINYEI GERZSON tanár; BUDA JÁNOS és FÜRJÉSZ TAMÁS ref. papok.

A Bódva mentén: Dr. HORVÁTH GÉZA és Dr. SCHMIDT SÁNDOR.

A Duna mentén: FÖLDVÁRY MIHÁLY Pest-Pilis-Solt és Kis-Kunmegye alispánja, TUBA JÁNOS Rév-Komárom város főjegyzője és FANDA JÁNOS halászmester.

Az Ecsedi láp vidéken: Dr. SERLY GUSZTÁV Szatmármegye főorvosa, SCHUSZTERICH IGNÁCZ Nagy-Károly polgármestere, BODOKY GYULA Börvely-jegyzője, id. KISS ÁRON ref. esperes.

Az Ipoly mentén: MOHÁRY GYULA r. k. plébános.

A Mosztonga mentén: KRAPPENHEIM JÓZSEF r. k. plébános.

Az Olt mellékén: Báró RAUBER OTTÓ, ZATHURECZKY GÁBOR, DIEMÁR KÁROLY kir. ügyész és utitársam, BARABÁS SÁNDOR ügyvéd.

A Szamos mentén: GÁMÁN ZSIGMOND.

A Tisza mentén: Szegeden: BERTALAN ALAJOS tanár, REIZNER JÁNOS főkönyvtárnok; Tápén: HEGEDŰS ISTVÁN jegyző; Csongrádon: ÉDER JÁNOS tanár.

A Velenczei tó mellékén: Bóné testvérek, Meszleny Lajos képviselő és Sárközy Aurél alispán.

A Komádi rétségen: Nagy Dániel ref. pap.

A Latorcza mentén: Lám Gyula ügyvéd.

A Szernye mocsár vidékén: Ferge József ref. pap.

Fogadják tőlem egyenkint és összesen forró köszönetemet.

De nagy hálával tartozom kedves magyar halászbokraimnak és felekezeteimnek is, a nagygazdától a futosóig, a vezerestől a jegellőig, az öreghalásztól a kis keczésig; s hogy már egy-kettőt meg is nevezzek, hát Petneházy Ferencz uramnak Körös-Tarcsán, Kun Ferencz uramnak Kenessén, Csíkos Antal, Böröcz Mihály és Kopp István uraiméknak Szegeden, öreg Biassi János uramnak Tápén, Galamboséknak — Szalay János öreglegénynyel — és Tuba István uraiméknak Komáromban, öreg Máthé Ábel, Tar János és Kántor Illés uraiméknak Kopácsiban; végre ős Tihany disznósi halászbokrának, nevezetesen Kis Péter kulcsosnak, Német Vincze jegyzőnek, Pálfi Károly gyalogszer haleladónak, Major János kocsiszer haleladónak, Molnár Imre kisbirónak, Farkas Péter hegyenjárónak, Kovács József és Kovács Vincze halász társaknak.

Ezek egytől egyig igaz magyar emberekhez illő nyiltsággal és készséggel — sokszor azt se kérdve, ki vagyok, mi az állásom, vagy mesterségem — de még nevemet se tudakolva — helyt állottak, mindent előszedtek, értelmesen megmagyaráztak, semmi fáradtságot nem sajnáltak; noha nem egy van közöttük, kire hetven-nyolczvan év terhe nehezedik, ki rég megette javakenyerét; de azért még ma is keményen fogja a kormányt — ők mondják: «mind halálig, mert igaz magyar halászhoz így illik!»

AZ EMBER ÉS A HAL.

A Föld kérge állandóvá lett, megszilárdult. Hegységei föl voltak vetve, sikföldje ki volt terülve. A víz és a szárazföld elváltak egymástól. A régi korszakok élőlényei — állatjai, növényei — a melyeket most ásatag alakokban csodálunk s a melyekben az emberi tudás az életnek és alakjainak keletkezését, fejlődését kutatja, mind a föld rétegzeteibe temetkeztek.

A fejlődés és átalakulás során s a letünt alakoktól eredve ismét mások keletkeztek, olyanok, a milyenek a megifjodott földkéreg természetének megfeleltek, a minők rajta megélhettek.

A földkéreg legifjabb rétegzetén akadunk az első emberi nyomokra és el kell fogadnunk, hogy az ember itt ébredt öntudatra. Ez öntudata lassan fejlődött s az emberiség egészét véve, lassan fejlődik még ma is. Az öntudat fokát pedig azok az életviszonyok határozzák meg, a melyek között az ember élt és él. Tanuja ennek az a Nap, mely ma is elárasztja a földgömböt éltető sugárözönével. Ez a Nap, a földgömb egyetlen fordulása közben, bevilágít földrészünk magasra fejlődött míveltségébe, abba, mely arra sarkalja az embert, hogy saját létének végső titkait megostromolja, szolgájává tegye a tüzet, a vizet, a levegőt, a villámot és mindent; de bevilágít az a Nap az éjszaki sark tájain az eszkimó kunyhójába is, ki többre tartja a jó szigonyt, mint a művelt ember azt az érzékeny szerszámot, mely az élet legparányibb mozdulatáról is biztos hirt ád; és odatekint ugyanaz a nap a délszak tájaira, a földkéreg utolsó forradalmából kifelejtett Ausztráliába is, merőben elütő életével, az öntudat legalsóbb fokán álló, majdnem állatembereivel.

És ime! Az egyik ponton az ember mesterségesen költi, tenyészti az édes vizek halait és a halászhajóknak ezreit meneszti a tenger végtelenségébe; itt a hegyi patak kristályos, sebes vizébe veti a finom

horgot, a melyre mesterséges legyet hazudott; amott óriási hálókkal szántja, szűri a tenger vizét, s a fogott prédával világra szóló kereskedést űz.

És azon a másik ponton az ember meglábolja a vizet, kitapogatja a halat — eszköze a puszta kéz, épen úgy, mint a hogy a halászó sas eszköze a karom és a csőr.

Egy és ugyanazon a napon látjuk az embert a fejlődés legmagasabb fokozatain és a legnagyobb elmaradottságban is.

De lenni kellett időnek, a midőn a «természet ura» az emberiség értelmében bölcső korát élte. — Vajjon milyen lehetett az?

Az anyatermészet öléből kikelve, négy hatalmas ura akadt, ki alkut nem ismert, kinek föltétlenül engedelmeskednie kellett. Szerencsére e négy hatalom nem csak parancsolt, nem csak zsarnokoskodott, hanem oktatott is.

Ez a négy hatalom az éhség, a szomjúság, az álom és a szerelem; — hatalom az ma is s az marad, a míg e földön ember él.

Ezek tanították az embert érzékein át az életre; ezekből kelt ki az, a mit szellemnek nevezünk s a mi az embert az állattól megkülönbözteti.

E nagy hatalmak nyomása alatt a szem nemcsak nézett, hanem látott is; ezekhez szegődött a szaglás, az érzés és az ízlelés, a melyeket az ember, szervezetének sajátosságánál fogva, másképen alkalmazott, mint alkalmazza, szintén szervezeténél fogva, az állat az övéit.

A röghöz kötve, az ember még fegyvertelen is volt; a négy hatalom reávezette a fegyver kiokoskodására, az óvatosságra, a viszonyok fölismerésére, fölhasználására.

Hogy álmát biztosítsa, fészket rakott az őserdő hatalmas fáira; betelepedett a barlangokba, czölöpre építkezett a vizek színe fölött.

Az éhség vezette a síkon, a hegyen, a völgyben és az erdőn; a szomjúság odavezette a vizekhez.

Látta, mint csapott le a sólyom áldozatára, mint ragadta el az erdő dúvadja prédáját; látta, mint táplálkozik más madár az erdő bogyójával, sok állat a rétség füvével, s — talán ezekhez folyamodott legelőbb is; hiszen röpülni nem tudott, a dúvadat nem követhette eljárásában, mert teste fegyvertelen volt.

De tökéletesebb szervezeténél fogva máskép hatott reá az oktatók

oktatója, a tapasztalás is, mint hatott az alsóbbrendű állatra: ez tette lassanként «a természet urává.»

Tapasztalatait összegezte s kivonta a tanuságot: itt rejlik lényének felsőbb volta.

Ez vitte reá a kisegítő eszközök sokaságára, sokféleségére; különféle viszonyok között azoknak megválasztására és biztos alkalmazására.

És a negyedik nagyhatalom, a szerelem, őt nem csak besugárzotta, hanem emelte is; mert korlátot szabott az egyén határtalan önzésének, a midőn családossá tette s a család gondozását, fentartását a párra bízta.

És az így alkotott ember a vízhez is kötve volt.

Valahányszor szomjúsága a vízhez szólította, mindannyiszor belépillantott az éltető elem mélyére s minden bepillantás oktatta.

Megismerkedett a víz életével is.

Megfigyelte a halat, mint veti föl magát a víz fölött röpködő rovar után; látta a nagy ragadozó halat, mint nyelte el a kicsinyt és látta a hal rohanását a vízre hullott levélre s azt is, hogy megcsalatkozott. És viszont látta azt is, hogy a halászó sas kémkedve röpül a víz fölött, sajátságos szárnycsapással ott a magasban megáll, hirtelenül előreveti karmait, lecsap a vízbe, elfogja s viszi a halat; látta a halászcsért, a küszvágót lecsapva vagy szedegetve halászni; és végre látta a gémet türelmesen helyt állani, hegyes, hosszú csőrével villámgyorsan a hal felé vágni: megtudta, hogy a hal is eledel s utána vetette gondolatját.

Észrevette, hogy az áradozó patak, visszatérve medrébe, vizet, halat hagyogat a gödrökben; észrevette, hogy a tószélek nádja megmozdúlt s hogy ilyenkor a nagy hal törtetett rajta keresztül.

A bokor tövise, a melybe az az ember beléakadt, reá vitte a peczekre, a melyre a férget reá húzta, hogy — talán háncsra kötve — odadobja a halnak; a gémtől vehette a szigonyt; a patakmellék gödrétől, a víz apró tükrét falszerűen körűlvevő nádtól tanúlhatta a rekesztést; a fától, a melyet a vihar a patak medrébe döntött s a mely a vizet felduzzasztotta, de vízmentén apasztotta is, tanúlhatta a dugást; végre a tó hinárja, mely a halat megkötözte, taníthatta meg a hálók kötésére.

A hal életének megfigyelése, az ezer jelenség és véletlen, a mely-

nek az ember tanúja volt, ezek tanították őt a halászatra. Egybevetette mindezeket másnemű tapasztalataival s kieszelte szerszámainak sorozatait. Saját keze fogásával, a kitapogatással kezdhette, aztán átmehetett ősi barátjára, a fára, nádra, innen a vizek eldugására — nagykésőn a tüske révén a peczekre, horogra és szigonyra.

Nem történet ez — csak sejtés; a «talán» bizonytalansága!

Az első tapasztalatszerzésnek hosszú, rögös útja volt az, a melyen a halászat fejlődött; az élet ezernyi ezer szükségének kellett közrehatnia, a míg fejlődésének csak legalsóbb fokozatait is elérte; nagy út, míg fölfedezte a kovaszilánk lerepesztését, hozzá a kötőanyagot s elkészíthette a szigonynak legelső alakját.

És milyen hosszú út lehetett az, míg a csontnak, a szarvas agancsának kiformálását megtanúlta, míg reájött bizonyos növények rostozatára, míg megtanúlta a fonalkészítést, a hálók kötözését akkor, a midőn nem hatott még a gyermek nyiló szemére, a serdülő ifjú ébredező értelmére az emberi szorgalomnak és tudásnak végtelen tárgyözöne! Mert hiszen akkor csak a szűz természet mosolygott reá — de rémítette is villámaival, dörgésével s más jelenségeinek megfoghatatlanságával.

Mily hosszú út volt az, mely az embert az érczek fölhasználásáig vitte?

És ha mégsem volt olyan hosszú az az út, legalább ott nem, a hol az emberiséget osztályozó hatalom a viszonyok kedvező volta, könynyítette meg az eligazodást?

Hátha a bölcső korát élő emberiségnek legalább egyes részei, a természeti viszonyok kedvező hatása alatt úgy fejlődtek, úgy okultak, mint fejlődik és okul a csecsemő édes anyja szeretetén, gondoskodásán?

Ez a gyermek hallja a szeretet hangját s érzi hogy az; — csak a hangot hallja — a szót meg nem érti — és hangot ad ő is; gyönyörködik benne, ismétli és ismétli.

S a mint az anya szól, abból a tiszta gyermekszemből kitör az eszmélet sugara; egész lénye ott csüng az anya mozgó ajakán — a hangból gyügyögés, ebből érthető szó s mind értelmesebb beszéd lesz — és bámulatosan rövid idő multán már kicsillan a gyermek sajátossága, egyéni volta; — az eszmék lánczolata, bizonytalanúl bár,

de indúl; sőt a képzelet is szárnyalni kezd — azt sem tudjuk, mikor, hogyan fejlődött ki mindez!

Hátha az anyatermészet szava, ezernyi jelensége is úgy hatott az ősemberre? Ezen az ösvényen tovább nem haladhatunk.

Az éleselméjűség ostromolhatja ezt is; de az önbírálat hamar reá tanít, hogy az éleselméjűséggel testvére, a képzelődés is ott van, s mint könnyebben mozgó utitárs, magával ragadhatja.

A való, az igazság, lényege szerint nem ismerhető fel a képzelet útján; az tapasztalást követel.

És mit mond a tapasztalás az ősemberről és a halról? Azt, hogy az ősember jókor — már igen jókor — hallal élt; hogy a mint a halászat fejlődött, mindinkább a vízhez kötötte az embert; a vizek halashelye marasztotta, a társsal szövetségre birta, tehát telepítő hatást gyakorolt; inkább, mint a vadászat, melynek természete kalandozásra birta — még ha szövetségben űzte is.

A tengerek mellékein felhalmozott őskori konyhahulladékok nagy tömegei a halászó ember tartós ottlétét magyarázzák nekünk; bennök látjuk első csíráit az emberi társadalom fejlődésének, melynek a tartós megtelepedés főfeltétele.

S minél inkább halmozódnak az őskorszakok reánk maradott ember-nyomai, minél inkább közeledünk a történelmi korok felé, annál jobban vehetjük ki azt, hogy a halászat népfoglalkozás volt, sokkal inkább mint a vadászat; s ez érthető is.

A vad futott, mint fut ma is a megtelepedett ember környékéről; megszerzése mind nehezebb lett. A hal megmaradt s minthogy életének minden mozzanatával a vízhez volt kötve, az ember mindig tudta, hol keresse. Hozzájárúlt a hal szaporasága is.

A vad, az ember szükségéhez képest, csak gyengén szaporodott, megszerzése veszedelemmel járt; a hal kifogyhatatlan tömegekben kinálkozott. A vad a szárazföldön, tehát hasonló viszonyok között vette föl a harczot az emberrel, érzékeinek élességében sokszorosan felülmúlta, s így kijátszhatta, sokszorosan legyőzhette.

A hal egyedűl a vízre volt utasítva s az embert minden tapasztalása közelebb vitte ahhoz, hogy teljesen hatalmába kerítse.

Az élő lények közül vizek mentén a halra esett a súly az ős ember háztartásában.

A voguloknak van egy ősi hitregéjök, mely a teremtés menetéről, az ember értelmi fejlődéséről emlékezik s naiv egyszerűséggel sok igazat mond.*

Numi Tarom ott az embernek oktatója s reá tanítja a vadászatra s a halászatra is; de sőt egyenesen meg is teremteti vele a vadat, a halat; — elég jellemző, hogy a halat későbben mint a futó és a szárnyas vadat. Numi Tarom ad az embernek kétféle halat s ez elviszi az Ászbeli halat a nagy folyóba, a Jabelit a kis folyóba, a tóbelit a tóba.

Hét tél elmultával utána néz az ember, és úgy találja, hogy a hal megívott; s a víz színéig felszaporodott; de ekkor az a kérdés: hogyan kerítheti meg?

Numi Tarom rátanítja, hogy nyáron a folyó torkolatát, a tó kifolyását czégével és vészléssel rekeszsze el; hogy a fa háncsából és vékonyra hasított gyökereiből varsát kössön, a melybe a hal maga megyen belé. Télen a kis folyót és nagy folyót téli vejszével kösse át, a melybe a hal magától téved belé. Ez a rekesztő halászat — mint látni fogjuk — minden valószínűség szerint a legősibb mód.

A Numi Taromnál járt ember ekkor elindúl s tanítja a népeket — halászatra is. Megtanítja a hálókötésre, varsafonásra, a vészlésre, a czége és a vejszeállításra.

A varsás háncsból és hasított gyökérből köti varsáját; a hálós a hegyen termő — alkalmasint csalán — növényt nyűvi, szálaiból fonalat sodor és hálóvá köti, megcsinálja a kecze- és kerítő hálót, mely utóbbihoz a kötelet a fák háncscsa adja neki.

Sőt az ember első ragasztéka, a melylyel az íját két félből enyvezte össze — e hitrege szerint — egy kecsege féle halból került ki; — a mai vizahólyag!

Igy hozta ezt haza Reguly Antal északi tájakról s adta ki illő kegyelettel Hunfalvy Pál.

És, a ki rá mondja, hogy mind letűnt, a mire Numi Tarom az embert tanította, annak nincs igaza: mert a Kraszna szegény magyar halásza még mai napon is tisztán háncsból készült szerszámot eresztget a vizek méhébe.

* A Vogul föld és Nép. Reguly Antal hagyományaiból kidolgozta Hunfalvy Pál. 1864. Az e hitregéből következtethető szerszámokat saját felfogásom szerint adom, hogy a későbbiekkel összhangba hozzam.

A TÁRSADALOM ÉS A HAL.

Az őskori nyomok hallgatag világát a beszélő hagyomány, ezt az irott történet váltja föl.

A hal nemcsak az emberi társadalom anyagiasságában, hanem eszmevilágában is mind nagyobb tért követel magának; az ember hitébe fogadva eléri a szentséget, csodák tárgyává lesz; följut az égbolt csillagvilágába.

Mindez fényes tanubizonysága annak, hogy a társadalom minden korban érezte a hal fontosságát.

Az asszíroknál, föniczíaiaknál, Sziria és Egyiptom népeinél a hal, mint minden állat, mely a társadalom fennállására hasznos volt, az oltárokra került s mint szent állat tiszteletben részesült; — e népek papsága állítólag ezért nem élt vele.

A Pythagoræusok tartózkodtak tőle, mert a hallgatásnak — mint főerénynek — jelképét látták és tisztelték benne.

A régi Lykia jósai jövendőt mondtak a hal megjelenéséből, távozásából.

Az ó-egyiptomiak alakos jegyírásában, a hieroglyphben, a hal alakja igen gyakran fordúl elő, mint a bőség és a gazdagság jegye; azzá avatta a szent folyó, a Nilus halakban való áldása.

A klasszikus korok népeinek hite, képzelete külön istent adott a vizeknek s a bennök élő halak seregeinek.

Neptunus, a vizek istene, háromágú szigonynyal uralkodik a halak töméntelen seregein s Proteus, a jósló alisten, őrzi a főisten tengeri borjait* az egyiptomi vizek síkján, mélységében.

E korok képzőművészete megragadja a halat is, rávési szobraira; befogadja fali képeibe.

* A delfin, melyben akkoron még halat láttak.

És belékerül a hal Martialis költészetébe, ki a tengeri ponty, a Mullus fölséges voltát magasztalja.

E hatalmas kor meghanyatlik; Róma alapítójának utolsó, satnya nemzedéke a dőzsölésbe fúl s a végső vonaglása, az obsonium — a halas lakoma is; — ott szerepel azután Martialis költő Mullus hala, melynek minden egyes darabját a dőzsölők prédasága mai érték szerint ötszáz forintokkal fizette meg.

És mint mindig volt és mindig lesz, úgy történt az akkoron is: fölemelkedett az igazság, törvényt ült és megkezdé hódító menetét, mely maig tart; — megjelenik, néha mintha örökre leszorulna, de újra s mind hatalmasabban feltámad.

Az igazság, az emberszeretet, az egyenlőség, a testvériség és a könyörület tanához a hal sokszorosan fűződik hozzá.

A magasztos tanok hirdetőjének szimboluma a hitbuzgók magyarázata szerint a halnak görög neve: *ἸΧΘΥΣ*, azaz «Ichthüsz», jelentése pedig: *Ἰησους Χριστος Θεου Υἱός Σωτηρ;* magyarúl: Jézus Krisztus Isten Fia Üdvezitő. Ezt jelentené a görög felirat Krisztus legrégibb képein.

És az újszövetség könyvében ott látjuk Krisztust Galilea tengerénél, Genezareth tavánál, mint választja apostolait a halászok közül, hogy emberhalászokká avassa; a kétkedőnek mondja, hogy vesse az amfiblesztron és szagéna hálót* a vizek mélyébe, és ime a háló szakadásig telik meg halakkal; a hegyen oktatva, két hallal és néhány kenyérrel vendégeli meg a hivők nagy tömegét; — — az igazság hálójával kifogja az embert a tévedések tengeréből, a hol szaporaságával megmutatja az utat és a módot az igazság terjedésére.

Innen származik a pápák halászgyűrűje; rajta van Péter apostol alakja, a mint hajón állva, beveti a hit horgát a tévedés tengerének mélységébe.

Régi családok ősi czímerében sokszorosan fordúl elő a hal, mely ezen a helyen a hazaszeretetet és az óvatosságot jelenti; igen, mert a hal föltétlenül hűséges a maga eleméhez, a vízhez, onnan ki nem vágyik; ha az erőszak kiveti belőle — meghal; és a kisértés, mely a nagy erények örökös ostromlója, megtanította az óvatosságra.

* A vetőháló.

A hal a tisztaságnak is jelképe s a középkor hitbuzgósága, mely a vallás rendeleteit oly szigorúan tartotta meg, bőjti eledelt csinált belőle, más állatok húsától megkülönböztette. Ez azokban az időkben a halászat méltóságát emelte, halgazdagságot teremtett s a halat a megélhetés fontos tárgyává avatta.

Azokkal együtt, a mikkel a csillagászat tudománya az égbolt ragyogó világát benépesítette, hogy fölséges igazságait a természet képeivel, az emberi elme és képzelet szüleményeivel kapcsolatba hozva, az emlékező tehetség számára mintegy kedvesekké tegye, a halak is odakerültek; időszámítás szerint a februárius — régentén «halak hava» az ő hónapjuk s oda tartoznak az ekliptika csillagképei közé.

A csillagászat tudományában jegyök ez: ♓

Az a csillagzat, a melyhez a hal kötve van, a fölöttünk ragyogó égbolt déli tájára esik, a költők csillagzata — a Pegazus — alá s az első rangú Fomahand csillag közelébe.

A hal gazdasági jelentősége két tulajdonságára vezethető visza: az egyik az, hogy még a legkisebb patakcsában is csak akad — ha hitvány is, de akad; a másik az, hogy mérges hal nincsen, mindnyája elkölthető eledel.

Különböztetés csak jó és silány, kövér és sovány, nem szálkás és szálkás közt tehető s ebből a különböztetésből következik, hogy a gazdag és szegény megosztozik rajta, mert csak értéke különböző.

Az egyik kikeresi azt, a melynek húsa finom ízű, szálka nélkül való; a másik beéri a jóízűvel, ha szálkás is s mind a kettő avval a tudattal költheti el a magáét, hogy egészséges táplálékkal él.

A hal a szárazra vetve nemcsak elhal, hanem hamar romlik is. Az ember mindenkor azon volt, hogy valahogyan megóvja az enyészettől. Kieszelte a sózást, az aszalást, az olajba-, eczetbe-, fűszerszámba való főzést, a füstölést.

Hogy a sózást már a régi korban ismerte, erről tanuskodik az, hogy a görög nyelvben a sóshal kifejezésére megvan a szó, a «σαπέρδης»; * de ez a mesterség feledésbe ment.

Az, a ki a sózást újra fölfedezte, az emberiség háláját érdemelte ki.

* Ekkoron, épen úgy mint ma is, leginkább a hitványabb keszegfajokat sózták és szárították.

Ez a hollandus BEUCKEL volt ki 1397 táján alkalmazta a sózást a heringre s evvel majdnem olyan jótevője lett a szegénységnek, mint 1585-ben DRAKE, ki a burgonyát hozta földrészünkre.

Mind a ketten a szegény zsellér viskójától hárították el a szegény ember legkönyörtelenebb, legborzasztóbb gyötrőjét, legádázabb ellenét: az éhhalált.

A fentartási módok nyomdokain, vagyis alapján fejlődött a halászat nemzetgazdasági és kereskedelmi hatalommá, melynek nagyságáról óriási számadatok tesznek tanuságot.

Angliában csak az édesvizek halászata nyolcz-kilencz millióra rúg s e nagy pénznek majdnem felét a jól megvédett nemes lazacz adja ki.

Csak Skócziából magából tizenötezer halászhajó indúl évenként a tengeri halászatra, a mely körül negyvennyolczezer ember serénykedik.

Francziaország halak után közel húsz millió forintot forgat; tengeri halászata huszonnégyezer hajót és százháromezer embert foglalkoztat; egyedül a tőkehal — stokfis — körül közel hatszáz hajó orra szántja az óczeán síkját és tizenegyezer ember van talpon.

Norvégiában közel háromszáz nagy és kilenczedfélezer kisebb hajó száll ki a tengerre s a halászat gyakorlása harmincznyolczezer embert szólít munkára.

Van év, a melyben egyedül a hering ötvenezer embernek ad munkát és kenyeret.

Oroszország csak halikráért egy millió forintot kap a külföldtől.

Olaszországnak tizenkétezer hajója, dereglyéje ereszkedik a tengerre, harminczezer halásza serénykedik s szerez évenként negyven millió lirát.

Hát Magyarország? — — —

Az ország fölséges vizeinek partján megállhat a magyarember, elmondhatja, hogy régentén — a mohácsi vész előtt — volt hatalmas halászata — — s hogy ma nincsen, az másokon múlt; de hogy legyen, az egyedül rajta áll.

A MAGYAREMBER ÉS A HAL.

Magyarország áldott földjén megvirrad; a Nap fölkel, azután delel s a midőn ideje megérkezett, vagy inkább lejárt — nyugvóra tér, leáldozik.

Mindennap ismétlődő útján úgy jár e darab földdel, mely a mindenségnek csak egy parányi porszeme, mint a búvár, ki egy vízcsöppet merít a mindenségből s ezt a nagyítón át nézi: a Nap épen úgy, mint a búvár a nagy világ kicsinyített képét látja maga előtt; ez egy vízcsöppben, amaz egy nemzet életnyilvánulásaiban.

A Nap betekint a tudomány mívelésére szentelt fényes paloták ablakán, hol művelt ember a tudomány feladatait megfejteni igyekszik; betekint a gazdag palotájába, mely bővelkedik pazar fényben s mindabban, a mi az ember földi létét kellemessé tehetné — ha az ember beérné vele; — — de betekint ugyanaz a Nap a faluvégi czigány putrijába is; mezitelen gyereksereget lát — Ausztrália kicsinyített képét.

S a míg a magyar felföld sebes patakjánál a «pisztrángtúdós» veti ki horgát; a míg a Székelyföld havasainak tövén a közszékely a kakas tollas-gallérjából kitépi a vöröset, hogy mesterséges legyet hazudhasson a horogra s reá csalja a göbe lengjében leselkedő pisztrángot: addig a czigány meglábolja a vizet, puszta kézzel tapogatja ki a halat; vagy a tó szélén lekuczorogva, a vad rózsa hegyes, görbe tüskéjét köti az apró küszhal hasa alá, madzagnál fogva beereszti ezt a nagy furfangot a vízbe — s a midőn a foga fehérét vigyorogva kimutatja, ez azt jelenti, hogy a tóság vad kalózhala, a csuka, rajtavesztett.

A míg a Tisza, a Duna öreghalásza száznál is több öles hálóival szántja, szinte megszűri az ősfolyamok vizét; s a Balaton bérlője háromszáz öles hálóját nagy dereglyén álló vasdaruval húzza ki a magyar tenger hullámai közül: addig a Tisza, Duna szegény fenekese az

őskori czölöpépítményekbe visszavágó fentővel keresi a víz mélyében elszakadt fenékhorgát, melynek pallóköve, böncsője is szakasztott olyan, mint a milyen volt a történelem előtti korok halászó emberéé. És végre a míg a «kor színvonalán álló» birtokos ezer mesterkedéssel költeti ki a halat, lajstromba foglalja a peték s felszabadított halak százezreit: addig a havasvidék sötét fenyvesében nesztelenül lépeget az orvhalász lába, keze nyalábra szedi a méregfüvet — az Euphorbiát —, azután begázol a patakba, a víz alá, nagy kőre nyomja a mérges növevényt, egy másik kővel töri, zúzza — — a patak vize átmérgesedik s a nemes hal és minden, elkábul, oldalra fordúl — a leggyávább, legnyomorúltabb gyilkosság áldozata válik belőle!

Ime Európa és Ausztrália kicsinyben. A Nap egy járóján mind a kettőre szórja sugárözönét — itthon!

És ennek a kisvilágnak bölcsőkora milyen volt? Erre a könyv történeti része úgy, a hogyan teheti, megadja a feleletet.

Annyi bizonyos, hogy a halászat a magyarságnál már ősi korban is valódi népfoglalkozás volt; erről tanuskodik azoknak a vonatkozásoknak sora is, mely a magyar ember és a hal között fenáll s a melynek itt a helye.

A hal s a halászat mestersége családok, helységek neveiből szól; ott van a hal családok, vármegyék, városok czímerében; ott van a halásznépség dalaiban; a halászság és nép közkeletű példabeszédeiben is; mindezekkel tanuskodván a halászmesterség ősi voltáról.

A «Halászok» családja vetekedik a «Nagy» és «Kis» családokkal; bőségével egy rangban áll a germán «Fischer»-ekkel, kiknek beszármazása magyar halász mesterszót teremtett, a «Fisért», a Calepinus tizenegynyelvű szótárában még «hal-kúfárt.»

Halfajok nevét a következő családok viselik: Csik, Csuka, Csukás (új időben Csukási), Czompó, Gadócz, Kárász, Keszeg, Viza; Vék, Vékei és Vékes, a jeges halászat véke vagy léke után.

A halászatra vonatkozó helység és határnevek közül álljanak itt a következők: Csanak — merítő szerszám, Csukás, számos tó és halastanya, Halas város és puszta, Halasdozsd falu, Halasmező Liptó, Halastó falu, Halcsont puszta, Halász falu, Nagy-Halász Szabolcs, Tisza-Halász Heves, Szécsény-Halászi, Halászi Moson, Halászópatak Gyergyó, Halásztelek több, Harcsás falu Komárom megye, sok tónak

és halastanyának a neve; Jászfalu, a jász halról, Komárom m., Kárásztó Komádi mellett, Keszeg falu Nógrád, Keszegfalva Komárom, Nagyhalas határnév Komádiban, Szák Komárom m., Varsád Tolna, Varsánd Arad, Varsány több, Vék falu Komárom, Vésztő, a vészről, Békés m.; ősi vonatkozásuak, Csege, Czege, Czégény, Nagy-Czég, Kis-Czég stb.

A hal a következő vármegyék czímerét diszíti: Bereg, Bihar, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa; s ott van Adánd, Hidas és Kis-Kun-Halas városokéban is.

A halászdalok gyöngye, mely a halászság szívére vall, im ez:

Három hete, hogy a Tiszát halásztam,
Könnyeimtől egy csepp vizet nem láttam;
Kifogtam a kedves rózsám kendőjét,
Kék selyemmel rávarrattam a nevét.

A példabeszédek java, mely a kedélyt csillogtatja, im ez:

«*Fejétől bűzlik a hal.*» Ezt a latinnal együtt birja a magyarember s leginkább a rosz elöljáróra, országban, vármegyében, helységben, de a családfőre is méri a kemény szót.

«*Jól van, mint a hal a vízben*», elemében van, semmi baja.

«*Eleven mint a csik*», az elfogott csik nyüzsgésétől; jókedvű, fris.

«*A halnál is egészségesebb*», mondja Miskolczi Gáspár uram «Jeles Vadkertjében»; — ez már az egészség egészsége.

«*Él mint a hal a vízben*»; balatoni szójárás: semmi baja.

«*Hallgat, mint a csik a varsában.*» Mikor az ember fia rosz fát tett a tűzre, akkor meghúzódik, hallgat, vagy legalább is követi a struczmadár példáját: homokba dugja a fejét s a csik sem tesz különben; mihelyt megérzi, hogy fogva van — veszteg marad, meglapul a varsában. S miért mondja a halász, hogy hallgat? azért mert a csik, kifogva, nyikorgó hangot hallat.

«*Küszön-keszeget.*» Ez a balatoni halász szájában annyi, mint «eben gubát cserélni», vagyis hitványról hitványra kerülni.

«*Bámul mint a csikhal.*» A balatoni halászember így fejezi ki az ostobaság végső határán járó bámészkodást, mikor az ember «se lát, se hall, se ért»; álla leesik szeme kerekre nyilik, bámul-bámul és a szava eláll. A csik szeme mindig egyformán kerekre van nyilva.

«*A mint veted a pendelyhálót, úgy fogod a keszeget*» mondja a ha-

lászember ugyanarra, a mire a szántóvető evvel a szóval él: «ki mint vet, úgy arat».

«*Az a hal a legszebb, a mely a hálóból kiugrik.*» Ez egy általános emberi tulajdonságot fejez ki; — még az anyának is mindig az a legszebb gyermeke, a kit a halál elragadott tőle.

«*Kivetette a hálóját*» szép leány, szép menyecske — de a csunyája is — a legény után, prókátor a per után, uzsorás áldozata után — a legrégibb mesterségek egyike.

«*Hálóba került*», ha t. i. a kivetés sikerült.

«*Horogra kerül*» leginkább a legény a lányéra — azután ott vergődik a házasélet szárazán.

«*Átkozott a hal a harmadik vízben.*» Az első víz az, a melyben a hal él, a második az. a melyben fő, a harmadik az, a melyet az ember a halra iszik: megromlik a gyomra, azért átkozott az a víz; a hal bort kiván. Ez olasz barátok tanítása; de magyarember regulája is.

«*Zavarosban halászik.*» Ez talán leginkább közszólás, mely a fondorkodó haszonleséstől a szemenszedett csalásig festi a becstelenség ősrégi mesterségét.

«*Karó közt a potyka.*» Mikor már a potyka a varsa karói közt van, akkor biztos a veszte — az embernek is, ha nem vigyáz. Az alkalom ezer karós varsával áll élete útján.

«*Csuka van a tóban*», a házsártos, kapzsi, békétlenkedő ember, mikor család, község, vármegye, ország nyugalmát zavarja; de a tevékeny is, mikor a restség pocsolyájában az iszapot túró emberpotykát ösztökélni kezdi.

Ez, a mesterségen kívül, a magyarember viszonya a halhoz.

I.

TÖRTÉNETI RÉSZ.

I. A HALÁSZAT ŐSKORA.

E könyv élén álló, az emberről és a halról szóló fejezetnek iránya magában foglalja és kimondja, hogy a halászat az emberiségnek ősi foglalkozásai közé tartozik.

Mindaz, a mi a reánk maradt nyomokból ősrégészeti tekintetben ismertetve van s a halászathoz tartozónak vehető, e foglalkozás ősiségéről tanuskodik.

A közkeletű «ókor» és «őskor» között mindenekelőtt meg kell vonni a határt.

A dolog természete szerint, a történelmi kutatás módszere tekintetéből, a következő beosztás ajánlkozik:

1. A tulajdonképeni *őskor,* mely még a földkéreg legifjabb alakulataival összefügg, — természetesen a mennyiben emberi nyomot mutat, — de sem felirattal, sem más, megfejthető jegygyel nem tájékoztat.

2. Az *ókor,* mely feliratokkal és megfejthető jegyekkel kisebb-nagyobb mértékben tájékoztat; beleértve azt a kort is, melyet klaszszikusnak nevezünk, tehát a rómaiak és a görögök korát.

3. A *barbárkor* Európa tekintetében a népvándorlás kora, mely bár számos, de néma nyomot hagyott reánk.

4. A történelmi *középkor* és végre

5. Az *újkor.*

Az természetes, hogy ezek a korok, helyesebben korszakok, egyenként is sokszorosan föloszthatók, ha arról van szó, hogy azoknak viszonyait, a maguk teljességében tárgyaljuk; de itt csak egy foglalkozasi ág, a halászat történeti vázlata forog szóban, avval az irányzattal, hogy a letűnt korszakok jelenségei viszonyba hozassanak azokkal, a melyeket egy adott nemzet, t. i. a magyarság halászata nyújt.

E könyv történeti tekintetben tehát a következő felosztást foglalja magában:

1. Őstörténet általános tekintetben.
2. Ókor, kiváló tekintettel a halászat módjaira.
3. A magyar halászat multja.
   a) Ősi módja, viszonyítva a jelenhez;
   b) Okiratos része;
   c) A szerszámok ősi elemei.

E felosztás megokolása az, hogy a magyarság élő halászata sokat foglal magában, a mi vissza vág nem csak az ókorra, hanem az általános őskorra is s csak úgy tárgyalható kellő módon, ha az általános rész nélkülözhetetlen elemeit előrebocsátjuk.

AZ ŐSKOR JELLEMZÉSE.

A halászat őstörténetével sokszorosan úgy vagyunk, mint a földkéreg képződéseinek tárgyalásával.

Reá mondhatjuk, hogy a földkéregnek ez vagy az a rétegzete régibb egy másiknál, kimondjuk ezt a mutatkozó viszonyok alapján, úgy a mint az egyik réteg áttörte a másikat, vagy a mint az egyikben élő szervezetek nyomaira találunk, a másikban nem; de arról az időről, a melyben mindezek képződtek, fogalmunk nincsen. Korszakról szólunk, a melyet idő szerint kifejezni, megkötni nem birunk.

S ha az előttünk folyó, mérhető jelenségekből megkísértjük az őskorszakoknak idő szerint való becsülését, oly óriási számadatokat kapunk, hogy elménk visszahökken.

Egy szemünk láttára leszakadó vízzuhatag folyton mossa a szikla párkányát s pontos méréssel meg is mondhatjuk, hogy mennyit mos le egy évtized alatt; de ha a kapott számból arra a szorosra vagy völgyre következtetünk, a mely láthatólag annak a mosásnak köszöni eredetét: az évek százezrei kelnek ki számadatunkból.

Ezen a téren minden csak viszonylagos értékkel bir, mihelyt az idő kérdését vetjük föl.

S az őshalászattal is így állunk, már azért is, mert megítélésénél sokszorosan számot kell vetnünk a földkéreg alakulataival is.

Az e téren való puhatolásnak két szilárd pontja van: az első az,

hogy az ember kétségbe nem vonható nyomaira csak a földkéreg alakulatainak legifjabb rétegzetein akadunk reá, a másik az, hogy e nyomoknak emberi voltára reáismerhetünk.

De az e nyomokból kisebb-nagyobb biztossággal megalkotott korszakokat sem keletkezés, sem tartósság tekintetében számszerint kifejezhető időhöz nem köthetjük.

A korszak szerint való osztályozást még más is nehezíti.

Az ember értelmi fejlődése kisebb-nagyobb mértékben, de mindig azoktól a viszonyoktól is függ, a melyek között él; s ezek azokon a pontokon, a melyeket az ember elfoglal, különbözők. Világos dolog tehát, hogy az értelmi fejlődés, azokkal a nyomokkal együtt, a melyek tőle származnak, nem egyenletes s el kell fogadnunk azt, hogy a mióta az ember e földön van, egy és ugyanazon időben értelmi különbségek is voltak, a melyek ott hagyták nyomukat mindazon, a mi tőle ered.

A mint ma áll szemünk előtt az ausztráliai néger egyszerű hajítófájával s kerekre nyitott szemmel bámul az Armstrong-ágyúra, mely meztelen testére van szegezve: úgy, ha kisebb mértékben is, de megvolt ez az őskorban is.

Ez már magában véve is nehezíti az osztályozást, mert szembeállít avval a veszedelemmel, hogy az egy és ugyanazon korszakból származó fejlettebb és kezdetlegesebb tárgyat két különböző korszakba osztjuk.

Ezt a veszedelmet lényegesen fokozza még az a körülmény, hogy az ember, a mióta e földön van, mindig mozgolódott; ama távol eső őskorban még inkább, mint bármikor is.

Az értelmileg fejlettebb, sokszorosan oda kerűlt az alantosabb helyére és nyomaik összevegyűltek.

Az egyik megrabolta a másikat; cseréltek egymással; ez is vegyített.

Egy és ugyanazon a ponton hosszú időközökben különböző embercsaládok telepedtek le: a nyom egymásfölé és egymásközibe kerűlt.

Ez mind szerfölött megnehezíti az osztályozást s így a kezdetnek és a fejlődés menetének biztos meghatározását is.

S bizonyos határozottabb természetű dolgoknál, például a halászatnál, még azt is tapasztaljuk, hogy oly tárgyak, a melyeket bizo-

nyos körülmények között, például kiásva, az őskornak tulajdonítottunk volna: sokszor igen előrehaladott nemzetek halászatában még ma is élnek.

Mindez együttvéve nemcsak időre és időrendre nézve, hanem egyáltalában is csak viszonylagos értéket kölcsönöz az őskorról szóló fejtegetéseknek.

AZ ŐSHALÁSZ NYOMAI.

Az ősrégészet rendszeres ásatásai, a barlangok kutatásai arra tanítanak, hogy az őshalász nyomdokai elvezetnek a földkéreg alakulásainak ifjabb korszakaiba.

A barlangokban fölkutatott, halászatiaknak vett eszközök között mint legrégiebbek azok vannak elfogadva, a melyeket Boyd-Dawkins, a kiváló angol barlangkutató, az úgynevezett Kent barlangból — Kents Hole — határozott meg.

A két szerszámdarab csontból készült dárdaszigony; ősrégiségét az mutatná ki, hogy a kardosfogú oroszlán csontjaival együtt találtatott. Az őslénytan tudománya a kardos fogú oroszlánt — Machairodus longidens — a földkéregnek úgynevezett «legifjabb plioczén» alakulatához sorozza, tehát ahhoz, mely a jégkorszakot s a diluviumot megelőzte s a melyből az ember létezésének nyoma biztosan mindeddig kimutatva nem volt.

Ez a körülmény sokat árt annak az állításnak, hogy ez a két dárdaszigony valóban a legősibb; s azt Boyd-Dawkins érezte is; rajta volt, hogy a legifjabb plioczént a jégkorszak kezdetével kiegyenlítse, akként, hogy az oroszlán a mondott plioczén végső szakából való volt, a midőn már az a lehülés vette kezdetét, a melyből a jégkorszak keletkezett.

Ez természetesen csak föltevés, melynek döntő súlyt nem tulajdoníthatunk s legjobb avval érnünk be, a mit Friedel Ernő * mondott, hogy t. i. ha e dárdaszigonyok a barlangoroszlánnal nem is egyidejűek, de minden esetre igen régi, valóban ősi korszakból valók.

A most dívó fölfogás szerint az u. n. kőkorszak az, a mely az

* Aus der Vorzeit der Fischerei. Berlin 1884.

emberi művelődés legősibb szakának vehető; ebben dívott a természetadta anyagnak, a kőnek, szerszámmá való földolgozása.

A halászó ember nyoma, kőszerszámban kifejezve, a diluviumon vonúl és eltart az allúviumig, ama rétegekig, a melyeken a mai ember is él; sőt ezekre is átmegyen.

Ez a mai korban tudományos közfelfogás, noha a halászat természete reá mutat, hogy szerszám tekintetében a legősibb kor a fa kora volt, a mint ez e rész utolsó fejezetéből ki is fog tünni. De most kövessük a közfelfogást.

E két korszak átmenetét a nagy puszták alakulata jellemzi sajátlagos puszta növényzetével és kivált halaival is. A mint t. i. a jégkorszak föloszlásából eredő víztömegek elhelyezkedtek, megásták medröket s így igazi szárazföld keletkezett, állatvilág fejlődött, különösen pedig roppant halbőség támadt, mely faj szerint maig is megvan.

A puszták korszakához kötött halbőségnek mai maradványai a Wolga és a Don, úgy a magyar Alföld folyamai is — az utóbbiaknál a halirtás előtti kort értve.

A diluvium legrégibb alakulatai gyanánt azok a nagy kovatelepek vannak elfogadva, a melyek a Somme folyó völgyében, s vízellenében haladva, kivált Saint Acheul táján igen hatalmas és jellemző rétegeket alkotnak s a melyekhez viszonyítva, hasonló rétegek már több ponton találtattak.

Ezekben a kova-kőrétegekben számos nagy, nehéz kőszakócza vagy jegellőkő * található, a melyet az őskor halászó népei a jég alatt űzött halászatnál a jég áttörésére, vagyis halásznyelven szólva, a halászó lékek kijegelésére használhattak.

Hogy ezen a nevezetes ponton halásztelep volt, ezt onnan következtethetjük, hogy ott három folyó szakad egymásba, t. i. a Somme, Noye és Arve; s nem csak a dolog természete, hanem az élet is reátanít, hogy ily pontokon halászság telepedik le.

Ezek a jegellő kövek vagy kőszakóczák lerepesztés, helyesebben szilánkolás útján készültek, tehát oly eljárással, mely a kovakő jellemző sajátságaira van alapítva, a melyről t. i. jól alkalmazott ütéssel, vékony szilánkok lerepeszthetők.

* Minden mesterszó magyarázata megtalálható a munkához csatolt Mesterszótárban.

Hogy ezek az őskori halászathoz tartozó jegellő kövek, erre egy hasonlatosság tanít, mely a mostani korból származik s a következő: HEARNE leírása szerint a Hudson-öböl indiánjai, valahányszor a vad megfogy, a vadászatról a halászatra térnek át s kiváltképen a jég alatti halászatot űzik, leginkább úgy, hogy a jeget kilekelik s a lékekbe vagy horgaikat vetik, vagy hálóikat eresztik le. A jég kilekelését még ma is részben oly lekelőkövekkel végzik, a melyek szarúkőből valók s szilánkolás útján készülnek.

1. és 2. ábra. — Egy és két szakás dárdaszigony, szarvas agancsból.

Innen a barlangokhoz kell fordulnunk, a melyekről egy jeles kutató — LARTET — megjegyzi, hogy minél ritkábbak bennök a halászó ember nyomai, annál régibb korba sorozhatók.

Aránylag sok a nyom az u. n. rénszarvas-barlangokban, a hol t. i. ennek az állatnak maradványai nagy számmal fordúlnak elő. Itt találhatók leginkább az egy vagy több szakás, a szarvas szarvaiból készített, egyágú dárdaszigonyok.

Hogy ezek valóban halászati szerszámok, ahhoz nem fér kétség; nemcsak azért, mert a barlangokban halak maradványaival együtt fordulnak elő, hanem azért is, mert kétségbe nem vonható halász-telepeken, így a Svajcz tavaiban és tőzegeseiben, a melyek a kőkorhoz számíttatnak, gyakoriak, a szakásság pedig ősidőktől maiglan a szúró halászati szerszámnak szerves tartozéka, mely a hal természetével kapcsolatos.

Mindenesetre föltűnő, hogy a kőkorszakban csontról van szó s itt megjegyzendő, hogy e kettő már igen korán együtt jár. A csont és szaru az ősembernek már táplálkozása módja során ajánlkozott eszközül; a kő hozzájárúlt, mert az él tartósságát biztosította.

A kőkorhoz számított svéd halászati tárgyak között a csont és kő egyesítése kiválóan van képviselve.

Itt akadnak azok a dárdaszigonyok (3. ábra) a melyeknek a hegye finoman kiszilánkolt kovakő, a többi szigonytest csont, még pedig szakás. Itt a sebet a kova ütötte s nyomán behatolt a csontrész, mely szakásságával megfogta a halat.

A szigonynak e korba bevett fejlődése egyfelől a szakák számának növekedését, másfelől a kétágú szigony keletkezését mutatja. Ezt a fejlődési irányt indokolja a hal természete: a sikos test, sokszorosan még kemény pikkelyekkel is fedve, úgy hozta magával, hogy az egyágú szigony könnyen lesiklott, a hal elmenekült; sőt a kiszakadás is előfordulhatott.

Az egyik irányzat tehát a csontszigonyt a tüskésségre fektette, (4. ábra),* mig a másik irányzat a kettős, belől szakás ágra tért (5. ábra); és így elmondhatjuk, hogy a mai kétágú szigonynak előzője a kőkorban van.

3. abra. Szigony kovahegygyel. 4. ábra. Tüskés szigony. 5. ábra. Kétágú szigony.

A halászszerszámok megítélésénél mindig a hal természetére kell tekintenünk, mert minden magyarázatnak viszonylag legszilárdabb alapját csak ez képezi és képezheti.

Ez mindenesetre természetesebb magyarázat s így elfogadhatóbb is annál, a mely bizonyos rajzokra alapíttatott.

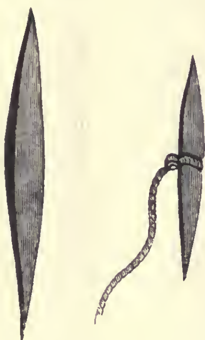
Ezeknek a rajzoknak igen tanulságos a történetök. Christy és Lartet, a hires Madelaine barlang kutatói, a többek között oly vésett csontot találtak, a melyen a diluviális korszak halászának alakja látható, a mint szigonynyal fölvegyverkezve, épen partra száll, melyet azonban nem a part rajza, hanem két lófej ábrázol; a halász zsákmányát egy óriási angolna képezi.

* Ez föltétlenül szigonynak vehető; Lubbock nyilnak mondja, míg Christy és Lartet dárdaszigonynak nézi. Nyilnak bajos venni, mert távolságra az íjj-nak nincs annyi ereje, hogy a sok szakot a húsba üsse. Az igazság valószinűleg az, hogy sok szigony nemcsak halra, hanem hadakozásra való is volt s nem lehetetlen, hogy épen ez szolgált halra és emberre. Mint ma is élő szigonyt lerajzolja Blanchére «La Pêche etc.» 1868. p. 333. fig. 394.

Ez és több hasonló lelet a maga idejében roppant föltünést keltett a tudományos világban, mert kitünt volna, hogy a régibb korszak embere már a művészetig emelkedett, holott a reá következő, tehát hozzánk közelebb eső alluviális korszak szerszámain hasztalan keressük bármily művészetnek még legcsekélyebb nyomát is.

E képek hitele hamar és rendkívül megingott, a midőn LINDENSCHMIDT apróra bebizonyította, hogy egy svájczi barlangból kikerült lelet csontjain az odakarczolt róka és medve alakja egyszerűen egy német gyermekkönyvből származik, a melyet az illető hamisító mintául használt; sőt ez odáig fejlődött, hogy a furfangos csaló föl is fedeztetett. Itt a legerősebb skepszis indokolva van.*

A diluviális korszakból ki van mutatva a halpeczek, a halászhorog tulajdonképeni őse. E végtelenül egyszerű halászszerszám azonban nem kizárólagosan az őskoré, mert való, hogy Németország, jelesen az északi rész számos helyén, a gyermekvilág ma is «peczkeli» a halat; ez az analógia biztosítja helyes magyarázatát.

6. ábra. Ősi halpeczek, csontból; 7. ábra. Mai halpeczek kemény fából.

A halpeczek használata nagyon egyszerű; olyan mint a szerszám maga. A halász az alkalmatos csalit, például a gilisztát reáruházza a peczekre s az egészet úgy köti zsinórra, hogy a kötés a peczek derekára esik. A hal hosszában falja be, s természetes, hogy a legkisebb megrántás már keresztbe fekteti a peczket s a hal rajtavesztett.

Alapjában véve ennyi az, a mit a diluviális korszak halászszerszámokban reánk hagyott, a mit az őskori kutatások ingadozó alapján is meglehetős biztossággal mint e korszakból valót fogadhatunk el.

A mi ezen túljár, az, bár természetszerű, de mégis csak föltevés. Föltehetjük, hogy rekesztő halászat létezett; hogy a diluviális korszak embere készített vejszéket, sövényzeteket; hogy elterelte a vizet aż anyamedertől, halásznyelven szólva, dugákat csinált; sőt föltehetjük azt is, hogy ismerte a hálót, mert való, hogy akadnak a leletek közt nagy tűk, a melyek hálókötésre is szolgálhattak, noha

* A rajzhoz valóban értő ember ezeket sohasem fogadhatja el «őskoriaknak».

csak egyszerűek, fonallal meg nem hányhatók; — föltehetjük, hogy a csapóhurok, az az egyszerű szerszám, a melylyel a maga helyén még találkozni fogunk, divott; s a mi talán még a legbizonyosabb, föltehetjük, hogy a diluviális ember értett a halnak pusztakézzel való kifogásához is.

8. és 9. ábra. Tűzkőhorgok.

De mindezek csak puszta föltevések, a melyek mellett reánk maradt tárgy nem tanúskodik.

Az alluviális korszak, tehát a földkéreg alakulatának maig terjedő állapota, már legrégibb részeiben is fejlődő halászatról tanúskodik, A halpeczek mellett feltünedezik a többé-kevésbbé kifejlődött horog, s akad olyan is, mely rendkívüli ügyességgel egy darabban tűzkőből van kitördelve (8., 9. ábra).

Ezekkel együtt föltünedeznek könnyed hajlású kovaszilánkok is, a melyek alkalmatos szárhoz erősítve, igen jó összetett horgot szolgáltattak.

Ez az összetett horog azonban szintén korunkig ér s reá tanít arra, hogyan alkalmaztattak azok a könnyed hajlású kovapeczkek.

Az összetett horgot RETZIUS fedezte fel a finnek országában, hol, még nem is olyan régen, közhasználatban volt. (10. ábra.)

10. ábra. Finn horog.

Ezekhez csatlakoznak a tulajdonképeni horgok, a melyek többnyire még szaka nélkül valók (11. ábra); de akadnak olyanok is, a melyeken a szaka első kezdete és fejlődése is látható (12—13. ábra).

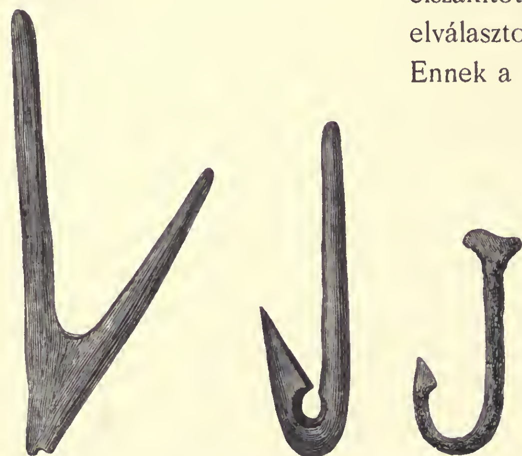
Az egyszerű és a szaka első kisérleteit föltüntető horgokkal járnak lyukasztott kavicsok, a melyeket horogsúlyoknak vehetünk, a melyek tehát a mai ólmot pótolták.

Minél ifjabb az alluvium, annál nehezebb a szerszámok történetében való eligazodás, minek okát már e szakasz bevezető részében érintettük.

Még igen messze korban, az úgynevezett történelmi idők előtt, számtalan ok működik az eligazodás megnehezítésére, mert az allu-

vium föllépése egy tekintetben sem jelentette azt, hogy a föld kérgén állandóság köszöntött be.

Hogy az alluviális réteg mit állhatott ki földtani forradalmak ostromától, ennek világos bizonyítéka az a legmesszebbre érő hagyomány, mely az u. n. kymbriai özön nevét viseli s a mely alatt a tudomány a földkéregnek azt az utolsó forradalmát gyanítja, mely Angliát elszakította Európa száraz földjétől s elválasztotta a mai Francziaországtól. Ennek a kymbriai özönnek emléke, mint homályos monda, még ma is él, s annak a határnak vehető, a melyen innen a hagyományok szürkülete bevezeti a történelmi korszakokat.

11. ábra. Csonthorog, sima. 12. ábra. Csonthorog, a szaka első kezdetével. Mindkettő Svajcz legősibb czölöpépítményeiből való. 13. ábra. Fejlett csonthorog.

Ezek a homályos hagyományon nyugvó történelmi korszakok, természetesen, értékre és mindenre nézve szakadozottak; de annyi bizonyos, hogy az utolsó nagy özönlésen innen mind határozottabb alakot öltenek, jelesen fejlődés tekintetében.

A mi a kymbriai özönt megelőzte s részben vele együtt történt, az rendkívüli helyzetbe juttatta az ősembert. Európa északi része tetemesen sülyedett, óriási feliszapolások képződtek. A vízmedrek, partrészek folytonos átalakulásban voltak s az ősember, kivált az őshalász, kemény tusát vívott fenmaradásáért; s hogy az, a ki átélte a nehéz tusát, ezt csak folytonos helyváltoztatás útján érhette el, az elképzelhető.

Természetes, hogy ilyen körülmények között tartós megtelepedés nem történhetett, tehát a maradandóbb nyom főfeltétele hiányzott s innen van, hogy az ősrégészet itt csak tapogatódzva halad, csupa föltevésekből indul ki, hogy új, bizonytalan foltevésekre találjon.

Az aránylag szilárd alapot a czölöpépítmények nyujtják, melyek

azonban már a történelmi kor legtávolibb szakába nyúlnak be s a melyeket, a tudomány mai fölfogása szerint, a «Kjökkenmöddinger» t. i. a konyhahulladékok különös alakulata előzött meg.

Hellwald és mások ezeket a konyhahulladékokat a földkéreg változásának utolsó nagy időszakára teszik, abból a föltevésből indúlva ki, hogy ekkor az ősember egymásra szorulhatott, hogy a nyugtalan vizekkel megküzdhessen. Természetesen ezek mind föltevések.

Ezek a konyhahulladékok eredetileg Dániában fedeztettek föl; innen van «Kjökkenmöddinger» elnevezésük.

A Lymfjord és a Kattegat partvidékén akadnak oly konyhahulladék-rétegek, a melyek 1—3 méter vastagság mellett 50—70 méter szélesek s 100 méter hosszúk.

E halmazokat leginkább tengeri kagylók alkotják, jelesen az osztriga, a Cardium, a Mytilus és Litorina; ezek közé vegyülnek emlős állatok, madarak és halak maradványai; a halak közül leginkább a hering, a tőkehal, a plataisz és az angolna.

Hogy ezek valóban emberi telepek, erről tanúskodnak a halászszerszámok is, melyek kizárólagosan kőből és csontból valók; a kőeszközök nagyobb részben durvák; a csiszoltak igen ritkák; az érczszerszámnak pedig itt nyoma sincsen.

A halmaradványokból következtetve, föl kell tennünk, hogy az őstelepek emberei ismerték a ladikot, mert némely halfajt csak a sík tengerre kiszállva érhették el.

Legfőképen az érczek hiánya az, a mely ezeket a telepeket a czölöp-építmények elé helyezi. Azok a viszonyok, a melyek között a konyhahulladékok ma találtatnak, másképen is igen tanulságosak.

Vannak t. i. e hulladékrétegek között olyanok — jelesen Portugalliában —, a melyek a tenger partjától messzire esnek, tehát jogosulttá teszik azt a föltevést, hogy a tengerpart változott: a föld emelkedett, a tenger hátrált.

A legnagyobbak, részben óriási kiterjedésűek, Amerikában vannak s hogy az embertől erednek, ezt bizonyítja a halászszerszám, szén, cserép — közte pipa — és számos embercsont, mely a hulladékkal el van vegyítve.

És most következnek a czölöp-építmények, a melyeknek első hirforrása Homérosz Iliásza. Ebben fordul elő a Kephysis tava, czölöp-

építményeivel: ὕλη-vel (hűlé); ez Krisztus születését mintegy 1000 évvel előzi meg; de csak földrészünkre nézve sorozható valódi ős-régészeti tekintetek alá, mert kétségtelen, hogy 2000 évvel Kr. sz. előtt az ó-egyiptomiaknak már rendkívül fejlett halászatuk volt, a mint ezt később ki is mutatjuk.

Az első hiteles leírást a történetírás atyja, HERODOT hagyta reánk s ez Kr. e. 513 tájáról való.

HERODOT ekkor — *Megabarus* táborozásáról írva — így emlékezik meg a Maczedoniában fekvő czölöp-építményekről: «Azokat, a kik a Pangæus hegy körül laktanak, a Doberiánusokat, Agriánusokat és Odomantákat Megabarus nem hódította meg; de azért mégis hiú kisérletet tett, hogy azokat alávesse, a kik a *tóban* laktanak, a mint következik: a tóban magas czölöpökre rakott alkotmányok vannak, a melyekhez a part felől hid vezet. A czölöpöket a lakosok ősidőktől fogva közösen készítették; későbben azonban törvény alapján úgy, a mint itt áll: minden férfi nősüléskor az Orbelus hegységből három czölöpöt tartozik elhozni s a tó fenekébe verni; azonban minden férfi sok nőt veszen el. Itt azután így élnek: minden egyesnek kunyhója van az alkotmányon, a mely kunyhóban lakik; egy csapóajtó pedig — az alkotmányon át — a tóba szolgál. Az apró gyermeket lábánál fogva oda kötik, hogy a tóba ne essék. Lovaikat és teherhordó állatjaikat hallal tartják. A hal sokasága oly töméntelen, hogy egy a csapóajtón kötélnél fogva lebocsátott kosár rövid idő alatt megtelik.»

Mindazok a czölöp-építmények, a melyeket a tudomány eddig fölkutatott, arról tanuskodnak, hogy HERODOT valóságot írt le.

A czölöp-építmények szerkezet szerint háromfélék, u. m.:

1. Tulajdonképiek, a melyek a vízben szabadon álló czölöpökön nyugosznak; magyar értelemben lábasok.

2. Rekeszesek, a melyeknek fakeretei fával vannak kitöltve, úgy, hogy az egész alkotmány a vízállással hol emelkedik, hol alászáll; magyar értelemben úszók.

3. Olyanok, a melyeknek czölöpje csak megerősítésül szolgált, alapjuk rőzse, trágya vagy föld lévén; magyar értelemben verésesek.

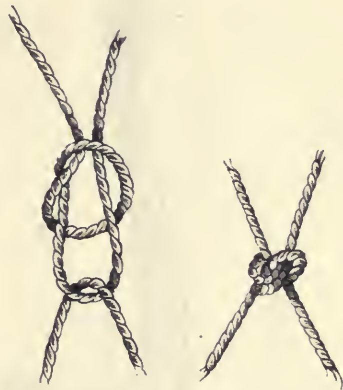
Mindezeket az jellemzi, hogy úgy azokban, a melyek a kőkorszakhoz számíttatnak, valamint azokban is, a melyekben már az ércz

is előfordúl, a halászszerszám bőviben megvan, annyira, hogy kiválóan halásztelepeknek tekinthetők.

Erről egyebek között az is tanuskodik, hogy pld. Svájczban, a robenhauseni czölöp-telepek talaját helyenként 6—9 cm. vastag réteg borítja, mely merő halpénzből való.

Azokban, a melyek a kőkorhoz számíthatók, találhatók azok a lélekvesztők is, a melyek egy szál fából valók s tűzzel vannak kivájva, kívülről pedig kőbaltával durván kiformálva; itt akadnak kőből, csontból és szaruból való szigonyok, halpeczkek, horgok és horogsúlyok; sőt akadnak hálók, parák, húzó kötelek, kasok, varsák és vidrafogók is.

Nevezetes, hogy a hálók kötésmódja a mai (14. á.); sőt még a szemnagyság is — 5mm.-től $4^1/_2$cm.-ig — az. Itt tehát már teljes halászat volt.

14. ábra. Hálókötő csat; a czölöpépítményekből.

Mindez együttvéve elégséges arra, hogy ezeket a telepeket — a konyhahulladékosokhoz viszonyítva — újabb keletüeknek vegyük, mely föltevés mellett az is szól, hogy a míg az utóbbiakban, mint házi állatnak elfogadhatót, csak a kutyát találjuk, addig a czölöp-építményekkel már kutya, ló, kecske, sertés, juh és kétféle szarvasmarha is jár; sőt már a mezőgazdaság világos nyomai is megvannak, mert akad búza, árpa, köles és len is, a mely utóbbiból a hálók készültek. Azokban a czölöp-építményekben, a melyek a kőkorhoz számíttatnak s a melyeknek szigonya, horga a 6, 7. és 11, 12, 13. ábrákon valóknak felel meg, bizonyos pereszlenfák, magyar halásznév szerint *fentők* is fordulnak elő, a melyek elsülyedt hálók és fenékhorgok fölkeresésére használtattak (15 és 16. ábra).

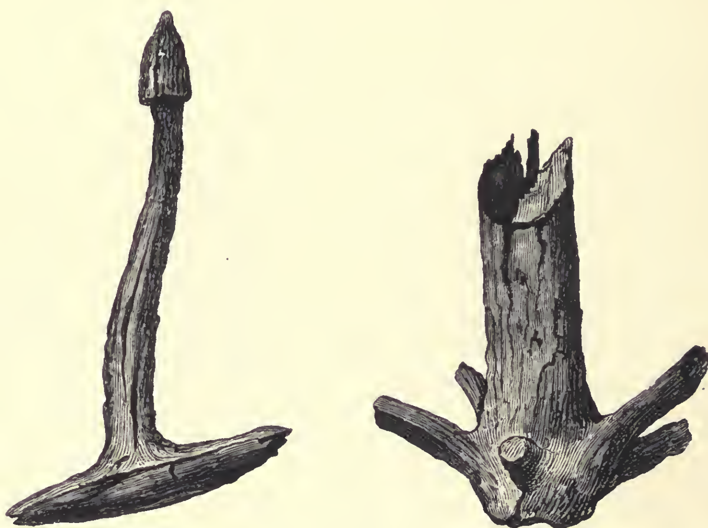
Ezekre a fentőkre a magyar halászat ősi elemeire való tekintetből külön súly tartozik, a mint ezt a maga helyén kimutatjuk.

Az ifjabb korba tartoznak azok a czölöp-építmények, a melyekben már az ércz, kivált a bronsz, szerepel.

Ujabb időben Pulszky Ferencz fölvetette az eszmét, hogy az u. n.

kő- és bronszkorszak között még egy rézkorszak is volt. Főérve az, hogy a termés réz mindjárt földolgozható állapotban kinálkozott, tehát közelebb esett az ősemberhez, mint a bronsz, a mely két érczнek — átlagosan 90 rész vörösréz és 10 rész ón — az ötvénye s ennélfogva már iparszerű tapasztalatokhoz van kötve, melyekhez hosszú idő kell.

Ennek a föltevésnek jogosultságát bajos elvitatni, úgy a dolog természeténél fogva, mint annál fogva is, mert a tiszta vörösrézből való szerszámok nem ritkák, sokfélék és önálló jellemüek; akad köztük horog is, mely a magyar halászszerszámok között foglal majd helyet.

15. és 16. ábra. Ősi fentők a Robenhausen melletti czölöpépitményekből.

Különösen a horog az, mely a bronszkorban nevezetes fejlettségre jut.

Megvan a bronsz halpeczek, mellette a kétágú horog, mely a bronsz peczek haladottabb alakjának vehető. (17. ábra).

Ennek kezdetlegesebb alakjánál (17. ábra) a fogóvégek még csak könnyedén görbültek, mintha a peczek megkötése hozta volna létre a haladást, t. i. a fülszerű hajlást.

Ennek fejlettebb alakja a 18. ábrán látszik, a melyen az ágak már derekasan horgos hajlásúak.

Ezt követi az egyágú, síma, füles horog (19. ábra), mely sokszorosan úgy is keletkezhetett, hogy a kettős horognak egyik ága

letört (20. ábra) s a halász egyágú fülessé alakította át, a melyen azután észrevehette, hogy kevésbbé akadós mint a kétágú s az aránylag kisebb hal is rajtaveszt, mert bekaphatja.

Tény az, hogy az egyágú horog a bronszban is a fejlődő alak, mely szakát ölt; sőt, fület vesztve, a kötővégén már meg is van ripa-

17. ábra. Kétágú bronszhorog; első alak; sima. 18. ábra. Kétágú bronszhorog; második alak; sima. 19. ábra. Egyágú füles bronszhorog; sima.

csolva (mint ezt a 21. ábra föltünteti), hogy biztosabban és finomabban köthető legyen.

Azt meg kell jegyezni, hogy mindezek a horogalakok sokszor egy és ugyanazon a helyen vegyesen fordúlnak elő. De nemcsak a horgokkal vagyunk így, hanem egyebekkel is; mert vannak czölöp-építmények, a melyekben kő, bronsz, vas vegyesen fordúl elő s rendkívül megnehezíti, sokszor lehetetlenné teszi a korszakok szerint való osztályozást; jelesen a tiszta őskorra való tekintetből.

20. ábra. A füles horog keletkezése; 21. ábra Ripacsolt horog.

Itt is csak úgy vagyunk mint az őslényekről szóló tudományban, a hol eleintén a búvárság nagy gonddal rétegek szerint osztályozta a maradványokat, abból a föltevésből indulva ki, hogy minden réteg a megelőzőnek minden élőlényét eltörölte, míg végre kisült, hogy a rétegek átmenő alakokkal vannak tele s azok között olyanok is akadnak, a melyeket már kihaltaknak képzeltünk, holott megfelelő alakjaikat — kivált a tengerfenék alaposabb kutatása óta — élő állapotban még ma is megtaláljuk.

És mennyivel inkább áll ez emberi alkotásokról, kivált azokról, a melyek az emberi társadalomnak már fejlődő korszakaiból erednek, a hova a bronszkor mindenesetre tartozik.

Ezekre már azok a szempontok alkalmazhatók, a melyek alá a

mai társadalom is tartozik, a midőn t. i. a művészet tőszomszédja az elmaradottság, a gazdagságé a szegénység.

A míg egyfelől a szerszámhoz való szívós ragaszkodás a kezdetleges alakot a haladottabb korba is áthozta, addig másfelől csere, prédajárás — sőt a keletkezett kereskedés is szétszórta, elhordozta keletkezése helyéről és összehozta sokszor távoleső pontokon, egészen más eredetű szerszámokkal.

Így bizonyos, hogy a késő római kor még élt a bronszhoroggal és ha a ma is élő halpeczket kénytelenek vagyunk a kőkorszakbelivel, ha nem is összeköttetésbe, de viszonyba hozni, viszonyba hozhatjuk a néhol ma is dívó sárgarézhorgot a bronszhoroggal.

AZ ŐSHALÁSZAT KÉPE.

Az eddig mondottakból láthatjuk, hogy ezen a téren minden állítás csak viszonylagos értékkel bír s az aránylag legszilárdabb alap az, a melyet a földtan nyujt. A hol a tárgyak úgy lépnek föl, mint a Somme rétegekben a jegellőkövek, ott állíthatunk még a legbiztosabban, noha e jegellőkövek meghatározása is csak a most folyó élet útján vált lehetségessé.

Korszak-határnak nem vehetjük még azt sem, a melyet Homérosz körülbelől 1000 évvel Kr. sz. e. más tekintetben alkot; még kevésbé azt, a mely Herodot-ig ér, mert 2000 évvel Kr.sz. e. az ó-egyiptomiaknak már kifejlett halászatuk volt, tehát sokkal a czölöpépítmények klasszikus leirása előtt.

A halászat legősibb része hézagos s az is marad talán örökre, mert egyik főelemnek, a rekesztő halászatnak nyomai elenyésztek; pedig föltehető, hogy ez megvolt.

Az enyészetnek oka az az anyag, a melyből a rekesztő alkotmányok készülnek s a mely anyag egyáltalában gyors pusztulású, t. i. a vessző, a nád, a husáng, a fonadék s egyáltalában a fa és a rost. Ezek az anyagok pedig már a dolog természeténél fogva talán az elsők voltak, a melyekhez a legősibb halász folyamodott.

Ezt annyival is inkább föltehetjük, mert ezek ma is első helyen állanak úgy a vadnépek kezdetleges halászatában, valamint a művelt népeknél is.

A lapp ember még ma is a borókafenyő szíjjas fájából készített horgot vet a lazacznak; a nádnak, vesszőnek úgy varsákra, mint vejszékre és tapogatókra való alkalmazása világszerte dívik.

Éles, hű képet adni, a határokat a korszakok között megvonni nem lehetséges; mert péld. az eszkimó kezében még ma is ott van a tűzkő, mint vágó szerszám; láttuk, hogy a halpeczek a mai napokig kimutatható; az összetett horog azonképpen.

Az egyedüli szilárdabb pont a tárgyak jelleme s e mellett az anyag; viszonylag döntő azonban a dolog természete; a halászszerszámnál különösen az utóbbi és a mai élő használat, mely az analógiákat szolgáltatja.

Föltehetünk egy kőkorszakot, réz-, bronsz- és vaskorszakot, de határaikat — időben és térben — nem vonhatjuk meg, mert ezt az átmenetek nem engedik s úgy vagyunk evvel, mintha a mai korban az egész irodalom megszűnnék, mely minden izében, komolyságával, léhaságával történetírás: így a társadalom természetes mozgalma által összekeverődő tárgyakat többé részletesen osztályozni nem lehetne. De a halászat ősszerszámainak e futólagos vázlata is nem megvetendő tanuságot nyujt.

E tanuság az, hogy a halászati szerszám lényeg szerint már legelső, legkezdetlegesebb alakzataiban ugyan az volt, a mi a mai, csak az anyag haladott, a forma tökéletesedett; de a lényeg megmaradt.

Látjuk a szúrószerszámot a szaka és több ág felé haladni: ma is megvan a magyar és a tengeri halász kezében az egyágú dárdaszigony; a többágú, szakás pedig általános használat tárgya.

Látjuk a horgot a halpeczektől; mely kötésében elvégre szintén horgot alkot, a sima alakon át, a szakás felé fejlődni.

Látjuk a hálót mai módon megkötve; a fentőt, mai szerkezet szerint s a magyar halászszerszám összehasonlító tárgyalásánál még más sorozatok is fognak szerepelni, u. m. hálósúlyok, vágószerszámok és egyebek, a melyek mind e tétel mellett tanúskodnak.

E jelenségnek oka egyszerű: valamennyi hal határozott természetű elemben, a vízben él, életmódját ez az elem határozza meg s innen van, hogy mozgás szerint hal és hal között lényeges eltérés nincsen, mindez pedig szükségképen megszabja a halászszerszám szerkezetét.

Ennek még bővebb, alkalmazott kifejtése ott lesz helyén, a hol alkalmunk nyílik a halászatnak valamennyi főcsoportjait kifejteni.

AZ ÓKOR HALÁSZATA.

Forduljunk immár azokhoz az ókori képekhez, a melyek a halászat jeleneteit ábrázolva, határozott tanuságokat nyujtanak.

A legrégibb, reánk maradt emlékek, melyek a HOMÉROSZ-nál érintett czölöpépítményt, a *ὕλη*-t, körülbelől ezer évvel előzik meg, tehát ma körülbelől négy ezer évesek, a pyramisok sírjaiban s részben *Théba* romjaiban találhatók föl; oly pontosak és világosak ezek, hogy nemcsak a fogást s a szerszámot, hanem a halakat is meghatározhatjuk.

A pontosság — ebben és mindenben — mindenesetre az egyiptomi alakos jegyírás — hieroglyph — következése, mely általános megértésre törekedve, az ember egész éleselműségét szólította ki annak föltűntetésére, a mit másokkal közölni, megértetni akart.

Az alakos jegyírás gyakorlata szakasztott azokhoz az alapföltételekhez lévén kötve, mint a mi betűjegyírásunk is, t. i. a könnyűséghez, tehát a jegyben csak az okvetetlenűl jellemzőnek a kifejezéséhez; így az ó-egyiptomi *jegyíró* s nyomán a képíró is belétanúlt az igazán jellemzőbe, a mi t. i. a legegyszerűbb vonalrajzban adva is, a tárgy iránt a kétséget kizárta.

S minthogy az alakos jegyírás mindenre iparkodott kiterjeszkedni, természetes, hogy nem nélkülözhette a halat sem, melyről annyival is inkább volt közölni valója, minthogy ez az írásmód az áradó, halakban gazdag Nilus folyó partján dívott.

Ez teszi lehetségessé, hogy most, négyezer év leteltével is megtudhatjuk, hogy a FÁRAÓK gulaépítő népe milyen halfajokkal élt s melyik faj szerepelt az alakos jegyírásban.

A LINNÉ utáni korban, tehát a rendszeres természethistória keretében, Egyiptom halait tanulmányozták és leírták CUVIER és VALENCIENNÉS, GEOFFROY, RÜPPEL, HASSELQUIST és ugyan az a HECKEL, a ki későbben a mi PETÉNYI-nkkel együttesen kutatta a magyar vizek halait is.

HECKEL eredetileg Sziria halait búvárolta s ezeknek során ügyet

vetett az egyiptomiakra is; a szellemes ember figyelmét nem kerülték ki az ősrégi képek s legott hozzáfogott az élő halaknak a képeken találhatókkal való összehasonlításához.

E sikerült vállalkozás nyomdokain világosság terjed, mert meghatározhatjuk azokat a képeket is, a melyek René Ménard nagy művében s Ebers díszes könyvében minden tüzetesebb tárgyalás nélkül foglaltatnak. Mindezt a magyar halászati módokkal szembe állítva, az egészből egy igen vonzó művelődés-történeti képet kapunk.

Az alakos jegyírásban, tehát írásra használt halalakok közül hármat lehet meghatározni, u. m. a tülkös orrú *Mormyrus oxyrrhynchus*, Geoff., a nyulánk *Mormyrus Cashive*, Hasselqu., és a sugár alakú *Mormyrus elongatus*, Rüpp., fajokat.

Megjegyzendő, hogy M. oxyrrhynchus azonkívül mint ékszer is szerepel.

Ezekenkívül a képeken megkülönböztethetők a következők: egy *márna;* a *Barbus Bynni,* Cuv. Val.; a *Chromis nilotica*, Hasselqu., a *Lates niloticus*, mely az *Esneh* templomában van alkalmazva és pénzeken is szerepel; továbbá a *Mormyrus cyprinoides,* Linné, *Distichodus niloticus*, Müll., *Citharinus Geoffroyi,* Cuv., *Synodontis Arabi,* Cuv., és *Syn. serratus,* Rüpp., a *Clarias Hasselquistii,* Cuv., a *Tetraodon Fahacca,* Cuv , végül a *Bagrus Bajad,* Cuv., és *Bagrus schilbeides*, Cuv., fajokat.

Ó-Egyiptom ősi halászatát — az alakos jegyírás és a képek nyomán — a fogásokra és szerszámokra nézve vizsgálván, arra a meggyőződésre jutunk, hogy amaz ősrégi s a mai kor között lényeges különbség nincsen.

Épen úgy halászott az ó-egyiptomi is mint folyóink és tavaink mai magyar halásza; dívott nála a szigony, a kosztos- és fenékhorog, a parákkal és kövekkel felszerelt öregháló; hasította, sózta és terítve szárította a halat; nagyját ihanyra vetette, apraját horgasfára akasztott sajátságos edényekbe rakta, a melyek a magyar halászszatyor külön rendeltetésére emlékeztetnek.

Ám lássuk közelebbről.

A 22-dik ábra egy diszes ladikon két szigonyost és két horgászt tüntet fel. A főalak, mely előkelőségre vall, neki szegezi kétágú, tollas nyelű szigonyát egy derék *Chromis nilotica* halnak (1), mely alatt

egy termetes *Bagrus Bajad*, Cuv. uszkál (2); a többi apró hal részint *Bagrus*, részint *Lates*.

A főalak előrevetett lábánál egy kis szigonyos áll; szigonya nyugszik. A fogóvégen itt is megvan a szívalakú «toll», melynek vájásában, sujtáskor, a mutatóujj helyezkedett el, a mint ezt a főalakon látjuk is.

Ez a kis szigonyos, úgy látszik szót vált az álló horgászszal, ki balkezében egy felszedett fenékhorgot tart. A ladik farán egy másik horgász ül, ki fenékhorgát bevetette.

22. ábra. Egyiptomi halászok.

Az álló horgász homlokán s azonkívül mind a két horgász kezében, úgy a vizen is ott díszeskedik Egyiptom langyos vizének ékes tündérvirága, a *lotosz (Nymphæa lotos* L.) Isis és Osiris istenek szent virága s a bőség jelképe. A lotosz még külön a Nilus folyó virága is volt, épen úgy, mint az Indiákon termő, puhaszőrű fajrokona a Gangesz folyóé.

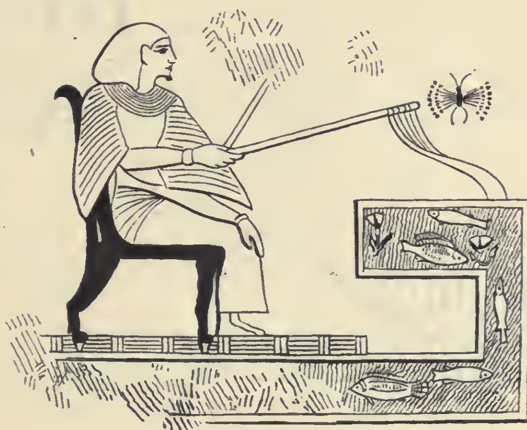
A *lotosz* tehát az alakos jegyírás nyomán arra tanít minket, hogy a halászat e jelenete a Niluson folyik, a hol a hal bőven terem.

A 23. ábra még az előzőnél is érdekesebb s Théba romjaiból való.

Ékes, formás széken egy ó-előkelőség foglalt helyet s bevetette horgát egy mesterséges haltartóba, egy valóságos aquariumba, mely a padozat alá is terjed; ezt a részét pedig a felső részszel egy felszálló köti össze.

A *lotosz* a haltartóban épen fakadó félben van s ott eviczkélnek körülötte a *Chromis* és *Bagrus* halak. Az egész a déli naptáj előkelő restségének mintaképe.

A horog szerkezete igen érdekes, úgy az is, a mi hozzá tartozik. A kosztos-horognak t. i. láthatólag több ina van, tehát valóságos

23. ábra. Ó-egyiptomi előkelő halász.

szakálos horog; a koszt vége táján pedig oda van rajzolva egy röpülő rovar, melynek egymásfelé hajló farkféléje világosan azt magyarázza nekünk, hogy a Nilus-virág a Tisza-virág rokona, t. i. valami Palingénia, vagyis Ephemerida, u. n. egynapos «légy»; ez volt tehát a csali.

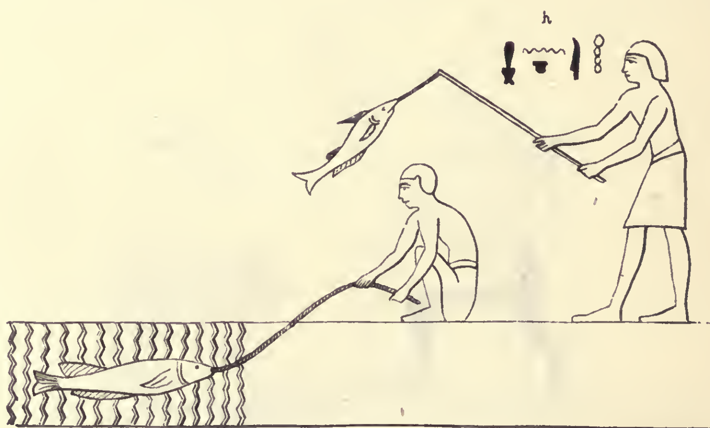
A kép legendája tehát az, hogy az ó-egyiptomi előkelőség mesterséges haltartókban, kosztos horoggal ölte az időt, a horog csalija vagy pelléje pedig a *Palingenia* volt.

Rokon evvel a 24. ábra, mely nyilván közönséges horgászokat ábrázol, még pedig *Bagrus schilbeides* Cuv. halászokat.

Az álló alak a kosztoshorognál fogva épen kirántotta a prédát; a kuczorgó, ki speczialis elhelyezkedésével oly élénken emlékeztet a

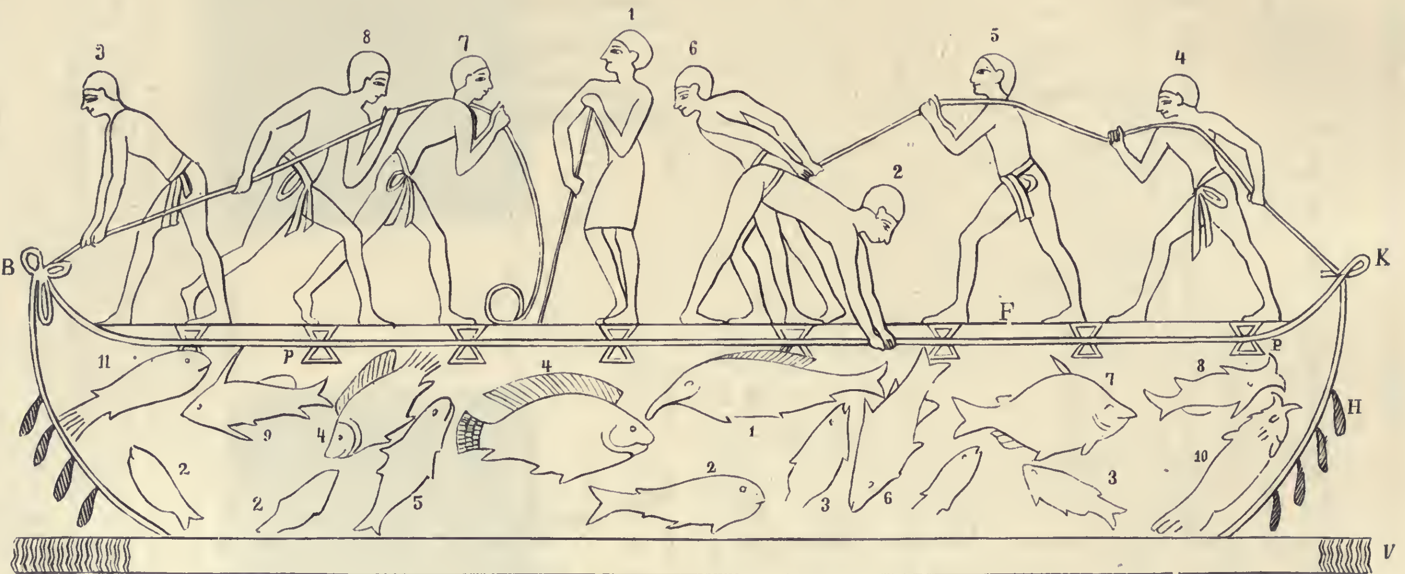
mi keszegcsaló czigányainkra, vagy a Duna-Tisza tutajain a napot lopkodó névtelenjeinkre, épen a fenékhorogra kerítette halát. A *h* jegygyel ellátott legendának kibetűzése csak egyiptologusnak sikerülhet.

A 25. ábrának élénkségét csak tanulságos volta múlja felül; itt az öreghálóval való halászatot szemléljük a tanyahúzás legégetőbb, döntő perczében, a midőn t. i. minden legény nekidűl innak, húzókötélnek, nehogy a zsákmány, időt nyerve, rést találjon. Egyedül a mester vagy nagygazda áll méltóságosan s botjára támaszkodva, jobb lábával végzi a letartás fontos miveletét.

24. ábra. Egyiptomi horgászok.

Mivelhogy az ó-egyiptomi képírás egész természete szerint lapos volt, t. i. a térbe való mélység kifejezését, az u. n. perspektivát nem ismerte, tehát fölülről lefelé terjedve, fejezte ki azt is, a mit a mai festészet a vonalak összecsökkentésével, a távolabbra eső tárgyak kicsinyítésével és elmosódásával tud elérni, épen ezért tudnunk kell, hogy a 25-dik képen *V.* a víz, *F.* a part; *B.* a hálónak bejáró vége, *K.* ugyanannak laptáros vége; *P, P.* a háló fóie, vagy pálhás ina, pálhái pedig élénken emlékeztetnek a Tápé, Kopácsi halászainál dívó czötkény, vagy tejkóró — Euphorbia palustris — szárából készült háromszögű pálhákra, a melyek a méthálót és a marázsát úszva tartják; végre *H* a kövekkel súlyozott inat, vagy háló alját képezi. E kövek hosszúkás körte alakja nyilvánvalóvá teszi, hogy édes testvérei a téglából készült tihanyi avét köveknek, s közel rokonai a

25. ábra. Ó-egyiptomiak tanyavetése.

körös-tarcsai mai, s a Szihalom, Tűzköves és egyéb őskori telepek ősi köveinek.

Megtudjuk e képből, hogy az ó-egyiptomi hálónak nem volt apacscsa; mindkét vége korczba volt szedve s gyanítható, hogy csendes vízben, víz mentében folyt a kerítés.

Mielőtt a halászbokorra térnénk, ismerkedjünk meg a bekerített halakkal, melyek Heckel szerint a következők:

1. *Mormyrus oxyrrhynchus*, Geoffr.
2. — *cyprinoides*, Linné.
3. — ?
4. *Chromis nilotica*, Cuv.
5. *Lates niloticus*, Cuv.
6. *Distichodus niloticus*, Müll.
7. *Citharinus Geoffroyi*, Cuv.
8. *Synodontis Arabi*, Cuv.
9. — *serratus*, Rüpp.
10. *Clarias Hasselquistii*, Cuv.
11. *Tetraodon Fahacca*, Cuv.

Az az összevissza úszkálás értésünkre adja, hogy ez az érdekes társaság már érzi a veszedelmet.

És most fordúljunk a nemes ó-egyiptomi «halász-bokorhoz», vagy — balatoniasan — felekezethez.

Az ó-egyiptomi halászbokor eszerint nyolczas volt, s a magyar halászbokrokból merített ismereteinket helyreszólítva, az ó-egyiptomit eképen határozhatjuk meg:

1. Halászmester vagy nagygazda,
2. Paráslegény.
3. Fattyúlaptáros.
4. Laptáros.
5—8. Első és középső halászlegények.

A mint ebben a bokorban a nagygazda, botjára támaszkodva, a letartást végzi, azonképen végzi ezt, a tanyaszákra támaszkodva, a komáromi halászmester ma is; s a mint a négyezer éves képen szemléljük a húzóköteleknek való nekidűlést és serénykedést, azonképen szemlélhetjük azt ma is, a mi bokrainknál.

De az ó-egyiptomi halászképek evvel még nincsenek kimerítve;

hátra van még egy sorozat, a mely a hallal való elbánást tudatja velünk.

A 26. ábra a nagy halak szállítás-módját ismerteti meg. Két ha-

26. ábra. A nagyobb halak szállitása.

27. ábra. Halszállıtás.

lász az ihanyra vetett prédát rúdra fűzte s vállon viszi; a két szélső hal *Bagrus Bajad*, a közbülső, szerintem, *Tetraodon Fahacca*.

A 27. képen a halszállítás vállra vetett horgosfán járja; elől, ihanyra vetve, két *Chromis* függ, hátul egy edény lóg, telve kisebb

28. ábra. Halászedények a Kurdi leletből.

halakkal, a melyeknek fejei az edény szélén túl kiemelkednek. Ezek az edények szerintem azonosak azokkal a sajátságos, keresztberóvott, vederszerű bronsz edényekkel, melyek a magyar nemzeti muzeumban őriztetnek, (28. ábra, 1 és 2) s az u. n. kurdi leletből valók.

Az utóbbi gyanítás még erősbödik a 29. kép alapján, hol egy tisztítási jelenet folyik. Az egyik halász, horgosfán lógó halvedrekben hozza az apró halat, egy derék *Mormyrus oxyrrhynchus* — alak és sörény szerint annak nézem — ihanynál fogva a halász hátára van kötve. Itt a vedrek keresztbe róvottak. Egy másik halász kidönti a

29. ábra. Haltisztitás.

veder tartalmát, négy darab *Mormyrus cyprinoides* képében; a harmadik halász egy csizmahúzóra emlékeztető lejtős alkotmányon halat tisztogat, oly szerszámmal, a mely a moholóra emlékeztet, a melyet halászaink is gyakran használnak, pld. a ponty héjának letisztitására.

30. ábra. Halsózás.

A 30. képpel végét érjük az ó-egyiptomi sornak. Az érdekes kép a halhasítást, sózást és szárítást tünteti föl; *S* a sótartó edény; a levegőbe rajzolt halak a terítést magyarázzák.

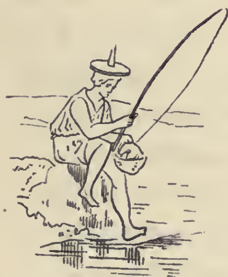
E sorozat meggyőzően azt bizonyítja, hogy négyezer év semmit sem változtatott a halászat lényegén.

Alkalmazzunk e tétel bizonyítására még három képet, mely a régi Róma maradványa. Az egyik egy remek szobornak rajzolt mása.

A szobor egy római horgászt ábrázol, (31. kép) jobb kezében a kosztoshorog, baljában a keresztberóvott halveder. E szobor a Vatikán remekei között őriztetik. Hogy a halász baljában lévő edény halveder, ezt bizonyítja a 32. kép, mely egy Pompejiben talált falképnek a vázlata s horgászt ábrázol, abban a pillanatban, a midőn a kifogott halat a bográcsalakú halvederbe teszi, A horogszerkezet — kivált a koszt — könnyed, hajlékony szerszámra vall.

31. ábra. Római horgász.

Legvégül — ugyancsak Pompejiből való s falképről van levéve — a római hálóhúzás képe (33. ábra). A hálóhúzást egy díszes ladikról két gyermek gyakorolja, a harmadik buzgón evedz. A kép szerint a vetőhálóval, a görög amfiblesztron egy nemével van dolgunk, mely háromszögű volt s a szegletekhez képest három húzófonalon járt, rokona annak a hálófajnak, melyet még az újabb német halászkönyvek is tárgyalnak, mely azonban négyszegletes s magyar halász kezein sohasem dívott, mert

32. ábra. Római horgász.

33. ábra. Római hálóhúzás.

aghegyhálója nyaklóival, mint sokszorta czélszerűbb eszköz pótolja.

Ezekkel az általános történelmi részszel végeztünk volna.

De mielőtt a magyarság halászatának multjához fordulnánk, vessünk legalább egy futó pillantást arra a körre, a melyet a hal divatjának nevezhetnénk.

Némelyek szerint megállapitott tény volna, hogy a görögök* és a rómaiak eredetileg nem voltak halászok; de a mint a hallal megismerkedtek, éltek is vele s az a konyha-mesterszó *ὄψον*, a latin obsonium, mely eredetileg mind azt jelentette, a mi közvetetlenűl a tüzön sült, később kizárólag a halas lakomára alkalmaztatott; ez a halas lakoma pedig a köztársaság végszakában s a császárság alatt, a midőn a régi erkölcsöt az elpuhulás s példátlan inyenczkedés váltotta fel, hihetetlen mértéket öltött.

De a halnak egész ethikája a könyvek könyvébe, a szentírásba van letéve és — Fridel Ernő szerint — sok valószínűsége van annak a föltevésnek, hogy azok a halászemberek, kikből az emberszeretet fenkölt hirdetője tanának apostolait választotta, a Genezareth taván czölöpépítményesek voltak; legalább a híres arabs geografus, Albufeda, Apamea taváról szólva, még 1328 táján is megemlékszik arról, hogy e tónak egy kisebbik öble a «keresztények tava» nevet viseli, mert keresztény halászok tartották megszállva, «*kik czölöpökön álló kunyhókban laktak.*»

Tibérias tava helyenkint még most is úgyszólván tömve van hallal, annyira, hogy a haltömegek sörénye a viz színét pörsöli. Ez a bőség vitte a halat a szentírás ethikájába.

Galilæa halászai, a könyvek könyve szerint, a horgon kívül kétféle hálóval halásztak, u. m. a húzóhálóval — *σαγήνε* — a latin «sagena», mely két ladik között vonatott; s a vetőhálóval, a már említett «amfiblesztronnal»,** melyet a halász nagy ügyességgel úgy dobott, hogy a vízszínen kerekre kinyilt s legott alámerűlve, egy kötélnél fogva kiránttatott.» Ezzel az utóbbival halászott Péter és András, a midőn a bölcs rájok talált (Máté ev. 4, 18) s e háló nem más, mint a mai magyar *pöndör-* vagy *pöndöly-*s az erdélyi részek *rokkolya* hálója, kivált az utóbbi, mely a berendezés sajátságainál fogva az igazi keleti forma, a mint ezt majd látni fogjuk.

* Ez alig hihető, mert parti és szigetlakók voltak.

** Az amfiblesztron ruhát is, hálót is jelent, épen úgy mint a magyarban pendely és rokkolya ruha is, háló is; a vetőháló tehát nevét alakjától birja.

Tóbiás vakságát a menyhal mája gyógyítja meg; Jónást elnyeli a czet, helyesebben a czápa; Krisztus a hegyen néhány hallal ezrek tömegét vendégli meg; föléleszti a halászok bizodalmát s ennek következése a jó tanyahúzás.

A hit sziklaköve, Péter apostol, kiben a római pápaság alapítóját tiszteli, a pápák pecsétjén, hajón állva s horgát a vizbe dobva van kivésve. E pecsét a nagyhírű halászgyűrűt alkotja.

Friedl Ernő, ki ezekre reáutal, ihlettel jegyezi meg, hogy a halászok közül teltek ki az emberszeretet tanának hirdetői s ez a fontos küldetés mindenha tiszteletére fog válni a halászat multjának.

S valóban a hidegen latolgató ész is csak bizonyos tartózkodással közeledik e legendák felé, keresve bennök a valót és keresve bennök a képletest — s szinte tartózkodva koczkáztatja az ítéletet, hogy az apostolok hálójának nem volt sem *apacscsa,* sem *föle,* sem *ina,* mert az az igazság hálója volt, melyet az apostolok a vakság tengerébe eresztettek, hogy a benne fetrengő tömegből annyit vessenek az igazság szilárd partjára, a mennyit csak lehet.

Emberhalászat volt az ő mesterségök: kihalászták a tévedőt a tévedés zavaros vizéből.

E nyomot el kell hagynunk, mert oly ismeretkörökbe vezet, a melyek elütnek e könyv feladatától; — vezet a miszticzizmusba, szimbolikába, a melyben a halnak is mindenkor nagy része volt.

A VAS KORA.

Ezt a kort is — kezdete tekintetében — az jellemzi, a mi a többit: kezdete homályos, a bronszszal elvegyülő; de elvont tekintetben, csupán az anyagra alapítva, határozott jellemű korszak.

A vaskorszak kezdetéből származó halászszerszámok esetlenek, durvák s nagy útat futottak meg, míg tökéletességre vergődtek, melyről csak ma szólhatunk, a midőn az aczél üli diadalát.

Jellemző, hogy az őskorszakban semmi nyoma annak, hogy az ember kimélte, gondozta volna a halat; a vaskorszakra maradt ennek kezdete is. Az uralkodó fölfogás szerint,* az északi Németországban

* Lásd Friedel Ernő i. h.

megtelepedett Szorb, Wilcz és Obotrit szláv törzsek, melyek már tiszta vaskorszakbeliek, lettek volna azok, a kik terjedelmes czölöpépítményeikben a halat gondozták.

A magyar halászatnak történelmi része szintén a tiszta vaskorszakba tartozik; de szerszámának alakja és szerkezete számos elemet foglal magában, mely a vasnál régibb korszakokra vág vissza, a mint ezt e szerszám története ki fogja mutatni.

Különben a vaskorról írni annyit tesz, mint az igázi művelődés egész menetét letárgyalni, mert nem képzelhető a társadalmi életnek az a viszonya, a melybe ez a hasznos ércz, bőségénél és természetes tulajdonságainál fogva belé nem játszott volna.

A halász és a vas ma ilyen viszonyban áll:

Egy fínom hegyecskén szabadon forog egy aczéltű, a melyen a mágnesség titokzatos áramlata vonúl végig.

E kis tűnek egyik vége folytonosan észak felé mutat — biztosan, csalhatatlanúl — ez a mágnestű, a tenger halászának hű kalauza, mely hűségesebb még a csillagnál is; igen, mert a csillagot elborítja a haragvó ég felhője, a tenger sűrű köde — azt a kis tűt sohasem! Ez a csalhatatlan kalauz kivezeti a halászt a tenger síkjára s haza hozza viskója tájékára. Ez vaskorszak.

Feltámad a tenger vihara, zúg, üvölt, hullámcsapása mintha mindent össze akarna zúzni; neki vág egész dühével a halász hajójának, csapdossa oldalát, melynek bálványfái nyögnek, recsegnek; az őrfa hajlik s a mint vékony testével a vihar rohamát hasgatja, iszonytató süvöltés hallszik; de a vihar hasztalanúl dühöng, mert a bálványt bálványhoz erős vas-iszkába köti, az őrfa végét vasabroncs tartja, csúcsát vasláncz fogja; az irány megtartása is biztosítva van, mert a kormányzó timon vassarkai vaslábakon nyugosznak s vaspánt köti össze a timon egyes részeit — — csak sziklára ne kerüljön az a hajó, biztosan éri meg a tenger elsimúlását. Ez is vaskorszak.

És Albion fiát — a valódi sportsmant — halászszenvedélye világgá kergeti; fölkeresi a földgömb minden pontját, hogy szűz vizekben, nemes halra halászhasson. Nem a lakmározás, sem a haszonlesés az, a mely patakról patakra, országról országra viszi, kergeti: ő tudományt csinál a halászatból; kifürkészi a hal életmódját, meglesi napról napra mit eszik, elfogja a patak virágát, az egynapos legyet, mely a

vízszinén csapkodva, magára csalja a nemes halat; ennek és száz más rovarnak alakját az a halászember mesterségesen utánozza s e hazugságba rejti az aczélhorgot, mely fínom, mint a gondolat, szúrós, mint a gúny szava; ezt a nagy csalást azután a vízre dobja, ügyesen utánozva még a mozgást is, a melyet az élő rovartól eltanúlt; — és a mikor az a sebes, nemes hal ezen a hazugságon rajta veszt, akkor kiragyog annak a hallgatag embernek a képe. — — Ez is vaskorszak.

II. A MAGYAR HALÁSZAT MÚLTJA.

A magyar halászat története fáradozásra méltó feladat. A vízrajzzal való összefüggésében sokszorosan foglalkoztatta is az írókat és mégis igaz, hogy ma is várja íróját.

A mi történelmi irodalmunkban mint a halászat története szerepel, az jobbadán krónikai adathalmaz, mely haszonélvezeteknek évszám szerint való felsorolásával éri be, s nincsen tekintettel arra, hogy a halászat ősfoglalkozás, melynek története nemcsak évszámokkal, nemcsak adományokkal, hanem a nemzet életével is szorosan öszszefüggő.

A midőn én e történelmi vázlat megírásához hozzáfogok, egy nagy igazságot tartok szemem előtt, s ez az, hogy ősi népfoglalkozásokról csak akkor írhatunk történelmet — a szó igaz értelmében, ha azoknak jelenét minél alaposabban megismertük; mert ez a jelen, az emberöltők szerves kapcsolatának révén, sok ősi dolgot — mesterszót, szerszámot, fogást, szokást — őriz, a melynek ismerete nélkül a multak nem egy része vagy homályban marad vagy hamis alakban tünik föl.

Egyedül okiratok alapján keresni az eligazodást, nagyon bizonytalan eljárás; már azért is, mert azokban lépten-nyomon fölbukkannak oly kitételek, a melyeken a való fordúl, de a melyeknek értelmét hiába keressük az okmányok szövegében.

Ezeknek helyes megfejtését nem adhatja meg más, mint a halászat jelene, annak minél tisztább népies része, kivált oly vidékeken, a melyek a nagy forgalom átalakító hatását még alig, vagy épen nem érezték meg.

Szerintem a valóságos magyar népies halászatnak, a legősibb magyar telepek e mai napig is legszabadabb ősfoglalkozásának, főképen annak a résznek, mely soha sem volt czéhes: ennek nem ismerésén

múlik legnagyobb részben a magyar halászat valódi történetének megírása; és igaz, hogy evvel eddig történetíró nem is foglalkozott.

E szavakat nem kicsinylés, nem hivalkodás adja tollamra.

Hivalkodnám, ha csak valamiképen éreztetném is, hogy immár én írom meg azt a történetet. Jól tudom én, hogy két évi kutatással a magyar népies halászat jelenét nem merítettem ki; jól tudom, hogy a mohácsi vész, részben a reformáczió is, a réti halászat eltünedezése sokat temetett el halászban, szerszámjában, szókincsében, szokásában — tehát ismerem tudásom hézagos voltát.

Tisztelettel és hálával viseltetem azok iránt, a kik odaadással és jóhiszemüleg adatot halmoztak adatra, mert evvel módot nyújtottak nekem az egybevetésre és az alap megszilárdítására.

Nekem vállalkozásomban a következő irány ajánlkozik: jóhiszemmel elfogadom, a mit a történetírók adatban nyujtanak s a halászat történetírásához egy új elemmel, az élő munka, élő szó és élő szokás elemével járulok, a melyről hiszem, hogy nem egy tekintetben tisztázó lesz s megkönnyíti azoknak munkáját, a kik majdan több és jobb eszközzel foghatnak a szép feladat végleges megoldásához.

Evvel a munkafelosztás elvének eleget teszek; egyébre nem is törekszem.

*

Lehet valakinek hite — és, vérmérséklete szerint, nemzeti büszkesége — föltenni, hogy Árpád hadaiban az ember szálanként lóra termett hős volt, oldalán görbe karddal, vállán párduczkaczagánynyal, érczsisakján lengő kócsagtollal — szívében hadakozási és örökös kalandvágygyal, mely folyton arra sarkalta, hogy szomszédjára rontson, prédát ejtsen, ezt párduczbőrön végig nyúlva eltivornyázza s közben új prédajárásokon törje a fejét.

A magyarság hősiességét elismeri minden történeti kútforrás; de hogy az az örökös hősködés, a melyben irodalmunk és képzőművészetünk oly nagyon gyönyörködik, túlságos és nagyon egyoldalú, az bizonyos.

Ez az egyoldalúság onnan ered, hogy a magyar történetírás, mint sok más nemzeté is — a legújabb időkig középkori nyomokon járt. Sokat foglalkozott csatáknak leírásával, királyok, vezérek dicsőségének — gyalázatának fürkészésével. A múlt oly színt öltött a jelen sze-

mében, mintha csak az országlás és az erőszak eseményei töltötték volna ki.

Ez a történetírás nem fürkészte s nem írta meg egyszersmind annak a munkának a történetét is, a mely e nemzetet egy ezred év óta a föld, tehát hazája birtokában megtartotta.

Igaz, hogy a fegyver éle, az erős kar, a szív bátorsága szerezhet földet, védhet tűzhelyet; de a fentartás, a fejlesztés, a maradandó alap megteremtése, az a családi tűzhely szellemének s ebből kifolyólag annak a mindennapi, zajtalan, békés, szerző és fentartó munkának a feladata s egyszersmind a dicsősége, melynek még alig van történelme, noha nagyon is megérdemli.

Buckle, Anglia mívelődés-történetének írója volt az, a ki leghatározottabban reá mutatott a történetírás egyoldalúságára s nagy művét arra az elvre alapította, hogy az ember s az általa megalkotott társadalom, fejlődése és mozgalmai, szóval életnyilvánulásai szerint eredménye a természeti viszonyok ellenállhatatlan nyomásának; megmarad a kezdetleges állapotban, ha a természeti viszonyok hatalma nem idomítható emberi munkával, vagy ha e viszonyok olyanok, hogy az ember fenmaradását munka nélkül is biztosítják; ellenben magasra fejlődik ott, a hol az ember a természeti viszonyokat egyedűl szellemével és munkájával fordíthatja a maga javára.

De Buckle következetessége a megtámadott egyoldalúság mellé bizonyos fokig saját egyoldalúságát állította oda; mert sarktételéből az következnék, hogy az ember egyáltalában saját sorsának soha urává nem lehet; holott sarktételének második része a munka és szellem útján olyannyira urává teszi az embert saját maga sorsának, hogy még a természet erőit is szolgálatába fogadja — sőt szolgálatra kényszeríti.

Kétségbe nem vonható, hogy nem minden győzelem vagy csatavesztés, a földi hatalomnak nem minden tette, mulasztása, bűne vagy erénye, ezek nem mind ephemeridák, a melyek után ember és társadalom az előzményektől független, új történelmet kezdhetne; ezeknek megvan a maguk, sokszor igen mély hatásuk; a történelemnek ezekkel foglalkoznia kell.

Hiba az egyoldalúság; jelesen az, mely nyert csatában, hódításban, a világi fényben s a hozzákötött dologtalanságban látja a dicsőt,

az előkelő nagyot s a mely a névtelen milliók fentartó, verítékes munkáját alárendelt résznek tekinti; sőt azt sokszor megveti; holott az igazság az, hogy a puszta fényre és az erőszakra alapított legnagyobb hatalom is abban a perczben omlik össze, a mely perczben elvesztette a névtelen milliók munkáját.

Ezért a magyar halászó nép zajtalan, nehéz munkája az, mely e vázlat főirányzatát képezi, mert egyedül e munka az, a melyből a hatalom halászati adományozásait meríthette.

A magyarságra való alkalmazásban Buckle tétele egyáltalában meg sem állhat; mert magában foglalja a mozdulatlanság, a teljes egyneműség föltételét; azt, hogy az illető nép folytonosan ugyanazt a helyet tartsa megszállva, e hely természeti viszonyainak folytonosan alá legyen vetve; holott a magyarság a népvándorlás nagy özöne idejében elhagyta eredeti lakóhelyét s foglalás útján szállotta meg azt a területet, a melyen ma is él.

Annak a föltevésnek csak kevés nyomatéka lehet, hogy azok a vándor népcsaládok az elfoglalt új tájakon a régiekhez hasonlókat kerestek fel; mert például Ázsia és Európa között már a földfelület és éghajlat viszonyai óriási eltéréseket tűntetnek föl, a melyek ki nem egyenlíthetők, s még eltérőbbek voltak azok a nemzetiségi viszonyok, a melyek közé a vándorok telepedtek s a melyeknek nyomása alól ki nem szabadúlhattak.

E könyv feladata és irányzata kizárja az eredetnek akár földfelületi vagy éghajlati, akár embertan-néprajzi alapon való feszegetését; de a magyar népies halászatból folyó tanulságok megengedik annak kimondását, hogy bárhonnan jött legyen a magyarság, halászó vidékről kellett jönnie s hogy az emberiség ősfoglalkozása, a halászat, mindenesetre e nemzetnek is ősfoglalkozásai közé tartozott s tartozik ma is.

E tanulságok bizonyítékai így csoportosúlnak:

1. *Az elhelyezkedés.*
2. *Történeti mesterszavak.*
3. *Okiratos történet.*
4. *A szerszám ősi elemei.*

AZ ELHELYEZKEDÉS.

A megállapított sorrendhez képest mindenekelőtt az elhelyezkedés kérdése döntendő el.

A kutató szeme rögtön észreveszi, hogy valahol csak Magyarországon az előhegység végső hullámot vet s az erdőségek alját a televényföld váltja fel, legott reá talál a földmívelő magyarra. És valahol csak ebben az országban nagyobb folyó hömpölyögteti víztömemegét, tóságok terjengenek, legfeltünőbben pedig ott, a hol több folyó egymásba szakad, ott van a halászó magyarság is.

A hol pedig ezek a viszonyok leginkább ki vannak fejlődve, ott a magyarság legtisztább, legerősebb.

Az a számtalan vihar, a mely a nemzetet egy ezredév lefolyása alatt érte, ezen az elhelyezkedésen nem birt változtatni.

Ez elhelyezkedés — mondhatni — törvényének csak egy látszólagos kivétele van, a Székelység, mely a hegység lakójának van elfogadva.

De ennek dereka is annyi nyilt, részben sík tért foglal, a menynyit a földfelület egyáltalában megenged, t. i. Gyergyó, Csik, Háromszék a Maros és Aranyos nyilt medenczéit; hozzá határozottan őshalász.

Sőt az erdélyi rész főmedenczéjében, az u. n. Mezőségen, a hol ma az oláhságnak nagy elterjedése van, a halas helyek nevei e törvény mellett vallanak, mert magyarok, u. m.: Czege, Gyeke, Katona, Nagy-Czég, Kis-Czég, Méhes, Mező-Záh, Tóhát stb., a mely nevek közül három magyar halászmesterszótól ered, a negyedik a népies vízi terminologiában közkeletű.

Az ellentétes jelenség az, hogy minél mélyebbre hatunk a hegységbe, annál ritkább a magyar elem.

Némely ponton a határvonal rendkívül éles; így Beregben, hol a hegység lábánál elterülő Szernye mocsárvilágát magyarság halászsza, televényét magyarság túrja, holott a hegységgel nyomban beköszönt a kisorosz elem.

Ezekkel együtt járnak bizonyos tanúságok, a melyeket régi okírataink nyújtanak. Ez okiratok szerint a királyok adományozását, még pedig igen súrűn, a halászati jog is képezte. És a hol a latin okirat

pontosságra, szabatosságra fektetett súlyt, mindig a népies magyar halászmesterszóval él, a mi világosan arra mutat, hogy a halászat már akkor is a magyar nép foglalkozásai közé tartozott.

E mesterszavak súlya még azáltal is növekedik, hogy a magyar halász száján ma is élnek s oly szerszámokra vagy halászási módokra vonatkoznak, a melyek egyáltalában a legrégibbek közé tartoznak.

Ilyen körülmények között fölteheti-e akár az avatott történetíró, akár az embertan és néprajz mívelője, hogy aránylag rövid idő alatt, az elhelyezkedés és terület-megtartás nehéz küzdelmei között, egy sátoros, lovas, csak harczolni tudó nép átváltozzék földmívelővé; tanyát vessen és húzzon, állítson czégét, vejszét; közkeletet tudjon adni mesterszavainak; szóval, csak úgy hirtelen átugorhasson mozgó, hadakozó állapotának ellenkezőjébe?

Mindazok a tanúságok, a melyeket az emberről szóló tudomány nyújt, a dolog természete, sőt a földgömbön most folyó fajharczok s a nyomukban járó átalakúlások, csak egyet bizonyítanak s ez az, hogy ilyen szerves átalakúlások, még a legkedvezőbb viszonyok között is nem egy, hanem csak sok század szüleményei lehetnek; sőt bizonyítják még azt is, hogy nem egy szerves átalakításnak áldozatúl esik az adott elem, a mint ezt Amerika pusztúló őslakossága s a már teljesen kihalt Tasmánia oly megrendítő módon bizonyítja napjainkban is; s bizonyítja a felásott ősi temetkezési helyek sokasága, mely a magyarral egykorú népeknek már csak hamvát nyújtja a búvár felé.

Sőt arra, hogy a halászat a magyarsággal együtt járt, van még egy más bizonyítékunk is, a mely eddig szilárdan áll, s ez az, hogy a halászat a Drávánál találta határát s egyetlen egy történeti adat sem ismeretes, mely a Dráván túl halastavat vagy halászatot említene.*

Tanui vagyunk ma is ép oly sajátságos, mint bizonyító erejű jelenségeknek.

Ott, a hol a nemzetiségi és nyelvhatárok képződnek, a halászó helyet a magyarság tartja megszállva; így a Dráva torkolatánál.

Ott, a hol a németség, svábság vetette meg a lábát a halászó

* Fekete Zsigmond barátom eddig hiába kutatott ilyen adat után, épen úgy, mint én.

helyen, a német jobbadán csak vállalkozó, halászai pedig magyarok. Ott, a hol a bérletek a halászat arányait megnövelték, hatalmas szerszámmal, kitartóan kell dolgozni, például a Balaton körül, ott a bérlő Szeged, Csongrád, Szentes halászait szegődteti.

Mindez együttvéve reáutasít arra, hogy a halászat a magyarságnak ősfoglalkozása, a melyet jelenlegi földjére már magával hozott. Kardja, vitézsége igenis szerzett neki hazát, meg is védte azt számtalanszor; de a kard, a vitézség csak szerző és védő volt; a fentartás egyedül a munkára esett, arra a szerző munkára, mely zajtalanúl folyt, a melyhez a magyarság értett s a melyre kardját, vitézségét támasztotta.

A sarktétel, mely a középkori irányzatok és Buckle-lel szemben felállítható, a következő: Az igazi társadalmi alap a munka, s csak azok az emberfajok, illetőleg társadalmi egységek számíthatnak a jövőre, a melyek a munka alapján keletkeztek, azon állanak s állani fognak a jövőben is.

Ez az alap kedvező körülmények között különböző fajok szerencsés elvegyülése utján fokozódik; mértékadó mindenkor az a faj lesz, mely az elvegyülés előtt, már eredettől fogva a munka kellő alapjával s azonkívül azokkal a föltételekkel is birt, a melyek a szerzésre s a szerzettnek megvédésére alkalmatossá teszik.

A tétel második része a magyarságra tartozik; felsőbbsége az elvegyülésben is megmaradt, mert eredettől fogva is birtokában volt a három főtényezőnek: a munkának, a családi tűzhely tisztaságának és a bátorságnak.

A munkának egyik része a halászat is.

A TÖRTÉNETI MESTERSZAVAK.

A mesterszavak rendszeres gyűjtése két lényeges dologra tanít. Az egyik az, hogy a magyar halászságnak rendkívül kiművelt, a legjelentéktelenebb fonalra, legkisebb szegre is kiterjedő mesternyelve van; a másik az, hogy a kis számú idegen átvételek a nyelv szelleméhez képest átmagyarosodtak.

Az ősiségnek a mesternyelvre alapított bizonyítéka annál erősebb, minél bizonyosabb, hogy alig van valahol népies halászat, mely annyi-

féle módon, annyi különböző szerkezetű szerszámmal űzné a halászatot, mint űzi a magyarság.

E vázlat természetéhez képest a következő szakasz nem tárgyalja a magyar halász-mesternyelvet úgy a mint él, a maga egészében, hanem fősúlyt fektet a történeti okiratokban foglalt halászati fogalmak tisztázására, az ugyanott található mesterszavaknak az élőkkel való összeegyeztetésére.

Szükséges előföltétele ez az okiratos történetnek, melynek tanuságai csak az alapfogalmak tisztázása révén vonhatók ki.

Az élő mesternyelvet, az élő halászat gyakorlata alkalmazott alakban, a szótárrész pedig magyarázó alapon tárgyalja.

HALÁSZBOKOR, KÖTÉS, FELEKEZET.

Régi, főkép XIII. századbeli okiratainkban egy szóra találunk, a melynek értelme eddig szabatosan meghatározva nincsen.

Ez a szó a «*mansio*», mely halászatok adományozásánál mindig halászok nevével, bizonyos kivételekkel s bizonyos tekintetben valami szervezet értelmével kapcsolatos.

A megfejtés kísérleteit csak kézirati jegyzetekből tudom s ezek — minthogy halászatnál teljes lehetetlen a «*mansiót*» családnak vagy háznépnek venni — oda hajlanak, hogy ez alatt a kifejezés alatt egyének értendők.[1]

Ez a «*mansio*» így fordul elő: 1208-ban FAKÓ és ISTVÁN comesek a lébeni apátságnak *tíz mansio* halászt adnak, kiknek ez a nevök: GÁBRIEL, LUDUS, VRIEL, HERCZEGH, SENA, BEHCA, SICU, CRACUN, TEXZA.[2] Feltűnik legott, hogy a *tíz* mansio csak *kilencz* névvel kapcsolatos.

Előfordul IV. BÉLA király oklevelében is, mely 1235—70 körül kelt s a pannonhalmi apátság halászait összeírja. Eszerint Weymuch prédiumban következők a halászok nevei; POCH, GAALT, EKESHE, JAKOB, kik rokonaikkal — kivéve pólyásokat és ifjú gyermekeket — *hetven* mansiót alkotnak![3]

1] NAGY GYULA reám bizott jegyzeteiben, de fentartással.

2] «Contulerunt *decem mansiones* piscatorum, quorum hec sunt nomina stb. Cod. Dipl. III, 1, 62. l.

3] In predio Weymuch hec sunt nomina piscatorum . . . . . qui cum suis cognatis preter parvulos et juvenes sunt *septuaginta mansiones.*

Itt már csak *öt* a családnév és *hetven* a mansio!

Ugyanebben az okiratban Sálya prédium következőleg szerepel: van hat mansio s a következő halászok: Komos, Matheus, Scemet, Hyze, Chyglo, Fileo, Abram rokonaikkal és fiaikkal;[1] tehát *hat mansio* és *hét* név.

Végre Kenesna prédiumban a következő halászok vannak: Tebe, Petrus, Buhtus, tehát *három név,* mely *tíz mansiót* alkot rokonságával együtt, kivévén az apróságot.[2]

Az apró gyermekeknek kivételbe való helyezése már magában elég bizonyíték arra, hogy a mansio családot nem jelenthetett.

A felsorolt családnevek és a mansiók számának változó aránytalansága kizárja, hogy a mansio egyént jelenthetett volna.

Az igazi értelmet azonban rögtön kivehetjük, mihelyt a *rokonságot* figyelemre méltatjuk s egybevetjük avval a szervezettel, a melyet a halászság már foglalkozásának természeténél fogva sohasem nélkülözhetett.

Azok a nevek nyilván nem családot, hanem *nemzetséget* jelentenek, mely a magyarság társadalmi szervezetében mindig nagy szerepet játszott s e nemzetségek munkabiró férfiai alkották meg a mansiókat a halászat gyakorolhatása végett. Így már érthető, hogy *öt* nemzetség *hetven mansiót* is alkothatott.

A *mansio,* az összetartozandóság értelmében véve, semmi egyéb, mint az, a mit a mai halászság *bokor, kötés, felekezet* s más neveken ismer, t. i. *az a csapat, mely egy adott halászszerszám kezeléséhez okvetetlenül szükséges.*

Ezek a bokrok szám tekintetében természetesen változók, s a most élő szervezet szerint négy embertől tizenkét emberig terjednek.

Álljon itt néhány példa:

A komáromi piszkés-bokor — 70 öles kerítő hálóval — négyes, t. i. 1 mester, 1 első legény, 1 középső legény, 1 laptáros.

Súlyosabb viszonyok közt hatossá lesz, mert hozzájárúl 1 viczelaptáros, 1 fattyúlaptáros.

1] In predio Salya habet piscatores *sex mansiones,* quorum nomina hec sunt stb. . . . cum suis cognatis et filiis.

2] In predio Kenesna hec sunt nomina . . . . . qui cum sua cognatione preter parvulos et juvenes sunt *decem mansiones.* Wenzel II, 14, 15, 19, 20 l.

A Tápén dívó bokor ötös, u. m.: 1 nagypiczés, 1 viczemester, 1 futosó, 1 pöczkös, 1 hálóvető.

Csongrádon hetes bokor dívik, u. m.: 1 mester, 1 inszedő, 1 paraszedő, 2 léhésszedő, 1 laptáros, 1 viczi (laptáros).

Karádon szintén hetes a bokor, u. m.: 1 nagygazda, 1 kis-gazda, 1 apacsos, 1 kötélfejő, 1 felinhúzó, 1 feles, 1 gazember (a ki a hálóba akadt giz-gazt kiszedi).

Tihanyban tizes bokor dívik: 1 kormányos, 9 társ.[1]

Siófokon szintén tizes a bokor:[2] 1 kormányos, 2 derékonhúzó, 2 inas (ki az inat húzza). 2 paráslegény, 1 elsőlegény, 2 halászlegény.

Kenessén a rendes bokor tíz, a téli tizenkettő: 1 gazda, ez nem száll ki, csak tulajdonos: 2 vezeres, 8 halász; télen még 2 jegellő.[3]

Kopácsiban tizenkettes a bokor: 1 botos, 1 hálómester, 1 köteles, 1 vajda, 8 legény.

Ezek mind a nagy halászatra, t. i. a 90—300 öles öreghálóval való működésre tartoznak; de ezeken kívül a kis halászok is összeállanak — hol kettesével-hármasával, hol négyesével is.

Sőt Szegeden, Komáromban s a Balaton körül még ma is vannak családok, a melyek ősidőktől fogva, apáról fiura szállva, halászok.

És hogy minden kétség eloszoljon, arra való egy 1230 körül kelt okirat, mely a kapornaki konventet halászattal látja el, *két mansiót* említ és meg is mondja, hogy az egyiket Moch, *négy fiával,* a másikat Hethe *két fiával alkotja:* «dedit in villa Alke duas mansiones, scilicet Moch cum quatuor filiis, Hethe cum duobus filiis...»[4]

Ez a halász «*mansio*» megfejtése.

A RÉGI «PISCINA».

Nem egy történetírónk foglalkozott már Magyarország régi vizhálózatával és igen természetes, hogy a halászat nem kerülhette el figyelmét, mert a régi okiratokban a vizek a legtöbb esetben a halászattal kapcsolatosan említtetnek.

Az okiratokban igen sűrün előforduló piscina — halas, clausura —

1] E nevezetes szervezet részleteit lásd «Tihany» alatt.
2] Nem balatoni, mert a halászok mind Szentesről, Szegedről és Csongrádról valók.
3] Ez az igazi balatoni.
4] Cod. Patr. V, 26.

rekesztés — captura — fogóhely — laqueus — tőr — lacuna — tócsa; továbbá számos helynév, melynek végződése «tó» és «taua» mindinkább a halastavak rengetege felé vitte a búvárokat.

Az egyik három-négyezerre teszi az árpádkori halastavak számát; [1] a másik, ugyane nyomon haladva, kimondja, hogy a halastavak sokasága — egy-kettő kivételével — mind a folyóvizek mentén feküdt s nem egy, külön elrekesztés által magában a folyóban vagy tóban készült. [2] A történetírók mindinkább oda jutnak, hogy ez a sok halastó mind mesterséges volt.

Tagadhatatlan tény, hogy mesterséges halastavak voltak s úgy készültek, hogy a források és folyások vizét alkalmatos helyeken gátakkal elfogták, ezeket zsilipekkel [3] látták el, a hol azután rendesen malom is épült, mely a fölös vizet használta.

De az is tagadhatatlan, hogy nem minden «piscina» volt halastó, mert a piscinának sokféle a jelentése. CALEPINUS a «Dictionarium undecim linguarum. Basileæ 1590» művében igen kitünően adja a meghatározást, a melyből kitűnik, hogy ez alatt *haltartók, tócsák, meleg* és *hideg fürdők* (tükrök), *usztatók, víztartók, itatók* is érthetők. [4]

Itt tehát a legnagyobb óvatossággal kell eljárnunk, mely kétszeresen is indokolva van azáltal, a mire a *Tanya* is reá fog tanítani s a mely tanúlságot a többi történeti mesterszó csak öregbítheti; még pedig határozottan az eddigi felfogás ellenére.

1] PESTI FRIGYES: M. O. vízhálózata stb. Századok. I.

2] ORTVAY TIVADAR. M. O. régi vízrajza I, p. 357.

3] A zsilip nyilván a szláv žleb = csatorna, a német «Rinne» értelmében; a magyarság ma a felhuzható és lebocsátható vízrekesztéket érti alatta.

4] *Piscinæ*, Lacus et stagna *ab initio* dicta sunt, in quibus vivi pisces coërcebantur. GERM. Fischgruben, Weyer od. dergl. örter, in welchen man Fische erhaltet. *Ungar.* Halas-tó. Varro lib. 3. de Re. rust. cap. 3. «Piscinas voco eas quæ in aquae dulci aut salsa inclusos habent pisces *ad villam.* Alio nomine *vivaria* vocantur. Plinius lib. 9. cap. 17. «Nec in piscinis *vivariisque* crescunt. — *Sed quoniam in piscinis natare etiam solebant, invaluit consuetudo, ut omnes in hunc usum collectæ aquæ sive frigidæ, sive calidæ essent, piscinæ dicerentur, videnturque a piscibus dici, quamvis in his nihil piscium sit, nisi quis inde dictas malit, quod homines piscibus natando similes fiant.* — Cicero. «Latiorem (inquit) piscinam voluissem, ubi jactata brachia non offenderentur. — Plinius jun. Epist. lib. VI. «Si natare latius aut tepidius velis, in area piscina est, in proximo puteus ex quo possis rursus abstergi. Eædem et *natationes* appelantur. — *Piscinæ pecorum.* Columella lib. 1. cap 5. «Hæc quoque si deficient, et spes arctior aquæ manantis coëgerit, *vastæ cisternae* hominibus piscinæque pecoribus instruantur colligendæ aquæ tandem pluviali. — *Quin etiam vasa lignea ad tenendum aquam piscinæ vocantur.* Gallicum vulgus cuuas vocat. Plinius: Decoquitur in aqua, et in piscinas ligneas funditur.

Igenis vannak okiratok, a melyek úgyszólván csábítják a történetírót, hogy belőlök a halastavat a szó azon értelmében olvassa ki, kivált akkor, ha a «*piscina*» sokféle értelmezését figyelmen kívül hagyja s egyáltalában minden rekesztést, minden helynevet, mely a hallal összekötve az okiratokban szerepel, legott tónak vesz.

Ilyen például az a XIII. századbeli okirat is, mely 1228-ból ered s a pécsváradi monostor javaira vonatkozik s akként rendelkezik, hogy a birtokon fakadó forrásokból az apát engedelme nélkül «*piscinákat*» állítani nem szabad;[1] itt érthető mindaz, a mit CALEPINUS a «*piscináról*» mond és különböztet.

Kétségen kívül halastó volt a «*Kikiritó*» Öskü és Palota közt Veszprémben, mely ma mívelés alatt álló medencze, vízérrel és mocsaras helyekkel is; hatalmas kőgátját még ma is szemlélhetjük s a melyet FÉNYES ELEK-en kívül[2] a nép is halastó helynek tart; az utóbbi Mátyás királynak tulajdonítja.

Igy *Czege* mellett van a czegei tó; *Nagy-Czég*, tóval, a melyet még ismertem; *Kis-Czég;* ezeken kívül másodsorban vannak tavak *Katona, Gyeke, Mező-Záh, Tóhát* s más helyek mellett, a legtöbbje malommal is; a mennyiben régi okiratok emlékeznek róluk: piscinák, vagyis halastavak; s csak újabb időben néptelenedtek el.

Az tehát, hogy mesterséges halastavak szép számmal voltak, kétségbe nem vonható.

De, CALEPINUSON kívül, a magyar népies halászat szervezetének beható tanulmányozása is nagyon megingatja a sok ezrekre rúgó mesterséges halastavakba vetett hitet, különösen akkor, a mikor halfogásra használt szerszámokra is kiterjed s mindevvel arról győz meg, hogy a mai népies halászat még mindig az ősinek képét viseli: szervezetben, mesterszóban, eljárásban egyiránt.

Forduljunk tehát az első ponthoz, t. i. a régi okiratokban előforduló számos névhez, a melyből a történetírók merő mesterséges halastavat csináltak. A kiindulás pontja egy magyar-halász mesterszó s annak változatai.

1] Cod. Dipl. III, 2, p. 214.
2] FÉNYES ELEK: M. O. s a hozzá tart. mostani állapotja. 1836. I, p. 433.

TANYA, VETŐ ÉS VONYÓ.

A magyar halász a folyónak minden egyes pontját, a melyen kerítő húzóhálóját kivetheti *tanyának*, a Balatonnál *vetőnek* vagy *vonyónak* mondja. A mikor a hálót kiveti, *tanyát vet*, a mikor végzi, *tanyát húzott*. Világos dolog, hogy így minden folyó, minden tó halászatilag számos tanyára van felosztva s valamint a földmívelő a határnak minden megkülönböztethető pontját külön névvel látja el, azonképen teszi a magyar halász is a halasvizek egyes pontjaival. E halásztanyák nevei pedig csak ritkán szolgálnak a partrészre, vagyis a földmívelő elnevezéseire.

Hogy eziránt semmi kétség se támadhasson, erre valók a következő példák, a melyek mocsarakra, tavakra és folyókra vonatkoznak.

Balaton. *Kenesse* község halásztanyái:

Magosparti, Törökverő, Itató, Megyes, Csurgó, Papnád, Pörös, Gyökeres, Matacstorok stb. Ezek többnyire a partrészekről erednek, mert a tó síkja nem nyujt pontokat.

Velenczei tó. *Agárd* község halásztanya nevei:

Déllő, Kertalja, Hosszú, Nádalja, Burgyán, Határ, Kaszás, Pörös, Ekklézsia stb.; az utóbbi tanyán fogott halakat mindig az egyház kapja.

Tisza. *Szeged* halásztanya nevei:

Kistanya, Petró, Hernyák, Sárkány, Usztató, Mélysár, Gózsd, Tizó, Pórgány, Csigás, Sebős, Sárga stb.

Dráva. *Kopácsi* község halásztanya nevei:

Gorba, Sáraggya, Linyó, Darócza, Szarvasi tó, Vitorja, Létfoka, Borbaitó, Pösölyő, Körösztös stb.

Duna. *Komárom* város halásztanya nevei:

Keszizátony, Lérióra, Öregtanya, Hamarja, Lérifarok, Szenes, Bök, Marczibilla, Hókonyföle, Mancza, Atkás stb.

Ám folytassuk még egy darabig különböző helyekről;

Szent-Endre város halásztanyái:

Plébanus-sziget tanya, Malomtanya, Alsó-sziget tanya, Réti patak tanya, Téglaház zátony tanya, Alsó-határ tanya.

Duna-Földvár és környéke halásztanyái:

1. *Duna-Földvár:* Határtanya, Malmokköze, Lókitanya, Kesze-

gestanya, Hajlás, Meregető föle, Kálvária hegy alatti, Diósi, Öregtanya, Szt. János tanya, Kompok alja, Szilvás, Hajdülés, Itatótanya.

2. *Duna-Vecse:* Határtanya, Homokos, Fürdőalja, Sarkantyú alja, Hambár, Gyöngyvirág.

3. *Apostag:* Paptava, Csárda eleje, Gödör tanya, Tehénszaros, Atkás.

4. *Baracs:* Baracsi öregtanya, Süllős, Macskalyuk, Fák alja, Baracsi farok.

5. *Duna-Egyház:* Határtanya, Malát alja, Egyházi öregtanya, Tüskék alja.

6. *Solt:* Cseri zátony, Kecsegés.

Uj-Kécske község halásztanyái.

Görbetanya, Görbeföle, Kiskovács, Gazdag, Bögimély, Mélyalja, Bögisebes, Örvényalja, Alattságos, Sáros, Örvényalja (II), Foktorok, Halastófok, Szőlőkalja, Csámpa, Falualja.

Tószeg község halásztanyái:

Falu ere, Sulymos, Nagytó, Falualja, Kuczorgóalja, Rekedt tó, Fényes tó, Szoros tó.

Szentes város halásztanyái:

Fejszés, Faktor, Falualja, Csücse, Virágos, Virizló, Nagy-Szávó, Kis-Szávó, Kesely, Köröstorok, Potyécz, Perjes, Lucskos, Kólyúk, Tehenes, Telekalja, Kompalja, Csárdaalja, Keskenyalja, Csiga, Csizmástőke, Tőkeszirt, Határ, Elek, Szigetorra, Bőgő, Sáros, Táplicza, Zsúp, Kutyás, Sugár.

Kunszentmárton város halásztanyái:

Sáros, Patkó, Téglás, Foktanya, Bognár, Erdőfele, Bohonya, Erdővég, Kakuk, Görbe, Csárdaalj, Hidföle, Hidalja, Sári, Lodú, Kábel, Serház, Kros, Szirtos, Határtanya, Jáz-tanya.

Bács-Petrovoszelo és *Vranyova* halásztanyái:

Határtanya, Felsőtanya, Négyestanya, Deréktanya, Ülő utáni tanya, Pőlegtanya, Szigettanya, Kétfok köz, Örvény, Malomalja, Nagy örvény, Alsótanya, Kisderék, Alsósziget, Örvény eleje, Fok, Merígető, Kettős, Medenács, Kavicsos, Sörháztanya.

Magyar-Velencze község halásztanyái:

Főszeg tanya, Szücs halál, Templom tanya, Erős rigya, Lóhalála, Bognár rigya, Haltalan, Szerencsés, Meszlenyrész, Vesd be, Csukás

tó, Szárcsacsapás, Öregtiszta, Karászos, Lengeteg, Fertőfenék, Szigonyos rész, Pontyfogó.

Damohida falu (Ecsedi láp) csikászó helyei:

Szilfáshalom, Háromere, Zúgó fok, Bivaly fok, Kengyelesfok, Csakoltzafok, Pire ere, Hosszúhid, Balkány ere, Drágfirét, Csapsziget halom, Nagyhát, Kisszugoly, Szarkahalom, Pallóér, Külső bokros, Belső Bokros, Totyóhalom, Répszer lapossa, Ördög árka, Róka fok, Sebes fok.

Nagy-Bereg mezőváros (Szernye mocsár) csikászó helyei:

Mércze, Jaszinó (patakok), Berenás, Feketenyires. Fúrás, Nyáras, Rekettye, Récze, Deszenág, Járó, Határpatak, Szilvásgorond, Magyarszeg, Bogolyszeg, Kölesmező.

Borzsa folyó mente:

Czábár, Uripatak, Györgyszérehettyéje, Cserpatak, Rőtökör, Jakab mocsár, Feketepatak, Medvés, Nagypatak, Györke, Hosszúpatak, Atakköz, Alsóhid, Határpatak, Sajtóéger, Burusztya, Asszúmocsár, Nagypatak, Égerfok, Sebesfok, Kőröséger, Kőröspatak, Sebespatak, Tövispatak, Czéhpatak, Medrő, Szalvapatak, Szelepéger, Racskófok Mózsesgát, Palaczpataka, Zúgó, Berhemocsár, Sásztadrépataka, Komlóspataka, Rustát, Anóczpatak, Sárosmocsár, Orjánosfoka, Stargas, Rohadtpatak.

Börvely falu (Ecsedi láp) csikászó helyei:

Bússziget, Bodósziget, Belény, Ferkő gátja, Bivaly fertő lápja, Bordanád lápja, Belény Mikó folyása, Bendi kutassa, Bakó gátja, Bóné lápja, Biró lápja, Bördön lápja, Bekek lápja, Cserkút lápja, Csákó lápja, Csóhér tű lápja, Csoholyné fara, Csicsór lápja, Cseret gát, Csikverem, Debreczeni láp, Disznós lápja, Düngér lápja, Dombi lápja, Döczögő lápja, Dürgő lápja, Derék lápja, Dógos szigetje, Dukát gátja, Eger alja, Erdi lápja, Élő járója, Fagát lápja, Förödös lápja, Gálné kútja, Gatya lápja, Goczi lova, Görbe fűzfa környéke, Gordonos lápja, Halmos silyedése, Hadnagy nádvágója, Hélyás lápja, Hidere, Heves lápja. Hid szugja, Harminczkét kút lápja, Kormos lápja, Kerektó, Kokastó lápja, Káposztás lápja, Kenderes lápja, Komi lápja, Körte sziget, Keztyüs lápja, Kishely lápja, Kátyó alja, Kondó kút, Kóródi gátja, Kálmándi kutas, Kakastó ere, Katona gátja, Kiskovács törése, Kocsis gátja, Kakastó fara, Kispap rétje,

Kunti gátja, Kutyafás lapja, Jakab metszése, Lóér lápja, Ludasér lápja, Lehér lápja, Madaras lápja, Malomhely lápja, Nagy János lápja, Nagy bércz környéke, Nagysugár környéke, Nyárfa alja lápja, Nádi lápja, Nagy láp, Óbis Mihály gátja, Osváth lápja, Onád ere, Pongorácz, Péter lápja, Pap kaszálója, Peres láp, Patkány ér, Penyegi lápja, Pinczés környéke, Rozsi lápja, Sajósziget, Szilfás halom, Sika sülyedése, Sáfrányos lápja, Somogyi ere, Simon dombja, Sipos lápja, Sör cseretje, Szalonnai kút lápja, Tálas dombja, Topa lápja, Tizenkét nyil lápja, Tarka lóér pallója, Tótfalu lápja, Torzsás gátja, Tarcsa lápja, Vársziget szugja, Vakarcs cseretje, Varjú sziget, Zselyép lápja.

Vizről-vizre járva, nem három-négyezer, hanem tiznél is több ezer tanyanevet lehetne gyűjteni; sőt talán kellene is.

Az a hamisítatlan magyaros íz, a mely e tanyanevek tulajdona, már bizonyíték arra, hogy ezek nem mai keletűek.

De a halászat gyakorlata és, mint javadalomnak, élvezete is szükségessé tette, hogy a gazdasági felosztás és az egyes részek megnevezése megtörténjék: ezen sarkallott a jogi rend.

Akként vagyok meggyőződve, hogy a régi okirataínkban előforduló sok ezer név legnagyobb részének nem halastavakra, hanem azokra a tanyákra van vonatkozása, a melyekre az egyes tó, vagy folyó minden község határában fel volt s ma is fel van osztva.

E meggyőződésemet csak megszilárdíthatja az, a mit Ortvay az idézett helyen nyomatékkal kifejez, hogy t. i. azok a «halastavak» mind — egy-kettő kivételével — a *folyóvizek mentén feküdtek.**

A halászat gyakorlatának szempontjától fontos a beosztás és megnevezés először azért, mert minden rendelkezésnek alapot ad; másodszor mert egyes részek használatát, bérbeadását — régentén adományozását — lehetségessé teszi és lehetségessé tette a határ megszabását; tudnunk kell ugyanis azt, hogy a halászság az adott tanyán mindig egyazon a helyen veti ki a hálóját s egyazon a ponton húzza ki.

* Kezdetben, az írók nyomán haladva, magam is a halastavak rengetege hitében éltem, sőt ezt alkalmaztam is, abban a kis füzetben, melynek czíme: «Ősi nyomok a magyar népies halászatban», Budapest, 1885; de a midőn a Czége, Vejsze és Varsa jelentős voltára reájöttem s a halasvizek felosztását tisztába hoztam, azonkívül a piscina sokértelmű voltáról meggyőződtem, ez a hit szétfoszlott, még pedig szükségképen.

De vegyünk néhány példát a régi időből.

Gara Miklós nádor* Sikátornál, a Laak birtokon a következő állítólagos halastavakat sorolja elő: «Ferrekes, Huszyner, Rygou, Malumszeg, Keteszteulche, Kerekthou, Korlathfoka, Kovachfoka, Gykenus, Elewyztekeres, Akathaszegfoka», nyilván: Fenekes, Hoszúér, Rigó, Malomszeg, Kereszttelke, Kerektó, Korlátfoka, Kovácsfoka, Gyékényes, Élőviztekerő, Akadószeg foka.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy az a határ alig birta volna el a tavak ilyen sokaságát; de vize elbirhatott még ennél sokkal több halásztanya nevet.

És hogy itt tanyákról van szó, erre reáutal az «Élő viztekerő» örvény, mely mindig külön tanya, mert jó halashely; a «Kovácsfoka», «Korlátfoka», melyre rámutat a Dráva Létfoka-tanya; sőt még a «Kerektó» sem zavar, mert a magyar halász a folyónak igen lassú folyását is tónak mondja, mint a Dráva menti Szarvasitó-tanya, Borbaitó-tanya világosan bizonyítja.

És fel lehetne vetni azt is, vajjon a régi okiratok betűzése mindig helyes volt-e? Vajjon a sok »*taua*» nem «*tana*»-e?

Ime egy sorozat: Ecetoua (1075-ben), Olphatoua (1261-ben), Destoua (u. a), Opataua (1322-ben), Bortaua (1344-ben), vajjon ezek nem *tana*-nak olvasandók-e?

És vajjon nem halásztanyára mutatnak-e ezek az állítólagos halastavak: Huzetony (1193-ban) Húzó- vagy Hosszútanya — ez ma is van a Velenczei tavon —, Penteletonyája, Zalktonyája (1414-ben) egészen világosak; végre Nagzaton, Kisszáton (1427-ben), ime Komáromban Keszizátony tanya.

Még közelebb jutunk a dolog velejéhez az Eszterházyaknak egy, a XVII. századból eredő töredékes osztozkodási okirata alapján, mely a Duna halászatáról is szól, még pedig így: «*Három igen jó tanya* vagyon és több helyeken is, kiket Csontos István szokott meghbérelni két Persiai szőnyeghben és hat mázsa Vizában.»

Tehát a bérlet tanya szerint is történt.

És hogy itt nem halászkunyhóról, hanem egyes pontokról van szó, a melyeken a hálót ki lehetett vetni s a melyek külön-külön névvel

* Cod. Dipl. IX. 6. p. 249—265.

is birtak, erről világosan tanúskodik az a tanyanév-gyűjtemény, a mely e pont elején foglaltatik, hol számos névnél a «tanya» jelző szerves tartozék, pld.: Határtanya, Öregtanya stb.; továbbá az a körűlmény, hogy a halásznépség minden névhez hozzá érti a tanyát, még pedig tudatosan.

Az igazi halásznál vagy «kunyhó» vagy «halászcsárda» a tartózkodás vagy táborozás helye; de sohasem «tanya» a mezőgazdasági értelemben.

Meggyőződésemnek nem akarok több súlyt tulajdonítani, mint a mennyi azt tisztességgel megilleti s ha kifejezésével nem érnék is el többet, mint azt, hogy a búvárok ezentúl a tanyanevekre is figyelemmel lesznek, azt hiszem eleget értem el.

Hozzáteszem, hogy a halásztanyáról elfordulhatott a figyelem, azért, mert a tanyát a nyelvhasználat a mezőgazdaságra is átvitte és igaz, hogy mindkét mesterszó szláv eredetű és rokon hangzású: a halásztanya őse a Шона — halhúzás helye: a gazdasági tanyáé a *Stanje*, pásztorok tartózkodás helye. [1]

VEJSZE.

Forduljunk a tanyától a vejszéhez, mely megmagyarázza, mik voltak azok a «halastavak», a melyek némely történetíró felfogása szerint «a folyóban vagy tóban külön elrekesztés által készültek.»

Már 1024-ben, egy István királytól származó okiratban akadunk egy helyre, a mely a Dráva folyóban álló halasokról szól: «Addimus etiam piscinas Plyske, Bulcheu cum piscinis suis in flumine Drava» [2] holott egy 1019-ben kelt oklevele Boka mellett a Drávánál, «iuxta Drauam» említ halasokat. [3]

Ezek és hasonló helyek, szülhették azt a feltevést, hogy voltak oly halastavak is, a melyek folyóban, tóban külön elrekesztés által készűltek.

Növelte e feltevést még az is, hogy e halasok mindig a «clausura», «laqueus» mesterszóval voltak kapcsolatban, tehát: «elzárással, tőrrel», a mi külön rekesztésre mutatott.

1] Miklosich szerint; de tekintetbe kell venni az olasz «tana» szót is.
2] Horváth Istv. jegyzetei. Nemz. Múz. Cod. Sect. XIX.
3] U. o.

De élő halászatunk e tavak tavait másképen magyarázza, másnak mutatja ki.

Az okiratok során és ugyancsak a felhozott mesterszavakkal szerves összefüggésben ezekkel találkozunk: «veiz, weyz, wyz, weyzhel, ikerweyz, coneweyzi, jákoweyzi, Andra weyzhele»; mind 1200-tól 1400-ig.

Némely okirat meg is magyarázza ezt a «veiz» szót; így 1300-ban a pozsonyi káptalan levele mondja: «in aquis ad *clausuras* piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur»;[1] 1397-ben a győri káptalan levele «*clausura* piscium in aqua Saar, vulgo *Wyz*». Semmi kétség tehát, hogy a vizekben valami rekesztések voltak, a melyeket a magyarság Veiz-nek nevezett.

Ez elrekesztések mivoltát még közelebbről is magyarázza Olgyai Péter-nek egyezkedési okirata 1303-ból,[2] melyben ez áll: «*laqueos* piscium vulgo zege vel *veyzhel,*» tehát halfogó tőrök, melyek közönségesen *zege*[3] vagy *veizhely* néven neveztetnek.

Semmi kétség, hogy azok a folyókba és tavakba rekesztett külön alkotmányok nem voltak egyebek a mai *vejszénél,* a magyar halászoknál szerte dívó, nádból vagy vesszőből készült, falakat és tévesztőket alkotó, halfogó szerszámnál, a melylyel egész folyókat, tavakat átfognak, tehát elrekesztenek, ekként *clausurák* és *laqueusok*, sőt *capturák* is; halastavak azonban semmi esetre sem.

A magyar halásznak ma is van *vejszéje,* még pedig külön «magyar vejszéje» s helyét ma is *vejszehelynek* mondja.

Döntő bizonyíték az is, hogy az okmányok írói kénytelenek voltak a népies elnevezést fölvenni és hogy a vejsze a legősibb halászati szerszámok közé tartozik.

VÉSZ.

A történeti fontossággal bíró mesterszavak sorában a «vész» is helyet kér magának, azért, mert az okiratokban a halászattal kapcsolatban a «*lacuna*» szóra is bukkanunk, mely néha a «zeygével» (1430-ban) kapcsolatos; továbbá, mert hangban a vejszével való némi

1] Cod. Dipl. VII, 2. p. 256.
2] U. o. X, 11, p. 501.
3] Lásd: Czége.

rokonságánál fogva, zavarra szolgáltat okot, a mint ezt már az idézet is bizonyítja, hol a zegével együtt láthatjuk.

A «*lacuna*» latin szó; közönséges értelemben pocsolyát, kis tócsát, átvitt értelemben mélységet is jelent.

A magyarság mocsárhalászatában a mocsár kisebb-nagyobb nyílt helyei, s ott, a hol lápos a mocsár, az ingó lápon a mesterségesen kitisztított nyílt helyek is — így Beregben, a Szernye mocsárvilágában — *vész** nevet viselnek. Ezek minden tekintetben megfelelnek a latin mesterszó közönséges és átvitt értelmének, tehát valóságos lacunák, a melyeket sem a vejszével, sem a zeygével összetéveszteni nem szabad s így ott, a hol az okirat lacunáról szól, a mocsárhalászat vésze értendő; annyival is inkább, mert kétségtelen. hogy az e nemű halászat is adomány tárgyát képezte.

De a *vész* még más tekintetben is érdekes, mert kiválóan jellemzi a magyarember észjárását, mely mindig analogiára hajlik.

A természetes vész már maga is fogsága a halnak, mert nem engedi meg a szabad vonúlást. A hal áradáskor kerül belé, s apadáskor bennreked. Úgy látszik, innen van az, hogy Komádi körül a vejsze fejét, a hol t. i. a hal fogva van, vesz-nek mondja a halász; de kapcsolatos evvel a vészlés is, mely a Bodrogköz halászainál dívik s a folyó bizonyos részének elzárását jelenti.

Az eljárás a következő: Tisza-mentén, Duna-mentén kivált mellékágakban sokszor úgy zárják el a halat, hogy az ág mind a két végét hálókkal rekesztik el; ezek a hálók az *őr-* vagy *rács*-hálók; a Bodrogközön ugyane czélra nem hálót, hanem sövényszerű vessző-fonásokat használnak, melyeknek halászmesterszóval kifejezett nevök a «*vészlés*».

Ez a minden oldalról való mesterséges elzárás hasonlít a természetes úton keletkezett elzáráshoz; a «vész» itt a menekülés lehetetlenségével kapcsolatos és mindenesetre közelebb áll a «dög*vész*»-hez, mint a vesszőből fonott alkotmányhoz, azért, mert vesszőből való; tehát közelebb a halak vesztéhez is, mint vesszőből készült fogószerszám anyagához.

* Molnár Albert-nél «*Vész*» = Sagena, locus sagenarum, tévedésen alapúl, mert a hálóhelyet «Terítő»-nek nevezik.

CZÉGE.

A történeti halász mesterszavak között a czége talán a legérdekesebb, mert helységek nevével kapcsolatos, mélyen bevág a szótárirodalomba s magyarázókra is talált.

Régi okirataínkban a halászattal szerves kapcsolatban állva, néha a vejszével is összetévesztve, igen gyakran akadunk reá; természetesen ingadozó helyesirással.

Ime a példák: «*Chege* 1248-ban, *Zeege* 1261-ben, *Zege* 1303-ban, *Zeyge* 1383-ban, *Seyge* 1423-ban, *Zeyge* 1430-ban, *Zegge* 1438-ban, *Szegje* 1568-ban, továbbá *Segye* 1423-ban és *Segis*-tó 1055-ben.

Az egyik magyarázó a bárkával hozza kapcsolatba,* mi meg nem állhat, mert a bárka az okmányokban meg van különböztetve. JERNEI már 1198-ból, FEJÉR 1288-ból jegyezi fel mint halélőt, az az viváriumot.

Egy másik magyarázó a szeglettel — a fok értelmében — veti össze,** a mi szintén meg nem állhat, mert halfogó természetét a vejszével való felhozása kétségtelenné teszi.

A szótárak között MOLNÁR ALBERT közelít a helyes értelmezéshez; nála «*Szégye*, decipula, Falle für Vögel und *andere Thiere*» és «*Decipula* egérfogó, tőr, *keleptze*,» végre «*Excipula lesháló, haltőr*».

Már PÁRIZ-PAPAI biztosabb; nála «*Szegye* excipula,» az «Excipula» pedig «haltartó bárka»; noha ez «vivarium», mely soha kétséges nem volt.

MOLNÁR ALBERT-nél még egy nevezetes változatra találunk; ez a «*Tendicula*, tőr, *czekle, keleptze*».

Egészben kimondhatjuk, hogy e kiváló szótár-íróink, *Szégye, Szegye* alatt olyat értettek, a miben a hal megfogódzik, vagy fogva tartatik; a *Czekle* is fogószerszámot jelentett.

Mindezekhez hozzájárúlnak még bizonyos vízmellékek helynevei, a melyekre már reá utaltunk, t. i.: *Czege, Nagy-Czég, Kis-Czég, Czégény* s azonkívül *Csege* is, a melyek folyók, vagy mesterséges tavak mellett épültek.

* RÓMER FLÓRIS: «Egy pár szó a M. O. halászatról stb. GYŐRI tört. és rég. füz. 1861. I. p. 358—59.

** SZINNYEY JÓZSEF, Vasárnapi Ujság 1863, 14, 15. sz.

A meglehetős bonyodalomnak azonban véget vet egy halász-mesterszó és szerszám, mely Bereg magyar halásznépénél, főképen a Borzsa folyón — és állítólag a Székelységnél is — dívik, s a melynek neve «*czége*».

Ez a *czége* a rekesztésnek oly módja, hogy a hal kénytelen az átjárást egy ponton megkisérteni; de épen ezen a ponton, az u. n. kapúban, van alkalmazva a zsákalakú háló, vagy a vesszőből kötött bocskorvarsa.

A Székelység patakjaiban kövekből rakja a czégét; az az V alakú kőgáttal zárja el vagy fogja át a patakot s a nyilt csúcsba alkalmazza a bocskorvarsát, s a pisztrángot gübülő rudakkal kergeti belé.

A Borzsa halász gerendával fogja át a folyót, husángokból sövényszerű verést illeszt hozzá, közepén nyilást — kaput — hagyva, állítja be a «gamzsahálót».

Ez tehát rekesztés (clausura) is, — kelepcze, decipula, excipula, szégye és szegye is; s hogy a többi is ez alá tartozik, az nem szorúl magyarázatra.

Könnyű immár megérteni, mit mond az 1261-ki okirat evvel: «*clausura* Tyciæ *Zeege* vocata», vagy az 1303-ki «*laqueos* piscium vulgo *Zege* vel Veyzhel». stb.

És érthetőkké lesznek a helységnevek is, *Csege* mellett czége fogta át a Tiszát; Czege, Nagy- és Kis-Czég mellett a mesterséges gát a czége, a zsilip a kapuja.

A midőn könyvem e része már be volt fejezve, sőt birálatra is kiadva, SZILY KÁLMÁN barátom figyelmeztetett a «Régi Magyar Költők Tárának» első kötetére, mely 1877-ben jelent meg SZILÁDY ÁRON kezéből — tehát kiválóan szerkesztve és megvilágítva. A Pannonia megvételéről szóló ének egyik versszaka — p. 7. 135 — ezt mondja:

Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az *Cseken* ők *csekének*.
. . . .

SZILÁDY ÁRON a jegyzetek 243. oldalán rögtön helyes nyomon indúl, a midőn ezt a *Chechen* szót a csege. cseke szókra vezeti reá és KRESZNERICS nyomán a legjobb citátumot választja t. i. 1261-ből a «duabus *clausuris* Titie *Csege* vocatis». Még jobban találja el a

«Szerzelékben» — 382 old. — a hol magyar levelekből idéz, így 1559-ből: «ha csak egyetlenegy halam volna te kegyelmednek kiltem volna, de bizon nem birok vele, mert a *czeghe* elbomlott, hajnem most újat csináltatom ....» Továbbá 1558-ból: «Volt nagyságtoknak Serédi urammal valami Duna-szakadék vize, kin Báthori uram Serédi urammal *zegyet* csináltatott, kihez én is kész voltam volna minden költségemmel, de az úr nem engedte és ott az *zegyen fogtanak tizenkét vizát*». Ezek a kitünő jegyzetek teljesen bebizonyítják hogy a *czégék* szilárd alkotású halfogók, hozzá vizafogók is voltak. Talán elég érdekes dolog, hogy Szilády és én, más-más pontról indúlva, mégis találkozunk.

A FÜLES VARSA.

Már egy 1094-ben kelt oklevélben, mely Tihany halászatára vonatkozik, akadunk egy helyre, mely a latin *ansá*-t — fül, például fazék füle — a Worsa-val hozza kapcsolatba: «in *ansis*[1] capti; Worsa plena piscibus»; továbbá Dávid herczegnek 1095-ben kelt okmánya,[2] mely már csak *ansákról* szól: «quod caperetur in *ansis*... et *in elevatione ansarum*».

A varsával, kivált a vesszőből kötöttel üzött halászat a legrégibbek közé tartozik s Tihanyra nézve arra a mocsárra érthető csupán, a mely a félsziget tekintői által alkotott medenczében terjed.

Ezek a vesszővarsák legnagyobb részben még ma is vesszőből fonott füllel vannak ellátva, a melynél fogva a halász beteszi, vagy — halásznyelven — berakja és kiveszi; ezek tehát a füles varsák s épen a fül által különböznek a többi, pld. a szárnyas- és a dobvarsától. A füles varsának vagyis «ansa»-nak ma élő füles utódja leginkább az Ecsedi láp csikvarsája és Kis-Majtény nagy varsája.

SZÓEGYEZTETÉS.

Már a régi okiratokból vett idézetek bizonyos ingadozást tüntetnek föl némely népies mesterszavak alkalmazásában, sőt a latin terminologiában is.

1] Cod. Dipl. I, 487.
2] Römer Flóris i. h.

A «*veyzhel*» kapcsolatba van hozva a «*zege*»-vel, a «*clausura, captura, lacuna, laqueus*» viszonya a «*veyz*»-hez és «*zege*»-hez szintén ingadozik.

Komolyan számbajövő szótárainkban nem szólhatunk ingadozásról, csupán zavarról.

A letárgyalt mesterszavakban a főtörekvés az volt, hogy az okiratokban előforduló mesterszavak kellő alapot nyerjenek: de egyedűl a «*czége*» szónál tárgyaltatott a szótárak része is; most tehát helyén lesz a szótárakban foglalt többi halászmesterszót, annyival is inkább tisztába hozni, mert a történetírók fordításaiknál nem a még elő anyagra, hanem kizárólagosan a szótárakra támaszkodnak.

Molnár Albert szótárában a következőket találjuk:

Gyalom, Verriculum, Sagena. Zuggarn, Fischergarn-netz. Ez egészen helyes; a ma is élő kátás gyalom; de a Sagena a mai *öregháló,* mely káta nélkül való; megfelel a német Segge-nek.

Gyalmostó, Piscina, Fischteich, Weiher. Ez is helyes, a gyalmot véve.

Tanya, Locus piscaturæ. Helyes.

Varsa, Nassa, Sagena, Fischerreuse, Fischgarn, Netz. Itt a Sagena hibás, mert *öreg hálót* jelent; a németből csak a *Fischerreuse* helyes; latinul csak *Ansa* lehetne.

Vész, Sagena, locus sagenarum, Netz, Fischgarn, Ort wo man die Garne aufhenckt.

Ez teljesen hibás, mert nem lehet más mint *Lacuna,* Lache, Weiher, Tiefe.*

Decipula, egérfogó, tőr, *keleptze,* Falle für Vögel. A magyar-latin részben *Szégye* alatt áll, avval a toldással «und *für andere Thiere*».

Excipula, lesháló, haltőr. Auffang, Eimerlein. A lesháló és haltőr igen általános kitételek s minden álló szerszámra alkalmazhatók, leginkább az *ághegy-háló.*

Nassa, varsa, veiz, verse. Fischerreuse. Itt a *veiz* helytelen, mert nem azonos a varsával.

* Csupán Miskolczon, a Sajó-halászoknál, van egy hálóból kötött szerszám, mely a rendes magyar szárnyas varsának kibővítése s a melyet «Vész» szóval jelölnek; de semmi kétség, hogy ez a «vész» a vejszével szinonim, mert a szerszám megközelíti a vejsze szerkezetét.

Piscina, halastó, szac (szák) Fischteich, Weyher. Itt a szák teljesen hibás, mert az mindig zsákalakú merítő hálót jelent; a többit CALEPINUS mondja.

Sagena, varsa, vörse. Netz, Fischgarn. Itt a varsa, vörse teljesen hibás, a miről már a *Nassa* is tanuskodik. Csak öreg háló lehetne.

Verriculum, szac, halfogó. Fischergarn. Zuggarn. Teljesen hamis; magyarúl csak *kecze,* németül Schleppnetz lehetne.

BARÓTHI SZABÓ DÁVID ezeket említi :

Bóné, póné, hálóneme, valamint Véter-métháló. Ez csak *kecze* lehetett.

Gyalom, szák, vész-, vonó-, merítő, halfogó háló. Gyalmot vetni a halaknak. A gyalmot kizárólag csak a kátával ellátott vonóhálónak lehet venni; a magyar halászság ebben teljesen egyértelmű.

Tanya, tonya, tó, gyűléshely, halászóhely. Tanyát vetnek a halászok = megvetik az öreghálót. A tó és a gyűléshely kirekesztésével, a többi egészen szabatos.

Vész, varsa, vörse, háló vagy halastó, tonya. A varsa, vörse, háló egészen helytelen. A halastó a lacuna, Weiher, értelmében, a tonya pedig annyiban állhat meg, hogy akad olyan vész is, a melyen az öreghálót is ki lehet vetni.

SIMAI szótára szerint a

Szák (merítő háló) sagena funda piscatoria. Helyes.

PÁRIZ-PÁPAI-BOD PÉTER szótárában:

Excipula, haltartó bárka. Nem lehet, mert ez vivarium.

Piscina, halastó, haltartó bárka. Az utóbbi CALEPINUS magyarázata alapján.

Varsa, nassa, sagena, scirpiculum piscatorium. Csak nassa a helyes; mert sagena = öregháló; scirpiculum = szák.

PÁRIZ-PÁPAI jezsuita kiadású szótára szerint:

Piscina, halastó, item haltartó-bárka; item akármi vízrekesztés, marhaitatóhely, feredő hely; úgy mint CALEPINUS.

MÁRTON szótára szerint

Piscina, halastó, ásott tó, usztató stb. Ein gegrabaner Teich zum Baden, Schwimmen, eine Schwemme. Ez helyesen CALEPINUS után adja.

Calepinus szótára szerint

Nassa, genus vasis piscatorii ex vimine contextum, quo quam intraverit piscis, exire non potest. Germ. Ein Reusch... Polon wiersza, Ung. *veiz, varsa.* A kitünő meghatározás szerint *Varsa.*

Sagena. Genus retis piscatorii. Germ. Ein Zuggarn... Ung. Varsa avagy Met. Nem lehet más, mint az *öregháló.*

Everriculum. Germ. Spreitgarn, Ung. Suhé, varsa. Nem más, mint az *ághegyháló;* nem varsanemű.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Az eddig tisztázott anyagból világosan kitünik, hogy volt rekesztő és mozgó halászat.

A rekesztő halászat — a mely királyi adományt képezett — mindig körül volt írva s a magyar népies mesterszóval egészen világossá téve, mint: *captura,* vulgo *Czége; clausura, laqueus* vulgo *Vejsze;* hozzájárult az *ansa* vagyis füles *Varsa.*

A mozgó halászat *tanya*halászat volt s az okiratokban általánosan mint *piscatura* vagy *piscatio* szerepel. Szerszáma volt: a *Bóné* = *Kecze; Gyalom; Les, Suhé, vagy Merítőháló* = ághegyháló, *Métháló* = eresztőháló.

Ehhez járult a *haltartó Bárka* és a vesszőből fonott *Véter,* a halak tartására; hozzá a *Szák* mint kézi háló.

Minthogy ezek egytől-egyig ma is élnek, mivoltukkal részint a történelmi szerszámok, részint a halászat élő gyakorlatának tárgyalásánál fogunk megismerkedni.

OKIRATOS TÖRTÉNET.

Már a magyar történeti részt bevezető néhány sorban, megmondottam úgy, a mint az igazság követelte, hogy a magyar halászat pragmatikai történetének megírására sem elégséges adatom, sem tehetségem. Ily fontos mű megírása tartós, részletes kutatást s önálló könyvet érdemel.

Voltaképeni feladatom, a magyar halászat jelenének megírása, úgy, a mint az főkép népies elemeiben, mint foglalkozás, tehát munka nyilatkozik; hozzá tartozik a magyar vizeket lakó halak világa is.

Azonban az emberiségnek egy ősfoglalkozásáról lévén szó, mesterszó, szerszám, fogás önkénytelenűl is reá vezetett a történelemben való kutatásra, legalább oly mértékben, hogy bizonyos vázlatot szerezhessek s abból tanulságokat meríthessek.

E kutatásoknak egyik eredménye a történeti részben letárgyalt elhelyezkedés törvénye és a történeti mesterszavak tanulsága is.

Most következik az okiratos rész, mely az idő rendjét szorosan megtartja — a mennyire t. i. lehet, s a melynek főtanulsága az, hogy a magyar halászat a mohácsi vészig valóban virágzott s rendkívül kifejlődött; de a nemzetet lesújtó rettenetes csapás súlya alatt ez is aláhanyatlott s többé a régi életre fölébredni nem bírt.

A mi az okiratok értékét illeti, azok a magyar történetírók búvárlataiból keltek ki s ha egyes kitételek tekintetében helyén volt tüzetesebb birálatom, az egészre nézve számomra nem marad egyéb a teljes jóhiszeműségnél.

*

Valahol csak fölmerül a magyarság között a mult kérdése, első forrás gyanánt mindig ott terem az «*Anonymus*», Béla király névtelen jegyzője, vagyis inkább a tolla alól kikerült történetes könyv, mely a magyarok hét vezéréről szól.

E könyv IX. fejezetében a hal is szerepel, még pedig érvül a mai magyarföld elfoglalására, akképen, hogy már a ruthének vezérei is biztatták a magyarságot Pannonia meghódítására, különösen felhozván, hogy ott igen nevezetes forrásvizek, mint a Duna és Tisza szakadnak egybe s más nevezetes folyókkal és vizekkel együtt, *hallal* bővelkednek.

Bármint álljon is a névtelen a történetírás itélőszéke előtt; de azt meg kell adni, hogy a hal úgy áll a könyvében, mint a halászat ősfoglalkozása a nemzet vérében: a hallal való érvelésben semmi hihetetlen nincsen, annál kevésbbé, minthogy minden régi író felhozza a halászatot, mint népfoglalkozást, s ezt az élet is bizonyítja.

Igy Horváth István, a magyar őstörténet — fájdalom — túlozva-tüzes búvára, kéziratban maradt becses jegyzetei között, a melyeket Nemzeti Múzeumunk őriz, a vadászatra és halászatra vonatkozó jegyzeteket is hagyott hátra s az utóbbira vonatkozólag kijegyzé

Regino történetes könyvéből, hogy a magyarság mindennapi élelmét vadászattal és *halászattal* szerzi. Ugyanő kijegyezte Pál jegyzőből, hogy a magyarság nem lakik házakban, hanem szőttes sátrakban; hússal, *hallal*, tejjel és mézzel él és sok lábas jószágot tart.

Ibn-Daszta régi író, azt jegyzi fel a magyarokról, hogy téli időben a folyókhoz költözve, ott *halászattal* húzzák ki a telet.

Ennek az állításnak különös nyomatékot kölcsönöz a magyar halászat jelene is, mert igaz, hogy a jég alatt való halászat még napjainkban is nem csak sűrűn gyakorlatban van, hanem némely pontokon az arra való kivonulás, valóságos népünnep színét ölti magára. Orbán Balázs, a Székelyföld fáradhatatlan búvára, feljegyezte művében, hogy *Sámsond* és *Kölpény* községek, tömegesen vonulnak ki a jéghalászatra; ilyenkor szól a zene s egyáltalában nagy a riadalom. A népszokások búvárai pedig tudják, hogy ily kivonulások eredete rendszerint messze vág a multakba; sőt az első nyom legtöbbször elvész az őskorszakok áthathatlan ködében.

A Tisza, a Duna — kivált holt ágaik; — a Bodrog, a Balaton, a Velenczei tó, a Kopácsi tó s más kisebb-nagyobb vizek jege télszak idején megnépesedik, a jég síkja nyög a jegellők, lekelők fejsze-csapásai alatt; vágják a «Bedöntőt», az «Ajtóléket», a «Sorlékeket», a «Szeglékeket»; a szánok húzzák a rengeteg hálót, húzóköteleit s a szerszámok oly csodás sorát, a melyen elbámul az avatatlan néző. «Szakócza», «Gemes», «Czibék»; a hálón «Bötök», «Czéla», «Túzsér» — különös szerszámok különös neve! Járja a horgászat is körbe vágott lékeken át, a melylyel majd megismerkedünk. Szóval, a magyarság téli halászatához fogható csak az alsó Wolga tájain dívik; Európa más részeiben, ily változatosságban és fejlettségben sehol.

Mindez, csak így felsorolva is, régi foglalkozásra vall s hihetővé teszi a régi írónak, régi időkre vonatkozó állítását; annyival is inkább, mert itt is minden mesterszóból a nyelv géniusza hangzik felénk.

Ezek az adatok, melyeknek különben szájról-szájra öröklődő hagyomány becsénél többet tulajdonítanunk nem lehet, minden bizonynyal még a nemzet pogánykorára vonatkoznak; innen az első okiratig egy köz támad, a mely — legalább a halászatra nézve — talán örökre betöltetlen marad. A nemzet megfészkelődésének s egyszersmind a kereszténység alapjaira való átgördülésének ideje ez.

A XI. század első éve, 1001 az, a melyre egy a halászatra vonatkozó okirat esnék, még pedig legott a felvett vallással kapcsolatban.[1] E szerint ISTVÁN király a következő halászatokat — piscationes — adja a pannonhalmi apátságnak: Fízeg, Balvanos, Temindo, Murim, Curtou, Wag, Chimudi, Visetcha és Vuosian[2] halászatát. Hogy mennyi ezekben az olvasás hibája, azt nem állapíthatom meg; de nevezetes, hogy már itt is akadunk világos magyar nevekre, u, m. Fízeg, Fűzes, Bálványos és egy folyóra, a Vágra; sőt halászszerszám nyomára is, a Varsányra.

A legközelebbi okirat 1008-ból való, a veszprémi püspökséget illeti s az elhelyezkedésről szóló fejezetben tárgyaltuk, azt bizonyítva, hogy abban a földmívelés és egyéb mellett a halászat is fejlettségre vall.

Az 1015-ik évben ISTVÁN király a pécsváradi monostornak földbirtokot, mint: mezőt, erdőt, szőlőt, halászatot s hozzá 50 halászt adományoz, a miből kitetszik, hogy a halászok némely része hűbéres volt.[3]

Az 1019-ik évben a zalavári monostor ügyét állapítja meg ISTVÁN király, megtiltva nagyoknak és kicsinyeknek minden belényúlást, többek közt a *halasokba* is, melyek elő is soroltatnak, u. m. Fejértó, Podgrod mellett 50 halászszal; más kisebb halasok, Madocsánál «pro Usonibus», tehát nyilván vizafogó czége; végre Boka melletti halasvíz a Drávánál 12 halászszal.[4]

Következik egy 1024-ben kelt okirata ISTVÁN királynak, újra a zalavári monostort illetőleg, mely ennek balatoni halászatot — a szigetekkel együtt — 12 halászszal adományoz, továbbá a már említett Plyske és Bulcseu halászatát a Dráv*ában*, t. i. czégét és vejszét — és a «terram Tityam» szintén vejszékkel és czégékkel.[5]

Az 1024-ból való okirat szerint SZT. ISTVÁN a veszprémvölgyi apáczáknak Szár-Berényben hat, továbbá a Duna mellett tizenkét halászt adományoz. Fejér Cod. Dipl. I. 312.

Egy 1036—37-ből való okirata ugyanannak a királynak a bakony-

1] HORVÁTH ISTV. i. h. és FEJÉR Cod. Dipl. I, 282.
2] Alkalmasint Varsány, a varsa halászszerszám után képezve.
3] HORVÁTH ISTV. id. h.
4] HORVÁTH ISTVÁN i. h.
5] Ugyanott.

béli monostornak adja a Zualin és Toplauza — nyilván Tapólcza — halasvizeket; Madocsa kikötőjében szabad halászatot enged meg azon a helyen, mely közönségesen «*Thana*» neveztetik; *Zelib* vizében adassék a monostornak minden hetedik viza; a «*Nandur*» halasban a Tiszában «in Tizia» vagy minden hetedik hal, vagy minden hetedik évben a halászat; a «*Tenerere*» halast egészben adja.[1]

Ez az okirat sok tekintetben érdekes. A «*tanya*» megállapított értelme szerint e monostornak nem volt része a vizafogó *czégében*, melyet más monostor élvezett, hanem csak a rendes tanyavetésben; jelentkezik továbbá a halheted két módja, t. i. vagy fogásról-fogásra a hetedik hal, vagy minden hetedik évben az egész halászat;[2] a «*Nándur*» mint «piscina» szerepel, még pedig nem a Tisza mellett, hanem a Tiszá*ban*, tehát valószínűleg egy nagyobb szabású czége lehetett; a «*Tenerere*» mindenesetre csak halászható *ér*.

Az 1050-dik[3] évet a halászat tekintetében ötven óriási viza tette nevezetessé, a melyet András magyar király a Győr alatt megszorúlt III-ik Henrik-nek küldött; ez a haltömeg mentette meg a német tábort az éhen való elpusztulástól. E vizák eszünkbe juttatják Marsilius-t, ki ezer fontos darabokról emlékezik.

Az 1055 évből fenmaradt, hogy I. András király a tihanyi apátság szolgálatára, egyebek között, tíz halászt is rendel.

Egy oklevél, mely 1067-ből való,[4] a zászti apátság javairól emlékezik; ezek voltak Wenselleu földnél Szabolcsban: Wensellew tova, Proluca, Honus er, Tehna, Ebes; Tycha halas a Tiszánál, Rakomaz mellett; Békésmegyében Ludan halasvizek. Az utóbbi nyilván Körös-Ladány, a hozzá tartozó halász-tanyákkal.

Jellemző ebben az okiratban a szláv vegyülék, mint «Tycha», csöndes, tehát a folyónak lassú folyású vize, Preluka és Tehna.

Ezek László királytól eredő adományok.

Nevekben igen gazdag I. Géza király okirata 1075-ből,[5] a midőn a Garam folyó mellett kolostort alapítva, azt halasvizekkel is

1] Horváth István i. h.

2] Egy más kivonat homályos voltából, eredetileg azt következtettem, hogy a hetedik év gazdasági turnust jelent s így adtam az «Ősi nyomokban», mit ezennel helyreigazítok.

3] Szinnyei i. h.

4] Árpádkori új okm. tár I, p. 24.

5] Cod. Dipl. I, 1. p. 428—438.

ellátja. E halasvizek: a Vág torkolata; Begu vagy Gegu helységnél a Vág mellett húsz halászlak; Zsitvatőnél tizenegy halászlak; a Vojoser (ér) Fizegy (fűzes?); Chorzu mellett a Tiszánál nyilván Czégék, Vejszék és Tanyák: Ostra, Wosue, Sarostou, Kemby, Saperjes (eperjes?), Sulmos (sulymos), Eczetoua, Silu, Ertuk, Handurtou (Nandur, Nándor), Zurga, Kerek; az alpári síkon: Kusticza, Kerektős, Horgas, Fejertou, Egres, Hosomier (hozom ér) s ezeken kívül a Tiszában az Örvény halászatot. Itt Talmad helység halászó helynek van mondva.

Egy 1082-ből való oklevél [1] szerint a veszprémi egyháznak tanyái voltak a Balatonban, Tolnában pedig egy széles halasvíz; alkalmasint tó, Focud mellett, mely prædium volt, 8 halászlakkal.

László király 1093-ban [2] a tihanyi apát javait átírja s kitűnik, hogy ezek között Bodrogmegyében is voltak halasvizek u. m. Budrugh, Eurym, Weymir (ér), Plas, Ertsim; a Tisza mellett *Segusd* (Szeged), Segusdtou halassal és egy Mortua-val (morotva, holtág), közönségesen «Zeuleus» (Szőlős).

Ugyane királytól, ugyanabban az évben kelt okiratából [3] kivehető, hogy a pannonhalmi apátságnak birtokát képezte az Eremtó, Fizegh prædium mellett; volt pedig ott vizafogó czége, melynek egy harmadát a mondott apátság, két harmadát Sz. Péter monostor élvezte.

Ebben az évben rendelkezés történik a tihanyiak halászata érdekében is, kik öt halásztanyát kapnak, vasárnapokon pedig a varsákban fogott halakat; e rendelkezés 1380-diki megújításában szószerint ez áll: «in ansis capti, *Worsa,* plena piscibus.» [4]

Egy 1095 körül kelt oklevél szerint Dávid herczeg a dunai halászatot úgy engedi meg a tihanyi apátnak: «quod in dominicis diebus illud quod caperetur in *ansis* sancti Aniani abbas haberet, et in *elevatione ansarum* ipse ad suscipiendos pisces afforet vel suus minister.» (Cod. Dipl. I. 487.) Az *ansa* nyilván a vesszővarsa, csikkas, melynek füle van, a melynél fogva beteszik és kiemelik.

1] Cod. Dipl. I, 1. p. 448.
2] Árpádkori új okmánytár. VI, p. 69—70.
3] Cod. Dipl. I. 1. 482.
4] Rómer i. h.

A XII. század legnevezetesebb rendelkezése Kálmán király törvénye, mely a halastavak ügyében intézkedik s a fölöslegesek eltörlését rendeli.[1]

E század 1138. évében kelt II. BÉLA királynak egy oklevele, mely Szt.-Márton monostorról szólva, mondja, hogy két olyan helysége van, a melyben halászok laknak.[2]

Ugyane királynak ugyanazon évben kelt okirata[3] a halasvizeknek csatornával való táplálásáról szól, még pedig ismét a szent-mártoni monostort illetőleg; szószerint: «ultra quem habetur *fossatura* per quam trahitur aqua ad paludes ecclesiæ sancti martini.» Ezek alkalmasint csatornával javított s így vejszésekké változtatott mocsarak voltak, a mire a «palus» szolgáltatja az okot.

Ugyanettől a királytól való s ugyancsak 1138-ban kelt az az oklevél,[4] mely a helenbai halászokat a dömösi apátság iránt halszolgálmányra kötelezi.

Igen nevezetes ugyane királynak ugyanazon évben kelt oklevele, mely a *Tápé* melletti «vivariumról» szól, melynek Etei a neve[5] s a melynek a dömösi egyház kizárásával, Csongrád-Dömös népe nyeri a jogot; a szöveg im ez: «Juxta villam Tapai est vivarium, quod dicitur Etei, in quo vivario tertiam partem debent habere vires Cerugdienses, si *claudere velint* cum Demesiensibus, *exitus et reditus faucis vivarii;* si claudere voluerint, nullam partem habebit» t. i. a dömösi egyház. Ebből a végtelenűl érdekes okiratból megtudjuk, hogy a magyarság központi telepein szabad halászat volt, mert itt Csongrád és Dömös férfiairól van szó s hozzá van téve: «ha rekeszteni akarnak» — si claudere velint — nyilván tehát tetszés szerint.

Semmi kétség — szerintem — abban, hogy ez a vivarium egy mesterségesen is vízzel táplált halászóhely volt, melyben a magyar vejszével halásztak s a melybe — szerkezeténél fogva — a hal, akár felülről, akár alulról jőjjön is, okvetetlenül belékerül. Ez a magyar

1] «Similiter decrevimus, piscinas, Monasteriis et Ecclesias datas alias quidem reddere, sed necessarias quotidiano Fratrum usui relinquere, nullas vero, nisi superfluas aufferre. Corp. Juris, I. Cap. 16. lib 1. p. 147.

2] HORVÁTH J. i. h.

3] ORTVAY, i. h. p. 358.

4] Lásd a történelmi rész utolsó fejezetében.

5] Cod. Dipl. II, p. 103.

vejsze *Tápén* még ma is dívik s hogy ősi szerszám, erről — egyebeken kívül — az is tanuskodik, hogy szerkezete minden részének mesterneve van [1]; sőt az a mesterszó, a melylyel a vejszeszállítást ma is kifejezik, teljesen megfelel az oklevél latin szavának s a magyar halászságnál közkeletű, t. i. «*rekeszteni*» — *claudere* ; nem mondván «vejszét állítani», hanem csak «rekeszteni mén.»

II. Géza király adománylevele 1145-ből [2] Sinnzigethnél halász kikötőt — a mai bárkarakodó — említ; Kwrtwelnél volt egy vizafogó czége.

Ugyane király 1148-ban [3] a budai káptalan halászatát, melynek *Thonya* a neve, s mely terjed *Megyertől a nagy szigetig*, erélyesen védi az orvhalászat ellen, mondván és rendelvén, hogy azok, a kik a király parancsa ellen vétenek, egyházi átokkal sujtassanak. Itt a büntetés nemén kívül érdekes a *Thonya* = tanya a folyó rész meghatározásával kapcsolatba téve, mi nyilván azt jelenti, hogy itt tanyavetés szerint halásztak.

III. Béla királynak 1173—96. évi oklevele a Bácsmegyei Zund helység határait tárgyalva, megemlékezik a bácsi várhoz tartozó halászok foldéről, továbbá egy *holazfenyr*, Halászfenyér nevű helyről. Nem lehetetlen, hogy ez a *fenyér* azonos a Szt. István korabeli (1036—37) *Tenerere* nevű halassal. Wenzel, XI, 62.

III. Béla királynak 1193-ból való adománylevele [4] a Dunánál, Taploza helységnél a következő tanyákat említi: Huzetony, Taynád, Tarirew, Chompa, Qunostou, Gorimbuka, Narag, Ceraka; határozottan tanyaszerű nevek, talán: Hosszútanya, Tahi nád, Tari-rév, Komp, Kunostó, Tari rév foka, Nyárága, Cserága.

Az esztergomi káptalant illető, 1198-ból való vámszabás a piaczra hozott különféle halakra nézve így rendelkezik: «de singulis *husonibus* (viza) recentibus et salsis unum pondus; item de duobus *sturionibus* (tok) sicut de uno husone; item de quodlibet vivario (bárka) parvorum piscium vel maiorum, qui in vivariis, vulgariter *barka* vocantur, soliti sunt portari ad forum, duo meliores pisces vivarii solvuntur; item de curru *masa* vocata salsorum piscium minorum vel maio-

1] Lásd a szerszámok között «Vejsze.»
2] Cod. dipl. II. p. 120.
3] Horváth Istv. i. h.
4] Cod. Dipl, II. p. 283.

rum *luciorum* (csuka) et *posardorum* (ponty) unciam dant.» Ebből kitetszik, hogy a sóshal már ekkor is dívott s egy kötésnek — a mai *bál* (Ballen) — neve *mázsa* volt.

Imre király 1201-ből való levelében, mely az esztergomi piaczot szabályozza, előfordul a kis Duna, mint a bárkások helye: «ubi pisces in vivariis servantur.» Knauz I, 161.

Ugyane király 1203-ból kelt oklevele szerint a veszprémi püspök «habet piscaturam in Zala ad triginta homines, ad quam deputatæ sunt novem mansiones, quarum insuper incumbit debito curiæ ruinas resarcire, tribus tamen tantum diebus in hebdomada, ad opus fratrum piscationi intendere» Cod. Dipl. VII. 2, 361.

A libényi apátságnak adománylevelében 1208-ból [1] olvasható «clusura regis et piscina», nyilván királyi czége vagy vejsze a hozzávaló haltartóval vagy bárkával, melyben a fogott hal eltartatott.

Fakó és István comesek 1208-ban a lébeni apátságnak «contulerunt decem mansiones piscatorum, quorum hec sunt nomina: Gabriel, Ludus, Vriel, Herczegh, Sena, Becha, Siku, Cracun, Texaz» Fejér Cod. Dipl. III. 1. 62. Világos bizonyíték arra, hogy a halászok már akkor is bokrokra voltak felosztva.

Az 1212-ben kelt oklevélben [2] a Teple patak mellékvizeinél — Scumlos potok, Chenel potok, Lednik — ki van emelve: «aqua piscatoria et non piscatoria»; ez a Teple, meleg vizű folyó s természetesen halnak nem alkalmatos, tehát nem «halasvíz.»

A pannonhalmi apátság javainak megerősítésében «Geney»-nél — Gönyő — fel van hozva a halászat «quæ *Tanya* dicitur.» [3]

II. Endre király 1222-ben Uros pannonhalmi apát kértére «tertiam partem Danubii et piscaturæ quæ tonya dicitur hungarice» adományozza. Codex Patrius I, 7.

Gyula nádor rendezi a Tisza mellett fekvő «Chechtó» ügyét 1224-ben. [4]

II. András király 1225-ben megerősítvén a minoritákat a Bors nemzetség adományaiban [5] a *Soth* nevű részen következő halasvizeket

1] Abel, III, I, 62—63.
2] Cod. Dipl. III. 1. p. 114.
3] Cod. Dipl. III. p. 397.
4] Cod. dipl. III. 1. p. 470, Árpádkori új okm. tár. VI, 426.
5] Cod. Dipl. III. 2. p. 61.

említ: Teremalia, Cuiseb, Cerecto, Homustohn; alkalmasint Teremalja, Kisebb-Kerektó, Hamustó s valószínúleg természetes tavakon tanyahalászat.

Miklós nádor 1226 körül a pannonhalmi apátság népeinek különböző szolgálatait szabályozza s többek között meghatározza: «udvornici tenentur dare de unoque mense annuatim *filum ad unum rete huzonis* et portare ad monasterium, et debent dare panem interim illis qui *parant retia.* Wenzel VI, 438. A vizára mindig külön háló használtatott; a teste islégből volt és van kötve s ma pipolaháló a neve.

Előbbi király 1228-ban,[1] a templáriusoknak javakat adva, adta a Schaarreth rétét és Gach halas vizet; továbbá Donatthawa vivariumot, Coneweyzij és Jakow, vulgo Jakoweize, vejszés halászatot.

Itt a vivarium a vejszével szerves kapcsolatban mutatkozik s megerősíti feltevésünk helyességét, a melyet az 1138-ból eredő adatnál kifejtettünk.

Az 1228-ban kelt, II. András királytól származó oklevél,[2] mely a tavaknak forrásokból való állítását rendezi, már a történeti mesterszavak közt tárgyaltatott s időrendben itt van helyén.

1230 körűl T... comes a kapornaki conventet halászattal is ellátja: «dedit in villa Alke duas mansiones piscatorum, scilicet Moch cum quatuor filiis, Hethe cum duobus filiis, qui recludant piscinam cum piscatoribus comitis, tertiamque partem piscium totaliter reservent abbati; in capite vero jejunii unusquisque eorum det abbati LX pisces ad longitudinem trium palmarum.» Cod. Patr. VI, 26. Itt az apát és a comes emberei közösen rekesztettek.

Kálmán, Slavonia fejedelme, a Valkó vár mellett lakó magyar, német, szász és szláv hospeseknek a Dunán és Walkou folyón 1231-ben szabad halászatot enged.[3]

Az 1231-dik évben a Zsitván a királyi halászat rendeztetett.[4]

II. András 1231-ben[5] Makár bánnak, Tamás comes fiának javakat adván, volt ezek között Valkómegyében: Sowala Welchia

1] Árpádkori uj okm. tár. I, 250. Cod. Patr. II, 3, szerint már 1224-ben.
2] Cod. Dipl. III, 2, p. 124.
3] Cod. Dipl. III, 2, p. 237.
4] U. o. III. 2. p. 237.
5] Árpádkori uj. O. t. XI, 218, 224.

halas a Woyos szigeten; István, Folutou, Losuduna, Queurcha minden bizonynyal halásztanyák, a mire a «Lassu Duna» különösen reáutal.

Ugyane király 1232-ben[1] visszaadja MIKLÓSnak, UGRIN testvérének az elvett földeket. Ez az okirat azt mondja, hogy a váradi püspöknek Zarándmegyében a Fehér-Körösön hat halashelye — bizonyosan vejszés és czégés helye — van.

MIKLÓS nádor 1233-ban a pannonhalmi apát halászó népeit továbbra is elmarasztalja abban, hogy a hálónak való fonalat s a hálókötők tartását szolgáltassák.

IV. BÉLA király 1235—70 körül a pannonhalmi apátság halásznépeit összeírja s szolgálataikat szabályozza. Weymuch prædiumban a halászok neve: POCH, GAALT, EKESHE, JACOB, kik fiaikkal és rokonaikkal hetven bokorban halásznak. Ezek a vizát oly hálókkal halászták, a melyek a monostor fonalából készültek. Kötelesek voltak a fratereknek 60 tál halat adni.

Sálya prædiumban hat bokor volt, a következő halászokkal: KOMOS, MATHEUS, SCEMET, HYZE, CHYGLO, FILEO, ABRAM rokonaikkal.

Budruc prædiumban nyolcz halászbokor volt, melyek a Semsei lakosokkal közös földet birtak s közönségesen a nád- és vesszővágásból is éltek.

Kenesna prædiumban tiz halászbokor volt. Wenzel. II, 14, 15, 19—20.

A bihari bírák 1236-ban[2] visszaadják B.-Jenőt PÁLNAK, ECHY fiának s itt előfordul Medust halas a Körösön; alkalmasint czége.

IV. BÉLA király 1237-ben az esztergomi káptalannak adományozza «terram Ebed ad castrum Galgouch pertinentem... et piscinam cum loco piscaturæ, quod vulgo tona dicitur. Knauz» I, 323.

Ugyanez a király ugyanabban az évben a bélakuti apátságnak Gerben falut adományozza «cum piscina bona et viginti duabus mansionibus servorum piscatorum» Wenzel, VII, 28.

Ugyan e király 1244-ben MIHÁLY comesnek Gönyü birtokot

1] Hazai O. t. I. p. 11.
2] Cod. Dipl. III, 1. p. 64.

adja «cum portione quam habet in Danubio, videlicet piscatione usonum quæ tana vulgariter apellatur». Cod. Patr. I, 23.

IV. Béla király 1245-ben[1] Nógrádban az Ypul (Ipoly) mellett fekvő Halaz helységet, Pál pápai plébánosnak adja.

Ugyane király 1247-ben[2] a szegedi hospeseknek Thape földet adja, mely a csongrádi várhoz tartozott; hozzá járult a tatárok által kiölt Csupor családnak Wartou nevű halasa is.

Ugyancsak IV. Béla 1247-ben[3] határt járat Péter, Gunvey fia, Gertrudis gyilkosának birtokain s ekkor Pétervárad táján jó halasok említtetnek.

E király 1247-ben[4] az Olt melletti hospitalariusoknak az alsó Duna halászatát adja.

A pécsi káptalan Izsép, Cel (Cselej) és Nána körüli Duna-szigeteinek egy részét és Izsép község egy negyedrészét eladja 1247-ben.[5] Ezek a régi Sár-Duna és Duna által képeztettek. Cselej tekintetében az egyezkedés rendezi a marhaitatást a Donolcz vizéből, továbbá: «Præter ea quartam partem eiusdem aquæ Donolcz debet ipsum capitulum claudere et Cel alias tres; et quartam partem capitulum habebit de piscibus ibidem captis, tribus aliis partibus ipsi Cel remanentibus.» Tehát a mennyi a káptalannak a rekesztésben a része, t. i. egy negyed, annyi része a kifogott hal mennyiségében s valószínű, hogy e negyedrész nemcsak a káptalan rekesztékeiből, hanem az összesből kijárt. Semmi kétség, hogy ez vejszés és czégés halászat volt.

IV. Béla 1247-ben[6] az aradi és csanádi káptalant utasítja, hogy a Chanad nemzetség javain határjárást tartsanak; ekkor Temesben Pathaktow halas volt mely Chakatowa vagy Rasantowanak neveztetik.

Nevezetes okirat az 1248-ban kelt Mihály comes-féle,[7] mely a szemenyei franciskánusok adományai között felhozza az ívó halak tartását: «pro condimentis piscium lacticiniorum, nec non pro cibis fratrum infirmorum, quatuor marcas annuatim.» Ez határozottan haltenyésztésre vallana.

1] Cod. Dipl. IV. 1. p. 378. 2] U. o. IV. 1, p. 454. 3] U. o. IV. 1. p. 68. 4] U. o. IV, 1. p. 447. 5] Árpádkori uj. O. T. VII. p. 246—7. 6] U. o. p. 242. 7] Cod. Dipl. IV, 2, p. 23.

IV. BÉLA 1248-ban[1] az egri egyháznak bizonyos tizedekért Cherep (Cserép) borsodi helységet adja, a Tiszánál Chegét, Kechkest és Puchlakót; halászatot a Vergesben és a nagy mortuaban (holt Tisza) a Hortobágyon. Az utóbbi Csegéhez tartozott s a halászat a «Nogbeszermenre» (Nagy-Böszörmény) vívő út mellett volt; nyilván vejsze- és czége-halászat.

Ugyane király 1248-ban nemessé avatja WEYTECH nevű hívét, MIKUS fiát, felmentvén őt a halász kötelesség alól. Wenzel VII, 256.

MÓRICZ comes 1251-ben[2] a móriczhidai prémontreieknek prædiumot adományoz, mely a Sárd folyónál a halasviz czégéjénél — clausura piscinæ — kezdődik; hozzá a Rábczánál Homos és Gologh halasokat.

A XIII. század halászatát jellemzi IV. BÉLA királynak 1254-ben kelt oklevele, mely a pilisi apátság jogait megerősíti s oly halastavat említ, a melynek közepéből a hal nyillal lőhető.[3]

Ugyane király 1254-ben[4] a zólyomi hospesek szabadságait megerősíti s ekkor felemlíti *Halaz* helységet Zólyom mellett, még pedig mint királyi halászok lakóhelyét: «in qua nostri piscatores habitabant.» Ez nyilván a mai *Ribár,* teljesen eltótosodott község; a régi név után indulva akkoron ott magyarság űzte a halászatot.

Ugyane királynak 1255-ben kelt oklevele[5] emlékszik Zemplénben a *Meszes* birtokon levő Arustou vagy Arastou nevű halasról.

Ugyane király 1256-ban AGÁRDI SÁNDOR-nak a Ság nevű földet adományozza, mely a királyi hálósoké (retiariorum nostrorum) volt. Wenzel VII, 422.

E királynak 1261-ben kelt oklevele[6] az egri egyház javai között a következő halasvizeket említi: Mortua, Naghoszutho, Kerektho, Olphatoua, Destoua, Isengtho, Chaturna (csatorna). Szt. ISTVÁN király adományainak előadásában Püspöki helységnél fel van hozva: «cum clausura Tyciæ, Zeege vocata, piscinis et clausuris quam pluribus in vicinitate nobilium Zaszty et de Bala»; nyilván czége- és vejsze-halászatok; továbbá a Túr vizen és a Körösön, végre Kőuzd mellett nagy czégék.

1] Cod. Dipl. IV. 2. p. 16. 2] U. o. IV. 2, p. 85, 88. 3] U. o. IV: 2. p. 216, lásd különben a történeti rész utolsó szakaszát. 4] U. o. IV, 2. p. 213. 5] U. o. VII. 4. p. 115. 6] Cod. Dipl. IV, 3, p. 36—40.

NANA comes végrendeletében 1266-ban [1] előfordulnak a Durha folyó halasai és Erdélyben Helvy mellett halasvizek.

Ismét IV. BÉLA egyik oklevele 1267-ből megemlékszik Udvardról, mint a királyi hálósok földjéről.

Ugyane királynak 1268-ban kelt okiratában [2] egy sereg halasvízzel találkozunk, így: Patouch falunál Megeag, — Bodovan falunál Chech; Megernél a komáromi várispánnak volt tizenhat «piscatoriája — vulgo weizhel», Megernek volt a Chech tóban öt «weizhele.» A többi halas neve: Horosth, Fyuzes, Laboan, Oklus, Vydere, Kormuntu, Balato, Musvatou, Igyz, Jochud (Jókut) —, Vdvornukuth, Tepech, Pecud, Clytcha.

Nevezetes ebben a «Chech» = csecs előfordulása vejszékkel kapcsolatban, mert szakasztott olyan, mint «Chechto» és körülményei. A Jókút, Udvarnokkút szintén mesterszóra vágnak, a mennyiben a magyar halász a tavak és mocsarak mély helyeit «kút»-nak, vagy «kutunak» is nevezi.

IV. BÉLA 1268-ban [3] megerősíti WALTER budai grófot s ekkor a Csallóköz részén Oronos helységnél volt Lout nevű halas, továbbá Babalaton és Eer (ér) halasvíz, Vegag (végág) vize, Labuantho, mely felerészben Bogha helységet, felerészben az esztergomi érseket illette. Ekech falunál volt Myler (mély ér) és Guren halasvíz, illetőleg tanya, czége és vejsze halászat s ezek a vizek a mocsaraktól meg vannak különböztetve.

E korról FÉNYES ELEK megjegyzi, hogy majd minden helységnek volt forrásból gyűjtött halastava, melynek kifolyása malmot vagy kallót hajtott; [4] ez jelesen Nyitrára is van értve, hol még következő halasvizek fordúltak elő, mint pannonhalmiak: Solmich, Symnustó, Fizedtó, Nadastho, Chilistou, Scelce; alkalmasint vejszehalászattal.

Ugyan e király 1268-ban a komáromi várhoz tartozó javak öszszeírásában mondja, hogy a várispánnak Megyernél 17 vejszehelye (loca piscatoria quæ vulgo weyzhel vocantur) van, a megyerieknek pedig a Chelch tóban öt «weyzhel»-ök van. KNAUZ I, 556.

1] Cod. Dipl. IV. 3. p. 319.
2] U. o. IV. 3. p. 448, 455. Lásd alább KNAUZ adatát is.
3] U. o. IV. 3. p. 448—55.
4] FÉNYES E. i. h. I. p. 132; kikötve azonban a «*piscina*» sokféle értelmét.

Moys nádor 1272-ben Bodrogmegyében apátságot alapít s ehhez tartozott Dalacha földje halasokkal.[1]

Egy 1272-ben kelt oklevél szerint[2] a fehér papok Szabolcsban egy Kallo nevű halast birtak.

Ugyanekkor a felzezi hospesek szabadalmaihoz, tartozott a vadászaton kívül a Tiszában való halászat is.[3]

Ugyanekkor említve van a váradi káptalan részéről a Kuchard földön a Kuchard víz-ér halászata, nyilván vejsze-halászat: «præter speciales piscaturas in venis et meatibus aquarum exeuntium ab alveo aquæ eiusdem.»[4]

Az egri egyház levele, mely 1278-ban kelt, a Tiszánál Horkosfoka és Dyus halasokról — alkalmasint tanyákról — emlékszik meg.[5] Poroszló mellett volt a Magosmarth föld, a meddig a Horkosfoka elnyúlt.

IV. László király 1280-ban[6] Pozsega vármegyéhez intézett levelében halfogókat, alkalmasint vejszéket említ a Chernuk, Kneziche és Luky vizeken.

Jákob, váradi prépost 1283-ban[7] Bagdai Illés, Simon és Péter, szolgáinak adja Borsodban Kiskech földjét s rajta a halászatot.

A győri egyház 1284-ben[8] a Barchtou és Ikerweyz halászatát kapja; nem lehetetlen, hogy voltaképen a Barch tavon az ikervejsze élvezetét kapja.

IV. László király az esztergomi érseknek 1285-ben[9] a Vág és Dudvág között fekvő Szakálas helységnél czégehalászatot adományoz.

Ugyane király 1287-ben[10] Dénes-t, Jurk fiát és királyi halászt a kunok ellen viselt háborúban szerzett érdemeiért nemessé avatja és birtokát a többi halászokétól elválasztja.

Erzsébet királyné 1289-ben[11] Móricz comesnek Zalavármegyében Ohus földét adja s megengedi a Balatonban való halászatot is.

III. András király levele 1291-ből[12] a nyitrai egyházi javak közt a Syma halasvízen halászatot említ, ez a víz alkalmasint egy a Symnustóval.

1] Katona Hist. metr. Colocensis 1800, I, p. 76. 2] Cod. Dipl. V. I. p. 102. 3] U. o. K. i. p. 177. 4] U. o. V. i. p. 268. 5] U. o. V. 2. p. 481. 6] U. o. V. 3. p. 24, 25. 7] Cod. Dipl. V. 3, p. 195. 8] U. o. V. 3. p. 233. 9] U. o. V. 3. p. 292. 10] U. o. V. 3. p. 355. 11] U. o. VII. 2, p. 123. 12] U. o. VII. 2. p. 153.

Ugyanez évben Fennena királyné[1] a nyúlszigeti kolostornak adja a Fehérmegyében fekvő Kumchud földet, halászattal.

III. András király 1291-ben Pozsony város halászügyét szabályozván említi azokat a halakat is, a melyeket a jég alatt fognak (piscibus sub glacie comprehensis). Cod. Dipl. VI, 1, 110—11.

A xiv. század első évében, 1300-ban[2] kelt a pozsonyi káptalan levele, mely világot vetett a «clausura» értelmére, szólván «et in aquis ad *clausuras* piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur»; érdekes volta már a történeti mesterszavak közt van fölhozva.

Zemplénben 1300-ban[3] Hodus, Tulman és Takta halasok voltak, melyek a Tisza vizével tápláltattak.

Nagyérdekű egy 1303-ban kelt oklevél,[4] mely azt az egyességet tárgyalja, a melyet Olgyai Péter a pozsonyi káptalan előtt akkor kötött az udvarnokiakkal, a midőn Szolgagyőrt nyerte. Ebben olvasható az, hogy az udvarnokiak nem építhettek halastavat, hanem csak czégét és vejszét állíthattak: «*laqueos* piscium, qui vulgo *zege* vel *veyzhel* vocantur.»

Róbert Károly király megtiltja a pestieknek a jenői tanyából való halászatot, mely — mint ki van mutatva — a nyúlszigeti zárdát illette.[5]

Ugyane király levele Purpach-ról mondja: «ubi fluvius piscinæ abbatis fluit»; valószínűleg czége lehetett.[6]

Ugyan e király 1318-ban[7] Tysza mesternek Érd földét adja s említi a Bathey nevű Duna-szigetet, tanyahalászattal: «vulgariter *tanya* vocata».

Ugyan e király 1322-ben[8] a gall származású Woytech Tódornak adott javak között említi Temesmegyében Bansarzova községet, halászattal.

Ugyan e király 1322-ben[9] Péchi Lukács-nak és György-nek Ibrány, Ub ét Zoth földeket adja Szabolcsban. Ibránynál van Falutaua, Opataua, közel a Tiszához; itt volt Zeuleus és Cussarew (rév) kikötő, Tanazigete, Pogánzigete, Vorczse (varsás), Árpadere. Ez nyilván tanyahalászat.

1] Cod. Dipl VII. 2, p. 139 2] U. o. VII. 2. p. 256. 3] Szirmay A. A. N. topogr. etc. Com. Zemplén 1803. p. 103. 4] Magyar Tört. Tár II. foly. VIII. köt. p. 245. — 5] U. o. VIII. 4. p. 633; évszám nélkül. 6] U. o. VIII, 4. p. 631; évszám nélkül. 7] U. o. VIII. 2. p. 147. 8] U. o. VIII. 2. p. 340. 9] U. o. 3. p. 324.

Bulla békésmegyei község határában 1326-ban [1] említtetik a Sima föld és Thur folyó; e tájon voltak Ságtou és Echegtou halasok.

I. KÁROLY király 1324-ben megerősíti a marosi halászok teljes halászási szabadságát; de kiköti, hogy a vizákat a királynak vagy emberének tartoznak adni. Cod. Dipl. VII. 2, 515.

A pécsi káptalan levele 1344-ben [2] a Duna-mentén a következő halasokat említi: Paptaua, Bortaua, Pastortaua; alig kétséges, hogy itt halásztanyákról van szó.

A veszprémi káptalan levele 1346-ban [3] Keszi birtokról is szólva, felhozza a Halastowyzy-t; nyilván a halastó vejszéjét.

Az esztergomi káptalan levele 1356-ban [4] Komárommegye Weyk helységnél a Zsitván vejszét emlit — *Weyz* néven.

A budai káptalan levelében 1372ből [5] Chontelekről Csongrádban, a Tisza mellett felhozatnak: Ostroh Volne, Sarozth, Tenő, Tembo, Hapunás, Sulimos [6] (Sulymos), Ecetoua, Erthinye, Nandorto halasok; alkalmasint merő halásztanya.

A győri káptalan levelét 1380-ból [7] nagyérdekűvé teszi az, hogy azokban az időkben a halak felvonúlására figyelemmel voltak. Szántónál ugyanis fel van hozva a Myler — mély ér — s hozzá van téve, hogy ezen át szoktak a halak a vejszékhez s a tavak egyéb helyeire felvonúlni: «per quam pisces ad piscinas seu ad alia loca stagnorum ingredi consueti fuissent».

I. LAJOS király 1381-ben [8] a Dunajecz folyó mellett fekvő szt.-antali karthausi monostor priorjának kiadatni rendeli az egész halászatot, beleértve a királynak fentartott részt is.

GARA nádor 1381-ben [9] a Chikador mellett fekvő Laak birtokról a következő halasokat, minden bizonynyal tanyákat hozza fel: Ferrekes, Huszyner, Rygou, Malumszeg, Kereszteulche, Kerekthou, Korláthfokra, Kovachfoka, Gykenus, Elevyztekeres, Akathaszeg foka.

A budai káptalan 1383-ban a komárommegyei halasokról intézkedik s nyilván való, hogy itt czége és vejsze-halászatról van szó.

1] Cod. Dipl. VIII. 3. p. 138. 2] U. o. IX. 7. p. 45. 3] Hazai Okm. tár I, p. 188. 4] Cod. Dipl. IX. 6. p. 77. 5] ⁷ U. o. IX. 4. p. 436. 6] A tósági halásztanyák nevei között igen gyakran fordúl elő a Sulymos; l. az előző fejezetben Tószeg tanyáit. 7] Cod. Dipl. IX. 5. p. 415. 8] WAGNER. Analecta Scepusii etc. 9] Cod. Dipl. IX. 6. p. 249—265.

A Vág folyón halfogót említ: «*captura* piscium, vulgo *Zeyge* vocata»; továbbá a Nandor halason: «quæ vulgo *Weiz* vocaretur».

Homonnai Drugeth László Unghvárt 1384-ben[1] pálos kolostort alapított s ez 1505-ben a Horgastó nevű halast kapta.

A fehérvári convent levele Dobosáról, a halászi convent birtokáról, a halasokról ezeket mondja:[2] «Quisesd — quæ nunc Segesd nominaretur — Sarombuca et Nerag — de præsenti Narasd».

Zsigmond király 1390-ben[3] az esztergomi érseknek adja Zalában Ron várát a halasokkal együtt.

A nagyváradi káptalannak 1390-ben[4] kelt levele felhozza Borsodban a Nagthetes halast; nyilván «Nagytöltés».

A győri káptalan levele 1397-ből[5] a pozsonymegyei Szolgagyőrről mondja: «*clausura* piscium in aqua Saar, vulgo *Wyz*». Ez, a mint már a történeti mesterszavak közt ki is van mutatva, vejsze volt.

A csanádi káptalan 1408-ban[6] Zsigmond király adományai között a következőket — nyilván leginkább halásztanyákat — sorolja elő: Ete, Kerektow, Laponya, Saseer, Athka, Keneskethel, Melhorgonya, Gemes, Hoziasthow, Soolth, Wkres, Sarthow, Sulmusthow, továbbá Sarnyak, Nagsár Kewesd és Andra weyz hele. A Sarnyak, Nagysár, Sártó, Sulymostó alkalmasint halászható mocsarak, leginkább vejszések lehettek.

Zsigmond király 1414-ben[7] Pentele, Zigetfeu, Zild, Zalk-Sz.-Márton határait megállapítván, ez alkalommal felhozatott az egyik fél részéről «Penteletonyája» halászóhely, melyet a másik fél Zalktonyája név alatt szerepeltet. Itt a tanyahalászat egészen tisztán van kifejezve.

Dobozj Jakab 1415-ben[8] négy jobbágynak a fiait azért, mert a Wechen folyón halásztak, befogatta, gúzsba köttette és csak 26 forintnyi váltságért bocsátotta szabadon; miről a királynak jelentést tettek.

Kárász András 1415-ben[9] elfoglalja a fehérvári keresztesek birtokában levő, Halaz nevű földön fekvő halast.

A váradi káptalan 1416-ban kelt levelében[10] Király-Terebesnél és Chokmónál halászat van említve.

1] Fényes i. h. I. 2] Cod. Dipl. X. 1. p. 234. 3] Cod. Dipl. X. 1. p. 586. 4] U. o. X. 1. p. 634. 5] U. o. X. 11. p. 501. 6] U. o. X. 3. p. 87. 7] U. o. X. 5. p. 484. 8] Cod. Dipl. X. 5. p. 641. 9] U. o. X. 5. p. 643. 10] U. o. X. 5. p. 737.

A pozsonyi káptalan 1423-ban kelt levelében [1] Belder — Béld ér — eret említ «fluvius» név alatt s az azon volt czégét: «qui fluvius ex Danubio exit, ubi altera *clausura* piscium, vulgo *Seyge* vocata .... fuisset».

Szentes határában 1423-ban, [2] még pedig a Tiszánál volt a Paptaua halas; alkalmasint tanyahalászat.

A GARÁK 1427-ben új javakat kaptak; [3] ezek között Valkó várát, a hol akkor nagyobb részt magyarság lakott. Itt nyilván tanyahalászat volt a következő tanyákkal: Chernataua, Dotfyn, Nagseoriu (Nagy sellő) Kisfuorony, Nagzaton, Kiszaton.

A veszprémi apátságnak 1429-ben kelt levele [4] FARKAS PÁL bitorlását tárgyalja, mely a Tolnában fekvő Patha és Kiestho halasokat illette.

ZSIGMOND király 1430-ban [5] a vatai várhoz tartozó vizafogó helyet becseréli Lacz birtokért. Ezek itt mint «lacunák» szerepelnek: vulgo *Zegye*». Ez minden kétséget eloszlat az iránt: mi lehetett a vizafogó; nyilván erős czége.

BORBÁLA királynő a Dez (Déés) mellett fekvő Ethewara halas visszaadását rendeli el 1431-ben. [6]

Ebből az időből — 1433-ból [7] — származik egy jeles franczia utazónak, BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE-nek, a magyar halászatra vonatkozó adata. Ő ugyanis az Institut National emlékirataiban elmondja, hogy sehol sem látott oly nagy és vastag folyóvízi halakat, mint Szeged mellett.

Szeged halászatára vonatkozólag VARGA FERENCZ [8] helyes képet rajzol. Felhozza OLÁH MIKLÓS-t, ki MÁTYÁS király idejében fordúlt meg Szegeden s írja, hogy akkoriban egy magyar forinton ezer, mintegy rőfös halat lehetett kapni; sokkal késősbben — 1699 — SZENTIVÁNYI MÁRTON [9] kiemeli, hogy annyi ott a hal, hogy sertést hizlalnak vele.

VARGA — helyesen — azt hiszi, hogy Szeged népe már eredettől fogva is halász volt s bizonyos, hogy a halászat ott már a tatárjárás

1] Cod. Dipl. X. 6. p. 566. 2] U. a. X. 6. p. 580. 3] U. o. X. 6. p. 860. 4] U. o. X. 7. p. 128. 5] Hazai okmánytár. I, p. 324. 6] Cod. Dipl. X. 7. p. 348. 7] M. Tört. Okmánytár IV. p. 310. 8] Szeged város Tört. 1877. p. 139 stb. 9] Dissertatio Palip. rerum mem. etc. Tyrnaviæ.

előtt is nevezetes kereseti ág volt. Hozzá lehet tenni, hogy Szeged neve rokon a Szegjé-vel, t. i. czégével, mire fekvésénél fogva kiválóan alkalmas is.

Lendületet vett a halászat Szegeden IV. BÉLA király adománya révén — 1247-ben —, a mikor Tápét és a CSUPOR család vártavát, azaz a városba beszögellő holt Tiszát kapta; s innen származik az, hogy a XV. században LAJOS — a nagy — király idejében Szegednek 4000 halásza volt.[1] Egyáltalában a halászság Szegednek mindenkor jelleget kölcsönözött; így a hires pórlázadásban nem kevesebb mint 3000 szegedi halász volt részes;[2] sőt a XVI. században (1552-ben), a hanyatlás idején is még mindig 700 halász vett részt az úgynevezett «TÓTH MIHÁLY hadjáratában».

A halászatot megtörte a hal-adó, a melyet ZSIGMOND király 1397-ben követelt, mely a folyóban fogott halaknak egy harmadát, a mocsarakban fogottakéknak felét foglalta le a királyi kamarának.

Azonkívül a szegedi hal, kivált a XVII. században — 1657—59—80 és 85-ből kamarai nyugtatványok szerint — mint királyi újévi ajándék is szerepelt.

Nevezetes, hogy a *czéhnek* a szegedi halászok között semmi nyoma; a halászat szabad ipar volt.

E kitérés után fölveszszük ismét az időrend fonalát.

A sümegi conventnek 1437-ben kelt levele[3] Bezeche vára körül a következő halasokat említi, melyek alkalmasint vejsze-halászatok voltak, mert túlnyomóan álló vizek s az egyiknél a vejsze felismerhető, u. m. Werecze *wyze;* a többbi halas im ez: Elyesneteche — alkalmasint a szláv ňe teče = nem folyik — Holth draua, Apathyneteche, Oetkoezneteche, Zigethneteche.

ERZSÉBET királynénak 1438-ban kelt s a komáromiakhoz intézett levele[4] vizafogóról emlékezik «*lacuna* vulgo *Zegge*». Ez ismét bizonyiték arra, hogy a vizát is czégével fogták.

1] VARGA i. h. helyesen jegyzi meg, hogy az az állítás, mely szerint Szegednek akkoron 40,000 halásza volt, túlzott és csak SZERDAHELYI tollhibájából ered. (Celebr. Hung. Urb. et Oppid. Chron). Annyi bizonyos, hogy minden adat és körülmény arra vall, hogy akkoron Szeged összes lakossága alig lehetett ennyi. De számos író beleszeretett e túlzásba s untig előáll vele.

2] ISTVÁNFFY. Historia etc. V.

3] Cod. Dipl. X. 7. p. 885.

4] Cod. Dipl. X. 1. p. 141.

A váczi káptalan 1448-ban [1] feljelenti szentmártonszállási Lajos Jakab hatalmaskodását a Palócziak fehéregyházi birtokán, mondván, hogy fegyveres emberekkel a Kewrus (Körös) folyó halasaira rátört, onnan huszonnégy tele hordó halat fogott ki s besózva elvitte. A kár ezer aranyforintnál többre rug.

A magyar nemzet — voltaképen korona — legfényesebb korszaka Hollós Mátyás országlására esik, kit igazságosnak vall a nép s mint kevés királynak széles e világon, neki valóban oly emléket szerzett, mely állandóbb az érczné1; ez az emlék: «Meghalt Mátyás, oda az igazság!» S ha élt valaha király, kiről népe a szeretet mythosait költötte, úgy ő, Mátyás az.

A halászatról is vannak emlékeink; igaz, hogy nem részletesek, de fényesek, s ha a pórság az igazságosságért kivánja vissza a népszerű király dicső korát, a magyar halász is teheti intézkedéseiért.

Bonfinius, ama kor történetírója, megírta, hogy Mátyás király mindenféle művészeket, földmivelőket hozatott az országba, melyekkel Visegrádon többek között halastavakat és vivariumokat építtetett; mi kitünő nemzetgazdasági érzékre vall.

E korból szemtanukföljegyzései adnak hírt Magyarország halakban való gazdagságáról, olyanról, a minőre a mai kor gyermeke már gondolni sem mer, a mely azonban nem mese, oly korban, a midőn a folyók áradásának gát nem állotta útját, a rétség fölséges ívóhelyeket s a kikelt ivadéknak megerősödésre alkalmat adott.

A halak e bőségéről emlékezik meg Galeotti, ki a folyókról szólva, írja, hogy a hal oly bőségben van, hogy a víznek egy harmadrészét teszi s hogy a halász sohasem húzta ki üresen a hálóját, mindig nagy préda volt benne.[2]

Ugyanő mondja, hogy a fehérhúsú csuka — alkalmasint a süllő, Lucioperca Sandra L. — ember nagyságra nő.[3]

Oláh Miklós, kiről már szólottunk, azt mondja a Tisza, Dráva, Száva, Temes, Fertő és Balaton halászatáról, hogy a folyók áradása idején megbűzhődik a levegő a künnrekedt s elpusztúlt haltól s egy

1] Haan és Zsilinszky: Békésm. okl. tár. 1877. II. p. 58.
2] De dictis et factis Mathiæ regis Cap. VII.
3] U. o. Cap. VI. és Schwendtner Script. Reg. Hung. II. p. 171.

dunai halászaton ezer vizát is fognak.[1] A viza szerinte tizenkét lábnyinál is nagyobbra nő.[2]

Ezekből a képekből csak keveset von le az igazság, a mely a halak életviszonyaiból meríti itéletét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy OLÁH MIKLÓS a halak e nagy tömegeit ívás idején látta; erre mutat az áradás fölemlítése, s ekkor a szabad folyókban, egyes területeken valóban úgy van a dolog.

Érdekes tudnunk, hogy MÁTYÁS király igen szerette az «aszalt» pisztrángot; megtudjuk pedig ezt KAZAY ALBERT leveléből, melyet testvérbátyjához, JÁNOShoz intézett s a melyben e halakat a király számára kéri: «Insuper etiam rogamus, quod querere faciatis pisztráng et eadem velitis *assatas* dirigere regi nostro, quia ipse multum diliget eas assatas.» E levél 1462-ben kelt.[3]

Ezek alkalmasint füstölt pisztrángok voltak.

HYPOLIT, I. HERCULES ferrarai herczegnek a fia, kit MÁTYÁS király esztergomi érsekké tett, codexei szerint halasok voltak: Gúta, Nándor és Nazwad. A vizák besózva is kerültek forgalomba s BEATRIX királyné egy izben 21 darabot 105 aranyon vett meg. Az érsekség jövedelme halakból 1488-ban 186 arany volt.[4]

Ugyane codexek szerint az egri püspöknek következő halasai voltak: Tiszaszög, Tiszakürt, Tiszahalászi s az Egerben. Jelesen az első három helyen a Tisza partvizének mesterséges elrekesztése által készült halasok voltak, melyekben többnyire kecsegét tenyésztettek.

A besózott halak hordója 15—16 aranyon kelt. De 1502-ben már csak 49 arany, 1503-ban 90 arany, 1507-ben csak 15 arany folyt be halakért.[5]

A mohácsi vész után vége van a halászatra vonatkozó okiratok szakadatlan sorának, melyet itt nem is kimerítően ismertünk meg.

A török uralom elgázolt mindent s a későbbi korban meghanyatlott a halászat iránti érzék; csak egyes pontokon villan fel még a régi hajlam.

Ilyen villanás az a vonzó emlék, a mely NÁDASDY TAMÁS nádor-

1] Hungaria. Cap. IV. V. BÉL, Adparatus p. 6, 8.
2] BÉL M. Adparatus p. 35.
3] MAJLÁTH BÉLA eredeti okmányai közt.
4] Századok 1870. V. 286.
5] Századok. 1870 VI. p. 364.

nak feleségével folytatott levelezése alakjában maradott a nemzetre, a mely egy igazi magyar házaspár fölséges kedélyének valóságos mintája s minden ép kedélyű és szívű ember számára valóságos élvezet. Szeretet, tisztelet, gyöngédség, figyelem s a nő részéről az a gondoskodás, a melyre csak a magyar «feleség» termett, az mind benne van abban a levelezésben.

A gazdaság természetesen szintén helyet foglal a levelekben s az országos dolgokban fáradozó férfi mindig talál időt, hogy ezekről is irjon; éltepárja mindig azon van, hogy a távolban is ellássa urát minden jóval, így hallal is, mely NÁDASDYÉK gazdaságában főhelyet foglal el. Ám lássuk!

NÁDASDY TAMÁSNÉ Sárvárról 1542-ben azt irja urának: Az *kövi halat* elküldtem Kdnek ez embertül, az ki ez levelet viszi. Nem tudom ha elevenen vihetik Kdnek.[1]

Kövihal alkalmasint a tarka süllő, Lucioperca Volgensis, Pallas.

Ugyanő írja 1546-ban: «Továbbá megszolgalom Kdnek az tokot, ebéden jól lakánk vele, mely tokba, ha ett Kd, isten adja egészségére.»[2] Ez az Acipenser schypa Gm.

A magyar halászat történetére nézve fontos NÁDASDY TAMÁSnak 1549 decz. 10-én kelt levele. Ebben azt irja feleségének Lékáról,[3] hogy a tó mívét a mester vezetése alatt jó haladásban találta s további ottmaradását így okolja meg: «mert az *rekkenek* felállatásán, ki az tónak főmunkája, mast vagyunk.»

Majd ki fog tűnni, hogy itt oly tó készült, melyben a pisztrángot rendszeresen tenyésztették. A «rekkenek» sűrű, gereblyeszerű alkotmányok, a melyek a tó zsilipjébe illesztve, a halak elillanását gátolták; valószínűleg a német «Rechen» kaptájára készült mesterszó, noha tekintetbe jöhet a «rekesztés» is, a mint a vejsze és czége felállítását általánosságban kifejezni szokták; elvégre ezek is gereblyeszerűek.

Ismét NÁDASDY TAMÁSNÉ 1558-ban[4] Sárvárról irja urának: «Az tengeri hal dolgából nem menthetem magamat, mert bizony méltó vagyok az büntetésre» — tovább «tengeri rákról» is szól.

1] NÁDASDI TAMÁS levelezése 1882. p. 73.
2] U. o. p. 76.
3] U. o. p. 2.
4] NÁDASDI TAMÁS levelezése p. 101.

Későbben megtudjuk, hogy a régi magyar konyha sok tengeri dolgot ismert.

Egy évvel rá a nádor ezeket irja életpárjának Pozsonyból — 1559-ben [1] — «Isten vüseljen békével az halászatra» — igéri, hogy ha lehet, maga is leszalad egy napra s így folytatja: «Ezen meglátom, ha ember bak vagy, ha az tó (Fertő) halából pénzt is versz, az tókat is mind meghalasétod belőlö és az kiknek halat igértem, azoknak is mind megadod és annak fölöttő mind magadat s mind engemet s mind az szegén népet jól tartod belőlö az bőjtönn.»

Az «ember bak» szólást halász-szájból még ma is lehet hallani; a kitanult jó halászról a szegedi ember az mondja, hogy a «bakjából való». Igen érdekes a «meghalasétás», mert világosan rendszeres tógazdaságra vall.

Ugyanez évben — 1559-ben [2] — a feleség azt írja az urának: «Főtt *dörgecset* is küldtem Kdnek, valami sült halakat is küldtem Kdnek.» Ez a főtt dörgecs az Acerina cernua L., durbincs, mely az alsó Dunán még most is kedvelt hal, noha sok helyen nem eszi a nép.

Egy évvel később — 1560-ban [3] — ezeket írja Nádasdy a feleségének, még pedig Bécsből: «Az halászatot is igön köszönöm, de kérlek, hogy az pisztrángos patakokba hagyj meg neköm is egyet (patakot), kit halásszunk osztán együtt meg; *ínót* is es vigyünk magunkkal az halászó helyre és ugyan ottan hanyjuk üket az meleg tejbe es úgy lakjunk vélök.»

Tudnunk kell, hogy a horog zsinege halásznyelven «ín» t. i. a horog ina; Nádasdy az egész szerszámot az ínó szóval fejezi ki. A tejbe főtt pisztráng a magyar konyha sajátossága — egyebek közt, mint látni fogjuk.

Ugyanekkor ezeket írja a feleség Lékáról: [4] «Tennap mind napestig halásztunk, de úgy halászhattunk, hogy Ferencz (Sennyei) uram jöve ide és az ű kocsiján mentünk kü. *Negyedfélszáz* (350) *pisztrángot vetettünk az tóba és ötöt* (tehát 355-öt). *Az apró halnak is gondját viselem*, az mit belevetettünk szép elevenek voltak, voltak öregek is, egyik

1] Nádasdi Tamás levelezése p. 36—37.
2] U. o. p. 103.
3] U. o. p. 57.
4] U. o. p. 2.

az én araszommal kettő és négy ujj. Az pisztrángnak egy eger aljának az mértékét Kdnek küldtem ez levélben kötve. Én nagyobbat nem láttam.»

Ez ugyanaz a tó, a melyet Nádasdy — mint tudjuk — mesterrel rendeztetett be s így tökéletes tenyésztés.

Ugyenebben az esztendőben — 1560[1] — Nádasdy Völcséről ezt írja a feleségnek: «Az viza máját, ikráját és belit épen jólkort hozák, hogy immár ebédhöz készölök vala és meghagyám mindjáras az májába megsössenek.»

Tegyük még ide Barthws uram szavait, a melyeket 1551-ben Sennyei Ferencz-hez — kiről már volt szó — mint «Saarwar, Kapw és Lewka præfectusához» intézett[2] s a melyekben a megáradt halastó lecsapolását kéri: «mert az wyz ky megyön az mezőre myndön wajas nekwl» s búcsút vehetünk a szép viszonytól és pisztrángos tavának szép helyétől, Lékától, hol mai napság nem szökik a gonddal tenyésztett nemes hal magyar ember inójára; ott ma a németajkú egyházfi mindössze előrántja egy Nádasdy-nak a szürke koporsóját — — a koponya el van választva a törzstől s az egyházfi zsebre teszi a borravalót, a melyet a kielégített kiváncsiság adni tartozik — — — —»

Még egy adat van e századból, mely a Mura forgójára vonatkozik. Ez Zele Jakab levele Csányi Ákos (Canj Akacjos) uramhoz,[3] a melyben a halászatról ekképen emlékezik: «Ez elmwlt thelen, hogj en Kapornakra az gvlesbe menthem wala es ke: monda, hogj Zentgergen az Mvra forgoján sok halath foghthanak wona, akoron az porkolab ky kywld ethe wolth Agostonth, es az halazokkal megoszthozoth wolth az halal; az jeles wawath magának hazahoz kywldethe wolth, az aproaba ide az warba is kywldeth wolth.»

Ez az Ágoston, illetőleg porkoláb, beillett volna — — minden időbe, mert a nagyobbik halnak mindig nagyobb az ő vonzóereje.

A xvii. századból reánk maradt halászati emlékeknek legbecsesebb részét a kéziratban levő szakácskönyvek teszik, a melyeknek becse úgy művelődéstörténeti, mint tisztán halászati szempontból

1] Nádasdi Tamás levelezése p. 59.
2] Magyar lev. tár I, p. 85.
3] Magyar lev. tár I, p. 270.

is igen nagy, úgy hogy azok ezért is, de sajátos természetüknél fogva is önálló fejezetet érdemelnek, mely ezt a fejezetet követi is.

Egyelőre álljon itt annyi, hogy e szakácskönyvek java az erdélyi részekből való, s valószinű, hogy részben másolatai, részben kivonatai BETHLEN GÁBOR fejedelem nagy szakácskönyvének, mely azonban, úgy látszik, elveszett.

Ezen kívül még a RÁKÓCZI-ak érdeklődése nyujtja az anyagot; de mielőtt ezt elővennők, álljon még itt két adat, mely az ESTERHÁZY-aktól maradt reánk.

ESTERHÁZY MIKLÓS nádor 1642-ben[1] azt irja ESTERHÁZY DÁNIEL-hez: «A hal dolgát az mi illeti, ahoz az húsz aranyhoz, a kit az minap WESSELINI úrtól küldtem, most megint harmincz aranyat küldök, ki másfél szaz forintot tészen, Kegyelmedet kérem, vegyen mind sós halat karikával s mind sós vizát valami két mázsával, ha nem többet is ha valami száraz és eleven halat kapna is Kegyelmed, küldjön olyat is ESTERHÁZI PÁL Uramnak végeztessen Kegyelmed felőle a mint ide iktathatnák.»

Tehát ekkoron még járta a sós hal s a mit a mai halász már a német «bál»-lal fejez ki, azt akkoron még karikának és mázsának mondták.

Ugyane századból való egy oklevél-töredék — az írás modora szerint XVII. századbeli[2] —, mely egy az ESTERHÁZI-ak közt történt osztozkodási okiratnak a maradványa.

Ebben a halászatra a következő helyek vonatkoznak: «Az Cheöpeöli Szigethben levő és ahoz tartozó jószágom rendj. Pilis vármegyében, Ráczkevi varas» — többek között adott: «Isméghegy Persiai szeönyögh, Egy végh aranyos veghő patyollat; Es három mázsa *Soos Viza;* Isméghárom szál fehér darutoll.»

Tovább «Notanda» alatt: «*Három igen jó tanya vagyon es több helyeken is,* kiket CSONTOS ISTVÁN szokot meghbérelni Esztendőnként két Persiai szeönyeghben és *hat mázsa Vizában.*»

Ez a jegyzés leghatározottabb bizonyíték a tanyahalászat mellett.

És most következzék SZALÁRDJ JÁNOS uram, ki az ő siralmas

1] MAJLÁTH BÉLA gyűjteményében.
2] MAJLÁTH BÉLA gyűjteményében s meghatározása szerint.

krónikájában I. Rákóczi György-öt, mint a halászat kedvelőjét és haltenyésztőt is bemutatja.*

Az 1648-ban megejtett erdélyi utazásról, mely a Kőrös-szoroson át — Rév érintésével — esett meg, azt írja a hűséges historiographus, hogy mikoron a *Jád* vizéhez értek, a fejedelem azon módon csizmástól beugrott a vízbe s gyönyörködött a halászatban; a pisztrángot cseberszámra fogták.

A legérdekesebb hely im ez: «De egykor majd ugyan hihetetlen nagyságú öt arasznyi pisztrángot fogott volt, melynek hosszaságát az sátor árboczfájára felmetszettetvén csudálkozással emlegettetett mindenektül, az kik látták, nem is galóczának, hanem a rajta való jelekből pisztrángnak bizonyították.»

Megtudjuk továbbá, hogy a fejedelem nem kis áldozattal s nagy fáradsággal kecsegét tenyésztett, mert nagy dolog volt az ekkoron, a növendék kecsegét Sárospataktól Székelyhid tájára elevenen elszállítani!

Az illető hely így hangzik: «Ugyan a székelyhidi határban, felűl, a mint Vasára felé az eretsége felől megtérnének egy szép halastót, hogy nagy szép bő forrásvize tartaná bő vizével, tiszta *kecsege* halával meghalasétott vala, a pataki præfectusa, Debreczeni Tamás által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecsegét parancsolván belé küldeni, mely igen gyenge halak, hogy szánokon való hordozáskor meg ne törődnének, hegyes orrok kétfelől a hordók fenekéhez verődvén, meg ne halnának, az hordók feneke eleiben mindkétfelől egy arasznyira, vagy valamivel távolabb vászonból parancsola olyan ellenzőt csináltatni és oda szegeztetni. Melly kecsegés tó egynehány esztendőkig azon sok szép kecsegékkel durált, tartott vala is, míg egykor, úgy nyárban, egy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árviz elszaggatná és a sok szép kecsegék a tó vizével együtt mind az érben s annak nádas, sáros rétségére öntődtek és szélesztettek vala, melyet csoda a mily búsúlással értett vala a fejedelem.»

1669-ből egy igen jeles halászati adat maradt reánk híres *Ecsed*

* Szalárdy János: Siralmas Magyar Krónikája kilencz évei; szerkesztette Br. Kemény Zsigmond. 1853.

vára lajstromában, a melyben a «tárházban» levő dolgok vannak összeírva. Itt akadunk a következő tételekre: *

«Jégen való halászathoz való apró réztaraczk, promiscue tizenegy ... ... Nro 11.

1-ső 4 lótos, kereke, ágya jó vasas.

2-dik 2 lótos, ágya vasas, kereke rézbül való.

3-dik 2 lótos, ágya s kereke vasas.

Négy, egy-egy lótos, mindeniknek ágya s kereke vasas.

Egy, két nehezékes; ágya s kereke vasas; másiknak ágya vasas; de kereke nincs.

Egy fél nehezékes, ágya, kereke vasas.

Ezen Nr. 11 taraczknak nem pondusok, hanem lyukoknak proporcziója specificáltatik.

Háromszájú vastaraczkocska, ágya s kereke vasas Nr. 1. (Az csűnek ketteinek lyuka két-két lótos, harmadiknak féllótos.

Másutt, a vár egyik padlásán:

«Semmirekellő, rossz, rothadt, szakadozott *gyalom*, kötelestől, melylyel ezután Inventáriumot nem is kell onerálni.»

A taraczkokkal együtt fel van sorolva «két *számszeríj* is (Ambrust), egyikének íve és idege, másikának csak idege nincs.»

Semmi kétség, hogy ezeket az apró ágyúkat arra használták, hogy a halakat az ecsedi láp zugaiból a sikvíz — illetőleg jég — felé kiriaszszák, a hol azután a kijegelt tanyákon, csapásokon, vagy vonyókon, a gyalommal kihalászták. Ez tehát valóságos «hajtóhalászat» volt, mely érthető, mihelyt elgondoljuk, hogy az Ecsedi láp zig-zugos szigetségei sok búvóhelyet alkotnak. Valószínű, hogy e kölyökágyúkat előbb nagy körben állították fel, jéghátán, a zugok fölé s jelre egyszerre sütögették el; azután kisebb körben ismételték a lövéseket s így folytatták ezt e központ felé, a hol t. i. csapást jegelni és gyalmot vetni lehetett. A két régi *számszeríj* még régibb korból származik és valószínű, hogy a halaknak szigetekről való nyilazására használtatott, a mint ezt már 1254-ből kimutattuk.

A XVIII. században II. RÁKÓCZI FERENCZ rátartós a halra, mely asztaláról csak ritkán hiányozott.

* Eredeti kézirat, THALY KÁLMÁN gyűjteményében.

A Rákóczi-kor lelkes búvára, Thaly Kálmán erre vonatkozólag érdekes részleteket közöl.[1]

A konyha ellátásáról szólva, fölhozza, hogy a rák és a csík sűrűn fordúl elő s az előbbi 1706-ban május, junius és julius hóban majdnem mindennap ott van a fejedelem asztalán.

Halakra vonatkozólag szintén vannak feljegyzések; főkép a komáromi, nazvádi és gutai halászság látta el a fejedelem asztalát a Duna főhalaival.

E följegyzésekből a következő tételeket vehetjük ki:

«*Hal.* Naszvádi embereknek 64 font halért, fontja 8 pénz; és más 56 fontért, fontja 6 pénzével.

Komáromból hozott két öreg tokért italpénz 50 denár.

Naszvádi és gutai halászoknak 185 font halért 12 frt 48 denár.

Naszvádi embereknek 136 font halért 70 frt per den. 6 és 66 fontért per den. 8.

Két kecsegéért 25 denár.

Ismét naszvádi halászoknak 150 font halért 9 frt; a gutaiaknak 147 font halért 11 forint.

July ismét naszvádi halászoknak 257, gutaiaknak 142 font halért 15 forint 42 den. és 11 forint 36 denár.

Thaly megjegyzi, hogy ebben az időszakban többnyire gutai és naszvádi halászoktól naponkint egy-két mázsa hal vásároltatott.

Az idézett értekezésben még egy adat foglaltatik,[2] hogy t. i. Nógrád vármegye 1707—1708-ban sokat szállított Bercsényi gróf, fejedelmi helytartó és főtábornok konyhájára, egyebek között vizát és szárított halat.

Evvel vége szakad az adatoknak; mintha ez is bizonyítani akarná, hogy azon innen hosszú, majdnem végzetes álomba sülyedt a nemzet, oly álomba, mely megzsibbasztotta benne a nemesebb hajlamokat, faji önérzetét és érzékét.

1] Thaly Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás II. Rákóczy Ferencz udvarában. Történeti tár, 1882, p. 555.

2] Thaly, i. h. 568—79 l. a jegyzetben.

A RÉGI HALASTÓ-GAZDASAG.

A magyar halászat történeti vázlatának, úgy a mint azt eddig kifejtettük, nagy és szerves hiányai vannak, melyek a további fejtegetések során csak kis részben pótolhatók. Nem találkozunk a szerszámoknak egész sorozatával, különösen pedig a mesterséges halastavak kezelésével a meghalászás és benépesítés tekintetében. Erre nézve a Nádasdi- és Rákóczi-féle adatok egyedül állanak; de nem elégségesek.

Csak a teljes elhanyatlás korszakából van egy utasítás, mely sok badarság között okos dolgot is mond.

Okos benne az, hogy a halastóra rátartós, a halnak ívás idején való megkimélését megokolja, az ivadék számára külön tavakat ajánl, a téli lékezésre tekintettel van.

Az nyilvánvaló, hogy ez az utasítás német forrásból ered, a mi abból tünik ki, hogy az ángolnát is tárgyalja, a mely pedig a magyarság halászó helyein csak elvétve, mint nagy ritkaság fordul elő, lévén ő az Északi-tenger szülötte s így a Duna-Tisza folyóerezetében idegen.

A forrás im ez: «*Calendarium œconomicum perpetuum,*» mely magyar nyelven látott napvilágot Kassán 1720-ban, később Győrött 1753-ban. E két kiadásban a halastóra vonatkozó regulák kiegészítik egymást s lényeg szerint a következők:

Januarius. Bódog asszony hava. Ha újév napján a nap tisztán és világosan fényeskedik, az esztendő hallal bővelkedik. Ebben és az jövendő hónapban az halastókban, a kiken víz nem foly által, ha béfagytanak *mindennap lékezzék,* hogy meg ne fúllyanak az halak benne.

Februarius. Bőjt elő hava. Halastókat halakkal megrakni utolsó fertályon. Az Csukák Szt. Mátyás nap táján júvnak.

Márczius. Bőjt más hava. A halastókbúl az apró halakat kifogni, és máshová tenni, hogy nőjjenek, első fertállyán az holdnak, avagy hold tölte előtt.

Húsvéttól fogva Szt. Jakab napig mindenféle hal ívik, azért ez idő alatt nem kellene öreghálókkal halászni, hanem a nagy vizekben, a hol

nád nincsen; de a tókban és a nádason a partoknál nem kellene engedni.

Aprilis. Szt. György hava. Az pontyokat, a kik ivadékra valók, Szt. György nap táján kell az halastóban ereszteni; t. i. hármat ikrást, kettőt tejest. Az halastót pedig, hova a halakat bocsátyák: elsőben meg kellene szántani; és ha lehetne teletszaka állana víz nélkül.

Három féle tót kiván az ponty; másban köll ő néki lenni a hol ívik, másban a hol nevekedik; harmadikban a hol hizik. Hasonlóképpen a fiatal Pontyok is; egyikben legyenek az esztendősök, másikban kettő, harmadikban három esztendősök; a kiket azután ki köll venni és az öreg tóban bocsátani, a hol hizzanak.

Május. Pünkösd hava. Ebben az hónapban kezdődik az horgászat, gelisztával, vagy cserebogárral, vagy rákkal.

Junius. Szt. Iván hava. Úrnap után kezdődik legjobban a rákászat és Anguilla (angolna) fogás.

Julius. Szent Jakab hava. Szent Jakab nap után a Halászok halászhatnak az öreghálóval egész Húsvétig, mert a vívásnak ideje elmúlt.

Augusztus. Kis-Asszony hava. Ugyan ebben az időben — Sz. Bertalan nap táján — megszünnek a halak hosszában nőni: hanem hizni kezdenek és temérdekek lesznek.

Ebben az hónapban szecskőt avagy nyers ráklábat tesznek a horogra; de eléb le kell vonni az héjját.

Szeptember. Szt. Mihály hava. Ebben az hónapban az sok külömb-külömbféle halászat vagyon. Az pontyokat is kihalászszák és más tókba vetik az nevelésre; az ivadékokat is kifogják és más tóba hányják, a hol nagyobb helyek vagyon az nevekedésre. Horogra fogják a halat Bőgölylyel, ha a szárnyát elszakítják. Item nyers, büdös ráklábbal és farkkal; de az héjját levonyák.

Október. Mindszent hava. Szt. Gál nap táján Halas tókat kihalászni, az az 14. Octóberben.

December. Karácson hava. A Tókra vigyázni köll és jól megtisztítani; ha be fagynak, szorgalmatosan lékeket kell rajtok vágni, hogy a halak meg ne fúllyanak a jég alatt.

A MAGYAR KONYHA ÉS A TUDOMÁNY.

Különös hangzású egy czím; talán mosolyt fakaszt az olvasó ajakán, már tudniillik azén, a ki kedélye melegét őrzi, tartogatja, tehát a tréfást itt is elérti.

Pedig a czím még ki is bővíthető, mert valójában ez: «a magyar hal a magyar konyhán s mind a kettő a tudományhoz való viszonyában». Talán ez is mosolyt fakaszt!?

És mégsem tréfa, mert valójában kedves is, komoly is — nagyon. Mondd meg mit eszel, ebből is kiveszem, milyen vagy; mutasd hajlékodat, meglátom a lelked; írj egy rövidke levelet, felém hangzik a lényed!

A magyar konyhából, kivált a régiből, sokat tanulunk, a mi őseink életmódjára nézve jellemző, tehát felvilágosító is; megvonhatjuk a parallel vonalat az akkor és a most között; sokat tanulunk gazdasági tekintetben és igen sokat a nyelv dolgában.

Leginkább az utóbbi az, mi arra ösztönöz, hogy a halakat ismertető tudományszak érdekében a régi magyar konyhába bepillantsunk.

De az egyszerű, józan észszerűség is biztat; mert ha a történelem arra tanított, hogy a halászat a magyarság ősi foglalkozásai között első, talán legelső helyen áll, akkor nagy szerepet játszhatott az a házi tűzhelyen is, melynél, a tárgyhoz képest, a nyelvkincs forrásai is fakadnak, buzognak.

Milyen halat ismert a régi magyar konyha?

Milyen néven szólította?

Vajjon a régi halnevek találnak-e azokkal, a melyek a halásznépség ajakán ma élnek?

E kérdések mind arra ösztönöznek, hogy legrégibb irott és nyomtatott szakácskönyveinket fölkutassuk. És biztat még valami más is.

Az a nagy és oly mélyreható átalakúlás, a melyet a nemzetben a keresztény vallás fölvétele szükségképen létrehozott, mely vallás a megtérő pogányságra elemi hatást gyakorolt, természetesen avval járt, hogy a nemzet az új hit szabványait szigorúan megtartotta; megtartotta a szertartásokon kívül a bőjtöt is, mely tehát a halat, a puszta megélhetés tekintetéből is, rendkívül fontossá tette.

A vallás egységes volta úgy hozta magával, hogy a hal, mint bőjti eledel fontosságot nyert a legszegényebb jobbágy asztalán épen úgy, mint a monostor refektoriumában, a főúr, sőt a király lakomáin is.

És maga az alkalom! A hullámzó Balaton fogasa, a szőke Tisza sőrege, a kéklő Dunán fölvonúló óriási viza, a Tóság és mocsárvilág csuka-hada, ponty-serege már azért is, hogy megvolt, gazdasági értéket adott a halnak.

A hal a világ legnagyobb hatalmát, a gyomrot, érdekelte; ez pedig az értékre nézve hamar tisztában volt: megkülönböztette a jót a rossztól, az ízletest a kevésbbé ízletestől, a szálkást a nemszálkástól; ezen a soron a sültet a főttől és sorban a készítés módjait.

Mindez pedig szükségképen szavakat teremtett, a melyeket a magyar nyelvkincs érdekében biztosítani kell.

Legrégibb irott, rendszeres szakácskönyvünk — eddigi ismereteink szerint — a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemé volt; de ez lappang vagy elveszett.

De Bethlen Gábor fejedelem korában számos főúr fényes háztartást vitt, udvart tartott s a főszakácskönyvnek akadtak másolói, kivonatkészítői; s az is bizonyos, hogy legrégibb nyomtatott szakácskönyveink innen szedték az anyagot, mert az étkek megnevezése, a készítés módjai azonosak.

Ám lássuk.

*

Galgóczi István az első forrás. Kéziratban maradt könyve, elején csonka ugyan; de a bevezető rész második szakasza megvan s czíme im ez: «*Masodik resze az Szakacsi tudomannak*», valószínű tehát, hogy főczíme is «Szakacsi tudoman» volt.

Az ételek készítése módjára vonatkozó rész teljes; úgy az Indexnek is csak kis része hiányzik; de a mi a halra vonatkozik, az úgy a szövegben valamint az Indexben is teljes.

Helyesírás dolgában Galgóczi uram ingadozott. Oly változatok mint Czuka, Cziuka, Csuka, Harczia, Harcza, Teoreott és Teöret, Melegen és Mélégén, Swllott és Sullo, Söllő — untalan lábatlankodnak; de azt, a ki a nép halásznyelvét valamennyire birja, nem tévesztik meg.

A készítés módjai között legtöbb olyan, hogy a mai konyha bátran befogadhatná s némely szekfűves, olajos, gyömbéres és sáfrányos dolgok kivételével a többi azt bizonyítja, hogy a régi magyarság ízlése egészséges volt, a mennyiben a halak készítésénél a só, a tiszta bors és az eczet, továbbá a torma, vöröshagyma és fokhagyma, végre a káposzta a legfőbb járúlékok közzé tartoznak.

Csoda vagy kuruzsló étkeknek nyoma sincsen; sőt van észszerűség abban a kevésben is, a mit beteg embernek főz, mint pld: «*Zeold Bekanak az feozese mely az twdő faionak az Pthizisben egesseges,*» mert hiszen a mai orvos is könnyű étket rendel a beteg mellűnek.

Vannak benne Marczapánok; Beteges embernek valo levecske és pepechke; Öregh embernek valo contusiumok; ezek között a Kender magh Suffa s több efféle; de egészben az egészséges emberre számít.

Ötvenféle tehénhús, számtalan Borniu, Juh, Disznó, Malacz, Szarvas hus, tészták, torták, gombafélék, az utóbbiak között sok csengő magyaros gombanév; főztek, sütöttek azok mindent: verebet, pöntőkét, czinegét, tengeliczet, rigót, csigát; de sőt a tengerben termő dolgokhoz is hozzájutottak.

Volt «Stokfis teyféllél«, «Stokfis edes teyél», «Stokfis sütüe» t. i. a Gadus morhua L. New-Foundlandból; továbbá «Platais koczionniaul», «Platais tiszta borsal», «Platais édes leuel» t. i. Platessa vulgaris L. az Északi tengerből; azután «Heringh fokhagmaval», «Heringh sütve a mint szoktunk vele elnj» és «Heringh niersen»; végre «Szardella salataul». Volt még »Habarnicza» is t. i. az Aristoteles Polypusa, vagyis az Octopus.

Készitettek a harcsából kolbászt, vizaikrából fánkot; készítették a halat magyar módon, német, rácz, oláh és lengyel módon is.

Galgóczi könyvének mivelődéstörténeti becse kétségtelen; mesterszavait fölhasználhatja a füvész is.

Szókincse, mely e könyvbe beválik, im következik:

Galgóczi István uram «Szakácsi Tudoman»-ja. 1622-ből való kézirat.

Ennek a magyar halnevekre nézve igen fontos forrásnak tárgymutatója ekképen van bevezetve:

«Index Rerum in hoc libro existentium quam compendiose congestus coaceruatus per me *Stephanum Galgoczinum* in Gratiam Egregii ac Generosi Domini ALEXANDRI BARCSIAI Anno 1622. 12 die 9 bris.»

Következnek az halból keszült etkek ugymint csukakbol:

Csuka, (Néha Cziuka, néha néha Czuka, majd Csuka.) Esox Lucius L.*

Csuka Soban tormaual. — Csuka fiak soban forditua. — Csuka Ispékkel. — Csuka ispékkel böjti modon. — Csuka soba hidegen. — Csuka teöret leuel. — Csuka tiszta borsal. — Csuka mégis tiszta borsal es kapozta leben. — Csuka olaios leben kapozta leben heaba (héjában). — Csuka sarga lengiel leben (lengyel lében). — Csuka feier lengiel leben. — Csuka szürke leben. — Csuka ratua (rántva). — Csuka pástetomba. — Csuka hidegge Söllö leuel (süllő lével). — Csuka székfües leuel. — Csuka sütue fele soban főue. — Csuka töltue. — Csuka sütue heaba. — Csuka Ispinaczal. — Csuka kit prusz csukanak hinak tormaual. — Csuka sos ki orszagunkban térém. — Csuka ki aszu fok hagymáual. — Csuka aszu tiszta vizben. — Csuka Stokfis modgiara édes vizben auagy teyféllel. — Csuka lengiel modon. — Csuka belinek töltese.

Pozsár (azaz Ponty), Cyprinus Carpio. L.

Öreg posar Soban. — Posar egh leuel hideggé. — Posar hideggé fokhagymaual. — Posar Zakuaszonnal. — Posar tiszta borsal tiszta vizben. — Posar kapozta leben tiszta borsal. — Posar olaios kapozta leben. — Posar szaroz kapozta leuel. — Posar szaroz olaios leuel. — Posar ki aszu tormaual. — Posar maga véréuel szekfües leuel. — Posar hideggé eles leuel. — Posar melegen eles leuel. — Posar ratua ha akarod. — Posar pastetomba. — Posar sütue egeszen. — Posar sütue német modon. — Posar soos auagy aszu fokhagymaual.

Következnek az Harcsiakbol keszült etkek:

Harcsa, Silurus glanis. L.

Harcsia soba német rendszerint. — Harcsia fark sütue. — Harcsia tiszta borral tiszta vizben. — Harcsia kapozta leben tiszta borral. — Harcsia gio-

* A természetrajzi meghatározás tőlem való.

mor may tiszta borral. — Harcsia eles leuel melegen. — Harcsia olaios leuel melegen. — Harcsia olaios leuel Sargan. — Harcsia kocsonnia. — Harcsia zöld leuel.

Semling, Barbus Petényi. Heck.

Semlingh soba melegen. — Semlingh olaios leben. — Semlingh hidegge teue eles leuel.

Következnek az Menyhalbol keszült etkek:

Menyhal, Lota vulgaris. Cuv.

Menyhal vendeg leuel. — Meny hal eles leuel. — Menyhal Szürke leuel. — Menyhal tiszta borsal. — Menyhal sóba. — Menyhal kapozta leben tiszta borsal. — Menyhal kapozta sarga olaios leben. — Menyhal soban is kapozta leuel. — Menyhalnak az Maya soban. — Menyhal töret leuel.

Következnek karaszbol valo etkek:

Karász, Carassius vulgaris. Nils.

Karasz soba kapozta leben. — Karasz feier leben. — Karasz Egressél. — Karasz töret leuel. — Karasz ratua. — Karasz tiszta borsal. — Karasz sütve az ki öregh. — Karasz eles leuel.

Következnek pisztrangbol keszült etkek:

Pisztráng, Salar Ausonii. Val.

Pisztrangh soban mélégén. — Pisztrangh eles leuel. — Pisztrangh tiszta borsal. — Pisztrangh tejfélel. — Pisztrangh sütue. — Pisztrangh aszu tiszta borsal. — Pisztrangh tiszta vizben vérés hagymaual. — Pisztrangos Pastetum.

Következnek Galocziabol keszült etkek:

Galócza, Salmo Hucho. L.

Galoczia galoczia leuel. — Galoczia eles leuel melegen. — Galoczia tiszta borsal. — Galoczia sütue egészen. — Galoczia soba melegen. — Galoczia koczonniaual.

Következnek az lepen halak:

Lepény vagy Pérhal, Thymallus vexillifer. Ág.

Lepenyhal sütue hauasi modon. — Lepenyhal tiszta borsal. — Lepenyhal tiszta vízben.

Következnek kophalak:

Botos Kölönte, Cottus gobio L.

Kop hal soba melegen. — Kophal olaios leuel. — Kophal ratua is io.

Következnek kövihalak:

Heas kövi hal soba melegen (*Gobio vulgaris* Cuv.) — Heatlan kövi hal soba melegen (*Cobitis barbatula* L.) — Kövi hal ratua. — Kövihal német módon soba. — Kövi hal olaios lebe.

Buczó, Aspro vulgaris L.
Orso fark soba.

Dörgése is ugy (Acerina cernua. L.)

Sügér, Perca fluviatilis. L.
Sügér sóba. — Sügér káp. lebe tiszta borsal.

Kele, Scardinius erythrophalmus. Bon.
Konczhal az is ugy.

Következnek az Czompokbol keszult etkek:

Czompó, Tinca vulgaris. Cuv.
Czompo soba melegen. — Czompo Soba hidegen Dio Sasat alaia. — Czompo hidegen fokhagymaual. — Czompo kap leben tiszta borsal. — Czompo pastétomba. — Czompo ratua fa olaiba.

Domolykó, Squalius dobula. L.
Onkeszegh Sütue.

Dévér keszeg, Abramis Brama. L.
Deuer Készégh Sütue.

Őn, aspius rapax, Ag.
Balin sütue.

Paducz, Chondrostama nasus L.
Paducz.

Küsz, Alburnus lucidus. Heck.
Ökle Soba ratua is ha akarod.

Kovetkeznek az Csykok. (Az indexben Csik):

Csik, Cobitis fossilis. L.
Csyk bors porral. — Csyk tiszta borsal. — Csyk foitot leuel. — Csyk fokhagymaual. — Csyk soba kapozta lebe. — Csyk Sak uaszonnal. — Csyk boroditom leuel. — Csyk morzsolt leuel. — Csyk kudus leuel. — Csyk olaios leuel. — Csyk véréuel (vermeuel). — Csyk töret leuel. — Csyk ratua.

Következnek az Uizak. (A szövegben Viza):

Viza, Acipenser Huso. L.
Uiza sütue leuet alaia. — Uiza koczionnia. — Uiza az ki uy soba. — Uiza ikra niersen. — Uiza ikra főue magiar modon. — Uiza ikra főve olah avagy Racz modon. — Uiza spinaczal. — Uiza borsoual. — Uiza sos kapoztaual. — Uiza lencséuel. — Uiza répaual. — Uiza zöld leuel. — Uiza tiszta borsal. — Uiza giomor tiszta borsal. — Uiza uiza leuel. — Uiza giömélcsés leuel. — Uiza élés leuel. — Uiza pástétomba. — Uiza aszu avagy sos fokhagymaual.

Következnek immár Tokok:

Tok, Acipenser schypa. GÜLD.

Tok soba melegen. — Tok koczionnaul. — Tok tiszta borsal. — Tok eles leuel. — Tok pastétomba. — Tok sütue leuet alaia. — Tok szarazon fokhagymaual. —Tok szaraz tiszta uizben vérés hagymaual. — Tok szaraz olaios leuel. — Tok szaraz giomélcsés leuel. — Tok száraz szekfüves level. — Tok hidegge eles leuel.

Következnek immar Kecsegek:

Kecsege, Acipenser ruthenus. L.

Kecségé soban. — Kecségé sütue egészen. — Kecségé eles leuel melegen. — Kecségé tiszta borsal. — Kecségé pástétomban. — Kecségé hidege éles leuel. — Kecségé szaraz fokhagymaual. — Kecségá aszu vérés hagymaual. — Kecségé Koczionniaual. — Kecségé Spinaczal. — Kecségé repaual.

Elvegyülve s részben csak a szövegben találhatók:

Ingola, Petromyzon fluviatilis. L.

Ingola eles leuel. — Ingola ratua. — Ingolat is mint kel fűzni.

A sorozaton kívül találhatók:

De Piscibus. *Ponty, Cyprinus Carpio.* L. Ponty, fekete lewbe ualo.

Lazacz, Salmo salar. L. Lazaczot sütni.

Angolna, Anguilla fluviatilis. AG. Angolnatt frissen feö modon süttni. — Angolnanak az feozese.

Süllő, Lucioperca Sandra. CUV. Söllö leuel ha Söllöd nincs.— Swllott io feozni Soban. — Sullo hidegge.

Galgóczi István uram könyvéből tehát következik, hogy a magyar vizekben termő vagy legalább is fiasító halak közül harmincz faj jutott a konyhába, illetőleg a nemes és nemzetes urak asztalára, u. m.

1. *Angolna* — Anguilla fluviatilis AG. — kétféleképen ;
2. *Balin* — Aspius rapax AG. — egyféleképen ;
3. *Csik* — Cobitis fossilis L. — tizenháromféleképen ;
4. *Csuka* — Esox lucius L. — huszonhétféleképen ;
5. *Czompó* — Tinca vulgaris CUV. — hatféleképen ;
6. *Déverkeszeg* — Abramis Brama L. — egyféleképen ;
7. *Dörgécse* — Acerina cernua L. — egyféleképen ;
8. *Galócza* — Salmo Hucho L. — hatféleképen ;
9. *Harcsa* — Silurus glanis L. — kilenczféleképen ;
10. *Héjjas kövihal* — Gobio vulgaris CUV. — egyféleképen ;
11. *Héjjatlan kövihal* — Cobitis barbatula L. — négyféleképen ;

* Fáy-nál «buretot» és «borodito.»

12. *Ingola* — Petromyzon fluviatilis L. — háromféleképen ;
13. *Karász* — Carassius vulgaris NILS. — nyolczféleképen :
14. *Kecsege* — Acipenser Ruthenus L. — tizenegyféleképen ;
15. *Konczhal* — Scardinius erythrophthalmus BON. — egyféleképen ;
16. *Kophal* — Cottus gobio CUV. — háromféleképen ;
17. *Lazacz* — Salmo salar L. — egyféleképen ;
18. *Lepényhal* — Thymallus vexillifer AG. — háromféleképen ;
19. *Menyhal* — Lota vulgaris CUV. — tizféleképen ;
20. *Ökle* — Alburnus lucidus HECK. — egyféleképen ;
21. *Ónkeszeg* — Squalius dobula L. — egyféleképen ;
22. *Orsófark* — Aspro vulgaris CUV. — egyféleképen ;
23. *Paducz* — Chondrostoma nasus L. — egyféleképen ;
24. *Pisztráng* — Salar Ausonii VAL. — nyolczféleképen ;
25. *Ponty = Pozsár* — Cyprinus carpio L. — tizenkilenczféleképen :
26. *Semling* — Barbus Petényi HECK. — háromféleképen ;
27. *Süllő* — Lucioperca sandra CUV. — egyféleképen ;
28. *Sügér* — Perca fluviatilis L. — kétféleképen ;
29. *Tok* — Acipenser schypa GÜLD. — tizenkétféleképen ;
30. *Viza* — Acipenser Huso L. — tizenkétféleképen ;

Tehát csupán magyar vizekben termő vagy fiasító halfajokból száznyolczvankilencz-féle étel telt ki akkoron.

E jegyzéknek nem egy neve reámutat az erdélyi eredetre, igy a Szilágyságra, Szászságra is; de a Balatonmellék nyoma is kimutatható. A Székelyföldre csupán egy név mutat.

Az *ingola* — Petromyzon fluviatilis — székely halnév, mely az Erdővidék és Udvarhelymegye halászainál ma is divik.

A *kophal* — Cottus gobio — nyilván a német Kopp, Koppen, Groppen származéka; Kopsa alakja ma is hallható Udvarhely megyében, noha igazi székely neve botos-kölönte; csonkított alakja butikó, a butától, t. i. nagy fejétől van véve; Komáromban is kophal.

A *lepényhal* — Thymallus vexillifer — a Szilágyságban ma is élő halnév; a Székelyföldön pérhal.

A *pozsár* — Cyprinus carpio — a pontynak vagy potykának erdélyi neve; de a pozsár a Balaton vidékén is hallható a magyar pontyra — Cyprinus hungaricus — alkalmazva.

A *konczhal* — Scardinius erythrophthalmus — a Balaton vidékén konczér és konczár alakban ma is dívik; Siófokon már göndérré kopott.

Az *ökle* — Alburnus lucidus — bökle alakja Komárom táján él s hogy GALGÓCZI bevette a halétkek sorába, ez legvilágosabban bizonyítja, hogy ez eredetileg nem lehetett a Rhodeus amarus neve, mert a kis, keserű halacska nem vált volna be a BARCSAI-ak vagy BETHLEN-ek asztalára.

Méltó társa a GALGÓCZY iratának a

Fay-féle kézirat,

mely elől szintén csonka. Szakácsi tudomány ez is, mely alkalmasint XVII-ik századból való s kétségkívül a GALGÓCZI ISTVÁN félével egy forrásból van merítve; helyesirása tökéletesebb; több benne a következő:

Halra valo edes suffa. — Hal ikrabol valo fank. — Posar szaraz olaios level avagy szivult posar. — Czompo halat főzni. — Viza olajos level. — Semlyeng rantva. — Menyhal egressel. — Karasz az mely apro jo sobannis. — Pisztrang soban hidegen. — Kövi hal akar mellyk fele ratva. — Orsófark ratva. — Ketsege sütve nyarson. — Ingolna igy is elnek vele. — Ingolnanak az főzese. — Ingolnat frissen fű modon sütni. — Retke, süllő, kilencz szemű hal. — Egleben valo retkeben mi kel. — Süllőt jó főzni sóban. — Kilenczszemű halat főzni. — Lazaczot ha főzni akarod. — Zöld lé halhoz. — Csik sütve nyarson vagy rostelyon. — Csik tormaval.

Uj halnév benne a retke és a kilenczszemü hal; a *v* betüt nem helyettesiti *u*-val, a *j* betüt helyesen használja, úgy a *gy* betűt is pld.: «Czuka sarga len*gy*el level», «Czuka ola*j*os level . . . hejaban», «Czuka stokfis modgyara», «Tok sütve levet alaja», «Szaraz tok szekfuves level», «Viza gyümöltsös level».

A *cs* betüt azonban *ts*-nek irja s az ékezetre alig fordít némi gondot; a Csik kivétel.

A használható, kitünően magyaros hangzású halnevek az eredeti helyesirás szerint im ezek:

1. *Ingolna,* 2. *Ballyn,* 3. *Csik,* 4. *Czuka,* 5. *Czompo,* 6. *Devei Keszegh,* 7. *Dörgets,* 8. *Galocza,* 9. *Harcza,* 10. *Héjas kövihal,* 11. *Héiatlan kövihal,* 12. *Karasz,* 13. *Ketsege,* 14. *Kilencz szemü hal,* 15. *Konczhal,* 16. *Kophal,* 17. *Lazacz,* 18. *Lepenyhal,* 19. *Menynal,* 20. *Ökle,* 21. *On,* 22. *Orsófark,* 23. *Paducz,* 24. *Pisztrang,* 25. *Ponty,*

26. *Posar,* 27. *Retke,* 28. *Semlyeng,* 29. *Süllő,* 30. *Süger,* 31. *Tok,* 32. *Viza.*

A ponty, nyilván tollhibából «ponyt»; ingolna helyett egyszer «ingola» áll és bizonyos, hogy az angolnát érti, mert a Petromyzon nála igen találóan «kilenczszemű hal.»

A Fay-féle kéziratban elszámlált ételekkel a XVII-ik században divott halas étkek száma kétszáz tizenkettőre emelkedik.

A *retke,* ugy látszik, tárgyra nézve egy a galóczával; a név származására nézve német eredetű: Rötel, Röteli, Rötele, mely a szászok száján kerülhetett Erdélybe; s minthogy a szász közbeszéd az *e* és *ö* között nem tesz különbséget, a nevet *Retel*-nek ejthette, mit a magyar szakács *retke*-re magyarosított; a német név különben a galócza fajrokonáé, a Salmo umbla-é, mely magyar vizekben nem terem.

*

Más szabású férfiú Keszei János uram, kinek az a nagy szerencse jutott, hogy Bornemisza Anna nemzetes fejedelemasszony számára szakácskönyvet teremtsen. Ez kiszólítja a kedélyeskedést. Szinte érzi az ember, mily nagyon is fontosnak találta ő kigyelme, hogy nemzetes Asszonya fejedelmi háztartásához illő forrásból merítsen; s vajjon melyik lehetett illőbb annál, mint a melyet «az Meinczi Elector feö szakácsa,» az érdemes Marcus Rumpoldus szerzett és «az felséges Római Császár privilegiuma általa» urunk születése után az 1604-dik esztendőben ki is adott.

A mainczi választófejedelem főszakácsa, római császári privilegium alatt, csak tökéletes művet adhatott ki; és minthogy germán lelke már akkoron is az ismeretes «alaposságra» hajlott, iparkodott is, hogy minden megfőzhetónek a megfőzését, minden megsüthetőnek a megsütését annak módja rendje szerint pertraktáljon, a mi azután Keszei János ő kigyelmére nem kicsiny hatással lehetett.

Megadja Marcus Rumpoldus az utasítást, mikép kellessék többek között a vad ló, a macskamajom, a tengeri kutya, a tövises disznó, a sas, a gém, a gődény, sőt még a strucz húsát is az electoralis gyomor számára izletesen elkészíteni; de sőt utasítást ad arra is, «mint kell nagy Bankétákat csinálni minden rendűeknek.»

Keszei János uram hozzá is fogott a nagy munkához 1680 február 7-kén Fogarasban s a fordítást be is végezte ugyanazon év augusztus 23-kán, immár Radnóton, dolgozván tehát rajta teljes hat hónapon és tizenhat napon át.

Tartozván pediglen a jelesnél jelesebb komedencziák hosszú sorozatába egy tisztességes zsinór nyers és aszú halból készült étel is, János uramnak módnélkül meggyült a baja a halak nevével, mint a melyek Marcus feőszakács ópusában természetesen német mivoltukkal ékeskedtek vala.

Már mit is kezdhetett volna az a becsületes magyarember, a Sternen, Salmen, Encken, Ren és Heuchen-féle halnevekkel, olyan időben, a mikoron se Brehm, se Grimm, de még «Conversations-Lexicon» sem létezett, a melyből ma az is olvas arabusul, a ki nem is ért arabusul?

Keszei János uram, józan magyarember létére, meghagyta azokat a neveket, nem fájván neki a nemzetes fejedelemasszony szakácsainak a feje s még kevésbbé az enyém, a kinek több mint kétszáz esztendők multán meg kell adni a kellő magyarázatot.

A nevezetes fordítás czíme ím ez:

«*Egy ujj feozesrül való könyv*, azaz | Bizonyoson leiratott mikeppen feozzeon es | keszicsen ember igazann es jól nemcsak | négylabú szelides vadallatokbul, hanem sokféle | madarakbúl es szárnyas állatokbul | ahoz mindenféle *nyers es asu halakbul* mindenfele | etkeket ugymint főtet kemenczeben sültet | rantot Prosolatakat Carbonatakat sokféle | töltelékeket Pastetumokat hideg etkeket Magyar, | német, spanyol, olasz es francziai módra mindenféle | kásákkal, gyümölcsökkel, sasaval mustárral, | Confectumokkal es Lictariumokkal. | Azt is megérthetni mint kell nagy Bánkétákat csinálni | Minden rendűeknek, mellyhez hasonló soha ennekelőtte | ki nem adatott. Az Meinczi Elector fő szakácsa Marcus Rumpolt által Az Felseges Romai Csaszár privilegiuma által Anno 1604. Ezzel edgyütt vagyon egy Bizonyos Tanetas mikeppen kell minden borokat minden rea következhetendő károktul megoltalmazni a' meg veszteket helyben hozni, fuves es másféle borokat, sert, eczetet es mindenféle italokat csinalni, hogy azok természet szerint ártalom nélkül legyenek. Irta Keszei János 1680.»

A végén ez áll:

«Ille dedit finem qui primo exordia cepit. Anno 1680 Die 7 Februarii kezdettem ez munkához Fogarasban, több munkáim között végeztem el Die 23 Augusti Ao 1680 Radnoton.»

Minket a harmadik rész érdekel, mely itt következik azokkal a meghatározásokkal együtt, a melyeket a német halnevek megkivántak.

III. *A halakrúl.*

Az *Vizábúl* huszonkétféleképen készíthetni = Acipenser Huso L.
Az *Dick* nevü halbúl = *tok*, Acipenser schypa GÜLD.
Az *Sternen* nevü halbúl, Sterlet = *kecsege*, Acip. Ruthenus L.
Az *Harcsábúl* = Silurus glanis L.
Az *Salmen* nevü halbúl = *lazacz*, Salmo Salar L.
Az *Heuchen* nevü halbúl = *galócza*, Salmo Hucho L.
Az *Lampetábul* = *ingola*, Petromyzon fluviatilis L.
Az *Salmling* halbúl = Salmo salvelinus auct. nem magyar.
Az *Pisztrangbúl* = Salar Ausonii VAL.
Az *Fehér pisztrangot* melyet Sveciaban főznek = Salar lacustris HECK. nem magyar.
Az apró *potykábúl* = Ponty, Cyprinus carpio L.
Az *Csukábúl* = Esox lucius L.
Az Tonnában sózott *csukábúl* = mint az előbbi.
Az *Encken* nevü halból = *domolykó*, Squalius dobula L.
Az *Renhalbúl* = Coregonus Wartmanni CUV., nem magyar.
Az *Ploch* halbúl, Plötze = *kelehal*, Scardinius erythrophthalmus BON.
Az *Pozsarbúl* = l. *potyka.*
Az *Esch* nevü halbúl hatképen = *pérhal*, Thymallus vexillifer AG.
Az *Márnábúl* = Barbus fluviatilis AG.
Az *Anguillabúl* = *ángolna*, Anguilla vulgaris L.
Az *Menyhalbúl* = Lota communis L.
Az *Nerflingbűl* = *leányhal*, Leuciscus virgo HECK.
Az *Kárászbúl* = Carassius vulgaris NILS.
Az *Czompobúl* = Tinca vulgaris L.
Az *Kilenczszemű halbúl* = Petromyzon fluviatilis L.
Az *Semlingbűl* = Barbus Petényi HECK.
Az *Sügérbűl* = Perca fluviatilis L.
Az *Csikbúl* = Cobitis fossilis L.
Az *Kophalbul* = Cottus gobio L.
Az *Kövihalbúl* = Cobitis barbatula L.
Az *Anbiss* halbúl = *sügér*, Perca fluviatilis L.

Az *Prifflen** halbúl = *csellehal*, Phoxinus lævis Ag.
Az *Fehérhalbúl* = keszegfajok, Abramis.
Az *Kapelanhalbúl* = Salmo villosus (tengeri hal).
Az *Kettőshalbúl* = Steinbutte, Rhombus maximus L. (tengeri hal).
Az *Cerdeli* halbúl = *szardella*, Engraulis encraschicholus L. (tengeri).
Az *Heringből* = Clupea Harengus L. (tengeri).
Az *Stockfischből* = Gadus morhua L. (tengeri).
Az *Plataiczból* = Platessa vulgaris L. (tengeri).

Ilyen módon Keszei uram immáron csak tizenhat magyar nevet alkalmaz, u. m. 1. *csik*, 2. *csuka*, 3. *czompó*, 4. *harcsa*, 5. *kárász*, 6. *kophal*, 7. *kilenczszemü hal*, 8. *kövihal*, 9. *márna*, 10. *menyhal*, 11. *pisztráng*, 12. *potyka*, 13. *pozsár*, 14. *semling*, 15. *sügér*, 16. *viza* s megesik rajta, hogy a németet követve, ki a Bärschling és az Anbissben két fajt vélt, ő is megjárja a sügérrel és az anbissel.

Lássuk még «az Bankétákat», természetesen csak a bőjti napokra szólókat, mint a melyeken a hal nagy fontossággal birt.

A halak mellett a tyúktojás is előkelő helyet foglal el, a mi azért is nevezetes, mert felváltva «Tyúkmony» és «Tyúkhaszon» név alatt találjuk s ez utóbbi kiváló módon tünteti ki a magyarember észjárását, mikor arról van szó, hogy talpraesetten nevezzen el valamit, mert a tojás valóban a tyuk tiszta haszna.

Tehát: «Immáron következnek négy vendégségek, az melyekben emlittetik az magyar és cheh Királyoknak micsoda étkeket nemcsak húsbúl, hanem bőjt napokon is kell késziteni.»

Vendégség ebéden, bőjt napon:

Első fogás: 1. Mandola leves. — 2. Borsó leves csuka gyomorral vagy májjal. — 3. Csuka sülve foghagymával. — 4. Tyukhaszon főve. — 5. Tyukmony rántva vereshagymával.

Második fogás: 1. Vizát fekete lével. — 2. Kecsegét sóban főve kéken. — 3. Parét rántott hallal és meleg sült hallal rakva köröskörnyül. — 4. Egy csukát sárgán, magyar módon. — 5. Capridatot csukábúl.

Harmadik fogás: 1. Vizát ő maga leviben petreselyemmel. — 2. Pisztrángot sóban. — 3. Túrós levet tejfellel.

Negyedik fogás: 1. Egy posárt fekete lével magyar módon. — 2. Pozsárt és csukát sóban főtt. — 3. Egy csuka pástétumot melegen. — 4. Hideg étket csukábúl. — 5. Riskását tejben.

* Tulajdonképen Pfrillen.

Vendégség vacsorán, bőjt napon.

Első fogás: 1. Egy kaperli leves fekete tengeri szőlővel és parit levessel. — 2. Mindenféle salátát ezüst tálban kemény tyukhasznot rea. — 3. Uj tyukhasznot főve.

Második fogás: 1. Egy csukát szürke lével. — 2. Egy posárt sülve melegen. — 3. Pisztrángot éles lével sárgán magyar módon czitrommal. — 4. Káposztát mindenféle halakkal megrakva.

Harmadik fogás: 1. Csukát és posárt kéken sóban főzzék meg s ezüst tálban adgyák fel. — 2. Egy sült posárt melegen. — 3. Csuka pástétumot hidegen. — 4. Kását ezüst edényben.

Negyedik fogás: 1. Sóban főtt kövi halat. — 2. Csukát fekete lében sós czitrommal. — 3. Egy mondola sajtot. — 4. Fehér hideg étket posárbúl savanyun. — 5. Egy kecsegéből cásánátot petreselyemmel. — 6. Egy magyar bélest. — 7. Salmling nevü halat sóban. — 8. Articsókát borsó lével főve.

Ehhez járul gyümölcs, mint Keszei uram mondja: «Az utolsó fogásban gyümölcsöt, a mint az alkalmatosság hozza, mind télben nyárban mindenféle confectumot, marczephantot, bisalma lictariumot és nádmézben csinált mindenféle gyümölcsöt.»

Ezt a közlést báró Radvánszky Bélá-nak, a régi magyar világ kitünő búvárának köszönöm.

Bucsúzzunk el immáron Keszei uram adományától s nézzük meg a XVII-dik század egy szakácskönyvének kéziratát, melynek csonka példányát Cserey-né adományából a Székely Muzeum őrzi.

Már ez igen gyarló mű s bizonyos sajátságaiból arra következtethetünk, hogy a Királyhágón innenről való; e sajátságok között első helyen áll az, hogy következetesen *ponty*-ot ír és az, hogy az ételek sorában a halnak zsidómódon való készítését is adja.

Itt csak a ponty érdekel, melynek elkészítéséről a következő czímek szólnak:

Nyers Ponty, Pontyot fekete leuel, Pontyot töltve sütnyi, Szárasz Ponty, Ponty Ikrát fősznyi, Ponty tiszta borssal, Leues kenyerel, Ponty más módon.

Ezután következik az immáron nyomtatott szakácskönyvek sorozata, mely a xvii. század utolsó évtizedében Kolozsvárról, Tótfalusy Miklós uram nyomdájából eredve, több kiadásra terjed.

Az 1698-dik immáron megbővített kiadás, melynek egy — talán

egyetlen — példánya a Kun-Szent-Miklóson virágzó református gymnasium könyvtárát gazdagítja és teljes voltával ékesíti is, a következő czímet viseli:

Szakáts mesterségnek könyvetskéje.

Mellyben külömbkülömbféle válogatott, tzifra, jó, egésséges, hasznos, tiszta és szapora Étkeknek Megkészítése, Sütése és Főzése mintegy Eléskamarában, rövideden leirattatik, és kinek kinek hasznára lábrazoltatik. Melly most megbővittetvén: I Több szükséges és hasznos Étkek nemeinek készítésével; II Az Gazdasszonyoknak nagy könnyebbségekre e kis formában kibotsattatott. Kolosvaratt M. Tóthfalusi Miklós által 1698.

Ez már igen alatta áll annak a gondos megkülönböztetésnek, a mely a Galgóczi uram és a Fáy-féle kéziratokat kitünteti, mert sok étek halból való ugyan; de a faj már nincsen megnevezve s csak 8 név az, mely előfordul, u. m. 1. *Csik,* 2. *Csuka,* 3. *Harcsa,* 4. *Kövihal,* 5. *Menyhal,* 6. *Pisztráng,* 7. *Posár,* 8. *Viza.*

A hal ételekben a «lév» uralkodik s akadunk a következőkre: Irós lév, Zolnai lév, Koldus lév, Ég lév, Törött lév, Tsuka lév, Kozák lév, Zöld lév, Borított lév, Bot lév, Éles lév, Fekete lév, Gutta lév, Lengyel lév, Luther lév, Mondola lév, Olajos lév, Pástétom lév, Sárga lév, Savanyú lév, Szürke lév, Viza lév és Zuppon lév.

Ez a «Zuppon» nyilván a német «Suppe» s a mi a Luther-levet illeti, ennek kissé tréfás czélzása van, a mennyiben t. i. a hal bőjti eledel, de a Luther lév *szalonnával* készül.

Ez a szegénység természetesen a kis könyvalakba való összevonásnak a következménye.

Két kitétel az, mely némi magyarázatra szorul, u. m. az «Ég vagy Egh-lév» és a «Sákvászon». Az előbbi alatt, mint látni fogjuk, mindig oly levet értettek, mely meghülvén, megkocsonyásodott, tehát a mai «aszpik»; az utóbbi a halfőzésnek azt a módját jelentette, mely a halat a szét- vagy elfövéstől óvta meg; ezt ugy érték el, hogy a halat káposztába temették s úgy főzték. A mai konyhaművészet hálóba vagy tüllbe göngyöli azt a halat, a melynek szétfövésétől tart.

A magyar nyelven irott mai szakácskönyv csak tizennégy halfajt különböztet meg, ebből ötven és egynehány étket készít s a «Sem-

ling» alatt nem a Petényi-márnát, hanem a Salmo salvelinus L. halat érti.

Most pedig álljon itt egy sorozat, mely a legjellemzőbb készítési módokat tünteti fel s a XVII. század konyhadivatját jellemzi.

A Fáj-féle kéziratból; XVII-ik század.

1. *Pisztrangh tejfellel.* Az pisztrangot be sozad mint mikor tiszta borsal vagy éles lével akarod főzni, mikor fel akarod ereszteni mosd ki az sóbol tiszta fazekban, szűrd ra az tejfelt. Tarkony levelet is hany ra, safranyozd, borsold, gyömbérezd megh igy főzed az szerszammal együtt, mikor ideje, add fel. — (A «szerszám» a fűszerek összességét jelenti.)

2. *Pisztrangh sütve.* Ennek is belit ki vessed, s meghinczed soval, mint ű maga annyi czöveket csinaly neki, ha melegen akarod feladni, levet is csinalhatsz, az minemü levet akarsz mint hozza illik, ha melegen nem akarod feladni fenyő agban takard, ha az nincs, kaporban, köményen is megh lehet. (A «czövek» vagy nyárs rendeltetését a harcsafarknál tudjuk meg.)

3. *Lepényhal sütve havasi módon.* A lepenyhalat mosd megh szepen, de megh ne vakard, vesd ki az belit, hincs megh soval, mikor sütni akarod egy hosszu mogyorófát hasics megh, egyengesd megh belől, kösd közében az lepeny halat, kösd megh az végit, fogd az tűzhöz, migh az egyik oldala meghsül süsd azt; rakd fenyő ágh közibe, add fel uradnak, kedvit tanálod hidgyed az uradnak véle.

4. *Ketsege sütve nyárson.* Ehhez jó bort kell trágyával forrasztani, az tálban kiönteni, az tragyát felül reáhinteni, fejer czipot kell hamozni, megh kell késsel keresztül szelni, de egymástul ne hulljon, vajban megh kell rántani, szombat napon jó bort forrasztani, trágyával az czipot talban kell adni, megh köl önteni az borral, czipót trágyával felől hinteni. (A «trágya» alatt az édes és a fűszeres járulékot, u. m. czukor, fahéj, szegfű, aszúszőlő érti.)

5. *Posár sütve német módon.* Az posart szepen mosd megh, de megh ne vakard, kopoltojat szepen kitisztítsad, az hatarol hasits megh, belit, ikrajat, hojagat ki vegyed, az vérit ki ne mossad, hanem meghincsed soval mind küvölbelől, az sója felolvad tegyed az rostélyra, de annak meghsülésével hamar banynyal, hogy megh ne sülyön az rostélyon * fordíts a másik oldalra, hánd el róla az hajat, főzd megh az testit, az hajat elhanyod.

6. *Csuka sarga lengyel level.* Ennek is vakarásával ugy elj az besozásával mint az törött level meghmondtam, az levit is ugy tegyed föl, s csak hogy czipot petreselymet ne hany ra, hagymat almat hany rea, aztat is felforrárazzad, hogy az szitan altal verhesd, az levit tedd fel az tűz hátára, jó bort tölts belé, nádmézet is az mennyire elegendő hozza, safranyozd, borsold, fahéjazd megh, apró szőlőt,

* T. i. oda ne süljön a rostélyra.

lemonyát is hany rea, az sobol mosd ki, vagd tiszta fazekba, szűrd rea az levet, főzzed s mikor megh fő uri modon add fel, mert böcsülödtök.

7. *Posar egh level hidegge.* Ennek az kopoltojabol minden rutsagot ki tisztics, igen szepen meghamozzad, az hatarul meghasiczad, fel vagjad s megsozzad. Az levit igy czinald, tiszta vizet tégy az tűzhöz, ujra vöröshagymát és almát hánny rá, tiszta rukácskában ötven borsot is köss, tördelt gyömbért. Az mind addig főzd valamigh föl akarod ereszteni. Mikor látod hogy almája hagymája megh (főtt), az halat rázd ki tiszta fazékba, mosogasd megh az sotúl, szitán az levit szűrd által az posarra. Morzsold aztat is megh. Az gyömbért is az ki az levében főtt megh, az borsot is az ki ugyan ott megh főtt az ruhacskába tégy az husa közzé, kicsiny bort is tolts reá, borsold, gyömbérezd megh, az fűszerszámmal együtt főzd megh. Mikor Immár mind azokat helyesen főzöd, vágd az tálba az húsát, az levit amint annak az mógya szürd reá, az mely bors, gyömbér benne főt, tegyed az tál szélire, mikor fel akarod adni anizsold megh szép aprón hincs megh az hidegh étket.

Kolozsvári Szakácskönyv, 1698.

8. *Eg Lév.* Hagymát, almát, aprón meg kell vágni, és az nyers Halnak az héjját leborotválván, tedd az vagdalthoz, tsak nyersen, és ezeket mind addig kell főzni, mig mind elfő, és az szitán ezeket általvervén töltsd a nyers halra és főzd meg ; bors, gyömbér, sáfrány belé, rakd ki az tálba, öntsd rea az levet, és megaluszik, mint a hideg étek.

9. *Koldús Lév.* Megfőzvén az Halat káposzta lévben, vereshagymát jó bővon apríts, olajban rantsd meg, egy kevés lisztet hánny belé, es az Hal levével ereszd fel, bors, gyömbér sáfrány belé es lapos szeletre add fel : Ez főképen Tsikhoz és Menyhalhoz illik.

10. *Luther lév.* Ilyen lével leginkább Tsukát szoktak főzni, hús évő napokon, noha egyéb halhoz is hozzá illik, ilyenképen : Metélj szalonnát, mint az salátára szoktak metélni, pergeld meg jó porczogóson, kenyér kotzka szelettel együtt, abba tégy jó eczetet, bors, gyömbér belé, azonban az Halat más edényben főzd meg vizben, sóban és mikor megfőtt, az Halat abbol az lévből vedd ki és szépen rakd az tálba, és azt az elkészített levet fellyül öntsd reá, más tállal fedd bé, és vidd az asztalra.

11. *Gutta Lév.* Az uj Tsukát meghámozván, darabonkint metéld meg, sózd meg, és hadd álljon fél óráig ; azután szokás szerint mosd ki az sóból ; azután metélly igen szép kerekdeden szeletenként vereshagymát, és az vasfazekat megarányozván, hogy beléférjen, elsőben az fazékban rakj vereshagymát szép renddel, arra fellyül egy rend halat, megint egy rend hagymát, megint egy rend Halat, tudniillik mig az fazék megtelik. Erre fellyül tiszta vizet, hogy az Halat lepje el, és mennél sebesebb tűzbe teheted, oda tedd és mind addig főzd, mig a víznek vagy harmada része elapad, avagy a meddig elég lesz, hogy az hagyma jól megfőjjön ; ezután egy itzés tsuporba végy bort, eczetet, nádmézet vagy egyéb

mézet, egy parányi lisztet az három újad közzé, azt jól meghabarván, mikor az ember gondollya, hogy az étket kérik, a Hal levével fel kell ereszteni abba a tsuporba, sáfrány, bors, fahéj, gyömbér, czitromot szeletenkint, fügét, malosaszőlőt: és igy ezek együtt lévén, főzd meg jól, mézeld meg, hogy jó édes légyen; mikor megfő az Halat rakd tálba, az levét öntsd rea, és a megfőtt hagymát, és egyéb *tzumoltzót** rakd rea fellyül, és az nyers czitromot is, ha akarsz, szeletenkint, és ezeket fahéjjal és nádmézzel trágyázd meg, és vigyék az asztalra.

12. *Hal Riskásával.* Az riskását megtisztítván, tedd fel petreselyem gyökérrel, és midőn megfőtt jó szénen, ereszd fel az Hallal, és ugy főzd meg az Hálat benne; eleven borsot belé, faolaj és ha akarsz szerecsendióvirágot is belé; de olaj nélkül is jó; bors, gyömbér, add fel: szeletet alája. Posár, Viza illik ez lével.

13. *Sák-Vaszonnal.* Az Sós-Káposztát vagy aprón, vagy levelenként feltévén, mikor immár megfőtt, az Tsikot Káposzta lévben öld meg, és azt ugy kell a káposzta közzé rakni, az levet pedig megborsolván, gyömbérezvén, sáfrányozván, reá kell önteni. Ha pedig ikrával főzöd, hasonlóképen kell véle bánni, azonban metélj veres hagymát, pergeld meg Len-mag olajban, és az levével feleresztvén, öntsd belé; ha az tálban fellyül megborsolod, lássad: igen jól esik.

14. *Törött Lével Hal.* Az Tsukát darabold fel, hadd álljon egy vagy két óráig az sóban, azután tiszta vízben főzd meg; más tsuporba tégy vereshagymát, petreselyem gyökeret, kenyérbelet, egy kevés petreselyem gyökeret öszve kell kötni, hogy vehessed ki belőle; azután hogy ezek megfőnek, az öszvekötött petreselymet vedd ki, és a többit szitán át verd által a levével együtt, és azután abban az altal-vert lévbe forrald fel az Halat, az petreselymet tedd belé; bors, gyömbér, sáfrány, szerecsendió virágot, es jó melegen add fel.

15. *Tsukát Tsuka lével.* Minekutánna az Tsukát megfőzted sós vízben, szűrd le az levét, és abba tégy egy kis eczetet, olaj, bors, gyömbér, forrald fel és az tálba az Tsukára öntsd rea, add fel: egyéb Halat is főzhetsz ilyen lével.

16. *Hal fekete Lével.* Ha Posárt vagy egyéb halat akarsz igy főzni: Az Halat tisztitsd meg, ha uj, főzd bé, hadd álljon soban, mig az levét készíted; azonban szép vékonyon pirits kenyeret jó feketén, azt hand vízbe, hogy vonynya ki az pergelt szagát, onnat kivévén, tedd egy tsuporba, abba vizet, bort, eczetet, főzd meg jól, szitán verd által jó sűrűn, és almát metélvén, és hagymát mézben rants meg egy kevés törtt Dió-béllel együtt, és az Halat sovából kimosván, tedd fel véle, főzd meg jól a mint illik; abba bors, gyömbér, szegfű, só, méz, hogy jó édes legyen, és jó melegen add fel.

17. *Zuppon-Lév.* Az Halat tiszta vizben sóban jól főzd meg azután metelj vereshagymát bele, azután petz (?) olajban pergelj lisztet, ereszd fel az Hal levével, eczet, bors, gyömbér belé, lapos szeletre add fel.

18. *Tiszta Borssal.* Egy tsuporba hasogass szép vékonyó petreselyem gyöke-

* Ez nyilván a német «Zumalz», magyarúl járúlék.

ret, metélj vereshagymát bővön, tedd fel vízben, jól főzd meg : azonban tedd belé az Halat, főzd meg benne : azután faolajban pergelj egy kis lisztet, töltsd rea, abba bors, gyömbér, szerecsendió-virág és az savát megadván, lapos szeletre add fel.

19. *Bors porral.* Fokhagymát törj meg, azonban kenyeret kotzka módjára, rántsd meg olajban, és eczettel, fokhagymával öszvekevervén, méz, bors, gyömbér, forrald fel és az tálban az sült Halat öntsd meg véle s vidd fel. — U. o.

20. *Vizat viza Lével.* Ha sós Vizát akarsz igy készíteni, vontasd meg hideg vizżel, ha pedig uj Vizád vagyon, metéld fel, főzd meg, hadd álljon sóban egy kevéssé ; azonban borban fejér kenyéret megfőzvén, szitán verd által, tedd fel az Halat, főzd meg jól, abba bors, gyömbér, sáfrány, méz és savát megadván, főzd meg jól és jó melegen add fel.

21. *Ikrát főzni.* Forrald fel az Hal-ikrát, vizben sóban, azt az levét szűrd le, rakd apróra, tedd fel ismét, és főzd meg jól ; azutan pergelj lisztet, akár vajban, akár olajban, bors, gyömbér belé : vidd az asztalra.

22. *Viza Ikra.* Az Nyers Viza Ikrát vagdald meg igen jól, vizben azott kenyérrel együtt, azonba tedd egy tsuporba forró vízben, főzd meg, és mivelhogy az egybefut, tsak ugy egészen tedd egy tálba, fellyül hideg eczettel öntsd meg, vidd az asztalra. Némellyek egy kevés vereshagymát is vágnak közibe lássad te, amint szereted.

23. *Kaposztát Ikrával.* Az Sós Káposztát elsőben meg kell főzni mint-egy félig és az Ikrát is elsőben fonynyazd meg, azutan mindenikrül az levit szűrd le ; de a Káposzta levet tedd jó helyre, azután az ikrát morzsold-meg és a Káposztával elegyítsd öszve, borsold meg, sáfrányozd meg, és a káposzta lével, melyet leszűrtél ereszd fel.

24. *Viza ikra főve magyar módon.* Viza ikrat vöröshagymát vagd össze, fehér czipó béllit, tiszta fazekban, vizet tölts fel az tűzhoz, forrjon erősen. Mikor fel akarod ereszteni, egyik kezedben kanál legyen, kavarjad mert meghragad s megbűzhössik. Ez osztan hogy fel for szepen osztva megyen, főzd az migh kell, az savat is meghlassad miképen hozzá. Mikor fel akarod adni, rostás kalannal szedd ki, hogy semmi leve ne maradjon, hanem tiszta eczetet tölcs reá.

25. *Viza ikra főve olá vagy Rácz módon.* Az levet tegyed fel tiszta vízben, az ikrat vöröshagymával vagd össze, ereszd fel az leviben az mint ide elől is meghmondtam, az mikor főzöd anizsozd megh, fa olajat, borsot bele. Immár igy add fel.

26. *Harcsa fark sütve melegen.* Ehhez az sülthöz az minemű levet akarsz csinalni megh lehet, ha hidegen akarod feladni kaporban avagy majorannaban takarjad, de melegh legyen mikor betakarod az harcsafarkot, hogy az szaga általverje, s abban hüljön megh. Az harcsa farkban egy annyi nyarsot csinalj mint ő maga, mert az rostélyon felhorgad s nem illik.

27. *Menyhal vendég lével.* Ennek az husát szintén ugy sozzad be mint az nagyobb halaknak. Az levit igy csinallyad. Fejér czipót hany tiszta borba, mézezd,

főzd megh s verd által az szitan de sűrű fölötteb ne legyen az leve, vess mondolat, malosa szőlőt rea, almát, körtvélyt is cziffráz rea, mikor fel akarod adni mosd ki az sóból. Azután borsold, sáfrányozd, gyömbérezd, fahajazd megh. Igy az szerszámmal együtt főzd megh. Az czipót, körtvélyt, mondolat felül rakd az tálba. Mikor ideje add fel.

28. *Kozák Lével.* Ha Pisztrangot vagy egyebet akarsz illyen lével főzni: kenyér belet, metélt almát, hagymat rants meg olajban, és mikor az Hal fő, tedd bele és melegen add fel.

Csereyné-féle szakácskönyv, XVII-dik század.

29. *Halat sidó módon.* Vegy egy marok vereshagymat aprora meteltet es főzd megh tiszta vízben, megh ne hadd mind elfőnyi, azutan szűrd le avagy szűrd megh, és az meghszürt Leube tegy borsot, sáfrányt, gyömbért, szerecsenydjo viragot, sót fahayat elegendőt és főzd megh uynan jol, azután hand bele az halat, főzd megh mind addigh migh megh fő, ha penig az szerszamok bele tetele után teszed is bele az halat, jó, mert akár meddigh főzd az halat, ezekben az szerszámokban nem könnyen fő el.

30. *Hal Tejfellel.* Ha Pisztrangot, Rákot, Kövi halat, Tsukát akarsz igy főzni: Ezeket a halakat, ha elevenek lésznek etzetben kell megölni, és eczetes vizben is kell megfőzni, hogy megkéküljön; de a Rákot csak úgy szokás szerint sós vizben kell főzni és azután egészen megszíjalni,* mikor az Hal megfő, vedd ki a tűztől és a levet is csináld neki: Egy kis fazékba tégy metélt petreselyem levelet, hadd főjjön jól, azonban más fazékba tégy jól tejfelt, egy darab irós vajat, egy kevés morsolt czipóbélt; ha friss czitromod nints, czitrom levet, egy kevés bort és eczetet is hogy savanyutska legyen, szerecsendió virágot, gyömbért: ezeket jól meghabarván, a petreselyem vízzel ereszd fel, öntsd reá a tálban a Halra vagy Rákra.

Calendarium œconomicum perpetuum 1721.

31. *Kilenczszemü hal becsinálása.* Mikor bé-csinállyák, elsőben meleg sós vízben meg-főzik, az után szép tiszta ruhával meg törlik, megsütik lassan, a mint szokás: az után egy tiszta hordótskát visznek, a feneket meghintik borsal; azután egy rend halat raknak, azután borsot, gyömbért szek füvet, fahejat mind öszekevernek s azzal hintik az halat, s meg-más rendet raknak s úgy hintik, mig megtelik a hordócska: azután jó bor eczetet töltenek reá s erősen megnyomtattyák, bé csinályák, esztendeig is eláll.

* Meghasogatni; l. Mesterszótár.

A RÉGI MAGYAR HALÁSZAT KÉPE.

Az eddig tisztába hozott anyagból a régi magyar halászatnak meglehetősen teljes képe tekint reánk. Volt egy ősi módja, mely teljesen kiveszett; ez a halaknak a halastavak — alkalmasint mesterséges — szigeteiről nyillal való lövése. Ilyen tó volt a bodrogmegyei *Churna*, melyet IV. Béla király a pilisi apátságnak megerősítés útján 1254-ben újra adományozott s a melyről az oklevél azt mondja: «cum suis circumstantiis, eatenus, quatenus de medio piscinæ per gyrum iactus sagittæ potest capere» t. i. a halat, mikor a vizszínét megközelítette.[1] Ide tartozik talán az a két avét *számszeríj*[2] is, a mely Ecsed vára inventáriumában, halászszerszám közé keverve, helyet foglal.

Igen valószínű, hogy ez nem tartozott a halászmesterség népies részéhez, hanem ős idők magyar leventéinek úri mulatsága volt.

Maga a halászmesterség a XVII. század végéig így alakúl.

Voltak halászbokrok, kötések, vagy felekezetek, az u. n. *mansiók*, a melyek halásznemzetségek munkabíró férfiaiból akként alakultak, a mint ezt a halászás módja megkívánta.

E bokroknak száma és ereje a halászó hely kiterjedésétől, a halászás módjától és legfőképen a nemzetségek népességétől függött.

Az egyes bokrok erejére nézve csak egy biztos adatunk van, az 1230-ból való, a hol a bokor ötös és hármas; és minthogy mind a két bokrot az apa fiaival alkotja, a szervezet patriarchalis volt; sokszorosan ma is az, kivált a magyarság őstelepein, a hol a halászat ősidőktől fogva szabad népfoglalkozás volt.

Folyt a halászat mesterséges halastavakban, tóságokban, folyókban, azoknak forgóiban, örvényeiben és holt ágaiban, erekben, vészekben, az ingólápokon — épen, mint ma is.

A halasvizek tanyákra voltak felosztva; minden egyes tanyának külön neve volt; szóval a vizek gazdaságilag természetök szerint pontosan fel voltak osztva. A tisztán tanyahalászat, mely kerítő hálóval üzetett, volt a «piscatura», a vejszével, czégével, varsával űzött halászat, a «clausura, captura, laqueus, lacuna» volt.

1] Ez a mód Amerika indiánjainál ma is dívik.
2] Az eredeti okiratban így irva.

Volt tehát mozgó vagy tanyahalászat, és volt rekesztő halászat, t. i. olyan, mely állandóan helyhez volt kötve; épen mint ma is.

A mozgó, vagy tanyahalászat szerszámai voltak:

1. A vizaháló; ma pipolaháló.
2. A gyalom, kátával; mint ma is a tóságokon.
3. A kecze, fenékenjáró szerszám.
4. A szák és váll, a mai ághegyháló.
5. Az inó, a mai kosztoshorog.
6. A métháló, a mai.

A rekesztő halászat módjai a következők voltak:

1. A czége, veréssel, kapuval, ebben a zsákhálóval.
2. A vejsze, tévesztő fejjel és rekesztő lészával.
3. A vészlés, mely a halaknak útját állotta.
4. A csecstó, mely a vizet duzzasztva, rávezette a czégére és vejszére.

Ezenkívül mint átmeneti szerszám dívott a füles varsa, kivált tóságokban és mocsarakban.

Dívott azonkívül ősi időktől fogva a jég alatt való halászat, kétségkívül kátás gyalommal űzve, ünnepies kivonulásokkal; a puskapor fölfedezése után kölyökágyúk alkalmazásával.

A halat tartották:

1. Bárkákban, melyeknek külön kikötőhelyök — a bárkarakodó — volt és véterben is.
2. Tartották ásott vermekben; a vészekben.

Mindezek ma is élnek és használatban vannak.

A halak közül a következőket ismerték:

1. Angolna; 2. Balin; 3. Csik; 4. Csuka; 5. Czompó; 6. Dévér; 7. Dörgécse; 8. Galócza; 9. Harcsa; 10. Héjjaskövihal; 11. Héjatlankövihal; 12. Ingola vagy kilenczszemű hal; 13. Kárász; 14. Kecsege; 15. Konczhal; 16. Kophal; 17. Lazacz; 18. Lepényhal; 19. Menyhal; 20. Ökle; 21. Őnkeszeg; 22. Orsófark; 23. Paducz; 24. Pisztráng; 25. Ponty vagy Pozsár; 26. Semling; 27. Süllő; 28. Sügér; 29. Tok; 30. Viza.

Egytől egyig ma is élő népies halnevek.

A régi magyar konyha ezeket körülbelül kétszáz és ötven féle módon készítette és tálalta.

Ismerték a sült és főtt halon kívül: 1. A fris halat. 2. A sós halat. 3. Az aszalt halat. 4. A füstölt halat. Épen mint ma is.

Voltak u. n. köteles- és szerhalak, mint: viza, tok, ponty, csuka és fogas, a melyek adóba, ajándékba, tálanként, tizedbe — illetőleg hetedbe — jártak.

A viza volt a legfőbb köteles vagy szerhal, mely sokszorosan a királyi udvartartás számára volt lefoglalva.

A halászság háromféle volt: királyi, jobbágy, mely az adományozások tárgyát képezte; de a törzsökös magyar telepeken a halászság mindenkoron szabad volt.

A királyi halászok «halos» nevet viseltek, IV. Béla királynak 1267-ben kelt oklevele szerint: «populorum nostrorum retiferorum, qui vulgo *halous* nuncupantur.»

Ezek a királyi halászok külön községeket is alkottak; a királyi halasvizeken tanyát vetettek s a czégét és vejszét gondozták.

A jobbágy halászság 12—50 fejszámban, 6—70 bokor számra adományoztatott; még pedig nemzetség szerint a munkabiró része.

A királyi és jobbágy halászság külön házakban lakott, ott, a hol községet nem alkothatott.

A jobbágy-halászok építkezések körül is szolgáltak; de mindig bizonyos napok kikötése mellett, a melyeken halászni tartoztak.

A szerhalak beszolgáltatása, a hálókötés és állítás rendezve volt.

A nád- és vesszővágás mellékes foglalkozás volt.

A nemessé avatott királyi vagy jobbágy-halász, kivétetett a halászok sorából és földet kapott.

A halgazdaság tekintetében:

1. Állítottak mesterséges halastavakat.
2. Gondoskodtak az ívó halak felvonulásáról.
3. Gondoskodtak az ívó halak elhelyezéséről.
4. Tenyésztették a kecsegét, a pisztrángot és kétségen kívül a pontyot is.
5. Megkülönböztették a halas és nem halas vizeket.

A halakban való adózás és osztozkodás soknemű volt: Volt halheted, t. i. vagy minden kifogott hetedik hal, vagy minden hetedik évben az egész halászat; folyt az adózás tál szerint is, úgy, hogy 70 bokor 60 tál halat szolgáltatott; volt megszabott szám a bőjti napokra

nézve, a midőn a hal nagysága is meg volt határozva; így IV. Béla király 1238-ban kelt levele szerint a helenbai halászok kötelesek voltak a dömösi monostornak hetenkint szerdán, pénteken és szombaton, a nagy bőjtben pedig mindennap harmincz-harmincz halat beszolgáltatni s az egyes hal 4 araszra volt meghatározva.

A piaczon járt a köteles halak után:

1. Egyes fris, vagy sós viza után 1 pondus;
2. Két tok után 1 pondus;
3. Minden kikötött bárka után két nagyobb hal;
4. Sóshal után «masánként», vagyis minden kötés után 1 uncia.

Volt osztozkodás község és uraság közt: a község a kifogott halnak három, az uraság egy negyed részét kapta.

Kálmán király törvénye rendelkezett a monostorok halastavairól: «Similiter decrevimus, piscinas, Monasteriis et Ecclesiis datas, alias quidem reddere, sed necessarias quotidiano Fratrum usui relinquere, nullas vero, nisi superfluas auferre.»*

Az orvhalászatot egyházi átok, guzsbakötés és pénzbirság sújtotta.

Ez a régi magyar halászatnak okiratokból s az élővel való összehasonlításból merített képe. Rámondhatjuk, hogy részletesen kiművelt szervezet, a melyhez fogható egyáltalában kevés van.

És ez csak a «köteles halászat!»

E mellett léteznie kellett a ma is élő «kis halászatnak» is, annak, mely a kuttyogatóval, kosztos és fenékhoroggal, hosszú keczével, szigonynyal s más szerszámmal dolgozott, a melynek ősi voltáról a halászszerszám története nem egy adatot fog elősorolni.

Hogy ez nem volt köteles, ennek bizonyítéka az, hogy az okiratok nem emlékeznek meg róla.

De hogy volt, ezt — ősi szerszámán kívül — Nádasdy Tamás levelezése bizonyítja. Ez a derék, igazi magyarember, kivel csak az imént ismerkedtünk meg, kedves éltepárjával kijárt a pisztrángos patakhoz s belé vetette az «inót», azaz pisztránghorgot; szíve Orsikája pedig a kifogott nemes halat mindjárt ott, a természet ölén «hánta be az tejbe és úgy laktanak véle».

A kis-halász, a Pusztaszer körül lakó minden rendű halászszal

* Corpus Juris. 1749. I. Cap. 16. lib 1. p. 147.

együtt, teljesen szabad volt mestersége űzésében s ha nyomta valami, az csak a piacz, a királyi haladó, a királyi újévi ajándék volt. Az bizonyos, hogy sem az egyik, sem a másik czéhes nem volt.

A czéh ott termett, a hol a feudalis nyomás és a német elem megnövekedett; de Rév-Komárom története majd bebizonyítja, hogy a magyar halász még ebben a békóban is «úr» volt: megemésztette a nyomást s az idegent megmagyarosította.

Ősi munkaerő az, mely mindezekben nyilatkozik.

E vázlat elején a következő szavak állanak: «Ősi népfoglalkozásokról csak úgy írhatunk történetet, ha azoknak jelenét minél alaposabban ismerjük.»

Vajjon e szavak igazak-e, ennek eldöntése a pártatlan birálatra tartozik.

III. A MAGYAR NÉPIES HALÁSZSZERSZÁM ŐSI ELEMEI.

A magyar halászat történetének e részébe törött út nem vezet.

Az ősrégészet tudománya, különösen a mióta kutatásait szakszerűen, tehát rendszeresen végzi s a közönséges tapasztalást az összehasonlítással kötötte össze, sokat derített fel ugyan olyat is, a mi legtávolabbra eső őskorszakokra képes világot vetni; de egy adott nemzet ősfoglalkozásának élő eszközeit — tudtomra — rendszeresen még nem hasonlította össze a fölkutatott ősi eszközökkel; noha bizonyosra vehető, hogy ez igen hálás feladat.

Arra külön súly tartozik, hogy «egy adott nemzet élő eszközei», mert ebben rejlik a biztatás, hogy a töretlen úton is elinduljunk. A biztatás főoka a következő.

Az őstörténelemre vonatkozó általános ősrégészeti kutatás és következtetés, mint tudjuk, merő bizonytalanságok között mozog.

Semmi sincs egy bizonyos időponthoz kötve. Nincs biztos támasztékunk arra, mikor és hol lépett föl az ember, mily viszonyok hatottak őskorában reá, s így melyik volt legősibb állapota?

Nagy fáradozással, szellemünk legjavát reá áldozva, elrendezzük gyűjteményünket kő, bronz és vas tárgyak szerint; de közbejön egy lelet, mely mind a három korszakunkat kártyamódra összekeveri. Ez reátanít az átmenetekre.

Az ész — mint mondani szoktuk — megáll; sőt még a képzelet is szárnyszegetten száll alá. Ha elég erő lakozik bennünk, ez csak egy irányban nyilatkozik: újabb meg újabb kutatásokra sarkal, ébren tartja a reményt, hogy többet gyűjtve, több világosságot nyerhetünk — talán-talán megfejtésekhez is jutunk!

Az őstörténelem mezején az egyik oldalon áll a földtani alakulatok titokzatos menete, idő szerint mérhetetlen korszakaival s azt

mondja, hogy minden átmenet — a fejlődés, a hanyatlás — mind átmenet!

A másik oldalon áll az embernek még homályosabb kérdése, — az emberi tudásnak elismert legnehezebb feladata — mert a kezdet és a végső rendeltetés beláthatatlan; legfeljebb képzelődésének délibábja űzi játékát avval, a ki saját lényének megfejtése után törekszik. E nagy bizonytalanságok okozzák, hogy az őstörténelmi fejtegetések ingadozók, mint az az alap, a melyen mozognak.

De van e fejtegetéseknek egy jellemző vonásuk s ez az, hogy mintegy ösztönszerűen vissza-visszatérnek a most folyó élet jelenségeihez; reá támaszkodnak. Ez szolgáltatja a összehasonlításhoz a mintákat, a következtetésekhez a mértéket. És ez valóban az egyetlen szilárd pont, a melyre támaszkodni lehet.

Az élő magyar halászat élő szerszámai nemcsak hogy támaszkodnak az életre, hanem abból vannak merítve; kézzel foghatók, szemmel láthatók; a használat előttünk folyik. Ez mindenesetre szilárd talaj.

Az őstörténelmi eszközökről viszont áll az az egy, hogy eredetük szerint igen régiek — mint mondani szoktuk történelem előttiek, vagyis præhistorikusok: szemmel láthatók, kézzel foghatók, összehasonlításra alkalmatosak.

Ha a tárgyaknak e két sorozatát egybevetjük s ezen az úton az egyiknek vagy másiknak használatát kideríthetjük: ez mindenesetre eredmény. Ez bátorít a kísérlet megtevésére.

E kísérlet legalább ennyit keres, ennyire törekszik — a letünt korok s a mai élet tekintetében.

De van még egy másik szempont is, mely tisztán nemzeti alapról keresi a világosságot. Ez az ősrégészeti általánossal szemben a sajátlagos magyar szempont.

Ennek, az ősrégészetén kívül, ethnographiai, vagyis néprajzi jelleme is van, mely azt követelné, hogy az élő magyar népies halászat szerszámait, fogásait más népekével hasonlítsuk össze s ezen az úton iparkodjunk megállapítani: mi a magyarság halászatának kizárólagos tulajdonsága; mi és mennyi az, a mit más nemzetekkel közösen bír, e közösség pedig, a multakra nézve, milyen tanúságokat szolgáltat?

Ezek ép oly fontos, mint érdekes kérdések s csak az kár, hogy a felelet — nem a dolog természeténél fogva, hanem azért bajos, mert

az élő népies halászatra nézve sokkal kevesebb a gyűjteményekbe és könyvekbe lerakott anyag, mint a mennyi kellene, sőt kevesebb, mint az ősrégészetié!

BLANCHÈRE nagy műve,[1] a német — legújabb — kézikönyv,[2] az angolok, a svédek irodalma kizárólagosan csak az iparszerű és illetőleg sportszerű halászatot tárgyalja, holott az oly fontos összehasonlító irány azt kivánná, hogy a halászat, nem mint élő ipar vagy élő sport, hanem mint ősi népfoglalkozás tétessék kutatás tárgyává. Az iparszerű halászat a szerszám anyaga és berendezése szerint folyton fejlődve átalakúl, sőt nemzetközi jellemet ölt; így a sport is; holott a halászat, mint népfoglalkozás, az ősi formákhoz ragaszkodva, bevilágít a multakba.

A néprajzi gyűjtemények, a mennyiben itt-ott halászati szerszámokat is foglalnak magukban, feltűnően tökéletlen anyagot őriznek. Igy a magyar halászat összehasonlító elemeire vonatkozólag az első használható anyagot csak az a jelentés nyujtja, a mely a Berlinben tartott nemzetközi halászati kiállításról készült,[3] hol is a Wolga és a Kaspitenger népies halászata van tüzetesebb alakban tárgyalva.

Ez az anyag, az élő magyar anyaggal egybevetve, bizonyos szerszámok és fogások tekintetében, szembetűnő rokonságról tanuskodik; jellemző volta kétségbe sem vonható, mert bizonyos, hogy nyugot felé hazánkon túl nem terjed s hogy magyar földön is épen a legmagyarabb vidékek halásznépénél dívik.

Szóba jött, hogy az élő magyar népies halászszerszámok között, és azok között, a melyek Berlin gyűjteményeiben őriztetnek[4] s ó-vend eredetűeknek vannak elfogadva, rokonság van. Ennek a nézetnek volt valami jogosultsága, mert tény, hogy Magyarország dunántúli részének a multban voltak vend elemei, sőt vannak ilyenek ma is; a tüzetes egybevetés azonban csak egy pontban derített fel némi hasonlatosságot, mely a maga helyén ki lesz mutatva; de döntő súlylyal nem bír, mert csak a szigonynak megerősítési módjára

1] Nouveau Dict. Gén. des Pêches stb. Paris 1868.

2] Handbuch der Fischzucht und Fischerei, herausg. von M. von dem Borne. Berlin, 1886.

3] «Amtliche Berichte über die internationale Fischerei-Ausstellung zu Berlin.» Berlin 1881.

4] FRIEDEL ERNŐ, in litteris.

vonatkozik, anélkül, hogy a berlini szigonyok alak szerint tipuszok volnának.

Az ősrégészeti anyagokkal való egybevetés az élő magyar népies halászszerszámokra nézve a következő tanuságokat szolgáltatja:

1. A hálósúlyok, úgy a fenékhorog súlyai is, sok esetben összevágnak azokkal, a melyek magyar præhistorikus helyeken találtatnak s a bronzkorszaknak tulajdoníttatnak.

2. A magyar kovácsok készítette horgok szintén a bronszkorra emlékeztetnek.

3. Az egyágú szigony, alak és megerősítés szerint bronszkori; a magyar nyakló-szigony szerkezete még ősibb.

4. A keszthelyi háromágú szigony megerősítés szerint bronszkori.

5. A magyar központi halásztelepeken dívó nádvágók megerősítés szerint bronszkoriak.

6. Az elveszett fenékhorgok fölkeresésére való fentők vagy katkák visszavágnak a legrégibb czölöpépítmények korába, avval a különbséggel, hogy a magyar fentők óriási nagyságúak.

A néprajzi anyagokkal [1] való egybevetés ellenben a következő tanuságokat adja:

1. A magyar vejsze ázsiai jellemű; emlékeztet — kivált kapuja — még a japáni u. n. Yeri-re is; [2] különösen a Fertőn dívó u. n. kürtő;

2. Az Olt és Berettyó mentén dívó vetőháló azonos avval, mely a Kaspitengeren ma is dívik; [3]

3. Az oroszok, finnek és lappoktól a Fehértengeren űzött jégalatti halászat rokon a magyarral; [4]

4. A muszka toknak a (Acipenser Sturio) Kaspitengeren dívó fogása azonos a magyar vizafogással; [5]

5. A Wolga-torkolatban dívó harcsa-fogás azonos a magyarral; [6]

6. Bizonyos magyar nádvágó szerszámok alak szerint tiszta ázsiaiak.

Ezeken kívül egyáltalában kimondható, hogy a magyar népies halászat, szerszámainak alakja szerint merőben elüt a nyugot-európai

1.] Itt a néprajzot nem embertani, hanem csak a szerszámra vonatkozó rokonság értelmében veszem.

2] Amtl. Bericht über die intern. Fischerei-Ausstell. in Berlin. Berlin 1881 II. p. 227.

3] Amtl. Ber. über die intern. Fischerei-Ausstell. Berlin 1881 p. 163. (II.)

4] U. o. p. 155. (II.)

5] U. o. p. 162. (II.)

6] U. o. p. 82. (II.)

népekétől, a mennyire t. i. ez utóbbiaknak népies halász-elemei ismeretesek; s vannak oly sajátlagos elemei is, a melyek eddig más helyekről nem kerültek. Ilyenek azok a magyar hálónemek, a melyeken a súlyozás, kő vagy tégla helyett, a ló, vagy ritkábban a marha alsó szárcsontjából készül; a magyar szigony, mely mindig kétágú s körömszerűen szakás; a lápokon dívó csikhalászat egyetemesen.

Az összehasonlító tárgyalásnak ez a módja itt van alkalmazva legelőször, noha megjegyzendő, hogy kis részletekre, például a halpeczekre, mások is alkalmazták, a mint ez az általános őstörténelmi részből ki is tűnik; de rendszeresen és következetesen keresztülvive sehol sincsen. A mennyiben a halászatról van szó, az ősrégészeti irodalom inkább arra hajlott, hogy a történelem előtti időkből származó anyagot a most élő «vad» népekével vesse egybe, tehát a régi multak kezdetlegességét állítsa szembe a jelen kezdetlegességeivel.*

Noha ennek az iránynak jogosultságát teljesen elvitatni bajos, még is bizonyos, hogy érték szerint csak csekély eredményt mutathat föl; s ez természetes is.

A régi korszakok maradványai mindenesetre az emberiség kisebb-nagyobb részeinek általános művelődési fokáról tesznek tanubizonyságot s egyszersmind magukon viselik bélyegét a viszonyok összességének, a melyek között az ember élt; ősfoglalkozásoknál tehát az egymás fölébe temetkező nemzedékek mívelődési maradványai sokszorosan okozatos összefüggésben is vannak, épen úgy, mint a földkéregnek egymást borító vagy áttörő rétegei, a bennök rejlő szerves maradványokkal együtt.

Ez a hasonlat annyira találó, hogy a részletesebb kifejtést is megérdemli.

A földtan tudománya egy adott ponton meghatározza az elérhető réteget s azután kérdést intéz a föld felületéhez vagy mélységéhez: hol található ugyanazon réteg?

A kutatások során nyert feleletekből, a felkutatott egynemű rétegnek egész színtájait följegyezi térképein s így haladva deríti ki a szerkezetet; így állapítja meg a rétegek képezte korszakokat.

Az őstörténelmi kutatás hasonlóképen; meghatározza a lelethelyek

* Igy tette Rau Ch. «Prehistoric Fishing» 1884.

maradványait, anyag, alak, szerkezet és fekvés szerint s ezen az uton iparkodik a művelődés korszakait megállapítani.

S valamint a geologus nyomról-nyomra követi például a rég kialudt tűzhányó hegyeket, az ősrégész is nyomra iparkodik követni a rég letűnt ősnépek mozgalmát, járás-kelését, megtelepedését és enyészetét is.

A geologus kutatásai során fölkerül a föld mai felületére, az ősrégész az emberi lét mai színtájára.

Igy haladva, az ősrégészeti anyagot a mai, valódi népfoglalkozások anyagával egybevetve, nemcsak a távol multakra nézve, hanem a jelenre is becses tanulságok kinálkoznak; mert a valódi népfoglalkozások — első sorban pedig a halászat — szerszámra, fogásra nézve szívósan ragaszkodnak az ősihez, az öröklötthöz, s így bevilágítanak a multba s egyszersmind a néprajzba is; kivált a népfoglalkozás rokonsága tekintetében.

A «vad» emberek szerszámával való összehasonlítás csak a kezdetlegesség fogalmára épít, mely azonban alapnak ingatag.

A ma élő vad népek el vannak maradva, merőben ki vannak lökve az emberiség fejlődési menetéből; mindnyája oly sajátlagos viszonyok behatása alatt áll ma, a melyek a rég letünt korszakok emberének viszonyaival szerves kapcsolatba nem is tehetők, tehát a fejlődés egyetemes menetére nem is vethetnek világot.

A ma élő vadnépek úgy viszonylanak az embertan tudományához, mint Ausztrália állatvilága a többi földfelületéhez: a föld utolsó nagy változásai menten hagyták e világrészt s így ez kivételbe esett a rendes fejlődéssel szemben.

Ez igazolása annak az összehasonlító módszernek, a melyből a könyvnek e szakasza folyik.

Mielőtt azonban az anyag rendszeres tárgyalására térnénk, még egy pillantást kell vetnünk arra a beosztásra is, a melyet a mai tudomány az anyagra alapított.

Az ősrégészet még ma is három — illetőleg négy * — korszakot különböztet meg. Legrégibb korszak az u. n. kőkorszak, ezután a réz- és bronsz-, végre a vaskorszak van elfogadva, a mint erre már reá is mutattunk.

* A Pulszky Ferencz vitatta rézkorszak volna a második.

A halászatra ez nem illik reá teljesen, a mi e foglalkozás természetéből önkényt folyik is, a hol t. i. a fa természetszerűen nagy fontossággal bír s épen ezért birhatott a legrégibb korszakokban is.

Ha a lekelő kőszakóczákat tekintjük, a melyek közfelfogás szerint a legrégibb halászszerszámok közé soroltatnak, legott felötlik a kérdés: mi következett azután, mikor az ősember a kőfejszével léket ütött a jégbe? mivel halászott? horoggal, szigonynyal, hálóval? Erre nincs biztos felelet.

Ezenkívül láttuk azt is, hogy a csont, illetőleg szaru, mindig nagy szerepet játszott, éppen a legrégibb korszakban is.

A fa, az elpusztult; de bizonyos, hogy a kőfejsze nyele csak fa lehetett, a csontszigony nyele azonképen.

Nem menekülhetünk attól a föltevéstől, hogy a fa, a nád a legrégibb korszakokban is nagy hivatással birtak a halászatban, már azért is, mert a dolog természeténél fogva az u. n. rekesztő halászat követelheti magának az ősiség kérdésében a legelső helyet.

Elállani a hal útját s bizonyos irányokba terelni: ezt a természettől, az áradó pataktól, folyótól, a dagadó és apadó tengertől tanúlhatta az ember s a verés, a vészlés eszméje annál könnyebben jött eszmekörébe, mert a fa, a nád könnyen idomítható s e tulajdonságot észrevehette. Hiszen már a tűz révén is szükségképpen megismerkedett az anyag tulajdonságaival.

És a faneműek ősi használata mellett szól maga a jelen is, mert a rekesztő halászat mindenütt dívik, valóságos *világhalászat;* a fa a halászatban, mint iparban és népfoglalkozásban mindig első helyen szerepel.

Igaz, hogy a messze multakban nyoma veszett, mert mulékony anyag.

És mi az a rekesztő halászat?

A vizet elterelik természetes medrétól s ez utóbbit elrekesztik, úgy, hogy a benne lévő hal szárazon vagy oly kevés vízben marad, hogy kézzel kifogható; ez a *duga;* minden bizonynyal ősrégi mód.

A vizet egész szélességében, vagy részben, sűrűn levert husángokkal vagy nádfalakkal átfogni s így a halat «falhoz szorítani»: ez a *vészlés, verés,* illetőleg a *czége.*

A husángokból vagy nádból alkotott rekesztő falat előbb öblöze-

tekkel, utóbb öblözetes tévesztőkkel, u. n. fejekkel ellátni: ez a *vejsze*. Ezeket a tévesztőket a helyváltoztatásra alkalmatosakká tenni, a halat verésekkel feléjök terelni: ez a *vesszővarsa*.

Az utóbbiakhoz fánál, illetőleg vesszőnél, nádnál, egyéb nem kell. Tisztán magyar szempontból úgy alakúl a sorrend, hogy a magyar királyok adományleveleiben, már a legrégibb időben, és ott, a hol a halászat módja az okiratban ki van fejezve, első sorban a rekesztő halászat szerepel u. m. a *varsa* (1094), a *vejsze* (1200), a *czége* (1248); ettől a halászási módok régiségére nézve a bizonyító erőt nem lehet megtagadni.

Most pedig áttérhetünk a szerszámok összehasonlító tárgyalására; elkezdvén a sorozatot azokkal, a melyek magyar szempontból történeti becsűek.

MAGYAR TÖRTÉNETI HALÁSZSZERSZÁMOK.

A magyar halászat történeti mesterszavairól írva, a magyarázat, illetőleg bizonyítás első sorban az okiratok szövegére támaszkodott s az is főtörekvés volt, hogy az okiratok mesterszavait az élő nyelvben fölkeressük s ezen az uton minden kétséget kizárjunk.

Ezekután ennek a szakasznak csak az a feladata lehet, hogy magukkal a tárgyakkal vagyis szerszámokkal megismerkedjünk.

Első sorban áll a reszkető halászat, a melyről e szakasz bevezetésében megemlékeztünk.

a) A CZÉGE.

A régi okiratokban: Chege, Zeege, Zege, Zeyge, Seyge, Zeyge, Zegge, Szegje, Segye és Segs-tó; latinúl: captura.

Az angol, német és franczia halászat ismer egy hálót, mely a magyar piszke-hálóval egyezik s a mondott népeknél oly nevet visel, mely a magyar czégére emlékeztet. A nevek im ezek, németül: Sege, Zege, Sägenetz; angolúl: Seine, francziáúl: Saine, Senne. Kétségtelen dolog, hogy mind e nevek a görög húzóháló nevétől erednek, a «szagéné»-től* s innen a latin sagena húzóhálótól, mely hálónemet, a vetőháló mellett, az apostolok is használták.

* σαγήνη — Zugnetz.

Hogy a magyar *czége* épen csak rokon hangzású és valójában egészen más természetű halászszerszám, az már abból következik, hogy Magyarországon, helyhez kötve, királyi adomány tárgyáúl szolgált. Adományozták a czégét a magyar királyok úgy, mint akár egy várat, vagy földet s így helyhez kötött szilárd alkotmánynak kellett lennie; az is volt, a mint ezt az élő szó, élő szerszám és élő gyakorlat, minden kétséget kizárva ma is bizonyítja.

A magyar czége háromféle; mind a három formájának lényege az, hogy a vízfolyás elrekesztessék s a hal kényszerítve legyen az átkelést, vagy menekülést egy bizonyos ponton megkisérteni, a hol azután a fogókészülék be van állítva.

34. ábra. Székely czége.

A terelő készülék a *czége;* a fogókészülék helye a *kapu,* mely utóbbi nyilván egyezik a régi okiratok «*Kapusfeu*» kitételével, mert a tömlöcz rész maga a *fej* vagy *fő.*

A legkezdetlegesebb forma a székelyek czégéje (34. ábrája), hol a kövekből rakott V alakú rekeszték (*cz*) a *czége,* ennek csúcsa (*k*) a kapu, a melybe a vesszőből fonott *bocskorvarsa* van beállítva.

A *czégének* ez alakja kiválóan hegyi patakokban dívik. A halász arra ügyel, hogy a víznek a kapu felé nagy esése legyen. Hogy minél sebesebb folyást érjen el, a V fenekét vesszőből fonott vészléssel rakja ki, mely sokszor a bocskorvarsának közvetlen folytatása. Mire a czégét berendezte, gübűlő rudat ragad a kezébe s jó messziről űzni kezdi a halat, mely, megriadva, nyílsebesen tovairamodik, belékerül a V-be, melynek esése belésodorja a bocskorvarsába, a melybe a hal beléékelődik, miután fejét és úszószárnyait öszsztörte-zúzta.

Van eset, hogy bocskorvarsát sem állítanak a *czége* kapujába, hanem csak egy nyaláb galyat szorítanak be pár kővel lenyomva, mert ez is elég, hogy a sebes sodrás a halat belévágja s összeroncsolja.

Csak a rangosabb halász veszi elő a farszákhálót, hogy a kapuba beállítsa s a halat tisztán, elevenen kifogja. Ez rendesen többedmagával jár: egy-két koma gübűl, azaz hajtja a halat, a főhalász pedig a farszákhálót állítja be.

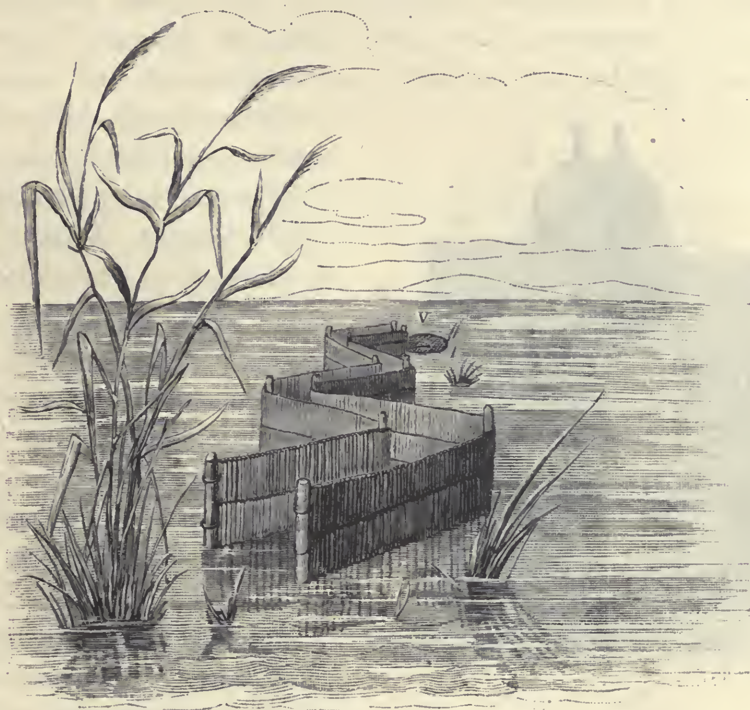
35. ábra. Magyar czége.

A székely czégéhez képest a *magyar czége* sokkal fejlettebb rekesztő halászszerszám (35. ábra), a melynél egy czölöpökre fektetett gerenda fogta át a vizet s e gerendához támaszkodott a sűrű karó-verés, mely a halnak útját állotta; a verés közepén kihagyás, vagyis *kapu* volt, a melybe a halász a kamzsahálót beállította, a mint ezt az ábra föltünteti. Az alkotmány oly szilárd, hogy a halász a kapu fölött a gerendán foglalt állást s úgy tette be s emelte ki a hálót.

Ezt a magyar czégét tartom én a történeti *czégének,* mely adomány tárgyát képezte; természete szerint alkalmatos volt arra, hogy nagy folyót is átfoghasson s az óriási vizát is az ember hatalmába ke-

rítse, tehát az okiratok szava értelmében *«captura usonum,»* azaz: vizafogó lehessen.

A *czigány-czége* (36. ábra) mely Komárom tóságaiban dívik, noha alkalmazása szerint — tavakban — közeledik a vejszéhez, — mégis igazi *czége;* halterelő, tehát czégés része alapjában szintén V szerű; de menetében többszörösen könyökszerűen meg van törve, nyil-

36. ábra. Czigány czége.

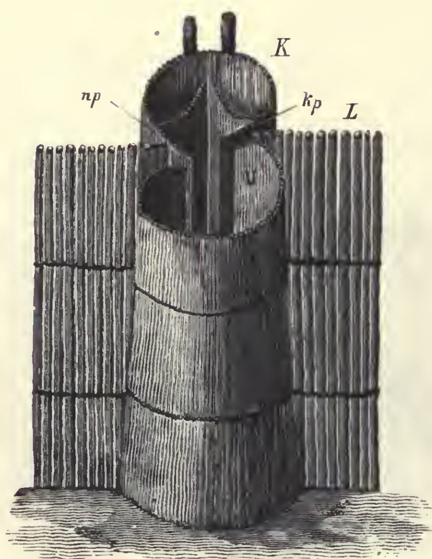
ván azért. hogy a netán megfordúló halat megtéveszsze. E *czége* kapujában egy zsákszerű háló (V) van alkalmazva, mely a tulajdonképeni fogókészülék.

Mielőtt a czégét elhagynók, szükséges megjegyezni, hogy mindazok az újabbkori magyarázatok, a melyek a *«Csege, Czege»* történeti mesterszavakat mesterséges gát értelmében általános érték szerint veszik, nyilván rosz nyomon járnak, mert a *czége* régi okiratainkban kizárólagosan csak halászattal való összefüggésben fordúl elő, s hogy mi lett légyen, ezt minden kétséget kizáróan mondja nekünk a magyar halászat élő mesterszava és gyakorlata.

b) A VEJSZE.

A régi okiratokban: veiz, weyz, wyz, weyzhel, ikerweyz, coneweyzi, jákoweyzi, Andraweyzhele; latinúl: clausura, laqueus.

Történeti irodalmunk, a mint tudjuk, a halastavak megszámlálhatatlan sokaságának föltevésében odáig jutott, hogy régi okirataink magyar mesterszavait, a melyek a fogalom biztosítása miatt vétettek föl az egyébként latin szövegbe, előszeretettel halastavaknak érti és magyarázza. Ezen az úton odáig jut, hogy pld. IV. Béla királynak 1268-ban kelt okiratából, mely arról is szól, hogy a komáromi várispánnak Megyernél tizenhat «*weyzhele*» volt, azt következteti, hogy ez ugyanannyi «halastó». A mennyire az okiratok a szerkezetre is vetnek némi világot, legkivált a «*weyz*»-zel kapcsolatban, ebből keletkezett a történetíróknál az a föltevés is, hogy voltak oly «*halastavak*» is, a melyek tavakban és folyókban «*külön elrekesztés*» által késziiltek.

37. ábra. Magyar vejsze.

Kétségtelen, hogy a vejsze adomány tárgyát képezte, tehát más, mint helyhez kötött halas nem lehetett; de hogy nem volt halastó, azt az élő mesterszó, élő szerszám és az élő gyakorlat bizonyítja. Itt is a rekesztő halászattal van dolgunk.

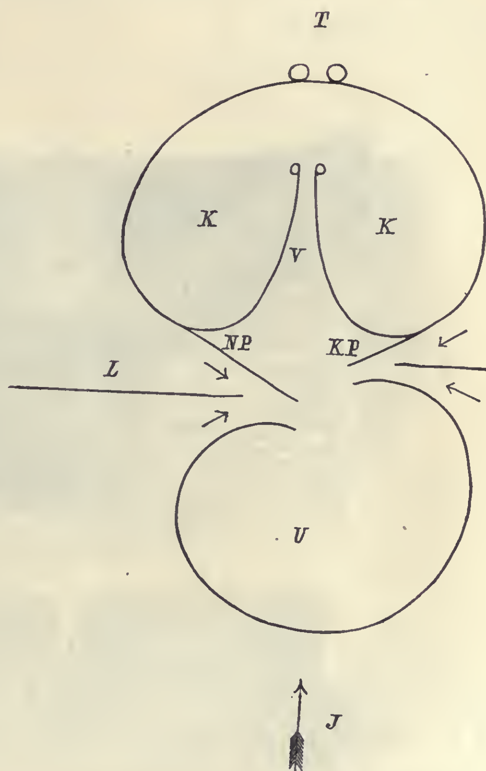
A *magyar vejsze* (37. ábra) jogosan követelheti magának, hogy magyar történeti halászszerszám legyen, mely egykoron királyok adományát képezte.

Rendesen fallá összekötött nádból, ritkán vesszőből való s szilárdan le van verve.

Részei: a *lésza* (*L*) mely az elrekesztett víz szélességéhez képest, kisebb-nagyobb távolságra, sövényszerűen nyúlik s a halnak útját állva, ezt arra kényszeríti, hogy átbúvót keressen.

Az átbúvó egy tévesztő, mely — akár víz mentében, akár ellenében jöjjön is a hal, prédáúl ejti. Ez a *vejsze feje,* melynek részei a *kürtő* (*K*), a melyben a hal megfogódzik; a *nagypelőcze* (*np*), mely a halat tereli; a *kispelőcze* (*kp*) hasonlóképen; az *udvar (U),* a melybe a hal legelőször betéved, hogy utóbb a *kürtőbe* jusson és fogva legyen.

Hogy e fej szerkezete egészen világossá váljék, ám álljon itt az alaprajz (38. ábra).

38. ábra. A magyar vejsze fejének alaprajza.

Itt *J* a vízfolyás irányát mutatja, ha folyásban áll a vejsze. *L* a *lésza,* a melyhez egyfelől a *nagypelőcze* (*NP*) másfelől a *kispelőcze* (*KP*) idomúl, úgy, hogy a hal mindkétfelől négy irányban — mely kis nyilakkal van jelölve — kisértheti meg az átbúvást; de mindannyiszor az *udvarba* (*U*) kerül. Itt körülúszva mindig arra tart, a merre a legtágasabb tér nyilik, t. i. V féle, hol átbúvik s a *kürtőbe* (*K*. *K*) kerül. A kürtőben azután körül uszkál; de élben állván a szűk átbúvó, ezt sohasem találja meg. A halász a merítő szákkal a kürtőbe nyúl, s kifogja a benneszorúlt halat; *T* a tartó karózat.

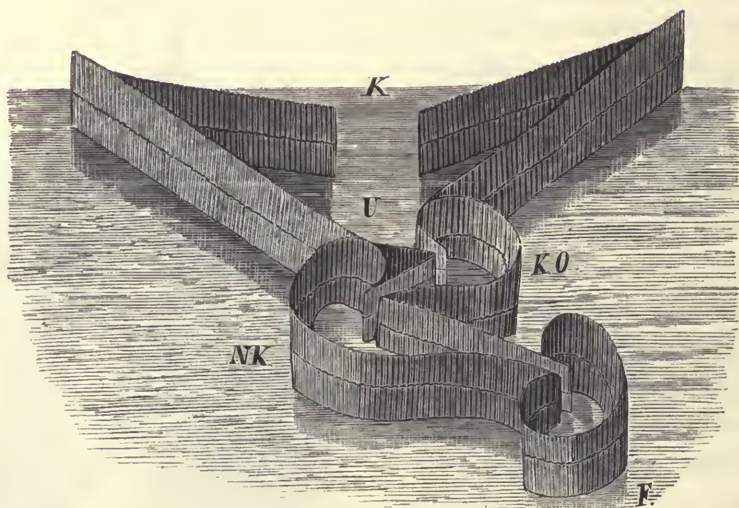
Ott, a hol egy tavat, vagy széles vízfolyást kell a *vejszével* elrekeszteni, a *lésza* hosszában több fejet alkalmaznak s a *lészát* kanyarogva, vagy könyökösen viszik, mely esetben a fej, mindig a könyökbe esik.

A legkifejlettebb alak minden bizonynyal a *Fertő* tó partján lakozó magyarságnak u. n. *kürtője,* mely szerfölött szövevényes és kimivelt rekesztő szerszám, a mint ezt a 39. ábra mutatja.

Ez a nagyérdekű vejsze rendkívül szövevényes és kivált *kapuja* (*K*) az, a mely a japán *Yerivel* rokonnak mutatja.*

Az egész válogatott nádból való, korczvesszővel kitünően kötött s részei szerint a következő; *K* a kapu; *U* az udvar; *K* O. a kotrócza; Nk. a nagy kotrócza (Saród), «szerszám» (Hegykő), *F* a fej, a melyben a hal megfogódzik.

Hogy e nevezetes szerszámot egészen megértsük, álljon itt az alaprajza is (40. ábra).

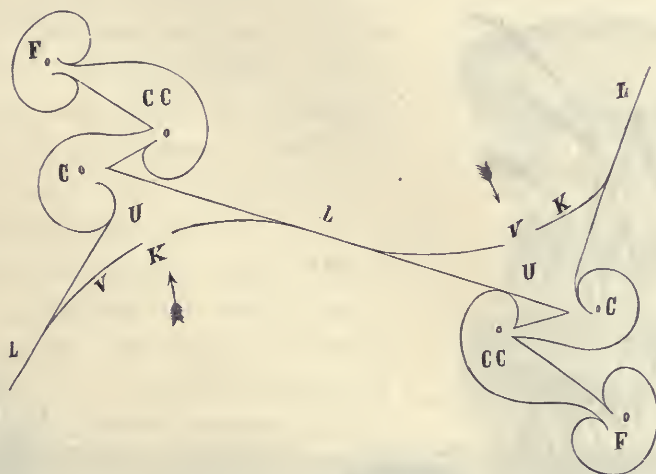
39. ábra. Kürtő.

Itt *L, L* a lésza, vagyis nádfal, a melylyel a körülményekhez képest az átjáró helyet elrekesztik, még pedig mindig könyökösen. A könyökökbe van alkalmazva a tulajdonképpeni *kürtő,* vagyis haltévesztő. A hal a nyíl irányában kisérti meg az átjárót s oda kerül az első veréshez (*V*) melynek nyilása (*K*) a *kapu,* innen belé kerül az *udvarba* (*U*) innen az átbúvón a *kotróczába* (*o. C*) innen ismét egy másik átbúvón (*o. C. C.*) a *nagy-kotróczába;* innen végre az utolsó átbúvón a *fejbe* (*o. F.*)

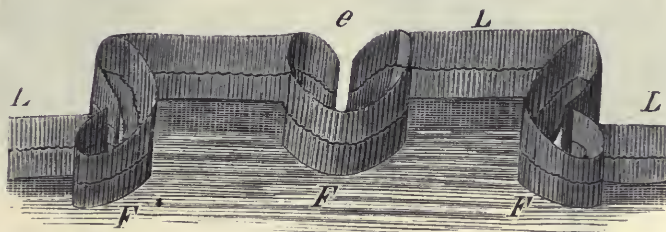
A Beregben és Ungban dívó, vesszőből kötött vejsze (41. ábra) átmeneti alak, a mely a magyarság szerszámától a szlávokéhoz — köznéven ráczhoz — vezet.

* Igen nagy kár, hogy e japán kürtőnek alaprajza az i. h. nincsen meg s egyelőre pótolhatatlan.

Itt a könyökösséget nem a lésza (*L*, *L*) hanem a kürtő vagy fejnek (*F*) különböző irányba való fordítása alkotja meg, mint mondják «mindenfelől *várja* a halat» s ez a mód finom biologiai ismeretre vall, mert az akadályra találó hal végig tapogat a falon és — sarokra akadva — bekanyarodik. Így ha az előlrül (*e*) váró fejet elkerülte is, az oldalt állók egyikébe téved és fogva van.

40. ábra. A Fertő melléki kürtő alaprajza.

41. ábra. Beregi vejsze.

A magyar vejszénél sokkal egyszerűbb a rácz vejsze (42. ábra), mely magyar földön a ráczságnál és oláhságnál, elvétve azonban a magyarságnál is dívik s leginkább tavakban használatos.

Ez csak *lészából* és *kürtőből* áll; az *udvar* és a *pelőczék* hiányoznak.

A vejszének ez a neme majdnem mindig könyökösen terjed s a fej nyilása felváltva erre, majd arra áll, a mint ezt a 42. ábra mutatja, úgy hogy bármely irányból jöjjön is a hal, okvetetlenül *kürtőbe* kerül.

Nádas tavakban a halászok fölhasználják lészák helyett a tömött nádüstököket s a fejeket a nádüstökök átjáróiba állítják be; ilyen módon lehet egy halásznak egy és ugyanazon tóban tíz-husz *vejszehelye* is, mint volt régente a komáromi várispánnak tizenhat, a Megyerieknek öt. A hol a helyiség viszonyainál fogva két *vejszefő* közel áll egymáshoz, ott keletkezik az *ikervejsze;* a tulajdonos szerint pedig,

42. ábra. A rácz vejsze.

mint régenten állott, Jakabvejsze, Kónyivejsze, András vejszehelye, úgy áll ma a Kis Pál, Nagy Pál vejszéje.

c) A VARSA.

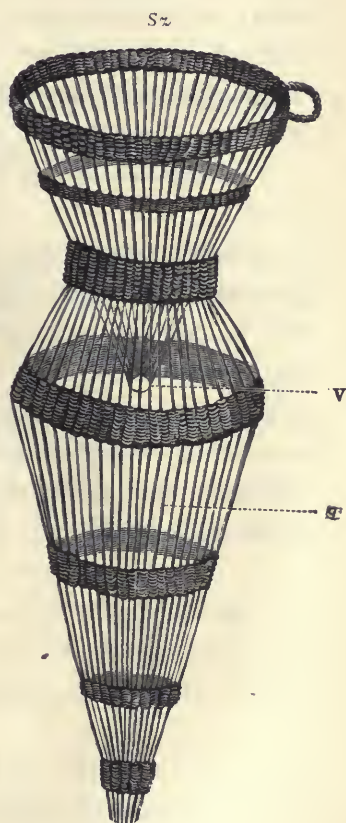
A régi okiratokban: Ansa és Worsa; a szótárakban Verse is.

A varsák között, a melyek számos alakban és szerkezetben élnek, a ma is élő *fülesvarsa,* mely taraján fület visel — a melynél fogva kiemelhető — s a mely vesszőből van fonva, tarthat jogot arra, hogy a magyar történeti halászszerszámok között helyet foglaljon, mint-

hogy neve a régi okiratokban előfordúl, s a vele való halászás joga adományozás tárgyát is képezte, a mint ez már a mesterszavak között föl is volt említve.

A füles-forma kétféle: tömött fonású, csíkokra; és ritka kötésű, mindenféle halra; alkalmasint az utóbbi az, a melyet a régi okiratok ansa alatt értenek.

A legszebb kötésű s olyan, hogy derék hal is kerülhet belé, az, a mely a Krasznán — Kis-Majtényban — dívik (43. ábra) a hol igen ősi ízű halászat él, több oly szerszámmal, a melyen se fonal se szög; sőt a mely tisztán veszszőből és háncsból készül.

43. ábra. Fülesvarsa.

Itt *Sz* a *varsa* szádja vagy taraja, a melyen a hal betéved; taraján van a fül, a melytől latin neve (ansa) ered; *V* a vörcsök, a melyen áthaladva, a hal a tömlöczbe (*T*) kerül belé, a honnan többé nem szabadúlhat, mert a tömlöcz fara csóvával van bedugva.

A varsa átmenetet képez a rekesztő halászattól a mozgóhoz s többféle alkalmazása dívik. Behelyezik folyókba partmentében, néha halterelő verést is alkalmazva hozzá; vagy tavakban nádüstökök átjáróiba; rendesen éjszakára rakják be, reggel pedig kiemelik s ez a kiemelés az okiratokban előfordúló «elevatio ansarum».

Ezek a szerszámok azok, a melyek valóban történetiek s természetüknél fogva csak ezek lehettek adomány tárgyai, mert helyhez kötve, az ellenőrzést, a jogélvezet e főfeltételét, lehetővé tették.

Az, a ki a halászati jogot élvezte, jelen lehetett, vagy kirendelhette emberét, valahányszor a *czége* kamzsahálóját kiemelték, a *vejsze* kürtőjét merítették, a *varsákat* kiemelték: tudta hol és mily időben keresse embereit, mert a szerszám helyhez volt kötve. A mozgó halá-

szat kevésbbé volt alkalmatos erre, mert az eltagadásnak tágas tért nyitott.

A mozgó halászatra nézve nem döntött a szerszám, hanem a terület; adományoztattak halásztanyák — alkalmasint mindig a legjobbak, úgy hal, mint meghalászás tekintetében — s a halászás módja az ellenőrzés módjával együtt a jogélvezőre volt bízva; gyakorolhatta, a mint tudta; az adományozás e neme mint «piscatura» vagy «piscatio» szerepel az okiratokban, tehát tanyahalászatot, a gyalommal vagy öreghálóval valót jelentett, a mint ez már a szóegyeztetés szakaszánál ki is volt mutatva.

De ezeknek a rekesztő szerszámoknak még más jelentőségük is van.

A kőből rakott *czége,* kivált ha *kapujába* nem *varsa,* hanem csak ágnyaláb van betéve, hogy a hal összetörje magát, valóban őstörténeti kezdetlegességű; majdnem teljes biztossággal fogadhatjuk el, hogy ősi korból eredve maradt reánk. S szorosan véve a rekesztő halászat többi alkotmánya — a még a varsa is, mihelyt verésekkel van ellátva — a kő-czégének csak fejlettebb változata.

Ezek tehát a maguk összességükben mindenesetre ősrégészeti jelentőséggel is birnak.

IV. ŐSRÉGÉSZETI ÉS NÉPRAJZI VONATKOZÁSÚ MAGYAR HALÁSZSZERSZÁMOK.

A fejtegetés során haladva, következik az az anyag. mely hivatva van az élő magyar népies halászatnak az ősrégészeti leletekkel való rokonságát kimutatni.

1. A HÁLÓ- ÉS FENÉKHOROGSÚLYOK.

A súlyozó köveknek a halászat gyakorlatában való szerepéről tüzetesen egyelőre nem szólunk, mert ennek ott a helye, a hol az élő halászati módok részletes bemutatás tárgyai lesznek.

A mi azokat a mesterszavakat illeti, a melyeknek alkalmazása már itt következik s nem mellőzhető, ezekre nézve a Mesterszótár megadja a felvilágosítást; teljesen majd kidomborodnak azok a könyv későbbi szakaszaiban.

A hálósúlyokról, úgy azokról is, a melyek a fenékhorgon alkalmaztatnak, általános tekintetben a következőket kell előrebocsátani.

A hálókra alkalmazott súlyoknak háromféle a rendeltetésük:

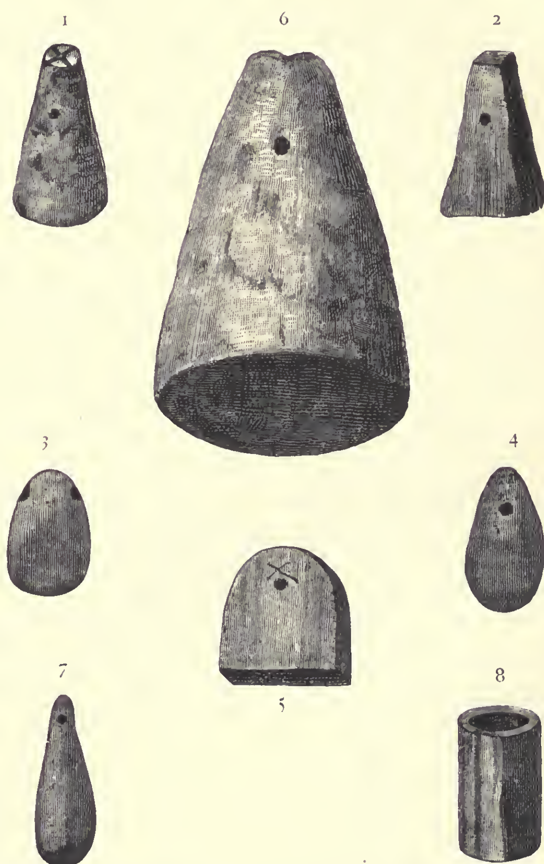
1. Hogy a háló a vízben bizonyos, legtöbbször függőleges, falszerű állásba jusson s így a halnak útját állja; e végett a köveknek mindig megfelel egy úszó fa, az u. n. para, palla stb., mely a háló fölét a vízszínén tartja, míg a súly a háló alját lesülyeszti; ezek súlyok a *hálókövek.*

2. Hogy a háló húzásközben bizonyos irányban vezethető legyen; ezek a súlyok a *csattkövek.*

3. Hogy a hálónak az a része, a melyben a hal megfogódzik,

nyitva, illetőleg kinyujtva maradjon; ezek a *torok-* vagy *monykövek* és a *káta-, seggi-,* vagy *szepikövek.*

Hozzájárulnak ezekhez kivételképpen azok a súlyok, a melyek a hálónak bizonyos részét jelezik, hogy a halász megtudja róluk, vajjon a háló egyenletesen jön-e ki a vízből. Ezek a *túzsérkövek.*

4. ábra. — Őskori hálókövek. 1. Szihalomról; 2. Ugyanonnan; 3. Szentes; 4. Szihalom; 5. Pécsvidéke 6. Tószeg; 7. Ó-Egyiptom; 8. Körös-Tarcsa: Turbukvas (újkori).

Az ősrégészeti kövekről tudnunk kell, hogy kétfélék vannak, u. m.

1. Halászsúlyok;

2. Takácssúlyok.

A halászsúlyoknál a felismerés a kopás alapján történik, mert a hálónak a halasvizek iszapos, homokos, kavicsos fenekén való vonszolása a követ, mely újkorában rendszerint kupalakú és szegletes,

cseppformára koptatja; holott a takácskő leginkább a lyukán kopik és töréseket, csorbításokat mutat.

Ezek után rátérhetünk a kövek tárgyalására, még pedig tisztán azon az alapon, a melyet egyfelől a magyar Nemzeti Múzeum kitünő ősrégészeti gyűjteménye, néhány más járúlékkal, és evvel szemben az az anyag nyújt, a mely a mai magyar halászság szerszámján található. A mennyiben itt-ott más anyagnak a belevonása elkerülhetetlen, az a maga helyén meg lesz mondva.

A 44. ábrán bemutatott sorozatban az 1. ábra kúpalakú, kerek, a 2. ábra kúpalakú szögletes hálókövet mutat, még pedig új, használatlan korában, holott a 3. és 4. ábra a használat folytán csöppformára elkopott hálókő. Legott feltünik, hogy a lyukak, a melyeknél fogva a kötés történik, kikopást nem mutatnak, a mi onnan van, hogy a vízben a kopás más törvény szerint történik; mert a kő súlya, s így hatása a madzagra, lényegesen meg van változtatva.

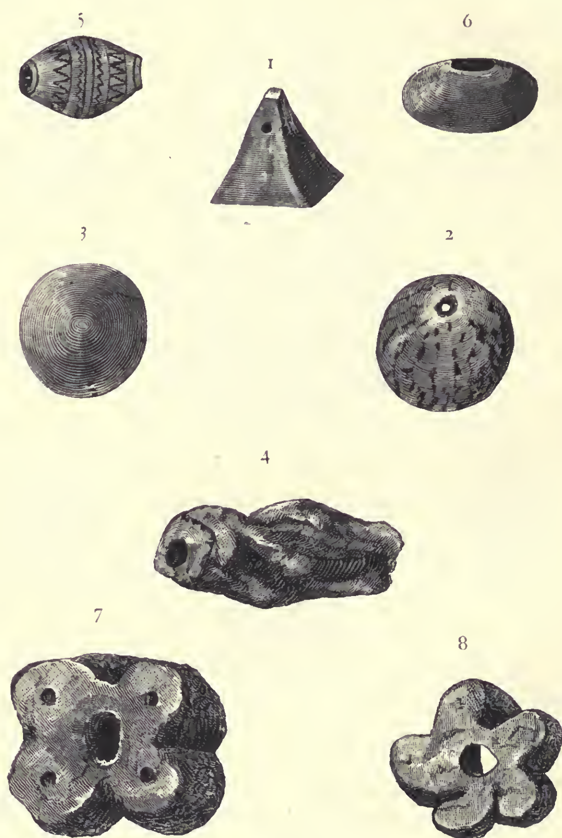
A 7. ábra szintén kopott hálókövet mutat, a mely az ó-egyiptomi halászbokor — lásd 25. ábra — hálóján látható után van kirajzolva s egyáltalában a 4. számú ősrégészetinek — Szíhalom — megfelel.

A 6. ábra torok- vagy monykő; ez arra való volt, hogy a háló kátáját — zsákját — nyitva tartsa; holott az 5. ábra oly követ mutat, a mely lapos-íves formájával megzavarhatna, ha — mint ki fog tünni — az élő halászat galacsér köve nem nyújtana kellő felvilágosítást.

Folytassuk egyelőre az ősrégészeti sorozatot. A 45. ábrán az 1. számú rajz egy kiváló alakú, használatlan hálókő, alkalmasint kavicsos medrekre való, erre mutat kiszélesítése ott, a hol a kő a kopásnak leginkább ki van téve. A 2. számú kő már u. n. *galacsér*, a melylyel az élők között majd megismerkedünk; a 3. számú golyóalakú *káta-* vagy *seggi*-kő, míg a 4. számú a *turbuk*-kövek közé tartozik. Mindezek az alakok — a mint későbben látni fogjuk — a folyó vagy egyáltalában halasvíz fenekének természetéhez vannak alkalmazva s részben igazi súlyozók, részben feszítők vagyis kátakövek.

Az 5. és 6. számú kövek azok közé tartoznak, a melyek az ősrégészeknél az «orsókő» elnevezés alatt járatosak, némelyek szerint azonban a nyilak súlyozására is szolgálhattak. Annyi bizonyos, hogy az

orsókövek között számos olyan van, a melynél a kopás minősége reá mutat, hogy az vízben kopott, mert a felület bizonyos fénytelen simaságú; de a mai hálófölszerelés analógiái is erős érvül szolgálnak a mellett, hogy nem orsó-, hanem nagyobb részben hálókövekkel van dolgunk; sőt az a körülmény is e mellett szól, hogy e kövek leginkább halasvizek mentén fekvő őshelyeken találtatnak.

45. ábra. Őskori hálókövek. — 1. Szihalom; 2. Csépa, Pokaháza; 3. Mikola; 4. Szentes; 5. Szelevény; 6. Szelevény; 7. Szentes; 8. Sövényháza.

Az, hogy némelyik ékítményes, háló jelre magyarázható, tehát *czéla-* vagy *bötök-kövekké* avatja azokat egyfelől, másfelől az a rendeltetésük is lehetett, hogy a háló tulajdonosa szerszámát mindig fölismerhesse; tehát *jeles*-kövek lehettek.

A 7. és 8. számú kövek nyilván *túzsér* minőségűek, a melyek a húzóháló szárnyainak részeit jelezték s lehetővé tették, hogy a

szárnyak kihúzása egyenletesen történjék. És minthogy ez az u. n. *összevárás* csak a kátás gyalomnál fontos, bizonyos, hogy ezek a *tűzsérkövek* nem az öreghálóról, hanem a gyalomról valók.

Mindezeken a köveken kivehető, hogy mindenik rendeltetéséhez képest eredeti készítmény; agyagból kiformálva kiégettetett.

A mai hálókövek csak némely vidéken készülnek így; legtöbbje

46. ábra. — Hálókövek. 1. Hódmező-Vásárhely; 2. Bodrogköz; 3. Körös-Tarcsa; 4. Algyő; 5. Ólomkarika, általánosan; 6. Kenesse; 7. Tihany; 8. Tihany; 9. M.-Velencze, nyárfa kéregből készült jel; 10. Tihany; 11. Tihany.

kalapács, véső és szekercze segítségével tégláből van formájába tördelve.

A mai hálókövek előttünk álló első sorozata (46. ábra) már az első pillanatra is határozott rokonságot mutat a letárgyalt ősrégészeti kövekkel. Az 1. számú, a Hódmező-Vásárhelyről való, alak szerint megfelel a 45. ábra 5. sz. ősréginek; a 3. Körös-Tarcsáról való, meg-

felel a 45. ábra 2. számú ősréginek; a 6. számú Algyőről való kátakő megfelel a 45. ábra 3. számú ősréginek. Úgy találjuk, hogy a 4. számú ólomkarika, alapjában véve «orsókő» alakú, ormós mint a 45. ábra 5. számú ősrégi *czélakő;* hogy a 44. ábra 8. számú *turbukvas* megfelel a 45. ábra 4. számú ősrégi *turbukkőnek;* szóval, hogy a jellem nagyban és egészben ugyanaz a régieknél és a maiaknál. A tihanyi 8. számú *túzsér,* mely a hálószárny felehosszának a jele, igaz, hogy elüt az ősrégi *túzsérkövektől* (45. ábra 7. 8.), de ez nem lényeges, mert mind a két forma kirívó a többi kövek közül: s ez a döntő. A tihanyi téglából van kitördelve, az ősrégiek eredeti készítmények; a mai haladást mutat, mert kevésbbé akadós, a mi a halászszerszámnál igen fontos.

A 2. számú bodrogközi *galacsér,* mely egészben megfelel a 45. ábra 2. számú ősréginek.

Az 5. számú Kenesséről való termés hálókő; a 7. számú tihanyi *monykő* egyszerűen kantáros tégla, holott az ősrégi (44. ábra 6.) eredeti készítmény, melynek mai analógiáját majd alább találjuk meg. A 10. számú a kihúzó kötél *bötkét* mutatja, mely a kötél felehosszát jelezi; a 11. számú *czéla,* mely ugyane kötél negyedhosszát jelezve, rendesen befűzött posztódarab; az ősrégi *czélakő* (45. ábra 5.) lyukasztásából indulva, mely kisebb hálók véknyabb húzózsinegének felel meg, ez is ily hosszúsági jel lehetett. Végre a 9. számú a magyar-velenczei *lógós,* voltaképen két para, mely a háló fölén mutatja a szárny felehosszát.

Rávetve szemünket a következő sorozatra (47. ábra) alig különböztethetünk az ősrégi és a mai között; már pedig e sorozatban csak a 10. számú hálókő ősi s az erdélyi Csáklya helyről való (Herepey-féle gyűjtemény a nagyenyedi kollégiumban). Ez a kő szakasztott mássa az ó-egyptominak és a többi őskövek közül azokénak, a melyek csepp formára koptak. A 8. patakból való kerekre kopott s kantáros kő a Latorczáról, a 7. szegedi *böncső;* az 1. egy kiválóan szép, nagy *halászkő,* melyet Pinnyéd halászai akkor kötnek a hálóra, mikor nagy mélységben halásznak s arról van szó, hogy a háló föle is alámerüljön; a 2. ismét Körös-Tarcsáról való, alúl nyerges, hogy kantározható is legyen; a 3. Balaton-Füredről származó, rendes *hálókő.*

Kiváló figyelmet érdemel egyfelől a 4. és 9., másfelől az 5. kő. Az előbbiek Keszthelyről valók. A 4. hálókő, a 9. torokkő vagy

monykő, melyeknél az árkolás a kötő zsineg befogadására való; ez az árkolás megvan azokon a köveken is, melyeket a svéd NILSSON a kőkorszakból kimutatott; az egész alak ellenben megfelel azoknak a

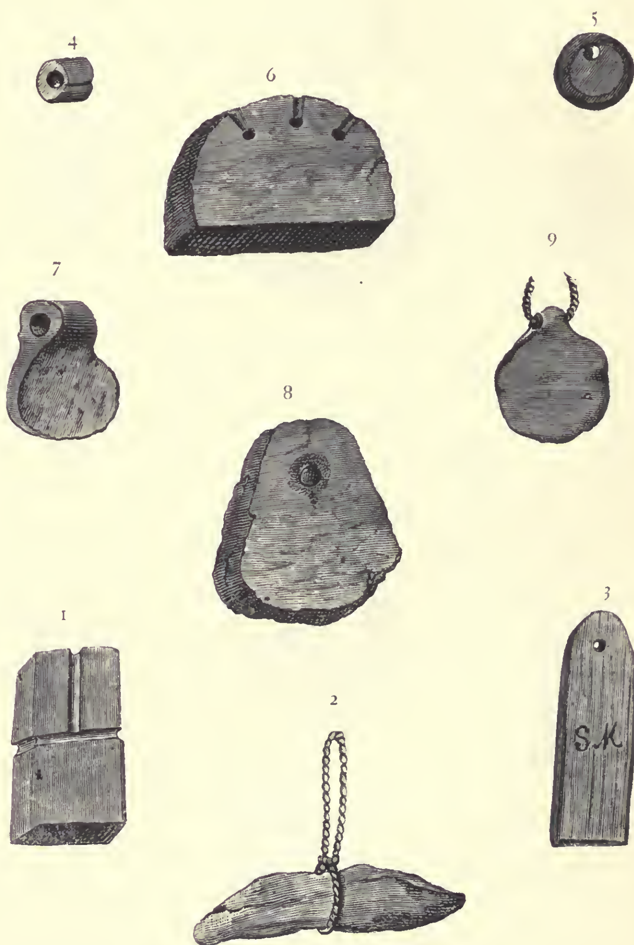

47. ábra. Háló- és horogsúlyok. — 1. Pinnyéd; 2. Körös-Tarcsa; 3. Balaton-Füred; 4. Keszthely; 5. Szentes 6. Szolnok zurboló golyó; 7. Szeged; 8. Latorcza; 9. Keszthely; 10. Csáklya, ősi.

köveknek, melyeket TORMA KÁROLY — Aquincum ásatója — napvilágra kerített s rendeltetésük szerint keszthelyi köveim nyomán határozott meg.

Az 5. kő Szentesről való nagy *böncső,* a fenékhorognak nagy mélységekbe való bocsátására, igen feltünő árkolással, mely ismét kőkori jellemű.

A 6. ábra egy nagy, közel mázsás zurboló vasgolyó Szolnokról,

48. ábra. Hálósúlyok és Pősök. — 1. Szepikő Szolnokról; 2. Nagykövellő Keszthelyről; 3. Lapoczka Szolnokról; 4. Marázsavas Sz. Keresztúrról; 5. Ólomsúly Nagy-Enyed; 6. Túzsér Keszthelyről; 7. és 9. Lapos hálókövek Szolnokról; 8. Csattkő Szegedröl.

melyet, hosszú kötélre kötve, arra használtak, hogy a halakat a mélységek fenekén lévő gödrökből kizavarják.

A 48. ábrán ismét a hálósúlyoknak van egy sorozata, mely teljesen ősi benyomást kelt, noha merőben mai keletű. A 6. számú túzsér

téglából tördelve a kötésben árkolást mutat. A reákövetkező 7. és 9. számú hálókövek eredeti készítmények, fazekasoktól valók, a tavokon dívó gyalomról eredők — Szolnok-Tószeg s — 9. számú kíválóan érdekes, azért, mert e fajta, még a füles részben is lapos hálókövek eddig csak az ó-vend ősi telepekről ismeretesek, a miről a berlini városi múzeum tanuskodik.

A 8. számú csatt-kő, tégláből kitördelve, önkénytelenül is emlékeztet arra az őskori monykőre, a mely a 44. ábrán 6. alatt látható; míg az 1. szám alatti szepikő — Szolnokon «szebeszkő» — keresztes árkolásával teljesen csatlakozik a svéd kőkori kövekhez.

A Keszthelyről való 2. számú nagykövellő, mely az eresztőháló két végén és közepén látható, hosszúkás terméskő.

Az u. n. *pősök* sorába tartozik a Szolnokról való «lapoczka» (3. sz.) mely fából való s a háló inára kötözve, megóvja ezt az iszapba való bevágástól.

A 4—5. rajzok vas és ólomsúlyok; az előbbi a székely vezető- vagy marázsahálóról, a másik az alsófehérmegyei kétköz hálóról való s mindkettő élénken emlékeztet azokra az őskori «gyöngyökre», a melyek vízikopást mutatva, nem fogadhatók el ékszerekűl.

A kövek utolsó sorozata ime következik (49. ábra). Az 1. ábra kopott (avét) hálókövet mutat, mely Tihanyból való s eredetileg négyszögletes-kúpalakú volt, tehát régebben hasonlított a négyszögletesen-kúpalakú őskori és a mai hasonló köröstarcsai kövekhez, most pedig hasonlít az ó-egyiptomi és csáklyai és a szíhalom-szentesi (44. ábra 7. 3. 4. és 47. ábra 10.) őskori avét kövekhez.

A 2. kő füles böncső, a 7. árkolt böncső, mind a kettő a Szegeden dívó fenékhorogról való, míg az 5. 6. számú kúpalakú s részben jegyes *(A. K.)* hálókő a Körös-Tarcsán dívó gyalomról való.

Végre megismerkedünk a 4. számú kátakővel Petrahóról, mely durvaszemű trachytkőből van kitördelve és a Csongrádról való pallókővel (3) a fenékhorogról, mely durva szemű homokkőből tördeltetett ki.

Az ős- és újkori háló- és illetőleg horogkövek sorozatának összehasonlító tárgyalása lehetővé tette, hogy az élő népies halászat alapján az őskori köveket megnevezzük, rendeltetésüket kimutassuk. Igaz, hogy némelyekre más nézetek is merültek föl; nevezetesen az

igen talpasokra és csúcsosokra nézve (l. 45. ábra 1.), a melyekről némely régész azt tartja, hogy azok főzőedények alá lábaknak használtattak, a mi azonban nem valószínű, mert az őskori főzőedény az alak lényege szerint egészben véve megfelel a mai «fazék» hasas formájának, mely a köznépnél szerte dívik s melynek hasas volta nagy területet nyújt a szabadon égő tűznek, tehát előmozdítja a fölforrást s szükségtelenné teszi a lábakat. De a dolog természeténél fogva

49. ábra. Háló- és horogkövek. — 1. Tihany; 2. és 7. Szeged; 4. Petrahó; 5. és 6. Körös-Tarcsa
3. Csongrád.

is a kövek talpas volta indokolva van azáltal, hogy a kopás épen a talpas részre esik leginkább s a hol e hálókövek korunkban megtartották az őskori alakot, pld. Körös-Tarcsán, ott megmaradt azoknak talpassága is.

Tapasztaljuk ma is, hogy a nyers-terméskő, csak kissé megválogatva ma is szolgál a halásznak; hogy a vizek fenekének természetéhez képest az őskori és a mai hálókövek is két főcsoportra oszlanak, t. i. a pogácsa alakúakra vagyis *galacsérokra* (44. ábra 5.; 45. ábra 2.; 46. ábra 1. 2.; 48. ábra 7. 9.), a melyek iszapos fenekű vizekre szol-

gáló hálók inát súlyozták, és kúpos alakúakra, vagyis hálókövekre (44. ábra 1. 2. 3. 4. 7.; 45. ábra 1.; 46. ábra 3.; 47. ábra 2. 10. stb.), a melyek fövenyes, kavicsos fenekű vizekre tartoztak. Ezeken kívül voltak és vannak *túzsér-, káta-, szepi-* és *csattkövek,* a melyek külön feladatot teljesítettek, a melyről majd a halászat gyakorlata fog tüzetesen megemlékezni; a *czéla* és *bötökkövek* e sorozatban azok, a me-

50. ábra. Keczecsontok és korcsolyacsontok.

lyeknek föltevésnél nagyobb fontosságot tulajdonítani nem lehet, mert lehettek azok kézihálók súlyai is, hasonlók azokhoz a vassúlyokhoz, melyek a székely vezető- vagy marázsahálón divatoznak.

A hálósúlyok között a *keczecsontok* minden bizonynyal a legérdekesebbek közé tartoznak. (50. ábra. 2. 3. 4.)

Ezek a csontok leginkább a ló — ritkábban a szarvasmarha — alsó

lábszárcsontjai s mint hálósúlyok kizárólagosan csak a legmagyarabb halásznépség kezében dívnak.

Az őskori telepeken nem ritkán akadnak különböző fúrású és kopású szárcsontok; s az ősrégészet mivelői hajlandók voltak ezeket őskori korcsolyáknak magyarázni. Ámde a magyar *keczecsontok* az általánosításnak ellene mondanak és semmi kétség, hogy a szárcsontok hálósúly volta igen régi keletű.

Lássuk legelőbb is a magyar *keczecsontot* sajátsága és alkalmazása szerint.

A magyar *keczecsont* mindig az alsó lábszár, leginkább a lóé; fúrását — az ép csonton — az 50. ábra mutatja 2. 3. alatt.

E csont a *kecze* inára azon a módon van kötve, a mint ezt 4 alatt látjuk s így természetes, hogy a keczének a folyó fenekén való vonszolása a csontot egész hosszában koptatja, úgy hogy előbb a konczfők kopnak le, a mint ezt a 3. alatt már tapasztalhatjuk. Hoszszas használat után a keczecsont átmetszete tojásdad s a csont felülete egyenletesen síma, majdnem fényes; lapot, sík kopást sohasem látunk rajta, a mi, a fúrás sajátos voltán kívül, legbiztosabb jele annak, hogy keczecsont, nem pedig korcsolya.

A korcsolya lényegesen eltér, már a dolog természeténél fogva is. Ha elfogadjuk, hogy az őskor már ismerte a korcsolyát — és nincsen ok, hogy az ellenkezőt föltegyük — akkor ez is csak olyan lehetett, mint a mai, melyet Szeged, Zenta, Doroszló (Bácsmegye) gyerekserege használ s a mely szintén a ló vagy a marha alsó lábszára, ritkábban egy derék sódarcsont, tehát a sertés felső lábszára.

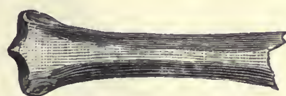
A gyerekek ritkán kötik meg; legtöbbje oly rövidre vágja, hogy a csontot a csizma sarka megfoghassa (50. ábra 5.), a konczfőt alúl kissé lefaragja, hogy a csont hamar fényes síkra kophasson. A rangosabbja kifúrja a csontot, még pedig mindig keresztbe, hogy akként köthesse meg a mint ezt az 50. ábra 6. mutatja.

A valódi csontkorcsolya — akár fúrva, akár nem — mindig tükörsíma, lapba futó kopású, a mint ezt az 51. ábra (az alsó) világosan mutatja. Akad azonban keczecsont is, mely a hálóról leszakadva korcsolyává válik azáltal, hogy az alsó lapnak szánt részt megfaragják s a keczefúrást úgy használják fel kötésre, a mint ezt az 51. ábra (a felső) világosan magyarázza.

A különbség tehát az, hogy a keczecsont sohasem, a korcsolya mindig lapba futó kopást tüntet föl.

Ezeken kívül akadnak az őskori csontok közt a lónak felső lábszárai is, a melyek lapba futó kopást mutatnak s a konczfőt lapjában átjáró nagy lyukat tüntetnek fel. Ezek alkalmasint a jégszánkók talpai alá voltak czövekelve, hogy a megterhelt szánkó annál könnyebben járjon.

51. ábra. Csontkorcsolyák.

Egyáltalában a magyar *keczés* egész fölszerelése rámutat az őskorra.

A *kecze bónéfája* (52. ábra *F*) két hatalmas *keczekövet* (*T*) visel; két erős tükörháló (*R*) közt van a finom léhés; a kecze inán 9 szárcsont (*L*), felváltva egy-egy turbukólommal (*O*) a súlyozó; a léhés két hosszú farkba fut ki. A kecze járuléka az egy fatörzsből vájt lélekvesztő (53. ábra), melyen *K* a kilincs, a melybe a cziklony vagy kallószíj (*Z*) van befűzve; ez fogja át a mankós evedző nyelét. A *kecze* (*Ke*) a tartókötélnél fogva a *csökbe* (*Cs*) van akasztva. Gondoljunk hozzá egy tagbaszakadt magyar halászt, ki jobbjával, ∞-ba kavarva, úgy evedz, hogy a lélekvesztő oldalt halad a folyásban, baljával pedig kormányozza a *keczét;* oly kép ez, mely ősiségében ritkítja párját.

A keczével való halászás részletezése nem e helyre való.

A lószárcsont, mint súlyozó, még egy hálónemen, a Szegeden dívó kerítőn — némelyek szerint *pirity*-hálón — is dívik.

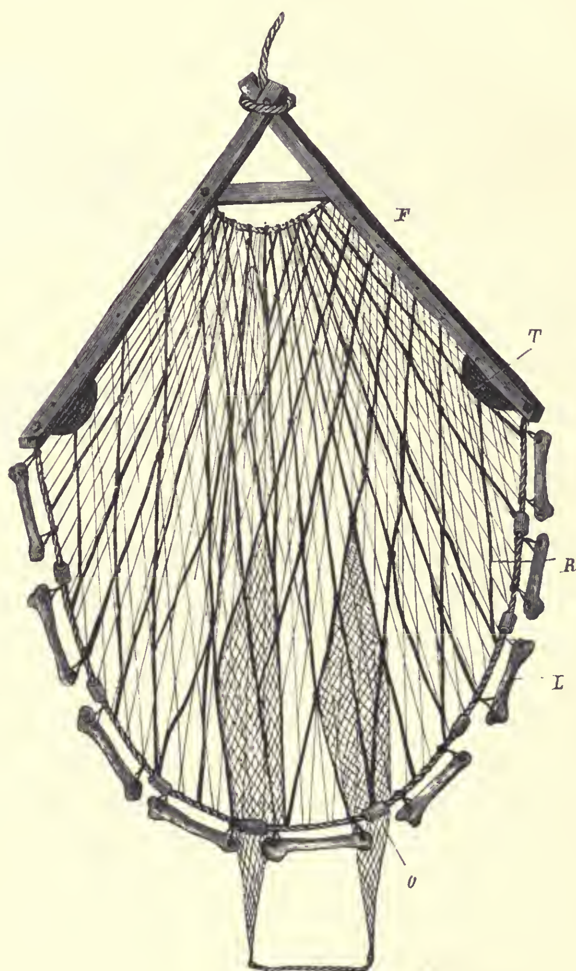
Ez a háló (54. ábra) 1·5 méter szélesség mellett 6—8 m. hosszú; mind két végén van apacscsa (*A*), a fölén parás (*P*), az inán lószár csontokkal. Ez kishalászok szerszámja, a melylyel két ember a kiöntések szélvizein kerítve halász.

Evvel a hálósúlyok — a mennyiben ősrégészeti szempontok alá vonhatók — le vannak tárgyalva; de mielőtt merőben más irányba térnénk, helyén lesz érinteni a *parákat,* a melyek a súlyokkal ellentétesek, amennyiben a háló fölét úszva tartják.

A *parák*, a melyek minden kerítőhálónak szerves tartozékai, rend-

szerint a nyárfa — kivált Populus Canadensis — kérgéből, néha fájából, továbbá a vörös fűzből készülnek.

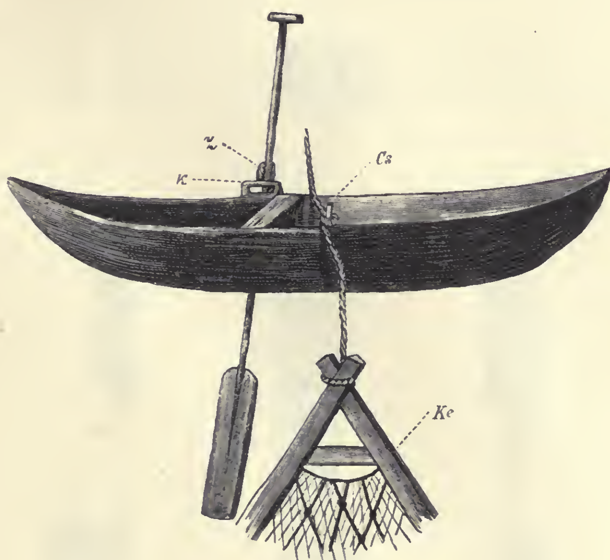
Az őskorra való tekintetből annyiban tartoznak erre a helyre, amennyiben a svájczi czölöpépítményekből ismerünk parákat is.

52. ábra. Felszerelt Kuszakecze.

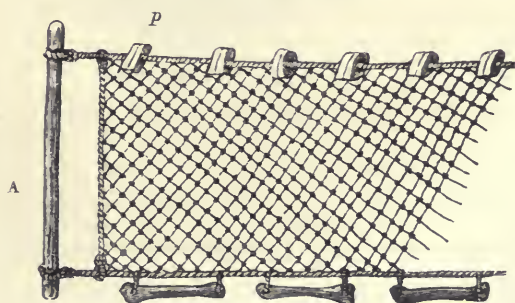
Legott megjegyzendő, hogy a czölöpépítményekhez legközelebb áll az a *para*, a mely Szeged kishalászainak *piritty*-hálóján dívik, s fenyő- vagy nyárfából való, kötése négy lyukon át történik, a mint ez az 55. ábrán 6. alatt látható.

Igen ősi ízű para a Körös-Tarcsán dívó gyalomhálóé (55. ábra 2.), mely nyárfából készül; úgy a hosszában kifúrt fenyőpara is, mely a Poprád folyón dívó kerítő-hálóról való (u. o. 7.)

53. ábra. Lélekvesztő a keczehalászathoz.

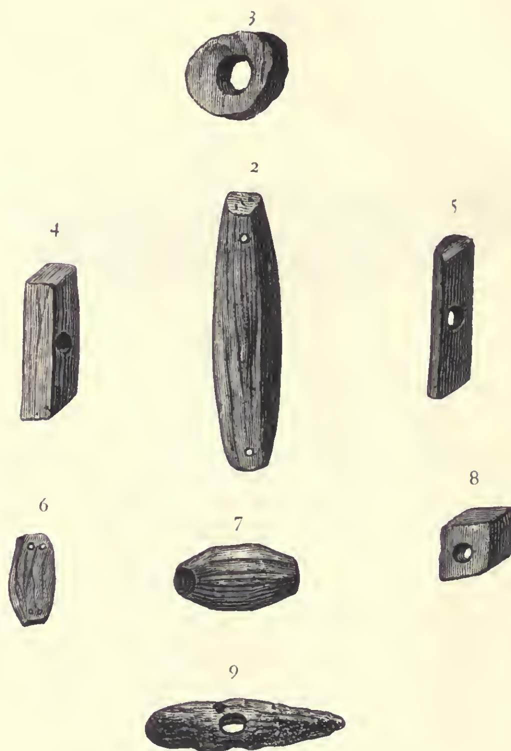
Alak szerint állandó a Kis-Majtényban és Szentesen divó para (u. o. 4. és 5.), mely rendszerint a vörös fűzből — Salix rubra — készül;

54. ábra. Kerítőháló súlyokkal és parákkal.

holott a nyárfa kérgéből valók, a mint Komáromban, Budapesten és Magyar-Velenczén használatosak (u. o. 3. 8. 9.) változók, mert a kéreg törékenységének vannak alávetve.

De az bizonyos, hogy hosszas használat révén megkopva s egy czölöpépítménybe dobva, kezdetlegességükkel a legtapasztaltabb ősrégészt is megtéveszthetnék.

55. ábra. Parák.

2. A HORGOK ÉS TŰZSÉREK.

Már a könyv élén álló egészen általános szakaszban, mely az emberről és a halról beszélt, arról is szó volt, hogy az élő magyar horgászat az emberiség bölcsőkorát, de fejlődésének legmagasabb fokát is felöleli. Az egyik véglet a czigány, a ki a rózsatüskébe veti szerencséjét, a másik a «pisztrángtudós», a ki az aczélkor egész furfangjával s teljes biztossággal megejti a csörtető hegyipatak legszemesebb, óvatos pisztrángját.

És ha ez ellentét álláspontjáról a horgoknak csak azon sorozatára vetjük tekintetünket, melyek az ős — illetőleg ókori — lelethelyek-

ről és a magyar halászság kezeiből kerültek: nagy tanulságot vonhatunk a szemlélődésből.

A dívó beosztás szempontjából, magyar helyről a legrégibb horog mindenesetre az, a mely a Csáklyáról való s Nagy-Enyeden a ref. kollégium gyűjteményének dísze.

Ezt a szarvas-agancsból készült nagy harcsahorgot az 56. ábra természetes nagyságban mutatja. Füle letörve bár, de megvolt; egy

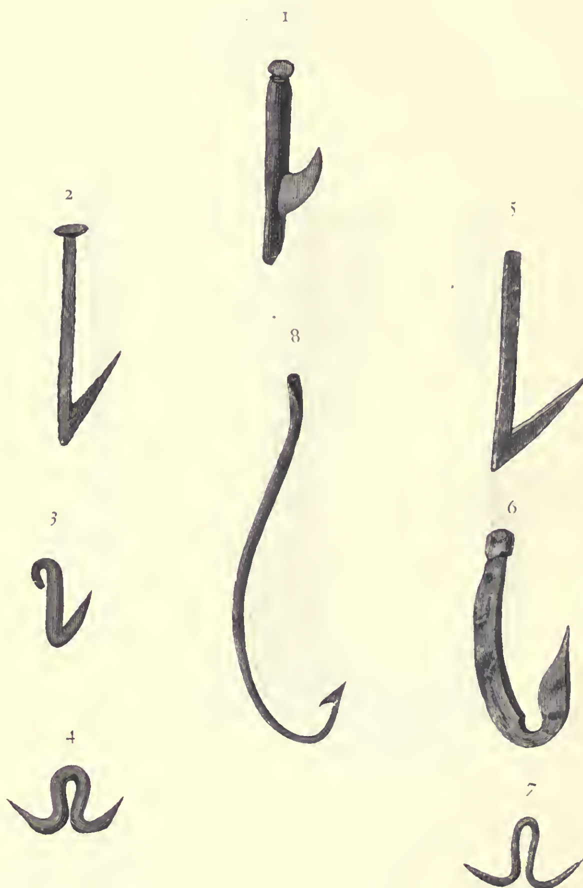

56. ábra. Kőkori horog és peczek.

gonosz véletlen folytán azonban elveszett s a kipontozás Herepey tanár adatai szerint történt. Méltó társa ugyanazon helyről való, s szerintem nem egyéb, mint egy nagyobb madár — alkalmasint gém — sipcsontjából való halpeczek. Ha az őstörténet nyomán indulunk, e két darabot a kőkorba kell helyeznünk.

Úgy, a mint a horgok az 57. ábrán össze vannak állítva, mondhatjuk, hogy az emberi művelődésnek oly képét látjuk, a melyben a legrégibb korszakok összeölelkeznek. Halászati tekintetben véve, előttünk áll a rózsatüske képében a fa kora, alatta a csonté, melyet a kőkorhoz szoktunk számítani; ez alatt a bronsz és végre ez alatt a vas.

A mi azonban e sorozatot különösen vonzóvá teszi, az az, hogy a vaskor horgai, tehát a maiak, kezdetlegesség dolgában semmit sem engednek az őskoriaknak s legvilágosabban bizonyítják annak igazságát, hogy a valódi népfoglalkozások ma is messze multakra vetnek világot.

57. ábra. Horgok. — 1. Mezőségi czigányhorog rózsatüskéből: 2. Tiszamenti régi magyar harcsahorog vasból; 3. és 4. Mezőségi csukahorog vasból; 5. Csontból való horog a svájczi czölöpépitményekből; 6. Vadkan agyarból való horog a svájczi czölöpépitményekből; 7. Kettős bronszhorog a svájczi czölöpépitményekből; 8. Szakás bronszhorog egy római sirból Balaton-Fenékről.

Ezen a téren a nép rendkívüli makacsságot tanusít, a mit azért állíthatunk, hogy manapság a gyáripar milliószámra szórja szerte kitünő aczélhorgait, melyek valóságos potomáron kaphatók és mégsem bírják kiszorítani az ősi formákat. Ez a ragaszkodás legtöbbször tudatos s a Berettyó horgászó magyarja, ki tiszta bronszkori alakú, sima

horoggal halászott, határozottan vitatta, hogy «jobban pedzi a halat, mint a bolti szerszám».

Alább azt is látni fogjuk, hogy hajlás tekintetében a horgok már régi időtől fogva két irányban fejlődtek, t. i. mély hajlás mellett, oldalt kifelé való pedzéssel és sekélyebb hajlás mellett előre való pedzéssel, vagyis a mai *Kirby* és *Limerick* alakban.

A 2. számú magyar harcsahorog ma már rendkívül ritka; Szeged táján dívott; de én már csak bemondás és rajz után ismerem; ez az alak visszavág a kőkorszakba, a mint ezt az 5. ábra bizonyítja, mely azokból a svájczi czölöpépítményekből való, a melyek a kőkorhoz számíttatnak.

A 3. és 4. ábra az erdélyi Mezőség csukázó halásznépségénél közhasználatú horog s kezdetlegesség dolgában egy hajszálnyit sem enged a legrégibb bronszkornak, a mint ezt a 7. ábra mutatja is.

A 8. ábra a legfejlettebb bronszkor szakás horgát mutatja, mely hajlásában, az előre való pedzés *(Limerick)* mellett, még más sajátságot is mutat, t. i. szárának hajlott voltát, mely a legrégibb vaskorban volt kifejlődve.

Ezt a sajátságos tulajdonságot igen szépen mutatja az a hatalmas harcsahorog, a melyet Tihany halászai a Balatonból kerítettek elé s a mely jellem szerint ahhoz a gazdag lelethez sorakozik, a melyet Lipp Vilmos Keszthely táján napfényre derített.

58. ábra. Régi harcsahorog.

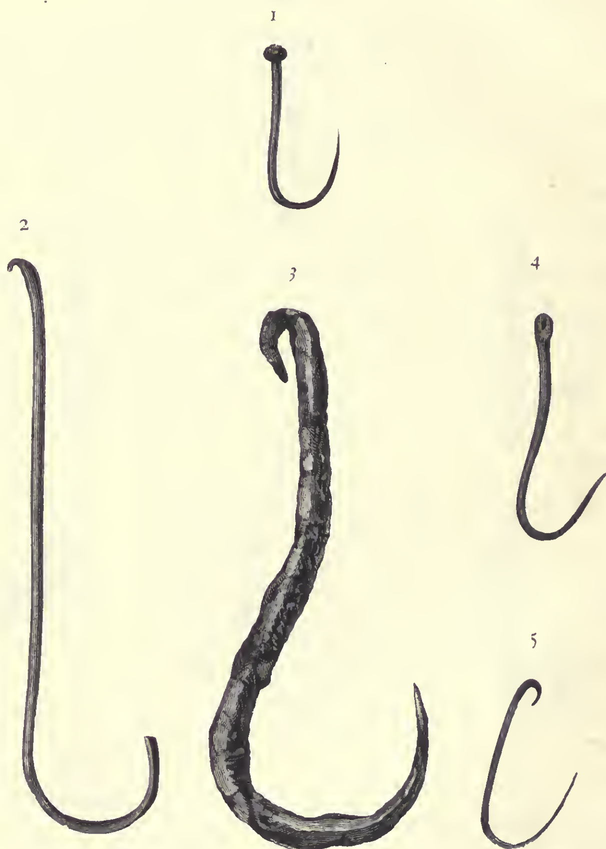
E leletben igen sok a vasszerszám és a harcsahorog is ahhoz sorakozik.

Forduljunk innen egy más sorozathoz, mely a mély hajlású, noha még nem oldalt pedző horog fejlődését magyarázza, a hol a bronszalakok között kovácsolt vörösréz horogra is akadunk s a kötés módjának változataival is megismerkedünk.

Ez a sorozat a mély hajlású, még oldalt nem pedző, de határozottan a Kirby-rendszer fejlődését tárja föl előttünk.

A gyerekhalász elcseni a gombostűt és önkénytelenűl is bronszkori jellegű horgot készít belőle, úgy eszközölvén a hajlást, hogy a

patonyon függő horog tengelyvonala a hajlás közepén haladjon át. A bronsz- és illetőleg rézkori horgok ugyanezt magyarázzák, a mennyiben a horog kellő állását sokszorosan a szár különféle hajlításával is iparkodtak elérni, a mint ezt különösen a 3. 4. számú alakon tapasztalhatjuk. A kötés tekintetében három változattal talál-

59. ábra. Horgok. — 1. Mai horog, közönséges gombostűből hajlítva; 2. Bronsz horog; magyar lelet; a Nemz. Muzeumban; 3. Vörösréz horog; magyar lelet; a Nemz. Muzeumban; 4. és 5. Bronsz horgok a svájczi czölöpépitményekből

kozunk, amennyiben a horog-lapiczka a 4. alakon lyukasztást, a 2. és 3. alakon hátrahajló — az 5. előrehajló fület tüntet föl.

A bronsz- és illetőleg rézkori horgot, kifejlődésének teljességében a következő sorozat tárgyalja.

A sorozatra vetett futó pillantás is arra oktat, hogy fejlett alakokkal van dolgunk. A horogrész hajlítása, a szaka, a kötővég változatai

semmiben sem különböznek az aczélkor alakjainak ugyanazon viszonyaitól.

A 4. ábra hajlás szerint a Kirby és Limerick horog közé esik s alig különbözik attól a harcsahorogtól, a melyet az Olt melléki kovács ma a kasza fokából készít.

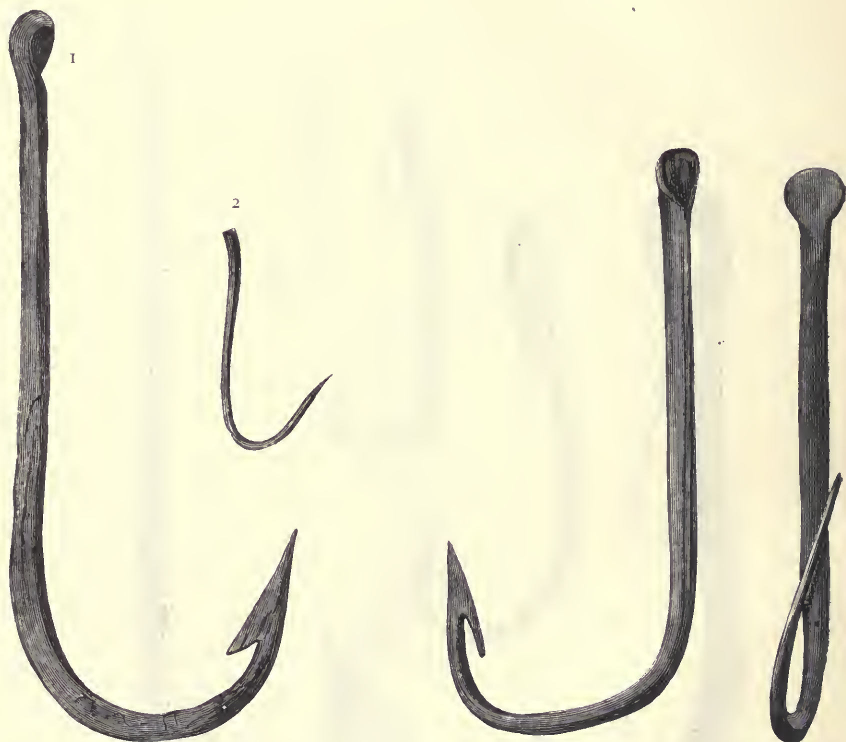

60. ábra. Horgok. — 1. Bronsz-horog; Irlandi lelet (Evans); 2. és 3. Bronsz-horog; magyar lelet, a Nemz. Muzeumban; 4. Vörösréz-horog, Ó-Budáról; a Nemz. Muzeumban; 5. Bronsz tűzsér.

A Limerick jellem tiszta, előre való pedzéssel ki van fejezve a többi három horgon, a melyek között a 2. kiválólag érdekes, azért mert kötővége nemcsak lápiczkás, hanem árkolva is van, hogy a megkötést annál inkább biztosítsa.

A horgokhoz csatlakozik a bronsz tűzsér is (5), mely a horgászat

tartozéka, amennyiben a horoggal kifogott halaknak zsinórra való fűzésére szolgál. Ennek összehasonlító tárgyalása majd a horgokról szóló szakasz végén következik.

Az élő magyar népies halászat horgainak az ősiekkel való összehasonlítása — amennyiben eddig még nincsen kimerítve — úgy áll,

61. ábra. Bronszkori szakás és sima horog. 62. ábra. Szegedi harcsahorog.

hogy jellemük kiválóan a korai bronszkori horgokéval egyezik s e jellem lényege az egyenes szár, a meredek szaka; hozzájárul az oldal felé való pedzés, mely azonban a bronsz-horgokon mindeddig nem figyeltetett meg.

A hajlított szár a magyar horgon igen ritka, mondhatni, hogy csak elvétve akad egy-egy székely pisztránghorgon.

De lássuk a bronszkori egyenesszárú horgot.

Az 1. alak egy egyenes szárú, füles, nagy bronszhorgot mutat a svájczi czölöpépítményekből; hajlása öblös, szakája meredek. A 2. alak szintén bronsz, síma, előre pedző; a szár kötővégén alig lapított.

Az előbbi beválik a magyar kovácsok készítette harcsahorog ősének; az utóbbi, egyedül az anyag kivételével, szakasztott mássa a Berettyó mentén dívó szaka nélkül való horognak, mely rendesen a czigány kovácsot vallja mesterének.

Ám lássuk evvel szemben a magyar népies halászat ma dívó harcsahorgát, Szegedről, mely nem csak a harcsára, hanem a népies horgászatra nézve egyáltalában klasszikus hely, amennyiben ott van a «nagypiczés» és a «kispiczés» hazája. Számos halász él ott, a ki őskori alakú lélekvesztőn, őskori böncsővel felszerelt fenékhoroggal, hozzá «katkával» száll a szőke Tisza vizére s horgába veti egész bizodalmát.

A 62. ábra szegedi kovácstól való, egyenes szárú és meredek szakás harcsahorgot tüntet föl, mely hajlás szerint kissé bizonytalanúl Kirby; de oldal felé való pedzőség tekintetében egészen határozott jellemű, a mint ez a mellette levő rajzon látszik. Az élő halászat gyakorlatáról szóló szakaszban a magyar horgok egész sorozatával fogunk megismerkedni, mely hiteles bizonyítéka annak, hogy az egyenes szár mellett a meredek szakának csakugyan jellemző értéke van.

63. ábra. Miskolczi lapiczkás harcsahorog.

Hajlítás tekintetében a Miskolczon — Sajó — dívó harcsahorog, mely szintén magyar kovács műve, erős eltérést mutat, amennyiben előre pedző s egyenes szár mellett nem mély hajlású; de a szaka meredeksége megvan ezen is, amint ezt a 63. ábrán világosan kivehetjük.

E szakaszt nem rekeszthetjük be méltóbban, mint úgy, hogy a magyar horgoknak összefoglaló sorozatát (64. ábra) állítjuk az olvasó elé.

A 8. ábra a szegedi lapiczkás, egyenesszárú, meredeken szakás harcsahorgot mutatja, a 7. ábra az Olt melléki füles harcsahorgot; a 6. számú horoggal Csikszék orvhalásza pedzi a pisztrángot, az 5-ikkel Felső-Rákos halásza járja az Olt szorosát, a 9. régibb időben

Tihany fenékhorgászának kerítette meg a Balaton főhalát, a fogast, míg a 11. és 12. az erdélyi Mezőség nyomorgó halászának szolgáltatta és szolgáltatja még ma is a csukát a Hódos- és Szarvastó jege alól.

A 10. alatti rózsatüskével a czigány furfangja remekel, vissza-

64. ábra. Magyar horgok.

varázsolván a kutatót — mint mondani szoktuk — «özönvíz előtti» korszakokba.

Az egészet pedig megkoronázza a vargyasmenti székely góbé, tollas horgával (13), a melylyel oly biztosan ejti hatalmába a pisztrángot, mint akár az angol őshorgász, Walton, hajdan, és nemes követőinek minden tudománya a magáét ma.

Ezekről a népies halászat gyakorlatáról szóló szakaszban majd tüzetesen szólunk.

Mielőtt a szigonyokhoz térnénk át, vessünk egy futó pillantást a tűzsérekre, a melyekről már mondva volt, hogy a horgászat szerves tartozékai; ezek után pedig még a fentőkre is.

65. ábra. Tűzsérek. — 1. és 2. Bronsz-tűzsérek a svajczi czölöpépitményekből; 3. Szegedi tűzsér vasból; 4. U. o. fából való.

Az őskorból származó tárgyak között, kivált ha halasvizek mellékén kerülnek a nap világára, sokszor tömegesen találunk oly tűket — csontból, bronszból, vasból —, a melyeket sem varró-, sem haj-, sem tüzdelő tűknek magyarázni nem lehet. E tűknek néha fokuk, néha csak fejes végük van, néha hajlítva fülesek (60. ábra 5.) is.

Ezek szerintem nem mások, mint őskori halász *tűzsérek*, a melyekkel a halakat zsinórra fűzték, hogy a míg a horgászat folyt, a vizben tarthassák, a horgászat végeztével pedig fris állapotban hazaszállíthassák. A halaknak fölfűzése akként történik, hogy a zsinórt a szironyfedelék alatt befűzve, a szájon kihúzzák, ezt pedig az erős, nyulánk tű nagyon megkönnyíti.

Ez mindenesetre ősrégi gyakorlat, a melyre az embert a hal sikos volta mellett a szironyfedelék folytonos nyiladozása tanította meg. És ez a gyakorlat ma is él; ott pedig, a hol a horgászat a népnél el van terjedve, mint Szegeden, Komáromban, Csongrádon, a fűző tű *tűzsér* vagy *fűzér* név alatt közhasználatban van s részint vasból (3.) részint fából (4.) való.

Ha a mai tűzséreket az őskoriakkal egybevetjük (1. 2. 3. 4.) szembetűnik a jellem egyneműsége is.

De az őskoriakra vonatkozólag nem feledhetjük el azt sem, hogy egy részük a háló kötésénél is használatos lehetett; mert eddig legalább az őskori telepeken nem akadt oly hálókötőtű, a mely a mainak megfelelne, t. i. fonallal meghányható vagy megtölthető lenne; így valószínű, hogy ősidőkben a hálókötés egyszerű tűvel járta, a mikor természetesen a fonalat gyakran kellett toldani; sőt úgy látszik, hogy az ősi magyarság is így készítette hálóit s innen származik a régi okiratokban található «háló-*varrás*» mesterszó, mely a körülírás szerint nem a háló összeállítását — állítás — hanem kötését jelentette.

3. A FENTŐK.

Már az általános őstörténeti részben volt alkalmunk a fentőkkel való megismerkedésre (lásd 15. és 16. ábra), a melyek a legősibb czölöpépítményekből kerűlve, eleintén csak mint «pereszlenek» — Quirl — szerepeltek az irodalomban, míg végre a kutatók az élő használat során kiderítették, hogy ezek az elveszett fenékhorgok fölkeresésére szolgáló halász szerszámok voltak.

Ezek az őskori *fentők* — szegedi nevök szerint *kalkák* — úgy az Arve folyó halászainál dívók is, kicsinyek, egyáltalában nem nagyobbak azoknál a pereszleneknél, a melyeket konyháinkban az ételnemüek habarására használnak.

Az itt bemutatott sorozatban (66. ábra) az 1. és 2. őskori fentőket mutat, a mint azok a svájczi czölöpépítményekből kerültek napvilágra; a 3. ábra ellenben az Arve halászainál dívó, ólomsúlyokkal felszerelt fentőt mutatja, mely az őskoriak meghatározását, azaz használat szerint való fölismerését lehetővé tette.

Az őskori fentők súlyozását később a magyar fentők és katkák nyomán tanúlhatjuk meg.

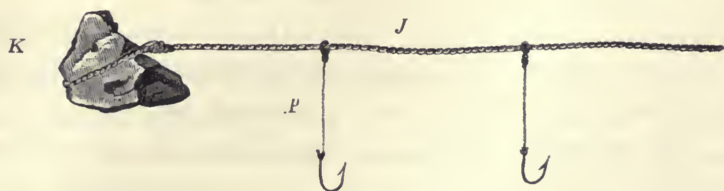
Az élő magyar fentők ismét visszavarázsolnak a messze őskorba s mégis be kell ismernünk, hogy teljesen megfelelnek czéljuknak.

66. ábra. Fentők.
1. 2. Őskoriak; 3. Arve folyó vidéki.

De mielőtt azokat tüzetesen megismertetnők, vessünk egy pillantást a fenékhorogra, a mely a fentő használatát szülte.

A fenékhorog (67. ábra) egy hosszú ín, az úgynevezett horogpalló vagy horogderék (*J*), a mely Komáromban a fejkőhöz (*K*) van kötve; a horogpallón végig egyenlő távolságban (1 m.) patonyokra vagy peklékre horgok vannak kötve (*P*), minden tizedik horogban be van hurkolva egy kisebb horogkövécs — Szegeden böncső — s így megyen ez 80—100—160 horogszemig.

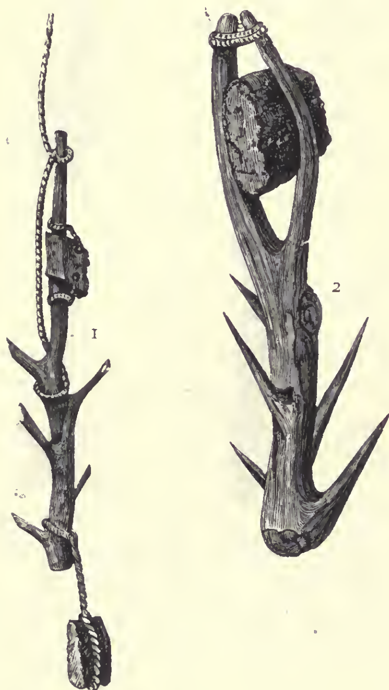

67. ábra. Fenékhorog.

A halász egymásután felférgeli vagy felhalazza a horgokat s a horogrostán, intáblán, vagy a lélekvesztő oldalán és fenekén úgy rendezi el, hogy a ladikot eleresztve, akadály nélkül kivethesse; kezdi pedig — a fejkőtől értve — az ellenkező végen, a melyre néha egy kisebb mederkő van erősítve.

Utoljára kiveti a fejkövet is.

A szegedi fenekes, karónál fogva a parton köti ki a horgot; az igazi komáromi ellenben estve egyszerűen beveti s a part szerint megjegyzi magának a helyet; teszi pedig ezt azért, hogy az orvhalász ne tudhassa meg a kivetés helyét, tehát ne járhassa fel a kivetett horgot, ne lophassa le róla a rajtavesztett halat.

68. ábra. — 1. Szegedi fentő. 2. Komáromi fentő.

A szegedi fenekes tehát csak akkor keresi fenékhorgát a katkával — fentővel —, ha véletlenűl elszabadúl vagy leszakad, a komárominál ellenben a fentő rendes horogemelő szerszám.

Most pedig ismerkedjünk meg a magyar fentőkkel.

A csongrádi fenekes rendszerint négy nagy harcsahorgot száránál fogva úgy kötözget össze. hogy ez rendes vasmacskát alkot; erről nincs mit szólnunk.

Az igazi magyar fentősök az ősi módot követik; szertenéznek egy alkalmatos ágasbogas fa után, kellő módon megfaragják, felkövelik s kötélre kötik, hogy kivethető legyen.

De ez nem oly egyszerű dolog, a minő egyszerű a látszatja; mert a felkövelés nagy mesterség. A felkövelésben két módot különböztethetünk meg; az egyik a Szegeden dívó (68. ábra 1.), a másik a Komáromban divatos (68. ábra. 2.). A szegedinél a száron és a fejen van a kő, még pedig úgy felkötve, hogy mikor a fentő a víz fenekére száll le, ágbogainak hegye éppen csak éri a feneket s minthogy a kövek a vezetők, sohasem vág belé az iszapba; de a horgot azért biztosan fölszedi. A komáromi fentők legtöbbjénél csak a szár van felkövelve s a kő súlya úgy van kiigazítva, hogy a fentő fájához való viszonyánál fogva, elsülyeszti ugyan a fentőt a víz fenekére; de mégis inkább lebegve tartja, mert külön-

ben az éles ágbogak belévágnának az iszapba s a fentő nem keresne a vízfenék felületén, hanem vasmacska módjára belévágna.

De van ennek is változata, t. i. az a köves fentő (69. ábra), hol a kő nem elégséges s a fentőjárás igazítását egy nagy vasszög is eszközli; továbbá a 70. ábra, mely kő nélkül való fentőt ábrázol, a melyen a súlyozás csak vasszegekkel van csinálva. Ez a kiváló, régi

69. ábra. Köves fentő.

70. ábra. Szöges fentő.

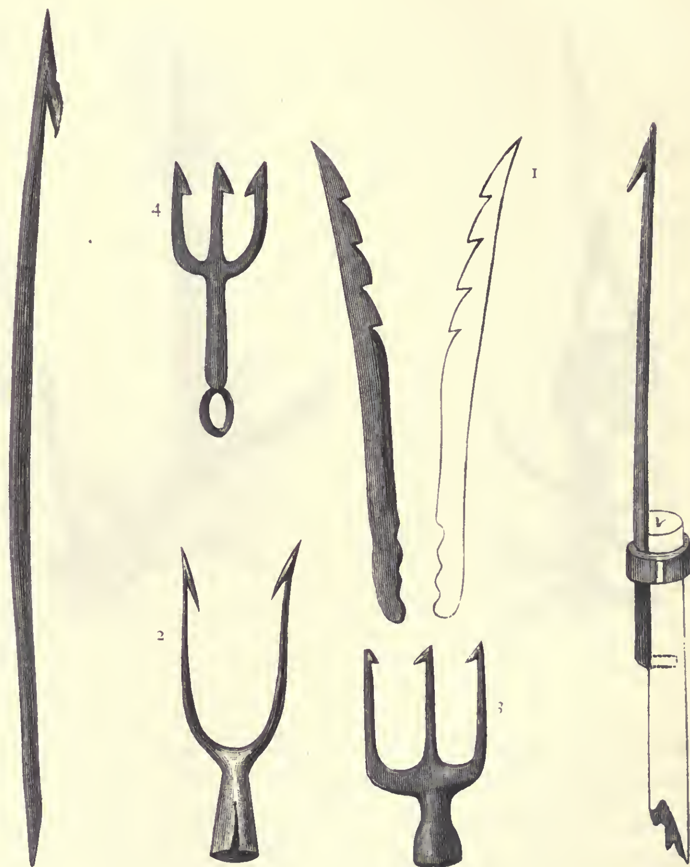
fentő alászálló uszadék fából készült s a két szög tulajdonképen csak arra való volt, hogy leszállását elősegítse.

Ezek a magyar fentők sokszor kar vastagságú s közel 1 m. hosszú ágbogakból készülnek s a czölöpépítmények fentőihez viszonyítva, valóságos óriások.

És valóságos őskori kép az, midőn a fenekes, feltűrt gatyaszárral, meztelen karral ott áll libegő lélekvesztőjén s az ágasbogas fentőnél fogva a víz fölé emeli a fenékhorog otromba fejkövét.

4. A SZIGONYOK.

Már az őstörténeti általános részében is volt szó a szigonyról s föltettük, hogy e halászszerszám legősibb formája az egyágú, u. n. dárdaszigony volt, mely kétféleképen fejlődhetett, t. i. a szakák és az ágak tekintetében (lásd a 4. és 5. ábrát). A több ágú szi-

71. ábra. Bronszkori dárdaszigony. 72. ábra. Többágú ős- és ókori szigonyok. 73. ábra. Egyágú magyar dárdaszigony

gony győzött, mert valóban csak ez biztosíthatta a halásznak azt a síkos, könnyen kiszakadó prédát, a halat.

A többágú szigonynak első formája kétágú s természete szerint nyakló szigony lehetett, t. i. olyan, hogy a halat nem járta át, hanem inkább két ága közé szorította és a befelé álló szakákkal fogva tar-

totta. Nyakló azért, mert a halász egyáltalában azon van, hogy a halat a nyakszirtnek megfelelő tájon találja el, a hol a szironyfedelék és a mell úszószárnya úgyis megnehezíti a kisiklást.

Ha tehát azt a kérdést vetjük fel, melyik a több ág felé fejlődő szigonyok közt a legrégibb, úgy a nyakló formában állapodhatunk meg. De — a mint mondtuk is — a dárda-szigonyok az ősiek között első helyre valók.

Ám vegyünk elő egy régi sorozatot, hogy a magyarság szerszámával viszonyíthassuk.

A 71. ábra bronszkori dárdaszigony, mely a Lago di Garda czölöpépítményeiből került; a 72. ábra 1. egy kőkori nyaklószigonyt mutat, mely svéd lelethelyről való; 2. egy kétágú vasszigony, Mojgrádról való s állítólag római — Erdélyi Múzeum —, 3. egy háromágú vasszigony az újabbkori svájczi czölöpépítményekből; — végül 4. egy háromágú aranyból készült szigonyminta, mely a Szilágy-Somlyón talált késő római szerszámos nyaklánczról való, a mely a bécsi császári kincstárnak egyik dísze.

Ezekben feltárúl előttünk a szigony fejlődése a különböző korokban s immáron felvethetjük azt a kérdést, hogy mily viszonyban áll ezekhez a magyarság szigonya. A felelet pedig az, hogy a magyar halászság kezén még ma is megvan a szigonynak annyi alakja, hogy a dárdaszigonytól a sokágúig — beleértve a nyaklót is — az egész sor kiállítható.

Kun-Szent-Márton halászsága még ma is használja a 73. ábrán látható dárdaszigonyt, mely csak a megerősítés módjában különbözik a kimutatott bronszkoritól (71. ábra), ha ugyan ez a rész nem törött le.

Hogy a megerősítés módja milyen fontos, ezt még a szigonyok sorozatában látni fogjuk s alább a nád vágóknál is találkozunk vele.

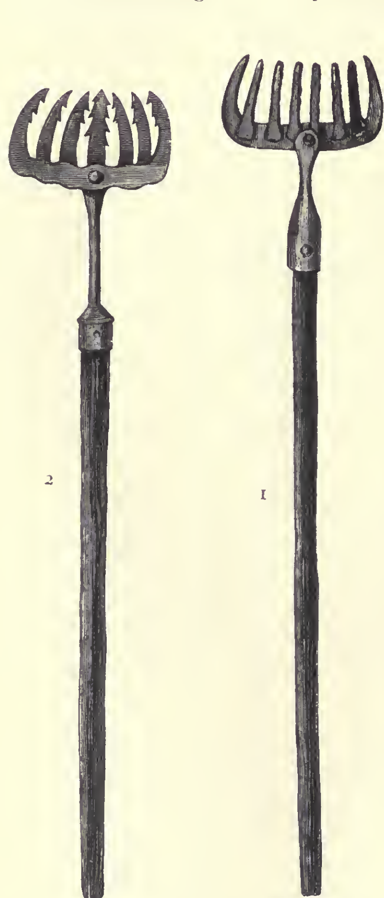
Ezek az egyágú dárda-szigonyok ma arra valók, hogy a halász mély és gyökeres fenekű vízben csak vaktában szúr, tehát nem szemre dolgozik vele.

Átmegyünk immár a *nyakló*szigony kimutatásához, t. i. ahhoz az alakhoz, a mely ágai között fogja meg a halat s a melynek ősével a kőkorban ismerkedtünk meg. (72. ábra 1.)

Kutatásaim eddigi tanusága az, hogy csupán a Bódva menti halászság — Komjáti, Hidvég-Ardó, Szendrő — dicsekedhet avval,

hogy legősibb soron nyaklószigonynyal él, mely — mint ilyen — jellem és használat szerint egyedül áll.

A 74. ábra 2. egy Szendrőről való nyaklószigony, melynek hét ága van s mindenik alapjában oly módon szakás, mint a kőkorból kimutatott kétágú svéd nyaklószigony (l. 72. ábra 1.).

74. ábra. Szendrői nyaklószigony. Hidvég-ardói nyaklószigony.

A 74. ábrában 1. bemutatott hidvég-ardói nyaklószigony még kezdetlegesebb, a mennyiben ágai (8) gereblyeszerűen tompák, végig simák, tehát sem szúrók, sem fogasok, hanem ütés útján roncsolók.

Ezek a szigonyok rendkívül érdekesek, mert, noha berendezésük meg van okolva azáltal, hogy kavicsos vizekben használtatnak s ezért hatékonyságukat a hegyességre építeni nem lehet — mert hiszen ez a hegyesség legott megtörne a kavicsokon — mégis azt tapasztaljuk, hogy hasonló viszonyok között — péld. a Székelyföld igen kavicsos vizeiben — egészen más jellemű szigonyok használtatnak, a mint ezt majd a maga helyén látni fogjuk.

A szigony természetéből kiindulva, a Bódva menti halászság az egyedüli, a mely a halat nem «szúrja», nem «dobja», nem «sujtja», hanem saját szavával élve — és találóan élve — *lenyakalja*.

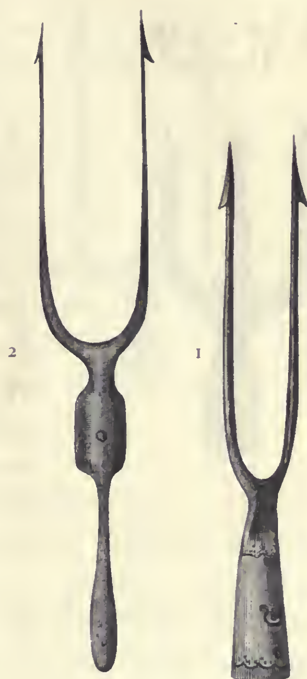
Lássuk most már a legközelebbi fokozatot, t. i. a szúró szigonyok között a kétáguakat.

Az a régi vasszigony (72. ábra 2.), a mely az összehasonlítás alapjáúl szolgál, mint mondottuk, a Mojgrád melletti lelethelyről való s állítólag római.

Azonban tagadhatatlan, hogy Neptunus, mint a vizek istene, min-

dig háromágú szigonynyal szerepel a rómaiak képzőművészetében s a késő római korból való arany nyakláncz szigonya is, melyet a 62. ábrán 4. alatt bemutattunk, szintén háromágú.

A magyarság szigonyain végig tekintve, viszont azt találjuk, hogy a központi magyar halászság a dárdaszigony mellett kizárólag csak a kétágú szigonyt használja, mely alkata szerint a különböző pontokon is egynemű, tehát — mint mondani szoktuk — tipusz, s az állítólagos rómaitól csak annyiban különbözik, hogy ágai sugár egyenesek s szakái nem szemközt állók.

75. ábra. Magyar szigonyok.

Tekintve azt az ezer véletlent, a mely a különböző korokból eredő tárgyakat összehozza s a mely a népvándorlás nagy hullámverésében még fokozódott is, én hajlandó vagyok a Mojgrádról való szigonyt ahhoz a törzshöz vonni, a melytől a tipikus magyar kétágú szigony vette eredetét.

Teljesen egyre megyen, akár Tápén, akár Csongrádon, akár Körös-Tarcsán veszszük szemügyre a még létező szigonyokat — a mi akad mind régi — a tipusz egy és ugyanaz.

A legfejlettebb alak, a Tápén dívott vágószigony (75. ábra 1.), hatalmas vas, mely közel fél méter hosszú, körömszerűen szakás, szakái pedig a lapban ellentétesek. Köpüje sajátszerű diszítést mutat, a melylyel majd a nádvágóknál fogunk találkozni; rúdja körülbelől 3 m. hosszú, szóval hatalmas fegyver, a melyet majd a népies halászat mai gyakorlatáról szóló szakaszban akár meg is bámulhatunk.

A 75. ábra 2. a Körös-Tarcsán dívó szigonyt ábrázolja, mely vasban valamivel gyengébb, de tipusz szerint az előbbivel egyezik.

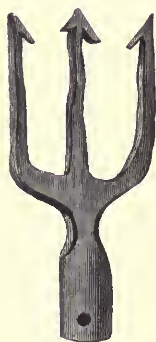
A háromágú szigonyok közt a magyar halászság kezén többrendbeli alakokat találunk; ám ezek már nem alkotnak oly állandó tipuszt, mint a minővel a kétágú formáknál megismerkedtünk.

S ha az összehasonlítást azokra alapítjuk, a melyeket a 72. ábrában bemutattunk, úgy kivált a 72. ábra 3. az, a melynek a mi szigonyaink közül az alsó Vág folyó galócza-szigonya (76. ábra) megfelel, alighanem az utolsó darab, mely a mai napokra átjutott.

Ezeket elhagyva, oly sorozathoz jutunk, mely kiválóan figyelemre méltó.

A mai s a közelmúltból eredő szigonyok legtöbbje köpüs s e részével rájár a rúdra vagy nyélre, a melyhez a köpüben lévő lyukon át egy megfelelő szöggel odaszegezhető.

Ugyanezt találjuk a régibb vaskor fejlettebb szigonyain is.

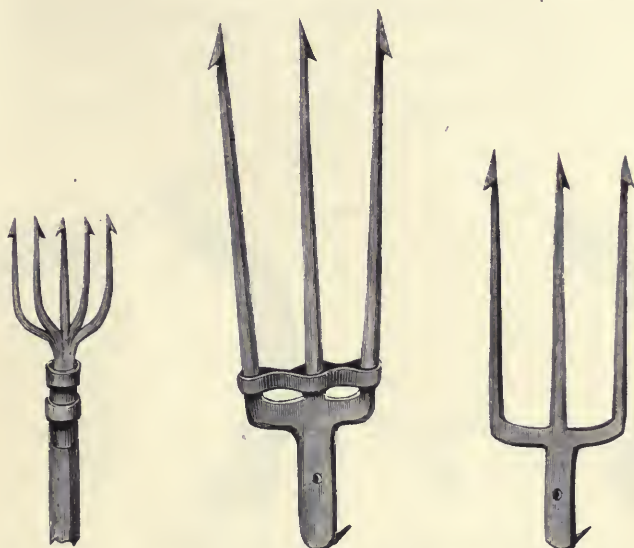

76. ábra.

De már a kun-szent-mártoni dárdaszigonyon is azt tapasztalhattuk, hogy van a megerősítésnek egy más módja, az úgynevezett makkrajáró vagy makkos, mely abban áll, hogy a szerszám nem végződik köpübe, mely a rúd végét magába fogadhatja, hanem makk- vagy szögszerűen van kinyujtva és derékszögben meghajtva. Ez a makk vagy szög be van illesztve a rúdba s az egészet egy vagy két vaskarika szorítja reá.

A megerősítésnek e módja Keszthely szigonyainál dívik s annál kirívóbb, mennél jobban tudjuk, hogy péld. a Kenessei, tehát szintén balatonmelléki szigonyok ismét köpüsök. Ezt a sajátságos megerősítési módot, mely — mint a nádvágóknál látni fogjuk — messze vág a bronszkorba, elénk állítja a 77. ábra, mind keszthelyi szigony (az ötágú karikákkal, tehát teljesen fölszerelve).

Itt a két hármaságú szigony ismét hatalmas vas, de hegyes — tehát nem körömszerű szakákkal — s ezáltal a központi kétágú szigonyok tipuszától lényegesen eltér. Itt megjegyzendő, hogy az ó-vend tipusz, a melyet Berlin városa muzeuma a Brandenburg területén talált régibb halászszerszámainak tulajdonítani hajlandó, csupán a szigony makkos megerősítésére támasztható s erre is csak részben, mert a makkos szigonyok mellett ott állanak a köpüsök is; ámde az ángolnaszigony kivételével, mely berendezésére nézve mindenesetre tipusz, de köpüs, a makkra járó szigonyok nem tipikusok sem az ágak mennyiségére, sem semmiképen.

De nem tekintve a nádvágókat — a melyekkel majd alább foglalkozunk — arra a megerősítésre, mely Keszthelyen dívik, érdekes világot vet az a két ágú szigony, a melyet Tihany halászai a Balaton

77. ábra. Makkos szigonyok.

fenekéről kerítettek elő s a mely — nézetem szerint — kortársa annak a sajátságos hajlítású harcsahorognak, melyet az 58. ábrán megismertünk.

Ez a szigony (78. ábra) melynek régi voltáról — az alakon kívül — az a tetemes kérgesedés is tanuskodik, mely borítja, a megerősítés tekintetében makkos. Szakái ellentétes irányban s a lapban értve, kifelé állanak; megerősítése tehát, mely mindenesetre fontos, Keszthely mai szigonyaival egybevág.

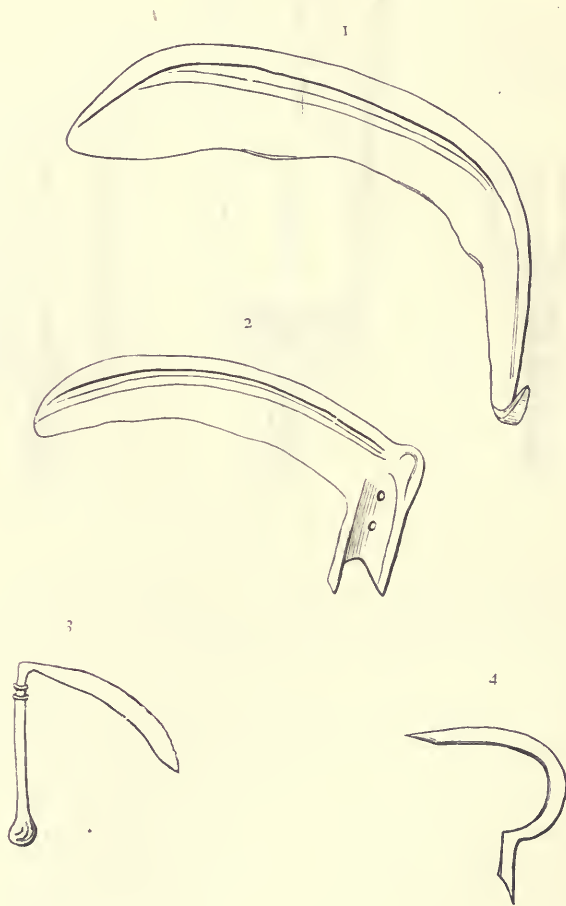
78. ábra. Régi makkos szigony.

Láttuk, hogy Keszthelynek bizonyos hálókövei világot vetettek azokra, a melyek Aquincum romjaiból kerültek, most ismét egy sajátsággal foglalkoztunk, mely Keszthelyen dívik s merőben elüt a közkeletű alakoktól. Itt, természetesen, be kell érnünk az egyszerű reámutatással, mert a meglevő összehasonlító anyag nem elégséges arra, hogy bár csak a föltevések terére is léphetnénk.

5. A NÁDVÁGÓK.

A nádvágó szerszám már a dolog természeténél fogva is mindig szerves tartozéka volt a halászatnak s az ma is.

A vejsze, a varsa készítéséhez, a verésekhez a nádvágóval szerzi

79. ábra. Nádvágók. — 1 Nádvágó, bronsz, a svájczi czölöpépitményekből; 2. Gyalázka, bronsz, ugyanonnan 3. Kaszúr, Ó-Egyiptom (René Ménard); 4. Nyesellő ugyanonnan.

a halász a kellő anyagot, s evvel a szerszámmal készíti és tisztogatja nádas, sásos és kákás tóságokban a halas helyekhez vezető csapásokat, vagyis azokat az utakat, a melyeken vízi járóművével ki- és bejár.

Tisztán az őskori és mai gyakorlat szerint ezek a szerszámok bajosan tárgyalhatók, mert egyfelől untalan beléjátszanak az ókoriak, a

magyarság szerszámát tekintve pedig, beléjátszanak a középázsiai alakok. Ez az oka, hogy a nádvágó szerszámok tárgyalásánál nem követhetjük az eddigi rendszert, hanem az őskori, ókori és néprajzi alakokat állítjuk szembe a magyarság élő szerszámaival.

Tudnunk kell mindenekelőtt, hogy egészben sarlószerű szerszámokkal van dolgunk s hogy már ősidőkben is két faj volt meg u. m.

80. ábra. — 1. Nádvágó, arany, a Szilágy-Somlyói nyakláncról; 2. és 4. Nádvágók, bronsz, Nemz. Muzeum; 3. A nádvágó makkja oldalról.

egy gyengébb sarló, a takarmány és gabnanemüek vágására és egy erősebb faj — a pengére és különösen a megerősítés módjára értve —, mely a keményvágású nádra szolgált.

Nekünk csak az utóbbival van dolgunk.

Az ábrák meghatározása, a mint az oda van írva, csupa élő magyar halász mesterszó és foglalatja a nádvágó szerszámok összességének, természetesen, amennyiben halászatiak; mert pld. a tolókaszát kihagytuk, mivel az avval való nádvágás a gazdaság más ágazatára tartozik.

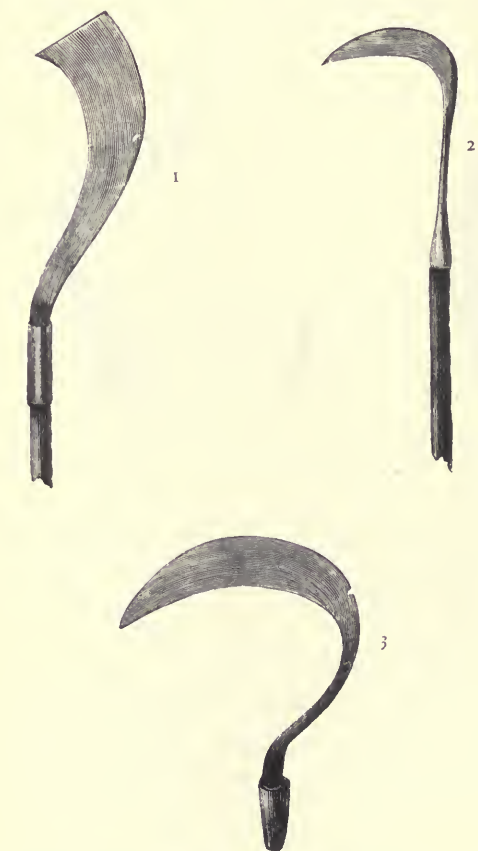
A mire figyelmünket különösen irányozzuk, az — az alakon kívül — különösen a megerősítés módja, a melynél legott szemünkbe tűnik, hogy a köpűs mód hiányzik, Ó-Egyiptom kaszúrján pedig a karikával való leszorítás, a melylyel már a dárdaszigonynál megismerkedtünk, világosan kivehető (79. ábra 3.).

De haladjunk egyelőre még tovább.

A következő sorozat ismét nádvágókkal ismertet meg. A 80. ábra 1. ismét világosan mutatja a karikával való leszorítást, holott a 2. és 4.

világot vet e megerősítés részletére, t. i. a makkra (3. *A*). Ezenkívül tapasztaljuk azt is, hogy egészben véve az az előrevágó késforma, melyet már a 79. ábrán 1. figyelhettünk meg, itt is tartja magát.

Már magában a makk felköltheti érdeklődésünket s önkénytelenül is eszünkbe juttatja a Keszthelyről ismertetett szigonyok szögét, karikáját, úgy a kún-szentmártoni dárdaszigonyt is.

81. ábra. Ázsiai (Sziam) nádvágók. — 1. Nádvágó; 2. Gyalázka. 3. Nyesellő; mind vas.

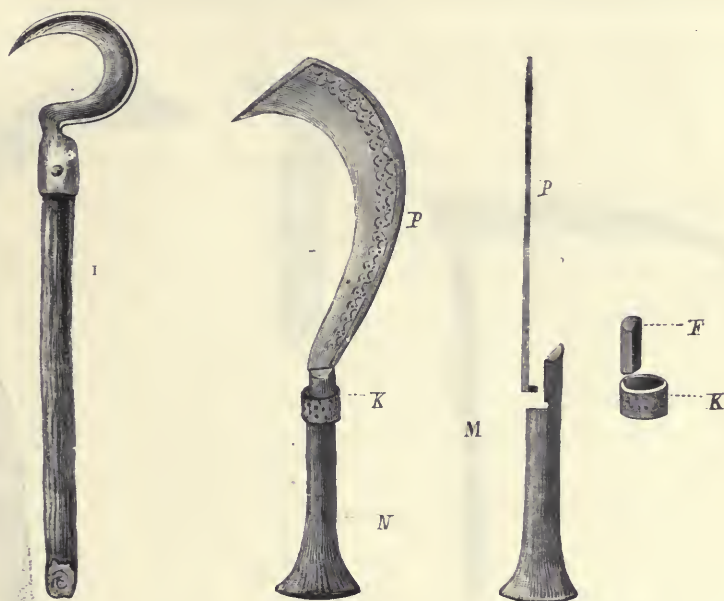
Az eddig bemutatott nádvágó szerszámok az ős- és ókorhoz tartoztak s mielőtt a magyarokkal való szembeállításra térnénk, vessünk egy pillantást a középázsiaiakra is.

Már a futópillantás is meggyőz arról, hogy nagyban és egészben véve Sziam nádvágói is az ősi csapáson haladnak; itt is látjuk az előrevágó kés alakot 81. ábra 1. a kaszaszerű hajlást u. o. 2. végre a sarlóalakot u. o. 3. a szó közértelmében.

A megerősítés itt már köpüs; s hogy ilyen, az nagyon természetes, mert a vas szívós anyaga ezt kibirja, holott a bronsz sem a szögszerű kinyujtást, sem a köpüre való alakot nem birta ki: az előbbit azért nem, mert igen könnyen letört, az utóbbit azért nem, mert a köpű öntése nehéz s ha elég erős, sok anyagot emésztett volna, mi abban a korban, a melyben ezek a szerszámok készültek, igen nyomós ok volt arra, hogy az embert takarékosabb s mégis szilárd módok kieszelésére sarkalja; e mód a makk volt.

Mindezeket tudva, a magyar nádvágók rendkívül érdekes színben tünnek föl előttünk, akár az ős-, akár az ókorral, akár végre az ázsiai alakokkal vetjük össze őket

Íme előttünk állanak — az egy *kaszúr* kivételével, melyről e szakasz más helyén szólunk — a magyar halászság nádvágó szerszámai, hogy alak és megerősítési mód szerint e könyv lapjain találkozzanak őskori és messze tájakról származó rokonaikkal.

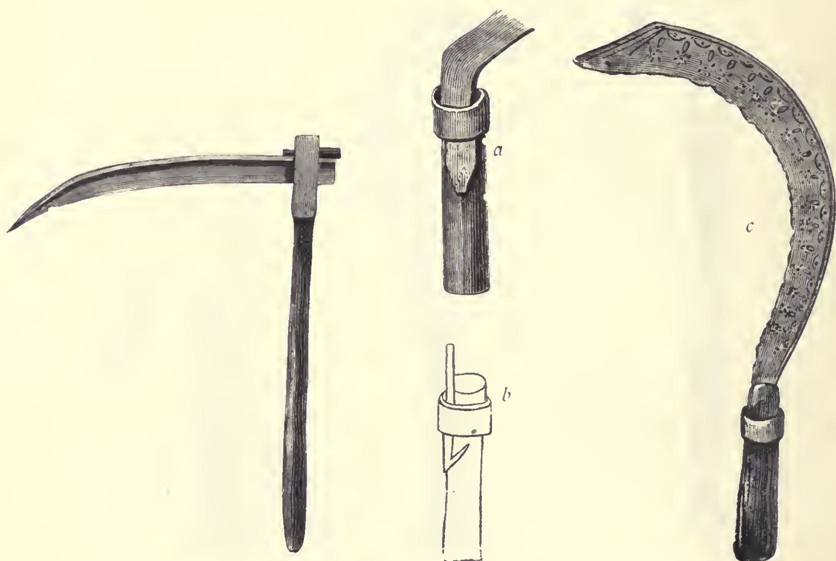

82. ábra. 1. Magyar nyesellő. — 2. Karikára járó nádvágó, Tápé; 3. Ugyanaz szétszedve.

Tápé nádvágója (82. ábra 2.) bevilágít az őskorba s egyszersmind Ázsia belsejébe is, mert világosan megmagyarázza, mit jelent a bronsz nádvágók makkja és határozott alakrokonságot vall a Sziamból került nádvágóval (81. ábra 1.), melyet a Nemzeti Múzeum őriz.

E nádvágón *P* a penge, *K* a karika, *N* a nyél. Ha a karikát leütjük, szétbomlik az egész szerkezet (3.) s azt látjuk, hogy — oldalról nézve — a penge alja *P*, makkba *M* végződik, mely a nyélbe illeszthető; van egy ék (*F*), mely a nyélnek megfelezett részét kiegészíti s a pengét két fél közé fogja; a többit a karika végzi. A pengén észrevesszük azokat a sajátszerű czifrázatokat, a melyek már Tápé szigonyán is feltünedeztek.

Ebből kiindulva, megértjük, hogyan volt megerősítve a bronszkori nádvágó (79. ábra 1.; 82. ábra 1. 2. 3.) meg azt, hogyan volt az egyiptomi kaszúr s az arany nádvágó is, a mely a már több ízben felemlített arany nyaklánczon ékeskedik.

Sőt így lehetett megerősítve az egyiptomi nyesellő is (79. ábra 4.), holott a bronszkori gyalázka (79. ábra 2.) a köpüs módhoz való átmenetet jelezi, melyet teljes kifejlődésben a sziami szerszámokon s Magyar-Velencze nyesellőjén (82. ábra 1.) ismerünk meg.

83. ábra. Magyar gyalázka. 84. ábra A nádvágó egyszerű megerősítése.

A magyar gyalázka (83. ábra) még hátrább vág, mert bizonyos kőbaltákra nézve csak ilyen ékre járó megerősítési módot képzelhetünk.

De van a makkos megerősítési módnak egyszerűbb változata is, az, a melynél a nádvágó pengéje nem esik két fél közé, hanem egyszerűen a nyél külsőjéhez van illesztve s azután karikával leszorítva a mint ezt a 84. ábra *a. b.* világosan magyarázza.

Bizonyos, hogy a svájczi czölöpépítményekből való nádvágó (79. ábra 1.) így volt a nyélhez erősítve. Ez a változat Tápén, Algyőn és Szentesen akad vegyesen avval, a melyet a 82. ábra alapján részletesen tárgyaltunk.

E sorozatot méltóképen rekesztheti be az a mult századból eredő,

alakja és dísze szerint valódi magyar nádvágó, mely Tápén a legöregebb halász szerény hajlékának padlásáról, százados lom közül került elő. (84. ábra c.)

6. A LADIK.

Az ősrégészetben dívó közfölfogás szerint a legrégibb vízijárómű az egy fatörzsből tűzzel vájt, külseje szerint pedig kőbaltával kiformált ladik, magyarán mondva «lélekvesztő»* volt. E fölfogást támogatják azok a lélekvesztő-roncsok, a melyek a svájczi tavak czölöp-építményeiből, más helyeken régi, ma már kiszáradt halashelyek tőzegrétegeiből kerültek napvilágra.

Már az általános őstörténelmi részben futólag érintve volt, hogy a kőkorhoz számított, tengermelléken álló konyhahulladék rétegekben oly halaknak maradványai is akadnak, a mely halak csak a sík tengeren kaphatók, tehát parti halászattal ki nem teremthetők; s így föl kell tenni, hogy az őstelepek lakói már oly járóművekkel bírhattak, a melyeken a síktengerre kiszállhattak.

Ezeknek alakjáról, szerkezetéről eddig tudomásunk nincsen s azon az alapon, a melyet azok a bizonyos halak nyújtanak, csak létezésük föltevése jogosúlt.

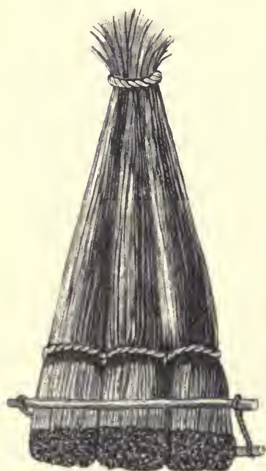
Ámde, ha a magyar népies halászat járóműveit sorozatba állítjuk, kezdetlegesség tekintetében nem a lélekvesztő, hanem a nádtutaj követeli magának az elsőbbséget. És ha a dolog természetét veszszük, nagyon csábít az a föltevés, hogy az első vízijáróművek nem kivájt ladikok, hanem tutajok voltak; mert hiszen sokkal egyszerűbb sorozat a fa úszó voltát észrevenni, több fát gúzszsal öszszekötni, mint a tűzzel való vájás, vagy akár az odvas fának döntése, mind két végén való befeneklése.

A mit pedig a kezdetlegesség dolgában az Ecsedi láp északi részének csíkász embere — Porcsalma körül — még a mai napon is mível, az valóban teljesen őskori.

Nem vesződik ő fasudarak összekötésével, nagy törzsek kivájásával, az odvasoknak döntésével és befeneklésével, hanem leghűségesebb szerszámával, a kaszúrral, hirtelenjében lekanyarít annyi nádat,

* Nem régi szó; halász ember nem él vele s alkalmasint a német «Seelentränker» révén szakadt reánk.

hogy három jókora kéve teljék belőle, ezeket a mocsárfűzből csavart gúzszsal megköti, két dorong közé fogja, csúcsos végüket gúzszsal összefoglalja s készen van az ő vízijáróműve, melynek tisztes formáját a 85. ábra mutatja.

85. ábra. Nád-tutaj.

Mire ez a jószág készen van, a csikász tolórudat ragad a kezébe, bedönti a nádtutajt a vízbe, reá áll a vastag végére s vigan tologatja a csikkasok és lápkutak tájára.

A mint láthatjuk, már ennek a kezdetleges járóműnek is megvan az orra és a fara — éles és tompa vége — és természetes, hogy a tologatásnál ennek is az orra jár elől.

De még ennél is van kezdetlegesebb járómű az erdélyi részek egyik zugában, már az u. n. Mezőségen fekvő Apahida nádas és részben ingólápos taván, a hol egyszerűen az ingólápnak egy leszelt darabja szolgál a vejszés kárászhalász járóműve gyanánt.

Ezek után áttérhetünk a lélekvesztők legfőbb magyar alakjaira, a melyek kétfélék.

Az egyik törzsalak a Balaton «bödönhajója», mely mindig tűzzel is van vájva; a másik a folyókon dívó «csónyik».

86. ábra. Balatoni bödönhajó.

A Balaton bödönhajója kétféle s mind a két alakja tölgyfából való; keresztmetszete szerint vastag körtealakú, orra hegyes, magasra felálló.

Az egyszerűbb az, a melyet a 86. ábra tüntet föl. Ez magyarán mondva suta, mert a fara elkerekített; hossza 3 m. — egy, legfölebb két embernek való; a balatoni kishalász szerszámja, melynek egyetlen

példányát csak Siófokon láttam. Repedező orrát ekkoron már pléh védte, illetőleg pléh akadályozta a víz benyomúlását. Van első és hátulsó tatja és húzószöge.

A második alak a bödönhajó kiálló orral és vágó farral, mely sok esetben szintén felkunkorodik s ekkor ez a nevezetes jármű nagyon emlékeztet a tengermellék régi «mentő hajóira», a melyek alma szelethez hasonlítottak, hogy soha föl ne borúlhassanak (87. ábra).

Ez 4 méteren túljár, négy halászt szerszámostól elbír s mély járása, szövetkezve a halászok ügyességével, mely valóban bámulatos, csendes vagy csak lengedező vízen megóvja a fölborúlástól.

87. ábra. Felvasalt bödönhajó.

Igen ám; de az ú. n. nagy szerszám, t. i. az öreghálóval való halászat, kivált kissé habos vízen, egy bödönnel nem végezhető, mert legalább is nyolcz ember kell hozzá, ki egy bödönbe nem fér el; azonkívül tér is kell az öregháló elhelyezésére, fágyására.

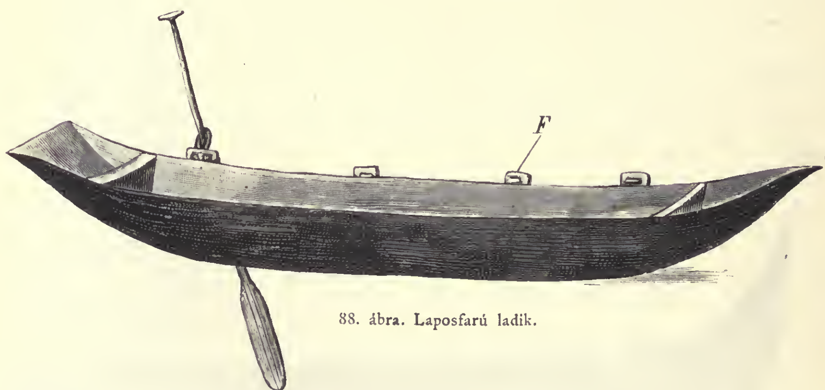
Ezen úgy segítenek a bödönösök, hogy két hajót kötnek össze s ehhez képest van a hajó felvasalva, amint következik, természetesen az orrán kezdve: *t* a tatyvas, mely a bödön orrát az elrepedéstől óvja; *k, k* az első és második kötésvas, a melynél fogva két bödön összeköthető; *sz* a húzószeg, a melybe az evedzőt beakasztják, rendszerint három; *h* a habvető, egy rámás alkotmány, mely a habot visszaveti, mert megjegyzendő, hogy a bödön hasas volta mellett, habvető nélkül a víz igen könnyen benyomúlhatna.

Ez a «magyar tenger» ősi vízijárómüve, mely manapság már letünő

félben van, hogy helyébe a laposfenekű hajó állhasson, a melylyel a gyakorlatról szóló részben majd megismerkedhetünk.

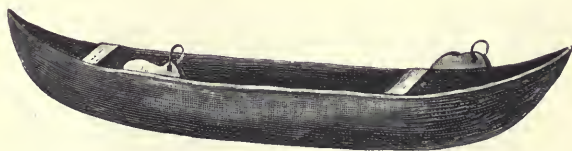
A folyókon dívó lélekvesztők, keresztmetszet szerint nyílt félkörüek s vagy lapos far mellett csúcsos orrúak, vagy olyanok, hogy faruk, orruk egyformán éles.

A lapos farú lélekvesztők között kiváló figyelmet érdemel a Kö-

88. ábra. Laposfarú ladik.

rös-Tarcsán és a Berettyón is dívó, melyet a 88. ábra állít elénk, mely megüti az 5 m.-t is s négy embernek való. Orrát és farát tat erősíti s van rendesen négy kilincse (*F*), mely arra való, hogy keczézés alkalmával valamennyi evedző a cziklend (cziklony) csikló vagy kallószíjba akasztható legyen, a mint azt az ábrán a fartól számított első kilincsen láthatjuk is.

89. ábra. Szegedi «csónyik».

A 98. ábra a szegedi lélekvesztőt ábrázolja, melynek közszájon forgó neve «csónyik». Ez előre-hátra egyformán szolgál s kilincs helyett húzó vánkussal, kolomppal, vagy kallantyúval van ellátva, hogy az evedző gúzsba vethető legyen.

A midőn ide teszszük, hogy a régi balatoni bödön vájásával — akárcsak az őskorban — a tűz is közreműködött, érdekességénél

fogva ide igtatjuk még azt az arany lélekvesztőt, kissé bús arczú halászával együtt, mely azon a szilágy-somlyói arany lánczon ékeskedik s

90. ábra. Arany lélekvesztő a szilágysomlyói aranylánczról.

a melynek bizonyos rokonságát a Körös és Berettyó mai laposfarú lélekvesztőjével tagadni alig lehet.

7. A CSIKÁSZ SZERSZÁMJA.

E könyv második része magában foglalja a halászati képek sorozatát is. Nagyon természetes, hogy ott a csikász teljes joggal helyet kért magának, s azt meg is kapta.

Ott azonban a csikászt egész valója szerint méltatjuk, holott ez a szakasz annak szerszámját kéri elő, hogy az őskorral egybevethesse; tehát lássuk.

A csikász a szó való értelmében «ezer veszedelem» között űzi furfangos mesterségét. Ingó lápokon halad tova, melyek alatt «feneketlen» a mélység; a hol nincsen ingó-láp, ott feneketlen sarak, gödrök állanak útjába, a melyek az időjáráshoz képest folyton változnak. Ez és számtalan más veszedelem úgy hozza magával, hogy a csikász minden egyes lépése ki van számítva. A vakbogár csápjával tapogatva halad tova, a csikász csápja a lápibot, a melylyel majd mindjárt megismerkedünk.

De vannak kiválóan alkalmatos helyek, a vészek, a hol a csik mindig ellehet, a hol tehát mindig érdemes csikászni s a hova természetesen gyakran kell eljárni. Ilyen helyeken a csikász kikészíti útját, hogy bátran járhasson; ez az út a lábó s lényege szerint czölöp-építmény.

Erős karvastagságú husángokból karót csinál, a vész irányában két sorban leveri s a közét gizgazzal, náddal, gyeppel, zsombék-

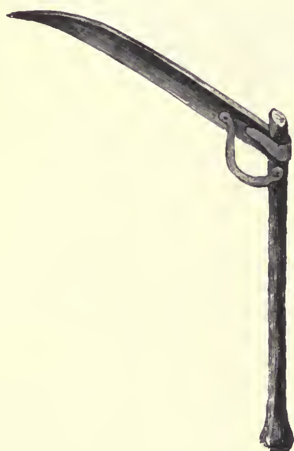
kal tölti ki úgy, hogy egy keskeny járó — igazi «macskajáró» — keletkezik; ez a lábó.

Úgy a mint a lábó mellett csíkos víz jelentkezik, vagy a lábót vizen át kell folytatni, kihagyogatja a kashelyet, vagyis olyan keresztbefutó rést készít a lábón, hogy a csikkas taraját belészoríthassa s az «átszálló» csikot a kasba keríthesse.

Ezeket az átszálló pontokat tisztogatja.

Az ingólápon lápkutat vág, hogy a csikot oda szoktassa s a berakott kasba keríthesse.

A csikász ember főszerszámja, melyre roppantúl rátartós, mert erős fegyvert is lát benne, a kaszúr (91. ábra), a melyet már a nádvágók sorában említettünk is. Ez a kaszúr egyenes ágban származéka a «kasza orrnak», ezen a soron «vérrokona» a «kaczornak», mely a magyar szőlősgazda kezén van, édes testvére pedig a Fertő melléki «koczérnak», mely ott halász kezén dívik.

91. ábra.
Kaszur.

Hogy mindezeknek szülőanyja a kasza,* az bizonyos s onnan van, hogy a magyarság a kasza anyagát legelső sorba teszi, mikor vágószerszámhoz való kell, nemcsak, hanem mikor egyáltalában valami «finum» szerszámra van szüksége.

Nagy is annak a becsülete, a ki a kaszát meg tudja válogatni. Ott látjuk őket a vasárus boltban féltérdre bocsátkozva, előttük egy kő, mellettök egy rakás kasza, melyet azon a kövön egyenként megpengetnek s nincs az a «zongorahangoló», a ki pontosabban összelesse a húrok hangját, mint az a kaszásember a kaszáét; mikor azután kettőben megállapodott, ezt egyszerre penegteti meg s azt választja, a mely olyan tisztán szól, mint az «angyalok sarkantyújának a taréja».

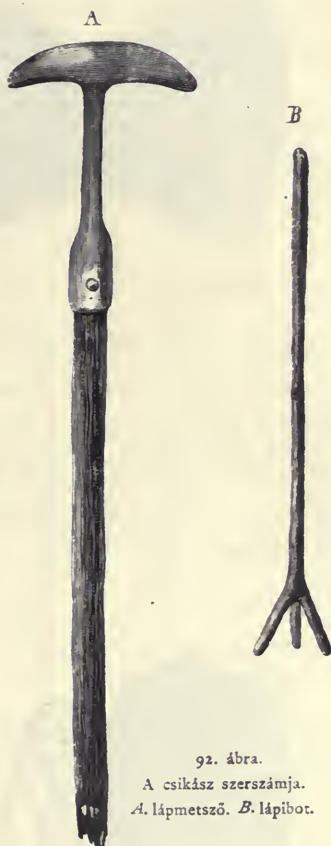
Mikor ez mint kasza elkopott, elvásott, a falu kovácsával elvágatja a fokát, a melyből a «legfinumabb» horog készül, a pengéből pedig kaszúr lesz oly fölszereléssel, a mint azt a 91. ábra mutatja.

* A kasza különben nem magyar, hanem szláv szó.

Ennek ókori ősével megismerkedtünk már Ó-Egyiptom révén a 79. 3. ábrában, melynek lekonyúlt alakja az ó-egyiptomi rajzmesterség kezdetleges voltában rejlik.

A kaszúrhoz szegődik a lápibot (92. ábra *B*), mely legtöbbször két, néha három ágban végződik s a csikász csápját teszi. Természetes, hogy a síma végén fogja s az ágas véggel tapogat, azért, mert a síma bot átjárná az ingó-lápot.

Ezután következik a lápmetsző, (92. ábra *A*) egy hatalmas vas, melyet ásómódra arra használ, hogy az ingó-lápon kerek lyukakat, a lápkutakat vághassa. Ez a lápmetsző a Bodrogközön lábmettő s minthogy ott a csikászat veszni indúlt, a lápokról a jeges halászathoz pártolt át, hol rudhajtás a dolga, a mint ezt később látni fogjuk.

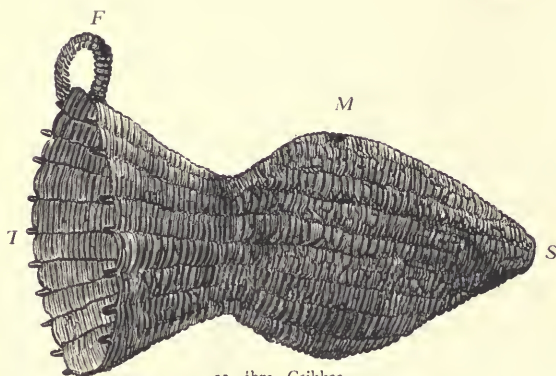

92. ábra.
A csikász szerszámja.
A. lápmetsző. *B.* lápibot.

Fogószerszámja a csikkas (93. ábra), melynek van taraja (*T*), füle (*F*), tömlöcze (*M*), és fara (*S*). Ezt úgy mondják, a hogyan kiírni nem illik. Belsejében van az a szűk nyilás, a vörcsök, a melylyel már a 43. ábrán *V* alatt foglalkoztunk. Ez a csikkas fűzfavesszőből való kitünő fonadék, alapjában varsa s megfelel a magyar történelmi szerszámnak, a latin szó értelmében az «ansa»-nak is.

Lássuk már most a csikász szállító és mérő szerszámját, mely egészen az ő emberségéből telik s mindenesetre őseredeti. Udvarának legjobb helyén gondosan neveli a kurtanyakú u. n. kabaktököt, megérleli, kitisztítja, kasornyába fogja, melyet válogatott fűzvesszőből csavar, hogy kényelmesen hordozhassa, a mint ezt a 94. ábrán láthatjuk; itt *A* a csiktök kantárja, *R* a talpa. Mikor kevés a csik, evvel a csiktökkel járja föl a kasokat, ebbe dönti a csikkas farán át a prédát. Igen kitünő szerszám ez azért, mert a víz ki nem locscsanhat

belőle. Mikor áldás van, akkor öblösebb szerszámhoz folyamodik; s ez a csikputtony, hol «fertályvékás», hol meg «félvékás». Ennek a kitünő,

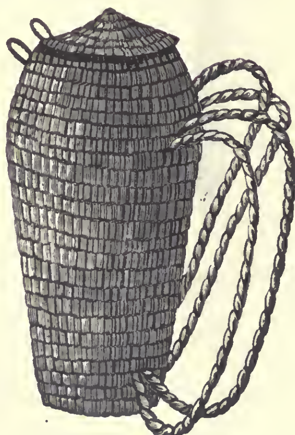
93. ábra. Csikkas.

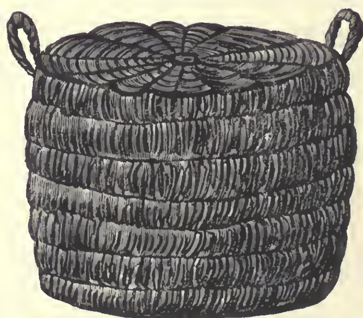

94. ábra. Csiktök kasornyával.

rendesen igen tiszta gyékényfonatnak pogánykori hamv-veder az alakja; fedele lapos-csúcsos, van négy «karja», a melynél fogva a csikász hátára veheti, a mint ezt a 95. kép világosan megmagyarázza. Kiegészítő része a csikszűrő (96. ábra), a melylyel a csikot merítgetik s a mely egy régi, majdnem «czinkotai itcze» tartalom mellett az eladáskor is szerepel.

96. ábra. Csikszűrő.

95. ábra. Csikputtony.

97. ábra. Véter.

És minthogy a csik, kevés helyen bár, de ma is vármegyére szóló kereskedés tárgya, természetes, hogy azt föl is kell gyűjteni.

Ennek két módja van, mind a kettő ősiség tekintetében vetélkedik egymással. Az egyik a *csikgödör*, egy 2 m. hosszú, félannyi széles és mély gödör, melyet Tyukod és Porcsalma körül a csikász ember udvarán kiás, vízzel lát el és csikkal tölt meg, honnan vásár idején hordóba meríti, hogy szekeren szállíthassa; a másik a *véter*, egy öblös fedeles fűzvessző-kas (96. ábra), a melyet a régibb szótárírók hálónak is elmagyaráztak — a melyet a csikász a láp alkalmatos helyén a vízbe sülyeszt, hogy felgyűjthesse benne zsákmányát.

Ha képzeletünk elé varázsoljuk az egész képet, úgy egy három nádkévéből alkotott vízijáróművet látunk, megrakva a most letárgyalt, valóban ősi egyszerűségű szerszámokkal s rámondhatjuk, hogy őskori a zamatja.

Az, hogy merre éltek és merre élnek ennek rokonai, oly kérdés, a melyre mai ismereteink nem adnak feleletet.

8. APRÓ SZERSZÁM.

Vessünk bár csak egy futó pillantást is az apró szerszámok sorozatára, azok minden bizonynyal felköltik érdeklődésünket, már csak azért is, mert valódi ősi együgyűséggel tekintenek felénk. Felötlik a kérdés: vajjon mik lehetnek?

A kik némi jártassággal birnak az ősrégészetben, vagy bárcsak figyelemmel szemlélték az illető gyűjteményeket, azokra a halász apró szerszáma őskori benyomással van.

E könyv során majd tüzetesen is foglalkozunk még az egyikkel, a másikkal; de e szakasz hatása érdekében bemutatjuk tömör sorban is (98. ábra), aminthogy ezt meg is érdemlik.

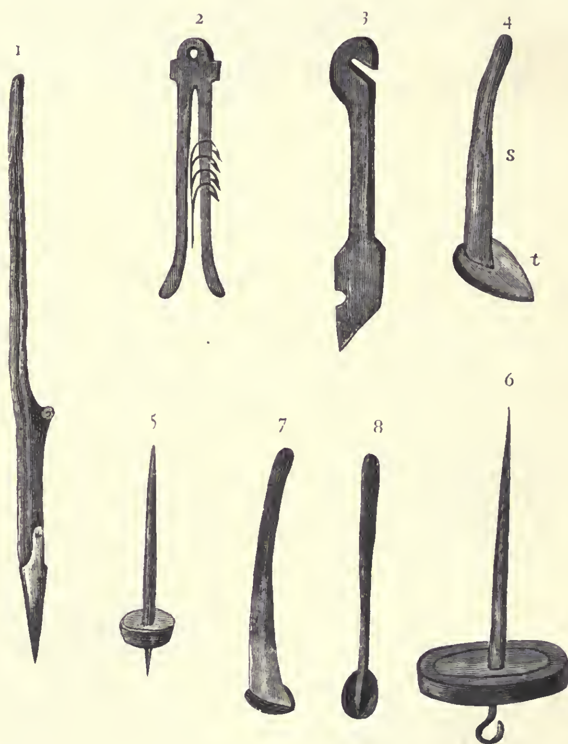
Legelől jár a laptáros tisztes biczkéje vagy szolgapálczája (1) hegyesre megvasalva, a melyre a legnehezebb munka végezője támaszkodik s mely arra is való, hogy ha a hálóvetés akadva jár, a földbe ütve veszteg tartsa a háló laptáros apacscsát.

Utána következik (2) a cserepcsik, vagy csiriptető, mely arra való, hogy a fenékhorog 60—120 horgát befogadja, hogy a fenekes könynyen vihesse, hozhassa.

Ezután helyet kér magának (3) az igazi halász kavaró-kanala, mely (ha vasból volna) beillenék asztalos-vésőnek is; evvel a kanállal majd nyomban találkozunk.

Sorra kerül (5) az orsó és (6) a viszáló vagy sirittő (sodorító), a melylyel a vén körösi halász maga fonja meg a halászfonalat, maga sodorja a horogpallót, isléget s minden vastagabb zsineget.

Végre számot tart kiváló figyelmünkre (4) a csongrádi és (7 és 8) az algyői buttyogató, futtyogató, kuttyogató; az elsőnek fából való a szára (*S*), szaruból való a talpa (*t*); az utóbbi, mely oldalt (7) és élben (8) van föltüntetve, egészen fából való.

98. ábra. Apró szerszámok.

Ezek a kutytyogatók szerfölött tanulságos szerszámok, a melyekről a következő pont alatt lesz szó.

Ámde lássunk előbb még más apróságot is, mely helyet kér s azt meg is érdemli, mert valóban ősi soron maradhatott reánk.

Körös-Tarcsa halzsírszedő kanalai azok, a melyeket e hely halászó népe ősi soron a hasított hal beléből kifőzött halzsir leszedésére használ. A kanál maga egy kagylófél, a nyele pedig egy behasított fácska

(101. ábra), de a melyet a rangosabb halász czifrább nyélre, néha lyukasztással is készít (99. 100. ábra).

99. ábra.

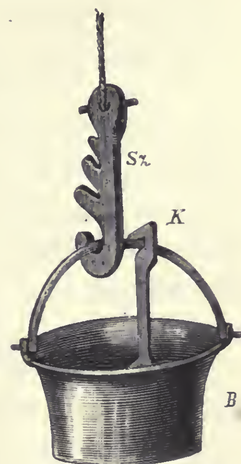

100. ábra.

99—101. ábra. Halzsirszedő kanalak.

Ezek a kanalak önkéntelenül is eszünkbe juttatják azokat a lyukasztott kagylófeleket, a melyek az őskori telepeken nem ritkák és sok mindenféle magyarázatra adtak okot. Tudományos meghatározás szerint a kagyló az Anodonta cygnea, tehát hattyú-kagyló, s ha kérdjük, hogy e kanalak eltagadhatatlan rokonai hol találhatók még, — Amerikára kell vetnünk szemünket, hol a szárnyas kagylóból készült, ékes ó-amerikai kanalak csak az imént kerültek napfényre Ohio állam őstelepein, a mint ezt a híres Smithsonian-Institution 1880—1881. fényes kiállítású évi jelentése oly behatóan tárgyalja.

102. ábra. Halászbogrács

És vajjon mivel fejezhetnők be méltóbban az apróságok sorozatát mint avval, hogy a vé-

gére akasztjuk a legöregebb szentes-bökényi halász bográcsát (102. ábra *B*), teljes fölszerelésével együtt, a mint a grádicsos szolgafára (*Sz*) van akasztva s a mint az a kavaró kanál (*K*) a bográcsfülön nyugszik, hogy a felcsapó láng kárt ne tehessen benne.

9. NÉPRAJZI SZERSZÁM.

Valahányszor csak elmémben forgattam ezt a czímet — sokszor történt! — végtelen vágy szállotta meg lelkemet.

Vágytam és vágyódom oda, a hol a Kuma vize csörtetve halad, hogy végre is a nyári nap hevétől izzó homoksivatagba veszszen, mielőtt még elérhette volna édes anyja kebelét, a tengert; vágyódom oda, a hol a Wolga folyó hosszú pályafutás után széles ágakra szakadva egyesül a tenger hullámával; vágyódom, mert érzem, hogy ott sok halászszerszám lappang, mely rokon a miénkkel s a mely bevilágítana még a távol keletre is; mert hiszen láttuk, hogy a Tiszamellék nádvágója Sziamban találja formájának rokonát.

Ám az a vágy csak — vágy. Meg kell alkudni az élet rideg követelésével, be kell érni avval, a mi van.

Már mondottam, hogy néprajzi gyűjteményeinknek nagy baja az, hogy csak a föltünőt, a csodálatost, a «ritkaságot» hajhászszák, mely pedig legtöbbször egyéni ügyesség kifolyása, s ott, a honnan származik, nem közkézen forgó népies. Van abban is tanulság; de ez legtöbbször ipari természetű; az a tanulság ellenben, a melyre e könyv öszszehasonlító része törekszik, abból nem telik ki.

Nilsson, a svéd kőkorszakbeli tárgyak alapos ismertetője, fájdalmasan jegyzi meg, hogy sok dolgot meg sem lehet határozni, mert az összehasonlításra hivatott élő anyag sehol sincsen meg. Ez anyag hiányában ő nem bírta, többek között, árkolt köveit rendeltetés szerint oly megbizhatóan meghatározni, mint meghatározhattuk mi pld. a Szolnokról való szepikő, vagy a Szentes-Bökény nagy böncsőköve révén — éppen Nilsson köveit is.

A közkézen forgó, sokszor egészen jelentéktelen tárgyakból bontakozik ki legtöbbször a legnagyobb tanulság, a mint ezt e szakasz során oly sokszor tapasztaltuk is.

Semmi kétség, hogy a Fertő elmés szerkezetű kürtője (vejszéje)

rokon a japáni Yeri-vel; nem lehet elvitatni, hogy a bronszkori háló és horogkövek, a maiakkal egybevetve, rendeltetésük szerint meglehetős biztossággal meghatározhatók; hogy a magyar nádvágó makkos megerősítése messze bevilágit a multakba stb. És semmi kétség, hogy a halászszerszám igazán népies részének beható tanulmányozása rendkívül becses eredményekhez vezethetne.

Ám mindezt már érintettük is.

Általánosságban például mondhatjuk, hogy a Fehértengeren dívó jégalatti halászat hasonlít a miénkhez; ámde a pontos megállapítás azt követelné, hogy tudjuk meg a kijegelt csapás alakját, az eresztőlék formáját, az ajtólékét nem különben, a sarok és sorlékek irányát, a rúdhajtó és igazgató szerszámok alakját, a háló fölszerelését para, kő és egyéb tekintetében. Nem tudjuk.

Így tehát be kell érnünk avval az összehasonlító anyaggal, a melyet inkább a véletlen, mint a rendszeres kutatás vetett fölszinre; első sorban avval, a melyet a már említett berlini nemzetközi halászati kiállítás nyujtott.

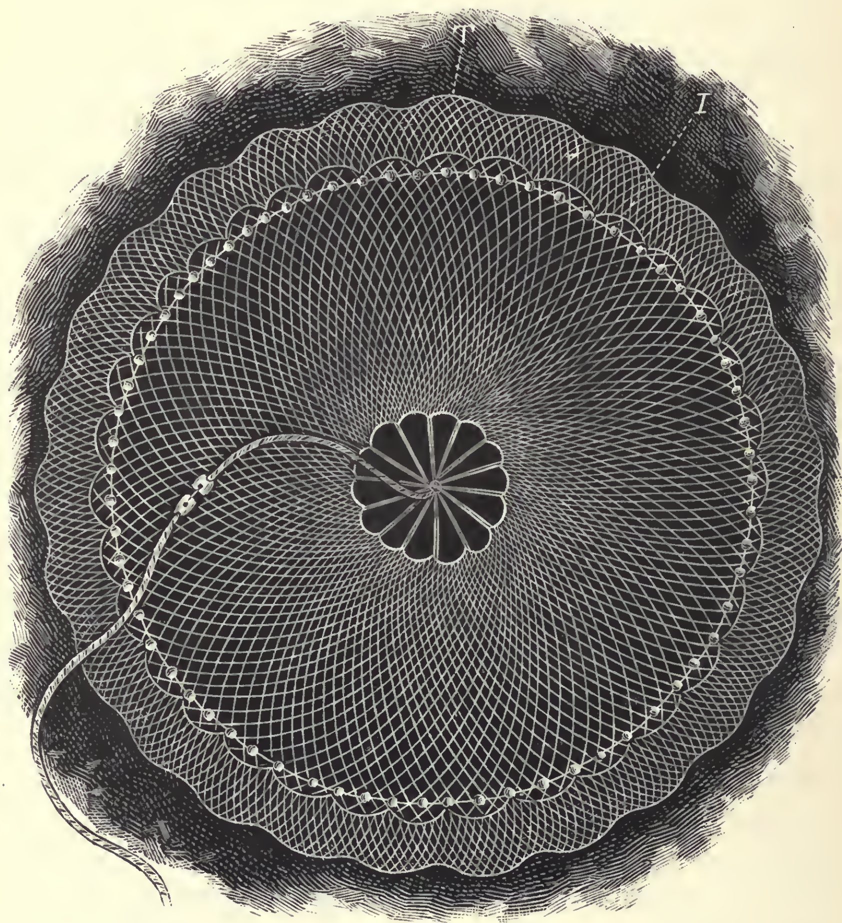
Ott akadunk egy képre, mely a Kaspi tenger sziklás partját ábrázolja. A parton két persa halász áll; az egyik már kidobta vetőhálóját, a másik még csak készül. A sík vízen több ladikot látunk, a melyről a halászság ugyanolyan hálókat veteget a hullámokba.

Ez a persa háló szakasztott mássa az Erdély-Olt melléki rokolyahálónak, mely tudtom szerint a Berettyó-melléken is dívik; a Tiszánál és Dunánál ellenben tért enged egy bár szintén kerek vetőhálónak, a mely azonban berendezés szerint lényegesen más.

A persa (rokolya) háló (103. ábra), ha tartó kötelénél fogva fölemeljük, úgy esik össze, mint a bezárt esőernyő; sőt összecsappan, mert a belső inán sorosan álló ólomgolyók (*I*) gyorsan összesietnek. A belső inán túl kiálló hálórész táskákat alkot, melyek az összecsapott háló belsejébe nyilnak (*T*) s úgy alkottatnak meg, hogy a háló legszéle az ólmos ín táján erős arasznyi távolságban egymástól álló ú. n. ráklábakkal, vagy őrökkel, t. i. kétvégre Y-szerűen oszló kurta, erős fonalakkal van lekötve. Természetes, hogy a háló, ügyes pöndörítéssel úgy dobva a vízre, hogy kerekre nyilva ráterül, a sok ólom súlya alatt gyorsan sülyed és sülyedve összecsappan s hogy a menekülő hal, a melyet a háló beborított, lefelé keresve a kibúvót, menthetetlenül va-

lamely táskába üti a fejét, a hol azután nyaklik. A másik vetőhálóról más helyen lesz szó.

A pöndörítés sok ügyességet kiván. A halász legelőbb is balkeze csuklójára hurkolja a rendesen lószőrből való tartókötetet, mely for-

103. ábra. Rokolya háló.

góval is föl van szerelve, azután balvállára veti a hálót, mint valami köpönyeget; az ólmos inat egy helyen fogaival ragadja meg, sokkal alább ismét jobb kezével is s ekkor a hálót ügyesen röpítve, sarkon fordul s a szétnyiló hálót a víz felé löki. Akadnak oly ügyes halászok is, a kik a hálót jobb kezükkel sűrű ránczokba szedik s anélkül, hogy vállukra vennék, fél fordúlással úgy eldobják, hogy egészen szétterül;

sőt olyat is láttam, a kinek magasabb álláspont sem kellett, hanem sík helyen teljes biztonsággal dobta el rokolyáját.

Alig kétséges, hogy az amphiblesztron háló ilyen lehetett.

A második, néprajzi tekintetben szerfölött érdekes halászszerszám a harcsa fogására való s azonos volta egészen világos — él a Wolga-melléken, nálunk a Tisza-Duna magyar halászsága kezén. Ennek a szerszámnak hangfestő a neve, így: kuttyogató, buttyogató, puttyogató, futtyogató, arról a hangról, a melyet a halász vele ki tud csalni s a mely a békák bizonyos hangját, a «kuty-kuty», vagy «unk» hangot utánozza.

A szerszámnak van fogórésze, késszerű része és talpa; a Wolga mellékit a magyarral egybevetve a 104. ábra mutatja. Itt 1. a Szeged-Algyőn, 2. a Csongrádon dívó magyar forma; 3. ellenben a Wolgáról való.

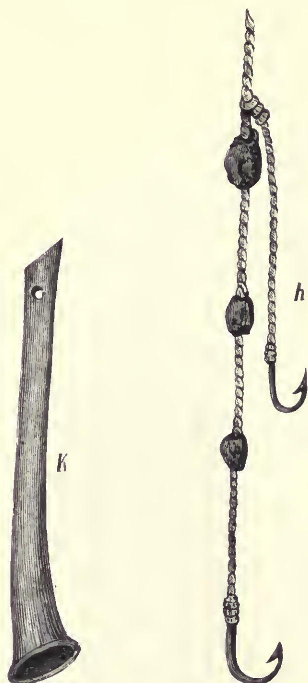
104. ábra. Kuttyogatók.

A magyar kuttyogatók telitalpuak, holott a Wolga menti üres talpú, a mit lényeges eltérésnek lehetne venni, ha nem volnának magyar földön azok az átmenetek, a melyek a két formát öszszekötik. De ezek az átmenetek megvannak. A komáromi halász már egy kis bádogpohárral kuttyogat; a Duna-Dráva foki halász kuttyogatója pedig határozottan üres talpú, rendes kuttyogató, a mint ezt a 105. ábra (*K*) mutatja.

Ám lássuk az eljárást, mely egyike a legérdekesebbeknek, mert ritka finom élettani alapokra van fektetve.

A mikor a nyári esőzések a folyókat megdagasztják, csöndes éjszakán kiszáll a halász lélekvesztőjén a folyóra, oly helyre, a hol a harcsa szeret megfeküdni; elővesz i kettős horgát (105, *h*), melyen derék ólomsúlyok vannak s megbékázza, azaz eleven kecskebékát — Rana esculenta — tűz reája s lebocsátja a mélységbe; azután elővesz i a kuttyogatót s a talpával sajátságosan belévág a vízbe, mire egy locscsanás és egy «kutty»-szerű hang hallható; hogy egészen szabatos hasonlattal éljünk, úgy hangzik az, mint a jól illő dugó kihúzásakor keletkező «kutty».

Az egész pedig festi a békaugrás locscsanását és a béka hangját. Mind a két hang oda csalja a harcsát, mely rendesen a felszín felé tart, ott beléütődik a horog inába, melyet a béka ide-oda rángat.

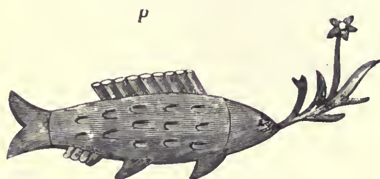

105. ábra. *K* kuttyogató a Dráva vidékéről.

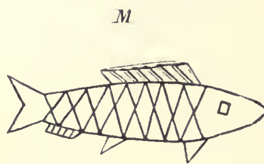

106. ábra. Vizára való úszó horog.

A harcsa bekapja a békát s természetesen rajtaveszt. Ez a kutytyogatás.

És végre a Wolga-melléki halászszerszám közt akadt egy csodálatos horog is, mely a nagy tokhalak fogására való s a mi Dunán-

107. ábra. A potyka képe magyar halász-bárkákon.

kon, a Marsilius idejében vizákban oly gazdag, ma már elnéptelenedett szőke Dunánkon találja szakasztott mássát.

Egy közel arasznyi, hatalmas, tűéles horog ez, melynek patonyja tisztességes kötél, ina vagy horogdereka nem kevésbbé az; a horogra

rá van erősítve a nyárfa vagy vörösfűz úszó s egy horog ina 120—200 olyan horgot visel, a minőt a 106. ábra ábrázol.

Evvel a hosszú szerszámmal — több sorban is átfogják a vizet a Wolga és a Duna táján egyiránt; elsülyesztik s természetes, hogy a horog ekkor úszik s a víz sodrában libeg. A horgon semmi csali nincsen, de nem is kell, mert az úszófa elégséges arra, hogy a vonuló vizát vagy tokot figyelmessé tegye. Ez ennivalót sejt az úszófában, bekapja, kiköpi; megharagszik, hogy csalódott, vagdos a farkával s beleüti valamely horogba s rajtavesztett. Legtöbbször a farkuknál fogva vesztenek rajta e halóriások és bámulatos, hogy, ha a horog csak a bőre alá hatolt is, az a hatalmas erejű őshal veszteg marad, nem szakad ki — mintha abban az őskorban, a melyből reánk öröklődött, minden lény sokkal érzékenyebb lett volna, mint a minő a mai.

Evvel végére értünk a magyar népies halászszerszám ősi elemeinek, s ha e tárgyalással nem nyertünk többet, mint azt, hogy a halászat, mint ősfoglalkozás felé ezentúl nagyobb figyelem fog fordulni: eleget értünk el — töretlen utakon is.

Rekeszsze be e könyv első részét a magyar főhalnak, a pontynak, ősi felfogású képe (107. ábra) a mint azt a rangos halász állóbárkájának pofadeszkáján láthatjuk (*p*) és a mint azt, kaszapengéből készült bicskájával, a komáromi vándorhalász szegény laptárosa a farhám matakjára ékesen kivéste (*M*).

A néprajzi halászszerszám ismertetésével, mely keleti vonatkozásainak során a magyarságnak történeti szerszáma is, be van végezve a könyv első, vagyis történeti része.

A második részben, mely a magyar halászszerszám járásával, vagyis a halászattal, a mint ez ma él, azontúl pedig még a halászat életképeivel is foglalkozik, még akadni fogunk történeti elemekre, a melyekben azonban a helyi szokás színe az uralkodó — így Rév-Komárom és Tihany önálló tárgyalásában — s a melyek inkább csak például akarnak szolgálni arra, hogyan kellene kutatásainkkal helyről-helyre haladni, hogy a történetírás feladatát legalább megközelítsük.

A szerszámjárás, úgy a mint ma dívik s a mennyiben még valóban népies, lépten-nyomon bevilágít a magyar halászszerszám ősi elemeibe; sőt merem mondani, hogy sokszorosan világot vet az őshalászatra a szó általános értelmében is. Még most is tisztán érzem, hogy

a mai szerszámszerkezet és szerszámjárás kiismerése mintha hályogot vett volna le szememről, mintha ráírta volna az ősrégészeti tárgyakra egykori rendeltetésöket.

A midőn e rész anyagával már készen voltam, csak akkor birtam hozzájutni Rau Ch. nagy művéhez, mely a történetelőtti halászatról szól. E könyvnek előszava igen érdekes és jellemző. A szerző nyomban megérezte, hogy feladatát csak akkor oldhatja meg — a könyv megbízásra készült —, ha az élő halászatot megismeri s kétfelé is iparkodott támaszkodni: egyfelől a fejlett, másfelől az ú. n. vad népeknél dívó halászatra, mely az amerikai embernek oly nagyon kínálkozik. Nálunk a valódi népies halászatnak még élő része az, a mely az őstörténetben, de részben a történeti kor homályában is kalauzul kínálkozott, a melyet egész bizodalommal elfogadtam és követtem is.

A mi a most befejezett részben az eredmény színét viseli, annak én egyéni véleménynél többet tulajdonítani nem akarhatok, már azért sem, mert jól tudom, hogy inkább az ösztönnek, mint a szorosan vett szakszerűségnek eredménye; s hogy mégis reá adtam a fejemet, annak egyetlen s mint hiszem nyomós oka az, a mit már a könyv keletkezésének történetében előadtam, hogy t. i. a népies halászat rohanva hanyatlik, így tehát annak elemeit a történet érdekében — ha nyersen is — biztosítani kell. Egyfelől áll a halászatnak általános hanyatlása, másfelől a gyári ipar hódító menete; ott jövedelmesebb foglalkozásra tér a halász s eldobja ősi szerszámát; emitt eldobja az ősit, mert az ipar az újat és tökéletesebbet mindenütt és olcsón kínálja.

Ez mind arra való, hogy a mult és jelen között levő hidat részről-részre lebontsa.

Ez a könyv e részének megokolása s egyszersmind mentsége is.

II.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA

ÉS

A MAGYAR HALÁSZÉLET.

108. ábra. Régi szigonyos.
Balaton.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA.

Mindaz, a mi e könyv történeti részében, mint a magyar népies halászatra tartozó, el volt mondva, valamint azok a leírások is, a melyek a magyar halászélet némely képét már abban a részben megismertetik velünk, elég világosan tanusítják, hogy a magyar halászat, mint népfoglalkozás, rendkívül fejlett s ezenfelül, történeti és néprajzi vonatkozásainál fogva, épen olyan tanulságos, mint érdekes is. A nyugot-európai népek halászatával — a mennyire annak népies elemei egyáltalában ismeretesek — egybevetve, a magyar halászat mindenesetre különálló, törzsökös, a mi azután a szerszámok szerkezetében és külső alakjában van kifejezve.

Hogy ez a magyar törzsökösség a kelet, s illetőleg észak-kelet — halászati tekintetben majdnem teljesen ismeretlen — viszonyaiban miként tükröződik, erre nézve csak annyit tudunk, a mennyit a történeti rész végén kimutattunk; de már ez a kevés is — tekintve valóban törzsökös voltát — mindenesetre arra tanít, hogy az összehasonlító elemeket, ha valahol, úgy kelet és észak-kelet felé kell keresnünk. Ez nem e könyv, hanem a jövő feladata s minden esetre a tudomány érdeke is.

Rendkívül érdekes jelenség, hogy az élő magyar népies halászat, szerszámának bizonyos részei szerint, határozott rokonságot vall az őstörténeti, kivált bronszkori halászattal; leginkább pedig e korszaknak magyar földön talált maradványaival, a melyek sokszorosan szintén különálló törzsököt alkotnak, a mi legott szembeszökik, mihelyt e könyv magyar eredetű anyagát más eredetűvel egybevetjük.

Így például Rau összefoglaló művének* anyaga, mely Európából leginkább a Svajczot, Francziaországot, a skandináv területeket öleli

* Prehistoric Fishing in Europe and North-America. Washington.

fel, a magyar anyaggal úgyszólván semmi tipikus rokonságot sem mutat — t. i. őstörténetiekben.

Akár Blanchère nagy szótárát veszszük,[1] mely Francziaország halászatát szóval és rajzzal majdnem kimeríti, a benyomás egészen idegenszerű, különösen azokban, a miket őseredetűeknek kell vennünk, mint pld. a rekesztő halászat szerszámjait.

És egészen így vagyunk a némettel is, mihelyt Benecke, Dalmer és von dem Borne közös művét[2] tekintjük.

Ilyen körülmények között le kell mondanunk arról, hogy e könyvnek az élő gyakorlatra vonatkozó részét, egész terjedelmében összehasonlító alapon fejtsük ki; be kell érnünk a magunk anyagával, mely mindenesetre érdemes az ismertetésre s talán elérheti azt is, hogy a kutatók figyelmét a népies elemek gyűjtésére s ebből meríthető tanulságokra fordítja.

Ezentúl tehát tisztán csak az élő magyar népies halászat szerszámával, illetőleg a szerszámjárásával kell foglalkoznunk.

A SZERSZÁMJÁRÁS BEOSZTÁSA.

A magyar halász-szerszámot a maga egyetemességében véve, legott meggyőződünk, hogy az, elemeinek határozott rokonságánál fogva, csoportokra osztható s hogy e csoportokból ismét bizonyos alcsoportok válnak ki.

E csoportoknál a szerszám anyaga, berendezése és a vele való élés módja a döntő. A főcsoportok im ezek:

I. Rekesztő halászat. II. Kerítő halászat. III. Emelő halászat. IV. Hajtó halászat. V. Állító halászat. VI. Kereső halászat. VII. Vető halászat. VIII. Tapogató halászat. IX. Hurokvető halászat. X. Szigonyos halászat. XI. Horgászat. XII. Jeges halászat.

Az alcsoportok kifejtése az áttekinthetőség érdekéből elmarad, már azért is, mert az az egyes csoportok tárgyalása közben tárgyakhoz köthető s így kevésbbé száraz is lesz.

De lássuk mindenekelőtt a halat, a mint ezt a halászember ismeri.

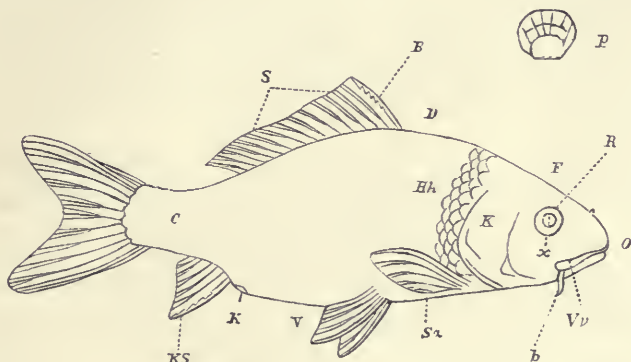
1] Nouv. Dict. Gen. des Péches etc. Paris, 1868.
2] Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin 1886.

A HAL A KÖZHALÁSZ SZEMÉBEN.

A felállított tizenkét csoportot szükségképen megelőzi a halról szóló ismeret, úgy a mint az a magyar halászembernél található. Rendkívül fontos egy szakasz ez, mert a mig egyfelől bizonysága a halászember megfigyelő tehetségének, másfelől világosságot vet arra is, mennyire tudja szerszámát, fogását az ellesett életmódhoz alkalmazni.

Vessük fel mindenekelőtt azt a kérdést: mit tud a magyarember a hal szervezetéről és egyéb tulajdonságairól?

Minthogy az egy Balaton kivételével — a hol a fogas a főhal — magyar földön általánosan a ponty vezérkedik s e szakasz czéljára nézve különben is alkalmatos, ám kössük hozzá a feleletet.

109. ábra. A hal részeinek elnevezése.

Balatonfüred város halászai így különböztetnek: a halnak (109. ábra) van: feje (*F*), szája (*O*), háta (*D*), hasa (*V*), farka (*C*), ezen a kormánya; ez a hal teste. Van azután: sörénye (*S*), kormánysörénye (*KS*), hónaljszárnya (*Sz*), hasaszárnya (*V*), viszája (vendégállkapocs) (*Vv*), kopétyója (*K*); halhéjja (*Hh*) (mig a testen együtt van); pénze (*P*) (az egyes héj mikor levált) vagy pillangója; köldöke (*K*), (máshol hugygyó). A szegedi halász megkülönbözteti még a sörényen a bognárt (*B*); azután: szeme (*R*), szembogara (*x*), bajusza (*b*).

A komáromi halász ismerete tovább ér; szerinte van a halnak: feje, orra, háta, hasa, szája, oldala, szeme, kopótója, alatta sziványja; sörénye, benne serte; farka, ennek kormánya; alsó- és középső szárnya: kormánysörénye, ebben alsóserte; hugygyója; belül: pattantója, bele, gyomra, ikrája, teje, hája, velője, epéje, mája, szíve,

gerincze, oldalbercze (borda); szálkája; keserűfoga (torokfoga); a ragadozóknak: nyelve és foga.

Minthogy ármost a hal hátán álló egy, vagy két úszó, bár-milyen legyen is a szerkezete, általánosan sörény, s az is tény, hogy szerkezet szerint különböző, ezért ide teszszük, hogy Tornán a sügért *fésüshal*-nak nevezik, még pedig a hátán meredező, szúrós, a sárkány tarajára emlékeztető úszója alapján; mire nagy szükségünk is van, mert így két nagy halcsoport különböztethető meg, t. i. az, a melynek épen csak sörénye van és a melynek e sörénye fésűs, vagyis tüskésen szúrós.*

Ezeken kívül a halászember jól tudja, hogy a hal nyálkás, tehát könnyen siklik; hogy csak úgy lehet megragadni, ha újjunk a kopótyú és hónaljszárny közé esik; hogy a hal szűk nyiláson is átbúvik, ha orra után indúl; de megakad, mihelyt hátrálni akar, mert ekkor minden úszószárnya, a kopótyúja egyszersmind «viszja» is, mely mindenbe akadozik.

Tudja a halász, hogy a hal egyhelyt — mint mondani szoktuk «sarkon» — nem fordulhat, hanem mindig bizonyos kört vág; hogy legtöbbje, midőn a víz fenekén keresgél, majdnem tótágasban teszi ezt; hogy akadályra találva, végig tapogat rajta, átbúvót keresve; ha pedig akadályok közé bonyolódik, akkor erőszakkal furakodik, hogy kimeneküljön; hogy fejjel víz ellenében állva — közszólás szerint «fekve» — eltűri az emberi kéz simogatását, ha víz mentében történik.

Tudja, hogy a hal, mikor a víz színe felől a fenék felé menekűl, nem függő irányban, hanem résütősen teszi; így megfordítva, fenék felől a vízszíne felé is.

Tudja, hogy a hal bizonyos időben megfekszik, azaz védő helyeket keresve, veszteg áll; hogy ismét van járása, a midőn barangolva keresi eledelét.

Tudja, hogy leginkább vízellenében áll, mert a folyás hozza eledelét; sőt, hogy víz ellenében szeret menekülni is; tudja, hogy az egyes fajok — kivévén a valódi rablóhalak öregeit — kisebb-nagyobb seregben járnak s ezenkívül bizonyos környékhez ragaszkodnak.

* Malacopterygii et Acanthopterygii.

Tudja, hogy folyókban és tavakban bizonyos pontokon, bizonyos halfajok kiválóan találhatók, holott más pontokon hiába keressük; hogy némely halfajok a víz színe táján, mások közepes mélységben, ismét mások a víz fenekén tartózkodnak; sőt, hogy olyanok is vannak, amelyek az iszapot túrják; hogy némelyek szeretik a dűlő partok táját, mások az iszapos, kavicsos, tőkés helyeket, a padmalyokat, fák enyhét és gyökérzetét, az örvényt, sebes folyást, a verőfényt.

Tudja, hogy a halnak van ívásra való felvonulása és téli gyülekezése. Tudja, hogy a felvonulás az ívás — vívás, vagy fördés — idején, tehát a leghatalmasabb ösztön, t. i. a fajfentartás ösztönének ötletéből történik, a mikor is messze víztájékok halai faj szerint külön seregekbe verődnek s így seregesen jelennek meg a vizek alkalmatos, rendesen sekélyebb helyein; hogy ez minden esztendőben ugyanazon a helyen s majdnem egy bizonyos napra vágó pontossággal történik.

A téli gyülekezés rendesen késő őszszel történik, a midőn a víz áthűl s a mikor is, különösen némely halfajok, töméntelen sokaságban összeverődnek, a folyók mélységeiben, örvényeiben napokon át egy ponton nyüzsögnek, kavarognak; tavakban oszlopszerűen kavarogva, egyszersmind lassan haladnak is.*

Tudja a magyar halászember, mivel él a hal; évszakonként hogyan változtatja táplálékát; ez a táplálék hogyan szerezhető meg; hogyan kapkodik a hal a táplálék után.

Tudja végre, hogyan viselkedik a hal vízapadáskor, áradáskor, napszakán, az éj sötétjében; mikor sovány, mikor kövér; melyik keményéletű, melyik pusztúl el gyorsan; melyik pipál s mikor.

Mindezeken kívül van száz meg száz külső jele, a melyet a halászatra felhasznál: vízimadár jövése-menése, az időjárás; a vizek virágzása, mint szunyogtáncz; a szitakötő és szöcske megjelenése és ki tudja még mi és mi nem.

A hal életmódjának rész szerint való ismerete szülte a magyar halász-szerszám sokaságát és sokféleségét, szerkezetének ezer furfangját s bátran ki lehet mondani, hogy a szerszám soknemű volta

* Lásd a «Látott hal» czímű fejezetet. Körös-Tarcsán, gondolom az 1879. év késő őszén, a halászok a Körös egyetlen örvényéből s egyetlen nap alatt több mint háromszáz mázsa halat fogtak ki; a jelenség indító oka ismeretlen; a halászok a víz lehűlésének tulajdonítják.

mindig biztos mértéke a nép megfigyelő tehetségének, szelleme élénkségének.

A magyar halászember, ha mással nem, úgy már a haltest úszószerkezetének pontos megkülönböztetésével érdemli ki az elismerés szavát. A mit a szobatudákosság nem bírt helyesen elnevezni, avval a halászember játszva boldogúl, mert sohasem lesz hűtlenné édes anyanyelve szelleméhez.

Bámulatosan finom tapintattal keresi, találja és alkalmazza azt, a mit «analogiának» nevezünk.

Szerinte van a halnak: sörénye, kormánysörénye, kormánya, hónaljszárnya, hasaszárnya; — s a midőn ezeket így nevezi el, nemcsak hasonlatát, hanem okát is tudja adni.

Mindenekelőtt megkülönbözteti azt, a mi az irányt tartja — sörény, kormánysörény, — attól, a mi az irányt adja — kormány; — s mind a kettőt megkülönbözteti áttól, a mi a tovamozgást jó részben intézi, t. i.: a hónalj- és hasaszárnyától.* Egészen tudatosan jár el, mondván, hogy a hal szárnya csak úgy jár a vízben, mint a madáré a levegőben; a miben tökéletesen igaza van, még akkor is, ha a szerkezetet és kihatását tudományos alapról tekintjük.

A sörény analogiája azonképen pontos; mert ezt az állatoknál mindig az állatok gerincze irányában — akár felül, akár alul véve — tudjuk s leginkább akkor mondjuk annak, a mikor egysoros, vagy ehhez közel járó. A tudománynak itt csak egy feladata van, t. i. a fogalom megkötése, a mi ismét a halászember csapásán lehetséges, mondván: halsörény, mely azután nem a lósörény, sem sárkány, sem oroszlány sörénye; azonképpen a halszárny is.

Lássuk már most a halról való ismeret alkalmazását is; még pedig azok szerint a csoportok szerint, a melyekre a szerszámot és járását felosztottuk.

A rekesztő halászat a halnak iránytartó tulajdonságára számít, t. i. arra, hogy bizonyos irányban elindulva, csak akkor változtatja azt, ha le nem győzhető akadályra talált s erről meg is győződött. A hal, orrával végig tapogatva az akadályon, átjárót vagy átbúvót keres.

* Bugát utódai előbb az «úszony»-ra vetették magukat, szólván: hátúszony, mellúszony, hasúszony, alfelúszony, farkúszony; később maguk is megijedtek s ráadták magukat a legszerencsétlenebb analogiára, t. i. a «para» szóra. L. a könyv történetében.

Erre épít a halász, a midőn a rekesztő szerszámok terelőit messziről kezdi, menedékesen mind szűkebbre és szűkebbre fogja s egy szűk nyilásban végzi, tudva, hogy az átbúvót kereső hal ezt okvetetlenűl felhasználja. A rekesztő szerszám tehát a ∧-re van alapítva.

A kerítő halászat kerítő hálófalat von a vízbe s azon van, hogy ezt körbe, vagy oly félkörbe hozza össze, melynek húrja a szilárd part. Legfőképen tehát bekerítésre ○ ◠, de borításra is számít, amennyiben a háló fölét és alját úgy rendezi be, hogy a léhés ne függő irányban, vagy rézsünt-fölfelé, hanem inkább így ( ) álljon és haladjon, mert ekkor a hal mindig a léhés mélyedésében — s nem az ín fölött vagy alatt szökve — keresi a kibúvást, természetesen hasztalanúl.

Az emelő halászat arra számít, hogy a hal, a háló fölé kerülve s a veszedelmet megsejtve, soha fölfelé, hanem mindig oldalt-lefelé iparkodik menekülni. A szerszám tehát mindig ‿ mélyedésű.

A hajtó halászat tisztán erőszakos.

Az állító halászat arra épít, hogy a hal az engedékeny akadályt eltolni iparkodik s így a kopótyú és szárnyak ∧ szakaszerű állásánál fogva menthetetlenűl bebonyolódik; nemcsak, hanem minél jobban vergődik, annál biztosabban pusztúl belé.

A kereső halászat, kivált a fenéken vontatott hálózatok, a halnak azt a tulajdonságát használják fel, hogy fejjel víz ellenében állva, abban az irányban iparkodik menekülni is; ez a halászat tehát leginkább víz mentében s így hal ellenében jár. A partról űzött része arra van építve, hogy a hal a partról a mélység, tehát a víz közepe felé szökik.

A vető halászat ∧-szerű borításra törekszik, tudva azt, hogy a hal nem tud függő irányban leszállani, tehát rézsünt, oldalt-lefelé menekül s menthetetlenül a hálóba kerül, ha ez súlyozásánál fogva gyorsabban sülyed, mint a hogyan a hal úszni bír.

A tapogató halászat jórészt a véletlenre számít; de a halat oldalt való menekülése révén érzi meg. A kézzel való kitapogatás arra épít, hogy a víz ellenében álló hal a víz mentén való simogatást tűri.

A hurokvető halászat a halnak veszteg való állását használja fel.

A szigonyos halászat akár szemre, akár vaktában dolgozik, a szerszám szakáiba, vagy nyakaló tulajdonságába bízik; de részben a halnak a víz színére való járására is számít.

A horgászat a hal kedves eledelére, részint az ebben való csalatkozásra is számit; e halászat egyik neménél a béka hangjának az utánzása is csábító.

A jeges halászat a hígvizen üzöttnek hasonló mássa, a mi t. i. a szerszámnak a hal természetéhez való viszonyát illeti. Itt igen finom élettani megfigyelésre az vall reá, hogy egy módnál a halász a halat azok mellett a levegőbuborékok mellett is keresi, a melyek a jég alá szorúltak, mert tudja, hogy a hal a levegővel érintkező élővizet nem nélkülözheti, tehát föl is keresi.

A legszebb az, hogy minden igaz magyar halászember a szerszámszerkezet és a hal szokása között fenálló kapcsolatot pontosan ismeri, a szerszámjárást tehát meg is tudja okolni.

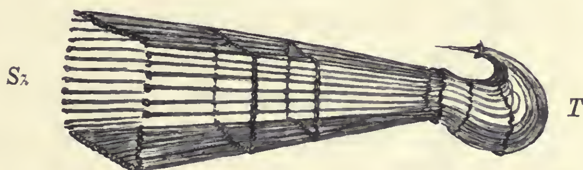
I. HÍGVIZEN VALÓ HALÁSZAT.

I. REKESZTŐ HALÁSZAT.

A történeti részből tudjuk, hogy a rekesztő halászat úgy ősi, mint néprajzi tekintetben kiválóan becses és érdekes s hogy azonfelül a magyar okiratos történet szempontjából is rendkívül fontos, amennyiben a régi multban királyi adomány tárgya is volt.

Megismerkedtünk ott a *czége*, a *vejsze* és a *varsa* alakjai közűl azokkal, a melyek történeti szempontból fontosak vagy egyébként jellemzők; de természetesen a rekesztő halászatot ki nem merítettük.

A czége, mint halfogó szerszám, vagy alkotmány, alapjában megfelel a gyalomnak, avval a különbséggel, hogy amig ez pontról pontra szállítható és kerítésre alkalmas, amaz helyhez kötött szilárd építmény.

110. ábra. Bocskorvarsa.

Mint tudjuk a székelység *czégéje* az, a melyet kőből rakott rekesztő *V*-jénél fogva a legősibbnek vagy legkezdetlegesebbnek vehetünk s a melynek tulajdonképeni fogó része a *bocskorvarsa*, mely a rekesztő és illetőleg terelő karok csúcsába van beállítva.

Itt van tehát a hely, a hol a bocskorvarsát szemügyre vehetjük.

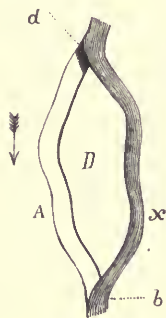
A *bocskorvarsa* (110. ábra) rendesen kisujjnyi vastagságú fűzvesszőből készűl. Van *szádja* (*Sz*), a melyen a hal belékerűl, és van *tömlöcze* (*T*), a melyben a hal megfogódzik. Ez a tömlöcz szűk, úgy, hogy a víz sodra a halat úgyszólván belé ékeli. E varsa kötése korczvesszővel történik.

Van ennek változata is, mely tökéletesen papucsalakú; a mi a papucsnál a fej, az ennél a bocskorvarsánál a derék és tömlöcz; a mi pedig a papucsnál a hátrafelé szabadon kinyúló talp, az e bocskorvarsánál az úgynevezett *vészlés*, mely a víz fenekére és a rekesztő kőrakások vagy a czége karjai közé kerűl s egyfelől arra való, hogy kövekkel megrakva a szerszámot helyt tartsa, másfelől arra is, hogy lejtősen beállítva, a víz sodrát szaporítsa s így a halat erővel is a tömlöczbe ragadhassa.

Ez a rekesztés kizárólagosan patakokban dívik.

A többi czégével már a történeti rész foglalkozott.

A patakokon dívó rekesztő halászatnak, kivált a székelységnél szerte dívó neme a *duga* (111. ábra, *D*), mely abból áll, hogy a halászemberek olyan helyeken, a hol a talajalakúlás megengedi, felül s az anyamederből kiindúlva, mellékárkot vagy medret ásnak (*x*), természetesen meghagyván egy kellő gátat, hogy a víz egyelőre be ne tódúlhasson. Ezt az árkot, lefelé haladva — lásd a nyilat, mely a vízmentét mutatja — a mennyire csak lehet folytatják, mert minél hosszabb ez, annál hoszszabb a később eldugható anyameder része is, tehát annál több halra van kilátás. Végre az új medret bevezetik az anyamederbe (*b*). A midőn ez készen van, akkor visszamennek a kiindúló ponthoz s az úgynevezett eldugáshoz látnak, mely abban áll, hogy *d* táján előbb kövekből emelnek gátat s ezt utóbb gyeppel tömörítik, mire a víz természetesen *dxb* irányban az új árokba tér, az anyamederben (*A*) pedig elfogy s így azott tartózkodó pisztráng és pérhal, ingola és botos kölönte könnyen felszedhető. Látjuk, hogy a duga az eldugástól ered.

111. ábra. Duga.

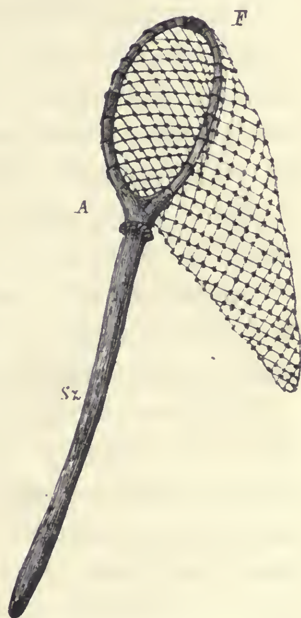
A midőn a halászok a prédát felszedték, ismét az anyamederbe eresztik a vizet s ekkor az árok marad szárazon; mikor pedig gondolják — úgy két-három hét mulva —, hogy a dugásos helyen a hal megint megtelepedett, újra halásznak.

Érdekes, hogy ha sűrűn dugnak, a patak halai megismerik a veszedelmet és hosszú időn át nem mennek az anyameder elrekeszthető részébe. Így a Hargita hegység egyik legpompásabb pisztrángos vizében, a Bucsinpatakban, mely sok helyen dugásos volt, 1884-ben

halászván, a dugásos helyeken egyetlenegy pisztrángot sem fogtam s az a gyönyörű zsákmány, a melyet utitársammal* ejtettem, kizárólagosan a patak derekából, vagyis a dugák közötti szűzmederből került; amott igen meglátszott, hogy gyakran dugdostak. A rekesztő halászatnak ez a neme rendkívül kártékony, igaz halászhoz nem méltó gyáva mesterség, mely határozottan eltiltandó.

A *vejsze* már a történeti részben szerepelt s itt csak annyit említünk, hogy szerkezet szerint van állandóbb és silányabb.

Az állandóbb leginkább tóságokban dívik, a mikor a halász a *lészát*, a *pelletért*, az *udvart*, a *kürtőt*, a *kaput*, a *kis-* és *nagykotróczát*, a *fejet* válogatott anyagból — nádból, vesszőből — gonddal köti, hogy az éven át is használható legyen. Kora reggel, vagy alkonyatkor ladikra száll, magával viszi a *szákot* vagy *meregygyűt* (112. ábra) a melylyel a vejszefőbe vagy kürtőbe nyúlva kiszákolja a belé-tévedt halat s rendesen a ladik fenekére dönti ki.

112. ábra. Szák vagy meregygyű.

A meregygyűnek vagy száknak a halászember sok hasznát veszi. Szolgál a vejszénél, a *bárka* körűl, a tanyahúzásnál, a *fenékhorognál*, a piaczon; részei ím ezek: *Sz* szára, *A* ágasa, *F* feje vagy hajtoványa, a mely, mint külön darab, két végével az ágashoz van kötve.

A silányabb vejsze a tavaszi, mely áradásokon dívik s csak addig szolgál, a míg az áradás tart s ott pusztúl el a nyár, ősz és tél folytán, ha pásztorgyerek nem tüzeli fel.

Mikor ezt a tavaszit állítják, valóságos remeklést visznek végbe a helyi viszonyok kiaknázásában. A bokor, apró sziget, az ártéren álló fa mind arra való, hogy lészát takarítsanak meg vele, mert egy ilyen tavaszi vejsze sokszor több száz méternyire rekeszti el a vizet s minden hatodik-tizedik méterre feje is van s rengeteg munka az, a melyet az ilyen

* Diemár Károly kir. ügyészszel.

nádfalazat megkötése emészt; innen van az is, hogy a halászság bokorba áll össze, így köti a falazatot s megosztozik a prédán.

Érdekes az állandóbb *vejsze* állítása. Előbb kiszemelik a helyet, gondosan figyelve azokra a pontokra, a hol a halnak átjárója van, pld.: nádüstökök közeire; azután szemre «kimérik» a helyet, hogy hány öl lésza kell. Mikor minden meg van kötve, akkor nagy hengerbe tekerik össze a falazatot, két ladikot összekötnek, felrakodnak s kiszállanak a helyre. Ilyenkor kölcsön kérik az asszony-feleségtől a sulykolót, a melylyel a fehérneműt, mosóruhát szokta sulykolni, mert evvel verik le a nádfalazatot a vízfenék iszapjába.

A helyszínére érve, kiszemelik az első vejszefejnek a helyét s ott azt «megépítik», azután kifejtik a lészát egészen odáig, a hol a második fej számára jó hely kinálkozik, közbe persze tanakodnak, hogy itt «jobban gyühet a hal», emitt meg jobban «várja» a kapu s így tovább.

Természetes, hogy a nádfalazatnak az iszapba kerülő része hamar rothad s az alkotmány engedni kezd; a midőn ezt észreveszik, újra lesulykolják; és ezért van az, hogy új kötésnél a nádnak egész hosszát használják fel, hogy háromszor-négyszer sulykolva is, a vejsze még mindig használható legyen azaz a víz színe fölött kiálljon.

Az előttem ismeretes vejszék közűl a Fertőn dívó a legtökéletesebb; szerkezetét már a történeti rész tárgyalta. Hozzá a Fertőmellék vejszése — ottani szójárás szerint *kürtözője* — nagyon érti a dolgát. Ő tudja, hogy a kárász, a dévérkeszeg, a czompó igen könynyen téved a fejbe, mert nem gyanakodó, annál inkább furakodó; de a pontyot «méregbe kell hozni, hogy bemenjen».

Ez mindenesetre igen érdekes biologiai feladat; megoldása pedig fényes tanubizonysága a magyar halász éleselméjűségének.

Hát hogyan lehet a pontyot megharagítani?

A halász felállítja a vejszét (kürtőt), melynek váró oldalán a kapu nyílik; ha ez a kapu csak kapunak áll, hát a ponty megfordúl s elmegyen — van hová. Hogy ez meg ne történjék, már messze a kapu előtt veréseket, kurtább-hosszabb nádfalazatot alkalmaz a halász s minél jobban közelíti meg a kaput, annál inkább oly irányt ád azoknak a terelőknek, hogy tölcsérszerűen szűküljenek; úgy járnak azok egymásba, mint a kereskedő egymásba dugott papir «staniczlije» csakhogy kellő hézag marad mindenütt.

Arról is gondoskodik a halász, hogy az átjárók ne vágjanak egybe, ne támadjon utcza; hanem hogy a forduló hal mindig tévesztőt lásson maga előtt. Mihelyt a ponty a verések közé behatolt, rosszúl kezdi magát érezni, mert szabad víz kellene neki; próbál tehát erre is, arra is; de mindenütt falba ütődik. Ekkor *megharagszik* s túrni kezd itt is, ott is; de minthogy a nádfal nem enged, végig bökdösi s utóvégre mégis csak az átbúvón tör tovább, azaz a kapu felé. Természetes, hogy minél tovább haragszik, annál mélyebbre jut, s minél mélyebbre kerül, annál szűkebb a hely — annál nagyobb az ő haragja és annál biztosabban jut a fejbe, a honnan ki nem talál soha.

El kell ismerni, hogy a hal életmódjának rendkívül finom ismerete kell ahhoz, hogy az ember a hal indulatosságát a maga hasznára fordítsa. És hogy az indulatosság megvan, arról magam is számtalanszor győződtem meg kis haltartóim eviczkelő népénél. Valahányszor a nagyobb haltartó potyka-népe eledelt kap, a kis haltartó küszhala roppant dühbe jön: böki az üveg falat, vagdos a farkával, indulatosan körülrohan s ismét csak ott böki a falat, a hol állok.— Tud az haragudni!

Mint tudjuk, a czége és vejsze közt az átmenetet Komárom tóságainak czigányvejszéje alkotja; a vejszék és varsák között ellenben a Miskolcz halászainál dívó, ott úgynevezett *vész* képezi az átmenetet, mely hálóból való és karókra feszül.

A rekesztő halászatnak ez a szerszáma adhatott okot arra a zavarra, mely szótárainkban s ezek révén az íróknál a vejsze, vejsz, vész és vészháló* tekintetében uralkodik. Miskolcz *vésze* alapjában véve hálóból való vejsze, melynek fogórésze varsasszerű, tehát valódi átmeneti alak, mert, a vejszéhez hasonlítva, egyszersmind «vérszerinti rokona» a *szárnyasvarsák* seregének is.

A miskolczi *vész* (113. ábra) kilencz karóra feszül; részeinek pedig ez a nevök: a tulajdonképpeni vész(*Vv*), tehát az, a mi a vizet elrekeszti; ezt tartja a nyolcz vészkaró (*k k*), mely a víz fenekébe szolgál. Ez a nyolcz karó mindössze hét egyenlő részre osztja a rekesztő hálózatot s a középső részbe van belékötve a vész fogószerszámja, a varsa (*V*), mely három kávára feszül, tehát kéthagyású, s a melyet a farkaró (*F*)

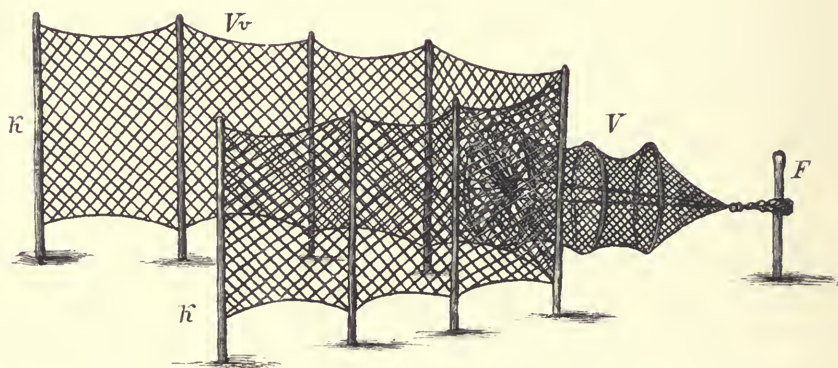
* Finnistáinknál a vészháló «Fangnetz»; de vész*háló* nem él a nép száján, csupán az egyszerü vész, mely rokon a vész = lacuna, vejsze = clausura és a vészlés = lacunar halász mesterszavakkal s a rekesztő halászathoz tartozik.

kinyújt. A varsának az a tölcsérszerű része, a melyen át a hal bebúvik s mely más vidékeken vörcsök, versek, versik, szív, visza nevet visel, Miskolczon torok.

A miskolczi halász a tavaszi áradáskor — saját szavajárása szerint — «rekeszteni mén» s a vész szárnyát *V* alakra állítja azokba a folyásokba, a melyeket rekesztő szerszámjával átfoghat. Ebben a szerszámban tehát valóban egyesítve van a vejsze és a varsa, is így igazi átmeneti alak.

A rekesztő halászatnak nagyon elterjedett, szerszám szerint változatos módja a *varsával* való halászat.

Űzi ezt a magyar halászember patakokban, folyókban, tóságokban, mindenütt, mint kishalász vagy varsás; de egyszersmind mint

113. ábra. A miskolczi vész.

igen régi módot is, mert hiszen a történei részből tudjuk, hogy a régi okiratok megemlékeznek a *fülesvarsa,* latinul «ansa» tisztes alakjáról is, a melyet a régi kor jobbágyhalásza csupán az adományt élvező uraság megbizottja szemei előtt emelhetett ki a vízből.

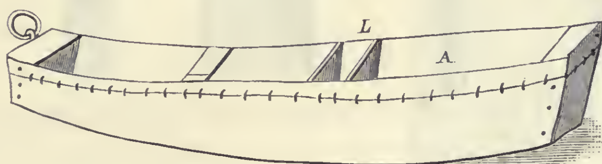
A magyar varsák anyag szerint két csoportra oszlanak, u. m. hálóból és vesszőből valókra.

Szerkezet szerint ismét így oszthatók fel: *dobvarsák* és *szárnyasvarsák;* s a vejsze, sőt czége és a dobvarsák között — nem tekintve a miskolczi vészt — az átmenetet a szárnyasvarsák teszik.

Szemben a rekesztő halászatnak már letárgyalt nemeivel, a varsának főtulajdonsága az, hogy könnyen áthelyezhető, tehát már a mozgó halászat felé hajlik.

A *varsahalászat* tóságokban és lápokon van leginkább kifejlődve; az előbbi helyeken inkább nyáron át, az utóbbiakon legerősebben télen át űzik, t, i. *csikászat* alakjában, a melyről már sokat tudunk is, úgy a történeti részből, mint a csikászszerszám leírásából.

Legjobb lesz, ha a varsahalászat általános képét onnan szerezzük, a hol ez a halászat jól ki van fejlődve s a halásznépnek nemcsak foglalkozása, hanem kenyérkeresete is; ilyen pont pedig a Balaton kis öcscse, Magyar-Velencze tava Fehérmegyében, hol a terjengős rónavizet sűrű nádasok váltogatják fel, melyek ismét apró tükrök által ezer részre szakadnak; a hol sok a *rigyás,* hináros hely, természetes csapás, szóval a természet kedvezéséből is számtalan útja van a varsa főhalának, a turkálni szerető tenyérszéles kárásznak és az aprópénzes, nyálkás, szivárványos színekben játszó czompónak, a hol tehát a varsával való útonállásnak maga az anyatermészet kedvez, számba nem véve

114. ábra. Egy embernek való ladik.

azt az ösztökélést, a mely a közeleső főváros piaczában rejlik, a hol a varsás könnyű szerivel túladhat a silányabb halon is — kell a szegényebb embernek is valami.

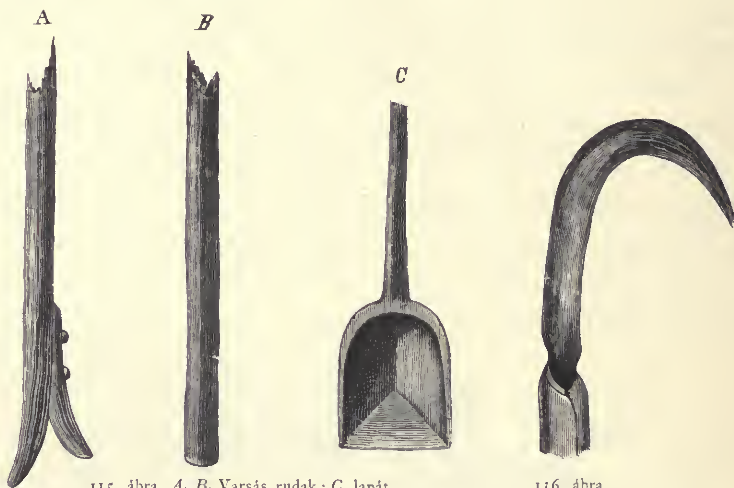
Magyar-Velencze tómellékének varsahalásza húsz varsán alól nem igen adja: van százas is. — Télen át egyebet sem csinál egész házanépével együtt, csak köti a varsa testét, hajtogatja a hozzávaló *kávákat,* hogy tavasz felé rendben legyen.

Első dolga azután a tisztítás és a *versebaba*-készítés; s hogy ez meglegyen, ladikján, az ú. n. kishajón ki kell szállani a tóra, természetesen a kellő szerszámmal fölszerelve.

A *ladik* deszkából s csak egy embernek való (114. ábra); itt *A* a fara, a hol a halász állást foglal; *L* a *láda,* egy rekeszték, a mely a fogott halnak való; a láda és a ladik karikás orra között van a *tat,* mely erősítő is, ülőke is.

A ladikhoz tartozik a 3—4 m. hosszú *körmösrúd* (115. ábra, *A*),

melynek azért van a vastagabb végén körme, hogy az iszapba ne süppedjen s hogy a nádba is támasztható legyen; de ez ritkább, mert rendesen beéri a sima *tolórúddal* (*B*) is; tartozik oda a *lapát* (*C*), mely a gabonaszóró lapáttal rokon; de itt a víznek a ladikból való kihányására szolgál. Ez a szerszám mindig a ladikkal jár.

115. ábra. *A*. *B*. Varsás rudak; *C*. lapát.

116. ábra. Nyesellő.

Tisztító szerszám a *gyalázka,* a melylyel a történelmi részben ismerkedtünk meg s mely arra való, hogy a vízből kiálló növényzetet kaszálgassa; továbbá tartozik ide a *nyesellő* (116. ábra), egy hosszú

117. ábra. Versebaba.

póznára járó erős sarló, a melylyel a *varsás* a víz mélyében vágja ki a nádat, hogy csapást készítsen a ladik számára s helyet a varsának.

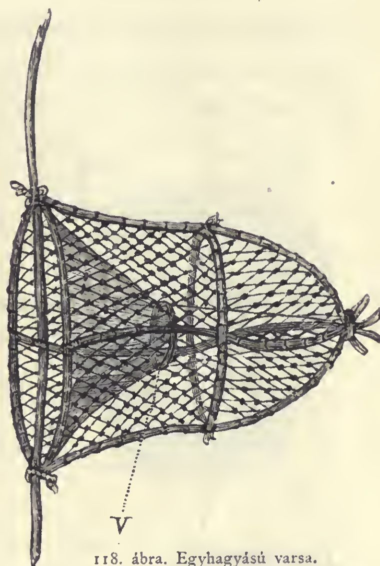
Amikor a csapásokat kitisztította, a varsák helyét elkészítette, akkor hozzáfog a versebaba csinálásához, természetesen mindig azokon a pontokon, a melyeket a varsák számára kiszemelt.

E végre összefogja a nádat, bojtos végét megtöri s úgy összedugdossa, hogy egy kis petrencze támad (117. ábra); ezt nevezi *versebabának,* mely arra való, hogy a varsát napközben ráboríthassa és kiszáríthassa.

A mikor ennyire van, kitűzi a napot, a melyen a varsákkal kiszáll s kezdi a halászatot. De előbb még meg kell ismerkednünk a varsája szerkezetével is.

A magyar-velenczei tóságban dívó varsa *egyhagyású* — két *kávaköz* számíttatik egy hagyásnak — s hosszában is kávás, úgy hogy mindig szilárd feszítésű, a mint azt a 118. ábrán láthatjuk is.

Van tölcsérszerűen bemélyedő *vörcsöke* (V), melyet két madzag feszít befelé; karója, a mely a varsa szádja felől van kikötve, a letűzésre való, s alul kihegyezett, különben csak amolyan természetes husáng, nehogy a halat elriassza.

118. ábra. Egyhagyású varsa.

Az egész szép formájú, igen jó kötésű halászszerszám, mely dícséri mesterét, ki a hálókötőtűt, béczét és a venyigét, a melyből a kávák készülnek, ügyesen tudja forgatni.

A halászatra való első kiszálláskor, három-négy emeletben is felrakja a ladikra varsáit, a rúddal tologatva, igazi halászember büszkeséggel halad a tó tükrén a nádasok csapásai felé, a versebabák tájára.

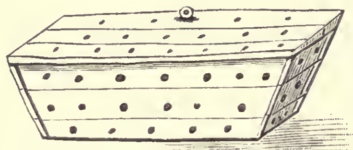
A kiszállás estve felé történik, mert a varsákat mindig éjszakára rakja be; reggel feljárja, kiemeli s a versebabára borítja, hogy estig kiszáradjanak.

Ha a varsában hal csapkolódik, akkor leoldja azt a madzagot, a mely a vörcsököt feszíti, mire ez a szádon kidűl s a hal kihull; de legtöbbször a vörcsökön át rázogatja, szedegeti ki.

Igen szép látvány, mikor kárász, czompó, sügér, pirosszárnyú konczér — itt veresszárnyú keszeg — csuka, ponty és dévérkeszeg együvé kerül a varsában, mert a tavi halak mind teliszínűek; a mi

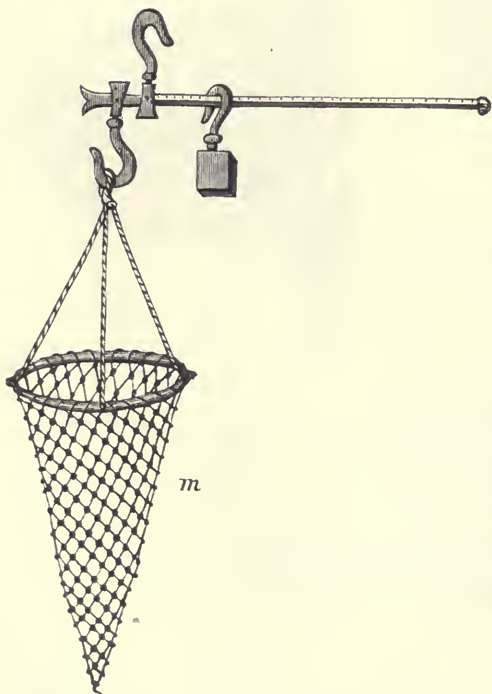
vörös, az vérvörös, a mi rezes, az sötét aranysárga, a mi zöld, az telizöld itt.

A fogott halak a ladik rekeszébe kerülnek s minthogy mind kemény életűek, gondra nem szorúlnak.

119. ábra. Varsás bárka.

Varsáit feljárva, mi mindig kora reggel történik, oda rudal a halász a falu *bárkarakodójához*, a hol a ládaalakú haltartók a parthoz közel ki vannak kötve, kiválasztja az eladni való halat, melyet a bárkába gyűjt (119. ábra), a többit haza viszi, hol az asszony ráteszi a kezét, mint a halászember konyhájának rendes járulékára.

A bárkának van *retesze*, hogy lakattal elzárható legyen; oldala, fedele csupa kerek lyuk, hogy a víz járhassa.

120. ábra. Halászfont.

Így járja az nap nap után a varsásoknál s csak annyi a változatosság, hogy a nem halászó is megkívánja a halat, elküldi a feleségét, lányát a bárkákhoz, hol mindig akad halászember, a ki jó szóért és kevés pénzért szolgál egy kis fris, eleven hallal s azt az igazi «halászfonttal» (120. ábra) magyaros ráadással kiméri.

Ez a halászfont, mint látjuk, egy kisebbszerű, régi szerkezetű körtés-emeltyűs mérő; a hal befogadására pedig a *mérőszák* (*m*) szolgál.

Rendesen csütörtöki napon, estvefelé népesedik meg a bárkarakodók tája.

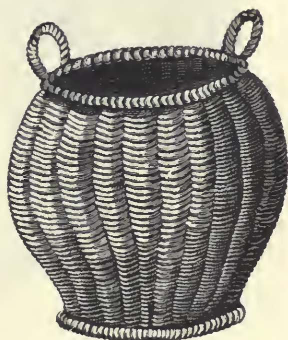
A halásznépség erős fonású, csinos formájú, öblös *kasokat* szállítgat; a szák készen van; a nagy «halászfont», melylyel pár mázsát

is meg lehet mérni; a kisafa, a melybe ezt be lehet akasztani: mind kéznél van. A magyar-velenczei kas (121. ábra) válogatott fűzvesszőből készül; erős füle van, mert benne mázsálják a halat.

Ha ilyenkor azt kérdezi az ember s mit várnak? a felelet az, «hogy gyün a «*fisér!*» — No, nekünk is lesz még hozzá szerencsénk.

A fisér szekerekkel jár, a melyekre föl van téve a «*lajt*». A lajtról itt csak annyit, hogy lapított hordó, felül derekas lyukkal, hogy a nagyobb hal is bedönthető legyen.

A halászságnak rendes fisérjei vannak s így az alkú egyszeribe megvan. A halászok kinyitogatják a bárkákat, kiszákolják a halat s bedöntik a kasba, a melyben ilyenkor nagy a csapkolódás; a mikor pedig a kas megtelt, két fülén át dugják a *kisafát* s beakasztják a halászfont horgába. Ekkor két markos halász rudat vesz a vállára, a rúdba belé akasztja a mérő horgát, felemeli az egész terhet s addig tartja, mig a fisér megmérte, a *tóbíró* pedig utána nézett. Ekkor a kimért halat a lajtba döntik.

121. ábra. Magyar halkas.

Ez a halmérés szép nyári nap alkonyatán, tószélén, bólingató nádasok táján s az esti fénytől felragyogó vizmelléken igen szép népéleti kép.

Ez Magyar-Velencze, Gárdony, Agárd, Sukoró varsás halászának a mestersége; szerszámát arra építi, hogy a vörcsök szűk nyilásán át a varsa tömlöczébe került hal nem talál vissza, akár a világ végéig bökdösi is azt a részt, a melynek nincsen kibúvója. — Ilyen a «kárásztudomány.»

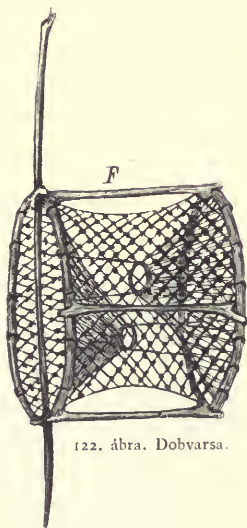
Egészen sajátságos, eddigi kutatásaim szerint egyedül álló a Mosztonga mocsárban dívó, leginkább pedig kárászra szolgáló igazi *dobvarsa,* melyet Doroszló falu magyarsága készít és kedvel (122. ábra).

Ritkábban csak épen egyhagyású, gyakrabban kéthagyású; de mindenkoron elől-hátúl vörcsökös. A mi képünk egyhagyású dobvarsát ábrázol, melyen *F* a feszítő, a milyen négy van. Mihelyt a halász ezeket kiakasztja, a varsa tányérlaposra rakható össze, a vörcsök könynyen kidűl s a hal kirázható.

A doroszlóiak ladikja mindössze ládaszerű.

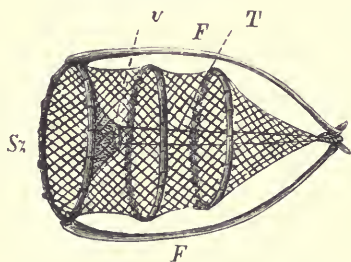
Igen kitünő szerszám a székelységnek u. n. *hálóvarsája*, melyet pisztrángra és pérhalra használnak (123. ábra).

Különösen eredeti a kávák egybefoglalása, mely sohasem kötés utján, hanem *csévésen* történik, t. i. egy jó ujjnyi hosszú bodzából kiütik a belet, a kávavesszőt kellőképen meghajtják s két végét a csévébe dugják. Rajzunkon *Sz* a szád, *V*-a vörcsök — székelyesen versek —, *T* a tömlöcz, *F F* a két *feszítője*. Az egész úgy van kiszámítva, hogy mihelyt a feszítőfát beillesztik, kifeszül a varsa és a vörcsök is. A vörcsök feszítő madzagján rendesen egy éles fapeczek található, a melyre csalit, legtöbbször *gilisztát* — székelyesen *hernyót* —, ritkábban csirkebelet tűznek.

122. ábra. Dobvarsa.

A hol a patak nagyobb kövek között csörtei tova, ott éjszakára beállítják a varsát szádjával a víz mentében, mert a pisztráng és a pérhal mindig víz ellenében haladva táplálkozik. A varsa farát kővel szorítják le.

123. ábra. Hálóvarsa.

Ezek a magyar dobvarsák, a melyeknek rendesen nincsen ugyan velök szervesen összefüggő terelő készülékük, de nem mindig anélkül valók. Ezekkel halászva, a halászember kihasználja a legcsekélyebb körűlményt is. Nádüstökök, bokrok, zsombékok, kövek alkotta természetes átjárók kedvesek előtte s a hol ilyen nincs, ott a *veréshez* folyamodik, mely nádból vagy vesszőből kötött s lesulykolt falazat, tehát lészaszerű.

Ám írjuk le itt még a többi varsát is, a mely terelők nélkül szűkölködik, hogy azután a második csoporthoz nyúlhassunk.

A mosztonga-halász a *csukavarsánál* (124. ábra) sem tagadja meg furfangját: ennek is elől-hátul készít bejáró vörcsököt. Ez a varsa válogatott fűzvesszőből nagy gonddal van kötve; vörcsöke (*V*) kijár.

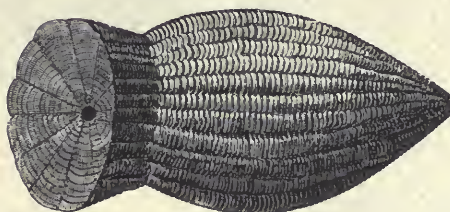
Legtöbbször csuka kerül belé, mikor kisebb halat üldöz s ez a varsába menekül. Mindig jobb vizű helyek szűk átjáróiba helyezik el.

Utoljára marad az Ecsedi Láp csíkkasa, mely alapjában nem egyéb, mint vesszőből kötött varsa (125. ábra) a csík testéhez mért igen szűk vörcsökkel és hasas tömlöczczel, a melynek használatával majd még találkozunk, kivált a *csikász* leírásában.

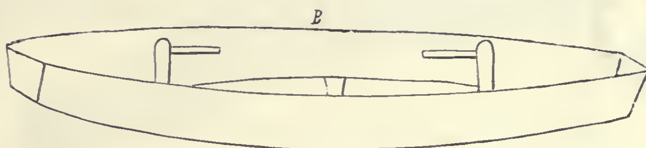
A varsások között a csikász dolga a legküzdelmesebb s mégis azt a tengernyi munkát, a melybe a csíkkasok kötése, a *lápkutak* vágása,

124. ábra. Csukavarsa.

125. ábra. Csikászó varsa.

126. ábra. Csikászó ladik.

tisztogatása, az ingoványokon való járás-kelés, hurczolkodás, a *csík-gátak* előteremtése kerül, nemcsak jó kedvvel végzi, hanem ez neki valóságos szenvedélye.

«Rekeszteni!» ez kedvére való dolog.

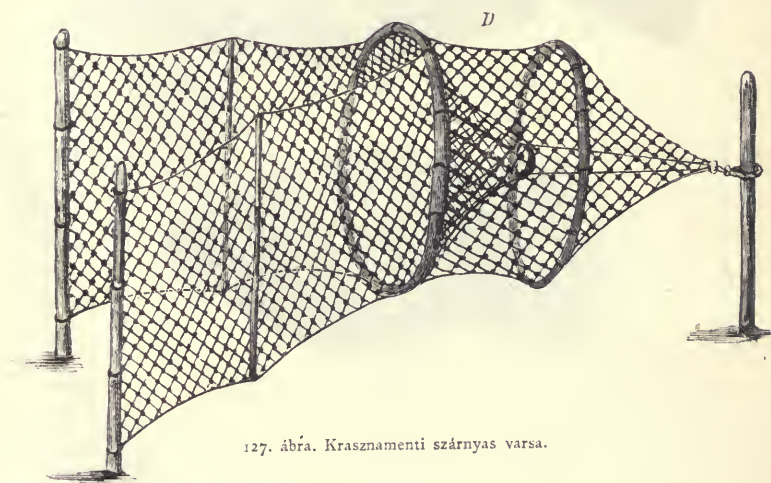
Mikor tavaszkor a láp kidagad, sík, de sekély tengerré változik, akkor van a csíkgáttal való rekesztésnek az ideje.

A szegény ekkor a három kéve nádból való tutajt használja; a módosabb ladikot készít (126. ábra), mely laposfenekű, oldalt pedig

hasas; legtöbbször azonban épen csak ládaszerű is, a mint épen deszkából legkönnyebben összeróható.

A hosszú, keskeny csíkgátakat gazból, gyepből hányja fel; itt-ott lekarózza, hogy a víz épen csak el ne vigye, kis távolságra réseket hagyogat, a melyekbe a kasokat leszoríthatja, úgy hogy a vörcsök épen csak elmerül. A felszerelt csíkgát élénken emlékeztet egy árvízben álló vársánczhoz, a melyen az ágyúk megmaradtak.

A csíkot a lápdagadás megzavarja, mert a vízállást megváltoztatja s a hal ekkor nyugtalankodik, barangol, «úszik az árral», ezért állítja a csíkász szerszámját a száddal víz ellenében. Természetes, hogy a csíkgátak táján a víz duzzad s a *kashelyeken* sebesen folyik s természetes az is, hogy a csík ugyanitt kísértgeti meg az átszállást s a vörcsökön át biztosan tömlöczbe kerül.

127. ábra. Krasznamenti szárnyas varsa.

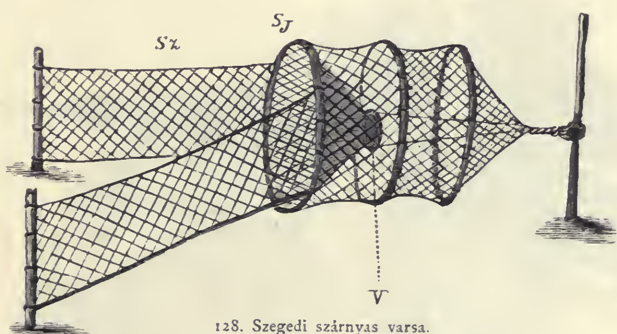
Fordúljunk immár a varsáknak második csoportjához, mely kizárólagosan hálóból készül s terelő szárnyakkal van fölszerelve, ennélfogva a szárnyasvarsák csoportjának nevezhető.

Közhalász kezén a legtekintélyesebb ilyennemű alkotmány az, a mely a Kraszna mentén, Kis-Majtény táján Szatmármegyében dívik (127. ábra). Tömlöcze, melynek itt «dob» a neve (*D*), legalább 1 m. átmérőjű, ellenben aránylag rövid.

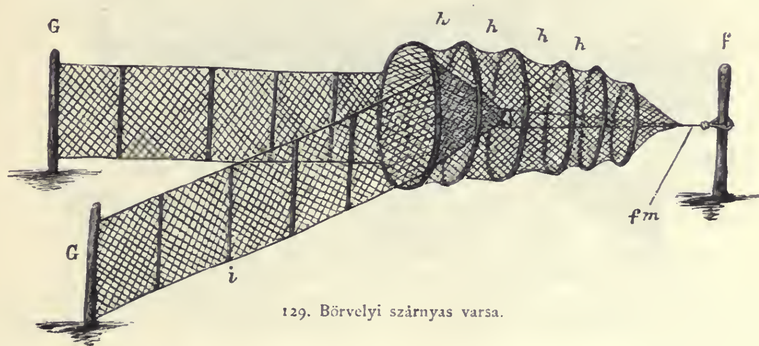
Szárnya elől egy-egy földbejáró szárnykaróhoz van kötve, középen még egy-egy *isláp* feszíti, a dobot ismét a farkaró tartja.

Ezt a háló- vagy dobvarsát Kis-Majtény halászsága a kiöntésekbe állítgatja s mint láthatjuk, ez alapjában véve csak a miskolczi *vésznek* (113. ábra) mindenesetre javított kiadása, a mennyiben t. i. hátulsó fala nincsen s így a hal, a szárnyak közé kerülve egyenesen a vörcsöknek tarthat; a varsa hozzá egyhagyású, tehát egyszerű és mégis biztosan fogó.

Ehhez legközelebb áll a Szegeden dívó szárnyas varsa (128. ábra), melynek — szegediesen — *Sz* a szárnya, *Sj* a szája, *V* a vörcsöke;

128. Szegedi szárnyas varsa.

129. Börvelyi szárnyas varsa.

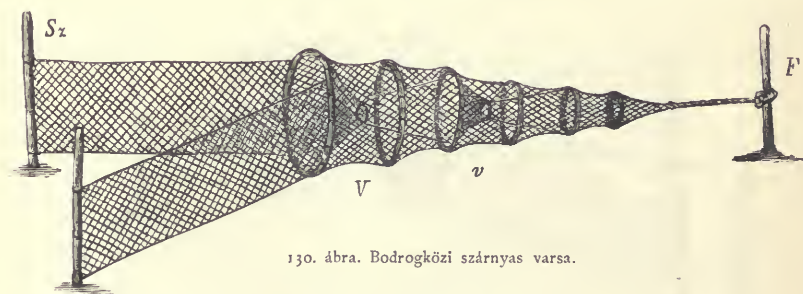
van azonkívül szárny- és farkarója; jellemzi az, hogy kéthagyású 's a nagyság tekintetében kis-majtényi dobvarsának csak fele.

Noha Börvely tiszta Ecsedi halászfalu, tehát Kis-Majténynyal egyvizű, mégis más az ő szárnyas varsája (129. ábra).

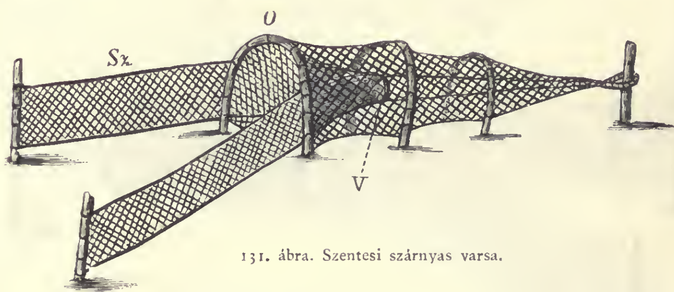
Tömlöcze vagy dobja már öthagyású (*h h h h*); hosszú szárnyát a leverhető karón (G G) kívül még négy-négy istáp feszíti; vörcsöke mély s a börvelyi halászember meg tudja nevezni még azt a madzagot is, a mely a varsa farát a farkaróhoz köti (*fm*) s melynek neve, ter-

mészetesen, farkarómadzag, nem pedig végecsköteny, sem végenykötecs, a mint ez mások esze szerint következnék.

Igen szép, tökéletes szerkezetű a Bodrogközön dívó, szintén öthagyású szárnyasvarsa (130. ábra), melynek jellemző jegye a kettős vörcsök (*V. v.*), az ottani tájszólás szerint versik. Ennek kávái a far felé szépen enyésznek s a második vörcsök (*v*) a harmadik hagyásba esik. Különben itt is *Sz* a szárny, karójával; *F* a farkaró. A szerszám Petrahóról való.

130. ábra. Bodrogközi szárnyas varsa.

131. ábra. Szentesi szárnyas varsa.

Ebben a sorozatban még két feltünőbb változat van. Az egyik az a varsa, melyet a Balaton bérlőinél, különben Szentesről való halászok használtak (131. ábra), s mely szintén szárnyas, de két hagyásának kávája leverhető, úgy, hogy a feneke sík; különben szájas (*O*) és vörcsökös (*V.*)

A másik a Drávafokon Kopácsi halászainál és más helyeken is dívik s arról nevezetes, hogy csupán egy szárnya van, melyet a varsás úgy köt be a varsa szádjába, mint a magyar-velenczei a leszúró karót (118. ábra) úgy, hogy a hal bármely oldalról jöve is, a vörcsök felé tereltetik.

Komárom kishalásza, a ki varsával dolgozik, verés és szárny helyett *pellézőt* használ. Olyan szerkezetű ez, mint a börvelyi varsának (129. ábra) egyik istápos szárnya, természetesen mindkét végén leverhető karóval. Könnyen megértjük, hogy ezt a pellézőt a terelgetés minden képzelhető módjára használhatja, minden helyhez idomíthatja; sok pellézővel egész rekesztéseket végezhet; szóval javára fordíthatja a varsázható hely minden körülményét-viszonyát.

132. ábra. Pisztrángfogó.

A rekesztő halászattól pisztrángos patak zuhatagánál búcsúzhatunk el.

Késő őszszel a patak hosszában beköszönt a pisztráng szerelemideje. Az anyahal méhében az ikra duzzadoz, a hím hal teje a legkisebb érintésre kicsordúl.

A nemes hal teljes színpompában czikázik patak ellenében; halvére gyorsabban kering, szíve gyorsabban lüktet, ösztöne pedig

azt mondja neki, hogy az ívásra alkalmatos helyek a patak felső folyásában vannak.

És ha igaz, hogy a szerelem nem ismer akadályt s ha ez valamire egészen ráillik, úgy a pisztráng megkövetelheti magának, mert ő valóban nem ismer, nem akar ismerni akadályt.

Megfeszíti izmait, két-három méternyi magasra veti fel magát a zuhatagnak s ha a leomló vízsugár elég tömött, feljut, felszárnyal rajta. Száz- meg százszor ugrik, visszaesik, újra ugrik; bezúzza a sziklán az orrát; de az a hatalmas ösztön százszor és újra nekiugrasztja. Sokszor már felszárnyalt a vízsugáron, már a párkányig ért fel, a hol a víz esése hajlik — itt fogy el ereje s visszazuhan, rendesen a vízsugár alsó felén. Ezt használja fel az orvhalász, kit nem a halászat gyönyöre lelkesít, hanem a könnyű módon szerezhető préda ingerel.

Kiszemeli a jó helyet s egy félkörű kávára alkalmazott zsákhálót állít a zuhatagba úgy, hogy a visszadűlő szerelmes pisztráng beléesik. Nem egészen sikerülten, de érthetően magyarázza ezt a 132. ábra.

A milyen kényelmes a rekesztő halászatnak varsás része, olyan kártékony is; mert rendesen az apróbb, fejletlen hal a prédája. Kényelmes volta magyarázza meg, hogy általánosan el van terjedve. Alkalmazása csak azokban a mocsarakban van megokolva, a hol más halászati móddal boldogulni egyáltalában nem lehet.

II. KERITŐ HALÁSZAT.

Valamennyi halászati mód között a kerítő halászat a legelőkelőbb. *Öreghalász* — régi okiratokban «*Eöreög*» — *öregszerszám* első helyen jár az apostolok mesterségében.

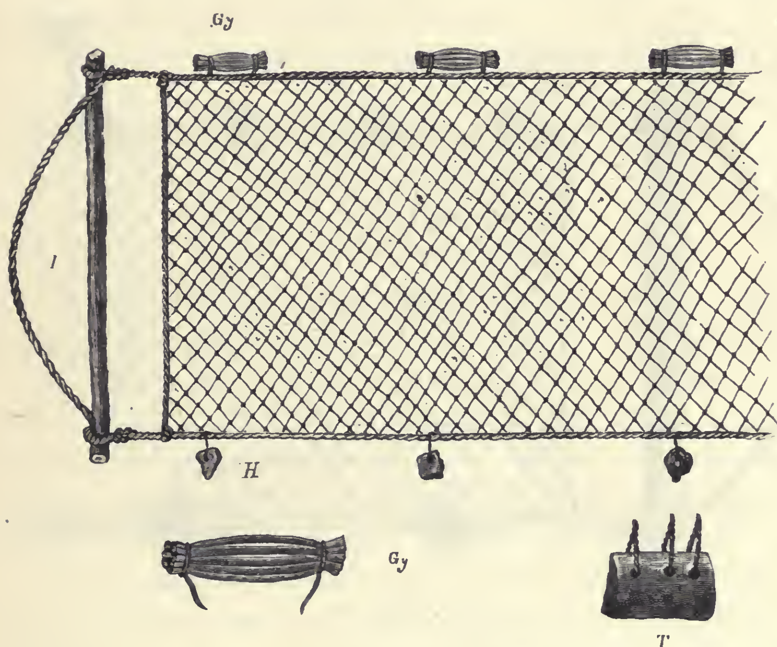
Hogy sikere legyen, ahhoz egy ember nem elégséges, mert elvégre még a legszegényesebb *kétköz* hálóhoz is két ember kell, hogy mindenik végére jusson egy s így két ember közt legyen, a honnan azután «kétköz» neve ered.

A kerítő halászat lényege abban áll, hogy egy, a víz mélységének megfelelő szélességű, lehetőleg hosszú háló, a midőn a vízbe kerül, önmagától falszerűen megálljon s két vége összehozatván, kört alkot-

hasson, vagy a parthoz hozatván, legalább is félkört tegyen ki, a melynek a szilárd part az átmérője.

Hogy ez létrejöjjön, szükséges, hogy a háló fölén úsztató készülék legyen, alján ellenben sülyesztő foglaljon helyet.

Ám kössük ennek magyarázatát képhez s válaszszuk az öreghálók közűl azt, a mely a legmagyarabb, a mennyiben usztató és sülyesztő készülékét a halászember nem az ipartól, hanem az anyatermészettől kölcsönzi.

133. ábra. Tihanyi háló felszerelése.

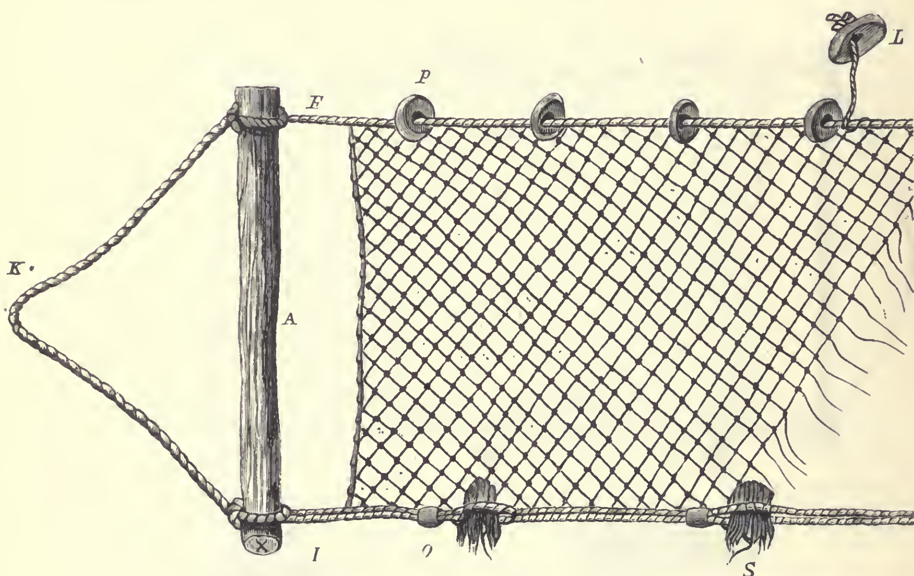
Ez a Tihanyban dívó «*gyékényesnek*» egy darabja, a melyen a felszereléssel megismerkedhetünk.

A háló, a vízbe dobva, szükségképen úgy áll meg benne, a mint a darabja (133. ábra) ide van rajzolva.

A *felső inára gyékénynyalábok* (*Gy*) vannak kötve s ezek ezt a részt a víz szinén tartják. Az *alsó inára hálókövek* (*H*) — lyukas terméskövek, lyukasztott tégladarabok — vannak kötve és így természetes, hogy ezek a hálónak ezt az inát lefelé húzzák; így a háló falszerűen úszik a vízben; annál tökéletesebben, minél jobban van eltalálva a gyékények és kövek közötti arány.

Az elején látunk egy dorongot, mely Tihanyban *istáp* nevet visel (*I*); előtte egy kötél, a melynél fogva az istápot s utána a hálót húzni lehet. Nem is kell hozzá valami tudomány, hogy a vízben való mozgását elképzelhessük.

Mint részlet, ott van *Gy*, a gyékénynyalábnak — a melynek bodrogi neve *pálha* — nagyított képe, és *T* a *túzsér*, egy feltünőbb hálókő, a melylyel már a történeti részben foglalkoztunk is; de a gyakorlat során még tüzetesebben is fogunk vele foglalkozni.

134. ábra. Siófoki háló.

Lássunk mármost egy haladottabb formát is, például a Siófokon, a bérlőknél dívó hálónak (134. ábra) megfelelő darabját. Hogy, az olvasás szerint, előlről kezdjük, ismerkedjünk meg részeivel, illetőleg mesterszavaival. Itt *K* a *keresztkötél*, *A* az *apacs*, mely megfelel a tihanyi istápnak, *F* a *felín*, mely a víz szinén marad; *I* az *ín*, vagy *alín*, mely víz alá kerűl; *P* a *para*, mely a nyárfa kérgéből készül s egy szolgálatot végez a tihanyi gyékénynyel; *O* az *ólom*, az alínra vert *ólomkarika*, mely a tihanyi hálókőnek felel meg; *L* a *lógó*, mely a túzsérral egyforma szolgálatot végez; mind ezekhez járúl még egy új dolog is, *S*, a *pős*, egy derék szalmacsutak, mely a kettős alín közé van foglalva, s a melynek az a feladata, hogy iszapos helye-

ken a háló az iszapba be ne vágjon. Belátjuk, hogy *K*-nál fogva húzva, ez a háló is falszerűen halad a vízben.

És ha mármost az ilyen hálódarabot 140—180—600 méternyire folytatva képzeljük, mind a két végén apacscsal, keresztkötéllel, fölén végig parákkal vagy pálhákkal, alján ólommal vagy kövekkel: elképzelhetjük azt is, hogy a vízben falszerüen áll s ha mindkét végét emberek ragadják meg, tetszés szerint kört vagy félkört vághatnak vele; az a hal pedig, a mely véletlenűl be van kerítve, mindenütt hálóba ütközik.

Ezt tudva, elővehetjük a kerítő halászatnak legrégibb alakját, az apostolok *σαγήνη* (*szagéné*) vagyis húzóhálóját, mely folyóinkon «*öregháló, tiszaháló*» néven dívik s a legegyszerübb szerkezetű.

AZ ÖREGHÁLÓ.

A régiek szagénéje.

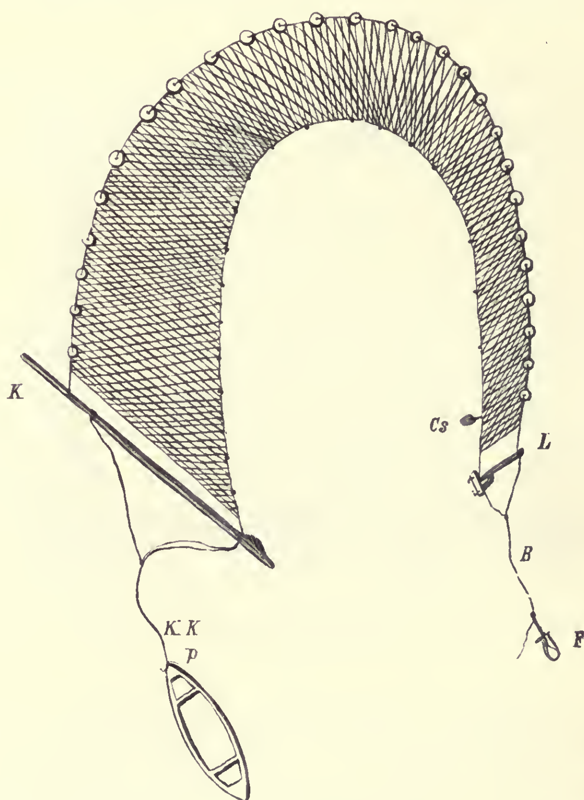
Az öreghálónak nincsen *kátája**; folyókra szolgál, teste ennélfogva a folyómeder általános természetéhez van alkalmazva. Mindenek előtt a folyó lehetővé teszi, hogy a hálót a partról vihessék be s a part felé vagy partra húzhassák ki. Másrészt a folyó partfelől sekélyebb, közepe felé mélyedő, a miért ez a háló nem egyforma szélességű, hanem az a vége, mely a part közelében marad, keskenyebb, az a vége ellenben, a melyet a folyóba visznek, szélesebb. A keskenyebb vég a *laptáros vég* (135. ábra *L*); a szélesebb a *kijáró vég* (*K*). Ehhez képest *L* a *laptáros apacs, K* a *kijáró-* vagy *nyargalóapacs.*

Ha már most ez a háló, melynek hossza 80—200 méter közt váltakozik, úgy fel van rakva — *felfágyva* — egy hajóra, hogy a nyargalóapacs alúl, a laptáros apacs legfelül fekszik, s az elrendezés azonkívül még úgy is történik, hogy a parás vagy pálhás rész az egyik oldalon, a köves vagy ólmos rész a másikon együtt fekszik, nagyon egyszerű dolog ezt a haladó hajóról úgy lehányni, hogy a vízben falszerűen megálljon.

Lássuk mármost az egész míveletnek a képét, mely a következő: A hálót a hajón a mondott rendbe rakják s odaeveznek a kiszemelt

* Káta = zsák, a melybe a hal beleszorul. Lásd «Gyalom» alatt.

pontra, a hol ki akarják vetni, tehát a *tanyára;* itt kiteszik a *laptárost* a partra, ki a *farhámot* (135. ábra *F*) felveszi, *matakjára* oda köti a *bejáró* vagy *tartókötelet* (*B*) s nekidűlve, jól megfogja; erre a hajó befelé evez a folyóba, a laptáros pedig kissé beengedi a maga hálóvégét; a kellő távolságban a laptáros nem engedi tovább s ekkor a hajón lévők rendben kihányják a hálót, víz mentén lapos ívben töre-

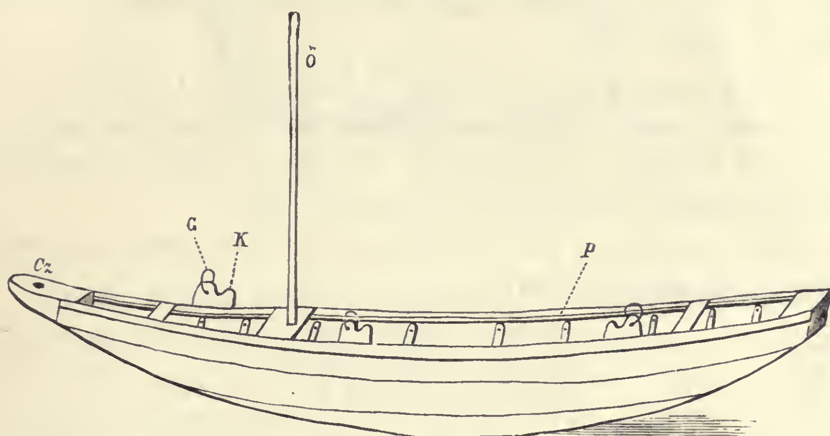

135. ábra. Öregháló.

kedve; mikor a háló *elfogyott,* a nyargalóapacs keresztköteléhez kötött kijáró kötelet (*K K*) folyton eresztik addig, míg a rajta lévő *peczket* el nem érik; a mikor a peczek megvan, beakasztják a hajó *peremének peczeklyukába* (*p*) s kört vágva — olyformán, mint a 135. ábrán van rajzolva — a parthoz érnek. Ez az öreghálóval való tanyavetés lényege; képét majd megismerjük Rév-Komárom leírásából,

onnan megtudván azt is, hogy ilyen hálóhoz legalább is négy ember kell.*

Az apostolok e «szagéné»-je kizárólagosan a partra való halászásra szolgál.

Igen fontos, hogy ezt a hálót nem lehet akárhol kivetni; döntő, a víz kellő mélységén kívül, a part alakulata és a folyó fenekének tiszta volta; és ezért a folyónak csak oly részeit nevezik tanyának, a hol mindez megvan s ezek a pontok viselnek neveket is; holott a hálóvetésre alkalmatlan részek általánosan csak «*vízderék*» nevet viselnek — külön névvel nem dicsekednek.

136. ábra. Laposfenekű ladik; Komárom.

Az öreghálónak felszerelése a víz természetéhez képest sokszorosan módosúl. Sebesebb folyásokban mind a két apacshoz súlyozó kő járúl, az *apacskő;* a laptáros apacstól számítva az első kő pedig ilyenkor nagyobb, hogy a hálónak ez a vége jobb vezetést kapjon: ez a *csattkő* (135. ábra, *Cs*). A rendes ólmozáson kívül ilyenkor *fattyú-ólmot* is vernek az ínra.

Ez az öreghálóval való tanyavetés menete.

De most lássuk a többi szerszámot is, a mely e mívelet végrehajtásával közvetetlenűl, vagy bárcsak közvetve is együtt jár.

A legfőbb — természetesen — a vízi jármű. Ez egy jó építésü, fenyőfából való, laposfenekű ladik, a kisebb — úgynevezett *piszkés* —

* Lásd «Rév-Komárom» alatt a tanyavetés képét.

öreghálóra, mely 140 méter hosszú; három *evedzősnek* s egy *kormányosnak* való, elég helylyel a hálónak *fágyására* is (136. ábra).

Mindenekelőtt ismerjük meg ennek részeit úgy, a mint azokat a rév-komáromi halász nevezi.

Van a ladiknak *orra*, ezen a *czuczalyuk* (*Cz*); van *kolompja* (*K*) három, ebben a gúzs (*G*), mely az evező beakasztására szolgál; van *pőrfája* (*P*), mely *peremét* erősíti s egyszersmind párkányt alkot, a melyre az a padolat rakható, a hová az összefágyott háló rákerül; van *őrfája* (*Ő*) a Baróti Szabó Dávid «*Árbutza*» —, mely nem arra való, hogy vitorlát viseljen, melyet magyar halász nem használ, hanem arra való, hogy az *alattságot* reákösse s ennél fogva a ladikot víz ellenében húzhassa.

És hát mi legyen az az alattság? Ez egy hosszú, körülbelől ruhaszárítónak is beillő vékony kötél, a melyet az őrfa csúcsához kötnek s a partra kivisznek; három legény nekidűlve húzza, a kormányos pedig a ladikon maradva, kellő módon kormányoz.

Erre vonatkozik a Rév-Komáromról írott históriának az a verse, mely ráczélozva, így kezdi:

> Gúzs nem szakajtó,
> *Alattság* után nem futamodó,
> Hunczut, akasztófára való stb.*

A *gúzs* t. i. igen hamar kopik az evező nyelétől, hamar szakad; a ki tehát nem szakajtja, az nem evedz, tehát rest; a ki pedig az alattságot kerüli, hát az is rest.

Nagyon kemény dolog is az, a ladikot hálóstúl, czók-mókostúl sokszor mérföldnyire a part töretlen ösvényén haladva, rögön, tüskön-bokron víz ellenében vontatni; de hát mégsem olyan kemény s hozzá szaporább is, mint víz ellenében evezni.

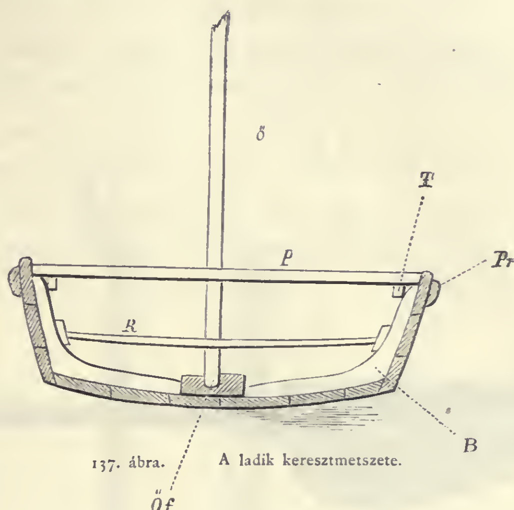
De haladjunk tovább, mert a rév-komáromi ladiknak még több is a mesterszava.

A 137. ábra a ladik átmetszetét mutatja, még pedig az őrfa táján.

Itt *Ő* az őrfa; *P* a *pad*, melyen át az előbbi szolgál; *Őf* az őrfafészek, a mely megfogja az őrfa végét; *Pr* a *perem*, vagy *prém*, mely a ladik szélét kívülről erősíti; *T* a *tat*, melyre a pad reáfekszik; *R* a

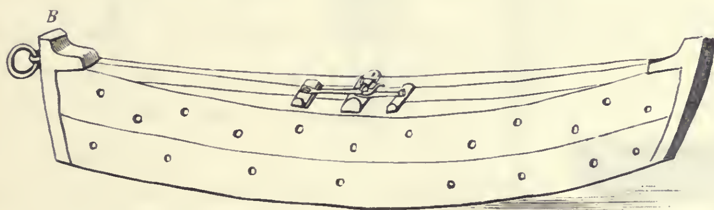
* Lásd: «Rév-Komárom» alatt.

rúgófa, a melynek az evezőt húzó halász a lábát nekiveti vagy rúgja, hogy annál erősebben húzhasson; *B* a *bókony,* vagy *könyökfa,* mely a ladik oldalát és fenekét erősíti.

137. ábra. A ladik keresztmetszete.

Evvel a ladikkal végezik a tanyavetést, evvel közlekednek; ezen gyakorolják a halászregulát, mihelyt a partot elhagyták; mert tudnunk kell, hogy az igaz magyar halászember, mihelyt a partot elhagyta, otthagyta egyszersmind a szilárd föld minden fenhatóságát

138. ábra. Nyargaló bárka.

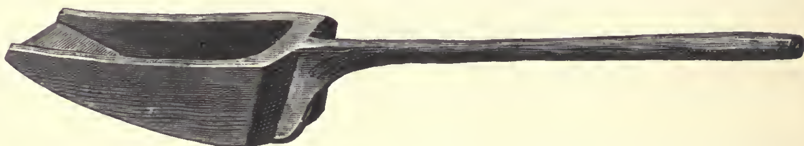
is; statáriomszerűen igazít el mindent a maga artikulusa szerint és nincs eset, hogy valamikor akár a fattyú-, akár a viczelaptáros appellált volna.

Az öreghálóhoz tartozó másik vízijárómű a *nyargalóbárka* (138. ábra), mely szandolin-karcsúságú, oldalt és a fenekén lyukasztott, úgy, hogy a víz járhassa s mégse sülyedjen el; orrán, farán a *bárkababa* (*B*) erősíti; fedelén jó retesz van, mely lakattal elzárható.

A halászatra való kivonuláskor a *nyargalóbárkát* a ladik után kötik. A neve onnan van, mert a ladik verte hullámon úgy hányódik, mint a nyargaló ló: hol az orra, hol a fara van feljebb. Arra való, hogy a kifogott halat belédöntsék s az élő állapotban maradjon meg. A nagyobb ilyszerű bárkákban, melyeket a hálóhelyen állandóan kikötnek s a nyargalóbárkából töltögetik, egy kisebb rekesz is van, az *ispita,* a melybe a *megbágyadt* halat külön rakják.

De most már ideje, hogy a ladik többi czók-mókjával is megismerkedjünk, mert van ám elég, hozzá pedig csupa eredeti alak.

A hálófoltozáshoz szükséges hálótűkön és fonalon kívül, rendszerint van ott két *szapoly* — komáromiasan «szapaó».

139. ábra. Szapoly.

Az egyik (139. ábra) a ladikba betóduló víz kihányására szolgál. Erős nyelű, derék, öblös szerszám ez, a melyet a halász ugyancsak tud használni: oly szaporán hányván a vizet, hogy az egyik merítés még nem is érte el édes anyját, a folyót, már a másik is röpűl utána. A másik (140. ábra) egy kurta, furcsa, suta jószág; épen elég öblös arra, hogy egy jókora ital vizet magába vehessen ezért *ivószapoly* — vagy komáromiasan ejtve «ivószapaó» a neve. — Az igaz magyar halász mindig azt a vizet iszsza, a melyben tanyát vet és soha mással nem meríti, min't az ivószapolylyal a mi azután igen komoly, majdnem ünnepélyes egy aktus; mert előbb kiöblíti, azután egyszer-kétszer végig húzza a víz színén, hogy a netalán úszó szennyet elhárítsa, azután megmeríti, azután ha legény megkínálja, a *nagygazdát,* ha nagygazda az *öreglegényt,* és csak akkor iszik, ha ennek nem kell; a maradékot visszaönti, végtére pedig a kezefejével illedelmesen megtörli a száját.

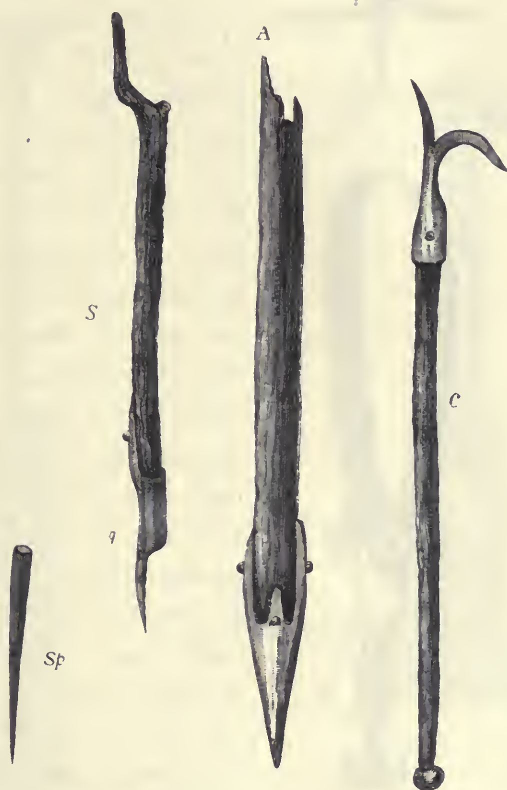
140. ábra. Ivószapoly.

Ennek ez a rendje.

Van azután a ladikban egy sor szerszám, mely megtámasztásra,

hirtelenűl való kikötésre, akadályok elhárítására, tűzdelésre alkalmatos s többnyire kemény vasalású.

Itt van legelőször is a czucza (141. ábra *A*) erős dorong, hegyes piszkevassal s úgy 3 m.-nyi hosszusággal, mely arra való, hogy kikötéskor, mikor minden legénynek hanyatthomlok kell rohanni a hálóhúzáshoz, a ladikot pillanat alatt ki lehessen kötni. Ez úgy történik,

141. ábra. Szerszámok a ladikban. — *A.* Czucza, *C.* Csáklya, *S.* Szolgabot, *Sp.* Spél.

hogy a ladik orrán levő czuczalyukon keresztűl a partba szúrják a czuczát. Másik szerszám a *csáklya* (*C*), kisebbszerű, de mégis olyan, mint a tűzoltásnál dívó s arra való, hogy az elakadt hálót, kivált akkor, ha valami *uszadékba,* gyökérbe akadt, kiszabadítsák; egyáltalában a vízből sok mindenfélét kifogjanak vele; természetes hogy van nyele, köpűje, mely a nyélre rájár, kampója és hegye. Ott van azután a *szolgabot* (*S*) — Körös és a Tisza mentén «*biczke, piszke*» — minden

esetre piszke-piszkáló vasalásáról így nevezve — szintén jó hegyesre megvasalva (*q*), hozzá alkalmatos fogóvéggel; ez a laptárosnak a legjobb barátja, istápolója; mert erre támaszkodik, mikor a hálót tartva parthosszában halad. Mikor a tanyavetés akadozik, beleüti a botot a földbe, ráhurkolja a tartókötelet, hogy azalatt kifujhassa fáradságát. Akad ott végre elégséges *spél* (*Sp*), nyárszerűen kihegyezett, magyar arasznyi fácska, mely a gyékénynek a *csárdakarókhoz* való odatűzésére szolgál. Van ott azután *furkó* (142. ábra), mely a csárdaépítés, bográcsakasztás, bárkakikötés körűl nélkülözhetetlen hasznos szerszám és nagyon tisztességes ősi kinézésű jószág; a kijáró kötélben pedig ott van a *peczek* (143. ábra), mely arra való, hogy a midőn a háló már ki van vetve, a hajóba beakaszthassák, nemcsak könnyebbség kedvéért, hanem leginkább azért, mert ekkor mindenkinek neki kell dűlnie az evezőnek, hogy a háló kijáró vége minél előbb parthoz érjen, a halat teljesen bekerítse.

142. ábra. Furkó.

143. ábra. Peczek.

144. ábra. A laptáros farhámja.

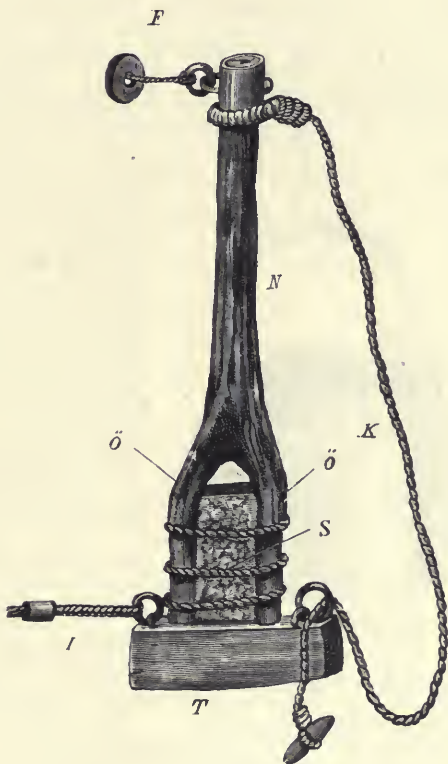
Nem hiányzik — természetesen — a laptáros *farhámja* sem (144. ábra), mely erős hevederből (*H*) való és a *matakot* (*M*) viseli, a melyre a *tartókötél* reá van hurkolva, hogy tartáskor ne csúszszék. — Van annak a mataknak még más neve is, még pedig közhasználatú, a melyre azonban, a köztisztesség parancsára vagy a medici Vénus példáját kell követnünk,

vagy fügefalevelet kell borítanunk. Ezt a farhámot úgy veti magára a laptáros, a mint azt a szerszám neve maga mondja.

Az öreghálóval való halászatnál — ha a szerszám nagy s a húzás nehéz — minden legénynek még *czibékje* is van, mely valamivel könnyebb mint a farhám; de hasonló szerkezetű, csakhogy matak helyett rendszerint esztergályozott *pöczke* (144. ábra *P*) van. Ezt a pöcz-

145. ábra. Kormány-lapát.

146. ábra Komáromi apacs.

köt úgy vetik a kötélre, mint a 144. ábrán *A* mutatja; néha épen csak valami ócska *para* is szolgál rajta. A czibéket úgy veti magára a legénység, mint a dobos a szíjját; sokszor pedig a hámja nem is hevederből, hanem ócska hálóból kerűl.

Ismerkedjünk meg még a kormány-evezővel, melynek rendesen *lapát* a neve, megkülönböztetésűl az evezőtűl, mely gúzsba akasztható s két kézre fogható. Néhol röviden *kormánynak* is nevezik

(145). Van ennek *fogóvége* (*m*), melynek neve *mankó, bódé, bodva, kacs;* van *vágóvége* (*t*), melynek neve *toll, tall,* mint a madártoll hasonlata; van *nyele* (*n*). Evvel kormányozzák a ladik farán a járóművet.

Itt van azután még a komáromi apacs is, melynek berendezése megérdemli a szót (146. ábra). Itt *F* a háló föle az első parával; *I* a háló ina az első ólommal; *N* az apacs nyele, *Ö Ö* az apacsúr, mely az apacskövet (*S*) — rendesen tégla — körülfogja; *T* az apacstalp, mely a víz fenekén jár; *K* a *keresztkötél,* melyhez a húzókötelet kötik.

És hogy már ne maradjon el semmisem, kiváló tekintettel arra, a mi igazán szükséges, hát ott van a hajóban, mindenféle puha hálódarab közé gondosan betemetve, a pálinkás korsó is; hasas, szűknyakú fazekasmunka; nyakára reá van hurkolva a «*porczió*», a mi olyan közepes orvosságos üveg, a melyben egy magyar halászkorty épen elfér. Kiválóan szeretik a nagyon szűknyakú üvegcsét, melyben ivásközben az az ördögtalálmánya oly ékesen és vigan bugyborékol; de legyen dicsérettel mondva, hogy a halászember mértéket tart benne.

147 ábra. Komáromi halászbogrács.

És igen természetes, hogy nem hiányzik a bogrács sem (147. ábra), mely Komáromban ékesen, rézből van verve; igen jellemző alak s mintha némi magyarázatot nyujtana az ősrégészek úgynevezett csiszta edényéhez, legalább némelyikhez, a melyről már az ókor halászatánál meg is emlékeztünk.

A Rév-Komáromról szóló leírásnak egyik képén,* mely a halászok kikötőhelyét alkonyat táján ábrázolja, látjuk a bográcsot is, a mint a dűlő part szakadékába befurkózott, igen természetes szolgafán függ.

Különben a magyar vizek mentén még az úri lakoma számára is igazi halászbográcsban főzik a halászlét; sőt ebben kerül az asztalra is; a háziasszony pedig külön is figyelmezteti vendégeit, hogy a leghíresebb halász főzte.

* Lásd: «Rév-Komárom» alatt.

Eddig az öreghálóval való halászat leírása leginkább Rév-Komáromra támaszkodott s illő dolog, hogy ezt a részét a halászbokorral fejezzük be.

A révkomáromi teljes halászbokor hatos; egy mestergazda, egy első mester és egy középső legény, egy laptáros alkotja. Ez elegendő ott, a hol könnyű a halászat; de a hol sebesebb a víz, egyenetlen, bokros, szakadékos a part, ott még két suhanczra van szükség; az egyik a *viczi (viczelaptáros)*, a másik a *fattyúlaptáros*. A viczi, farhámot vetve magára, tartani segíti a laptárosvéget; a fattyúlaptáros egy kurta doronggal halad a parton s a tartókötelet átvetegeti az akadályokon; a dorong neve «*kurtula*», a mívelet tehát «*kurtulázás*».

A mikor a nyargalóapacs már megközelítette a partot, a legénység pedig kiugrál, hogy a kihúzást megkezdje, a fattyúlaptárosnak szoros kötelessége a kurtulát eldobni s a húzásban segíteni; még oda kell ám futnia, azért némely helyen «*futosó*» az ő neve.

Ezek a bokrok osztozkodnak. A szerszám a gazdáé s így övé a nagyobb rész is. Hetenkint számolnak le. A kifogott hal árából mindenekelőtt kifizetik a közös költséget; a maradék pedig kilencz részre oszlik s minden legénynek egy kilenczedrész jár; az első legénynek ezenfelűl egy kilenczednek a fele; a többi a gazdáé. Igy van ez Komáromban.

A gazdával szemben a legénység javára szolgál az u. n. *léhéshal* is, t. i. az az apróbb hal, a mely menekűlni akarva, a háló szemébe akad, halásznyelven «a szemben *megnyaklik*».

A mióta a Duna néptelenedik, még a megfogyott halászbokrok is csak igen kemény munka árán jutnak a valóban sovány falathoz s a legény örűl, ha osztozkodáskor két-három forintja jár ki.

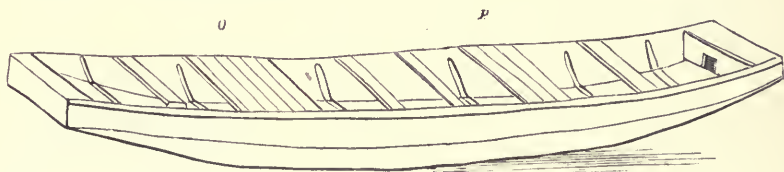
Az pedig nagy ünnep, a mikor beüt a «szöröncse», mázsás öreg viza vagy tok kerűl a hálóba. Ezt mindig a laptáros érzi meg, mert az ő kötele mindig olyan feszes, akár a fölajzott húr. A mint azt a rángatást megérzi, a melyet a bukkoló viza vagy tok a hálónak rontva végez, földerűl az arcza s torkaszakadtából kiáltja: «Hááál váán!!»

No, van erre dolog! Úgy nekidűlnek a kijáró kötélnek, hogy majdnem orrukkal szántják az anyaföldet, csakhogy partra hozzák a nyargalóapacsot; és mikor a bekerítés teljes, oly apróra szedegetik a hálót, hogy semmi hiba sem lehet. Minden szem rámered a háló

fölére s mikor a körön belül felbuggyan a víz, mint valami óriási forrás, akkor ideje van a hurkolásnak. Az öreglegény kötelet ragad, hurkot köt s begázol a vízbe — térdig, mellig —, kezével tapogat a vízben, hogy kitapogassa a hal fejét; mikor rájött, víz mentében símogatja s nagy óvatosan úgy rákeríti a hurkot, hogy épen a kopótyú és hónaljszárny közé kerül; de még nem szorítja, mert előbb jó távolra kell húzódnia, nehogy a hal — neki vadúlva — megcsapja farkával.

De mikor már kellő távolban van, meghúzza a kötelet, odaugrál az ifjabb legény, a viczi, a fattyú s ekkor hiába vergődik már a «Duna óriása», hiába korbácsolja farkával a vizet: rajtavesztett.

Mikor igen nagy a hal, a négyes bokor sokszor nem bírja a hálót kihúzni, mert rettentő erő lakozik abban a pánczélos testű óriásban. Az ősi szokás az, hogy ilyenkor a szomszéd bokor segítségre siet.

148. ábra. Halászhajó.

Ilyenkor ered meg a halászember szava; ilyenkor beszéli el apróra, fogott-e már ekkorát, melyik esztendőben, meg hogy kikkel járt akkor, azok merre szakadtak, és ki az, «a kit az úristen nyugosztaljon» — no néha meg is verjen; no meg, hogy mégis csak ennyi mázsa, meg ránk is fér s hogy a részből jut az asszonynak köntös, meg ez, meg az.

A lassú folyású, kanyargó Tisza helyen-közön kiszélesedik; örvényeinek mélysége titokzatos; feneke sok helyen iszapos, azért ide *laposköves,* hozzá hosszú és mély háló kell. Az örvényhalászatra sokszor 24 m. mély (széles) hálót használ a Tisza-menti halászság.

Ennek a rengeteg hálónak már egy hajó nem elég; van tehát kettő. A *halászhajó* (148. ábra) a hálót vivő főhajó, hosszú, lapos, széles orrú és széles farú vízi jármű, rendesen négy ülőpaddal s a hálónak szánt két padolattal. Az egyik padolatra (O) rakják a háló *inát,* azaz súlyozott részét, a másikra (*P*) a *parás fölét;* a háló

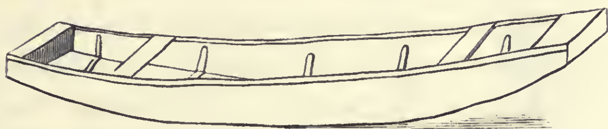
teste, vagyis *léhésse* ilyenkor a két közbeeső padra kerül azért, hogy a kihányás fenakadás nélkül történhessen.

Ezt a halászhajót a «*csónyak*» — sokszorosan *laptár*, néhol *laptató* — kiséri (149. ábra), mely alak szerint a főhajóhoz hasonlít, de annak alig fele.

A halászatra való kiszálláskor ez a laptár viszi a húzóköteleket, a *biczkét*, a laptárost, illetőleg a *futosót*; hozzá mindenféle halászszerszámot.

A Tisza mentén az öreg- vagy tiszaháló körül ötös vagy hetes bokor dívik. Szeged körül Tápén van 1 *nagypiczés*, 1 *viczemester*, 1 *futosó*, 1 *pöczkös*, 1 *hálóvető*; Csongrádon: 1 *mester*, 1 *inszedő*, 1 *paraszedő*, 2 *léhésszedő*, 1 *laptáros*, 1 *viczi*.

A nagypiczés és illetőleg mester a főember, ki a halászhajót kormányozza s a tanyavetést igazgatja; a viczemester az öreglegény, ki a

149. ábra. Csónyak vagy laptató.

kezelésre ügyel; a futosó az, a mi Csongrádon a viczi, Komáromban a viczelaptáros; a pöczkös az a legény, kinek az a feladata, hogy a bekerítésnél a kijáró kötél peczkét beakaszsza; a hálóvető az, a ki a hálót a vizbe hányja.

Csongrádon a kötelességek még pontosabban vannak kiosztva. Ott van az ínszedő, a ki a háló súlyozott inát szedi; ott a paraszedő, a ki a háló fölét rakja; ott van két léhésszedő, kik a tulajdonképeni hálót szedve, öblítgetik, a beléakadt gaztól megtisztítják; erre két ember kell, mert a háló rendesen nagyon mély.

Most pedig hallgassuk meg például a szögedi Tisza-halászt, hogyan mondja ő saját szavával a tanyavetést.

«A nagy- vagy öreghálós főmén a *beadásra;* az első legénynek azt mondja: *támazd!* Mikó mögindúl a hajó, *már alá van késztve* a csónyak — akkor: *vesd ki az apacsurt! Mikó mindnyája háló elfogyott,* azt mondja: *huja!* míg a *pöczkös megszúrja a pöczköt.*»

«*Evedzgessünk kifelé!*»

«Mikó közelér a hajó a parthoz, azt mondja a mestör: *vedd ki elő!* Mikó a háló eleje ki van húzva, akkor mondja a mestör a laptárosnak: *könnyebben!* Mikó a háló *megnyúlt a kivételre: hú!*»

«Most húzzák kifelé s a hátulsó ember (a laptáros) odaér az elsőkhöz, akkor a mestör mondja: *húzd el!* — t. i. az *apacsurt.*»

Bizony, a ki a tanyavetés mesterségét saját élő szemeivel nem látta, az megakad ebben a leírásban; pedig helyes az.

Minthogy a hálót víz mentén vetik s a kerítést is így végzik, a hajóknak vízellenében föl kell menni, hogy a hálóvetést megkezdhessék; — ez a *beadás;* és a míg a laptáros a maga tartókötelével rendben van, addig a nagy hajót, melyen a háló van, egy helyen kell tartani, halásznyelven «*támasztani*»; mikor megindúl a nagy hajó a hálóval, akkor a laptáros már készen van kötelével, laptárával, tehát *alákészült* s ekkor kivethetik az *apacsúrját* is, a melyet tartania kell. A mikor pedig ezt már a vízbe vetették s a folyóba eveznek, egymásután ki kell vetni a hálót is, mindaddig a míg el nem fogy, azaz, a míg a háló másik vége is a vízbe nem kerül; ekkor kiáltja a mester «*huja!*» s e szóra a pöczkös megerősíti a kijáró kötél peczkét a hajó peczeklyukába s a hajó, félkörben fordúlva, a part felé tart.

Mikor a hajó partot ér, akkor a háló eleje még annyira van a parttól, a mennyire a kijáró kötelet engedték; ekkor kiugrálnak, a pöczkös kioldja a peczket, neki esnek a kijáró kötélnek, teljes erővel húzva, kihozzák a nyargaló apacsot a partra s arra a szóra: *vedd ki elő (l)!* az a legény, a ki épen legközelebbben áll a parthoz, odaugrik, megragadja a nyargalóapacsot s kihúzza a partra. A háló ekkor nagy félkörben áll, melynek húrja a part, a hal tehát be van kerítve. Ekkor a laptáros erősen leszúrja a biczkét, ráköti a tartó kötelet s oda szalad a többihez, hogy a háló kiszedésénél segítsen; ezért futosó a neve.

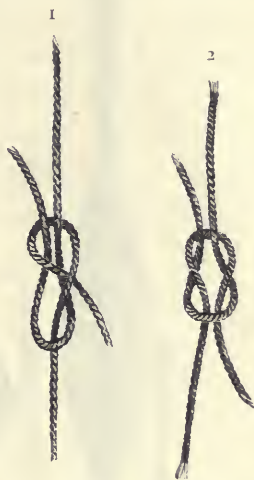
Természetes, hogy, mivel a hálót csak a kijáró vége felől szedegetik a szárazra, az ív nemcsak kisebb, de laposabb is lesz, vagyis a háló «megnyúlt».

Ekkor a futosó visszaszalad a maga végéhez, hozza azt a többiek felé s minthogy ezek folyton szedik a maguk végét, a félkör mind kisebb lesz; néhány méternyi távolságban a laptáros a maga végét is kiteszi a partra s húzni kezdi, úgy, hogy a préda nem

a háló derekában, hanem a laptáros vége felé szorúl be végképen s így hozzák ki.

Természetes, hogy úgyszólván a hány tanya, annyi változat. A hol igen széles a folyó, ott a hálóvetés egészen a vizen történik; a laptáros ladikjában tartja a maga végét s csak a mikor a háló elfogyott, ereszti hosszúra a tartókötelet, kievez a partra s lassan húzva-haladva, a parthoz hozza a laptáros apacsot. A hajó azonképen hosszúra ereszti a kijáró kötelet s a kerítést csak akkor kezdi meg, a mikor a laptáros kihozta a maga végét. Így meghalászszák a legszélesebb vizet is, mert a tartó és kijáró kötél sok száz méter hosszúságban van meg, *halászcsattal* pedig könnyen toldható.

Hogy már a *halászcsatot* fölemlítettük, jó lesz megismerkedni vele; különösen avval, a mely általánosan dívik (150. ábra). A rajzok között az 1 a legelterjedettebb, mert igen könnyen vethető s a mikor összehúzódik, egy hajszálnyit sem enged többé; a másik (2) ritkább s rendesen madzagok kötésénél használatos; szintén nem enged.

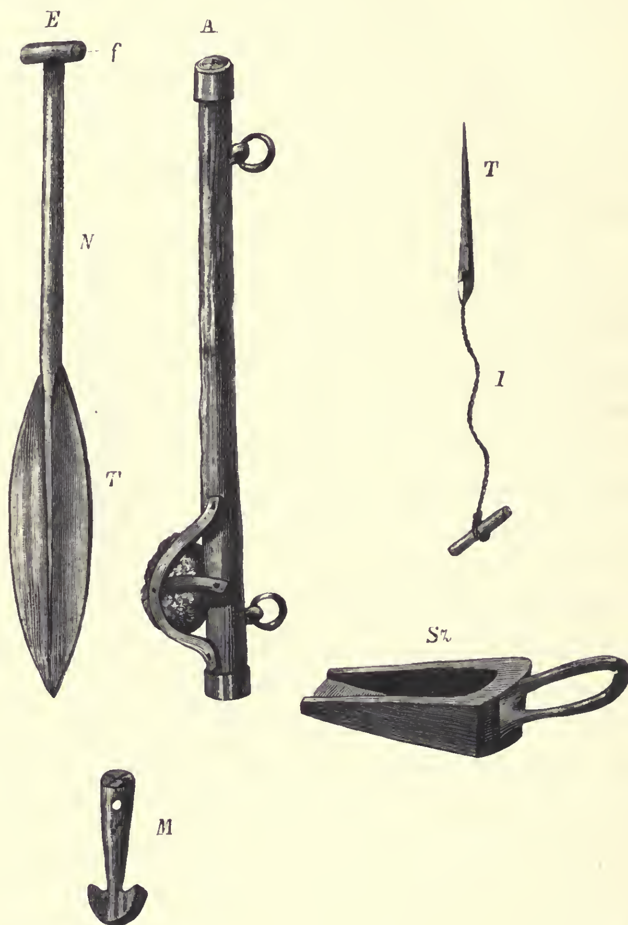
150. ábra. Halászcsat.

Mikor a háló egészen ki van húzva, a hal a bárkába el van rakva, akkor kezdődik a *hálófágyás*, vagyis a hálónak a halászhajóra való visszaszedése, beadásra való elrendezése, a mi nagy, sok ügyességet megkivánó munka. E végre a paraszedő a paráspadra, az ínszedő, vagy *inahúzó* az ólmospadra áll (148. ábra *O*, *P*), a két léhésszedő ellenben e két pad közé eső padkákra. Előbb beveszik a nyargaló apacsot, azután a para- és inszedők huzgálják fel a maguk részét, szépen egyenletesen s a pad hosszában 8-as alakra rakják; a léhésszedők huzgálják s ránczolják a hálót magát, mindig csapkodva vele a vizet, hogy a sarat lemossák róla, szedegetés közben kihuzgálják a beléakadt gazt, ágat s ha valahol kiszakadt, nagy hirtelenül ott van a léhéssel meghányt hálókötőtű, a melylyel a kárt kifoltozzák. Így megyen az végig.

Az alatt a laptáros rendbeszedi a köteleket; úgy mondják, hogy karikába «összefeji;» mert serény kapkodása csakugyan a

fejésre emlékeztet. Mire mindezek megvannak, elindúlnak a következő tanyára.

A Tisza- és Körös-menti öreg halászság is rendkívül sok ősi szerszámformát őrzött meg s ezért úgy néprajzi, mint ősrégészeti szempontból rendkívül érdekes és tanúlságos.

151. ábra. Tiszamenti halászszerszámok. — *E.* Szegedi övedző, *A.* Szegedi laptáros apacs, *M.* a laptáros matákja, *Sz.* Szapoly, *T.* Tűzsér.

Így megmaradt Szegeden — sőt közhasználatban van mai napig is — az evezőnek néprajzi tekintetben igen érdekes alakja, az, a melynek tolla dohánylevél alakú, tehát a közönséges lapáttól merőben elütő, a mint ez a 151. ábrán látható (*E*).

Ez a kormányevező egyszersmind kisebb ladikok, csónakok

hajtószerszáma is; részei pedig a következők: *J* füle, *N* nyele, *T* talla*, a toll hasonlata. Ez az «övedző» azonban nemcsak alakjánál fogva, mely nyilván belső-ázsiai,** hanem a toll hasonlatából merített fogalomnak átszármazása miatt is érdekes; mert egy másik evezőforma, mely lapátvégű, hosszú nyelű s gúzsba fogva két kézre járó, a «*dalladzó*», máshol a «*dali*» nevet viseli; sőt a vele való evezést is «*dalladzásnak*» mondják. Itt tehát a tollról vett hasonlat az egyik evezőnél csak a lapátrészre van alkalmazva, a másiknál már az egész szerszámnak a neve, sőt ige alakot is öltött.

Ugyancsak a 151. ábrán a szegedi laptárosapacs (*A*), melynek már nincsen talpa — mint a minőt Komáromból ismerünk; *M* a laptáros farhámjának a matakja; *Sz* a jobb szapoly, mely ivásra és vízhányásra egyiránt alkalmatos; inkább a horgászathoz tartozik ugyan, de minden öreghálósnál is található a *tűzsér* (*T*) és az *ihany* (*I*); ez arra való, hogy akár a kifogott, akár a hazavihető halat föl lehessen fűzni; ihany különben az a madzag is, a fűzfavessző is, a mely kellőleg megsodorva a halak felfűzésére és kötésére szokásos. Ennek a míveletnek «*ihanyra velés*» a neve.

152. ábra. Vágó horog.

A mióta a Tisza halászata hanyatlik, sok szerszáma kiveszőfélben van; némelyikből épen az utolsó darab került szemem elé.

A mikor a halak királya, a pompás vérteztű sőreg még bővében volt s a több mázsás harcsa még nem soroztatott a «szörönCséhez» — mint mai napság —, különösen az utóbbinak a hálóból való kiszedése gyakran fordúlt elő s minthogy hurokkal sehogysem sikerűlt, kézzel pedig semmiképen, hát a vágóhorgot használták.

A vágóhorog körülbelől 1 m. hosszú, alúl körtvés, jófogású nyélre volt erősítve s vagy síma (152. ábra, 1), vagy szakás — állas — (2) volt. Mikor a halat már annyira kihozták a partra, hogy pörsölés, bukkolás közben fel-felütögette a fejét, a mester akár kívülről, akár belől-

* Szögedi tájszólás szerint «tall», innen «talu» is.
** A Nemzeti Muzeumban van egy Sziamból.

rül belévágta a horgot az alsó állkapcsába s kivonszolta a szárazra. A mi ezeket a horgokat még más tekintetben érdekesekké teszi, az a megerősítés módja, a mely — a mint ezt már az ősi elemek tárgyalásánál érintettük is — makkos.

153. ábra. Szegedvidéki halászszerszámok. — 1. 2. Nádvágó; 3. Halászbárd; 4. Fejsze. 5. Faragó.

Az itt lerajzolt vágóhorgok Tápéról valók; a nyél korhadt volta, a vas rozsdája bebizonyította, hogy régen kimaradtak a használatból.

De még evvel sem fogytunk ki a szegedi halászszerszámból, a mely az öreghálóval jár s említésre mindenesetre méltó, mert részben néprajzi, részben őstörténeti tekintetben érdekes, a jövőre nézve pedig mindenesetre kitünő összehasonlító anyag. A 153. rajz-

csoportban 1 a *nádvágó*, mely a halászkunyhóból sohasem hiányzik s mint már tüzetesen ki van mutatva, ázsiai forma mellett, megerősítés tekintetében a bronszkorba vág vissza. A Szeged vidéki nagyon kimívelt, törzsökös forma, sajátságos díszítésű s megerősítés tekintetében háromféle változat különböztethető meg, a mely módok közűl kettő már le van tárgyalva, a harmadiknak pedig itt a helye. Ezt a legkezdetlegesebb módot 2 mutatja. Látjuk, hogy a penge vége a nyél külsejéhez van illesztve, csúcsa *kifelé* van görbítve, a szorítást pedig egy széles, erős vaskarika végzi. Sokszor még kis ékek is szerepelnek; szóval a mód a kaszára is rámutat.

Ugyanitt 3 a *halászbárd*, még pedig annak régi, már-már kivesző félben levő formája, mely arról nevezetes, hogy a fok felőli oldalon is (*e*) ki volt élesítve, mert nemcsak a nagy hal feltagolására, hanem felhasítására is szolgált. Ma már a kisebbszerű ácsoló bárd foglalja el a helyét, mert olcsóbb, bolti portéka; de azért ez is szegedi kovácsmunka.

A 4. alak a fejsze, melynek szegedi az eredete s legtöbb a dolga télen, a mint azt majd a maga helyén ki fogjuk mutatni, t. i. a jegeshalászat körül.

Az 5. alak a *faragó*, mely semmiben sem különbözik az ácsokétól; de halászember szerszáma is, mert a hajó, szerszám és kunyhó körül a halász mindent maga farag, mindent maga ácsol.

154. ábra. Szegedvidéki bogrács.

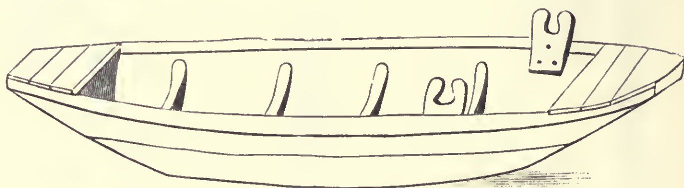
És igen természetes, hogy nem hiányzik a bogrács sem (154. ábra), mely rendszerint kitünő szepességi vasmunka s olyan nyilt öblű, mint a Tisza-menti halász vendégszeretete. Ebben főzik azt a halászlét, a melynek méltatására az alföld népe — az immáron világhírű paprikatermelő — mintegy teremtve van. Olyan annak a leve, mint a feldühödött spanyol bika vérének első sugara, a midőn az Espada kardja a szivét érte. De hát az ember megszokja, megszereti, végre el sem tud lenni nélküle s avval érvel, hogy az alföld rossz vizének — sok helyen mocsaras lehelletének is — az erős paprikázás az egyedűli óvó és gyógyító szere; igaz is, hogy az orvosi tudomány a paprika élettani hatásaira szemet vetett.

Megjegyzendő, hogy a szegedi halászság, kivált a Gyevi-fokon — Algyő — még oly halászatot is űz. hogy a halat hasítja, sózza és szárítja; piacza a Balkán félszigete.

Ezután rándúljunk ki még Körös-Tarcsára, mely egykoron — a szabados halászat idején — valóságos «halászfészek» volt, a melynek népe ma is — a bérletek korában — úgy, a mint szerit teheti, halászgat, mert «ősi természete».

Körös-Tarcsa azért nevezetes, mert szerszám tekintetében s majdnem minden ízében külön áll; és nemcsak a szerszám alakjára, hanem sokszorosan elnevezésére nézve is.

Ez annál föltünőbb, minthogy halászó szomszédjaitól nem esik messze; de meg legyen jegyezve, hogy a többi pont vizsgálatáról le kellett mondanom s csak bemondásból tudom, hogy a szomszédoknál másképen van.

155. ábra. Tarcsai lélekvesztő.

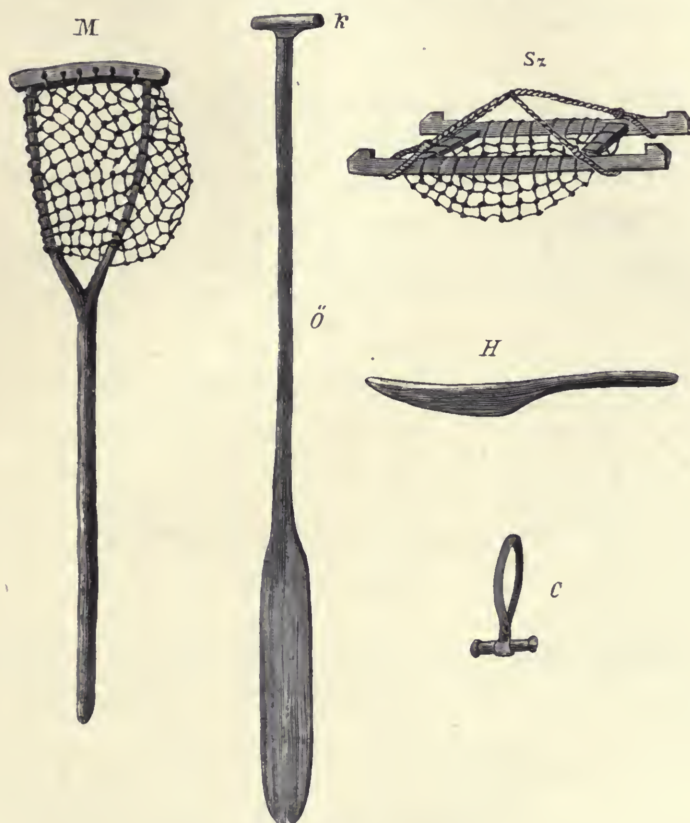
A tarcsai halászembernnk az *ághegyháló «pok»*, a *szák «meregygyű»*; igen érdekes, hogy ebben találkozik a Latorcza «*merettyű*»-jével és a Fertő «*merede*»-jével; — neki a *kecze* vasa «*turbukvas*»; gyalmán oly hálókövek ékeskednek, hogy csupa bronszkor; az üstben felszálló halzsírt pedig pléhkanál helyett — mint tudjuk is — *kagylóval* szedi le; mikor pedig hasgatja a halat, nem asztalon csinálja, hanem két padkára hasító deszkát tesz s megüli, mint más a lovat.

Tudjuk már, hogy lélekvesztője is egészen sajátságos, hosszú, harcsaorrú, sok *kilincscsel.*

Tiszahálóval is halászik — hogy még mivel, az majd a maga helyén meg lesz írva — s külön hajót eszelt ki magának (155. ábra), melynek egy síkba esik a pereme, orra; más a kolomja, hogy ne kelljen gúzs hozzá; szóval sok eredetiség van itt, melynek néprajzi meg-

fejtése mindenesetre szép feladat; de ma még lehetetlen. Örökös kár, hogy régibb időben ennek nem akadt búvára, a midőn a halászat még bőven fizette a fáradságot, sok embert sok szerszámmal foglalkoztatott, a ki gyűjtötte volna szerszámát, mesternyelvét, fogását és szokását, mely utóbbi nyomtalanúl eltünt.

Lássuk a szerszámoknak egy kis gyűjteményét — azokon kívül,

156. ábra. Körös-Tarcsai halászszerszámok.
M. Meregygyű. *Ő*. Övedző, *Sz*. Mérőszák, *H*. Kavarókanál, *C*. Cziklend.

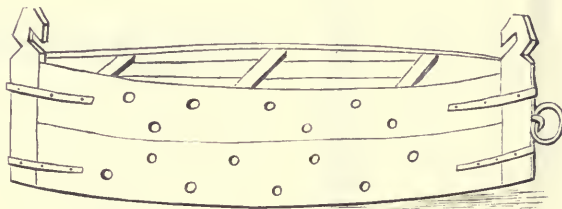
a melyek az ősi elemekben már letárgyaltattak —, melyek a kiemelt eredetiségről bizonyságot tesznek. A szák országszerte kerek hajtoványnyal — fejjel — bír, Körös-Tarcsán mereggyű a neve és laposíves a feje (156. ábra, *M*), s nem is léhésfonalból, hanem igen erős islégből van kötve.

A *mérőszák* legtöbb helyen olyan, mint a 120. ábra Magyar-Velenczéről ábrázolja, a hol a nagyobb haltömeget kasban mázsál-

ják. Körös-Tarcsa mérőszákja (*Sz*) egészen más —; úgy a mint rajzolva van, ráakasztható a mázsálóra s ha megfordítják, pompás saraglyaszerű halhordozó szerszám — mert jókora ám! — *H* a kavaró kanál, a melylyel az üstben a halak belét törve-vágják, hogy a halzsír felszálljon; *Ő* az *övedző;* karcsú, ügyes jószág, fogója (*k*) sem mankó, sem fűl, sem bódé, hanem *kacs*. *C* a *cziklend*, a mely a lélekvesztő kilincsébe jár s *keczézéskor** az evező beakasztására szolgál.

És hiába van a nyargalóbárkának általánosan az a formája, a melyet a 138. ábra ábrázol; Körös-Tarcsáé más; ezt a 157. rajz ábrázolja. *Orrtőkéje, fartőkéje* fejes, s e fej eredeti alakban van kifaragva; szóval igen sok eredetiség, mely a szót megérdemli.

És még mindevvel sem fogyott ki az öreghálóval járó szerszámok és fogások sorozata. Igaz, hogy nem egy van közöttük, a mely más

157. ábra. Körös-Tarcsai nyargaló bárka.

hálózatoknál, a halászmesterség egyéb feladataiban is szolgál; de letárgyaljuk itt azért, hogy áttekinthessük s utóbb erre a helyre hivatkozhassunk.

A magyar halászéletről szóló részben, többszörösen fordúl majd elő a «*hálóállítás*», abban az értelemben, hogy a háló darabjait a halászbokor egyes emberei kötik meg s a midőn ez megvan, bekövetkezik az összeállítás.

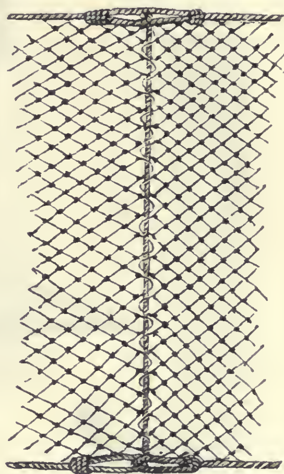
Az «állításnak» tehát kettős az értelme u. m. a rendesen 20 métert tevő darab, a melyet egy-egy halász köt, és az összeállítás maga is.

Oly hálóknál, a melyek folytonosan egynemű vízben használtatnak, az összetoldás állandó s a háló fölét egy, alját kettős kötél

* Lásd: «Kereső halászat» alatt.

alkotja; de a hol a hálót majd nagy víztükrökön, majd szorulatokban kell használni, ott meg kell lenni a módnak arra is, hogy toldható, illetőleg rövidíthető legyen. Eléri pedig ezt a halászság az összetoldás bizonyos nemével, melynek mesterneve «*réfólom*»; nyilván a német «*Reffeln*» magyaros föleresztése. S megjegyzem, hogy ez leginkább Komáromban és Budapesten dívik.

Az összetoldás e neme a 158. ábrán elég világosan látható, amennyiben egy erős «*lajfánt*»-ra — ismét a német «*Leinfaden*» fölereszése — az összetoldandó két hálódarabnak szemei felváltva fölszedetnek s a háló fölének és aljának megfelelő helyén is hurkolás van. Érdekes tudni, hogy «lajfánt» kiválóan a kötélnek egyes szála is, a melyből sodorva van, tehát «Leinen-Faden». — A háló inára reávert ólomról tudjuk, hogy ez, ráverés után, *ormós karika*, mely nagyon emlékeztet az őskori u. n. «*orsókövekre*». Minthogy ilyen karika bőven kell, a komáromi halászság készít magának «*ólomdeszkát*» (159. ábra, O), melyekhez egy derék olvasztókanál tartozik; a midőn az ólom megolvadt, az ólomdeszka vésett formáiba töltögetik s kikapják az éleshátú *ólomgaluskát*; a ráverést, melyet — mint tudjuk — két ütéssel kell eltalálni, derék, meglehetősen súlyos pőrölylyel végzik (159. ábra *K*). Ez a pőröly Szolnokról való; neve *ólmozó-kalapács*.

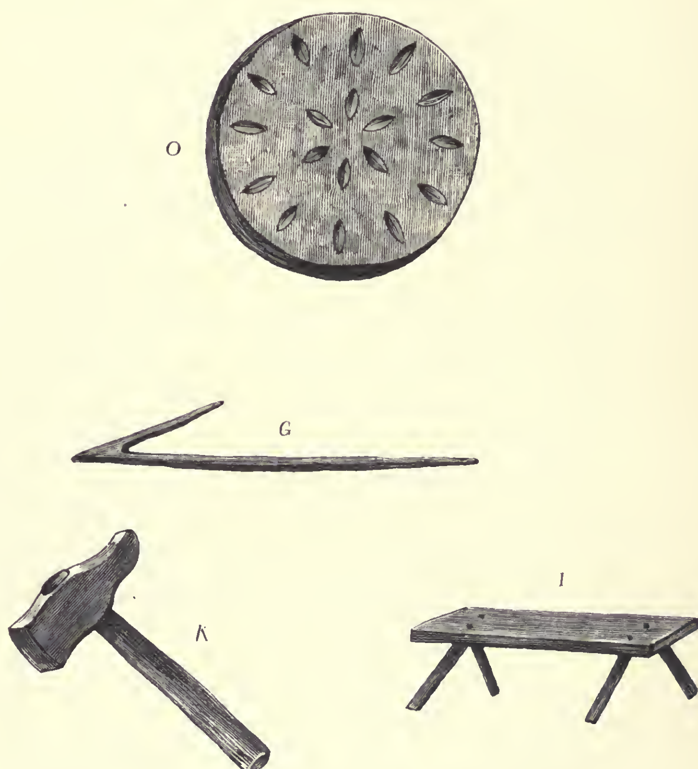

158. ábra. A háló összetoldása.

A magyar halászember jellemzésénél majd elmondjuk, hogy sok mindenfélét tud. Kivévén a vasból való részt és a hosszú köteleket, a többi szerszám az ő műve. Rövidebb kötelet maga is szokott verni; igaz hogy nem hajtókerékkel, hanem csak újja sodrásával s nagyon természetes, hogy ehhez valami kell, a mibe a lajfántot, a miből a kötelet verni akarja, beléakaszthassa. Ez a valami Komáromban a *gajmó* (159. ábra G), egy fa ágából készült horog, a melyet az *állítófa* valamely lyukába dughat. Ennek a mindenesetre nagyon «ősi» szerszámnak nem annyira használata, mint inkább neve érdekes, a mennyiben talán a *gajtól* eredve, vidék szerint gajmó, *gamó* s talán ugyaninnen

kampó, káncsa, sőt *gemes, gémcse, gemics* és végre *gébics* is.* Annyi bizonyos, hogy mindezek *horgos* halászszerszámok.

Ám állítsuk még ide Szolnok halászságának *inahúzószékét* is (159. ábra *I*), mely arra való, hogy a szolnoki bokornak «*első övedzőse*», ki az inat húzza a vízből, rátelepedhessen s így az inat kellő «letartással» szedhesse, nehogy a megriadt hal, kivált a keszegfajta, keszegoldalt az ín alatt kibúvjon.

159. ábra. Halászszerszámok. — *O.* Ólomdeszka, *K.* Ólmozó kalapács, *G.* Gajmó, *I.* Inahúzó szék.

Szolnok öreghalászainál még akadt a régi «boldog» idők *vágó horga* is (160. ábra); egy félméter hosszú, hatalmas szerszám, melynek füle kötélre járt s mely arra való volt, hogy a Tisza-Zagyva akkoron bőven termő halóriásait a partra kivonszolhassák. Mikor ilyen nagy prédával kedveskedett a «szöröncse» s a háló már a part hosszában

* Lásd: «Kerítő jegeshalászat» alatt.

kellőképen megnyúlt, a kormányos begázolt, kitapogatta a hal fejét s az alsó állkapcsába vágta a horgot, a melynélfogva azután a vonszolás megis történt.

A halászembernek leghűségesebb kísérője, mely kellőképen meghányva vagy megtöltve mindig ott van a zsebében, a *hajó rekesztéké-*

160. ábra. Régi vágó horog.

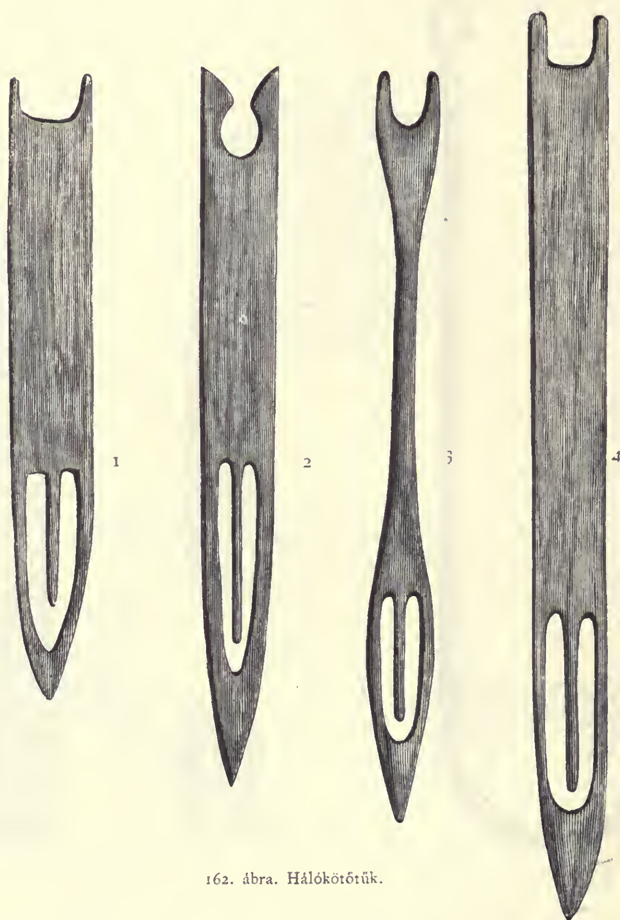
161. ábra. *A*. Hálókötőtü, *B*. Bécze.

ben, a *csárdakaró* mögé dugdosva, szóval jövet-menet kezeügyében: a *hálókötőtű* (161 *A*).

A hálókötőtű mostani alakja nemzetközi; — de hogy vajjon milyen régi, s mi voltlégyen a fejlődése, erre a tudomány ma még nem adhat feleletet. Föltehető, hogy ősidőkben csak egyszerű tűvel kötötték a hálókat s mindig toldották a fonalat, a mire a régi magyar «hálóvarrás» is czélozni látszik; de a mit másfelől — mint már a történeti

részben érintve is volt — azok a nagy tűk is valószínűvé tesznek, a melyek az őskori leletek közt oly nagy mennyiségben fordúlnak elő.

A magyar hálókötőtűnek részei nevet viselnek, u. m. (161. ábra *A*) O az *orra*, *n* a *nyelve*, *l* a *lába*; a mi a nyelven alúl a lábig van, az a *tű dereka*. Ismét érezzük a magyar észjárást, a mint az analógiát követ-

162. ábra. Hálókötőtűk.

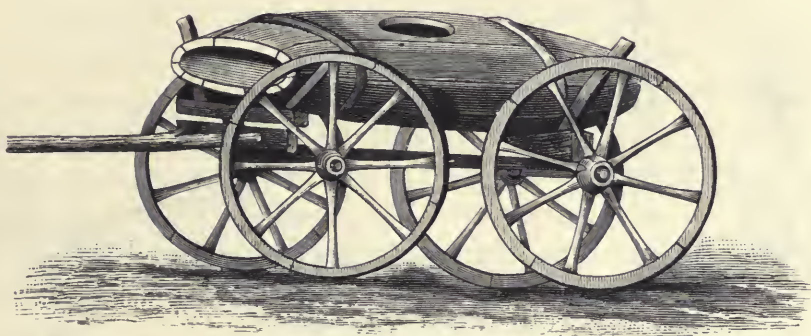
kezetesen alkalmazza. A 161. ábrán *B* a *bécze, bércze, börcz* vagy *lapoczka*, a melyre a háló szemeit a tűvel rákötik, hogy egyformák legyenek. A *hálótű* és a *börczfa* természetesen változnak nagyság tekintetében.

Az bizonyos, hogy akár angol-amerikai, akár tihanyi hálókötőtűket nézzünk, azok teljesen egyformák és csak az eszkimoé különbö-

zik, amennyiben mindkét végén orra van, szűk réssel, hogy a fonal behányható legyen, nyelve pedig nincsen; ez inkább vetélő mint tű.

Mint már mondva volt, nagyság tekintetében a hálókötőtűk különbözők. Az úgynevezett *isléglű*, a melylyel az öregszemű *tükörhálókat** kötik, — a midőn egy szem 20 és több cm., majdnem 50 cm. hosszú; a foltozásra használható tű olyan kicsiny, hogy a halász zsebében kényelmesen elfér. A mi az alakot illeti, a különbségeket a 162-ik ábra mutatja, hol 4 egy a hálóállításra használt nagyobb tű kicsinyítve; 3 Olt melléki, 2 Duna melléki finom hálózatokra való, 1 tihanyi közönséges hálókötőtű.

E szerszám kezelésében a magyar halásznépség felülmúlhatatlan szaporaságot fejt ki.

163. ábra. Kereken járó lajt.

Mindaz, a mi eddig az öreghálóval kapcsolatosan letárgyaltatott, közvetve vagy közvetlenűl az egész halászszerszámjárás tartozéka; szolgál az öregháló és más hálózatok körűl is, a mint ez a dolog természetében rejlik.

A mi most következik, az az öregszerszámmal járó s a halaspiaczon kereskedő halásznak úgyszólván gazdasági szerszáma.

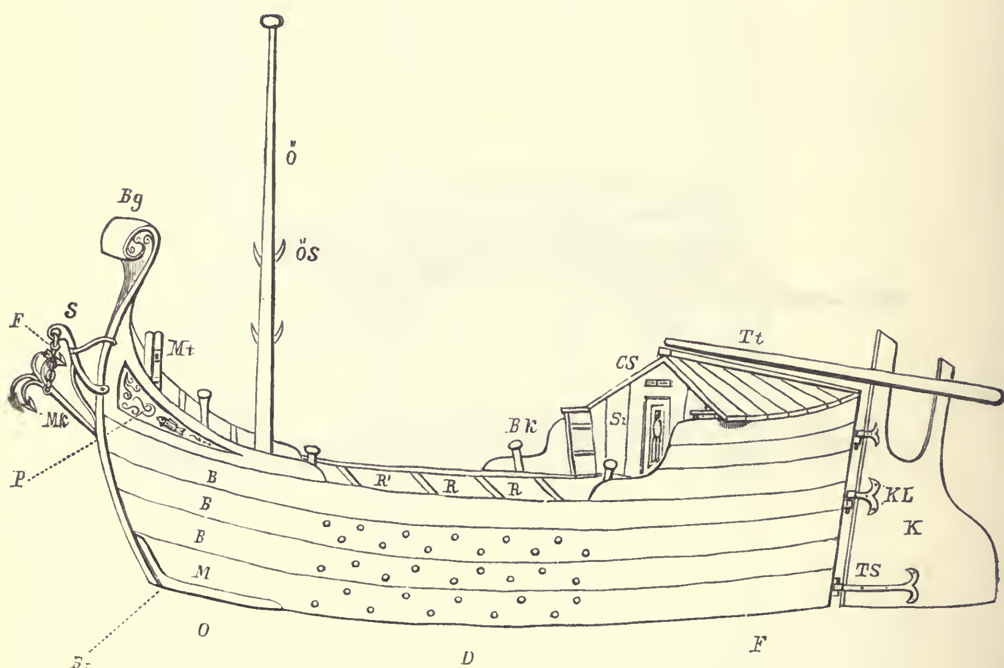
Ismerjük meg legelőbb is a *lajt*-ot. A nyitott, nagy kádakon kívül, a melyek jól tartják a vizet s arra valók, hogy a hal eleven állapotban várhassa vevőjét, vannak olyan lajtok is, a melyek szekérre rakhatók s igen alkalmatosak arra, hogy akár a halász, akár a fisér messze vidékről is összegyűjtse a halat; de van kerekenjáró lajt is

* Lásd: «Kecsegeháló» és «Kuszakecze» alatt.

(163. ábra), melynek szekérrésze szorosan össze van kötve a hordóval magával.

A hordó lapos, felül egy hosszúkás nyilással, mely elég nagy, hogy akár a mázsás harcsa is beléférjen.

Ezek a halászlajtok mindinkább gyérűlnek, a mióta a folyók néptelenednek s a halász hitvány prédáját kis edényben is szállíthatja ide-oda. Leginkább Komáromban akad még egy-egy használatban lévő.

164. ábra. Álló halászbárka.

E sorozat utolsó száma, tartozékaival együtt, az *állóbárka,* a mely a halászok kikötőhelyének legkiválóbb tárgya és a «*Bárkarakodó*» keresztelője.

A szerszámjárás tárgyalásában még soknemű haltartóval fogunk találkozni; a mint találkoztunk eddig a nyargaló vagy lovasbárkával, találkozni fogunk ezentúl a *faros-*, *kis-*, *vessző-*bárkával, a *rűtővel;* de egy sem olyan hatalmas, mint a rendesen Szegeden vagy Apatinban ácsolt, sokszor nagyon ékes állóbárka.

Ez őrzi az öreghalász s még inkább a fisér élő kincsét, a honnan minden rendű és rangú vevő kiválogathatja a magának való, igazán fris, élő halat. S az állóbárka egyszersmind az, a melyen és a mely körűl a bárkarakodóhely pezsgő élete is kifejlődik.

És a magyar halászság állóbárkája nemcsak a halak sokaságát őrzi, hanem rakodója egyszersmind a mesterszavak egész sorozatainak, a melyekkel legott meg is kötjük a barátságot, már azért is, mert kiválóan jellemzik a magyarember észjárását, elnevezéseinek kútforrását, különösen pedig az elnevezések alapjául felkapott hasonlat következetes kiaknázását.

Az állóbárka hasonlata az ember maga, ki táplálékát gyomrában, tehát a test legöblösebb részében, «derekában», hordja. Ám lássuk a 164. ábra részeit.

Minthogy az állóbárka is az eledelül szolgáló halat hosszúságának közepetáján rejtegeti s itt legöblösebb is, így neki is van *dereka* (*D*). Mikor már a magyarember esze ebben megállapodott, természetes, hogy ekkor az állóbárka éles eleje (*O*), mely úgy hasítja a vizet, mint az ember orra a levegőt, az *óra* — a magyar halászember sohasem ejti két *r*-rel —; és minthogy az orrtól kezdve, a derékon haladva az ember csak eljut valahová, hát természetes, hogy az odavaló elkerekített rész az állóbárka *fara* (*F*).

Mikor már idáig van a dolog, hát igen természetes, hogy egy becsületes orrhoz tartozik kétfelől valamely rendes *pofa* is, s az meg is van *P* jegy alatt; és minthogy a magyarember pofájáról ismeri fel kinek-kinek mivoltát, hát az állóbárka pofájára is rá van vésve az ékes ponty, alatta az a név, a melyre az alkotmány kereszteltetett; de még itt sem érte végét a sor, mert az már bizonyos, hogy a magyarember orra alatt ott a bajusz is, tehát az állóbárka orrának legalján is van egy erősítő keskeny deszka (*Bj*), melynek becsületes neve *bajuszdeszka*.

De sőt még ezentúl is szövi a hasonlatot, mert a minek orra, bajusza, pofája, dereka és fara van, annak már természettől fogva is . rtozéka a *láb;* meg is van az állóbárka *kormánylába* (*KL*), a láb pedig nem lévén sarok nélkül való, tehát csak természetes, hogy találkozunk egy *timonsarokkal* (*TS*) is.

Ám lássuk a többi mesterszót is, még pedig az állóbárka orrfelőli részén kezdve.

Bg a *bőgő,* mely a bőgő fejétől származó hasonlat; *S* a *sárkány; F* a *fejláncz; Mk* a *macska,* mert úgy körmöl belé a víz fenekébe, mint a macska; *Mt* a *macskatekerő,* a melylyel a macskát felhúzzák; *BBB bálványok; M* a *mederbálvány,* mert kétoldalt a fenék medrét alkotja meg; *Ő* az *őrfa,* mert széttekint, mint valami őrszem; *ŐS* az *őrfamacska* s arra való, hogy a szákokat reá lehessen akasztani; *RRR* a *rekeszek,* a melyekben az összeillő halak vannak, különkülön; *Bk* a *bak,* kikötésre való; *Sz* a *szentes,* a csárda *arczfalazata,* ajtóval, melyre rendesen az állóbárka *védő szentje* van reá festve; *Cs* a *csárda,* mely rakodó is, hálóhely is; *Tt* a *timontartó,* a melynél fogva a kormányzás történik; *K* a *timon,* közszólás szerint *kormány.* A többit már ismerjük.

165. ábra. Bárkasütő.

A bárka oldalán azonban, még pedig nagy számmal, lyukak is vannak, melyek arra valók, hogy a viz a rekeszekbe juthasson, s így a halak megélhessenek s természetes, hogy az egész úgy van készítve, hogy a midőn a rekeszek megtelnek vízzel, az állóbárka a felülről számított második bálvány pereménél alább nem sülyedhet.

Hogy pedig ezek a lyukak be ne dagadjanak, előbb kifúrják, azután a *bárkasütővel* (165. ábra), melyet jól megtüzesítenek, kisütik.

Az állóbárkában jól összeválogatja a gazda eladó halait; az egyik rekeszben vannak a nagy rablóhalak, más, de mindig oly nagytestű halakkal, a melyeket el nem nyelhetnek; a másik rekeszben van az apróbb hal vegyesen; a szentes felőli rekesz rendesen «*ispita*», a hová a *megbágyadt* halak kerülnek.

A *bárkások* legfontosabb dolga a *forgatás,* mely abban áll, hogy mindennap reggel a szákkal a vízszínig kiemelgetik a rekesz halait s mindazokat, a melyek megbágyadtak, vagy épen csak bágyadoznak is, kiszedhessék s az ispitába vethessék. A *bárkás* azon van, hogy ezeken mihamarább túladjon s ha nem lehet, akkor kihasítja, besózza,

a nagyját hosszában *megszíjalja* és a levegőn kiszárítja — a szegénység bőjti eledeléül.

A bárkarakodó élete reggelenként ébred leginkább: akkor érkeznek az éjjelre kiszállt halászbokrok prédájukkal, s azok a bárkák is, a melyek a messzeeső bérletek járulékát hozzák. A nyargaló- vagy lovasbárkák fris népsége rettenetesen csapkolódik a szákokban; van dolga halászfontnak és a sorsvetésnek; a fisérek a bárkarakodó és *halaspiacz* között ide-oda sietnek, hogy a vevőknek kedveskedjenek, mert most jön a plébánia, a klastrom, a nagy vendéglős — rendes, hatalmas vevők, a kiket a legjavával kell ellátni.

Az igazi fisér nagyon tudja a módját: rajta van, hogy a vevő lássa a hal csapkolódását, azután kérdi, hogy leölje-e?

A leölés úgy történik, hogy a taglókés fokával jót üt a hal homlokára s rendesen úgy találja el, hogy a legkeményebb ponty is rögtön mozdulatlan.

A bárkarakodó sok helyen *terítőhely* is; ott állanak a karózatok, a melyekre a hálókat kiterítik; ott állítanak, foltoznak, fejelnek — újabb időben kátrányoznak is. Szóval van élet — s volt különb akkor, a mikor a magyar vizek nemcsak könyvben, hanem a természetben is bővelkedtek Neptunus isten mindenféle népeivel; mikor ezer öregpontynak egy aranyforint volt az ára.

Ez az öreghálósok mestersége. Így folyik az, így van az fölszerelve.

Szövetséges része is van, oly vállalkozásokra, a melyek az egyes bokor erején túljárnak, vagy a melyek halászati tekintetben közérdekűek.

Nagy ritkán, de még most is kiszáll az öreghalászság a viza-halászatra, melyhez egy roppant háló, az u. n. *pipolaháló* tartozik. Ez nem különbözik lényeg szerint az öreghálótól s csak abban elütő, hogy erős fonalból, *islégből* van kötve, hogy az óriás halat megbírhassa.

Ez a körülmény mindenképen nehézzé teszi a hálót, kötését, kezelését egyiránt s ezt szövetkezéssel teremtik ki.

Általános szövetkezés műve az *akadó* is, mely azonkívül még egyedüli eszköze a halak bizonyos kíméletének.

A halászság t. i. megállapodik, hogy a folyónak bizonyos és oly részét, a melyet a hal kedvel, bizonyos időn át megkiméli s a midőn megállapodott, tavaszszal nekiáll az akadó-készítésnek, mely nem

más, mint földdel telt kasoknak az elsülyesztése, úgy, hogy minden kas egy derék karónál fogva kiemelhető.

Természetes dolog, hogy ilyen helyen semminémű hálóval boldogulni nem lehet, mert menthetetlenül elakad.

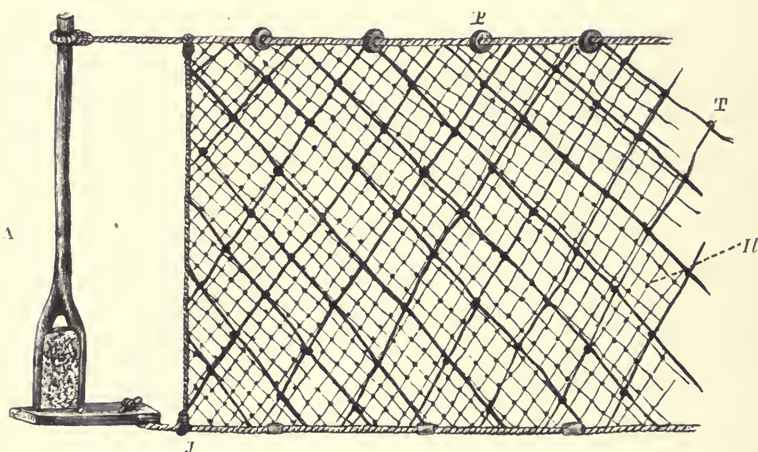
A hal hamar észreveszi a hely nyugodalmas voltát, ott felgyülekezik, tartózkodik, halásznyelven «tanyázik».

Így marad ez *akadótörésig*, t. i. késő őszig, a midőn a kasokat felszedik s azután a helyet meghalászszák; előbb azonban gondoskodnak, hogy a tanyázó hal a helyet el ne hagyhassa.

Erre való az *őrháló* vagy *rácsháló*, a Bodrogon pedig a vészlés. Az akadón alúl és felül t. i. egy a fenékig érő erős hálóval *átkötik* a vizet egész szélességében; ez az őrháló, mert őrzi a halat; vagy vesszőből kötött sövényt, mely azonban a vizet átbocsátja, vonnak a folyón át, a mi azután *vészlés*, a régi «*vesles*», mely nem a vesszőtől, hanem a halas *vész*-től ered.

A KECSEGEHÁLÓ.

A *kecsegeháló* úgy szerkezetére, mint a vele való halászat tekintetében igen lényeges különbségeket mutat; de azért mégis határozottan kerítőháló. Lássuk a szerkezetét (166. ábra). Rendesen 70 m. hosszú, 2 m. széles, még pedig mind a két végén s közepén is egyformán ennyi. Föle (*P*) parás, ina (*I*) ólmos, apacscsa (*A*) köves-talpas

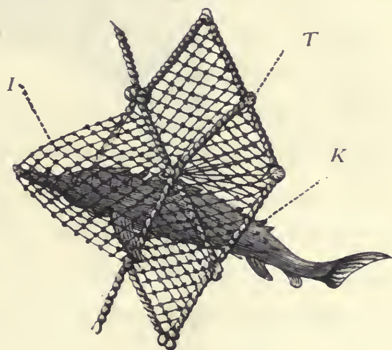
166. ábra Kecsegeháló.

és apacsúros; de már teste más. Van t. i. *inléhése* (*Il*), finom fonalból kötött háló, a melyben a hal megfogódzik; ez az inléhés pedig két *tükörháló* közé van véve (*T*); a háló tehát háromsoros.

A tükörháló — a Tisza mentén «*regyina*» — a latin «retina» — erős islégből való; szemei igen nagyok s mind a két oldal úgy van igazítva, hogy az innenső és túlsó szemek lehetőleg találjanak egymással, mert ez a háló fogósságának lényeges föltétele.

Ez a háló kiváló módon a furakodó halra van szerkesztve és leginkább a kecsegének szánva, mely épen oly becses eledel, a milyen furakodó — már orránál fogva is — az ő természete.

A kecsege, háló közé kerülve, menekülni iparkodik s nekirohan orrával az inléhésnek, mely enged s evvel arra készti a halat, hogy még jobban furakodjék. Az inléhés, finomságánál fogva, mindinkább enged s természetesen kitolúl a tükörháló nagy szemén is, ekképen az inléhésből valóságos zacskót készít.

167. ábra. Kecsege-fogás.

Mihelyt a kecsege annyira kitolta az inléhést, hogy hónaljszárnya a zacskóban van: el van fogva, mert a szárnya belékerűl a zacskóba s ott, mint valami szigonynak a szakája, a szemekbe bonyolódik, belehorgolódik, a mint ezt a 167. ábra mutatja.

Itt *K* a kecsege, a mint furakodik; *I* a zacskószerűen kitólt inléhés, a hol már a hónaljszárny bonyolódását is láthatjuk; *T* a tükörháló.

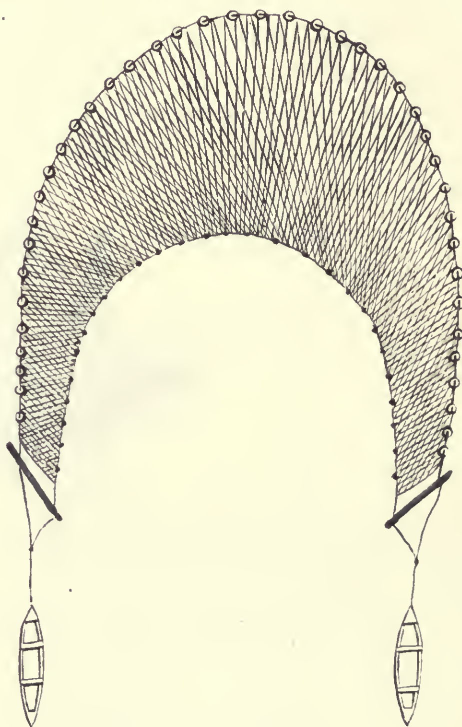
A hálók háromsoros rendszere még más szerszámnál is dívik, a mint ezt a csoportok során látni fogjuk; lényege mindig a zacskó, a melyet a hal furakodással maga készít, a mely furakodás a veszedelemmel fokozódva, csak arra való, hogy az áldozatot annál biztosabban a halász kezébe juttassa.

Épen ilyen a szerkezete a *balinhálónak* is, avval az egy különbséggel, hogy úgy az inléhés, mint a tükörhálók szemei is nagyobbak, s a míg a kecsegeháló a mélységben is szolgál, addig a balinháló

«*vízszintjáró*», azaz úgy van *felparázva*, hogy a víz legfelsőbb rétegében járjon, a hol a sebes *őnhal* — a Duna balínhala, a Kraszna fenekeszege, a Körös nyilkeszege — villogtatja igazán ezüstös oldalát.

A FUTTATÓ- VAGY PIRITTY-HÁLÓ.

A kerítő halászat eddig letárgyalt része a partra való halászatot ismertette, a melynél a háló egyik — laptáros — vége a part mellett

168. ábra. Pirittyháló.

marad, a másik végével s illetőleg a hálóval pedig félkört vágnak a partnak valamely alább fekvő pontja felé.

De a folyómeder sokféleképen változik; itt roppant szélességet ölt, majd gödrös; amott összeszorúlva, vize sodorni kezd, örvényes, igen mély; néhol tele van uszadékokkal, ezer akadálylyal, mely az öregháló alkalmazását kizárja; néhol a partfelőli részek «atkások» vagyis akadósok, a folyó közepe ellenben halászatra alkalmatos. Ezekhez és még ezer más körülményhez alkalmazza a halász szerszámát.

Az a háló, a mely a folyó közepének meghalászására való, a *piritty-* vagy *laftolóháló,* melylyel két csónak jár s a melyet nem húznak ki a partra, hanem ott a víz színén szednek a csónakba.

A piritty-háló a meder természetéhez alkalmazkodik (168. ábra). Az apacsok, mind a két part felé szolgálva, rövidek, itt tehát a háló keskeny; a derekán ellenben a háló öblösen mély. Hossza 90 m., mélysége a derekán 12 m.; de akad a Tiszán olyan is, mely 24 m. mélységű. Berendezése különben olyan, mint az öreghálóé: van apacsa, föle, ina, parája, keresztkötete stb.

Ez a háló «futtató» is. Ennek egészen külön módja van.

A hálót a nagyobb csónakba felfágyják s a felül fekvő apacs keresztköteléhez egy derék, közönséges dézsát kötnek, azután bevetik a dézsát apacsostúl a folyóba, utána hányják a hálót s e mível et közben víz ellenében eveznek. Természetes, hogy a víz a dézsát magával viszi, utána a hálót is, mely igy a folyás hosszában falszerűen kifejlődik. A mikor a háló elfogyott, akkoron a második csónak már ott termett a dézsánál, megragadta az apacsot s húzókötelet csatolt hozzá. A midőn ezt a felül álló csónak észrevette, lefelé kezd evezni s természetesen kört vág a dézsás csónak felé, mire a háló előbb patkóalakot ölt — a mint az ábra mutatja —, utóbb, mikor a két csónak összeér, kört képez, tehát bekeríti a halat. Az ólmos ín, súlyát követve, a víz alatt összeér s így a háló voltaképen egy óriási szűrő kanalat alkot.

Ezt a hálót azután úgy szedik ki, hogy az ina mindig összeérjen, nehogy a hal aláfelé menekülhessen.

Ezek a valóságos kerítőhálók, az öreghalászat legfőbb szerszámai, a melyekhez halászbokor és vízijárómű kell.

A SZEGÉNYSÉG KERITŐHÁLÓI.

De már az úgy van, hogy a legszegényebb ember is ráéhezik a halra. Igaz azonban, hogy legtöbbször az üres zsebű kivánja meg. Hát összeáll a komájával s megkötik a *kétköz-* meg a *gyaloghálót;* 10—15 m. a hossza, 1 m. a szélessége. Apacsa olyan halászkézbe való husáng, föle egy kis gyékény vagy kukoriczakóró; köve is csak olyan rongyba kötött patakbeli terméskő.

Hátukon czipelik ezt a jószágot a folyó sekélyebb helye felé.

aztán nekivetkőznek s gázolva vetik a hálót, gázolva kerítenek vele s ki is gázolnak a partra. Pedig nem mívelik ám ezeket akkor, a mikor a nyári nap heve megmelegíti a vizeket; csinálják tavaszkor és ősz-szel is; kékül az orruk, az ujjaikból kimarad a vér. Összesorvad ez a háló 3 méternyire is, a mikor már nem is kerítenek, hanem nyakig begázolva, alámerítik a hálót s lapjával emelik ki.

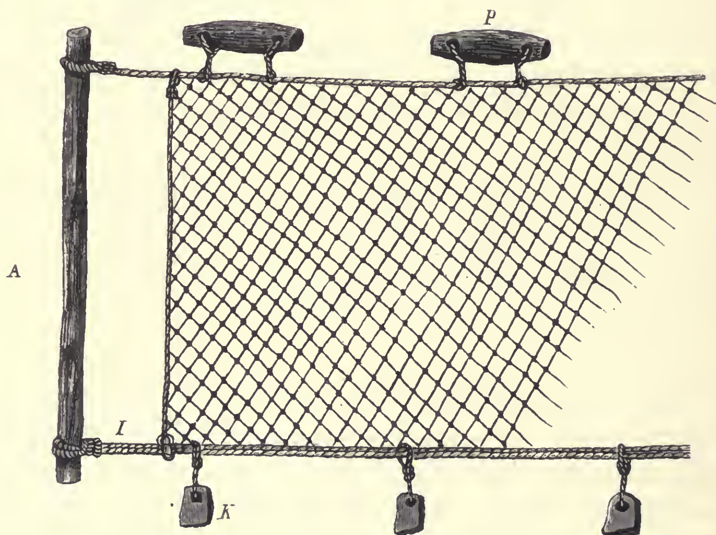
«Szegény embernek való az csak» — mondta Simon uram, a ki valami negyven éve, hogy ott lakik a Balatonfő partszakadékának egyik barlangjában s el se vágyik onnan; községhez nem tartozik, adót nem fizet, szabad ember — a pákászvilág utolsó maradványa.

A «*piszke-, piszliczárháló*»-féle elnevezések ily kisebbszerű szagénák gunyolódó nevei.

A GYALOM.

A régi diktüon.

A gyalom vagy *gyalomháló* ismertető jele az, hogy *kátája* van; azaz hossza közepén egy *zsákja*, a mibe a hal beszorúl. A gyalomháló tehát nemcsak bekeríti és beborítja, hanem meg is fogja a halat.

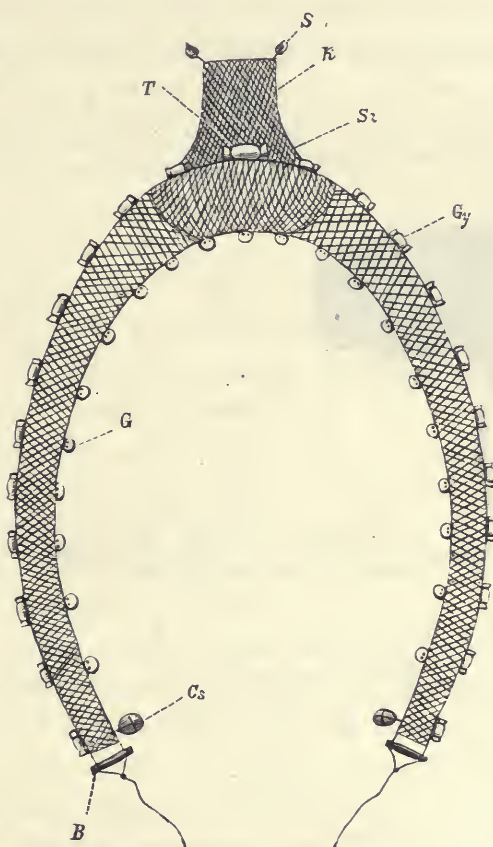

169. ábra. Gyalomháló.

A gyalomnak van két egyforma szárnya, két egyforma apacsa, mert a kihúzásnak mindig a középre t. a kátára kell történnie. Hossza

140-től 600 méterig változik. Berendezése, a kátán kívül, az öreghálóé. Van apacscsa (169. ábra *A*), van palája — pálha vagy para is — (*P*); van kettős ina (*I*); ezen van *kő* (*K*) vagy *galacsér* is.

Az itt tárgyalt Körös-Tarcsáról való; kitüntetik pedig fából való hengeres palái is és a bronszkoriakra emlékeztető kövei.

170. ábra. Bodrogközi gyalom.

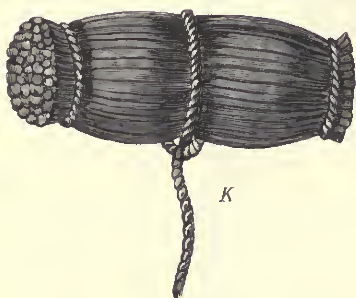
A kátás gyalom a legrégibb hálók közé tartozik, de annál a körűlménynél fogva, hogy jól fogja a halat, egyike a legfejlettebbeknek is; kivált a nagy bérlők kedvelik. Berendezése szerint azonban csak tavakra, vagy igen lassú vizekre szolgál; s innen van az, hogy már a régi okiratokban is a tóval kapcsolatban fordúl elő a neve igy: gyalom, *gyalmostó*, *gyalmoló*.

Felszerelés szerint legősibb gyalom — a körös-tarcsain kívül — a bodrogközi és a tihanyi, mely utóbbival azonban majd csak a jegeshalászatnál fogunk megismerkedni.

A Bodrogköz gyalma (170. ábra) pálhás, galacséros.

Galacsérköve (G) pogácsaalakú — innen helylyel-közzel *gyalompogácsa* is — két kötő lyukkal; pálhája gyékényből való (*Gy*).

Az apacstól (*B*)* számítva, az első kő a *csatkő* (*Cs*); kátája (*K*) közszólás szerint «*segge*»; torokrészén van a *torokpálha* (*T*), mely a többinél nagyobb; a káta hónaljrészének neve *szepi* (*Sz*); fara egyenesen elvágott, két csücskén egy-egy kátakővel (*S*), mely Szolnokon «*szebeszkő*» nevet visel; — romlott, «szepikő» (?).

171. ábra. Bikatutaj.

A Velenczei tó gyalma — ott különben öreghálo a neve — kéregből készült kerek parákkal és ólommal van felszerelve, kátája hegyes, szárnyai minden harmadban egy lógóval (134. ábra, *L*) vannak megjelölve, hogy a kihúzás egyenletes legyen.

A Balaton bérlőinek gyalma — szintén öreghálónak mondják — óriási, rendesen 600 m. hosszú, kátája hegyes, kátaköve nincsen, de van *pőse*, a melylyel már a 134. ábrán *S* alatt megismerkedtünk. Torkát, vagyis a káta száját az u. n. *bikatutaj* (171. ábra) tartja nyitva. Lásd 170. ábra *T*.

A Balatonon a bérlők által űzött halászat iparszerű. Az óriási hálók már jobbadán külföldiek, a tanyahúzás részben már géppel, az u. n. vasdaruval (Krahn) vagy legalább is a régibb szerkezetű «csigával» történik.

A nagy szerszám azonban nem balatonvidéki, hanem tisza- és körösmenti halászság kezében van, mely egyedül az, a ki a súlyos szerszám kezelését tudja és kibírja.

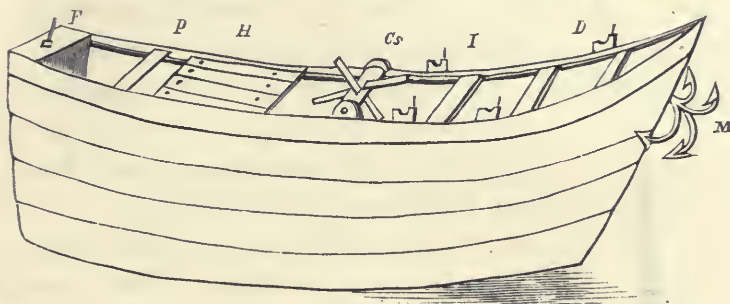
Ám lássuk közelebbről.

* A Bodrog mentén «berenafa».

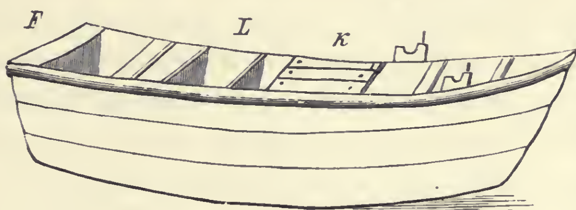
A Balaton nagy gyalmához — közönségesen csak léhésnek mondják — két járómű és tíz gyakorlott halász kell.

A nagyobbik vízi járómű éles orrú, lapos fenekű, de mély járású *dereglye* (172. ábra) *macskával* (*M*) felszerelve.

Van rajta: *fartőke* (*F*), *a kormányos helye; parások padja* (*P*), a melyen azok a legények ülnek, a kik a háló fölét — paraját — kezelik; *hálópadja* (*H*), a hol a hálót összefágyják; *csiga* (*Cs*), a melylyel a húzókötelet felcsavarják; *inasok padja* (*I*), a melyen azok a legények

172. ábra. Dereglye.

173. ábra. Laptár.

ülnek, a kik a háló ólmos inát gondozzák; végre a *derékon* húzók padja (*D*), a kik kerítéskor evedznek.

Ennek a dereglyének a legénysége a következő:

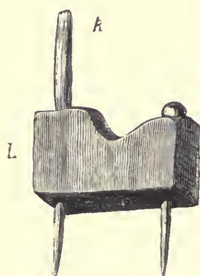
A *kormányos*, 2 *derékonhúzó*, 2 *inas*, 2 *parás* halászlegény.

A dereglyével jár a *laptár*, mely szerkezet szerint hasonlít a dereglyéhez; de annál sokkal kisebb (173. ábra).

A laptárnak van fartőkéje (*F*); *ládája* (*L*), a kifogott halak számára; *kötelek padja* (*K*), a melyen a húzókötelek karikába vannak összefejve.

Tartozik hozzá három ember, u. m. a laptáros, a ki kormányoz, és 2 halászlegény, a ki evez.

A nagy evedzők nyelének felehosszában egy vaspánt van, az ú. n. *húzópánt*, melynek *füle* rájár egy megfelelő vasszegre. Az evező beakasztására való egész szerkezet, elhelyezés szerint, a dereglyén és a laptáron (172, 173. ábra) látható; részeit a 174. ábra mutatja, a melyen *L* a fából való *húzóvánkos*, az evező nyelének megfelelő vájással; *K* a *kolonc*, mely a húzóvánkoson keresztül, hegyes végével a dereglye *pörfájába* szolgál; evvel szemben van még egy erős fejes szeg, mely az egészet megszilárdítja.

174. ábra. Szerkezet az evedző beakasztására.

A nagy dereglye s ennek nagy terhe, hatalmas evezőt, fogására pedig markos halászembert kíván, ki valósággal egész testével dolgozik. Lábát neki támasztja a *rúgófának*, az evező *fogóvégét* mind a két kezével ragadja meg, a padról felemelkedve vág a vízbe s azután hátraveti testét, hogy egész súlyával s erejével húzza meg az evedző szerszámot, még pedig a többi evedzőtárssal egybevágóan.

Mint minden szerszámnak, úgy az evedzőnek is vannak részei, a melyeket a halászember meg tud nevezni. Ám lássuk csak a 175. ábrán, mely egy balatoni evedzőnek a képe.

175. ábra. Balatoni evedző.

Itt *h* a *húzópánt*, melynek füle a húzóvánkos kolonczára rájár; ettől számítva az a rész; a mely az evedző nyelének a vége is (*k*) a *külső csapó*; ellenben az, a mely *b*-vel van jelölve a *belső csapó*; *t* a *toll*; de ezek a részek még így sincsenek teljesen kifejezve, mert ezenkívül a külső csapó az, a melyet a halász megragad; ennélfogva az evedzőnek *fogóvége*; holott a tollas fele, a melylyel a vízbe bevág, az evedzőnek a *vágóvége*.

Azoknál az evedzőknél, a melyek húzópánt nélkül valók s csak *gúzsban* járnak, péld. Komáromban (136. ábra *G*), az evedző nyele a megfelelő

helyen a gúzsból kikopik, a minek azután *kopás* a mesterszava: «kopásban törött el az övedző!»

Ilyen módon a magyar halászember mindent értelmesen ki tud fejezni, péld.: «eltört az evedzőm a belső csapón, a kopáson, a fogóvégén, a vágóvégén; elhasadt a tolla» stb.

No de lássuk immár a 600 méteres gyalommal való halászatot vagyis a tanyavetést.

Ez nyáron át mindig éjszaka foly. A halászság napközben pihen, a háló a *terítőn* szárad. Késő délután azután összejön a *bokor* a *terítőhelyen*, leszedi a hálót, végig *fágyja* a parton, hogy a kiszakadásokat befoltozza, a mi igen hamar megyen, mert nyolcz ember hálókötőtűje serénykedik benne.

Két ember azalatt a dereglyén és a laptáron tesz-vesz. Kihányják a betódult vizet, rendberakják a köteleket, helyre teszik az evedzőket, a kormányt; szóval rendet csinálnak.

A mikor a nyolcz ember végig foltozta a hálót, kezdődik az átfágyás a dereglye hálópadjára, a melyet magán a dereglyén a parások és inasok végeznek, a parton a többi ember szedegeti. Azalatt a laptáron is helyére kerűl a kötélzet s ekkor minden ember utánalát a czók-mókjának; viszi rongyos ködmönét, csizmáját, eledelét s helyére kerűl a pálinkás *butykos* is. A kormányos mindent szemmel kísér s a mikor látja, hogy minden rendben van, szó nélkül beszáll a dereglyére s a fartőkéhez állva, kezébe veszi a kormányevedzőt. Ekkor minden legény helyén terem s beakasztja az evedzőt a kolonczba.

Elől indul a laptár három emberével; ott az első legény vezeti a kormányt, két halászlegény evedz; a dereglye a laptár nyomán halad.

Különösen szép látvány ez a kiindulás a Sió csatornáján. Szép nyári alkonyaton, telizöld liget között halad a két jármű, melynek hat evedzője oly egyformán vág a vízbe, mintha nem is ember, hanem valami gép mozgatná. A dereglye után szétfutó hullámbarázda támad, mely utóbb a parton meglocscsan. A míg a hajók a csatornában haladnak, a víz nyugodt, sima; de a mint a kőgátat elhagyják, mely messze benyúlik a Balatonba, a víz fodrot vet, az esti szellő lebbenésétől nyugtalankodik s a laptárt kissé tánczoltatja is.

A sík vízre érve, a kép benyomása egészen tengerszerű. A két

járómű messzire megyen, mert mindig hazafelé halásznak, t. i. messze kezdik a terítőtől, hogy reggel, halászva, közel érjék az otthont.

Mikor már a kiszemelt pontra értek, pihenés nélkül hozzálátnak a kerítéshez.

E végre a dereglye beveszi az egyik húzókötelet, a laptár a magáét a felülfekvő apacs keresztköteléhez köti s ezt az apacsot a dereglye beveti a vízbe, a laptár tartja.

Ekkor a dereglye evedzősei bevágnak a vízbe, a parások és inasok kihányják a hálót s a kormányos tágas félkörbe vezeti a járóművet. E kihányás alatt a laptár helyt marad. Mikor a háló elfogyott, a dereglye még egy darabig ereszti a húzókötelet s a kormányos odakiált a laptár felé: *Hú!*

Erre dereglye és laptár egymás felé igyekeznek, úgy, hogy a gyalom mindinkább félkör alakba jut; kellő pontra érve, a dereglye kiveti a macskát s így a vizen megköti a hajót. Mikor a két hajó összeért, a laptárt oda kötik a dereglyéhez s legénysége beszáll az utóbbiba.

Ekkor a hálótól úgy 300 méternyire vannak, mert ennyi a húzókötelek hossza.

Ekkor a húzóköteleket a dereglye csigájára vetik, s a csigát forgatni kezdik. Minthogy pedig a dereglyét a macska tartja, a csiga minden forgása közelebb hozza a hálót, s összébb is.

Mikor a két apacs a dereglyét elérte, akkor a háló teljesen kört alkot, melynek kerülékében a hal fogva van.

Ekkor felhúzzák a két apacsot a dereglye hálópadjára s kezdik a hálót kiszedni, gondosan ügyelve, hogy a két szárny egyformán jőjjön ki, mert ettől függ, hogy a hal, megérezvén a veszedelmet, a káta felé tartson s beleszorúljon.

A kihúzás egyenletességét a magyar-velenczei gyalmon a lógók, Keszthelyen a *felepóták*, Tihanyban a *túzsérkő* teszik lehetővé, a melyek a *gyalom szárnyának* bizonyos részét, felét, harmadát mutatják.

Az egyik szárnyat szedő parás mindig is kiáltja: Első lógó! felepóta! vagy illetőleg túzsér! És ha a második szárnynyal még nem jutottak a megfelelő jegyig, akkor «*összevárják*», azaz nem szedik tovább azt a szárnyat, a melynek jele már kijött s várnak, míg a

másik a megfelelő jegyig haladt. Ezek a felepóták a nagy gyalmokon olyanok, mint a 176. ábrán látható.

Mikor már a káta közeledik, akkor két legény zörget, azaz: az evedző nyelével a padon dörömböl, hogy a halak megriadjanak s a kátába szorúljanak; a mikor pedig a káta már egészen közel van, akkor roppantúl sietnek, mert a hal, megérezvén a végső veszedelmet, mindent megkísért. Kibúvik a keszeg az ín alatt, a garda átveti magát a háló fölén · de mikor egy-egy derék ponty is követi, erről már nem mondják, hogy szökik, búvik, átveti magát, mert ez halásznyelven szólva «*kilépett*»; — így illik ez a főbb hal méltóságához.

Mikor a húzásnak vége van, a kifogott hal a laptár ládájába vándorol; a laptár két legénye átfeji a húzóköteleket, a dereglyén pedig ismét rendbe fágyják a gyalmot, mi még a következő tanya felé való evedzés közben is foly.

176. ábra. Felepóta.

Így húzzák a tanyát estétől hajnalig; egy-egy tanyavetés a Balaton tükrén egy öregórát fogyaszt el.

Vannak, természetesen, olyan tanyák is, a hol a húzás partra történik, a mi a gyalom szerkezeténél fogva kissé eltér az öreghálló húzásától.

Ilyen helyen a laptár legénysége partra száll, ott tartja az egyik kötelet, a melyet egészen kiereszt a dereglye után; a dereglye, mikor már a laptáros kötél feszül, kihányja a gyalmot s kerít; a mikor már kerített, szintén kiereszti a másik kötelet s partra evedz; ekkor a gyalom lapos ívben áll a part irányában; mikor már mind kiszállottak, akkor minden kötélhez öt-öt ember áll s a húzást úgy végzik, hogy a kötelek keresztbe esnek, tehát a gyalom, közeledve, körformára húzódik össze.

Mikor így a két apacs partot ér, akkor úgy szedik ki, mint az öreghálónál láttuk, avval a különbséggel, hogy a két szárnynak egyformán kell kijönnie; az okát már tudjuk.

Ez a húzás *czibék*-kel történik, a melylyel mindjárt meg fogunk ismerkedni.

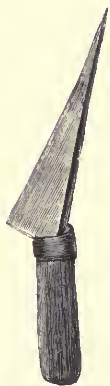
A balatoni bérlők czibékje (177. ábra) Tisza menti szerszám s lényegesen különbözik az igazi balatonitól, a melyről a tihanyi halász-

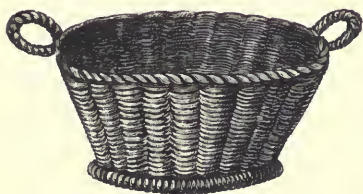
artikulus szól, a mely ott mint büntető szerszám is szerepel s a melylyel majd csak a jeges halászatnál fogunk megismerkedni.

A bérlők czibékje emlékeztet a Komárom és Szeged táján dívó laptáros farhámra (144. ábra *HM*); van *hevedere* (*H*) és pöczke (*P*), mely rendszerint egy erősebb para s lánczon függ, azért, mert a kötélre vetve, jobban megfogja ezt és nem igen csúszik; a kötélre való rávetése úgy történik, a mint ezt a 144. ábrán *A* mutatta.

177. ábra. Czibék.

179. ábra. Hasitókés.

178. ábra. Kas.

A dereglyén minden legény számára van ilyen czibék.

Hogy már a bérlők iparszerű halászatával végezzünk, lássuk egyéb halászgazdaságukat is.

A *terítő helyhez* közel van a *hasító tanya, jégvermével*, a *bálazóval, sóskamarával* s a halásznépség lakásával; no meg a «*zsidóutczával*» együtt; tehát egész telepítvény melynek messze ér a halszaga.

Az egy éjszakán kifogott hal a laptár ládájából, erős, öblös *kasokba* kerül (178. ábra), a melyek sorba megtelnek s a *hasítókunyhóba* kerülnek, hol az asztalokra döntik.

Ekkoron a halásznépség asszonya, lányserege már készen áll élesre fent *hasító késekkel;* a balkéz hüvelyk- és mutatóujja rongygyal van körültekerve, hogy jobban is foghassa a halat, meg a hasító kés tévedésétől kár ne essék az elevenben; mert szaporán kell azon dolgozni, nincs idő az óvatoskodásra.

Ez a *hasító kés* — azok között, a melyeket ismerek, a legczélszerűbb — első tekintetre különös egy jószág s azt hinnők, hogy össze van rongálva (179. ábra); már pedig helyes az.

Pengéje nagyon hegyes s hátra csuklott, úgy, hogy éle rézsünt fölfelé vágó; nyele vaskos; a pengének éle felőli *álla* kiszökő.

A halhasító péseknek számos fajtája van a Tisza, Duna, Körös mentén; de egy sem olyan czélszerű, mint a Siófok bérlőinél dívó.

A munkát vezető halászné kellőképen széthúzza a rakást, hogy az asztal körűl elhelyezkedő lányok könnyen hozzáférhessenek s hozzálátnak a hasításhoz, melynek következő a lefolyása.

A *hasító* a kihasítandó halat úgy teszi maga elé, mint a hogyan a 180. ábra az olvasó felé áll; erre balkezével az asztalhoz szorítja, jobb kezével pedig a halsörény *bognárja* tövébe teszi a hasító kés hegyét s úgy üti keresztül a halon, hogy a hegye a hugygyón szalad ki — amint ezt az ábrán láthatjuk. Mire átdöfte a kést, az éle irányában úgy hasítja ketté farka felé a halat, hogy a halkormány az egyik felén marad; ekkor hasra állítja a halat s a kés kiszökő állával ketté vágja a fejét; ilyen módon a hal kétfelé válik s a két felet a hugygyótól a hónaljszárnyig a hasbőr tartja együtt. Erre a késsel kikaparja a beleket, melyek az asztalon rakásra gyűlnek, a kihasított halat pedig bedobja a kezeügyében álló *kasba* (178. ábra).

180. Halhasitás.

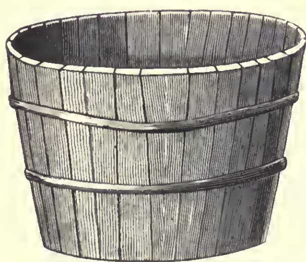
A belek azután rézüstökbe kerűlnek, a melyekben a halzsírt kifőzik belőlük; a halak pedig kasban a *mosókádhoz* hordatnak, hol apró lányok a csutakkal (181. ábra), mely czirokból való, tisztára kimosogatják s más, tiszta kasokba hányják.

Innen behordják a halat a sóskamrába, a hol ismét asztalra terítik s egyenkint erősen besózva, szétterített alakban a *sóskádakba* rakják (182. ábra). A sóskádban azután meghagyják 24—48 óráig, hogy a só jól megszívhassa, azaz jól kihúzza belőlük a vizet, mert ez nagyon előmozdítja a hal száradását.

Úgy, a mint az idő engedi, *terítésre* kerül a dolog, azaz a halak a *zsidóutczába* vándorolnak.

A zsidóutczát láthatja az olvasó a halászéletről szóló leírások sorozatában, hol a hasítással és mosogatással együtt az egész jól le van rajzolva.*

A halterítés módját a 183. ábra mutatja. A kihasított, besózott és jól megszívott halat a belső részszel kifelé fordítva akasztják ki a feszített zsinórokra, sűrűn egymás mellé, de mégis úgy, hogy ne érintkezzék s akként is, hogy a fejrésze mindegyiknek ugyanarra az oldalra van fordítva. Ez azért fontos, mert sokszor igen hirtelenűl kell leszedni a halat s a helyes terítés ezt nagyon megkönnyíti. Ha t. i. váratlanúl eső köszönt be, az asszonynépség kasokkal kirohan, megragadja a zsinóron az utolsó halat és tolni kezdi; a halak ilyen módon úgy egymásra tolódnak, mint az ismeretes kártyakatonák, a mi a leszedést nagyon könnyíti és gyorsítja is.

182. ábra. Sóskád.

181. ábra. Csutak.

183. ábra. Halterítés.

Mikor a halak kellőképen megszáradnak, összeválogatván az egyformákat, ú. n. *bálokba* kötik.

Legtöbbnyire a keszegfajok kerűlnek sózásra; de kihasítják azért a megbágyadt nagyobb pontyokat, őnhalakat is, a melyek a jobb száradás kedvéért *megszíjaltatnak*, azaz többszörösen késsel meghasgattatnak.

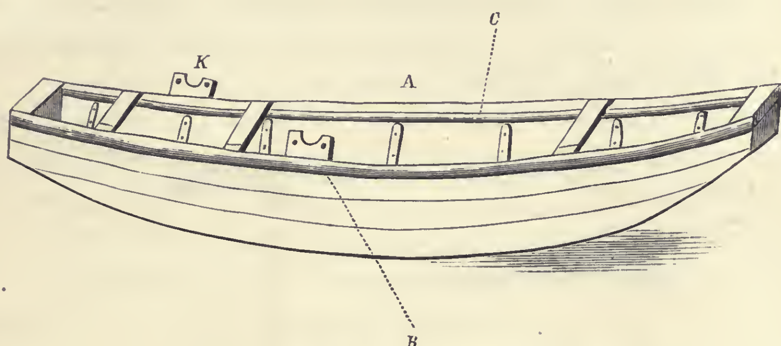
Ez a gyalmos bérlők mestersége, melyet alig néhány heti megszakítással egész éven át űznek; sokszor már úgyis, hogy kettős fel-

* Lásd a «Zsidóutcza tája» alatt.

szerelésük van, mely felváltva éjjel-nappal kerít, tehát valóságos halirtást visznek véghez.

A hasítóhely *jégverme* a fogasnak való, a mely gyors kereskedésnek a tárgya, mert bárkában nem él meg. A fogast jégre rakják s a mily gyorsan csak lehet, szállítják Bécs, Budapest piaczára.

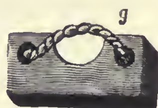
A magyar-velenczei halászság hajója különbözik a Balaton dereglyéjétől, mert a tó víztükre sokszorosan meg van törve nádasokkal, hegyek is védik, tehát hullámverése nem nagy; ennélfogva lapos fenekű s csak vízszint járó hajót (184. ábra) használnak. Erre haláfászáskor *A* tájára jön a gyalom* padja, a melyre a hálót rendbefágy-

184. ábra. Magyar-Velenczei halászhajó.

ják; *C* a hajó pőrfája, *B* a pereme, *K* a *kolompja,* mely a balatoni húzóvánkostól csak abban különbözik, hogy nincsen koloncza, mert az evedző gúzsba jár.

A kolompot a 185. ábra mutatja, hol *g* a gúzs, mely erős kötélből való.

185. ábra. Kolomp.

Velencze halászai nem használnak macskát a mikor a hálót a víz színen a hajóba szedik be. Mindig úgy intézik a dolgot, hogy nád közelében húzzák a tanyát, a mikor is a hajóval a nád tövében állapodnak meg, a nádból *búbot* kötnek s ehhez kötik a hajót, mely így elég szilárdan áll meg.

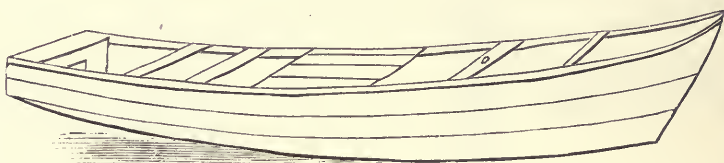
Mint ebbe a rendbe tartozót, meg kell még ismernünk a Tihanyban dívó *újhajót,* mely az ősi *bödönt* — a melylyel már a történeti

* Itt öregháló a neve: a két hálónemet Körös-Tarcsa halászsága különbözti meg kellő szóval.

részben ismerkedtünk meg — ott már majdnem teljesen kiszorította. Szerkezetét 1880-ban tihanyi halászember eszelte ki; elment Komáromba s ott megcsináltatta, közben pedig elleste a hajócsinálás minden csínját, bínját; azután hazavitte a szerzeményt a tudománynyal együtt s ma már a tízes bokrok mind «*újhajón*» szállanak ki a fölséges tó síkjára. A tihanyi újhajó (186. ábra) tíz emberre való s úgy feladatához, mint a vízhez képest, a melyen jár, igen jól ki van eszelve.

Vágó orra csak kevéssé mélyed a vízbe, épen csak a mennyire szükséges, hogy az esetleg támadó hullámot megszelhesse; fara laposan kifutó s széles fartőkével bír.

A mióta Tihany halászai az újhajót használják, a Balaton kegyetlen tündére ritkábban jut emberáldozathoz, mely a régi, imbolygó bödön idejében oly sűrűn járt ki neki.

186. ábra. Tihanyi új-hajó.

Valamennyi gyalom között a tihanyi lehet rátartós az ősiségre, mert a kötélzet kivételével, minden anyaga Tihany termése.

A tihanyi gyalom * 140 m. hosszú és a káta táján 3 m. mély; a káta hegyes,** legvégét *szakgatónak* nevezik, mert a bekötéstől és csapkolódástól könnyen szakadozik, mindig czafatos.

A szárnyak felehosszát, mint tudjuk, a túzsér — egy feltűnőbb kő — jelezi; tudjuk, hogy ez a kihúzás egyenletességének megőrzésére való.

A halász-bokor, mint tudjuk, 10 ember, kik közül az egyik kormányos.

A tihanyi gyalomhoz hat darab kötél tartozik, mindenik 100 m. hosszú s így a gyalmot a parttól 300 méternyi távolságban lehet kivetni, minden szárnyra 3 kötél jutván.

Az eljárás a következő:

* Öreg- vagy gyékényes hálónak mondják.
** Lásd hátrább a Jegeshalászatnál.

A hálót felfágyják a hajóra s beteszik a hat darab kötelet is. Mielőtt elindulnának, az első kötelet a parton valami czövekhez vagy kőhöz kötik s úgy a mint befelé evedznek, folyton eresztik; a mint az első kötél elfogy, halászcsattal hozzá kötik a másikat, s a midőn ez is elfogy, a harmadikat; ekkor tehát 300 méterre vannak a parttól s kezdik kihányni a gyalmot, melynek apacsát a parton kikötve lévő kötél végéhez kötik; ez tehát most a tartó, illetőleg bejáró kötél.

A gyalmot lapos ívben hányják ki s mikor elfogyott, a negyedik kötelet a másik apacshoz kötik s ezt folyton eresztve a part felé evedznek, hozzátoldva az ötödik és hatodik kötelet is, úgy, hogy mire partot érnek, a gyalom 300 méternyire áll a parttól, még pedig patkóalakban, két apacsával a part felé.

A partra érve, a legénység kiugrál, czibéket ragad; öt ember oda siet a kikötött vég köteléhez, öt azt fogja, a melyet a hajó kihozott s mind a két csapat inaszakadtig húzni kezdi a kötelet s így természetesen a hálót is.

Előbb kijön az egyik kötél: ekkor a háló apacsai 200 méternyire vannak; azután jön a második kötél s mire elfogy, a háló már csak száz méternyire van; a harmadik kötelet, — t. i. az utolsó 100 métert — ezután a legnagyobb erővel, szaporán húzzák, mert akkor a hal már megérezte a veszedelmet s menekülni iparkodik — az in alatt, a pálhák fölött átszökve, a merre tud.*

Húzás közben a kormányos ügyelni tartozik arra, vajjon egyenletesen jön-e a gyalom; nem jár-e az egyik apacs előbbre; mert ebben az esetben a káta nem esik, a mint kell, az irányközépre; a háló ilyenkor — halásznyelven szólva *«vigyorban áll»*, mely mesterszó nyilván a félszájjal vigyorgó emberi arcz eltorzulásától származik.

Mikor a két apacs partot ért, öt-öt ember szedi a maga gyalomszárnyát. A melyik csapat hamarább jut a túzsérig, odakiált a másik csapatnak: túzsér! s bevárja míg a másik visszakiált: túzsér! Ez a háló felének, mint tudjuk, úgynevezett «összevárása».

Ez a tihanyiak s egyáltalában a balatoni őshalászok partra való halászata.

Természetes, hogy a tanyavetés és tanyahúzás a part és fenék

* Erre vonatkozik a tihanyi halászartikulus illető rendelkezése, mely szerint a késlekedő társ, ki csak a harmadik kötélhez ér, elveszti minden jussát; lásd «Tihany» alatt.

alakulataihoz képest sokszorosan módosúl. Hol egy, hol két szál kötélre vetik ki a hálót; sokszor úgy is, hogy egy embert kitesznek a partra, ki ekkor az öregháló laptárosának dolgát végzi; sokszorosan a macskát kivetve, a víz színén is húznak tanyát ide nem értve a «látott halat», a mely egészen különálló.*

A kerítőhalászatnak vége felé sietünk, a midőn még néhány szerszámról megemlékezünk, a mely a gyalom körül használatos, bizonyos vizeken dívik s ott a hal természetével meg van okolva.

A hol t. i. a kerítőhalászat sok turkáló halra, mint kárászra, czompóra, keszegekre számít, ott igen lényeges dolog, hogy a háló ina minél tovább járjon a víz fenekén, nehogy a halak alatta átbújhassanak. Hogy ez lehetővé váljék, a magyar halász furfangos esze kétféle szerszámot talált ki. Az egyik a Latorcza menti *villafa* (187. ábra *A*), a másik a Fertő és velenczei tó körül dívó *csiga* (187. ábra *B*).

A Latorcza menti villafa mindenesetre az eredetibb; egyszerűségénél fogva, mely azonban czélszerűséggel is jár, mondhatjuk, hogy ősi jellemű. Mindössze egy fiatal tölgyfácska, mely villásan fejlődött, melynek törzse a nyelet (*N*), ágasa a *hajtoványt* (*H*) adja ki. Az ágas töve az, mely a gyalom húzóköteleit megfogja (*T*), együtt tartja és a víz feneke felé le is szorítja, természetesen a hálóval, melynek ina (*I*) ennek folytán a víz fenekén halad.

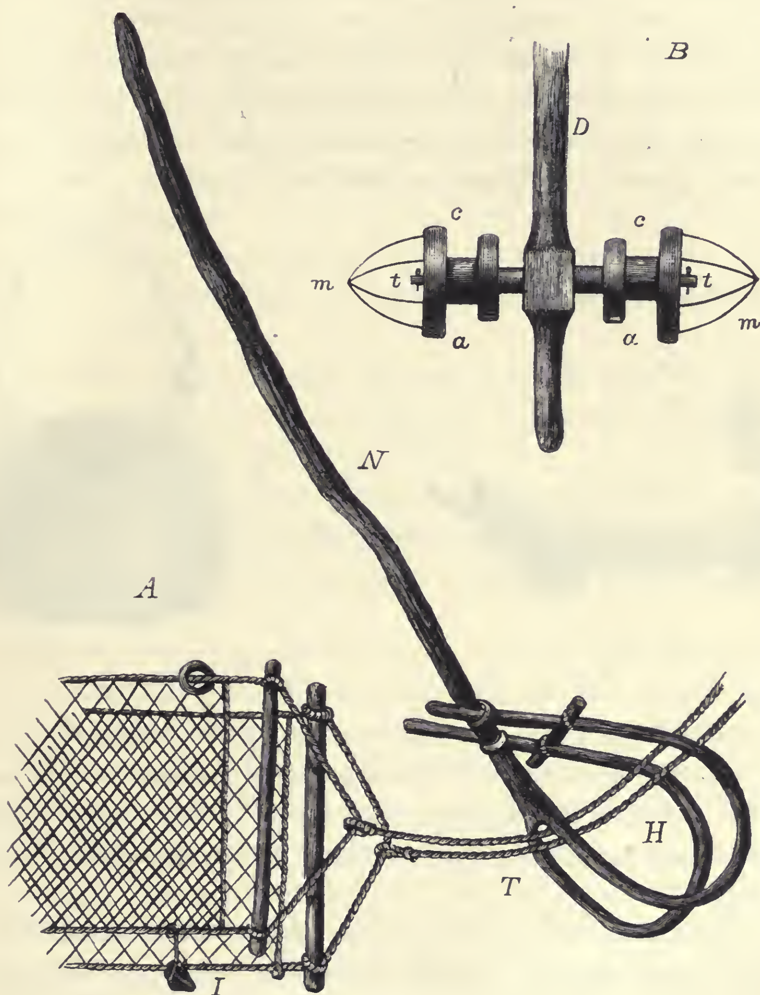
Ez az érdekes szerszám a Latorcza torkolata táján dívó kisebb gyalmoknál igen jó szolgálatot tesz; teljesen elégséges.

Más a Magyar-Velenczén és a Fertőn dívó *innyomó* szerszám, melynek mind a két helyen «csiga» a neve s a melyek közül a 187. ábrán *B* a Fertőnél dívót mutatja.

Itt *D* a derékfa, egy erős karó, mely a víz mélységéhez képest 3—4 m. hosszú, Magyar-Velenczén épen fenyőgerenda, felső végén egy keresztlyukkal, a melybe a *csiganyomó* jár, egy husáng, a melyet a halász megfog, hogy a szerszámot a víz fenekére lenyomhassa; *C*, *C* a kettős, vastengelyen forgó csiga, melynek árkában (*a*) a húzókötél fut; *m*, *m* két süvegformára kereszteződő vashajtovány, az ú. n. *mentő*, mely arra való, hogy a hálót távol tartsa a kiálló, keresztpeczkes tengelytől (*t*, *t*), nehogy a háló a csigára tekerődjön, ú. n. *rétessé* csavarodjon.

* Lásd: «A látott hal» alatt.

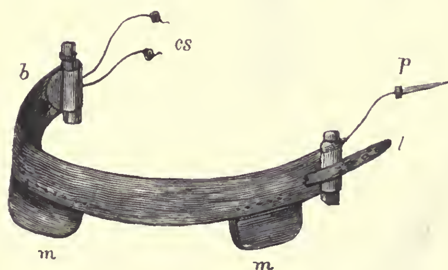
A magyar-velenczei csiga ettől abban különbözik, hogy forgócsigái olyan szerkezetűek, mint a malomkő orsókereke, t. i. fogasok; az egyes fognak neve: «száp» s nyilván a német «Zapfen» megmagyarosodott ivadéka.

187. ábra. *A*. Villafa. *B*. Csiga.

A kerítőhalászok között csupán a Fertő magyar halászsága az, a mely *övet* használ, mely azonban — úgy látszik — német soron került a derekára; mindamellett el kell ismerni, hogy részeinek magyar a nevök.

Ez az öv (188. ábra) bőrből való, széles; van két *mentője* (*m, m*), mely hálóhúzáskor a halász czombjára lapúl s arra való, hogy a vízes kötél ezen járjon, a ruházat tehát meg legyen kimélve. Az övkötés úgy történik, hogy a halász a lyukas szíjat (*l*) befűzi a másik végén álló lyukba (*b*) s ekkor a peczekkel (*p*) megpeczkeli. A mikor partra halásznak, akkor a mentőkre nincsen szükség, fordítanak az övön, hogy a mentők farnak álljanak s ekkor a *csüggesztők* (*cs*) állanak elől, a melyek erős istrángból valók s végükön bogosak; a boggal azután úgy fogják meg a kötelet, mint ezt már a czibéknél megismertük. Az öv tehát farhám — helyesebben derékhám szolgálatot is teszen.

188. ábra. Halászöv.

189. ábra. Halászszatyor.

A Fertő halászsága vagy partra, vagy *karóra halászik*. A partra való halászat olyan ott, mint mindenütt, a karó ellenben a macskát pótolja, akkor, a mikor síkvizen húzzák ki a hálót. Ez a «karó» egy derék, kihegyezett gerendadarab, a melyet az iszapba mélyen bevernek.

A kerítőhalászattól, mint a magyar népies halászat legrangosabbjától nem búcsúzhatunk el szebb szerszámmal, mint a minő a Bodrogköz gyalmászainál — de egyéb halászó népségénél is — dívó *halászszatyor,* mely szép formájú, szép fonatú s átvetőjével együtt tiszta, válogatott gyékényből van fonva. (189. ábra.)

Halászatra indúlva, ebben viszi ki a halászember szegényes eleségét; hazatérve, ebben hozza a halat.

III. EMELŐ HALÁSZAT.

Az emelőhalászat leginkább szegény ember dolga s csak némely része található a rangosabb kerítőhalász kezén is, mint időleges foglalkozás.

Oly vidékeken, a hol csak kisebb vizek vannak, az emelőhalászat szolgáltatja a piaczra a halat, szövetkezve — természetesen — más halászati módokkal, a melyek együtt véve, az öreghalászattal szemben, a «kishalászat» fogalmához tartoznak s a melynek mívelői sokszor valóságos «ezermesterek».

Az emelőhalászat legnagyobb részben *parti halászat* s csak kevés szerszám az, a melyhez ladik — legtöbbször az egy fatörzsből vájt *lélekvesztő* — szükséges.

Lényege az, hogy kávákra kellőképen kifeszített különböző hálózatok víz alá meríttetnek, hosszabb ideig benhagyatnak s azután megfelelő emeltyűvel lehető gyorsan kiemeltetnek.

Némelyik már a kávákra való kifeszítés módja által kanál formára bemélyedő háló; másoknál a bemélyedés az emelés következménye, a mennyiben a kávák engedve hajlanak s így a háló zacskószerűen bemélyed.

Egyike a legérdekesebbeknek mindenesetre a 190. ábrán lerajzolt, elég sajátságos alakú háló, melynek valóban törzsökös formája van s a mely Európa nyugoti részében, úgy látszik, nem ismeretes, mert a legjobb halászati könyvek sem emlékeznek meg róla; de vannak szóbeli adataim, a melyek szerint ez a háló Közép-Ázsiában dívik.*

Ezt a hálót legelőbb Komáromban láttam, hol a neve «*villing*». Ez a németesen hangzó mesterszó igen megzavart, mert az ázsiai jellemmel sehogysem fér meg.

Később Szegeden és Tápén akadtam e szerszámra, hol «*villik*»-nek mondták; ugyane nevet viselte Szentesen a Bökény körül lakó Körös-halászoknál.

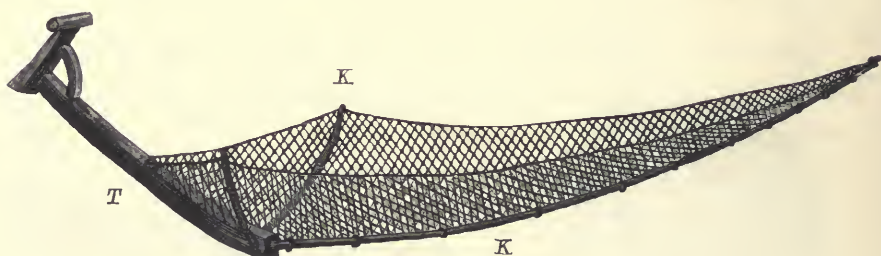
A midőn azután a Latorczához mentem, s hogy Záhonyba mehessek, Csap felől a Felső-Tiszán kompon kellett átvetődnöm, a záhonyi

* Lóczy Lajos barátom állítja, hogy Khinában látta.

oldalon álló révész kunyhójának egyik kiálló szarufáján ugyanez a háló szúrta a szememet s kérdésemre azt felelte a magyar révész, hogy ez a «*billegháló*». Evvel azután meg van fejtve úgy a komáromi, mint a Tisza és Körös menti név s kiviláglik az is, hogy ennél a hálónál sem tagadja meg magát a magyar halászember eszejárása: nevét az alkalmazás módja révén eszelte ki, mert a hálót valóban *billegteti*.

Az egész háló 3—4 méter hosszú; orra egészen hegyes, farán 1.5—2 méter széles. Van három kávája (*K*, *K*), mely a *tőkébe* (*T*) «szarkaláb formára» van beleillesztve, úgy, hogy a háló hegyesen kanál-alakú.

A tőke neve *villik-* vagy *billegtőke;* a fogóvégén derékszögű mankóval van ellátva.

190. ábra. Villing- vagy billegháló.

A midőn a halász a billeghálóval a vízre kiszáll, a tőke (*T*) tájára egy lazán álló kötélhurkot vet s ezt a ladik *csökjébe*, vagy *czibakjába* vagy *csőszszögébe* — egy kurta, erős faszegbe, mely belül, a ladik pereméhez közel van beverve — beakasztja s igy a hálót könnyen alámerítheti — felemelheti, szóval billegtetheti.

Könnyen átláthatjuk, hogy ez a háló igen kitünő azokra a halakra, a melyek a víz felső rétegeiben szeretnek tartózkodni, valamint azokra is, melyek koronként a víz színét megközelítgetik, hogy ott «pipáljanak», az az élővizet kapjanak.

A Duna mentén a billeghálónak egy változata dívik, melynek hálósvége megfelel az imént leírt törzsökös alakénak, csakhogy kevésbbé hosszú, kevésbbé széles; de valamivel mélyebb; fogóvége azonban rudas s a rúd hossza 3 m. körűl jár (191. ábra).

Ez az aprószemű, rendszerint igen gondosan készített szerszám a

megmagyarosodott német halászság szájában a «*tápli*» nevet viseli, mely a német «*Stich-Taupe*» névtől ered.

A billeghálónak ez a változata kizárólagosan u. n. *pellézõ* szerszám — amennyiben t. i. azok az apró halak, a melyeket a horgászatnál csalinak használnak, Komárom táján «*pelle*» nevet viselnek — tehát tulajdonképen a horgászat tartozéka; de határozottan emelő háló.

A Dunahalász rendesen bárkarakodók, és kikötő helyek körűl szedi csaliját, mert tudja, hogy az ott megcsendesedő vizet az apró halak szeretik, ott csapatosan «pipálnak», vagy lesik a víz szine fölött tánczoló, le-lecsapó apró rovarokat. Gyönyörű látvány, a midőn a halász szúrva meríti alá hálóját s véletlenül seregre bukkanva, kiemeli: az apró küsz, garda, keszeg halacskák úgy megvillognak, mint csak a színezüst; vergődésük szinte megkápráztatja az ember szemét.

191. ábra. Tápli.

A billeghálónak még egy más változata is dívik a magyar vizeken, mely azonban szerkezet szerint ismét kétféle, még pedig magyar — Szeged körül — és alkalmasint szász eredetű az Olt mentén. Az utóbbi tájakon dívó teljesen megfelel annak, a melyet német halászati művekben «*Hamen*» és helyesebben «*Scheerenhamen*»* néven találhatunk s a melynél a feszítő rudak a fogóvégen csakugyan ollószerűen kereszteződnek. És noha a magyar változatnál a kereszteződés nincsen meg, neve Szegeden mégis «*ollóháló*», a Székelyföldön «*sebháló*», nyilván zsebalakjától.

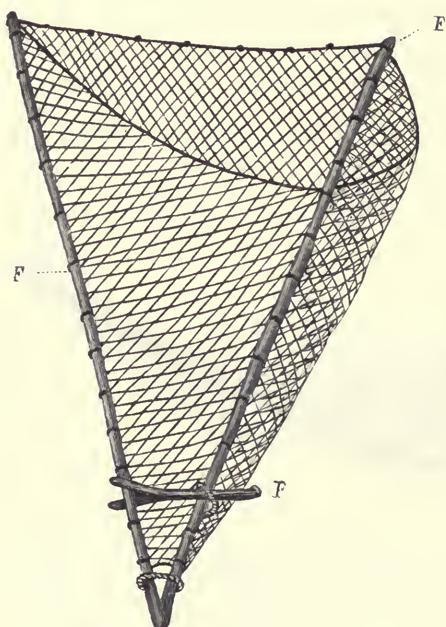
A szegedi ollóhálónak (192. ábra) van *fája* (*FF*) és *peczke* (*P*), melynek ágas vége az egyik rudat úgy fogja, a mint ez a rajzon látható; nyele a másik rúdra vetett gúzsban minél szorosabban jár s a

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei von Bencke, Dalmer, v. d. Borne 1886. p. 602, Fig. 497.

két rúd, alsó végén lazán össze van kötve. Természetes, hogy a háló a peczek segítségével könnyen és tetszés szerint többé-kevésbbé kinyitható, két rúdja ekként ollószerűen jár. Mihelyt a halász a peczket kioldja, a háló összegöngyölhető.

Ez a háló is a kishalászat szertárába tartozik s jobbadán pellézö szerszám, melylyel a halász a csöndes folyású vizekben ladikról a színhez közeljáró apró halakat merítgeti.

És most az a háló következik, mely a partról való halászatnak nemcsak magyar földön, hanem általánosan is legjobban elterjedett szerszáma; melyet patakok, folyók mentén mindenütt megtalálhatunk s a melynek épen az általános elterjedés igen sok nevet — talán valamennyi háló között a legtöbbett szerzett, mint: *ághegyháló, pók, tesziveszi, emelő, rengő, dobbantó, csuhi* — a régi «*Suhé*» —, a XIII. században «*vaal*», németek révén *komherháló*, monostorok egykori halasvizei körül a nép száján is *umbella*.

192. ábra. Ollóháló.

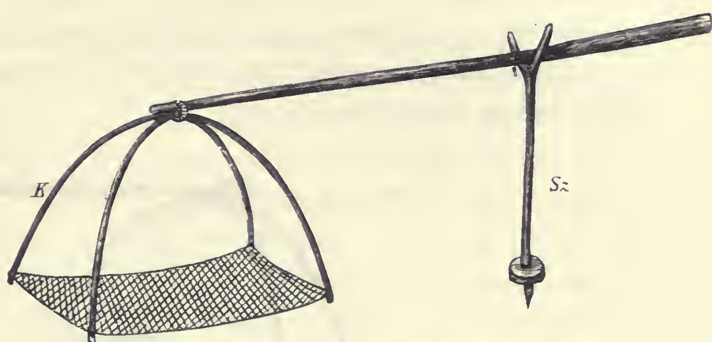
A hálónak, melynek legjobb neve «*ághegyháló*», rövid jellemzése ím ez: két félabroncs keresztbe van kötve s az így keletkező négy ághoz egy négyszögletes háló négy sarkával van ráhurkolva, az egész pedig — a vízhez és illetőleg a parthoz képest, t. i. a hol használni akarjuk — egy rövidebb vagy hosszabb rúdnak vastagabb, vagy vékonyabb végéhez van erősítve; e rúd hossza 2 métertől 6 méterig váltakozik. — Szendrőn «*négykávás merítő*» a neve

Ám vegyük legelőször is a Bódva menti, Szendrő körül dívó alakot (193. ábra). Itt *K* a *káva, Sz* a szolga, melynek az a feladata, hogy a háló rúdját megtámaszsza s így e rúd, mint emeltyű működjék.

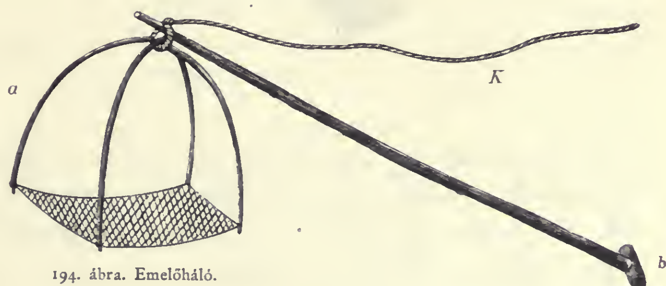
A szolgának van *ágasa,* a melybe a háló rúdja beléfekszik; van

talpa, mely arra való, hogy a szolga puhább talajon ne süppedjen; a hálórúdon van egy *vaspeczek,* arra való, hogy a rúd emeléskor vissza ne csúszszék.

A halász oda áll a partra, beteszi a hálót a vízbe, úgy, hogy a víz fenekén terűl el; azután kellő helyen leszúrja a szolgát, ráhelyezi a rudat, úgy a mint a rajz mutatja s azután — rendesen csöndes pipa-szó mellett — 8—10 perczig várakozik. Az idő elteltével legvégén

193. ábra. Négykávás merítő.

194. ábra. Emelőháló.

ragadja meg a rudat, erősen lefelé nyomja, miáltal a hálót kiemeli. A fogás azon múlik, hogy a *járó hal* történetesen épen a háló fölé kerül.

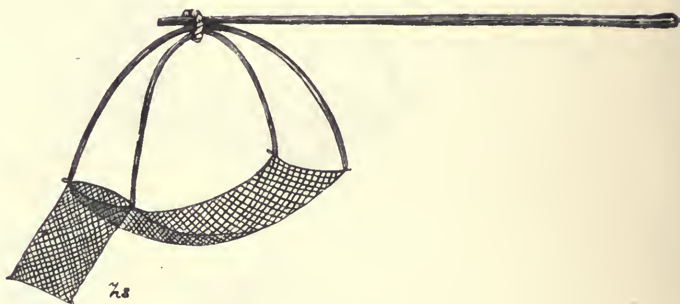
Egy-egy ponton 3-szor, 4-szer ismétli az alámerítést és kiemelést, azután tovább megyen. Az természetes, hogy a vizet ismernie kell, nehogy a hálót valami gyökeres helyre bocsássa; és innen van, hogy oly folyók mentén, a hol az ághegyháló dívik, part hosszában mindenütt rátalálunk a halász nyomára, t. i. a letaposott helyekre s azokra a lyukakra, a melyeket a szolga szakított.

A hálónak lényeg szerint ugyanazon berendezése mellett, az emelgetés tekintetében azonban más az, mely a Sió mentén, pld. Simontornya táján dívik s ott «emelőháló» nevet visel.

E háló (194. ábra) részei a következők: *a* az *abrincs*, *b* a rúd *bókonya*, helyesebben *mankója*, *K* a kötél.

Evvel a hálóval a halász oda mén a Sió partjára s beteszi a vízbe, úgy, hogy a mankó a földön fekszik. A halász a mankót a lábával leszorítja, kezeivel a kötelet megfeszíti — abban az irányban, a mint rajzolva van — s igy emelgeti ki, illetőleg eresztgeti a vízbe a hálóját.*

A Duna mentén még egy más változattal is találkozunk, mely rendesen halászó hajósok kezén van.

195. ábra. Ághegyháló.

Ez az ághegyháló (195. ábra) azáltal különbözik a többitől, hogy előrészén — a rúdtól véve — egy hálóból kötött káta — közönségesen zsák (*zs*) — van, melyet — víz ellenében a folyóba eresztve — a víz sodra felduzzaszt. Ez a háló sokszor 5—6 méternyi rúdra van kötve, hogy mély vízbe is leszorítható legyen, mit a halász úgy ér el, hogy víz mentén haladva, a hálót mind mélyebbre tolja, addig, a míg a víz fenekét éri. Minthogy ilyenformán a kiemelés nem lehet elég gyors, a hal megérzi a veszedelmet s az, a mely vízmentén iparkodik szökni, a kátába kerül, hol biztosan fogva van.

Ez három főváltozata az ághegyhálónak, melylyel természetesen a leírás nincsen kimerítve; de a többiről elég a megemlékezés is.

Ilyen a székely «*emelgetőháló*», melynek kávái nincsenek keresztbe kötve, hanem egy keresztfához vannak erősítve, mely az emelőrúd

* Ó-Budán mankó helyett vasvilla van, mely a partba jár s a hálót megtartja.

végén szilárdan áll; a halász felé álló két káva azonkívül még tartómadzaggal is oda van kötve a rúdhoz, azért, mert a Küküllő vize részben sebes s a hálót könnyen elsodorná.

Ilyen továbbá a Latorcza menti *«tesziveszi»*, melynek hálója körülbelől 4□ méter s a melynek kávaközeiben — a rúdtól a háló széléhez — madzagok feszülnek, az úgynevezett *«nyaklók»*, melyek arra valók, hogy különösen a nagyon hánykolódó öregponty ki ne vethesse magát.

A háló neveire nézve érdekes tudnunk, hogy legrégibb elnevezése, «vaal», nyilván onnan ered, hogy a halász sekély vizekben sokszor messze begázol s mélyebb vizet érve, beteszi a hálót, rúdját pedig a *vállára* támasztja; a «tesziveszi» a «hol beteszi, hol kiveszi»-nek magyaros összevonása; a Körös-Tarcsán dívó «pók» a magyarember észjárására nézve jellemző hasonlat, mert a káva négy ága úgy áll a hálón, mint a pók hosszú lába a maga hálóján; «rengő» azért, mert vállon vive reng; «dobbantó» azért, mert a vízre eresztve kissé dobbant; «csuhi» hangfestő név, mert gyorsan kiemelve «suhít»; a «komher» magyarul így szólna «gyeride», mert a halász mindig maga felé húzza; végre az «umbella« az ernyős virágtól — talán az eső- és napernyő papos latin nevétől — ered stb., mert a háló némileg ennek megfordított alakjához hasonlít is.

Mindezeknél a hálóknál a halász tisztán csak a véletlenre bízza magát; de az élelmesebb nem egy vidéken a csábításra is gondol: a háló közepébe rendesen egy kis csomócska vörös posztót köt, hogy ez a halat a hálóra csalja; néha csirkebél is szerepel.

Ez a próbálkozás azután átmenet a *szákoláshoz*, mely Szatmármegye némely pontján, más alakban pedig a Balaton déli részén dívik; de nem általános.

A Szatmárban dívó szákoláshoz kell egy babkaró, melynek egyik végén a halász egy kis lyukat fúr még pedig keresztbe; azután keres egy jó hosszú fűszálat s minél nagyobb gilisztát. Erre a fűszálat a giliszta testén, hosszában keresztűl üti, a két végét jobbról-balról a keresztlyukba dugja, úgy, hogy a csali abrincsformára áll a babkaró felé (196 ábra, *G*).

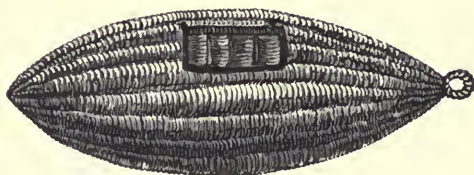

196. ábra.
Szákolás Szatmárban.

Ezt bedugja a vízbe s mikor érzi, hogy valami — rák vagy hal — rángatja, alá merít egy olyan szákkal (*Sz*) a mely a nyeléhez derékszögben áll, a mint ezt az egész mesterséget a 196. ábra elég érthetően mutatja és magyarázza.

A Balaton némely táján, kivált a Keszthelyen dívó szákolás ott a «*gyükerezés*» nevet viseli s egyike a legnagyobb furfangoknak, a mely a magyar halászember észlelő tehetségét kiváló módon bizonyítja.

A halaknak közös tulajdonságuk, hogy legkedvesebb táplálékuk mégis csak a — *halikra!* Az egy család-, egy nem-, egy fajbeliek mohón neki esnek nemcsak más családok, hanem még saját családbelieik ikrájának is; és valóban, csak a halak hihetetlen szaporasága, mely az ikra millióiban van kifejezve, biztosítja az általános ikrapusztítás daczára is a fajok fenmaradását.

197. ábra. Vesszőbárka.

Ezt a tulajdonságot a halászember nagyon jól ismeri, s erre építi furfangjait, különösen a «gyükerezést!»

Összeköt egy nyaláb hinárt, madzagra fűzi, kiereszti a vízben, a madzagot pedig egy a víz fenekébe levert karóhoz erősíti.

A kitépett hinár úszik s a vízzel szinel.

Minthogy ez akkor történik, a mikor a küszhal ívik, ez a hal pedig ikráját oly vízi növényekre szereti rakni, a melyek a víz színéhez közel érnek — tehát a melegebb rétegben vannak — mely ismét az ikra kiköltéséhez okvetetlenűl szükséges: a küszhal ezt az uszó hinárnyalábot hamar megrakja ikrájával, halásznyelven szólva «*megfördi*» vagy «*megívja*».

Ámde, épen oly hamar veszik azt észre az örökösen ikrára éhező nagy halak is; odagyülekezik a dévér, az őn, a ponty, a sügér s más hal; tépi a nyalábot, nyeli az ikrát.

Ekkor kiszáll a halász a tó síkjára. A bödön hajón ott van a hosszúnyelű, kerek abroncsra kötött szák — alak szerint olyan, mint

valami óriási szűrőkanál. A mint a halász megközelíti a hinár-nyalábot, ovatosan alámeríti a szákot s úgy emeli ki, hogy a nyaláb az alatta levő lakmározó halakkal együtt, a szák öblébe kerül.

Többszörösen ki volt már tüntetve, hogy az emelőhalászat az úgynevezett kishalászathoz tartozik. Mint rendesebb foglalkozás csak az igazi szegény halászember mestersége — no de mellékesen a rangos földmívelő, a telkes gazda sem veti meg: neki a maga társadalmi állásában «sport».

S a milyen a mesterség, olyan a halélője is. Nem kell már ide kényesen kunkorodó «bőgős» állóbárka, hetyke őrfával, nyikorgó timonnal és czifra pofával, mert elég az is, a melynek rajzával az emelőhalászatot berekesztjük, t. i. a *vesszőbárka* (197. ábra).

IV. HAJTÓHALÁSZAT.

A hajtóhalászat szintén szegény ember mestersége s egész lényege szerint *rablóhalászat.* Nem zavarja azt a víz fenekének minősége, a víz sodra; szóval, nem zavarja semmi.

Az alkalmazott hálók rendszerint igen apró szeműek; mert a hajtóhalásznak minden rendű és nagyságú hal kedves préda.

Fő szerszáma a *farkasháló,* néhol *farszák,* (198. ábra *B*) s az ehhez tartozó hajtószerszám *Z,* mely több nevet is visel, mint péld.: *turbókolófa, zurbolórúd, gübülőrúd* stb.

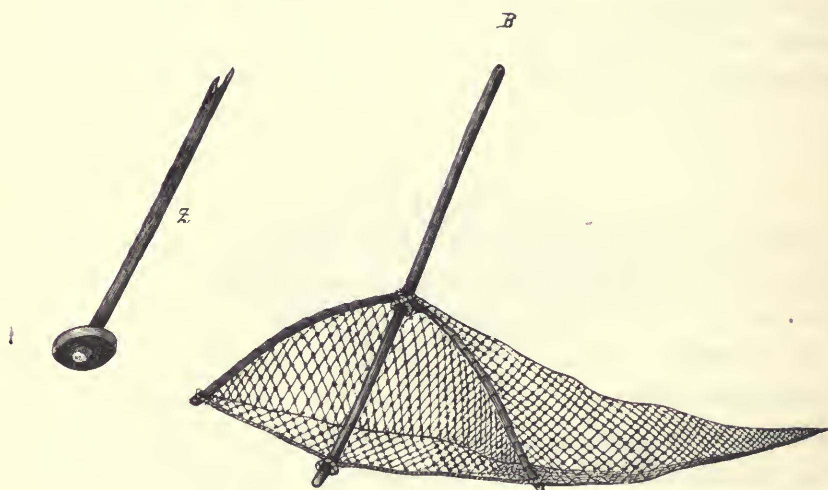
A farkasháló szerkezete nagyon egyszerű. Kell hozzá egy hegyesen végződő, zsákszerű háló és egy fél abroncs. A fél abroncsot egy vastagabb madzagból való in köti össze s erre és az abroncsra reá van fogva a háló; a szerkezet egyéb részét a rajz eléggé magyarázza.

Némely vidéken a háló rúdjának az a része, mely a háló száját mintegy peczkeli, villás, a mi a háló betevésére nézve mindenesetre jobb, mert a halász két pontra támaszthatván a szerszámot, ezt meg is érzi s így tudja, hogy a háló jól van beállítva.

A zurboló rúd néhol *fatalpas* — mint a rajz mutatja —, néhol, sőt leggyakrabban, ócska bőrdarabok vannak talpként reászegezve.

A farkashálóval való halászathoz mindig két ember kell; mind a kettő gázolva halad a patakban. Kiválóan köves patakokban a halász ócska bocskort köt, hogy az éles kő ne tegyen kárt a lábában.

Jó helyre érkezve — a hol a patakban nagyobb kövek hevernek, a melyek között a víz átszorúl — a hálós víz ellenében beállítja a hálót, még pedig oda, a hol a víznek legerősebb a sodrása; a *zurboló* vagy *gübűlő* 20—30 lépésnyit halad a parton, szintén víz ellenében, azután begázol s hozzálát a *zurboláshoz* vagy *gübűléshez*, mely abból áll, hogy a padmaly, minden kő, gyökér alá szurkál, döföget, hogy a halat kizavarja. Evvel a nemes űzéssel természetesen fel is zavarja a vizet, mi még inkább arra való, hogy a hal a lesben álló farkashálóba a víz sodrával berohanjon s hegyes farkába beszorúljon.

198. ábra. — *B.* Farkasháló. *Z.* Zurboló rúd.

Ott, a hol uszadékfa, vagy a kövek kedvező csoportosítása gyanítani engedi, hogy nagyobb halnak leső és búvó helye van, ott külön is meghajtják a helyet. Ilyenkor a zurboló a helyen innen, a hálós azon túl foglal állást s elvégzik.

A hálós úgy áll a vízben, hogy a háló épen a lába közé esik, sőt a lábát belőlfelől érinti is; ez azért van, hogy a berohanó halat megérezze, mert ilyenkor — kivált mikor pisztránggal van dolga — gyorsan meg kell markolni a háló farkát, különben a hal meg talál fordulni s villámsebesen szökik is.

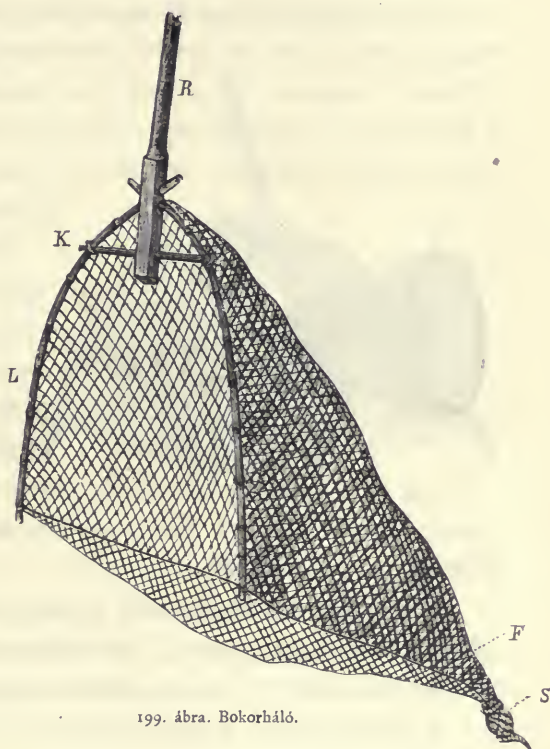
Ez a halászati mód a pisztrángos patakok egyik megölője, már azért is, mert a farkashálóval járó ember ellenőrzése nagyon bajos egy dolog. Orvul halászik s a mikor komájával kiindul, a háló

be van gyűrve a tarisznyájába; kezében a fejsze — azt gondolná az ember, hogy a világ legártatlanabb dolgában jár el.

Patak mentén haladva, hamar kinézi a kávának alkalmatos bokorhajtást; rúdnak való is akad elég, gübűlőnek még inkább s rövidke tíz percz alatt «fel van hányva a háló a kávára», indulhat a mesterség.

A bodrogközi halász — még a rangosabbja is, az, ki gyalmot terít a kanyargó folyó partján — a hajtóhalászatot magához illő foglalkozásnak tartja; de az is igaz, hogy rangos ám az ehhez való szerszámja is, t. i. a *bokorháló*.

A bokorháló különben nem egyéb óriás méretű farkashálónál, a mennyiben szája kisebb kapunak is beválik. A háló (199. ábra) részei a következők: *R* a *rúdja*, mely körülbelül 3 méter hosszú; *K* a keresztfája; *L* a lába; mert be állítva úgy áll rajta az egész alkotmány, mint az ember a maga lábán; *F* a *farka*; *S* a *seggiköve*, egy golyóalakra kalapált-tördelt hegyaljai trachyt kő, mely a hálófarok csúcsába van bekötve s arra való, hogy ezt a részt folyton a folyó fenekén tartsa s így a háló nyilt voltát megsegítse.

199. ábra. Bokorháló.

Tartozéka a bokorhálónak egynéhány derekas *zurbolórúd* is. A vele való halászatnál a ladik is szerepel, mert azon szállítják a helyszínére, azon állítják be; a zurbolók pedig szintén ladikon vannak.

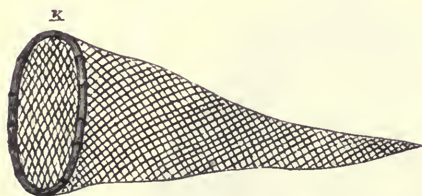
A hol a folyómenti nagy ligetek a partot megközelítik s a fák, partomlás miatt, vagy különben is, beeresztik gyökérzetöket a

folyóba, vagy a hol a füzesek bokraikat a folyóba tolják, ott állítják be víz felől és ellenében a nagy bokorhálót, a zurbolók pedig a partfelőli oldalon döfögetnek össze-vissza, hogy a bokor alá, vagy a gyökeresbe menekült halat a hálóba bezavarják.

Evvel a hálóval sokszor nagy hal is kerül a szárazra.

A Királyhágón inneni részben az egyedüli pont, a melyen magyarság a nemes pisztrángot halászsza, a fölséges Szádellő völgynek fölséges vize.

Ha az a derekán kettészakadt hegy valóságos sziklacsodáival nem magyar földön, hanem valahol földrészünk nyugatán, vagy latin delén feküdnék, minden bizonynyal búcsújáró helye volna mindazoknak, a kik az igazi «vadregényest» élvezni tudják, a kik élvezetet találnak abban, hogy saját énjök semmiségét, ott, a látomány nagyszerűsége közepett megérezzék.

200. ábra. Szádellői farkasháló.

Áthajló sziklafal, óriási sziklatorony, összevissza hányt görgeteg váltakozik egymással; itt-ott a moha párnásan dagad a sziklapárkányokon, együtt tartva a törmeléket, a melyet az idő vas foga a szikláról lerágott; a hol pedig már a moha, nemzedékeinek elhalt testéből kellő aljat is teremtett, ott megkapaszkodik a vakmerőbb bokorfajok gyökere is.

A hegyrepedés torkolatába szorúlva, a hajdanában Tornából kitaszított kálvinista magyarság, meredek oldalakon s úgyszólván egymás fölébe építkezett; — itt vált belőle magyar pisztránghalász.

A Szádellő patak a hegyhasadékon túl ered s már ott is elég erős, hogy fűrészmalmot hajtson. Pisztrángossá azonban csak a hasítékon végig folyva, csörtetve, zuhogva válik.

Medre nemcsak köves, hanem valóban sziklás, helyenközön a legremekebb göbékkel, vagy zubogókkal, a mint a nép azokat a vájásokat és a kis vízeséseket nevezi.

Itt lakik szín szerint a legszebb pisztráng, a melyet valaha láttam; s hogy még nem pusztult ki végképen, ez csak annak a szerencsés körülménynek köszönhető, hogy a szádellői magyarság nem igen ért a fogásához. Otromba horgára csak elvétve akad valami nagyon

éhes s még ennél is tapasztalatlanabb hal; így tehát a valóban nyomorúságos szákolásba veti «szerencséjét».

A szádellői farkasháló (200. ábra) *kávakerülete* mindössze jó kalapkarima nagyságú; farka hegyes s az egész háló 1 m. hosszú.

A halász mezitláb gázol a patakban, kövén, szikláján törve-töri a lábát; betámasztja hálóját a zubogó kifolyásába, tartja balkezével, míg a jobb kézzel forgatja a köveket, hogy a pisztrángot a hálóba zavarja.

A víz jéghideg s a halász foga megvaczog már az első negyedórában is; ekkor kiszáll és melegszik — szóval csupa nyomorúság. Sohasem is felejtem el szádellői pisztrángászatomat. Engedtem vezetőmnek egy fél óráig a kotorászást, hogy eljárását lássam, azután nem engedtem tovább s meghívtam, hogy nézze, hogyan halászom én. Rövid idő alatt tizenkét pisztrángot dobtam ki, köztük egynehány igen rangosat; — a vezető bizonykodott, hogy akkorákat még sohasem is látott. El is vitte két angol horogért mindenemet Tornára; — tudom is, hogy ott hagyta mind a kettőt az első próbánál s el is mondta, hogy mégis csak «ördögöm van».

201. ábra. Bőcscsőháló.

Szádellőről az erdélyi részekbe kell utaznunk, hogy a székelység «*bőcscsőháló*»-jával* is megismerkedjünk, mely, úgy látszik, leginkább a Küküllő mentén dívik.

A bőcscsőháló (201. ábra) nemcsak hogy kávára van hányva, hanem reá is van feszítve.

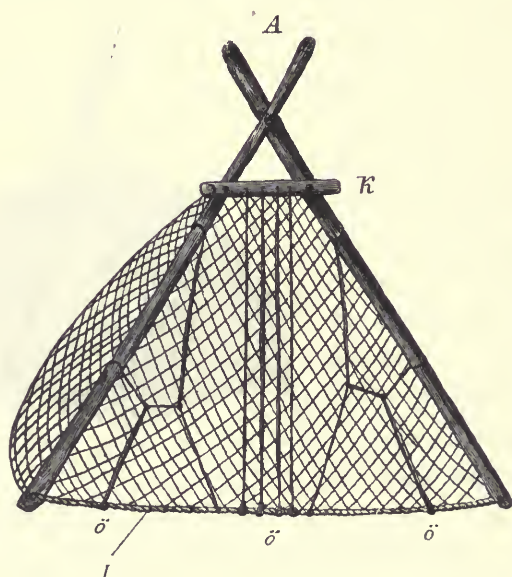
Van rúdja (*R*), mely alul, a hol a háló ina rá van kötve, ágas; van *első* (*L*), *hátulsó* (*H*) és *középső kávája* (*K*), mindnyája erősen egymáshoz kötözve, úgy, hogy az egészet mint egy nagy merítő kanalat lehet kezelni. A bőcscsőháló nagyság szerint körülbelül 1 m. széles, 1 m. magas s körülbelől 0·8 m. mély.

* Talán a bölcsővel való hasonlatosságáról így nevezve.

Padmalyok mentén és u. n. csigolyás helyeken halásznak vele s belégübűlik a halat. Minthogy a háló a kávákra rá van feszítve, a hálós megérzi a hal ütődését s ekkor kiemeli.

Annyi bizonyos, hogy a *bőcscsőhálóval* nem sok kárt tesznek a halban, mert feszes s hozzá öblös volta nem akadályozza meg a halat a gyors fordulásban s így a menekülésben sem.

A bőcscsőhálónál sokkal érdekesebb az Olt menti *lesháló,* mely egyáltalában a jól kieszelt szerszámok közé tartozik, a mennyiben a halászt figyelmeztető ú. n. *őrökkel* van felszerelve.

202. ábra. Oltmenti lesháló.

A magyar halász ötféleképen alkalmazza az «*őrt*».

Van rekesztő «őrhálója», a melylyel a kerítőhalászatnál már megismerkedtünk; van «őrmadzagja», a melyről a rokolyahálónál — a szerszámok ősi elemeiben — emlékeztünk meg, mely rákláb formára két ágra oszlik s a fogózacskókat alkotja; van «*őrfája*», a halászhajón és az állóbárkán; van «*őrhala*» a viza; és végre vannak «háló őrei», a melyek a halnak a hálóban való jelenlétét elárulják. Ebbe az utolsó sorozatba tartozik az Oltmenti leshálónak *őrfonalzata* is. A rajzon (202. ábra) *A* a káva; *K* a keresztfa; *I* az *ín ; Ö, Ö* stb. az őrök. Természetes, hogy a gübüléssel a hálóba belézavart hal az

őrökbe is beleütődik s a rezzenést a halász keze is megérzi; ekkor pedig siet a kiemeléssel.

A Balaton déli részén élt azelőtt a hajtóhalászatnak egy neme, mely *turbókolás* néven járta s melynek főszerszáma a *turbukháló* volt. Ez a *turbukháló* alapjában olyan volt, mint a kecsegeháló, t. i. két öregszemű tükörháló közé finom, apróbbszemű léhés háló volt fogva (lásd: 166 és 167. ábra), tehát a háromsorosok közé tartozott. Hossza 10 m., szélessége 1 m., ina ólmos, apacs helyett pedig csak kötélzete volt.

A turbukhálóval való halászatot két bödönhajó űzte, úgy, hogy a hálóval a kisebb nádüstököket bekerítették s az üstököt a *bukló-rúddal*, mely 4—5 m. hosszú tolórúd volt, meghajtották. A halászatnak ez a módja a nád tövén megfekvő halakra, ú. m. csukára és pontyra volt számítva, különösen az utóbbira, a melyről a tóságok halászai országszerte azt tartják, hogy azért fekszik meg a nádak tövén, mert az ifjú gyökérsarjakat a szájába veszi és szopogatja. Ezt a szopogató tulajdonságot sok halász arra használja fel, hogy a nagy pontyot szállíthassa, a nélkül, hogy ez csapkolódnék, a mihez nem kell egyéb, mint az, hogy az ember mutatóújját a nagy hal szájába dugja. Magam is tapasztaltam, hogy a hal, így szállítva, csakugyan nem vergődik.

Ez volna a tulajdonképeni hajtóhalászatnak a foglalatja.

Helyenkint a hajtás más halászati módoknál is alkalmazásban volt. Így a szolnokiak a Zagyván és Tiszán az öreghálóval való halászáskor egy mázsás golyóval zavarták ki a halat a folyófenék lyukaiból; a kunszentmártoniak az egyágú szigonynyal turkáltak; végre szokás a Balaton némely részén akkor, a midőn a vízen húzzák ki a hálót, az evezőkkel az ülőpadokon dörömbölni, hogy a hal a gyalomkátába beriadjon.

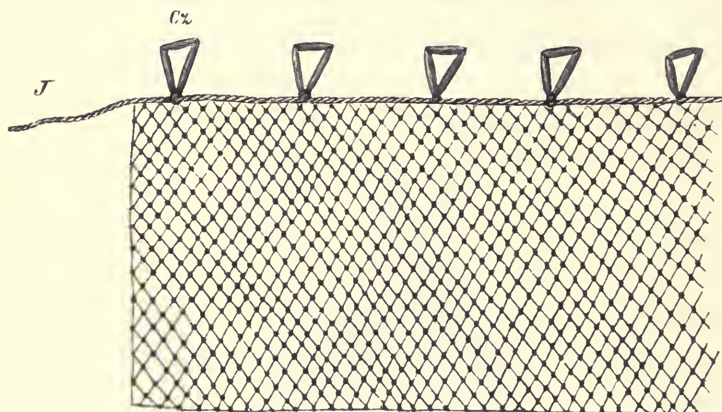
V. ÁLLÍTÓHALÁSZAT.

Az állító halászat, a mennyiben hálóval űzik, bizonyos rokonságot vall a rekesztő halászattal; lényeg szerint azonban két pontban különbözik tőle; t. i. hogy nincs szilárdan helyhez kötve és hogy nincsenek semminemű *tévesztő kapui, kotróczái, kürtői.*

A hálókkal űzött állító halászat lényege az, hogy a hal az igen engedékeny, finom hálózatokba belé bonyolódjék s így szárnyainál és szironyfedelékjénél fogva veszszen rajta.

A régibb keletű magyar állítóhalászat kétféle hálót ismer: az egyik a *métháló*, a másik a *marázsaháló*.

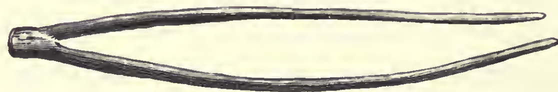
A méthálót a 203. ábra mutatja, hol is *J* a háló föle, egy vékony

203. ábra. Métháló.

kötél; *Cz* a *czötkénypóta*, mely a czötkény — Euphorbia palustris —, egy farkasfűtej-féle mérges növénynek ujjnyinál erősebb, belől igen taplós, különben elég szilárd kérgű kórójából készül.

A finom fonálból kötött, meglehetős öregszemű háló 30—40 m. hosszú, 1.5—2 m. széles és se ina se köve.

204. ábra. Métfa.

Ehhez a hálóhoz tartozik a *métfa* (204. ábra), a melyre a háló czötkénypótáinál fogva igen könnyen fölfűzhető s a melytől a háló nevét bírja; mert közkeletű neve Szeged körűl csak «*czötkényháló;* a métfát s ezen a soron a méthálót Tápén találtam igen öreg halász száján-kezén.

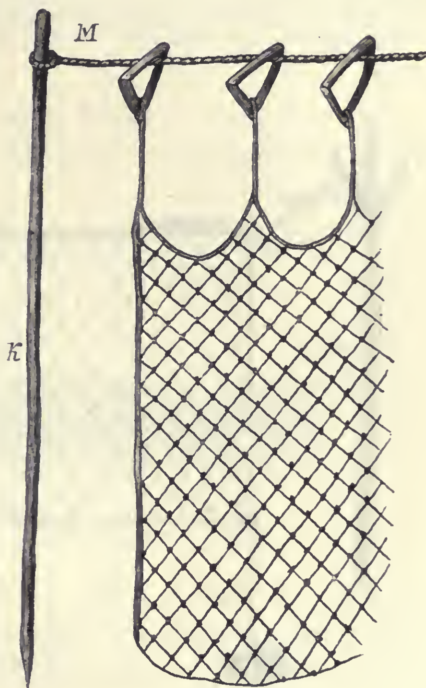
A méthálóval való halászat a következő:

A halász felkeresi az állóvizet, tehát leginkább a folyó holt ágait,

a *vápákat* és *morotvákat,* a melyekről tudja, hogy nem gyökeresek; ott beteszi a hálót, mely úgy, a mint fonalzata megszívja magát, lassan alásülyed; ekkor lehetőleg széthúzza.

A háló így a czötkénypótáknál fogva úszik, még pedig szabadon, mert nincs kikötve. Ez a betevés estvefelé történik s a halász éjen át ott hagyja a szerszámát.

A hal odaér a hálóhoz, a háló enged s épen ez való arra, hogy a hal akár szironyfedelékével, akár hónaljszárnyával beléakadjon a háló szemébe, a mi vergődésre, ránczigálásra készti. Ekkor már veszve van, mert minél jobban hánykolódik, annál jobban bonyolódik a hálóba. Az erős hal így magára szedi az egész hálót, de nem bír szakítani, mert a háló mindig enged.

205. ábra. A marázsaháló fölállítása.

Reggel kiszáll a halász, szétnéz a vizen s már a czötkénypóták összekuszált volta megmondja neki, hogy préda esett.

A *marázsaháló* majdnem szakasztott olyan, mint a mětháló s csak annyiban különbözik, hogy a czötkénypóták *ráklábakhoz* vannak kötve, azaz nem a háló föléhez, hanem az innen kiinduló kettéoszló madzagokhoz; — és hogy a felállítása más.

A marázsaháló fölállítását a 205. ábra magyarázza.

Kell hozzá két *marázsakaró* — egyike itt van (*K*); a két karó között van kifeszítve a *marázsapalló,* vagy *marázsaderék,* egy erős zsineg (*M*), melyre azután reá vannak fűzve a czötkénypóták, a mint a rajz mutatja.

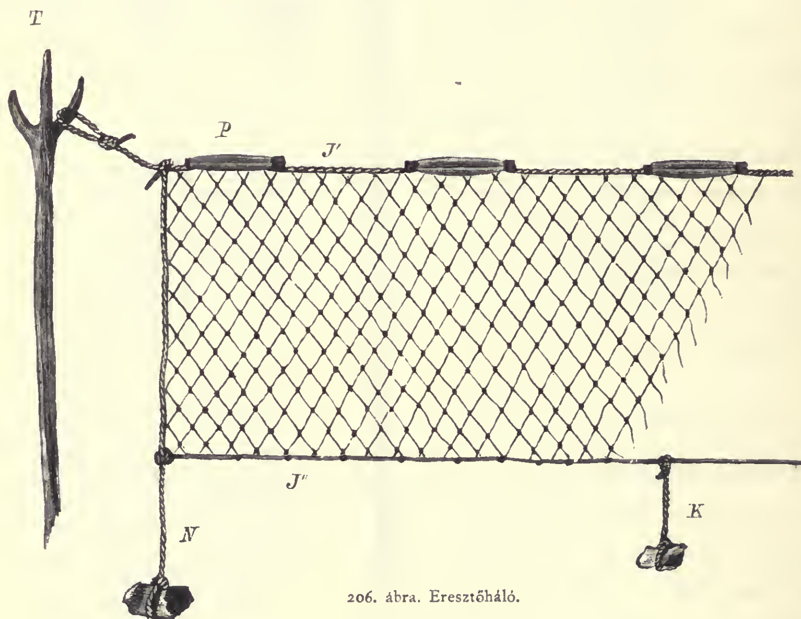
Ha a háló igen hosszú, a derekát itt-ott beszúrt nádszálakkal támasztják meg.

A háló egyébként minden súly nélkül való és öregszemű, úgy,

hogy a fejével még a derekabb hal is keresztül bujhat ugyan rajta, de már hónaljszárnyaival megakad.

Könnyen érthető, hogy a megnyaklott hal vergődik, mindinkább magára szedi a hálót, belébonyolódik s végre rajtaveszt.

Ujabb időben mind nagyobb és nagyobb elterjedése van egy egészben hasonló halászati módnak, melyhez a hálók a külföldről kerülnek. A tihanyiak e hálókat, az anyag után indúlva «*pamukhálónak*», a velök élő halászt «*pamukosnak*» nevezik.

206. ábra. Eresztőháló.

Közkeletű neve «*eresztőháló*»; eredete szerint alkalmasint német, mert megfelel az Itzehoe körül dívónak.*

Keszthely körül az életrevalóbb halászság bolti pamutból már maga köti eresztőhálóit.

Az eresztőháló napközben a terítőkarókon szárad; estvefelé felszerelik, hogy északára beereszthessék.

Ám lássuk szerkezetét, még pedig a 206. ábrán.

Itt *T* a terítőkaró, még pedig a szélső; körülbelől 10—10 m. távolságban és vele egyenes sorban áll a többi karó.

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei etc. 1886. p. 617.

Az eresztőháló a Balaton körül 80 m. hosszú, 2 m. széles, öregszemű. Van *I'*, felső ina; *I"*, alsó ina; vannak pótái (*P*), melyek kettős tövesgyékényből, tehát nem a gyékény leveleiből valók.

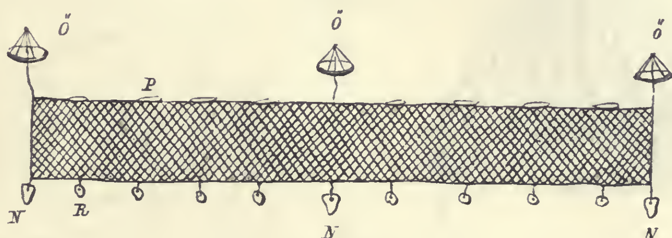
Alsó inán legszélről a *nagy kövellő* (*N*), egy ökölnyinél nagyobb kő van behurkolva, melytől minden második méterben következnek a *kövellők;* ezek kisebbek; de a háló hossza közepén ismét egy nagy kövellő van.

Egy «eresztés» 6—40 ilyen háló, a melyek szélső madzagjaikkal — a rajzon az, a mely a terítő-karó (*T*) ágasába van beakasztva — össze vannak kötve.

Egy ilyen *eresztésnek* minden egyes hálója «*egy vég*».

Felállítva, egy vég így van felszerelve. A magyarázatot a 207. ábrához kötjük:

Itt *P* a pótás felső in; az ellenkező az alsó in, t. i. a köves.

207. ábra. Az eresztőháló «egy vége».

Az eresztőháló *köves inán* *N N N* a szélső, és középső nagy kövellők; *R* a kövellők. Minden nagy kövellővel szemben — tehát a háló föle felett — látunk egy sajátságos süvegforma szerszámot lebegve, madzaggal a háló föléhez kötve: ez az *őr*.

Az őrt nagyobb alakban a 208. ábrán láthatjuk. Az egész alkotmányhoz kell egy abroncs és válogatott tövesgyékény, a melyből 6—12 szálat összekötnek, csillagszerűen kiterítenek, azután ráhelyezik az abroncsot, úgy, hogy a kötött bog a közepére essék; azután megtörik az egyes szálakat és süveg formában egybe foglalják, a mely egybefoglalásról még lesz szó, mert az igen fontos egy dolog.

Természetes, hogy a midőn a hálókat elsülyesztik, az őr a víz felszínén úszik s megadja a módot, hogy a halász a szerszámot megtalálhassa.

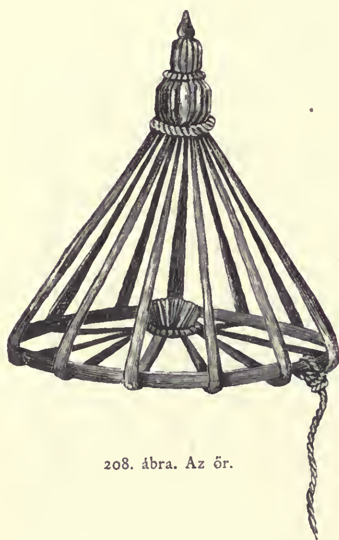
Már ebből is gyaníthatjuk, hogy a hálón lévő póták (*P*) nem arra

valók, hogy a háló fölét a víz színen tartsák, hanem csak arra valók, hogy a háló a víz alatt — hová a kövellők lehúzzák — falszerűen megálljon.

Feszülnie sem szabad a hálónak, mert épen a lazaság teszi fogóssá, ez bonyolítja be a halat; ezért a 80 méteres hálót csak mintegy 60 méterre nyujtják ki, hogy sora hullámos legyen.

Ám lássuk a beeresztést, még pedig a Balaton-Füred városi halászok kimívelt s immár magyar mesterszavakhoz kötött módja szerint.

A beeresztést bödönhajón három ember végzi.

208. ábra. Az őr.

Halász mesterszóval kifejezve: az egyik *kíséri*, azaz kormányozza a bödönt; a másik *húzza*, azaz evez; a harmadik *ereszti*, t. i. a hálót sorba beeresztgeti, ügyelve, hogy rendesen alászálljon.

Balaton-Füred vidékén a nagy kövellők közül a két szélső a *végkő*, a középső az *őrkő*; a póták neve: *fiókgyékény*; a háló maga a *selyem*. Minden vég- és őrkőnek megfelel egy őr.

A hálót mindig szél mentén eresztik a vízbe: «rakják». Természetes, hogy a hálót — hosszát értve — lazán beeresztvén, az csak ott feszül, a hol a kő húzza, a két kő közötti rész ellenben szabadon hullámzik; így átbúvók keletkeznek, halásznyelven ez az *átolja;* s minthogy a szomszéd hálók közt ez a legszűkebb rész, a melyen a hálók közé került

209. ábra. A kaczér.

halnak át kell jutnia: itt nyaklik meg legtöbbször; ezért mondják: «mindig átoljával akad meg a hal».

Ezeket a hálókat a Balaton körül különben még *vetőhálóknak* is nevezik.

Az eresztőhálóval való halászat azonban nem csak nyáron át folyik, hanem űzik azt már jégszakadáskor is.

Ám ekkor az őrrel nem lehetne boldogúlni, mert ez, két jégtábla közé kerűlve, menthetetlenűl szétmenne s a halász abban a rengeteg vízben igen könnyen elveszthetné szerszámját. Hogy e baj ellen biztosítsa magát, más jelt eszelt ki és olyan névvel látta el, mely csak a magyar ember eszejárásától telik.

210. ábra. Kereső.

Ez a jel a *kaczér* (209. ábra), egy karcsú gyékénynyaláb, a melyet az őr helyére kötnek.

És miért *kaczér?*

A Balaton *eresztőse* e kérdésre azt mondja: «mert könnyen enged, mikor a jég tologatja; aztán ha meg is szorítja, hát se baj!» — A kaczér asszony képe!

Ez azután istenigazában magyar észjárás!

Már említve volt, hogy az eresztőháló őrén a búb kötése nem mindegy-dolog: mindenik eresztős másképen köti, azért, hogy fölismerhesse a szerszámját.

De az őr búbjának a kötése még nem elégséges biztosíték arra, hogy a szerszám más kézre ne kerűl-

211. ábra. Jeles-póta kötései.

jön, mert a Balaton is csak olyan, mint a kaczér asszony, azaz változik a kedve.

Ma síma tükör, mely a fölötte lebegő küszvágó madárnak minden tollacskáját visszatükrözteti; holnap haragvó hullámtenger, mely elnyelné a világot. S a mikor ilyen, hát letépi az eresztő háló őreit, s ha partra nem sodorja, hát szilánkokra szedi széjjel.

A mikor azután a víz lecsendesedett, az eresztős kiszáll a vízre; hosszú kötélre köti azt a furcsa, körmös vasszerszámot, melynek neve *kereső*, képe pedig a 210. rajz; a part szerint valahogyan tájékozódik a hely iránt, a hol eresztőhálói ki voltak vetve, meg avval is számot vet, hogy merről járt a szél, merre vihette hálóit; azután kiveti a keresőt s addig-addig szántja vele a vizek mélységét, míg végre is hálóra akad.

De a mikor hálóra akadt, még mindig az a kérdés, vajjon az övé-é? Mert mikor a Balaton rossz kedvében van, össze-vissza kavargat az mindent, úgy, hogy a füredi ember Fokon, a foki Füreden akad a magáéra. Hogy tehát minden eresztős felismerhesse a szerszámát, még akkor is, ha a szél letépte, a víz elvitte a háló őrét, arra való a «*jeles-póta*».

A jeles-póta mindenik végnek a legszélsőbb pótája, a melyet mindenik halász más-más formában szokott kötni s a melynél fogva szerszámját biztosan felismeri.

Hogy milyenek ezek a kötések, a 211. rajz törekszik magyarázni.

VI. KERESŐ HALÁSZAT.

A *keresőhalászatot* az jellemzi, hogy a halász folytonosan mozogva iparkodik prédáját megejteni.

A rekesztőhalászat szerszámja várja a prédát, a kerítőhalászat bizonyos pontra veti magát, az emelő és állító azonképen, a keresőhalászat pedig bejárja a vízterületet s az útjába kerülő halat fogja el.

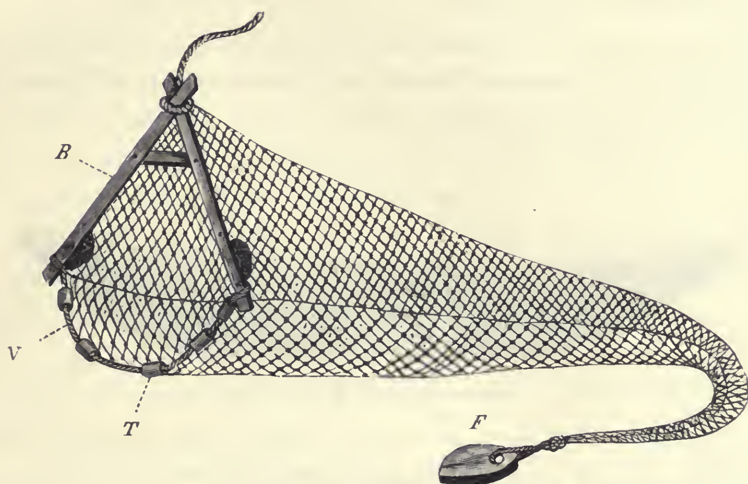
A keresőhalászat jobbadán ladikkal jár; de van egy szerszáma, a melylyel a halász begázol a vízbe, s van egy szerszáma, a melylyel a partról dolgozik.

A keresőhalászatnak legrangosabb része a *keczézés* — Komáromban *koczázás* —, melyet kétféle szerszámmal űznek.

Az egyik szerszám a *kuszakecze*, a másik a *hosszúkecze*.

A kuszakeczéről, mint a mely bizonyos ősrégészeti jelentőséggel is bir, már a magyar népies halászat ősi elemeiről irott szakaszban volt szó, s onnan tudjuk, hogy hálórésze háromsoros, t. i. két öregszemű tükörháló közé egy finom háló van foglalva. Igy tehát a hal ebben is úgy akad meg, mint a hogyan ezt a kecsegehálóról szóló két rajz, kivált pedig a 167. ábra világosan magyarázza.

Tudjuk azt is, hogy a kuszakecze ina hosszú, a *bónéfáról* félkörben lecsüngő, súlyozása pedig 7 vagy 9 lószárcsont, felváltva ólomkarikával.

212. ábra. Hosszúkecze.

Az ín lazaságának, úgy a sajátságos súlyozásának is nevezetes jelentősége van. A kuszakecze ugyanis *fenéken járó szerszám*, a víz feneke pedig sokféleképen gödrös lévén, természetes, hogy a lószárcsontos, hosszú ín igen jól alkalmazkodik a fenékhez, gödreihez, s igy az utóbbiakból a halat kizavarja s a keczének szökteti, a hol azután rajtaveszt.

A kuszakecze kivált Csongrád, Szeged és Szentes körül dívik, a hol sok olyan halász akad, a kinek ez a főszerszáma; de általában is el van terjedve ott, a hol törzsökös magyarság halászsza a folyókat.

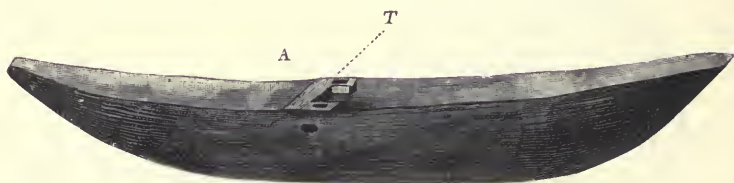
Legközelebbi rokona a *hosszúkecze* (212. ábra), mely Csongrád körül a kuszakeczével együtt fordul elő, de már Körös-Tarcsán, továbbá a Krasznán csak egyedül dívik.

A hosszúkeczének fája szakasztott olyan, mint a kuszakeczéé, neve is ugyanaz, t. i. bónéfa. A szegedi halász ezt a fát «*keczekörömnek*», a Drávafok halászsága «*kakasülőnek*» mondja.

Az irodalomban sokszorosan találkozunk a «*bónéháló*», «*pónéháló*»-féle kifejezésekkel, melyek onnan erednek, hogy némely vidéken az egyes halász a keczét fája után egyszerűen «*bóné*»-nak mondja.

A mi rajzunkon a Körös-Tarcsán dívó hosszúkecze van bemutatva, melynek részei a következők: *B* a bónéfa, *V* a *vasasín*; rajta *T* a *turbukvas*; a kecze farkán *F* a *farkalója*, egy lapos, lyukasztott kő, mely arra való, hogy a hálót a folyó fenekén való vonszoláskor kifeszítse, illetőleg nyitva tartsa.

A mint láthatjuk, a hosszúkeczének is laza az ina, turbukvasa pedig nincsen szilárdan reáverve, hanem cséveszerűen szabadon forog, úgy, hogy az ín mintegy kereken jár.

213. ábra. Egy törzsből vájt csónak.

Ezek a keczék a tulajdonképeni fenékhalászat szerszámai s tudtom szerint ilyen alakban nyugot felé nem terjednek tovább. Vajjon a keleten előfordúlnak-e s ott melyik tájon, az eddig ismeretlen.

A keczékkel való halászatot a Tisza mentén keczézésnek, Komáromban koczázásnak, a vele halászót keczésnek, illetőleg koczásnak mondják s a halászatnak ez a neme a «kishalászat»-hoz tartozik.

A keczékkel is «víz alá» halásznak, vagyis víz mentén, nem pedig ellenében s leginkább ennél a halászatnál járja az ú. n. *cziklendezés, cziklonyozás, csiklózás,* vagy *kallózás,* a melyet itt is érintenünk kell.

Mint tudjuk, az ú. n. lélekvesztőkön vagy *kilincs*, azaz fül van, vagy egyszerűen egy megfelelő lyuk, a melyen át a *cziklonyt* vagy *kallószíjat* ki lehet dugni.

Ez a cziklony vagy kallószíj (lásd 156. ábra, *C*) egy hurok, a melybe az evezőt nyelénél fogva be lehet akasztani a végett, hogy

a halász félkézzel ∞-as vonalban, vagyis kavarva evezhessen, azaz *csiklózzon, cziklonyozzon, cziklendezzen, kálózzon* vagy *iklandjon.*

A 213. ábra a Krasznán, Kis-Majtényban dívó, egy törzsből vájt csónakot ábrázolja, a hol is *T* a tat, a melyen láthatjuk a kallószíjnak való lyukat, mely az oldal megfelelő pontján nyílik.*

A Kraszna halásza egyedül keczézik; bal kezével kallózva, lassan halad a folyóval, jobb kezével leereszti a hosszú keczét a folyó fenekére s a tartó kötelet ráveti a csökre vagy czibakra, csőszszögre, egy erős czövekre, mely a csónak belső falán s pereméhez közel van beverve, a mint a billeghálónál említettük.

A laza *vasasín* a folyó fenekéhez alkalmazkodik, s a rendesen fejjel víz ellenében álló hal belekerűl a keczébe.

Körös-Tarcsa halászai, mint mindenben, úgy a keczézésben is kiválnak a többiek közűl. Hosszú, sokszor 8 m.-nyi csónakjukon három-négy kilincs is van s így ugyanannyi *keczés* foglal rajta helyet, a mi egyike a legeredetibb látványoknak.

Csongrád keczés halászsága, mely vegyesen kuszakeczével és hosszúkeczével jár, sokszor tíz-tizenöt keczésből álló rajokban űzi e mindenesetre igen nevezetes halászatot.

Szeged halászainál a keczéken kívül a keresőhalászatnak még egy neme dívik, a melyet a kishalászok, kettős bokorba összeállva, gyakorolnak s ez nem más, mint a *gyérhálóval* való halászat.

A *gyérháló* tulajdonképen szintén kecze, de bónéfa nélkül való. Hosszú, hegyes, hozzá öblös szájú, öregszemű zsákháló ez, száján kötélből való kerettel, farkán kővel, inán — ennek két végén — rendesen egy 3—6 fontos ágyúgolyóval, vagy kővel. Ezt a hálót két csónak között eresztik a folyóba, a mikor is a két golyó lehúzza az inat a fenékre, a tartó kötelek ellenben nyitva tartják a háló száját.

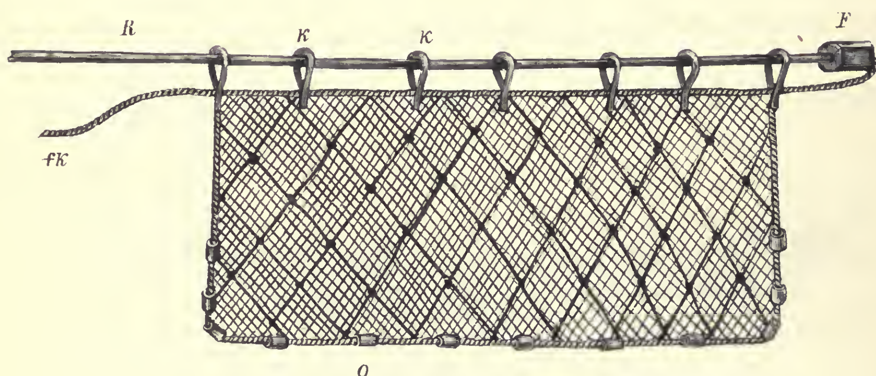
A gyérhálóval való halászat leginkább áradó, mély vízben dívik s eddig egyedül csak Szegeden akadtam reá; a kishalászok azonban csak ritkán élnek vele.

A keresőhalászatnak legérdekesebb szerszámai közé az a háló tartozik, a melyet a székelység némely helyen *vezetőhálónak*, más helyen *marázsahálónak* nevez.

* Lásd különben az ősi elemek közt.

Az utóbbi névvel már találkoztunk, még pedig az állítóhalászatnál (205. ábra) s láttuk, hogy sajátságos czötkénypótáinál fogva, erős zsinegre van fűzve s karók között van felállítva; a következővel annyiban rokon, a mennyiben ez is, fakarikáknál fogva, rúdra feszíthető. Úgy látszik tehát, hogy az elég sajátságos «*marázsa*» szó a felfeszítés, illetőleg felállítás módjára vonatkozik.

A székely vezető- vagy marázsaháló (214. ábra) olyan mint egy zászló; 3—3.5 méteres fenyőrúdra járó és háromszoros, vagyis két tükörháló között finom ínléhése van, a melyben tehát a hal úgy fogódzik meg, a mint azt a kecsegehálónál leírtuk és lerajzoltuk.

214. ábra. Székely vezetőháló.

Részei szerint van *rúdja* (*R*); *karikája* (*KK*); *feje* (*F*); *ólma* (O); *feszítőkötele* (*fk*), mely olyan hosszú mint a rúd.

Ez a háló a Küküllő mentén lakó székelység kezén van, s ez e hálóval az igen sajátságos, u. n. *suga-halászatot* űzi.

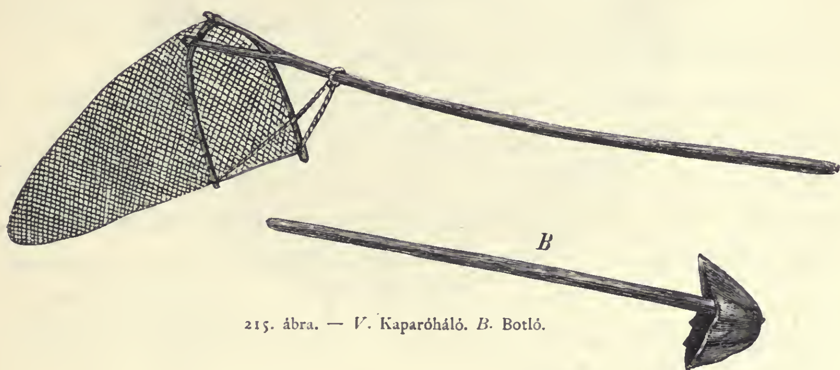
A halász vagy mezítláb, vagy bocskorosan folyó mentén indúl s a hol a víznek nagyobb esése van, a hol tehát zúgva siet, ott begázol, a hálót a rúdon úgy feszíti ki, a mint az ábrán látszik, azután beereszti a vízbe úgy, hogy az ólmos ín a víz fenekét éri.

Így tartva a hálót, a víz folyásával — sebességéhez alkalmazkodva — siet a halász is 20—30 méternyi darabon, miközben a feszítő kötelet engedi, úgy, hogy a háló mind összébb jár s végre is a feje közelében ránczosan együtt van. Ekkor a halász kiemeli a hálót s ha fogott, kiszedi a megnyaklott halat; újra feszít és tovább halad.

A halász jól tudja, hogy a halak épen erős folyásokban fejjel víz ellenében állanak s ilyen helyen mindig víz ellenében menekülnek is, tehát — okvetetlenül a hálónak szökve — rajta is vesztenek.

De van a marázsahálónak másféle alkalmazása is, még pedig pisztrángra szolgáló.

Gyergyóban, a Nagy-Hagymás felséges sziklavilágában van egy igazi gyöngy, a Gyilkostó, a melyről a halászéletről szóló leírások között majd bővebben szólunk, a hol a pisztráng óriási nagyságra növekedik. Itt a székely éjszakára rúdon járó, nagy marázsahálót állít a vízbe úgy, hogy a rudat a tóba veszett erdő valamely kiaszott facsúcsához köti, a hálót lazán kifeszíti s reggel kiszedi. Ritkán fog; de ha fogott, nagy hal a prédája.

215. ábra. — V. Kaparóháló. B. Botló.

A marázsahálóval való halászatnak a Gyilkostón dívó neme az, a mely majdnem azonos a Szegeden dívóval; lényeges különbséget csak a háló maga alkot, amennyiben amaz háromsoros, emez pedig csak egysoros.

A keresőhalászatnak rangszerint is utolsó szerszáma a *kaparóháló*, a palóczság »*kutyamászója*»; a Bódva-halász száján «varsaháló».

A magyarság partról, a palóczság «*pannalról*» vetegeti.

Az a halász, a ki a kaparóhálóval keresi a halászszerencsét, a valóságos istenadták közé tartozik; elmondhatja magáról, hogy «szegény embert az ág is húzza».

Szerszámja egy zsákalakú háló (215. ábra, *V*), mely patkóalakú kávára van vonva; ez a káva a rúd ágasához van kötve, még pedig

feje részén, a lábrészéről pedig tartómadzagok feszülnek. Ilyenformán a háló szája a halász felé tátong. A rúd 3—4 méter hosszú.

A halász kiválogatja a partnak azt a részét, a hol a víz feneke tiszta és lankásan mélyedő s jó messzire veti be a hálót, azután pedig, mintha gereblyélne, úgy húzza a patrra, tehát magafelé halászik.

Rendszerint csak apró küszhal és keszeg a sovány préda, mely nem igen terheli azt a foltos vászontarisznyát — ha van; mert a *kaparóhalász* akárhányszor csak úgy az inge hasítékjába csúsztatja a szerencséjét.

A Bódva-halásznak — Szendrő táján — ebben is bizonyos eredetisége van, amennyiben hálója szakasztott ilyen szerkezetű ugyan, de nagyon öblös; el is nevezi *varsahálónak.*

A szendrei varsahálónak járuléka azután a *botló* (215. ábra, *B*) egy 3—4 méter hosszú rúd, melynek vastagabb végére rendszerint valami ócska bőrdarab van rászegezve.*

A halász fölkeresi, rendesen másod- vagy harmadmagával, a Bódva csöndesfolyású, bokros helyeit, leginkább azokat, a hol a fűzbokrok a vízbe nyomulnak; beveti a varsahálót úgy, hogy szája a bokor felé áll s ekkor a czimborák a botlókkal jól megdöfögetik a bokor vízalatti tövét, gyökérzetét, hogy a halat a hálóba beriaszszák. Ezt a nevezetes műveletet azután «*botlólásnak*» nevezik, mely lényege és szerszáma szerint szakasztott az, a mi a székelység «*göbülése*» s a bodrogköziek «*zurbolása*».

Ez a magyar népies keresőhalászatnak a foglalatja.

VII. VETŐ HALÁSZAT.

AZ AMFIBLESZTRON.

A *vetőhálóval* való halászat a történeti halászati módok között a régiek közé tartozik, a mint ezt már az ősi elemekről szóló fejezetben ki is mutattuk.

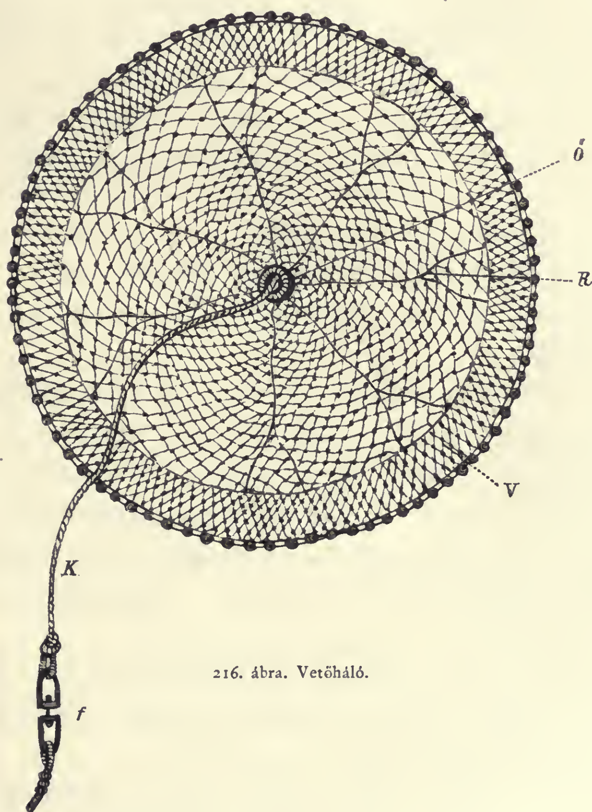
A tudományos közfelfogás az, hogy a kerek vetőháló, mely eldobva, ránczosan összeesik, azonos a görög amfiblesztronnal, mely

* Azonos a zurbolófával, göbülővel, buklóval. L. azokat.

szó a görögben ruhát és hálót is jelent, a mivel azután e hálónak magyar elnevezései is találnak, amennyiben neve vidékek szerint: pendely-, pöndöly-, péntő-, szoknya- és rokolya-háló.

A halászság csak ritkán mondja vetőhálónak.

Magyar földön a vetőhálónak két formája dívik, u. m. a keleti és a nyugoti forma; s van ezeken kívül egy változat is, a melyet a magyarság a «rácz» jelzővel szokott ellátni.

216. ábra. Vetőháló.

A keleti forma az, a melyet az ősi elemek néprajzi vonatkozású szerszámai között tárgyaltunk, mint olyat, a mely a Kaspitenger mellékén dívik, nálunk az Olt és a Berettyó mentén él s arról nevezetes, hogy csak összeesik, tehát inakkal össze nem húzható; a hal ennélfogva a háló szélén levő zacskókban, az u. n. *varsákban* fogódzik meg, a melyek ráklábra kötött *őrmadzagokkal* vannak felszerelve.

A nyugoti forma, mely a Tisza mentén, a Dunánál, a Sión dívik,

fel van hozva és le van írva a német és franczia halászati művekben is; rajzát a 216. ábrán látjuk.

Legszélén van az ólmos ina (*V*), melyen a lyukasztott ólomgolyók gyöngyszerűen sorakoznak; közepén van a *karika* (*Ö*), a melyen át a *tartókötél* (*K*) szolgál. A tartókötelen vas *forgó* van (*f*), mely arra való, hogy a pöndörítve röpülő háló a tartókötelet össze ne sodorhassa. Ez a tartókötél inakra oszlik, a melyek csillagsugárszerüen szétfutva, az ólmos ínhoz vannak kötve, sokszor ráklábra oszolván (*R*).

Minthogy a tartókötél illetőleg inai, a karikán át szabadon mozognak, az elvetett háló körtvealakra húzható össze.

A *pöndörös* vagy *vetőhalász* a folyóparton haladva, a vizek hirtelenül bemélyedő részét keresi föl; alkalmatos helyen megállapodik, a tartókötelet balkeze csuklójára hurkolja s e kézben karikára összefeji; azután úgy veti a hálót bal vállára, hogy a karika a vállán van, az *ólmos ín* pedig köpenyszerűen feszíti a hálót; erre a jobb kézzel megfogja az ólmos inat, egy darabját foga közé szorítja, mire hirtelen sarkon fordúl.

A háló ólmos ina a sebes fordulás következtében sodrásba kerül s a háló tányéralakra nyilik; a halász e dolgot úgy intézi, hogy a háló fordulás közben el is röpül s egész lapjával a vízre zuhan.

Természetes, hogy az a rengeteg ólom nagy sebességgel víz alá ragadja a hálót s mikor az ólmos ín a víz fenekét éri, a háló boglyaszerűen áll a vízben, leborítván a halat, a mely azon a ponton tartózkodott.

Mihelyt már most a halász a tartókötelet húzni kezdi, az inak összehúzzák az ólmos inat, a háló tehát körtealakú zacskóvá változik s az alatta lévő hal fogva van.

Ez a hálóvetés nagy gyakorlottságot kiván; s ez a magyar *pöndörösnél* meg is van. Nem egyszer láttam, hogy a halász pipáló halat vett észre s hibátlanúl rádobta hálóját.

Az inakra járó vetőháló átlag véve 2—2·5 méter átmérőjű. Akad olyan halász is, a ki — különösen magas parton — vállára sem veszi, hanem ránczokba szedi s egy fordulóval el tudja vetni.

A Dunán dívó úgynevezett *rácz pendelyhálónak* se összehúzó ina, se varsája nincs. Átmérője 5—6 méter; van *tartókötele* és ólmos ina. Ezt a hálót, nagy terjedelme miatt, nem lehet vetni.

A rácz pendelyhálót csónakra rakják úgy, hogy ólmos inának fele a csónak peremén átcsüng, a másik fele pedig a csónak fenekén van; kezeli pedig két ember.

Beeveznek a folyóba; mély helyre érve, a csónakot keresztbe állítják a folyással; ekkor az egyik halász a csónak orrán, a másik a farán foglal helyet; bevetik a vízbe a háló inának átcsüngő részét s minthogy a víz a csónakot viszi, gyorsan utána vetegetik az ólmosín többi részét is.

Itt tehát a víz folyása teríti ki a hálót, mely rendesen kissé egyenetlenül sülyed a víz alá; ólmos ina a mélységben összecsap s a háló, hólyagszerű burokká alakúlva, elfogja a halat.

A halászat e nemének képe, mely a legvonzóbbak közé tartozik, a magyar halászéletről szóló fejezetek között foglal helyet.

VIII. TAPOGATÓ HALÁSZAT.

A *tapogatóhalászat* két részre osztható: arra, a mely minden bizonynyal a legősibb halászati módok közé tartozik; és arra, a mely még fejlődőfélben van ma is.

Az igazán *tapogató* az ősrégi forma; az újabb módot inkább borítónak lehetne nevezni, aminthogy igaz, hogy az utóbbinak szerszámát némely vidéken *borítónak* nevezik is.

Az ember legrégibb szerszáma minden esetre a két keze, melynek bámulatos szerkezete még ma is — sőt ma nagyobb mértékben mint valaha — oly műveleteket visz véghez, a melyeket semminémű szerszámmal véghezvinni, pótolni nem lehet.

Ez a pótolhatatlanság egyfelől a kéz művi szerkezetében rejlik; ez pedig — másfelől — fokozódik azáltal, hogy a kéz művi szerkezete a tapintás érzékével is kapcsolatos.

Az emberi kéznek e két tulajdonsága úgyszólván segíti egymást. A tapintás és a hozzá illeszkedő kézmozdulat sokszor ösztönszerű cselekvésnek látszik; pedig rendszerint tudatos, az akaratnak a kifolyása; ezt különösen a hal kitapogatásánál tapasztalhatjuk.

A tapogatóhalász meglábolja a vizet, — rendszerint a köves, gyökeres és padmalyos helyeket, a hol a hal bujkálni szeret; — óvatosan s mind a két kezével belényúl a víz alá, még pedig úgy, hogy

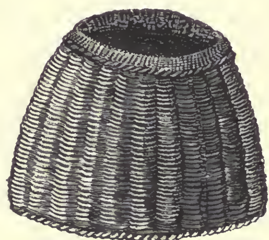
a kézzel mindig víz mentén keres. Ez a víz mentén való keresésnek leglényegesebb mozzanata, mert a kéz víz mentén és símogatva érinti a halat, a hal pedig a kéz símogatását a víz folyásával téveszti össze. A mikor a halász így a hal állását kitudta, mind a két oldalát enyhén símogatja s újjait begörbítve azon van, hogy a kopótyú táját kiérezze. A símogatás közben a halászember arcza merő feszült figyelem.

A mikor a halász a kopótyú tájával tisztában van, egyszerre jobb keze hüvelyk- és mutatóujjával körülfogja a hal nyakát, bal kezével pedig derékon ragadja meg, hogy a csapkolódást mérsékelje; — ekkor kiemeli.

Így bánik el a nagyocska hallal; de meg tudja fogni az apraját, sőt még az ügyes és rendkívül síkos csíkféléket, nevezetesen a kövi csíkot is, a melyet a kavicsok között folytatott ügyes tapogatással a markába szöktet, kavicsostól kiemel s a kezeügyében tartott csuporba eresztget.

A művelet egyszerűsége maga tanúskodik e halászati mód ősi volta mellett.

A *borítóhalászat* annyiban tapogató is, amennyiben a halász nem szemre, hanem véletlenre folytatja; szerszámjával majd ide, majd oda borít, a halat pedig a szerszámba való ütődésről érzi meg.

217. ábra. Magyar tapogató.

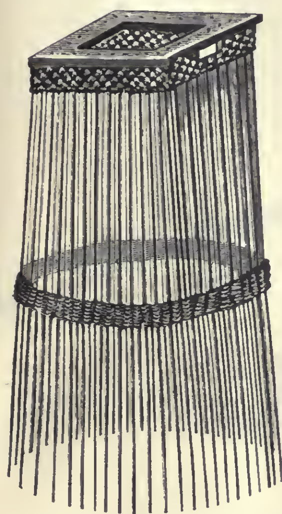
A tapogató szerszám kétféle: u. m. a nyél nélkül való és a nyeles; az előbbi a kezdetlegesebb s mindenütt található; MAGYAR LÁSZLÓ jeles Afrika-utazónk «*ginda*» név alatt Bihéből is említi s kiemeli, hogy a mi *tapogatónkkal* azonos.

A magyarság legelemibb tapogatója (217. ábra) fűzvesszőből való, tömött fonású és fenék nélküli kas, mely akár csirkeborítónak is használható.

Egészben petrenczealakú, felül szűkebb, alúl öblös. A tapogatóhalászság leginkább a tavaszi áradásokon s azokban a pocsolyákban használja, a melyek az áradás után mélyebb fekvésű helyeken maradoznak s a melyekben rendesen sok hal benszorúl. Legalkalmasabb az a víz, a mely csak térdig ér, mert mélyebb vízben megúszik a tapogató s ekkor bajos fenékig leszorítani.

A halász begázol a vízbe, két kezével megragadja a tapogató felső peremét s azután, karjait a mennyire csak lehet előre nyujtva, hirtelen leszorítja a tapogatót a víz fenekéhez. Ha halat borított, a hal beléütődik a tapogató oldalába, a mit a halász megérez; ekkor jobb kezével belényúl a felső nyiláson s kiszedi a prédát.

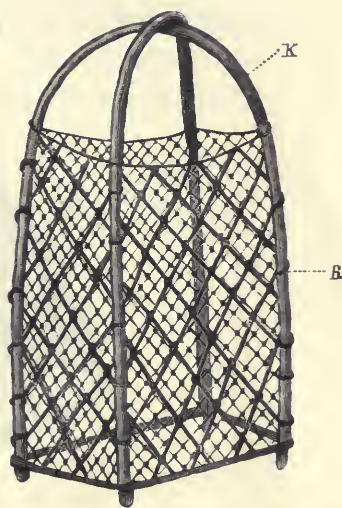
Nagyon érdekes látvány az, a midőn ilyen tapogatós avval a sajátszerű hirtelenséggel majd ide, majd oda állítgatja tapogatóját s minden állítás után, figyelő arczot vágva, egy kicsit várakozik, lesve, nem ütődik-e a hal a szerszámba.

218. ábra. Tapogató az Ecsedi láp vidékéről.

219. ábra. Kávás tapogató.

220. Szegedvidéki kávás tapogató.

Ennek a fűzvesszőből fonott tapogatónak azután vidékszerint sokféle változatai vannak, a melyek között a legszebb az, mely az Ecsedi láp vidékén, különösen Börvely faluban dívik (218. ábra).

Ennek a tapogatónak felső nyilását négyszögű tölgyfakeret alkotja, a melybe válogatott, erős vesszők szolgálnak; a vesszőket a keret alatt szép fonatú korcz köti össze, a melyben kétfelől a kéz számára *hagyás* van; a tapogató derekán ismét szép fonatú *korcz* fut körűl, mely a vesszőket kör formára sorakoztatja. Legtöbbször még az alsó szélén is van korczfonás, mely a tapogatót szilárdítja, mert a vesszők kitördelését lehetetlenné teszi. A Szernye tájain — nevezetesen Derczenben — dívó tapogató egészben hasonlít az előbbihez,

de felső kerete kerek s így az egész szerszám harangalakú, holott a börvelyi forma felül négyszögletes s alsó öble felé kerekbe megyen által.

A Tisza derekán, Szeged, Csongrád táján — lehet más pontokon is — a vesszőből fonott tapogató letünő félben van. Itt négyágú kávára feszített háló alkotja meg a tapogatót, a mint ezt a 219. ábra mutatja.

A *kávás tapogató* azután, épen úgy mint a vesszőből fonott, vidék szerint és kivált alak szerint különböző; így a Drávafokon, Kopácsi körül nyolczas a kávája s az egész tapogató alig mélyebb egy régibb időbeli esőernyőnél.

221. ábra. Boritó Velenczei tó körül.

Végre Szeged táján, a Gyevi fokon (Algyő), a tapogatónak legfejlettebb alakjára akadtam, mely a szerfölött ügyes szegedi halászságnak mai korabeli találmánya.

Ez a tapogató (220. ábra) a háromsoros hálórendszerre van fogva, a mennyiben két tükörháló közt finom, laza léhésháló található.

Könnyen érthetjük, hogy a *borított hal* ebben a furfangos szerkezetben úgy nyaklik, a mint ezt a kecsegehálónál, meg a székely marázsahálónál is bőven megismertük. Itt a halász bátran kiemelheti a tapogatót s nem szükséges, hogy a borított halat kezével hajhászsza.

A míg a fonott és az egyszerű hálóból alkotott tapogatók legfeljebb kötésig érők s átmérőjük alúl ritkán éri el az egy métert, addig az algyevi tükrös tapogató vállig ér és terjedelmesebb is.

A tapogató legközelebbi rokona a *borító*, vagy — fehérmegyei tájszólás szerint — *buréttó* (221. ábra).

Ez majdnem félgömbös harangalakú s szépen egyesített nyolczas kávára feszített hálóból való, felül megfelelő nyilással; ezen át egy nem egészen két méter hosszú rúd van kötve, mely nyélnek szolgál. Világosan látható, hogy ez tulajdonképen az ősi tapogatónak fejlett formája; s bár kezelése kissé több erőt kiván, ez elenyészik avval a hasonnal szemben, a mely a nyél hosszaságában rejlik. A halász evvel a borítóval kevésbbé riasztja a halat, mint a nyél nélkül való tapogatóval, a melyet csak kar-távolságnyira állíthat be a vízbe, holott a nyeles borítót, lábaitól számítva, közel három méterre vetheti be, tehát biztosabban lepi meg a halat.

222. ábra. Fertővidéki tapogató.

Érdekes jelenség, hogy a tapogatónak e fejlett formájával leginkább oly tóságok körül találkozunk, a melyeknek nagy kiterjedésű szélvizeik vannak, a hol tehát a halászatnak ez a neme már a természeti állapotoknál fogva is jelentőséggel bír. Így a 221. ábrán bemutatott borító a Velenczei tó körül használatos; az ellenben, a melylyel a tapogató-halászat tárgyalását berekesztjük s a mely válogatott vesszőkből való (222. ábra), a Fertő magyar halászságánál dívik.

IX. HUROKVETŐ HALÁSZAT.

Itt ismét oly szerszámmal van dolgunk, a mely egyszerűségével szinte reákényszerít, hogy őskorinak vegyük.

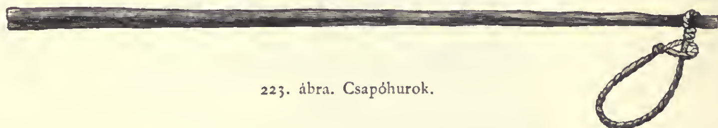
Ez a szerszám a *csapóhurok* (223. ábra), mely jobbára gyerek-

szerszám ugyan, de Győr táján — kivált Pinnyéden — halászember kezén is megfordúl.

Ehhez nem kell egyéb, mint egy könnyű, két vagy harmadfél méter hosszú bot — legtöbbször a népszerű «babkaró» is megteszi —, a melynek végébe a válogatott lószőrből sodrott, 10—15 cm. nyilású hurok van kötve. Ez a szerszám kizárólagosan csukára való s a hirhedt rablóhal természetéhez van alkalmazva.

A csuka t. i. megfekszik, azaz sokszor órán át is veszteg áll fejjel víz ellenében, közel a víz színéhez s lesi a prédát; ebben a megfekvésben oly makacs, hogy a parton megjelenő embertől sem riad meg.

A csapóhurok a halnak e tulajdonságára van alapítva s a halász így jár el: Mihelyt a halat észreveszi, jóval a hal feje előtt beereszti a hurkot a vízbe s a víz folyását felhasználva, azon van, hogy a hurkot a hal feje tövére usztassa; ekkor hirtelen megrántja a botot, a hurok a kopótyú táján összeszorúl s a hal kivethető. Ha a csuka egy-

223. ábra. Csapóhurok.

szer megfeküdt, húszszor, harminczszor lehet a hurokkal elhibázni a nélkül, hogy megriadna.

A csukának csapóhurokkal való halászása Európa nyugatán is el van terjedve — Németországban az u. n. «Hechtschleifen» — s a tudományban érvényes közfelfogás szerint a legősibb halászati módok közé tartozik.

X. SZIGONYOS HALÁSZAT.

A magyarság szigonyos halászata teljesen megérdemli, hogy e könyvben tüzetesen tárgyaltassék. Nemcsak fogás szerint való különfélesége, hanem a szigony nagy változatossága — legfőképen azonban az körülmény teszi érdemessé a tárgyalásra, hogy a halászatnak ez a neme határozottan leáldozó félben van.

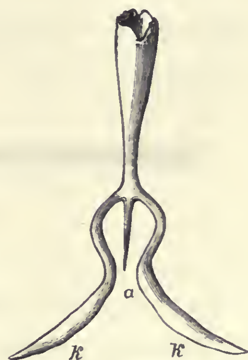
Sok vidéken immáron csak igen öreg halász emlékezik a szigonyra. A vizek megváltoztak s ezen a soron kimaradtak a szerszámok is. Nem egy vidéken — így a Balaton melléken — a szigonynyal

való halászat szigorúan — és helyesen is — el van tiltva; a szerszám itt csak a merészebb halász padlásán bujkál — a fedél nádjában —, eszi a rozsda; meg is eszi lassanként.

Tápé ősi hospeseinek ivadéka — a legvénebb — csak kegyeletből őrizte meg öregapja szigonyát és vágóhorgát.

Már pedig úgy e könyvnek őstörténeti, valamint a szerszámok ősi elemeiről szóló részéből is tudjuk, hogy a szigony mindenképen érdekes, tanúlságos szerszám; sőt az ősrégészet mai állása szerint — Boyd-Dawkins nyomán — az ember kezében a legrégibb halászó szerszám.

A szigonyok népies alakjai meglehetősen teljesen, tudtom szerint csupán Angolországból ismeretesek, hol összegyűjtésökre az első halászati kiállítások adták meg az alkalmat. Ekkor tünt ki, hogy az alak roppantúl változik s még egyazon vidék, illetőleg vízmellék sem bír egységes szigonynyal, úgyannyira, hogy a szemlélőnek úgy rémlett, mintha e szerszámnál minden egyes halász belátása és ízlése döntött volna.

224. ábra. Vasszigony angolnára.

Az *ágak* számában, a *szakák* alakjában, egymásközötti viszonyában, az egész szerszám formájában nagy eltérés mutatkozott akkor is, ha a szerszám egy és ugyanazon halfajra, pld. a lazaczra való volt.

Berlin muzeumában,* mely halászati szerszámok dolgában a leggazdagabbnak van elismerve, még a régibb vaskorból származó szigonyok is roppantúl eltérők s az egységes alak csak akkor jelentkezik, a mikor a halfaj természete kényszerítő befolyást gyakorol a szerszámra.

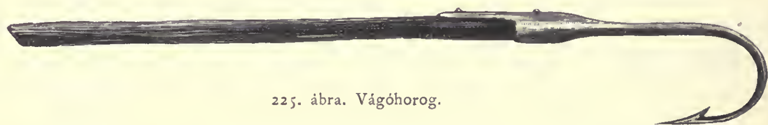
Ilyen egységes alak az angolnára való vasszigony (224. ábra, Lübbesee, állítólag ó-wend), melynek szerkezete valóban a halfaj tulajdonságából folyik. A rendkívül síkos, kígyótestű, hajlékony halat csak ez a szigony szúrja biztosan, mert a hal a két kés (*kk*) közé jutva, épen gerinczével kerül a szúró ág (*a*) alá s nem térhetvén ki a kések között, bizton áldozatúl esik.

* Märkisches Museum der Stadt Berlin etc.

A hol nem ez a viszony, ott a szigony ág és alak szerint nagyon ingadozik; de sőt még a nyélre való megerősítési mód sem állandó; némelyiknél makkra járó — mint ezt az ősi elemekben többszörösen is megismertük —, némelyiknél épen csak szegezhető, vagy köpüs.

A magyarság szigonyai, noha az alak, az ágak száma és hossza, a szakák, végre a megerősítés módja szerint nagyon változók, mégis — aránylag igen kevés kivétellel — kimívelt szerszámok; s ez mindenesetre bizonysága annak, hogy a szigonyos halászat a magyarságnak régi idők óta kedvelt halászati módja volt.

Mint tudjuk, a magyarságnak központi telepein, tehát leginkább a Tisza derekán, s innen a Maros és Körös alsó folyásán is, kizárólagosan a kétágú szigony dívik,* melynek szakái nem hegyesek, hanem az emberi újj körméhez hasonlók. Magában ez az egy körülmény nagyon fontos, mert a szerszám kimívelt volta mellett tanúskodik. A hegyes szaka, a hal testébe beverve, *hasít* is s ugyanazon a hasítá-

225. ábra. Vágóhorog.

son könnyen ki is szakadhat; holott a körömszerű *széttolja* a húst, mely a szaka mögött ismét összehúzódik s így a kiszakadást nehezíti, annyival is inkább, minthogy a körömszerű szaka nem is hasíthat.

Ennek a legmagyarabb, rendesen igen hatalmas vasnak, a melylyel a Tisza halásza régenten 3—4 mázsás harcsát sujtott vagy megdobott, mindig volt egy járulékos szerszáma, a melynek nyomát más népek ismertetett halászatában hiába kerestem; ez a *vágóhorog* (225. ábra).

Ez a vágóhorog egy 3—4 méteres rúdon köpüre erősített, hatalmas és szakás vaskampó, mely arra való volt, hogy a halásznak a szigonynyal megdobott nagy harcsával való küzdelmében segítségére legyen.

A szigony t. i. a halat mindig hátba találja; de ha a hal nagyon erős volt, a kiemelésnél, vagy tovairamodásnál a legjobb szigonyból

* Lásd az ősi elemek között.

is könnyen kiszakadhatott; hogy ez be ne következzék, a halász a vágóhoroggal a hal alá nyúlt s ezt a hasába vágta, így a hal háta és hasa felől volt meg ragadva s többé nem menekülhetett, ha mindjárt órákon át folytatta is a harczot szabadságáért. Ezt a halászati életképekben még közelebbről is látni fogjuk.

Ezenkívül megismerkedtünk Keszthely szigonyaival, a melyek nagyon kimívelt három- és négyágú rendszer mellett, megerősítés tekintetében a bronszkorba, részben a régibb vaskorba vágnak vissza,* s ebben az egy tekintetben megegyeznek egy Berlinben őrzött vasszigonynyal, mely Spandau környékén találtatott; ez állítólag ó-wend, azonban igen egyenetlen, durva munka, különböző hosszuságú ágakkal, otromba szakákkal.

Ezek után megismerkedtünk még a Bódva mentén dívó *nyakló szigonyokkal* is, a melyek az eddigi kutatások szerint egyedül állanak, szerkezet szerint pedig a kőkorszakig érnek; a Vág menti *galócza-szigonynyal*, mely a svájczi czölöpépítmények némely vas szigonyával egyezik; végre a Kun-Szent-Márton táján dívó magyar *dárdaszigonynyal*, melynek megerősítési módja bronszkori.**

Már magában ezek, a messze multakba visszavágó törzsformák is reáirányozzák figyelmünket a magyar szigonyos halászatra s ösztönöznek, hogy azt osztályozva szemléljük. Ám lássuk csoportjait.

A magyar szigonyos halászat vagy: 1. *szemre*, vagy 2. *vaktában* űzve dívik.

Szemre való szigonyozás az, mikor a halász tiszta, átlátszó vízben szemével keresi meg a halat, megczélozza a szigonnyal s így ejti hatalmába.

A *vaktában való szigonyozás* az, mikor a halász zavaros, nem átlátszó vizekben, oly helyeken, a hol a hal szeret tartózkodni, csakúgy találomra szúr.

De szemre szigonyoz akkor is, a mikor — pld. ívás idején — a hal a különben zavaros víz sekély helyeit keresi fel s a víz mozgatása által árúlja el jelenlétét.

És vaktában szigonyoz akkor is, a mikor a víz különben tiszta, de mélységénél fogva sötét.

* Lásd az ősi elemek között.
** U. o.

Az egyes szigonyoknál ezt külön jelöljük meg.

Ágak szerint van a magyarság kezén az egyágú szigonytól — *dárdaszigony* — kezdve a nyolczágúig, tehát 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ágú szigony.

Az ágak elrendezésére, állására és egymásközötti arányára nézve vagy *szúró a szigony*, mikor az ágak egyformán hosszúk s a nyél tengelyével párosvonalban meredeznek; vagy *kerítő a szigony*, mikor meredezés mellett, középső ága vagy ágai a szélsőknél rövidebbek, tehát a hal testét szúráskor körülfogják; vagy *oldalt vágó szigony*, a mikor ágai a nyel tengelyétől elhajolnak; vagy *nyakló a szigony*, a mikor nem szúrásra, hanem a halnak az ágak közé való beszorítására van szerkesztve; vagy végre *tűző a szigony*, a mikor ágai nem egy síkba esnek, hanem kettesével s keresztbe szembeállanak.

226. ábra *a* székely-, *b* Bodva menti dárdaszigony.

És most áttérhetünk a szigonyoknak egyenként való ismertetésére, megkezdvén a sort a dárdaszigonyokkal.

Legelől jár a Kun-Szent-Márton táján dívó bronszkori megerősítésű dárdaszigony, a melyet az ősi elemekben már be is mutattunk.

Ennek vasa közel méternyi, nyele 3—4 méter hosszú. Ezt a szigonyt vaktában, és sokszorosan inkább a halnak a gyökeres helyekből való kizavarására használják, mi közben megtörténik, hogy a dárdaszigony csupa véletlenségből egy-egy derék harcsát, csukát vagy pontyot fel is nyársal.

Ennek legközelebbi rokona a *székely dárdaszigony* (226. ábra *a*), melynek nyele csak 2 méternyi. Ez a dárdaszigony pisztrángra és pérhalra való; hegye és szakája gondosan ki van élezve, hogy a síkos, ovatos és fürge halat biztosan átjárja.

Késő őszszel, a mikor a pisztráng, és kora tavaszszal, a midőn a pérhal ívik, elindul a székely szigonyos másodmagával a sötét éjszakába; az egyik viszi a szigonyt, a másik a *világlót* a hátán és nyalábra kötve, vagy a *tidót* tarisznyában.

A *világló* vékonyra hasgatott vörösfenyőből van kötözve, lángja jó világosságot terjeszt s a fa szurkosságánál fogva nem is alszik el könnyen. A mint égés közben szenesedik, a székely kőhöz, fatörzshöz csapdossa, hogy a szene lehulljon, lángja föléledjen. Az éj sötétjében, komor fenyvesben vagy sziklaszorosokban elragadóan szép látomány ez.

A *tidó* (227. ábra) a nyirfa zsíros kérgéből van sodorva, rendesen öregarasznyi hosszuságú, kiválóan vigan lángol és világít.

Az így felszerelt atyafiak gázolva haladnak a patakban, mindig víz ellenében, mert a nemes hal is így áll fejével; tehát hátulról közelítik s azonkívül mindig tiszta vízbe tekinthetnek, mert a lépés által felkavart, zavaros víz a már meghalászott rész felé folyik.

A világító lesi komájának minden mozdulatát s ahhoz alkalmazkodik — megmegáll, újra indúl.

227. ábra. A tidó.

A másik *dárdaszigony* (226. ábra *b*) a Bódva mentén úri halászoknál dívik, kik a kora tavaszi kiöntéseken, kivált akkor, a midőn hirtelen fagyok állanak be s a kiöntést olyan átlátszó jég borítja, a melyen a csukát, harcsát meg lehet látni, kiszállanak s az ívó és kóborló nagyobb halat a jegen át dárdázzák.

A jégnek csak olyannak szabad lenni, hogy az embert épen — ha kissé ropogva is — elbirja, hogy a hegyes dárdaszigony könnyen lyukaszthassa.

A szigonyos itt egy élettani törvényre számít, t. i. arra, hogy a hal reászorúl oly vízre, mely a levegővel érintkezik s minthogy az összefüggő jégkéreg alatt csak ott ilyen a víz, a hol nagyobb levegőbuborékok támadtak — helyesebben szorultak — a jég alatt, a halak e buborékok mellett szeretnek veszteg állani, megfeküdni.

Ezekre, már a távolból is észrevehető buborékokra ügyel a halász, mert itt találja meg biztosan a prédát.*

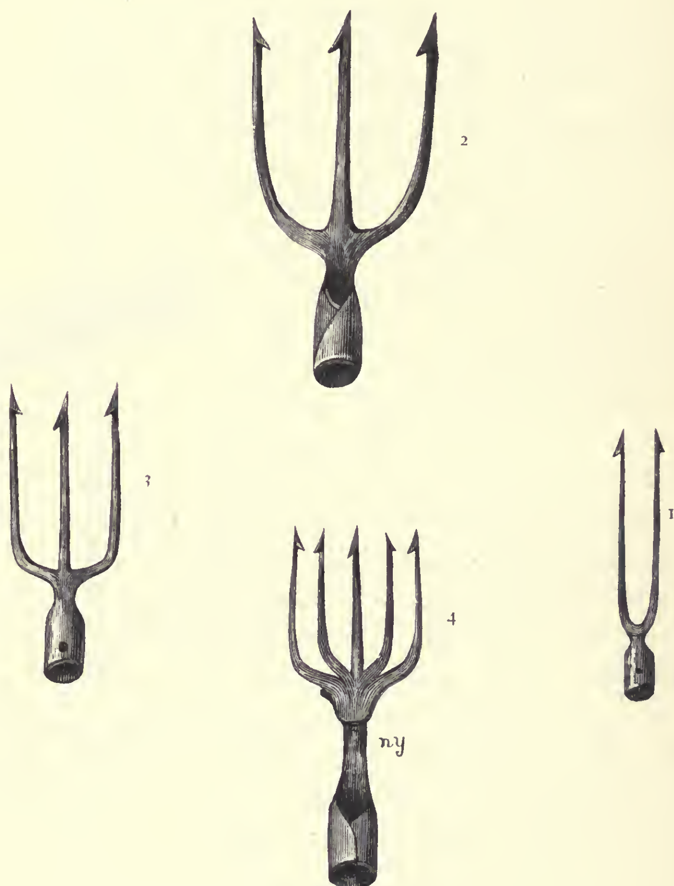
Megjegyzem, hogy ez úri szigonyt csak rajzból ismerem.

Az imént leírt dárdaszigonyok a megerősítés tekintetében köpüsök.

Vegyük immár elő a többágú szigonyokat.

* Lásd egyszersmind «Jegeshalászat» «dorongálás» alatt.

A Tiszán kutatva, meglepett, hogy Szolnokon nem két-, hanem háromágú szigonyra találtam, még pedig a háromágúnak *kerítő* és *szúró* alakjára. Ez a jelenség a szerszámok néprajzi értékére nézve igen tanulságos. A halászok váltig erősködtek, hogy szerszámjaik magyarok, de én az ellenkezőt állítottam, magyar-svábnak tekintettem és győztem is.

228. ábra. Szigonyok.

Szolnokon czéhes volt a halászság, a minek a központi telepeken nyoma sincsen; a megmaradt czéhkönyvből pedig kitünt, hogy a szolnoki halászság között régente csupa német név uralkodott, pld.: Wieser, Krotz, Hessperger, Svajger, Rottenfuss s csak később-ben vegyül közéjök kevés magyarság is, mint: Farkas, Tóth, Szabó.

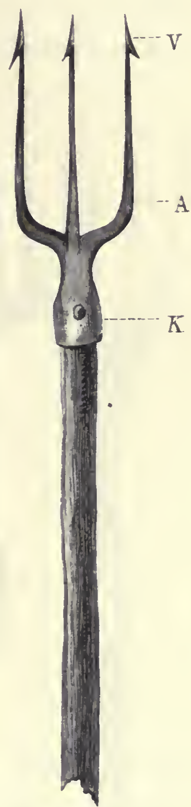
Sőt a német és tót név ma is előfordúl, még pedig az apáról fiúra szálló halászságnál, ezért háromágú ott a szigony. De az is igaz, hogy 1820-ig menve vissza, a szolnoki németnevű halászság már magyar nyelven vezette jegyzőkönyveit, számadásait.

Ez a szolnoki *háromágú* szigonynak a megfejtése s az igazi magyar szigony kétágú voltának bizonyítása.

A 228. ábrán (1) Körös-Tarcsáról való *új szigony*, kétágú törzsökös magyar forma, rendesen igen hosszú nyelen; sokszorosan télen lékeken át vaktában való szúrásra használják; főképen a Körös örvényes helyein, a hol a halak seregekbe verődve szoktak megfeküdni.

Ugyanezen ábra 2. száma Szolnokról való háromágú *szúró szigonyt* ábrázol; hatalmas vas, a lapban ellentétes állású, éles szakákkal. A 3. szintén Szolnokról való háromágú *kerítő szigony*; azért kerítő, mert középső ága a két szélsőnél rövidebb.

A 4. számú Tihanyból való ötös, mely azonban eredetileg hetes szúró szigony volt. Mint látjuk, ez a szigony merőben elüt a Keszthelyen dívótól, mert *nyaka* (*ny*) hosszú és *köpübe* végződik, holott a keszthelyiek megerősítési módja *makkos*. Ezzel a hatalmas vassal, mely 2·5—3 méteres nyelre van ráverve, az ívó csukát, pontyot és harcsát szigonyozzák a szélvizekben, tehát szemre.

229. ábra. Hármas szúrószigony.

A 229. ábrán lerajzolt hármas szúró szigony Kraszna menti; Kis-Majtényból való, a hol a Kraszna az Ecsedi lápba enyészik el.

Mesterszava a következő: *K, köpüje; A, ága; V, visszája;* van *nyele,* rendesen 3 méteres; köpüjén *szegező lika.*

Erős vas, a melylyel a Kraszna-halász leginkább a part alatt, tehát padmalyos helyeken, vaktában szurkál.

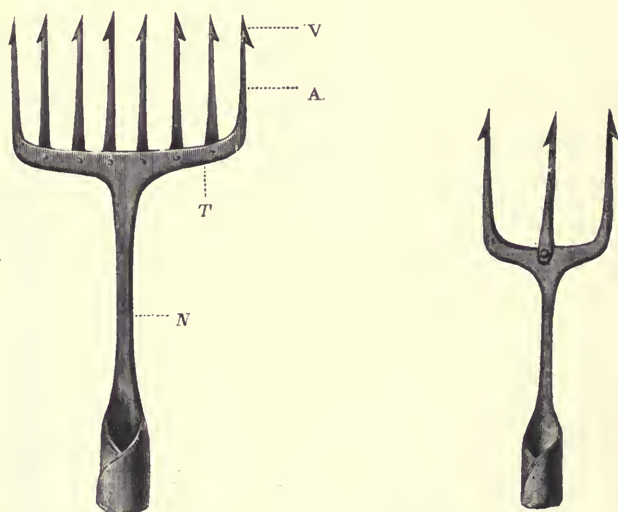
Kis-Majtény igazi halászfészek, sok eredeti szerszámmal, a melyre még rátalálunk; a *bárkarakodó* helyen, egy hatalmas füzesben, mindig

készen áll a szigony is, mert még nincsen eltiltva; pedig ritka hely az manapság, a melyen a szigony még nem bujkál.

Innen ismét a Balatonhoz kell visszatérnünk, hogy az ősinek bevehető halászság szigonyait megismerhessük.

Az eddig leírt szigonyok mind vagy egy darabból valók, vagy szilárd forrasztású szerszámok voltak; a Balaton mentében Kenessén akadunk először *szeges szűrő szigonyokra,* a melyek ezenkívül még forma tekintetében is törzsökösök.

A mi ezeket a szigonyokat leginkább jellemzi, az a hosszú nyak,

230. ábra. Nyolczas és hármas szigony. Balaton.

a keszthelyiektől elütő köpüs megerősítés és a közbülső ágaknak a *tartó vashoz* való szegezése.

Az ágak száma 3-tól 8-ig terjed.

A 230. ábrán legelőbb is a nyolczas szigonyt látjuk, melynek mesterszavai következők: *K, küpű; N, nyak; T, tartóvas; A, ág; V, visszája,* néha «*viszja*».

A másik, hármas szigony, melynek mesterszava ugyanaz, a mi a nyolczasé.

A szakák a tartóvashoz keresztbe s felváltva erre-arra, tehát a szigony lapjában ellentétesen meredeznek és éleshegyesek.

Ezek a kimívelt szigonyok átlag 3 méteres nyelre vannak rásze-

gezve; ez a nyel a szigony lapjának megfelelően lapos; rendesen fenyőléczből való, melynek épen csak élei vannak le gyalulva. Ez a lapos nyél azokat a szigonyokat jellemzi a melyekkel a halász nemcsak szúrja, hanem meg is dobja a halat.

A mikor t. i. mélyebb szélvizekben a nagy hal reászorúl eleven vízre — a mely a levegővel érintkezik —, felszáll, «pipál» és természetes, hogy azon a ponton a vízhullám karikákat hány; ezt a bödönhajón lassan evezgető halász gyakorlott szeme már messziről észre veszi s 6—8 méternyire közelít. Ekkor vízszintesen ragadja meg a szigonyt s úgy dobja el, hogy a nyél lapos oldalával megúszik és tovasíklik a vízszínen. Természetes, hogy a szigony súlya kissé a víz alá meríti a maga végét s így a vas a halat a víz alatt, rendesen a hónaljszárnyak táján éri.

231. ábra. Velenczei szúró szigony.

Világos példája annak, hogy halászati tekintetben szomszédos helyek szigonyai elütő törzsalakot mutatnak, a Velenczei tónál dívó *szúró szigony* (231. ábra), melynek ágai szétmeredők. Ez a hatalmas szigony négyes és ötös, egy darabból való igen kimívelt kovácsmunka, éleshegyes, szembenálló szakákkal. Nevezetes, hogy igazi törzsformával van dolgunk, mely e tó körül minden ponton egyforma.

A Velenczei tó halászsága e szigonyt épen úgy, dobja is, szemre is szúr vele mint a Balatonmelléki; de éven át leginkább vaktában döfögeti a zsombékok tövét, a hol a csuka megfekszik s a hova — közhit szerint — a nagy ponty eljárogat, hogy a nád édes gyökerét szopogassa.

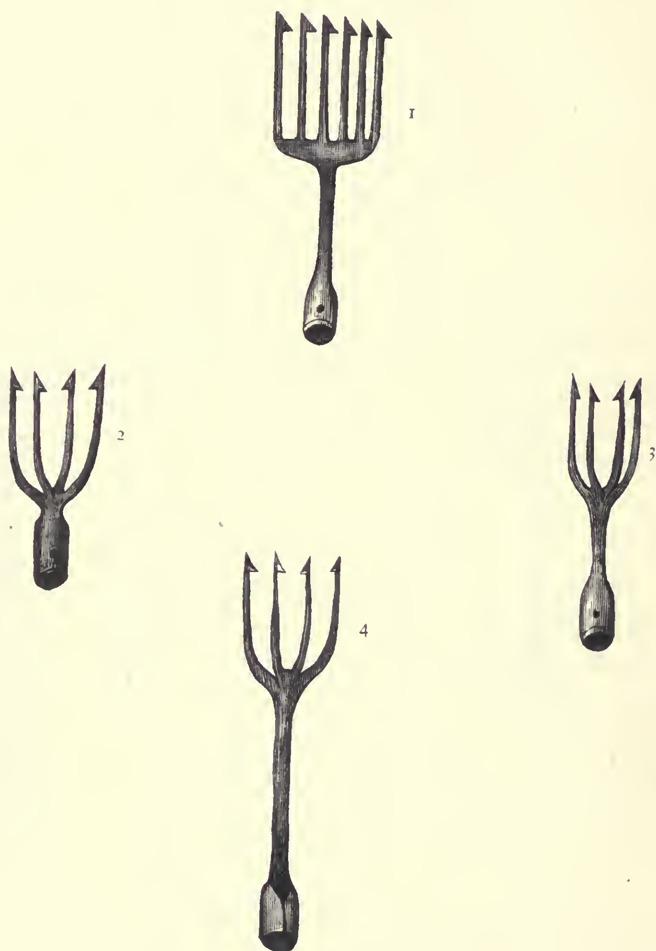
A Velenczei tó körül a szigony még nem bujkál; kedvelt szerszám, mely minden halászkunyhó táján kézügyben van.

A következő sorozatban vegyes alakú. részben mondva csinált szigonyokkal ismerkedünk meg.

A mint már Szendrő tájáról megemlékeztünk «*úri szigonyról*», még pedig dárdaalakúról (226. ábra *b*), másutt is akad efféle; ezek a

mondvacsinált szerszámok, a melyek alak és szerkezet szerint az úrhalász ízlésére s egyéni okoskodására vallanak.

Ilyen szigony a 232. ábrán 1, mely az Erdővidékről — Barótról — való. A szigony hatos, szúró; de inkább ágainak sűrűségében, mint a

232. ábra. Szúró szigonyok.

szakák elrendezésében rejlik az ő fogóssága. Szakái mind egy irányba s a szigony lapjába meredeznek.

Ezt a tulajdonságot a közhalászság szigonyán sohasem tapasztaljuk, mert valójában nem is okos; a közhalász szigonyán a szomszéd ágak szakái vagy szemben állanak egymással, vagy a szigony lapjából

egyik erre, a másik arra meredezik; könnyű belátni, hogy ezáltal mindenesetre megnövekszik a szigony fogóssága, mert a hánykolódó halat különböző irányok szerint tartja.

Már a Doroszlón — Bácsmegye — a Mosztongán halászó magyarság kezén levő négyes szigony szakái szemben állanak (2) s ez a helyes.

A Mosztonga szigonyosa hosszú, laposnyelű, finoman kiélezett szigonyát mindig a «*pipáló*» halra dobja; azért kizárólagosan erre, mert alig képzelhető víz, a melynek hala jobban rászorulna a víz eleven részére, tehát a felsőbb színre, mint a milyen épen a Mosztonga vize. Ez a víz alig lézeng, rendkívül hináros, hozzá széles vidék kender-áztatója s ezért a halat mindig a felszínre kergeti. A rozoga ladikján dobásra készen álló, élesen figyelő Mosztonga-szigonyos a szebb halászképek közé tartozik. A 4. számú szigony Balaton-melléki változat, melynél a *tartóvas* nincsen kifejlődve; ágai forrasztottak, nyaka hosszú, megerősítése köpüs; ez a forma leginkább Balatonfő körül akad.

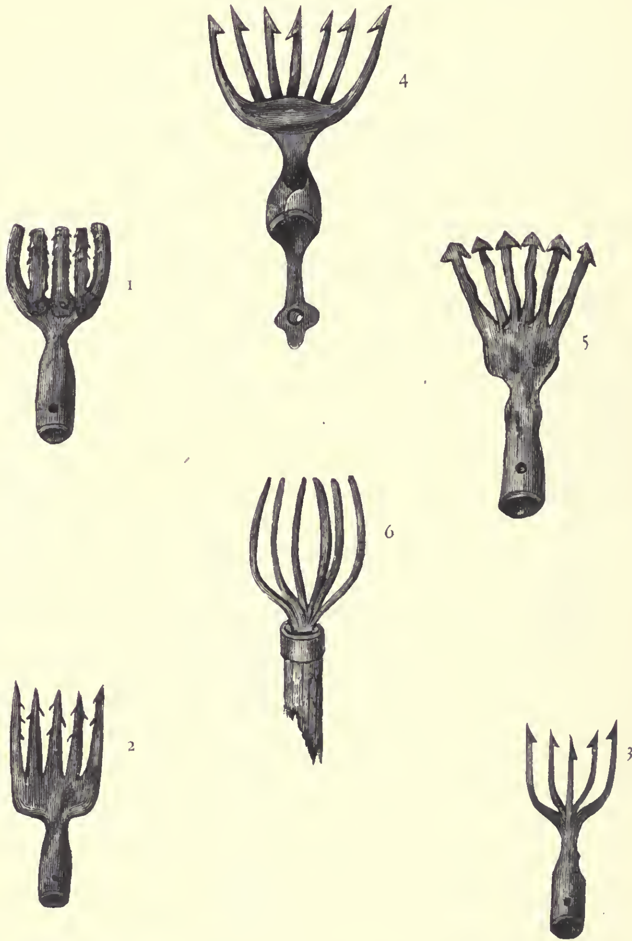
A leghosszabb nyakú, különben igen helyes szigony, Győrmegye egyik legsajátságosabb halászfészkében, Pinnyéden, dívik; négyágú s van egy nevezetes társa is, mely majd alább következik. Ez a Pinnyéd szigetségen fekszik, kerítőhálóin akad a legnagyobb és legformásabb halászkő, melylyel az ősi elemekben már megismerkedtünk.

A következő sorozat (233. ábra) a székelység szigonyait ábrázolja, melyek szerkezet szerint *nyaklók, kerítők* és *szúrók*, de a kerítő alakon kívül, mely az Olt alsóbb folyásán, úgylátszik, állandó törzsforma, egészben véve alak szerint ingadozók. E jelenségnek természetes oka az, hogy a hegyi vizek sem egyformák s így a szerszám azoknak helyi természete szerint fejlődik.

Már inkább nyakazó, mint nyakló szigony az 1 alatti, mely Egyházas-Oláhfaluban «*botosászó*» név alatt került meg; neve a botos kölönte nevű haltól ered, a melyre használják. A hal nagyfejű — békafejű, innen néhol «békahal» is — s a nép a csunya fejet itt-ott mérgesnek is tartja, tehát levágja. A botosászó halász azon van, hogy a halat nyakszirten üsse, a mikor a vésőszerű szigonyágak a fejét leroncsolják. A vas kicsiny, nyele 1·5 méter hosszú s minthogy a vas a patak kövein hamar tompúl, a halász csak roncsolva ejti meg

prédáját. Az egyes ágak oldalt szakások, hogy a közéjök szoruló kis hal is rajtaveszítsen.

A 2. is *nyaklószigony*, Felső-Rákosról való s az Oltba szakadó pisztrángos patakokban szolgál; ágai laposság mellett hegyesek; de

233. ábra. A Székelység szigonyai.

minthogy a kavicsokon hamar tompúlnak, a halász a belső szakákba veti bizodalmát s azon van, hogy a hal két ág közé kerüljön.

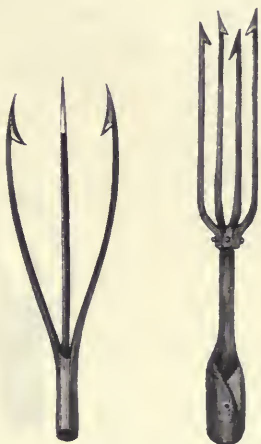
A 3. számú egy igazi ötös *kerítőszigony* s Oltszemről való. Középső ága a legrövidebb, szomszéd ágai hosszabbak, a szélsők a leghosszabbak, úgy, hogy az ágaktól megalkotott szigony éle félhold-

szerüen kávás s így a hal hátát körül is fogja. Ezt a szigonyt szemre használják.

A 4. számú Csik-Madarasról való s igen szép hetes-*szúrószigony;* 2·5 méteres mogyorófa-nyélre van alkalmazva s leginkább a malomzúgókban, nagy göbékben szemre használják; ez téli szigonyozás szerszámja is, a mint azt később látni fogjuk.*

Az 5. számú szúrószigony Egyházas-Oláhfaluról való; közszékely eszejárása szerint készült. Hat ága két oldalt is szakás; de a szerszám igen tökéletlen; se nem szúró, se nem nyakló, inkább csak roncsoló.

Az utolsó (6. számú) ismét inkább *nyakló-,* mint szúrószigony, Felső-Rákosról való s egyedüli nevezetessége az, hogy se köpüje, se makkja, hanem szögszerüen van megerősítve; vagyis az 1·5 méteres nyelbe beverve, melyet a hasadás ellen egy karika biztosít.

234. ábra. Háromágú tűző szigony. 235. ábra. Pinnyédi tűző szigony.

Az eddig tárgyalt szigonyok, amennyiben egynél több ágúak, az ágak fekvése, illetőleg rendezése szerint egy lapot alkotnak, vagyis az ágak összesége egy *élben áll.*

A *tűzőszigony,* ezektől eltérve, külön és önálló rendszert alkot. Ennél a szigonynál az ágak olyformán állanak egymással szemben, mint a mikor a kéz hüvelykujját a mutató-, középső- és növendék (gyűrűs) újjal állítjuk egymás ellenébe.

A két rendszer néprajzi értékére való tekintetből megjegyezhető, hogy a belső-ázsiai szigonyok is — ágak szerint — vagy *élben állók* vagy *tűzők.*

A háromágú tűzőszigonynak vasból való, igen szép darabját (234. ábra) a magyar Nemzeti Muzeum őrzi. Ez Sziamból való s igen tökéletes, finoman kidolgozott kovácsmunka. Ennek négyágú rokona az eddigi kutatások szerint csupán Győrmegyében, Pinnyéden —

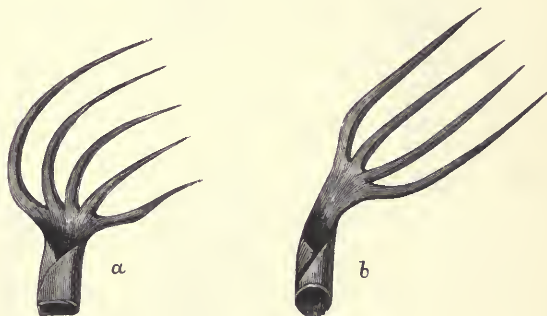
* Lásd «Jegeshalászat» alatt.

mely helységnek halászati dolgokban való jelentős volta már érintve is volt — található, oly alakban, a mint a 235. ábra lerajzolja.

A pinnyédi halászság evvel a szigonynyal vaktában döfögeti a padmalyos, gyökeres helyeket és igaz, hogy a szigony nagyon fogós, kivált a mikor a halat a keresztbe szembenálló két ág a gerinczen, a másik két ág pedig oldalt éri.

Az eddig felkutatott szigonyok sorozatát méltóképen rekeszti be a Fertőn dívó, *oldaltvágó szigony*, a melynek két változatát a 236. ábra tünteti föl.

E szigony ágai szaka nélkül való síma hegygyel bírnak s vagy egyenként hajlanak oldalt (*a*), a midőn azután a belső ág a legrövidebb, vagy egyformák s ekkor a szigony nyaka van meghajtva (*b*), a

236. ábra. Oldalt vágó szigony.

midőn azután az egyenlő hosszuságú, élben álló ágak mégis oldalt vágnak.

Az oldalt vágó szigonyvasak aligha magyar eredetüek s valószínű, hogy a Fertő tavára az oda telepedett német elemek hozták. E föltevés mellett szól az a körülmény, hogy alapjában hasonló szerkezetű vasak északi Németországban, nevezetesen Schleswig-Holsteinban, Pomerániában s az Elbe folyó torkolata felé találhatók, hol «Elker, Hölger és Segelhau» nevet viselnek s leginkább az angolnának hináros helyeken vaktában való szúrására használtatnak. Ezek a «Hölger»-ek 20—25 ágúak is; ágaik felváltva rövidebbek-hosszabbak; az egész szerszám a ritkafogú úri fésüre emlékeztet (237. ábra); ágai különben szintén szaka nélkül valók.

A Fertő halászsága oldalt vágó szigonyát leginkább az ívó pontyra

használja, a mikor ez tömegbe verődve «*pergelődik*»; ekkor oldalt és alulról fölfelé vágnak a nyüzsgésbe s fölnyársalják a halat.

Ez a mód különben a természeti viszonyokból önkényt következik. A Fertő tava rendkívül iszapos fenekű s az iszap felső rétege — természetesen — igen puha, engedékeny, a miből következik, hogy a halat oda leszegezni nem lehet; holott ha a szerszám a halat alulról vagy oldalt éri, inkább átjárja, már a súlynál fogva is.

Ez volna az eddig fölkutatott magyar szigonyoknak sorozata, melynek nem egy alakja arra vall, hogy a halászságnak már ősi soron is kedves szerszáma volt.

De nagy igazság az, hogy a szigony nemcsak kegyetlen, hanem igen káros halászó szerszám is.

Kegyetlen, mert sok halat csak összeroncsol; káros, mert leginkább az ívó halat gyilkolja s így egy szúrással az ivadék százezreit pusztítja el.

237. ábra. Hölger.

XI. HORGÁSZAT.

A halászat őstörténete reátanított, hogy a *horoggal való halászat* a legősibb halászati módok között foglal helyet.

Megismerkedtünk úgy az őstörténeti, mint a magyar halászat ősielemeiről szóló leirásokban — hozzá még az ókorról szóló fejezetben is — a horgászatnak nem egy módjával; és követtük a horog fejlődését a halpeczken kezdve a kovakőből valóban bámulatos ügyességgel kiszilánkolt horgon át, tehát a kőkorszak, réz, bronsz és részben vaskorszak sorozatain végig, belészőve azt az alakrokonságot is, a mely az élő magyar horgászat és a rég leáldozott őskorszakok horgászata között sokszor oly szembetünő módon nyilatkozik.

De sőt kivehettük azt is, hogy szerkezet szerint már a történet előtti idők horga is kétféle volt, épen úgy, mint a mai, t. i.: *előre pedző (Limerick)* és *oldaltpedző (Kirby).*

Foglalkoztunk tehát az egyszerű, az összetett, a fából, szaruból a vadkan agyarából, kovakőből, rézből, bronszból és vasból való horgokkal; végül azokkal is, a melyek néprajzi tekintetben fontosak, mint a *kuttyogató* és a csali nélkül való *vizahorog.*

Azt is láttuk, hogy a mai, legmagasabb fokon álló horgászat, az, a mely a mesterséges csalira épít, alapelve szerint az őskorból származik, mert hiszen Erdővidék, Gyergyó székely halásznépe ősi soron csalja a nemes pisztrángot és a pérhalat a kakas gallérjából való vörös és sárga tollal, lószőrből való bojttal sőt — mint látni fogjuk — a szöcske testének ügyes utánzatával is.*

Végre láttuk a czigány furfangját, mely a vadrózsa tüskéjére építi halászszerencséjét, nem is tudva, hogy talán épen az ő furfangja az, mely némi világot vet a halászó embernek talán legősibb korszakába.

Mindezeken kívül a horgászat az, a mely a halásztól a legtöbb tudást kivánja. Ismernie kell a halas víz természetét, a benne élő halaknak e természethez való alkalmazkodását, a halak táplálékát, sőt még a módot is, hogyan ragadják meg azt. Ismernie kell az évszak, az időjárás, sőt az ej és nap szakának befolyását is a halak életmódjára. Végre ismernie kell szerszámának tulajdonságait s innen a fogást.

Csak a midőn ezekkel tisztában van, csak akkor foghatja meg azt a halat, a melyre szüksége van s épen ebben a biztosságban rejlik a *horgász művészete*.

A magyar népies horgászat épen úgy megérdemli a tüzetes leírást, mint a szigonyos halászat, mert mindenképen érdekes; változatosság tekintetében pedig minden bizonynyal ritkítja párját. Sőt bátran ki merem mondani, hogy az oly tökéletességre fejlődött angol horgászat a magyar népiesnek csak finomított képmása; de még az is áll, hogy a magyar népies horgászatnak vannak oly részei is, a melyek az ú. n. sportszerű horgászaton túltesznek.

A magyar népies horgászatnak legjellemzőbb vonása az, hogy a horgász tudatosan azon van, hogy szerszámjának minden része, külsője szerint, *minél természetesebb* legyen; evvel pedig biztosabban éri el azt az eredményt, a melyre a sportember szerszámjának *finomságával* törekszik.

A magyar népies horgászat három csoportra oszlik:

1. *Kosztos horgászat;*
2. *Karózó* vagy *kikötő horgászat;*
3. *Fenékhorgászat.*

* Utóbb Máramarosban is megtaláltam.

A *kosztos horgászatnak* főszerszámja a *kosztoshorog*, mely a magyar halászság kezén ritka tökéletességre fejlődött. A magyar kosztoshorog (238. ábra) részei a következők: Van *kosztja* (*K*), melyen *F* a *fogóvég*, *Cs* a *csapóvég*; van *ina* (*I*), melyen *Kt* a *kötővég*, *P* a *pedző*, *o* az *ólom*, *p* a *pekle*, *cserke* vagy *patony*, végre *h* a *horog*.

A pedző (*P*) ugy van az inhoz kötve, hogy fölfelé, lefelé húzható s eszerint a horog a szükséghez képest mélyebbre bocsátható.

238. ábra. Kosztos horog.

Ez a «pedző» néhol *tutaj*, néhol *úszóka* vagy *pallóka* nevet is visel. Szegeden tutaj; de az egész szerszám «*picze*», a ki pedig él vele, az a «*piczés*», a mi nyilván a pedzőtől ered. A Berettyó mentén arra a kérdésre, hogy miért él az odavaló halász szaka nélkül való *czigány horoggal*, azt a feleletet kaptam «mer jobban pedzi a halat», vagyis fogósabb.

Ennek a fácskának kettős a feladata: szabályozza a horog járását a mélység tekintetében, és jelt ad, mikor a hal a horog körül jár, kapkodja és bekapja.

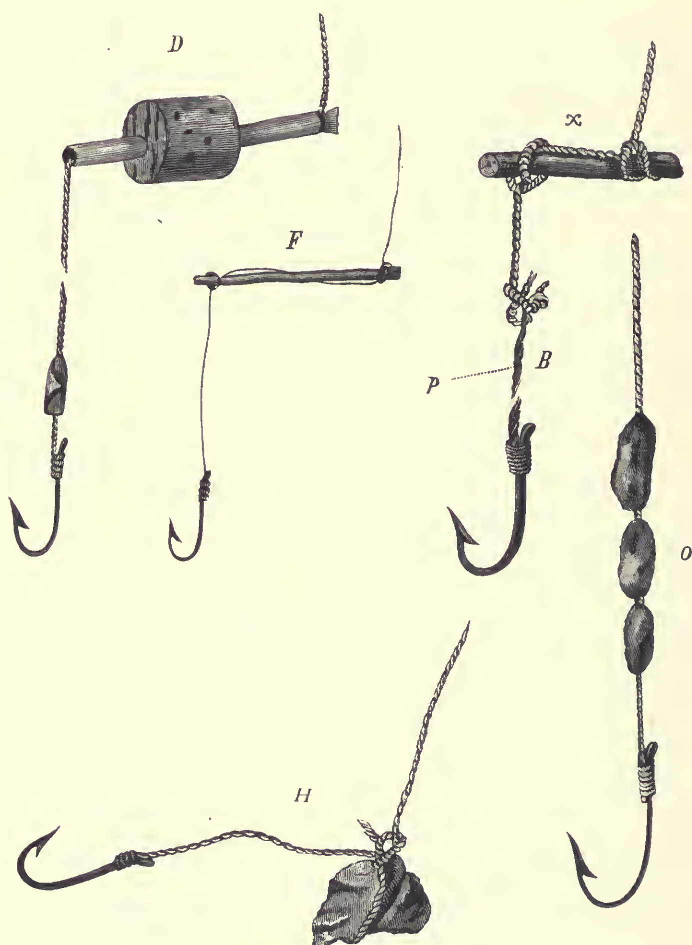
A kérdés tehát az, hogy az a «pedző» tulajdonképeni értelme szerint, a jeladásra vagy a fogásra vonatkozik-e? Az eddigi kutatás eredménye az, hogy a halászatban jeladó értelme van; mert a kosztoshorgon kivül majd reátalálunk még a téli halászatnál is, mint határozottan jeladóra, noha itt lényegesen más formára van alkalmazva.

Ez a fajta kosztoshorog az országban szerte dívóknak törzsalakja s a bemutatott teljes szerkezetben a Krasznán dívik, hol pedzője nyárfából van faragva; máshol a pedző egy darabka kukoriczaszár; ismét máshol gyékényből van kötve, szóval anyag szerint változatos.

A halász rajta van, hogy oly anyagot s oly alakban válaszszon, a

mely közönségesen a vizeken szerte uszkál s épen azért a halat, mely megszokta, nem riasztja el.

A pedző a nép kosztoshorgán mindig megvan és tolható, hogy a horog járása a halász hatalmában legyen.

239. ábra. A kosztos horog felszerelése

Az ólmot úgy verik a patonyra, hogy összevissza legyen horpasztva s így szabálytalan alakú kavicshoz hasonlítson, a minek kétféle haszna van, t. i. a hal nem riadoz tőle, de nem is nézi valami magnak vagy rügynek, tehát nem kapkod utána.

A kosztoshorgok különböző fölszerelését, úgy a mint az közhorgászoknál dívik, a 239. ábra mutatja.

Itt *D* parafadugóból való pedzővel van ellátva, mely úgy készül, hogy egy derék dugón hosszában egy lúdtollnak cséverésze van keresztülütve, a melyen át a horog ina szolgál s a cséve öblösebb végén egy ékkel van megfogva.

F apróka küszhalakra való horog, melynek pedzője egy vékonyka náddarab vagy forgács.

B csukahorog, melynek patonyja vékony rézdrótból van sodorva, hogy a csuka el ne haraphassa.

O sügérhorog, a mint pl. a Sió zsilipjénél dívik, hol a víz sodra igen erős s ekként a horog sok ólmot kiván, hogy bizonyos ponton megtartható legyen.

H harcsahorog, melyet kővel sülyesztenek a folyó fenekére s a melynek csak ritkán van kosztja; rendesen csak kézből vetik a vízbe, a mint ez már az ó-egyiptomiaknál is dívott. Ez átmeneti alak, a mely a fenékhorgászathoz vezet.

Ha ezeket tekintetbe veszszük s egybevetjük a sportszerű horgászat szerszámjaival, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a lényeg az egyiknél és a másiknál ugyanaz s csak az anyag feldolgozása különböző; a sportszerű kosztos horgászat csak finomított kiadása a magyar népies kosztos horgászatnak.

Ám vessünk egy pillantást a magyar népies horgoknak egy bizonyos sorozatára, hogy a fejlettséget megismerhessük s kössük e fejtegetést a 240. ábrához, a hol a horgot vaskosságában és finomságában pillantjuk meg.

Az 1-ső számú Kirby-rendszerű, tehát mély hajlású és oldalt pedző «*bolti horog*», a másik (2) Limerick rendszerű, tehát előre pedző és szintén «bolti horog», a melyek immár világszerte elterjedtek, olcsóságuknál s kitünő élüknél fogva pedig a közhalásznál is kapósak. Meg kell jegyezni, hogy a közhalász az *oldalt pedzőt* kedveli és keresi, az *előre pedzőt* csak szükségben használja; az előbbihez való bizodalma onnan ered, hogy a hal — látszólag — oldalt kapkodja a horgot.

Ezt a bolti horgot a Vargyas melléki furfangosabb pisztránghalász *tollas horoggá* alakítja át (4), reákötvén szára végébe a vörös kakas gallérjának két tollhegyét, mely szárnyszerűen áll a horoghoz.

A midőn ezt a horgot egy darab gilisztával, vagy még jobban valamely bogár álczájával — leginkább a fák elálló kérge alatt találhatókkal — *felférgeli*, az egész csinálmány meglehetősen hasonlít a patakok fölött röpkedő ú. n. *virághoz*, valamely Ephemerához, mint a pisztráng kedves eledeléhez.

240. ábra. A magyar népies horgok nemei.

De van közhorgász, a ki még amúgyabban csinálja. Ennek horga rendesen egy nagy varrótűből készül, tehát szaka nélkül való; a horog tolla fekete; e fölött félarasznyira ismét van toll, és e fölött egy arasznyira ismét; sorrend és név szerint ezek: *tollashorog, figyelmezőtoll, vezető-toll.*

Ez a halász azt tartja, hogy a tollas horgot a hal tápláléknak nézi; a felsőbb — figyelmező — a hal figyelmét költi fel, a vezető toll

pedig arra való, hogy a halász, vetéskor, a horog járását láthassa, szabályozhassa. Ezt a horgot mindig a Rhagium bogár álczájával férgelik fel, és az a körülmény, hogy *fekete* kakastollat használnak, arra tanít, hogy azokat a sötét szárnyú szitakötőket (Agrion) iparkodnak utánozni, a melyek a patakok mentén oly sűrűn élnek.

Az embernek önkénytelenűl is az a gondolata támad, hogy ez talán mégsem népies szerszám; hátha a szemes székelység elleste valamely utazó angol horgásztól!

Ez majd megválik.

Ismerkedjünk meg elébb ábránk 3. alakjával, az Olt menti nagy harcsa-horoggal, mely a bemutatott finomságoknak ellenkezője.

Ez a roppant horog élénken emlékeztet arra a rézkorira, a melyet e könyv történeti részében ismertettünk. Erős inra kötve és rendszerint eleven kárászszal vagy pontytyal — az erdélyi részekben «pozsár» — *felhalazva*, rendszerint valamely, a víz fölé nyúló ághoz van kötve.

A felhalazás módját majd későbben mutatjuk be.

A két véglet bemutatása után vegyük ismét elő a «tollas horgokat», vizsgálván, vajjon igazán ősi soron népies szerszámokkal van-e dolgunk.

Hogy e horgok valóban ősi soron népiesek, szerintem, bizonyos.

Már e könyv történeti részében, a hol a horog története is érintve van, megismerkedtünk az erdélyrészi Erdővidék tollas horgával, a melyen a toll másképen van kötve, mint az imént letárgyalt vargyasin. Itt kétféle toll szerepel, ú. m. a vörös és a sárga, kötése pedig foszlottas-bajuszszerű; a felférgelés rendszerint a Rhagium, vagy más bogár álczája. A vöröstollas pisztrángra, a sárga pedig pérhalra való.

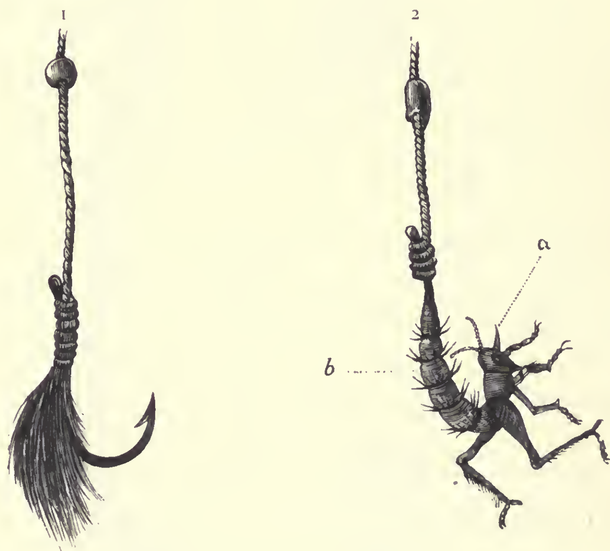
Ezek nyilván kisebb patakvirágokat (Ephemera) utánoznak és hosszas tapasztalást kell elfogadnunk arra, míg a székelység reájött, hogy melyik halnak melyik szín felel meg.

Ilyen dolgot csak úgy ellesni nem lehet.* Álljon még itt az is,

* Diemár Károly kir. ügyész s a Székelyföldön utitársam, kitűnő horgász, azt beszélte nekem, hogy midőn Sir Horrocks Erdélyben járt, ángol műlegyeivel nem tudott boldogúlni s utoljára kénytelen volt a székelyekét utánozni, a melyekkel legott fogott is.

hogy az a foszlott kötés kitünően utánozza az illető Ephemerák szárnya járását.

De még ennél is tovább mehetünk, mert a Gyilkos-tó táján egy székely közhalász kezén olyan horgot találtam (241, 1), a melyen a szárnyutánzás lószőrből való, horga pedig székely kovácsmunka volt. Az egész szerszámon semminémű «okoskodás» sem mutatkozott; az ín sodrása, a horog kötése, az üstök, az ólmok alkalmazása tökéletes czéltudatosságról tanuskodott. És ezek a halászok azt is tudták, hogy a sáska, midőn már ki van fejlődve, a legjobb *csali* úgy a pisztrángra, mint a pérhalra is!

241. Szárnyutánzó és sáskás horog.

Hallottam volt azt is, hogy van a nép kezén egy horog, a melyen a sáska testének a vége van utánozva; de a mely ritkább. Hosszas keresés után reátaláltam a Biharhegységben a Dregán mentén — Csucsa táján —, azonban oláh közhalász kezén. Ez a nevezetes horog (241, 2) úgy van készítve, hogy a sáska végső teste (*b*) fonalból s közbe kötött kakastollból való, mely utóbbi szőrös és vöröses kinézést kölcsönöz az egésznek; a sáskának fejefele ellenben természetes s úgy van a horogra húzva, hogy a horog hegye a sáska fejét járja át. Ez is hosszas tapasztalás föltételéhez van kötve, mert nem könnyű kitudni, hogy a pisztráng a test lágyabb felét szedi le legkönnyebben,

tehát ezt kell utánozni, hogy a halat az egész horog befalására ingerelhessük, anélkül, hogy a csalit vesztegetnők.

Mindezekre támaszkodva, valóban joggal lehet mondani, hogy a kosztos horgászat nemes mestersége a magyar halászság kezén nagy tökéletességre jutott; minden bizonynyal ritkítja párját s teljes mértékben megérdemli a kutató figyelmét.

A magyarság jobbadán a tavaszi, nyári és kora őszi hónapokat használja fel a kosztoshoroggal való horgászatra.

A csali tekintetében pedig a következők járják:

1. Giliszta — Lumbricus.
2. Lótetű — Gryllotalpa.
3. Szöcske — Stenobothrus és Truxalis.
4. Lópiócza — Hæmopis.
5. Béka — Rana temporaria.
6. Harcsaféreg — Palingenia- és Libellula-álczák.
7. Kecskebéka — Rana esculenta.
8. Apró hal — leginkább küsz, továbbá ponty és kárász-ivadék.
9. Túró és sajt.
10. Árpatészta.
11. Vedlő rák lába, farka.

Ezeken kívül használja a leírt mesterséges csalikat is.

Lássuk már most a *karózó-* vagy *kikötő-horgászatot.* A «kikötés» alatt a magyar halász általánosan a partba leszúrt, vagy levert karóhoz való kötést érti.

A karózó horgászatnak legelterjedettebb szerszáma az *álló-* vagy *csapóhorog* (242. ábra), mely nyári szerszám és leginkább harcsára való. «Csapóhorog» nyilván azért, mert egyszerűségében hasonlít némileg a csapó hurokhoz, a melyről már megemlékeztünk.

Nyári alkonyatkor megnépesedik a harcsás vizek partja — kivált a törzsökös magyarság lakta vidéken — s a halászság beállítja éjszakára a horgokat. A csónak fenekén, rendesen a tat mögött, szapolylyal behányt vízben, félarasznyi és kisebb kárászok vagy pontyok nyüzsögnek; sok mindenféle, úgy embermagasságú, alúl kihegyezett husáng is kézügyben hever; kellő horogról is gondoskodva van. A halász fölkeresi a part *csorbáit,* a «*szirtokat*», a hol a víz hirtelenűl bemélyed és lassú folyású; alkalmas helyen leszúrja a karót, ráhur-

kolja a horog *kötővégét,* a horgot pedig *felhalazza.* A szerszámot úgy állítja be, hogy a *csalóhal* sörényével épen színleli a vizet, hogy a mikor uszkál, forog, csapkolódik, hullámot, karikát vessen s evvel magára csalja a nagy rablót. (242. ábra.)

242. ábra. Álló vagy csapóhorog.

A *felhalazás* módja nem mindenütt egyforma, mert néhol a horgot épen csak a sörény alatt horgolják át, néhol a kopótyú alatt vezetik be s a száján ütik ki. A legjobb mód a Tisza némely pontján

243. ábra. Felhalazás.

s a Velenczei-tavon dívik, hol a csalóhalat — rendszerint kárászt — úgy fűzik a horogra, a mint ezt a 243. ábra mutatja.

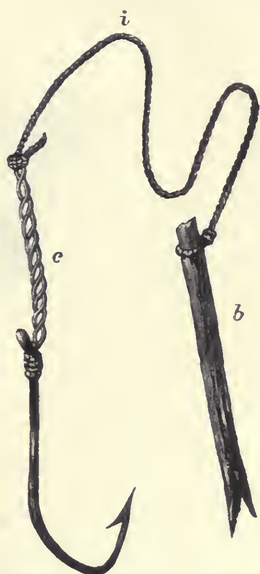
A halász előbb a sörény alatt üti keresztül a horgot, azután a kopótyú alatt vezeti a száj felé, ügyelve, hogy a szironyt meg ne

sértse, mert ettől függ, hogy a hal minél tovább éljen. Az ú. u. kemény hal, mint a ponty, kárász és a czompó, igy felfűzve, egész éjszakán át ki bírja, forgolódik, csapdos, míg valami éhes harcsa vagy csuka — ritkábban süllő — rajta üt és rajtaveszt, hogy kínjától megszabadítsa s aztán maga kínlódjék hajnalig, a mikor is a halász *feljárja* horgait s beszedi a prédát.

A Latorcza halásza ott, a hol a folyó torkolata csöndes járású s nagy *rónavizű*, nem a partba, hanem a víztükör alkalmatos pontjain, a víz fenekébe szúrja a hosszú husángot, a melynek kötő-végére ráhurkolja a horogín kötővégét.

A Velenczei-tó halásza ritkán folyamodik a karóhoz, mert a tó nádja a kikötés más módját javalja. Két-három élő nádszál egybefogva, a leghatalmasabb csukát is megtartja; hozzá még nem is föltünő, tehát a rablóhalat sehogysem riasztja.

Itt a kikötő horog csukára számít s a mint a 244. ábrán tapasztalhatjuk, van «*blinczkéje*» (*b*), *ina* (*i*) és *cserkéje* (*c*). A blinczke az a fácska, a melyre a horog használat után rátekerhető; az ín erős kendermadzag; a *cserke* vékony sárgaréz-drótból van sodorva, hogy a csuka el ne rághassa.

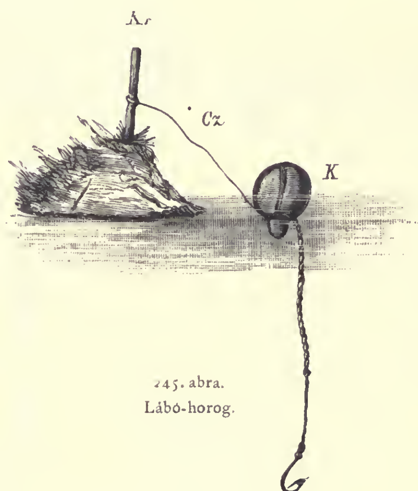

244. ábra. Kikötő horog csukára.

A Velenczei-tó halászsága szereti a horgászatnak ezt a faját, leginkább azért, mert az élő csalinak oly nagyon alkalmatos s igen szívós életű tavi kárász bőviben van és a varsával könnyen fogható. A halász estefelé száll ki a tóra, följárja varsáit, hogy a horogra való kárászt, ritkábban pontyot és czompót kiszedje; azután a nád között vezető csapások tágulásaiban, a nád alkotta kis tükrök átjáróiban kiszemeli azt a helyet, a hol a víz mélysége a csuka ólálkodásaira alkalmatos; rendesen két nádszálhoz köti a horgot, fölhalazza, a nádat úgy meghajtogatja, hogy a vergődő kárász ne bonyolódjék a nád tövébe. Ez a nádhajtogatás jel is, a melynél fogva a halász már messziről felismeri a kikötőhelyet. A varsák följárásakor sorra veszi a horgokat is s fris kárászt tesz rá, a hol szükséges, vagy ki is szedi

mind, hogy napközben megszáradjanak s így estére annál alkalmatosabbak legyenek.

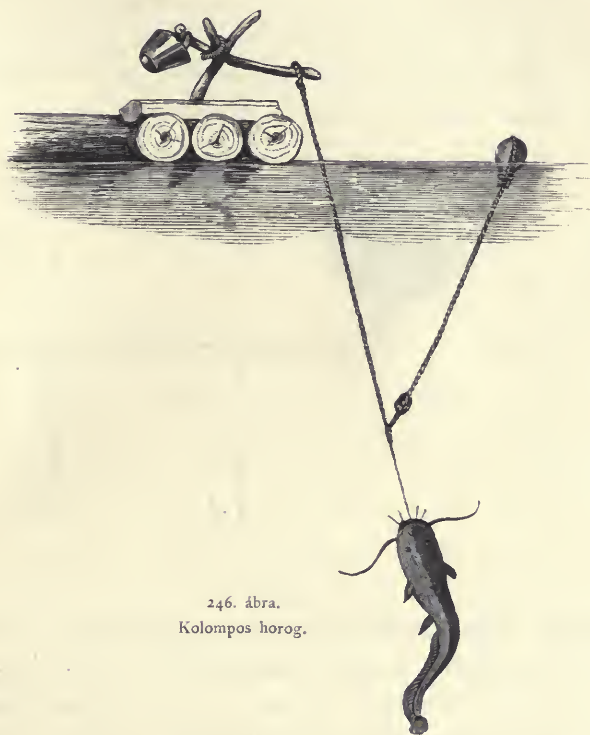
A kikötőhorognak egy másik, különösen Tápén dívó neme a *lábó-horog* (245. ábra), a melynél már a *kabaktök* — röviden csak «*kabak*» — a lopótöknek egy kurtanyakú fajtája szerepel. Itt (*Kr*) a *karó*, mely a partba van leszúrva; *Cz* könnyen szakadó czérna, a melynél fogva a kabak a karóhoz van kötve. Maga a kabak (*K*) föl van kantározva, vagy kasornyázva s e kantárból indúl a kurta ín a patonynyal és horoggal együtt. Ez a lábóhorog is harcsára, csukára való és rendesen fel van halazva, vagy meg van békázva. Ezt a szerszámot is estve rakja a halász — leginkább a Tisza holt ágazataiba —, reggel pedig utána néz. A midőn a hal bekapja a horgot s rajtaveszt, természetes, hogy rángat; rángat pedig mindaddig, a míg az a vékony czérna, a melynél fogva a lábóhorog ki van kötve, el nem szakad; a midőn pedig ez bekövetkezett, a hal szabadon rohan a horoggal, alámeríti a kabakot, mely azonban mindig felszállani törekszik s végre is kifárasztja még a legerősebb halat is. Ez kitünő szerszám, a melyen sokszor igen nagy halak fogódznak meg, olyanok, a melyek más kikötött, igen erős horoginat is kettészakítanának, a mi a lábóhorognál lehetetlen, mert a kabak folyton enged, folytonosan húzza s evvel fárasztja a halat. Végtére is a hal reájön, hogy akkor fáj leg-

245. ábra.
Lábó-horog.

kevésbbé a horog, a midőn a víznek bizonyos mélységében tartózkodik, azaz: a mikor a kabak úszik, veszteg marad tehát, hogy nyugodalma legyen. A halász az érett, rendesen fehéres kabakot már messziről láthatja.

A lábó-horognak legközelebbi rokona a *kolompos horog*, a mely azonban, úgy látszik, inkább csak egyes, furfangosabb halásznak a szerszáma s nem tévesztendő össze a »*pörgettyűshoroggal*«, a melyről alább lesz szó.

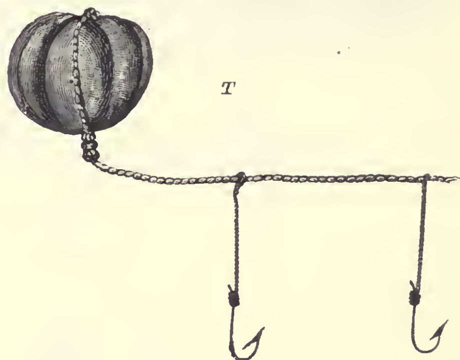
246. ábra.
Kolompos horog.

A Dunán és a Tiszán, a tutajok kikötőhelyein reátalálunk néha a kolompos horognak ép oly egyszerű, mint elmés furfangjára, a mint ezt a 246. ábrán szemlélhetjük. A tutaj szálfái közé be van ékelve az ágas karó; ehhez van kötve a keresztfa, melynek egyik, partfelé álló végén egy kis kolomp van; a másik, hosszabb végén reá van kötve a hosszú horogín vagy palló, mely egy kis, *kantáros kabakban* végződik. Az ín telehosszában van a patony, illetőleg horog. Természetes, hogy a kabak az inat lebegve tartja, a horog tehát súlyánál fogva nem

szállhat a víz fenekére, hanem úgy közepes mélységben lebeg s vagy fel van férgelve, vagy fel van halazva, békázva. Világos, hogy mihelyt a hal bekapja a horgot s rángatni kezd, megszólal a kolomp, a kabak pedig bukdácsol, a halász tehát biztos abban, hogy még ha el is alszik, furfangos szerszámja a kellő időben költi fel.

A kikötőhorgászatnak legderekabb mesterszerszámja a *tökös-horog;* a vele való halászat «*tök után való*»-nak neveztetik.

A szerszámnak fő alkotó részeit a 247. ábra mutatja, hol *T* egy derék, érett tök, mely fel van kantározva s a melyből azután a 60—80 méter hosszú horogín vagy horogderék — egy erős kenderzsineg — indúl. A tök kantárától vagy kasornyájától az első horogpatonyig terjedő ínrésznek «*tökeresz*» a halász-mesterneve. A patonyok, illető-

247. ábra. Tökös horog.

leg horgok körülbelől méternyire vannak egymástól s körülbelől fél-méter hosszúk, a mikor tehát az ín kifeszűl, a horgok egymást nem érhetik el, nem bonyolódnak. A tök után való halászat különösen az Al-Dunán dívik; csalija pedig leginkább a nagy giliszta, a melyet a halászok gyepesekből szoktak ásni s rendesen ócska bögrékbe gyűjteni.

A tökös horog mindig a folyósabb helyeken szolgál; nyári szerszám, a melynek kivetése ladikból történik s két embert kiván, kik közül az egyik evez, a másik a horgot ereszti.

A legfontosabb művelet a horognak kivetésre való felszerelése: a férgelés és a kiakasztás. A kivető halász a ladik orrára teszi a tököt, azután ráhúzza a gilisztát az első horogra s a horgot a ladik peremén át kifelé akasztja, az illető ínrészt pedig elrendezi a ladik fenekén;

így folytatja horogról horogra, gondosan ügyelve arra, hogy a horgok abban a sorrendben legyenek kiakasztva, a melyben az ínra fel vannak kötve. A mikor az utolsó horog is fel van férgelve s ki van akasztva, akkor a horogín soros hurkokban fekszik a ladik fenekén s kezdetét veszi a kivetés.

Az evedzős beevez a folyóba, azután háttal víz ellen fordúlva fölfelé kezd evezni; erre a vető kiveti a tököt, utána ereszti a tökereszt, mire a tök a folyással indúl; a vető ezután jobb kezével leszedi a peremről az első horgot, bal kezével felemeli a horogín következő darabját s így folytatja, a míg az utolsó horog is elfogyott. A tök már messziről sárgállik, az ín lapos ívben merül a vízbe; a halászok kieveznek s karóhoz vagy bokorhoz kötik az ín kötővégét s várnak — úgy egy negyedóráig, kis félóráig — a mint a hal abban az időben jobban vagy lustábban *harap*.

Ha nagy hal fogódzott meg a horgon, rángatása meglátszik a tök bukdácsolásán s a halászok nyomban elindúlnak a felszedésre, mely így történik: Leoldják az ín kötővégét s a felszedő halász a ladik dereka táján állapodik meg, kezeügyében tartva a szákot; az evezős csak lassan ereszti a ladikot abban az irányban, a melyben az ín ki van feszítve, tehát az úszó tök felé, mire a felszedő nagy óvatosan *fejni* kezdi a horog inát, azaz: két kezével felváltva emelgeti a vízből a ladik fenekére, nem sokat törődve avval, hogy ott összekuszálódik, mert egész figyelmével azon van, hogy a horgon akadt halat idejekorán megérezze. A midőn rángatást érez, balkezével lassan húzza az inat, jobbjával pedig megragadja a szákot s a mikor a horgon akadt hal burványt vet a vízszínen, alája merít a szákkal, hogy biztosan a ladikba vethesse.

A mikor az egész szerszám be van fejve, a fogott halat kioldják a horogból. Azt, a mely a horogba csak belé akadt, tehát nem nyelte el a horgot, beeresztik a bárkába. azt, a mely lenyelte a horgot, sokszor ki kell hasítani.

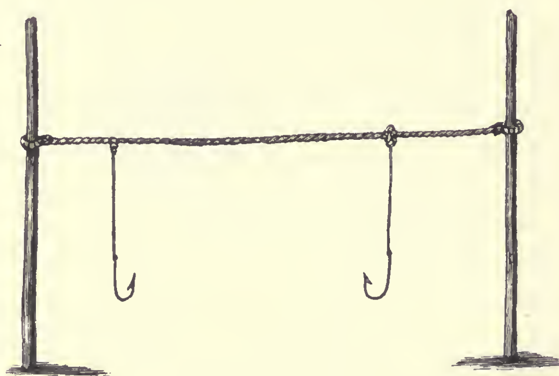
Azután újra kezdik.

Ugyane horgot néha fel is halazzák, kivált mikor süllőre halásznak. Az apró — rendesen küszhal — melyet billeg-hálóval szereznek össze, dézsában van s a rendbe rakott horgot úgy halazzák fel, a mint a horogszem egymásután következik, t. i. a vízbe való

bevetés előtt; a különbség tehát az, hogy a míg a felférgelés a rendbeszedéssel együtt jár, addig a felhalazást a rendbeszedés megelőzi, azért, hogy a *csalóhal* elevenen kerüljön a vízbe.

A horgászatnak e sorába tartoznak az *átkötő horgok* is, a melyek közül kettő érdemli meg figyelmünket.

Az egyik a Szolnokon dívó, (248. ábra), mely abból áll, hogy a horgász két karót ver le a víz fenekébe — úgy két méternyire egymástól — s átköti rajta a horog inát, a melyről két patony, illetőleg horog szolgál a vízbe. Ez hol fel van halazva, hol lótetűvel, pióczával felférgelve. Nem egyszer nagy harcsa is rajtaveszt ezen a szerszámon s ekkor rendesen az történik, hogy a vergődő hal a farkát belévágja

248. ábra. Szolnoki átkötő horog.

a szemközt álló horogba is, így pedig ha az egyikből ki is talál szakadni, a szemben álló megtartja.

A másik átkötő horog valóban hatalmas egy szerszám, a melynek egyik alakjáról már az első rész néprajzi vonatkozású szerszámai között meg is emlékeztünk s a melylyel a most következő nemcsak rokon, hanem majdnem azonos; csakhogy más anyagból való és sokkal hatalmasabb.

Ez az Al-Dunán még ma is dívó *viza-horog*, még pedig annak lánczos változata, melynek egyik darabját a 249. ábra mutatja. Látni való, hogy *V* a *horogderék*. Ez a legerősebb fajta hajókötőláncz, a melyen egymástól megfelelő távolságban *cserkeláncok* függnek; ezek ismét két-, ritkábban háromágú macskahorgokba végződnek. E macskahorgok szakások, hegyök élesre van kifenve s az egész szerszám

fényesre van kicsiszolva, mert a vizahalász azt tartja, hogy a Duna «őrhala» a fényes horoggal szeret *«játszani»*. A *derékláncz* 160—200 méter hosszú s a vizahalászok egyes bokra több ily lánczot vall a magáénak.

Ezekkel a lánczhorgokkal, tavaszkor, midőn a viza, a tok a Feketetengerből jöve, a Dunán felvonúl, — különösen a Kazán-szoros táján — átkötik a folyót, anélkül, hogy a horgokra bárminemű csalit tennének. Ez a szerszám tehát csak a hal kiváncsiságára épít, még pedig nem is hiába, mert kivált régibb időben, mikor a nagy *őrhalak* még seregesen tódultak a Duna folyamágazatába, ez a halászat nagyon is kifizette magát, szolgáltatván néha 500 kilós vizákat, a melyek sózásra kerültek s így a téli éléskamara kincseit szaporították; nem is szólva az ikráról, mely már a régi magyar konyhán is oly előkelő helyet foglalt el. A viza és a tok öregje kapkodott az útjában álló horgok után; ezek szúrták; a hal — különösen a farkával — visszavágott s rajtavesztett.

249. ábra. Lánczos vizahorog.

A magyar *fenékhorgászat* mesterségszámba vehető, a mennyiben fenékhorog a Tisza derekán sok magyar halásznak a főszerszámja, s a halásznak az elnevezését is kölcsönzi; ez t. i. a *«fenekes»*. De űzik ezt a halászatot mindenütt, a hol törzsökös magyarság tartja megszállva a nagyobb folyók mentét; a mi már magában véve is igen érdekes jelenség.

De érdeklődésünk még növekedik, mihelyt apróra veszszük — különösen a Szeged táján serénykedő *fenekes horgász* egész szerszámját.

Legelőször is van neki egy becsületes, egyetlen fatörzsből vájt *«csónik»*-ja, köznéven «lélekvesztője», derekán egy tattal. Ha ezt ma temetjük be valamely tőzegrétegbe, akármelyik ősrégész rámondja, hogy a történet előtti korból való; — pedig dehogy!

A halász ezt a tiszteletreméltó vízi járóművet oly *«övedzővel»* hajtja a melynek tolla dohánylevél szabású, tehát ázsiai forma.

A tat mellett szépen tornyosúlnak a *«palló-, meder-* vagy *vég-kövek»*, nem kevésbbé a *«böncsők»*, olyan fajták, hogy valami tú-

rásba kiszórva, minden ősrégész legalább is a «bronszkort» mondja reájuk.

A csónik orra felé oda van vetve a *szák*, a melynek rendeltetését már a *tökös horognál* fejtegettük; a fara felé, a hol ágasbogasságával legkevésbbé ártogat, ott hever a «*katka*», melyet az ősrégészet tudománya legalább is a czölöpépítmények korába utasítana.

Ott van továbbá egy négyszögletes, kihúzó fedelű ládikó, a «*horogszerszám*», benne finom reszelő, a horgok kihegyezésére; sok mindenféle feles horog, drótdarab, szög s a jó ég tudja még mi és mi nem; s ott van a «*csiriptetőbe*» felszemelt fenékhorog maga, melynek minden madzaga, horga hamisítatlanúl honi csinálmány. Az a horog pedig, forma és pedzőség tekintetében, mintha a bronszkorinak szakasztott utánozása volna! — a különbség tulajdonképen csak az, hogy vasból való.

Szóval mind valóságos «*ősi szerszám*», hozzá pedig olyan tökéletes, hogy hiába ostromolja az új korszak, mert jobbat, a folyó természetéhez illőbbet nem tud adni.

Mikor az a fenekes fölteszi ütött-kopott kalapját, magára veszi hétköznapi, foltos mándliját, beleül a csónikjába s a part alatt tovaevedz, csakúgy eltűnik az ember szeme elől. Úgy össze van az kopva mindenével a Tisza folyó szőkeségével, a part agyagos omlásaival — hogy még a parton kuczorgó vízimadár sem riad meg tőle.

Lássuk immár fő szerszámját, a *fenékhorgot* (250. ábra), nevezetesen annak «*pörgettyűs*» faját.

Itt *K* a *karó*, mely körülbelől másfél méter hosszú s jól ki van hegyezve, — *kötővégén* van a *pörgettyű* — egy kis kolomp —; ott egyszersmind a *horogderék, palló* vagy *ín* (*J*) is meg van kötve.

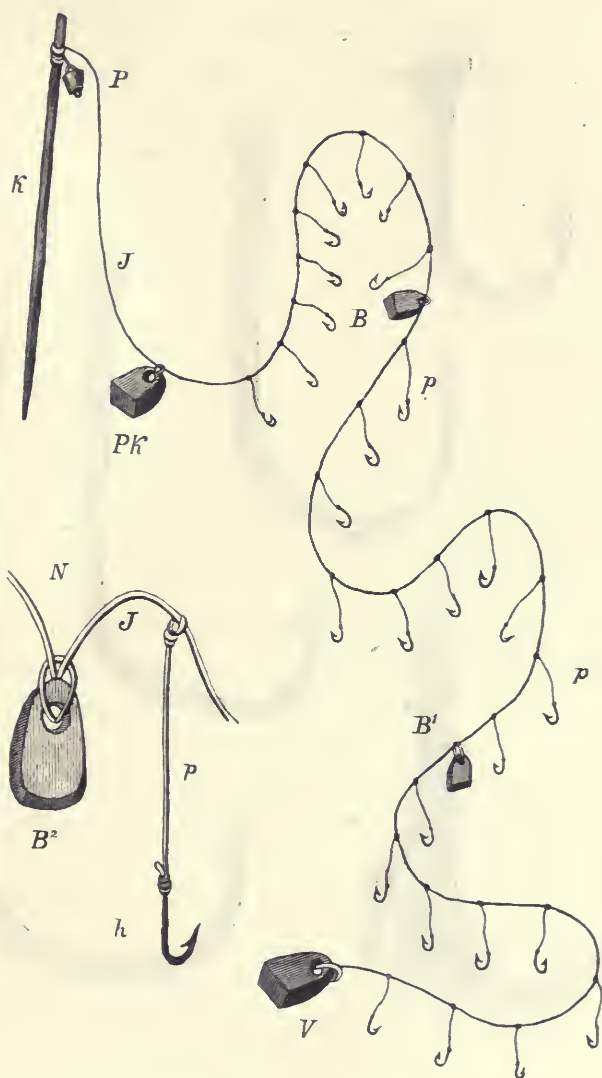
Az első kő, a nagyobb (*PK*), *pallókő* nevet visel; égetett téglából való; ezután következik tiz horog a patonyra (*pp*) kötve, mire le van hurkolva az első *böncső* (*B*); erre ismét tiz horog, reá a második böncső (B^1); ismét tiz horog s így tovább nyolczvan, néha százhúsz horogig is, míg végre a *mederkő* vagy *végkő* (*V*) bezárja az egészet.

A kövek behurkolását az *N* ábra mutatja, hol B^2 a hurokra vetett böncső, *J* az ín, *p* a *patony*, *h* a horog.

A mikor a fenekes kiszáll, hogy a fenékhorgot kivesse, szerszáma a csiriptetőbe és fejmadzagra van szedve; a kövek pedig sorrend

szerint a tat mellé vannak rakva, hogy a kivetésre való horog-fágyás szaporán és a maga rendje szerint történhessék.

A felférgelést a pallókőnél kezdi s úgy intézi a fágyást, hogy a

250. ábra. Pörgettyűs fenékhorog.

kövek és az *ínközök* a csónik fenekére jussanak, a horgok ellenben a peremen át ki legyenek függesztve. De ez a sorrend meg is változtatható, úgy, hogy a halász a férgelést és fágyást a végkőtül kezdi s

akkor úgy veti a horgot, hogy előbb a karót leszúrja, azután a csónikot víznek ereszti s szaporán veteget horgot horog után, böncsőt böncső után a végkőig.

Hogy a horog rendes fágyása meg legyen könnyítve, akad olyan

251. ábra. Tiszavidéki fenekes horgok.

csónik is, a melynek pereme táján rendes közökben fejetlen szögek vannak beverve. Ennek a horognak a felférgelése rendszerint giliszta; de a maga idejében lótetű, csimaz — a cserebogár álczája —, lópiócza és a harcsaféreg is, a melyről majd alább lesz szó.

A fenekesek horgai, kivált a Tisza mentén dívók, igen figyelemre méltók, mert valóban hasonlítanak a bronszkoriakhoz. Legbecsesebbek azok, a melyek a kasza fokából készülnek, mivel kaszának csak kitünő anyagot lehet használni; de becse van az ócska patkóból és az elnyűvött kerékabroncsból valónak is, mert ezt a halászember «kipróbált vasnak» tekinti; a miben van is valami igazság.

A Tisza derekán, nevezetesen Szegeden, Csongrádon dívó fenekes-horgok sorozatát a 251. ábra mutatja, a melyek közül az 1., 2. és 3. számú a fenékhorogról, a 4. az álló- vagy csapóhorogról való; az 5., mely csongrádi, kiválóan érdekes.

Ez a horog, mikor kivetésre kész, rendszerint lótetűvel van felférgelve; és, természetes, hogy ekkor a horogból nem látszik semmi, mert szárának egész hosszát sallangszerűen hasgatott bőr takarja, mely rojtosan fogja körűl a szárat.

A mai csongrádi fenekes evvel nem akar férget utánozni s azt mondja, hogy az a bőrsallang arra való, hogy a horgot, a melyet szerinte a hal ismer, eltakarja; de mindenesetre több is van a dologban, mert a hal szeret tépegetni, a sallang tehát legalább is ingerli a horoggal való játékra.

A Körös örvényes, igen mély helyeire is beveti a szentes-bökényi fenekes a horgot s ekkor igen erős, sokszor három rendesből sodrott inat használ, kövei pedig két kilót is nyomnak; nem lyukasztottak, mint a szegedi rendesek, hanem hosszában árkoltak.

A Komárom és Budapest táján dívó fenékhorgászat az alfölditől sokban különbözik, különösen abban, hogy már bolti horgot használ s az ín kövelésére nem külön e czélra készült böncsőket, hanem jól megkopott természetes kavicsot használ; s ilyen a pallókövet helyettesítő nagy fejkő is. Nem is karózza ki a horgot, hanem jel nélkül beveti s azután a part szerint igazodva a *fentővel* keresi fel.

A horognak a fágyása nem a ladik peremére, illetőleg fenekére, hanem a *horogrostára* történik.

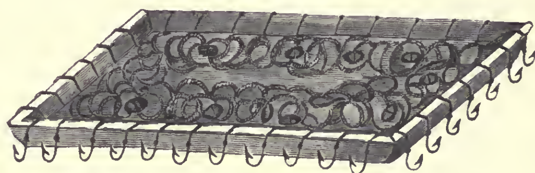
Ez a horogrosta olyan, a minőt a háztartásban szokás használni, csakhogy mindenképen meg van erősbítve, feneke pedig islégből való s hálómódra van kötve.

A komáromi fenekes a lekövelésre használt kavicsot *kövécsnek* nevezi s itt is minden tizedik *horogban* — így mondják — egy kövécs

következik. Az inat a kövécsekkel a horogrosta fenekén rendezi el, a felférgelt horgokat pedig a rosta peremén át akgatja ki. A kivetés tehát a horogrostából történik.

A budapesti fenekes már ezen is túltesz, mert neki már *horog-* vagy *intáblája* van (252. ábra); s a mint láthatjuk, az inat a kövécsekkel a tábla fenekére fágyja, a horgokat pedig a tábla peremébe szép és sűrű sorban fűrészszel bevágott rovátkákba tűzögeti, még pedig a szárnál fogva.

A Balaton körül az idevágó horgászatnak egy sajátságos módja dívott, a melynek már csak maradványai voltak meg Keszthelyen és Tihanyban. Ugyanaz a horog *úszó-* és *fenékhorog* is volt. Ina hatvannyolczvan méternyi volt s oly póták tartották lebegve, a minőket az *eresztőhálón* láthattunk; így felszerelve, nappal a víz szinén állott, éjszakára ellenben *lekövelték,* azaz fenékhoroggá változtatták. E horog partfelől nagyobb kővel volt lekövelve s ezt a helyet egy nádcsomó, az ú. n. *úszó* jelölte; ettől számítva a huszadik méter táján egy nádszál volt letűzve, az úgynevezett *kifogó,* mert itt emelték ki a horgot. A horgászatnak ez a neme nagyobb horgokkal csukára és harcsára, kisebb horgokkal őnhalra, a legkisebb fajta horgokkal fogasra, süllőre járta, még pedig mindig felhalazással, a mely czélra különösen az apróka sügér szolgált, melyet merítő hálókkal a parti nád ritkásabb helyein szereztek.

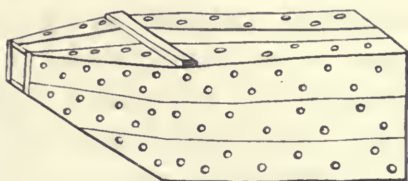

252. ábra. Horogtábla.

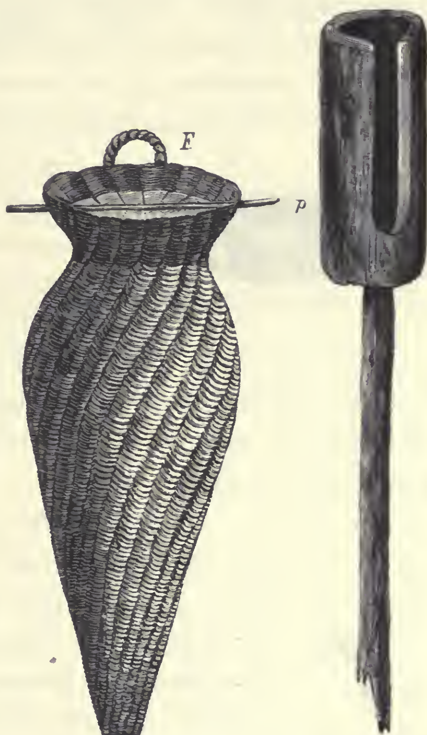
Ehhez képest a horgok neve *csukahorog, harcsahorog, őnhorog, fogashorog* volt.

A fenekesek mindenütt a «*kishalászok*» sorába tartoznak, s vannak még egyéb szerszámjaik is. Ilyen a *farosbárka* (253. ábra), a melyet a szegedi fenekesek, a csónik farához kötve, kiszálláskor magukkal visznek, hogy az élve való eltartásra alkalmatos halat belébocsáthas-

sák. Máshol kis nyargalóbárkák is szolgálnak erre; néhol a bárka épen csak ládaalakú; a legszegényebbje pedig beéri a *halélővel* is, mely nem egyéb, mint egy zacskóalakú háló. Sok vidéken a *vesszőbárkák* divatoznak, a melyek nemcsak hogy fonás tekintetében kiválóan ügyesek, hanem egyszersmind a formára való tekintetből is érdekesek; így a balatoniak, különösen a keszthelyiek vessző- és gyékényfonatból, majdnem virágtartó alakot ábrázolnak; szájuk fedeles, ezek a *rütők;* Kis-Majtényban egy igen szép formájú vesszőbárka dívik, melynek alakját és felszerelését a 254. ábrán látjuk; ez urnaszerű. Itt *F* a *fül; p* a *peczek,* mely arra való, hogy a fedelet leszorítsa; ez a vesszőbárka csúcsos végén nyilt s a nyílás nádcsóvával van bedugva, a mi a halnak egyenkint való kivételét és válogatását nagyon megkönnyíti.

253. ábra. Farosbárka.

254. ábra. Urnaszerű vesszőbárka.

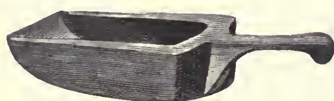
255. ábra. Féregszedő döbön.

Nevezetes szerszám a komáromi fenekesek — ott ezek is koczások — *féregszedő döbönje* is (255. ábra); egy kivájt tuskó, mely 3 méteres nyélre van alkalmazva s mindennemű horogra való csalinak szedésére szolgál; leginkább azonban az úgynevezett *harcsaféregnek* — a Palingeniák álczájának — a folyó iszapos fenekéből való szedésére van megszerkesztve. A halász felkeresi a folyó alkalmatos helyeit, a melyeket tapasztalásból, vagy hagyomány révén ismer s ladikján állva, egész erővel a víz fenekébe nyomja a szerszám kivájt fejét, a melybe azután, igen természetesen, az iszap s a benne

élő féreg is beszorúl. És minthogy a komáromiak felhalazással is élnek, az apró halat: kárászt, böklét is fogdossák; ezeknek összessége a *pelle*, az ember pedig, a ki szedi, a *pelléző*.

Legvégül is, a mi sem a fenekes, sem semminemű kishalász ladikjából ki nem maradhat, ott van a vízmerítő *szapoly* — komáromiasan szapao — vagy *csanak*, a mint azt a Kraszna halásza nevezi és a 256. ábra föltünteti; és ott van a Tisza halászának *tűzsérje, ihanya*, mint tudjuk, hogy a halat fölfűzhesse.*

A népies horgászatról szólva, kár volna megfeledkezni a czigányról, a ki itt sem tagadja meg veleszületett furfangosságát. Nem kér ő magának jogokat, nehogy kötelességeket szerezzen velök; szabad mint a levegőég madara; hanem az is igaz, hogy mégis csak leginkább veréb az ő természete: a tökéletesen ingyen falatnak igen nagy barátja s e falatnak fűszere az, ha a tilosban szerezheti. Erre pedig a horgászat pompásan alkalmatos, mert a szerszám nem igen látszik meg, még ha gazdája félmeztelenűl halad is falun, mezőn keresztül, folyó, tóság vagy patak partján végig.

256. ábra. Vízmerítő szapoly vagy csanak.

Az ő halászatát majd bővebben is megismerjük a halászéletről szóló leírásokban; most horgászatának legérdekesebb furfangjával, a rózsatüskével, mely már az ősi elemek között is szerepelt, zárjuk be e csoport sorozatait.

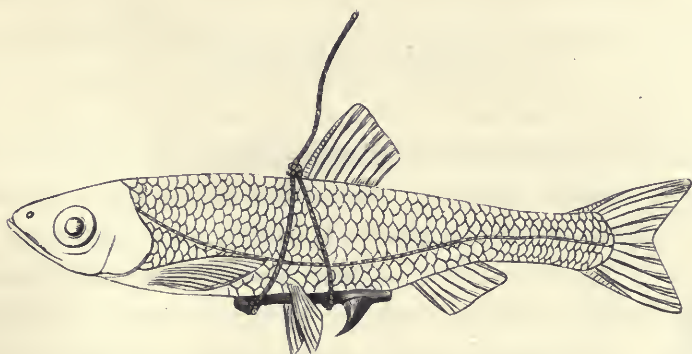
A czigány erős madzagot szerez s ha ehhez még egy kis vékony rézdrótra is tehet szert — ha nem, úgy is jó —, akkor biztosra megyen. Előbb felkeresi a víznek oly sekély helyét, a hol az apró halak sütkérezni szeretnek; ezt lábolva megkerüli, hogy az apróságot a partfelé szorítsa; nincs az a macska, mely biztosabban elkapná körmével, mint a czigány a riadozó kis halat tenyereivel.

257. ábra. Czigány-horog vadrózsa-tüskéből.

Mikor már kis hal is van, gödröt kapar, tele meríti — ismét tenyerével — s belébocsátja a kis halat, azután előveszi a vadrózsa tüskéjéből kimesterkélt horgot (257. ábra), s úgy köti a kis hal hasa

* Lásd: 151. ábra *I.* T.

alá, a mint ezt a 258. ábra ábrázolja; ha drótja van, avval köti meg s ekkor még biztosabb, mert a csuka foga nem tehet kárt a szerszámban.

258. ábra. A czigányhorog felszerelése.

Ezt a nagy furfangot azután beereszti a vízbe s minthogy a kis hal sértetlen, elél, uszkál napestig, mindaddig, a mig valami éhes csuka be nem kapja.

Hogy a czigány kivárja, ez természetes; mert hiszen semmi joga, tehát nem kurtítja idejét a kötelesség sem.

II. JEGES HALÁSZAT.

Az okiratos történet bevezető részében már el volt mondva, hogy a történeti hagyomány az ősi magyarságról azt a hírt hozta át napjainkra, hogy télen át a vizekhez költözött s ott halászattal foglalkozva várta be a tavaszt. Az is volt mondva, hogy némely helység még mai napság is bizonyos ünnepélyességgel vonul ki a jegeshalászatra; el volt mondva, hogy ilyen népszokások eredet szerint rendesen ősidők homályába vezetnek s az illető alkalom illetőleg foglalkozás ősi voltáról tanúskodnak.

E fölfogás helyességét csak erősbíti a ma is élő jegeshalászatnak tüzetesebb szemlélése, mely arra tanít, hogy egy valóban kimívelt, tehát régi népfoglalkozással van dolgunk.

A magyar nép jegeshalászata fogás és szerszámjárás szerint különálló csoportot alkot, a melyben a hígvízen való halászat főbb csoportjai úgyszólván tükröződnek, illetőleg ismétlődnek. Az a módosítás, a melyet a jégkéreg természete a szerszám tekintetében megkövetel, a legszebb színben mutatja és bizonyítja a magyar halászságnak éleselméjű voltát.

Az eddigi beosztáshoz alkalmazkodva, a jegeshalászatot több csoportra bonthatjuk.

1. *A rekesztő jegeshalászat.*
2. *A kerítő jegeshalászat.*
3. *Az emelő jegeshalászat.*
4. *A hajtó jegeshalászat.*
5. *A szigonynyal való jegeshalászat.*
6. *A horoggal való jegeshalászat.*
7. *A dorongolás.*

Ám vegyük elő e csoportokat abban a sorrendben, mely az eddig ismertetett fogások és szerszámjárások sorrendjéhez illeszkedik s a kimutatott hét módot foglalja magában.

A *rekesztő jegeshalászat* ugyanazokkal a szerszámokkal él, a melyeket részint már az ősi elemek között, részint az élő gyakorlat során megismertünk.

A Fertő és Szernye-vidék halásza késő őszszel rendbeszedi a kürtőt, illetőleg vejszét és bevárja a jeget. A midőn a jég elég erős arra, hogy az ember bátran járhat-kelhet rajta, a halász kiszáll a *jegellő* vagy *lekelővassal* (259. ábra), mely véső formájú s másfél méteres nyélre van ráverve, hozzá a szákkal és a tarisznyával. A helyszínére érve, első dolga, hogy a kürtőből, illetőleg vejszéből a jeget a lekelő vassal óvatosan kitördelje s a szákkal kiszedegesse. Ezt minden reggel megismétli, hogy a szerszám belső járóin mindig hígvíz legyen.*

259. ábra. Jegellő vagy lekelő vas.

Ez a rekesztés különösen oly vizeken, a melyek egész terjedelmökben be szoktak fagyni, tehát tóságokban, holt- vagy igen lassú folyású folyóágakban, a hol t. i. természetes lékek nem igen képződnek, igen jól fizet; mert a hal a jég alatt megszorúl a levegővel érintkező élővíz dolgában s megérezvén, a nyilt vejszébe tódúl, természetesen saját vesztére.

Az Ecsedi láp és a Szernye csikásza hasonlóképen számít s egész télen át űzi mesterségét: *kijegeli* a befagyott *lápkutakat* és vészeket s beállítja *csikkassát*, mely télen jobban fizet; az okot már tudjuk.

A *kerítő jegeshalászat* hatalmas mód s a legjellemzőbbek közé tartozik.

A magyarság tengerén, a Balaton sík jegén dívó, természetesen, leginkább ki van fejlődve; sőt bátran el lehet mondani róla, hogy ez a balatoni halásznak főfoglalkozása; — sőt, hogy halász indulatának is a leginkább megfelelő mód; mert azt nemcsak űzni, hanem ezer veszedelem közt merni is kell; a hol pedig a merészségről van szó, ott a tihanyi, kenessei, foki, keszthelyi s a többi bokrok mindenha helytállanak.

A ki nyáron vagy őszkor megbarátkozott velök, elkisérte ingó

* A leirt lekelővas szolnoki forma s ott a kerítő jegeshalászatnál divik; hasonló hozzá a Fertő vidéki; néhol a halász csak a szák nyelével vagy baltával töri fel a jeget.

járóművön a tanyavetésre, annak azt mondják, hogy az semmi: «jöjjön az úr, mikor a jég alatt halászunk, az osztán a halászat!»

Mikor a Balaton halásza ezt mondja, akkor csakúgy lángol a szeme.

Már jóval a tél beköszönése előtt rendbeszedi a Balaton halászsága «*jégre való szerszámját*», a melylyel majd megismerkedünk; a mikor pedig az első fagy beköszöntött, az összeállt bokor szorgalmasan kijár a partra, a csizma patkós sarkával próbálgatja a jeget, mert csupa nyugtalanság. Minden ember a száz éves kalendáriom jóslataival, csillagok pislogásával s a jó ég tudja mivel nem bajlódik, hogy a fagy erősödését előre kilesse, kijósolja.

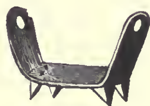
A Balaton halászbokra ekkoron tizenkettes, u. m.:

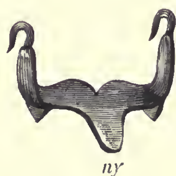
2 *vezeres*, másutt *rúdhajtó, rohonyos;*
8 *halász* és
2 *jegellő*, másutt *lekelő.*

A jég még ropog az ember terhe alatt; de ők azért mégis elindúlnak; mert hát azt tartják, hogy, ha a sors könyvében úgy van megírva, hogy az ember a jegen pusztúl el, hát mindegy: akár a vékony jegen szakad be, akár pedig elnyeli a «*rianás*».

Tiszta fatalizmus, mely úgy látszik épen oly ősi, mint a jegeshalászat nemes mestersége maga!

Mikor a jég annyira erősödött, hogy három-négy embert megbír, elindúl a két *vezeres* a két *jegellővel,* hogy a *csapásokat* vagy *vonyókat* kijelelje vagy *kiszegelje,* a mi nem kis mesterség, mert a *kiszegelés* helyességétől függ a hálójárás helyessége, ettől pedig a halfogás. De azért mérőszerszámot nem visznek, mert arra való annak az éles halászszemnek a mértéke; no meg a lépés, hozzá még az is, hogy a vezeres mindig régi, sokat tapasztalt halászember.

260. ábra. Balatoni jégpatkó.

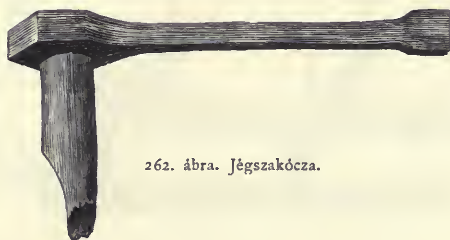

261. ábra. Drávafoki jégpatkó.

A partra érve, mindenekelőtt előveszik a *jégpatkót* (260, 261. ábra). A balatoni csizmára, a drávafoki bocskorra való. A jégpatkót felkötik, hogy a jegen bátran járhassanak-kelhessenek. A balatoni halász csizmás s a sarok elé köti kengyelszerű jégpatkóját; a drávafoki halász —

Kopacsi körűl — bocskort használ s hogy a jégpatkó ne viselje meg a lábát, ez a nagyobb felület kedvéért *nyelves* (261. ábra *ny.*)

A vezeresek rendszerint csak közönséges favágó fejszét visznek, a jegellők ellenben a *jégszakóczával* — röviden *szakócza* — járnak, mely igen hosszúnyakú, vésőszerűen formált fejsze (262. ábra); közönséges nyélre van ráverve s azért ilyen alkotású, hogy a legvastagabb jeget is *átlékelhesse.* Így ballagnak ők azután a sík jegen libasorban, jó távolságra egymástól; különösen akkor, a mikor a jég még nem egészen biztos. Ilyenkor mindenki feszülten figyel a helyre, a hova lép s minden legkisebb recsegésre is. A tapasztaltabb vezeres néha-néha hátra tekint, hogy a part szerint meghatározhassa az irányt, a melyben haladnia kell s megbecsülhesse a távolságot is.

262. ábra. Jégszakócza.

A mikor arra a pontra érnek, a melyen az első vonyó kijelelhető, megállapodnak s leteszik a czókmókot. Erre a két vezeres megállapítja a *bedöntő* vagy *eresztőlék* helyét s ott könnyed vágásokkal kijeleli határvonalait.

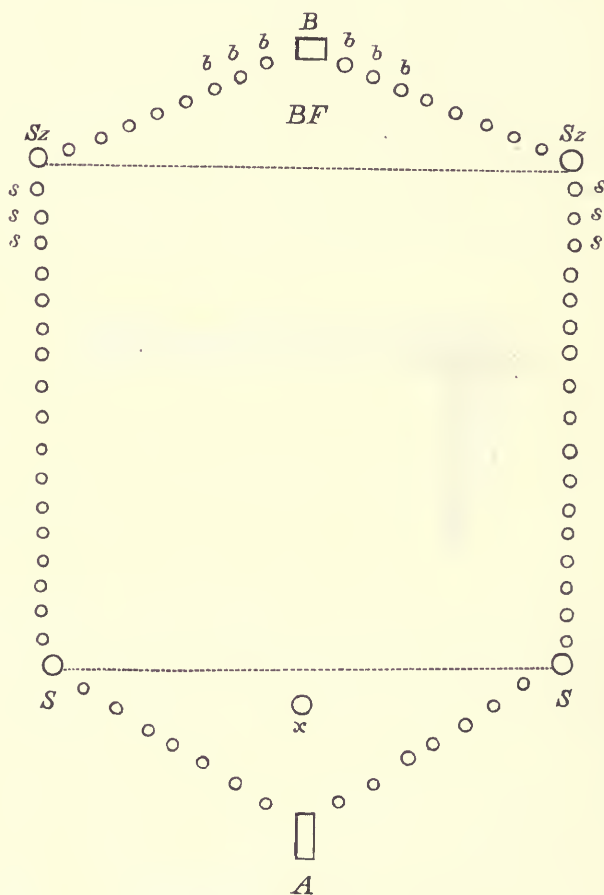
Kössük immár a magyarázatot a vonyó alaprajzához. A Balaton *jegesvonyója* hosszú hatszögöt alkot; hosszú tengelyébe esik a *bedöntő* (263. ábra *B*), evvel szemben az *ajtó* (*A*); négy sarkán van egy egy nagyobb *szegletlik, szeglik* vagy *saroklik* (*Sz, Sz* és *S, S*); ezt a hat pontot pedig összekötik a *soroslékek* vagy *hajtólékek* (*b, b,* és *s, s*).

Az ajtóval szemben áll a *bufonó-, bukló-* vagy *buffogtatólék* (*x*).

A bedöntő (*B*) másfél méter hosszú és egy erős méter széles, négyszögű; néha íves is. Az ajtó két méter hosszú, és félméter széles. Az a háromszög, a melyet a bedöntő s a vele szomszédos saroklék alkot (*Sz, B, Sz*), a *bedöntőfej* (*BF*); az ellenben, a melyet az

ajtó alkot meg (*S, A, S*), a *kivonófej*. Ehhez képest a bedöntőfej sarok-lékei a *belső saroklékek*; a kivonófejéi a *külső saroklékek*.

Vegyük most már sorra a többi mértéket, illetőleg sorszámot is. A bedöntőtől a belső saroklékig (*B, Sz*) kilencz kisebb sorlék van (*bb*, stb.); az egymásközötti távolság tizennyolcz lépés, tehát

263. ábra. Balatoni jeges vonyó alaprajza.

körülbelől tizennégy méter; az *ajtóléktől* pedig a külső saroklékig rendesen csak nyolcz, a miből következik, hogy a kivonófej egy lékkel minden oldalon szűkebb.

Az a léksor, mely a belső és külső sarokléket összeköti, tehát (*ss* stb.) az *ág*, lékei pedig *sor-* vagy *áglékek*, néhol *hajtólékek*. Egy-egy ág harmincz, ötven s még több lék is, szintén tizennyolcz lépés-

nyire egymástól. A míg tehát a bedöntőfej szélessége körülbelől 240 méter, a kivonófejé pedig 210 méter, az ágak hossza 400-tól 800 méterig váltakozik.

Elképzelhetjük azt a munkát, a melybe az egyes vonók kijegelése s a lékeknek egész télen át való nyitvatartása kerül; pedig ez még a könnyebb vége a dolognak!

A mikor a vonyók ki vannak jegelve, összeáll a bokor, a melyet már ismerünk, előkeríti a *jégszánkókat*, felrakodik és indúl.

Minden bokornak van egy nagyobb és egy kisebb szánkója (264. ábra), melynek kettő a kávája (*K*). A nagyobbik szánkóra fel van rakva az öregháló meg a *vezér* — néhol *rohony*, *hajtórúd*, *hajtólécz* stb.; — a kisebbik szánkón viszik az eleséget s az apró szer-

264. ábra. Jégszánkó.

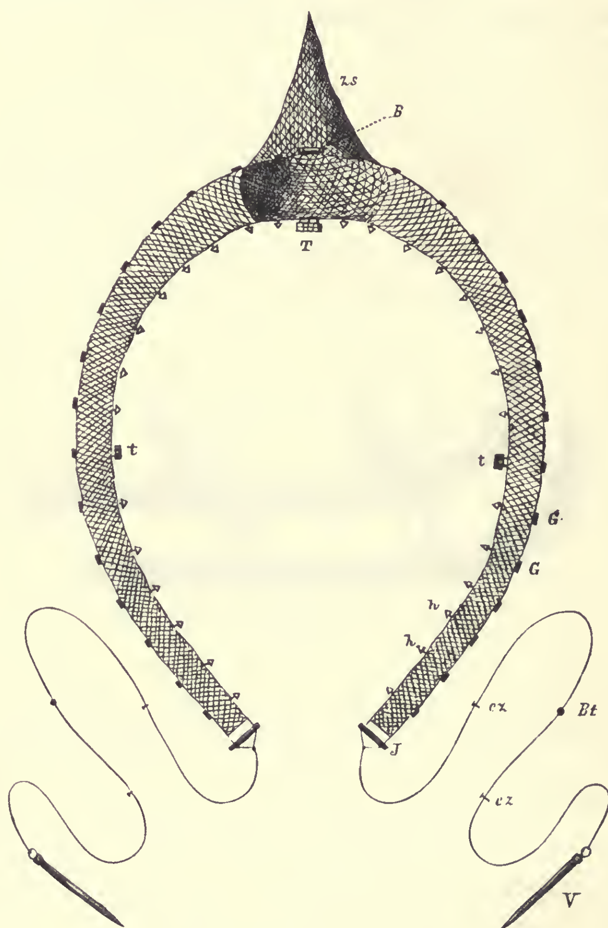
számot.* A vezérrel és a többi szerszámmal majd a leírás során ismerkedünk meg.

Egy ilyen kivonuló halászbokor igen eredeti kép. A míg a jég még ropogós, a bokor hosszú sorban vonúl, nehogy a jeget egy ponton nagyon megterhelje. Egy rész húzza a szánkókat, a másik rész utána ballag, vállán azokkal a csudálatos szerszámokkal, a melyeket az idegen sehogy sem tud kimagyarázni.

A falu czellengő ebe kiséri a bokrot, mert nagyon jól ismeri ezt a mozgalmat s tudja, hogy neki is juthat; a környék varja, hollója a bokor körűl röpked, majd lebocsátkozik a jégre, hogy kivárja a szerencséjét; és megjelenik a szárnyatlan varjú, a «*cserkész*» is, a falu dologtalanja, ki apró szolgálattal, jó szóval behizelgi magát, hogy a szerencséből majd neki is jusson valami.

* Együttvéve «municzió» a neve.

A midőn a kiszemelt vonyóhoz érnek, a bedöntő táján állapodnak meg; ennek feje táján pedig rendbe fágyják az öreghálót s kirakják a többi jeges szerszámot is.

265. ábra. Öregháló jeges halászatra.

Lássuk már most a jegeshalászatra felszerelt öregháló dolgát, a mint ezt a 265. ábra lehetővé teszi.

A jegeshalászatra szolgáló öregháló hossza 200 méter körül jár s minthogy *kátás* — azaz *zsákja* (*Zs*) van —, tulajdonképen *gyalom*. A káta száját vagy *torkát* egyfelől a *torokgyékény* — néhol *békatutaj* (*B*) —, másfelől a *torokkő* — *monykő* (*T*) — tartja nyitva. A gyalom fölét *pál-*

hák — gyékénynyalábok (GG) — tartják úszva; inát a *gyalomkövek,* — *hálókövek* vagy *galacsérok* (*h, h*) — húzzák le.

Mind a két szárnya elején van egy *istáp* — *apacs, berenafa* (J); — fele hosszában pedig ott van a *túzsér* (*t*).

Különösen is figyelmet érdemel a húzókötél fölszerelése, mely a jegeshalászatnál nagyon fontos. A húzókötél négy egyenlő részre van osztva — természetesen, mindkét szárnyé egyformán; felehosszába *bötök* van kötve (*Bt*) s az így keletkezett két fél, felehosszában egy szines, rendesen vörös posztódarabka (*cz*) van befűzve; ez a *czéla*. Az átlag száz méteres húzókötél végéhez azután egy véknyabb, úgynevezett *fágyókötéllel* a *vezér* (*V*) van odakötve.

Már ebből is megérthetjük, hogy az egész beosztás arra van kiszámítva, hogy a hálót, mely a jég alatt jár, láttatlanban is egyenletesen lehessen húzni és úgy kihozni, hogy kátája a vonyón egész végig a tengely vonalában maradhasson, vagyis a bedöntőtől az ajtóig egyenes vonalban haladjon.

Ismerkedjünk meg most a *vezérrel*. A vezér egy húsz méter hosszú rúd, mely három darabból van összeillesztve (266. ábra). A hegyét megalkotó darab, valamint az is, a mely végét alkotja, fenyőfából való s az utóbbin karika van, a melybe a húzókötél szolgál (lásd 265 *V*); a középső része, mely a két végsővel erős, széles vaskarikákkal van összekötve, tölgyfából való, azért, mert a jég alatt való tologatásnál leginkább ez van megtámadva. Ez a *vezérrúd*, a melytől a *vezeres* elnevezés is ered, sugáregyenes s minthogy a sorlékek egymásközötti távolsága átlag véve csak 14 méter, a rúdé ellenben húsz, ez mindig túljárhat a *lékek közein*.

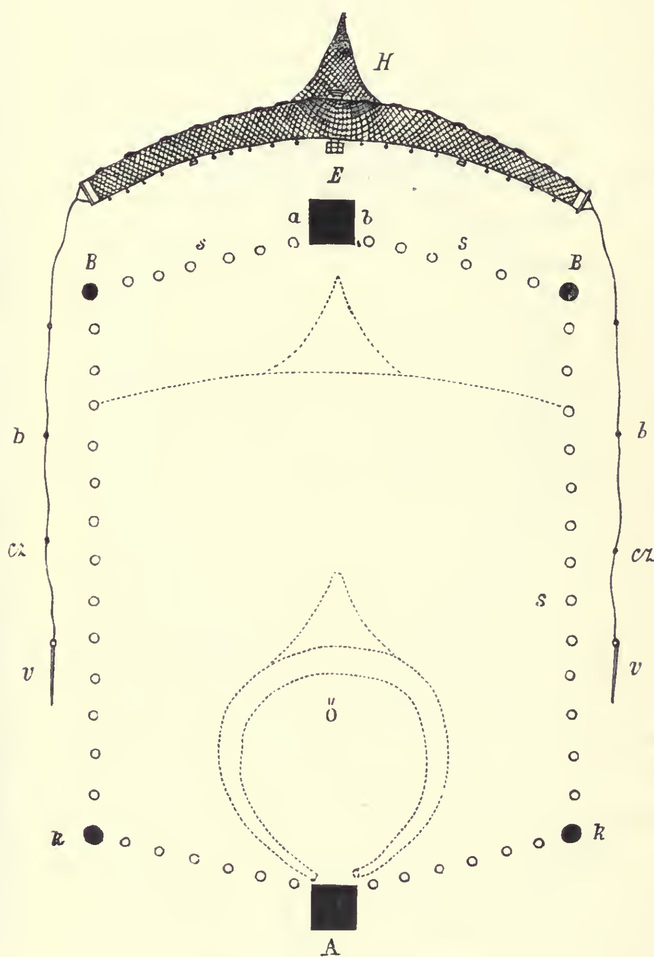
266. ábra.
A vezér.

Ezek után átmehetünk a *gyalom* vagy *hálóvetés* magyarázatához, mely azok után, a miket eddig megismertünk, már elég könnyű feladat.

A magyarázatot a 267. ábrához kötjük, a hol a könnyebb megérthetés kedvéért a háló (*H*) a vonyó irányának megfelelően szét van

fágyva, mutatván, hogyan jár a jég alatt a vonyón végig (*bb* pontozott vonal), hogyan érkezik az ajtólékhez (*Ő*) és mily úton halad a vezér (*v*) a bedöntőtől (*E*) az ajtólék (*A*) felé.

A hálót tehát úgy összefágyják a bedöntő (*E*) fejénél, hogy kátája

267. A gyalom- vagy hálóvetés.

(*H*) legalúlra, istápja legfelülre jön s ekkor a két vezérrudat, mindegyiket a maga oldala, tehát *as, bs* irányában dugják a jég alá. A mikor a vezérrúd egészen a jég alá van dugva, akkor hosszúságánál fogva, mely 20 m., már túljár az első *a* és *b* sorléken, a mely a bedöntőtől csak 14 m.; tehát — ha a vezér jól van bedugva — a sor-

lékben meglátszik. Ekkor a két *vezeres* már megragadta a rúdhajtó *csáklyát* — vagy *vellát* — (268), mely belűl fogas s egyik ágán kampós, kötélvetés czéljából (*h*): evvel a sorlékbe nyúlva, mindenik a maga oldala — tehát *as* és *bs* felé tologatja a vezért. A vezér természetesen maga után viszi a húzókötelet (*cz*, *cz*) s végre a háló apacsát és szárnyát is, mindig a bedöntőn (*E*) át a jég alá.

A mikor a vezér a belső sarokléket (*B*, *B*) elérte s félig meghaladta, a vezeresek egymásfelé kiáltják: «*fordíts!*».

Az, a ki előbb kiált, bevárja, míg a túlsó oldalon levő társa felel, a mi akkor történik, a mikor ez is a saroklék alá hajtotta a rudat, tehát a húzó kötél mind a két oldalon egyformán áll a jég alatt. Ez is «*összevárás*».

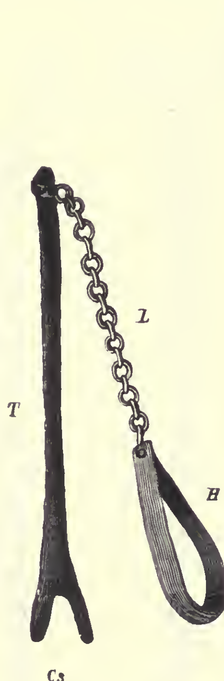
268. ábra. Csáklya vagy vella. 269. ábra. Nagy csáklya.

A mikor idáig vannak, a csáklyákkal jól megfogják a vezér középét s megfordítják az áglék, illetőleg a kivonó fej külső saroklékei, tehát *Bk* irányába. Fordúláskor már ott áll minden belső svarokléknél egy legény a *nagy csáklyával* (269. ábra), mely különben egy becsületes favilla; evvel megfogja a húzókötelet, hogy a sarokléktől derékszögben megtörve haladjon a vezér után, mert ettől függ, hogy a háló a két belső saroklék között egészen szétterjedjen, azaz a vonyót átfogja s úgy haladjon, a mint a pontozott vonal mutatja.

A többiek ezalatt a bedöntőn sorba beeresztgetik a hálót, mindaddig, a míg a kátát is bevetették. A midőn a káta is be van vetve, a bedöntőnél felszabadúlt legénység az ajtólékhez halad, hogy bevárja a vezért s a húzás kezdetét. — Ezalatt a két vezeres az ágon végig, áglékről áglékre tologatja a vezért, mindig arra ügyelve, hogy a túlsó oldalon levő társával egyformán haladjon.

Minden vezeres oldalán egy halászlegény jár, ki fel van szerelve avval a két szerszámmal, a mely külön magyarázatot kér. Az egyik a Balatonnak, mint látni fogjuk művelődés-történeti szempontból is nevezetes *czibékje** (270. ábra); a másik a soknevű *gemics* (271. ábra), *gébics, gémcse, gemes, gamó, kampó, káncsa* stb.

Megtörténik ugyanis gyakran, hogy a vezér az egyik sorléktől a másik felé való tologatás közben félre megy, annál könnyebben,

270. ábra. A czibék.

271. ábra. A gemics, vagy kampó.

minthogy a vezeres a léken át a rúdnak csak kis részét látja. A mikor ez megesik, helyre kell hozni a hibát: a rudat meg kell keresni a jég alatt s oda kell húzni a következő sorlékhez. Erre való a *gemics*, a melynek görbe nyele megengedi, hogy oldalt messze menjen a jég alá, s így megkeríthesse a félrekerült vezérrudat.

A mikor a vezérrudak a külső saroklékig (267, *K*) jutottak, ugyanaz történik, a mi a belső saroklékeknél történt, t. i. a vezért az ajtó

* Lásd «Tihany» alatt.

(*K A*) felé fordítják. Minthogy pedig immár csak nyolcz-nyolcz sorlék van hátra s a jég alatt járó háló szárnyai már egymásfelé kanyarodnak, az egész bokrot megszállja a buzgalom, mindenki serénykedik s különösen a *czibéket* tartja készen.

Mesterszó szerint van a czibéknek *nyele* (*T*), *csáklyája* (*Cs*), *láncza* (*L*), *hámja* (*H*), a mely utóbbit a halász úgy kanyarít magára, mint a dobos a magáét, a nyelét pedig — a csáklyával fölfelé — a kezében tartja. Egy legény előkeríti a *buffogatót** s odaáll az illető lékhez (263. ábra *x* és 267. *ő*). Ez a buffogató rendesen valami tölgyfának a golyvaszerű kinövése, mely tűzzel-vassal van kivájva s azután nyélbeütve, a mint ezt a 272. ábra mutatja. Magyarázatra nem szorúl, hogy a buffogató, kávás felével a vízre vágva, nagyot szól.

Mihelyt a két vezér — mindegyik a maga oldalán — az ajtólékben megjelenik, nyomban megragadják s úgy a mint jött keresztbe kihúzzák a jégre; utána vonják a kötelet, melybe a legénység beléakasztja a czibéket — avval a helylyel, a hol a láncz rá van erősítve — s keresztirányban haladva, megszakadásig húzza, mert az a feladat, hogy a hálószárny két istápja mentől gyorsabban összeérjen az ajtólékben, hogy a háló a jég alatt zárt körben álljon, a mint ezt a 267. ábrán *ó* körül kipontozva látjuk.

272. ábra. Buffogató.

Mielőtt hogy a háló egészen bezáródnék, a buklolékeknél álló legény ugyancsak buffogat, hogy a bekerített halat, mely immár csak a két egymásfelé közeledő istáp között menekülhetne, a káta felé riaszsza.

Mihelyt a két istáp az ajtólékben összeért, nyomban kiveszik s kezdődik a hálónak a kiszedése.

Természetes, hogy úgy, a mint a kötél jön, az ajtóléknél álló vezeresek gondosan ügyelnek, hogy ez egyformán történjék s mihelyt az egyik kötélnek külső czélája kijön, a másiké késik, megállítják az

* Ez a szerszám, mely a higvízen való tanyavetésnél is szerepelt, már tünedezik.

előbbre járó félt s összevárják a két czélát; így történik ez a bötökkel, a belső czélával, végre a hálószárnyak túzsérjaival is.

Csak így leírva is, elgondolhatjuk azt a roppant munkát, a melyet ily jegestanya vetése és húzása megkövetel; és eltelhetünk bámulattal a halászság vaskeménysége iránt, mely ezt a munkát nemcsak hogy jó kedvvel végzi, hanem lelkesedik is iránta.

Nincsen a télnek az a köde, hófúvása, csikorgó hidege, mely elvegye ennek a halászságnak a jókedvét; s mikor a háló a jég alatt jár, csak a rianás veszedelme az, a mely a bokrot menekülésre, szerszámjának cserbenhagyására bírhatja.

A «rianás» — a *riadásnak* Balaton menti kiejtése — a jégnek oly megszakadása, mely ágyúlövéshez hasonló robajjal jár s úgy, a mint a repedés halad, a csattanás is folytonosan, úgyszólván a távolba futva, ismétlődik. Az ily repedés és dörgés sokszor mérföldeken át vágtat s 10—40 méter szélességben is tátong. Természetes, hogy a repedés vize mindazt elnyeli ami útjába esik. A kitérés nagyon bajos, mert a veszedelem villámgyorsan halad. Alighanem több ember esett a rianásba, mint a nyári vihar hullámába!

E repedések tulajdonképeni okozója ismeretlen; lehet, hogy a nagy kiterjedésű tó különböző pontjain uralkodó különböző légmérséklet, lehet, hogy néha a szél nyomása is az ok.

S bámulatunk még fokozódik, ha elgondoljuk, hogy a tanyavetés nagy munkája igen gyakran kárbavesz, a háló üresen, vagy pár hitvány keszeggel kerül ki a jég alól; sőt van elég tél, a mely egészben sem fizeti meg a fáradságot.

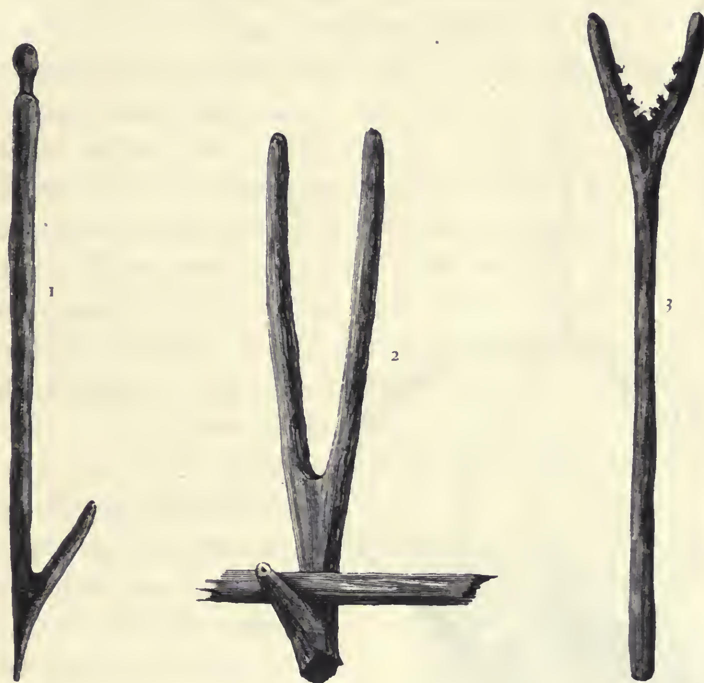
De mikor néha beüt a «szerencse», van azután jéghátán, faluhosszat lakodalom; megérzi az egész vidék, sőt újabban még híres Bécs városa is, a hol a Balaton főhala, a «fogas», nagyon keresett portéka.

Hogy milyen az a «szerencse», erre reátanít az a halászper, amely évekkel ezelőtt Enying birósága előtt folyt le.

Kenesse község igazi őshalászai egy napon jegestanyákat vetettek s csakhamar híre futott, hogy nagy volt az ő «szerencséjök»; a hír tíz ezer mázsákról szólt; de arról is suttogott, hogy a kenessei halászok akkoron behalásztak a foki vizekbe. Erre kapták magukat a foki — ma már Siófok, a mely névvel a Balatonvidék embere nem igen

él — bérlők s pert indítottak a kenesseiek ellen, annyival is inkább, mert annyi fogas terjedt el a környék piaczain, hogy fontjának ára 80 krajczárról 50-re hanyatlott. Nem utolsó nevezetessége e pernek az, hogy a biróság kiszállott a jégre, ott helyszíni szemlét tartott, melynek az lett a vége, hogy a kenesseiekre reábizonyúlt, hogy tilosban jártak, a halat tehát orozva szerezték.

A kenesseiek be is vallottak vagy tíz mázsa «fogast», majdnem két mázsa «süllőt» és sok sok keszeget; az itélet pedig majdnem

273. ábra. — 1. felvágó. 2. forditófa, 3 szegesfa.

32 mázsa «süllőről», 18 mázsa «fogasról» és 61 mázsa «keszegről» szól — s mindez egy napnak a «halászszerencséje» volt!

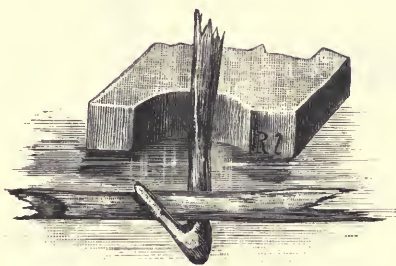
A mi ennek a pernek különös zamatot kölcsönöz, az a sok halászmesterszó, a minek értelmét a birónak ki kellett sütnie, hogy az igazságot annak rendje szerint kiszolgáltathassa. Benne van a vezeres, vezérlék, kifogott hal, hálóhely, vizen halászni — fokín, szabadín; — jegellő, orzott hal, jégriadás, a helyet meghalászni, hálócsapás — nyom — hálóbokor, hálócsapásnyi hely, a határt jelező domb hova vág

a tulsó parton, jegelni, a hálót szánkón betakarítani, nagy határ halhely — a hol a hal a jégen rakásra hevert —, behalászni, kijegelni stb. stb. A Balaton kerítő jegeshalászata, úgy a mint itt ismertetve van, törzsökösnek vehető; a Fertőn, a Bodrogközön, a Tisza mentén, Komárom tóságaiban, a Kopácsi tavon, az erdélyrészi Mezőség tavain és más vizeken űzött kerítő jegeshalászatban lényeges eltérések nincsenek s alig pár szerszám az, a mely másforma.

274. ábra.
A horgas.

Ilyenek a 273. ábrán: 1. a *felvágó,* mely Szolnokon dívik s czibék szolgálatot tesz; 2. a *fordítófa,* mely a Latorcza torkolata körül dívik s arra való, hogy a vezért — itt *űzőrúd* — a saroklékben — itt *fordítóvék* — az ajtó — itt *kihúzóvék* — felé fordítsa; végre 3. a bodrogközi *szegesfa,* mely egyszerű ágasfa, belűl patkószögekkel televerve, hogy a vezért jól megfoghassa.

Ezeken kívül van a Latorczánál *horgas* is; egy egyszerű fakampó (274. ábra), a melylyel a vezért alulról fogják meg s úgy hajtják vele lékről lékre, a mint a 275. ábra érthető módon magyarázza. Az erdélyrészi Mezőség tavain dívó jegeshalászaton — ha ugyan még él — a rúdhajtás a köznép kezén dívó kisebb baltákkal történt.

275. ábra. Hajtás a horgassal.

A Bodrogköz mindinkább kivesző tavain, holtágain más tanyavetés is dívott, mely annyiban különbözött a balatoni törzsököstől, hogy a vonó nem hatszögű, hanem kerek volt; rövidebb vezérrel járt s így a fordítás is elmaradt; a kötélhúzásnál egy «*gemes*» nevű több ágú fa szolgált, a melybe több halász fogódzhatott.

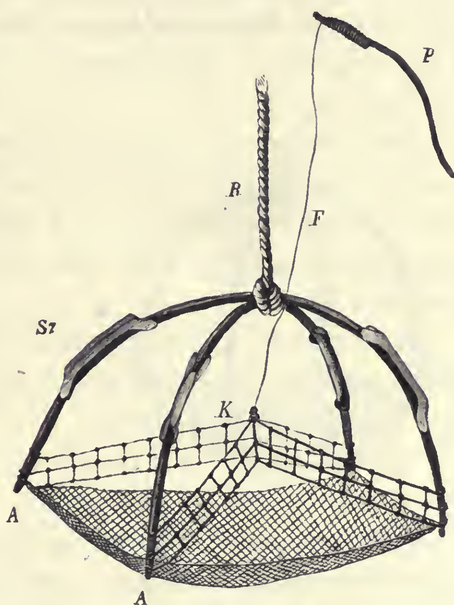
Ez a magyar kerítő jegeshalászatnak képe.

Az emelő- és hajtó-jegeshalászatot egy füst alatt lehet leírni, minthogy mind a két módnál majdnem egyazon szerszám dívik, mely vidékenként némiképen eltér ugyan, de lényeg szerint hasonló szerkezetű. Akad közte olyan is, a mely télen-nyáron egyképen szolgál.

Itt ismét a magyar halász értelmességét bámulhatjuk, mely valóban kifogyhatatlan. Meglepő finomságával lépten-nyomon tanúságot tesz arról, hogy hosszú idők fejlesztő hatalma kellett hozzá, hogy egy nemzet közhalászsága ennyire vigye.

Az emelő és illetőleg hajtó jegeshalászat szerszámai között az első hely tagadhatatlanúl a Bodrogközön szerte dívó *vasas-* vagy *téliszá-kot* illeti meg.

Ez a szerszám (276. ábra), a szerkezet alapját tekintve, megfelel az *ághegyhálónak*, a mennyiben két keresztbekötött félabroncsosnak négy ágára van kötve a háló; de ettől már az is megkülönbözteti, hogy nem rúdon, hanem kötelen jár (*R*), melynek elég jellemző a neve, t. i.: *rúdkötél,* tehát a rudat pótló kötél. *A, A* az *ág hegye*, *Sz* mind a négy ághegy derekán a körömmel rávert *szák vasa,* mely az egészet a víz alá meríti.

276. ábra. Vasas vagy téli szák.

A mi a halász éleselméjűségére vall, az a négy ághegy közötti szerkezet. Itt egy fonalból kötött, lajtorjaszerű kereszt (*K*) látható, az ú. n. *keresztőr,* a melynek csomópontjából egy vékony fonal (*F*) a *feljáróőr* ered. Ez a fonal hosszú s egy hajlékony fácskára van rácsavarva, hogy a halász a víz mélységéhez képest a fonalat — a feljáró-őrt — szabályozhassa; ennek a vesszőnek a neve *pedző,* tehát talál a kosztoshorog pedzőjével, mely egyfelől a horog járását szabályozza, másfelől a halat elárúlja.

A Bodrogközön a téliszákkal való halászatra több halász szövetkezik; a fele *szákoló,* a fele *zurboló* vagy *hajtó.*

Mindenekelőtt kiszállanak a folyóra, hogy *vekeljenek*, azaz a folyó jegén s a folyással keresztbe, de egyenes sorban oly négyszögletes

lékeket vágjanak, a melyeken a körülbelül 1·5 □ m.-nyi hálót le lehet bocsátani. Ezek a léksorok 100—120 lépésnyire vannak egymástól.

A mikor ez megtörtént, az emberek kiszállanak a halászatra; a halászok fele a leírt vasas szákokkal, a másik fele oly hosszú rudakkal, a melyeknek vastagabb végére egy láncz van rászögezve,

A szákolók kihagyják az első léksort s a másodikba bocsátják fenékig a hálót, mire a keresztőrt a feljáróőrnél fogva megfeszítik s a pedzőt vagy a kezökben tartják meg, vagy a lék szélére a jégbe dugják. A mire elkészülnek, jelt adnak a zurbolóknak, kik nyomban az első léksorba dugdossák lánczos rúdjaikat s azokkal a vizet és fenekét döfögetik, — halásznyelven szólva «*zurbolnak*», székelyesen: «*gübűlnek*».

Az így megriasztott hal eszeveszetten — és természetesen — a szákok felé iramodik, legtöbbje beleütközik a kifeszített keresztőrbe, a mit — ismét természetesen — a feljáróőr útján a pedző megérez s meghajlással jelez is. Erre a jelre a halász szaporán és egyenletesen kiemeli a hálót.

Igy haladnak léksorról léksorra; és a mig a szákolók mindig új sorba eresztik hálóikat, a zurbolók a szákolóktól az imént odahagyott lékeken űzik a zurbolást.

Egészen hasonló szerkezetű, de sülyesztő vasak nélkül való a Nagy-Dobronyban és Miskolczon — Szernye és Sajó — dívó *őrös*-vagy *örvösháló*, mely rúdra van erősítve; télen a lékeken, tavaszkor a vészekben szolgál, a mint az utóbbit a «*kullogó*», alatt föl is kereshetjük.* Itt a feljáróőr neve *vigyázómadzag;* ezt a halász balkezének mutatóujjára tekeri, így feszíti a keresztőrt s érzi meg az abba ütköző halat; Miskolcz körűl a bodrogközi hajtás is dívik, a hajtórúdnak neve azonban *butykázó rúd*, a vele való hajtás pedig «*butykázás.*»

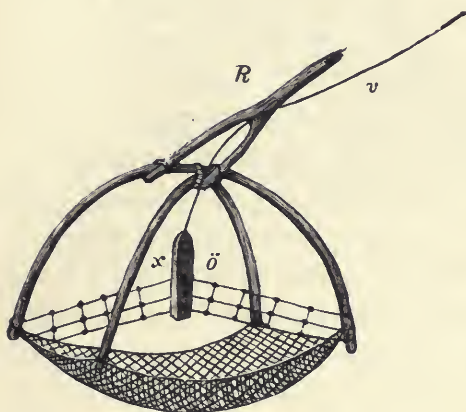
Ebbe a sorrendbe tartoznak a Drávafokon — Kopácsi körül — dívó hálók is, a melyeket a 277—278. ábrán szemlélhetünk.

Az első a *süllyén*, mely szintén léken a jég alá szolgál s ágas rúdon (*R*) jár; *őrzője* (*Ő*) egyszerű s a négyszögű hálót az egyik sarkától a másik felé fogja át; három főfonala egy megfelelő fúrású fácskán (*x*)

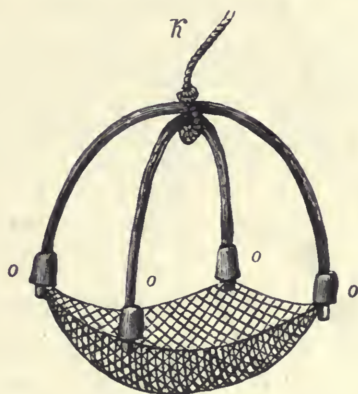
* Lásd «A Kullogó» fejezetet.

fut, melyre a feljáróőr (*v*) van kötve. A 278. ábra a *bustyálló*, mely minden kereszt- és feljáróőr nélkül való; kötelen (*k*) jár s minthogy léken át nagy mélységekbe szolgál, négy ághegye ólomsúlyokkal (*o, o*) van terhelve.

A szigonynyal való jegeshalászatra csak elvétve akadunk. A székelyek leginkább malomzúgókban űzik, mikor a fagy oly erős, hogy beállanak. Előbb tisztára söprik a jeget, hogy minél átlátszóbb legyen, azután léket vágnak belé. A szigonyos egy rossz czondrára a lék mellé hasal s készen tartva a szigonyt, zekéjét úgy húzza a fejére, hogy az oldalt jövő világosság nem érheti a szemét; így az amúgy is tiszta víz fenekére láthat. A zúgóba érkező hal meghökken a szokatlan árnyék-

277. ábra. Örvös háló.

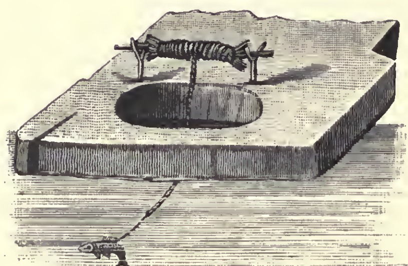

278. ábra. Bustyálló.

tól, tétovázik — székelyesen szólva «*térítget*» — s ezt a pillanatot használja fel a halász arra, hogy a szigonyt a halba üsse. Ez a halászat Sepsi-Szt.-György táján dívik.

Körös-Tarcsa halászsága, a mint már érintve is volt, a folyó örvénylő helyeit lekeli ki s kétágú, hosszúnyelű szigonyával mindenfelé vaktában döföget; a tapasztaltabb öreghalász sokszor boldogúl is, mert rendesen a folyó minden pontjáról meglehetős biztossággal tudja, hol szokott állani a hal.

A horoggal való jegeshalászatra is csak ritkábban akadunk s a mi kevés dívik, az leginkább a csukára számít. Legeredetibb s a maga egészében valóban őskori zamatú módja az, a melyet a 279. ábra kíván ábrázolni, a mely az erdélyrészi Mezőség Hódos vagy Szarvastó

nagyobb tükrein — leginkább Mező-Záh táján — dívott s talán még ma is él, noha a hal ott rendkívül megfogyott. A halász nagy körben lékeket vág a jégbe s mindenik lék mellé két ágas fácskát fagyaszt, melyre egy harmadik fácska mint tengely szolgál (279. ábra). A tengelyfa gyékénynyel van körülkötözve, hogy az ágasok közt maradjon s erre van rátekerve a horog ina. A horog, különösen az, a melyet az oláhság használ, valóban történelemelőtti alak; füles, cserkéje pedig vékony rézdrótból való, hogy a csuka el ne rághassa. E horog csalija eleven küszhal, a melyet a halász a télen át is működő vejszéből — ott szerkezet szerint a «rácz vejsze» — merít. A drótcserkét úgy ütik át a halon, hogy az a hugygyón bemenve, a szájon jön ki, a horog pedig úgy áll, mint az a rózsatüske, a melylyel a czigány furfangjai közt megismerkedtünk. Az így felfűzött halat a halász a jég alá ereszti s a midőn valamennyi lékjét felszerelte, a kör közepére egy nádcsomóra telepedve várja a horgok pergését, mely akkor következik be, mikor a csuka a küszt bekapja s menekülésre fogja a dolgot. E nevezetes téli horgászat teljes képével még találkozni fogunk.

279. ábra. Jegeshalászat horoggal.

280. ábra. Horog jeges halászatra.

Meglehetősen biztos hír szerint ugyanezt a horgászatot a Bodrogköz halászai is űzik, avval a különbséggel, hogy a lékek nem körben, hanem hosszú vonalban állanak s így a halász folytonosan jön-megyen, hogy a pergést észrevegye; sőt némelyek a horgot épen csak egy jókora pálhára tekerik s ezt a lék mellé leteszik, úgy, hogy ha a horog fogott, a pálha a léken keresztbe fekszik s így, a mint az ín lebonyolódik, ugrálva forog.

A dorongolás a jeges halászatnak igen sajátságos neme s különösen akkor dívik, a mikor a folyók áradása kora tavaszszal köszönt be s a rákövetkező fagy jégkéreggel borítja el a kiöntéseket. Ilyen hirtelen való fagyáskor nagy levegőbuborékok szorúlnak a jég alá s az átlátszó jegen át már messziről fehérlenek. A halász, jó doronggal

föltegyverkezve, vagy jégpatkót köt, vagy rongyba burkolja csizmáját, hogy a rendesen igen síkos jegen biztosan járhasson; azután elindúl, nem törődve a vékony jégkéreg recsegésével; sőt még a leszakadással sem, mert hiszen a kiöntött vizek alig térdig érők. A halász szeme mohón nézi a fehérségeket, mert tudja, hogy a barangoló hal ott keresi az élő vizet, pipálva veszteg áll. A midőn a halat megpillantja, egész erővel sújt a doronggal, a mitől a hal legalább is elkábúl. Ha az ütés léket is ütött, azon veszi ki a dorongoló prédáját; ha a jég elég erős volt, baltával segít. A dorong leginkább a korán ívó csukát éri.

***

Ez a magyar halászszerszám járásának egybegyűjtött képe, a melyről azonban egyetlen szóval sem állítom, hogy teljes és kimerítő. Egy emberileg teljes kép annyi időt kíván, a mennyi magyar búvárnak napjainkban még nem jut; de hogy e kép megállhat azok mellett, a melyeket más nemzetek búvárai nyujtottak, az bizonyos s ez megnyugvásom is.

A RÁKÁSZAT.

Az öreghalász szerszámos kamarájában — manapság már jórészt a hevertetés porával ellepve — reá akadunk azokra a szerszámokra is, a melyek a rákfogásra használtattak. És úgy, a mint e szerszámok a halászatiaknak függelékét alkotják, úgy van az irodalomban is: minden jóravaló halászkönyvnek a végén jut egy kis hely a rákászatnak is, még pedig méltán, mert a halászatnak minden korban mellékes kereset-ága volt.

A rák egészen szoros kapcsolatba ott jut a halászattal, a hol a halnak való legjobb csaliról van szó, t. i. a horgászatban; mert kétségtelen dolog, hogy, kivált a vedlés közben megpuhult rák, mely lehámozható, a horgászat legjobb csalija, a melyre a hal úgyszólván vakon rohan reá. Különösen az olló és a fark húsa alkalmatos erre.

Az sem szorúl külön bizonyításra, hogy a rák elég előkelő helyet foglalt el a régi magyar konyhában s megtartotta volna ezt gazdagnál — szegénynél maig is, ha újabb időben oly nagy pusztulás nem éri.

Mintegy 10—15 éve annak, hogy a rákok egy járványos betegségnek estek martalékúl, még pedig oly tömegesen, hogy egész folyókból, tóságokból a rák annyira kipusztult, hogy alig maradt belőle magnak való.

Ez a dögvész egy penészgombától* ered, mely a rák testében elszaporodik s végre az állatot megöli.

E betegség kínja legtöbbször ezrével kergeti ki a rákot a partra, hol hánykolódások közt rakásra pusztúl; később, rothadó testével az egész környék levegőjét megrontja.

A Duna, Tisza, Balaton s más vizek rákja így veszett ki, vagy annyira megritkúlt, hogy sok év telik el, mig ismét felszaporodik.

* Leuckart és Harz vizsgálatai szerint az u. n. Saprolegniák közé tartozik, mi «a szélétől rothasztót» jelent, azért, mert a gomba peremszerűen veszi körül a megtámadott szervezeteket.

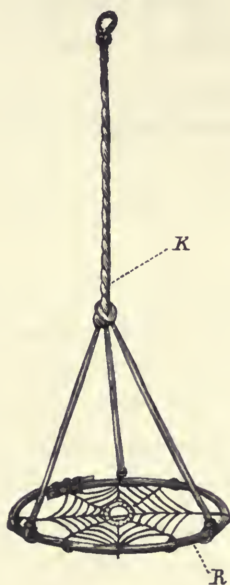
A rák manapság magyarföldön leginkább csak a forrásterületek patakjaiban, nagy akadályokba ütköző folyókban — péld. a Krasznában az Ecsedi lápba való feloszlásáig, — némely elrekesztett tavakban — péld. a Borsodmegyében fekvő Felső- és Alsó-Hámor között fekvő pompás hegyitóban — maradt meg.

A forrásterületek kisebb patakjaiban a legősibb mód szerint rákásznak, t. i. meglábolva a vizet, kézzel tapogatják ki a rákot kövek alatt, gyökerek között és a part lyukaiban.

Mélyebb folyások körül az úri rákász meghasítja a babkarókat

281. ábra. Rácsa.

282. ábra. Rácsa fűzfából.

s a hasítékba szagos máj- és tüdődarabokat csiptet és sorba beállítja őket a vízbe. A rák reámenve a csalira, mozgatja a karót, mire a rákász lassan, óvatosan megemeli s egy szákkal alája merít.

Komárom rákászata még a század első felében is hires volt, s különösen a Zsitvatorok volt az, a melyben a rák úgyszólván hemzsegett. Pár óra alatt 600—1000 rák került a szárazra s a rákászat általánosan kedvelt mulatság volt.

A komáromi *rácsa* (281. ábra) vasabroncsra kötött tálszerűen bemélyedő, aprókötésű, — még ma is található — sokszor 1 méter átmérőjű háló volt, melynek közepébe nyers, szagos húsdarabot

kötöttek. Az abroncsról három zsineg indult, feljebb egyesült s egy erősebb zsinegbe ment át; ez volt a *rácsa kantárja,* a melynél fogva a hálót a vízbe bocsátották s onnan — a «jó időkben» telve — felvonták. Ez a rácsa nem csak magyar, mert Európa nyugatán szerte dívik.

Más a Kraszna szegény, mezítlábos halászának a rácsája. Mondhatni, hogy minden izében ősi zamatú egy szerszám (282. ábra), a melyen egy szál fonal sincsen; mert az egész a fűzfa ágából, a fonadéka, kantárja pedig a fűzfa háncsából készült. E szerszám karisnyáját (*R*) megrakja a rákász a felhasított vízi kagylóval — közönségesen «teknősbéka», Anodonta, Unio — úgy, hogy a fonalak alá dugdossa. Így ereszti be — karóvégről — a vízbe, hol a rák megszállja. Az ábrán *K* a *kantár, R* a *karisnya.*

ÖSSZEGEZÉS.

E könyv történetében, valamint a halászat történetéről szóló részében ki van fejtve, hogy a halászat hanyatlásával a nyelvkincs is fogy, ennélfogva azt, a mi még épségben van, a nép száján él, meg kell menteni.

Ez nem csak irodalmi érdek, hanem érdeke a gyakorlati életnek is, mert a halhoz és a halászathoz nagy nemzetgazdasági érdekek fűződnek s ha ezeket szolgálni akarjuk, a mint ezt a magunk iránt tartozó kötelességünk parancsolja is. mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy egymást megértsük.

A közérthetőség s ennek során az élő, tartós és mély hatás a nyelv szellemének tiszteletben tartásától függ. Egyedül ez vezet nemcsak a közérthetőséghez, hanem a helyes alkotáshoz is, a melyre itt, mint mindenütt, annál nagyobb szükségünk van, minél bizonyosabb, hogy közvetetlen rokonok nélkül állva, önmagunkra szorulunk.

Szerintem bizonyos, hogy a halászati irodalomban, úgy a gyakorlat terén is, új mesterszócsinálásra nem szorulunk, mert a halászat, mint ősi népfoglalkozás, még ma is hatalmas nyelvanyagot nyujt s ez nemcsak hogy megfelel a nyelv szellemének, hanem elég hajlékony is.

Vonjuk ki tehát a halászati szerszámjárásnak és tartozékainak eredményét, mely annyival inkább értékes, minthogy a legtöbb mesterszó a tárgy rajzához van kötve, a tévedés tehát emberileg kikerűlhető.

A *-gos mesterszó alkalmazása, néha alkotása is tőlem ered s mondhatom, hogy erőszak nélkül keletkezett; a magyarázat a mesterszótár feladata.

I. HIGVIZEN VALÓ HALÁSZAT.

*REKESZTŐ HALÁSZAT.

Czége; van: *szárnyékja, kapuja, kamzsahálója, *talpvészlése; bocskorvarsája; ennek szádja, tömlöcze.

Vejsze. Van:

Magyar vejsze; ennek: lészája, kis pelőczéje, nagy pelőczéje, udvara, kürtője, * kürtőkarója.

* *Fertő-vejsze;* van: lészája, kapuja, udvara, * ugrató verése, kis kotróczája, nagy kotróczája, feje, fejkarója.

Rácz-vejsze; van: lészája, feje.

Járulékok:

* *Merítőháló;* van, nyele, ágasa, * hajtoványa.

* *Korczkötés;* van: korczvesszője.

* *Vejszés-ladik;* részeit lásd a varsás ladikon.

Varsa. Van:

Szárnyasvarsa; ennek van: * abroncskávája, hagyása, szája, vörcsöke, * dobja, szárnya, szárnyakarója, * szárnyafeszítője, farkarója.

Pisztrángvarsa; van: szádja, vörcsöke, * csévéshajtoványa, feszítője, * csalitűje.

Csukavarsa; van: kijáró vörcsöke, tömlöcze.

Kárászvarsa; van: szádja, vörcsöke, abroncs- és feszítő kávája, *szájkarója.

Járulékok:

* *Varsás-ladik;* van, orra, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, feneke, oldala, * kikötő karikája, * haltartó rekesze, tatja, * vizhányó szapolya, tolórúdja, körmösrúdja, iszkábája.

Nyesellő; van: rúdja, köpűje, szege, * sarlóvasa.

Gyalázka; van: nyele, * pengéje, * feszítőékje.

Versebaba; van: * töve, * búbja.

Verés; van: korczkötése.

Pelléző; van: karója.

* *Varsakötő tű;* van: orra, dereka, lába, nyelve.

Börczfa.

* *Varsásbárka;* van: eleje, hátúlja, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

* *Varsáskas;* van: feneke, *öble, füle.

* *Varsásfont;* van * rovása, körtéje, mérőszakja; ennek kantárja, *abroncshajtoványa.

Csikászat.

**Csikvarsa;* van: szája, vörcsöke, tömlöcze, *varsacsóvája, mereglyéje, fonása, taréja.

Járulékok:

Lápmetsző; van: nyele, köpűje, * vágóvasa.

Lápibot; van: ágasa.

Kaszúr; van: nyele, pengéje, tartóvasa.

Csikszűrő; van: * öble, feneke, fonása, füle.

Csikputtony; van: *öble, feneke, karja, fedele, * fedélkötője.

Csiktök; van: szája, nyaka, hasa, kasornyája.

Véter; van: feneke, *öble, fedele, füle.

Lápkút; mely lápmetszővel van vágva, vagy természetes is.

Vész; a láp természetes apró tükre.

Cseret; nádas, vizes hely.

Rónavíz; nagy víztükör.

**Nádtutaj;* van: orra, vége, * kötőfája.

*KERÍTŐ HALÁSZAT.

Tanya; van: vetése, húzása; kerítik.

Öregháló; van: bejáró vége, laptáros vége, kijáró kötele; ennek peczke; kötése halászcsatt; keresztkötele, nyargaló apacsa, laptáros apacsa, parás ina, ólmos ina vagy föle, alja, parája, ólma, hálóköve, csattköve, kövesapacsa, apacsköve, apacsura, apacstalpa, léhése.

Kecsege- vagy balinháló, alapjában mint az előbbi; de háromsoros: két tükörháló, közte inléhés.

Gyalog-, kétköz-, piritty-, piszliczár-hálók, az öregháló mintájára; de kisebbek.

Gyalom; van: két szárnya, kátája, szepije, kátaköve, szakgatója, torokpálhája, torokköve, galacsérja, túzsérja, felepálhája, pőse, lógósa; egyébként, mint az öregháló.

Őrháló, a víz átkötésére.

Vészlés, ugyanerre.

Halászhajó; van: orra, czuczalyuka, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, peczeklyuka, pőrfája, evedzőpadja, tatja, őrfája, őrfafészke, feneke, oldala,* szerszám rekesze, lábvetője vagy rúgófája, hálópadja, huzóvánkosa; ezen gúzs vagy koloncz.

Halászhajó-járulék:

**Dallevedző;* van: belső csapója, külső csapója, vagy fogóvége, vágóvége; tolla, kopása vagy húzópántja; dalladzva húz.

Kormányevező; van: mankója, nyele, tolla, fogóvége, vágóvége; karral evedz.

Egyebek: vízhányó szapoly, ivószapoly, alattság, vágóhorog, csáklya, czucza, mereglye, furkó, mohozó, halászszatyor, tanyaszák.

Laptárhajó, mint a varsásladik; de van rajta: húzókötél, szolgapálcza; farhám; ezen hám és matakfa.

Dereglye; van: orra, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, pőrfája, hálópadja, parások-, inasok-, derékonhúzók padja; van feneke, oldalbálványa, mederbálványa, vasmacskája.

Állóbárka; van: bőgője, sárkánya, fejláncza, vasmacskája, pofája, bajuszdeszkája, bálványa, mederbálványa, őrfája, őrfamacskája, rekesze, * bágyadt halak rekesze, * kikötőbakja, szentese, csárdája, timonja, timontartója, kormánylába, kormánysarka, timonlába, timonsarka, orra, dereka, fara, *szűrőlyuka, melyet a bárkasütővel égetnek ki; retesze,

Nyargalóbárka; van: bárkababája, orra, fara, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

Bödönhajó; van: orra, fara, tatja, tatvasa, kötésvasa, habvetője, húzószege.

Vegyesek.

Hálóállítás; állítófa, egy állítás, egy dugás, állító hálótű, isléghálótű, léhéshálótű, börczfa, * ólmosdeszka, ólmozó kalapács, gyalogorsó, viszaló.

Halhasítás: hasítókunyhó, hasítókés, hasítóasztal, mosókád, mosócsutak, sózóasztal, sóskád, terítőkaró, *szárítózsineg, bálazó, halzsírüst, halzsírkanál-törő, halzsírszedő.

Húzószerszám: czibék vagy vállhám; van hevedere, pöczke; halászöv; van mentője, peczke, csüggesztője; villafa; van nyele, hajtoványa; innyomó csiga; van * innyomója, derékfája, csigája, ennek szápja, mentővasa.

Akadó; van: akadótörése.

Nádvágó; van: nyele, pengéje, makkja, karikája, ékje.

Halászbárd, faragó és *fejsze;* van éle, foka, nyele.

*EMELŐ HALÁSZAT.

Villik vagy billegető háló; van: villiktőkéje, * nyújtókávája, * bódvája, * kötése.

Villik-csónak; van: orra, fara, tatja, csőszszöge.

Olló- vagy zsebháló; van: rúdja, * feszítő peczke.

Aghegyháló; van: rúdja, keresztkávája, kávakötő madzagja, ághegye, nyaklómadzagja, szolgafája, ennek ágasa, talpa, * piszkéje; néha kátája, mankója és emelőkötele; járuléka a vesszőbárka.

*HAJTÓ HALÁSZAT.

Farkasháló; van: * szájkávája, ina, rúdja; ennek rendesen ágasa; van szája, farka; járuléka a hajtórúd, vagy göbülő.

Bokorháló; van: rúdja, keresztfája, lába, farka; benne* farokköve; járuléka a zurbolórúd, vagy botló.

**Böcscsőháló;* van: * szájkávája, * derékkávája,* fenékkávája, * ágasnyele.

**Lesőháló;* van: * bónéfája, ina, őrmadzagja.

*ÁLLÍTÓ HALÁSZAT.

Métháló; van: ina, * czötkényparája, métfája.

Marázsaháló; egysoros; van: * marázsakarója, * marázsapallója, * czötkényparája, * ráklábzsinege.

Eresztőháló; van: * felső ina, * alsó ina, jeles pótája, pótája, * nagy kövelője, kis kövelője, őrköve, * eresztő őre, eresztő kaczérja, selyme, terítő karója; beeresztéskor az egyik halász evedz, a másik kormányoz, a harmadik ereszti a hálót; a hal az átoljában akad meg.

*KERESŐ HALÁSZAT.

Kuszakecze; van: bónéfája, * bónéköve, * bónépántja, csontja, ólma, ina, tükörhálója, inléhése, tartókötele.

Hosszúkecze; van: bónéfája, * bónéköve, * bónépántja, vasasina, turbukvasa, farkalója, tartókötele.

**Keczés-csónak;* van: orra, dereka, fara, tatja, csöke, kilincse, kallószíjja, evedzője; ennek kacssa, nyele, tolla; keczézéskor a halász iklandva vagy kallózva evez.

**Székely marázsaháló;* van: rúdja, feje, karikája, ólma, feszítő kötele, * két tükörháló közt inléhése.

Kaparóháló; van: rúdja, * szájkávája, ina, tartómadzagja.

*VETŐ HALÁSZAT.

Pöndörháló; van: tartókötele, forgója, * szétfutó ina, karikája, ólma és ólmos ina.

Rokolyaháló; van: tartókötele, forgója, ráklábzsinege, * fogó vörcsöke, ennek * vörcsökőre.

*TAPOGATÓ HALÁSZAT.

Tapogató; van: * alja, * föle, * fogása.

**Lepő;* van: * keresztkávája; két tükörháló között inléhése.

Borító; van: * szájkávája, * keresztkávája, * kötése, rúdja.

*HUROKVETŐ HALÁSZAT.

Csapóhurok; van: * kosztja, hurokja.

*SZIGONYOS HALÁSZAT.

**Dárdaszigony;* van; rúdja, makkja, karikája, szaka, vasa.

**Körmös szigony,* van: rúdja, köpűje, nyaka, ága, körmös szaka.

Egyéb szigony: * nyaklószigony, botosászó szigony, kerítő szigony, *szeges szigony, ennek van: rúdja, köpűje, nyaka, tartóvása, ága szaka; * tüző szigony, * bökő szigony.

Járulékok:

Csóva, világló, tidó, vágóhorog; szigonyoznak: szemre és vaktában, szúrva, nyakalva.

HORGÁSZAT.

**Kosztos horgászat.*

**Kosztoshorog;* van: kosztja, ennek * fogó- és * csapó-vége; ina, ennek * kötő-vége, * horgos vége; pedzője, ólma, patonyja; a horog részei: * kötővége vagy lapiczkája, szára, * hajtoványa, szaka, hegye; a horog tulajdonságai szerint: * előre- vagy * oldalt pedző; a kosztos horog nemei: * legyeshorog, csukahorog, sügérhorog, harcsahorog; tollashorog; ezen: figyelmezőtoll, vezetőtoll, horogtoll; ez pisztránghorog.

Horogra való: csali, pelle; evvel a horog felférgelhető, felhalazható, megbékázható.

**Karós horgászat.*

Van: álló horog; * velenczei csukahorog; ezen: blinczke, in, *rézcserke, horog; van lábó horog; kell hozzá: karó, kikötőmadzag, kasornyás kabak, in, cserke, horog; — kolomposhorog; kell hozzá: kolomp, ágas karó, * pallóin, kasornyás kabak, * pekle, horog; —

tökös horog; hozzá: kantáros tök, pallóin, pekle, horog; — átkötő horog; hozzá: kikötőkaró, pallóin, pekle, horog; — vizahorog; hozzá: * deréklánc z, * cserkeláncz vagy * pekleláncz, kettős vagy hármas macskahorog.

**Fenékhorgászat.*

Fenékhorog; van: karója, ennek kötővégén pörgettyű; horogderék vagy pallóin, rajta pekle, pallókő, böncsőkő, végkő; van: harcsahorog, csukahorog, őnhorog stb.

Járulékok:

**Fenckes csónak;* van: orra, dereka, fara, tatja; van benne: evező-szapoly, horogszerszám, katka vagy fentő, horogrosta, intábla, tűzsér és ihany.

Faros bárka; van: orra, fara, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

Vesszőbárka vagy *rűtő;* van: szája, tömlöcze, füle, fedele, fedélpeczke.

*Féregszedő *bödön;* van: rúdja, feje.

Kuttyogató; van: nyele, szára, talpa; tartozik hozzá: kuttyogató horog, melynek van ina, ólma, kettős patonyja, horga; csalija béka, a melylyel a horgot megbékázzák.

*II. JEGES HALÁSZAT.

**Rekesztő jegeshalászat;* használja a Fertő-vejszét és a ráczvejszét; űzi a csikászatot; járuléka a * lekelővas. A többi mesterszó a a hígvizen való halászatéval azonos.

**Kerítő jegeshalászat.*

**Jegesgyalom;* van: * vezérrúdja vagy rohonyja, fágyókötele; húzókötele; rajta: külső czéla, bötök, belső czéla; keresztkötele, apacsa, pálhás föle, köves ina, két szárnya; ezen: * felepálha, túzsér, * torokpálha, torokkő; kátája; ezen szakgató, vagy kátakő.

**Jegesvonó;* van: bedöntője, bedöntőfeje, belső saroklékje, * bedöntő sorlékje, ága, áglékje, ajtólékje, kivonó feje, * kivonó sorlékje, külső saroklékje, buklólékje.

Járulékok.

Jégpatkó, * lekelő-szakócza, nagy-szánkó, kis-szánkó, * hajtócsáklya; ennek: nyele, köpűje, fogasága, * kötélvető kampója; nagy

csáklya, gemics;* csáklyás czibék; ezen: vállhám, láncz, nyel és ágas; buffogató, felvágó, * rúdfordító.

Emelő jegeshalászat.

* *Vasas örvösháló;* van: rúdkötele, * kávavasa, keresztőre, feljáróőre, pedzője; tartozéka: a zurboló rúd, az * örvösvék.

Örvösháló; van: * ághegye, keresztőre, őrmadzagja, rúdja, ezen * rúdbak; tartozéka tavaszkor a kullogó; ennek van: * ágaskarója * lábvetője, * ülőkéje.

**Süllyénháló;* van: * ágasrúdja, * ághegye, őrzője, * őrzőfája, őrmadzagja.

Bustyálóháló; van: * rudkötele, ághegye, ólma.

**Szigonynyal való jegeshalászat.*

Térítgető halra.

**Horoggal való jegeshalászat.*

Csukahorog; van: * ágasa, * tengelyfája, ina, * rézcserkéje, * simahorga.

Dorongolás.

Van dorongja, jégpatkója.

Rákászat.

Rácsa; van: karisnyája, * tűzőfonala, kantárja.

A VÍZ, PARTJA ÉS FENEKE.

Van: élővíz, holtvíz, dögvíz; folyó, holtág, patak, ér; tó, tóság, mocsár, rét, ingóláp, lápkút, fertő, vész, őrjeg; csendesvíz, habzóvíz, hullámzóvíz, állóvíz, folyósvíz, sebesvíz, rohanóvíz, örvénylővíz, forgósvíz, sodróvíz; bugygyanóvíz, serkedővíz; tisztavíz, zavarosvíz, zákányosvíz, hinárosvíz, gazosvíz, lézengővíz; áradó- apadóvíz; szabados-, rekesztesvíz.

Van a víznek: limánya, lengje, örvénye, forgója, tekergője, zubogója vagy zúgója, sugája.

A part: lankás, eresztős, meredek, omlásos, dűlő, padmalyos, odvas, szirtos, csorba, bokros, gyökeres, csöntörgés, síma, fövenyes, köves, sziklás, agyagos, süppedékes.

A fenék: tiszta, gödrös, fövenyes, iszapos, kavicsos, köves, atkás, gamóczás, gyökeres, uszadékos, zátonyos, gübbenős.

A HALÁSZATOT ŰZIK: víz alá, azaz: víz mentében; viz ellenében, partról-partra, víz színén, gázolva.

HALÁSZOK.

**Rekesztő halász;* van: czégés, vejszés, varsás, csikász.

Öreg kerítő halász; van: öreghálós, piszkés, gyalmos.

**A kerítő halászat bokrai.*

Hidegvizen. Balaton. Kenesse: 1 nagygazda, 2 vezeres, 8 halász. *Duna:* 1 mester, 1 első legény, 1 középső légény, 1 laptáros, 1 viczelaptáros, 1 fattyúlaptáros.

Tisza, Záhony: 1 gazda, 2 első evezős, 2 ínhúzó, 2 parahúzó. Csongrád: 1 mester, 1 ínszedő, 1 paraszedő, 2 léhésszedő, 1 laptáros, 1 viczelaptáros. Tápé: 1 nagypíczés, 1 viczemester, 1 futosó, 1 pöczkös, 1 hálóvető. Szolnok: 1 kormányos, 1 laptáros, 1 inszedő, 1 inhúzó, 1 léhésszedő, 1 parahúzó.

Bodrog, Karád: 1 nagygazda, 1 kisgazda, 1 apacsos, 1 kötélfejő, 1 felinhúzó, 1 feles, 1 gazember.

Dráva, Kopácsi: 1 botos, 1 hálómester, 1 köteles, 1 vajda, 8 legény.

Rába, Pinnyéd: 1 mester, 1 laptáros, 1 öreglegény, 1 kislegény.

Fertő, 1 kormányos, 1 hálóhányó, 4 hajóhúzó.

Dereglyés bokor, Balaton: 1 kormányos, 2 derékonhúzó, 2 inas — inhúzó — 2 paráslegény; ezek a dereglyén vannak. 1 első legény, 2 halász legény; ezek a laptáron vannak.

Jégen. Balaton, Kenesse: 1 nagygazda, 2 vezeres, 8 halász, 2 jegellő. *Keszthely:* 2 fahajtó, 2 csáklyás, 2 vágó, 2 kötélszedő, 2 markoló. *Velenczei tó, Agárd:* 1 kormányos, 2 rohonyos, 1 bárkás, 4 kötélhúzó. *Bodrogköz:* gazda, 1 gemes, 1 csáklyás, 1 halas, 1 faros, 1 fejszés, 1 villáslánczos, 1 lábmettő, 1 véter.

**Emelő halász,* van: villikes, * ághegyes, örvös, kullogós.

**Hajtó halász;* van: farszákos, bokrozó.

**Állító halász;* van: marázsászó, eresztős (pamukos).

**Kereső halász;* van: keczés, vezetős, kaparó.

**Vető halász;* van: pöndörös, rokolyás.

**Tapogató halász;* van: tapogatós, borítós.

**Hurokvető halász;* van: csapós.

**Szigonyos halász;* van: szigonyos.

**Horgász;* van: kosztos, fenekes, kuttyogató.

A HAL.

Van: nagy hal, apró hal, fehér hal, jó hal, nemhal, kövérhal, hitvány hal, silány hal, ikrás hal, tejes hal, ragadozó hal, szelid hal, nyálkás hal, nagypénzű hal, aprópénzű hal, héjas és héjatlan hal, kapóhal, sütő hal, léhés hal, szerhal, köteles hal, kemény hal, lágy hal.

A hal: felszáll, pipál vagy szopákol, ívik, vívódik vagy fördik, elfekszik, megfekszik; van járása; kilép, kibúvik, bevonul, kivonul, barangol, legel, seregbeverődik, szétriad, iramodik, játszik, kapkod, befal, siklik, csapkolódik, pergelődik, vergődik, burványlik, pörsöl, bukkol, felvetődik.

Láthatjuk, hogy tisztán a magyar halászság szájáról vett szókincs hajlékonyságának felhasználása elegendő volt, hogy a halászatot, mint műveletet, úgyszólván rendszeresen kifejthettük, annélkül, hogy a nyelv szabályán és szellemén sérelem esett volna. Sőt nem esett sérelme annak a követelésnek sem, a melyet az ú. n. irodalmi nyelv támaszt. Azonkívül még seregszámra maradt a fölös változat, a mely a mesterszótárban foglal helyet.

Halról és halászatról szólva, irva, — így megérthetjük egymást.

Halász-nagygazda.
Balaton.

A MAGYAR HALÁSZÉLET.

I. A MAGYAR HALÁSZEMBER.

Az igázi magyar halász szülőföldje a Magyar Alföld vízmellékére esik; akad szórványosan a Balaton körűl, a Duna-mentén s a Dráva-fokig is.

Igazi magyar halász az, a ki ősi szerszámmal, ősi módon, patriarchális összeállásban, tehát ősi bokorban, kötésben vagy felekezetben űzi mesterségét s megbizonyíthatólag soha czéhes és soha jobbágy nem volt.

Volt és van neki még ma is «nemzetsége», a melyben a halászat nemes mestersége apáról fiúra öröklődött és öröklődik; mesterségére büszke, leginkább azért, mert erős a hite, hogy «Krisztus halásza», hogy őselődjei a mesterségben az apostolok voltak.

A magyar halász majdnem kivétel nélkül az, a mit a «jóra való magyar ember» alatt értünk. Nyugodtlelkű, becsületes; jobbadán hallgatag; de a mellett nyilt, vendégszerető; kiválóan mértékletes; munkában serény és kitartó. Legtöbbször bámulatos a megfigyelő tehetsége, mely mindent felölel, a mi a vízben s a víz körűl van; hozzá példásan rendszerető, ki sohasem pihen le addig, a míg szerszámját rendbe nem rakta.

Mikor nyugalomra tér, a háló ki van terítve, a húzókötelek össze vannak fejve, a czók-mók czibékestül a maga helyén. A fenékhorog össze van szemelve s a fejmadzagnál fogva föl-is kötve; pallóköve, végköve és böncsői szép rendben a tat mellé vannak rakva. Szóval, úgy van a szerszámmal, hogy a nap vagy az éj bármely órájában kiszállhat a vizekre s kivetheti. Rendes ő ezért, de meg azért is, mert tudja, hogy szerszámja így tovább tart.

A szerszám kiméletére nagy oka van: nehéz azt összeteremteni. Egy hetven, vagy száz öles öreghálót megkötni és összeállítani nagy költség és még nagyobb fáradság; drága jószág az mindenképen, kivált ha hozzá még jól borít is. Mert van ám mindenféle háló! Lehet az a legjobb léhésből való, jól megkötve s még sem érhet semmit, mert nem borít. Egy kis hiba az inában s legott rés támad, a melyen a hal szökik, kilép, keszegoldalt menekül. Hát bizony a rend így is úgy is jó barátja a halászembernek.

Épen ilyen munkaközben is: rendet tart és sohasem lanyha. Ha a szántóvető meg is áll, hogy rágyujtson, nem esik kár sem a barázdában, sem a vetésben, sem a markolásban; de a halásznál egy kis megállapodáson múlik a jó fogás, mert a hal sebes, síkos egy jószág s a merre egy kibúvik, követi a többi is.

Azért húz azután a halászember «inaszakadtig».

A magyar halászember az igazi «kemény emberek» közűl való; marka az evedzőtől, a kötéltől cserepes, akár a vas s a mit megmarkol, az meg is van markolva.

Teste rendkívül edzett; az egy csizma kivételével, melyre télen rátartós s a mely ma is a régi idők remekbejáró «halászsaruja», ruházata a «kékbeli» magyaremberé; annak a sok bőr- és kátrányportékának, a melyet más népek halásza ismer, hogy bőrét a víztől óvhassa, a magyar halásznál se híre se hamva.

Rá se hederít az időre; a fagyos szélnek, a szakadó esőnek neki fordítja egykedvűségét; bőrig ázva, nem is gondól a szárítgatásra, mindaddig, a míg nem végezte a dolgát.

Legbámulatosabb a jeges halászat idején. Megragadja a szakóczát s jegeli a csapást: a jégtörmeléket mindig puszta kézzel kaparja ki; azután fogja a víztől csurgó húzókötelet s dolgozik vele úgy, hogy ruházatát jégkéreg borítja. — Az neki mindegy! Váltig mondja, hogy nem fázik s ez valóban úgy is van, mert a serény munkától kimelegszik a keze; csak mikor valami hiba esett s reákényszeríti az álldogálásra, csak ilyenkor fázik meg nagy néha a keze s ekkor előre hajlik s neki áll a «melengetés»-nek, mely nem egyéb, mint az, hogy kezeit a hónaljak tájára csapdossa.

Mint horgász kitünő s rendesen a legősibb módon, azaz kuczorogva lesi a vizen úszó horogtutajt, pallókat vagy pedzőt.

A magyar halász természete legjobban és legszebben a halászbokorban van kifejlődve. A kormányos, nagygazda, botos, nagypíczés, szóval a bokor «eleje», nagy tiszteletben áll, megbecsülés éri; de viszont ő is megbecsüli embereit, kik nem szolgái, se napszámosai, hanem osztalékosai.

Mindenben jó példával jár elől s meg tudja őrizni méltóságát. A tanyavetésnél ő végzi a lényeges részt: kormányozza a ladikot, hajót vagy dereglyét, kiszálláskor pedig helyet foglal a partrész legalkalmatosabb pontján s a mikor az oly fontos letartás pillanata bekövetkezett, a tanyaszákra támaszkodva, pontosan végzi azt. Ő tartja a tanyaszákot, a mikor a fogott halat belédöntik s ő viszi a prédát a nyargaló- vagy lovasbárkába.

Foglalatoskodik akkor is, a mikor a társak pihennek.

Ő határozza meg a halászlébe való halat s adja ki a hozzávalót.

Ha osztozkodás van, a maga részéből, mely rendesen az egésznek a fele, áttesz egy pár derék halat, a melylyel az osztólegény neki akart kedvezni, a legények rakására; szóval, tesz és juttat.

Az eladást mindig úgy intézi, hogy a legénységnek legalább is öregje jelen legyen; — ekkor pénzben osztozkodnak; de előbb bevásárolják mindazt, a mire közösen szükségük van; megveszik a sót, a hagymát, a kenyeret és a nélkülözhetetlen pálinkát, a melylyel azonban igen mértékletesen élnek s akárhányszor kináltam is pénzt, hogy többet vegyenek, mindig megköszönték, és nem fogadták el, mert a halászat mestersége józan főt kiván.

Lármás halászbokor nincsen.

A magyar halászember nem babonás. Van neki egy sereg jele, a melyről áradásra, apadásra következtet; e jeleknek nagy része a természet rendes tüneményeiből kerűl ki: mit mível a csiga, a vízibogár s több efféle. Inkább figyelő és hosszú tapasztalásból szeret következtetni; még az ómenje is leginkább némely halfaj megjelenése, sokasága, kimaradása, a miben mindig van bizonyos alap.

A mióta a hal lefogyott és elfogyott s evvel együtt a halászat nemes mestersége is mind kisebb körre szorúl, sok vidéken teljesen kiveszett az igazi halásznóta s vele együtt a szokásoknak egész raja.

Különös, hogy legnagyobb elterjedést ért el:

Az alföldön halászlegény vagyok én,
Tisza partján kis kunyhóban lakom én...

kezdetű dal, mely — gondolom — BERNÁT GAZSI-tól való. Egyedűl Komárom és Tihany áll még valahogyan nóta és szokás dolgában; de itt is sok már a töredék; majd megismerkedünk vele.

A piaczon való árulást rendesen az asszony végzi — a halászmesterné —, mely annyira áll a halaskofától, mint halászura a «fisértől». A kofa és a fisér mindig csak másodkézből árúl.

A mesterné takarosan kiöltözködik, fehér kötőt köt és nemigen kínál, mert rendes vevői vannak.

De kiáll ám a mester is, mikor «beüt a szöröncse» s akkora viza, tok, vagy harcsa került a hálóba, a mely csak feltagolva kelhet el. Ilyenkor a mester is fehér kötőt köt, feltűri az ingujjat és tagol nagy önérzettel és nagy fontoskodással.

Szóval az igazi magyar halász tisztességtudó. igazán jóravaló magyarember, a kit meg lehet és meg is kell becsülni.

A hozzávaló társadalmi elemben mindig megvolt a külön «becsületje», mert hát a kékbeliek közt olyan ő, mint a hadseregben a tüzér: már mestersége után is több az ő «tudománya» s még ott is, a hol nem volt soha czéhes, mindig külön helye volt a kivonulásokban.

Ettől a típusztól lényegesen elüt a székely halászember. Nemcsak hogy hirét tudja a «halak királyának», melynek gyémántos korona csillog a fején, mely az Olt folyónak örvényeiben tanyáz, természetes, ama vadregényes szorosban, mely Felső- és Alsó-Rákos közt fekszik. A halak királya akkora, hogy az embert csak úgy elnyeli; de a székely halász nemcsak ezt tudja, hanem mindent is tud, a mit csak kérdez az ember. Eleven képzelő tehetsége a pisztrángnak, pérhalnak oly sokaságát teremti belé a patakokba, hogy maga is elbámúl, mikor úgy fordúl a sor, hogy üres tarisnyával tér viszsza ő is, az is, a kit azokra a csodahelyekre elvezetett.

De az is igaz, hogy furfang dolgában a világnak talán legelső halásza; hiszen bizonyos, hogy a kakastollból készült mesterséges legyet ő már ősi soron ismeri s alkalmazza; ő dolgozik a dugával, a méregfűvel és az oltott mészszel — mindinkább a saját kárára. Legnagyobb érdeme az, hogy megőrizte mai napiglan a czége legősibb formáját.

Ez a magyar halászembernek általános jellemzése s a képet az tetőzi be legszebben, hogy rendkívül szereti mesterségét s mint mondtuk, büszke reá. Ő sohasem panaszkodik, hogy a halászat mestersége kemény munkával jár; baja az, hogy a hal erősen elfogyott; s ha valaki, a magyar halász az, a ki teljes joggal vissza kivánhatja a «régi jó időket»; mert a midőn ezt a sovárgást — jogosultság tekintetében — másoknál számtalan esetben megczáfolja az az igazság, mely a multak történetéből szól felénk, neki épen a magyar halászat multja, története ad igazat.

No de lássuk a magyar halászembert úgy, a mint beszédközben még az idegennel szemben is viselkedik. A midőn kutatásom Tihanyba vitt, ott egy árva lélek ismerősöm sem volt; egy sornyi ajánlást, egy szónyi útbaigazítást sem vittem magammal s mégis czélt értem. A XIX. század egyik legnagyobb vívmánya, a vasút, letett a szántódi állomáson; egy mezítlábú árvagyerek felkapta táskámat és indúltunk a szántódi révhez. Itt van az átkelés, a Balaton legkeskenyebb részén, épen a tihanyi «Láb» irányában.

A révház nagy, de elhanyagolt korcsmaépület. Betértem. S a mint tudakozódom, hogy van-e révész, a ki átszállítana, a korcsmárosné odaszólt egy kis gyerek felé, hogy:

— Gyerek, csinálj füstöt!

A gyerek kiszaladt, a partfelőli gyepesen hirtelenűl összekapart mindenféle giz-gazt s meggyujtotta; természetes, hogy az égő burjánból sűrű, gomolygó füst szállott ég felé. Ennek láttára a tihanyi parton levő révész nyomban a vízre ereszkedett s átjött.

Nappal a füst, éjjel a tűz lángja szólítja át a révészt. Ez e tájon ősidőktől fogva a jeladás módja.

Átszállva, a «Láb» tágas gyepesén kiterített öreghálók fogadtak; de halászember nem volt a helyszínén, mert délre járt az idő, a halászság pedig csak reggel és estve található a hálóterítő helyeken; de annyit rögtön kivettem, hogy a «Láb» a főhely. Átkeltem tehát a hegyen a kis félórányira fekvő városkába, mely, mintha oda volna ragasztva a hegy oldalához, részben vakolatlan kőházaival, kőkerítéseivel sajátságos benyomást gyakorol; legfelül az ősrégi apátság, messze tekintő kéttornyos templomával.

Ott a templom táján húztam ki az időt késő délutánig, nem birva

betelni a valóban fölséges kilátással. A csöndes Balaton tükrösen csillogott, hófehér küszvágó madarai lenge röptükkel még megnövelték tengerszerűségét. Észak felől a Balatonfő agyagos szakadékai szikláknak látszottak, délnek a Badacsony hegycsoport, túlnan Somogy felől a fonyódi hegy intett a néző felé.

Estve felé leszállottam a «Lábra». A halászság helyt volt; minden kiterített háló körül egynéhány ember kötögetett, tatarozott. A legnépesebb csoportot kiszemelve, oda léptem, mire a következő párbeszéd fejlődött ki:

— Adjon isten szerencsés jó estét! hát itt terítgetnek?

— Adjon isten az úrnak is! igenis itt szoktunk.

— Egy-két szót szeretnék váltani a bokor főemberével.

— Nincs közöttünk főember, mind egyformák vagyunk.

— No de kormányos csak van?

— Az a, ni!

— Hát az nem főember?

— Nem a, mert csak a bokor eleje. Hát aztán mi járatban van az úr?

— Hát én bizony nézegetem a magyar halász dolgát; szeretem nagyon.

— Hát aztán mire jó azt tudni?

— Megirom egy könyvbe, hogy az unokák is megtudhassák, hogyan volt az ősök sorja.

— E' már derék dolog! Aztán minek tisztelhessük az urat?

— Szeged városa követe volnék.

— Isten éltesse hát s alázatosan kérjük, micsoda legyen a czíme, hogy megadhassuk a mint illik?

— Soh'se törődjenek avval! beérem én a mesterségemmel.

— Hát tekintetes követ úr, ha nem vetné meg szegénységünket, szivesen látjuk egy pohár borra; nem úrnak való; de jó kivánsággal egésségére válik mindenkinek.

— Nem vetem én meg a szegény ember dolgát, magam is az vagyok; szivesen koczintok magukkal.

Elvezettek egy jókora csöbörhöz, mely félig volt borral; — csak úgy merítgettek.

— Köszöntöm ezt a pohár bort a bokor érdemes elejére és min-

den emberére; adjon isten jó szerencsét, erőt, egészséget s óvja meg a bokor szerszámját a varsintától.

Ez a varsinta az *Acerina cernua L.*, a vágó durbincs, s a tihanyi halászoknál a halszűkének előjele.

Az én halászaim erősen összenéztek a varsinta hallatára; nagyon meglepte őket, hogy ezt tudom.

— Isten éltesse a tekintetes urat is. Be is verjük azt a gonosz halat az evedzővel a földbe, hogy ne rontsa a halászatot; — — már honnét is tudja ennek a dolgát?

— Hja, fiaim, sokat tudok már én a Balatonról; bejártam Kenessét, Fokot, Balatonfőt meg Fenéket; de most már lássuk a dolgot.

— Szivesen elmondjuk az egész sort.

— Ne mondják maguk, majd kérdezem s ha nem jól mondom, igazítsanak rám. Hát úgye ez az öregháló?

— Az a! — Gyékényesnek is mondjuk.

— E meg az istápja?

— A!

— Az meg rajta a túzsér?

— Az a!

— Ez meg a monyköve?

— Munkűnek mondjuk.

— Az meg a bikagyékeny?

— Mi a régi sor szerint torokgyékénynek mondjuk.

— Hát a húzókötélre kötnek-e bötköt?

— (A kulcsos* könyökével megböki a jegyzőt) Még a bötköt is tudja! — Kötünk hát.

— Hát czéla van-e rajta?

— De még a czélát is tudja! No már tekintetes uram, sok úri emberrel volt már dolgom; de még olyan nem találkozott, a ki a varsintát, a bötköt meg a czélát tudta volna.

Evvel azután megvolt a szükséges tekintély; elmondtak s elcsinálták azok előttem mindent; nem fogadtak el egy fillért s széles jókedvükben csak úgy átröpítettek a szántódi révhez, kikötve a viszont-

* Kormányos és bokor eleje egy személyben, kivel majd bővebben is megismerkedünk. L. Tihany.

látást akkorra, a mikor a «hegyenjárás» kezdődik, no meg a jéghalászat idején.

A tihanyi tizes bokrok minden bizonynyal az egész országnak legjobb evedzősei; nekitámaszkodnak a lábvetőnek, erősen fogják az evedzőt s mikor tollával bevágtak a vízbe, fölemelkednek, aztán hátra dűlnek — s a kilencz evező oly szabályosan dolgozik mint valami óra műve.

A szántódi révnél megittuk az áldomást s ráadásúl bemondták még a következő nótát:

Ej halászok, halászok
De szennyes a gatyátok;
Talán nincsen babátok,
Ki fehérítsen rátok!

Ej kikirics, kikirics,
Nekem leányt ne kerits!
Kerítek én magamnak
Szölkét, barnát pirosat.

Egyáltalában mondható a magyar emberről s így a magyar halászról is, hogy mihelyt észreveszi, hogy valaki megbecsüli a dolgát, sőt ért is hozzá, tartózkodása legott eltűnik s a közlékenység szállja meg. Különösen a tudás töri meg a jeget. Egy körösmenti öreg halászt, ki sehogysem akarta ereszteni a szót, egy véletlen kérdéssel nyertem meg. Észrevettem ugyanis, hogy hálójának úszófái a vörösfűz fájából valók s azt kérdeztem:

— Hát öregem, maga is vörösfűzből faragja a parát?

Az öreg erősen megnézett, igazított a kalapján, azután így szólt:

— No már, kérem alássan, hetvenöt esztendőt értem meg; Örzsébetnapján ülöm mög a feleségömmel az aranylakodalmat; mög is öttem már a javakinyeremet, de még olyan úri embör nem járt erre, a ki mögmondta vóna, hogy az a para vörösfűzből való — pedig abból való a!

Elmondott azután mindent; felnyúlt még a szelemen padjára s előkerítette a feketére füstölt villiktőkét is.

A magyar halász nemcsak az apostolokra való tekintetből, hanem különben is rátartós az ősiségre.

«Mi őshalászok vagyunk», ezt számtalanszor elmondták nekem; de néha meg is járták velem.

A Fertőmelléken, Hegykő falu halászai mind java magyarok, és részben — a mint ezt már a szerszámok történeti részében láttuk is — rendkívül érdekes szerszámmal halásznak; de hát ők csak szigetségek ama vidék más nemzetiségű árjában. Helyzetöknek teljes tudatával bírva, féltékenyen őrzik magyarságukat.

Jövetelemnek híre megelőzött s a nép között az terjedt el, hogy az «ősmagyarokat» keresem; ki is tettek magukért mindenképen helyes magyarsággal.

De két különös mesterszó mégis csak belevegyült; az egyik a «lőbő», a másik a «söfől» volt; én bizony nyomban kisütöttem, hogy mind a kettő a németektől ragadt rájuk; — igaz, hogy keményen átmagyarosították, de bizony csak a németből eredt az; a lőbő nem más, mint a német «Lauben», vagyis a küszhal; a söfől nem más, mint a német «Schiff'l», vagyis a farosbárka.

Nekem azután föltűnt, hogy halászaim, a mint csak szerét tehették, sokat súgnak-búgnak, tanakodnak, vakargatják a fülök tövit; sehogysem tudtam mire venni.

De kisült ám, mikor már indulóban voltam; kinógatták biz ők legtekintélyesebb emberöket, a ki aztán szörnyű röstelkedéssel körülbelől ezeket mondta: «Már hogy szégyen ne essék rajtunk, alásan kérjük, hogyha valamit rosszúl mondtunk volna, a milyen az a lőbő meg a söfől, hát ne írja ki az úr, mert átlátjuk, hogy bizony nímet soron kerűlt hozzánk.»

Ez a magyar halászember vázlatos képe.

II. TIHANY.

A Balaton fölséges partvidékének egyik része sem járul annyira ahhoz, hogy a remek víz tengerszerűségét megnöveszsze, mint Tihany félszigete. Keskenyen, messze benyúlik a nagy víz síkjába, halásznyelven szólva, épen a derekán, a hegyes Zala oldala felől és csak alacsony, lapos nyereg köti össze a parttal; holott foka, Szántódnak szökve, hegyekből alakúl, a melyeknek alakzatai tűzhányó eredetre vallanak.

A félsziget a halásznépnek habválasztója. Kenesse s egyáltalában a Balatonfő halásza azt mondja, hogy a legjobb halászat «Tihahabbal», azaz Tihany felől jövő habbal, tehát alsó széllel esik; Keszthely halásza ugyanezt vallja, tehát a felső széltől várja a jó szerencsét; Tihany halászának a Zalaszél kedvez.

Tihany félszigete még e század első felében is erdővel volt borítva; verőfényes oldalain mindig tüzes bor termett; szántóföldnek való része is mindig volt; legelőben sem szűkölködött; síkvizében a garda, a keszeg ezernyi ezreket számláló seregekben villogtatta ezüstös oldalát; a ragyogó küszhal sokasága, megriadva, mint hirtelenűl kerekedett szél, úgy borzongatta meg a síma tükröt s e haltömegek nyomát követte a prédából élő vízi rabló, a «fogas». A félsziget hónaljaiban nádasok sűrűje, czimérje, rigyása terjedezett, bőviben adva a pontynak az édes gyökeret, a csukának, harcsának a megfekvés helyét. Különösképen pedig termett és terem a félszigeten merész, tiszta magyar emberfajta, mely ért a fejszéhez, az ekevashoz, a szőlőkapához, a pásztorbothoz, legjobban pedig az egy darabból, tűzzel vassal kivájt bödönhajóhoz és az öreghálóhoz, a melylyel csöndes időben, de szélben-viharban is kiszáll a vízre; ért végre a jéghez, a mely alatt mesterileg űzte és űzi a téli halászatot.

A félsziget természete mindent adott az embernek s az nem is

vágyakozott más partvidék felé; elzárkozásában pedig megőrizte az ősi szokás nagy részét.

Tihany halászélete még pár évvel ezelőtt teljesen érintetlen volt. Csak most hagyta el az ősi bödönhajót s költözött tíz emberre való, lapos fenekű hajókra; de bödönhajó azért még akad.

Bizonyosra vehető, hogy a halászat szerszám, fogás, rend és szokás szerint legalább is a tihanyi apátság alapításának idejébe esik. És az idők folyása, változtató hatalma végig járt Balatonfőtől Balatonfenékig, Veszprém, Somogy, Zala partvidékein végesvégig; de kihagyta Tihany halászait; elhaladt mellettük, mintha félt volna a betéréstől. És a kutató, bármilyen híve legyen is a haladásnak, a multak körül puhatolódzva, hálát mond az időnek, hogy itt felejtett egy darab ősrégi népéletet, a melynek hasznát veszi a haladás is. — Hiszen ez a legbiztosabb kalauz a multak földerítésében.

A régi bödönhajó százados tölgy korában ott állott a félszigeten; fáját a Balaton szele edzette kőkeményre; az öregháló apacsfája tihanyi husángból telt; a háló teste tihanyi kenderből való, melyet halászmenyecske, halászleány, vénséges anyóka fonogatott hosszú téli estéken, meseszó mellett léhésfonallá; a tihanyi halász viszalója sodrotta vastagra, kötötte hálónak, dugásnak, szakgatónak; a háló fölét tartó gyékény-pálha tihanyi mocsárból került; a háló inát súlyozó kő csak olyan, a milyen Tihany körül «terem»; a szigonyt, de sőt az őn-, fogas-, csuka- és harcsahorgot is tihanyi kovács pőrölye formálta ki vásott kerékabroncsból, patkóból, no meg a kasza fokából; s az a körmös keresővas is tőle való, a jegellő fejszéjével vagyis szakóczával együtt.

Szóval, a tihanyi halász nem szorúlt senkire sem, azért maradt meg a kezén minden a legszebb ősi rendben.

Szánalommal, kicsinyléssel nézi a foki vagy kenessei bérlő háromszáz öles hálóját, csigás dereglyéjét, paráit, ólomkarikáit; — ez nem ősi; azt mondja rá «zsidószerszám — nem kell».

Ám lássuk a tihanyi halászmesterség sorát.

A tihanyi halászság, mint ősi időkben, úgy ma is tizedes; tizedét az apátságnak adja; beléöröklődött s nem zúgolódik ellene. Szent György ünnepén, mint a tihanyi halászkalendáriom újév napján, a tizedet készpénzzel váltja meg s ezentúl jövő Szent György napjáig

úgy és akkor veti a hálóját, a mint szokta vagy a mint épen kedve tartja — senkinek semmi köze hozzá. Az a megváltás csak amúgy régi soron történik: hozzávetőleg. Az apátság megmondja a magáét s aztán szépen megalkudnak s szent a béke; minden a legjobb rendben van.

És a mi még ezen is túltesz, ez az, hogy a tihanyi halászok miatt megeshetett a franczia forradalom, a nagy elnyomatás; megeshetett a magyar nemzet szabadságharcza, következhetett reá a «beczirker» világ, azután az ébredés kora; az ember méltóságáért síkraszállhattak a szabadelvűség, jogegyenlőség legnemesebb bajnokai, hogy sötét korszakok leggyalázatosabb intézményét, a botbüntetést eltöröljék: mindez a tihanyi halászartikuluson nem változtatott semmit sem. Ha vétség történik tisztesség vagy kötelesség ellen, összeáll a bokor parton, gyepen, akárhol, törvényt ül, itél; lehúzza a bűnöst az édes anyaföld kebelére s az igaz, hogy nem bottal, hanem a czibék ágasfájával, a melyet nagy szükség esetében kisebb szekér rúdjának is lehetne használni: «eligazítja, a mint illik». És a mi még mindezen is túltesz, ez az, hogy a bokor lefogja az előljárót is s ugyanazért, a miért a közönséges társ csak három czibékvágással igazíttatik el, ugyanazért jár az előljárónak hat vágás.

A tihanyi halászok ősi szervezete, ha egyébért sem, már az addig mondottakért is megérdemli, hogy részletesen kifejtsük.

A tihanyi halászság ez idő szerint hét bokorra vagy felekezetre — ujabb szójárás szerint kompániára — van felosztva s mindenik bokor tíz-tíz emberből szervezkedik, még pedig a képzelhető legtökéletesebb önkormányzati eljárással: összeáll rokon, jóbarát, a mint legjobban megférnek egymással.

Minden bokornak megvan a maga ládája, a maga korsója, teljes halászszerszáma, melynek értéke tíz részre van osztva; ennyire, természetesen, az állítása is; a szerszámhoz tartozik tíz tarisznya, mely egy rőf tihanyi vászonból való s a halászmérték egységét képezi.

Szent György napján a bokrok összeállanak s megbecsülik a szerszám értékét s az egész értéket tíz részre felosztva kimondják, hogy mennyi esik a bokor minden egyes emberére. Igy, ha valamelyik kilép, vagy meghal, azt, vagy örököseit, része erejéig kifizetik; a ki a helyébe lép, hasonló pénzzel veszi meg a részét.

Ilyen módon a bokrok mindig teljesek.

A bokornak jogában áll, hogy azt a tagot, a melylyel nem tud megférni, vagy a mely a tisztesség ellen súlyosan vétett, akarata ellenére is kifizesse, esetleg a rész visszatartásával, kebeléből kitaszítsa.

Egy szerszám értéke egyremásra kétszázötven forint; egy rész tehát huszonöt forintra rúg.

A tihanyi halászbokrok a következők:

Úgynevezett ősiek:

1. Ujhalász, állítólag a legrégibb; 2. Kis-, 3. Selyem-, 4. Disznósi bokor.

Újabb koriak:

5. Honvéd-, 6. Kőmives, 7. Jeges bokor.

Az önkormányzati úton szerzett halászszabályok, a melyek a disznósi bokor ládájában őriztetnek, következők:

Kívül:

Disznósi kompánia
részére
Bötsű Levél 1859-dik
Esztendőben.

—

Belül:

Halász articulus az az regula
az 1764-ki mód szerint.

Ú. m.:

1. Hajo tsináláskor vagy hálóállításkor ha valaki készakarva elmulasztja, az egész napszámot tartozik megfizetni.

2. Ha az hálót az hajóra beviszik nem káromkodással, hanem az Jézus nevibe mint Krisztus halászai.

3. Ha a kormányos bekerit, mikor egy szál kötél elmegy, akkor Uram Jézus Légy velünk ady Jó Szerencsét, ments meg minden veszedelemtől.

4. Ha valaki a szerszámhoz nem ér mire beteszik a hajóba, ha elöljáró hat Czibékvágást, a közlegény pedig három Czibékvágást szenvedjen.

5. Ha valaki készakarva ha parancsolat éri és mégis lustaságbúl

vagy pintzénél elmarad, ha akora oda nem ér mikor már a harmadik kötél végi kiér, akármennyi szerencse legyen minden Jussát elveszti.

6. A ki hajón Istenét, Szentjét vagy más mocskos káromkodást mond, addig a szerszámhoz nem szabad neki nyúlni, ha előljáró hat Czibékvágást és négy szál gyertya a Szűzmária oltárához, ha közlegény pedig három tzibékvágást és két szál gyertyát tartozik venni.

7. Ha valaki akár jéggel akár híg vizzel 1 funtos halat akár garda akár Süllő akár tsuka legyen az elorozza az az ellopja, minden irgalom nélkül szerszámától megfosztatik és a Tzibékjével gyalázatosan eligazítatik.

8. Ha valaki a Jégen káromkodnék részeg vagy Józan fejjel azonszerint büntetődjék mint a hajón.

9. Ha az czéháznál vagy akárhun hálót varrnak vagy repelálnak, a ki elmulasztja az első punctum szerint büntetődjék.

10. Ha valaki pénzosztáskor a halásztársát meglopja a pénzét elorozza a kárt tartozik visszaállítani azonkivül valamennyi pénze jut a kilencz között felosztódik és az Szűzmária oltárjához négy szál gyertyát vegyenek.

11. Ha a ládábúl akár amellett ülők akár más tsak 1 foréntot eloroz nagy szerszámot vesztett és gyalázatosan igazitasson a mit ellopott pedig kétszeresen tartozik viszafüzetnyi.

12. Ha a biró vagy más akárki borért küldetik ha megtapasztalják, hogy ivott belűle vagy másnak adott akkor a maga pénzin szinte annyit tartozik vinni.

13. Ha akármicsoda dologban akár pénzosztáskor akár hálóvarráskor akarmi mulatságban ha valaki kézfogás nélkül ki vagy bemegy, két akó bor, az előljárónak pedig négy akót tartozik fizetni.

14. Ha valaki elálmosodik akármi Dolog van aztat szabad megkötni és felhúzni de nem marha vagy fahordó kötéllel, hanem a szerszámhoz tartozandó fágyó és két akó bortúl 4-gyik szabad taksálni, ha pedig megmakacsítja magát, két annyit szabad rajta húzni.

Mellyrűl adjuk ezen szerződési articulus Levelünket nevünk aláirásával és kezünk keresztvonyásával Megerősitve Költ Tihanban Május 9-kén 1855

áltolunk megerősitve

Aszaló János m. k. Foki László m. k.
Csizmadia István m. k. Aszaló Imre m. k.
Csizmazia János m. k. Horvát József m. k.
Farkas István m. k. Dobos Imre m. k.
Farkas Mihály m. k. Pálfi József m. k.

Áltolam Farkas István Halászkompániának egyik tagja.

Az utolsó lapon:

Az az kötelesség regula, melyhöz tartsa magát mint elől Járó mint kis Legény tudniillik egymást megböcsülje az kicsin az öreget az öreg az kiesint minden dologban egy szivvel lélekkel egymást meg nem tsalva a belűl írt tizennégy pontom értelmében

t. i.

Probatio calami.

Ehhez csatlakoznak az évről évre Szt. György napján szerzett Bötsü levelek, a szerszám értékéről s a rész meghatározásáról.

Ebből a nevezetes halászarticulusból valóban eszményi önkormányzat szól hozzánk, mely nem szorúlt a föld hatóságainak semelyikére; mindent «eligazít» az, a legrövidebb úton, felebbezés nélkül. Hová is felebbezne, mikor minden egyes, kezealáirásával alávetette magát; sőt aláveti magát még ma is.

Kitűnik a szabályból, hogy régente magok csinálták a hajót; — ma komáromi hajóik vannak, a melyeket azonban tihanyi ember szerkeszt —; hogy rátartók voltak a vallásra; a lustaságot, a lopást keményen sujtották s ápolták a kézfogást, mint az egymással való megférés előmozdítóját.

Két kitétel külön magyarázatra szorúl t. i. az 5-dik articulus *harmadik szál kötele* és a 14-dik art. *fágyó kötele.*

Minden szerszámhoz hat darab húzókötél tartozik; minden kötél ötven öles, három-három kötél jutván a háló mindkét szárnyara; ezeket összekötik s így a parttól százötven ölnyire vethetik ki a hálót; természetes, hogy a húzásnak legserényebben akkor kell folynia, mikor az utolsó ötven ölet, tehát minden oldalon a harmadik kötelet húzni kezdik, mert akkor a hal már érzi a veszedelmet s menekülni igyekszik; ekkor tehát minden emberre, teljes erejére van szükség.

A fágyó kötél egy vékonyabb, rövid kötél, a melylyel a húzókötél az istáp keresztköteléhez, továbbá télen a vezérrúd a húzókötélhez van kötve. Azt mondják, hogy nem illenék halászembert mással, mint szerszámkötéllel eligazítani.

De a szervezet még tovább megyen. A bokor emberei, mint halászok mind egyformák; a kormányos, vagyis a bokor «eleje», csak akkora osztalékot kap, mint a többi társ s alapjában csak meg van tisztelve, t. i. őrzi a ládát, a korsót — 10—15 itczés —, s nála tartják az összejövetelt; egyedül a «Tzibékkel való gyalázatos eligazításból» jár neki több, mint másnak.

De a bokor belélete soknemű s ehhez képest ki vannak osztva a hivatalok, úgy, hogy rendesen csak három ember a valóságos közlegény.

A hivatalok a Disznósi bokornál így vannak betöltve:

Kis Péter kulcsos, bokoreleje és kormányos;

Német Vincze, íródeák; — ma már jegyző;

Farkas Péter, hegyenjáró,

Molnár Imre, kisbiró;

Pálfi Károly, gyalogszer haleladó;

Major János, kocsiszer haleladó;

Farkas János, czémester;

Kovács József,

Kovács Vincze,

Horvát Márton, halásztársak.

A kisbiró mindig a legifjabb halásztárs; ezt küldözgetik ide-oda; főkötelessége a halászat idejét bemondani s ha éjszakának idejére esik, a bokrot felkölteni.

A gyalogszer- és kocsiszer-haleladók az elárúsítást végzik; gazdái a bokornak.

A czémester igazítja a szerszámot. A hegyenjáróról külön szakasz fog szólni.*

Ha egyik-másik «hivatalos», vagy egyáltalában bokorbeli nem járhat el kötelességében, akkor *csetrést*, azaz helyettest tartozik állítani.

Ha valamely társ békétlenkedik vagy rendetlenkedik, a bokor

* Lásd: «A látott hal».

összeül és meginti egyszer—kétszer—háromszor; ha ez nem használ, «eligazítják».

A tizeden felül az apátság konyhája számára bizonyos mennyiségű halat minden bokor ád; ezt «szerhalnak» nevezik.

A mint látjuk, a tihanyi halászbokrok valóságos köztársaságok, melyeknek saját törvényeik vannak; a fennmaradás a legtermészetesebb módon biztosítva van, czéljukat pedig kiművelt munkafelosztás révén érik el.

Mielőtt a tihanyi halászság egyéb, általános jelentőségű ügyeire térnénk, álljon itt még egy vonás a bokor belső életéből.

A bokor nemcsak hivataloskodásra, hanem más ötletből is összejön a czéháznál, vagyis a kulcsos hajlékában. Olyan barátságos összejövetelek ezek, a melyeknél a már többszörösen említett korsóé a főszerep s ilyenkor láthatni, hogy a halászarticulus legkisebbik rendeletét is pontosan megtartják. A ki belép, kezet nyujt társainak s ha mulatozás közben csak egy perczre is távozik, a szomszédjában ülőkkel kezet szorít s ugyanezt teszi visszajövetelkor is.

Olyan csendes mulatozás ez, mely mélyen jellemzi az igazi magyarembert, ki a «Hanswurstot és Spassmachert» soha be nem veszi. Elbeszélgetnek, bodor füstöket eregetnek s közbe-közbe koczczintanak. Bejön az egyiknek, a másiknak a felesége, anyja, lánya s hozza tiszta kendőbe kötve a vacsorát. Igy jócskán felgyülekeznek; a férfiak az asztal körül, az asszonynépség a boglya vagy a cserépkályha tövében, külön-külön. Mikor már jól kibeszélték magukat, hát nyugodalmas jó éjszakát kivánva, épen oly csendesen elszélednek, mint a hogy felgyülekeztek és elvoltak.

De mikor beüt a jó szerencse, vagy vendég vetődik közéjök, akkor erősebben lüktet a bokor mulatozása; a kisbiró sűrűn jár a kancsóval a pinczébe s járja a felköszöntés, meg a tréfás szó is; és ha ügyes a vendég, kicsalja azt a magyar természetet, mely akkor nyilatkozik a maga zamatosságában, a mikor a kulcsos, poharat ragadva, a szoba közepére áll s a bokor tagjai körbefogják; kiki tele pohárral.

Ekkor rákezdi a kisbiró:

Én vagyok a halászlegény,
Én járok a viz tetején;
Én fogom az aranyhalat
A tihanyi hegyek alatt.

Könnyű apró halat fogni,
De nehéz megtisztogatni;
Könnyű szeretőt tartani,
De nehéz tőle megválni.

Megváltam én szeretőmtől,
Mint a zöld ág levelétől;
Messzire estem szegénytől,
Hirét sem hallom senkitől.

Leginkább csak az első versszakot éneklik; a kulcsos csöndesen, a legénység élénken bokázik; közben-közben hol az egyik, hol a másik magasra ugrik s nagy erővel összecsapja a levegőben a két lábát; az a nehéz, kemény halászsaru ilyenkor akkorát szól, mint valami kölyökágyú. Ez a halászverbunk. Semmi kicsapongó sincsen benne; sőt, inkább komoly, mint víg.

Most térjünk át a többire.

Tihany félszigete körül a Balaton vize halászmódon három főrészre, ez ismét harminczhat *vonyóra* van felosztva, a mihez még nyolcz hegycsúcs is tartozik, a melyről azonban más helyen lesz szó.* A három főrész ím ez: a «*Láb*» vagyis a félsziget orra, a «*Felső-part*» (északkeleti) és az «*Alsópart*» (délnyugati).

A vonyók így vannak felosztva:

Láb. 1. Lósvonyó, 2. Csigásvonyó, 3. Öreglábeleje, 4. Kislábeleje, 5. Kút (nagy mélység), 6. Sárosvonyó.

Felsőpart. 7. Kertekeleje, 8. Szilvási rét, 9. Fecskelik (a sok parti fecske fészkétől), 10. Gödrösföld, 11. Ebefon, 12. Dűpart, 13. Keskenyvonyó, 14. Baromitató, 15. Sziládi szőleje alja, 16. Potyogókő, 17. Váraija, 18. Szivemvonyó, 19. Somos, 20. Kollátkert, 21. Laposkő, 22. Vastagnád eleje, 23. Kupolya.

Alsópart. 24. Szifákeleje, 25. Kövesvonyó, 26. Sóspart, 27. Alsószarkány, 28. Keskenyvonyó, 29. Gömbőkű, 30. Felsőszarkány, 31. Gurbicsaalja, 32. Ráta, 33. Jajtekerő, 34. Csókapartok, 35. Felsőkües (köves), 36. Usztató.

A hét halászbokor oda száll ki, a hova épen kedve van s ha több bokor találkozik egy tájon, vagy megegyeznek a vonyókban, vagy mindjárt — legtöbbször — sorsot vetnek.

A sorsvetés egyáltalában nagy jelentőségű a halászoknál; a tiha-

* Lásd: «A látott hal».

nyiaknál legfőképen, mert ősrégi megszokásból eredve, belényugosznak s így a békés együttmaradásnak úgyszólván sarokköve.

A vonyóra való sorsvetésnek legeredetibb módja az, hogy a bokrok kormányosai a földre teszik kalapjukat és összeadják bicskájokat, a melyekre rámondják, hogy ez a bicska a vonyó. Erre a bicskákat egy ember, vagy — ha akad — gyerek, a kalapjába vagy kötényébe szedi; jól megrázza; azután láttatlanban kimarkol egyet s belédobja a balkéz felőli első kalapba s így sorba a míg a bicska tart. Nincs eset reá, hogy valamikor összevesztek volna; de az is igaz, hogy derűl és komorodik az arcz, a mint az egyiknek vagy a másiknak jó vagy rossz vonyó jut, mert van ám ott sáros, akadós is elég.

Manapság, az írás terjedésével s kivált az őszi nagy halászat kezdetén a megfelelő nagy sorsolás czédulával történik.

S a mint a bokrok meg tudnak egyezni és nyugodni a sorsosztotta vonyókban, úgy megnyugszik a bokor egyes embere az osztalékban, mely szintén bicskavetéssel történik.

Mihelyt a bokor meghalászott s a szerszámot elrakta, kiszáll a gyepre s egy rakásra hányja a kifogott halat; erre valamelyik öregebb halász nekiáll s kiválogatja azokat a nagy halakat, a melyekre mindig akad vevő; ezek után elosztják a pénzt; a többi halat elosztogatja tíz, lehetőleg egyenlő rakásra, a mely műveletet kilencz társa szemmel és szelid megjegyzéseivel kiséri — «nocsak ezt ide, ezt meg oda, ide is kellene, oda is kellene».

Mikor már senkinek sincsen megjegyzése, minden halász beadja a bicskáját s rendesen gyereket kerítenek, kinek a kalapjába teszik a tíz bicskát; a gyerek jól összerázza, aztán sorba ráveti a halrakásokra — mindig balfelől kezdve. A kinek a bicskája melyik rakásra esett, az az övé.

Mikor beüt a garda, vagy egyébként kedvez a «jó szerencse» s mázsaszámra kerül a hal szárazra, akkor nincsen sorsvetés, mert akkor érvényre jut a tihanyi mértékegység, az egy rőf vászonból készült tarisznya; ennek rőfjét pedig kinek-kinek a felesége méri a karján végig a melle közepéig; természetes, hogy a kinek jó begyes, vagy épen «égi meszelő» jutott, az jár legjobban halméréskor; de már a tihanyi halász ezt csak úgy tréfásan hozogatja fel — elvégre ezt is a sors juttatta kinek-kinek.

A tihanyinál vakmerőbb halászt már képzelni sem lehet. A melyik még bödönt használ, evvel az ingó-bingó semmivel is merészen ereszkedik a háborgó vízre; ráveti járóművére a habütőt, a halászartikulus harmadik pontja szerint elmondja: «Uram Jézus légy velünk, ments meg minden veszedelemtül» s egy lökéssel ott tánczol hab tarajon, habvölgyében, követve a puritán harczos hires elvét, ki bizott az istenben, de szárazon is tartotta puskaporát; azonképen a tihanyi halász is bízik Jézusban és kérges kezével erősen szorítja az evező fogóvégét.

De bármi erősen szorítsa is azt az evezőt, bizonyos, hogy a Balaton haragos tündére, mely a nép hite szerint évenként legalább egy emberáldozatot követel, igen gyakran épen tihanyi halászembert szemel ki magának.

Annyi bizonyos, hogy Tihany halászélete mindenképen a legérdekesebbek közé tartozik. Messze földre szóló páratlan sajátságát a következő szakasz tárgyalja.

A LÁTOTT HAL.
Tihany.

III. A «LÁTOTT HAL».

TIHANY ŐSHALÁSZATA.

Képpel.

Szent Márton napja körűl az idő már késő őszre jár. A fák lombja, elsárgúlva, rég lehullott s a Balaton szabadon vágtató, borzongósan hideg szele a tihanyi fokon végig söpörve, fölkapja azt a lombot, megkavarja a nagy ürben, azután — mintha únná a játékot — kiereszti. A lomb elül a habok taraján, mint a felriasztott seregélymadár kóválygó csapata az ingó nádas sűrűjében.

Az avar fakó színben, a szántódi nádas aranyos barnában aluszsza álmát s a madárvilág is teljesen megváltozott; vele az egész tó képe, melynek oly jellemzően kiegészítő része épen a madarak élete, mozgalma.

Eltünt a küszvágó, mely sokaságával, lengő röpülésével, hófehér színével a tó nyári képének oly annyira megadja a tenger zamatát.

A kócsag, a szürke és vörös gém már nem riadoz fel a szélvizekből; a bölömbika elhallgatott; a nádiveréb rikácsolása azonképen.

Most a vadludak a siető, részben az észak messze tájairól érkező ruczaseregek uralkodnak a levegőben, az északi sark tájáról való búvárok pedig a nyugtalan vizeken; de igaz, a lócsér is kering és lebeg a habok fölött, csakhogy vendég voltát rögtön elárulja: megjelenik — eltünik.

A sikvíz csillogása, színek szerint változó játéka is másnemű már.

Borús napokon az ólom színe az uralkodó; tiszta időben a tengerzöld. — Ha a szél elül s szakadozott felhők borítják az eget, ekkor a nap világa foltosan éri a vizeket s a foltok, néha elnyúló szalagok, hol szmaragd-, hol nilus-zöld színben tündökölnek.

A tónak egyes részeit köd borítja; s ha a tihanyi fokról akár Balatonfő, akár Balatonfenék felé tekintünk, szemünk a ködbe téved, s partot nem érve, valóságos tengeri képet élvez.

S e fölséges víz mélyében is más ilyenkor az élet.

A Balaton heringhala, a garda, az ezüstösök között a legragyogóbb s alak szerint a legföltünőbb — alakjáról a Tisza kardkeszege, a Bodrogköz kaszakeszege — óriási seregekbe verődik s valami titokzatos nyüzsgést, vándorlást végez; épen mint az oczeán heringje.

E haltömegek ekkor oszlopszerűen töltik be a víz egész mélységét, a fenéktől a színig; néha annyira, hogy a legfelsőbb réteg viczkándozásától burványt vet a tó színe.

Természetes, hogy a merre ez a haltömeg mozog, megváltozik tőle a víz színe, csillogása is; az a pont, a hol a halsereg van, sötét, sajátságosan biborbarnás színt öltve, kivált csöndes időben s magasabb helyről, már messziről látható.

Ez időtájban Tihany hét halászbokra sajátságos életét él.

Hajói fölszedett, kivetésre kész öregszerszámmal minden perczben indúlhatnak.

Az evezők tolla a víz fölött, a külső csapó a hajóban kézügyben, a belső csapó a hajó peremén nyugszik; a macska kötele gondosan karikába van fejve; mellette a kóta, egy jókora gyékénynyaláb.

Minden bokor hajója mellett tanyáz; csöndes pipaszó mellett vesztegelve, várja a jó szerencse hírét, vele az indulás perczét. Aggodalma semmi sincsen, mert hiszen minden bokor kiállította őrszemét, a melynek az a föladata, hogy a *hegyenjárókat* lesse.

A hegyenjáró hajnalhasadtával fölhúzta nagy csizmáját, foltos ködmönét; nyakába akasztotta megviselt subáját, fülére húzta kucsmáját s meghágta a tekintők egyikét. A csúcson megállapodott s hatalmas botjára támaszkodva, ráveté szemét a tó tükrére; bozontos szemöldökét összerántva, nincs az a sólyommadár, a mely élesebben s apróbbra vizsgálná sólyomszemével a tarlót, mint vizsgálja az ő valóságos sólyomszemével a vizeket a hegyenjáró: lesi a sötét foltnak a megjelenését.

A hét halászbokor hét hegyenjárót állít ki, mert hét csúcs a haltekintő; a nyolczadik csúcsot hol az egyik, hol a másik hegyenjáró hágja meg — úgy változatosság kedvéért.

A csúcsok ím ezek:

Északkelet felé:

Akasztó,
Nyársoshegy,
Ekkó,
Dalvárdomb.

Ezekről a hegyenjárók a Balatonfő felé tekintenek.

Délnyugat felé:

Pusztatemplom,
Sóspartok hegye,
Gurbicsatető,
Csúcshegye.

Ezekről a Balatonfenék felé őrködnek.

Ezek a hegyenjárók egytől egyig tapasztalt, kipróbált, éleslátású s a tó tükrét színe, csillogása, hináros helyei szerint bámulatos pontossággal ismerő halászok, a kik még az arányoknak távolság szerint való apadását is pontosan meg tudják itélni, a mi a látott hal elfogásánál igen lényeges föltétel.

Most már visszatérhetünk a veszteglő bokrokhoz s őrszemeikhez.

Az Akasztón levő hegyenjáró halat lát. Teli torokból s avval a bizonyos vontatottsággal, a mely a szónak nagy távolságra való megérthetőségét biztosítja, lekiált a bokrok felé:

«Háájóóráá!!»

Hogy a jeladás arra az esetre is biztosítva legyen, ha a hang nem érné el az őrszem fülét: lekapja subáját, botjára tűzi s magasra emeli.

Az őrszem erre a bokrok felé kiált, ezek pedig talpon teremve hajóikra rohannak.

Az evezők húzópántja egy pillanat alatt a vonószegbe van akasztva, s nyolcz evező tolla belevág a vízbe.

A hálóvető legény most a macska mellett áll; a kormányos, háttal a hajó orra felé, megszorítja a kormány kacscsát s szemét a hegyenjáróra szegezve, lesi annak minden mozdulatát, mert a mozdulatok jelek s a hajót ezek szerint kell kormányoznia.

A látott halnak se törvénye, se szabálya: ki tudja honnan jön, vagy merre tart; ma itt, holnap ott mutatkozik, azért «szabad a vásár».

A jelre mind a hét hajó kirohan; a legénység a rugófába veti meg a lábát s szakadásig megfeszített karral, derékkal evez; ilyenkor

vége a barátságnak: a létért való küzdelem kiszólítja az irigységet, az indúlatosságot is, s ha roham közben két hajó eláll ja egymásnak az útját, vagy épen összeakad, van káromkodás, sőt néha döngetés is bőviben. Ekkor nincs halászartikulus!

A hegyenjáró azalatt azt a hajót tartja szemmel, a mely jó irányban halad s ehhez szabja jeladását, mely a következő:

1. Subáját, vagy néha egy halászgatyát is, hátfelől előrefelé csapdossa; ez azt jelenti: «Előre!» s ekkor a kormányos változatlanúl tartja az irányt.

2. Subáját balról jobbra csapdossa; ez azt jelenti: «Jobbra tarts!» mire a kormányos jobbra térve, addig halad az új irányban, a míg csak a hegyenjáró ezt a jelt adogatja.

3. Subáját jobbról balra csapdossa; ez azt jelenti: «Balra tarts!»

4. Mihelyt a hegyenjáró észreveszi, hogy valamelyik hajó kellőképen megközelítette a látott halat, hirtelen a földre veti magát, ez azt jelenti: «Vesd ki a macskát!»

A macska leszáll a tó fenekére s megkapaszkodik; de a kötelét folytonosan eresztik, mindaddig, a mig a hegyenjáró, ki ismét talpra állott, új jelet nem ád.

5. A midőn a hegyenjáró észreveszi, hogy a hajó oly közel van a látott halhoz, hogy a hálóval bekerítheti, másodszor veti magát a földre, a mi azt jelenti, hogy:

«Vesd ki az istápot, tedd ki a kótát!»

Ennek megértésére tudnunk kell, hogy a háló egyik istápja ekkor már a macskát tartó kötélhez van kötve, tehát mihelyt a hajóból kivetik, a macska helybentartja; a kóta az a derék gyékény nyaláb, melyet vékony zsineggel a tartókötélhez kötnek, s mely a víz színén úszva, a helytálló istáp helyét s így azt a pontot is jelezi, a melyre a háló másik istápjával keríteni kell.

6. Ezalatt a hegyenjáró újra fölállott s a mint észreveszi, hogy a háló elfogyott, vagyis ki van vetve s a hajó kellőképen túljár a látott hal tömegén, harmadszor veti magát a földre, a mi azt jelenti, hogy:

«Vesd ki a másik istápot és keríts a kótára!»

Ekkor a hajó kört vág az úszó kóta felé s a háló nagyjából bekerítette a látott hal tömegét.

Ekkor minden ember a hegyenjárót nézi, ki még mindig szemmel

tartja a halat s mikor észreveszi, hogy a riasztásnak ideje elérkezett, letérdel s a csomóba fogott ruhával verdesi a földet; ez azt jelenti, hogy az evezőkkel dörömbölni kell, hogy a hal a hajó felé álló két istáp közt ki ne osonjon.

Az utolsó jel az, hogy a mikor a két istáp összeér, tehát a fogás biztosítva van, a hegyenjáró a subára hajtja a fejét; ez azt jelenti: «Megvan.»

A víz színén most burványt vet a bekerített garda ezernyi ezre; a legfelsőbbek átvetik magukat a háló fölén; a mélységben levő haloszlop szétriad s ezekből jut a többi bokornak is, mely a hegyenjáró jeleit magára magyarázta ugyan; de nem jó helyen kerített.

Ez egy rendes «látott hal» fogásának a menete. De van annak változata, sőt néha gonosz vége is.

Ha a halak tömege messze jár a legjobb irányban levő hajótól — messze befelé a Balatonban, akkor a hegyen járó futásnak ered a hegyről lefelé, tehát a tó irányában, mire a hajók erős evezőcsapással iramodnak ki a viz síkjára.

Ha nagyon befelé találtak evezni, akkor a hegyenjáró hegynek iramodik s a hajók partfelé sietnek.

Ha a hegyenjáró azt akarja, hogy csak keveset tartsanak a part felé, akkor leguggol s kezeire is támaszkodva, farával verdesi a földet; ha befelé, ekkor nagy complimentet vág.

Az előbbiek és ezek a «becsületes jegyek»; de van csalóka jegy is, mikor t. i. a hegyenjáró összebeszél valamely bokorral s megegyezik bizonyos mellékjegyekben, leginkább a következőkben, péld.:

«Balra» jelt ád, hamisan, nyomban utána a jobb kéz hüvelykujjával megböki az oldalát; a szokásos «balra» jellel tehát eltereli a többit, a mellék vagy hamis jellel igazítja a jó irányba azokat, a kikkel összebeszélt; néha a lábát térdben meghajtva, a fara felé rúg.

De a turpisság rendesen hamar kisül, mert legalább is hatvan ember szeme őrködik a «böcsületre» s a mire kisült, a hegyenjárónak gonosz a napja, s az összebeszélt ős bokoré sem valami ünnep.

Ilyenkor fel van függesztve az articulus; statárium áll össze; káromkodás a szóbelisége, az itéletmondás és a végrehajtás pedig teljesen a «Tzibék» ágasfájára van bizva.

Ritkán történik; de megtörténik.

Egy-egy sikerült fogás 150—200 tarisznyát is hoz, tehát száz mázsa halat is vet ki a szárazra.

Természetes, hogy a hegyenjárót a helység született és fáradhatatlan őrszeme: a gyereksereg is észreveszi s szemmel tartja; s még természetesebb, hogy a mint a hegyenjáró subáját lekapja s botra tűzi, a látott hal hire a szó azon értelmében szétfut Tihany utczáin s be a házakba. Ilyenkor csak a lábáról leesett beteg, agg vagy nyomorék marad veszteg, a többi népség minden kigondolható edényt fölkapva, leszalad a partra, mert az ősi szokás úgy tartja, hogy a halhelyen még a vizen összeakadt komák is megbékülnek s az egész halászság igaz magyar bőkezűséget gyakorol a «jut is, marad is» elve szerint.

Megtöltik a gazda tarisznyáját, a gazdasszony kötényét, köcsögét; minden gyerek ihanyra fűzhet egy pár gardát; jut a Szántódra átkelő utasnak, a cserkésző czigánynak s ha valami kuvasz tévedt oda, vetnek még annak is s csak ekkor osztozkodik a szerencsés bokor, természetesen ős Tihany régi mértéke szerint, mely nem font, se kilo, se mázsa, hanem az egy rőf vászonból készült halász tarisznya, mely arról is nevezetes, a mint már említve volt, hogy a gazdasszony azt a rőföt nem is rőfön, hanem a karján és a mellén méri ki.

A midőn a garda így beütött, az egész környék vele él s a hal, noha szálkás, balatoni módon elkészítve, kitünő, jóízű eledel. A készítése módja a következő: Letisztítják a hal héjját, a halat megforgatják lisztben, kevés zsírra vetik és jó ropogósra, majdnem szárazra, kirántják. Így elkészítve, az ember ujjaival foghatja a halat, kényelmesen kiszedheti a nagyobb szálkáit s bátran költheti el, a törékenynyé vált apróbb szálkával együtt.

A látott hal bekerítése azonban nem épen gyakori. A Balaton háborgása, makacs ködök elfedik a nyüzsgő tömegeket s ilyenkor a hegyenjáró reászorúl egész testi-lelki edzettségére. A tihanyi fok vulkanikus, hegyes csúcsain erősen vág a szél, a dara; de a magyar halász hosszan tűrő, vastestű ember, a ki «virtust» csinál abból a daczból, a melylyel az idő viszontagságaival szembeszáll; — erre a daczra rátartós.

Ha valami, úgy a «látott halra» való halászat avatja a Balatont «magyar tengerré», mert a halászat e módja szakasztott mása az észak

tengerein folyó heringhalászatnak, avval az egy különbséggel, hogy a mig a heringhalász csülkökön magasra hágva lesi a halak seregeit, a tihanyi hegyenjáró őrhelyét a föld izzó keblének lehellete hányta föl kellő magasságra; hegyet készített a lába alá.

A hagyomány azonban e halászatnak egy régibb módját is őrzi.

Hajdanában, mikor Tihany félszigetét még erdő borította s a nép téli munkáját az erdő szolgáltatta, a halászbokrok nem tanyázhattak naphosszat a parton s a hegyenjárás is inkább önkénytes volt.

Akkoron a hegyenjáró kiállott a csúcsra s a falutól a hegyenjáróig, kellő távolságban gyerkőczök állíttattak föl.

Mihelyt a hegyenjáró észrevette a «látott halat», oda kiáltott a legközelebb álló gyereknek:

«Gaardaa!»

Szájról-szájra röpült a hir a helységbe s az az ember, asszony, a ki a templom táján hallotta a jó hirt, fölszaladt a toronyba s félre verte a harangot, minek hallatára a halászember ott hagyta munkáját s kirohant a partra.

Annyi bizonyos, hogy a «látott hal» a magyar halászatnak legvonzóbb képei közé tartozik.

IV. RÉV-KOMÁROM.

Két képpel.

A történeti hagyomány szerint, mely II. Béla királynak 1138-ban kelt szabadalom-levelében gyökerezik, KETEL vezér volna az, a ki Komárom őslakóit telepítette, még pedig eredetileg a Csallóköz komáromi részén; s ez az őslakosság, mint «kumai magyarság» járja a sort a hagyomány ködös mezején.

E hagyomány azonban valószinűség szerint majdnem bizonyossággá izmosodik, mihelyt mint szájról-szájra öröklődő hagyományt, a sokszor ebből fakadó régi irott emlékekkel együtt csak indító oknak veszszük s a bizonyító erőt az élet s a hitelesség szerint kétségbe nem vonható, még ma is észlelhető tényekben és jelenségekben keressük.

A «*Kumai magyarság*» minden bizonynyal azt mondja nekünk, hogy ezek az őslakók a *Kuma* folyó területéről szakadtak a Duna mellé a népvándorlás nagy áradatával; a Kuma pedig a Kaszpi-tengerbe szakadó folyó, melynek az a tulajdonsága van, hogy a nyári évszak delelője táján nem éri el édes anyja kebelét — mint eléri, PETŐFI gyönyörű képe szerint, a kis Túr a Tiszát —, mert elnyeli a szomjas homoksivatag.

Kuma folyó, Kaszpi tenger, egybevetve avval, hogy ezeket a messze keleti vizeket mindenkoron halászó népek lakták, lakják, fölkeresték és fölkeresik ma is — tatárok, persák s mások — s egybevetve avval, hogy Komáromnak és környékének — jelesen Guta és Naszvád községek — népe minden korban halászó nép volt: a hagyomány és II. Béla király szabadalomlevelének állítása, hihetőségben erősödik.

S e hagyomány hitele megizmosodik, mihelyt látjuk, mi mindenféle vonatkozás mutat a halászatra. Itt van Keszegfalva, Tany helység — nyilván az ősrégi «Thona», «Tana» és a mai Tanya halász

VÁNDORHALÁSZ PIHENŐJE.
Rév-Komárom.

mesterszó —; itt van a «Harcsás», a «Gadócz» puszta — a komáromi halászság a Salmo Hucho-t nem galócza, hanem gadócza néven szólítja; — s a régi protokollumokban a komáromi családok ékes sorában ezek is foglaltatnak családi név szerint: Halász, Csukás, Viza, Gadócz, Kárász, Czompó, Keszeg (1587-től 1680-ig).

Végre a hagyomány igazság szerint majdnem megdönthetetlenné válik, mihelyt a komáromi halászság kezén levő szerszámot tekintjük s ki nem feledjük a «piszkés» nomád életét sem; végre azt a tőrőlmetszett, tiszta magyarságot, a mely minden szóban, minden fogásban és fordulatban megörvendeztet.

Az az ezernyi sanyargatás, mely a komáromi halászságot, már a hely fekvésénél fogva is, érte; a német elem nyomása, gyülevész hadak táborozása; sőt jelenben a vágtató, minden ősi szerszámra reátörő mívelődés: — mindezek nem birták kiütni a komáromi horgász kezéből a «fentőt»; s az angol horgászat minden furfangja nem feledtette el vele a harcsának «kuttyogatóval» való fogását. Már pedig a «fentő», az ősrégészeti kutatás szerint, valóban ősrégi, még a szájról-szájra járó hagyományt is megelőző, tehát történet előtti idők szerszáma; a kuttyogatás pedig, főkép a kivájt szerszám változata szerint, az alsó Wolgán — s így valószínűen a Kuma vize tájain — még ma is dívik, él és uralkodik.

A komáromi «piszkés» az, a ki rendesen negyedmagával, legfeljebb 120 méter hosszú öreghálóval, vagyis piszkével halászik; a mesteren kívül van első és középső legény és a laptáros; ha nehéz a halászat, akadós a part, hogy a laptáros a maga emberségéből nem boldogúlhat, kap a partra viczelaptárost; a tartókötélnek az akadályokon való átvetegetésére pedig — a kurtulázásra — egy fattyúlaptárost.

Ez a piszkésbokor, vándorolva, majd itt, majd ott üti fel sátrát — a csárdát —, mely gyékényből való, meglehetősen öblös, szellős alkotmány; a gyékény bordaszerűen összehajtott karókra feszül s ehhez a kis nyársalakú «spéllel» úgy van oda tűzve, mint a virág szára gombostűvel a halászleány kebelére. A hol a két oldal karózata össze ér s össze van kötve, tehát a szelemen részben, oda akasztja tiszta vászon tarisznyába kötött elemózsiáját; a karók mögé dugdossa az apró szerszámot, kanalat s effélét, a földre pedig ráteríti a bundát.

Kívülről oda van támasztva a csáklya, pár evező, vendégpad, szolgapálcza s a sátor közvetetlen közelében, valami partszakadás oldalába, belé van ütve a szolgafa — csak olyan, a milyen «terem» —; rajta a réz-bogrács, a melyben a halászlé készül; ha telik a három főhalból: ponty, kecsege, harcsa, — ha nem telik, hát dévér és harcsa csak akad.

Ez a sátor önkénytelenül is eszébe juttatja az embernek az ázsiai vándornépség «jurtá»-ját s az a patriarchális szellem, mely a halászbokorban uralkodik, szakasztott az, a mely az alföldi, szétszórt tanyavilágban oly fölséges rendet és összhangot teremt, az egyes tanyán épen úgy, mint a pusztai kapitányság egész közönségében, a melynek alapja a családfő iránti tisztelet, s a fő részéről a komolyság.

A mig déltájban a bokor legénysége a sátor és a bogrács körül forgolódik, a mester le nem pihen a világért sem, mert neki hasznos munkával jó példát kell adni: beül a hajóba, elővesze a léhéssel töltött hálótűt és foltozgatja a hálót, hol «felszárral», ha két szem szakadt ki, hol «háromlábbal», ha három.

S a midőn késő alkonyat táján végre a mester rágyujt s a bundán nyujtózkodva nagyokat gondol, nagy füstöket ereget, ekkor az öreglegény a kötelességen túl, ráadásul, elővesze a hálót, köti a felszárat, a háromlábat, bizonyítván evvel, hogy van «embersége».

E patriarchális szellem hozza magával azt a vendégszeretetet is, a mely e halászok lelkében törhetetlen. Horgászszon csak valaki közelükben, úgy délebéd táján, bizonyos, hogy az öreglegény illedelmesen előáll: «Tisztelteti az urat a mester és ha nem vetné meg a szegénységünket, szívesen látja egy kanál halászlére.» A mester saját kanalát adja oda a vendégnek, ő maga csak úgy bicskával szedegeti a szépen megszíjjalt darabokat; — betetőzik pedig avval, hogy azt se kérdik: ki fia vagy?

Ez a vendégszeretet, a tisztességtudás bensősége, a szigorú ragaszkodás bizonyos rendhez minden bizonynyal szintén történet előtti időkből ered; a mai kor csak apaszthatja — lassan, igen lassan —, mert a halász úgy, mint a pásztorember, foglalkozása révén félre jár a községi közélet sodrától, sokat pihen a legjobb anya, a természet kebelén s ez megtartja egyszerűségében, szokásában, minden jellemző tulajdonságában.

A piszkés sátrát az est szürkületében, minden hozzátartozóval együtt, képünk ábrázolja. A mester pihenésre tért; az öreglegény pipaszó mellett foltozgat: a bogrács alatt vigan lobog a gyökérfa; nem sokára meglesz az estebéd, elköltik s nyugalomra térnek, hogy hajnal hasadtával hozzáléssanak a valóban terhes munkához, a tanyavetéshez.

A tanyavetés így történik: Megérkezve a kellő helyre, melynek — mint alább látni fogjuk — neve is van, kiteszik a laptárost a partra; ez megfogja a tartókötelet a farhám matakjával s keményen megáll; a szolgapálczára megtámaszkodva, bizonyos távolságig beereszti a háló laptáros végét.

A mester a legényekkel a ladikon van; az előbbi a kihányásra készen kormányoz; a legények gúzsba akasztott evedzővel a parttól befelé eveznek.

A kellő ponton a mester kihányja a hálót, mely úgy össze van rakva — a súlyozott alja külön, a parás föle külön —, hogy a háló egy rendben kerül a vízbe s a mint az ólommal súlyozott ín leszáll, falszerűen áll meg a vízben; a két evedző legény úgy dolgozik, hogy a ladik vízmentén nagy, lapos ívet kanyarít, melynek nyomát a kihányt háló jelezi.

Mire a háló elfogy, a mester a felvett irányban kormányozza a ladikot s folyton ereszti a kijáró kötelet addig, míg a rajta levő peczek nem jő; mihelyt a peczek megjelenik, a kijáró kötelet a peczeknél fogva a peczeklyukba akasztja s úgy kormányoz a kihúzó hely felé.

Ezalatt a laptáros — jól neki dűlve a tartókötélnek s megtámaszkodva a szolgapálczára — lassan halad a kihúzó hely felé, úgy, hogy mire a ladik a partra ér, a háló már félkörben áll s az a fő, hogy a kijáró vége minél hamarább partot érjen, nehogy a halak a bekerített félkörből kiosonjanak.

Ezért — a mint a ladik a part felé közeledik — az evező legények lázas sietséggel, nyakra-főre kioldják az evezőket a gúzsból, sokszor még térdig érő vizbe kiugrálnak; az egyik megragadja a czuczakarót, leszúrja s hozzá köti a ladikot, a másik a partra rohan, megragadja a kijáró kötelet s nekidűl; odasiet a másik is, s ő is nekidűl; — végre a mester is kilép s maga nekidűl; — úgy húzzák a kötelet, hogy szinte orrukkal szántják a földet, mert a préda biztosítása attól függ, hogy

a kijáró apacs hamar partot érjen, a laptáros és mester között a félkör úgy legyen, hogy a kihúzóhely partrésze képezze a húrját.

A mikor a kijáró apacs a partra ért, a két legény elereszti a kötelet, az apacshoz siet s kezdődik a kihúzás: az egyik legény húzza és 8-ba rakja az ólmos inát, a másik a parás fölét.

Ez alatt a mester elővette a tanyaszákot, rátámaszkodott, ballábát pedig rátette az ólmos ínra, hogy le-leszorítgassa a víz fenekére, nehogy a hamis dévér vagy a bagolykeszeg kiosonhasson.

A laptáros mind e műveletek alatt lassan s mind közelebb hozza a kihúzó felé a háló tartóvégét s mikor ilyeténképen a háló már szűk patkóalakra van összehozva, a mester a laptárosnak int s azt kiáltja: «hú!». A laptáros megáll, mint a czövek, kioldja a farhám matakjából a tartó kötelet s befordítja az apacsot, hogy a háló borítson.

Képünk azt a pillanatot ábrázolja, a mikor a két legény javában húzza a hálót, a mester — a tanyaszákra támaszkodva — letartogatja az alinat s kezével intve, azt kiáltja: «hú!» Míveli pedig mindezt oly méltósággal, mint bármely hajóhadnak a parancsnoka a maga dolgát.

Leírhatatlan az a serénység, igyekezet, a mely a kihúzáskor uralkodik: minden ember tudja, hogy a késlekedés annyi, mint a bekerített hal szökése, vele osztalékjának apadása — hát istenigazában töri magát.

A mester azalatt szorgosan vizsgálja a mind összébb vonuló kör színét; lesi, nem burványlik-e a háló szélén a víz, ami annak jele, hogy nagy hal került a hálóba.

Mikor a félkör már alig 3—4 méter, a halak megérzik a végveszedelmet s a víz mintha forrásnak eredne; egy-egy tapasztalt vén dévér kibukkan s keszegoldalt átveti magát a háló fölén — megmenekül; itt egy harcsa vastag fejével túrja az iszapot — ott keresi a menedéket s a nagy turkálásban ostorszerűen csapkod a farkával, mely a vizet meghasítva pörsölő hangot ád; a tok hol a fejét üti fel, hol a háta jelenik meg — ez bukkol; a kecsege hegyes orrával betúrta magát valamely hálószembe s megnyaklott; — végre a víz elfogy, csak sáros iszaptócsa van még, a melyben rettenetes a pocskolás, túrás, hemzsegés.

Ekkor a mester előveszi a tanyaszákot, a prédát ebbe töltik s

ismét a mester az, a ki a nyargaló- vagy lovasbárkába viszi, mely a ladikhoz van kötve.

A legénység neki áll, előbb a parton rendezi a hálót inszerint külön-külön; azután áthúzza a ladik padjára s ekközben jobbról jobbra csapkodva mossa róla az iszapot s szedi ki belőle a beléakadt gazakat.

Mire ez megvan, legott elindulnak a kiszemelt legközelebbi helyre tanyát vetni.

Alapjában ez a tanyavetés az öreg, a piszkés hálóval, gyalommal, szóval mindazokkal a hálónemekkel, a melyek apacscsal vannak fölszerelve s a leírás egy sikerült, rendes tanyavetés képét adja.

De a vén Duna vize szeszélyes; messze tájakon áthömpölyögve, változtatja sodrát, sok mindenféle tőkét, galyat hozogat; ezek, megtelve vízzel, végre is elsűlyednek, félig betemetkeznek az iszapba s megalkotják a *kelevisz*-t, azaz, a mi kél és a mit visz, a halászember ellenségét.

A mint a háló ina a víz fenekén tovajár, nem egyszer beléakad a keleviszbe s ekkor a hálót partra húzni nem lehet. Ilyenkor felszedik a laptárost, összehozzák a két apacsot a ladikon s ebbe szedik a hálót.

Természetes, hogy a mint szedik, a ladik elvégre is épen a kelevisz fölé ér; ekkor függőleges a húzás s néhány szem kiszakadása árán menekül a háló; sokszor azonban csak úgy, hogy a keleviszt is felvontatják: ez a *háló laftolása;* s legtöbbször így kerülnek felszinre a folyó méhébe temetkezett őslény maradványok is.

Mikor a mester vagy a laptáros érzi, hogy a háló elakadozik, azt mondja: akadba mén! s azok a tanyák, a melyeken efféle gyakrabban történik, «atkások». Ez nyilván az akadó, akadékos; akadkás kopásából eredő mesterszó.

Az egyes halászbokrok között is patriarchális viszony áll fenn s nincs eset reá, hogy a tanyavetés miatt összeveszszenek. Ősi szokás szerint úgy vetik a tanyát, a mily sorrendben megérkeznek s a megelőzés joga csak egy esetben áll fenn: ha t. i. egy bokor tanyát vetett, egy másik pedig oda érkezőben van; ekkor ha a tanyavető hamarább fel tudja szedni a hálót, mint a hogyan az érkező kiköt, akkor amaz ezt új tanyavetéssel megelőzheti.

Ezeken a halászokon kívül, kik ma jóformán a halászság előkelő-

ségét képezik, vannak kis halászok, ú. m. koczások és fenekesek vagy horgászok; néha mind a két faj egy emberben egyesül.

A koczás — egy a keczéssel és bónéssal — a hosszúkeczét vontatja a Duna fenekén; a fenekes a fenékhorgot veti ki a fejkőhöz kötve s minden tizedik horogban egy-egy horogkövécscsel lekövelve.

A fenékhoroggal való halászásnak ősi és fejlett voltát semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a horogra valónak, a mit t. i. a hal csalogatása végett a horogra húznak, külön mesterszava van, t. i. «pélle» — innen péllézõ, pélleszedő — és hogy a fenekesek kezén maradt meg a fentő és a kuttyogató vagy — komáromiasan — butytyogató.

Az előbbi nyilván a történet előtti őskorba, az utóbbi messze keletre vág vissza, s reá mutat a «kumai magyarságra.»

A komáromi halász ma is halászsarut visel; hatalmas csizmát, melynek szára térden felül ér s melynek megvarrása régenten a timár czéh remekei közé tartozott.

A Dunának, teljesen függetlenűl minden földirati és közigazgatási beosztástól, külön halászfelosztása van, még pedig tanyák szerint; minden tanyának neve van s e nevek teljes figyelmet érdemelnek, kivált a régi okiratokban előforduló helynevek meghatározásának tekintetéből, a mire a történeti rész reá is mutatott.

A tanyák im ezek:

Keszizátony,	Körtitanya, fősső,	Keszegés,
Lérióra,	Hegyajja,	Fokajja,
Fősső forgó,	Vizás,	Pusztatemplomajja,
Hármos forgó,	Bene,	Marczibilla,
Lovadi rí alja,	Szívás ajja,	Lidia,
Öregtanya,	Szaros,	Szegfűtanya,
Hamarja,	Jázos,	Beresleg,
Léri farok,	Ludas,	Pinkezátony,
Flórián,	Disznós,	Lópéra,
Faluajja,	Zsitvaajja,	Paczalos,
Körtitanya. alsó	Szenes,	Pörös,
» középső,	Bők,	Főhágó,

Bocskoros,
Paptanya,
Szakajtás,
Harcsás,
Várfarok
Sebestanya,
Nyulas,
Küvekföle
Kisbuzgó,
Hókony föle,
Meszellős hókony,
Dobai zátony,
Mancza,
Monostorfarok,
Ujfalusi óra
Szen páli fokajja,
Atkás,
Görbeszeglet,
Csapófődes,
Csikkentyű,
Prépusóra,
Ködmentanya,
Hopszergeszt,
Gógeajja,
Füzifokajja,
Gyakó,
Kengyeles,
Bódogasszony,
Mil,
Komlós,
Sörházajja.
Düllő.

Úgy írtam le, a mint ejtik; azért szükséges megjegyezni, hogy «fősső» annyi mint felső; rí ajja = rév alja; farok mindig a folyóba benyúló földnyelv; körti = körtvély; szívás = szilvás; «főhágó» = felhágó; «kü, küvek» = kő, kövek; «mil» = mély.

Mint látjuk, nem egy tanya a halfajról vette nevét, mely ott gyakori; ilyen a Keszegés, Vizás, Jázos, Harcsás; más tanyák bizonyos tulajdonságoktól veszik nevüket; így: Csapófődes, mert agyagos; Atkás, mert sok a kelevisz benne; az «ór» többször szerepel, péld. Leрióra, Prépusóra s mindig orrszerű, kirúgó sarkot jelent s következetesen egy r-rel ejtik.

Az egész sorozat kiválóan magyaros hangzású és csak egy tanyanév vallja a német eredetet s jelezi azt a mindenha csekély hatást, a melyet a beszármazott idegen a halászatra, mint legősibb foglalkozásra gyakorolt. Ez a tanyanév, magyar kerékbe törve, a «Hopszergeszt» s nem más, mint a német enyelgő «Ob-st'-hergehst», a «Schau' mer eini» trivialitás édes öcscse.

Alább ki van mutatva, hogy a németség nem bírt rést ütni a hajdani komáromi halászság erős várán.

A tanyanevek, természetesen, a halász-szokásokban is szerepelnek, nevezetesen a halászkeresztelő áldásában, melynek egyik helye így szól:

Atkás, Düllő, Bocskoros,
Másfél funt hal bizonyos;
Izsai tanya gyakoré,
Lópéra tanya: vesd belé;

Jázos, Ludas, Beresleg
Jaj de régen keresleg

A «gyakoré» és a «keresleg» a költői szabadság föltétlen voltáról tesznek tanúságot.

A HALÁSZKÖRÖSZTÖLŐ.

Ez a szokás, mely már alig él s jelenetei, főkép pedig áldása szerint már csak töredékeiben volt megmenthető; igazi halászszokás, mely a bokor legifjabbik tagját, az apródot vagyis inast illette s akkor esett meg, mikor a szerencse valami derék vizát vagy tokot vitt az öreghálóba s az apród először vett részt a nagy fogásban. A keresztelő tehát a halászszá való felavatás volt s úgy is mondták, hogy «avatni».

A szertartást az azon a hálón lévő mester rendezte házánál, a ki a nagy halat fogta.

Estve felgyülekezett a halásznépség sokadalma, férfi, asszony, leány, ifjú, gyerek s legelőbb is egy vagy több asszony vállalta el a «körösztanya tisztjét».

Erre a mester kámzsaszerűen hálót öltött magára, halásztálat vett a kezébe, a melyben Dunavíz s egy jókora kavics volt.

Az összehívott czéhbeli mesterek és a sokaság elhelyezkedtek, mire a szertartást vívő mester, hálóköntösében előáll s elkezdi az áldást:

Atkás, Düllő, Bocskoros stb.

mint fennebb adtuk. E mondókához ékes versezetben csatlakozik a nagy hal fogásának története. Végre előlép a mester s a széken ülő, felavatandó halászapródhoz — ki mellett a keresztanyák állanak —, a következő ékes rigmust intézi, a melynek részben igen csiklandós helyeit a komáromi halászságtól eltanult költői szabadalom e helyen kissé megszelidítette:

Te övedző nem törő,
Gúzs nem szakajtó,
Alattság után nem futamodó
Hunczut akasztófára való
Bestekurafia!
Prépusórán van egy nagy fa
A fa alatt egy nagy kű,
A kű alatt egy bagó:
Az bőkje a . . . . fejedet,
Úgy legyen!

TANYAVETÉS.

Komárom.

Ekkor már a keresztanyák résen vannak, mert különben nagy baj fenyegeti az apród fejebúbját.

A mester ugyanis az «úgy legyen!» szóra nyakon önti az apródot a Dunavízzel, megmarkolja a kavicsot s ha a keresztanyák kendőikkel nem védik, istenesen megdörgöli az apród fejebúbját.

Természetes, hogy a nagy szertartást derék halebéd követi, a melyről azután a köszöntő el nem maradhat.

Ezek a köszöntők, mint misztérium jelleműek, sok zagyvalékot tartalmaznak s a magyarság latin kora is erősen érzik rajtuk; némely kifejezés épen érthetetlen; de következetesen fordul elő.

Ime az első:

«Énekes Pallásnak jól tanult muzsikája,
Ártatjában felkerűlt Miseros sipjával,
Sipolós, trombitás!
Most nem iskolába vagyunk Mídomítás!
Licet — én nem vagyok Talleus Cziczeró,
Vagy ékes versemmel dicsekedő Néró,
Hangos nyelvvel bíró,
Zengedező kijó,
Mégis mindazáltal
Van az örömmondó,
Mert nékünk tettek ki víg halász napokat,
Kivált hogyha fogtunk szép, derék pontyokat,
  Sütöttünk es rétest
Pláczem — placzentákat;
Én reménységemben, én is lapos táskát
Készítettem biztonban egy nyarson sűlt halacskát,
Hogy megtöltse uram megéhezett gyomrát,
Én kis fülemüle azért hangicsálok
Hogy most már egy kis bort iszok.

Jólehet mindenek gyászba borúltanak
Fáknak levelei földre lehulltanak,
Sokan, kik azelőtt életben voltanak,
Meghaltak, a sírba alászállottanak,
De Isten kegyesen tekint le ez házra,
Nincs semmi változás halászok napjára,
Nem fogta be bánatnak homálya,
Hanem vidám kedvvel virradt hajnalára,
Minden áldás legyen a mi vig napunkon,
Búbánat ne érjen, ezeket kivánom
Ez versemnek ólja (sic!)
Kik az égben vannak, megoltalmazója.
  Én kis fülemüle stb.

Mindenek vígadnak, hogy békével mára
Jutottunk,
Halászoknak vidám napjára,
Apollóval együtt bársei muzsáji
Örömet zengednek ezeknek hárfái ;
Én is hát ezekkel kívánom, hogy minket
Éltessen a nagy úr, soká érjünk véget !
Szerencsétlenségbe senkit ne okozzunk,
Tőlünk minden bajt messze távol tartsunk,
A nagy isten legyen mindég vezérelőnk,
Ez világi életünkben mindég igaz őrizőnk,
A hol vagyunk, vigadjunk,
Örök dicsőségben ;
Öröm és vigasság töltse be szivünket,
Ez iszonyú nagy kedv vidítsa lelkünket ;
Mert ez a nagy nap mireánk elkerült,
Az halászok napja kegyesen felderült,
Kivánom, hogy éljél drága szép napokat,
Számlalj esztendőkhöz esztendőket sokat,
Terjedjen el miránk az Isten áldása,
Mint a sűrű harmat nyári iczczakába
Én kis fülemile stb.

Az első szakot valamikor a klassziczisták korában irástudó ember szerezhette a halászlakoma számára s azt azután a szájról-szájra való járás összekoptatta, úgy, hogy bajos a «Mizeros sípjával», a «Midomitással» boldogúlni; a «Licet» — szabad — mindenesetre a szólásszabadságot jelenti, mert a szónok elismeri, hogy csak halász s nem Marcus Tullius Cicero, vagy épen Nero. A «Placem-placenta» sütése jól mutatja, hogy honnan ered a magyar «palacsinta»; s van humor abban, hogy a mondókás saját reménységét a palacsinta és lapos táska közé helyezi el, valamint abban is, hogy egyszerre borivó kis fülemülévé változik.

A második szak, a verselés természeténél fogva, a legmagyarabb; ezzé teszi még az a bús hang is, mely a sírvavigadást kiválóan jellemzi; de a vers «ólja» bizony csodás valami.

A harmadik szakban az «Apolló *bársei* muzsáji» lábatlankodnak; a többi része körülbelül kántorpoézis.

Az egésznek magyarossága abban gyökerezik, hogy megvan minden kelléke, a mely a magyar közrend fülének ízlik: érthetetlen, de hangzatos sallang mellett jól kidomborított jókivánatok serege.

A nótázás, mely a halászságnál országszerte nagyon is apadóban

van, mert irtja a halak elmaradása, a halászat mesterségének nagy hanyatlása, Komáromban még leginkább megvan. Legszebb daluk talán ez:

Komáromi domború híd alatt,
Nyárson süti a halász a halat;
Nem kell nékem, nem kell a jó halad,
Rózsám szíve majd kétfelé hasad!

Három hete, hogy a Tiszát halásztam,
Könnyeimtől egy csepp vizet nem láttam:
Kifogtam a kedves rózsám kendőjét,
Kék selyemmel rávarrattam a nevét.

Első része tiszta komáromi, a második, a szebbik, más ritmussal, toldás s a Tiszánál termett; ez a jelenség más, Komáromban dívó halászdalnál is megvan s onnan ered, hogy a halászok is mozogtak hol víz mentén, hol víz ellenében, hogy tapasztalást szerezzenek.

A Tisza a Dunával szépen érintkezik a következő szép dalban is:

Sír a kis lány a Tiszának partján,
Mert elhagyta szeretője csalfán;
Ne sírj kis lány árvaságod felett,
Majd megsegít a jó Isten téged!

De szeretnék arany hallá válni,
A Tiszából a Dunába járni;
Rátalálnék rózsám hálójára,
Beszélhetnék véle utóljára.

A bús halász megveti a tanyát
Búsan sétál a Dunának partján;
Soha, soha ily szomorú estét:
Kifogtam az rózsámnak holttestét!

Akad tréfás, rövid nóta is, pld.:

Harmatos a kukoricza levele,
Bárcsak engem egy szép halász elvenne;
Nem bánnám én, ha mindennap megverne,
Csak a nevem «szép halászné» lehetne!»

Vagy ez:

Esik eső, fuj a szél,
Fázik a szegény halászlegény;
Nincsen neki szűre, subája,
Beitta a komáromi csárdába!

A komáromi halász életét, kivált a szabados vizen halászóét, szintén festi egy-két vidám dal:

Halász legény vagyok én,
Duna hátán járok én :
Két övedző a kezembe,
Barna kis lány az ölembe !

A legtöbb mesterszó a következőben van:

Nincs szebb élet minálunknál,
Az dunai halászoknál ;
Mink porcziót nem fizetünk,
Mikor tetszik, elmehetünk.

Beövedzük a ladikot,
Ki is hányjuk mi a hálót ;
Kihuzzuk mi a *letartást,*
Megtraktáljuk a jó pajtást.

Ha az *bárkát* jól *megrakjuk,*
Az *alattságot kinyujtjuk:*
Vigan megyünk hazafelé
Az Vágduna vize felé.

Közel jár ez is:

Az halásznak jól van dolga :
Egy *tanyáról* a másikra ;
Ha van *a halnak járása,*
Az életnek nincsen mássa.

Famohából tüzet raknak,
Mellette ott pipázgatnak ;
Míg a halak süldögélnek
Mellette pipázva űlnek.

Egy legenda is élt valamikor a komáromi halászok száján s hogy tele lehetett mesterszóval, erről a megmentett két-három sor is tanúskodik:

Mikor az úr Jézus maga a földön járt,
Bement az csónikba, benéz *a tat alá*
Kenyeret sem talá' — —

Komárom százakra rúgó mestereiből s a halászatot urok után folytató özvegyeiből manapság már csak néhány van meg mutatónak; a hanyatlás általános s természetes, hogy a mesterséggel annak úgyszólván virágja: szokás, köszöntő, dal, hagyomány és babona is veszendőbe megy. A mi itt eddig és ezentúl le van jegyezve, az olyan, mintha az utolsó óra maradéka volna; javát megőrizte az ősi soron is halászcsalád, a Tubá-ék családja, egy halászó özvegy anya két fiával, s összeszedett némelyeket id. Szinnyey József is.

BABONÁK.

A komáromi halászember mindenkor nagy figyelemmel kiséri a víz állását, mert ettől függ a siker; jól tudja milyen a hal járása áradáskor, apadáskor, s természetes, hogy előre is szeretné tudni az áradások bekövetkezését.

Ezt a jövendőt — függetlenül minden meteorológiai figyeléstől — Szilveszter éjszakájának titokzatos csöndjében ígyen iparkodik kisütni: Előkeres 12 darab jól megtermett s lehetőleg egyforma nagyságú vöröshagymát; kellőképen levágja csúcsát s mindeniket kivájja; ekkor sorba, egymás mellé rakja s balról jobbra véve, az első hagyma januáriust, a második februáriust jelent s így az utolsóig, mely deczember. A sor meglévén, a hagymákat egyenkint színültig őrlött sóval tölti meg, azután éber szemmel lesi az eredményt: a mely — hónapot jelentő — hagymán a só annyira megszívja magát, hogy a lé kicsordúl, az a következő évben áradásos hónap lesz.

A halászok közhite azt tartja, hogy déli 12 órakor nem jó tanyát vetni. Ha — halászatra indúlva — az ajtón kilépnek s az első, akivel találkoznak, asszony, ez rossz jel; de a zsidóval való találkozás szerencsét jelent.

Ha a csiviszvisz madár (nádiveréb, Sylvia turdoides) szól, akkor áradás lesz.

Ha a káró katonája (Carbo cormoranus, kárakatna) fölfelé indúl, akkor oda fönn nagy víz van, ha lefelé vonúl, akkor lenn van a nagy víz.

Ha sok a serincz (Acerina Schraitzer), kőhal (Gobio vulgaris) és orsóhal (Aspro vulgaris), ez a halszűkét jelenti.

Ha burrog a ladik eleje, mikor fölfelé húzzák, bizonyosan árvíz lesz.

Ha a leszúrt stánglira apró csigák másznak, bizonyos az árvíz.

Ha a baszár- és dévér-keszeg igen nyálkás, akkor áradás közeledik.

HAGYOMÁNYOS SZABÁLYOK.

Ívás.

A csuka januárban, a menyhal februárban, a balin márczius 18-tól kezdve, a süllő márczius 25-től kezdve, a ponty, jász-keszeg, harcsa

májusban, a tok, viza és köcsöge augusztusban, a gadócza márcziusban és áprilisban ívik.

HALFOGÁS, HALJÁRÁS, REGULA.

Télen holdvilágos, csillagos, csikorgó hideg estén legtöbb menyhalat lehet hálóval, horoggal fogni.

Jászot nyáron napkeltekor és délelőtt 11 óra tájban.

Harcsát pedig hajnalban és alkonyat táján lehet leginkább fogni.

Márcziusban indúl el a márna, ponty és a többi hal, kivéve a menyhalat, mely csak az őszi hideg beköszönésével jár.

Áradáskor legelőbb indúl a baszárkeszeg, azután a gárda, a köcsöge. Apadáskor a jász, a ponty és a karikakeszeg.

Tavaszkor áradással, nyáron apadással lehet legtöbb halat fogni.

A buttyogatás májustól augusztusig, meleg éjszakákon járja, mert ekkor kapdos leginkább a harcsa.

Az a halász, a ki hét közben ott hagyja a hálót, elveszti egész hetibérét, bármennyi tanyavetésnél lett légyen különben jelen. Csak pénteken szabad ott hagyni a gazdát.

Ha a hálóállításnál valamely halász fattyasparát köt, vagy az ólmozásnál viczeütést tesz, minden hibáért egy itcze bort fizet.

A hálóállítás, azaz a daraboknak összekötése közös munka s ilyenkor a halebéd is járja. A halászlé behozatalánál a szakács mondókája ím ez:

Ez a kis halacska,
Vizben szokott úszni;
Fog is erre osztán
Az borocska csúszni.

MESTERSZAVAK.

Van egy állítás, mely bizonyos halászónépek szószegénységére vonatkozik s ez az, hogy az Északi-tenger szigethalásza mintegy háromszáz szóval éri be. Érzelmeiből, a természet tüneteiből, családi életéből, tűzhelyéből, foglalkozásából nem szókincs, hanem valóságos szónyomorúság telik, oly sivár, mint a part fövenye s az Északi-tenger egyhangú, ólmos köde. — — Csak meggondolni is nyomasztó érzet!

A komáromi halász csak halat is negyvennyolczat szólít külön-

külön névvel, s ez — tekintve a magyar halfajok összességét — rendkívül fejlett ismeretre vall, ritkítja párját talán a föld kerekségén is.

A halnevek, a melyeknek tudományos meghatározását a szótárrészben könnyen kikeresheti az olvasó, betűrendbe sorakoztatva, ím ezek:

Angvilla, bagókeszeg, balin (Balint), barátf. sz, baszárkeszeg, bodorkeszeg, bökle, csik, csuka, czompó, dévérkeszeg, domolykó, dunahal, dunaponty, durda, gadócza, gócz, göcze, gorda, halszűke, harcsa, jászkeszeg, kárász, karikakeszeg, királyponty, köcsöge, kőhal, kophal, márna, menyhal, orsóhal, paducz, paptetű, p . . avágó, pisztráng, serincz, sőreg, sügér, süllő, szápakeszeg (pápakeszeg), szintok, szívaorrú-keszeg, tarka-süllő, tok (tetemestok), tintáshal, viza, vörösszárnyúkeszeg, zsidóhal.

Ebben a sorozatban a királyponty változat; a paducz és tintáshal egy és ugyanaz, úgy a márna és a zsidóhal is.

Lássuk már most a többi mesterszót is.

Személyzet: czémester, szolgálómester.

Bokor: mester, első legény.

Halászság: öreghalász, kishalász, középső legény, legények, laptáros, fattyúlaptáros viczelaptáros vagy viczi, koczás, piszkés, fenekes, horgász, fisér.

Halászdereglye és ladik, a hálósoké.

Rajta: órtőke, fartőke, bálvány, perem, pőrfa, bókony, tat, szánkó, lábvető vagy rúgófa, léhésdeszka, kolomp, gúzs, ülésdeszka, őrfa, őrfafészke, peczeklyuk, czuczalyuk, iszkába, moha.

Benne, pld. kivonuláskor s a háló kivételével: szapoly, övedző; ennek részei: fogóvég, kopás, toll. Kormányövedző; ennek részei: mankó, nyel, toll; merecs, czucza vagy stángli, ezen: piszkevas; alattság, czikló vagy cziklony, tányérdeszka, farhám, rajta matak; vállhám, tanyaszák, csárdakaró, pánt, gyékény, spél.

Halásztű; ennek részei: óra, nyelve, dereka, lába, halászfonal, islik, lajfánt, furkó; hálózacskó, bogrács, szolgafa, szolgapálcza, moholó.

Bárkák, haltartók: bárka; részei: eleje, dereka, fara, tőkéje, rekesze, ispitája, bárkababája; nyargalóbárka, lovasbárka, piszkésbárka, öregbárka, élőbarka, halélő (hálóból).

Hálók. Felosztás szerint, tehát hálónemek:

Húzóháló, futtatóháló, vetőháló, egysoros, háromsoros, mélyrejáró, vízszintjáró.

Hálófajok: öregháló, piszkésháló, vizaháló, köcsögeháló, balinháló, laftolóháló; ezeken általában: apacs, részei ura, innen apacsúr, koczakörme, köve, nyele, talpa, karikája; van kijáró apacs és laptáros apacs; egyébként: léhés, hálóföle, hálóalja, hálóina, para, ólom, innen: parásín, ólmosín; pős, körösztkötél, kijáró kötél, bejáró kötél, pöczök, fattyaspara, szélszem, öregszem, aprószem, réfólom; szakadáskor felszár, háromláb; a háromsoros hálókon tűkörháló; terítik a tericsfákra.

A többi háló: kocza, villing, tápli, lepő, tapogató, pendöly, ráczpendöly, bokorszák, szák, van ennek ágasa, feje, szára.

Hálókötés és állítás: állítófa, állítótű, megállítani, ólmozni, ráverni az ólmot, parát kötni, viczeütést ejteni, szemhagyás.

Horgászat: járóműve a ladik, lélekvesztő.

Horgok: csapóhorog, peczkeshorog.

Fenékhorog; részei: ina, rajta a pekléje, ezen a horog, van szakálla, innen szakálos horog; tartozik hozzá a fejkő, farkövécs s minden 10-dik horogban egy horogkövécs, továbbá a cserepcsik, rajta a fejmadzag; horogrosta; külön szerszám a fentő és a buttyogató; a horogín sodrására a gajmó szolgál; féregszedő döbön, fűzér.

Horogra való; egy mesterszóval kifejezve:

Pelle; ide tartozik a kishal, hernyó, piócza, béka, lótetű, harcsaféreg, túró, árpatészta.

Vegyesek: nádvágó, tókasza, rácsa, csárda, kelevisz, atkás hely, rekesztes halászat, szabados halászat, lajt, mérőszák.

A halak minőség és rendeltetés szerint: kapóhal, fehérhal, jóhal, köteleshal.

Van még: verse, ennek viszája és pellézője.

A háló néha: nyakról jön; a hal nyaklik, burványlik, bukkol, pörsöl, pipál.

A halnak van — a pontynak — külseje szerint:

Feje, háta, hasa, oldala, szeme, szíványa, sertéje, sörénye, alsósörénye, alsószárnya, középsőszárnya, farka, hugygyója, alsósertéje, kormánysörénye, héjja.

Belseje: pattantó, bél, gyomor, ikra, tej, velő, epe, máj, szív, háj, oldalbercz, szálka, keserűfog.

A ragadozóknál: nyelv, fog.

A halnak van: járása, szűkéje, ívása.

Kiáltás: hú!

Jelentős madarak: csiviszvisz, kárókatona.

Miveletek: teríteni (nem kérdik: hol halásznak? hanem: hol terítenek? t. i. a hálót; ott a csárda is); tanyát vetni, tanyát húzni, letartás, beövedzni, kiövedzni, megrakni (a bárkát), bekeríteni, kinyujtani (az alattságot), letenni az őrfát (jogszerzés), kikötni, húzni = övedzni, csiválni = félkézzel övedzni, buttyogatni.

E sorozatokból kiviláglik, hogy a komáromi halászok — beleértve a tanyaneveket — nem kevesebb mint háromszáznyolczvannégy mesterszóval élnek még ma is, a midőn ősi mesterségök nagy hanyatlásban van s így egyedül mesterszavak tekintetében messze túltesznek az Északi-tenger szánalomraméltó halásznépén. Nagyon beható kutatás, főkép a bokrokkal való tanyázás, kihozhatná az ötszáz mesterszót is.

Kiváló becsületére válik a komáromi halásznak, hogy a németnek, a tótnak derekasan ellentállott s azt a kevés szót, a melyet ezektől átvett, istenigazában át meg át magyarosította.

Lássuk a német elemeket.

A Hopszergeszt tanyáról már megemlékeztünk. A halnevek között német eredetű a kophal = Koppe, Groppe; a bökle = Ukelei; a serincz = Schrätzer. A mesterszavak között: stángli = Stangel; pánt = Band; spél = Speidl; islik v. isĺég = Schlinge; lajfánt = Leinfaden; réfólom = Reffeln.

Nyilván tót elem ez: gócz = Kolec; harcsa = Hrča; márna = Mreňa; paducz = Podustva; pisztráng = Pstruh; laptáros = Lapaťy = fogni.

A sőreg, németül: Schirgl; a süllő, németül: Schiel; a kárász, németül: Karausche, latinul: Carassius, tótul: Karašik; a csik, tótul: Cjk, a köcsöge. tótúl: Kačiga; ezek tüzetes nyelvészeti kutatást követelnek; előttem azonban úgy áll a dolog, hogy a sőreget és süllőt eredeti magyarnak fogadom el s azt hiszem, hogy a beszármazott német halász, vette át a magyartól.

A KOMÁROMI HALÁSZAT TÖRTÉNETE.

Komárom halászata megérdemli, hogy avatott történetíró kutatásainak külön tárgyává tegye. Komárom halászeleme minden korban erős volt; Gúta és Naszvad községeket bevonva, egész halászó telepet látunk szemünk előtt, mely egész hadjáratot folytat az egykori főhal ellen, mely nem más, mint a viza, a tudomány Acipenser Huso-ja.

Nem a mai viza, mely ritka, s ha «mázsás», már bámulat tárgya, hanem a MARSILIUS Danubiusának — a réginek — vizája, a melyre úgy, a mint a Vaskapún és a Kazánszoroson — a Pontustól jöve — benyomúlt, ezer czége, ezer háló, ezer, vasmacskának is beillő vizahorog várakozott, lesett.

MARSILIUS «Huso»-ja, a magyar «őrhal» ezer fontot is nyomott — tíz egész mázsát, az t. i., a mely az ős Dunán fölvonúlt; anyatengerében húsz mázsáig is megnő. A czége, a melylyel fogták — a «captura usonum vulgo Zege» — nem vesszőből, nem rohongból, hanem erős karókból való volt, melyek — MARSILIUS szerint — sajátszerű tömkeleget alkottak, a melyekben a betévedt halakat, furkóval verték agyon mint az ökröket.

A vizafogó czégének szerkezete — elég kár — nem maradt reánk; de az a szó: «*labyrinthus*» eleget mond, hogy óriási — t. i. a hal arányához mért — kürtőt, mely vagy a Tisza-Dráva menti magyar vejszéhez, vagy a Fertő kürtőjéhez lehetett hasonló, föltehessünk. Kámzsahálóval felszerelt czége azért nem lehetett, mert a halat tengerfelől, tehát a víz ellenében kellett várnia.

Semmi kétség, hogy a legrégibb okiratokban előforduló «captura usonum» egy a «zege» «seyge» és a komáromi «szegjével».

Komárom, mint vizafogó hely, a legelső sorban állott s ebben a sorban is talán a legelső volt. A komáromi vizának, mondhatni, történeti jelentősége van; nemcsak a helyi közélet szempontjából, hanem országos tekintetből is.

Belévág a hűbéri viszonyokba, mint az ú. n. «köteles halak» elseje; húsával végnyomorba sülyedett hadakat mentett meg s amaz «alázatos könyörgésekben», a melyekkel Komárom városa, már hadi jelentősége miatt is, oly sűrűn fordúlt Bécsbe, Udvar fényéhez,

Felség kegyelméhez, a legjobb érvelés súlyban — s így hatásban is — meg sem közelítette azoknak a szép vizáknak súlyát és hatását, a melyek az alázatos felterjesztések mellett felvándoroltak, anélkül, hogy mint mellékletek az instancziák dorsumára följegyeztettek volna.

Az 1051-ki esztendőről fel van jegyezve, hogy III-dik Henrik hadaival beütött az országba; de megszorúl s így a támadó az, a ki Győrön alúl megalkuszik sorsával, békét kér I-ső András magyar királytól. A magyar király ráhajlik a kérésre s a véginségre jutott német tábort ötven óriási vizával rántja ki a bajból. A halak e tömege komáromi volt. Nagyságukat elgondolhatjuk.

A XIII-dik századból föl van jegyezve, hogy Komárom várjobbágyai hallal, kiváltképen vizával rótták le adójukat.

Ebben a században kelt (1268) IV-dik Béla király megerősítő levele, mely szerint a komáromi várispánnak — Nagy Megyernél — 16 vejszéje volt.*

A XV-dik századból (1472) fennmaradt az adat, hogy Hollós Mátyás király Guta mellett halastavat tartott. Ez azonban haltartó is lehetett.

I. Miksa történetírója, Suntheim László a XVI-dik században (1500 körül), Komáromról írva, csodálkozik a hal bőségén, főképen a viza és tok sokaságán s följegyzi, hogy egyszerre száznál is több kerül a szárazra.

Az 1518-diki magyar országgyűlés XIV-ik törvényczikke arról rendelkezik, hogy Komárom — s rajta kívül Munkács és Tata — vizával és tokkal lássa el a király konyháját.

Ebben a században (XVI), mondhatni, seregesen járt a viza Bécs felé s meglátszik, hogy a «császár komáromi udvarbirái» gondoskodtak az elszállításról, a mint erről a következő okirat tanuskodik.

«Én, ki vagyok Németh János, római Császár Eö Felsége udvarbirája Komáromban, vallom ezen levelem által, hogy én az naszvádi *szegjéről* harmadrésze, az Eö Felsége parancsolatjára Usály Péter uramtúl három Vizát vettem el, kit én Eö Felsége konyhaszükségére Bécsbe küldöttem. Annak való bizonyságáért adom Usály Péter

* Ezt PESTI FRIGYES mind halastónak gondolta. L. «Századok» I. p. 72. 1867; l. első rész «Okiratos történet» is.

uramnak ezen pecsétes levelet. Továbbá teszek én oly bizonyságot, minekelőtte ide érkeztem, hogy ezen Usály Péter uram Eö Felsége szükségére Bécsbe az guttai és naszádi *szegjéről* hat vizát küldött volt. Actum in Gutta decima nona Novembris anno 1568. Németh János komáromi udvarbiró.»

A bizonyságlevél szövegeből az tűnik ki, hogy a császárnak a harmada jutott. Fölötte érdekes a «*szegje*» szó, melyet Szinnyey József, az okirat első közlője «szeglet»-nek hajlandó magyarázni, a mely azonban nem egyéb, mint czölöpökből alkotott vizafogó s teljesen egyértelmű a mai czége s a régi zege, zegye stb. szavakkal, a hova a czege és csege is tartozik, a mint ez már többszörösen ki van mutatva.

Ebből az okiratból nem tűnik ki, hogy jó Usály Péter uram elvett viza-halaiért kapott volna valami díjat s úgy látszik, hogy már akkor is nagyban dívott a nagy fáradozásnak oklevelekkel való megjutalmazása; de legyen meg az igazságnak a maga része: az udvar vette is a vizát.

Igy ifj. Réső-Ensel i. h. okiratokat közöl ugyancsak a XVI-dik századból, így 1578-ból, a melyek a Gúta és Naszvad czégéiben fogott vizák mennyiségéről s hováfordításáról szólnak a következő czím alatt: «Captura Usonum in Guta (gwta) et Naszwadh, anno 1578».

Ebben az esztendőben november 19-kétől deczember 4-ig nem kevesebb mint 140 vizát fogtak; legtöbbet, huszonöt darabot, november 20-án. A viza mellett szerepel egy más hal is, a dorix, mely ritkább és drágább is volt s szerintem a sőreg, a németség «Donauforelle»-je, azaz «dunai pisztráng»-ja lehetett, melynek ékessége vetekedik húsának jóságával.

A mondott okiratok szerint kifogott vizákból 53 darab vándorolt Bécsbe az udvar konyhájára; fizettetett pedig darabja egyremásra hat forintjával. Ugyanezekből jutott Thurzó Szaniszlónak 2 darab, mely huszonhét forintot hozott a pénzes zacskóba. Nagy pénz volt az akkoron.

Az 1592-dik évi úrbérből kivehető, hogy a győri- és vágdunai vizekben fogott halaknak negyedrészét a komáromi halászok a királynak tartoztak adni. Az úgynevezett «bárkás halászok», kik alkalma-

sint csak halkereskedők voltak, mint a mai «fisérek», öt—hét vizát adóztak a király konyhájának.

Az akkoriban fennállott halastavak, névszerint a «Martos» és a «Felsőtavak», mint királyiak, évi 10 és 8 forintért voltak bérbe adva.

Ugyane XVI-dik századra vonatkozik még két okirat, melyet Hevesy Benedek Guta birája állított ki s melynek szövege itt következik:

«Én, Heuesy Benedek Gutthaj biró, vallom ezen leuelemnek rendiben, hogy az vitézlő Holgy Caspar vrunk veth mi tulunk csiaszar w felsige Zamara kilencz vizat 135 forinton, mellinek bizonsagot es orossiget attam az en peczetes leuelemeth. Datum Vyuar (Ujvár) 12 x-bris Anno 94 (1594). Actum, Ad petitionem Judicis, Ego Andreas csianaky subscripsi m. p. Gallus Bakith m. p. L. S.

Én, Heuesy Benedek Gutthay biro, vallom az en leuelemnek rendiben, hogj az vitezlo Holgy Caspar vrunk fizetett harom kocsisnak, kik az kilencz uizath w felsige Zamara Becsben uittek tizenketh forintot, bizonsagoth attam az en peczetes leuelemeth. Data Vyuar 12 x-bris Anno 94. Ad, petitionem Judicis stb. mint fent. Anno 1594. Testimonium Judicis Guthensis super Ventura Usonum Viennam missorum, id est fl. 12. Nro 52 Conv.»

A XVII. század arról nevezetes, hogy akkor nyerte Komárom halászsága a császári szabadalmat, mint a czéh alapját; kelt pedig a díszes okirat 1696-ban s el van látva Leopold császár aláirásával.

Legjellemzőbb az, hogy a szöveg teljesen és hiteles alakban magyar is, holott egyebütt a privilegium, rendesen, a hivatalos latin szöveg mellett, az «uralkodó», azaz német nyelven van adva.

E szabadalomnak, az ú. n. «Artikulusoknak» kivonata a következő:

Első Articulus. A vallásosságot teszi kötelességgé és zászlóállítást rendel.

Második Art. A halászok újévkor gyűlést tartsanak s válaszszanak czéhmestereket.

Harmadik Art. A czéhmesterek esküt tegyenek az Articulusra.

Negyedik Art. A kik a czéhbe belépnek, szintén esküt tegyenek; belépéskor fizet az öreghalász 24 frtot, a koczás 12 frtot.

Ötödik Art. A vasárnap megünnepléséről rendelkezik; az ellene vétő öreghalász 2 frtot, a koczás 1 frtot fizessen.

Hatodik Art. A gyűlések mindig szombati napon tartassanak s azokat a «szolgáló mesterek» mondják be.

Hetedik Art. A gyűlést mulasztók, ha elfogadható okot nem mondhatnak, 25 pénzt fizessenek; a ki ládanyitáskor érkezik, 12 pénzt, a ki záráskor érkezik, 5 pénzt fizessen.

Nyolczadik Art. A ki a tisztesség ellen vét, káromkodik, 4 frttal lakoljon.

Kilenczedik Art. A «rekesztesben» halászók 4 frt birságot fizetnek s ha gyalázat esett, a «szabados halászattól» eltiltatnak.

Tizedik Art. Ha egy ponton több halász találkozik, a tanyavetést az kezdi, a ki előbb érkezett.

Tizenegyedik Art. A sorrend az, hogy mihelyt az előző a tanyát húzta s letette őrfáját, a következő legott tartozik vetni; ha késik, 50 pénz bírságot fizet.

Tizenkettedik Art. Az a koczás, a ki horgát a más horgára veti, 50 pénzt fizet.

Tizenharmadik Art. A könnyelműn gazdát cserélgető legény ne fogadtassék fel.

Tizenegyedik Art. A ki temetésről elmarad, 4 pénz birságot fizet.

Tizenötödik Art. A Dunán szabados a halászat s ha a czéhbeli az uraság vizében akar halászni, tartozik szándékát bejelenteni, a köteles halbúl pedig (viza, tok, sőreg) a negyedrész az uraságot illeti meg; a ki ezt eltitkolja, a czéhbűl kicsapatik.

Tizenhatodik Art. A nem czéhbelitől a hal elvétetik.

Tizenhetedik Art. Remeklést követel.

Tizennyolczadik Art. Fogadalom az articulusra.

Igen jellemző a «szabados halászatnak» az artikulusokban való kiemelése, mert semmi kétség, hogy ezt az ősi magyar halászat így követelte, ehhez hozzányúlni senki sem mert. Ott, a hol a halászó magyarság tömegesen telepedett meg, mindig szabados volt a halászat s a tanyavetésre való jogszerzés nem irott artikulushoz, hanem a dolog természetéből folyó rendhez volt kötve, t. i. a ki előbb megérkezik, azé a jog; villongásra ez nem adhatott okot, mert a halászatnál ezer véletlenség játszik közbe s számtalanszor megesik, hogy az, a ki egy adott ponton, mint első veti a tanyát, semmit sem húz, holott

az utolsó nagy zsákmányt ejt, mert a halnak «járása van» s két tanyavetés közben is érkezhet.

Látjuk azt is, hogy a sorrend külső jelhez volt kötve: a tanyát vető halász feltűzte az őrfát (árboczot), s a midőn a tanyát végig húzta, hálóját beszedte, letette az őrfát s ekkor következett a másik.

A remeklés, melyhez a mester czím és jog elnyerése volt kötve, úgylátszik, mindig egy 90 öles vizahálónak teljes, hibátlan elkészítéséből állott. A czéhek mindig bejelentették a hatóságnak a remekeket, a melyekben megállapodtak s a halászok utolsó bejelentése (1830) a vizahálóra vonatkozik.

Ez a háló nem volt halászfonalból való, tehát nem volt «léhés» a szó közértelmében; kötötték islégből, hogy az óriási hal hatalmas csapkodásait kibírhassa. A czéh szigorú ellenőrzést gyakorolt, figyelemmel volt arra, hogy a remeklő valóban maga kösse az óriási alkotmányt, sőt még az aprólékos fogásokra is ügyelt. Így az ólmot egy kalapácsütéssel kellett a háló ínjára ráverni, ha még egy pótló ütésre volt szükség, ezt viczeütésnek mondták s hibának vétetett.

Az új mester «beadta magát» a czéhbe; hogy a fölvétel milyen szertartással járt, volt-e lakoma, mik voltak fogásai, köszöntői: erről a komáromi czéhláda iratai nem emlékeznek meg.

Ezek az iratok nagyon nyomósan tárgyalják az esküt s ez sokszorosan igen jellemző és érdekes. Első sorban tanúságot teszen arról, hogy a magyarság vezető és uralkodó elem volt, továbbá arról, hogy vallás dolgában föltétlen türelmesség uralkodott.

A beszármazott német halászok iránt, kik a mester czímet és jogot megnyerték, annyi tekintettel volt a magyarság, hogy az esküt német nyelven tehették le.

Ez a német esküminta megvan s minden szava élő tanúság arra, hogy valamely írástudó, világlátott, különben tőrőlmetszett magyar czéhmester fordította le ekképen:

«Juramentum A. F. Tages Mit ungrisi Puk Sitner.

Ih: Pinénder N. N. Svére auff Góth Fatér Gotth Son Gotth hájliger gajszt auff hajligén tráj Faltighájt, Jung frá Mária Mutter Kottés unt auff alerhajligén tasztu tizés Fhisérs Cshén Sanj Artikli unt Punkhtin véligész uncz ér, Gnédixter, Rémisér kajzér unt Kinik Leopoldus uncz Ertájlét hat, nach tájnem Miglighajt er halten virst,

unt Tajnen Forgescester Czehmajsztren vi aukh andré Mit Majsztr In allen Szachén Gehorzom virst Sénj unt benent Mit Majszteren Véder Alten noch Jungen In Fisérajk viok in Andre Petrifene Szakkin Visendlik kájn Sádin félangen virst, Szondern Kidvédern Majstérn Szanj Respecht oder Ér, Traust viák herinen, erkébén virszt. Koth Szolti Szó hélfén unt ale hajligén.»

Igen nevezetes az a «Puk Sitner», nyilván «Buch *Scheiter*» «Buch*staben*« helyett. Ha a németnek a bötű «könyv*pálcza*» miért ne csinálhatott volna a kumai magyar czéhmester «könyv*hasábot*» belőle? Nagy dolog lehetett az, mikor az a kumai magyar, torzomborz bajuszú czéhmester előropogtatta azt az ékes, ugyancsak magyar szájízre föleresztett német esküt s az a német utána mondogatta.

A szöveg helyreállítva ez: «Juramentum am folgenden Tage mit ungarischen Buchstaben.

«Ich bin der N! N! Schwöre auf Gott Vater, Gott Sohn, Gott heiligen Geist, auf die heilige Dreifaltigkeit, die Jungfrau Maria Mutter Gottes und auf alle Heiligen, dass du die Artikel und Punkte dieser Fischer-Zunft, welche uns unser gnädigster Römischer Kaiser und König Leopoldus ertheilt hat, nach Möglichkeit einhalten wirst, und deinem vorgesetzten Zunftmeister so wie auch anderen Mitmeistern in allen Sachen gehorsam sein wirst und benannten Mitmeistern — weder Alten noch Jungen, in der Fischerei wie auch in anderen betreffenden Sachen keinen Schaden verursachen wirst, sondern jedwedem Meister seinen Respekt oder Ehre — draussen wie auch herinnen — geben wirst. Gott soll dir so helfen und alle Heiligen.

A czéhmester magyar esküje ez volt:

«Juramentum. N. N. Esküszöl az Atya, a Fiú, Szentlélek tellyes Szent Háromság edgy bizony Eoreok Istenre, Boldoghságos Szűs Mariára, Istennek minden Szentire. Hogy te az ezen Czébely Mesterséghedben hiven és ighazan tehetséget szerént eljársz Félre tévénn mindennémő Attyafiságot, komaságot, Baratságot, igéretet, adománt, Gyülölséghet, Haraghot, az előted lévő Panaszkodóknak es injuriatusoknak az Nemes Czéh Privilégiuma és Artikulusi Szerént ighassaghot szolghaltatsz S' ezen Czéhnek minden nemő Privilegiumat megeorizd es oltalmazod. Isten téghed ugy Seghellyen es a Szent Évangéliom.»

A föltétlen türelmesség tanubizonysága az, hogy a reformátusok esküjéből a Szűz Máriát s a minden szenteket kihagyták.

Egyébként úgy látszik, hogy a német elem túlnyomó részben «bárkás halász», t. i. olyan volt, a ki a halat nem fogta, hanem csak kereskedett vele, a mit onnan lehet következtetni, hogy ezeknek országszerte — igy Komáromban is — «fisér» a czimök; sőt a »Phisérkedés», amennyiben a piacz érdekeit csorbította, a rovott üzérkedések közé tartozott.

Így a magisztrátus levéltárából kivehető, hogy például 1699-ben nagy panasz volt, hogy a nagy bőjtben a hal a piaczról elmaradozott. A magisztrátus ekkor elrendelte, hogy erről a czéhmester tenni tartozik s a piaczra hozott hal 2 pénzzel drágább legyen mint egyebütt. Ha azonban a hal még ekkor is elmarad, a főczéhmester harmadmagával megragadhatja a czéhmestert s egy péntekről a másikra a tömlöcz fenekére vetheti, addig, mig a piaczon nem lesz elegendő hal.

Ez alatt a hal alatt az úgynevezett «köteles hal» van értve, t. i. a viza, a tok, a ponty, a csuka és a csík. A halnak a piaczon kívül való árulása 12 forintnyi birság alá esett. Mindezekre pedig «obligáltatik úgy az Eoregh, mint a kis halász».

Ugyanez a rendelet 1706-ban megujíttatott, sőt élesbíttetett.

A piaczi árak Komáromban mindenkor szabályoztattak s ez történt a halra vonatkozólag is. Álljon itt néhány mutatvány a «köteles halra».

1760,	a csuka	fontja	12 kr.
	a ponty	fontja	10 kr.
1761,	a viza	mázsája	30 forint.
	a csuka	fontja	10 kr.
	a ponty	»	8 kr.
	a csík	itczéje	20 kr.
1762.	a viza	mázsája	28 forint.
	a tok	»	25 forint.
	a csuka	fontja	20 kr.
	a ponty	»	15 kr.

A csík deczembertől aprilisig foglalt helyet a «köteles hal» rovataiban.

A czéhmester házát egy aranyos ponty jelezte s egyáltalában ez a hal az, mely pecséteken is szerepel, a melyet a bárka pofadeszkájára ékesen rávésnek, s nem egy szegény laptáros matakjára reákinoz, legtöbbször úgy, hogy felismerhető.

A mi itt le van téve, az csak töredék: egy része rom, melynek régi, ősi s minden bizonynyal sokban eredeti alakzatait többé helyreállítani nem lehet. Komáromban hajdanában csak az «Eoregh halászok» száma százakra rugott s mindig akadt még 20—30 özvegyasszony, ki elhalt ura mesterségét folytatta; a koczásoknak szeri száma se volt. Ma négy-öt öreghalász már inkább piszkél; kevés koczás csak mellékesen járja az elnéptelenedett Duna hátát s a mint az ősi foglalkozás mindinkább aláhanyatlik, veszendőbe megyen az ősi szerszám, ősi szokás s ezeknek révén a nagy szókincs, nagy kárára annak, a mit az ihlet ekképen fejezett ki: «nyelvében él a nemzet».

V. PÁKÁSZTANYA

Képpel.

Pákásztanya! A mai kor gyermeke hallja, olvassa e szót s legalább is különösnek találja ; — megfejteni, értelmét adni nem tudja s ha a véletlen nem jár kezére, ha nem kerül szeme elé Ujvalvy Sándor-nak — az utolsó igazi vadásznak — leirása, vagy nem vetődik utjába Ős-Bihar lapályainak örege — de öreg legyen ám! — nem fejti meg a maga volt, letűnt valósága szerint sohasem.

A pákász, az egykori bihari rétségnek, mocsárvilágának ura és őslakója eltűnt — elfogyott, mint elfogyott lecsapolás útján a rét, a mocsár.

Az egykori nádrengetegek, ingoványok, kutak, morotvák, goronczok, zsombékok helyén ma az eke túrja a tőzeges, kövér televényt; az eke vasa néha zökken egyet — beléütődött valami levert czövek, karó földalatti maradványába, talán a pákászkunyhó mesteroszlopába, mely azt a sátorszerű, csúcsos nádalkotmányt támasztotta.

Itt-ott kiturja az eke a karózatok egész sorait, melyek szépen kettősben, úgy egy derék macskajárónyira vonulnak egymás mellett, erre arra kanyarogva s a kanyarodások öbleiben lépésnyi közöket hagyva: ezek a csíkgátak vagy lábók maradványai. Kitúrja az eke a hozzávalót is: elfeketedett fűzfavessző fonadékok ezek, hasas, vagy tölcsérszerű alakzatokban. Ezek a csíkvarsák maradványai; akkor szolgáltak a csíkgát közeiben, a mikor a bihari urak Komádiba «csíkászni» jártak. — Igaz, hogy ez a csíkászat titulus bibendi s minden egyéb volt, a mi a bihari dáridóhoz tartozott, csak csíkfogás nem. Ezt rábízták a pákászra, ki meg is felelt emberül. Mert a történeti igazság úgy kivánja, legyen ide irva, hogy azokon a dáridókon bor, kártya és czigány mellől nem hiányzott a csík — more consueto káposztalében főve; s az igazi bihari gyerek úgy ette meg, hogy meg sem mozdította

állkapczáját, mert úgy kivánta az ősi virtus, hogy az egész csíkot azon rágatlan valójában csúsztassa le bárzsingján — akár a mai kor finnyás uracscsa az ostendei osztrigát.

A legszebb bihari nóta, a legvígabb adoma a komádi csíkászatokon termett; ott, a pákász tanya tájékán, a hol ma nem rikácsol többé a nádi veréb, nem költ káka tövén a rucza, nem fehérlik a nádsor alján a lábas kócsag, nem lengeti szárnyát a halászcsér, a lósirály, hanem hullámzó búzavetésből kikél a pacsirta madár, rezgő szárnycsapással emelkedik mind magasabbra, folyton hallatva dalát:

Dicső, dicső, dicső
Kikelet, kikelet,
Kivirit, kivirit,
A virág, a virág
Mind — — — —

azután merész kanyargással inkább zuhan, mint száll lefelé, eltűnik a vetésben, hogy megoszsza kicsiny éltepárjával a meleg fészek gondját — örömét.

A pákász-világ letünt, a mióta a folyók gátak közé fogva hömpölyögnek tova. Árkolásokon kifolyt a rét, a mocsár, mint kiütött csapon a hordó vize, bora, s a pákász, a nádas igazi gyermeke, a szárazra került, ott pedig elveszett.

A pákász talán utolsó alakja volt az igazi ősi magyarságnak; hirmondója annak az életnek, a melyet a magyarság halászó törzsei, lehet, hogy egykoron a Kuku-nor táján s bizonyosan a Kaszpi tenger halászó helyein folytattak; és örökre kár marad, hogy a magyarságnak akadt ugyan Kőrösi-Csomá-ja, Reguly-ja, kik messze tájakon ember erején túljáró küzdelmek árán is keresték az ősök nyomait; de nem akadt embere, a ki itthon kereste volna; a ki leszállott volna a rétségek pákászához, hogy ellesse életmódját, mesterszavát, szerszámát s mesterfogásait; hogy egybevethesse a hagyományos történet állításaival s messze tájak népismeretének adataival.

A pákász szókincse elveszett örökre; életmódjának, fogásainak halavány képét csak az Ecsedi láp némely embere őrizte meg; de ez már nem a régi pákász, mert községhez tartozik, holott a régi, valódi pákász legfeljebb szított valamely községhez; egész életét, télen nyáron a rétségben töltötte; sokról még az sem bizonyos, hogy kereszt-

telték, éltepárjával megeskették s harangszóval, papi áldással eltemették volna.

Még az a két legfőbb életszükség: a dohány és a puskapor sem igen hozta lakott helyre; — «szerezte» a lápokon, mint ruházatát, kését, bográcsát s szerszámjának kevés vasát — mindenét, még a «rozsdását», azt az egycsövű, megszögezett, megmadzagolt s mégis biztos puskáját is.

Adót nem fizetett; neve nem volt beírva község, megye, uraság lajstromába; nem volt jobbágya senkinek; pap nem szedte tőle a párbért, szóval a rétség szabad embere — még a nemes embernél is szabadabb volt.

Pedig élete nem folyt titokban; ismerte a környék gazdája, halásza, vadásza, messze vidék utazója; mert akkoriban, a mikor a pákászság virágzott, a csinált útnak hire hamva sem volt; gyepről-gyepre hajtott a magyarság; kútgém volt a mérföldmutatója, csillag a vezetője s a mikor a rétséghez ért, akár száz szekérnyom vezetett abba. Itt kezdődött a pákász birodalma, melynek úgyszólván minden fűszálát ismerte; itt volt hivatása a külső világgal szemben, mert egyedül ő volt a biztos kalauz utasnak, vadásznak; a nemes ember csótáros, fényes fogatának, a gyolcsos tót fedeles szekerének; sőt még annak az istenadta vándorló legénynek is.

S a reánk maradt hír azt mondja, hogy a pákász talpig becsületes ember volt, ki sohasem élt avval a hatalommal, a melyet a rétség belsejében könnyű szerével s nyom nélkül gyakorolhatott volna; mert csak rajta múlt, hogy azt, a ki kalauzolására bízta magát, valami lápkútba, ingoványba elveszítse.

Egy kis dohányért, pár töltés porért, néhány szögért fáradságot nem ismerő készséges kalauz volt; ismerős gazdával, vadászszal szemben, csak úgy távolról érintgette apró szükségét, a mit a rétségből ki nem teremthetett; adott aztán cserébe csíkot, csukát, rókabőrt, darutollat, vadkacsát, vadludat; megmondta a legjobb vadászó helyet.

A cseretárgyat mindig kéznél tartotta, hogy a vásárjáró mesterembertől beszerezhesse szükségeit.

Pénzzel nem igen bajlódott; — minek is!

A kit sorsa, útja, vállalkozása a lápok közé vitt, az nem lehetett el, nem boldogúlhatott a pákász nélkül, mert a lápok, rétek állapota

örökösen változott. Változtatta a földárjának föl- és leszállása; a folyók áradása, apadása, az esők járása; a pákász pedig ezeket mind ismerte. Jól tudta, hogy a tartós eső melyik részen lágyít, az áradás hol szakítja meg az ingó lápot, melyik része bírja az üres, melyik a megterhelt szekeret, a gyalogost, a lovas embert, az egyes marhát, a nagy falkát.

Nappal ezer jel szerint igazodott el; főképen a növevények és nyilt vizek után. Jól tudta, hogy a nád, a sás, a gyékény, a páfrány milyen aljon terem; ismerte a nádüstököt, a cseretet, a rónavizet; éles szeme meglátta a sűrű növényzet alján serkedező vizen a vízi lencsét, mely lápkútnak, mélységnek, a takaró növényzet csalékony voltának a jele. Éjjel csillag után igazodott.

De a miben tökéletes mester volt, a miben senkisem tehetett túl rajta: az állatismerete volt.

Úgy, a mint a szúnyogok raja egy gomolyban játszadozott, alant járt, vagy a magasba tartott; a mint a rónavizen a vízi bogár partfelé vagy a parttól távol kergetődzött, czikázott; a mint a csíkbogár felkerekedett s a vízből szárnyra kelt, a csiga karón, nádon fölfelé mászott, vagy az alján maradt: ez neki mind áradás, apadás jele volt. A mint ez vagy amaz a madár szólt, keringett vagy alantjárt, a mint más hálóhelyre költözött, ide vagy oda rakta fészkét, a mint a nádi pók szövögette hálóját, a vízipatkány, a güzü ásta lyukát: az mind időjárást jósolt.

A madár helyi mozgásából a közel jövőre jósolt; a madarak tavaszi, őszi vonúlásából kiolvasta az évszakok időjárását.

Nem röpült fel madár, melyet meg nem nevezett volna; nem rakott fészket, hogy a pákász ne ismerte volna; a madár szokását, életmódját, mint minden állatét, a legapróbb részletig ismerte; szedte tojását, fiát; nem csoda, hogy akkor fogta el, a mikor épen akarta, vagy szüksége volt reája.

E mellett mindenkor halász is volt. A legapróbb részletig tudta a csík, a csuka, a kárász, a czompó, a bobály járását, szokását, ívóhelyét, megfekvését, felszállását, a fenéken való járását: — fogott is a mennyi épen kellett.

Csúcsos nádkunyhóját a rétség és lápok belsejében «hegy»-re építette, inkább rárakta, hogy könnyen el is vihesse; emlékeztetett

ez a nyári kunyhó a finn «kótára», mely azonban fenyőrudakból készül. A «hegy» nem hegy s nem domb, hanem — a lápi ember fogalma szerint — szilárd sziget, a melyen a mocsárfűz, a rekettye, néha az eltörpülő nyárfa, megvetheti gyökerét. A tűzhely a középen s csak a sík földön volt; fölötte függött a horgas szolgafa, mely a bográcsot tartotta; a gorczok táján a nád közé be volt szurkálva a kanál, az ár, kés, orsó, viszáló, fésű; köröskörül hevert a «czókmók», bunda, szűr, a lápi bocskor; az eleség s az ürgebőrbe rejtett borotva magasra volt akasztva; mert a lápi ember, a pákász mindig borotválta az állát.

Kívülről a kunyhó csúcsa táján feszült a rókabőr, néha nyúl vagy vadmacska; a kunyhó körűl járkált, lubiczkolt a pákász «majorsága», szelidített, pelyhes korában kiszedett vadrucza, vadlud, néha egy-egy csonkaszárnyú darú, vagy kócsag is.

Csak a rangosabbja készített putrifélét, mely kissé be volt ásva a földbe — fal helyett; aztán rá volt rakva a fedél, megföldelve a tövén környöskörűl. Se ablak, se kémény; az ajtó fölött egy lyuk, a hol a betóduló világosság s kitóduló füst örök harczban állottak egymással.

Itt járt-kelt a feleség, itt született s cseperedett fel a pákász gyermeke — a szabad természet szabad teremtménye.

A pákász főszerszámja háromféle volt: a «rozsdás», a varsa és a tőr; a mi pedig mindig vele volt, az a kaszúr, melylyel vágott, s a lápibot, a melylyel tapogatott; egy toldott-foldott lélekvesztő is ritkán hiányzott.

A «rozsdás» és a lélekvesztő, mint drága jószág, mert nehezen szerezhető, örökségbe járt.

A pákász sohasem volt jó lövő, az igazi vadász ember értelmében. Repülő madárral, futó vaddal nem boldogúlt; — hagyta röpülni, futni kedve szerint, mert más volt az ő módja; ráadta magát a lesre. Kitanúlta a madár járását, tartózkodását, hálóhelyét, főkép pedig azt, hogy mikor jár seregesen s hová száll be. Mikor már kitudta, elővette a puskát s pákász módra töltötte meg; egy fél marok por és egy marok vágott ólom jól lefojtva. Azután meghúzta magát a kellő helyen s bevárta a sereget; a mikor azután a rucza, a lúd százával, ezrével beszállott s jól összeverődött a tisztás tükrén, oda lőtt a pákász a legsűrűbbjébe. Olyat szólt az a lövés, akár egy kölyökágyú s az is igaz,

hogy rúgásától szikrát hányt a pákász szeme; de ott is fetrengett tiz-húsz vad, festette pirosra a vizet, míg tolla szerteröpült a levegőben, akárcsak párnát repesztett volna meg valaki. Egy ruczára, egy lúdra pákászember nem tüzelt sohasem: «sajnálta tőle a lövést.»

Rókával, vadmacskával, nyúllal sem tett különben; — kileste járását, csapását, fekvő helyét s fektében eresztette reá a lövést; de ez a ritkább eset volt, mert inkább folyamodott a tőrhöz, mely a bőrt épségben hagyta s így értékét a szűcs szemében növelte.

A tőrnek egy igen érdekes fajtáját különben a ruczákra és ludakra is alkalmazta. Kileste a pontot, a hol a nádból a síkvízre ki s be szoktak járni, mert tudta, hogy ezek a madarak kivált költés idején s mikor fiókákat vezetnek, állandóan a vizek bizonyos táján tartózkodnak s mindig ugyanazon a helyen járnak ki a szabadvízre, úgy, hogy a nád közt egy látható, keskeny csapás is marad. E csapásban a pákász — úgy arasznyi magasságban — egy erős nádszálat kötött keresztbe, erre pedig ráakasztotta a madzagtőrt, nagy nyílással, úgy hogy alsó kerületével két ujjnyira a víz alá ért; a mint a rucza vagy lúd úszott, fejével átjutott, nyakával is, de már a hasa feszítette, tehát húzta is a madzagot s így összébb hozta a tőrt, a lába pedig úszó mozgása közben, épen csuklójával érte a tőrt, tehát horgosan húzott s így a tőr legalább is egy lábánál fogva ragadta meg a madarat.

Legszebb s legeredetibb ruczavadászatát télszakán űzte. Tudta a láp és rét helyeit, a melyek forrásosak voltak, azért be nem fagytak; s tudta, hogy kivált a tőkés rucza s azok a fajok is, a melyek északi tájakról hozzánk vonúlnak, szintén járnak a nyilt helyekre. Ekkor összebeszélt pákásztársaival; nagy körben körülfogták a forrásos helyet s összébb nyomultak; útközben pedig pőrére vetkőztek! Kellő távolságra érve, egy füttyre, mind berohantak a vízbe. A ruczák a vízből nem bírtak nyomban fölemelkedni, mert térre van szükségök; erre volt építve a roham. A többit elvégezte a bot.

A halászati mesterfogásokban a pákász utolérhetetlen volt; úgyannyira, hogy még ásta is a halat; — bármily csodásan hangozzék is, ismételve legyen mondva: ásta, kapával a föld alól. De vegyük sorba.

A pákász, a rétség és láp természeténél fogva, igazi őshalász volt: dolgozott a varsával, főleg a csíkvarsával vagy kassal, a csuka-

PÁKÁSZ-TANYA.
Komádi rét.

varsával és a vejszével; s minthogy a nyilt vizekből a csuka sohasem hiányzott, nagyon valószinű, hogy ismerte a csapóhurkot is. Ez utóbbira határozott adatom nincsen, de föl merem tenni, mert a csapóhurok csukás helyeken ma is dívik s igazi ősszerszám.

A pákász jól tudta, hogy a csík gyakran felszáll, levegőt szippant, azt úgyszólván magán keresztül hajtja s hugygyóján kiereszti; ott tehát, a hol nyilt vizek közelében ingóláp volt, t. i. növénytakaró, mely az embert elbirta s a mely alatt mélység tátongott, természetesen vízzel telve, ott a lápmetszővel kivágta a takarót, úgy, hogy egy kútszerű nyílás keletkezett. A csíkok hamar odaszoktak s felszállottak egy kis levegőért. Ekkor a pákász dolga meg volt nyerve: a csíkvarsát a szádjával lefelé fordítva beállította a «kutúba» s a felszálló csík belétévedt, a bobálylyal együtt.

Jól tudta a pákász azt is, hogy a csík akkor, a mikor a hóvizek, vagy nagy esőzések megdagasztották a rétet s lápot, ide-oda uszkál; ekkor rekesztésre fogta a pákász a dolgot, t. i. karókkal, hinárral, mindenféle giz-gazzal keskeny gátakat — csíkgátakat, lábót — rakott, hosszú sorban, itt-ott közöket hagyva, a melyekbe a csíkvarsát beszoríthatta s a hol a járócsíkot elfogta.

A csíkkas természetesen fűzvesszőből való volt; így a csukavarsa is, melynek mind a két végén volt szádja. A csukáról a pákász jól tudta, hogy az érszerű, keskeny vizeken ólálkodik, a hol a szembe jövő kis hal nem térhet ki előle; vagy a síkvíz szélein, hol észrevétlenül ronthat prédájára, tehát ide rakta a csukavarsát.

Tudhatta azt is a pákász, hogy a csuka «elfekszik», t. i. közel a vízszinhez órákon át egy álló helyen veszteg áll s ekkor a csapóhurkot kerítette a nyakába.

A hol nyiltabb vizek összeértek, ott veréseket csinált, hálóvarsát állított kárászra, czompóra, vagy vejszét csinált mindenféle halra.

Télen kizárólag csíkászott, mert akkor a csík teljesen hatalmába volt adva. A pákász ilyenkor bátran járt-kelt a jég hátán, s bárhol ütött léket, a hal odajött, hogy élő vízhez jusson; ekkor lékbe állította varsáit.

De meglepte néhanapján az aszály, a szárazság is. Az ingóláp megszilárdult, a kutu alászállott; iszapossá, végre sárossá vált; a káka, a sás eltörpült, járható lett a rét, a láp; — utas, vadász a pákász tudománya nélkül is boldogult; sőt a vízivad is megfogyott.

Ilyen szűk időkben remekelt a pákász tudománya; nem fogott ki rajta még az «istencsapás» sem: vállára kapta az ásót s kiszállt a rétre.

Tudta jól, hogy a csík, a czompó, a kárász kemény halak ám, a melyek szükség esetén víz helyett a sárban is elélnek, s úgy, a mint az aszály halad, kuturól-kutura hátrálnak, mindaddig, a mig valami földalatti kutura nem akadnak — rendesen a lápok legmélyebb pontján — a hol a százados aszálynak is megtörik az ő szárító hatalma.

Ezeket a helyeket a pákász már apja — dédapja révén tudta s ásni kezdett mindaddig, a míg a földalatti kutura nem bukkant; mire megkapta, «szüret» volt, mert ott ezernyi ezrével volt összebujva kivált a csík, a melyet épen ezért nevezett el az öreg Linné Cobitis *fossilis*-nek, az az «*ásott* halnak.»

Mielőtt a letünt pákászvilágtól végképen elbúcsúznánk, álljon itt még egy kép.

A pákászvilág idején az orvosi tudomány egy szentháromságnak hódolt: hashajtó, hánytató és vércsapolás. Az utolsónak révén érintkezett Aesculapius a pákászszal, mert a hova köpülyözéssel, érvágással hozzá nem fért, oda rakta a pióczát; ez pedig a pákász birodalmában termett.

Hogy mikor volt a pióczafogás ideje, ezt elmondta a pákászcsalád arczulatja; mert akkor férj, feleség s minden felkelhető népség térdig beállott a cseret vizébe; arcza feszült figyelmet árult el; volt ok reá: hogy megérezze rögtön a piócza csipését; vére árán szerezte — elhaloványodott.

Sok utánjárással ennyit birtam megmenteni letünt korszak letünt emberéről.

De a régi pákász ivadéka ős Bihar tájain még nem veszett ki merőben; csakhogy a haladó kor nagyot változtatott rajta. Ma csőszködés már az ő mestersége; törvény szerint van falubeli illetősége, törvény erejénél fogva be van irva az adózók lajstromába; szóval ma a törvény minden rendelkezéseinek alávetett, szigorúan ellenőrzött «állampolgár».

Őseinek birodalma, a Csíkország, lába alól mindinkább s mindenfelé fogytán van, a mióta a rakonczátlan Körös vize gátak közé került. — Bezzeg csíklakoma helyett a bihari urak ivadéka is a

«menu»-re jutott: követte a haladásban a pákászt. El is énekelhetik közösen:

Hajh! be szép volt hajdanában
A csikászat fénykorában
Úri életem!

A kik újabb időben a «pákászról» írtak, azok már csak «állampolgári» formájával találkoztak.

VI. A CSIKÁSZ.

Képpel.

Az egykoron oly hatalmas népies halászati ág, a csíkászat, ma általánosan leáldozó félben van s aligha megéri a huszadik század első napjának virradatát.

A rétgazdaság idejében, jelesen téli időben — legsűrűbben a nagy bőjt idején — hordókkal, csíklajtokkal megterhelt szekerek küzködtek a nagy magyar rónaság tapadó sarával, feneketlen kátyúival, azon igyekezve, hogy valamely népes várost elérhessenek s piaczára kiállhassanak.

S mikor a csikászok hordói megjelentek a halaspiaczon, hírök, szájról-szájra járva, bekalandozta a várost, kiszólította a szegény feleségét valami füstös bögrével, a gazdag szakácsnéját öblös, mázos fazékkal; mert a csík akkoron közétel számban ment: úrnak, zsellérnek kedves eledele volt.

A piaczon hosszú sorban állott a nagy kád, a melybe a hordóból, lajtból a csikot bedöntötték s e kádakban, kevés vízben megnyüzsgött a síkos, barna halak töméntelen sokasága; ötszörte, hatszorta több volt a hal, mint a víz, úgy, hogy a bámuló szem egy szünet nélkül kavargó, kigyódzó, gomolygó tömeget látott; a megnyálkásodott vízből apró buborékok keltek s minden pillanatban száz meg száz csíkszáj jelent meg a fölszínen csillagágra álló bajuszával, hogy nyomban eltűnjék.

E csíktömeg fölszínén hevert a csikszűrő, rendesen egy kanálalakra kivágott, érett lopótök, kellő lyukasztással, hogy a víz hamar kifolyhasson; ritkábban fűzvesszőből fonott mércze, melyet lyukasztani sem kellett.

A csikászember tenyerestalpas párja — takarosan kiöltözve, mint a piaczra illik, — kínálgatta a «lelkemet», az «ifjasszonyt», «a nem-

zetes asszonyt», nagy ritkán a «tekintetest» is, ha elvetődött arra a tájra — a nagyságolás nyavalyája akkoron még nem is csírázott, a mikor t. i. a «Karok és Rendek» is csak tekintetesek voltak — s különösen a «lelkemasszony» — no meg az ifjasszony — kétszer-háromszor is végig járta a kádak sorát; előbb kiszemelte, hogy hol van a legöblösebb csíkszűrő, aztán hosszan latolgatta, vajjon jobban jár-e, ha az öblösebbel több apró csíkot vásárol, vagy a kisebbel kevesebb csíkot, de nagyobbat? addig addig; míg megállapodott.

Akkor egy váltógarasért derék csíkszűrővel mérték azt az eleven bőjti eledelt s természetes, hogy — lehetetlen lévén a «tetővel» való mérés — a ráadás el nem maradhatott, a mint ezt már a magyar asszony ősi természete meg is követeli, meg is adja.

A jó gazdasszony hírnevének akkor az is egyik alapköve volt, hogy «megfőzi a csíkot», természetesen káposztalében, a minek ismét az volt az előljáró föltétele, hogy a káposztához gyökeresen értsen.

A hírére rátartós, vagy épen féltékeny gazdasszony meg is találta az «urát» — «férjek» még akkoron nem igen voltak — hogy jó lenne bizony egy kis «csikászatot rendezni» s hogy jó lesz ezt meg azt az urat meginvitálni; az «ez meg az az úr» rendesen «tekintély» s kellő szájjal biró úriember volt, a ki portáról-portára eljárt a jó étel után s a vendéglátás fejében szerte hordta a «jó gazdasszony» hirét.

S az ilyen régi magyar «csikászat» keveset engedett még a disznótornak is; sőt a rangosnak szárnyra kelt a híre s bejárta még a szomszéd vármegyét is. Igaz, hogy nem egyedül a csík miatt — mert az jóformán csak ürügy volt —, hanem a társaság miatt, mely együtt volt, no meg mindazért az «istenáldásért», mely a csíklevesre következett s a mi alatt a vendéglátó ház asztala megrecsegett, meggörbült; legesleginkább pedig azokért a — sokszor bizony nagyon sikamlós adomákért, a melyekre az a sikos jószág oly nagyon alkalmatos volt. Az ilyen lakoma szelleme megfelelt a közmondásnak, mely ugyancsak a csíktól vette eredetét, az az: «eleven mint a csík.» — Sőt nem egy magyar vármegyében — leginkább Biharban — a «csíkászatnak» a megyei közélet szempontjából is nevezetes jelentősége volt; jobban hozta össze s közelebbre is juttatta egymáshoz a vezető elemeket, mint manapság nem egy hangzatos czímű egyesület közgyűlése a maga elemeit.

A legtöbb magyar vármegyében ma ennek vége szakadt; a pákászt követte a csíkász és akárhány piaczon, mely egykoron híres volt a csíkról, ma hiába keressük a kádat, a csíkszűrőt s a «csikászatot».

Ma már csak az Ecsedi láp — Szatmár megyében — és a Szernye mocsár — Beregmegyében — áll még fen; csak ezeken a tájakon járja még manapság is a «csíkászat» — persze már «estély» vagy épen «soirée» megpótlással s természetes, hogy szelleme is csak amolyan uras, finyás, bágyadtan beteges.

A Szatmár, Szabolcs, Bereg vármegyékből Munkács városa felé vezető, immáron igazán «csinált» uton találkozunk még csíkászok szekerével, jól megtöltött csíklajtokkal; viszik a csíkot Munkács piaczára, a hol összesereglik a «Verhovina» szegény orosz népe — általánosan «ruszn yák» — lesi a «bőjti eledelt», azaz a csíkot s nagy baj, ha ez egyszer-másszor elmarad, mert akkor az a boldogtalan nép a napot nap után egy kis tengeriliszttel s pár hagymával húzza ki; — azt mondják, hogy csak így élhet meg valahogyan, mert a mindennapi jólakásra nem telik; és inkább ezért is van, hogy hite az év háromszáz és hatvanöt napjából háromszáz és huszonötöt bőjti napnak rendel!

Az Ecsedi láp csíkásza «országnak» mondja a csíkászásra alkalmas területet; «csíkország» az neki, határozott területi tulajdonságainál fogva, van t. i. határa; csíkország azért is, mert van «királya», mely nem valami babonától eredő költött rém, hanem valóságos, élő, ékes *«csíkkirály»,* a ki mellől még a *»csíkdáma»* sem hiányzik.

A csíkok vezérlő alakjánál, a LINNÉ «ásott csíkjánál» — Cobitis fossilis L. — t. i. nem épen nagyon ritka eset, hogy bőrének barna festőanyaga elenyészik s ilyenkor az illető csík élénken kanárisárga; akad olyan is, a melynél a festőanyag megfogyatkozása nem általános s ekkor a csík sárga-barnán foltos; az ilyen csík a tömegből mind a két esetben nagyon kirívó; ez a sárga vagy sárgánfoltos csík a «csíkkirály».

De a festőanyag megfogyatkozása nem ritkán oly nagy, hogy a csík fehér; az a sajátszerű testszínbe játszó fehérség ez, a melyet a földalatti vizek gőtéjén, péld. az Adelsbergi barlang híres Proteusán láthatunk. Ez a fehér változat azután a «csíkdáma».

Az előbbi színváltozatot a tudomány «chlorochroismusnak», a

másikat «albinismusnak» nevezi s az utóbbiról tudvalevő, hogy az embernél is előfordul, a midőn a test szokatlan fehérségével a vöröses szem és lenfehérségű haj jár együtt.

A «csíkország» a maga egészében sajátságos valami. Az Ecsedi láp óriási spongya, mely elnyeli a Kraszna folyót, hogy alább, úgyszólván megszűrve, kibocsássa; a széleken ártatlan kaszáló, melynek nyirkosságáról csak a sás sokasága tanúskodik; a közepe felé, első tekintetre nádtenger, melyből itt-ott nyárfa is ágaskodik.

Tyúkod a Szatmár vármegye megyei életében történeti nevezetességre vergődött, voks számba járó ólmosbotok hajdani termőhelye, Csenger és különösen Börvely falu, mely a legtökéletesebb lápifalu, mert csak egy a bejárója, kijárója egy sincs — és még számos más, helység a csíkászok székhelye.

A vidék a közönséges sík benyomását teszi s mégis van benne valami sajátos; annak, a ki festői értelemben a «levegőt» ismeri s természetesen a színek hatását is, legott fel is ötlik az a «levegő», mert ez a láp nedves lehelletétől párákkal van tele, a melyek másképp törik a felkelő és leáldozó nap sugarát, mint töri a szíkes Kunság rónaságának száraz levegője. A növényzet felszíne mindig friss, bizonyos fokig nyirkos, ezért mindig teliszinű.

Börvely csinos magyar falu; népe székely eredetűnek vallja magát; s ha az életrevalóság és egy kis élelmesség embertani alapnak elég, akkor a származtatás helyes is lehetne.

A kutatót legott figyelmeztetik a «Rákóczy földvárára», mely a lápnak egyik «hegyén», azaz szilárd szigetén van felhányva; a kutató egyáltalában untalan találkozik a Rákóczy-korra való vonatkozásokkal. Nem is csoda; — közel van a Majtényi sík, rajta az ú. n. «átkozott hely», hová e vidék embere lábát nem teszi be, sőt a melytől még a jószágát is óvja, mert azt tartja, hogy menten kiadja a páráját, mihelyt az «átkozott hely» füvéből eszik.*

Ezt a «földvárat» érdemes megnézni; de a ki akarja, az szóljon be a csikászember házába kalauzért. Az udvaron legott meglátszik a lakó mestersége: alkalmas helyen gondosan fölfuttatva a kurtanyakú «lopótök», az eresz alatt a mult évi kivájva és derék fűzfavessző kasor-

* Ezen a helyen köttetett meg a híres «Szatmári béke» s tény, hogy a nép mint ezer veszedelem helyét kerüli.

nyába foglalva immár csíktök; alatta a gyékényből szépen megfonott csíkputtony; az ajtófélfához van támasztva a lápibot; a kaszúr jó magasan valami résbe van dugva, «hogy a gyerek el ne érhesse»; a kerítésen szárnyasvarsa szárad, az ól hiújából kikandikál a tapogató, mert a kiöntéseken a csíkász varsával, tapogatóval is dolgozik. Alkalmatos helyen a vékony friss fűzfavessző-rakás, közelében megkezdett csíkkas, a derék mereglyéivel, vörcsökig készen. A csíkászt sohasem kell nagyon hivogatni, nyomban készen van, mert ő nem csak járja, hanem szereti is a lápot. Most is elővezi a lápibotot, a kaszúrt meg a csíktököt, lerúgja a csizmát s bocskort köt, mert ez nem tiporja az ingólápot s ha meg is merűl, ki is ereszti a vizet; fölkapja s a korcz mögé dugja a gatyaszárat, szalmakalapot nyom a fejébe és indulhatunk.

Elhagyjuk a falut szárazmalmostól, a börvelyi református temetőt széleslapú, hegyes fejfáival s követjük a mély kerékvágású dűlőutat, mindenütt kukoriczaföldek között, melyeknek széléről ezrével kaczag felénk a napraforgó virágnak néha tótkalapnagyságú tányérja s helyenközön a tök futóindája nagy körben borítja a földet. Itt semmisem mutat a láp közelére, pedig hamar érjük el. A földek közül kiérve, elfogy az út s rétség terűl el, szélén szekérállásokkal; füve megvegyül sással, apróbb kákával s távolabbról már a nád is bólingat; szélén érszerű víz látszik, a melyben a deszkából összetákolt, fenekén gyékénynyel meghányt ladik várja a csíkászt és vendégét.

A csíkász egy kicsit neszel, körülnéz s mikor biztos benne, hogy senki sem látja, neki megyen egy nádüstöknek, tövét megbolygatja a lábával s kihúzza a tolórudat, a melylyel a ladikot hajtani szokta; az ülődeszkát is onnan keríti elő s ekkor indúlhatunk. A dugdosásban igazi mester.

A nádrengetegbe vivő, gondosan tisztított csapás oly keskeny, hogy a nád mindkét oldalon éri a ladikot; kanyarogva, kigyódzva vezet mind beljebb; a nádüstökök mind magasabbra szöknek; néhol be vannak futtatva a lápi csillagvirággal (Convolvulus); nyiltabb helyeken föltűnik a páfrány (Aspidium), illatossá teszi a levegőt a vízi menta. A víz tiszta; feneke a korhadó növényektől sötétbarna; különben nyüzsög benne az élet: félresiet a szurokfekete csíkbogár, a tarajos hátú gőte; mászkál a Phryganeák tegezes álczája s a szitakötőé is; a ladik előtt hosszú ugrással beczuppan a kecskebéka

A CSIKÁSZ.
Ecsedi láp.

s a mint az iszapba furakodik, felhőszerűen zavarja meg a vizet; a lomha tányércsiga (Planorbis corneus) mindenütt látható; egy-egy könyökéles kanyarodáson, mint valami egér, úgy surran a gyöngyös vízicsirke; majd szárnyra kap a bagolyszínű «bölömbika»; mindenfelől hallszik a szárcsa rikkanása.

Hirtelenűl vége a náderdőnek, a ladik partot ér: buján pázsitos, telizöld szigetre értünk, teljesen begyepesedett emelkedéssel, melynek szabályos négyszöge maga mondja, hogy «földvár».

Az egész nem több, mint körülbelül 400 □ méter, mintegy 3 méter emelkedéssel; a láp belsejében való elhelyezéséből következtetve, talán inkább nehéz idők menedékhelye, mint hadi alkotmány.

A magaslatot meghágva, sajátos látvány kapja meg a szemet: a szemhatár legszéléig egy fény nélkül való barna tenger hullámzik, a melyből kikél Tyukod templomának sugár tornya. Nád, nád és nád, melyet a szellő lenget, a szél hullámzásba hoz, a vihar lefektet!

A láp moszkitója, a szúnyog, felhőszerű rajokban járja a tánczot; a félig bagolyfejű nádi ölyvek lágy szárnycsapással lebegve, meg-megállva, fáradhatatlanúl keringenek, lecsapnak, eltünnek, hogy ismét megjelenjenek; a rucza kisebb-nagyobb csapatban kél és tovasiet; a lesésben kifáradt gém lomhán szárnyra kap, hogy más cseretben, vagy valamely lápi «róna» szélén újra csak lessen; — sír a bíbicz, pelyhes fiát féltve; a nádi veréb éktelen lármát csap nádszálak közé kötött fészke táján s a messze távolban átlászfehér halászcserék lengedeznek, röptükkel hírt adva a szemlélőnek, hogy ott rónavizek tükre csillámlik a verőfényben.

A szűz természet elragadó képe ez, mely mélyen bevésődik annak lelkületébe, a ki a természetnek igazán híve, barátja.

És itt van az igazi «csíkország» hallgatag királyával; a csíkász pedig, kit a község közepén megnyom az adó, megzaklat az idők nyomorúsága, itt szabadnak érzi magát — tudja, hogy itt ő az úr s innét van az ellenállhatatlan vonzó erő, mely a lápra viszi.

A szemhatár szélén túl is, innen is, hol keletre, hol nyugotra vagy más világtáj felé — lomha fekete füst gomolyog; hol úgy, mint a jó Ábel, hol ismét úgy, mint a gonosz Kain áldozatának füstje: égetik a lápot az év minden szakán, nagyban természetesen késő őszszel, télen és tavaszkor, mikor sok az elhalt száraz növényzet. Ez a lápége-

tés éjszakának idején bűvös egy látvány: a tűz fut — majd megáll; magasra lobban, majd lohad; majd csak a gomolygó füstfelhő van megvilágítva hasonlóan ahhoz, mely a tűzhányó hegyek torka fölött lebeg; a fény ezernyi változata, úgy, a mint a tűz alacsony füvet, magasabb sást pusztít, vagy a ceretek nádjába kapott.

A csíkász int s bevezet a nádba; itt van az első «csíkgát». Nagy darab lápnak minden felszedhető giz-gazából készült, jó lépés széles-ségű s gátszerűen elnyúló alkotmány ez, mely alig emelkedik a víz színe fölé, az ember lába alatt süppedezik s vizet bocsát mint a meg-nyomott spongya; három-négy lépésnyire egymástól, keresztbe-járó csorbák vannak, ú. n. kashelyek, a melyekbe a csíkkasok víz-szint vannak beillesztve — felváltva a verseggel a gáton innenre, túlra s oly mélyen, hogy a verseg nyílása a víz színe alatt van. A gáton innen és túl nyilt nádas ceret terűl el s a csíkok iparkodnak innen is, onnan is a gáton átszállani; így biztosan belékerűlnek a csíkkas tömlöczébe.

Emberünk kiemeli a csíkkast, szádjával lefelé fordítja, kiveszi a kas farából a csóvadugót, fél szemével belekukkan a kas méhébe s ha fogott a kas, leteszi a kalapját, megfordítja a kast s bedönti a fogot-tat a kalapba, mely ilyenkor szűrő is.

A kalap meghemzseg a sok istenadta lápi teremtéstől: kigyózik a csík, búvik a zömök pócz vagy peczehal; az apró kárász szípákol, hányja-veti magát; ifjú s vén gőték ügyetlenül kapaszkodnak, vissza-esnek, vagy hanyattvágódva mutogatják tarka hasukat; a csíkbogár uszólábával evezés módjára rugaszkodik, mindig azon iparkodva, hogy a többi apró boldogtalanságok alá jusson. A csíkász kiszedi s kihányja a csiga-bigát, gőtét, bogarat, a póczot és kárászt, a csíkot pedig be-dönti a csíktökbe.

Ez a «rekesztéses» csikászat, melyet nagymértékben kivált tavasz-kor űznek, a mikor a láp kidagad s a csík a kiöntésekbe veszi magát.

Keressük föl immár a lápkutakat, a valóságos lápi csikászatot.

A csíkász figyelmeztet, hogy szorosan a nyomába lépjünk. Kes-keny csapáson nádak és gyékények között haladunk, majd kurta, majd hosszú lépéssel zsombékról zsombékra hágva. A csikász lápibotja folyton puhatol s ha itt-ott elvéted a nyomot, térdig süpped a lábod a mocsáros, szennyes habarékba.

A csapás végén sík tér nyílik, átellenes szélén náddal szegve. A szennyes zöld alapból a lápi páfrány kaczagózöld levele emelkedik mohaszerű, összeszőtt aljból: ez az ingóláp.

A mint rá lépünk, enged mint a kelet legpuhább szőnyege; sőt még ennél is jobban, mert a lépés súlya alatt hullámszerűen meginog az egész térség; a láb alatt medencze támad s nyomban serkedezik belé a víz.

A csikász és az, a ki követi — követni meri — magasra emelgeti a lábát; imbolyogva haladunk.

Ez a növevénytakaró vizet borít; sokszor alig arasznyi vastagságú, de feneketlen mélységet rejt: a láb izmai ennek tudatában ösztönszerűen megfeszűlnek; úgy a mellkaséi is; szóval a test nem súlyát, hanem nehézkességét iparkodik elenyésztetni. Jó menet után elérjük a lápkutat, mely vagy természetes, vagy a lápmetszővel kerekre kivágott nyílás, a melybe a csíkász a kast szádjával lefelé vagy legalább dűlve állítja be, hogy a levegőért felszállingózó csík belétévedjen.

Képünk egy lápi «hegy» közelében elterülő ingólápot ábrázol, lápmetszővel kivágott lápkúttal s beállított csíkkassal. A csíkász lápibottal, csíktökkel kezében, csíkputtonynyal a hátán épen a kút felé lábol.

De a «csíkszüret» téli időre esik, még pedig nagyon természetesen. Ebben az évszakban a láp egész fölszínét jégkéreg borítja s a csíkok seregei megszorúlnak levegő dolgában, a melyre pedig nekik, életük minden ú. n. keménysége daczára is nagy szükségök van; a ki tehát a lápok alkalmatos helyein léket vág, az szüretel, mert messze környék csíkja, póczhala odacsődül a lékhez, hogy levegőhöz, vagy legalább levegővel áthatott vízhez jusson. Az Ecsedi láp egész környékének fölkelhető népe ilyenkor a csíkászatnak él, mindenfelé léket vagdos s megrakja csíkkasokkal. Természetes, hogy ilyenkor felesleg is akad s ez belékerűl e tájon a «véterbe», egy öblös, kerek, fedeles kosárba, a melyet a mocsárba sülyesztenek, máshol a csíkgödörbe, mely ásva van s a melyet ráhányt gazzal óvnak a befagyástól.

A láp télszakán is sajátosan érdekes; friss hava tele van nyomokkal. A tapsifüles nyúl, a róka, a vadmacska bevonúlt; járása, kelése esetről-esetre követhető; a télen hófehér s csak farkahegyén fekete hölgymenyét sűrű nyoma, a foglyok alvóhelye könnyen felismerhető;

a téli gatyás ölyv kering, a nádi sármány s a levonúlt fenyőrigó, a felhőszerű seregekbe egybeverődött pintyek, kenderikék, mezei verebek, sármányok benépesítik az egészet, mert a láp minden szárnyas istenadtának nyujt egy kis magot.

A távol észak ruczaseregei is erre kóvályognak, keresve a forrásos helyet, a mely sohasem fagy be; hápogásuk megtöri a láp csöndjét, röptük az egyhangúságot.

És e nagy «csíkországnak» vannak még paradicsomszerű részei is; messze távol esnek ezek a lakott helytől; benne vannak «csíkország» közepe táján, a hol a Kraszna nyomát csak soros gyékény jelezi.

Ide van kicsapva télen-nyáron a lápi gulya, gulyásával együtt s éven át a lápok magányában csak a falvak harangszava látogat el hozzájuk, hírvivőnek a «nagy világból»; és megható, hogy milyen bizalmas viszonyt feljeszt ki ember és állat között az elhagyottság.

A lápok madara bevárja az embert; a pásztornál se bot, se ostor; azt mondja: «uram, megérti ám a marha az ember szavát». Én magam is tanúja voltam hogy a bivalyfalka, mely egész napon át kénye szerint szerte járt a lápon, estére a Kraszna túlsó oldalára gyülekezett és sűrű tömegben — legelől egy hatalmas bikával — fölemelt fővel várakozott valamire; ekkor a gulyás, gyönyörű szálas fiatal ember, az innenső partról odakiáltott a falkának: «erigyetek mán haza, mer ránkesteledett!» És a falka abba a nyomba indúlt is, átgázolta a Kraszna medrét s beállott a karámba; a többi marha ugyane szóra a pásztorkunyhó elé gyülekezett s állva vagy leheveredve kérődzött. Domaihdy István-nak köszönöm.

Ez az Ecsedi «csíkországnak» futólagos képe; — s ha leírásánál csapongott a toll, ezt mintegy ösztönszerűen tette; mert ennek a szűz helynek is meg vannak számlálva a napjai, vesztére tör az őshalászat kérlelhetetlen réme: a lecsapolás.

Méltó társa az Ecsedi lápnak a Beregben terjengő «Szernye», melynek fő csíkászhelyei Nagy-Bereg mezőváros és Derczen falu; mind a kettőt javamagyarság lakja; «rekesztő» népek, és — a mint ez már a magyarság természete — bemondogatnak egymásnak: péld. «hogyha Nagy-Bereg város, akkor a légy is madár!»

A Szernyében nincsen tulajdonképeni ingóláp; szilárd helyei szá-

mosak és terjedelmesek; néha egyes hatalmas tölgyek is állanak rajtuk; az égeres, bokros hely nem ritka s a nyilt helyek — mintha a föld megrepedésétől erednének — törésesek, sárosan-mocsarasak, számos apró víztükörrel, árokszerű nyílással, a halászat e voltaképeni helyeivel, a melyeknek itt «*vész*« a nevök. Semmi kétség, hogy ez a vész a régi okiratok «lacuna»-ja.

A Szernye csíkásza csak tisztogatja a vészt és, hogy hozzáférhessen, «lábót» épít. Ez a lábó a «czölöpépítménynek» egy neme: karvastagságú husángoknak két sorban való leverése s a köznek földdel és gazzal való kitöltése; így készül a kanyargó, keskeny ösvény a vész felé. Ez a «lábó» a legtöbb helyen egyszersmind csíkgát is, azaz: könyökszerű kanyarodásaiban kashelyek vannak kihagyogatva, a melyekbe a csíkkasok befektetve lerakatnak.

Ez a rekesztésnek állandó neme, mely mellett tavaszszal, lápdagadáskor, a kiöntéseken messze terjedő, kevésbbé állandó futógátak is szokásosak.

A Szernye csíkásza sokban különbözik az Ecsed csíkászától, a mint ez már a két hely különböző természetéből önkényt következik is. Házánál a csíkot hordóban tartja, szegénye pedig szívesen megeszi a póczhalat is, mely itt hihetetlen sokaságú, úgy, hogy még maiglan is sertések hízlalására, kacsák etetésére használják.

De egy tulajdonságban egyezik a két terület halászó népe: szereti a lápot, büszke reá; a rekesztés neki nem munka, hanem élvezet.

És igaz, hogy e sajátosságnak immár messze földön nincsen párja.

VII. A SZIGONYOS.

Két képpel.

Az ősrégészet tudománya a szigonyos halászt jogosítja föl arra, hogy szerszámja után a legősibb halásznak vallhassa magát s e tudományág állítása szerint a kovakőről lerepesztett, késalakú és husángra kötött kovaszilánk, másodsorban a szakásra kiformált szarvas és rénszarvas agancsa volt volna a mai szigony minden alakjának őse.

Ha föltétlen hitelt adhatnánk azoknak a rajzoknak, a melyek ősrégi halászszerszámokon találtattak s a melyekről a halászat történetének általános részében már meg is emlékeztünk, akkor a szigony még a föld kérgének legutolsó alakúlását megelőző korszakhoz tartoznék, tehát közszólás szerint «özönvíz előtti» szerszám volna.

De álljon ez bármiképen, az bizonyos, hogy a legrégibb halászszerszámok között a szigony a legelsők sorába tartozik, talán már azért is, mert támadó szerszám ember, futóvad és hal ellen egyiránt; ha akarom dárda, ha akarom gerely, ha akarom szigony, szóval sokfélére alkalmatos.

A magyarföldön található szigonyok sorozata, az alak és berendezés soknemű volta azt bizonyítja, hogy ez a szerszám mindenkoron a nép kezében, s a vele való bánni tudás a magyar halásznak mindenkoron kiváló tulajdonsága volt.

A szigony használata a vizek természete s a halak életmódja szerint igen változatos; alapjában két főmíveletre osztható, t. i. a halász vagy szemre, vagy vaktában dolgozik vele; és vagy nyakal, vagy szúr.

Lássuk a munkát, a melyet a szigonynyal szemre végez.

Hiába van a halnak «hideg» vére!

A hatalmak hatalmának, mely hallgatást parancsol az éhségnek, elparancsolja a szomjúságot, az álmot, ellenállhatatlanúl űzi, vonzza, hihetetlen akadályok legyőzésére serkenti, halálos tusára ingerli az

élőlények seregeit s minél magasabb a szervezetök, annál hatalmasabban: a hatalmak e hatalmának, a szerelemnek, a hal is alá van vetve!

És a mikor elindúl, hogy kitöltse az élet mindenségét fenntartó, folyton megújító s épen azért fönséges ösztönt, azt mondjuk: a hal ívik.

A hatalmas ösztön lüktetése elveszi a halnak is látását, hallását s e kettőre alapított óvatosságát: a ravasz, óvatos harcsát épen úgy kiviszi a mélységből a sekély szélvizekre, mint a legostobább kárászt; s nem is egyenkint, hanem kivitte hajdanában, a halgazdagság idején, töméntelen seregekbe verődve, ma már csak csapatosan; de kiviszi, űzi, hajtja, valamennyit ma is.

A mint a tavasz közeledik — még meg sem törve a jégkérget — a halak bizonyos fajai nászútra indúlnak ama sekély helyek felé, a melyek az ikra lerakására, a nap melegével való kiköltésére alkalmatosak.

Ezek a helyek, halásznyelven szólva, az ívóhelyek vagy vívóhelyek; s az elnevezés így is úgy is találó.

Oly folyómenetekben, tóságokban, a melyeken emberi kéz, vagy a természet hatalma nem változtatott, ugyanazokat a helyeket ugyanazok a fajok látogatják, évről-évre, s mondhatni, egy bizonyos napra eső pontossággal.

És ha a halászt tapasztalata nem is tanítaná meg e jelenségre s e jelenség kihasználására: rávezetné a nyüzsgő élet, mely az ívóhelyeken s környékükön keletkezik. Felgyülekezik ott ilyenkor a halászó sas, a búvár, a halászcsér, a gém, a ruczák és gázoló madarak sokasága, hogy a halban vagy legalább is lerakatott ikrájában lakmározzék.

A mázsás harcsának mozdulataitól megburványlik a sekély víz színe; sőt nem egyszer csupasz háta is megfénylik a víz színe fölött; hatalmas bajusza kicsapódik, mint valami békatőr. Hatalmas, negyedmázsás tőpontyoknak bognáros sörényúszója kikerül a vizből s pörsölve szántja tükrét; a dévér s más keszegfajok legderekabb darabjai összetömörülnek, hát mellett hát látszik a víz színén; iramodás, csapkodás, furakodás felzavarja a vizet s mozgásba hozza, mintha sebes forgószél kapott volna belé a víz síkjába. Ez utóbbi jelenség kivált

tavak szélén, hol a szem megszokta a víztükör simaságát, legott föltünik; s innen van, hogy a tómelléki halász az ívást «fördésnek» is nevezi.

Mikor ezek bekövetkeznek, a Balaton, a Velenczei tó halásza bödönhajóra, ladikra száll; elöveszi hosszú nyélre erősített, rettenetes 3—5 ágú szigonyát, melynek szakái szembe, vagy a lapból ki s be meredeznek; a széleken óvatosan evezve, vagy csak tapogatva halad; szeme rá van szögezve a víz színére: lesi a harcsa bajuszát, a ponty sörényét, a csuka homlokát, a nagy keszegek, az őnhal hátát; a mint észreveszi, megragadja a szigonyt, biztos kézzel sujt a halra, sokszor úgy is, hogy dárdaszerűen siklik az eldobott szigony a hal felé.

Mikor a két-három mázsás harcsa még nem volt ritkaság s ha ilyen szörnyetegen «fogott a szigony», akkor kezdődött el istenigazában a tusa, a halász «hadd el hadd». Mert ha a szigony valamelyik ága nem furakodott az agyba, vagy a gerincz velőjébe, akkor a harcsa órákon át birta és folytatta a halszabadság tusáját, s kemény próbára tette a halász izmait, ügyességét. Majd erre, majd arra rántott, akkorát, hogy a bödönhajó csakhogy meg nem merült; majd hatalmasan megiramodott, sebesen húzva a hajót és a halászt; a víz a hal vérétől piros lett s a halász minden pillanatot felhasznált, hogy rettenetes szerszámát mélyebbre verje; húzni nem húzott a világért sem mert akkor «kiszakad» a hal, melynél a szabadulás ösztöne elölte a fájdalom minden érzetét. Ilyen tusa addig tartott, míg a hal «megbágyadt»; de míg ez bekövetkezett, sokszor órák teltek el.

A mikor a halász tisztán szemre sújt, úgy, hogy a szigonyt ki nem ereszti, mindig azon van, hogy a páratlan ágú szigony középső ága, a páros szigony két középsője a hal fejének, nyakszirtjének vagy legalább gerinczének kellő közepét érje, mert ekkor nyomban öl; de ez csak ritkán sikerül; a halász úgy sújt a hogyan lehet; a többi az ügyesség dolga.

A leginkább kiművelt szigonyosok mindenesetre a Tisza derekán laktak; volt is módjuk benne, mert a szőke folyam «kövér vize» mindenkoron bőven haltermő volt; különösen a harcsa sűrűn tanyázott benne s nagyra nőtt.

CSUKA-SZIGONYOS.

Velenczei tó.

Ezek az emberek «kitudták» a nagy harcsa tanyáját, fekvését, fejének helyét, noha a halat nem látták, mert a víz mindig zavaros.

A harcsa kerületét kiismerni nem volt mesterség, mert kapkodott a hal után s ilyenkor felvetegette a fejét; a tanyáját is kitapogatták, mely vagy fenékgödör, padmaly, gyökéralja, vagy a víz fenekén heverő elmerűlt nagy tőke volt; de azt, hogy otthon van-e, merre áll a feje,

Régi szigonyos.
Tápé.

azt «ki kellett tudni» bizonyos jelekből, a melyeket csak a tapasztalt vén halász szeme ismert föl. Ezek a vének — az én emberem 82 éves volt — azt állítják, hogy a hol a nagy harcsa megfekszik, a víz tükre föltétlenűl mozdulatlan s ha fölszinét könnyű szellő göndöríti, akkor ott a hol a harcsa feje nyugszik «limány» van, vagyis a víz tükrösen nyugszik, amit a harcsa bajuszának játékával okoz. Ennek a

limánynak kellő közepére szúrta a halász hatalmas, mindig csak kétágú szigonyát, e mellett pedig készen tartotta a vágóhorgot is, egy rettenetes vaskampót, szakával, hosszú nyelen, a melylyel a hal alá vágott, mihelyt érezte, hogy a szigony fogott. Így hamarább járt a dolog végére s a hal kiszakadásáról szó sem lehetett.

Képünk Tápé régi halászát ábrázolja, ki négymázsás harcsába döfte a kétágú szigonyt, a vágóhoroggal alája vágott s fölvette a vizek legalattomosabb, falánk rablójával a küzdelmet.

De ezekkel a szemre való szigonyhalászat nincsen kimerítve; van annak éjjeli része is — nem tekintve azt, a melyet a székelység a nemes pisztrángra űz s a melyről külön emlékezünk meg.

Kivált a Bódva vizének u. n. csorgói azok, hol Borsod halászó népe — főképen a Szendrő vidéki — űzi az éjjeli szigonyozást, vagyis a halaknak szigonynyal való «ütését».

A Bódva menti halász őszkor az erekben vagyis csorgókban úr. Csorgó az a víz, a mely legfeljebb térdig ér s folyásos; itt szeret a hal «aludni»; helyesebben itt húzza ki az éjszakát, mert a víz kellő levegővel van áthatva, átjárva.

A szigonyos jól tudja, hogy a hal folyós vízben mindig fejjel víz ellenében vesztegel vagy áll; tudja azt is, hogy a fénytől nem riad meg s e két tulajdonságra alapítja eljárását; tudja még azt is, hogy a mikor az ég borús, a világló fénye t. i. az egynemű fény, jobban járja meg a vizet.

Mindezekért borús, de csöndes őszi éjszakán előkeríti azt az egészen sajátságos, inkább gereblyére, mint halszúró eszközre emlékeztető hét- vagy nyolczágú nyakló szigonyát,* nyakába akasztja a vászon tarisznyát, egy derék zsup szalmát keresztbe állva a hátára köt, feltűri a gatyaszárat s neki «mén» a koromsötét éjszakának.

Az erek táján mélységes a csönd; a halász a füzesek után igazodik, melyeket a sötétséghez szokott szem, az az éles halászszem, meg bír különböztetni, mert a fa éjnek idején «feketébb az éjszakánál is».

Mire elérte a helyet, belép a vízbe; balkezével csóvát ránt a zsupból, letámasztja a szigonyt s jobb kezével elővesz a «másinát»

* Lásd I. rész, szerszámok története.

vagyis gyufát; végig húzza a zsiros kalap karimáján — egyszer — tízszer; minden húzás kékesen fénylő nyomot vág, akár a futócsillag az égen; végre serczegve gyulad meg a fej, kéklik a büdöskő s a halász összetett marokkal óvja a lángot; — a láng hirtelenűl világot vet a markok között s a halász arczára, s megcsillan tőle a víz is; minden egyebet elnyel a vak sötétség.

Rembrandt ecsetéhez méltó egy kép ez.

Még egy pillanat s lángot vet a csóva is; ettől már megvillog a víz; a füzes selymes levélzete is visszaveti a világosságnak rálövellő sugarát, majd határozottabban, majd elmosódva, úgy, a mint a csóva lángja éled, lohad, közeledik vagy távolodik.

S mint mocsárvilág bolygófénye, úgy indúl a halász víz ellenében; jobb karja feszül, szeme a vizen át a víz fenekére mered, hogy megláthassa a megfeküdt halat, különböztesse meg a felszín fodrán át, a kavics és kő között.

Most megáll; — éles szeme ráesett a nyugvó «balinhalra», karja villámsebesen lecsap s az az otromba szigony lenyakalja a halat a víz fenekére; — csak roncsolja s nem járja át. A Bódva szigonya tompa, az éles nincs helyén, mert hegye letörnék a vízfenék kemény kövecsein.

Igy járja ez addig, a meddig a csóva tart.

Késő őszszel a legnemesebb hal, a pisztráng is ívik. A csörtetve rohanó, kristálytiszta hegyi patak sodra megsimogatja síkos, finom oldalát; farkával ágyat vet a petének — nagy ekkoron az ő dolga és legnagyobb az ő vaksága; mikor a nász ideje beköszönt, «a szerelem sötét verem» neki is s belékerül. A székely világló vagy tidó fényénél, szemre agyonszigonyozza, sokszor valóságos czigányszerszámmal össze-vissza roncsolva. — Törvény tehetne róla!

Még egy neme van a szemre való szigonyozásnak, t. i. a pipáló vagy szopákoló halra. Ennek helye a mocsáros tó, legsűrűbben az olyan, a melyben kendert áztatnak s egyáltalán az álló víz, melynek alsóbb rétegét nem éri a levegő.

Ilyen vízben a hal — kivált reggel és estefelé — egészen megközelíti a víz szinét s fölét, mely a levegővel közvetetlenűl érintkezik, úgyszólván szívja és hajtja a szilványokon keresztűl — mert ez az ő lélekzése, így éledezik az ő vére.

A szájmozgás ilyenkor a víz színén látszik, köröket hány, akár a vízbedobott kő, avval a különbséggel, hogy a körök szakadatlanúl keletkeznek.

A Mosztonga menti magyarság — leginkább Doroszlón — ekkoron «pipáló halra» jár. Finomra kihegyezett, éles szakás, négy-öt ágú szigonya hosszú léczre van erősítve, úgy, hogy a lécz lapja a szigonyéval összevág. A halász a szigonyt vízszínt tartja, a ladikot állva lassan tologatja; állva azért, hogy nagy szemköre legyen. A mint megpillantja a vízen azokat a köröket, biztos szemmel kiméri a távolságot és az irányt s úgy dobja a szigonyt, hogy lapos oldalával siklik a vízen s csak a vasa jár kissé a színe alatt, fején vagy nyakszirten vágva így a halat.

A vaktában való szigonyozás a folyók padmalyos s olyan helyein dívik, a hol a fenéken sok gyökér, tőke hever, mely a hálóval való halászatot nem engedi; örvényekben, a hová a halak összeseregleneK és végre tavakban régi aljú nádüstökök tövében, tömött nádfalak szélén, a hova a nagy halak elfekszenek.

A halász hosszú nyélre — négytől hat méterig — rávert szigonynyal találomra döföget; pontos helyismeretből s a multban tett tapasztalatból indúlva, nem ritkán czélt is ér.

A vaktában való szigonyozást második képünk ábrázolja azon a vidéken és vizen, a melyen legsűrűbben s legrendszeresebben űzik, t. i. Magyar-Velencze tavánál, a Balaton kis öcscsénél.

S mint mindenben, ebben is átmenet van. A vaktában szigonyozó sem egészen a véletlen embere. Éles szeme megvigyázza, főképen a nádüstökök szélén, a tükör felé s ritkásan terjedő nád, káka és gyékényszálakat, a melyek abban az irányban, a melyben egy-egy jó ponty vagy csuka indúl, egymásután megmozdúlnak; úgy, a mint az irányt kiveszi, kitudja azt is, hol állhat egy adott pillanatban a hal: oda döf és megvan.

És ha a halaspiaczot figyelemmel kisérjük, sokszor akadunk csukára, pontyra, melynek teste sajátságosan el van görbülve, oldalán nagy hegedések vannak: ezek mind a vakszigony nyomorékai; kiszakadtak a kegyetlen szerszám ágai közűl, hogy utóbb mégis hálóba kerüljenek. «Incidit in Scyllam qui vult evitare Charybdim!»

A magyar szigony az egyágún kezdődik, mely alak és megerősí-

tés szerint mindenesetre a legősibb forma; van szembeálló ágú is s a kettőstől a nyolczágúig.

De az ős halászszerszámmal való élés manap már nagyon meghanyatlott; — erősen megapadt a nagy hal és sok helyen beütött a tilalom.

A legtöbb szigony nagy fakgatás után úgy került kezembe, hogy a háztető nádja közűl kellett kihúzni; sőt akadt olyan is, mely az egész vidék utolsó darabja volt — társát régen elkalapálta a czigány pántnak, derékszegnek s csak az ő furfangos esze tudja még minek.

A hármas szigony régi istenének, Neptunusnak fiai ma már csak lopva űzik az egykoron oly előkelő mesterséget.

VIII. A PÖNDÖRÖS.

Két képpel.

Sió mentén, Tiszán, Dunán, a Körösökön, Maroson, Szamoson, szóval minden valamire való magyar folyón végtől végig, száz meg száz halászember — de amolyan néhanapján kijáró szerencse-halász is — dobja azt a kerek, s az esőernyőre oly nagyon emlékeztető pöndörhálót partról a vizek mélyebb, lassú folyású helyeire, a hol a hal kevésbbé «jár», inkább veszteg áll, játszik, tekereg.

Vidék szerint a hálónak különböző a neve. Szegeden régente «pöndörháló» volt; azt mondta a Tisza pöndöröse, hogy azért van ez, mert csak pöndörítve lehet elvetni.

Más helyeken «pöndöly-», «pendely-», «péntőháló» a neve; erdélyi rokona pedig, mely azonban a Királyhágón át Biharba, jelesen a Berettyóra is átjött, a «rokolyaháló» nevet viseli; Baján «szoknyaháló» a neve.

A pöndöly, pendely, péntő nyilván az asszonyi ruházat legelsejére czéloz, mert a háló, összeesve, hosszú ránczban lóg alá; a rokolya a bokorrúgó felső szoknyától ered s ha e háló alakját és vetésének módját tartjuk szemünk előtt, rámondjuk, hogy ez a legjobb neve.

Mikor a falu apraja, úgy vasárnaponként, kicsődül a gyepre, hogy a verőfényen cziczázással, kifordítóval, farkas-bárány űzéssel elmulassa a délutánt, s azon kezdve, hogy

Egyetem begyetem tengertáncz,
Hajdú sógor mit kivánsz?
Nem kivánok egyebet,
Csak egy falat kenyeret;
Pir Pál, Szabó Pál
Tücski-rücski innen Pál!

nagy lihegéssel, verítéktörülgetéssel végezi a játékot: olyankor mindég akad egy pár kis lány, a ki magának mulat, rendesen avval,

hogy egy helyben gyorsan forog. Rokolyája meglebben, mint a nyitott esőernyő; mire a kis lány hirtelen leguggol, a földuzzasztott rokolya pedig rikít, mint valami kinyilt, megfordított mákvirág.

Majdnem ugyanezt teszi a pöndörös is: ráveti a hálót köpenyszerűen a félvállára — a balra —, azután az ólmos ín egy darabját fogával, egy alsóbb darabját jobb kezével fogja, hogy a sodrás belékaphasson; a háló kellő közepére járó tartókötél ekkor a balkéz csuklójára van hurkolva; mikor minden rendben van, a pöndörös helyben egy erőset fordúl s a megsodorintott hálót ellöki, mely estében, mint a kis lány rokolyája, szétterjed s egész lapjával a víz színére esik.

A többit elvégzi a háló szerkezete: a töméntelen ólomgolyó, mely a háló inát terheli. Az ín t. i. hirtelen sülyed alá s minthogy a háló közepe követni nem bírja, a háló a vízben előbb mély csészealakot ölt, utóbb majdnem teljesen elzárt burkot alkot, a melyből a hal, mely mindig csak oldalt keresi a kibúvót, menekülni nem tud.

Az erdélyi rokolya- és a magyar pöndörháló közötti különbségek magyarázata úgy az ősi elemek, mint a szerszámjárás szakaszában van meg.

A pöndörös és rokolyás halászok közfelfogás szerint leginkább elmondhatják magukról azt, a mire a keresztény világ legtöbb halásza oly büszke, hogy t. i. «Krisztus halászai».

Általánosan el van fogadva, hogy a halászokból vált apostolok a vető hálóval, az «amfiblesztronnal»* is halásztak s hogy ez az a háló, a melyről Máté évangyéliomának negyedik részében a 18—21-dik vers szól: «Mikor pedig járna Jézus a Galilea tengere mellett, láta két atyafiakat, Simont, ki mondatik Péternek, és Andrást, annak attyafiát, kik a hálót akkor *vetik vala a tengerbe* (mert halászok valának)».

«És monda nékik: Kövessetek engemet, és azt mívelem, hogy embereket halászszatok.»

«Azok pedig azonnal elhagyván a hálókat, követték Jézust.»

«És onnan elébb menvén, láta más két atyafiakat, Jakabot a Zebedeus fiát és Jánost, annak attyafiát, a hajóban az ő attyokkal Zebedeussal, kik az ő hálóikat kötözgetik vala: és hívá őket.»

* Ez a görög szó, a hálón kivűl, ruhát is jelentett, épen mint a magyar változatok.

«Amazok pedig azonnal elhagyván a hajót és attyokat, követték Jézust.»

És valóban, ha az apostolkodáshoz a szegénység is föltétel, akkor a magyar halászok között az, a ki a vetőhálóval jár, avval keresi kenyerét, a szegénység valóságos apostola; mert manapság nem vetődik útjába üdvezítő, a ki a halak seregeit hálója alá szólítsa, mint tette Nazareth bölcse a Genezareth taván Simonnal és társaival, a miről Lukács évangyéliumának ötödik részében a 2—7-ik vers ekképen szól:

«És láta két hajókat a vízen állani; a halászok pedig minekutána azokból kiszálottak volna, mosták vala az ő hálóikat.»

«És bemenvén egyik hajóba, mely Simoné vala, kéré őtet, hogy egy kevéssé a földtől beljebb vinné: és mikor leült volna, tanítja vala a sokaságot a hajóból.»

«Minekutána pedig megszünt volna a szólástól, mondá Simonnak: «Vigyed a mélyre és bocsássátok le a ti hálóitokat halfogásra.»*

«És felelvén Simon, mondá néki: Mester! jóllehet egész éjszakán fárasztottuk magunkat, és semmit sem fogtunk: mindazáltal a te parancsolatodra bevetem a hálót.»

«És mikor azt mívelték volna, halaknak nagy sokaságokat rekeszték be; szakadoz vala pedig az ő hálójok.»

«És intenek vala pedig az ő társaiknak, kik a más hajón valának, hogy eljönnének s nékik segítséggel lennének: Eljövének azért, és megtölték mind a két hajókat, annyira, hogy csaknem elmerülnének.»

A latolgató ész hajlandó ugyan ebben hasonlatot látni s a halak sokaságában az embertömeget gyanítani, mely a magasztos tanításnak meghódolt s így az emberszeretet hajóját megtöltötte; de bármint volt légyen is, annyi bizonyos, hogy a pöndörháló «szegény ember szerszáma» országszerte, s a pöndörösnek kemény munkát kell végeznie, ha meg akar élni. A pöndörösnek ma már se hajója, se lélekvesztője. Folyómentén parthosszában jár messze távolságra, százszor veti a hálót, homlokán a veríték gyöngye, ruházatáról csorog a víz s örül, ha minden huszadik vetésre keszeget fogott.

* Az egész hely különben nem zárja ki, hogy az apostoloknál az öregháló vagy a gyalom, a tulajdonképeni sagena és diktüon használatban volt, mert együttlétük emlékeztet a *bokorra*, holott a pöndörös rendszerint egyedül jár.

A PÖNDÖRÖS.

Sió.

De azért ki nem fogy a munkakedve; mindvégig teljes erővel sodor s e makacsságban nagy része van a remény kiújulásának — hisz mindig azt hiszi, hogy «no most talán csak beüt az a jó szerencse!»

A Sió mentén kiválóan sok az ügyes pöndörös, olyan, ki ebből pótolja száraz kenyerét. Igaz, hogy a Sió kiválóan alkalmatos folyó is. Szőke vize, mely emlékeztet a tejopál-kőre, sok lengő, roppant hosszú hinárüstököt táplál, a melyet a «szelid» hal szeret csipkedni; medre mély, folyása sok helyen forgó-örvénylő; partját pedig szakadozott nád és gyékényfal szegélyezi, épen arra való, hogy a halászt elfedje s helyet adjon a háló röptének; így a halász megjelenése nem riasztja meg a felszínhez közel járó halat, a háló pedig meglepi.

A pöndörös rendesen erős, jókötésű magyarember, ki mezítelen lábbal vág neki a partnak; nyakábavetve csüng hátán a vászontarisznya, mely sötétbarna a sok rászáradt halnyálkától s nyakló hal vérétől; gatyája, ingújja magasra fel van tűrve, hogy mozgása, melytől a hálóvetés sikere függ, teljesen szabad legyen.

Valami pompás látvány az, mikor a halász kellő helyen megállapodik, a hálót vállára kanyarítja, forgás-sodrás közben a karok és lábak izomzata megfeszül, a háló síkegyenesre elterűl s lecsap a vízre.

Igy halad gyors menetekben, Siófok alatt kezdve, Kiliti alá s így tovább, ki tudja meddig, míg a roppant munka sovány díját beszerezte.

A vetés pedig még csak hagyján, mert a sok gyakorlás úgy hozza, hogy a legkeskenyebb helyen is teljesen biztos; de a kihúzással ugyan gyakran meggyűl a szegény pöndörös baja! A folyóvíz feneke mindig változik, a víz viszi, de hordja is a halász legnagyobb ellenségét, az «akadót»: beivódott tőkét, ágat s egyebet s ha a háló ilyenbe bonyolódik, akkor nagy a baj. A pöndörös ilyenkor huzogatja, rázogatja a tartókötelet, próbál víz mentén, víz ellenében, mindenféleképen s mikor se így se amúgy nem boldogúl, levetkőzik, alábukik a mélységbe, hogy kioldhassa a szerszámját, rendesen nagy szakítások árán; azért a fonallal meghányt hálótű mindig ott is van a belső zsebében, hogy a gyepre telepedve, legott foltozhasson, tatarozhasson.

Képünk a pöndöröst abban a pillanatban ábrázolja, a melyben elvetette a hálót.

De a pöndörháló még más tekintetben is nevezetes: alkalmatos

vizek mentén az embernek ugyanaz, a mi a hegyi lakónak a fejsze, melyet mindig kezeügyében tartogat.

Minden révész kunyhóján ott függ; és nem hasítja a Duna, a Tisza, a Dráva vizét valamire való gabonáshajó, vagy dereglye, hogy kormányosa, első legénye ne tartogatná kéznél a pöndörhálót; — s a mikor a dereglye kiköt, a hajó csárdáját valami látogató keresi föl, ilyenkor kormányosné asszonyom csak odanyúl a tálas alá, a hol mindig akad egy pár dévér, egy-két durbincs, selymeshal, néha kisebb süllő is; — ezeket nagy hirtelenében kirántja s föltálalja.

A hajócsárda külső falán pedig bizonyosan ki van függesztve Krisztus halászainak ős szerszáma; — igaz, hogy ma leginkább a «tilosba» pöndörítik — — — — —

IX. A KULLOGÓ.

Három képpel.

Az őstörténeti rész már megemlékezett a czölöpépítményekről s tudjuk, hogy a történetírás atyja — Herodot — oly leírást hagyott reánk, a mely úgyszólván szemünk elé állítja azt az ősi faalkotmányt.

A czölöpépítmények fölfedezése s ezen a réven, roppant számú és végtelenűl érdekes anyagnak fölszínre való hozatala, annak idejében még nagyobb föltünést okozott, mint napjainkban péld. Schliemann Trójai ásatása. A czölöpépítmények maradványai oly társadalomról adnak hírt, mely valóban egészen sajátságos életet élt, a midőn az ember házi tűzhelyét oszloplábakra, a vizek fölé építette s ott találta meg biztonságát az erdő dúvadja, meg talán saját rabló faja ellen is; a midőn gyermekének életét úgy biztosította, hogy lábánál fogva pórázra kötötte. E társadalom a száraz földet — mai fogalmaink szerint a személy- és vagyonbiztonság leghatalmasabb várát — úgyszólván csak lopva látogatta.

Az őstörténeti rész érintette e csodálatos építményeknek három fajtáját s a tudomány rajta van, hogy a helyi viszonyok útmutatása nyomán új meg új pontokon keresse föl e társadalom nyomait.

Magyar földön még nem akadtunk ilyenekre — ősiekre; de ósdiakra van egy adat; az, a melyről Kossuth Lajos megemlékezik, a midőn irja «Cameron csak minap is talált ilyet — t. i. czölöpépítményt — Mohyra taván Afrikában, én meg *Magyarországon is láttam «úri lak» czölöpépítményt Dögén, Szabolcsmegyében....»** Ezer kár, hogy ennek akkor nem akadt búvára, mert vannak hagyományok, hogy Beregben és Ugocsában régenten, a mikor a víz szabadon

* Kossuth és Erdély ügye. 1886.

áradozott, borított — de el nem sodort — sok ilyen «lábas ház» volt. Ma már nyoma veszett!

De azért mégis csak van a magyarságnak czölöpépítménye, még pedig igazi halászati «lábas alkotmánya», mely teljesen megérdemli, hogy e könyv szerény keretében helyet foglaljon.

Ősi volta mellett az tanuskodik, hogy a nagy világ forgalmától félreeső helyen s mindenképen «szigetségen» maradt meg napjainkig; mert olyan községben dívik, mely áradó vizek és feneketlen tavak által az év legnagyobb részén át el van vágva az ú. n. külvilágtól s csak akkor közlekedik evvel szabadon, amikor a keleti Kárpát dermesztő hidege szilárddá teremti a vizet és a földet, vagy a midőn — nagynéha — beköszönt az aszály s elemi csapás erejével nehezedik a magyar föld nyilt, lapályos vidékeire.

S vajjon hol van e czölöpépítmény fészke?

Sátoralja-Ujhelytől keletészakra tartva, a tűzeredetű Hegyalja lánczolat sajátságos vonala lassan északfelé távolodik az úttól; itt-ott még kilöki egy-egy hullámát a lapályba, de végre is a távolság kékjét ölti magára s midőn hátrafelé tekintünk, a Sátor jellemző hegycsoportját elnyeli a szemhatár vonala: Beregbe jutunk. Balról — észak felől — változó alakú hegység kisér, jobbról — dél felől — lapályos a vidék.

A hegység sokszor messzire távozik az úttól, majd előbbre nyomúl, hogy ismét visszaszökjék.

A lapály mind sajátosabbá válik. A hol mívelt földeket várnánk, ott összevissza szakadozott, hol bozótos, hol sásos helyek tünnek szemünkbe; itt-ott felüti koronáját egy tölgyfa, mintha ki volna lökve valamely tölgyerdő kötéséből; — aztán mintha rekettyést látnánk; ismét égerfák tünedeznek fel; hirtelenűl pocsolya áll előttünk, mely néha érszerű futásban van; majd felüti magát a nád, egészen cseretszerűen. Az, a mit a festész mesterszava «levegőnek» mond, itt egészen sajátságosan, finoman fátyolozott.

A kinek nagy a tapasztalata, az legott tudja, hogy a mocsarak és lápok világának küszöbét lépte át s ha a térképre veti szemét, legott megtudja, hogy a *Szernye* területén van, mely egyike azoknak a telhetetlen spongyáknak, a melyek mind azt, a mi patak s a hegységben oly vigan csörtet tova, elnyelik, elemésztik.

A KULLOGÓ.

A Szernye óriási kiterjedésű, valóságos mocsárvilágának megvan a maga mondája; czíme: «Isten erdeje».

Nagy-Bereg vagy Derczen csikászai régentén az mesélték, hogy ősidőkben, a mikor a Szernyében még sok volt a víz, volt annak oly hatalmas lápja, a melyen pompás tölgyerdő vetette meg a gyökerét. Ennek az erdőnek a koronájába azután beléakadt a szél s vitte az erdőt hol az egyik, hol a másik falu felé s az a falu, a mely mellett megállapodott, szedte a száraz galyat, vágta az erdő fáját: ez volt volna az «Isten erdeje».

Az erdő ma eltünt, az úszó láp megállapodott; azt mondják valami czölöphöz van kötve s az a kálvinista öreg-pap, a ki begázolt velem ebbe a sajátságos világba, igaz magyar humorral azt vetette oda: «nagyon erős czölöp, úgy hívják hogy «hitbizomány».

A mocsár maga és egész környezetének vize éven át folyton váltakozik; minden eső változtat rajta s a merre ma még száraz lábbal járt-kelt az ember, ott holnap feneketlen mélységbe süppedhet.

A tavaszi áradás megdagasztja a lápot s vizének fölöslege kiömlik azokba a medrekbe, a melyeket a talaj felülete alkot, a melyekről későbben eltakarodik, hogy kövér legelő keljen a nyomán.

Ebben az időben Nagy-Dobrony szigetközséggé alakúl át; az erek, folyások egész hálózata veszi körül s a folyásnak medenczeszerű tágulása vízzel van telve; ekkor «Vész» nevet visel.

Ilyenkor a csuka már javában ívik, barangol, «van járása»; nyomban más fajok is követik.

Ekkorára a nagydobronyi vészhalász rendbe szedte örvöshálóját; kereszt- és feljáróőre jól feszül; egészen ősi formájú lélekvesztője, mely ott telelt az utczán, a halász háza előtt, ki van foltozva, repedései bedagadtak.

A halászember vízrebocsátja az ingó jószágot, felrakja az örvöshálót, a rúdját, egy jó fejszét s azt a kis eleséget, a melyet az asszony tiszta kendőbe bekötött; a dohányzacskó keményre van tömve, aczél, kova, tapló a maga helyén; — igaz, egy kemény furkó sem hiányzik. Ezután megmarkolja az evezőt s indúl a vészek világába, mely még helynevei szerint is különös.

Van ebben a világban: Szernyevize, Rekettyésmöge, Nagyszernye-

szög, Kisszernyeszög, Jákópatak, Jázivó, Daranyóvize, Hatrász, Massoncza, Kurta Massoncza, Szögek tája, Zsélye, Kerepecz s a jó ég tudja még hány és milyen nevű halászóhely.

Utjában csatlakoznak hozzá a komák; mind egyforma szerszámmal indúl a kullogó-állításra.

Mikor már azután megállapodtak, hogy ki melyik vészben halászik, egy alkalmas ponton kikötnek — rendesen valamely magánosan álló, terebélyes tölgyfa táján —, azután elindúlnak a cserjések felé, hogy a szükséges karókat megkerítsék.

Három vastag, felül villás czölöp, négy dorong s egynéhány husáng kell mindössze; no meg egy kis giz-gaz is.

Ezekután kezdődik az állítás. A czölöpöket oda szállítják a vész kellő pontjára s háromszögbe leverik; azután keresztbe teszik a lábvetőt, a husángból készül az ülőke, melyre rájön a giz-gaz, hogy puha legyen s készen van a kullogó.

Ez a magyar halászvilágnak utolsó, napjainkig eljutott lábas czölöpépítménye.

Elmegy a halász az örvöshálóért, beereszti a vízbe a vesszőbárkát; felköti a hálót a rúd bakjára, azután meghágja a kullogót — miután lélekvesztőjét hozzákötötte — s első dolga, hogy rágyujtson a makrára; azután következik a halászás oly módja, a melynek csak a magyar halász lehet embere.

Az örvöshálót beereszti a víz fenekére s a rúdnál fogva letartja; az egyik keze mutatóújjára rácsavarja a feljáróőrt vagy vigyázómadzagot, megfeszíti vele a keresztőrt, azután lesi, lesi, addig lesi, míg a barangoló hal bele nem ütődik a keresztőrbe.

Nincsen a világvize táján az a kitanult, vénséges gém, a mely nagyobb kitartással s azon mozdulatlanúl lesné a hal felszállását, mint lesi az a vészhalász a keresztőr rezzenéseit — reggeltől napestig s messze a sötét tavaszi éj csöndjébe. Ott ül ő mozdulatlanúl s lesi a «jó szöröncsét».

De mikor azután a keresztőr megrezzent, az a mozdulatlan ember fölpattan, nekiveti a lábát a rúgófának, megfeszíti a háló rúdját, hogy ívbe hajlik, mert hát arról van szó, hogy az örvösháló bemélyedjen, a hal ki ne szökjék. — Nincs is eset rá; mert a keresztőr egyszersmind nyakló is, mely a csapkolódó halat mindig visszaveti.

A KULLOGÓ.

Ekkor magához keríti a hálót, biztos fogással a kopótyú táján ragadja meg a prédát; felhúzza a vesszőbárkát s beléteszi; azután újra kezdi a lesést. — Csak nagynéha pillant félre szomszédja felé s nagy ritkán kiált oda avval a nagy távolra szóló vontatottsággal: «Vaan eee szööröönese?»

Így űzi az áradásokon mesterségét a vészek halásza; de megváltozik az, a mikor a tél hidege beköszönt s a vizek színét vastag jégkéreg borítja.

Ez teszi próbára a vészhalász szívósságát — népiesen szólva, «csigavérét».

Ekkor kiköltözködik sokadmagával a jég hátára, nagy, négyszögletes lékeket vág, a melyeken az örvösháló befér; egy kis szalmát dob a lék szélére s erre lekuczorogva lesi a jó szerencsét.

Igaz, még a fagyok beállta előtt felállította a vejszéjét is, melynek lészája átfogja az egész folyást, hogy megkészítse a barangoló halnak a csöbörből a vederbe való jutását, t. i. hogy a hálót kikerülve, belé kerüljön a vejsze fejébe, honnan a «szácsira» biztosan kiszedi.

El vannak ők a legkeményebb fagyok idején a vészek táján. Egy-egy hatalmas tölgy derekához oda támasztják a korhadt lészát, meghányják gazzal, hogy a szél át ne járhassa, azután tüzet élesztenek s rátelepednek egy kis szénára; — nyársra húzzák a dévérkeszeget, a jázhalat, sütögetik; közbe füstöl a makra; nagy gyéren járja a szó is, hogy hát ki merre van, meg mikor is volt az a nagy szerencse, aztán hogy bibliás Molnár János uram már felhagyott a halászattal; de újságot tart s a falu legokosabb embere — — —

Mikor én jártam náluk — istentelen kemény egy tél volt akkor —, hát ott ült a tűz mellett a szabadságon járó honvédbaka s a természet ölén — tehát igazán «szabadságon» — tisztogatta «oldalfegyverével» a keszeget; arcza csakúgy ragyogott a boldogságtól, mert sült keszeg mellett, a káplár parancsszava helyett, hallgatta az ősz becsavarodott régi szabású obsitos nagymondásait «azokrúl a repülő halakrúl, a melyek felszállottak a hajó előtt, mikor Venécziábúl Veronába vitték, — hej meg arról a tengeri kisasszonyról, mely oly nagyon is hivogatta Mihály uramat, ki akkor még Miska soron volt s hozzá olyan nyalka magyar baka, hogy az a sok talián princzész csakúgy bomlott utána. —»

A fiatal baka kérdő pillantásokat vetegetett a többiekre, a kiken — csak úgy a félbajusz alatt — az a bizonyos mosolygás mutatkozott, a mely azt jelenti: «Hej Mihály gazda, beh szép is a szavajárása!»

Zárjuk be a magyar vészhalászról írt kis rajzot avval a képpel, a midőn czók-mókját szánkóra rakva, a téli halászatra kivonul.

A kivonulás.

X. A «ZSIDÓUTCZA» TÁJA.

Képpel.

Az elpusztult Jeruzsálemnek a föld kerekségére kiszórt népe helyenközön még ma is szigorúan megtartja vallása tételeit, sőt hagyományos szokásait is; az utóbbiak nem egyszer vallástételek erejével birnak s szintén szigorúan megtartatnak. Ezeknek összessége úgyszólván még a hivő lépését is korlátozza, határt szab a mozgásnak is.

Még ma is akadunk helyekre, a hol szemünk egy különös alkotmányon akad meg, a melyet a mai kornak fesztelen mozgású embere nem bír magának megfejteni. Ez az alkotmány a következő: A város vagy falu némely utczáinak bizonyos pontján s az utcza mindkét oldalán, tehát egymással szemben, két rúd vagy gerenda emelkedik árboczszerűen a magasba s ott fen egy, az utczát átfogó zsineg köti össze a két fát. Ezt a zsidóság állítja föl s ha nem csalódunk, ez a határjel a meddig a hivőnek ünnepnapokon járni-kelni szabad.

S az már a magyar ember vérében fekvő különös tulajdonság, hogy tárgyak elnevezésénél keresve keresi a hasonlatot, az ú. n. analogiát, ezt azután beveszi szilárd fogalomnak édes anyanyelvébe, él vele még akkor is, a midőn az, a mi a hasonlatot adta, már le is tünt.

Így jutott a halásznépség mesterszavai közé a «zsidó-utcza» is, mely nem más, mint az az alkotmány, a melyen a hasítótanya táján, verőfényes, szellős helyén, a kihasított és sózott halakat szárítani szokták. Nagyon is hasonlít ez a zsidóság határfájához.

Kellő távolságra egymástól, hol egy sorba, hol négyszögekbe karók vannak leverve, a melyeken — egy vagy több sorban — a szárító zsinegek feszülnek.

Némely ponton, péld. a Balaton körül vagy az Aldunánál, hol a szárított halat nagyban csinálják, a szárító alkotmányok egész tévesztőket alkotnak, utczaszerű közökkel, a merre t. i. a terítő

asszonynépség kosárszámra hordja a kihasított s besózott halat, hogy száradásra kiterítse, azaz a zsinegre kiakaszsza.

És minthogy a zsidó vagy bérli a halászatot, vagy legalább kereskedik a sóshallal — rendesen Oláhországba, a hol a sóshal a keleti görög vallású köznépnek bőjti eledele —, hát gyakran eljár a hasítótanya felé, ott a terítő karózat közeiben fel s alá járkálva, apróra nézegeti a kiterített portékát, fejében forgatva az üzlet menetét, kalkulusait. Egy-egy derék, kifordított őnhal vagy tenyérszélességű dévér láttára meg is áll, ajakán földerűl az a bizonyos üzleti mosoly, kalapját kissé hátratolja, kezeit hátracsapja, vagy a két hüvelyknél fogva, beakasztja a mellény hónaljába s a többi ujjal dobolgatva, kiszámítja ennek, meg annak a halnak, meg az egésznek az értékét, árát, a kezelés költségét és a hasznot. Hát így is zsidóutcza az a terítő karózat s az ifjabb halásznemzetség, mely a zsidóság határfáját már nem ismeri, a bérlőre vagy kereskedőre gondolva nevezi úgy azt a karótákolmányt.

A hasító tanya rendesen telepszerű, a halászvállalatnak közepe; szilárdabb alkotmányú halászkunyhóval, bálazóval, sózó-, mosó-helylyel, a fölös hálók terítő karózatával, szóval a halászmesterség minden czók-mókjával.

És ez a hasítótanya messze környékre árasztja lételének hírét! Nem is a szem, nem is a fül, hanem az ember orra az, a mely már messze távolból megérzi.

Mikor a szem megpillantja a hasítóhelyet s a fülhöz ér a hasító asszony s leánysereg locsogása is, akkoron a finnyásabb orr ki tudja hányszor fintorodott el már a rothadó halak bűzétől s a rotyogó halzsírüst gőzétől; még a halászember is úgy mondja, hogy «érzik a hasítótanya».

A halhasítás roppant mocskos egy mesterség; ebben fölötte áll még a timárságnak is. A halak nyálkája ezerszeres rétegben egymásra szárad s mindent ellep, a mihez a hal teste, a hasító keze hozzányúl; asztal, kosár, kád, késnyél, a hasítók keze, kötënye barna kéreggel van bevonva, a melybe a hal pénze beleszárad. S már e kéreg is erős bűzöket fejt ki, a melyek a száradó halak, az elszórt apróság s a halzsírüst gőzével, bűzével összeházasodva, oly légkört teremtenek, a mely a purgatórium illető osztályában is megtenné puhító hatását még a legmegrögzöttebb lelkekre is.

De nagy a megszokás hatalma.

A hasítók vidám serege úgy van avval a levegővel, mint a dohánygyárak népsége a dohány porával: oda se neki! Avval a fáradságot nem ismerő serénységgel, mely a halászat egész mesterségét jellemzi, s a mely a hal természetének egészétől ered, hogy t. i. élő állapotban fürge, holt állapotban könnyen, gyorsan megromlik — mondom, avval a serénységgel nekiáll a legnagyobb halrakásnak is — hasít és hasít, a mig csak az utolsó darabot föl nem hasította s csak akkor pihen meg, mikor már látja, hogy a sózás javában járja, a megromlás veszedelme evvel ki van zárva.

A hasítókunyhó legtöbbször olyan, mint egy derék magyar háznak a nádfedele; elnyúlik benne a hasítóasztal, a melyre a halat a kasból rádöntik; a padkákra telepedik asszony, leány; fenkővel megélesíti a kést, a hüvelyk- és mutatóujjat körültekeri rongygyal s kezdi a hasítást.

A legügyesebb hasítás az, a melyet tiszamelléki asszonyok a Balaton némely hasítótanyáján gyakorolnak: a hegyes kést belédöfi a hal nyakszirtjén úgy, hogy a hegye a hugygyón jön ki s éllel a hátnak áll, melyet legott kihasít a farkkal együtt; ekkor hasra állítja a halat s a kés éles, alsó fokával hosszában ketté vágja a fejét; a hal két felét ekként csak a hasbőr tartja össze s így akasztják vagy terítik a zsidóutczára, a belső részszel kifelé.

De a terítésig még más dolog is van vele; a kihányt beleket előbb rakásra, aztán üstbe gyűjtik; a kihasított halak kasba, innen mosogatókádba kerülnek, hol kis lányok apró, éles czírokcsutakkal tisztára mosogatják; innen ismét kasban viszik a sózó asztalra, hol asszonyok derekasan sóznak; kádba vetik a besózott halakat s a mikor a só megszívta az egészet, ismét kasokba rakják s viszik teríteni, hagyják száradni. Azután az asszonyoknak közös a sorsuk a szegény dohánykukáséval.

Valamint ez gondosan szemmel tartja az ég boltozatának keletkező, foszló felhőit, a szelek járását, a pók szövését, a szúnyogsereg tánczát, hogy idejekorán tudhassa meg az időjárás változását, azonképen van a halterítő asszonynépség is; — a kukás leszedi s behordja a dohányt, mihelyt az eső csak közeledik, s ugyanezt teszi a halterítő asszony a halakkal.

Leszedi éjszakára, kiteríti reggel; leszedi eső előtt, kiteríti eső után azt az ezernyi ezer halat, hogy kiszáradjon.

A mint a hal kellőképen kiaszott, miként a dohánynál, úgy a halnál is következik a kötözés. A halat, két felét laposra terítve kötik össze, előbb apróbb kötésbe, utóbb ezeket nagyba, ú. n. bálokba, a melyek — ha van — bálazóba — t. i. rakodó kunyhóba kerülnek, vagy — legtöbbször — a hasítótanyán helyeztetnek el, a hol ülő-, sőt még hálóhelynek is használják addig, míg vevőjük akad, vagy a szerződéses szállító el nem viszi.

Képünk egy dunamelléki hasítóhely környékét ábrázolja. A kunyhóban hasítanak, a kunyhó mellett mosogatnak, terítenek; terítő karózatán szárad a fölös öregháló, míg a távolban a tanyavetés foly: a laptáros keményen fogja a maga apacscsát, a mester hányja a hálót, a legénység evedzésben, még pedig épen kanyarodófélben van.

A hasítótanya világa is apadóban van manapság; mert ha van mesterség, mely maga alatt vágja a fát, úgy a sóshal mestersége mai alakjában csakugyan az.

Mind apróbb szemre kötik a hálót, hogy még azt az istenadta ujjnyi keszeget, süllőt, pontyot, csukát, őnhalat is a szárazra kerítse, az olyat is, melyet hasítani sem lehet. Hát mit csinál vele? Beveti a kihányt belekkel együtt az üstbe s tüzet gyujt alája, azután a kavaróval apróra töri; — főzi — főzi, a felszálló zsírt pléh vagy kagyló szedővel leszedi; ez a halzsír.

Hát ezt csinálja az aprósággal s bámul, panaszkodik, hogy a nagy hal egyre ritkúl; mintha nem tudná, hogy a ki minden csirkét megöl, nem lesz annak se tyúkja, se kakasa, se tojása.

S úgy, a mint a sóshal mestersége silányúl, elfogy vele a halásznótát termő kövér televény is s ha járja, legfeljebb ez járja:

Hej halászok, halászok!
Mit fogott a hálótok?
Nem fogott az egyebet,
Csak egy hitvány keszeget!

A ZSIDÓ-UTCZA TÁJA.

Duna.

XI. A KISHALÁSZ.

Képpel.

Kuttyogatós, fenekes, keczés, varsás — a halászseregnek ezek adják zömét. Akad köztük szép számmal valóságos halászati ezermester, ki minden szerszámhoz ért; — nemcsak a szerszám járásához, hanem készítéséhez is.

Évszak, sőt még felhőjárás szerint is más-más szerszámmal dolgozik; néha valamennyivel egyszerre, úgy, hogy összeáll társakkal, velük sürög ernyedetlenül. Üres kézzel sohasem tér haza; ha egyéb nem, egy kis «sütő» csak akad, a melyet halászné asszonyom lisztben meghemperget s kevés zsírra vetve, ropogósra kiránt.

Az imbolygó lélekvesztő az ő járóműve, a melyen mindent el tud rakni, a melybe belénőtt; állva, ülve úgy el van rajta, hogy meg sem billen. S a kutatónak ez a szerszámmal megrakott lélekvesztő valóságos kincses láda.

A tat mellett sajátságos kövek rakása nagyság szerint elrendezve hever; legalján a legnagyobb; némelyike fülszerűen ki van lyukasztva, némelyike árkos; némelyike nem is kő, csak a gyűjtőneve az, mert voltaképen téglából van kiformálva, vagy valami fazekas mondvacsinálmánya. Pallókő, mederkő, végkő, böncső, fejkő, horogkövécs az ő becsületes nevök s egytől-egyig a fenékhorgon szolgálnak. A ki az ősrégészek ásoványait ismeri, azt e kövek meglepik, mert szakasztott olyanok, mint azok, a melyek a történet előtti korszakból eredve, rég eltemetett emberi lakok vagy tanyák romjaiból kerülnek elő.

A tat mögött, a lélekvesztő farában, csiriptetőbe szedve s fejmadzaggal ellátva hever a 80—120 szemű fenékhorog; inát, patonyját vagy pekléjét halász orsója fonta, viszálója sodrotta, horgát magyar kovács kalapálta; tőszomszédja ennek a katka vagy fentő, ágasbogas kereső szerszám, mely azt vallhatja magáról, hogy a legősibb czölöp-

építményesek hasonló szerszámjával egy rangban áll; és hever ottan még a kuttyogató, buttyogató vagy puttyogató is «csikóláb» formára kifaragva; s bár milyen legyen az ő egyszerűsége, a halászfurfangok között mégis ezt illeti meg a legelső hely.

Ez a szerszám rendesen ott van a lélekvesztőben; a többi alkalmi ú. m. a kuszakecze csontos inával, a hosszukecze farkakövével, a marázsaháló, kerítő-, mét-, gyérháló, a szárnyasvarsa, a pícze és a tapogató.

És igaz, még egy! Mikor az a fenekes Szeged néhai várhelyén kiköt s kirakodik halával, odaveti ködmönét a tat mögé s a ködmön estében hangot csal ki a czók-mókból: a «pörgettyű» szólal meg, eszünkbe juttatva a kolomp szava után induló nyájat.

Kuttyogató halász. Tisza.

Hát vajjon mit keres az a kolomp halászember szerszámja közt? Mikor a fenékhorgot elvetette, kikarózza a partra s a hajlékony karó hegyébe köti a kis kolompot vagyis halásznyelven «pörgettyűt»; s mikor a harcsa a horgon rajtavesztett, bizony rángatja az inat, az ín a karót, a karó a pörgettyűt — a pörgettyű szava pedig a halászt, ki ott hasal a part füvében, bízva abba, a mit a mai világ koczamagyarsága «önjelzőnek» nevezne.

A horoggal járó kishalász a legjobb harcsahalász; — derék harcsát fogni, az neki szenvedélye; s ezért alig is lesi a nyári áradás jelentkezését, hogy a kuttyogatóval vízre szállhasson.

A halászás e módjában rejlik a halászmesterség andalító eleme.

Mikor Tiszán, Dunán a nyári áradat bekövetkezik, indúl a harcsa s a hány kishalász csak van, az alkonyat a vizen találja; fel van készülve az erős kuttyogató horoggal, a kuttyogatóval, apró keszeggel, kecskebékával s várja az éjszakának bekövetkezését, mert — kivált a szegedi — azt tartja a harcsáról, hogy még a holdvilágot sem szereti, «a sötétség vezeti nagy éczczakán.»

Tehát csak a gönczölszekér meg a fiastyúk szelid fényénél foly a kuttyogatás.

A halász fölhalazza vagy megbékázza kettős horgát s beereszti a víz mélyébe, előveszi a kuttyogatót, talpával megüti a vizet — a csobbanás és a «kuty» elhangzik.

Innen is kuty-kuty — amonnan is, mindenfelől is szól, akár a tűzeshasú béka méla «unk» szólama; s ez oly andalító, mint a kis őszitücsök pirregése enyhe őszi éjszakán.

XII. HALEBÉD.

Halászaton, úgy a bokorban járó, mint a kishalász is, kizárólag hallal él; otthonról csak kenyeret, hagymát, sót és paprikát viszen, külön hófehérre mosott vászonkendőbe — népiesen «tarisznyába-való» — vagy vászontarisznyába kötve; a többi a halász-szerencse dolga.

Ilyenkor kétféle készítési mód járja: a «halászlé» — sok helyen «halpaprikás — és a nyárson sült hal.

Igen természetes, hogy a bogrács sohasem hiányzik.

Azt hinné valaki, hogy ez nagyon egyszerű dolog: tüzet rakni s vagy megfőzni, vagy megsütni a halat; és avval vége.

Jaj, de a közönséges sütés-főzés és a halász sütése-főzése közt van akkora különbség, mint a reggeli csöndes mise és a fényes nagy mise között: «nem elég ahhoz a tudomány, ész kell ahhoz!»

Legelőször is tudni kell a víz tulajdonságát; azután az alkalmatos halnak az arányát, azután a megtisztítást, azután a darabolást, az egyforma megszíjjalást, azután a só mennyiségét, azután a hagymáét, paprikáét — hát még a tűz igazgatását, a sodrást — mert kavarni a világért sem szabad; s mindennek az azután-osztánnak a legfőbbjét: hogy mikor van készen az a halászlé, — miről lehet ezt megtudni?

A jó halász-szakácsnak parthosszában hire van s a halászlé jóságáért versenyez folyómenti falu, város; mindenik a magáét mondja «világhírűnek.»

«Nagy sor az, tekintetes uram!» mondta nekem nem egy híres halászszakács.

Abban az egyben megegyeznek Tisza-Duna halászai, hogy a legjobb összeállítás — ha halászléről van szó — ez: sok kecsege, elég ponty és egy kevés harcsa.

De már a többiben roppant eltérők. Az igazi szegedinek olyan

sűrű, piros a leve, mint a legdühösebb bikának a vére s jaj annak a külföldinek, paprikához nem szokott idegennek, a ki csak meg is érinti az ajakát vele: azt hiszi, hogy a pokol örök tüze sütötte meg — ha pedig nyelt belőle, akkor földhöz vágja a köhögés, azután korsószámra önti magába a vizet, hogy azt a purgatóriumot eloltsa.

A balatonmelléki rengeteg hagymát használ, ritkára csinálja a levet s minthogy kecsegéje nincs, dévérkeszeget is aprít bele; csak módjával paprikáz.

A Komárom tájáról való a jól megválogatott, sok halra veti a súlyt s körülbelől leginkább találja el a hagymát és paprikát, természetesen ezt is csak «igaz magyar ember szájaize szerint»; mert a leghiresebb komáromi halász még is csak azon mulatott legjobban, hogy «a nímet fújja, fújja — már meg is aludt a zsír s még is csak fújja, mer hát azt hiszi az istenadta, hogy forró, pedig csak paprikás.»

A halászkunyhóban szolgafára akasztják a bográcsot; a szolgafa pedig a kunyhó szelemenjéről lecsüngő lánczhoz van erősítve; a szabadban a part alatt ég a tűz s a bogrács a part oldalába vert dorongon függ.

Mikor már azt gondolja az a szakács, hogy megfőtt, leemeli a bográcsot a tűzről s nyomban reálapítja tenyerét a bogrács fenekére: ha állhatja a kéz, akkor készen van; ha nem állhatja, akkor még főzni kell. A komáromi mindig «tálal» s «ez se kicsi dolog ám».

A szépen megszíjjalt s el nem főtt darabokat a tetejébe rendezi el, a mi elfőtt, az alája kerül s utoljára reátölti a levét.

A legszebb az, hogy a szabadban a mikor a szakács «megjelentette» a bokor fejének, hogy tálalva van — mindig a gyepen —, akkor az öreg körülnéz s ha magaszőrű ember van közelében, megüzeni az ifjabb legénynyel, hogy «legyen része benne», ha pedig úri ember, akkor az üzenet az, hogy «ha nem vetné meg szegénységünket, szívesen látjuk egy kanál jó halászlére.»

Ez a főzés.

A sütés se kicsiség ám; sokféle annak a módja. Néhol kizárólagosan a nád tüze mellett történik, a melytől a silányabb keszegek sajátos, igen kellemes füstzamatot kapnak; — rendesen «hajában» sütik, t. i. csak kivetik a belét, megmossák, megsózzák, a tűzre hányják s mikor már jól megsült, úgy tisztogatják mint a burgonyát; de

mikor a bokor kitesz magáért, akkor derék pontyot, a dévérkeszeg nagyját süti akként, hogy jó parázs-tűz mellé, álló nyársra — mely néha ágas is — hosszában ketté hasítva tűzi a földbe s megforgatja. És mindig a vendég az. a kinek a legszebbje jut; rendszerint egy kisebb süllő, külön nyárson; ezt a bokor eleje maga szíjjalta, maga sütötte meg s azután avval az igaz magyar jóindulattal és szivességgel nyújtja a vendégnek.

El sem is felejtem teljes világéletemben azt a berettyómenti halebédet, mikor vezető, ajánlás nélkül — csakúgy vaktában — neki mentem a folyómelléknek s messze minden lakott helytől, egy holt ág mellett rátaláltam két földhöz ragadt szegény halászemberre, kik ott kínlódtak a vejsze körül. Kikérdeztem, apróra megnéztem mindenüket — ők pedig ott a szűz gyepen megvendégeltek, «mert látjuk, — úgy mond — hogy az úr megbecsüli a halászember dolgát.» Igaz, hogy nem volt annak a lének sava-borsa; de megszaporította s megfűszerezte az a magyaros szívesség, a melyre még ma is oly jól esik reágondolnom.

XIII. HÁLÓÁLLÍTÁS.

A hálóállítás a halászélet legfontosabb mozzanatai közé tartozik. És minthogy valóban roppant nagy és terhes munkának a koronája, van ünnepies színe, legalább is olyan, mint az aratók bevonulásának, a kukoriczafosztásnak, vagy a befejező fonókának.

Természetes, hogy ez csak az öreghálóra vonatkozik, mert ezt, terjedelme miatt másképen, mint munkafelosztással legyőzni nem lehet.

A tihanyiak itt is elől járnak, mert az inak és húzókötelek kivételével — a melyek rendesen Veszprém kötélverőitől valók — az a hetven ölnyi hálótest, a zsák, vagy helyesebben káta, kilencz dugásával együtt, a tihanyi férfi- és asszonynépség kezemunkája, még pedig a kender vetésétől a hálóállításig, vagyis az utolsó fonalig mind.

Az asszony veti, nyüvi, áztatja, tilolja, gerebenezi a kendert s a hosszú téli estéken addig fonogat, míg felgyűlik az a rengeteg fonal, a melyet ilyen háló megemészt.

A mint a fonás halad, a bokor tíz embere se rest; megállapítják a szemnagyságot és azt, hogy hány szem legyen a szélesség; egyformára faragják a börczöt s azután kiki beléfog a maga részébe, megköti a hálónak egy tizedét és egy dugást, vagy annak egy részét. Ezt a munkát kiki a maga házánál végzi el.

A midőn a részek elkészültek, kitűzik az állítás napját; a hely mindig a bokor elejének a háza.

Erre a napra felkészül a bokor asszonya egy jó halebédre; örül a gyermekek raja, mert sokat várhat a szemnek,— de a szájnak valót is.

A mikor a bokor felgyülekezik, már akkoron le van verve az állítófa, a pálhák — gyékények — a kövekkel együtt el vannak rendezve; az inak azonképen, mint nem kevésbbé az állítótűk is — nagy hálókötőtűk — jól meghányva fonallal.

Az egészet nagy tanácskozmány előzi meg, mert meg kell határozni: kinek a része melyik szárnyra jön, ennek melyik darabját fogja képezni; a dugások hogyan következnek, ki dolgozik a kátán, ki a szárnyakon, és sok más fontos kérdés. Természetes, hogy a vének nézete dönt, mert azok már sokat állítottak s igen jól tudják, mi teszi a hálót borítóvá.

Azután hozzáfognak jó kedvvel; tréfás szó szárnyal erre-amarra; betekint a szomszédság, a bokorbeliek családja; vígan költik el az ebédet s amikor az állítás készen van, következik az áldomás minden kicsapongás nélkül.

A komáromiaknál nagy sor az ín ólmozása; mert itt már nem élnek hálókővel, hanem ólomkarikával. A kellő formába öntött karikaanyagot az ügyes halász az ólmozó kalapácsnak két ütésével veri rá az ínra, úgy hogy szilárdan áll. Ez biztos kezet, nagy gyakorlatot kíván s a mig az ifjabb halász ezt megszerzi, nagy pénzt fordít birságra, mert a két ütésen felül szükséges minden egyes ütésért, melynek a neve «viczeütés», egy pint bor a birság.

Föltehető, hogy régibb időkben hálóállításkor termett a halásznóta, tréfás vers, köszöntő, mert halebéddel járt, s a birság-bor jó kedvet csinált. Ám a halászat fénykora lejárt, a munka megnehezült; vele az élet is s mind a kettő elnyomta azt a kedvet, a melyből a népszellem gyöngyei fakadnak.

XIV. SZÉKELY HALÁSZOK.

Két képpel.

Ha Európa nyugoti műveltsége hatalmas pőröly, Magyarország pedig a művelődés ékje, melyet az a pőröly az elmaradt Kelet népei közé üt és tuszkol, akkor a székelység az éknek aczélos éle, melynek szívósságától függ, hogy meg ne csorbúljon s vele és általa a művelődés hódító áramlata csorbát ne szenvedjen.

Elhelyezkedett a székely, részben a magyar elhelyezkedési törvény ellenében is, erdőborította bérczek szűk, köves völgyébe. Mondják, hogy a honfoglaló magyarság a székelyt már mai telepein találta; lehet hún, lehet avar maradvány, mely gátat talált üldöztetésének, megvonúlt; — az eldöntés nem e könyv tiszte; de az bizonyos, hogy a magyarsággal eredetileg egy tőből fakadt s még bizonyosabb, hogy nélküle — többek között — a halászat műnyelvét kifejteni nem lehetne, mert egyedűl a székely lakik pisztrángos, pérhalas vizek mentén, egyedül ő halászsza a nemes halat ősi magyar mód szerint s így egyedűl ő az, a ki a pisztrángos, pérhalas vízből fakadó magyar mesterszóval él.

A magyarság lassú folyásu, harcsás, pontyos, kecsegés, süllős vizek partján, tóságok körűl lakik s csak az ezeknek megfelelő mesterszavakkal él; a magyar felföld pisztrángos vízmellékét tótság, németség lepi el; a magyarság csak a széleket éri, s ott mesterszava ingatag vagy idegen ízű; — így is úgy is hasznavehetetlen.

Hogy hol kezdődik az igazi székely halászat, azt legjobban mondja az a tréfásan-csípős közmondás, mely Székely-Keresztúr körül közszájon forog s így hangzik:

«Bögözön felül a harcsa és a mágnás meg nem él.» Ez a Bögöz egy kis székely falu; azon túl a Küküllő vize kicsiny, a föld sovány — — — —

A vizek a tisztaságtól megcsillámlanak; sietnek, esnek. A hol sietnek, megcsördülnek a meder kövén — ez a «suga» — súg a patak vize! A hol esnek, ott vájnak — ez a «göbe» — «gübű» vagy «göbő», melynek sekélyedő szélén lengő hullámot vetnek a vizek — ez a víz «lengje».

Itt vág a pisztráng a «harogra«, itt villan a pérhal ezüstös oldala, nyüzsög az apróka, fürge «cselle», siklik kő alól kő alá a vastagfejű «botos kölönte», kapkod a légy után a «lógga», kigyódzik az «ingola», míg a kevés tavas helyen megél a «kándró», a «géb» s ismét a patak csöndesebb folyású, iszaposabb helyén a «sármászó szaka».

És itt mesterkedik azután a szemes «góbé» az ő «tollas harogjával», a melylyel csúffá teszi az ángolt «mesterséges legyeire» épített egész tudományával együtt.

Őszi éjszakán fölkeresi a patakot, kezében a szigony, hátán a «világló», vagy tarisznyájában a «tidó»; meggyujtja az egyiket, mely vékonyra hasgatott fenyőfából, vagy a másikat, mely a nyirfa zsiros kérgéből való, bevilágít a patakba, hol a pisztráng ívik s biztos szemmel, biztos kézzel az a szigony épen nyakszirten éri a nemes halat.

A hol a Küküllő kiszélesedik s lassúbb, mélyebb a vize is, ott a székely, kivált «csigolyás» és «padmalyos» helyeken, beveti a «rokolyahálót», mely távol keletnek ősrégi hálószerszáma s alkalmasint a könyvek könyvének «amphiblestron»-ja, bizonyos pedig róla, hogy a Kaszpi tengert halászó persák és tatárok kezén ma is található.*

A hol a folyás összeszorúl, ott leginkább a «böcsőháló» járja.

A «harog» ideje lejár s a szigonyé még nem érkezett meg; ilyenkor két góbé szövetségre lép s eljár «gübűlni», azaz: a gübűből a gübűlő rúddal a halat a «farszákhálóba» — mely itt-ott «ráncziháló» nevet is visel — kergetni. A hálós elállja a «gübő» vagy «göbe» kifolyását, a rudas meghajtja a «göbét» úgy, hogy a «gübűlő rúddal» a kövek közé és alá szurkál.

A «súgán» vagy «súgón» végig járatja a tükrös «vezető» vagy

* Lásd a történelmi részt és a «Pöndörös»-t. Benecke leirásából következtetve, keleti és nyugoti Poroszországban is megvan.

«marázsahálót» ; a hol pedig az összefutót vagy «kétköz»-t alkalmazza, «kerítőszigonynyal» dolgozik s előveszi az «őrökkel» felszerelt «leshálót» is.

E kis, futó leírás mesterszavai talán eléggé bizonyítják, hogy itt valóban magyar halászattal s ügyes halászó néppel van dolgunk.

De igazság szerint meg kell említeni azt is, hogy a székelység nemcsak ügyes, hanem irtó halász is. Nem rossz indulatból, nem tudatosan, hanem régi, rossz szokás révén — bizony irtó és kegyetlen ő!

A «czége», a «duga», a «méregfű», az oltatlan mész a hal irtásnak szokásos s általánosan elterjedett módjai; irtók és kegyetlenek azért, mert a hal apraja-nagyja beléjök pusztúl. Alkalmazásuk a maga helyén pontosan meg van írva.

Most forduljunk képünkhöz, mely a «világló»-val űzött éjjeli pisztránghalászatot ábrázolja vadregényes, sziklás fenyves tájon, melyben Csik-Gyergyó havasvilága oly igen gazdag.

A világlóval való pisztránghalászatnak egyik főhelye a Gyergyóban van; oly vidék ez, mely világrészünk vadregényes tájai között az igazi «hamupipőke».

Igen, hamupipőke ez a táj! Rónája — igaz — csak egy kis medencze, telve falvakkal, városokkal, melyeket a szemnek egy pillantása mind meglát: de ez a kis medencze úgy fekszik hegyalkotta környékén, mint a pacsirtamadár meleg fészke a búzakalászok árnyékában. Igaz, hogy hegysége nem nyúlik fel az örök hó színtájáig: de csúcsainak vonalzata a lágyságot és merészséget párosítja; szakadékai föltárják az anyaföld méhét az alsó Júra színéig s a szorosokon át vágtató, bukó, majd csörgedező, súgó, majd dübörgő patakba letekint az Ammón csiga, a Terebratula kagyló: rég letünt korszakok megkövesedett emlékei — oly régi korszakoké, a melyekre emberi időszámítás nem is alkalmazható.

Az Öcsémtető, Tarkő, Egyeskő, Nagy-Hagymás, Csofronka és Vöröskő a mészsziklák legszebbjei közé tartoznak; mintha a hegység agyarai, őrlőfogai volnának, csúcsaik, sorozataik úgy emelkednek ki a fenyves — részben már gyalogfenyő — öve fölé; e sziklafalazatok párkányain a havasi tájak igazi gyopárja nyitogatja fehér, bolyhos csillagvirágát, míg fenn a magasban — sokszor az alantjáró felhő fölé emel-

kedve — a levegőég legmerészebb szárnyas rablója, a szakálas saskeselyű kering.

A fenyvet termő övben fölszáll a mogyorószajkó a fenyő legcsúcsára — mintha ülőhelye merészségével gúnyt kiáltana a fenyő tövén kaparászó «magyaró-tyúkra» s az ágazat sűrűjében bujkáló hegyes-bóbitájú havasi czinegére.

A hol a sziklafalazat a legmeredekebb, sőt áthajló, ott kúszik rajta félig nyitott szárnynyal a hajnalmadár — a szárnytakaró tollak piros színéről így nevezve; finom, hosszú, könnyedén lefelé hajló csőrével az ősszikla minden repedését fürkészve, mindig fölfelé törekszik s tetőt érve, könnyedén lebegő kanyarodással a szikla alján terem, hogy a kúszást újra kezdhesse.

A tisztáson serczeg-perczeg a havasi sáskavilág sokasága, közte a Pezotettix, mely a havasok legmagasabb csúcsain is otthon érzi magát. S ha a vihar rést tört az erdőségbe, a korhadó szálak mentén a verőfény rásüt a beri vipera karikába szedett, tarka testére.

Az érintetlen rengetegben még maig is nesztelen, ovatos léptekkel jár a hiúz, czammog a «toportyán féreg» málnásról málnásra. — A művelődés elől futó dúvadak maradványai ezek; méltó társuk, a hatalmas bölény, utolsó erdélyi ivadéka is e tájakon számolt be bőrével.

Mikor nyárszakán az ég háborog, a förgeteg hirnöke, a köd kavarogva vonul csúcsról csúcsra, nyomában jár a terhes felhő, melynek méhéből villámra villám czikázik, dörgésre dörgés következik, kiszólítva a Csalhó, a Kelemenhavas távol viszhangját s mintegy nekidühödve, valahányszor a Taszópatak csodálatos kőmedre fölött vonul el. E köves völgyben szerte hevernek a szarukő hatalmas tömbjei, melyekről visszapattan a legjobb aczély pőröly — oly keményck — s a melyek mintegy harczba vonják a villámot. A mikor az ég megzendül, a völgyből megfutamodik minden élőlény, a mely csak teheti; tudata, ösztöne hajtja, mert a villám a fekete köveken adja ki a mérgét.

Erdély tűzhányó korszaka, mely a Hargita hegylánczát teremtette, itt, e tájon ostromolta utoljára a földkérgét s ez az ostrom oly hatalmas volt, hogy összevissza törte, szakította a már megülepedett hegységet.

Igy készül az igazi vadregenyes táj.

SZÉKELY SZIGONYOSOK.
Békás-szoros.

A sziklavilág e valóságos rengetegéből, kivált a keletfelé kitörő vizek a legvadabb sziklaszorosokon át vájják medröket; sziklatömbökön, párkányokon, bedöntött fák korhadó testén ezerszeresen megtörve, messze kell haladniok, míg a Békásszorosból kiérve, folyásuk valamiképen megnyugszik.

Ezeknek a vizeknek halászgyöngye a Gyilkostó, keletkezésének, kifolyásának egész csodarendszerével együtt.

E század második évtizedében a Békáspatak, mely a Maros-Olt vízválasztóján a Belkény nyereg táján ered s az Olt rendszeréhez tartozik, még mint patak csörtetett a Gyilkoskő és Suchard aljáig, hol az Entrekje (kövek köze) sziklaszoros tévesztőjén át folytatta útját; de ez időtájban a hegyoldal megmozdúlt s nagy zuhanással betemette a patak útját.

A Békáspataknak föl kellett venni a harczot az óriási akadálylyal; — föl is vette s fölségesen győzött.

A forrás szünet nélkül, folyton küldte le a vizeket mindaddig, a míg tóvá nem dagadtak s végre meghágták azt az akadályt; ekkor átbuktak rajta, hogy a Békásszoros útvesztőin tovább nyargalhassanak.

És ez az új tó víztömegével a hegyoldal alsó lejtőjének erdejét is elnyelte. A fenyvek éveken át küzködtek a szokatlan, természetök ellenére való új állapottal, azután meghaltak; — a tűk leperegtek, leáztak; a vízből kiálló csúcsokról levált a kéreg s a tó csapkodó hulláma, eső, vihar és verőfény elvégezték a fehérítést; — e kifehérített fenyőcsúcsok, ágak úgy emelkednek ki a tó sötétzöld színéből, mint valami panaszos csontvázak; — mintha keseregve nyujtanák karjaikat az ég felé, mely kegyetlen sorsra kárhoztatta őket.

A tavasz, az ősz vonuló madárseregei, a hegységen való átkeltökben megörülhettek az új alkalomnak; a vadruczák le is csaptak pihenőre; nádas helyről jöve, tollaik között elhozták a nád magvát, itt felejtették s a tó megkapta nádkoszorúját.

De megváltozott a víz élete is; kivált halak dolgában. A patak üldözött, fürge pisztrángja, mely a göbék lengjében alig arasznyira nőhetett, bevette magát a tóba, a hol se szigony, se háló nem érhette el s a hol a rovarseregek fejlődése nagyot gyarapodott; néhány év mulva már két kilogrammos derék- vagy fajhal vágott

mindenféle lény felé, mely halélelemnek bevált; késő őszszel, ívás idején, az alsó Békás pisztrángjai a tavon át vették útjokat a lakodalmas hely felé s igaz pisztrángmódra szökve hágtak esésről esésre, míg a kellő helyre jutottak. A kikelt ifjú ivadék a tó szélein, hinárosaiban jó tanyára akadt.

A pisztráng felszaporodott s a székely furfangos, leleményes esze utána járt; törte magát, míg czélt ért: beállította a patak beszakadásánál a marázsahálót, az egyetlen halászszerszámot, mely ott alkalmazható volt; kikötötte a kiaszott ágra a megférgelt horgot; ívás idején pedig megküzdött a Békaszoros száz bajával, mely éjnek évadján ezerszeresen az.

Képünk a Békaszorosba vezeti az olvasót.

Az egyik góbé meggyújtotta a világlót s kőről-kőre hágva azon van, hogy társának jól világítson; a másik azon csizmásan meglábolja a vizet, a szigonyt sujtásra készen tartja.

Az éj koromsötétjében, mely a mélységes szorosban mintegy meg van sűrűsödve s a melyet a fenyőerdő komorsága is növel, a világlóval való halászat a legsajátságosabb képek közé tartozik s azt, a ki a valódi vadregényes jeleneteknek barátja, teljesen ki is elégíti.

A világló fénye, mint valami nagy fénybogár kalandozik a csörtető, zúgó patak fölött; fényköre csak olyan, mint a hold udvara, hiába birkózik a szoros falaival, fenyveivel: nem bírja meghágni, bevilágítani. Majd alantosan lobog, majd fölemelkedik, majd el-eltünik egy-egy kiugró sarok mögött, majd előbukkan s a midőn fénye az elszenesedés miatt megfogy, a góbé odavágja sziklához, törzshöz; az égő üszök, ezernyi szikra szerteröpül, mintha az égbolton fénylő, pislogó fiastyúkot valamely óriás szétrebbentette volna.

S ha holdvilágos az éj, a fény játéka leírhatatlanúl szép látomány.

A hold szelíd fénye végig rezeg a tó tükrén, megvilágítja az oltárszerű Gyilkoskövet; az erdő föle tündéries, halavány fényben fürdik, mely minden vonalat meglágyít, elenyésztet; belopódzik a fény a sziklaközbe is s míg egyik oldalát beragyogja, a másik a legtökéletesebb éjbe borúl; a hová pedig a hold sugara még sohasem, vagy csak pillanatokra tekintett be, ott járja boszorkánytánczát a szigonyos székely világlója, tidója — — —.

A szigony egyáltalában kedvelt szerszáma a székely halásznak s a

horoggal egyetemben, leginkább kielégíti halászösztönét, mert a székely barátja a sportszerű izgalomnak.

A kerítőszigony télszakán a malomzúgókban járja. Mire a zúgó jól megkérgesedett, a malomkerék hosszú, hegyes, fénylő és megcsendülő jégcsapok közt forog, a székely előkeresi szigonyát. Szakáit jól kihegyezi s első dolga, hogy örökös társával, a fejszével, derék léket vágjon a zúgó jegébe; azután nekiáll s tisztára söpri a jég színét, hogy átlátszó legyen. Mire ez megvan, a lék tájára zekét terít a jégre, egy másik zekét pedig úgy ráhúz a fejére, hogy tubust alkosson; ekkor lehasal a lék szélére s letekint a mélybe. Jól tudja, hogy a ki a víz fenekére akar látni, tartsa távol az oldalról beözönlő világosságot; ezért van az a zeke azon a kemény székely búbon.

Az a zeke pedig, a mely a jégre van dobva, a hal életmódjáról szóló ismeret rendkívüli finomságára vall. Arra van építve, hogy a hal ismeri a víz táját, a hol él és épen azért minden új, szokatlan jelenségre figyel: megáll s csak azután menekül, ha előbb nem «térítgeti» — székelyesen fejezve ki a kerülgetést — azt az újságot. A halnak föltünik a jégre vetett zeke árnyéka is, megáll s épen ez az ő veszte: ekkor éri nyakszirten a lesekedő góbé kerítőszigonya.

Vessünk most másfelé is egy pillantást.

Az Olt két síkszerű medenczén halad; tekeregve, csavarogva, mintha meg akarná gyűjteni erejét a Rákosszoroson való áttörtetésre.

Barót táján már a harcsa a főhal s a kasza fokából kovácsolt nagy, füles harcsahorog, keszeggel fölhalazva a főszerszám, mely mellett roppant terjedelmű rokolyahálók vannak használatban.

És minthogy a Székelyföldnek nincsen kiállóbb köve, föltünőbb orma, mélyedése, a melyhez a nép élénk képzelődése mondát ne fűzött volna, a Rákosszorosnak is megvan a maga halászmondája.

Ott, a hol a Rákos szorosaiban a Függőkő orma meredez égfelé, az Olt folyása meglassúl; a víz nagy kanyarulatban forog s e nagy kanyargás egyes sodrain keletkeznek azok az apró, gyorsforgású tölcsérek, a melyek a hab foszlányát, a víz színén úszó levelet elnyelik. A folyó ezen a helyen, mint mondani szoktuk, feneketlen mélységű. Itt valamikor, a midőn a tengerszerű tavak vize kiszakadt, nagy zuhatagok lehettek, a melyek mély üreget vájtak.

Az Olt harcsahalásza azt regéli háza tűzhelyénél, vagy a vele tanyázó társainak, hogy itt él a halak királya, a koronás harcsa, melynek feje úgy ragyog, mint a távol kelet gyémántja, s a mely akkora hal, hogy bekapja az embert, mint a legyet.

Az bizonyos, hogy abban az örvényben java harcsák élnek, és ha megtörténik, hogy egy ilyen mázsás rabló alkonyat táján ráveti magát valamely pipáló keszegre s a lökés hevében feje kikerül a víz színe fölé, az esti nap sugara elpattan a síma, nyálkás, vizes fejről, melynek tükrözése ilyenkor lehet gyémántszerű is.

A Maros halászata leáldozott. A régi magyar tokhalászoknak híre veszni kezd, s Mihálczfalván oláhember veti a hálót. — — A Bethlen-tanoda táján «tyiszága» a keszeg neve annak a magyarnak a szájában, ki nyomorúlt, ronda kétköz-hálóval túrja a holtágak iszapját, pár czompóért, hitvány csukáért — tőszomszédjában azoknak a helyeknek, a hol hajdanában erdélyi főurak szakácsmesterei harmincz fajhoz tartozó magyar halat száz és nyolczvankilenczféle módon készítettek el s tálaltak az uraság asztalára . . . .

A pisztrángos-pérhalas vizek nemes hala hihetetlen módon megfogyatkozott; — konyhán, gazdaságban a hal semmi.

A hullámos Mezőségen, melyet mintha külön is a magyarságnak szánt volna a természet, fényesnevű ősök elszegényedett sarjai vágatnak nagyritkán asztalléket, kivonó léket az elhinárosodott hajdani piscinák jegébe; czigány feji ki a rothadó öreg háló kijáró kötelét; és úgy, a mint az idő, vele és benne a közömbösség halad, a magyarember helyére, termőföldön, tó vizén, jég hátán megtelepedik az oláh, ott rossz ekéjével, itt nádvejszéjével, télen, jéghátán a pergő horoggal kísértgeti a «jó szerencsét».

Mikor Hódos és Szarvastó táján a halmokat a hó elborítja s a hirhedt székely «nemere», az adriai «bóra» iker testvérének dermesztő fuvataga végig söpör a Mezőség halomvilágán: a tavak hatalmas jégkérget öltenek.

Trajanus császár állítólagos ivadéka ilyenkor előkeresi a mestergerendáról az ő drótból alkotott csukahorgait, melyek, egész szerkezetök szerint, minden emberi történetet messze megelőző korszakokba — a czölöpépítményekébe — vágnak vissza, rézpatonyt csavar reájuk s megmadzagolja; ezután fejére nyomja bozontos báránybőr

süvegét, hátára veszi a báránybőr bundát; bal kezében egy sajtár, jobbjában a fejsze és a szák; így indul a tó síma jegére, hogy az alkalmatos helyet kiszemelje.

Mikor már a helyben megállapodott, leveti a bundát, leteszi a sajtárt meg a szákot s nagy lomhán a nádas szélek felé indúl; ott nádat vág s hordja a bunda tájára; azután füzek tájára megy, a hol villás ágakat és sugár vesszőket vág; azután átczammog a gyékényesbe s abból is szerez egy jókora nyalábot.

Mindezeket a bunda tájára hordja. A nádból almot készít; előveszi a fejszét s az alom körül körben lékeket vág. Mire ez megvan, előveszi a villás ágacskákat s minden lék mellé kettőt-kettőt befagyaszt a bicsakkal vájt lyukba; ekkor viszatér az alomhoz, megtelepedik, a sugárvesszőkre hengerszerűen rákötözi a gyékényt s erre reátekeri a madzagot, vagyis a horog inát, melynek egyik vége a hengerhez van kötve, a másik szabadon lóg.

Az előbbre valókkal idáig haladva, fölveszi a sajtárt, vállára kapja a szákot s elballag a vejszéhez, a melyben ősz óta száz meg száz apró küszhal szorong, nyüzsög nagy boldogtalanságában, mindig eltévesztve a rést, a melyen menekülhetne. Oláhunk a szák hajtoványával betöri a vékony jégkérget; egy merítésre száz apróka hal viczkándozik a szákban; a kis boldogtalanokat bedönti a sajtárba, melyet előbb egy kicsit megmerített.

Erre ismét az alomhoz tér vissza; előveszi horgait; a rézpatonyt jobb keze mutató- és hüvelykujja fogja, balkezével pedig kimarkol a sajtárból egy kis halat, bedöfi hugygyójába a patonyt s végig nyársal a szegény küsz testén, míg a patony a hal száján ütődik ki; erre ráköti a patonyt a szabadon lógó zsinegre, odamegy a lékhez, ráhelyezi a gyékényhengert az ágas fácskákra s beereszti a felfűzött küszt a lékbe; mikor valamennyi lékkel készen van, előkeresi kurtaszárú agyagpipáját, megpiszkálja egy vékony nádvéggel, kiveri bagóját a tenyerére, elvegyíti egy kis friss kapadohánynyal, a melyet a kukoricza rengetegében titkon termesztett, keményre tölti a pipát s ekkor elérkezett a művelet sorozatának utolsóelőtti mozzanata, mely a következő: léket is vágott, fácskát is befagyasztott, vízben is járt a keze, drótot is fogott — hát kemény kérgét átjárta a hideg, már pedig a mi most következnék, ahhoz a meggémberedett ujj nem alkalmatos; az oláh

ezért szétveti a lábát, derekában előre hajlik, azután csapdossa karját-kezét a hóna alá; a jobbot balra, a balt jobbra s folytatja mindaddig, a míg csak meg nem érzi, hogy az ujjakból meghátrált vér újra kering bennök, hogy a meleg beállott.

Csak ekkor szedi elő a kis, korczrajáró bőrzacskót, a melyben aczél, kova, tapló szendereg; — csihol — hadonászik — csihol addig addig, míg a szikra fogott, s a tapló kékes füstje felszáll; ráteszi a taplót a kemény dohánytöltésre, leszorítja a kupakkal s mire igen határozott módon alkalmazta az ős nemzetségi, több érdekes nemzetiségnél is közdivatban levő zsebkendőt, végre magára kanyarítja a bundát, leül az alomra s a legtökéletesebb lelkinyugalommal várja a jó szerencsét.

Képünk ezt a pillanatot ábrázolja.

A fölnyársalt szegény küszhalak azalatt a jég alatt járják a halálos vergődést; mozdulataik mind lassúbbakká válnak; némelyik, melynek az a kegyetlen patony épen szívét járta át, már ki is szenvedett. — — Ekkor, mint az elhajított gerely, odavág a csuka az egyik küszhöz, bekapja széles szájába gereblye-fogai közé — nyeli, lenyeli s még azontúl is nyeli; erre is ránt, arra is ránt s ilyenkor a rézpatony megrecseg fogsorain; — és abban a buta csukaagyban fölébred a veszedelem tudata — megiramodik; természetes, hogy húzza a horog inát s minthogy ez a gyékényhengerre van rátekerve, a henger forogni kezd.

Oláhunk kivárta a jó szerencsét. — — —

Hej, de nagyot hanyatlott az erdélyi magyarság halászata azóta, a hogy nemes Galgóczi István uram megírta a Barcsaiak szakácskönyvét!

XV. A CZIGÁNYHALÁSZ.

Fáraó népe — a néprajz e nagy titka — nem hiányzik a vizek mellékén sem. Nyirettyűjével — színaranyért — bámulatba ejti világvárosok művelt közönségét; üstfoltozással megszolgálja — egy kis avaskáért — a falusi embert; jövendőt mond kártyából, a kéz vonalzatából; fogat húz, kuruzsol; de bármihez fogjon is, ügyeskedik benne. Ügyes a művészetig, élelmes a csalásig. Semmihez sem köti magát; se valláshoz, se társadalomhoz. Neki csak egy hűsége s egy barátsága van: hű az anyatermészethez, barátságot tart a szegénységgel; ezért éri be mindennel, otthon van mindenütt.

Leginkább ő tudja a helyét annak az ingnek, a melyet, a keleti rege szerint, a halálosan beteg királynak orvosai ajánlottak, t. i. a boldog ember ingének. Azt mondja a rege, hogy a midőn a király szolgái sok keresés után találtak egy embert, a ki boldognak vallotta magát s kincset igértek ingéért, hogy a beteg király meggyógyúlhasson, az a boldog ember bevallotta, hogy nincsen inge. — Épen az az ő boldogsága; — nem vehet el tőle senki semmit — — —

Nincsen az a vidra, a mely túltenne a czigányon a halászás — sokszor «halszerzés» — dolgában; mert hát az a hal mintha csak a czigány számára volna teremtve. Nem kell ahhoz se nagy tűz, se cserép, se semmi; egy csipetnyi só, egy maroknyi nádszál tűze, egy fanyárs és percz alatt kész a jó falat.

Szemügyre veszi a halászember csapását, járását-kelését, vejszehelyét, varsáját; kilesi a búbot, a melyet a nádon köt, hogy a csukahorog helyét biztosan felismerje — s ekkor· külön csapást csinál a nádason át; nem egyenesbe nyilik az, hanem rézsut, keskenyen, akár egy macskajáró; nyilását betűzdelt nádszálakkal takargatja el, oly ügyesen, hogy a bakjából való, kitanúlt halász sem veszi észre. És ekkor rájár a biztos prédára: nem fogja, hanem «szerzi» a halat a

halászember szerszámjából. Addig űzi, míg egyszer csak rajtaveszt s bekövetkezik a halászitélet napja; hát «eligazítják», ő meg kiállja, hogy nyomban más furfangon járjon az a czigányesze.

A miben a czigány remekel, az a horgászat, mert ennek főfeltétele senkinél sincsen meg annyira, mint épen nála: éhezik a halra és mindig ráér — soha sincsen sürgetős dolga.

Előkeríti az úton talált vásott patkószeget s olyan horgot kalapál belőle, a milyen épen kell; pedzővé teszi a kövön, azután kapar hozzá horogravaló csalit: gilisztát, lótetűt, csimazt; berakja ezt keserű lapúba, tutajnak akad egy kis kukoriczakóró, vagy egy ujjnyi gyékény — szóval nyújtja neki az anyatermészet minden czókmókját. Ekkor kiszemeli magának a partrészt, a hol egy kis forgó van s a mely megvédi a nap tüzdelésétől, vagy legnagyobb ellenségétől — a széltől is; azután addig vetegeti azt a horgot, a mig a zsinór-hal készen van.

Minden szerencsét avval a valóságos czigányvigyorgással fogad, a mikor hófehér foga kicsillan s hunyorgató szeme olyan fényt vet, mint a jókedvű Szent János-bogár.

Oly vidéken, a hol kevés a víz, silány a hal, elannyira, hogy a halászathoz gazdaember nem akad, ott egyedűl a czigány űzi a mesterséget; nem köti a dolgát nagy halhoz, mert tudja, hogy a kisujjnyi is megtölti a csuprot, ha elég van; és tudja azt is, hogy ha valami rossz pléhdarabon ropogósra pirítja, megeheti szárnyastúl, szálkástúl.

Oly vidékeken, a hol nagy a tóság, a rendes halász mellett ő is elfér az ő czigány czégéjével; ilyen helyen leginkább a kárászra és a czompóra — a nép szava szerint «czigányhalra» — jár, azért, mert ennek kevés a becsülete, de annál keményebb az élete, t. i. csak nedvesen tartva is, napokig elél. Evvel azután végig házalja a falut s az «eleven halnak» czigánykézből is akad vevője.

De megbirkózik ő a tél viszontagságaival is. Ő is tudja, hogy a hal nem lehet el levegő nélkül, hogy seregesen tódúl a lékhez s hogy ki lehet azt onnan kapni. Léket vág tehát — nem egyszer a kőkorszakbeli ember módja szerint, t. i. hegyes kővel — azután egy kis szalmát, töreket kerít, a melyet a lék mellé szór, hogy lekuczoroghasson s lábát valahogyan melegíthesse. Azután lesésre fogja a dolgot, készen tartva a fakanalat. Mikor az apró hal felgyülekezik s «pipálni kezd», azaz annyira fenjár, hogy orra megüti a víz szinét, akkor hirte-

CSUKÁZÓ OLÁH.
Mezőség.

len alája kanalaz s kiveti a jégre; ekkor megnyerte a dolgát, mert az apró halat horogra húzza, beereszti a jég alá: így fogja meg a csukát.

A czigányról ekkor csakugyan elmondható, hogy a jég hátán is megél.

Különösen pedig bizonyos, hogy egész halászatával ő áll legközelebb rég letünt korszakokhoz; mert neki a vadrózsa horgas tüskéje, a kökényé, a galagonyáé is «horog»; mester a természet adományainak alkalmazásában s csakúgy vigyorog, mikor az úri halász czifra szerszámjával nem boldogúl; igen, mert a czigány igen jól tudja, hogy a hal azon a szerszámon veszt rajta legbiztosabban, a mely legkevésbbé föltünő; hogy a legjobb súlyozó a patak köve, a legjobb tutaj a száraz ág vagy gyékény.

Ezért van az, hogy valahányszor halászik, biztosan «bekeszegel».

Nincs eredetibb kép, mint az, mikor a dádé lekuczorog a parton, kiveti a horgát, egy sereg boglyas rajkó pedig rátűzi bogár szemét a víz szinén úszó pedzőre; — a pedző megrándúl, a dádé kiveti a halat s az a szurtos had reá rohan, azután fűzfa ihanyra vetve, bebocsátja a halat a vízbe. — Csupa vigyorgó arcz, csupa czigánygyönyörűség.

XVI. AZ ORVHALÁSZ.

Ha a czigány a halászat mesterségében a vidrára emlékeztet, hasonlatot keresve az orvhalász számára, csak a nyest juthat eszünkbe s a mekkora a rokonság a czigány és orvhalász közt, akkora a nyesté a vidrához is; ez a hasonlat a találóbbak közé tartozik.

A nyest nappal nem mozdúl ki odvából; alszik, tehát ilyenkor ártatlan; de a mint a nap leáldozott s az első csillag felragyog az ég boltozatán, a nyest ébren van, rabolni, fojtogatni indul. Az a hosszú test hajlékony és rugalmas, befér a résen is; a láb nesztelenűl lép, biztosan megtapad a legkeskenyebb ágon is; az orr fínom, a szem biztos, a fog rettenetes; az a nyestagy pedig tele van kegyetlenséggel, az öldöklés féktelen ösztönével. Nem annyit öl, a mennyit megemészthet, hanem mindent megöl, a mit megölhet.

Szakasztott ilyen az orvhalász is.

Napközben a faluban «csöndes, jóravaló állampolgár»; nem vét a légynek sem; de a mint az esti csillag kiragyog, elindúl «szétnézni».

Nincs a partnak az a düledéke, padmalya, bokra, röge, a melyet nem ismerne; nincsen a nádasnak az a csapása, rigyája, tükre, hínárosa, zsombékja, a melyre — mint mondani szoktuk — bekötött szemmel rá ne találna. Minden halászembernek tudja a helyeit, legapróbb szokását, eljárásának minden csinját-binját s ehhez alkalmazza a magáét.

A régi czéhszabályok értelmében «feljárja a tőröket», azaz végig járja a varsákat, vejszéket, a kikötött horgokat, egy órával, egy féllel előbb, mint a hogyan a tulajdonos feljárni szokta; ki- s leszedi a préda-javát, azután azt teszi, a mire a nyest képtelen, t. i. azonmódon visszahelyezi a szerszámot, hogy a halász azt higye, hogy nem volt «szerencse».

A bámulatos az, hogy a halász időjártával mégis észreveszi, hogy a szerszámját «feljárják»; mert bámulatos az a halászszem és — nem mondhatom másképpen — az a halászszimat. Már a mint a varsát kiemeli, a hogy az könnyebben vagy nehezebben mozdúl, tudja, hogy nem így szúrta le a karót, tehát valaki itt járt, kihúzta és újra letűzte; vagy a hogy a csapás hinárja szét van tolva, abból tudja meg, hogy valaki járt erre, mert egy éjen át a hinárnak másképp kellene elrendezkednie; száz és ezer jele van, a mely fölött a nem halász szeme vakon elsiklik, a melyről ő bizton fölismeri, hogy valaki feljárta a szerszámját.

Mihelyt ebben bizonyos, felveszi a harczot, mely azután istenigazában harcz. Gyanuja mindig van s ezen a nyomon indúl el az asszony, hogy kilesse: ki mit eszik, ki mit árúl. Maga a halász is lesre fogja a dolgot s nincsen a világnak az a két rókája, a mely versenyre kelve, túltegyen a lesbeálló halászon s a «feljáróján».

És ha rajtavesztett a haltolvaj, meg van annak keserítve az egész élete.

Mert ne gondolja ám senki sem, hogy a halász elveri rajta a port, vagy «törvénybe idézi». Nem az! Csak arról gondoskodik, hogy a rajtakapást eltagadni ne lehessen s ekkor magától kezdődik a magyar népet jellemző megtorlás, a melyhez képest az ángolszász «lynch», vagy a m. kir. statárium csupa játék, mert ez a kettő kurtán *végez*, holott az a magyar megtorlás *életfogytig* tart.

Bemegy az a boldogtalan a falu korcsmájába s rendel egy ital bort; hát mindjárt akad valaki, a ki roppant ártatlan arczczal oda mondja: úgy-e kigyelmed is azt tartja, hogy átkozott a hal a harmadik vízben?

Mikor a falu embere felgyülekezik a templom körül, hogy meghallgassa a kisbíró hirdetését, no meg aztán szót váltson mindenféle közérdekben, a legrangosabb gazda nagy komolyan odaszól:

— Hallotta e kigyelmed a rappi hóhér dolgát?

— Nem én!

— Hát úgy volt az, hogy Rappon egy ember sügérhalat evett, aztán egy szálka úgy akadt a torkán, hogy belefúlt.

Hát még az asszonynépség! Jaj a haltolvaj feleségének!

Igazán rettenetes virtuozitást tud kifejteni a magyar nép az ilyen

vonatkozásokban ; ezer tűszúrás éri azt, a ki rajtavesztett s legtöbbször nincs annak többé maradása.

Ez az orvhalásznak egyik alakja, a tulajdonképeni haltolvaj.

A másik az irtó halász.

Ennek minden mód jó, a melylyel a halat csak valahogyan megkerítheti ; minél kegyetlenebb az eljárás, annál jobban gyönyörködik az eredményben ; — feldicsekszik, hogy nem maradt utána egy hitvány keszeg sem.

Kora tavaszszal kiönt a folyó s a csuka ívni készül, barangol a sekély vízben. Ha ilyenkor fagyra fordúl az idő, emberünk kemény dorongot ragad a kezébe s kiszáll a ropogó jégre, melyrendesen átlátszó.

Pontosan tudja, hol kell keresni a halat. A hal megszorúlva levegős víz dolgában, a jégkéreg alatt azokat a helyeket keresi föl, a hol a levegő buborékot vetett s itt pipál a hogy tud.

A dorongos biztosan halad, mert csizmája alá rongyot kötött, s a mint a buborékot észreveszi, meglátja a halat is ; ekkor két kézre fogja a dorongot s a hal helyére akkorát üt, a mekkorát csak bír : a hal elkábúl s veszve van.

Ezt a csukadorongolást vastag, átlátszó jégen is űzik, mert az erős ütés ezen át is kábító ; a szakócza pedig azért van kéznél, hogy a halat kivágja. Az áldozat mindig ívó hal, tehát szaporításkor pusztúl el.

Mihelyt a ponty indúl, az orvhalász előszedi a szigonyt, még pedig a nyolczágút, hogy áldozatát semmi módon se téveszsze el.

Azután kerít maszlagot s hányja a vízbe, a mikor csak teheti.

Legkegyetlenebb a pisztrángos vizek tájékán, hol szövetségben űzi mesterségét. Nekiállanak a pataknak és dugát készítenek, azaz alkalmatos helyen mellékmedret ásnak, azután az anyamedret eltorlaszolják, hogy a vize a mellékmederbe térjen. Az anyameder vize elapad s mindaz, a mi benne van, elpusztúl.

És még ez is a gyengébb mód, mert elvégre is marad abban az anyamederben annyi víz, hogy a hal legapraja megélhet benne.

Ennél sokkal kegyetlenebb a meszelés. Három-négy góbé egy-egy zsák meszet köt a hátára, azután kiszemelik a patak legalkalmatosabb pontját, hol először is kőgáttal fogják át a medret, úgy, hogy a víz járhatja, de nem járhatja a derekabb hal. Mikor ez megvan, akkor jó távolban a kőgát felett, gübüvel terelik a halat a gát tájára s mikor

ezt annyira megközelítették, hogy a mész megteszi hatását, a meszet bedöntik a vízbe. A mész süstörögve bomlik, tejesre festi a vizet, a melyben mind az, a mi kopoltyún át lélegzik — kicsi, nagy — menten elpusztúl s a víztől sodorva, a kőgáton megakad.

Ehhez hasonlít a méregfű — Euphorbia — alkalmazása is, melyet a vízben kövön kővel addig zúznak, míg a víz annyira átmérgesedik, hogy a hal apraja, nagyja elkábúl.

Ezek azonban mind kezdetleges «ősi» fogások; halad az orv a századdal, él a haladó kor dicső vívmányaival.

Nobel találmánya itt is hódít, hihetetlen módon terjed.

Ez a találmány a dynamit, az a csodálatos szer, mely egyfelől áldás, a mennyiben az ember útján a legnagyobb akadályokat szétveti, elsöpri; más felől átok, mely az ember legfölségesebb alkotásait egy pillanat alatt romba döntheti s immár dönti is.

Robbanása ellenálhatatlan; bekövetkezik a víz színén és a víz mélyében is.

És a mint a «természet ura» ezt a tulajdonságot kitanúlta, önzése legott rávitte, hogy a halak ellen fordítsa; úrból öldöklő zsarnokká legyen.

A dynamittal való halászásnak magyar földön jelenleg nagy kiterjedése van; s a mint halad alkalmazása a bányászatban, a repesztésekben, úgy terjed a halászati czélokra való használata is; sőt nem egy vidéken már a közhalász kezében is megfordúl.

Pusztítása rettenetesebb a mésznél, a méregfűnél, mindennél; a halászatra való alkalmazása a haladással való legrútabb visszaélés, rút jellemzője a kor féktelen önzésének, mely a pillanat hasznáért feláldozza a jövő biztosítékait.

XVII. A «SZERENCSEHALÁSZ».

Leopold von Buch egyike volt a földtan tudománya megalapítóinak. Kortársai fejcsóválva nézték azt az embert, a ki hegyről hegyre, szikláról sziklára járt, megkopogtatta, letördelte kalapácsával s a letört darabot a friss törésen gondosan nézegette a nagyítón át — azután jegyezett.

Ez akkoron volt, a mikor sok, a tudós hírében álló ember is tudta ugyan, hogy a föld méhéből, az elmálló szikla belsejéből kikerűl sok alakzat, mely hol csigához, hol kagylóhoz, hol foghoz hasonlít, — tudta, hogy napfényre kerűlnek óriási lábszárcsontok, bordák is; de rendszeres tudás hiányában az az ósdi «tudós» a hithez, a föltevés alaptalanságaihoz folyamodott, mondván, hogy ez a lábszár a szentek óriásának, Szent Kristófnak a csontja; sőt akadtak olyanok is, a kik úgy vélekedtek, hogy a teremtő istennek sem sikerűlt ám minden egyszerre, hogy előbb próbálgatott mindenféle alakot s ha valamelyik nem vált be, hát eldobta, mint a fazekas a hibás cserepet; végre voltak olyanok is, a kik mindebben «a természet játékát» látták.

Buch fáradozása azonban nem veszett kárba; s a mit ő megkezdett, azt mások folytatták. E kutatások révén mind jobban és jobban ismerjük ki a föld kérgének szerkezetét, a rétegzeteiből kiszedett, kivésett és kivájt ezernyi ezer alakokból, vagy ilyenek maradványaiból pedig megtanúljuk, hogy a földfelület mostani élőlényeit mások előzték meg, a melyek idő szerint mérhetetlen korszakokban éltek s a keletkező új rétegek alá temetkeztek, tehát kihaltak.

Megtanúljuk azt is, hogy az egyes rétegekben foglalt ősléntmaradványok nem ú. n. külön teremtés eredményei, hanem egészben véve átmenetiek is. És a tudásnak ez a fontos ténye reátanít arra is, hogy velünk együtt oly állatalakok élnek a föld mai felszínén, tenge-

rében s egyéb vizeiben, a melyeknek legközelebbi rokonai már kihaltak s részben már csak ásadékok.

Ilyen alak például az elefánt, melynek ősalakja, a mammut, már kiveszett; csontjai már ásadékok; de Sziberia örök jegében akadt még olyan is, a melyen a hús, a bőr még rajta volt. Ilyen enyésző alak a bölény, mely már csak Litvánia egyetlen pontján él, holott elődje már ásadék; ilyenek a mi tok-szerű halaink és sok más. Mondjuk ezeket: «leáldozó alakoknak».

Mindez önkéntelenül is eszébe jut az embernek, valahányszor mélyebb pillantást vet erre a mi magyar világunkra.

Keleti nép vagyunk; de öntudatra ébredve, keverődünk s átalakúlunk. A kelet ismertető vonásai egymásután leválnak rólunk; lassan bár, de tömören keletkezik az új, nyugoti műveltségű magyar társadalom — nem külön teremtés, hanem folytonos átalakulás útján s a réginek sok alakja már «ásadék», más határozottan «leáldozó».

A leáldozók között a legnevezetesebb az a javíthatatlan henyélő, kinek se hivatása, se törekvése; ki nem törődik még csak a holnappal sem s abból él, a mi «akad»; — egyetlen elve a dologtalanság; egyetlen törekvése a «jó szerencse».

Ez az utolsó ázsiai maradvány, mely, lehasalva, ott sütkérezik útonútfélen, ott ácsorog a városok piaczán, hogy rávesse magát az étel hulladékjára, az eldobott szivarcsutkára, a dinnyehajra s a jó ég tudja mire nem.

De a vizek melléke mégis csak legigazibb termőhelye.

Képzelete mutogatja neki a nagy harcsát, csukát, a széles dévérkeszeget s hogy ezt mind egy szem horoggal, egy madzaggal, egy kővel, egy gilisztával, a mi pedig a legfőbb: *heverve* lehet szerezni, — csak legyen «szerencse!»

Tiszán-Dunán végesvégig ott lopja ő a napot a kikötött tutaj szélére heveredve, lekuczorogva a mart alá, a bokor tövében; várja a «jó szerencsét».

Hát még a szerszámja! A kenderkazalból kilopott egy szárat, ujjaival kitilolta, tenyerével megsodorta; azután «kerített» a bárkarakodón egy szem horgot, ezt rákötötte arra a nyers ínra; a martból kitúrta a csalit, aztán követ kötött a horogtól két arasznyira s bedobta az egészet a vízbe. Azután ül, vár és nem csinál semmit. Félóránként

lomhán húzza a horgot, hogy igazítson rajta, új gilisztát «fergeljen» reá, ha a régi levált vagy az apró hal leszedte; s így megyen az napestig, korgó gyomorral, melyet avval csal meg, hogy lehasalva nagyot iszik a «kövér vízből».

De hát ő kivárja a dolgát s estig csak akad valami. No, mikor azután olyan kilós harcsa rajtavesztett, akkor vége a pihenésnek. A szerencsehalász tudja a vevőt: a «pálinkás bótost» s ott azután úgy túl ad azon a jó szerencsén, hogy belékábúl a feje s a felkelő nap ott találja az útszéli árokban, rútabb formákban, mint a távol kelet ópium- vagy hasis-korhelyét.

De hagyjuk el ezt a visszataszító, jó órában legyen mondva: leáldozó alakot, mert van ám más fajta «szerencsehalász» is.

Nem az úri rend szabadalma, hogy nála a halászat szenvedélylyé válik; erőt veszen az a «kékbelin» is teljes erővel, nem egyszer romboló hatással. Sok rangos magyar gazdának úszott el már ezen a réven egész telke, becsülete, családi boldogsága.

Az a horog, az az ághegyháló szegény embernek, zsellérnek áldása; de a saját telkén gazdálkodó embernek valóságos csapása. Elhanyagolja marháját, földjét; nem jár a cseléd nyomában: a félnapot, az egész éjszakát ott tölti a parton és valamint a kártyás a következő játéktól, a szerencsehalász a következő húzástól várja jó szerencséjét.

Ez, fájdalom, még nem leáldozó alak, még nagyon bővében terem. Leáldozó alakká akkor válik, a midőn kiszorítja az az új elem, mely megtanúlja azt az amerikai aranymondást, hogy: «az idő pénz».

Volt már, lesz is magyar földön a búzának ára; volt s lesz jó ára, rossz ára; de az időnek bizony bizony még máig sem volt nálunk, még — rossz ára sem.

XVIII. A «FISÉR» ÉS A «HALÁROSNÉ».

Komárom városának, mint tudjuk, már a régibb időben is rendezett halaspiacza volt. A tekintetes tanács különös gondot fordított mindenre, a mi — kivált a bőjtre való tekintetből — rendezni való volt. Már a XVII-dik századból eredő régi jegyzőkönyvekben is reáakadunk a «Phisér» szóra, sőt ennek igealakjára is, mely nem más, mint «Phisérkedni».

És akár Magyar-Velencze tavánál, akár a Balatonnál, akár Dunán-Tiszán végig puhatolunk is, azt találjuk, hogy a «fisér», mely nyilván a német «Fischert» vallja ősének, a halászok közt polgárjogot nyert, és ezt jelenti «a ki a hallal *csak* kereskedik».

Halászszájon az a *csak* mindig jól megnyomintva kerül ki, nehogy azt higye valaki, hogy az a fisér halászember. Van ebben jellemző, t. i. az, hogy a magyarember jó termelő, de rossz kereskedő; ezt az utóbbit szereti másra bízni, a német pedig derekasan felhasználja ezt az erős nemzeti vonást.

A fisér általában rangosabb polgárember, ki állóbárkát tart; a piaczon van sátra; sokszorosan bérlő, ki azután a bokrokkal és kishalászokkal szerződésre lép.

Sok tekintetben olyan, mint a régi obsitos baka, ki mindig huszárnak vallotta magát.

A fisér vastag óralánczán arany pontyot visel; újabb időben még inggombja is az; egytől egyig serény ember, mert sok pontról, nagy távolságról hordja össze a halat s minthogy legfőbb érdeke az, hogy azt a kényes életű portékát elevenen hozza el a piaczra, illetőleg a bárkarakodóra, megszokta a gyors eljárást.

Azonkívül épen ez a kényesség még azt is követeli tőle, hogy sokat tartózkodjék a bárkarakodón, mert a bárkában elreteszelt halat gyakran kell megforgatni, azaz egy nagyobb szákkal kiemelgetni, a

megbágyadtat kiszedni, az «ispotályba» becsapni s ha vevő nem akad, kihasítani.

Ebből támad azután a bárkarakodó eleven élete. Mindig sürgölődik valaki s hogy a kényelem is meglegyen, azért van ott a «szentes». A «szentes» az állóbárkán egy kabinszerű, elzárható helyiség, köznéven «csárda»; arczfalán van az ajtó, ezen rendesen a «fisér» védőszentje ráfestve, vagy legalább is a neve felírva; innen a «szentes» elnevezés. Itt van elrakva az apró szerszám, a hálóhoz való mindenféle kellék, a bogrács, kulacs és egyéb. Az állóbárka ezenkívül nevet is visel, mely szépen ki van írva az orrára és sokszor a fisérné keresztneve; a pofadeszkán pedig mindig ott van a pontyhalnak ékesen faragott alakja, sokszor még aranyozva is. Készülnek e bárkák Komáromban, Szegeden és Apatinban, s az utóbbi helynek hazafias építőmestere jóindulatú magyarsággal oda is vési, vagy írja hogy «Isten veling» — az az «Isten velünk.»

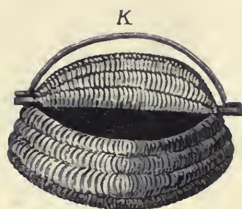
A magyar hal fogyásával s a közlekedés fejlődésével a fisér mind messzebb tájakra veti tekintetét. Vállalkozó szelleme elviszi Csehország pontyos tavaihoz, hol a halat nemcsak tenyésztik, hanem valósággal hízlalják; elviszi Trieszt, Fiume kikötőibe, Karinthia pisztrángos és ráktermő tavaihoz s mindevvel megejti módját annak, hogy a Velenczei tó kárász hala, a szegénység jutaléka, a magyar főváros halas piaczán azon elevenen találkozik a cseh pontytyal, a karinthiai és adriai rákkal, a jég közé elrakott fogas pedig szomszédjává válik az Adria tinhalának. Ezeknek megfelelően elvegyül a szerszám is s az állóbárkán nem egyszer reáborúl az ősmagyar kuszakecze a külföldi halvásár új szerszámjára, a melyek között legnevezetesebbek: a rákkas, (283. ábra *K*) az apró bárkák (*Cz Cz*) elvegyülve a magyar fisérszapolylyal (*Sz*), mely nem ivásra, sem vízhányásra, hanem arra való, hogy vele a fisérné az apróbb halat a kádból kifoghassa s a vevőnek tisztaságosan mutogathassa.

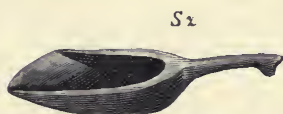
Az a sok vendégszerszám nagyon panaszos valami; reámutat az idegen földre, a hová az egykoron halas Magyarország pénze idegen halért, rákért vándorol, hogy ne is térjen többé vissza!

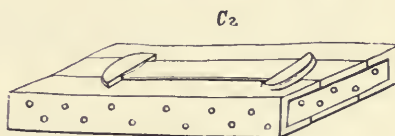
Nagy piaczok közelében, péld. Budapesten sok hal jön össze; hozzák egy bárkában több fisér számára is s ekkor osztozkodni kell. Ennél az osztozkodásnál szerepet játszik a sors.

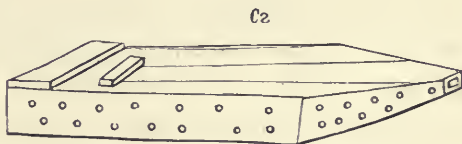
Két egyforma szákba, mely szorosan egymás mellett s úgy van lefektetve, hogy hálórésze a vízbe ér, feje vagy hajtoványa és nyele pedig a bárka padolatján van, bedöntik és színlelik az egy fajhoz tartozó halat, péld. a csukát — csak úgy szemre, körülbelől; s mikor a két szák megtelt, akkor a két fisér hátat fordít feléje, a legény pedig előveszi bicskáját, s úgy tartja a két szák közt, hogy az egyik felé a kés éle, a másik felé a foka áll s odakérdez a fisérekhez: «éle vagy foka?» A mint az egyik rámondja: «éle», a másik szó nélkül belé nyugszik a fokába.

A magyarországi fisérek majdnem kivétel nélkül vállalkozó, jó módú emberek, kik az «üzletet» leginkább Apatinban tanúlják meg, mely a fisérkedésnek úgyszólván egyeteme. Nagyon természetesen is, mert a Duna és Dráva összeölelkezése táján még fizet a halászat, a bérletek összege százezrekre rúg; a halhasítás, sózás és szárítás, a halzsírfőzés nagyban járja s ellátja a Balkán félsziget szigorúan vallásos népét bőjti eledellel. Az apatini telep már külsejénél fogva is érdekes.

283. ábra. *K.* rákkas, *Sz.* ivó szapoly, *Cz.* apró bárkák.

Magas terítő czölöpökön óriási hálók száradnak s úgyszólván bekerítik a hosszú, alacsony hasítószíneket; a zsidóutczák egész tévesztőket alkotnak; ezekhez járul a hajóépítés, hol mindig ácsolnak, kátrányoznak, moholnak, mázolnak és festenek; az iszkába egész halmokban hever; a színek közt csáklyák, szigonyok, tolórudak, nagy vágó-

evezők meredeznek ég felé, más pontokon meg óriási vizahorgok hevernek rakáson.

Az az eleven sürgés-forgás közvetetlenül a Duna partján folyik, szemben egy pompás lágy erdővel. A valóban királyi folyam itt rengeteg széles; partfelől lomhán forog a dunai malmok széles kereke, ki- s beevez a molnárság ladikja liszttel, gabonával, rakja a parton várakozó szekerekre, — a folyam tükre fölött pedig vonúl a halászcsér, kering a fehérfarkú csonttörő sas s várja, míg a zakatoló gőzhajó elvonúl, a nagy gabonahajó csöndesen tovaúszik, hogy a sima tükör fölé szállva, ismét lebegve meg-megállhasson s rávethesse magát arra a boldogtalan halra, a mely a víz színét megközelítette.

*

A németeknél — még irodalmukban is — a szájasság legdurvább fogalma a «Fischweib», magyarúl halasasszony, alakjához van kötve. Számos adoma kering e nevezetes alak gorombaságáról, mely elől még kandi koronás fők is ijedten vonúltak vissza. — De igaz, a gorombáskodás nem jól van mondva, mert erre a magyar mesterszó a «kofáskodás».

A kofaság és kofáskodás különben általános — bízvást mondhatjuk nemzetközi — tünet, mely alapjában véve érdekes lélektani következmény.

A legjobb készültségű, tehetséges szónok, a midőn először emeli fel szavát nyilvánosan, megérzi a kezdet rettentő sanyargattatásait: torkát mintha vaskarika szorítaná össze, feje zúg, szeme előtt összefolynak a tárgyak és alakok, szája kiszárad, nyelve oda tapad a szájpadláshoz, homlokán kigyöngyözik a veríték, szíve hangosan dobog, gondolatai összekuszálódnak s ezt a rettentő kínt összefoglalva nyújtja a hallgatónak az ember lelkének hűséges tükre: a szem, mely téveteg, ijedős — — —

De idő jártával mindez nyomtalanúl eltűnik: az ember megszokja, utóbb keresi a nyilvánosságot, még csodálkozik is, hogy egykoron zavaró hatással volt reá.

Tudtunkra még nincs az «emlékiratokban» gazdag világliteraturában olyan mű, a mely a halaskofa életét tárgyalná, kezdve a piaczon való első «föllépéstől», a megérdemelt nyugalomba való

vonúlásig; mindamellett már az általános emberire való tekintetből föltehetjük, hogy első föllépése mindenesetre legalább némi elfogultsággal járt, mert az a hely, a melyen nemes hivatását teljesíti, a legnyilvánosabb, t. i. a piacz; ennek hangos ítélete pedig a legkönyörtelenebb, mert nem válogatja a szót.

De épen, mert a fórum a legnyilvánosabb, hamar elemészti az elfogúltságot; az ifjabb, szellemi tekintetben rugalmasabb nemcsak nyomdokába lép a korosabbnak, hanem túl is tesz rajta, mert az összezsúfolt elhelyezés, fokozva az életbevágó érdekek találkozásától, sokszorosan való összeütközésétól, erősen istápolja a — haladást.

Annyi azonban bizonyos, hogy Magyarország piaczai nélkülözik a német értelemben vett «Fischweib» egyenlő értékú alakját.

A magyar «halaskofa» sértésnek veszi az imént leírt elnevezést, mert ő «hálárosné», még pedig — ez a legkevesebb, mert a legtöbbje halászfeleség, tehát joggal — «mesterné».

Olyan piaczokon, a milyen a komáromi, szegedi, túlnyomó a valóságos halászmesterné, ki leginkább pénteki napon takarosan kiöltözve oda áll a kád mögé; a tisztaságra rátartós s rendes vevőkkel dicsekszik.

Igaz, hogy szemes s ha észreveszi, hogy a szomszédban elfogyott a java, oda is szól a tétovázó vevőhöz, hogy tessék errébb fáradni, majd ihanyra veti ezt a két fris pontyot, olyan a szironya, mint csak a basarózsa!

Hát én egy szóval sem mondom, hogy ott mindig szent a béke, hogy sohasem támasztják oldalba karjaikat s nem járja az «odamondás»; de az bizonyos, hogy mindez kivétel s ez indított arra, hogy e kis elmefuttatás élére nem azt írtam oda «halaskofa», hanem — Calepinus nyomdokain haladva — a «hálárosnét».

XIX. A «PISZTRÁNGTUDÓS».

A magyar nemzet nyugoti irányú művelődésének igen nyomós bizonyítéka, hogy akad már «pisztráng tudósa» is; de még inkább bizonyítéka az, hogy ez az új faj a teljes «személybátorságot» élvezi. Nem bántja senki sem!

Az igazi halászember, úgy a félbajusza alatt, megmosolyogja, a mint tetőtől talpig angol «vízhatlanságba» bújva végig csörömpölget a partokon. Mert rettenetesen csörömpöl s még jobban villog ám; nyakig szerszám ő.

Ha már nem épen pisztrángra mehet, péld. valami nagyobb folyómelléken, akkor úgy fel van készülve, hogy elfoghatja a legapróbb küszhalat; de akár a «czethalat» is.

A muszka bagaria-czipőn s a svéd hasító-késen kívül minden, a mi rajta van, patent angol; a mi pedig ruházat, arra rá van nyomva a híres «Water Proof», vagyis, hogy a víz át nem járja. Egy vastag tárczában van az angol halász kalendáriom, a minden napra, sőt napszakra tartozó mesterséges légygyel; hozzá járul a haltartó, légszivatytyúval; a halkosár; három-négyféle összerakható halászbot; a földbe leverhető esernyő; a plaid; a «ha akarom bot, ha akarom szék»; a csalitartó, horogszabadító, az a generális szerszám, mely balta, kalapács, harapófogó, fúró; a lapos ivópohár, a kis pálinkás kulacs; tarisznya és a jó ég tudja még mi minden.

Szóval «fel van készülve» s egyedüli baja az, hogy mindehhez csak két keze van; pedig négy se volna sok.

Oh, mikor bokros partra érkezik, ekkor a világ legszánandóbb teremtése! Minden istenadta ág neki támad.

Az egyik leüti a patent kalapot; a másik makacsúl belékapaszkodik a haltartó szíjába; a harmadik belé furakodik a halkosár csusztató résébe; a negyedik megfogja a «kamásli» gombját s a tetejébe

még a kibontott horog is beleakad valamely levél szárába. A «tudós», türelmet vesztve — egyet ránt; ekkor pedig az az istentelen horog a magasban valami csúcsban kapaszkodik meg s elvégre is el kell szakítani, újat kell feltenni.

De azért emberünk nem enged; ott vesződik öreg estig és — valami halász csak akad, a kitől egy pár derék halat lehet venni; mert mit is mondanának a társak, ha üres kézzel térne vissza!

Hát még a pisztrángos víz mellett! Már a hogy közelít a patakhoz s készülődik a horoggal, ez teljesen elég arra, hogy a pisztráng, mint a villám elmeneküljön, kő alá, a szomszéd göbébe, a merre csak tud.

Attól az igazi felkészüléstől, mely abban áll, hogy minden megvan a mi szükséges s az ember még is olyan sima, mint az ángolna, attól a mi «pisztrángtudósunk» még igen messze jár.

De azért nem enged ő egy hajszálnyit is, kivált lesipuskás társának, ki száz lépésen alul nem lövi a — kéz alatt megvett — nyulat.

Rendesen egy tuczat pisztrángról beszél a «tudós»; — a nagy kirándulás legalább hatvan darab; az egyik mindig olyan, mint a másik — legtöbbször félfontos; és «azelőtt», mikor még nem meszelték ki, fogott ő három, öt, hét fontosat is.

Ez a mi «pisztrángtudósunk». Ártatlan, jó ember, ki kalandjainak sikereinek elbeszélésével felvidítja hallgatóit, épen, mint kedves komája — a vadász.

Mindene angol — de lelke még nem az; még messze van tőle a szeretetreméltó, régi angol horgász, Sir Izaak Walton szelleme, ki a halászatot dicsőítve, megmondja azt is, hogy miért? És épen ebben a miértben rejlik azután az angol szellem:

«Of recreation there is none
So free as fishing is alone;
All other pastimes do no less
Than mind and body both posses:
My hand alone my work can do,
So I can fish and *study* too».*

* The Compleat Angler etc. by Izaak Walton and Charles Cotton. London 1653. Új kiadás. London, 1865.

Magyarra szabadon fordítva:

Oh áldott halászat, nincs párod tenéked,
Gyönyörűségemre rendelt a természet;
Semmi sem pótolhat testnek és léleknek,
Két kezem munkája bizton elvégezhet;
Dolgozva pihenek, közben gondolkozom,
S kifogván a halat, *ismerni tanulom.*

Irta pedig ezt a jó angol Izsák már 1653-ban, oktatásúl adván nekünk, hogy mi a nemes szenvedély; szerinte az, a midőn a test s a lélek együtt jár, okúlva élvezünk, élvezve tanúlunk, önzéstől mentve: ott az anyatermészet kebelén.

XX. AZ IGAZI HALÁSZAT.

«Study to be quiet.»*

Régi emberem megállott halászeszközeim gyűjteménye előtt. Ő az angol társadalomnak és szellemnek alapos ismerője, a természet barátja s mindannak, a mi népies, igaz méltatója. Gyűjteményem annyira tetszett neki, hogy a szerzett élvezetért egy csókolni való kis angol könyvecskével ajándékozott meg. Ez a könyv a XVII-dik század szüleménye; két helyen két írójának aczélmetszetű arczképe ékeskedik: az egyik Mr. Izaak Walton, a másik Charles Cotton; mind a kettő korának viseletében; az utóbbi roppant parókával.

S e két arczból — noha csak aczélmetszetű — világosan szól felénk a nemes értelem, okosság, a testnek és a léleknek teljes összhangja.

Maga a kis könyvecske is ilyen. Tele komolysággal és mégis helyen-közön játszi szellemmel; a szépet a hasznossal mesterileg egyesíti. Az igazi angol szól hozzánk, a mint a test és lélek összehangzására törekszik; a mint a leghűségesebb anya, a szabad természet keblére borúl s gyönyörködve használja adományait; a mint emberi értelmének megfeszítésével közelebb fér titkaihoz, tudja, hogy azok csak annak titkok, a kit a tunyaság ejtett hatalmába, a kinek nem élvezet az, a mi testedző fáradozással, a szellem foglalkozásával jár; kinek egyedüli élvezete a testi-lelki tunya önzés.

Milyen jól esik az ember lelkének, midőn Ch. Cotton ajánló levelének élén így szólítja Walton-t: «az én drága édes atyámnak és barátomnak»; mert valóban atyja az igazi emberhez méltó élvezetben, a mely első helyet kér magának s nem más, mint a *horgászat.*

Boldog angolok, a kiknek már ezelőtt két századdal is megvolt

* A szemlélődésben van a nyugalom. «The Compleat Angler» by Izaak Walton 1653.

az a szilárd alapjuk, a melyen a «Study to be quiet« felséges szózatot kiejthették s a szerint élhettek is!

A horgászat valóban az üdülés nemes módjai közé tartozik s távolról sem az, a mit a gúny szava körülbelől úgy fejezett ki, hogy «a kosztos horog olyan szerszám, melynek csapó végén egy féreg, a fogó végén egy rüpők fityeg.»

Az élő természet folyó- és patakmenti életének mély szemlélete, alapos fölismerése, egyesítve a halnak és életmódjának pontos ismeretével, szükséges ahhoz, hogy valaki joggal horgásznak vallhassa magát.

És a ki megszerezte ezt az ismeretet, azt nem bántja többé az unalom, a mely a tudatlant öli, mihelyt a partra kiáll, beveti rossz horgát, hogy a «jó szerencsét» megkísértse.

A vízre vetett egyetlen pillantás elég, hogy az igazi horgász tudhassa, hol tartózkodik a hal.

A víz fölött röpkedő rovar és az, a mely a part növényzetén üldögél, sürög-forog, legott rátanítja, mi legyen a csali?

A víz sodrából, mozgásából következtet mélységére s tudja, hogy a fölszínesen bebocsátott horgon milyen halfaj veszít rajta s hogy a mélységből mit vethet ki?

Mit és mennyit kell tudnia, hogy bizton elmondhassa: itt nincsen semmi!

És a ki sohasem érezte azt a villámszerű megrántást, a melyet a horoghoz vágó pisztráng az ember karjára gyakorol; a ki sohasem látta a valóban ezüst ragyogású kardoshalat kivetés közben a napsugárban megvillanni; a ki sohasem látta, mint futamodik a sügér a befalt horoggal; nem érezte a harcsa húzását, a csuka lökését s különösen azt a gyönyört, mely megszállja az ember lelkét, a midőn a mód és körülmények valódi ismeretével azt a halat fogja ki, a melyet épen akart: az nem értheti, nem foghatja meg azt az ellenállhatatlan hatalmat sem, mely a valódi horgászt viszi, ragadja s mely az élvezet színébe öltözteti még a viszontagságot is.

És azután mit tudhat az anyatermészet igazi bájáról, örök szépségéről az, a ki akkor dörzsöli ki szeméből az álmot, a midőn a nap már tüzdelni kezd; — a kit az esteli csillag felragyogása az ú. n. fényes helyiségekbe terel; a ki félti egészségét az esőcsepptől, a fuvalomtól,

a mozgástól s mindentől, a mi tulajdonképen a valódi életnek szüksége, mert edző, megújító forrása!

Oh te én kedves, komoly fenyves erdőm, kaczagó bükkösöm, fölséges tölgyesem, égerfás csalitom! — ti vigan rezgő nyárfáim, bólintgató füzeseim! Hiszen a ki nem látta reggeli halászatkor ébredésteket; ki nem szívta be teli tüdővel, hajnal hasadtával és alkonyatkor veletek együtt azt az igazi szabad levegőt: mit tudhat az a balzsamról! mit tudhat az a lélek megnyugvásáról!

És te, én drága patakom! A ki nem élvezte soha azt, mint vegyül el csevegésed kora reggelen az ébredő madársereg dalával; nem nézte pajkos játékodat, a melyet a bokor ágával, a lekonyult fűszállal üzegetsz; nem látta szilaj szökéseidet kövön, kavicson át; azt a bolondos hajszát, a melyet partszéli kis örvényeidben a beléd potytyant bogárral, a felvert tajtékkal oly fáradhatatlanúl végezni szoktál; a ki nem ismeri villámgyors pisztrángodat, ezüstös pérhaladat, fürge csellédet, imbolyogva kanyargó ingoládat s azt a buksifejű kölöntédet: hát mit tud az a természetről, a természetnek szűzies bájáról, szeretetéről?

Igaz, még te is szót kérsz tőlem édes tóságom, kiben az égbolt minden csillagzata fürdik; külön-külön megrezegteted minden egyesnek a fényét és azután kiszórod a partodat övező nádas bojtjaira, levélzetére, hogy az esti harmat apró cseppjeinek gyémántfényét kicsalja. Mélységedben elfekszik a rabló csuka; túrja iszapodat a lomha ponty és a széles kárász; a csík, a czompó és a kelehal azonképen; fenjár a küsz, kapkodva a tükröd fölött tánczoló szúnyograj felé s nem veszi észre, hogy ott áll mozdulatlanúl a lábas kócsag s egyszerre csak odavág hosszú, éles csőrével, a melyből nincsen menekülés. Búbosvöcskök, a csicsiri, a szárcsa, vadlúd és a ruczák seregei tükrödön sürögnek; s a midőn alkonyat táján a seregély kóválygó felhője leereszkedik és nádasodnak legtitkosabb fülkéiben elül, akkor ezernyi ezer madártorok hangja andalító morajjá változik, altatja a táját, s ez el is alszik, a midőn a langyos fuvalom szertehordja a menta bódító illatát — — —

És te is lelkem előtt állsz, magyar folyók legmagyarabbja, kiről az Alföld igaz költője megírta:

Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál;
Ott hol a kis Túr siet beléje,
Mint a gyermek anyja kebelére.

Magyar bércz méhéből fakadó ezernyi forrás ere indít téged a nagy lapály felé; havasi tájakon virgoncz gyermek, az előhegységben előre törtető ifjú és onnan kikerülve a tökéletes magyarember képe vagy!

Sima tükrén a piros sugárok
(Mint megannyi tündér) tánczot jártak,
Szinte hallik lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyúk pengése.

Oh, ez a sarkantyús gondolat csak akkor születhetett, a mikor magyar költő magyar folyóról írt — és leírta benne a magyar ember nyugodt napjainak képét; de azután ott a háborgás is:

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

«Jön az árvíz, jön az árvíz!» hangzék
S' tengert láttam, a mint kitekinték.

Mint az őrült, ki letépte lánczát,
Vágtatott a Tisza a rónán át,
Zúgva, bőgve törte át a gátot
El akarta nyelni a világot;

Ime a magyar ember háborgó napjai! — El akarja nyelni a világot; de nem nyeli el; legalább eddig nem nyelte el!!

Az a szalmatűz, mely nagyot lobban s oly gyorsan lohad — — hát kevesen vagyunk; telve vagyunk nemes törekvéssel — ez lobbant; kevés az erőnk, hogy kitarthassunk — ez lohaszt!

A Tiszában lakozik a telhetetlen harcsa, a rabló csuka, a szelid ponty és jámbor keszeg; benne vonúl a királyi sőreg, turkál a kecsege, terpeszkedik a durbincs szúrós sörényével — a magunk képe! — —

Pedig a magyar ember sokban hasonlít az angolhoz, kivált a halászat dolgában.

Szereti a szabad természetet; ott a magánynak ékesen szóló csendjét; — lesi az életmód legparányibb sajátságait; edzett és kitartó; leleményes; a természet kebelén sohasem unatkozik, mert eleget ért ennek nyelvéből; de hát csak a «kékbeli» s ez a baj. — Higyjük, hogy megjavul.

Mi legyen már most az igazi horgász kátéja?

Igazi horgász csak az lehet, a ki valóban szereti a természetet.

Ki arra törekszik, hogy megértse életének tüneményeit.

Ki teste, lelke erejét a természettel való benső viszonyból meríti.

Miben gyökerezik ez a benső viszony?

Legelőbb is a szabad természet tüneményeinek komoly méltatásában.

Ismernie kell a víz tulajdonságát, ennek a hal életéhez való viszonyát; nemcsak általánosságban, hanem fajról-fajra.

Ismernie kell a víz sodrát, forgóit, örvényeit, göbéit, sugáit és lengjeit, ezeknek a hal életéhez való viszonyát; a partoknak ezekre való befolyását.

Meg kell barátkoznia a part növényzetével, a rajta élő rovarok életével, kifejlődésével, mert a hal sokszorosan ezekkel táplálkozik.

Föl kell ismernie magának a víznek rovaréletét, úgy azt a szakát is, a melyet a vizen kívül, valamint azt is, a melyet a vízben tölt el.

A midőn ezekkel alaposan megismerkedett, megszünt előtte a természet némasága: minden kavics, minden fűszál, a rajta ülő kis rovar, ennek álczája, mint jó ismerősét szólítja meg s ő mint jó ismerős köszön vissza.

Meg kell ismerkednie a halászó vidrával, a halászó sassal, a patak legragyogóbb ékességével: a jégmadárral, a fürge, fehérmellű vízirigóval; a vidranyesttel; folyamok mentén és tóságokon a begázoló és úszómadarak változatos alakjaival, szóval mind avval, a mi életével a vízhez van kötve, tehát a hallal is viszonyban áll.

A midőn ezekkel megismerkedett, minden lépten-nyomon érthető szóval köszönti a levegőég, a partszélek és a víztükör fölséges állatélete.

Tudnia kell az évszakok viszonyát úgy a vízhez, mint állatéletéhez; sőt tudnia kell az éj és napszakának ezekhez való viszonyát is.

És mindebben a könyv csak vezető fonala; a valódi oktató a természet maga legyen; mert a midőn a legjobb könyv is csak egy adott viszony alapján szól, addig az élő természet tüneményei az egyes pontok viszonyaihoz képest ezerszeresen módosulnak s épen e változatosság felismerése az, a mely az emberi értelmet a legmagasabb fokra emeli, mert önállóvá teszi.

Mihez értsen még az igazi horgász?

Értenie kell szerszámához, a szerszámnak a viszonyokhoz való alkalmazásához, mindazokhoz a kézbeli ügyességekhez és fogásokhoz, a melyek függetlenné teszik mások segítségétől s alkalmatossá arra, hogy minden körülmények között önmagára támaszkodhasson.

Szokja meg a korai ébredést; gyakorolja mindazt, a mi lépteit biztossá, testét hajlékonynyá teszi; legyen mértékletes, a szabadban kitűrő: mert minél kevesebb a szokása és szüksége, annál szabadabban mozog, annál függetlenebb, annál jobban fordíthatja javára a viszonyokat.

Ez az az út, a melyet a Walton-féle szellem tört; az egyedüli, a melyen elérhetjük az, hogy a horoggal kezünkben, testi-lelki foglalkozásban keressük s találjuk meg a valóban nemes gyönyört, ennek révén pedig a módot ahhoz, hogy fejlett értelemmel a közvagyonosodás javára is fordíthassuk törekvéseinket.

Mily módon folyhat be a horgászat a közvagyon gyarapodására?

Erre a halnak a maga természete szerint való fölismerése önként vezet reá; a módja a horgászat is.

Megismerve a hal szaporodását, fejlődését, megélhetésének föltételeit; tudva becsét az ember háztartásában: hamar reá jövünk, hogy a védelmére, életének megkönnyítésére reáfordított gondot ezerszeres haszonnal fizeti meg.

Önként reá jövünk, hogy ne csak horgászszunk, hanem gondoskodjunk arról is, hogy mindig horgászhassunk; találjuk el a helyes arányt a szaporodás és fogyasztás között.

Mihelyt egy nemzet körében sokan gondolkoznak így, sokan szerzik meg tisztán e meggyőződést: a halgazdaság virágzásnak indúl és ezt azután megérezi a közvagyon is; de nemcsak abban, a melyet pénzben lehet kifejezni, hanem a legbecsesebb vagyonban, az egészségben is; mert tagadhatatlan, hogy a hal a legjobb eledelek közé tartozik.

És mert Walton utódai között igen számosan így gondolkoznak, azért vannak Angliának halasvizei telve a legnemesebb halfajokkal, gazdag jövedelemmel; van horgászati ipara, mely kosztjaival, horgaival, szóval a horgászat minden szerszámával uralkodik a kerek világ minden piaczán.

Hát fiaidban, oh édes hazám! — mikor indúl újabb lüktetésnek az ősi halászvér, mely egykoron nyilazta a halat, mely Nádasdy Tamás kezébe adta az inót és szíve Orsikáját arra ösztönözte, hogy beszámoljon drága urának a bevetett nemes pisztrángok sokaságával és nagyságával; mely Rákóczy-t reávitte, hogy tenyésztő kecsegéit vásznas fenekű hordókban szállíttassa a távol Bihar tavába!

Vajjon megérjük-e, hogy a Kárpát hosszú hegylánczának, előhegységének ezernyi remek patakja ismét megnépesedik; hogy a ponty hizlalótavakban százezrével legel; hogy a halászó nép száján elnémúl a panasz s újra szárnyra kél az enyelgő dal — a nép jólétének e kedves virága!

Megérhetjük tudással s a tudásból fakadó erős akarattal. Mind a kettőnek mestere, forrása az élő természet megfigyelése, igazi szeretete, és — mint a régi jó Nádasdy Tamás-nál — az asszony lelke is.

Én ma is tudok egy igazi magyar asszonyt, — hátha a magyar halászat ébredésének pacsirtája? — a ki így dalol:

Virágos part között szalad
Csörgedező, hűvös patak;
Tiszta mélye kincses bánya:
Fürge pisztráng víg tanyája.

Lányok, lányok figyeljetek!
Jó tanácsot adok nektek:
Házastársul — ha kaphattok —
Halászembert válaszszatok.

Jól tudom én mit beszélek.
Halászélet a gyöngyélet!
— Elindúlok az urammal,
Tarisznyát viszek magammal.

A hol kiveti a horgot,
Lelek én ott elég dolgot:
Ágat hordok, tüzet rakok,
Teszek-veszek, danolgatok.

Jár a horog egyre-másra,
Gyűl a pisztráng nagy rakásra;
Míg elkészül főve, sülve
Hever az uram a fűbe.

Ajkáról a tréfás szavak
Csörgedeznek mint a patak,
Mint a pisztráng piros pettye
Oly ragyogó a jó kedve.

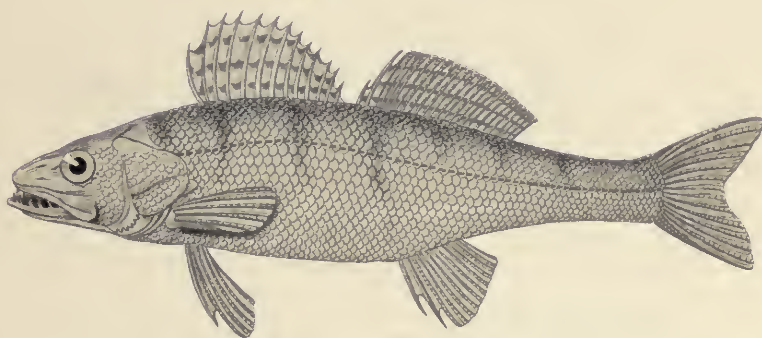
Súgva-búgó bükkök alatt
Ha elkelt az ízes falat:
Korcsma, kártya nem kell neki,
Fejét az ölembe teszi.

Hazatérünk kézen fogva,
Munka után nyugalomra;
S míg elnyom az édes álom
A holnapot alig várom.

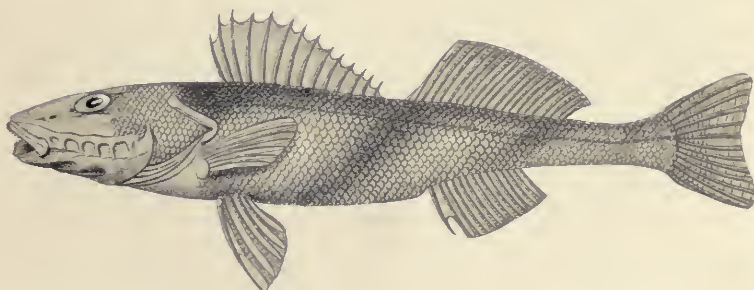
1.

2.

3.

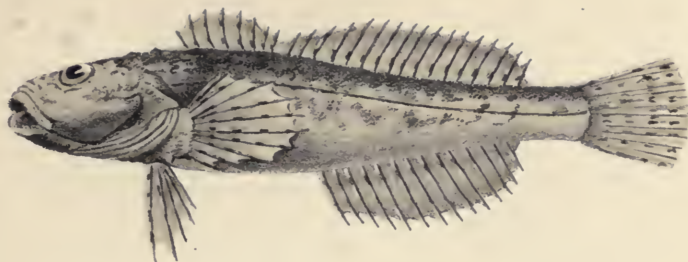
4.

1. Csapó Sügér. 2. Kő Süllő. 3. Magyar Buczó. 4. Selymes Durbincs.

Rajz. szerző. Ny. Grund V. Budapest.

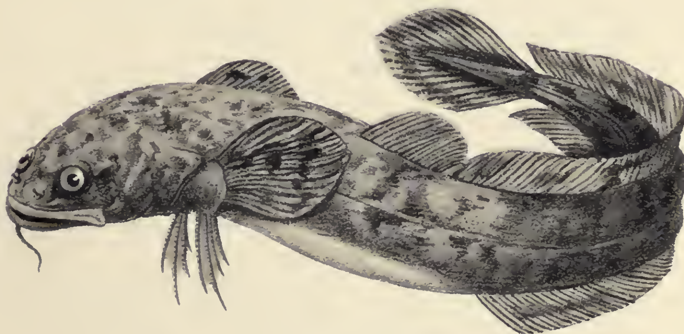
5.

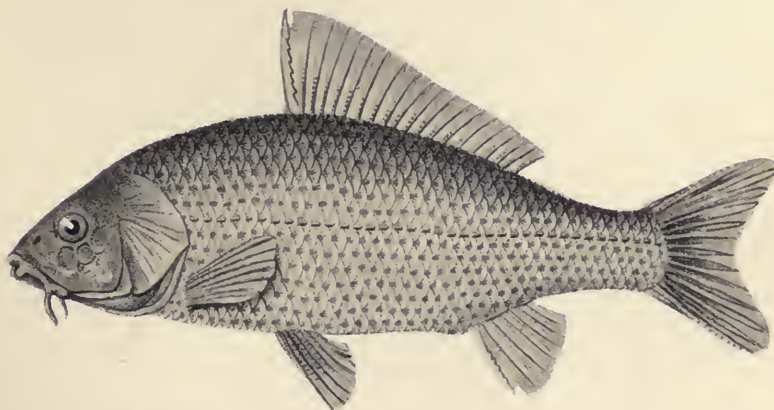
6.

7.

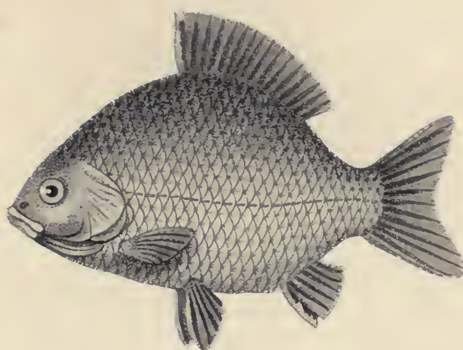

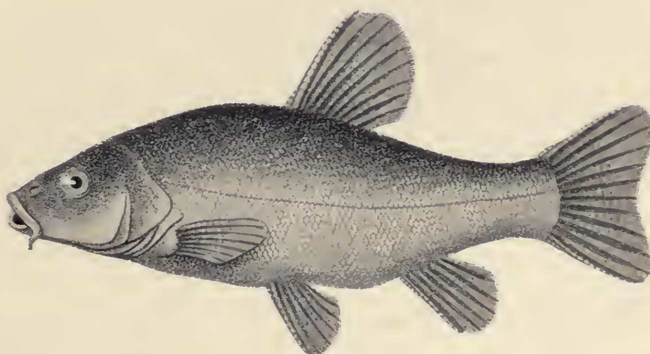
8.

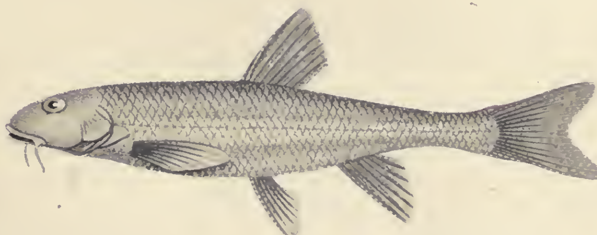
5. Czifra Kölönte. 6. Tarka Gób. 7. Tarka Meny. 8. Tő Ponty.

Rajz. szerző. Ny Grund V Budapest.

9.

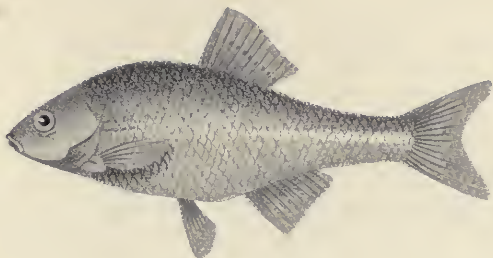
10.

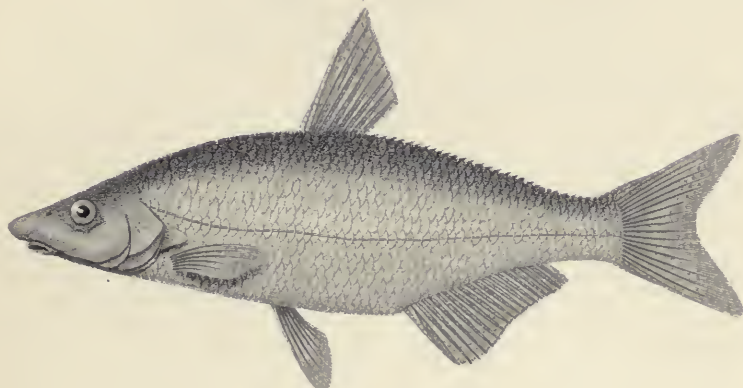
11.

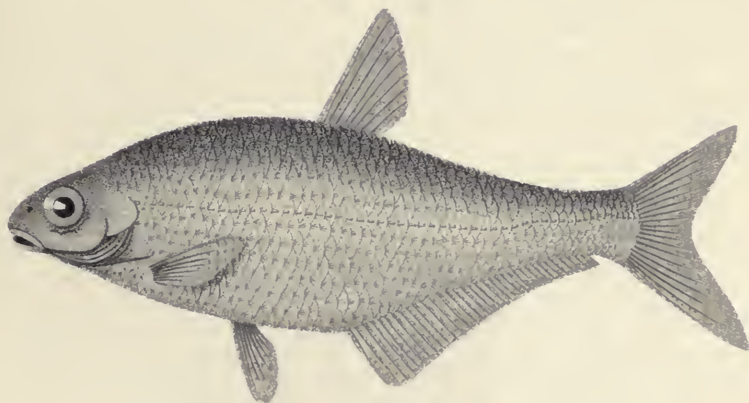

12.

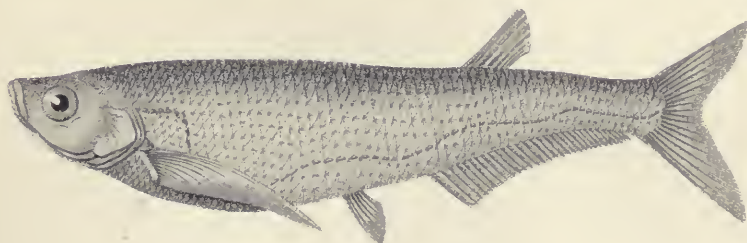
9. Közönséges Kárász 10. Nyálkás Czompó 11. Petényi Márna 12. Felpillantó Küllő.

Rajz. szerző. Ny Grund V Budapest.

13.

14.

15.

16.

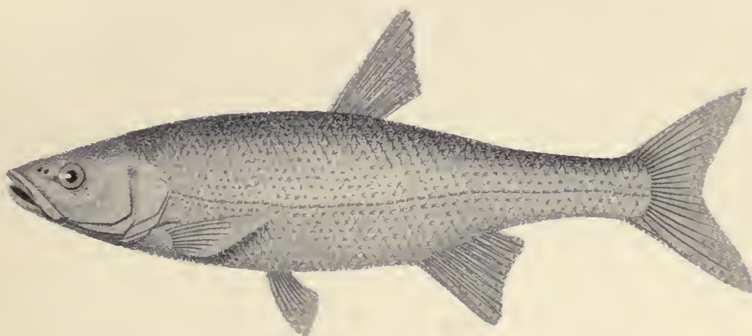
13. Szivárványos Öklö. 14. Éva Keszeg. 15. Bagoly Keszeg. 16. Sugár Kardos.

Rajz. szerző. Ny. Grund V. Budapest.

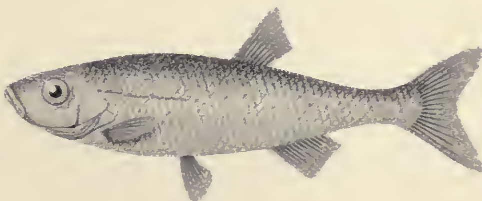
17.

18.

19.

20.

17. Sujtásos Küsz. 18. Ragadozó Ón. 19. Kurta Baing. 20. Pirosszemű Kele.

Rajz. szerző. Ny Grund V Budapest.

21.

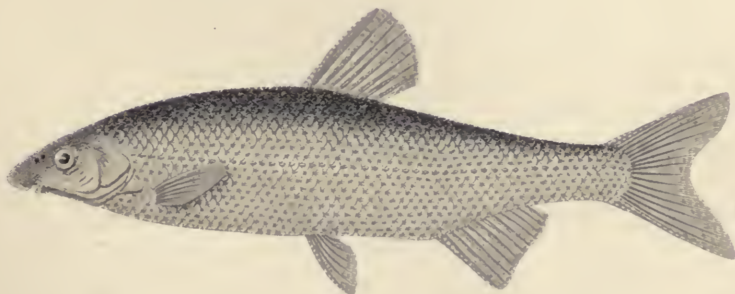
22.

23.

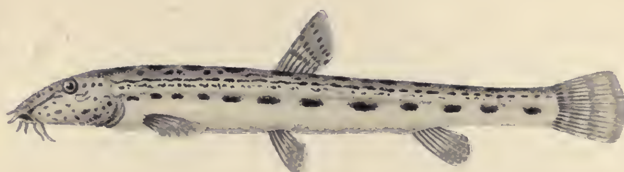
24.

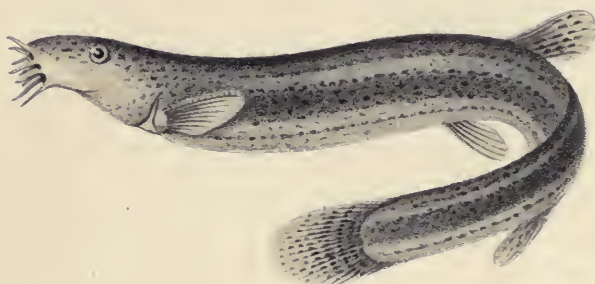
21. Leány Konczér. 22. Fejes Domolykó. 23. Fürge Csello. 24. Vésettajkú Paducz.

Rajz. szerző. Ny Grund V Budapest.

26.

25.

27.

28.

26. Váǵó Csik. 25. Réti Csik. 27. Kőz Csuka. 28. Lápi Pócz.

Rajz. szerző. Ny. Grund V. Budapest.

29.

30.

31.

32.

29. Leső Harcsa. 30. Pénzes Pér. 31. Dunai Galócza. 32. Sebes Pisztránǵ.

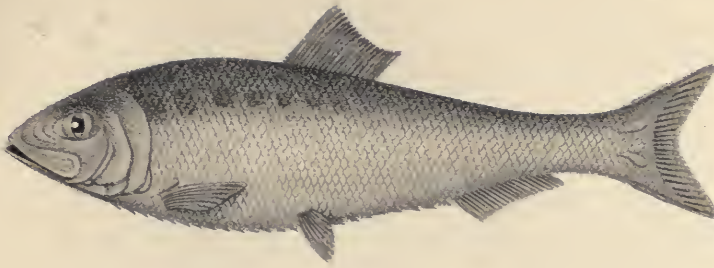
Rajz szerző. Ny. Grund V. Budapest.

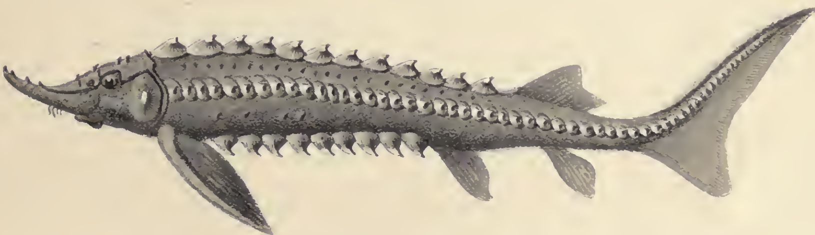

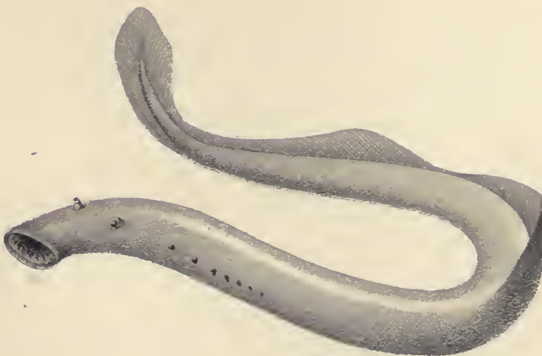

33.

34.

35.

36.

33. Vándor Alóza. 34. Sikos Angolna. 35. Vágó Tok. 36. Vak Ingola.

Rajz. szerző. Ny. Grund V. Budapest.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

XXVIII. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT

A M. T. AKADÉMIA SEGITKEZÉSÉVEL

KIADJA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

XXVIII.

HERMAN OTTÓ:

A MAGYAR HALÁSZAT KÖNYVE.

II.

AZ V-IK (1884—1886. ÉVI) CZIKLUS

NEGYEDIK KÖTETE

A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁIRÓI SZÁMÁRA.

A MAGYAR
HALÁSZAT KÖNYVE.

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

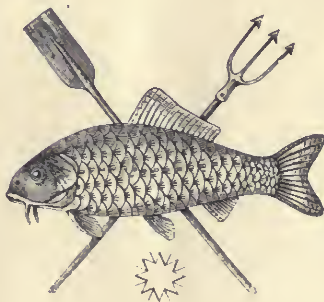
MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

HERMAN OTTÓ.

HÁROMSZÁZ ÁBRÁVAL, TIZENKÉT MŰLAPPAL ÉS KILENCZ KŐNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

1887.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVSAJTÓJA.

553

III.

TERMÉSZETHISTÓRIA.

A HAL ÉS A TUDOMÁNY.

E könyv első szakasza arról a viszonyról szól, a mely az őskor homályában az ember és a hal között keletkezett s az idők során kifejlődött.

Erről a korról hallgat a történet, nem szól a hagyomány; az írót a dolog természetéből alkotott föltevés vezeti. E mellett áll a hitrege, mely inkább csak az együgyűség megnyugtatására szövi a keletkezés képét s kiszínezi azt a viszonyt is, a melyben az ember az élő természethez állott.

Ám a hitrege andalító szava, ragyogó színe szándékos, csak az érzésen, sejtésen és számításon nyugovó; így békét szerezhet az együgyűségnek: visszatarthatja a kezdet és az eredet feszegetésétől; — tudás helyett hitet, megnyugvást nyujt. A gondolatnak, a szellemnek azonban legnemesebb tulajdonsága nem a pihenés, hanem a szünet nélkül való munka és törekvés; — nem is a költött hitben való megnyugvás, hanem a valónak, az igaznak keresése. latolása és alkalmazása.

De az a hitrege mégsem merő költemény; mert a midőn a hivő megnyugtatására törekszik, számolnia kell a valóval, a mely az együgyű szemét is érinti s kérdést fakaszt benne. A kérdés feleletet, a gondolat irányt követel attól, a ki a hivő belső világán uralkodni akar.

Igy számol a valóval Mózses, a Sinai hegy nagy törvényszerzője is a Genesisben, mely a világ keletkezéséről szól. Ennek a ragyogó szellemnek az ismeret fejlődése tekintetéből való méltatása nemcsak tanulságos, hanem nagy élvezet is.

Tudatosan törekedett ő az ember belső világa fölött való uralkodásra s átható esze fölismerte az utat és a módot, a melyen és a melylyel czélját elérhette.

Az út a tapasztalás útja, a mód a tapasztalásból levont s tudatosan alkalmazott rendszer volt.

Kitapasztalta az embert, eszejárása, jó és rossz indulatai szerint, így megitélhette az egyest s az egyesekből alakuló társadalmat is; és kitapasztalta a természet jelenségeit, kivált azokat, a melyektől az ember függ, a melyek legérzőbben hatnak reá. Ezekre alapította rendszerét.

Tapasztalatainak rendezett összegéből merítette azután törvényeit, a melyekkel uralkodott.

Két dolognak kellet útját állania: az első eredet feszegetése, a másik a kétségeskedés. Az elsőt elérte a Mindenható eszméjével, kivel szemben minden kétséget bűnnek vallott; a másikat pedig avval, hogy a kiismert és csoportosított természeti jelenségeket, a bennök nyilatkozó valóságot a mindenhatóság forrásától származtatta, arra vissza tudta vezetni.

A Mindenható Mózses szerint megteremti a mennyet és a Földet, a világosságot, a vizeket, a szárazföldet, reá a növényeket; fölötte a Napot, a Holdat és a csillagokat, *a vizek úszóállatjait*, a levegőég röpdösőit; azután a «föld állatjait», legvégül pedig az embert magát. Ez a sorrend a dolognak rendkívül finom ismerete, nevezetesen pedig a természet jelenségeinek lángszellemű felfogása; mert mindig elől jár a föltétel s csak azután következik az, a mi a föltételhez kötve van; vagyis előbb jön a világosság, azután a föld, erre a növevény és sorra az állat, föl az emberig.

Sőt a Mózses-től eredő e sorrendben vannak bizonyos elemek, a melyek a földalakúlásnak mai, mélyebben tapasztalati sorrendjével is bámulatosan egybevágnak. Legföltünőbb ezek között, hogy Mózsesnél az első gerinczes állatok *a halak*. A földkéreg alkotásáról szóló mai tudomány is azokban a régibb rétegekben találja az őshalak maradványait, a melyekben más gerinczes állatnak még semmi nyoma; sőt föltéve, hogy Mózses a vizekben úszó állatok alatt — a halakon kívül, vagy azok mellett — a kételetűeket, tehát azokat is értette, a melyek a vízben és a szárazon egyaránt elélhetnek, mint a békák stb., akkor a sorrend még bámulatosabb, mert a mai, nem föltevéseken, hanem tapasztaláson nyugovó tudomány is a fejlődés sorrendjét a halakon kezdi, a kételetűekre, csúszómászókra s ezekről a madarakra

viszi át. Mózses-nél I., 1., 20. az illető szöveg íme ez: «Hozzanak a vizek úszó élő állatokat; és a madarak repdessenek a föld felett, az égnek kiterjesztésének színén».

S a midőn végűl elgondoljuk, hogy Mózses a sorrendet a tökéletlenebbről a tökéletesebb felé szövi tovább, s így jut az emberig, a melylyel a fejlődést betetőzi, s hogy a mai tudomány is ugyanezt teszi s egy azon végső eredményhez jut: bámulattal kell eltelnünk Mózses éleselméjűsége iránt.

Ám ennek még folytatása is van.

Mielőtt Mózses sorrendjét kifejthette, illetőleg alkalmazhatta volna, tapasztalati úton meg kellett szereznie a természet tüneményeinek bizonyos részleteit is, mert ezeknek ismerete nélkül nem csoportosíthatta volna a rokonneműeket, nem alapíthatta volna reájok a társadalom összességére kiható törvényét, melynek alaperőssége csak az lehetett, hogy rendelkezéseit s még inkább különböztetéseit a hivő szemében ne hazudtolja meg az élő természet.

És valóban, ott, a hol Mózses, például a táplálék dolgában rendelkezik, élesen különböztet: jól tudja, hogy a hasított csülök nem jár mindig kérődzéssel s ehhez képest kirekeszti a sertést.

E rövid vázolásnak legfőbb tanúsága reánk nézve az, hogy a természet tüneményeinek ismeretéhez, az azokból levonható törvényekhez csupán a tapasztalati út vezet; a ki pedig ezen az úton elfogulatlanúl halad, az a tudás hatalmához jut, forduló pontokon olyanhoz, hogy hosszú időkre irányt szabhat a társadalom szellemének is.

Mózses törvényét az átlagos szellem számára alkotta; a nép tömege lebegett előtte, melynek sajátságos lelke s épen tömeges voltában rejlő oly hatalma van, mely az egyest korlátozza. Innen van, hogy az idők során szerzett több és alaposabb tudás szükségképen hadakozó helyzetbe jut az uralkodó felfogással s csak küzdelem árán haladhat és terjedhet. Igazat szólva, Mózses felfogása a tömeg lelkében még ma sincsen megtörve; sőt mértéket szabott az még a nagy svéd tudósnak, Linné-nek is, ki az állatalakok eredetére nézve Mózses tanát törvénynek ismerte el.

Immáron teljesen mindegy, bármely fejlődési időszakát veszszük is elő az állatok ismeretének, akár Mózses-t és Aristoteles-t, akár Rayus-t, akár Linné-t, Cuvier-t, Lamarck-ot vagy Darwin-t, min-

dig egyazon igazsághoz jutunk el, t. i. ahhoz, hogy a természet tüneményeinek ismeretéhez a tapasztalati út vezet s hogy az ismeret mélysége és becse a kiismert tünetek sokaságától és gondos egybevetésetől függ. A fogyatkozás, mely az egyes korszakokban tapasztalható, mindig az ismeret fogyatékosságán múlik.

Mózses sokban tévedett, mert nem ismerhette a tüneményeknek, még kitűzött czéljának megfelelő mennyiségét sem; szintúgy Aristoteles is, ki a tapasztalati úton roppant sokra vitte ugyan s belevonta kutatásainak körébe az állatok életét is. De egyikök sem tudhatott mindent, még azon a körön belül sem, a melyet mint egyes ember áttekinthetett; Aristoteles is csak azt adta, a mit az egyes ember a tünemények özönéből úgyszólván kimarkolhatott. S ez a sors jutott mindazoknak, a kik Linné előtt működtek.

Már pedig az emberiség művelődésenek nagy és magasztos feladata mást kívánt: rendszeres eljárást, mely megadja a lehetőséget, hogy a tünemények — emberileg szólva — összességét és tanulságait az emberi értelem számára megszerezze.

És ha képzelődő tehetségünk elég erős, s ha szárnyára kelve, vissza szállunk akár Mózses, akár Aristoteles korába, vagy csak a XVII-dik század végére is, a mikor egy derék magyarember «A' Boldog Emlékezetű Miskolczi Gáspár, Sok szép Ekklésiáknak mind Magyar-Országban mind Erdélyben hasznos Tanítója» remek magyar nyelven, sok és erős hittel és istenes együgyűséggel kiteremtette az «Egy Jeles Vadaskert» czímű munkát: menten reáakadunk az egyes ember szánalomra méltó gyarlóságára, a mint az anyatermészet tüneményeinek özönével küzködve, erejéből kifogy, merő okoskodásba, föltevésbe és a szarvas hibák tengerébe merül.

Valóban az örök dicsőség fénye, az emberiség hálája illeti meg azt a lángelméjű embert, a ki a rendszeres vizsgálódás alapkövét lerakta, ezáltal módot nyújtott a munkafelosztásra, így az egyes emberek és emberöltök felgyűjtötte tanulságoknak élő, folytonosan öregbedve-tökéletesedő tudománynyá való alakulására.

Linné Károly — korának irodalmi szokása szerint Carolus Linnæus — svéd természetbúvár az a halhatatlan, ki lerakta a rendszeres kutatás alapját s ezáltal sarokkővé vált a természethistória fölséges hajlékában. A növények országán kívül az állatok világában

is «ő a tudás pátriárkája, az emberi korszakok legnagyobb természetbúvára, feje a mult, jelen és jövő természetvizsgálóinak».

Ő tanított meg arra, hogy minden egyes állatot jellemző jegyei szerint le kell írni, lehetőleg e tulajdonságokra mutató kettős névvel kell felruházni; és úgy, a mint az egyes alakok egymásközötti rokonsága vagyis hasonlatossága kitünik, ezekből megalkothatók a nemek, családok, rendek, osztályok, seregek, a melyek ismét határaikon belül megkülönböztetendők.

Világos dolog, hogy ilyenformán az emlősállatok, a madarak, a kétéletűek, a halak stb. jegyeik alapján mind egy-egy osztályba hozhatók, az osztályon belül rendekre, családokra, nemekre és végre fajokra bonthatók s mihelyt ekként a rendszerben elhelyeztettek, mind az, a mi bővebben ismertető, a maga helyére jut.

Ez teremti meg a munkafelosztást, t. i. hogy sokan, sok ponton, minden időben, egyre és ugyanarra a czélra törhetnek, t. i. a tudás igazi bővítésére s ez teszi lehetővé azt is, hogy az egyesnek az ő tévedését a többiek helyreigazítják.

Akárhogyan változott is az a csoportosítás, a melyet az utódok buvárkodása Linné alaksorozatain végbevitt: a buvárkodás módszere megdönthetetlen volt s az fog maradni valameddig ember lesz a világon, a ki a természet tüneményeinek özönében eligazodást keres.

Cuvier, a francziák nagy buvára, csak Linné szilárd alapján állva nyúlhatott mélyebbre, oly módon, hogy az élő alakokon kívül a föld méhébe temetkezett, rég kiveszett ásadékokat is megvizsgálta s azonfelül a külső jegyeken kívül, a belső szervezetben rejtőzőket is felhasználta.

Sőt a vizsgálódás tekintetében maga Darwin is Linné módszerét követte.

Ez a módszer, lényege és alkalmazása szerint teljesen független attól a kiinduló ponttól, a melyet Mózses a Genesisben felállított, a melyet Linné még megtartott s a melynek helyébe a mai tudomány a folytonos fejlődés és átalakúlás tanát iparkodik tenni. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy az ismeret a vitás pont daczára is, öregbíthető. Sőt szorosan véve, e módszer arra való, hogy a kiinduló pont felismeréséhez közeledhessünk, mert a tünemények kellő terjedelmű ismerete nélkül az a kiinduló pont csak föltevés, mely lehet meg-

nyugtatója annak, a kinek mindenáron kiinduló pont kell s a kinek nincs meg az a szellemi ereje, hozzá bátorsága, hogy elfogultság nélkül megitélhesse: de nem lehet megnyugtatója annak, a ki a valót, a megdönthetetlen igazságot keresi s épen ezért csak elérendő czélt lát abban, a mit az a másik már a kiindulás pontjáúl választott és megnyúgovással elismert.

A könyvnek ez a része ezért nem a föltevést, hanem a rendszeres kutatás során szerzett tapasztalati tudást választotta alapjáúl.

Fordúljunk immáron e rész tulajdonképeni tárgyához, a halakhoz. Vegyük azokat egész általánosságban úgy a köz- valamint a tudományos fölfogás szerint is.

A közfelfogás mindenkoron arra hajlandó, hogy bizonyos összetartozó csoportokból egy alakot kiragad s a szerint alkotja meg fogalmait. Az emlős képe szőrös bőrrel, négy lábon járva, a madáré tollasan és röpülve, a halé halpénzekkel borítva és úszva áll képzelete előtt.

A közfelfogás a halat a vízben élő, oldalt lapított, hosszúkás, halpénzzel borított, különböző úszószárnyakkal bíró, többé-kevésbbé szálkás húsú, jobb-rosszabb táplálékot szolgáltató, ikrás, tejes, pukkantós, síkos állatnak ismeri. Elmondhatjuk, hogy evvel a fogalommal milliók érik be; sőt hogy egész életökön által távol marad tőlük az alaposabb tudásnak a vágya. Hozzátehetjük azt is, hogy ez a felfogás s az avval való beérés készségesen megnyugszik Mózses kiindúlásában, sőt erre reá is szorúl.

Az elfogúltság nélkül való kutatás, mely Linné tanításából kelt ki, mely a tudás vágyától égő, lelkes búvárok seregeit viszi, ragadja a föld déli sarkától az északi sarkig, sokszor nyomorba, ezer veszedelembe, nem egyszer az enyészetbe; mely ekként a tudásnak igazi hőseit teremti meg: ez a kutatás más, valóban bámulatos színben látja a halnak ezernyi ezer alakzatait az anyatermészet tüneményeinek sorozataiban; azokban is, a melyek rég letüntek s csak a földkéreg rétegzeteibe vannak bevésve; azokban is, a melyek a kutató ember szeme előtt élve nyilatkoznak.

A halnak mai képe páros vonalban haladó kutatásnak a szüleménye. Az egyik ág, az őslényekkel foglalkozva, kérdést intéz a föld rétegeihez, kutatva bennök a rég kihalt alakok maradványait; a másik ág a ma is élő alakokat keresi föl tengerekben, tavakban, mo-

csárban, folyóban s a víz legkisebb ereiben, nem feledkezve meg azokról a vizekről sem, a melyek a föld méhében — bányákban, barlangokban — titkolódznak.

S a míg az egyik ág búvára a sokszor töredékes, elmosódó maradványokból az élő alakok segítségével kiismerni iparkodik a rég leáldozott lények szervezetét s a temető rétegek korát, addig a másik ág vizsgálója megfigyeli az élő alakok külsejét, szervezetét, életmódját, lakóhelyét, szóval mindazt, a mi rólok megtudható.

Egy kézre dolgozó munkafelosztás ez, a mely azután a fölséges végső eredményben találkozik.

Ez a rendszeres kutatás maig körülbelül tízezer faj halat derített ki; leírta és jellemző jegyei szerint csoportosította. Ebben a számban benne van mintegy ezer ma már nem élő faj is, mely a föld rétegeiből került napfényre.

Mind a két sorozat együttvéve nagy és szép tanulságokat nyujt.

Pallas, a mult század kitűnő állatbúvára, a tenger szélvizében, föveny között egy sajátságos állatra bukkant, melyet egy ház nélkül való, tehát úgynevezett mezítelen csigának nézett. Ez az állat, alakja szerint olyan, mint egy kisebb fűzfalevél; teste majdnem átlátszó, oldalt lapított s elől-hátúl hegyesen végződő; farknak vehető vége kissé kópjaszerű szabású. A tüzetes vizsgálat azonban kiderítette, hogy ez a kezdetleges szervezetű állat a gerinczes állatok törzsökének úgyszólván tervezete, tudományosan kifejezve, ősalakja, vagyis legalsóbb foka.

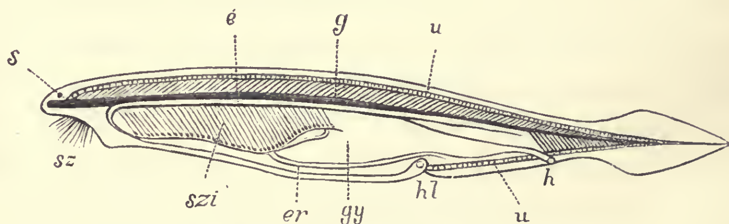
Ez a nevezetes állat az *Amphioxus lanceolatus* Yarrell, (288. ábra), mely a Darwin tana nyomán kifejlődött nagy szellemi harczban igen fontos szerepet játszott s a melynek görög-latin neve egy mind a két végén hegyes, kópja alakú állatot jelent.

Legfőbb sajátsága ennek a kétvégű kópjaállatnak az, hogy a testében s abban a helyzetben, a melyben a gerinczes állatoknak gerinczoszlopa nyugszik, egy tömöttebb zsineg, a *gerinczhúr*, az ú. n. *chorda dorsalis* fut végig (*g*), e fölött van az idegrendszer, alatta pedig a bélcső és a szívnek megfelelő nagy véredény. És az életműszereknek ez a berendezése avatja fel ez állatot a gerinczesek legkezdetlegesebb alakjává.

A gerinczhúr, a test elejének vehető s valamivel tompább részén

nem végződik koponyában s a felette levő ideg nem duzzad az agynak bármily kezdetleges formájává, hanem végig megtartja a hát táján mutatkozó vastagságot. A hegyesebb, farknak vehető részben a gerinczhúr a vége felé mindinkább vékonyodik s végűl a farkrész csúcsába enyészik. De a koponyának s az agyvelőnek a helye mégis legalább jelezve van, mert a gerinczhúr vastagabb végződése táján egy pont sötétlik (*s*), mely a szem csírájának, éretlen kezdetének vehető. Ugyane tájon, aláfelé, egy nyílás van, mely megfelel a szájnak s szélén pillaszerűen rojtos (*sz*). A hasfélen, közelebb a farkvéghez mint a szájhoz, egy köldökszerű haslikacs van (*hl*); e közt s a fark hegye közt körülbelől középen nyílik a hugygyó, még pedig kissé féloldalt (*h*).

A hideg, szín nélkül való vérnek keringése a legegyszerűbb.

284. ábra. A kópjahal, kissé nagyitva.

Megkülönböztethető szíve nincs; a has felőli részen a szilványüreg (*szi*) alatt egy csőszerű ér van, mely lüktet (*ér*) s megfelel a tökéletesebb gerinczesek szívének; ez a csőszerű s a szívnek kezdetleges, ős alakja a száj felé eső tájon felfelé kanyarodik s itt körülfogja a test első üregét, s a gerinczhúr alatt mint fő-ér (aorta, *é*) fut végig. A csőszerű, minden rekesztés, billentyű nélkül való szív helyzete, mint az állatnak a gerinczhúr után legjellemzőbb jegye, szerezte a kopjahalnak a rendszerben a helyet s az állatrendek sorában a nevet, mely «Leptocardii», azaz: «Csőszívűek». De haladjunk tovább.

A szilványüregen túl egy más üreg következik, mely gyomornak vehető; ez előrefelé vakbélszerűen alakúl, míg hátrafelé lassankint végbél lesz belőle, mely a hugygyón nyílik (*gy*).

A gerinczhúr fölött vonúl a főideg, mely elől a szempontban végződik s melynek csak két első elágazása halad párosan és egyformán

jobbra-balra, holott a többi kiágazás mind a test baloldalára van tolva; ha hozzáteszszük, hogy ugyanezen az oldalon még egy, tehát nem páros, orrgödör is van, kitűnik, hogy úgyszólván csak féloldalt fejlett teremtménynyel van dolgunk. A háton végig s a hasfélen a fark hegyétől a has likacsáig még oly réteget találunk, mely a sörényúszó csírájának vehető (*uu*), ez alatt pedig ott vannak az izmok.

Az állatnak lélekzése az, hogy az élővizet a szájnyíláson beveszi, a szironyüregen áthajtja s a haslikacson kibocsátja.

Valóban úgy van, mintha az oly tökéletesre fejlődött gerinczes törzsöknek, melynek koronája az ember, legelső tervezetét látnók; szembeszökő pedig az, hogy az ősforma egészben véve *halszerű.*

Ezt tudva, helyezkedjünk most a ma uralkodó tudományos felfogás álláspontjára, mely a test szervezete alapján alkotja meg a gerinczes állatok összefüggő sorozatát, még pedig úgy az élőkre, mint a kiveszettekre való tekintettel; amennyiben t. i. az utóbbiak mint ásadék alakok ismeretesek.

A földkéreg rétegeit a mai tudomány a bennök jelentkező sajátságok, tehát állat-maradványok szerint is négy korra, ezeket ismét tizenkét korszakra osztja, melyek egymásra következve, mind magasabb és magasabb szervezetű élő lényekről tanuskodnak, míg végre a legfelsőbb emelet tetőzetén, azaz a mai földszínen, maga az ember él és fejlődik.

Természetes, hogy ezt a beosztást csak a tudományos módszer követeli s azt nem szabad akként felfogni, hogy valamely emelet végződésével merőben eltűnnek annak alakjai is; a beosztás nagy haszna az, hogy az alakokat vizsgálatainkkal követhetjük, viszonyaikat szóval kifejezhetjük.

Úgy áll a dolog, hogy a legalsóbb, tehát legősibb korszak lényei sokszor az összes emeleteken maig felvonulnak; de a míg az alsó emeletekben nagy tömegekben éltek és uralkodtak, addig a felsőbb emeletek felé folyton apadva, vagy még az emeletek során vesznek ki, vagy csak néhány, úgyszólván mutatványban, élnek velünk együtt.

Ha, ezeket tudva, a lényeket szervezetük alapján követjük emeletről emeletre, a fejlődésnek családfáját kapjuk ki, mely ágból ágat hajt, a melynek minden ága bizonyos lények származását, szervezetét és fejlődését, de hanyatlását is tudatja velünk.

Lássuk immár ezt a családfát, amennyiben e könyv főtárgyára, a halra tartozik, fölépítvén az emeleteket, a melyeken ágazatait vezetnünk kell s megjegyezvén, hogy a magasabb sorszám ifjabb kort és emeletet, illetőleg korszakot jelent.

IV. Harmadik kor — legifjabb rétegzetén az emberrel.

12. Pliocén korszak.
11. Miocén korszak.
10. Eocén korszak.

III. Második kor.

9. Kréta-korszak.
8. Júra-korszak. A csontoshalak eredete.
7. Triasz korszak. A gőtehalak eredete.

II. Első kor.

6. Permi korszak.
5. Kőszén-korszak.
4. Devon korszak — tokféle halak eredete.

I. Ős kor.

3. Szilúr-korszak — ingolák, czápák, ráják eredete.
2. Cambriai korszak — kétvégű kopjahal eredete.
1. Laurenti korszak — legősibb; semmi gerinczes állat.

E szerint az összeállítás szerint* a laurenti korszak a legalsób, illetőleg legősibb; ebből gerinczes állat nem ismeretes; de már a következő cambriai korszakban megjelennek a gerinczhúros csőszívűek, melyek a kőszén korszakáig uralkodók, a permi korszakban hanyatlásnak indúlnak s folyton fogyva, napjainkban immár csak a Pallas kétvégű kopjahalával oktatják a vizsgálódó embert.

A szilúr-korszakban tökéletesebb szervezet alapján a csőszívűektől elágaznak a szájtátó vagy körszájú halak, melyek azután a júra-korszakban fogyni kezdenek, de a melyeknek ivadékai, az ingolák, még ma is élnek, sőt két alak a magyarföld hegyi patakjait is eleveníti. Ez a halalak is nagyon fejletlen; orrgödre még nem páros; szeme páros; de páros úszószárnyai nincsenek; sörénye inkább csak bőrszerű s a mi a legfőbb, gerincze nem tagolt csont, hanem porczogós, tehát a gerinczhúr fejlettébb formája, mely már tökéletlen koponyában végződik.

* Hæckel E. Natürliche Schöpfungsgeschichte XX. Vortrag.

Ugyancsak a szilur-korszak ifjabb részében elágaznak a czápaféle őshal-alakok, a melyeket a tudomány Plagiostomi, azaz keresztbeálló szájú halaknak nevez, a hova a czápákon kívül a rája, a régi magyar írók zsibbasztó vagy mennykövező hala is tartozik. Ezeknek az orrnyilásuk már páros, a porczogós gerinczoszlopon már rovátkos tagolás mutatkozik, van felső és alsó állkapcsuk, hallószervük, páros úszószárnyuk, mely a végtagoknak felel meg; de a test felülete csak érdes, tulajdonképeni halpénzek nélkül való. Ezek az alakok még ma is bőven népesítik a tengereket; őseiknek kivált a foga, melyet a nép «sárkányfogának» magyaráz, a föld méhéből igen gyakran kerűl napfényre.

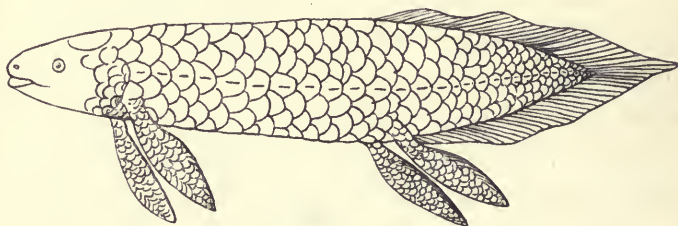
Majdnem ugyaninnen, de már inkább a devóni korszakból származtatjuk a magyar halásznép legbecsesebb zsákmányát, a vértes halakat, a melyek közé a viza, tok, sőreg, kecsege stb. tartoznak; de ezek a kréta korszakától fölfelé már apadófélben vannak, úgy, hogy a ma élő alakokat leáldozóknak kell tekintenünk. A vérteshalak családjában már olyanokra is akadunk, a melyeknek teste kerek halpénzekkel van borítva, tehát már a tökéletesebb szervezetű mai csoportok felé hajolnak. A mi vértes halainkon zománczszerű, csillagos alakú vértekből álló sorokat látunk; a gerinczoszlop még jobbadán porczogós, de világosan kivehető rovátkolással, sőt részben csontosodó is; de a csontváz azért tökéletlen. Az úszószárnyak csontos, tagolt sugarakra feszűlnek, melyek közűl az elsők már tüskévé is erősbödnek; a fark kormányúszója csak félszárnyú.

A következő fejlődési fok a nyolczadik színtájon, vagyis a júrakorszakban támad, még pedig a csontoshalak képében, a melyek a mai kor vizeinek tömeg és a fajok száma szerint uralkodó alakjai. Ismertető jegyeik, legrövidebben kifejezve im ezek: a test váza teljesen meg van csontosodva, tehát igazi csontváz, teljesen különvált csigolyákkal. Ezek rendszerint — kevés kivétellel — halpénzekből alakúló héjakkal vannak borítva, kormányúszójuk kétszárnyú, vannak páratlan sörényúszóik, páros és végtagoknak megfelelő úszószárnyaik; szabad, fedelékes szilványaik.

Hogy a felölelt sorozatot betetőzhessük, vissza kell térnünk a mélyebben fekvő színtájakra és valóban «úttalan utakon», — mert hiszen korunk legmerészebb tollú állattani írója, HAECKEL ERNŐ

maga is csak kérdőjelekkel haladott korszakról korszakra, hogy a csodálatos *gőtehalak* eredetét inkább kieszelje, mint kimutassa — úgy sejtjük, hogy a gőtehalak valamikor a szilúr-korszakban a vértes halaktól ágazódtak el, hogy ama csodás alakú «tengeri sárkányokon» a halisauriákon át, a melyek a kréta korszakában már kivesztek, összekössék a halakat a kétéletű állatokkal, tehát igazi gőtékkel, továbbá a gyíkokkal, kígyókkal stb.

Ezeknél a gőtehalaknál már tüdővel való lélekzés is jelentkezik, az úszószárnyak láthatólag lábszerű végtagokká fejlődnek, a szájban csúcssoros foglemezek vagy lemezfogak foglalnak helyet. A legnevezetesebb ezek között az 1870-ben Ausztráliában fölfedezett, FORSTER nevére keresztelt, 2 méterig növekedő *Ceratodus Forsteri*, Krefft., az ausztráliaik «baramundá»-ja, magyarúl kifejezve pedig a FORSTER-féle szarufogú *gőtehal*, mely egészen héjas, felűl-alúl úszó sörénybe átmenő,

285. ábra. A gőtehal.

tehát sörényszárnyú kormányúszóval, koloncszerű, héjjas úszószárnyakkal, vagy már inkább csőkös lábakkal (285. ábra).

Ez az alak kiválóan reámutat a triasz és jura-korszakra, a melyből számos oly lemezfog ismeretes, mely a baramundáénak megfelel. Ezen a réven került erre az élő alakra az AGASSIZ-féle kihalt Ceratodusok neve is.

Vannak futó vázolások, melyek nem bírnak több értékkel, mint egy földabrosz, a melyen, a négy világtájat szem előtt tartva, valamely pont iránt tájékozódhatunk; az az ezernyi ezer tárgy és változat, a mely az illető földdarabon a természetben megvan, azon az abroszon nem látható; de ez jobb is így, mert szemünket nem vonja el, nem zavarja meg a részlet, reávethetjük egész figyelmünket a fődologra, a tájékozásra.

Ilyen ez a vázlat is. Meghatározhatjuk a halak helyét a gerinczes

állatok rendszerében, még pedig a fejlődés alapján s megtudhatjuk alább azt is, hogy a magyar vizekben élő, eddig felkutatott halak szervezeti tulajdonságaik szerint melyik csoportba tartoznak.

Az igaz, hogy a fejlődés családfájának nem egy ága még ma is vitás; de az nem zavarhat meg, ha elgondoljuk, hogy a valódi, rendszeres kutatás még alig száz éves, hogy sikere sok mindentől függő, hogy nem is törekszik az utolsó szó kimondására, hanem csak a több és több tudásra, több világosságra. És elvégre bármily ingatag legyen is az az alap, a melyet a föld rétegzetei eddig nyujtottak, a halak tekintetében a fejlődés sorozatát a mai élet maga is nyujtja felénk. Mert hiszen ma is ott eviczkél a tengerpart fövenyében PALLAS kezdetleges kopjahala, havasaink csevegő patakjában az ingola; a czápák és ráják ma is hasítják a tenger vizét, míg a tokhalak seregei tengerből folyóba vándorolva, megszántják kacsaorrukkal szőke Duna, szőke Tisza árját. Ez, a szervezet álláspontjáról tekintve, valóságos fejlődési sorozat a tökéletlenből a tökéletesebb felé, mely utóbbit a csontoshalak változatos alaksoraiban szemlélhetjük. Végül pedig Ausztrália, az Amazon és a Senegal sokban ma is titokzatos tájain még most is túrja az iszapot a gőtehalak csodás családja, mely úgy jelenik meg a búvárkodó ember szeme előtt, mintha a természet ama hatalma, mely réteget rétegre halmozva, egész életsorozatokat temetett az anyaföld méhébe, ezeket jókedvében kifelejtette volna az enyészetből.

Vonjuk ki tehát a magyar édes vizekben élő halakra tartozó tanulságot, mely a következő: Vannak

5. Csontos halaink — Teleostei.
4. Vértes halaink — Ganoidei.
2. Szájtátó vagy körszájú halaink — Cyclostomi.

Nincsenek:

1. Csőszívű halaink — Leptocardii.
3. Őshalaink — Selachii.
6. Gőtehalaink — Dipnoi.

A sorszámok szerint s akként állítva össze e sorozatot, hogy a legtökéletlenebb alak legalulra jőve a legkisebb számot kapja s így 1-től 6-ig építve, kikapjuk a fejlődés haladását, mely a csőszívűektől indúlva, a gőtehalaknál végződik.

Vessünk már most bár csak egy futó pillantást is arra az általános képre, a melyet a halak megalkotnak.

A tudománynak legfőbb feladata a fogalmak tisztázása és — igen természetesen — a tisztázott fogalomnak szabatos kifejezése. Ha a tünemények bizonyos sorozatairól van szó, a melyekről meg kell állapítani, vajjon alak, szervezet és életmód szerint rokonok-e s így alkotható-e belőlük egy csoport, akkor a tudománynak legfőbb feladata megállapítani: mi legyen a csoportnak összekötő kapcsa, vagyis, hogy van-e oly tulajdonság a csoportban, a mely részről részre lényeg szerint azonos.

És ha ezt a kérdést a halakra nézve vetjük fel, egyetlen egy tulajdonság az, a mely a halakat a gerinczesek körében egy csoportba — a tudomány szava szerint osztályba — foglalja össze, t. i. az, hogy kizárólagosan *szilványokon át lélegzenek.* Minden egyéb tulajdonság annyiban ingadozó, amennyiben csak a halalakok kisebb-nagyobb részénél állandó, tehát a halalakok összességét nem jellemezheti; vagyis amennyiben nemcsak a halaknak, hanem más állatosztályoknak is a tulajdonsága.

A kibővített jellemzés ez volna: a hal hidegvérű — tulajdonképen bizonyos fokig alkalmazkodó hőmérsékletű — állat, a mi nem kizárólagos tulajdonsága, mert számos más állatosztályé is; teste többnyire héjjas, pénzekkel, vértekkel borított, a mi már azért sem kizárólagos tulajdonsága, mert vannak mezítelen bőrű halak is s azonfelűl a csuszómászók egész sora héjjas; a vízben él, a mit szintén számtalan más állattal oszt meg; többnyire lerakott ikrából kél, de ez sem különálló tulajdonság; végtagjai uszószárnyak, ámde ezek néha hiányzanak.

Tisztán láthatjuk, hogy a lélekzés módján kívül minden egyéb jegy ingadozik; de sőt ez a kizárólagosnak tetsző tulajdonság sem teljesen szilárd, mert hiszen tudjuk, hogy a gőtehalnak már másnemű lélekzése is van; ám de ez már átmeneti alak.

A fogalom tisztázásából mindenesetre nagy a nyereségünk, mert a szilványon át való lélekzés a többi, ingadozó jegyre útbaigazító tulajdonsággal bír s ha a vizsgálatban elfogulatlanúl és körültekintéssel járunk el, nem tévedhetünk abban, hogy a halat halnak határozzuk meg.

Ha a csoport meghatározásában az alak után akarnánk indulni, azt már az első próbánál is abba kellene hagynunk.

Az ángolna kigyószerű nyulánkságától eljutunk a lapdává felfuvódó Diodon-halig, vagy az annyira suta Orthagoriscus-ig — magyarúl «malaczhal» —, hogy inkább csak egy úszó fejhez hasonlít; ha pedig a halnak a közfogalomban élő képétől, például a pisztrángtól vagy pontytól indúlunk, eljuthatunk az ausztráliai *czafranghal* — Phyllopteryx (268. ábra) — szinte mesés alakjáig, melynek egész teste

286. ábra. Czafranghal, Phyllopteryx eques Günth. *Sz*, szilványfedelék; s. sörény.

mintha szálakra volna tépve s a midőn a tengerfenék moszatain elül, annyira hasonlít hozzájuk, hogy még a természetbúvár gyakorlott szemét is megtéveszti.

Sőt rátalálunk a halnak a szó teljes értelmében vett kiforgatott alakjára is, a mennyiben a hal növekedése során féloldalúvá válik, azaz mind a két szeme egy oldalra kerül s a hal a másik oldalán úszik, mintha ez volna a hasa; ez a Platessa és családbeliei, a régi magyar írók «plataisz»-a.

Az alakok során a halszáj csővé, csíptetővé nyúlik; az úszószárnyak valóságos zászlókká szélesednek, majd ostorokká nyúlnak; a test néha síkosan síma, majd tüskés, mint a sűné; majd oly fegyverzettel találkozunk, mely nemcsak a fejlődés szempontjából nevezetes, hanem egész minémüségében mesésnek látszanék, ha nem volna természetes.

A tenger kardorrú halának (Xiphias) felső állkapcsa iszonyatos karddá nyúlik ki; a Pristis-halnak kard helyett rettenetes, kétoldalt fogas fűrész a felső állkapcsa; reáakadunk a legcsodásabb, valóban rémes külsőjű formákra, a minőket a poklot benépesítő költő vagy festő képzelete sem igen teremt, a melyekhez képest szent György sárkánya csupa gyerekjáték; ilyen a tenger ördöghala (Lophius), a varangyékhal (Batrachus) stb.

Az úszószárnyak hol szívó szervvé (Lepadogaster, Echeneis), hol valóságos és oly szárnynyá alakúlnak (Exocœtus, Dactylopterus), hogy a hal a víz fölé szökve, nagy darabon röpülhet, akár a madár; néha lábszerűen alakúlnak (Periophthalmus) s a hal az iszapon ugrálhat mint a béka; ismét a legcsodálatosabb módon foszlanak, szinte káprázatos képet kölcsönözve a halnak, mint pld. a Pterois- és a Pelor-hal.

És ha a nagyságot veszszük, valóságos óriások mellett ott látjuk a törpeséget s e két végső pont között minden képzelhető fokozatosságot.

Így vagyunk a színekkel is. Az iszapos vagy fövenyes vízfenék zöldes, vagy fakó szinezetén kezdve, a színek egész fokozata áll előttünk, csúcsán a szín és fény oly tüzével, ragyogásával, mely megszégyeníti a festő festékes ládájának legtisztább foglalatját s megszégyeníti az ötvösmesterség minden színes zománczát, drágakövét, avval az összeállítással egyetemben, a melyet emberi szín és formaérzés egyáltalában kiteremteni bír.

És így állunk végre magával az életmóddal is, különösen az elem tekintetében, a melyhez a hal lélekzési módjával kötve van. Bátran kimondható, hogy minden víznek akad hala. Valameddig megvan a mód arra, hogy a hal bizonyos természetű vizet megszokhasson, valamely faj meg is szokja s ez annyira áll, hogy — messze se menve — Ó-Buda és Zala-Hévíz meleg vizeiben, még pedig magán a forrás-

területen, a hol a víz a legmelegebb, nemcsak hogy odaszokott a ponty, hanem leginkább a víz fenekén tartózkodik; nem is keresi a felsőbb, elevenebb vizet. Viszont látjuk, hogy némely faj úgyszólván abban a pillanatban pusztúl el, a melyben vizét megváltoztatjuk; némelyik csak a tisztában él meg, más a félig poshadtnak még iszapját is túrja; némelyik, a vízből kivetve azonnal elpusztúl, más órákon, napokon át bírja; sőt az ángolna, a már felemlített Periophthalmus s az Indiákon élő Anabas hal a szárazra is kijár; és hiába sós a tenger, édes a folyó vize, mert nemcsak mindeniknek megvan a maga halserege, hanem feles számmal akad olyan faj is, a mely felváltva hol az egyikben, hol a másikban él.

A magyar vizeknek csupa olyan hal jutott, melynek halvoltában a legszerényebb ismeret sem tévedhet meg; ám ez nem elég, mert szemügyre kell vennünk azokat fajról fajra, szervezet, életmód szerint akként, hogy mások is fölismerhessék s az ismeretet saját észleleteikkel megpótolhassák, mert ebben rejlik a haladás. Módszere az, a melyet LINNÉ kifejtett és alkalmazott.

A HAL A TERMÉSZET HÁZTARTÁSÁBAN.

Brehm Alfréd, az állatok életéről szóló nagy művét az állatélet egészére vetett pillantással vezeti be; de mindjárt az első sorokban — és igen helyesen — ráveti szemét a természetvizsgálók két táborára, mely, a milyen nagy az elért eredményekben, épen olyan nagy — vagy talán még nagyobb — a kölcsönös leszólásban is.

Az egyik tábort a bonczolók iskolája alkotja, mely az állatok testét legparányibb részeire bontja s e részeket anyag és szerkezet tekintetében ezerszeresen nagyító üvegen át vizsgálja; így kutatja a legparányibb erecske, a legfínomabb idegszál végződését; meglesi a sejtet, oszlását, szervezetté való tömörülését; meglesi a petében folyó keletkezést; az egyes szervek szerkezetét, működését; a szervek átváltozásának folyamatát; a különbözőknek látszó szervezetek egymáshoz való viszonyát, rokonságát.

Ez fölséges, magasztos egy dolog, mely reátanít az élőlények összealkotására, életöknek nem egy alapfeltételére; sokszoros világosságot vet az eredetre is. Pontosan meghatározza a sejt oszlásának pillanatát, haladását; megmondja — ha nem is mindig — e csodás folyamat előljáró föltételét.

De egyet nem bír megmondani: annak az életrekeltő szikrának a lényegét, mely a belátható okozat be nem látható okát szülte. Igen, megmondja, ki birja fejezni szóval, olyannal, mely mond ugyan és mégis adósunk marad! E szó az *életerő, éltető erő*, néha épen csak *erő*. — De hát ez a világos tudás szempontjából véve semmi, mert a megfoghatatlannak épen csak mesterszava.

Hogy világosan szóljak, tudjuk, hogy a himhal zoospermiuma a nőstény ikrájának héjján nyiló petelikacson át az ikra belsejébe nyomúl, ott az ikra termőszemével érintkezik s hogy erre az a termő-

szem barázdálódni kezd; tudjuk, hogy ez a barázdálódás a kelő állatalakot úgyszólván fölépíti; de arról — az okok okáról — a mi azt a zoospermiumot létrehozta, életre keltette, furakodásra indította; a termőszemmel való érintkezésének lényegéről; a barázdálódást inditó erőről; arról, a mi a sejtekre osztódott anyagot reáviszi, hogy bizonyos állatalakot öltsön magára, arról sejtelmünk sincsen. Nincs a bonczolóknak sem.

A bonczolók iskolája, mely evvel az ággal foglalkozik, szánalommal tekint le arra a másik táborra, a mely az alakokat figyeli, tüzetesen ismerteti és nagy gonddal viseltetik életnyilvánulásaik iránt is.

A bonczolók iskolája azt mondja, hogy ez nem tudomány, mert csak ismeret s azok, a kik mivelik, csak «dilettánsok», napszámosok. Ők, a bonczolók azok, a kik a tudomány palotáját építik és szerkesztik, a többiek csak napszámosok, a kik az építő anyagot hordozzák.

Szorosan véve, annak beismerésében, hogy azok a «napszámosok» hordozzák az anyagot, rejlik nemcsak jogosultsága, hanem nélkülözhetetlensége is annak a másik ágazatnak; mert nincs építőmester, a ki összeszerzett anyag nélkül bár szerény kunyhót is építhessen; nincs olyan, a ki mások munkáját nélkülözhetné; tehát nincs is joga, hogy azt lenézze, vagy épen leszólva megvesse, a mi saját művének lényeges föltétele.

És nem állhat meg a tudomány és ismeret megkülönböztetése sem, mert határát megszabni nem lehet; s ha akként állítjuk föl a dolgot, hogy a tudomány az összefoglaló, akkor csak ismeretet foglalhat össze, tehát abból épűl, s így se oka, se jogosúltsága azt lenézni, a mi saját erejének forrása.

Van azonban a vita eldöntésének még egy más, sokkal hathatósabb módja is, mely bizonyos kérdések fölvetésében rejlik.

Semmi kétség azirànt, hogy például Newton igazán fényes szellem volt, ki műveivel az emberi tudás terén korszakot alkotott. A kérdés az, hogy mi az előkelőbb tudományos feladat: vajjon az-e, hogy kitudjuk Newton koponyájának méreteit, agyvelejének súlyát, tekervényeit, szervezetének összealkotását s esetleges sajátságait, mikroszkópi összetételét, chemiai alkatrészeit — vagy az, hogy Newton-t, mint embert, élete folyása, cselekvése, művei s azoknak értéke és hatása szerint ismerjük meg?

Vajjon ki merné itt a bonczolót tudósnak fölmagasztalni, azt pedig, a ki az ember cselekvő részével, annak hatásával foglalkozik, «napszámosnak» lenézni?

Vajjon tekintheti-e a tudomány kizárólagos és egyszersmind kimerítő feladatának azt, hogy akár az embert, akár a szervezetileg alsóbbrendű állatot csak bonczolja, részeire szétszedje, a részek részeit vizsgálja, hogy végre megállapítsa azt, a mi a *puszta élethez* okvetetlenül szükséges? Kirekesztheti-e az élet nyilvánulásait, kihatásait az egyesnél, az egyesekből alakuló életköröknél; vagy e kihatások viszonyát akár a társadalom, akár a természet összességéhez?

Brehm nagy igazságot mondott, a midőn állítja, hogy az állat a bonczoló előtt csak tárgy; az életet kutató előtt ellenben a tárgyon kívül még cselekvő része is az élő természetnek, mely érez és mozog.

A teljes való pedig az, hogy a két szak kiegészíti egymást s csak mind a kettőnek szövetségéből kelhet ki a teljes kép, tehát a valóságos tudományos eredmény. A két szak nem állhat s nem is áll a felsőbbség és alárendeltség viszonyában; az igazi viszony a munka felosztása. Az ismeretkörök között más viszonyt nem is fogad be a tudomány köztársasága. A tudomány, mint az ismeret egyeteme, nem ismerhet rangot, mert csak szakokat ismer, a melyeket a munkafelosztás szüksége teremt meg. Elismeréssel adózik az áthatóbb szellemnek, mely nagyobb eredményt nyújt; de a parányi szellem szerény eredménye is a nagyét öregbíti, tehát csak a mennyiség tekintetében van különbség. Felmagasztalja az egyest, a ki tehetségével korszakot alkot, de nem vetheti meg a nyomán haladót, ki a megnyitott korszak gyümölcsét szaporítja és érleli.

A könyv e szakaszának bevezetéseűl, de tudományos viszonyainkra való tekintetből is előre kellett ezeket bocsátanom.

*

A természetnek egy szellemes vizsgálója az állatoknak egymás közötti viszonyát a következő képben mutatta meg: egy barázdában egy futóbogár reáakadt a prédájára, egy féregre s marczangolni kezdi; viaskodását látja a fa csúcsán leskelődő őrgébics madár s nyomban leszáll, hogy a futóbogarat elfogja és megegye; el is fogja; de az őrgébics leszállását meglátta a magasban keringő sólyom,

nyomban, mint a kelevész, lecsapott az őrgébicsre, elfogta; de a mint prédájával emelkednék, meglátja a fa alatt lesben álló ember s lelövi a sólymot. — Eddig a sor, mely megtoldható avval, hogy azalatt felgyült egy sötét felhő, villáma agyonsújtotta az embert, a föld felfogta a villámot s elenyésztette romboló erejét, a felhőből szakadó eső pedig elmosta a dulakodás, vergődés nyomait; a midőn pedig a felhő megszakadt s a nap újra reávetette arra a pontra sugarát: a természet mosolygott, élete nyugodtan tovább folyt.

Ez a kép nem a puszta képzelődés szüleménye, mert minden ízében a természet életéből került ki s ezernyi ezer változatban újra és újból ismétlődik.

Az állatélet jelenségeivel foglalkozó tudománynak, mai uralkodó fölfogása szerint az a sorozat a már-már közhelylyé vált «létért való küzdelemnek» a képe, melynek — a közfelfogás szerint — irányzata az életszükség kényszeréből foly. Kényszerűségből és nem ellenséges indulatból; — hiszen a gondolkozó ember magáról tudja, hogy nem az ellenséges indulat uralkodik rajta, a midőn saját életszükségét más szervezetek életének rovására elégíti ki: nem haragszik az almára, a melyet leszakaszt, az állatra, a melyet leöl, hogy maga megélhessen.

Ha a gondolat egész erejével iparkodunk átölelni a természet életének jelenségeit, csak rendes, szabályos körös folyamathoz jutunk: a keletkező, lefolyó, végződő élethez, mely új életet fakaszt — ez ismét lefoly, végződik; de csak végződik, annélkül, hogy nyomtalanúl elenyésznék.

Erre emberi tudásunk minden rendű ágazatát alkalmazhatjuk; sokat tudunk meg tulajdonságairól, a működés és lefolyás mozzanatairól — semmit a végső indító okról.

Szemünk előtt foly le a keletkezés, a mint azt a hal ikráján tapasztalhatjuk; megtudhatjuk az anyag chemiai alkotórészeit, az alkotórészek arányát; megfigyelhetjük s kifejezhetjük a hőmérséklet befolyását, latolhatjuk a szervezet működését természettani alapon, mozzanatait számok képébe foglalhatjuk; kivehetjük, a mi rendellenes, kifejezhetjük a rendes föltételt; számos előzménynek előre megmondhatjuk a következményét; de az élet végső indító okát nem mondhatjuk meg. Sőt még azt sem mondhatjuk meg: miért éli le magát a

szervezet még azon a magaslaton is, a hol az ú. n. kozmikus nagy okoknak látszólag nincsen alávetve.

Ha a növevénynek az ő életéhez — a föld adta táplálékán kívül — világosságra, levegőre és bizonyos melegre van szüksége, akkor értjük, hogy az egyik főszükség elvonásával megöljük a növényt; értjük, hogy a tél, mely a meleget elnyeli, egész növevénysorozatokat is megöl — ám más csak levelét hullatja, hogy a meleg visszatértével új életre keljen; de az idők során ez is végét éri még akkor is, ha életének feltételei megvannak, vagy akár fokozódnak. — Az alsó szervezetű növevény keletkezése, élete és leáldozása sokszor perczekre van összeszorítva: — a százados tölgy, a Libanon czédrusa mintha az idővel daczolna. A növevény megveti gyökerét a hegy száraz csúcsán, elborítja a nedves völgyet, leszáll a víz színére, a víz alá s mindenütt végzi életének körfolyamatát; — anyagot felvéve, megváltoztatja, épít magán, maga körül, mert élve, másnemű élet feltételéül is szolgál: a lények százai és ezrei hozzá vannak kötve; sőt hozzá van kötve növevény a növevényhez is.

Szakasztott ilyen az állatélet képe is. Minden képzelhető viszonyok közt reátalálunk — egymást kiegészítve, egymásra szorúlva, egymással közreműködve; a levegőből a hegycsúcsra, innen a völgybe, innen a víz színére, a víz alá s le a tenger feneketlennek mondott mélységébe szállva; élve a teljes világosságban, a barlangok örök sötétségében; működve a verőfényen, az est homályában, az éj minden szakában.

Egyike a legvonzóbb tüneményeknek az a kereszteződés, a melyet — immár csak gerinczes állatokra szorítkozva — a különböző szervezetű állatok élete folyásában tapasztalhatunk, a mely kereszteződés bizonyos szervezeti részeknek egynemű berendezésében és alkalmazkodásában van kifejezve.

Látjuk, hogy az emlős állat nincsen kizárólagosan a röghöz kötve. Az u. n. taguan-nak — röpülő mókus — szőrös bőr feszűl az első és hátulsó lábpárja között, az állat az ugrással ezt kapcsolja össze s le tud bocsátkozni a magasból, mint a gyermek papirsárkánya; a kaguan bőre már a farkát is bevonja, sőt az első lábpár és a nyak között is feszűl s ez az állat — WALLACE szerint — tizennégy méter magasból leugorva, 70 méternyi közön bír átlebegni.

A denevéreknél már valóságos hártyaszárnynyal van dolgunk, a melylyel ez az emlős röpülés dolgában versenyre kelhet a legügyesebb röptű madárral; sőt életének fenntartása egyenesen a röpüléstől függ, a melylyel számos madárnak a pályáját keresztezi, olyanét is, a mely épen úgy, mint a denevér, alkonyatkor kél szárnyra, hogy eledelét megkeresse. A midőn itt az emlős állatot a röpülő madárral egy életvonalon látjuk, viszont akadunk elég madárra — strucz, kazuár és leginkább a kivi —, a mely egyenesen a röghöz van kötve, s így élete módjával keresztezi sok lábas emlősét. Egészben hasonló viszonyra bukkanunk a csúszómászók között is, hol a röpülő sárkánygyík — Draco volans, Keletindia — a röpülő mókusénak megfelelő szervezettel bír, holott más gyíkalakok életök minden mozzanatával a röghöz vannak kötve; sőt Wallace följegyezte, hogy Keletindia egy békája, a Rhakophora — magyarúl talán lappantyús béka —, mely a mi zöldbékánk családbeli rokona, melynek roppant hosszú újja s ehhez képest roppant terjedelmű úszóhártyája van, bemondás szerint, a magasból ugorva, inkább lebegve, mint esve száll le a földre. A röpülő hal úgyszólván önkéntesen sorakozik ide.

A röpülést tartva szem előtt, itt már emlőst, madarat, csuszómászót, kétéletűt — béka — és halat, ha nem is egy színvonalon, de egy bizonyos színtájon találunk; viszont találkoznak ugyanezek a röghöz s illetőleg kizárólagosan a vízhez kötve is.

Forduljunk most egy más sorozathoz, melyet a rög és a víz kínálva kínál. Ugy találjuk, hogy számos emlős kitünő úszó; ezek közűl kiválnak azok, a melyek nemcsak úszók, hanem kitünő bukók is, a melyeknek ez már életföltételük; — elég itt a vidra fölemlítése is. De ez a sorozat még sokkal tovább halad, mert a fókának már csak az első lábpárja valóban láb, a két hátulsó már szembeszökve hasonlít a halkormányhoz; az állat a vízen kívül már tehetetlen, agyonbunkózható teremtés s ezt a «természet büszke ura» talán nagyon is hasznára tudja fordítani. És e soron még tovább haladhatunk, mert a czeteknek első lábpárjok már húsos úszószárny forma, a hátulsó végtagok pedig egészen hiányzanak s a testök farki részének teljesen halkormány formája van, avval az egy különbséggel, hogy állása vízszintes.

A czeteknek a vízi élethez való testi alkalmazkodása már annyira tökéletes, hogy a halvoltukba vetett hitet a tudomány egész hatalma

máig sem bírta a közhitből teljesen kiirtani; ma is feles számmal akad «olvasott ember», ki hitetlenül rázza a fejét, valahányszor hallja, hogy az ő «czet*hala*» elevent szülő, emlőin szoptató, melegvérű, gerinczes állat, melynek úszószárnya nem egyéb, mint átváltozott első lábpár. A czeteknek a vízi élethez alak szerint való hozzátörődése annyira haladt, hogy némelyeknek — többek közt a költészet és díszítő művészet oly nagyon kapós delfinjének — a hátán már egy kövér-úszósörényt is észlelhetünk; egyedűl a kormányúszónak vízszint való terjedése különbözteti meg a czetek külső alakját a hal törzsökös fogalmától. A czetek egész szervezetöknél fogva már kizárólagosan a vízhez vannak kötve, a szárazra egyáltalában ki sem mehetnek.

A madarak felé fordulva, tudjuk, hogy e nagy osztálynak egész népes rendei, mint a vízmellékhez, vagy a vízhez kötött alakok szerepelnek; a szélvizekben való gázolástól — gémek és mások — az úszó életmódig — ruczák, ludak és mások — innen a legkitűnőbb, rendkívűl kitartó bukásig — búvárok, vöcskök — minden forma és átmenet megvan, a sorozat pedig végződik a pinguinnel, melynek szárnya, tollak helyett már inkább pikkelyekkel — mondjuk pénzekkel — van borítva; nem is repülő, hanem valóságos úszószárny, mely igen élénken emlékeztet a gőtehal úszóvégtagjaira; és noha a pinguin kétségtelenül madár, ő sem a föld rögén, sem a levegőben nem boldogúl; egyetlen, igazi eleme a víz, a melyben a szárnya már válóságos úszószárny szolgálatot végez.

A régi értelmében vett csuszómászókat tekintve, hogy egyik részöket már kétéletűnek — amphibia — nevezzük, azért, mert életök bizonyos részével, sokszor kizárólagosan a vízhez van kötve — a béka poronty korában, a gőte és mások; — a Varanus-okban, a melyek, a közhit szerint, az embert a krokodilus elől intik, ismét a határozott gyík-formát látjuk a vízmellékhez kötve; a Platurus és Hydrophis lapos evezőfarkú kígyókban már a kigyókat látjuk a vizek állatéletében, holott rokonaik a szárazföld állatai.

És ha már most a felsőbb rendű gerinczesektől a halakra vetjük szemünket, tudjuk, hogy vannak a halak közt is a vízből kijáró alakok, a melyeket a szilványokban tartott víz s az ugyanoda vezető külső résnek szűk volta ment meg a gyors pusztúlástól; és tudjuk azt is, hogy vannak alakok, a melyeknek az úszószárnyuk akkora

terjedelmet ölt, hogy a víz fölé szökve, nagy darabon tovaröpülhetnek.

Akár tisztán szerkezeti szempontból veszszük a dolgot, akár az állatélet cselekvő oldaláról, már magában a gerinczes állatoknak ebben az irányban való méltatása is vonzóvá és tanulságossá válik, szinte ingerel a tüzetesebb vizsgálódásra.

És mekkora változatosság nyílik a vizsgálódó ember szeme előtt, a midőn az egészet iparkodik — csak iparkodik! — áttekinteni! Abban a vízcseppben, a melyet a mikroszkóp nagyító üvege alá hozott, egy kis világ folytatja pályafutását; abban a parányiságban egész sorozatai fejlődnek azoknak a jelenségeknek, a minő a futóbogáré, a gébicsé, sólyomé és az emberé volt. Ha csak a puszta szemre bízzuk is magunkat, a vízbe tekintve, az alsóbbrendű állatok egész sorozataira bukkanunk; itt vízipoloskák támolyognak, háton fekve lökésszerűen eveznek; amott fátyolkák, szitakötők álczái lesekednek az iszap színén, hogy majdan kifejlődve, szárnyra keljenek s az álcza életétől teljesen elütő életet kezdjenek.

Evvel belekerülünk a milliónyi-millió kétéletű rovarseregekbe, melyek — népiesen szólva — kivirágoztatják a vizet.

A víz minden színtájának akad növevénye, állatja; mindenütt látjuk a kelő és leáldozó életet, a végrehajtott anyagcserével, tehát munkával, melynek eredménye egy bizonyos állandó vagy szabályosan ismétlődő állapot.

A vízre és mélységébe az imént vetett futó pillantás csak a folyót, a tavat, az eret és a patakot illette; vizsgálódó szemünk innen csak félve, tartózkodva fordúl az örök tenger felé.

Norvégia szakadásos, sziklás partjainak mintegy őrszemét sok sziget alkotja meg; kisebb-nagyobb, szakadozott, domborodó; némelyik épen egyes, a vízből kiálló hegy. Ezek a szigetek, valamint a sziklapartnak bizonyos fekvésű, fokszerűen a tengerbe szökő, meredek sziklafalai az év bizonyos szakában, a mikor t. i. e tájak madarai a költéshez fognak, «megfehérednek». BREHM szerint a Svärholm fok sziklafalazata úgy néz ki, mint egy millió és millió fehér ponttal borított óriási palatábla. Ily fehérlő szigetet vagy falat megközelítve, elsütjük fegyverünket s nyomban tanúi vagyunk az állatélet egyik legnagyobbszerű tüneményének.

Mint mikor az észak vágtató vihara bekap a fagyos hó rétegeibe s porszerűen felkavarja: a lövés dördülésére is millió meg millió madár kél szárnyra, oly tömegben, hogy elsötétíti a napot, lármája megsüketíti a fület, a szem megkáprázik a madártömeg kavargásától, fehérségétől.

Ezek a valóban megszámlálhatatlan madárseregek itt költenek és — természetesen — táplálkoznak is; és nemcsak hogy maguk megélhetnek, hanem még falánk fiaiknak is eleget juttatnak. A fészkek oly tömött sorokban állanak, hogy gombostűnyi köz nem marad köztük — nem is rakott fészkek, mert csak kikapart gödrök — s minden fészekgödörből 3—4 pelyhes, örökösen éhes jószág ágaskodik, várva eledelét, melyet a tenger e tájainak hala szolgáltat.

S a midőn az evők serege ilyen, milyennek kell lenni annak a halseregnek, a mely azt a falánk hadat ki bírja elégíteni? Sőt nemcsak ezt, mert hiszen a tőkehal megszámlálhatatlan seregének is ugyanaz a főeledele, a mi a halászcsérek sokaságáé, — sőt igaz, belékapdos még a fóka s a czetek sok faja is; és irtózatosan belemarkol az ember is, mert az a hal a grönlandi embernek «mindennapi kenyere», New-Foundland halászának ezernyi ezer horgán pedig a csali! Ez a hal a «nemesek» közé tartozik, a pisztrángnak, lazacznak, galóczának családbeli rokona, neve *Mallotus villosus*, tehát alapjában rojtos hal, azok után a rojtszerű kinövések után elnevezve, a melyek a hímen ívás idején támadnak.

A midőn ez a 15—20 cm.-nyi halacska a szélvizek felé vagy a folyók torkolataiba indúl, hogy megívjon, oly seregekbe verődik, melyek ötven angol □ mértföldet is borítanak s oly tömöttek, hogy a halak szákkal millió számra meríthetők, az elbocsátott ikrától pedig megsárgúl a folyótorkolatok vize. Ezt a töméntelen sereget követik a halászcsérek rajai, a nagyobb, hallal táplálkozó ragadozó halak tömegei; s a midőn a fóka, a vonúló sereg alá bukva, alúlról támadja meg, a fölfelé szorúlókat annál könnyebben kapdossa ki a halászcsér.

Ez pedig még csak az egyik oldala a dolognak, mert hiszen meg kell gondolnunk azt is, hogy maga a préda, a Mallotus hal is táplálkozik, s minthogy ragadozó hal, az élőlények mekkora száma az, a mely az ő töméntelen seregeit fentartja! Mennyi az, a mi a táplálék táplálékának ismét csak tápláléka!

Ebben az irányban tovább haladva oly töméntelenségekhez jutnánk el, a melyeknek méltatását nem annyira tudással, mint inkább több-kevesebb képzelődéssel végeznők; ez pedig nem tartozik e szakasz feladatai közé.

Lehet Amerika vándorgalambjainak egy-egy seregét szélessége szerint három óra járásnyinak becsülni, előhaladását 6—7 órára mondani, a mi kiadná az ezer milliónyi galamb számot, mely négy millió hektoliter gabonát, magot fogyasztana el egy napon; hozzávetőleg lehet mondani, hogy az évenkint kifogott heringek száma tízezer millió darab és mindenesetre sokkal több az, a melyet az ember, a czet és e halnak minden ellensége még meghagyott; mindezek fölött lehetne megdöbbenni, ha egy nagy igazság nem uralkodnék, az, hogy a természet életében tapasztalható rend szilárd alapokon, mert változhatatlan törvényeken nyugszik; azok a tömegek csak az ember szemében nagy dolgok, a természet háztartásának szempontjából teljesen a rendes jelenségek sorába tartoznak; keletkezésük, arányaik — akár fejlődők, akár hanyatlók legyenek azok — összehangzanak az életviszonyok összességével, elváltozásuk az egésznek elváltozásától függ, a mint erről a föld rétegeibe temetett maradványok oly világos tanúságot tesznek. — Ezek után fordúljunk a hal életviszonyainak tárgyalásához úgy, a mint azokat saját vizeink szerény határok között, de elég tanulságosan föltüntetik.

Az a kép, a melyet nyerhetünk, világot vet arra a nagyobbra is, a melyet érintettünk, mert hiszen tudjuk, hogy a hal igen határozott természetű elemhez, a vízhez van kötve s így életviszonyai a dolog lényegére nézve meglehetősen egyformák.

Mielőtt hogy a halélet kiható, tehát a táplálkozást illető részére térnénk, tüzetesebben kell foglalkoznunk a halszervezet műszeres részével, mely magára is érdekes, más rokon szerkezetekkel összehasonlítva pedig még inkább az.

Az állatok mozgásának jelenségeivel a kitünő búvárok egész sora foglalkozott, mint Borelli, Dürkheim, Marey, s az angol Pettigrew,* a ki mint búvárkodásának egyik sarktételét kimondotta, hogy a járás, úszás és röpülés, ha megfejtésükről van szó, egy és ugyanazon feladatnak szerves részéi, vagyis ugyanabból az egy

* Ujabban Graber és Strasser is. L. irodalom.

alapból indúlnak. Ennek a sarktételnek a bizonyítéka már az is, hogy a legtöbb négylábú állat jár is, úszni is tud, sőt némelyik — mint a denevér s mások — röpülni is tudnak; hogy számos madár és rovar röpül is, úszik is, jár is; ehhez járul még az is, hogy némely alakok bizonyos körülmények között egy e körülményeknek megfelelő irányban kifejlődnek; például: a struczmadár, madár létére csak futó, a czet emlős létére csak úszó.

Egy további tétel az, hogy az állatok világában a mozgás háromféléhez alkalmazkodik: a földhöz, a vízhez és a levegőhöz s az állatvilág e három országútjához alkalmazkodnak a mozgás míves szervei. Ez alkalmazkodás a három út természetéből következik. A föld az, a mely a mozgásnak szilárd alapot nyujt, tehát ellentállást kifejtve, a mozgás folytán a legkisebb változást szenvedi — a változás t. i. csak a nyom helye, — más szóval kifejezve: a földön mozgó állat végtagja a legnagyobb ellentállásra talál. A levegőben mozgó állat végtagja a legcsekélyebb ellentállásra talál és a legnagyobb változást viszi véghez, mert a levegő, minden irányban engedve, helyéből kimozdúl. Végre a víz a kettő között a közepet tartja. Innen következik, hogy egyfelől a járás, másfelől az úszás és röpülés közötti különbség a támasztó alap szilárdságából, illetőleg engedékenységéből ered; és következik az is, hogy legkönnyebb a járás, nehezebb az úszás, legnehezebb a röpülés; természetesen, ha átlagos testalkatot képzelünk.

Az átváltozott talajon, melynek szilárdsága csökkent, a legjobb járó mozgása is megnehezűl, — ilyen a homokban, hóban, sárban való járás, azaz: a támasztó alap ellentállása megcsökkent; ehhez képest az úszás is megnehezűlne a víznél kevésbbé tömör folyadékban, a röpülés pedig ritkított levegőben.

A tovamozgás t. i. — minden egyebet figyelmen kívül hagyva — bizonyos felületektől függ, melyeknek viszonyai így alakúlnak: minél tömöttebb alapon foly a mozgás, annál kisebbek az érintkező felületek; másképen kifejezve: a szilárd földön mozgó állatok talpfelülete kicsiny; — minél engedékenyebb alapon foly a mozgás, annál nagyobbak az érintkező felületek; másképen kifejezve: az engedékeny vízben az úszóláb úszóhártyák közbejöttével kiterjeszkedik, a hal úszószárnyai együttvéve nagy felületet alkotnak; legin-

kább áll pedig ez a röpülő madárról, melynek kiterjesztett szárnya és farka a levegő engedékenységének megfelelve roppant felületű.

De a tovamozgásnál még egy más dologra is kell figyelnünk s ez annak az elemnek az ellentálló ereje, a melyben a mozgás történik. A szilárd föld felületén tovamozgó állat útjában csak az engedékeny levegő ellentállásával találkozik, mely igen csekély, s a viszony csak akkor változik, ha a levegőnek áramlása van, vagyis ha szél ellen mozog; magunkról tudjuk, hogy erős szél ellenében nem elég a járásból kitelhető erő, hanem még a test súlyával is «nekidűlünk» a szélnek, a fejünket előre tolva, a levegőt még hasítani is iparkodunk. A röpülésnél ugyan ilyen természetű az ellentállás, noha legyőzése másként, t. i. a szárnycsapások gyorsításával történik, melynek természete szakasztott az, a mi a hajtócsavar gyorsított mozgásáé. Végre az úszásnál — s itt már a halra való különös tekintettel — a víznek, mint a levegőnél tömöttebb, tehát ellentállóbb elemnek legyőzéséről van szó, a melynek azonfelűl a hal úgyszólván egész létével ki van szolgáltatva, a miből a halnak törzsökformája, t. i. a vetélőszerű testalak s az úszószárnyak és a sörényúszók szerkezete következik, miről tüzetesebben majd alább lesz szó.

A mi már most minden állati mozgás alapföltételét illeti, Owen ezt a végtagokra nézve a gerinczoszlophoz vezeti vissza s ráutalva a kigyóra, azt mondja, hogy «a kigyónak nincsenek végtagjai, mégis jobban kúszik, mint a majom, jobb úszó a halnál, jobban ugrik az ugróegérnél, legyűri az athlétát s testének hurokvető kanyargásával összezúzza a tigrist». Ugy látszik, hogy tehát a végtagokhoz kötött sajátlagosságnak lappangó kezdete már a kigyó testtörzsében van meg. És valóban, ha tapasztaljuk, hogy a kigyó tovamozgása a róla elnevezett kigyóvonalban történik, kúszása csavaros, Owen mondásának jelentős voltát nem lehet tagadni, mert látni fogjuk, hogy a tovamozgásban a kigyózó vonal, véghezvitelének legfőbb mozzanataiban pedig a mechanikának két sarokelve u. m. a csavar és az emeltyű törvénye van kifejezve.

Akár az emberen, akár a négylábú állaton figyeljük meg a tovamozgás tüneteit, mindig azt tapasztaljuk, hogy a tagok nem csak úgy mozognak mint az inga, hanem azonkívül még egy, oldalt többé-kevésbbé homorú ívet is írnak le, úgy, hogy a tovamozgás teljes nyoma,

vagyis összege azoknak a vonalaknak, a melyeket a tagok mozgásközben leírnak, egy folytatásos ∞ sor, melynek úgyszólván visszarezgése a gerinczoszlopra terjed; létrejötte a golyóalakú csuklóktól s a végtagok csontjainak és ezekhez képest izmainak könnyedén csavaros alkotásától ered; és természetes, hogy ezektől ered a mozgás sokfélesége is, mely különösen a könnyű irányváltoztatásban van kifejezve. A madárnál — a röpülés tökéletes voltát tartva szem előtt — ez épen így van; a két szárny nem mozog csak épen le s fel, hanem hegyével egy 8-ast ír le; csont- és izomszerkezete csavaros és ehhez a csavarossághoz illeszkednek a szárnytollak, a melyek egészben egy csavaros felületet alkotnak; ebben a mozzanatban pedig ki van fejezve ugyanaz az elv a melyben a hajó csavarának hajtó természete gyökerezik, avval a különbséggel, hogy a madár csukló- és izomrendszere a mozgás sokféleségét is megengedi.

Lássuk már most ezeket a mozzanatokat a halnál, nem tekintve egyelőre a szerkezeti módosításokat, a melyek a hal alakjában, műszerének akár elrendezésében akár kiterjedésében mutatkoznak, ha t. i. a halak egymás közötti különbségeit veszszük.

Az evvel való tüzetesebb foglalkozás azért fontos, mert a hal életmódjára nézve az úszás döntő súlylyal bir. A halnak a vízzel szemben főtulajdonsága mindenek előtt az, hogy fajsúlya a vízzel majdnem egyenlő, vagyis az a víztömeg, a melyet a hal testével kiszorít, súly szerint majdnem ugyanannyit nyom mint a hal. A hal csak valamivel nehezebb s így úszó műszereinek csak igen csekély mozgatására van szüksége, hogy a vízben bármely színtájon helyt maradhasson, azaz: es fel, se alá ne szálljon.* — Ezen felül a legtöbb halban rátalálunk az úszóhólyagra is, mely levegőt, tehát a víznél sokkal könnyebb elemet zár magában s nemcsak a fajsúly kiegyenlítéséhez, hanem annak a hal javára való megváltoztatásához is hozzájárúl, azáltal, hogy reáborúló izmok összeszorithatják, tehát kisebbé tehetik és ismét engedhetnek rajta, hogy táguljon. Azok között a határok között tehát, a melyeket az összeszoríthatás és tágíthatás lehetősége megszab, a hal már egyedűl az úszóhólyag közbejöttével is fel- és alászálhat, vagy legalább is a fel- és alászállást lényegesen könnyítheti.

* A hal teste a víznél nehezebb; de üreges szerkezete változtat a fajsúlyon. A víz színén úszó döglött hal puffadás útján válik könnyebbé.

Mindez arra való, hogy az uszóműszereknek már kis mértékben való mozgatása mozgásba hozza a halat is.

Egy másik nevezetes tulajdonság, hogy a hal testalkata kitünő módon a vízhez van szabva.

Már Newton reámutatott arra, hogy a vízben mozgó testek a víz részéről ellentállásra találnak, mely ellentállás a folyadék tömöttségének és a benne mozgó testalak felületének — terjedelmének — és a mozgás gyorsaságának arányában növekszik vagy csökken.

A vízbe-termett legtökéletesebb alak tehát mindenesetre az, a mely a víznek a mozgás irányában a legkisebb felületet nyújtja s a melynél az a felület, a melyet mégis nyújt, nem lapos, vagy kivájt, hanem minél élesebb vagy legalább elkerekített; a mely tehát a vizet hasítja.

A mi u. n. nemes halainknál, a minő a pisztráng, a lazacz, a galócza, a pérhal — mint a legjobb úszóknál — a test alakja valóban vízbe-termett. Legeleje — orrarésze — elkerekítve csúcsos, innen a testtörzsnek u. n. vállöve — öble — menedékesen, simán erősbödő, a fark felé lassankint, majdnem ékszerűen enyésző s a kormányúszóban úgyszólván élesen végződő. Igy az orrész könnyen szétválasztja a vizet s a midőn a szétválasztott áram az oldalakon végig és ki a fark éléig futva, ott egyesűl, még bizonyos toló hatást is gyakorol, mely emlékeztet arra, a melylyel a sikos szilvamagot a két ujjunk közül kiszöktetjük; sőt tapasztalhatjuk ezt a már élet nélkül való halon is, a midőn megragadjuk: kisiklik a kezünkből, mindig akként, hogy legvégűl a kormányúszó hagyja el a kezünket; a siklás tehát a menedékességhez képest halad s minél erősebb a nyomás, annál gyorsabban. Ezenkívül valamennyi úszószárny a haladás irányában mindenkor késélbe állítható s víz ellenében álló éle még el is van kerekítve; a halpénz vagy teljesen reá tapad a testre vagy cserépzsindely módra borúl egymásra, akként, hogy töve a mozgás iránya ellenében áll, a hol pedig vértszerű, ott ormói a víz hasítására vannak kiélezve; szóval, a víz könnyű hasítására minden föltétel megvan s ezt még tetemesen növeli a nyálka is, mely a meglevő érdességet kitöltve, azt elsimítja s az egész testet siklóvá teszi.

Ezeket tudva, könnyen megértjük, hogy az úszó műszerekkel való legkisebb mozgás is kiható. Az eddigi tapasztalatok szerint a

testalkatra nézve legtökéletesebb halak — a pisztráng és rokonai — nagy sebességet fejthetnek ki, mely másodperczenként nyolcz méterre rughat.

Igaz, hogy ez a sebesség a madarakéhoz képest nem nagy, mert a madarak sebessége — PRECHTL* szerint — másodperczenként körülbelül huszonegy méterre rúghat; de tekintetbe kell vennünk az elem — a víz — tömöttségét is, és akkor a hal sebessége mindenesetre nagynak mondható.

Ha a legnagyobb sebességet kifejtő nemes hal alakját törzsalaknak állítjuk fel s azután erről az alapról végig tekintünk a többin, igen nevezetes, szembetünő módosításokra akadunk, a melyek — ha csak a magunk halait veszszük is — az ángolna vagy az ingola kigyószerűségétől, a kárász vagy dévérkeszeg lapátos alakjáig terjednek. Ezek már magukban is a mozgás sokszerűségét jelentik, a melynek a táplálkozásra, így arra a szerepre is, a melyet a hal a természet háztartásában betölt, mindenesetre nagy befolyása van.

Az eddig mondottakból már két igen nevezetes tanulságot vonhatunk ki: megtudjuk, hogy a hal az úszóhólyagnál fogva egészben a víznek bizonyos színtájához van kötve; továbbá, hogy mozgása alakjánál fogva is módosúl.

Lássuk immár az úszást.

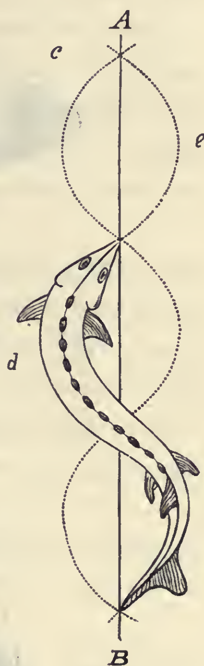
Azok az írók, a kik PETTIGREW előtt foglalkoztak az úszás mozzanataival, úgy fogták fel a dolgot, hogy a hal farka a legfőbb hajtó műszer, még pedig akként, hogy jobbra-balra cséplőszerű, tehát ütő természetű mozgásokat végez; az egész test ehhez képest felváltva, hol ‿, hol ⁀ szerűen görbűl, tehát valami hajigálódzást végez.

PETTIGREW két mozzanatban és igen helyesen állítja föl ezekkel szemben tételét; az egyik az, hogy a halnak fő hajtószere igenis a farkt, melynek úszó járása azonban 8-asban történik, a másik az, hogy a hal teste felváltva ⁀‿ kigyódzó vonalban mozog, tehát folytatólagos ∞-ban halad. Ennek helyességéről a legzömökebb testalkatú halnak megfigyelése is meggyőz. Az egyszerű ‿⁀ vonalnál kevesebb hajlású hal nincs; több hajlású igenis van, például: az ángolna, az ingola; megjegyzendő azonban, hogy ezeknél a hajlások,

* PRECHTL J. J. «Untersuchungen über den Flug der Vögel» Wien 1846. Egy igen derék, elfeledett munka, mely mathematikai alapon áll.

ılletőleg az egynél több —◡— vonal, párosan jár, tehát —◡—◠—◡—. Hogy ezt tökéletesen megérthessük, erre való a 287. ábra, a hol *A*, *B* az irány, a melyet a hal követ. Abból a helyzetből, a melyben rajzolva van, előre haladva átmegyen abba a helyzetbe, a mely *c*, *e*, *d*-vel van jelölve s így tovább, úgy, hogy az egész pályavonalat folytalólagos ∞ alkotja.

Meglepő, hogy sem az előbbi irók, sem Pettigrew nem emelik ki kellőképen az úszószárnyak és az úszósörények sajátságos járását, csupán Pettigrew érinti futólagosan a sügér és pikóhal hónaljszárnyainak «forgását», hozzátevén, hogy az úszószárnyak szabad széle «*spirális* (!) mozgásban csapódik, mely a madárszárny csapásához hasonló.» Ez mindenesetre különös állítás s annál bajosabban magyarázható meg, minél bizonyosabb az, hogy a midőn Pettigrew munkáját írta, a *hajtócsavar*, mint emberi műszerszám már széltiben működött.

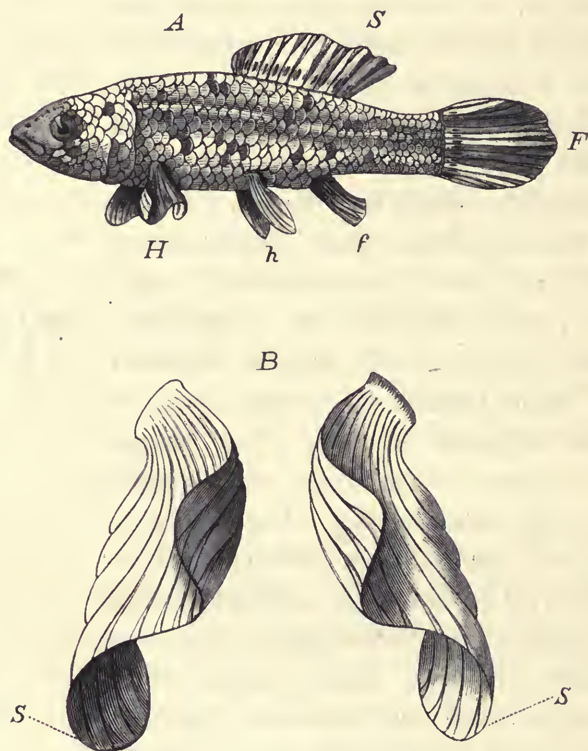

287. ábra.
A hal pályavonala.

Az én megfigyeléseimnek összege, egész tömöttségében kifejezve az, hogy a hal mozgása *lényegben a csavarra vezethető vissza*, minden egyéb mozzanat pedig másodrendű; és hogy azt, a mit a mechanika a hajtócsavarral körforgás útján ér el, ugyanazt a hal a csavaros felületeknek az egyik oldalról a másikra való áthelyezésével, helyesebben kifejezve, a csavaros felület változásával éri el. A hal messze túljár azon, a mire az ember mechanikájával eddig vergődni birt, mert a hal úszószárnyszerkezete sokféleképen módosíthatja csavarműködését, irányát áthelyezheti, holott a mechanika csavara merev, csak egy irányt tarthat, kormányzása külön álló szerkezetet követel, s az irányváltoztatás tekintetében még igy is csak korlátolt.

A magyar halak között, de talán egyáltalában is, a legfeljebb újjnyi lápi póczhal — Umbra canina, Marsigli — a legérdekesebb úszó, a melynél az úszószerek csavarszerű járása, az e nemű mozgás kihatásával együtt, a vizsgálódó szemnek valóságos élvezetet szerez. Ez a kis hal, melyet Kramer kutatásai nyomán a tudomány a mult század

óta, még pedig a Fertő vészeiből ismer, mely azonban igazán töméntelen sokaságban a Szernye mocsárban, a Sárréten és az Ecsedi lápban is él, a nyilsebességtől a lebegésig, a lökésszerű tovamozgástól az egyenletes haladásig, az úszás minden nemét gyakorolja s az eddig ismeretes halak közűl az egyetlen, mely meglehetősen merőlegesen akár fejjel fölfelé, akár lefelé megáll a vízben.

288. ábra. A lápi póczhal úszószerkezete.

Uszószárnyait, a sörényeket is beleértve, rendkívüli finomság jellemzi s különösen hónaljúszószárnyának és a hát sörényúszójának járása világosan mutatja, hogy ez a hal az úszószárnyak minden sugarát külön-külön mozgathatja, épen úgy, mint az ember kezeujját.

A 288. ábra *A* alakja a lápi póczhal; *S* a hát sörényúszója, *F* a kormányúszó, *H* a hónaljúszószárny, *h* a hasúszószárny, *f* az alsó sörényúszó. Maradjunk egyelőre ennél az alaknál.

A hal jó vetélő alakú, oldalt mérsékelten lapított. Sörényei egész-

ben iránytartók; úszószárnyai evezve csavaros működésre alkalmatosak; farka a kormányúszóval iklandva csavaros hatású.

Ez úszószerkezet működésének vázlata im ez: A két legfőbb hajtó a páros hónaljúszószárny (*H*) és a fark, kormányúszójával együtt (*F*); mind a kettőben az emeltyű a csavarral van egyesítve. Az emeltyű az illető tag a maga egészében, a mint — a fark — jobbra-balra mozgatható s a hónaljúszószárny lefelé merőlegesen is felállítható, amellett oldalt és hátrafelé is irányozható. A csavart a tagok sugaras része alkotja meg. A kormányúszó ugyanis nem csak lapátszerűen működik, hanem felülete \ szerűen hullámzik is; és minthogy ez a hullámosság felváltva folyik, vagyis az egyik állásból a másikba való átmenet, hogy a domború rész homorúvá válik: a hullámzás összege mindig kiadja a 8 alakot. A 288. ábra *A* alakján a kormányúszó csavaros hullámzása árnyékolással van kifejezve (*F*).

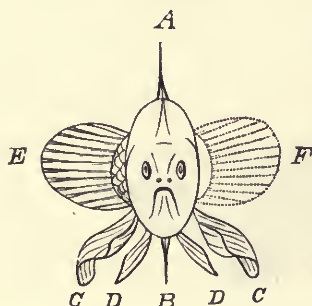
A hónaljúszószárny működése még feltünőbb, minthogy állása változtatható és sugárzata kiválóan mozgékony. A csavaros felület alakulását a 288. ábrán *B* alatt látjuk. Itt a sugarak járása olyan, mint mikor az emberi kéz ujjait folytonosan peregtetjük. Itt is — a mozgás egészét véve — a hullámzatosság átvitele 8-ast alkot meg s ez oly gyorsan foly, hogy első pillanatra «forgásnak» tünik fel; ez tévesztette meg a Pettigrew szemét.

De még evvel sincsen vége, mert a póczhalnál a hátsörényúszónak (*S*) különösen utolsó harmadrésze is hullámzó, a mint ez a 288. ábrán (*A*) lehetőleg ki is van fejezve.

Vessünk már most egy pillantást az úszószerkezetnek csoportosítására, úgy a mint az a haladás irányában alakúl, mert a 288. ábrán csak oldalról tekintve ismerjük meg.

Ha a lápi póczhalat akkor nézzük, a midőn szembe jön, körülbelől úgy látjuk, a mint ezt a 289. ábra mutatja. Világosan kivehetjük, hogy a hát- és alsósörényúszó (*A, B*) merőleges tengelyt alkot, mely a haladás irányával összevág és — egyebet nem is tekintve — főképen arra való, hogy a halat a felbillenéstől megóvja. Ehhez a tengelyhez illeszkedik kétfelől az emeltyűsen és egyszersmind csavarosan működő hónaljúszószárny (*C, C*), hátrább a hasonló természetű hasúszószárny (*D, D*). Ezek együttvéve megalkotják az iránytartó (*A, B*) és másodrendű hajtó (*C, C—D, D*) szerkezetet. Ezt, mint első-

rendű hajtó és egyszersmind kormányzó szerkezet, a kormányúszóval felszerelt fark egészíti ki (*E*), melynek a haladás irányából felváltva való kitérését, mely természetesen kétoldalt történik (*E*, *F*), látjuk. Mindaz, a mit a mechanika eddig a hajó körül elért, merő gyarlóság a lápi póczhal úszószerkezetéhez képest, melynek minden egyes része irány, kiterjedés és cselekvő tevékenység szerint módosítható s a melyhez az is csatlakozik, hogy a hal még fajsúlyát is módosíthatja, tehát a vízben a színtájat változtathatja!

289. ábra. A lápi póczhal szemben állva.

A hal, farkának egy iklandva-csavaros lökésével — a midőn többi úszószárnyait lefekteti — nyílszerű sebességgel halad; — egyszerre felállítja hónaljúszószárnyait, csavarosan működteti és csavaros mozgásba hozza hátsörényúszójának végét is; ez elég, hogy rögtönösen megálljon. Farkát teljesen nyugtatva s csak hónaljúszószárnyát működtetve, fejjel fölfelé, merőlegesen áll meg a vízben; — a hónaljúszószárny járását csillapítva, fejjel lefelé, tehát tótágasba áll meg; a jobb hónaljúszószárnyat erősebben járatva, a balt kissé bevonva, teste elejével lassan balfelé kanyarodik; szóval minden mozgást megtehet, a mint ez lesve-rabló természetének oly jól megfelel.

Rendkívül érdekes, hogy ez a kis hal prédáját, mely apróbb halakból és úszó rovarokból telik, a szó azon értelmében megczélozza. Úszószerkezetének óvatos, lassú működtetésével kellő irányba helyezkedik, kellő távolságra közeledik; egyszerre nagyot lök a préda felé s ha elhibázta, újra kezdi.

Az ember vízijáróműve, a legtökéletesebb is, csak gyarló utánzata a halnak. Lemásolja a hajó testén a vetélő alakot; merev, tollas evezőivel a csavaros és emeltyűs működésű úszószárnyat; a merev timonnal az emeltyűs és csavaros kormányúszót; a hajó-fenék merev ormójával a hal úszósörényzetét és teste hajlékonyságát. Rendkívül érdekes a szegedi csónakosok u. n. *iklandása,* mely bár tökéletlenűl, de mégis a halfark működésének utánozása. Az iklandó elhelyezkedik a csónak farán, egy ott levő vájásba helyezi el az evező nyelét s a tollat a vízbe merítve, sajátságosan kavarja a vizet; a kavaró mozgás

összege egy ∞, s a csónak halad; a mint pedig a halász inkább jobbra vagy balra kavar, a csónak kormányozható is. Természetes, hogy a csónak merevsége, úgy az evező tollának változhatatlan lapja, a haléhoz — szervezetéhez és mozgásához — képest csak gyarló haladást enged s ez a haladás nem is hullámosan kígyózó, hanem tört vonalban nyomúl előre.

A hal farka a kormányúszóval egyetemben alapjában ezt az iklandva-evezést végzi, holott a hónalj és hasúszószárny inkább dalladzva evez, s hozzá mind a kettő még csavar is; a hát- és alsósörényúszó pedig arra való, hogy a halat a felbillenéstől megóvja; ha mindezekhez hozzáadjuk, hogy az úszószerkezet minden része a hal akaratának van alávetve, be kell ismernünk, hogy az egész valóban tökéletes, s hogy vízijáróműveink tökéletesbítése is legfőképen a hal úszó szerkezetének megközelítésétől függ.*

Evvel megszereztük volna magunknak az úszás általános képét és fogalmát s könnyen megérthetjük, hogy már az úszószárnyaknak és sörényeknek elhelyezés és terjedelem szerint való különbsége is, a mint az a halak családjainál és nemeinél tapasztalható, az úszvamozgásra nagy befolyással van s még fokozódik a hal testalkatának különféleségével, végső következésben pedig mind a kettő elhatározó befolyást gyakorol a halak táplálkozására, életmódjára.

A magunk halait tartva szemünk előtt, a különbségek így alakúlnak:

1. A sügérféle halaknak két hátsörényúszójok van; a hasúszószárnyak a hónaljúszószárnyak alá, tehát előre vannak tolva.

2. A pontyféle halaknak egy hátsörényúszójok van; a hasúszószárnyak a hónalj- és alsósörényúszó közé, körülbelől középre esnek s gyakran a hátsörényúszóval szemben állanak; néha az utóbbi tetemesen hátrább áll.

* *Jegyzet.* A röpülésre és uszásra — különösen a haléra — vonatkozó ismereteink nagyon gyarlók és hézagosak, holott tudományos meghatározásuk nemcsak valóban szép, hanem a gyakorlatra kiható feladat. A midőn PRECHTL a madarak röpülését tárgyalta, a hajócsavar még nem volt ismertetve s ezért a különben kitünő búvár a madárszárny csavarosságát nem vette tekintetbe, valamint nem veszik tekintetbe azok sem, a kik még ma is «röpülő gépeken» törik az eszüket. Igy vagyunk a hal úszószerkezetével is, melynek kiismerése az erőműtan legszebb föladatai közé tartozik s melynek megfejtésére már az is ingerelhetne, hogy pld. a pisztráng úszószerkezete, mely aránylag nem is nagy felületű, legyőzi a 4—6 méter magasból lezuhanó víztömeg nyomását s ellenében fölszárnyal.

3. A lazaczféléknél a hasúszószárny a hónaljúszó és alsósörény közé a középre s a hátsörényúszó alá esik, azonkívül még egy kövérsörényúszóra is akadunk.

4. A csukaféléknél a hátsörényúszó egészen az alsósörényúszó fölébe van hátratolva.

5. A harcsaféléknek a hátsörényúszójok rendkívül kicsiny, ellenben az alsósörény roppant fejlett s hozzá a kormányúszóval majdnem összeolvadó.

6. A menyhalféléknél az úszószerkezet minden része igen fejlett; a hasúszószárnyak a hónalj tájára vannak tolva; a két hátsörényúszó közűl a második úgy az alsósörényúszó is majdnem a kormányúszóig terjed.

7. Az ángolnaféléknél a hasúszószárny hiányzik, a sörényúszók ellenben a kormányúszóval összeolvadva, a test egész farkrészét úgyszólván beszegik.

Ezek volnának a legfőbb különbségek, a melyek csoportokat jellemeznek.

Azoknál a csoportoknál (5., 6., 7.), a melyek sörényúszói nagy terjedelmet öltenek, a farkrész nagyon meg van nyujtva s a mozgás ehhez képest föltűnően kígyózó. Ezek a csúszva-lopakodó rablóhalak.

A csukaféléknél az úszószerkezet ereje a farkrészre esik; ezek iklandva-lökő rablók.

A lazaczféléknél a testhez viszonyítva nagyon arányos; ezek villanva rabló halak.

A pontyféléknél a test tömege az úszószerkezethez képest nagy; ezek a keresgélő halak.

A sügérféléknél az úszószárnyak előre vannak tolva s az úszósugarak általában tüskés fegyverzetet alkotnak; ezek a halak lesben állva várják a prédát, fegyverzetök megóvja a nagy halak támadásától, ezek tehát, úgyszólván, fegyveres útonállók.

Az úszószerkezet mellett fontos a halszáj szerkezete is; a különbség az öblösségben, a nyílás irányában, a mozgékonyságban és végre a fegyverzet minéműségében van kifejezve.

Az igazi rablóhalaknál az állkapcsok, sokszor a szájpadlás részei s a nyelv is fogakkal vannak tele; a száj nyílása rendszerint igen öblös,

hogy az előbb meglopott vagy megczélozott préda annál biztosabban kerűlhessen belé.

Némely halak szája fegyver nélkül való s csak a garatban akadunk sajátságos fogakra; ezek egy részénél a száj csőszerűen kitolható.

Némelyeknek a szájok felfelé — homlok irányában —, másoké lefelé — torok irányában —, ismét másoké épen csúcsba nyílik, tehát a préda megragadása különböző módon történik.

Fontos a szem állása is. Némelyek szemének látóköre inkább fölfelé esik, másoké — a madarakra emlékeztetve — külön-külön oldalt; de e mellett bizonyos távolságon kezdve előre is, csak fölfelé nem. Ez az utóbbi szemállás, mely különösen a pontyfélék sajátja, rendkívül érdekes, azért, mert érthetővé válik, hogy a hal fölött szabadon lebegő, tehát egyébként kiválóan látható halászó madarat a hal nem látja; látóköre t. i. fölfelé nem terjed, a hal tehát nem látja lebegő ellenségét. Innen van az is, hogy ezek a lebegő rablók mindig merőlegesen csapnak le a prédára, mert oldalt kanyarodva, a hal látókörébe kerűlnének s a prédát biztosan elvesztenék. Innen van az is, hogy a gém leséskor egészen kinyujtja hosszú nyakát, mert tudja, hogy a hal a testét látja, tehát csak bizonyos távolságra közeledik hozzá, ezt a távolságot azután a vékony, kevésbbé föltünő nyakkal iparkodik legyőzni. Könnyen érthető az is, hogy a szem látókörének különbsége nagy befolyással van a táplálék beszerzésére, tehát arra a hatásra, a melyet a hal a természet háztartásában gyakorol.

A színezetre nézve háta felől valamennyi hal sötétes színezetű s a ragyogás vagy tarkaság csak az oldalokon fejlődik ki; a legtöbb hal háta szín szerint a vízfenék iszapjának, illetőleg annak az iszap- és ázalékos rétegnek felel meg, a melylyel a folyó és álló víz a feneket, a fenék kövét s egyebét bevonja; a mint ez az általános szín világosabb, vagy sötétebb, úgy illeszkedik hozzá a hal színezete is. Ez a nevezetes tulajdonság igen megnöveli a hal biztonságát; de megkönnyíti táplálékának megszerzését is, különösen azokét a halakét, a melyek a lesverablók közé tartoznak.

Halaink alakoskodása — mimikrismus — tehát kevésbbé alaki, mint inkább színbeli. Az alak szerint való alakoskodás vizeinkben csak két halon föltűnőbb: a harcsán és a botos kölöntén.

A harcsa — Silurus glanis — gyökeres helyeken szeret lesbefeküdni s a fák gyökerei, a víz iszapjával bevonva, alak és szín szerint meglehetősen megfelelnek a harcsa színének és alakjának, s valamint a vastagabb gyökeren akad vékony gyökérszál is, azonképen van a harcsának is bajusza, a melyet hozzá még féregszerűen mozgat is. Ez az utóbbi már fokozott alakoskodás, mert a prédát egyenesen odacsalja.

A botos kölönte (Cottus gobio) vastag-, u. n. békafejű hal; színe egészen olyan, mint a régen ázó kavicsoké, a melyek között ez a hal megfekszik, hogy prédáját meglesse; csak rendkívül gyakorlott halászszem veszi a kis rablót észre.

Mielőtt hogy a halseregek működésére, tehát arra a hatásra térnénk, a melyet a természet háztartásában gyakorolnak, vessünk egy pillantást szellemi tulajdonságaikra is.

Ezek között első helyen áll az óvatosság s az ebből kifolyó, sokszor bámulatosan kifejlődött menekülési ügyesség.

A pisztrángnál a parton észrevett legkisebb mozgás, mely a megszokottól eltérő, elég arra, hogy villámgyorsan meneküljön. De a halat a tapasztalás másra is bírja. Az a nagyobb pisztráng, a mely a patak lengjében rendesen megfekszik s víz ellenében, közel a víz színéhez várja a prédát, lassankint megismeri a halászt s nem menekűl többé; de bár mit is csináljon az a halász, nem megyen a horgára. Mindennap ott látjuk a helyén; fekve, hason csúszva közelítjük meg, a legyes horgot odadobjuk, — mind hiába; a hal meglátta a horogvesszőt s ez elég neki.

Azt a pontyot, a mely már egyszer hálóban volt, de megmenekült, nem lehet többé hálóval megfogni, mert egész nyugalommal felszáll s egész kényelemmel átveti magát a háló fölén, rácsábítva még más, tapasztalatlanokat is. Vannak a Dunának részei — kivált Budapesten alúl — a hol a sűrű halászat miatt a pontyok annyira ki vannak tanulva, hogy akárhány kerűl is a hálóba, mind kiszökik a fölén, halásznyelven szólva, «kilép a hálóból».

A sekély vízbe kiszorított hal nem iparkodik az iszapba furakodni, hogy ott veszteg maradva, elkerűlje a veszedelmet, hanem felkavarja az iszapot, hogy a zavarosban menekűlhessen; egyedűl az ángolna és a csíkfélék fúródnak be, hogy nyugodhassanak, vagy menekűljenek; de így leshessenek is.

A tóságok búbos vöcskeinél (Podiceps cristatus) sokszor tapasztaltam a hajtóhalászatot s a szorongatott hal menekűlési módját. Hatnyolcz vöcsök sorakozik s folyton bukva, lassankint a sekély part felé szorítja az az apró hal ezreit; a vöcskök mind kisebbre fogják a kört, mind sűrűbben buknak alá; de a mikor a halak megsejtették a végveszedelmet, mint csak valami jelre, egyszerre vergődni, furakodni kezdenek, úgy hogy a víz sárszínűvé válik; erre a vöcskök nem sietnek a zavarosba, hol nem láthatnák meg a halat, hanem a zavarodás szélén bukdácsolnak alá, hogy a zavarosból kikerülő nem eléggé óvatos halat elfoghassák. A gődény (Pelecanus) szintén gyakorolja ezt a halászatot, még pedig nagy sikerrel, mert csőrének alsó kávája valóságos merítő szerszám, a melylyel a zavarosból is előkeríti prédáját.

A legtöbb hal faj szerint kisebb-nagyobb társaságban, némelyik épen seregekbe verődve él. Itt irígykednek, egymást csapkodva; de gyakran játszanak is.

Kivált az ifjú nemzedék hajlik a játékra s azok a villanások, a melyekben verőfényes napokon a víz színe alatt — kivált tavak körül gyönyörködhetünk, a játszó halaktól erednek; úgy legtöbbször az a felvetődés vagy ugrálás is, a mely különösen csöndes időben, alkonyat közeledtével tapasztalható. A játék nyilsebes kergetőzésből áll.

A hal szellemi tulajdonságait a fogság tünteti ki leginkább. A nyilvános kertek medenczéiben tartott halak legott kiismerik az ember szándékát, ha etetni akarja; a hol a halaknak állandó gondozójuk van, azt megismerik, hivását követik. Petényi irataiban le van jegyezve a «Táro» pisztráng története, melyről nekem gyermekkoromban édes atyám is beszélt, ki ezt a halat szintén ismerte. A történet a következő: Predajna faluban — Zólyommegyében — az egyházfi udvarán erős forrás fakadt, a melyben a gazda rendesen több pisztrángot tartott; a legnagyobb, mintegy kilónyi, viselte köztük a «Táro» nevet s ez urának hivására mindig előkerült, kezéből vette ki a falatot, kezével játszott is; de vonakodott az idegentől még ha a legjobb falattal kinálta is. Nálam az apró pontyok már két hét mulva kezesek s a küszhalak pontosan tudták mit mivelek: járhattam, kelhettem a szobában, ők nyugton maradtak, de a mint megczéloztam a kezemmel egy legyet, rögtön czikázni, a haltartó üvege felé furakodni

kezdtek, majd felcsaptak a víz színe fölé s ha az egyik tartónak juttattam a legyet, a szomszéd tartó halai láthatólag haragosan viczkándoztak mindaddig, a míg nékik is jutott.

Igen természetes, hogy a hal ilyenformán szabad állapotában is kitünő tájékozással bir, tapasztalást szerez, azon okúl s a jó, figyelmes halász tudja, hogy minél öregebb a hal, annál nehezebb a fogása, mert ismeri a szerszámot s ki is tudja kerülni.

A táplálék megszerzésének módjai a halnál különfélék.

Az igazi rablók vagy megfeküsznek vagy lesbe állanak. A megfekvés az, a midőn a harcsa gyökerek vagy úszadékok mellett meglapúl, veszteg marad s megvárja, a mig a préda megközelíti; vagy a midőn a csuka lebegve, sokszor órákon át is egy helyen marad, míg prédát lát s rajta üthet; a csuka ilyenkor úgy el van merülve a lesésbe, hogy hurkot lehet reá keríteni; sőt akárhányszor el lehet hibázni anélkűl, hogy erre ügyet vetne.

A lesbeállás a legnemesebb halaknál dívik. A pisztráng, a lazacz, galócza, pérhal a vizek úgynevezett lengjében, t. i. rendesen azon a ponton áll meg, a hol a víz különböző sodrai összefolynak, egyesülnek s a víz rohanása csökken; a hal természetesen fejjel víz ellenében áll, tehát várja azt, a mit a víz sodra hoz. A pontyfélék legtöbbje «legel»; ezalatt a halász azt érti, a mikor a hal majdnem tótágasba állva, a víz fenekéről szedeget; némelyek, leginkább a tokféle halak, túrnak, hogy a táplálékot felvethessék. Némely halak veregetnek, azaz a víz fenék fölé emelkedve lecsapnak, hogy az iszap felső rétegét felkavarva jussanak táplálékhoz.

De vannak bizonyos időszakok, a mikor, a nagy ragadozók kivételével, a többi hal egy módot követ; ez az időszak a vizeknek u. n. «virágzása», a mikor t. i. bizonyos rovarfajok kifejlődésük során tömegesen s úgy jelentkeznek, hogy a halak elérhetik őket. Ilyenkor minden hal, az igazi ragadozók kisebbje is, ennek a tápláléknak esik neki. Általában ki lehet mondani, hogy a vizek minden színtájának kijut a maga hala.

Ezek után vessük szemünket arra a képre, mely a halat más tünetekhez való viszonyaiban mutatja; ismerkedjünk meg különösen avval, a melyet a magyar vizek kinálnak.

Ez a viszony egészben az évszakokhoz alkalmazkodik: hatalmasan

lüktet a fölébredt természet ölén s a szunnyadásig száll alá, a midőn a természet téli nyugovóra tér. Csak a valódi rablóhal nem nyugszik; ez télvíz idején is rátör prédájára.

A viszony rövidre fogott jellemzése im ez: A halak táplálkozásukkal mélyen belenyúlnak a vizek életébe, különösen állatéletébe; de viszont maguk is alá vannak vetve az állatélet korlátozó halalmának.

A halaktól eredő behatás mélysége különösen onnan származik, hogy a hal attól a percztől fogva, a melyben a pete tápláló tartalmát fölemésztette, a vízből kezd táplálkozni; s minthogy ekkor még igen kicsiny, e kicsinységének megfelelő, parányi táplálékhoz folyamodik; reá van utasítva azokra a parányi szervezetekre, a melyeket a vizsgálódó ember nagyító műszereivel a vízcseppben régebben megbámult, ma pedig rendszeresen megfigyelve, úgyszólván saját létének kimagyarázására iparkodik fölhasználni.

Szemügyre véve a táplálkozni kezdő parányi pisztrángot, csak azt látjuk, hogy vizet merít a szájával, s hogy a szilványrésen kibocsátja; keresést, kapkodást, a préda megragadását még nem észleljük. Világos, hogy az áramló víz sodra hozza, a szájába viszi a mikroszkopi lényeket, melyek a szilványívek szűrő tulajdonságán megakadnak s a garatba kerülnek. A míg az ezernyi ezer apró pisztráng így nyúl bele a «mikrokozmoszba», addig a több kilogrammra megnövekedett fajbelije ugyancsak szemre dolgozik; mindent elnyel, a mi él és mozog s a garatján egyáltalában, ha erőhatalommal is, legyűrhető; sőt bekapja saját fajbelijét is. E két végső pont között a nagyságnak minden képzelhető foka egyszerre, egy időben, ugyanabban a vízben él és táplálkozik; minden fokozat az erejéhez mért táplálékra tör, melynek egyik végső pontja a szabadszemmel nem is látható protiszta, a véglény, a másik a nagyra termett vizipatkány vagy a tagbaszakadt kecskebéka; a mi pedig e két végső pont között él, mozog és tápláléknak beválik, annak is akad a megfelelő nagyságú hala.

Ha kérdjük, hogy mi legyen az, a mi a két végső pont között él és mozog: be kell tekintenünk a víznek és mellékének teljes életébe. Itt pedig valóban egy egész «állatvilágra» találunk, a melyben különösen a rovarok serege, a rákfélék hada nyüzsög és uralkodik.

Bogár, darázsféle, szitakötő, szöcske, pillangó, légy, úgy a mint a vízben él, vagy átalakúlásának során a vízbe van utasítva; — úgy, a

mint szárnyra kelve a víz körül röpked s ott tartja nászszát, vízbe rakja le petéjét; — úgy, a mint az ezernyi-ezer véletlen a vízhez hozza, a víz színére sodorja: mindez tápláléka a pisztrángnak. A szakadó eső cseppje a lejtőkön patakká egyesűl s a mit útjában talál, a mi nem is vízre vagy mellékére termett, azt besodorja a pisztrángosba; ez is martalék. Mindaz, a mi a pisztrángos vizet beszegő növényzeten, fán, bokron és egyeben él és táplálkozik, a mint megközelíti a víz színét, a pisztráng prédája; egyedűl a madár lehet biztos, ha nem közelít olyan zsombhoz, a melyben valamely «pisztrángkirály» — olyan 5—10 kilós — ütötte fel tanyáját, mert ez a madarat is bekapja.

És úgy, a mint a rovarfejlődés arányai időszakonkint megnövekednek, a pisztráng is ehhez méri táplálkozását. Ezt úgy kell értenünk, hogy bizonyos rovarfajok átlag véve egyazon időben érik el kifejlődésük bizonyos fokozatait s a szemlélődő embert — föltéve, hogy csak barátja s nem egyszersmind vizsgálója is a természetnek — mondhatjuk, hogy meglepik. Egy bizonyos napon tömegesen kezd röpülni a tegezrovar — Phryganea —, mely a vízben futja meg álczaéletét, a midőn is mindennemű törmelékből tegezszerű házíkót épít magának, mely a támadástól megóvja; majd tömegesen röpülnek az Ephemera fajok, az u. n. «egynapos legyek» s mások. Ekkor a pisztráng leginkább ezekkel táplálkozik s minden elkapott rovarral apasztja annak szaporodási arányait.

Ha a képnek ezt az oldalát általánosítjuk s egybevetjük azokkal a különbségekkel, a melyeket a halak testalkatukban, úszásra való rátermettségökben, szájállásukban és egyéb tekintetben föltüntetnek, némi fogalmunk lesz arról, hogy erősen korlátozó befolyást gyakorolnak arra a szerves életre, mely a vízben és a víz mellékén fejlődik.

Ámde ennek a képnek visszája is van, még pedig szükségképen, mert máskülönben a természet egyensúlyának felbomlásához érnénk. A képnek visszáját az a felelet varázsolja szemünk elé, a melyet a következő kérdésre kell keresnünk: a halak szaporodási arányát a sokszor százezerekre, sőt milliókra rugó peték alapján véve, mi ennek a korlátozója?

A felelet nagyon egyszerű. A midőn az Ephemerák rajai kelnek, a midőn a Tisza vize a szárnyra kelt «kérészektől» kivirágzik, minden hal ezekre veti magát, ezeket korlátozza: és viszont, a midőn az ívó

halseregek ikrájától szinte sárgúlnak a szélvizek, akkor nemcsak a rovar, nemcsak a madár, hanem maga a hal is ezekre veti magát. Itt a korlát!

Neki esik a halikrának még a vízibogár is; a gázoló madarak, az úszók akkortájon «mindennapi kenyeröket» találják az ikrában; sőt a mint azt a pontyok tenyésztésére berendezett ívótavak bizonyítják, az ikráshal a tejessel együtt saját tojományát is nyeldesi. Ha hozzáteszszük még azt is, hogy számtalan ikra úgy pusztúl el, hogy a halak dagadó vízben ívnak, a víz leapad s az ikra a szárazon marad; hogy széljárás, a vihar hullámcsapással a mélységbe sodorja az ikrát, hol vagy ki nem kelhet, vagy martalékúl esik az állatvilág örökös éhségének; sőt hogy az ikrából kikelt porontyot épen annyi veszedelem üldözi, mint az ikrát magát: mondhatjuk, hogy láttuk a kép visszáját, a felvetett kerdésre megkaptuk a világos feleletet.

A végső eredmény az az összhang, a melyet a szabad természet állatéletében bámúlunk s mely abban nyilatkozik, hogy a természetben mind az, a mi élet, egyfelől részeiben önönmagát szabályozza, másfelől pedig, mint egész, kifejlődésének, lüktetésének föltételeit, de korlátait is megtalálja a világ-egyetem erőiben.

Könnyen beláthatjuk már most, hogy a haszon és a kár, a melyről a halak tekintetében elmélkedünk, csak az ember érdekének szempontjából valóban az, mert a természet életének összességét véve, a haszon és a kár nem fogalom.

Az ember egész hatalmával csak azt éri el, hogy a természet életének egy kis részével kitér előle s mihelyt a behatás megszűnt, a természetes állapot legott helyreáll.

Az ember hiába irtja ki adott vizek halait, még akkor is, ha el vannak rekesztve s halas vizekkel egyáltalában nem közlekednek: ezek a vizek pár év alatt már halasok.

Hogyan?

A vízről-vízre költözködő vízimadár rászállott valamely ívóhelyre, ott a halak lerakott ikrájában lakmározott s lakmározás közben egy pár ikra a tolla közé ragadt. A madár tova röpül, rászáll a hal nélkül szűkölködő vízre, ott tollászkodik s az ikra kihull — kikél; más vízimadár más fajt hoz — a víz megnépesül.

Ilyenek a természet telepítő útai.

A magyarföld nagy rónaságának sekély medenczéjében az áradások vize meg szokott állani; esős nyarakon nem szárad ki, benépesül hallal; de jön egy aszályos nyár, a víz kiszárad, a helyet fölveri a fű. Ámde bekövetkezik egy nagy eső, a medencze vizet fog s abban a pillanatban megnyüzsög legalább is a csíkoktól, néha — ha az aszály nem tartott igen sokáig s a hely alkalmatos — a kárász és a czompó is előkerül; vajjon honnan? földalatti repedésekből, vájásokból, melyek beivódtak vízzel, iszappal, vagy földalatti erekkel kapcsolatosak, melyek, a midőn a medencze vize elpárolgott, elég nedvességet tartottak meg, hogy a kemény életű halfajok oda menekülhettek s kihúzhatták az életet. Ez a magyarság «ásott hala», mert a nép ismeri az eltünő vizet s annak földalatti haltartó helyeit, a melyeket ásóval, kapával nyitogat, hogy kiszedhesse.

Ilyenek a természet fentartó módjai.

A közfelfogás azt tartja, hogy a hal a vízre rendkívül érzékeny, hogy alkalmazkodása semmi sincsen: s mégis ott találjuk a halat a hévizekben, sőt a rézbányák gáliczos vizében is, összetörpülve bár, de élve és hozzájárúlva az anyagcsere nagy munkájához; sőt ott találjuk a földalatti vizek örök sötétségében kifehéredve, megfogyott látóerővel, de működve szünet nélkül.

Ezeknek és számos másoknak tapasztalati uton való fölismerése megadja az embernek azt a hatalmat, hogy a hal életét a maga javára fordíthassa, úgyannyira, hogy a közjólét is megérzi.

Ez bekövetkezik ott, a hol a természet életéről szóló ismeretek gondos ápolás és terjesztés útján a társadalom köztudatában is lüktetnek.

Ott, a hol a természet életéről, alapföltételéről, a benne megnyilatkozó kölcsönösségről szóló ismeretek alacsony fokon állanak, ott a halak és egyebek tekintetében a legfőbb kártékony állat az ember maga; — és maga vallja tudatlanságának kárát.

A HAL ELLENSÉGEI.

Az imént befejezett szakasz értelme világosan odahajlott, hogy a természet életének rendes folyását véve, haszonról és kárról elmélkedni nem lehet, mert az az élet részei szerint s a maga egészében önnönmagát szabályozza; a haszon és a kár csak az emberi háztartás szempontjából véve alakúl fogalommá s az egyiknek megszerzése, a másiknak kikerülése a természet életének minél alaposabb ismerésétől függ.

Szemünk előtt tartva azt a kétségbe nem vonható jelenséget, hogy a halászat nemcsak magyar földön, hanem a világnak u. n. művelt részeiben egyáltalában és igen érezhető fokig hanyatlott, méltó feladat, a hanyatlás okait fölkeresni, a halászat legfőbb ellenségeivel megismerkedni.

Az a sok szerző, a ki újabb időben szelleme legjavával, nagy buzgósággal a halászati viszonyok javítása érdekében írt és fáradott. a hal és a halászat ellenségeinek sorát mindig a vidrán kezdi. Engem az igazság arra kötelez, hogy a hal és halászat legfőbb ellenségét az emberben lássam s ezt állítsam a sorozat élére.

Az embert a természetében rejlő önzés zsarolásra sarkalja; minden zsarolásnak természetes következése a forrás megapadása s ennek végén vigyorog a kár, mely a tapasztalás tényévé alakúlva, egyszerre az ember oktató mesterévé változik s megerősíti a régi igazságot, mely röviden és alaposan azt mondja, hogy «kárán okúl az ember».

Az önzés vette reá az embert, hogy hálóinak szemét megszűkítse, igy hatalmába kerítse a növéndékhalat is; ugyanez bírta reá, hogy a halat szigonynyal akkor üsse keresztűl, mikor az a fajfentartás ösztönének lüktetése közben megfeledkezik az óvatosságról, felgyülekezik a szélvizekbe, hogy fiasítson; ugyanez bírta reá, hogy a vizeket megmérgezze, természetes medrökből dugákkal elterelje, hogy

NOBEL korszakot alkotó találmányát, a dynamitot, melylyel hegyeket lyukaszt és rombol, a vízbe vesse, ott felrobbantsa s néhány nagyobb halért egész sarjadékot gyilkoljon.

A más irányban kinálkozó haszon, szövetkezve a lustaságra való hajlandósággal, vette reá az embert, hogy gyárainak mérgező s reá nézve már nem hasznos folyadékát, szemetjét a folyókba bocsássa; hogy e folyókat a közhaszonra való tekintetből, de egyoldalú irányzatok szerint szabályozza, ne hagyjon a halnak ívásra alkalmatos helyet, hagyjon helyette az ártéren számtalan gödröt, a melybe áradáskor a halivadék bejut, apadáskor benne szorúl s a midőn a nyári nap heve a gödrök vizét elpárologtatja, vagy megposhasztja, az a halivadék millió számra nyomorúltan elpusztúljon.

A több termőföld után való féktelen vágy miatt megfeledkezett az ember arról a közhaszonról, a melyet a víz halban nyujthat, — megfeledkezett a nemzeti vagyon nagy kárára, mely kár nemcsak pénzben, hanem egy egészséges táplálék kimaradása során a nemzet közegészségében, tehát az életben is éri.

Evvel a valóságos rombolással szemben az a kár, a melyet a vidra, a vidranyest, a gém, a halászsas, a halászcsér, a jégmadár s az alsóbb rendű élősködők seregei a halban ejtenek, valóságos csekélység, mert hiszen ezeknek a munkája a szabad természet ölén csak az élet rendes folyása és semmi egyéb, csak szabályozó és nem irtó.

A hallal élő állat kártékonysága csak ott alakúl valóban azzá, a hol az ember gondozásába fogadja a halat, a hol megadja, megbővíti a hal életföltételeit, hogy szaporaságát megnöveszsze, szóval, a hol a halat védve tenyészti.

Ilyen körülmények között a hallal élő állat kizökken életének rendes kerékvágásából; a tenyésztés és védelem által megszaporított hal magára gyűjti a vele élőket akként, hogy messze térről gyülekeznek, vagy akként, hogy a bővebb táplálék szaporaságukat megnöveszti.

Szóval, hogy a kizárólagosan vagy alkalomszerűen hallal élő állat rendezett halas tóban, halas patakban, folyóban kártékony, az nem szorúl bizonyításra.

Lássuk tehát e kártékony állatoknak legfőbbjeit. *A vidra* — *Lutra vulgaris* Erxl. — igen erős, nyestszerű állat, melynek feje

kissé lapított, füle elkerekített; lábai kurták, erősek, az újjakat teljes úszóhártya köti össze; szőre tömött, síma, háta felől sötétbarna, hasa felől szürkésen világosodó; testhossza 1 méterig, az erőstövű fark 40 cm. Szövevényes, több oldalra csövesen nyíló lakását vizek mentén, csöndes, bokros helyeken ássa s egy cső mindig a víz alatt nyílik. A vidra kitünően úszik és bukik; legkedvesebb eledele a hal, kivált a nemesebb fajú; rendes halasokban roppant pusztítást végez. Irtása csapóvassal, lessel és vidraebekkel való vadászat útján történik.

*A vidranyest** — *Mustela lutreola* L. — a vidránál sokkal kisebb, görényszerű nyestfaj; feje lapított, lábújjai csak félúszóhártyával vannak felszerelve. Szőre háta felől sötétbarna, fényes; hasa felől szürkés; ajaka és egy nyakfolt fehér; testhossza 30—35 cm., farka 15 cm. Ez a halászó nyestfaj mindenütt ritka jelenség.

A vízi cziczkány — *Sorex fodiens* Pall. — egy piczi, egérszerű, de ragadozó állat, melynek egész hossza — a farkkal együtt — 9—10 cm.; tömött szőrözete háta felől sötét szürke, majdnem fekete, hasa felől fehér; orra ormányszerűen nyújtott, hegyes; fülei aprók, lecsaphatók, hogy bukáskor a víz be ne hatolhasson; lábain sorosan álló úszóserték vannak, melyek úszáskor fölállíthatók s így a lábat evezőssé teszik; a fark alsó felén szintén sorosan álló úszóserték vannak s a fark kormányzó erejét öregbítik. A partba vájt lyukakban lakik, melyek több csővel nyílnak; ezek között egy mindig a víz alá vezet. Ez a kis állat az ikrában és a halivadékban pusztít; de ráveti magát a nagyobb halra is, a melyen megkapaszkodik, hogy szemét és agyvelejét kirághassa. Irtása strichninnel, mérgezett ikrával és kis csapóvasakkal történik.

A csonttörő sas — *Haliaëtos albicilla* L. — igen termetes, hatalmasan feszítő sas; testhossza 80—90 cm.; szárnyának feszítése 2—2·5 m.

Feje, nyaka fakó; teste földszínű; farka — meglett korában — tiszta fehér s más sasokéhoz képest aránylag kurta; csőre és lábaszára viaszsárga; karmait akként állíthatja, hogy kettő-kettő szemben áll egymással. Nagy folyók és tóságok táján sziklákon és magas fákon fészkel; a víz fölött lebegve kiszemeli a halat s mintegy leejti magát reá, hogy karmait a hátába üsse; prédája leginkább a pipáló hal; a 3—4 kilogrammos darabokat könnyen bírja. Télen át a folyók és

* Földy szerint *nyércz*, a német Nörz után magyarosítva.

tavak nyílt helyein, a jég szélén leskelődik, hogy az eleven vízre járó halat kiragadhassa. Elejtése fészkén, vagy dögön sikerűl.

A halászó sas — *Pandion haliaëtos* L. — sokkal kisebb, 50—60 cm. hosszú; szárnyfeszítése 1·5 m.; zömök testű, háta felől barna, hasa felől sárgásfehér színű, mellén barna pajzsos madár; nyaka, feje világos sárgásfehér, finom barna szárcsíkokkal, a szemén átfutó barna szalaggal; farka a felváltva barna és fehér keresztbefutó szalagoktól tarka. Ez kizárólagosan hallal él; 15—18 m. magasságban a víz fölött vonúlva, időnkint lebegve meg-megáll, hogy a vizet kémlelhesse; sólyomszerű lökéssel veti magát a halra, mely a víz színét megközelítette. Rajta és előbbi társán sokszor megesik, hogy akkora halba vágja karmát, a mekkorát el nem bír; — ilyenkor a hal a víz alá ragadja a rablót, hol az elpusztúl. Keskenyebb vizek fölött ez a halrabló jó fegyverrel könnyen ejthető el; szélesebb vizek táján ki kell lesni vonúlása irányát, mely rendesen ismétlődik s ott kell lesbe állani, a hol a partot lövéstávolságra szokta megközelíteni.

A jégmadár — *Alcedo ispida* L. — színre a legszebb, életmódra a legérdekesebb madaraink közé tartozik. Teste zömök, farka rövid, csőre hosszú, erős, ékszerűen hegyes; feje aránylag nagy; lába kicsiny, kuczorgásra alkalmatos; két újja előre, kettő hátrafelé áll, mi alkalmas arra, hogy kiálló vékony ágakon jól megkapaszkodva sokáig lesve ülhesssen; hasa fele élénken fahéjszínű, jobban mondva a száraz levél színét viseli; feje teteje és nyakszirtje fekete alapon tengerkék, sűrűn álló, keresztbe futó csíkokkal díszítve; válla és szárnyaeleje sötét tengerzöld; a háta mélyen tengerkék; begye gyönyörűen enyésző rozsdásfehér, szeme alatt a nyakszirtig egy rozsdás, alúl sötét tengerzölddel beszegett csík vonúl; csőre fekete, tövén vörös. Testhossza mindössze 16—17 cm. Fészkét a partba rakja, mely végből egy hosszú csövet váj — 1 méterig is — s ezt a végén kitágítja; 5—6-ot tojik. Ez a kis rabló kizárólagosan hallal él s a madarak között czigányéletet folytat, azaz helyről-helyre barangol. Kiváló módon kedveli a pisztrángos patakokat, hol a vizek lengje fölött egy kiálló száraz ág végére telepedve, nagy kitartással lesi a felszálló kisebb — újjnyi — halat, a melyre villámgyorsan leveti magát s vagy keresztűl üti csőrével, vagy becsipteti; ekkor rendesen a partra száll s ott benyakalja — sohasem darabolja fel. Ennél a halászó módnál

ez a madár alak és szín szerint alakoskodó — mimikri. Fölülről tekintve tengerzöld színével elvész a csörtető patak ragyogásában s ez védi a magasban járó ragadozó madártól, a melyre nem lehet figyelemmel, mert hiszen lesnie kell a halat; alulról tekintve egész hasafele a száraz ágon maradt száraz levélhez hasonlít, tehát nem riasztja a halat. De a tél tovaűzi a síkra is, hol oly erek és holtágak körűl halászgat, a melyek nem fagynak be. Itt bokorra nem igen akad, tehát másképen mesterkedik: letelepedik a part valamely rögére, időről időre szárnyra kap s a víz fölött perczig is lebegve, megáll; akár csak a legjobb halászcsér; a lebegés magassága legtöbbször, 2·5—3 méter. Könnyen lőhető; azonkívül finom, a patak fölött keresztbe felállított feketés halóba is megkeríthető.

A szürke- és *a vörösgém* — *Ardea cinerea* és *purpurea* — általánosan ismeretes madarak; a gázlók között leginkább halászok is s a szélvizekbe sokszor térdig állva, kivárják az apróbb halat. Rendkívül óvatos halászmadarak, ezért nehezen lőhetők; annál könnyebben kerűlnek csapóvasba, a melyet jó helyen gazból felhányt kis szigetre s felhalazva teszünk ki.

Különben a gazlók egész családja halirtó s kivált az ikra-, és a szélvizekbe sütkérezni járó halivadék az, a mely ezeknek rendes prédája; kezdik a legkisebb, tehát egészen a szélekre szoruló fövenyfutók (Tringa) s folytatják a lotyók (Totanus), gólyasneffek (Himantopus), fekete gólyák (Ciconia nigra), a kis és nagy dobos gémek (Ardea stellaris, comata, minuta) és vakvarjak (Ardea nycticorax), a melyek ellen legjobb szer a szorgalmas és ügyes vadász.

Az úszók közűl fölemlítendők:

A kárakatna — *Carbo cormoranus* L. — termetes, 80—90 cm. hosszúságú, 130—150 cm. feszítésű, egészben feketeszínű, hátán barnával pikkelyszerűen ékesített úszómadár; lábain az úszóhártya mind a négy újjat összeköti; csőre keskeny, hosszú és erős kampóba végződő. Nagy társaságban, különösen a nagy folyók és tóságok szigetségein fészkel, hallal él és rendkívüli falánkságával nagy károkat okozhat. Fészkét magas fákra, sokszor gémek társaságában rakja; irtása lövés és fészkének kiszedése.

A búbos-, vörösnyakú- és *csicsiri-vöcsök* — *Podiceps cristatus, rubricollis, minor* — kivált halas tóságokban garázdálkodik s mind a hár-

man általánosan ismeretesek; irtásuk lövéssel történik akként, hogy a vadász akkor igyekszik lőni, a mikor légvétel végett felbuknak s mindenképen azon van, hogy nyakba lőjje, minthogy a test tömött tollazata visszarúgja a jó sörétet is.

Különben kimondható, hogy minden rucza- és lúdféle vízimadár kártékony, mert a szélvizekbe lerakott halikrára mohón veti magát s e pusztítást nem teszi jóvá avval, hogy az ikrát vízről vízre át is szállítja.

A kétéltűek között figyelmet érdemel a *kecskebéka* — *Rana esculenta* L. —, mely a halporontyok között nagy dúlásokat végez s legjobban akként irtható, hogy ikráját kiszedegetjük.

A bogarak közűl kiváló figyelmet érdemel:

A csíkbogárnak több faja — *Hydrophilus, Dytiscus* — melyek álczakorukban és kifejlődve is kivált az ikrát, de a halat is — kikezdés által — pusztítják.

A vízi poloskák közűl kitűnik:

A hátonúszó vízipoloska — *Notonecta glauca* —, mely kemény szívókájával, kivált a halporontyokat öldösi, hogy kiszívhassa.

A rovarfélék ellen való hathatós védekezés a halasoknak télen át való lecsapása — a midőn a halakat külön, téli haltartókba rekesztjük — s a fenéknek oltatlan mészszel való behintése.

A kártékonyságnak mintegy külön osztályát alkotják azok az állati és növényi szervezetek, a melyek a halak testén megfészkelődve, a halon élősködnek.

Ide tartoznak az u. n. «*haltetvek*» — alsóbbrendű rákfélék — és «*halférgek*».

A haltetvek leginkább a halak szilványán és bőrén élősködnek s növekedésük során részben igen különösen változnak. Ifjú korukban egészben megfelelnek az u. n. hasítottlábú rákféléknek és u. n. bolharákoknak; de a mint a nőstények halra akadnak s azon megtapadnak, érzékszerveik úgy a mozgásra szolgálók is nagy részben elsatnyúlnak s a test sajátságos alakot ölt; sokszor épen csak egy hólyag, a melyben a táplálkozás és a szaporodás szervei foglaltatnak. A hímek rövid életűek, igen aprók s megtartva teljes szervezetüket, szabadon úszkálva keresik fel a nőstényeket, hogy párosodjanak; vagy szintén elsatnyúlva a nőstényhez tapadnak, melynek teste sokszor százszorosan is felülmúlja a hím nagyságát. Ide tartoznak többek közt:

A pontytetvek közűl az *Ergasilus Sieboldii Nordm.*, mely 1—2 mm. hosszú s a pontyféle halakon kívül a csuka és harcsa szilványát szállja meg s ha felszaporodik, sok halat tesz tönkre.

A sügértetű — *Achtheres Percarum Nordm.* — a sügéren és a süllőkön.

Az igazi pontytetű — *Argulus foliaceus L.*, — mely különösen a pontyot szállja meg.

A férgek közűl említést érdemel:

A halpiócza — *Piscicola geometra L.* — A megszállott halak roppant nyugtalanok, mindenhez törlészkednek, hogy a kínzó élősditől szabadúljanak; lesoványodnak és sokszor seregesen pusztúlnak is.

Vannak a halaknak bélférgeik is; sőt elég sajátságos, hogy az a galandféreg, mely az embert is megszállja, a *Bothriocephalus latus Br.* — a mely a vízben fejlődik — kelő alakjában a halak izmaiban betemetve is él s ha élő állapotban az emberi testbe jut, 2 m. hosszúságig is kifejlődik; eddig leginkább a csukában és menyhalban észleltetett s a tapasztalás tanítja, hogy azokon a vidékeken, a hol — mint pld. a keleti orosz tartományokban — a szegény népnél a nyers hal evése dívik, a galandférges emberek nagy számmal találhatók.

Az állatokon kívül, a növények közűl is kerűlnek a halnak ellenségei, nevezetesen némely alsórendű gombafélék is.

A penészgombák között említést érdemelnek a *Saprolegnia* és *Achyla*, melyek a vízben fekvő holt rovarokon, rákokon fejlődnek, ezekről a megromlott ikrára, erről az egészségre is rászállanak s természetesen megölik.

A moszatok közűl a «vízivirág» tűnik ki, mely kivált az álló vizet zöldre vagy kékesre festve meg is sűríti s néha öldöklő hatással van, kivált némely halfajokra.

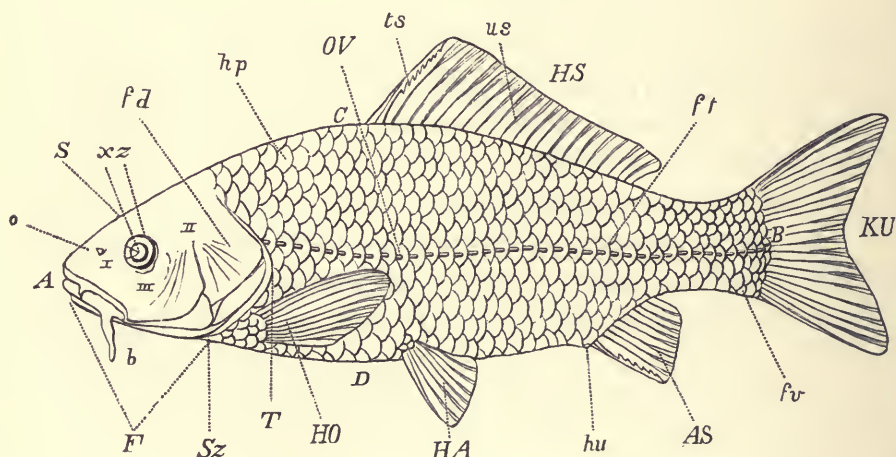
Mind avval szemben, a mi a halon élősködik, vagy a halasvíz tulajdonságát rontja, legjobb védelem a víz kellő felújítása s mindazoknak a föltételeknek a megadása, a melyek a hal erőteljes növekedését lehetővé teszik.

Benecke helyesen jegyzi meg,* hogy a halak betegségei körűl még sok az ismeretlen, sok a megállapítandó, s hogy ezt csak az élő hal körűl szerzett tapasztalással győzhetjük le. Ez a jövő feladata.

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei etc. Berlin 1886.

A HAL SZERVEZETÉRŐL.

A hal hideg, pirosvérű gerinczes állat; teste többnyire csontszerű héjjal van borítva, ritkán anélkül való; mindig *szilványos lélekzetű;* tartósan csak a vízben élhet meg; legtöbbnyire lerakott ikrából kel ki; végtagjai a páros, vízszínt álló úszószárnyak, valamint az úszósörények is sugaras vázra feszülnek.

289. ábra. A ponty vázlata.

F fejrésze; *Sz—hu* törzsöke; *ft* farkatöve; *fv* farkavége; o orra; *S* szemköze; *fd* fedelékje; *hp* halpénzes héjja; *OV* oldalvonala; *ts* bognártüskéje; *us* úszósugara; *HS* hátsörényúszója; *KU* kormányúszója; *AS* alsósörényúszója; *hu* huggyója; *HO* hónaljúszószárnya; *HA* hasúszószárnya; *b* bajusza; *I* szem előtti, *II* szem mögötti, *III* szem alatti tájék; *AB* test hossza; *CD* testöble; *x* szembogara; *z* szemcsillaga; *T* a szilványfedelék széle.

A hal testének és részeinek magyarázatát a ponty alakjához kötjük, még pedig a 289. ábra alapján.

Testalkotás szerint a hal többnyire vetélőalakú, két oldala felől lapított és nem tagbaszakadozó, vagyis a fej határ nélkül átmegyen a törzsökbe, ez ugyanígy a farkba. A fej határát a szilványfedelék széle (*fd*), a fark kezdetét vagyis tövét (*ft*) a hugygyó

(*hu*) szabja meg. A voltaképeni végtagoknak, a hónalj- és hasúszószárnyaknak (*HO* és *HA*) úgyszólván csak a hegye nyúlik ki a test törzsökéből.

A hal szemén látjuk a szemcsillagot (*z*) és a szembogarat (*x*). A szem mind a két oldalon három külön-külön s egy közös tájékra osztja a fejet, u. m. I. a szem előtti, II. a szem mögötti, III. a szem alatti tájékra és a szemközre (*S*), mely a homloknak felel meg, tehát közös. A szilványfedelékkel biró halaknál torokfelől van a szilványköz (*Sz*), mely csak ritkán hiányzik, akkor, ha a két oldal szilványfedelékje a torokrészen összeér.

A hal testhosszát az orrész, illetőleg szájrész csúcsától (*A*) a fark végéig (*B*), a test öblösségét a hát legmagasabb pontjától a has felé függő irányban (*CD*) számítjuk.

A test törzsökét a két oldal, a hát és a has alkotja meg; terjed pedig a szilványfedelék szélétől (*T*) a hugygyóig (*hu*).

A farknak azt a részét, mely a test törzsökével kapcsolatos, farktövének (*ft*), a kormányúszóba (*KU*) kifutó részét (*fv*) farkvégének mondhatjuk.

A hal *úszószárnyai* kétfélék, u. m. párosak és pár nélkül valók. A páros úszószárnyak átalakult végtagok; a pár nélkül valók a halaknak sajátlagos képződményei és sörény természetűek.

A páros úszószárnyak mindig a test hasfelén s rendesen úgy helyezkednek el, hogy az egyik pár a mellnek, a másik a hasnak megfelelő részen áll a test tengelyétől jobbra-balra; néha a hasszárnyak nagyon előre vannak tolulva.

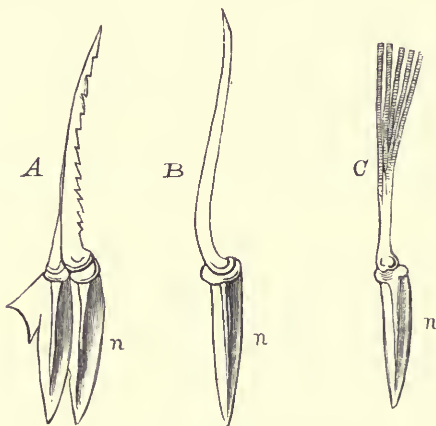
A mellrészen álló pár a *hónaljszárny* (*HO*), mely megfelel a gerinczes állatok első lábpárjának; a hasrészen álló pár a *hasszárny* (*HA*) s megfelel a gerinczesek hátulsó lábpárjának.

A pár nélkül való úszók mindig a test középső tengelyvonalában — a hát, illetőleg has felől értve — meredeznek, vagyis a test élében állanak, tehát sörényszerűek. A testnek ez a sörényes éle végig fut a hátón, megkerüli a fark végét és a hugygyó mögött végződik. Ezek a *sörények* sokszorosan meg vannak szakadva s átidomulva; elhelyezésök szerint pedig *hátsörények* (*HS*) és *alsósörények* (*AS*), a fark végén *kormánysörény* (*KU*).

A szárnyak és a sörények a halcsaládok, nemek és fajok során

szerkezet és elhelyezés tekintetében sokféleképen módosúlnak s így a halak megkülönböztetésében, mint igen fontos ismertető jegyek becsesek; ezenkívül a hal életmódjára nézve is rendkívül fontosak.

A legtöbb úszó legyező módra mozgatható *csontos sugarakra* feszül, mely sugarak köze hártyás. Az úszósugarak vagy egyszerűek, vékonyság mellett simák és hajlékonyak; vagy erős, merev, hegyes, nagynéha fűrészszerűen élezett tüskék (290. ábra *A, B*) vagy rovatosak és perczesek s ekkor végükön több sugárra bomlók (290. *C*). A tüskék és sugarak elhelyezését és viszonyát, mely sokneműen változik is, a 289. ábrán szemlélhetjük, hol a hátsörény (*HS*) fűrészes tüskével (*ts*), az úgynevezett *bognártüskével* kezdődik, holott a többi sugara (*us*) perczes és a végén foszlott.

290. ábra. *A* a ponty bognártüskéje; *B* a sügér tüskéje; *C* a dévér perczes sugara; *n n n* a tüsketartó csontok.

291. ábra. *a* a vágó tok, *b* a sügér kormánysörénye.

Az úszósugarak között állomány tekintetében igen sok átmenet van; majd csontosok, majd porczogósok, majd merőben fejletlenek, mint például a pisztrángféle nemes halaknál a második hátsörény, mely majdnem kocsonyás s innen kövér úszónak mondjuk.

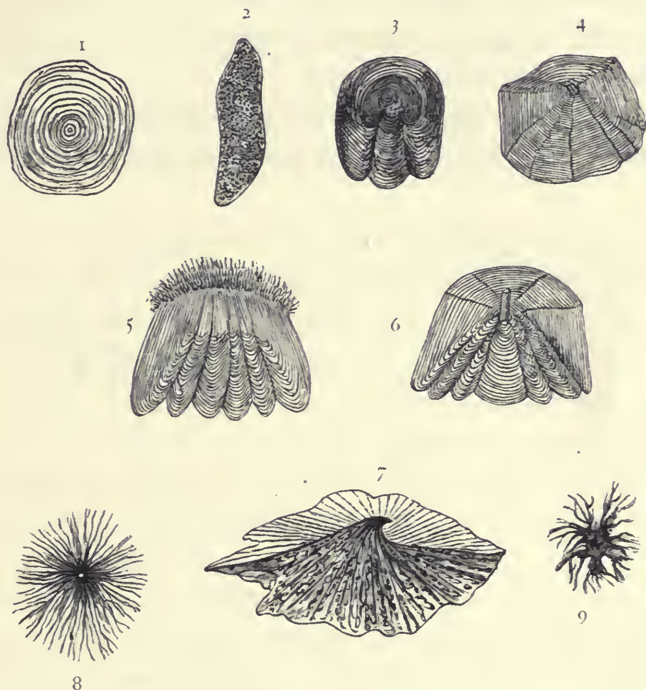
A kormánysörény (289. ábra *KU*) szintén sugaras s alak szerint, hol elkerekített, hol lándzsás, néha *félszárnyú* (291. ábra *a*), majd *kétszárnyú* (291. *b*).

Az úszószárnyak, sörények és kormánysörények szerkezeténél, az úszósugarak és tüskék száma sokszorosan változik s így az úszásra és a fajok meghatározására is nagy jelentőségű.

A hal testének *takarója* két rétegből alakúl. A legfelső vékony, lágyan-kocsonyás, könnyen szakadozó hártya, a melyben a nyálkát

bocsájtó sejtek is rejlenek; alatta van az erős, rugalmas bőr, a melyben a halpénzek, vértek stb. gyökereznek.

A *halpénzek* csontos — inkább szaruszerű —, legtöbbször vékony, kerek alakú lapocskák, melyek többé-kevésbbé mélyen a bőrben gyökereznek s a melyeket a felső hártya vonja be.

292. abra. Halpénzek. 1. kerek halpénz (menyhal); 2. az ángolna, 3. a csuka, 4. a küsz halpénze, 5. tüskés halpénz (sügér); 6. az oldalvonalban fekvő likacsos halpénz (kárász); 7. a vágó tok egy hátvértje; 8. és 9. szétsugárzó szintartó sejtek.

Ezek a halpénzek legtöbbször úgy borúlnak egymásra, mint a házfödél cserepei, ritkábban épen csak összeérnek, mind a két esetben pedig megalkotják a hal héjját; néha különválva állanak s ilyenkor gyakran a bőrbe temetkeznek. Némely fajoknál reátalálunk ormós pénzekre is, melyek a has élét alkotják meg s emlékeztetnek a háztető gerinczét takaró cserepekre (kele- és alóza-hal).

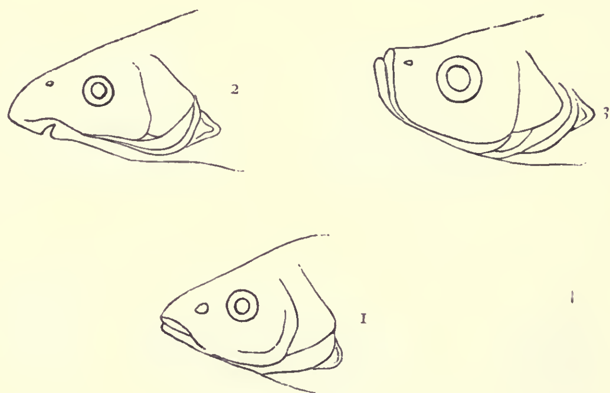
Alak szerint a halpénzek kerek idomúak, karajosak, tövükön tüskésen érdesek, vagy vértszerűek; majd egy központból körkörösen

vésettek, majd csillagszerűen oszló vésetűek, a mint ezt a 292. ábra alakjai magyarázzák.

Külön említést érdemelnek az u. n. *oldalvonalon* (289. ábra *O V*) fekvő halpénzek, melyek rendszerint csövesen likacsosak s a mint sorakoznak, tulajdonképen egy csöves vonalat alkotnak, a melynek rendeltetését később tudjuk meg (292. ábra 6).

A tokféle halakat jellemző vértek (292. ábra 7) egészben csillagos forma mellett, középen csúcsosan emelkedők s csillagszerűen sugarasak, kemények és zománczszerűek.

A halpénz szerkezete, formája, elrendezése és száma szintén igen változatos s a meghatározásra igen fontos jellemző jegyül szolgál.

293. ábra. A száj formái. 1. csúcsbanyiló (konczér); 2. torokfelé nyiló (paducz); 3. fölfelé nyiló (kardoshal).

Különös figyelmet érdemel a *száj külső formája*, illetőleg állása szerint; nem kevésbbé azért, mert a hal életmódját határozva, egyszersmind a fajok megkülönböztetésére is szolgál. A száj vagy csúcsba nyiló, mikor t. i. a fej orrarészének csúcsán állva nyilik (293. ábra 1), vagy torokfelé nyiló, mikor torokfelé nyilva a fejnek orrarésze még túljár rajta (293. ábra 2), vagy végre fölfelé nyiló, a mikor az alsó állkapocs a fej orrarészébe tolva, a homlokvonalba nyilik (293. ábra 3).

A hal ragyogása és színe. A tulajdonképeni halpénznek — tehát nem a vérteknek is — testfelől fekvő lapja legtöbbször finom, ezüstfényű réteggel van bevonva, melynek ragyogása számtalan, szerfölött apró, u. n. *guaninmész kristályoktól* ered.

A halak színezete csak részben ered a bőr alapszínétől, mert

nagy részben a bőrben fekvő, *színtartó sejtektől* is származik. Ezek a színtartók tágíthatók; rendszerint feketék, ritkábban sárgák vagy vörösek; alapjukban apró pontok, majd szabálytalan foltocskák; csillagosan szétsugárzók (292. ábra 8, 9), mely utóbbi esetben nagyon kiterjednek s a hal felületének színes játékába befolynak. A színtartó sejtek s így a színek változása is kivált bizonyos külső hatások alatt következik be, például, ha hidegebb vízből melegebb vízbe kerülnek, vagy a sötétségből a világosságba, a vízből a szárazra, vagy erőlködés közben is; a nyomás, hőmérséklet, világosság, elektromosság nagy hatással vannak a színtartókra s ezektől származik a színnek ama növekedése is, a melyet sok fajnál ívás idején észlelhetünk.

És ugyanezekre a színtartó sejtekre vezethető vissza a halaknak színszerint a környezethez való alkalmazkodása is, mindazokkal a tünetekkel együtt, a melyek magyar földön a közhalász előtt is ismeretesek, pld. hogy a Tiszából való hal a vízből «fehéren» kerül ki s csak azután ölti magára a színt; — a hal színe tulajdonképen «szőke», mint a Tisza vize —; és hogy a Balaton és a Sió hala a háta felől mindig világos-zöldes, sőt gyöngyház fényű, a mi ismét a víz sajátos színével találkozik; végül, hogy a nádas tó, az árnyékos folyó és patak hala mindig sötétebb színű.

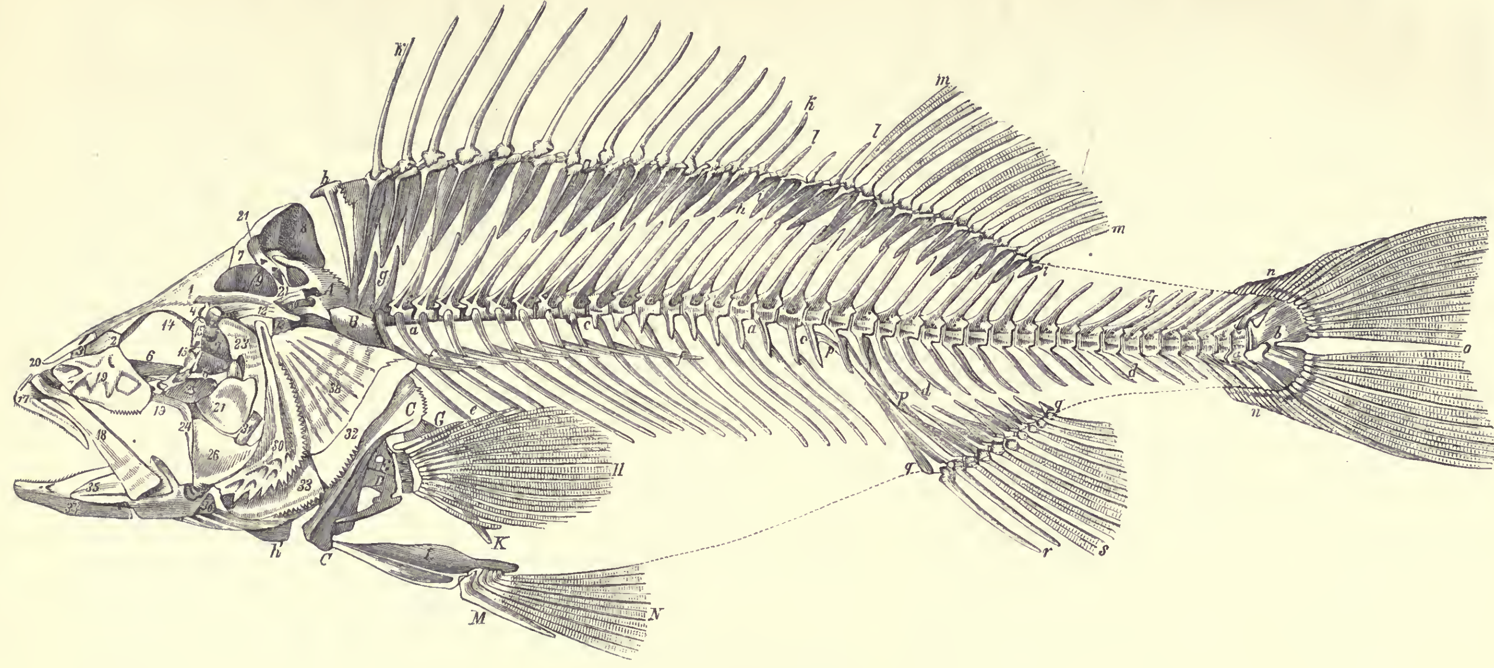
A hal csontváza. A hal csontváza, a mint ezt már tudjuk, állományra és kifejlődésre nézve különböző. A kopjahal gerinczhúrja a maga valóságos egyszerűségében az egyik pont, a csontoshalak kifejlődött, bonyodalmas csontváza a másik; e két pont között állomány és kifejlődés tekintetében a porczogós átmenetek esnek.

A magyar vizek halaira, úgy e könyv irányára való tekintetből a leginkább kifejlődött csontvázak közül a sügérhez kötjük az ismertetést, még pedig azon az alapon, a melyet a halhatatlan CUVIER reánk hagyott.

A csontváz részei im ezek: *

A fej. 1. A főhomlokcsont, 2. előhomlokcsont, 3. a szagoló csont, 4. a hátulsó homlokcsont, 5. az ékcsont nyúlványa (28 alatt elrejtve), 6. az ékcsont, 7. az ékcsont szemgödri szárnya, 8. a felső nyakszirt-

* A megfelelő latin elnevezések a Mesterszótárban vannak.

291. ábra. A süger csontváza.

csont, 9. a külső nyakszirtcsont, 10. az oldalsó nyakszirtcsont, 11. az ékcsont nagy szárnya, 12. a csecscsont, 13. a sziklacsont, 14. az ékcsont szemrésze (elfedve), 15. (felső szám) a felső szemüregcsont, 15. (alsó szám) a középső és 19 az alsó szemüregcsontok; 16. az ekecsont (19 alatt elfedve), 17. a vendégállkapocs (állközötti csont), 18. a felső állkapocs, 19. az alsó szemüregcsont (15 alatt is), 20. az orrcsont, 21. (felső szám) a vakszem- (halanték-) csontocska, 21. (alsó szám) összekötőcsont, 22. a szájpadláscsont (19 alatt elfedve), 23. a négyszögcsont, 24. a külső szárnycsont vagy harántcsont, 25. a belső szárnycsont, 26. a négyszög-járomcsont, 27. a dobcsont, 28. a (38) nagy fedelékcsont, 29. a nyelvcsont nyujtoványa (nem látszik), 30. belső fedelékcsont, 31. (21) összekötőcsont, 32. alsó fedelékcsont, 33. közbülső fedelékcsont, 34. (alsó állkapocs) fogascsont, 35. csuklócsont, 36. sarokcsont.

A testtörzs. a, a különváló csigolyák; *b* egybeforradt farkcsigolyák; *c* haránt nyúlványok; *d, d* a csigolyák alsó nyúlványai; *e, e* bordák; *f, f* vendégbordák, néha egy-egy bordán kettő is; *g, g* a csigolyák felső tüskenyúlványai: *h, h, i, i* felső sörénytartók; *k, k* az első hátsörényúszónak tizennégy tüskesugara; *l, l* a második hátsörényúszónak három tüskesugara és *m, m* ugyanannak tizenkét lágy sugara; *n, n* a kormánysörény rövid, kemény tüskesugarai; *o* ugyanannak lágy sugarai; *q, q* alsó sörénytartók; *r* az alsó sörény tüskesugara; *s* ugyanannak lágy sugarai.

A végtagok. A, B a lapoczka; *C* (felül) a felső karcsont; *D* a singcsont; *E* az orsócsont; *F* a négy kéztőcsont; *G* saroksugár, mely az orsócsontba csuklik; *H* a hónaljúszószárny sugarai; *I, K* kulcscsont, némelyek szerint holló-orrcsont; *L* medencze- vagy csípőcsont; *M* a hasúszószárny tüskesugara; *N* ugyanannak lágy sugarai.

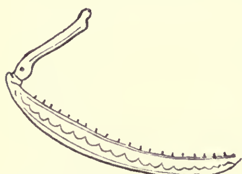
Itt legott meg kell jegyezni, hogy sok csontos halnak csak egy hátsörénye van, továbbá, hogy sokaknak a hasúszószárnyuk nincsen annyira előre tolva, a mikor is a hátulsó végtag jelleme jobban tünik ki.

Szembetünő a valódi csontos-halaknál kivált a koponyának rendkívül szövevényes és érdekes szerkezete, mely az alsóbb szervezetüeknél, a melyeknek váza porczogós, még igen egyszerű. Igy a tokhalaknál, a melyek közé a kecsege is tartozik, a tulajdonképeni kopo-

nyarész porczogós, egy darabból való s a csőrszerűen kinyúló orral együtt emlékeztet a ló pátájára és csánkjára s ilyen fejletlen a többi, különösen a szájrész is; az ingolánál az állkapcsok helyett már csak porczogós karikákkal találkozunk. Ezeknek koponyája csak egyszerű tok.

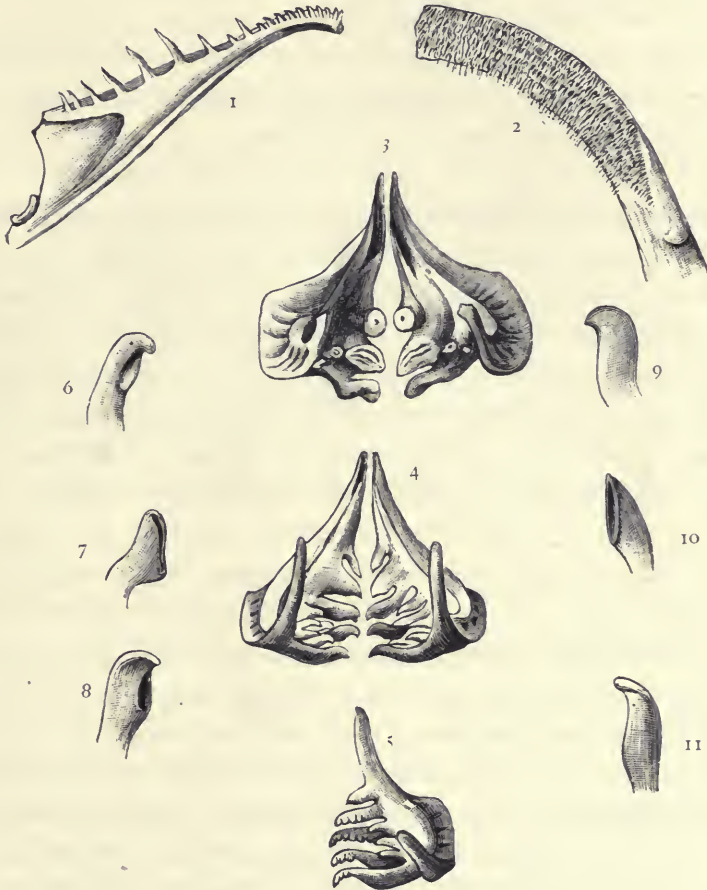
Világosan láthatjuk azt is, hogy a vértes halaknál maga a külső vértezet több szilárdságot ad a testnek, mint a belső váz, mely a csontoshalaknál oly kiváló.

De mindaz, a mit eddig a csontvázról mondottunk, még nem meríti ki az idevágó részek ismeretét. A *száj ürege*, a torok vagy *bárzsing eleje*, tulajdonképen *garat*, különösen pedig a *fedelékcsontok* alatt még sok igen fontos csontot, vagy csontos részt találunk, a melyek a halalakok során különböző fejlődésben mutatkoznak. A *szájpadlást* megalkotja két egymás felé hajló *szárnyas szájpadláscsont* s ezek közé helyezkedik az *ekecsont*, mely például az u. n. nemes halaknál — pisztráng, galócza, lazacz — fogakkal van fölfegyverkezve. A száj fenekét a különböző fejlődésű *nyelvcsont* foglalja el; a nyelv fekvésének is megfelelő része, természetesen, a középet foglalja el: részei a nyelvcsont, mögötte három *toldalékcsont;* az első toldalékcsonttól ágaznak jobbra-balra — a *fedelékcsontok* felé való hajlással és szarvszerűen kanyarodva — a *nyelvcsont szarvas ágai*, a melyeknek külső széléből a *szilványbőr* sugarai indúlnak. A nyelvcsont szarvas ágainak megfelelően s a toldalékcsontokhoz kapcsolódva, következik kétfelől a négy-négy *szilványív,* mely a *bárzsing nyilását* őrző, érdesen-éles felületű csontokhoz kapcsolódik. Ha a hal tátott szájába betekintünk, a szilványívek alkototta tágas öböl egy kosár vázára emlékeztet. Ezek a szilványívek sok halfajnál befelé fűrészesen fogasok is (295. ábra).

295. ábra. A kelehal fogacsos szilványíve.

Mindezt kiegészíti a halak fogrendszere, mely igen változatos. Az összességet tartva szem előtt, kimondható, hogy a száj öblének minden csontos része lehet fogas. Akadunk fogakra a *szájpadláson,* a *nyelven*, a *garatcsontokon,* természetesen az *állkapcsokon,* és — a mint már érintve volt — a *szilvány ívek* belső élén is. A fogak alkat szerint különbözők s a csontra reá vannak forradva (296. ábra).

Vannak — a magunk halait tartva szem előtt — csúcsos, sorakozó, igazi *ragadozó fogak* (1. csuka), *gerebenszerűen*, tömötten állók (2. harcsa). Az enemű fogak nem rágásra, hanem csak a préda megragadására valók s ehez képest mindig a tulajdonképeni szájrészben van-

296. ábra. 1. ragadozó fogak (csuka); 2. gerebenfogak (harcsa); 3. torokfogak (őrlők) ponty; 4. torokfogak (kanalasok) márna; 5. torokfogak (fogacsosak) kelehal; 6. torokfog koronája, kanalas (márna); 7. torokfog koronája (lapiczkás) kárász; 8. torokfog koronája, zúzó (dévérkeszeg); 9. torokfog koronája, kampós (küllő) 10. torokfog koronája, vésős (paducz); 11. torokfog koronája, horgos (őn).

nak. A pontyféle halaknál a tulajdonképeni szájrészben nem akadunk fogakra, de akadunk a garatcsontokon sajátságosan kifejlődött úgynevezett *torokfogakra* — népiesen *keserűfogak* — (3, 4, 5), a melyek rágásra alkalmatosak, rendszerint több sorban állanak s koronájuk tekintetében igen változatosak; majd barázdás felületű *őrlőfogak*

(ponty 3), majd lapiczkások (kárász 7), majd vésősök (paducz 10), majd kanalasok (márna 4, 6), majd kampósok (küllő 9), majd fogacsosak (kelehal 5) stb.

A *halszálkák*, melyek többnyire *Y* alakú vékony csontok, nem tartoznak a csontvázhoz, minthogy csak az izmok közötti inhártyák megcsontosodásából keletkeznek.

Az izmok rendszere. Ez nem mondható igen szövevényesnek; s ez már a hal alakjából következik, mely egy állandó tulajdonságú elemben való tartózkodásra van berendezve.

A bőr- és arczizmok hiányzanak s a fejen a rágóizmon kívül, mely erős, csak kisebbszerű izomzat található, mely a szilvány fedeléket stb. mozgatja. Az izmoknak valóságos zömét a test hosszában fekvő *oldalizom* alkotja; ez mind a két oldalon egyformán, a fejtől a fark végéig terjedve mindenik oldalon hosszában két részre bontható. A két rész elválasztása egy a gerinczoszloptól indúló, vízszint terjedő ínhártyától ered. Mindenik oldal izma tehát egy felső és egy alsó részre bomlik. A farkrészen mind a két izomfél egyenlő erősségű, az oldalban ellenben az alsó szélesebb és vékonyabb. A csigolyák számának megfelelve — mely a halaknál 17-től 200-ig terjed — az oldalizmok keresztbe futó *izomlapokra* foszlanak, mely lapok, mint a halhéj pénzei, előlrűl hátrafelé egymásra borulnak. Ezek a lapok egymás között finom ínhártyákkal vannak elválasztva, s azonkívül több, közösen egymásra borúló réteget alkotnak, mely rétegek a haltest keresztmetszetén, mint a fa évgyűrűi kivehetők. Főzéskor az ínhártyákból enyv keletkezik, az izmok rétegeikre, alsó és felső félre bomlanak: ez a hal húsának — a konyha nyelvén szólva — foszló tulajdonsága.

Az a sokszor valóban bámulatos erő, a melyet a halnál tapasztalunk, a hatalmas *oldalizmoktól* ered s a tovamozgás legfőbb része is ezektől függ.

A sörényúszók izomzata nagy számú, de gyönge izmokból áll; a a páros úszószárnyaké erősebb s e tagok mozgásának sokféleségéhez képest szövevényes is.

Az idegrendszer. Ennek középponti része az *agyvelő* és a *gerinczvelő.* — Az agyvelő csupán a kopjahalnál hiányzik. Az agyvelőnek — előlrűl hátrafelé haladva —, a következő főrészei vannak: az *előagy*, mely két féltekéből áll, a szintén páros felekből álló s a

legnagyobb tömeget alkotó *középagy* és az *utóagy* vagy *kis agyvelő,* a melyből a *gerinczvelő* indúl ki.

Az agyvelőből a legfontosabb idegek erednek, mint: a *szagoló-ideg,* a *halló-ideg,* a *látó-ideg,* a *szemmozgató-ideg,* a *kacs-ideg,* a *három-osztatú ideg,* a *kósza-ideg* (bolygó ideg). A *gerinczvelőből* is számos ideg indul ki párosával, melyek a test két felében ágaznak el mint érző és mozdító idegek.

Az érzékek. A halnak számszerint öt érzéke van, a melyhez még egy homályos, de sok búvártól érzékszervnek vett hatodik is csatlakozik.

1. *A szem* egészben megfelel a felsőbb rendű gerinczes állatok szemének; van lapos *szarúhártyája,* rendesen érczfényű *szemcsillaga,* hol kerek, hol tojásalakú vagy elkerekítve háromszögű *bogárnyilással* (pupilla) és teljesen golyóalakú *lencsével.* A mi halainknak nincs *szempillájuk,* a szemök tehát mindig nyitva áll; akad azonban némely hal szemeszélén elől-hátúl egy átlátszó hártyaredő, mely némely fajnál összeforrad s ekkor — mint az alózánál — a szem csak hasítékon tekint ki s így tulajdonképen *merev oldalpillákkal* van felszerelve.

Legyen itt megemlítve, hogy vízszint csukodó szempillák csupán csak a czápáknál találhatók.

Nagyság és elhelyezés tekintetében a szem különböző; a harcsa szeme a test tömegéhez képest igen kicsiny, a küsz és kardos halé igen nagy. A halak legtöbbjénél a szem oldalt áll és oldalra néz, némely küllőnél és gébnél pedig fölfelé tekintő.

2. *A fül.* Halaink sorozatán végig tekintve, kifelé nyiló fülre nem akadunk. A belső fül, a tulajdonképeni hallószerv, a melyben a halló-ideg végződik, az agyvelő közelében a koponyába van elrejtve s az ú. n. *tévesztő*-ből (labirint) áll. Némely halnál a tévesztő az *úszó-hólyaggal* — népiesen pukkantóval — is kapcsolatos, pl. a pontynál, rokonainál, és a harcsánál is. A pontynál az úszóhólyag sajátlagos csontocskák során kapcsolódik a hallószerv hólyagos részéhez; másoknál az úszóhólyagnak nyúlványa ér odáig (alóza). A búvárok véleménye oda hajlik, hogy az úszóhólyag ekként *visszarezegtetés* által a hangnak a fülre való hatását öregbíti.

3. *Az orr,* mint a szaglás szerve, a mi halainknál kifelé szabadon

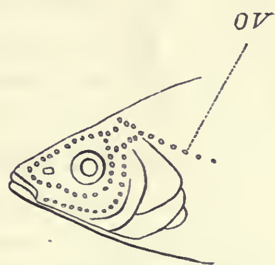
nyilik, de a szajpadlást nem járja át egy esetben sem. Mint már e rész bevezetéséből tudjuk, az ingola orrürege nem páros; a többi halé páros. A külső, sokszor csőrszerűen kiálló nyilás, mely kétoldalt a szemek előtt, rendesen a szemköz előtt vehető észre (289. ábra *o*), egy vájásba vezet, melyet vagy rovátkosan álló, vagy csillagosan szétsugárzó hártyás redő bélel ki. Az orrnyilás sokszor bőrös karajokkal elzárható s a csontos halaknál sokszor egy bőrhiddal két részre van osztva; de az igy megalkotott kettős nyilás azonegy vájásba szolgál.

4. *Az izlelés* érzéke a halaknál egészben alárendelt; legtöbbje prédáját azon rágatlan nyeli el; a nyelves fajoknál a nyelv-garatidegnek, mint a felsőbb rendű gerinczesek izlelő idegének, valami különös végződése a nyelvben nem tapasztalható; úgy látszik, hogy az egész szájüreg, de leginkább a szájpadlás lágy része szolgál ízlelésre, minthogy itt vannak különösen az ideg végződései, az ú. n. izlelő kelyhek kifejlődve.

5. *A tapintás* érzéke a halaknál épen úgy, mint más állatoknál kiterjed a bőrre; nagyobb mértékben azoknál a halaknál figyelhető meg, a melyek «*bajuszosok*», továbbá a melyeknél az ajkrész húsos s az orrész lágy; természetesen a mondott részeken van leginkább kifejlődve. Egészben véve azonban ez az érzék nem igen fejlődött; semmiképen sem annyira, mint a magasabb szervezetű állatoknál. Sokszor a legnagyobb sebek, csonkítások sem zavarják a halat elevenségében, a táplálék után való járásában, a mi mindenesetre a fájdalomérzésnek igen csekély mértéke mellett bizonyít.

6. *A névtelen érzék,* vagyis a hatodik, lényege szerint ma még nem ismeretes; inkább csak gyanítás tárgya, mely arra támaszkodik, hogy egész berendezése «érzékszerű». Már a halak testtakarójának leírásánál volt szó azokról a lyukasztott halpénzekről, a melyek a hal oldalán végig vonúlnak s az u. n. oldalvonalat alkotják (289. ábra *OV* és 292. ábra 6), melynek természete csöves, kifejlődése s néha iránya is különböző: hol egyenesen fut, hol ívesen hajló, hol kígyódzó; néha meg is van szakítva, néha nem nyilik kifelé. De ez a csőrendszer nemcsak a hal oldalára terjed, hanem átmegyen a fejre is, hol különösen az az alsó *szemcsonton* és az alsó *állkapcson* likacsosan kifejlődve tapasztalható, s egyáltalában ágakra oszolva, a fejet

úgyszólván behálózza (297. ábra). Régibb kutatók ebben oly szervet gyanítottak, a mely a hal sajátságos nyálkáját izzadja; de ez meg nem állhat, mert a hal sikos voltát megmagyarázza a takaróhártya kocsonyás természete s hozzá még az is, hogy tele van nyálka-sejtekkel. A mi az *oldalvonal* — helyesebben csövesvonal — érzék volta mellett bizonyít, az az a körülmény, hogy szerves összefüggésben van a bolygóideg *oldal-ágával*, a fejen a háromosztatú ideggel, melyeknek végső ágai a lyukasztott halpénzek alatt található gombalakú végkészülékben végződnek. A magam részéről ezt a sajátságos szervet a tapintó érzék egy külön ágazatának tartom, melyet az az elem tesz szükségessé, a melyben a hal él, t. i. a víz. A víznek különösen áramlása a hal testét folytonosan érinti s egyáltalában a hal megélhetésére nézve igen nevezetes befolyást gyakorol, a mennyiben a hal víz ellenében állva, a szembejövő áramtól várhatja leginkább táplálékát. Ezt az áramot külön meg kell éreznie — a leggyengébbet is — s erre a tapintó érzéknek külön ágazatára azért is van szüksége, mert a hal testsúlya fajsúly szerint a vízével körülbelől ki van egyenlítve. Az áramlás finom megérzése különösen akkor fontos, a mikor a víz megzavarodik, a mikor a hal nem láthat s igy egyedül az áramlás megérzése tájékoztathatja. Különben magának a szervnek elhelyezése is erre látszik mutatni, mert a fejet, a melynek legelőbb kell megéreznie az áramot, behálózza s azután, mint az áram is, végig fut a hal oldalain. Sőt maga az álom is, mely azonban a halnál úgy látszik inkább csak nyugvásnak mondható, de a teljes ébrenlétnek mindenesetre bizonyos csökkenése, nélkülözhetetlenné teszi ez áramlás megérzésének folytonosságát, illetőleg megváltozásának rögtön való megérzését már azért is, mert ez hozza a lélekzésre legalkalmatosabb vizet s ez viszi el a szilványból kikerült felhasználtat, vagyis a holt vizet.

297. ábra. Likacs-rendszer a konczér fején; *OV* az oldalvonalnak fej felől való kezdete.

A táplálkozás és emésztés szerve. Ez a szájon kezdődik. A halak szája — az egy ingola és, természetesen, a kopjahal kivételével — állkapocscsal nyilik; *tátongása, öble, alakja* és elhelyezése igen különböző. Ha épen a test csúcsán — közönségesen orr-

nak mondjuk — áll, illetőleg nyilik is, akkor, mint, tudjuk *csúcsban* álló, illetőleg nyiló (pisztráng); ha az alsó állkapocs rézsünt fölfelé irányúl s a felső állkapocs is ehhez alkalmazkodik, akkor *fölfelé nyiló* (kardos); végre, ha a felső állkapocs hosszabb, vagy az orrnak vehető rész messze kinyúló, akkor *toroknak nyiló* (paducz és a tokféle halak).

A legtöbb halnak a szája többé-kevésbbé csőszerűen ki is nyujtható, azaz zsákszerűen kitolható. Legföltünőbb ez a dévérkeszegnél és rokonainál, továbbá némely tokhalaknál, a melyeknél a száj tömlőszerűen kitolható. A száj mozgékonysága nyilván arra való, hogy a hal oly áramot csinálhasson, mely a kellő távolba vetődött táplálékot a szájába besodorja, különösen pedig arra való, hogy a táplálékot a kövek közül, repedésekből ki- s a fenékről felszedhesse, a mint ezt haltartóinkban igen könnyen láthatjuk is.

A szájba tekintve, látszik a tölcsérszerű bárzsingnyilás, *torok* vagy *garat*, mely magába a hosszában redős *bárzsingba* vezet; a bárzsing sokszor rendkívül tágítható, nagy darabok nyelésére alkalmatos. A bárzsingra egyenesen, minden határszűkülés — lefűzés — nélkül a *gyomor* következik, mely némely halnál csak a bárzsing kitágulása; némelyeknél tetemesebb a tágulás s gyakran patkós hajlású.

A bárzsingba, illetőleg gyomorba vezet, még pedig a hátfelől, az *úszóhólyag* csöve, természetesen csak azoknál a halaknál, a melyek úszóhólyaggal birnak s úszóhólyagjoknak kivezető csöve van, a mint ezt majd alább látni fogjuk.

A gyomorból, és ismét határszűkülés nélkül, indul a *belek* rendszere, a melynek kezdetén, a *gyomornyitónál*, különösen a csontoshalaknál s leginkább pedig a lazacz-féléknél számos — 1-től 200-ig — vakbélszerű függelékek vannak. A vérteshalaknál (tokféléknél) hasonló függelékek a *vékonybelen* láthatók. Ezek a függelékek a hasnyálmirigynek látszanak megfelelni s emésztő váladékot eresztenek. Tulajdonképeni *vakbél* a mi halainknál nem található. A mondott függelékek nincsenek meg pl. a csukánál, pontynál, harcsánál stb.; megvannak a lazaczféléknél, még pedig a pérhalnál 19—24, a pisztrángnál 50-ig, a lazacznál 60-ig, a galóczánál kerek számban 200-ig.

A vékonybél a *vastag-bélbe* többnyire határ nélkül megy át; a

tokféléknél az átmenet megkülönböztethető s a vastagbél hosszában egy *csavaros redő* fut végig, melynek néha negyven fordulata is van s *csavaros billentyű* nevet visel. A *végbélnek* mindig külön nyilása van: a hugygyó.

A máj a mi halainknál egy darabból való; néha két, néha három karajos s az *epehólyag* a jobb felén vagy néha a közepén látható. A *hasnyálmirigy* eddig csak a tokféléknél, a csontoshalak közűl a harcsánál s némely lazaczféléknél van kimutatva. Végül megvan a *lép*, mely nagyság szerint igen változó, barnásvörös és vagy a gyomor közelében, vagy a belek kanyarulatai között található.

A kopjahal kivételével, minden halnak van *veséje*, mely a hasüregben, felűl, a gerincztől jobbra-balra a test hosszában fekszik s vezetéke a hugygyó mögött és igen gyakran az *ivarnyilással* együtt nyilik.

Az emésztőszerveket körülzáró *hasüreg* sok halnál a *hugygyón* túl is terjed, tehát a fark tőrészébe is benyomúl. A hasüreget legtöbbnyire ezüstös fényű hashártya béleli ki, mely azonban némely fajnál, pld. a paducznál, fekete színt is ölt; — innen a paducz népiesen tintahal, tintaf . . ó is.

298. ábra. A ponty két részre lefűzött úszóhólyaga; *L* levegőjárat.

Az úszó hólyag. A halak emésztőszerveihez csatlakozik az *úszóhólyag* — népiesen pukkantó, pattantó — is. Az úszóhólyag a halaknak kizárólagos tulajdonuk ugyan, de nem terjed ki valamennyire. Általánosságban kifejezve, inkább van meg az édes vizben élőknél, mint a tengerbelieknél. Tudományos felfogás szerint az úszóhólyag a bárzsing fióktágúlata, s megfelel a felsőbbrendű gerinczesek tüdejének; a bárzsinggal eredetileg mindig levegőjárattal van kapcsolatban. Ez a kapcsoló *levegőjárat* néha eredeti alakjában marad meg, majd szűk tömlővé alakúl, majd bezárúl s elenyészik. Halaink közűl az ingolának nincsen úszóhólyagja. Teljesen elzárult az úszóhólyag a sügérféléknél és másoknál. A levegő-járattal biró úszóhólyagok vagy egytömlősök, vagy egy szűk korcz — lefűzés — két részre osztja (298. ábra).

Az egytömlősöknél — csuka, lazacz, — a levegőjárat a tömlő ele-

jéből indúl; a két tömlősöknél — ponty — a hátulsó, nagyobb fél elejéből. Az úszóhólyag kettős rétegű; a külső réteg rugalmas s olykor izomszalagok szövik át; a belső igen finom, ezüstösen fénylő, melyben finom véredények ágaznak el. Az úszóhólyag majd szabadon — elváltan — fekszik (ponty és mások); majd rá van forradva a bordákra és gerinczre (sügér, menyhal, harcsa). Némely halaknál a gerincz és bordák felől erős *izomnyalábok* borúlnak az úszóhólyagra; a csíké egy csontburokban rejlik. Az úszóhólyag levegője a vérből kerül bele; s a hol levegőjárat van, ez csak a fölös levegő kibocsátására szolgál. Az úszóhólyag levegője az alkotó részek tekintetében megegyezik ugyan a külső levegővel, de a részek aránya más. A pontyféléknél 1—5, a lazaczféléknél 10, a sügérféléknél 20—25% oxygén található benne, melyhez a *szénsavnak* nyomai is járúlnak.

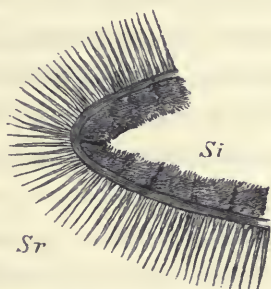
A mint már tudjuk, a hal testének fajsúlya a vízével meglehetősen azonos, a víz tömöttsége pedig a mélységben is alig változik; érthető tehát, hogy az úszóhólyag összenyomása és viszont tágítása a hal tömegén változtat s ekként a fel- és leszállásra befoly. A mint a hal az úszóhólyagot izmaival összébbnyomja, leszáll a víz feneke felé; a mint enged, felszáll a víz szine felé. De minthogy úgy a szűkítésnek, mint a tágításnak megvan a maga határa, egészben véve az úszóhólyag a halat reákényzszeríti, hogy átlagosan bizonyos mélységben maradjon.

A lélekzés és a vérkeringés szerve. A hal lélekző szerve ahhoz az elemhez van alkalmazva, a melyben él, t. i. a vízhez; és minthogy a hal vérének elevenítése a levegővel való érintkezéstől függ, épen úgy mint a szárazon élő állatoknál, a hal lélekző szervének szerkezete úgy van idomítva, hogy a vízben igen kicsiny buborékok alakjában levő — tehát vele nem kémiailag összekötött — levegőt a vérrel való érintkezésre felhasználhassa. A felhasználás módja igen egyszerű: a hal a szájába veszi a vizet, a kosárszerűen feszülő szilványívek között keresztűlhajtja s a szilványfedelék alatti résen kibocsátja. A víz levegőrészeinek a vérbe való felvétele a szilványívek külső, fedelék felőli részén levő rojtos, az élő — népiesen fris — halnál élénken vérpiros szilványlemezeken át a diffuzió törvénye szerint történik, s a viznek nagy felülettel való érintkezésén alapszik. A *szilványrojtok* száma ívenként igen nagy. Benecke szerint a pontynak

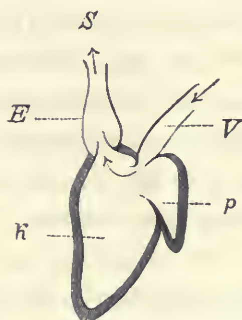
egy-egy *szilványívén* 250 *szilványrojt* van, tehát a két oldal nyolcz szilványívén kétezer, melyeknek a vízzel, illetőleg annak levegőjével érintkező felülete körülbelől negyvenezer négyszög milliméterre rúg.

A szilványrojtok elhelyezése páros. A szilványíven fut a vérér s minden rojtpárba ágat bocsát, mely a rojt külső szélén halad végig, csúcsáig ér s útja közben számos finom és ágasan oszló *hajszáleret* bocsát a rojtba; ezek a hajszálerek a rojt belső széle felé ismét nagyobbacska erekké futnak össze s a szélén egy végig futó ágat alkotnak, mely a vérér fölött futó élőérbe nyilik.

A nagy élőeren a szívből jövő szénsavas, vagyis holtvér keresztül

299. ábra. A csuka szilványívének része *Si* az ív *Sr* a szilványrojtok.

300. ábra. A hal szive; *k* a kamara; *p* a pitvar; *E* a nagy élőere; *V* a nagy vérér; *S* a szilványokba vezető irány.

hajtva a szilványrojtok hajszálerein, megszabadúl a szénsavtól, a levegő oxygénjétől pedig megelevenedik s így siet a test különböző részeibe.

Megjegyzendő itt, hogy a vízbe keveredett szennyet és apróbb táplálékot felfogja a szilványívek egészben véve szűrő természete, mely sokszor még rojtos képződések által is tökéletesbítve van.

A vér keringését a halaknál is a *szív* hajtja végre. A hal szíve burokban lüktet; helye a szilványívek közvetlen szomszédságában van. Szerkezete szerint *a halszív egyszerű,* a mennyiben csak egy kamarája s egy ehhez tartozó pitvara van (300-ik ábra). A szív kamarájából (*K*) indúl a tövén hagymaszerűen kitágított, billentyűs nagy *szilvány-élőér* (*E*), a melyen át — a szív összehúzó lüktetésekor — a holt vér a szilványok felé tódúl (*S*), a hol, a mint már tudjuk, az élőér ágakra

oszolva a szilványrojtokba nyomúl s a hozott vér megelevenedik; ezek az ágak tovább összefolyva s a fejfelé is ágat bocsátva végre egyesűlnek s megalkotják a test nagy élőerét, mely a gerincz hosszában haladva, a fark végeig nyomúl, útjában ágakat bocsátva a zsigerekbe s külön, minden második csigolyának megfelelően páros ágakat, melyek a két oldal izmaiba oszolnak. Az élőér-rendszer ágazataival szemben keletkeznek a holtvér érágazatai, melyek a felhasznált vért összegyűjtik s mindinkább összefolyva, végre a szív pitvarába (*p*) vezető nagy vérérben (*V*) egyesűlnek, vagyis azon át a sziv tágúlásakor a szív pitvarába ömlenek; a keringést a nyilak mutatják.

Ennek az egyszerű szívszerkezetnek és körfolyamnak megfelel a szívnek, illetőleg a nagy szívereknek billentyűszerkezete is. A pitvarba szakadó nagy vérér (*V*) szájának billentyűje a pitvarba, tehát befelé nyilik, úgy, hogy a vérerekből a szívbe viszakerűlö vér bejuthat ugyan a kamarába, de innen nem ömölhet vissza; a nagy élőér (*E*) billentyűje ellenben nem a kamara, hanem az élőér hagymaszerű tágúlása felé nyilik s ekként a szív lüktetése által a vér az élőérbe léphet ugyan, de vissza nem ömölhet.

A hal vérkeringésének összefoglalt képe im ez: A szív pitvarából a szív kamarájába beáromló vér elhasznált, szénsavas, vagyis holt vér; ez a kamarából a felszálló élőérbe jut, mely a szilványokba szállítja, hol a szénsavtól megszabadúl s a levegő oxygénjével érintkezve, megelevenedik; a megelevenedett vér az élőerek ágazatain megfutja a test minden részét s midőn élesztő munkáját elvégezte, vagyis az oxygént felhasználta, az életfolyamat alatt keletkezett szénsavat ellenben fölvette, finom hajszálereken át a vérerekbe gyülekezik s végűl a nagy vérér útján a szív pitvarába jut, hogy a körfolyamot újra megfussa.

Ennélfogva *a hal vérkeringése egyszerű,* azaz a vér a *szilványokon át* a testbe és a vérereken át a szivbe tér vissza. A tökéletesebb állatoknál az egész testen átmenő nagy keringésen kívül van egy kis keringés is, a szívtől a tüdőhöz és vissza, vagyis a felsőbbrendű állatoknál a tüdőben megelevenedett vér nem indúl egyenesen a testbe, hanem a szívbe tér vissza, s innen oszlik el nagy útjára; ez állatok vérkeringése tehát, a haléval szemben, kettős.

A vérkeringés tekintetében a kopjahal némileg kivételes, a meny-

nyiben szíve nincsen s csak ereinek bizonyos szakaszai lüktetnek ; az ingoláknál pedig a szilványszerkezet más; ezeknek nincsen szilványfedelékük s a szilványívek is hiányzanak; ellenben a fejnek vehető rész mögött mindenik oldalon hét szilványnyilást láthatunk, mely hártyás lemezekkel körűlfogott szilványzacskóba vezet, a mely zacskók befelé, a bárzsing alatt futó csatornába nyilnak, mely hátúl vak, elől pedig a szájba nyilik. A szilványzacskókban rojtok helyett csak redőket találunk, a melyekben az erek szétágaznak. Az ingola e zacskókon hajtja át a vizet.

A nemző szervek. A halak ivar szerint elvannak választva, azaz vannak himek és nőstények, népiesen *tejesek* és *ikrások*. A nemzőszervek mind a két ivarnál fekvésök és alakjok szerint nagyon egybevágnak, úgy, hogy fejletlen vagy nyúgovó állapotában csak szoros vizsgálat állapíthatja meg a különbséget; de a mint az ívás ideje közeledik, e szervek fejlődésnek indúlnak s annyira feldagadoznak, hogy a zsigereket is leszorítják. A legtöbb csontoshalnál úgy a him, mint a nőstény *ivarszerve* hosszú, páros tömlőt alkot, mely a hal feje felé álló végen vakon végződik, a hugygyó felé ellenben csővé vékonyodik.

A két fél *kivezető csöve* a nyilás előtt egybeszakad s egy közös kivezető csővé alakúl, a mely, mint tudjuk, a hugygyó mögött nyilik, néha azonban a vese vezetékébe is szakad s evvel közös nyílást alkot.

E tömlők falazatán, vagy egyes részein fejlődnek a nemzés anyagai — ikra, tej, — hogy kifejlődve a tömlőt megtöltsék s az ívás során kikerűlve, önálló továbbfejlődésnek indúljanak.

A himhal teje megérése előtt kocsonyás és szürkés szinű; az ívás idejének közeledtével igen megszaporodik, tejszínűvé s végre tejfelszerű folyadékká válik, a mikor is *magvaérett*. Ez a magvaérett folyadék megszámlálhatatlan sokaságú *magszállal* (állatmaggal, zoospermium) van tele, mely alak szerint gombostűhöz hasonlít, néha gombos, néha gyűszű, néha inkább hengeres fejű ; a sügéréi 0·02, a lazaczéi 0·06 milliméter hosszaságúak. Felesleges magyarázni, hogy ezeknek az ikrába való befuródása szűli az utóbbinak megtermékenyítését; de mint a mesterséges haltenyésztésre fontos körülmény felemlítendő, hogy a magfolyadék a haltól elvonva

haltól elvonva is, hűvös helyen több napon át megtartja termékenyítő erejét; úgy az ikra is.

Halaink *ikrája* golyóalakú; belsejét a tojás sárgája, borítékját a tojáshéj alkotja meg, mely utóbbi nagyon rugalmas. A tojáshéj felülete gyakran ragadós anyaggal van bevonva, mely a vízben megkeményedik s a melynél fogva a hal az ikrát növevényekhez s egyebekhez ragaszthatja. A tojás héja színtelen, átlátszó; tele van számtalan kisebb s közben nagyobb likacsokkal; azonkívül egy nagyobb, u. n. *pete-likacsa* is van, mely belőlrűl mélyed. A *tojás sárgája* csak kevés halnál (tokfélék, ingolák) nem átlátszó, a többieknél áttetsző, átlátszó; hol víztisztaságú, színtelen, hol sárgás narancsszínű, vöröses stb.; — alapjában nyúlós, fehérjeszerű folyadék, zsírral van keverve, mely hol finoman eloszlatva, hol egy golyós cseppé alakítva is látható.

Az ikra nagyság szerint igen különböző; a pontyféléké 2. a pérhalé 4, a pisztrángé 5, a lazaczé 6 milliméter átmérőjű is, — mindig öreg példányokat értve, mert kisebbeknél, teljes ivarérettség mellett is, az ikra kisebb.

Az ikra száma rendkívül ingadozik. Általánosságban mondhatni, hogy ifjabb halaknál kisebb számú. A pisztrángé 500—1000, a lazaczé 10,000, a csukaé 100,000, a pontyféléknél 3—700,000, a tokféléknél pedig milliókra rúg. BLOCH a kelehalnál 100,000, a paducznál 8,000, az Éva-keszegnél 30,000, a pontynál 350,000 ikrát számlált meg.

A legtöbb hal évenkint *ívik;* az ingolák és ángolnák életökben egyszer, mire elpusztulnak. Az *ívás ideje* vagy tavaszi — illetőleg nyárelői, — vagy őszi, mely utóbbi sokszor a tél elejéig is terjed.

Mielőtt az ívásra térnénk, helyén lesz itt azokról az eltérésekről megemlékezni, a melyek halainknál észrevehetők. Némelyeknél a him és nőstény ivartartója nem páros (sügér, ingola) s ekkor a test középvonalában fekszik. A lazaczfélék és az angolna pete-fészke nem tömlő, hanem csavaros, vaskos lap, a melynek felületén az ikra keletkezik s a mint megérik, a hasüregbe száll alá; ehhez képest az ikravezető cső is hiányzik s az ikra egy nyiláson búvik ki, mely vagy a hugygyón túl — a fark felé értve, — vagy a vese vezetékcsövébe nyílik (lazacz). Az angolna him heréje, SYRSKI szerint, ki azt

1872-ben fedezte fel, egészen sajátságos alkatú, t. i. páros tömlő, mely a gerincz mindkét oldalának megfelelő fekvésben vonúlva, a hugygyó mögött nyílik; külsején soros mirigylapocskák függnek.

A tokfélék pete-fészke és heréje zárt, kifelé nem nyiló tömlő, a melyből az ikra és illetőleg a tej egyszerűen a hasüregbe száll alá, hogy azután két tölcsérszerű vezetékbe kerüljön, mely a vesevezetékbe nyílik.

Az ívás az uralkodó közfelfogás szerint akként történik, hogy a halak elhagyják rendes tartózkodó helyöket s többnyire seregesen a szélvizekbe gyülekeznek; a nőstény elbocsátja az ikrát, mely súlyánál fogva a víz fenekére száll s ekkor a hím — a nőstény nyomán haladva — a lerakott ikrára bocsátja a tejet, vagyis végzi a termékenyítést. Ám ez csak igen felületes, igen vázlatos képe e fontos élettani mozzanatnak.

Az *ivarérettség* közeledtével sok halfaj, különösen a hímje színét változtalja; általában a színek élénksége növekedik; némely fajoknál ragyogóvá válik. A mi fajaink közt legpompásabb, és valóságos szivárvány ekkor a kis ökle, hasonlóképen a kis cselle is; a pisztráng-hímen a sárgás szín tüzesebbé válik s bizonyos violaszínű lehellet is látható rajta; a szénporszerű sűrű pontozás még sűrűbbé válik s a piros szeplők körül világosabb udvar támad. Más fajoknál a héjakon kemény, szemölcsszerű kinövések támadnak, melyek a hal felületét érdessé teszik.

A színváltozáshoz csatlakozik a nyugtalanság. A tengerben ívó halak folyó mentén sietnek a sósvíz felé; az átmenet megkönnyítésére rövid ideig a folyók torkolatában vesztegelnek, hol a folyó édes vize a tenger sós vizével összekeveredik; az édes vízből jövők itt szokják meg lassankint a sósat; és viszont a tengerből az édes vizekbe törekvők — lazacz stb. — az édes vizet.

Némely fajok, különösen a nemes halak, hihetetlen erővel ostromra kelnek az akadályok ellen, a minők a vízesések, zsilipek, zúgók stb. s különösen a hím halak, melyek karcsúbb testökről ismerhetők fel, tüzeskednek, megfeledkezve óvatosságról, fájdalomról, mindenről.

Az ívás szerint megbizhatóan ismeretes fajaink mind a sekély, u. n. szélvizeket keresik föl, nyilván azért, mert az ikra kikelése a víz átmelegedésétől függ.

Az ívó halnál — mindkét nemnél — a hugygyó egész tája ilyenkor föl van duzzadva s a hal a kézzel való simogatásra is elbocsátja az ikrát, illetőleg a tejet.

Az *ívó hal* — népiesen szólva — pergelődik, vagyis fészkelődve egymáshoz dörgölődzik; a mennyire megfigyeltem, a hím hal mindig azon van, hogy saját hugygyójával minél jobban közelíthesse meg a nőstényét; sőt a pisztrángnál az érintésre is törekszik, ebből következtetve, azt tartom, hogy csak az az ikra éri el a biztos megtermékenyítést, a mely elbocsátáskor közvetetlenűl érintkezik a hímnek a vízzel még el nem vegyült, vagy csak épen érintkezett tejével. E mellett szól a mesterséges termékenyítés is, melynek u. n. száraz módja, a midőn t. i. a hím hal tejét nem bocsátják előbb vízbe, hanem egyenesen a szárazon fekvő ikrára s ezt pedig a tejben megforgatják, sokkal foganatosabb.

A ponty-félék jobbadán vízi növényre, a növénynek a víz színéhez közel fekvő szirmaihoz, leveleihez tapasztják ikráikat s innen van az, hogy némely faj, pld. a küsz-hal, mélyebb vízben is ívik, ha ott a víz szine közelében alkalmas úszó hínárokra talál. A nőstény hal sohasem törődik az ikra sorsával s a hol a gondozás némely mozzanata tapasztalható, azt mindig a hím hal végzi. A mi halaink közül a kölönte hímje gondosan őrzi kikelésig az ikrát; az ingola szívó szája segítségével kavicsot, követ hordozgat össze, a melyből medenczét alkot az ikra számára. A pikóhal hímje az ikra számára növevények rostjából diónagyságú fészket készít, a melybe az ikrák kerülnek, hol azokat a kis hím hal őrzi, védi; sőt egy ideig a kikelő ivadékot is gondozza.

A lerakott ikra elbocsátáskor legtöbbször horpadásos, nem tömött; de vizet beszíva megtelik, az ikrahéj megfeszül s az ikra golyóalakúvá válik.

A fejlődés. A csontos halak ikrájának fejlődése egészben egyformán halad. Az ikra sárgájának vagy szikgolyójának csak egyik részéből épül a *kelő halacska;* a másik részéből tulajdonképen táplálkozik; az előbbi a *képző-,* az utóbbi a *tápláló-szik;* az utóbbit az előbbi a fejlődés során felveszi magába. Az ikra *termőszeme* (petesejt) a megtermékenyítés után két egyenlő részre oszlik; ezek ismét két-két részre oszlanak s a barázdálódás azután úgy halad, hogy a termő-

szem 8—16—32 részre és tovább bomlik, míg végre számtalan piczi golyócskává (sejtekké) alakul, a melyekből a kelő halacska úgyszólván felépül.

Az így oszló termőszem a táplálórész rovására növekszik és terjed, mindinkább harangformán borulva az utóbbira. Ebből a *csirahártyából* képződik lassan a hal egész szervezetével. Legelőször képződik a háti oldalon egy barázda, mely velőcsővé zárul; ez alatt képződik a *gerinczhúr,* mely már ekkor elárulja a fejlődő hal gerinczes természetét. Azután elválasztódnak az első, u. n. őscsigolyák; közvetetlenűl a fejrész mögött pedig egy hajlott tömlő, a szív első formája támad.

A kelő halnak fej- és farkrésze folytonosan nyúlik; a táplálórész golyó- vagy körtealakban hasafeléhez van tapadva s valóságos táplálózacskót alkot. Az aránytalanúl nagy szemek már korábban feltünők.

Még mielőtt a táplálózacskó tartalma felszívódott volna, a kelő hal ficzkándozni kezd, ezáltal kirepeszti az ikra héjját s kikél.

Az ikrából kikelt halacska átlátszó, nagyfejű poronty, hasafelén kisebb-nagyobb táplálózácskóval, melyből élete első napjaiban táplálkozik, helyesebben, a melyet a test felemészt. A míg a táplálózacskó tartalma nincsen felemésztve, a kis hal nem szorul táplálékra és egészben csöndes magaviseletű; de a mint a fölemésztés megtörtént, a kis hal táplálékot keres, élénken mozog; az első táplálék mindig a vízben levő parányi, szabadszemmel nem látható élő szervezetekből telik. De a kis hal alakja még a zacskó tartalmának fölemésztése után is tökéletlen s csak lassan kapja meg a fajának megfelelő alakot és teljes szervezetet.

A mi azt az időt illeti, a mely a kelő halnak az ikrából való kikeléséig elfogy, ez fajok szerint is különböző s különbözik azok szerint a viszonyok szerint is, a melyek között a fejlődés történik; legfőképen pedig a víz hőmérsékletétől függ, a mely a fejlődés menetére döntő súlylyal bir.

A pisztráng ikrája, mely legjobban van kiismerve, ebben a tekintetben igen tanulságos. V. d. Borne szerint nála 0 R. fokú vízben a pisztráng ikrájának fejlődése négy hónap alatt odáig haladt, hogy a kelő hal szeme kivehető volt. Ainsworth Stephen szerint a szemek

és a piros vér 2° R. vízben — a megtermékenyítés napjától számítva — 81 nap mulva, 4° R. vízben 49 nap mulva, 6° R. vízben 31 nap —, 8° R. vízben 23 nap —. végre 10° R. vízben 15 nap mulva tünnek fel. A kibúvás 2°-nál 165, 4°-nál 103, 6°-nál 73, 8°-nál 47, 10°-nál 32 nap alatt következik be a megtermékenyítés napjától számítva.

A pontyféléknél a fejlődés, a megtermékenyítéstől a kibúvásig számítva, 12—13° R. hőmérsékletű vízben 6—10 nap alatt esik meg; melegebb vízben még hamarább.

A fejlődésben eddig ismeretes különbségek közül legyen itt a tok-féle halaké és az ingoláé megérintve. A tok-féléknél, mint tudjuk, az ikra nem átlátszó; ezenkívül az ikra sárgája nem oszlik kétfelé s a barázdálás is ehhez képest nem a termőszemre szorul, hanem az egész ikrasárgára terjed; de egyenetlen, a mennyiben az ikra felső pólusán gyorsabban halad. A kelő hal első alakja kanálalakú s 5—10 nap alatt érik meg kikelésre; a kibúvó halacska tápláló-zacskót visel. A barázdálódás az ingolánál is az egész szikgolyóra terjed, mely előbb két, azután négy félre oszlik; ezentúl a felső rész gyorsabban barázdálódik; a kikelő ingola sima felületű bunkós alak, mely egészen féregszerűnek tünik föl és hosszasan fejlődik; sőt az álczaéletnek egy nemén esik át, mely okozta, hogy a fejletlen ingola nemcsak külön faj, hanem külön nem alatt szerepelt még hires tudósok irataiban is*.

Rokontermészetű halaknál a keverék fajok keletkezése is lehetséges, kivált azoknál, a melyek seregben ívnak. Nálunk a ponty-kárász és kárász-ponty nem is igen ritka s úgy támad, a mint a kárász hím a ponty ikráját — vagy megfordítva — termékenyíti; leginkább a nagy tóságokból kerül.

A tudományban ismeretesek még a dévér és a kele, az ezüstös balin és a veresszárnyú konczér, a küsz és a domolykó, a küsz és a kele, a márna és a paducz keverékei; a mesterséges haltenyésztés pedig a lazacz-féle halak korcsosítását — kivált újabb időben — rendszeresen űzi.

A *halak növekedésére* érvényes szabályt megállapitani nem lehet,

* CUVIER, Ammocoetes branchialis név alatt irta le; az ő révén került az irodalomba; megmaradt 1856-ig, a midőn MÜLLER AGOST a tévedést kimutatta.

mert a növekedés azokhoz az élet-, illetőleg táplálékviszonyokhoz alkalmazkodik, a melyek között a hal él; általánosan csak annyit lehet kimondani, hogy kedvező táplálkozási viszonyok között a hal egy év alatt oly nagyságot érhet el, a melyhez különben több év szükséges. A legjobban elhelyezett tenyésztett pontynál — Dubisch-féle eljárás mellett — a két éves ponty növekedése a következő: ha félkilós és egy hektárra 400 darab jut, akkor a növekedés tavasztól őszig $^1/_8$ vagy $^1/_4$ rész; de ha csak 200 jut egy hektárra, akkor a testsúly megkétszereződik vagyis 1 kilogrammra rúg. A Duna halászai szerint a csuka nagy vízállás mellett az első évben 1 kilo, a másodikban 1·5 vagy 2 kilo; kitünő tavakban a növekedés a második évben 3 kilóig terjedhet.

A mi az *ivari érettséget* illeti, bizonyos, hogy nincsen a hal nagyságához kötve, mert különben nagyra növekedő halfajok kis példányainál is teljes ivarérettséget tapasztalhatunk, a mennyiben t. i. ívás idején a hím teje kiszökken s a nőstény ikrája fejlett. Általánosságban ki lehet mondani, hogy a hím korábban s átlag 2 éves korában, a nőstény későbben, átlag a 3-dik évében éri el ivarérettségét — mindig a természetben és átlag kedvező viszonyt értve.

A halak kora, helyesebben az a kor, a melyet elérhetnek, nehezen határozható meg. A természetben a halat ezer veszedelem környékezi és ritka az, a mely élete természetes végét éri el; ha pedig eléri, ember nem kisérte, mert nem is kisérhette élete utain, nem vehette számba az éveket. Mindazok a számok, a melyeket u. n. tapasztalt halászok bemondanak s a melyek 8—15 év között ingadoznak, csak a puszta föltevésen alapúlnak. A 15 kilogrammos csukának, az ugyanily súlyú pontynak, a nagy ritkán bár, de megtermő 10—12 kilogrammos pisztrángnak, a 10 métermázsáig is növekedő vizának mindenesetre több évet kell engednünk. A régi krónikás iratokban akadunk 300 esztendős pontyokra, «267» esztendős csukákra, a mi mese is, hiba is; mert ime a mi régi Miskolczi Gáspár-unk felemlíti, hogy «Krisztus Urunk születése után 1417. esztendőben Sueviának Heilbrona nevű városánál levő halas-tóból fogatott volt ki egy igen nagy csuka, kinek a felső állán volt általvonva egy sárgaréz gyűrű, a melyre görögül ez volt írva: Én vagyok az a hal, ki a Méltóságos II. Fridrik által legelőször vettettem ebbe a tóba

1230. esztendőben, Mind-szent-hava 5. napján. És így a csuka 267 (!) esztendeig stb. stb.», pedig világos, hogy a két évszám közötti különbség csak 187 esztendő. Tudományosan csak az ingola életkora mondható ki, mert tudjuk, hogy életében egyszer ívik s azután meghal, ívása pedig ötödik életévében köszönt be. Érdekes az Eszterházy-féle, Tatán folytatott tógazdaság, mely 1802 óta rendszeresen foly, a melynek anyapontyai, melyek állítólag sohasem adattak el s ma is ívásra használtatnak, rendszerint 10—13 kilogrammot nyomnak, e szerint most 84 évesek.

A MAGYAR ÉDESVIZEKBEN ÉLŐ HALAK RENDSZERES LAJSTROMA.*

I. Rend: *Csontos halak.*

A. Alrend: *Fésűsszárnyú halak*, vagy *Tüskésszárnyúak.*

a) Család: *Sügérfélék.*

1. Nem: Sügér.
   Faj: Csapó sügér.
2. Nem: Süllő.
   Faj: Fogas süllő.
   Kő-süllő.
3. Nem: Buczó.
   Faj: Német buczó.
   Magyar buczó.
4. Nem: Durbincs.
   Faj: Vágó durbincs.
   Selymes durbincs.

b) Család: *Paizsospofások*, vagy *Pánczélosarczúak*

Nem: Kölönte.
Faj: Botos kölönte.
Czifra kölönte.
*Kisszájú kölönte.

c) Család: *Gébfélék.*

Nem: Géb.
Faj: Tarka géb.
*Foltos géb.

*d)**Család: *Pikófélék.*

*Nem: Pikó.
*Faj: Tüskés pikó.

* A latin nomenclatura majd csak a rendszer kifejtésénél következik. A * megjegyzett nemek, fajok s családok vagy kétségesek, vagy hazánkra nézve irodalomtörténetiek; ezek a leirások között találják méltatásukat.

B. Alrend : *Lágyszárnyú halak.*
Család : Menyfélék.
Nem : Meny.
Faj : Tarka meny.
C. Alrend : *Fúvósúszó halak* vagy *Nyilthólyagúak.*
a) Család : *Pontyfélék.*
1. Nem : Ponty.
Faj : Tő ponty.
Magyar ponty.
2. Nem : Kárász.
Faj : Széles kárász.
Kövi kárász.
*Fattyú kárász.
3. Nem : Czompó
Faj : Nyálkás czompó.
4. Nem : Márna.
Faj : Rózsás márna.
Petényi márna.
5. Nem : Küllő.
Faj : Fenékjáró küllő.
Felpillantó küllő.
6. Nem : Ökle.
Faj : Szivárványos ökle.
7. Nem : Keszeg.
Faj : Dévér keszeg.
*Silány keszeg.
Éva keszeg.
Szemes keszeg.
Lapos keszeg.
Bagoly keszeg.
Leuckart keszeg.
8. Nem. Balín.
Faj : Ezüstös balín.
9. Nem : Kardos.
Faj : Sugár kardos.
10. Nem : Küsz.
Faj : Szélhajtó küsz.
Sujtásos küsz.
Állas küsz.
11. Nem : Őn.
Faj : Ragadozó őn.

12. Nem: Baing.
    Faj: Kurta baing.
13. Nem: Jász.
    Faj: Ónos jász.
14. Nem: Kele.
    Faj: Pirosszemű kele.
15. Nem: Konczér.
    Faj: Veresszárnyú konczér.
    Leány konczér.
16. Nem: Domolykó.
    Faj: Fejes domolykó.
    *Nyúl domolykó.
17. Nem: Csabak.
    Faj: Agassiz csabak.
18. Nem: Cselle.
    Faj: Fürge cselle.
19. Nem: Paducz.
    Faj: Vésettajkú paducz.

b) Család: *Csíkfélék.*
Nem: Csík.
Faj: Réti csík.
Kövi csík.
Vágó csík.
*Bába csík.

c) Család: *Csukafélék.*
1. Nem: Csuka.
   Faj: Köz. csuka.
2. Nem: Pócz.
   Faj: Lápi pócz.

d) Család: *Harcsafélék.*
Nem: Harcsa.
Faj: Leső harcsa.

e) Család: *Lazaczfélék.*
1. Nem: Pér.
   Faj: Pénzes pér.
2. Nem: Galócza.
   Faj: Dunai galócza.
3. Nem: Pisztráng.
   Faj: Lazacz pisztráng.
   Sebes pisztráng.

f) Család: *Heringfélék.*
Nem: Alóza.
Faj: Vándor alóza.
g) Család: *Ángolnafélék:*
Nem: Ángolna.
Faj: Síkos ángolna.

II. Rend. *Vérteshalak.*
Alrend: *Porczosvértesek.*
Család: *Tokfélék.*
Nem: Tok.
Faj: Szín tok.
Kecsege tok.
*Gmelin tok.
Sőreg tok.
Faj tok.
Vágó tok.
Viza tok.

III. Rend. *Szájtátóhalak*, vagy *Körszájúak.*
Család: *Kőfúrók.*
Nem: Ingola.
Faj: Vak ingola.
Pláner ingola.

Az itt használt elnevezések, a melyek az eddig divottaktól eltérnek, abban lelik megokolásukat, hogy a rendszeres gyűjtés megadta a módot a nyelv szellemének megfelelő, teljes lajstrom szerkesztésére ; sőt marad még számos jóhangzású feles név, a mely szerintem az irodalomban oly halakra ruházható, a melyeknek népies nevök nincsen, vagy általában nem is lehet. Igy kapta a Gobius a ritkább *géb* a Gasterosteus a *pikó*, a Telestes a *csabak*, a Leucaspius a *baing* nevet, a melyeknek hovatartozása a csoportos szótárban, eredete pedig a mesterszótárban található. Az Orsa, Érdesz, Szobbár-féle csinált neveket már merőben fölösleges voltuknál fogva is ki kellett hagynom.

A MAGYAR ÉDESVIZEK HALAINAK ELTERJEDÉSÉRŐL.

A kifejtett lajstrom reátanít halaink osztályozására s egyszersmind megismertet mind azoknak a fajoknak a nevével is, a melyeknek befogadását a könyvnek inkább halászati, mint faunisztikai iránya követelt. A fajok nevével megjött a mód arra is, hogy az elterjedéssel foglalkozhassunk.

Az elterjedés, a melylyel foglalkoznunk kell, jelleme szerint kevésbbé földrajzi, ha helységnevek s a helységek közönséges földrajzi fekvése szerint veszszük; annál inkább vízrajzi, mely a vizeket és a hozzájok kötött halfajokat a vízfolyás eredete és fejlődése, ehhez képest pedig halfajokkal való benépesedése alapján tárgyalja.

Igy állapítva meg a feladatot, legott szemünk előtt áll a magyar földnek valóban óriási vízhálózata s evvel együtt az a kérdés: ki legyen az, a ki ennek a hálózatnak minden erecskéjét halaira nézve kikutatta s ily alapon nyugodt lélekkel vállalkozhat az elterjedésből folyó tanulságok vázolására?

Ezt nem tette senki sem; erre nem vállalkozhat egyes ember; nem is lehet ez egyes ember feladata, mert ezt csak nagy időknek gondos munkafelosztása közelítheti meg.

És a midőn én mégis vállalkozom, előttem csak egy ösztönző áll, az, hogy a legnagyobb feladat megoldását is kezdeni kell valakinek, ha kis erővel is — de becsületesen. A megtört ösvényen — ha rögös is — majd indúlnak mások és ezek után ismét mások; a kellő idő pedig meghozza a kellő eredményt.

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a hal sokban hasonlít a madárhoz: szabadon vonúl a vízben, a mily szabadon vonúl a röpülő madár a levegőben; sőt tudjuk, hogy az egyiknek úszása a másiknak röpülése tulajdonképen ugyanazokra az erőműtani alapokra vezethető vissza.

Mind a két osztályban akadunk olyan alakokra, a melyek tenyészésük helyén meglehetősen állandóan maradnak meg; és ismét olyanokra, a melyek vonúlnak. Vonúl némely hal az édes vízből a tengerbe és vissza az édes vízbe, némely madár a zordonabb éghajlatból a délszakra és innét alkalmatos időben vissza; valamint pedig van olyan hal, a mely nem vándorol, van olyan madár is; de egyik sem abszolute állandó.

Mind a két sorozat számtalan véletlenségnek van alávetve, már az elem természeténél fogva is, a melyben él és mozog.

Az észak, a dél, a messze kelet vagy nyugot tollas, szárnyas, lakóját az egyszerű eltévedés, szelek járása, szárazság, éhinség elsodorja oly tájakra, a hol azelőtt senki sem látta — mert az a levegő, a melyben szárnyán halad, nem állja útját; azonképen jár a vizek héjas szárnyasa, a hal; és ha természete az, hogy felváltva a tenger lakója: elvetődik oly vizekbe is, a hol azelőtt hírét sem tudták; de megtörténik ez olyanokkal is, a melyek csak a hely fekvése szerint szokatlanok s így meglepnek, noha a víz természete alapjában nem változott.

Az előbbi jelenségek közé tartozik pld. az ángolna, mely — földrészünket véve — valamennyi tengernek s így azoknak a folyóknak is a lakója, a melyek azokba a tengerekbe szakadnak; de a Fekete tengerben nem él; és mégis eltéved néha a Duna hálózatába is, mely a saját halrajzzal biró európai kelet-délszak tengeréhez tartozik; az utóbbi jelenségeknek képviselője pld. az a pisztráng, mely közfelfogás szerint a havasaljak állandó lakója s mégis elvetődik a Zagyva torkolatáig, vagy épen Szeged tájáig is.

Ezek egészben oly véletlenségek, a melyeket a tudomány feljegyez ugyan, de sem szabályt, sem törvényt nem származtat belőlök minthogy nem rendesen ismétlődő jelenségek; legfeljebb a lehetőséget magyarázzák.

De, az igazat mondva, a halak elterjedéséről szóló ismeret, tudományos értelemben, még sehol sincsen kellőképen megérlelve, mert ennek alapföltételei igen nehezek. Az előfeltételek legfőbbje az, hogy minden folyót, minden mellékágát, minden évszakban a legapróbb részletig át meg át kellene vizsgálnunk, úgyszólván megszűrnünk. Ezt évek során folytatva, megközelíthetnők a feladatot. Ám ez óriási munka.

Viszont az is igaz, hogy a kutatók legtöbbje egyáltalában nem jár el rendszeresen; erősen rátámaszkodik a véletlenre; számít a halas piaczokra, a hová a halászság csak az eladható halat hozza, tehát az a kis testű, de tudományosan véve igen értékes hal, csak véletlenűl kerűl oda; igen sok kutató nem ért a halászáshoz, tehetetlenűl vergődik a legérdekesebb vizek partján. Ezek az okok szülik az éretlenség nagy mértékét; különösen a magyar halak ismeretére nézve, a melyekkel régibb kutatók kellő rendszerességgel egyáltalában nem foglalkozhattak, az újabbak pedig erre még reá nem értek.

Én ennek a fogyatkozásnak legalább némi kipótolásáról sokat gondolkoztam s az itt követett módban állapodtam meg.

A népies halnevek gyűjtése s a tudományosan meghatározott halfajokra való lehetőleg pontos alkalmazása magában foglalja az elterjedésnek első elemeit is, a melyeknek felhasználása annál inkább kinálkozott, mivel PETÉNYI ebben az irányban is jegyezgetett, jegyzetei pedig a magaméit kiegészítik. PETÉNYI t.i. különösen a felsőmagyarországi vízmelléken gyűjtötte a tót és német népies halneveket, én viszont a központi, tiszta magyar vízmellékeket kutattam; a felső részeken kívül PETÉNYI a Mura-mellék horvát halneveit is összeszedte.

Az elterjedés első elemei tehát a Poprádtól a Muráig, illetőleg az Aldunáig s a Fertő tavától a Vargyas, illetőleg az Olt vizéig terjednek.

PETÉNYI a következő vizekről hagyott jegyzeteket, 1. Besztercze patak (Zólyom), 2. Garam (Zólyom), 3. Maros (dereka táján), 4. Mura (dereka táján), 5. Mútnyik patak (Túrócz), 6. Poprád (Szepes), 7. Szamos (Szatmár táján), 8. Szlatina patak (Zólyom), 9. Tiszovnik patak (Túrócz), 10. Túrócz folyócska (Túrócz), 11. Vág folyó (dereka táján).*

Tőlem valók: 1. Balaton tava, 2. Berettyó, 3. Bódva, 4. Borzsa, 5. Dráva, 6. Duna, 7. Ecsedi láp, 8. Fertő tava, 9. Ipoly, 10. Körös, 11. Kraszna, 12. Küküllő, 13. Latorcza, 14. Olt, 15. Rába, 16. Sajó, 17. Szamos (erdélyi rész), 18. Szernye mocsár, 19. Tisza, 20. Vargyas, 21. Velenczei tó, 22. Zagyva.

* Igazság szerint megjegyzem, hogy PETÉNYI a magyarság körében is gyűjtött; de a felsővidékekre különös súlyt helyezett; én az ellenkezőt cselekedtem.

Mindössze harminczkét víz; ezek között a legfőbbek; a Szamosnak pedig két része.

A tisztába hozott fajok, a tőlem eredő neveket alkalmazva, így vannak elterjedve*:

1. *Balaton* tava. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. német buczó, 4. vágó durbincs, 5. selymes durbincs, 6. tarka meny. 7. tőponty, 8. széles kárász, 9. nyálkás czompó, 10.* *rózsás márna*, 11. fenékjáró küllő, 12. szivárványos ökle, 13. dévér-keszeg, 14. ezüstös balin, 15. sugár kardos, 16. szélhajtó küsz, 17. sujtásos küsz, 18. ragadozó őn, 19. pirosszemű kele, 20. veresszárnyú konczér, 21. fejes domolykó, 22. réti csík, 23. kövi csík, 24. vágó csík, 25. köz-csuka, 26. lápi pócz, 27. leső harcsa, 28.* *kecsege tok*.

2. *Berettyó* folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. német buczó, 4. vágó durbincs, 5. tarka meny, 6. tőponty, 7. széles kárász, 8. nyálkás czompó, 9. rózsás márna, 10. dévér-keszeg, 11. ragadozó őn, 12. pirosszemű kele, 13. fejes domolykó, 14. vésettajkú paducz, 15. vágó csík, 16. köz-csuka, 17. lápi pócz, 18. leső harcsa.

3. *Besztercze* patak (Zólyom). PETÉNYI szerint. 1. fürge cselle, 2. kövi csík, 2. botos kölönte, 4. vak ingola.

4. *Bódva*, folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. német buczó, 3. nyálkás czompó, 4. tarka meny, 5. tőponty, 6. rózsás márna, 7. dévér-keszeg, 8. Éva-keszeg, 9. szélhajtó küsz, 10. sujtásos küsz, 11. pirosszemű kele, 12. veresszárnyú konczér, 13. fejes domolykó, 14. vésettajkú paducz, 15. réti csík, 16. kövi csík, 17. vágó csík, 18. köz-csuka, 19. leső harcsa.

5. *Borzsa* folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. német buczó, 4. vágó durbincs, 5. tarka meny, 6. tőponty, 7. széles kárász, 8. Éva czompó, 9. rózsás márna, 10. ónos jász, 11. fejes domolykó, 12. réti csík, 13. köz-csuka, 14. leső harcsa.

6. *Dráva* folyó. Torkolata táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 4. német buczó, 5. vágó durbincs, 6. tarka meny, 7. tő ponty, 8. széles kárász, 9. nyálkás czompó, 10. rózsás márna, 11. dévér keszeg, 12. Éva keszeg, 13. lapos keszeg, 14. bagoly-keszeg, 15. ragadozó őn, 16. ónos jász, 17. pirosszemű kele, 18. veresszárnyú konczér, 19. fejes domolykó, 20. vésettajkú paducz, 21. réti csík, 22. vágó csík, 23. köz-csuka, 24. leső harcsa, 25. dunai galócza, 26. kecsege-tok, 27. sőreg-tok, 28. viza-tok.

7. *Duna* folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. kő-süllő, 4. német buczó, 5. magyar buczó, 6. vágó durbincs, 7. selymes durbincs, 8.* botos kölönte, 9. tarka meny, 10. tőponty, 11. széles kárász, 12. nyálkás czompó, 13. rózsás márna, 14. fenékjáró küllő, 15. szivárványos ökle, 16. dévér-

* Megjegyzem, hogy a puszta enummeratiók adatait nem vettem fel, mert azok szórványos természetüek és messze terjedtek volna. A * jegyzett fajok véletlenségek.

keszeg, 17. silány keszeg, 18. Éva-keszeg, 19. lapos keszeg, 20. sugár kardos, 21. szélhajtó küsz, 22. sujtásos küsz, 23. ragadozó őn, 24. ónos jász, 25. pirosszemű kele, 26. veresszárnyú konczér, 27. leány-konczér, 28. fejes domolykó, 29. vésettajkú paducz, 30. köz-csuka, 31. lápi pócz, 32. leső harcsa, 33. dunai galócza, 34.* *vándor alóza*, 35.* *síkos ángolna*, 36. szin-tok, 37. kecsege-tok, 38. sőreg-tok, 39. faj-tok, 40. vágó-tok, 41. viza-tok.

8. *Ecsedi láp.* 1. Csapó sügér, 2. széles kárász, 3. nyálkás czompó. 4. réti csík, 5. köz-csuka. 6. lápi pócz.

9. *Fertő* tava. 1. Csapó sügér, 2. vágó durbincs, 3. tarka meny, 4. tőponty, 5. széles kárász, 6. nyálkás czompó, 7. dévér-keszeg, 8. ezüstös balin, 9. szélhajtó küsz, 10. pirosszemű kele, 11. vörösszárnyú konczér, 12. réti csík, 13. vágó csík, 14. köz-csuka, 15. lápi pócz, 16. leső harcsa.

10. *Garam* folyó. Dereka táján. Petényi szerint 1. Német buczó, 2. botos kölönte, tarka meny, 4. nyálkás czompó, 5. rózsás márna. 6. fenékjáró küllő, 7. sujtásos küsz, 8. fejes domolykó. 9. vésettajkú paducz, 10. fürge cselle, 11. kövi csík, 12. vágó csík, 13. pénzes pér, 14. sebes pisztráng, 15. vak ingola.

11. *Ipoly* folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. tarka meny, 3. tőponty, 4. széles kárász, 5. nyálkás czompó, 6. rózsás márna, 7. lapos keszeg, 8. sujtásos küsz, 8. ragadozó őn, 10. fejes domolykó, 12. vésettajkú paducz, 12. réti csík, 13. kövi csík, 14. vágó csík, 15. köz-csuka, 16. leső harcsa, 17. kecsege-tok.

12. *Körös* folyó. Dereka táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. német buczó, 4. magyar buczó, 5. vágó durbincs, 6. tarka meny, 7. tőponty, 8. nyálkás czompó, 9. rózsás márna, 10. dévér-keszeg, 11. lapos keszeg, 12. bagolykeszeg, 13. sugár kardos, 14. szélhajtó küsz, 15. ragadozó őn, 16. ónos jász, 17. pirosszemű kele, 18. veresszárnyú konczér, 19. fejes domolykó, 20. vésettajkú paducz, 21. vágó csík, 22. köz-csuka, 23. leső harcsa, 24. szin-tok, 25. kecsege-tok, 26. sőreg-tok, 27. faj-tok, 18. vágó tok, 29. viza-tok.

13. *Kraszna* folyó. Az Ecsedi lápba való torkolásánál. 1. Csapó sügér, 2. tarka meny, 3. tő-ponty, 4. széles kárász, 6. nyálkás czompó, 6. dévér-keszeg, 7. ragadozó őn, 8. pirosszemű kele, 9. fejes domolykó, 10. köz-csuka, 11. leső harcsa.

14. *Küküllő* folyó. Dereka táján. 1. Tarka meny, 2. rózsás márna, 3. Petényi-márna, 4. sujtásos küsz, 5. fejes domolykó, 6. vésettajkú paducz, 7. réti csík, 8. kövi csík, 9. leső harcsa, Bögözig felhaladva, 10. sebes pisztráng.

15. *Latorcza* folyó. Torkolata táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas-süllő, 3. német buczó, 4. tarka meny, 5. tő-ponty, 6. széles kárász, 7. nyálkás czompó, 8. rózsás márna, 9. dévér-keszeg, 10. lapos keszeg, 11. sugár kardos, 12. ragadozó őn, 13. ónos jász, 14. fejes domolykó, 15. réti csík, 16. vágó csík, 17. köz-csuka, 18. leső harcsa.

16. *Maros* folyó. Dereka táján. PETÉNYI szerint. 1. Német buczó, 2. rózsás márna, 3. dévér-keszeg, 4. kecsege-tok, 2. faj-tok.

17. *Mura* folyó. Dereka táján. PETÉNYI szerint. 1. Csapó sügér, 2. tő-ponty, széles kárász, 4. rózsás márna, 5. fenékjáró küllő, 6. szivárványos ökle, 7. ezüstös balin, 8. ragadozó őn, 9. veresszárnyú konczér, 10. fejes domolykó, 11. réti csík, 12. vágó csík, 13. köz-csuka, 14. leső harcsa, 15. pénzes pér, 16. dunai galócza, 17. kecsege-tok.

18. *Mútnyik* patak. Túrócz megye. PETÉNYI szerint. 1. Tarka meny, 2. fejes domolykó, 3. fürge cselle, 4. vésettajkú paducz, 5. pénzes pér.

19. *Olt* folyó. Az alsórákosi szoros táján. 1. Csapó sügér, 2. német buczó, 3. vágó durbincs, 4. botos kölönte, 5. tarka meny, 6. tő-ponty, 7. széles kárász, 8. nyálkás czompó, 9. rózsás márna, 10. Petényi-márna, 11. dévér-keszeg, 12. sugár kardos, 13. sujtásos küsz, 14. ragadozó őn, 15. pirosszemű kele, 16. vörösszárnyú konczér, 17. fejes domolykó, 18. fürge cselle, 19. vésettajkú paducz, 20. kövi csík, 21. vágó csík, 22. köz-csuka, 23. leső harcsa, 24. pénzes pér, 25. dunai galócza, 26. sebes pisztráng, 27. vak ingola.

20. *Poprád* folyó. Magyar részének dereka táján. PETÉNYI szerint. 1. Botos kölönte, 2. tarka meny, 3. Petényi-márna, 4. rózsás márna, 5. fenékjáró küllő, 6. sujtásos küsz, 7. fejes domolykó, 8. fürge cselle, 9. vésettajkú paducz, 10. kövi csík, 11. pénzes pér, 12. lengyel galócza, 13. sebes pisztráng, 14. síkos ángolna, 15. vak ingola.

21. *Rába* folyó. Torkolata táján: 1. Csapó sügér, 2. fogas-süllő, 3. kő-süllő, 4. német buczó, 5. magyar buczó, 6. vágó durbincs, 7. selymes durbincs, 8. tarka meny, 9. tő-ponty, 10. széles kárász, 11. nyálkás czompó, 12. rózsás márna, 13. fenékjáró küllő, 14. szivárványos ökle, 15. dévér-keszeg, 16. lapos keszeg, 17. bagoly-keszeg, 18. sugár kardos, 19. szélhajtó küsz, 20. ragadozó őn, 21. pirosszemű kele, 22. veresszárnyú konczér, 23. ónos jász, 24. fejes domolykó, 25. vésettajkú paducz, 26. réti csík, 27. köz-csuka, 28. leső harcsa, 29. kecsege-tok.

22. *Sajó* folyó. Miskolcz táján. 1. Csapó sügér, 2. német buczó, 3. tarka meny, 4. tő-ponty, 5. széles kárász, 6. nyálkás czompó, 7. rózsás márna, 8. fenékjáró küllő, 9. szivárványos ökle, 10. dévér-keszeg, 11. lapos keszeg. 12. bagoly-keszeg, 13. ragadozó őn, 14. veresszárnyú konczér, 15. fejes domolykó, 16. vésettajkn paducz, 17. réti csík, 18. kövi csík, 19. vágó csík. 20. köz-csuka, 21. leső harcsa, 22.* *sebes pisztráng.*

23. *Szamos* folyó. I. *Kolozsvár* táján. 1. Tarka meny, 2. tő-ponty, 3. nyálkás czompó, 4. rózsás márna, 5. fenékjáró küllő, 6. szivárványos ökle, 7. sujtásos küsz, 8. fejes domolykó, 9. vésettajkú paducz, 10. réti csík, 11. vágó csík, 12. köz-csuka, 13. leső harcsa, 14. sebes pisztráng, 15. vak ingola. II. *Szatmár* táján PETÉNYI szerint. 1. Csapó sügér, 2. fogas süllő, 3. német

buczó, 4. magyar buczó, 5. tarka meny, 6. tő-ponty, 7. széles kárász, 8. nyálkás czompó, 9. rózsás márna, 10. dévér-keszeg, 11. lapos keszeg, 12. sugár kardos, 13. ragadozó őn, 14. pirosszemű kele, 15. vörösszárnyú konczér, 16. fürge cselle, 17. vésettajkú paducz, 18. réti csík, 19. vágó csík, 20. köz-csuka, 21. leső harcsa, 22. pénzes pér, 23. kecsege-tok, 24. sőreg-tok.

24. *Szernye* mocsár. Eres, vészes részek, Nagy-Dobrony táján. 1. Csapó sügér, 2. német buczó, 3. vágó durbincs, 4. tarka meny, 5. tő-ponty, 6. széles kárász, 7. nyálkás czompó, 8. rózsás márna, 9. dévér-keszeg, 10. ragadozó őn, 11. pirosszemű kele, 13. vörösszárnyú konczér, 13. fejes domolykó, 14. vésettajkú paducz, 15. réti csík, 16. vágó csík, 17. köz-csuka, 18. lápi pócz, 10. leső harcsa.

25. *Szlatina* patak. Zólyom megye. PETÉNYI szerint. 1. Tarka meny, 2. Petényi márna, 3. fenékjáró küllő, 4. sujtásos küsz, 5. fejes domolykó, 6. fürge cselle, 7. vésettajkú paducz, 8. kövi csík, 9. pénzes pér.

26. *Tisza* folyó. Szeged táján. 1. Csapó sügér, 2. fogas-süllő, 3. kő-süllő, 4. német buczó, 5. magyar buczó, 6. vágó durbincs, 7. selymes durbincs, 8. tarka meny, 9. tő-ponty, 10. széles kárász, 11. nyálkás czompó, 12. rózsás márna, 13. fenékjáró küllő, 14. dévér-keszeg, 15. silány keszeg, 16. lapos keszeg, 17. bagoly-keszeg, 18. sugár kardos, 19. szélhajtó küsz, 20. ragadozó őn, 21. pirosszemű kele, 22. vörösszárnyú konczér, 23. fejes domolykó, 24. vésettajkú paducz, 25. réti csík, 26. köz-csuka, 27. leső harcsa, 28.**sebes pisztráng*, 29. szín-tok, 30. kecsege-tok, 31. sőreg-tok, 32. faj-tok, 33. vágó tok, 34. viza-tok.

27. *Tiszovnik* patak. Túrócz megye. PETÉNYI szerint. 1. Botos kölönte, 2. tarka meny, 3. Petényi márna, 4. fenékjáró küllő, 5. dévér keszeg, 6. fejes domolykó, 7. fürge cselle, 8. kövi csík, 9. sebes pisztráng.

28. *Túrócz* folyócska. Túrócz megye. PETÉNYI szerint. 1. Német buczó, 2. botos kölönte, 3. tarka meny, 4. széles kárász, 5. nyálkás czompó, 6. Petényi márna, 7. fenékjáró küllő, 8. fejes domolykó, 9. fürge cselle, 10. vésettajkú paducz, 11. kövi csík, 12. köz csuka, 13. pénzes pér, 14. dunai galócza, 15 sebes pisztráng.

29. *Vág* folyó. Dereka táján. PETÉNYI szerint. 1. Csapó sügér, 2. tarka meny, 3. rózsás márna, 4. fenékjáró küllő, 5. szivárványos ökle, 6. fejes domolykó, 7. fürge cselle, 8. kövi csík, 9. vágó csík, 10. pénzes pér, 11. pontusi galócza, 12. sebes pisztráng.

30. *Vargyas* folyó. Dereka táján. 1. Botos kölönte, 2. fenékjáró küllő, 3. sujtásos küsz, 4. fejes domolykó, 5. fürge cselle, 6. pénzes pér, 7. sebes pisztráng.

31. *Velenczei tó.* Magyar-Velencze táján. 1. Csapó sügér, 2. vágó durbincs, 3. tő-ponty, 4. széles kárász, 5. nyálkás czompó, 6. dévér-keszeg, 7. szél-

hajtó küsz, 8. ragzdozó őn, 9. pirosszemű kele, 10. veresszárnyú konczér, 11. réti csík, 12. vágó csík, 13. köz-csuka.

Petényi 1852-ben még feljegyezte a vágó durbincs és ragadozó őn fajt; nekem 1883-ban öreg halászok azt mondták, hogy azóta e két faj kiveszett.

32. *Zagyva* folyó. Torkolata körül. 1. Csapó sügér, 2. fogas-süllő, 3. kő-süllő, 4. német buczó, 5. magyar buczó, 6. vágó durbincs, 7. selymes durbincs, 8. tarka meny, 9. tőponty, 10. széles kárász, 11. nyálkás czompó, 12. rózsás márna, 13. dévér-keszeg, 14. silány keszeg, 15. lapos keszeg, 16. bagoly-keszeg, 17. sugár kardos, 18. szélhajtó küsz, 19. ragadozó őn, 20. pirosszemű kele, 21. veresszárnyú konczér, 22. fejes domolykó, 23. vésettajkú paducz, 24. réti csík, 25. vágó csík, 26. köz-csuka, 27. leső harcsa, 28.* *sebes pisztráng*, 29. kecsege-tok, 30. sőreg-tok, 31. faj-tok, 32. viza-tok.

Mindenek előtt álljon itt, hogy az imént fölsorolt vizeken kívül, a magyarföldnek még számos más vizéből is ismeretes a halnak hol egy, hol több faja; a mi jegyzékünk becse abban nyilatkozik, hogy az adott víznek bizonyos pontján élő halaknak összességét iparkodik adni, tehát úgyszólván a halrajz értékével bír.

Az bizonyos, hogy ez a halrajz kezdetleges, mert hiszen jobbadán csak azt adja, a mit a nép is megkülönböztet; de azért ez a halrajz fölér egy jó vázlattal, a melyből idővel a teljes kép megalkotható. A könyv irányára való tekintetből ez a halrajz még különben is meg van okolva, mert világot vet a nép megkülönböztethető érzékére, mely mindenesetre első rendű.

A méltatás szava első sorban a rendkívüli kivételes tüneteket illeti meg; hogy azonban a rendkívülit fölismerhessük, tudnunk kell a rendeset.

A magyar föld halrajzi tekintetben két külön területet alkot, a mely Európa nagy vízválasztójában sarkal. Ez a nagy vízválasztó az, a mely bizonyos folyókat délfelé, illetőleg keletfelé, másokat ismét észak- és illetőleg nyugot felé terel.

Folyóink közűl a Poprád az, mely az északi folyórendszerhez tartozik, előbb a Dunajeczczel s evvel együtt utóbb a Visztulával egyesűlve, a Keleti-tengerbe — alapjában véve északi — szakad; a magyar föld többi folyója mind a délkeleti folyórendszerhez tartozik s a Fekete-tengert vallja anyavizének.

Ez a két vízrendszer nemcsak folyás szerint, hanem halrajz tekintetében is különbözik egymástól; s különösen két nemes hal az,

a mely a különbséget kifejezi. Az egyik a lazaczpisztráng — közszólás szerint lazacz —, a mely az északi folyásokat, a másik a dunai galócza, mely kizárólagosan a Dunát és vízhálózatának alkalmas részét jellemzi.

Némi tekintetben más természetű a síkos ángolna elterjedése, mely az Európát övező tengereket lakja s a beléjök szakadó folyókba is bevonúl; de a Fekete-tengert s illetőleg folyóit kerűli, tehát a mi Dunánk hálózata is idegen tőle.

Hasonló természetű a tüskés pikó elterjedése is.

Az ángolnának és a tüskés pikónak megjelenése a Duna hálózatában ennélfogva mindig kivételes, rendkívüli megjelenés, mely azonban nagynéha mégis csak meglepi a halászt.

Igy nekem budapesti kereskedő halászok, kik állóbárkát tartva egyszersmind halásznak is, pontosan leírták az ángolnát, mint nagy ritkaságot; azonképen leírta nekem «ángvilla» név alatt Tuba István komáromi halászmestér is, mint legnagyobb ritkaságot. Petényi jegyzetei között pedig ez is olvasható: «Az ángolna a Dunában nagyon ritka. Az ercsii halász, Horváth, azt mondta, hogy ő 27 év alatt csak két darabot fogott Komáromon alúl a Prépostsziget mellett és az aranyosi zátony körűl.»

A halászok leírása így hangzik: «Kigyótestű, fekete, nagyon síkos hal, melynek csak hónaljszárnya van, hasaszárnya nincsen; a gyepre kivetve, szaladni kezd mint a kígyó.« Ez kétségkívül az angolnának igen jó leírása.

A Poprádban az ángolna a rendes jelenségek közé tartozik, s a lazacz társaságában jellemzi e folyót.

A tüskés pikó, Pančič, jeles szerb füvész állítása szerint — ki különben mint buzgó gyűjtő az állattannal is foglalkozott — Belgrád alatt megfordúlt, tehát a Duna e részét véve, a magyar halrajzba is befogadható vendégűl. A Poprádból teljes biztossággal nem rekeszthető ki.

Ez a méltatás a horizontális elterjedésre van alapítva, melynek más természetű párja a vertikális vagyis merőleges elterjedés.

Az utóbbinak az az értelme, hogy egyazon folyónak magasabb helyen fekvő kezdetén másnemű halrajzi viszony van, mint alsóbb folyásában. Ez vezette kivált a német természetvizsgálókat arra, hogy

bizonyos színtájak — régiók — meghatározására törekedjenek, a melyeket bizonyos halak jellemeznének.

Ez idő szerint három ilyen színtáj van elfogadva, u. m. 1. a sebes pisztráng, 2. a rózsás márna és 3. a dévér-keszeg színtája, akként, hogy a pisztrángé a legmagasabb fekvésű, tehát a forrásterületeké, a márnáé a már nagyobb patakká, vagy kis folyóvá alakúlt vizeké; végre a dévér az alsó, kifejlődött folyásokat jellemezné.

A pisztráng színtáját azután jellemezné magán a pisztrángon kívül a kövi csík, a botos kölönte, a fürge cselle, a pénzes pér; lassanként még a következő színtáj némely hala is.

A rózsás márna színtáját jellemezné a fenékjáró küllő, a szélhajtó küsz, a fejes domolykó, a veresszárnyú konczér, a pirosszemű kele, az Éva-keszeg, a ragadozó őn, tő-ponty, a tarka meny, a csuka, a fogas süllő, a csapó sügér, a vágó durbincs, a vak ingola, az ángolna, a lengyel galócza és a pénzes pér.

Végre a dévér színtájára jönnének a márna színtája halai közül a legtöbb, azonkívül a csendes, iszapos részeken, mint jellemzők, a széles kárász és a nyálkás czompó. *

De azok, a kik e színtájakat fölvetették, maguk is érzik, hogy ez sokféleképen változik, számos átmenete van, a mi magyarúl annyít jelent, hogy a színtájak határvonalai elmosódnak s evvel a színtájak határozott jelleme is veszendőbe megy.

Rendkívül érdekesen világítja meg a németek elméletét a Túrócz folyócska, melyből Petényi a következő 15 fajt jegyezte fel: *német buczó,* botos kölönte, tarka meny, *széles kárász, nyálkás czompó, Petényi-márna*, fenékjáró küllő, fejes domolykó, fürge cselle, vésettajkú paducz, kövi csík, köz-csuka, pénzes pér, dunai galócza, *sebes pisztráng.*

Ez mindenesetre pisztráng-színtáj s ime ott van a kárász és a czompó, mely a dévér színtáját jellemezné; a kárász tót neve «karasek» s Petényi egy kérdő és egy felkiáltó jellel kisérve odajegyezte, hogy «állítólag az álló vízben fordúl elő». Már pedig ebben semmi rendkívüli nincsen, mert természetes törvény, hogy az alkalmatos víznek akad a maga alkalmatos hala, sokszor oly magas fekvésű tájakon is, a hol ezt az elmélet nem is sejtené. **

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin 1886. p. 52—53

** Kriesch János a széles kárászt a Garamból jegyezte fel, mely «márna szintáj».

A pisztrángnak havasi tájakon való elterjedése, a magyarságot véve, 2500 méterig terjed és annyi bizonyos, hogy a legmagasabbról indúló vizek első hala; de azért «havasinak» még sem nevezhető, mert épen nem havasi jellemű vizekben is legott található, mihelyt a víz alkalmatos. Magyar földön két pont bizonyítja ezt az állítást. Az első a remek Szádellő hegyrepedés Abauj-Torna megyében, hol addig, a meddig a repedés patakja a repedésen keresztül csörtet, a legszebb színű pisztráng lakja, a melyet én ismerek, a patak felső és alsó részében ellenben nyomát sem találjuk; a második a Színva és Garadna vize Borsodban, hol Miskolcztól — mint a síktól számítva — 50 percznyire a leggazdagabb pisztrángos víz csörtet, a melyet valaha éltemben halásztam; a két patak vizéből megalkotott gyönyörű vizű nagy tóban a pisztráng 12 kiló súlyig növekedik. Ez a fölséges víz, Miskolczon át haladva, a város szennyétől peczeszerűvé válik; de a városi malmok kallóiban akad Petényi-márna és kövi csík. Sem a Szádellőben, sem a Szinva-Garadnában botos kölönte, pénzes pér nem fordúl elő; az utóbbiban — de csak a Garadnában és a tóban — a fürge cselle nagy számmal van meg és — a mi leginkább meglepő — ugyanez a fürge cselle megvan a Hejőben is, még pedig tőszomszédságában a meleg források kifolyásának, ott, a hol ez a hideg forrásokéval egyesül;* itt él azután a fenékjáró küllő is, és kevéssel alább beköszönt a fejes domolykó és a pirosszemű kele a veresszárnyú konczérral együtt.

Nálunk a «pisztráng színtáját» inkább így lehetne jellemezni: sebes pisztráng, botos kölönte, fenékjáró küllő, fürge cselle, fejes domolykó, vésettajkú paducz, Petényi márna, vak ingola, és, mint korlátozó rabló, a tarka meny, mely igen magasra hatol; járúlék a pénzes pér, mely a «pisztráng-színtáj» alsó határa körül él, néhol a dunai galóczával osztva meg a helyet; végre hozzátéve azt is, hogy t. i. a pisztráng jobban fejlődik ki alantosabb folyásokban, mint a felsőbbekben. Mindez nagyon rontja az elmélet határvonalát.

A mi ezen alúl következik, t. i. a «márna-színtáj», az igazán szólva merő átmenet s víz és hely szerint oly száz meg százféle elvegyülése a fajoknak, hogy a határt megvonni túlajdonképen lehetetlenség.

* Nekem semmi kétségem sincs az iránt, hogy a Szinva pisztrángja a Hejőben jól megélne; e két víz télen át nem fagy be s egészben véve közös eredetű.

A magyar vizek alsó színtáját ellenben igenis jellemzik a tokféle halak, a melyek a főfolyamok derekán találják magukat legjobban s csak a kecsege-tok az, mely vállalkozóbb s elvetődik a Sión át a Balatonba, az Ipolyba s mint tudom a Nyitrába is. *

A pisztrángnak letévedése a Sajó derekára, sőt a Zagyva-torkolatig és Szegedig, szintén nem csodálatos, mert a pisztráng más tájakon tengerjáró is.

Hogy a pisztráng a lehetőségig ragaszkodik nem annyira havasi, mint inkább bizonyos természetű vizekhez, ennek biológiai megfejtése talán leginkább az, hogy kerüli a más halakkal való versenyt s rendkívül hatalmassá fejlett úszásával ott boldogúl, a hol más hal semmire sem mehetne, t. i. a legsebesebb vízben is.

Ez viszi a pisztrángot a havas patakjaiba és természetes, hogy ott a víz minőségét és hőfokát megszokva, a vízre érzékenynyé válik; de viszont bizonyos az is, hogy ezt az érzékenységet lassanként le is vetkőzteti, a mi azután tenyésztésre való rátermettségét oly nagyon megnöveli.

A halaknak elterjedési — mondhatnám — rugalmasságát jól jellemzi a Szamosnak Szatmár táján lejegyzett halrajza, (23, II. a sorozatban) a hol a pisztráng-színtáj számos eleme mellett a pérhal a kecsegével és a sőreggel találkozik.

A mióta a Balatonnak rendes kifolyása van, «új halak» származnak belé; így a már említett kecsege és hozzá a rózsás márna, mely onnan, mint soha sem látott új faj került a földmívelési miniszteriumba s a miniszteriumtól hozzám.

A rugalmasság mellett különben még két körülmény bizonyít: az egyik a tengerjárás, illetőleg a vegyesvíz látogatása, a másik a hévizek halrajza.

Halaink közül igazi tengerjáró faj a dévér-keszeg, az Évakeszeg a sugár kardos, valamennyi tokhal, a lazacz, pisztráng és az ángolna; a vegyes vizet, t. i. a torkolatokét, a hol az édes víz a tengerével vegyűl, a következők állják és látogatják: 1. a vágó durbincs, 2. fogas süllő, 3. botos kölönte, 4. tarka meny, 5. tőponty, 6. széles kárász, 7. fenékjáró küllő, 8. ragadozó őn, 9. ónos jász, 10. pirosszemű

* A Vágból KRIESCH JÁNOS a következő tokokat jegyezte föl: szín tok, vágó tok, kecsege tok, viza tok. Itt mindenesetre az alsó folyás értendő.

kele, 11. veresszárnyú konczér, 12. köz-csuka, 13. leső harcsa, 14. sebes pisztráng.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ezek vándorolnak, s legkevésbbé azt, hogy tőlünk vándorolnak; de ezek a fajok ott akadnak s az édesvízi színtájak határait gyöngítik.

A hévizekről futólag már megemlékeztünk,* sőt az imént a borsodi Hejőről felhozottak is idevágnak némileg, de annyiban kevésbbé jellemzők, hogy a folyócska vize vegyes víz. Másképen állunk az Ó-Buda fölött a puskapormalmoknál fakadó hévízzel, a melyet egykoron Aquincum lakói külön vízvezetőre érdemesítettek. Ez a meleg víz gondos árkoláson a Dunába ömlik s noha rövid futtában négy malom szakítja meg, teljesen elfogván az egész vizet, mégis egész halnépsége van, még pedig végtől végig, hozzá még annak daczára is, hogy e halak számára az óriási Duna busásan kinálja valóban «kövér» víztömegét.

Az én megfigyeléseim szerint abban a vízben a következő fajok élnek: A forrásterületen a tőponty, elkorcsosodva; a forrásterület és puskapormalom közötti árokrészben jelenkezik a fejes domolykó és vörösszárnyú konczér; innen az u. n. Kremplmalomig, tehát a kiásott római fürdőház tájáig az árokban tartózkodik az imént említett két fajon kívül a tőponty, a pirosszemű kele és a szélhajtó küsz; közvetetlenül a malomnál, a hol a víz kis tócsává szélesedik, jelentkezik a ragadozó őn és a sugár kardos is; e malmon alúl a következő malomig már a csapó sügérre is rábukkanunk s a fejes domolykó termetes is lesz, a harmadik malmon alúl, a hol már kavicsok vannak, de a víz még nem elegyedett a Dunáéval, él a felpillantó küllő és a tarka géb, míg végre a negyedik malmon alúl, a már vegyes vízben mindazok a halak megfordúlnak, a melyeket a hévízből elősoroltunk.

Az érdekes tünemény biológiai megfejtése mindenesetre az, hogy a soha be nem fagyó víz állandóan és bőven termi a táplálékot s ez bírja reá a halakat, hogy az egészben szokatlan sajátságú vízhez hozzá törődjenek.**

A népies megkülönböztetésre alapított halrajz-vázlat arról tanúsko-

* Lásd a III. rész első szakaszának végét.

** A bányavizekben élő halakról közvetetlen tapasztalást nem szerezhettem.

dik, hogy minél nagyobb a víz, annál többféle a hala s hogy ez részben attól is függ, hány kisebb víz táplálja a nagyobbat.

Igy kerül a sor élére a Duna 40 fajjal, utána a Tisza 34 fajjal, erre a Zagyva 32 fajjal; a Rába a Duna hatása alatt 29 fajjal szerepel, a Körös a Tiszáé alatt hasonlóképen. A kisebb folyók 14-től 19 fajig ingadoznak. Az elevenebb vízzel biró Balaton 28 haltajt táplál, mig a Velenczei tó ma csak 11 fajt, a Fertő 16 fajt számlál.

Ez a népies elnevezésekből merített halrajznak vázlata és eredménye, a mint azt én kivehettem. Megjegyzendő, hogy ezek a számok azoknak a fajoknak hozzáadásával, a melyeket a nép nem különböztet meg, némely, de csekély részben növekedni fognak ugyan, de ez a növekedés az eredményre nézve nem lényeges.

A MAGYAR ÉDESVIZEKBEN ÉLŐ HALAK

RENDSZERES ÁTNÉZETE.

E könyv irányát szem előtt tartva, következik a rendszer kifejtése, mindannak elhagyásával, a minek taglalása csak akkor volna helyén, ha az ismert halak összességéről tüzetesen értekeznénk.

A harmadik rész első szakaszából tudjuk, hogy a halak osztálya összesen hat rendre bontható s hogy ezek közül három a magyar édesvizeket is lakja; mindenekelőtt tehát ennek a három rendnek tömör jellemzése forog szóban.

Ez a három rend im ez:

I. Csontoshalak. Teleostei.

II. Vérteshalak. Ganoidei.

III. Szájtátó- vagy Körszájú halak. Cyclostomi.

Mind a három rendnek közös, egyesítő jegyei: Van koponyájuk agyvelővel, szivük piros vérrel; tehát: *Koponyás, pirosvérű halak.* (Craniota.)

A három rendet megkülönböztető, tehát elválasztó jegyek a következők:

A. Az állkapcsok megvannnak; az orr páros nyilású; a páros úszószárnyak megvannak; tehát: *Állkapcsos, páros orrnyilású és páros úszószárnyú halak.* (Gnathostomata, Amphirhina.)

A test egész váza teljesen csontos: *I. Csontoshalak. Teleostei.*

A test gerinczváza porczogós: *II. Vérteshalak. Ganoidei.*

B. Állkapcsok nincsenek; a páros úszószárnyak hiányzanak; csak egy orrnyilás: *III. Szájtátóhalak. Cyclostomi.*

E megkülönböztetés alapján ki lehet mondani, hogy a magyar vizek halainak legnagyobb része az első rendbe tartozik.

Ám bontsuk fel immár a három rendet alrendekre, családokra, nemekre és végre fajokra, hogy a szervezet alapján általános képet nyerhessünk s azután a részletezésre térhessünk.

I. CSONTOSHALAK. TELEOSTEI.

A test váza teljesen megcsontosodott; a gerinczoszlop csigolyái külön válva.

1. Alrend: FÉSŰSSZÁRNYÚ HALAK v. TÜSKÉSSZÁRNYÚAK. ACANTHROPTERI.

Több úszószárnyban — illetőleg sörényben — tüskesugarak; a felső állkapocs mozgékony: a száj felső szélét a vendégállkapocs alkotja; a gerinczoszlopnak a vége is megcsontosodott; két hátsörényúszó.

1. Család: *Sügérfélék. Percoidei.* A szilványfedők fogasok vagy tüskések; mind a két állkapocs, az ekecsont, gyakran a szájpadláscsont is fogakkal fegyverezve; a test rend szerint tüskés halpénzekkel borítva, ezért érdes tapintatú.

1. Nem: *Sügér. Perca* L. Két, az alapon alacsony bőrszéllel összekötött hátsörénynyel; kefefogakkal; a szilvány belső fedeléke fogacsos, a nagy fedelék tüskés; a pofák héjjasok; a nyelv sima.

Faj: Csapó sügér. *Perca fluviatilis* L.

2. Nem: *Süllő. Lucioperca.* Cuv. Kettős, különvált hátsörénynyel; a kefefogakon kívül hosszú, hegyes, ragadozó fogzattal; csak a belső fedelék fogacsos; nyúlánk alak.

Faj: Fogas süllő. *Lucioperca Sandra* Cuv.
Kő-süllő. *Lucioperca Volgensis* Cuv.

3. Nem: *Buczó. Aspro.* Cuv. Kettős, különvált hátsörénynyel; csak kefefogakkal; a belső fedelék finoman fogacsos, a nagy fedelék egy erős tüskével; orsószerűen nyúlánk alak; kivált a fark vékonyan kifutó, a fej lelapúló.

Faj: Német buczó. *Aspro vulgaris* Cuv.
Magyar buczó. *Aspro Zingel* Cuv.

4. Nem: *Durbincs. Acerina.* Cuv. A tövén nyergesen összeforrt kettős hátsörénynyel; az állkapcsok és az ekecsont kefefogakkal; a belső fedelék tövises; a fej érzőlikacsai mély gödrökben feküsznek.
Faj: Vágó durbincs. *Acerina cernua* L.
Selymes durbincs. *Acerina Schraitzer* Cuv.*

2. Család: *Paizsospofások* v. *Pánczélosarczúak. Cataphracti.*** Az alsó szemszél csontja a belső fedelékkel egybeforrva; a fej és a fedelékcsontok tüskefegyverzettel.

1. Nem: *Kölönte. Cottus.* L. A fej nagy, békafejszerűen lapított, tüskés; kettős, nyergesen egybeforrott hátsörénynyel, az első csak kis terjedelmű; az állkapcsok és az ekecsont kefefogú; a hónaljúszószárnyak nagy terjedelműek; az úszóhólyag hiányzik; a test meztelen. Faj: Botos kölönte. *Cottus Gobio* L.
Czifra kölönte. *Cottus pœcilopus* Heck.
*Kisszájú kölönte. *Cottus microstomus* Heck.

3. Család: *Gébfélék. Gobioidei.* Az előretolt hasúszószárnyak részben hosszában egybe vannak forrva; a kettős, különvált hátsörény, sima tüskéi vékonyak, hajlékonyak; a fedelék többnyire simaszélű.

1. Nem: *Géb. Gobius.* L. Hengeres testű, apró hal; finom, tüskés halpénzekkel borítva; a hasúszószárny egybeforrva, tölcsérszerű szívót alkot. Faj: Tarka géb. *Gobius marmoratus* Pall.
*Foltos géb. *Gobius rubromaculatus* Kriesch.

4. *Calád: *Pikófélék. Gasterosteidei.* Az alsó szemszél csontja kiszélesedett; a hátsörény előtt szabadon álló tüskesugarak; a hasúszószárny egyes tüskévé átalakúlva.

1. Nem: *Pikó. Gasterosteus.* L. A test halpénz nélkül való; de a bőrbe temetett lemezekkel részszerint borítva; a tüskék becsapó csuklókkal. *Faj: Tüskés pikó. *Gasterosteus aculeatus* L.

* Siebold synonymikája szerint Acerina Schrætser L. a helyesebb; én Hæckel nyomát követtem.

** Siebold-nál Scleroparei.

II. Alrend: LÁGYSZÁRNYÚ HALAK. ANACANTHINI.

(Malacopterygii.)

Valamennyi úszószárny és sörény sugárzata lágy, többnyire tagolt s a végén több ágra foszló.

1. Család: *Menyfélék. Gadoidei.* A test nyulánk, igen apró, kerek pénzekből alkotott héjjal; a fej lapított, széles; a száj öblös, csak gerebenfogakkal fegyverzett; legtöbbnyire két hátsörény (a miénknél ennyi); a hasúszószárnyak a torok tájára tolva; úszóhólyag van.

1. Nem: *Meny. Lota.* Cuv. Kettős hátsörény, a második igen terjedelmes, úgy az alsósörény is; mind a kettő a kormányúszótól különválva; a gerebenfogak többrétű sorokban állanak; az alsó ajkon egy bajusz. Faj: Tarka meny. *Lota vulgaris* Cuv.

III. Alrend: FÚVÓSÚSZÓ HALAK v. NYILTHÓLYAGÚAK. PHYSOSTOMI.

Valamennyi úszószárny és sörény sugárzata, kivévén a legelső sugarakat, lágy, tagolt s a végén több ágra foszló; a hasúszószárnyak rendes állásban (a hason); az úszóhólyag légtömlővel.

1. Család: *Pontyfélék. Cyprinoidei.* A száj öble fogatlan; az alsó torokcsonton erős fogzat — keserűfogak —; a fej héj nélkül való; csak egy hátsörényúszó.

1. Nem: *Ponty. Cyprinus.* L. A felső ajkon egy-egy korcs, a szájzugon egy-egy hosszú bajusz; a torokfogak széles koronával, őrlők, három sorban 1 . 1 . 3—3 . 1 . 1.* a hátsörény- és alsósörényúszó első sugara erős, fűrészesen fogacsolt bognártüske.

Faj: Tő-ponty. *Cyprinus Carpio* L.
Magyar ponty. *Cyprinus Hungaricus* Heck.
† Kárász-ponty. *Cyprinus acuminatus* Heck.
† Ponty-kárász. *Carpio Kollari* Heck.**

* Azt teszi, hogy a torokfogak a torokcsont egy-egy felén három sort alkotnak; itt a külső soron 1 fog, a középsőn 1 fog, a belső soron 3 fog áll.

** A †-tel jegyzett alakok keverékfajok.

2. Nem: *Kárász.* *Carassius.* NILS. Semmi bajusz; a torokfogak lapiczkások, mindkét oldalon 4—4 egy sorban; a hát- és alsósörényúszó fűrészes bognártüskével.

Faj: Széles kárász. *Carassius vulgaris* NILS.
Kövi kárász. *Carassius Gibelio* NILS.
* Fattyú kárász. *Carassius moles* AG.

3. Nem: *Czompó.* *Tinca.* CUV. A szájzugban egy-egy bajusz; a torokfogak bunkósok; egy-egy sorban jobbra 4, balra 5; az úszósörények bognártüske nélkül valók.

Faj: Nyálkás czompó. *Tinca vulgaris* CUV.

4. Nem: *Márna.* *Barbus.* CUV. Négy fejlett bajusz, két párt alkotva; a torokfogak kanalasok 2.3.5—5.3.2; a száj kissé torok felé nyiló.

Faj: Rózsás márna. *Barbus fluviatilis* AG.
Petényi márna. *Barbus Petényi* HECK.

5. Nem: *Küllő.* *Gobio.* CUV. A szájzugon egy-egy bajusz; a torokfogak vagy 2. 5.—5. 2, vagy néha 3.5—5.3. és kampósok.

Faj: Fenékjáró küllő. *Gobio fluviatilis* CUV.
Felpillantó küllő. *Gobio uranoscopus* AG.

6. Nem: *Ökle.* *Rhodeus.* AG. Semmi bajusz; apró testű hal; a torokfogak kés formák, egy-egy sorban 5—5.

Faj: Szivárványos ökle. *Rhodeus amarus* L.*

7. Nem: *Keszeg.* *Abramis.* CUV. Semmi bajusz; lapított, a háton majdnem ormós test; a torokfogak zúzók, egy-egy sorban 5—5; az alsó sörény a hátsörényúszónál terjedelmesebb.

Faj: Dévér-keszeg. *Abramis Brama* L.
* Silány keszeg. *Abramis vetula* HECK.
Éva-keszeg. *Abramis vimba* L.
Szemes keszeg. *Abramis melanops* HECK.
Lapos keszeg. *Abramis Ballerus* L.
Bagoly-keszeg. *Abramis Sapa* PALL.
Leuckart keszeg. *Abramis Leuckartii* HECK.**

* HECKEL idézete alapján. SIEBOLD LINNÉ-t nem idézi.
** SIEBOLD értelmében Abramidopsis.

8. Nem: *Balín. Blicca.* HECK. Egészben mint a keszeg-nem; de a torokfogak két sorban 2. 5—5. 2.

Faj: Ezüstös balin. *Blicca argyroleuca* HECK.*

9. Nem: *Kardos. Pelecus.* AG. Semmi bajusz; a hátsörényúszó hátratolva; a has ormós pénzekkel fedve, végig késélű; a torokfogak horgosak 2. 5—5. 2; a szájnyilás meredeken homlok felé irányozva.

Faj: Sugár kardos, *Pelecus cultratus* L.

10. Nem: *Küsz. Alburnus.* ROND. Semmi bajusz; a hátsörényúszó kezdete a hasúszószárnyak és az alsósörényúszó közé, középre esik; a torokfogak kampósok, 2. 5—5. 2, a száj homlok felé nyiló a has a hónalj- és hasúszószárnyak között élesen ormós; a finom halpénzek ezüstösen ragyogók, könnyen leválók.

Faj: Szélhajtó küsz. *Alburnus lucidus* HECK.
Sujtásos küsz. *Alburnus bipunctatus* HECK.**
Állas küsz. *Alburnus mento* AG.
* Csíkos küsz. *Alburnus fasciatus* NORDM.

11. Nem: *Őn. Aspius.* AG. Semmi bajusz; a száj öblös nyilású; a torokfogak simán horgosok, 3. 5—5. 3; a hason semmi ormó.

Faj: Ragadozó őn, *Aspius rapax* AG.

12. Nem: *Baing. Leucaspius.* HECK. Semmi bajusz; a torokfogak egy-egy sorban 5—5 fogacsos koronával; a has, mint a küszé ormós.

Faj: Kurta baing. *Leucaspius abruptus* HECK.***

13. Nem: *Jász. Idus.* HECK. Semmi bajusz; a száj kis nyilású, résünt hasítva, mégis csúcsbanyiló; a torokfogak simák, kampósok 3. 5—5. 3.

Faj: Ónos jász. *Idus melanotus* HECK.

14. Nem: *Kele. Scardinius.* BONAP. Semmi bajusz; a száj résünt hasítva; a torokfogak koronája fűrész szerűen fogacsos; a has tompa-élű, gyengén ormós pénzekkel borítva.

Faj: Pirosszemű kele. *Scardinius erythrophthalmus* BON.†

15. Nem: *Konczér. Leuciscus.* RONDELET. Semmi bajusz; a száj csúcsban nyiló; a torokfogak összenyomott koronával, egyes sorban,

* SIEBOLD szerint azonos a Blicca Björkna L. fajjal.
** SIEBOLD szerint LINNÉ faja.
*** SIEBOLD L. delineatus SIEB. alatt, azonban a delineatus fajnév is HECKEL-t illeti.
† HECKEL értelmében; az erythrophthalmus igazabban LINNÉ-t illeti.

balfelől 6, jobbfelől 5; néha azonban 5—5. is; a hason nincsen ormó. Faj: Veresszárnyú konczér. *Leuciscus rutilus* L.

Leány-konczér. *Leuciscus virgo* HECK.

16. Nem: *Domolykó. Squalius.* BONAP. Semmi bajusz; a fej vaskos, a száj öblös; a torokfogak kampósok 2.5—5.2; a test hengeres, héjja nagypénzű.

Faj: Fejes domolykó. *Squalius dobula* L.*

* Nyúl-domolykó. *Squalius lepusculus* HECK.

17. Nem: *Csabak. Telestes.* BONAP. Semmi bajusz; a torokfogak kampósok 2.5—4.2; az oldalvonal fölött egy homályos, széles szalag vonúl. Faj: Agassiz csabak. *Telestes Agassizii* HECK.

18. Nem: *Cselle. Phoxinus.* AG. Semmi bajusz; a száj kicsiny, csúcsba nyiló, az orr ívesen domborodó; a torokfogak kampósok, rendesen 2.4—4.2., ritkábban 2.5—4.2.; hengeres, nyulánk test, rendkívül aprópénzű héjjal.

Faj: Fürge cselle. *Phoxinus lævis* AG.

19. Nem: *Paducz. Chondrostoma.* AG. Semmi bajusz; a száj torok felé nyiló, porczogós, élesen és egyenesen keresztbe vésett ajkakkal; a torokfogak vésősek, egy sorban 6.—6., ritkábban 7.—6.

Faj: Vésettajkú paducz. *Chondrostoma nasus* LIN.

* Hernád paducz. *Ch. nasus v. hernadiensis* JEITT.

2. Család: **Csíkfélék. Acanthopsides.** Nyúlánk test; kis fej, a szilványrésig bőrrel bevonva; az alsó szemcsonton egy vagy több felállítható tüske; az úszóhólyag csontburokba rejtve; a torokcsontok vékonyak, fűrészszerűen fogasok.

1. Nem: *Csík. Cobitis.* L. A testtörzs igen aprópénzű héjjal: a száj szívásra alkalmas, húsos ajakkal és több bajuszszal.

Faj: Réti csík. *Cobitis fossilis* L.

Kövi csík. *Cobitis barbatula* L.

Vágó csík. *Cobitis tænia* L.

* Bába-csík. *Cobitis elongata* HECK.

3. Család: **Csukafélék. Esocidi.** Teljes fogzattal; a test héja ráforrott pénzekből alakúl; a szilványrés tágas.

* HECKEL értelmében. SIEBOLD synonymikai meghatározása szerint Squalius cephalus L. a helyesebb.

1. Nem: *Csuka. Esox.* L. Kacsafejű, öblös szájú; valamennyi szájcsontján gerebenfogakkal; az állkapcsokon hegyes ragadozófogak; a hátsörényúszó messze hátratolva.

Faj: Köz csuka. *Esox Lucius* L.

2. Nem: *Pócz. Umbra.* KRAMER. Zömöktestű; a fej héjjas; a száj csontjai finom bársonyfogzattal; a hátsörény sok sugárral, rendes állású.

Faj: Lápi pócz. *Umbra canina* MARS.

4. Család: *Harcsafélék. Siluroidei.* A száj csak gerebenfogakkal, bajuszos; a test meztelen; a hónaljúszószárny első sugara igen vaskos.

1. Nem: *Harcsa. Silurus.* L. A fej nagy, békalapitású; a hát sörényúszója igen kicsiny; az alsó sörényúszó igen terjedelmes, a kormányúszóval egybeforrott. Faj: Leső harcsa. *Silurus Glanis* L.

5. Család: *Lazaczfélék. Salmonidei.** Semmi bajusz; a fej meztelen; a test apró, kerekpénzű héjjal; a második hátsörényúszó csökös, húsos, sugárzat nélkül való, u. n. kövérúszó. A mi nemeink és fajaink fogas szájúak.

1. Nem: *Pér. Thymallus.* CUV. A száj kicsiny; az állkapcsok, az ekecsont és szájpadcsontok finom gerebenfogzattal; a hátsörényúszó zászlósan terjedező; a pénzek odaforrva, közepesek.

Faj: Pénzes pér. *Thymallus vexillifer* AG.**

2. Nem: *Galócza. Salmo.* VAL. A száj öblös, meglehetősen erős fogzattal; a rövid ekecsontnak csak elől álló, kiszélesedett része fogas, nyújtott része fogatlan.

Faj: Dunai galócza. *Salmo Hucho* L.

3. Nem: *Pisztráng. Trutta.* A száj öblös, erős fogzatú; a nyulánk ekecsont előrészén keresztsorban három vagy négy fog, a nyújtott részen, hosszában két fogsor; a felső-, alsó- és vendégállkapcson, végre a szájpadcsontokon egy-egy fogsor.

Faj: Lazacz-pisztráng. *Trutta Salar* L.
Sebes pisztráng. *Trutta Fario* L.
* Aprópénzű pisztráng. *Trutta microlepis* GÜNTH.

* A könyv történeti részében a lazaczféléknél még HECKEL nomenklatúráját használtam, mely azonban jelen alapon könnyen kiigazítható; l. 124. stb. oldal.

** SIEBOLD szerint Th. vulgaris NILS. a helyesebb.

6. Család: *Heringfélék. Clupeoidei.* A száj öblös, finom fogzata igen lazán áll; a has ormós, pénzei fűrészes élt alkotnak; a héj pénzei könnyen leválnak.

1. Nem: *Alóza. Alosa.* Cuv. A test — a heringéhez képest — zömök; csak a felső és a középen behorpasztott vendégállkapocsban apró, laza, könnyen kihulló fogak; a has fűrészes élű.

Faj: Vándor-alóza. *Alosa vulgaris* Trosch.*

7. Család: *Angolnafélék. Muraenoidei.* A test kigyószerűen nyujtott, rendkívül sikos; semmi hasúszószárny; a hát és alsó sörényúszó terjedelmes, mind a kettő a kormányúszóval egybeforrva.

1. Nem: *Ángolna. Anguilla.* Thunb. Az alsó állkapocs kissé kiálló; az állkapcsok, az ekecsont és a szájpadcsontok finom kefefogzattal; a szilványrés igen szűk, az apró pénzek a bőrbe temetve, rendetlen sorokban.

Faj: Síkos angolna. *Anguilla fluviatilis* Flem.

II. VÉRTESHALAK. GANOIDEI.

A test vázának gerinczrésze porczogós, vagy csak részben csontosodó — a nálunk élő fajoknál az egész váz porczogós —; a test bőrén csont- vagy zománczszerű vértek.

I. Alrend: PORCZOSVÉRTESEK. CHONDROSTEI.

A test váza egészen porczogós; a bőr részben csontos vértekkel fedve; a kormányúszó erősen félszárnyú.

1. Család: *Tokfélék. Acipenserini.* Nyújtott alak; a hasúszószárnyak messze hátratolva; a test törzsén öt sorban álló csontvértezet; a száj torok felé nyiló, tömlőszerűen kitolható, fogatlan.

1. Nem: *Tok. Acipenser.* L. Az orr hosszan kinyúló — kacsaorr — alsó fele lapos; a száj és az orrvég közötti téren keresztbeálló sorban

* Siebold a fajnevet Cuviernek tulajdonítja.

négy bajusz; a szilvány fedelék felső széle táján egy fecskendőlyuk; a fej vértszerű lemezekkel borítva.

Faj: Szín-tok. *Acipenser glaber* Heck.
Kecsege-tok. *Acipenser ruthenus* L.
* Gmelin-tok. *Acipenser Gmelini* Fitz.
Sőreg-tok. *Acipenser stellatus* Pall.
Faj-tok. *Acipenser schypa* Güld.
Vágó-tok. *Acpienser Güldenstädtii* Brdt.
Viza-tok. *Acipenser Huso* L.

III. SZÁJTÁTÓHALAK v. KÖRSZÁJÚAK. CYCLOSTOMI.

A test váza porczogós; a szilványok zacskóformák, minden szilványzacskó külön nyilású; csak egy orrnyilás; a száj kerek szívólapot alkot; semmi páros úszsózárny, sem úszóhólyag; a test nyúlánk, hengeres, meztelen.

1. Család: *Kőfúrók. Petromyzontini.* Mind a két oldalon hét kerek szilványnyilás; a fogzat szaruszerű, kúpos.

1. Nem: *Ingola. Petromyzon.* L. Nyerges emelkedésű hátsörényúszó, mely a kormányúszóval egybeforrott; semmi alsósörény.

Faj: Vak ingola. *Petromyzon fluviatilis* L.
Planer ingola. *Petromyzon Planeri* Bl.

A FAJOK LEIRÁSA.

A midőn könyvem e szakaszáig értem, eszembe jutottak azok a szavak, a melyeket a könyv történetében mondottam s a melyek így hangzanak: «Ezt a könyvet nem írta tudós ember tudósok kielégítésére, hanem írta egyszerű magyarember, magyaremberek okúlására, általános műveltséggel bíró emberek tudásvágyának kielégítésére.» E szavak köteleznek arra, hogy itt bevezetésképen némelyeket elmondjak.

Nemcsak magyarföldön, hanem világszerte, a legműveltebb népek körében is bőven terem az «általános műveltséggel bíró embereknek» egy külön fajtája, a kiknek a könyvekkel és a szakemberrel szemben külön álláspontjuk van. A könyvekkel szemben a lehetetlenségig követelők; minden, de minden meglegyen bennök; a szakemberrel szemben követelésük az, hogy megrögzött előítéleteiket legyezgesse. Ezek az emberek büszkék születésük helyére — ez erény; erős a hit bennök, hogy a mi ott terem, az sehol másutt nem terem, vagy ha már mégis, akkor az övék legalább különb — ez gyengeség; de minthogy az öreg csősz ezt meg azt állította valamely természeti jelenségről, hát ez szentírás; ha pedig a szakember másképen nem csak látja, hanem bizonyítja is ugyanezt a dolgot, azért a szaktudósnak avval a csőszszel szemben még sincsen igaza — ez elfogúltság.

Ez az elfogultság sokszor oly hatalmas, hogy országossá fajúl s a szaktudás tekintélyének csorbításához vezet, a mi nem szolgálja meg a közművelődés érdekét.

Ilyen valóban országos elfogultság uralkodik például a Balaton «fogasa» és illetőleg «süllője» tekintetében, a melyekről — különösen a műveltebbek — szinte megingathatatlan makacssággal azt vallják, hogy két különböző fajból valók s egészen mások, mint a folyókban élő «süllő».

Már pedig a régi Artedi, a halhatatlan Linné és Cuvier óta — az utóbbi az, ki ezt a halat osztályozta és Lucioperca Sandra névvel látta el — minden természetvizsgáló a legapróbb részletekre kiterjedő, pontos vizsgálattal egybehangzóan azt derítette ki, hogy a balatoni «süllő» a fogasnak ifjú alakja s hogy mind a kettő egy és ugyanaz a folyókban élő «süllővel». A sörényúszók és úszószárnyak sugárzata, a fogazat, a pénzek, az egész életmód az ívással együtt, az egész belső szervezet ugyanaz.

Érdekes Petényi-nek ide vonatkozó följegyzése, mely 1841-ből ered s így hangzik.

«Minden balatoni halász azt állította, hogy a süllő és a fogas a következő okoknál fogva két faj: 1. hogy a fogas orra már ifjú korában is hegyesebb, nyujtottabb; a hát domborodottabb; a fark karcsúbb; a kormányúszó szélesebb, mint a süllőé; 2. hogy a fogas is külön, a süllő is külön ívik; 3. hogy a süllők a Zala és Mura vizében is teremnek, az igazi fogas ott nem fordúl meg soha; 4. hogy a fogas a süllőnél jobb ízű; 5. hogy a fogas legalább is 6 fontot nyom, holott a süllő legfeljebb 5 font.»

Erre Petényi azt mondta, hogy: «mutassanak hát egy fióka fogast». A felelet ez volt: «Uram, az nincs soha a Balatonban!»

A makacsságot semmi sem jellemzi jobban, mint az, hogy ma már a 3 fontos is «fogas»; — igen, mert a hat fontos már fogyni kezd! No de vegyük azokat az érveket sorra, eleve is megjegyezvén, hogy egyetlen egy sincs köztük, a mely faji értékű volna és valamennyi áll bármely más halnak ifjú és meglett alakjáról; de sőt bármely más állatról is.

Az első pont alatt felsorolt, merőben külszínes alaki különbségek csak korkülönbségek, a minők minden, különösen gerinczes állatnál előfordúlnak s a fogas süllőnél korántsem akkorák, mint pld. a csirke és a tyúk, a csikó és a ló stb. között.

A második pontra nézve áll, hogy ez más halaknál is így van; az ifjabbak és kisebbek együtt ívnak, a nagyok is együtt, mert nem szabad elfelednünk, hogy sok halnál az ivarérettség már «félfontos» korában ébred, holott a faj 15—20—30 fontig is megnő.

A harmadik pont állítása egy oly jelenség, mely a halaknál általános, hogy t. i. az ivadék, míg kicsiny, a kisebb vizeket keresi föl,

mert ott kevesebb megerőltetéssel szerzi meg táplálékát s nincs kitéve a nagyok versenyének.

A negyedik pont egyértelmű avval, hogy a csirke húsa is más ízű, mint a tyúké, a borjué más mint a tehéné, a nélkül, hogy ez külön fajt teremtene.

Végre az ötödik pontra nézve áll a PETÉNYI-féle, valóban fogas kérdés s a makacskodók meg fogják engedni, hogy a fogas ikrájából mely letojva legfeljebb másfél milliméter átmérőjű, tehát még borsszem nagyságú sem, nem bújhat ki egy hat — de még három fontos fogas sem.* Azt hiszem, hogy ez be van végezve.

Olyan könyv, a mely mindenkinek rögtön megadja a módot arra. hogy a halat pontosan meghatározza, egyáltalában nem is írható. A legjobb könyv használata föltételhez van kötve s e föltétel az összehasonlítás útján szerzett gyakorlottság. Be kell gyakorolnunk a szemet a formák megkülönböztetésére, sok és sokféle halat kell szemügyre vennünk, élő állapotban, frissében és szárítva vagy borszeszben elrakva, hogy látásunk élességben nyerjen s utóbb egy pillantással is kivegye azt, a min a faj jelleme megfordúl.

Tudnunk kell azt is, hogy a halaknál is vannak egyéni eltérések: egy-egy úszósugárral, pénzzel több vagy kevesebb, eltérés a színben és több efféle. Itt csak a gyakorlásból folyó itélet segít rajtunk.

Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy egy és ugyanazon faj a tartózkodás szerint feltűnően változik, különösen színben, sokszor egész külső megjelenése tekintetében is.

Végre a népies elnevezésekkel rendkívül óvatosan kell bánnunk, mert azok nemcsak táj szerint különbözők, hanem ugyanazon a tájon évszak szerint is, pld. Tamáskeszeg, mely Tamás napja, — pünkösdi keszeg, mely pünkösd napja, — nagypénteki keszeg, mely nagypéntek napja táján kerűl a hálóba; vagy fahegykeszeg, mely rügyfakadáskor jár bőven stb.

Szóval a könyv e részében csak akkor van haszon, ha tárgyával

* Az igazság úgy kivánja, hogy ideirjam, hogy a Balaton valóban tapasztalt halászai, kiket nem vezetett az az érdek, a mely e dologból sokszorosan kirí, t. i. hogy a süllőt korlátlanúl lehessen írtani, nekem mindig azt mondták, hogy a süllő a fogasnak a fia. Olyanok ezek, mint KARDOS GYÖRGY Keszthelyen. KUN FERENCZ Kenessén s a 40 év óta barlanglakó öreg SIMON.

valóban foglalkozunk is s e foglalatosságban rejlik a könyvben tárgyalt szaknak tovafejlődése is.

A leírások szerkesztésében azt a módszert követtem, a melyet Heckel kimívelt és Siebold méltán klasszikusnak ismert el. Az ismertető jegyek csoportosítva vannak s így a fajokat egymással összehasonlítva, kitűnnek a különbségek.

A midőn tehát bizonyos halat, a melyet meg akarunk határozni, előbb a rendszeres összeállítás segítségével valamelyik alrendbe, családba és nembe tartozónak ismertünk meg, ezen a nyomon fölkeressük az idetartozó fajok leírásait s eldöntjük, hogy melyik fajjal van dolgunk. Ha szemünk elég gyakorlott, ezek a meghatározások már a főjegyek alapján fognak sikerűlni, a leírás pedig már inkább csak ellenőrző lesz.

Példával magyarázva: előbb meghatározzuk, hogy a kezünkben levő hal «csontoshal»; ha szilványfedelékei tüskések, szájában fogak érezhetők, teste hosszúkás, oldalt lapított, héjja pedig érdes tapintatú, akkor a hal «sügérféle»; ha ezeken kívül e halnak két hátsörényúszója van, melyet csak egy igen alacsony hártya köt össze, fogai gerebenszerűek, a szilvány előfedője fogacsos, a fedő tüskés, pofája héjjas, nyelve sima, akkor a «sügér»-nemmel van dolgunk; és ha végre az első hátsörényúszó végén egy nagy, sötét, pávaszemszerű folt is van, az oldalakon 5—9 sötétes pászta látható s a hónalj- és hasúszószárnyak világos vörösek, akkor a hal a «csapó sügér». — Ezt a meghatározást azután ellenőrzi és erősíti a többi viszonynak a vizsgálata és igazolása, tehát főképen a *sugárzat,* az *oldalpénzek* száma, a fejnek a testhez való aránya stb. stb.

A faj leírásának élén azok a főjegyek állanak, a melyek a fajt a rokonfajokhoz viszonyítva megkülönböztetik; erre következkik a sugárzat, az oldalpénz száma, a fejnek a testhez való aránya s a többi leírás.

A rövidítések magyarázata íme ez:

AS = alsósörényúszó sugárzata;
FA = a fejnek a testhez való aránya;
HA = a hasúszószárny sugárzata;
HO = a hónaljúszószárny sugárzata;
HS = a hátsörényúszó sugárzata;

HS_1 = az *első* hátsörényúszó sugárzata.
HS_2 = a *második* hátsörényúszó sugárzata;
OP = az oldalvonalon végig megszámlálható pénzek.

Minthogy az úszósugarak minéműségének kiismerése is a fontosabb jegyek között foglal helyet, ezeknek feltüntetése nem törtszámban, hanem törtszám *formában* történik, akként, hogy a síma sugarak, illetőleg tüskék elől járnak s az osztott vagy tagolt sugarak utánok következnek, például a csapó sügér sugárzata:

HS_1 13—15/0 = az első hátsörényúszóban 13—15 sima sugár van, osztott sugár nincsen;

HS_2 1/14 = a második hátsörényúszóban egy sima és 14 osztott;

HO 0/14 = a hónaljúszószárnyban 14 osztott sugár stb. stb.

Az oldalpénzek számlálása nyeles tű segítségével az oldalvonalon vagy annak táján — ha t. i. nincs kifejlődve — történik; a fej arányát jó, éleshegyű körzővel mérjük le akként, hogy az orr legkiállóbb csúcsától a szilványfedelék leghátrábbra nyúló széléig mérve, a kapottt mértéket az oldal középvonalán földteszszük, számlálva, hányszor fordúl meg a test hosszában.

A test hosszúsága az orr hegyétől a kormányúszó végéig terjed; *magassága* alatt azt értjük, a mi közszólás szerint szélesség, t. i. oldalt tekintve a halat az, a mi a has és hátvonal közé esik; *vastagsága* az, a mi a két oldal közé esik.

A sörény és egyéb úszóknál a magasságot a sugarak hosszúsága szerint értjük; a *terjedelem,* vagy *szélesség* az, a melyet a sugárzat kifeszítve alkot; más szavakkal: a magasságot adja a *sugár,* tövétől hegyéig mérve, a szélességet vagy terjedelmet a sugarak összessége keresztbe mérve.

A torokfogak rendkívül fontos osztályozó jegyek s kívülről nem vizsgálhatók; fekvés szerint a szilványfedelék alá esnek s ha ezt fölemeljük, finom késsel könnyen kivághatjuk, a nélkül, hogy a halat összeroncsolnók. A kivágott torokfogat legjobb kifőzni, a mikor egy fogkefével és tűvel könnyen kitisztíthatjuk. A torokfogaknak a leírásban való jelölése a két félre vonatkozik, a melyen el vannak helyezve s ha e két félt úgy teszszük össze, a mint az a 296. ábrán 3, 4 alatt van, kivehetjük a külső és belső fogsorokat; balról jobbra haladva — az írás értelmében — a tő ponty fogzata így jegyezhető 1.1.3—3.1.1,

tehát: a külső és középső soron egy-egy, a belsőn három fog, mind a két félen egyformán; a dévér-keszegnél 5—5, tehát csak egy sorban mind a két félen öt-öt.

Ezek után következik a fajok leírása.

A CSAPÓ SÜGÉR.

Perca fluviatilis, LINNÉ.

I tábla, 1.

Főjegyei: teste mérsékelten nyújtott, nem nagyon lapított; a háttól a hasfelé keresztbe 5—8 sötétes pászta fut; az első hátsörényúszó végén egy nagy, fekete, pávaszemszerű folt; az úszószárnyak és az alsósörényúszó világos-, néha czinóbervörös.

Sugárzata: HS_1 13—50/0; HS_2 1/14; HO 0/14; HA 1/5; AS 2/8—9. OP. 60—68. F. A. 4, a kormányúszót beleértve.

Leírás. A test erőteljes, kivált elején; oldalai ívesen domborodók; a fark a testhez képest nem vastag, a kormányúszó nem terjedelmes, kevéssé kivágott. A héj érdes tapintatú, erősen odaforrott tüskés pénzekből alakítva, a melyek a pofákra is kiterjednek. A száj csúcsbanyiló, zuga a szem alá ér; fínom gerebenfogakkal. A belső szilványfedelék széle fínoman fogacsolt, a külső egy nagy és egy-két kisebb tüskével. — A szem nagy; csillaga aranybarna, fémfényű.

A test háta felől feketészöld, az oldalakban zöldes vagy rezessárga, hasafelől fehér.

Az első hátsörényúszó szürkén ibolyaszínű, a második szürkéssárga, a kormányúszó szürkészöld, vöröses lehelettel.

Színváltozat. Az oldalpászták néha teljesen hiányzanak.

Ívik: aprilis, május hónapokban.

Horogra jár: augusztustól februárig.

A csapó sügér kisebb seregben járó hal, szereti tóban a tiszta, egyebütt a mozgó vizet, melynek szilárd a feneke; továbbá a torkolatokat, zsilipzúgókat, hídoszlopokat, hol prédáját — mely leginkább halivadék, de rovar is — lesi. Roppant falánk, a halgazdaságra nézve kártékony rablóhal.

Nálunk ritkán éri el 30 cm. mellett a fél kilo súlyt. Húsa fehér, szíjjas és jóízű; nem becsülik eléggé.

Elterjedés. A magasabb hegyek vizeit kivéve, folyókban és tavakban általánosan elterjedett hal. Színváltozata kivált az Aldunán — Titelen alúl — igen gyakori.

A FOGAS SÜLLŐ.

Lucioperca Sandra, Cuvier.

Főjegyei: feje nyújtott; oldalról tekintve a homlok menedékessége majdnem egyenes vonalban lejt; a száj mélyen behasítva, zúga legalább a szem közepe alá ér; a belső szílványfedelék széle majdnem merőlegesen áll; a pofákon semmi héj; a hátsörényúszók és a kormányúszó sugárközei pettyesek; az egész hal első tekintetre kékes-ólomszínű.

Sugárzata: HS_1 14/0; HS_2 1/20; HO. 0/15; HO. 1/5; AS 2/11. O. P. 75—9. F. A. 4-nél valamivel több — a kormányúszót beleértve.

Leírás. Teste a csapó sügéréhez képest sokkal nyúltabb s kevésbbé lapított, farka is aránylag erősebb, kormányúszója terjedelmesebb. A test érdes tapintású s a fej kivételével apró, fésűs, jól odaforrott pénzekből való héjjal van borítva. A száj csúcsbanyiló, hatalmas fegyverzetű; a bársonyos fínomságú gerebenfogak közül a felső és alsó állkapocsban, állás szerint ragadozó fogaknak beillő két-két erős, hegyes fog tűnik ki, a melyhez mind a két állkapcson köröskörül kisebb, hegyes fogak sorakoznak; a nyelv síma, fogatlan; a belsőszílványfedelék merőleges széle fínoman, alsó széle durvábban fogacsos. A test hátfele legtetején zöldesszürke, a has felé ezüstösbe húzó, bizonyos ólmos lehelettel; az oldalakban sötétebb, felhős foltok vehetők észre, a melyek néha elmosódva, pásztásan tömörülnek, s különösen az ifjaknál 8—9 különböztethető meg; a pofák barnával márványozottak. A két hátsörény szürke, sugárközeiben sötét foltok néha 4—5 sorba rendezkednek s ily foltok tarkítják néha a fark sugárközeit is; a többi úszó sárgás.

Ivik: aprilis, május hónapokban.

Fogása: A Balatonban, melynek főhala, régente lebegő és fenékhorgokkal halászták, melyek leginkább apró csapó sügérekkel voltak felhalazva; most ott télen, nyáron a gyalomhalászat főtárgya, holott a folyókban az öreghálóval és a tököshoroggal fogják.

A fogas süllő igazi ragadozó hal, mely a folyókban mindenre ráveti magát, a mit legyőzhet; még saját faját sem kimelvén meg, elnyeli az apróbb vízivadat, a vízi patkányt, szóval mindent, a mi él és mozog. Rendkívül sebes és ügyes úszó. Épen a táplálékban való telhetetlensége hozza magával, hogy a folyóban élőnek húsa nem oly tiszta ízű, mint a Balaton főhaláé, mely túlnyomóan a sugár kardossal és a küszfajokkal táplálkozik; innen van az is, hogy a Balaton fogas süllője rendszerint seregben jár, úgy a mint t. i. a kardos és küsz seregeit üldözve követi; különösen télen a jég alatt jár össze, úgy hogy ha a halászok csapása véletlenűl jól talál, az eredmény roppant nagy; a táplálék bősége okozza azt is, hogy a balatoni hal a folyóbelinél hasasabb. Az ifjú alaknak már ismertetett okokból való kíméletlen pusztítása — a bérlők az apraját a halzsír-üstbe vetik — oka annak, hogy a faj érezhetően megfogyott.

Nálunk 85—90 cm. hosszúság mellett 10 kilogramm súlyt érhet el; a kereskedésben az 1·5 kilogrammoson kezdődik az inyenczek «fogasa».

Húsa fehér, pompásan foszló, elsőrendű; megjegyzendő, hogy az a nagy tömeg «fogas», melyet Bécs, Budapest s a közlekedés terjedésével, távolabb helyek is fogyasztanak, csak igen kis részben balatoni; inkább aldunai eredetű.

Elterjedés. Lejegyeztem a Balatonból, a Berettyó, Borzsa, Dráva, Duna, Körös, Latorcza, Rába, Szamos, Tisza és Zagyva folyókbúl, Tata nagy tavából; Petényi lejegyzé: a Mura, Olt, Maros és Vág folyókból és különösképen a Fertőből, a honnan Heckel nem említi s a hol nekem Hegykő és Saród legjobb halászai sem mondták be.

A KŐ SÜLLŐ.

Lucioperca Volgensis, Pallas.

I tábla, 2.

Főjegyei: A fogas süllőnél, melynek különben legközelebbi fajrokona, zömökebb; feje vaskosabb, homlokvonala erősebben lejt; a belső szilványfedelék felkanyarodó széle a szem felé dűlő; az oldalakban álló nyolcz keresztbefutó pászta határozott rajzú, kirivó, úgy hogy a hal első tekintetre is tarkának tünik fel; a hátsöré-

nyek és a kormányúszó sugárközeiben a foltos rajz határozott és uralkodó.

Sugárzata: HS_1 13/0; HS_2 2/22; AS 2/9. — OP. 80. F. A. $4^1/_4$, a kormányúszót beleértve.

A fogas süllőt a kő-süllővel összehasonlítva, kitünik, hogy az utóbbinak hátsörénye, különösen pedig az alsósörénye terjedelmesebb, a héj pénzei is tetemesen nagyobbak.

Ívik: a mikor fajrokona.

Fogása: leginkább az öreghálóba kerül.

Életmód, nagyság és húsa szerint megegyezik a fogas süllőével.

Elterjedés. Sem PETÉNYI, sem HECKEL nem ismerték magyar vizekből s az előbbi csak halászok bemondása szerint, mint fajtát (varietas) jegyezte fel; ez annál csodálatosabb, minél bizonyosabb, hogy a halászság mindenütt megkülönbözteti, a budapesti halaspiaczon pedig a fogas süllővel vegyesen mindig található. Feljegyeztem a Dráva, Duna, Rába, Tisza és Zagyva folyóból.

A NÉMET BUCZÓ.

Aspro vulgaris, CUVIER.

Főjegyei: a fark orsószerűen vékony, legvékonyabb része alig szemátmérőjű; az első hátsörényúszóban csak 8—9 úszósúgár; a test széles, feketés keresztpásztákkal, melyek a farkrész felé és a farkrészen jobban kivehetők.

Sugárzata: HS_1 8—9/0; HS_2 1/12—13; H. O. 0/14; HA 1/5; AS. 1/11. OP. 70—80; FA. 5, a kormányúszót beleértve.

Teste elől kissé békaszerűen lapított, tehát magasságánál szélesebb, hátúl hengeres; héjja apró, fésüs pénzekből való, a pofákra is kiterjed s reszelős tapintatú; a has elől meztelen; feje lapított, a szilványrés táján legszélesebb, orrarésze vaskos, az alsó állkapcson túljáró; a külső szilványfedelék erős tüskébe végződik. A két hátsörényúszó tökéletesen külön van válva — a sörényközön 6—7 pénz számlálható; a hasúszószárny terjedelmes, leveles szabású; az alsósörényúszó kezdete a második hátsörényúszó kezdetével talál; a kormányúszó kis terjedelmű.

A test hátfele sárgásbarna, 4—5 széles, feketés, kissé felhős és

kissé rézsüntösen keresztbefutó pásztával; a has fehéres; a sörények szürkések, az úszószárnyak sárgások vagy színtelenek.

Ivik: április, május hónapokban; néha már márcziusban kezdi.

Fogása: nem történik külön s így a halászatnak csak véletlen járuléka; de falánkságánál fogva igen rájár a horogra s a hol bővebben terem, alkalmatlanná is válik; kivált a fenékhorgon.

A német buczó ragadozó hal, mely a folyó vizet szereti, a hol leginkább vízi rovarok álczáival, apró rákokkal él; sebes és ügyes úszó; de leginkább a mélység fenéketáján tartózkodik.

Legfeljebb 20 cm. nő meg, 100—120 gramm súlyt érve el.

Húsa fehér, jó ízű; de nem igen keresett.

Elterjedés. A német buczó az eddigi tapasztalás szerint csak a Duna vízhálózatában terem; HECKEL említi a Szeben, Maros és Olt folyókból; PETÉNYI a Duna, Tisza, Zala-Tapolcza, Garam és a Turóczból; én lejegyeztem a Balaton tavából, a Berettyó, Bódva, Borzsa, Dráva, Körös, Latorcza, Rába, Sajó, Szamos, Zagyva folyókból és a Szernye folyó részeiből.

A MAGYAR BUCZÓ.

Aspro Zingel, CUVIER.

I tábla, 3.

Főjegyei: farka orsószerűen vékonyodó; de legvékonyabb része több, mint szemátmérőjű; az első hátsörényúszó 13—14 sugarú, elől magas, hátrafelé menedékesen lecsapott, a pusztás rajz terjedelmes.

Sugárzata: HS_1 13—14/0; HS_2 1/18; HO. 0/14—15; AS. 1/13. OP. 90—95. F. A. 5, a kormányúszót beleértve.

Az igen közelről való fajrokonság a magyar és német buczó között rögtön szembetünő; de a míg a német buczó farka valóban patkányszerű — innen «poczokfarkú» népies neve is — vékony, addig a magyar buczóé a testhez képest sokkal arányosabb, kormányúszója is terjedelmesebb; egész testalkata vaskosabb, erősebb; a hasúszószárny leveles szabású ugyan, de kevésbbé terjedelmes; a legfőbb jegy, mely fajrokonától megkülönbözteti, az első hátsörényúszó 13—14 sugara.

Szinezete is a német buczóéhoz hasonló, csakhogy a pászták terjedelmesebbek, néha felhőszerűen elmosódók, tarkítók.

Ivik: mint fajrokona.

Fogása: Leginkább az öreghálóval való halászat járuléka; de akad a fenékhorogra is; a halászság «jó halnak» becsüli.

A magyar buczó a kövesfenekű, folyós vizet szereti; álló vizekben nem terem; életmódja megfelel a német buczóénak.

A német buczónál sokkal nagyobbra növekedik, 30—35 cm. hosszúság mellett az 1 kilogrammot is eléri, sőt, ritkán, meg is haladja. Húsa fehér, kitünő izű, a Duna mentén a halászok nagyra becsülik; a hal azonban egészben ritka s így kevésbbé piaczi czikk.

Elterjedés. Az eddigi tapasztalás szerint csak a Duna vízhálózatában található; Heckel a Dunából és az Oltból kapta; Petényi a Dunából, Szamosból s lejegyezte a velenczei tóból is, a mi azonban nem áll meg, mert jegyzete csak a vágó durbincsra talál, erről mondván a magyar halászság azt, a mit Petényi a velenczei halász után magyarul is szóról-szóra lejegyzett: «nagyon tüskés hal, azért is szúrása mérges, utána meggyűlik a kéz». Én lejegyeztem a Duna, Körös, Rába, Tisza és Zagyva folyókból.

A VÁGÓ DURBINCS.

Acerina cernua, Linné.

Főjegyei: íves hátú, tompa orrú, zömök hal; az első hátsörényúszó tarajszerű, rendkívül szúrós; az alsósörényúszó két első s a hasúszószárny első tüskéje erős, szúrós; a szilványfedelék szúrósan tüskés; az első hátsörényúszóban 12—14 erős tüskesugár; a másodiktól csak nyergesen válik el.

Sugárzata: HS_1 12—14/0; HS_2 11—14; H. O. 0/13; H. A 1/5, AS. 2/5. OP. 37—40. FA. körülbelől 4, a kormányúszót beleértve.

Teste zömök; kicsiny; háta ívesen domborodó; — innen «disznóhal» a népies neve; — a teste friss állapotban rendkívül nyálkás; de fésűs halpénzei miatt mégis érdes tapintatú; a héj nem terjed a pofákra; az érző likacsok a belső szilványfedelék széléhez alkalmazkodva, hálózatos gödrökbe nyilnak; a belső fedelék széle szúrósan tüskés.

Szinezet szerint olajzöld, barnás pettyekkel tarkítva, melyek néha

hosszában darabonkint sorakoznak is; az oldalak rezessárgák, a folyó vízben élőknél zöldesek; a has fehéres; az első hátsörényúszó sugárközei sötét foltokkal vannak tarkítva, melyek néha 4—5 sort alkotnak; a második hátsörényúszón és a kormányúszón a foltok inkább a sugarakon vannak; a hasúszószárnyak és az alsó sörényúszó fehérek, néha vörösesek. A szárazra kivetve, alapszine néha szennyes agyagsárgává változik.

Ívik: április, május hónapokban; néha már márcziusban is.

Fogása: a halászatnak csak járuléka s a magyar halászság szúróssága miatt gyűlöli, mérgesnek, sok helyen ómennek tartja, mely halszegénységet jelent; csak kevés helyen eszik.

A vágó durbincs folyókban és elevenebb vizű tavakban a szélvizek táján él, hol apró állatokkal táplálkozik; nagyon falánk s a halivadékban nagy károkat okoz. A horogra nagy mohósággal veti magát s az aránylag nagy horgot is benyeli. A szárazra vetve, kemény életű halnak bizonyúl, mely egy fél óra mulva is haragosan mereszti fel minden tüskéjét, a tüskés fedelékkel együtt; tüskéi könnyen szúrnak s a szúrás nagyon fájdalmas, erős gyuladást okozó.

Nálunk 12—15 cm. nagyságra növekszik; ritkán nagyobb is.

Húsa fínom, jóizű, különösen hallevesnek való; de nálunk nem becsülik, holott magából Oroszországból évenkint «such» név alatt több mint egy fél millió kilogramm ifjú durbincsot szállítanak becsinálva a világpiaczra; mint a sósvizet biró hal, az Északi-tenger öbleit (Haff) is lakja s ott a halásznépségnek mindennapi tápláléka.

Elterjedés. Heckel a Marosból (Déva) említi; Petényi a Dunából és a Balatonból; én lejegyeztem a Berettyó, Borzsa, Dráva, Körös, Olt (szoros), Rába, Tisza, Zagyva folyókból és a Szernye folyós helyeiről; a Velenczei tóból, a halászok állítása szerint, kiveszett.

A SELYMES DURBINCS.

Acerina Schraitzer, Cuvier.

I tábla, 4.

Főjegyei: egész alakja nyújtott, háta majdnem egyenes vonalban halad; az első hátsörényúszó igen terjedelmes, majdnem a fark tövéig haladó és 18—19 tüskesugarú; oldalain végig három, néha négy

hosszanti keskeny csík látható; a tüskék szúrósak, de a vágó durbincs tüskéihez képest vékonyabbak.

Sugárzata: HS_1 18—19/0; HS_2 12—13; HO. 0/13—14; HA 1/5; AS. 2/6. OP. 60—70. FA. 4, a kormányúszóval együtt.

Teste, oldalt tekintve, szinte ékalakú; a fej orrarésze kinyúló; az érzőlikacsok gödrei terjedelmesek; a héjja fésűs pénzekből alakúl, a pofákra nem terjed; a belső fedelék szélén 6—7 hegyes tüske van, a külső fedelék igen hegyes tüskében végződik; az első hátsörényúszó elől meredeken emelkedik s lassú menedékességgel tart a háton végig az elválasztó nyeregig, a hol a második sörény kivehető.

Szín szerint a háta világos olajzöld, oldalai sárgások, a hasa tája ezüstfehér; az oldalakon három keskeny csík látható, melyek közűl egy a hátsörényúszó töve közelében fut, a második az oldalvonal fölött, a harmadik e vonal alatt halad s ez utóbbi kettő a fark vége felé elmosódva egyesül; a hátsörényúszó sugárközei néha sorosan pontozottak; a többi úszó sárgás.

Ívik: április, május hónapokban; néha már márcziusban.

Fogása: a hálós halászatnak csak véletlen járuléka s a halászok nem becsülik; de nem olyan megvetett mint rokona, a vágó durbincs; könnyen horgászható.

A selymes durbincs szereti az eleven folyású vizet, különösen a partszakadékok csorba helyeit, hol a víz sodró és örvénylő is; ott lesi prédáját, mely rovarokból, férgekből, apró rákfélékből és különösen halivadékból kerűl; alkalmas helyeken csupa selymes durbincs kapkodja be a horgot; ez tanusítja fürgeségét és falánkságát.

A vágó durbincsnál nagyobbra nő, 20—22 cm. mellett egy negyed kilo súlyú.

Húsa fínom és jóizű; de nálunk nem keresett.

Elterjedés: Heckel a Dunát hozza fel, nem említi külön a magyar vizekből; Petényi a Dunából és a Tiszából (Vezseny körül) említi; én a Balatonból, a Rába és a Zagyva folyókból jegyeztem fel s különösen Komárom körül találtam nagy számmal; eddigi tapasztalások szerint a Duna vízhálózatának sajátja.

A BOTOS KÖLÖNTE.

Cottus gobio, LINNÉ.

Főjegyei: az egész test czövekalakú; a vastag, békaszerűen lapított fejtől a fark végeig egyenletesen vékonyodó; két egymással összekötött hátsörényúszó, melyek közűl az első csekély terjedelmű; a második és az alsósörényúszó terjedelmes; a hasúszószárnyak a hónaljra vannak előretolva, kicsinyek; a hónaljúszószárnyak terjedelmesek; a test héj nélkűl való, nyálkás, — *a hasúszószárny hegye, hátrahajtva, nem éri el a hugygyót.*

Sugárzata HS_1 6—9/0; HS_2 15—18/0; HO. 13—14; HA. 1/4; AS. 12—13/0. F. A. 4, a kormányúszóval együtt s a fejet a szironyrésig mérve.

A fej vége, felülről tekintve, a legszélesebb része; a belső fedelék szélén egy erős, éles tüske meredez; a szemek közelebb állanak egymáshoz, mint a fejoldal széléhez s fölfelé is tekintők, a mi a fejének különös kifejezést ad; a száj öblös nyilású, állkapcsai bársonyos fogzatúak. Az első hátsörényúszó sugarai simák, nem tagoltak s ez az úszó egy alacsony hártyával a második sörényúszóhoz csatlakozik; a hasúszószárny, csak kevéssé a hónaljúszó mögé csuklódva, visszahajtva, hegyével sohasem éri el a hugygyót, sugárzata mindig egyszinű.

A test szinezete sokszorosan változó, rendszerint azonban szürke és barna; az alapszin legtöbbször szürke, a hát barna, sokszor — mint az oldalak is, felhőfoltokkal márványozott; a has világos szürke, egyszinű, ritkán halavány márványzású; a hátsörényúszó, a kormányúszó és a hónaljúszószárny sugárzata karikásan tarkítva; az alsósörényúszóé ritkábban az; a hasúszószárnyak sugárzata egyszinű s csak igen ritkán elmosódva foltos.

Ívik: márczius, április hónapokban.

Fogása: a hegyi lakóknál szegény ember hala, melyet botba ütött közönséges evővillával szigonyoznak; talán innen származik székely neve «botoskölönte». Egyébként kitünő csali, a mely után a nemes hal mohósággal kapkod.

A botos kölönte a hegyi patakvizek lakója, hol a kövek és kavicsok között a pisztráng társaságában él, s mindig a fenéken bujkál, kavicsok alá rejtőzve lesi rovar, féreg és halivadék prédáját; szinezet

szerint alakoskodó, úgy, hogy csak a gyakorlott szem veheti észre. Igen sebes mozgású kis hal, mely úgy védekezik, hogy tüskés fedelékét felállítja. A nőstény az ikrát kövek alá vájt gödrökbe rakja, mire a hím gondjai ajá veszi s 4—5 hétig önfeláldozással, minden veszedelmet megvetve őrzi. HECKEL írja, hogy ez a kis hal ilyenkor a turkáló botba vagy vesszőbe beleharap.

Nálunk 10—12 cm. hosszúságot ér el.

Húsa főve vöröses, jóízű; de inkább csak a szegénység eszi; az úri horgász csak csalinak használja.

Elterjedés. HECKEL a Szebenből említi; PETÉNYI a Beszterczepatakból, a Garamból, Poprádból jegyezte fel; én a Vargyas, Füle, Kormos, Lucsivna patakokból ismerem s a Duna komáromi részéből jegyeztem fel, a hova eltéved és a hol «kophal» a népies neve.

A CZIFRA KÖLÖNTE.

Cottus poecilopus, HECKEL.

II tábla, 5.

Föjegyei: a hasúsúószárny hosszabb s visszahajtva, hegye *eléri a hugygyót*; farka állandóan karcsúbb; a hasúszószárny, különösen a sugárzata mindig keresztbe csíkos, és a többi sugárzat is szembetűnően tarka.

Sugárzata: HS_1 8—9/0; HS_2 16—18/0; HO 14; AS 0/13—14.

A külső szilványfedelék tüskéje bőr alá van rejtve; a kormányúszó a végén majdnem egyenesen el van vágva s 14 sugara majdnem egyenlő hosszúság mellett a végén villásan oszló; a hónaljúszószárnyak visszahajtva nem érik el a második sörényúszószárny kezdetét, sugárzatuk sima, tagolatlan.

A színezet megfelel az előbbi fajénak, kivévén a hasúszószárny szembeszökő tarkaságát.

Ívik: mint az előbbi.

Fogása és életmódja szintén megegyezik a botos kölönte fajéval; azonképen nagysága is.

Elterjedése. HECKEL a fajt alkalmasint a PETÉNYI-től kapott magyar példányokra alapította, mert azokról a helyekről sorólja fel, a melyeken PETÉNYI kutatott, u. m. Késmárk körül, a «Bisztricza»

patakból (Zólyom), Túrócz és Gömör megyéből. PETÉNYI megjegyzi, hogy ez a faj a Kárpátalja valamennyi patakjában terem s a legmagasabb helyeken is társa a pisztrángnak; felsorolja a Poprádból és Körmöczbánya mellől is; BENECKE szerint* Stockholm táján is terem.

PETÉNYI még feljegyezte róla, hogy nagyon kemény életű s a szárazra téve messzire dobja magát; Turóczban a Háj-Blatnicza fürdő mellett folyó Zsarnócza patakban P. olyan példányokat talált, a melyeknek hasúszószárnyai narancssárgák, vagy zöldessárgák, vagy barnássárgák voltak, a mire HECKEL azt jegyezte meg, hogy ez a víz és világosság hatásának a következménye, a mint ez más halaknál, különösen a pisztrángnál is sokszorosan tapasztalható.

*A KISSZÁJÚ KÖLÖNTE.

Cottus microstomus, HECKEL.

Noha ez a faj a tudományban nincsen elfogadva s úgy látszik, hogy a botos kölönténék ifjú példányaira alapíttatott, irodalomtörténeti tekintetben említést érdemel, mert a Poprádból származó példányokra alapíttatott s valószinűleg PETÉNYI útján került HECKEL birtokába.

Főjegyei HECKEL felfogása szerint ezek: a szájzug nem terjed a szem alá; farka igen vékony (magassága a hal hosszának csak $^{1}/_{20}$ része); a belső szilványfedeléken egy erős horogtüske van.

Sugárzata: HS_1 8/0; HS_2 0/19; HO 16; HA 1/4, AS 0/15.

A TARKA GÉB.

Gobius marmoratus, PALLAS.

II tábla, 6.

Főjegyei: Az első hátsörényúszó táján, mind a két oldalon, egy félholdalakú sötét folt; a hugygyót tíz hegyes szemölcs zárja; a két hátsörényúszó egy rövid, alacsony hártyával van összekötve; az első hátsörényúszó elején — hegye táján — egy vöröses folt van.

* BENECKE i. m.

Sugárzata: HS_1 6/0; HS_2 1/18; HO 0/29; AS 0/14. OP 34—40. FA $3^3/_4$, a kormányúszót beleértve.

A test legnagyobb magassága a fejrészre esik s 5—6-szor fordul meg a test egész hosszúságában; a legnagyobb vastagság nyolczszor fordúl a hosszaságban. A száj kicsiny, ajakrésze húsos, zuga az orrnyílással egy vonalba esik; csúcsbanyiló; az állkapcsokban egy, néha két sor apróka fog; az orrnyilás igen kicsiny, szabad szemmel csak nehezen látható. A szemek erősen homlokállásuak és szomszédosok, vagyis a szemköz igen keskeny. A felső ajak közepén két apróka, előre meredő csövecske. A hónaljúszószárnyak szélesek, kerekvágásúak; a hasúszószárnyak, az előbbiek alatt állva s hosszában egyesülve, lapos tölcsért alkotnak; hátrahajtva hegyök a hugygyóig ér. A két hátsörényúszót egy alacsony hártya köti össze; az első a hónaljúszószárnyak töve mögött indúl s legcsúcsán vörös foltot visel; a második az alsósörényúszó kezdete előtt indulva a kormányúszót megközelíti, vége az alsó sörényúszó végével körülbelől talál. A héj nem terjed a fejre, mely, kivált a fedeléken, vastagodó bőrrel van fedve; a pénzek a hát- és a hasrészen aprók, az oldalakban nagyobbak, egészben reszelősök. Az oldalvonal finom, alig követhető s csak a farkrészen föltünőbb.

Szín szerint ez a kis hal változékony; de foltos volta egészben márványozza; az alapszín zöldes barna, vöröses lehelettel; az oldalakon rendesen három feketésen barna folt vehető ki; a farkrészen ilyen színű öv látható; az első oldalfolt félholdalakú s csúcsaival a fej felé fordul — innen a semilunaris elnevezés, mely alatt Heckel ismertette — a hát- és alsósörény sugárközeinek alján vöröses foltocska látható. Az ívás idejében a szín változik, sötétebb, bársonyossá válik s a vörösség megtüzesedik.

Ívik: Kriesch János szerint tavasz elején.

Fogása: külön nem történik.

A tarka géb — Kriesch János megfigyelése szerint — a víz fenekén bujkáló kis hal, mely vízinövények alatt keresi eledelét; nem igen úszik, hanem egybeforrott hasúszószárnyain s a hónaljúszószárnyak közbejöttével csuszkál; üldöztetve a farkával fölfelé is löki magát; de legott a víz fenekére száll alá. Saját tapasztalásom szerint a budai hévizek kifolyásaiban legtöbbje a már köves helyeken, kövek alatt él.

Nagyságára nézve KRIESCH szerint a legnagyobb 8.3 cm.

Elterjedés szerint ezt a halat Magyarországra nézve KRIESCH JÁNOS fedezte fel az Ó-Buda melletti hévíz kifolyásában s innen írta le a magyar Tudományos Akademia math. és természettudományi közleményeinek X. kötetében (1875); újabb időben a Balatonból — a keszthelyi hévíz beszakadása tájáról — is említi.

*A FOLTOS GÉB.

Gobius rubromaculatus, KRIESCH.

Az a körülmény, hogy a magyar vizekből a géb nemének egy faja sem volt ismeretes, arra birta KRIESCH JÁNOS-t, hogy a midőn az első ilynemű halat vizeinkben fölfedezte, azt igen tüzetes vizsgálatnak vetette alá. E vizsgálat oly jellemző jegyeket derített föl, a melyek egy új faj felállítását jogosulttá tették s így KRIESCH föl is állította a Gobius rubromaculatus fajt, megkülönböztetvén azt az összekötött hátsörényúszókkal, s az elsőnek vörös foltjával. Az összehasonlító vizsgálat azonban kimutatta, hogy úgy a KRIESCH, mint a HECKEL-féle faj is egy a PALLAS marmoratus fajával. Habár igy a KRIESCH-féle faj fen nem tartható, a tüzetes vizsgálatnak mégis az a nagy haszna volt, hogy a PALLAS faja ezentúl sokkal élesebben jellemezhető.*

*A TÜSKÉS PIKÓ.

Gasterosteus aculeatus, LINNÉ.

Főjegyei: első hátsörényúszó helyett három külön álló, erős tüskével, melyek közül a középső a leghosszabb, a harmadik a legkisebb; a hasúszószárny csak egy tüskéből és egy sugárból áll; az alsósörényúszó előtt egy rövid, lapított tüske áll.

Sugárzata. HS_2 0/12; HO 0/10; HA 1/1, AS 1/8. FA $3^1/_2$, a kormányúszót beleértve.

A test csak kevéssé összenyomott, a fark vékonyan kifutó s nem nagy terjedelmű, majdnem egyenesen elvágott kormányúszóval; a száj kissé homlok felé nyiló, zuga az orrlyukak alá ér, alsó állkapcsa kissé

* KRIESCH JÁNOS: Egy új halfaj. A magyar Tud. Akadémia math. term. tud. közleményeinek X. kötete. Budapest 1875. p. 221—232.

kiálló; a fogzat hegyes és aránylag erős; a fej pofarészét a fedelékkel egybeforrt és szélesedett alsó szemcsont alkotja; a hónaljúszószárny a hát első tüskéje alatt indul, elől elvágott; a hát és az alsósörény vége és magassága talál egymással, de az alsósörényúszó valamivel rövidebb; valamennyi tüske csuklóban jár s lecsapható. A test héjja változó; majd legnagyobb részben hiányzik, majd keresztbeálló zománczszerű s a bőrbe temetkező lemezek láthatók, melyek a testet úgyszólván vértezik; csak a has állandóan meztelen (a vértezet jelenléte és hiányzása okozta azt, hogy ezt a halat több név alatt, mint külön-külön fajt írták le; így Cuvier is «trachurus, leiurus» vagy «gymnurus» név alatt); Eckström és Fries svéd kutatók azt hiszik, hogy a meztelen a nyári, a vértezett a téli alak és Heckel is erre a föltevésre hajlik.

Nagysága 3—5 cm.

Szín szerint a háta zöldesbarna, vagy kékes fekete, az oldalak és a has ezüstösek, toroktája és mellrésze a rózsaszíntől a vérpirosig változó; az úszók zöldesek; a szemcsillag ezüstös. E színek ívásker megélénkülnek.

Ívik: április és junius között.

Fogása. Németország édesvizű tavaiban őszkor seregbe verődik; ekkor roppant mennyiségben hálózzák s halzsírt főznek belőle.

Benecke szerint 1882-ben Pillau mellett e kis halból 3,500 mázsa halzsírt főztek, melynek értéke 70,000 márka volt.

A tüskés pikó életmódjának nem egy vonása a kölöntékre emlékeztet, különösen abban, hogy a hím az ivadékot őrzi és gondozza s az ikra számára vagy külön, diónagyságú fészket készít, vagy a vízfenék sűrű növényzetét használja fel fészkül. Ügyes, sebes úszó és kemény életű hal, mely sokszor a vízből kivetve magát, a part nedves növényzetében sokáig élve marad.

Elterjedés. A tüskés pikó különösen az Atlanti óczeán északi részében, föl Grönlandig, él s az ebbe szakadó folyókba nagy számmal vonul; de bemegyen a Földközi tengerbe is; a Dunának szorosabb értelemben vett hálózatából hiányzik; de betévedése nem lehetetlen. Azonkívül a Keleti tengerbe siető Poprád e hal elterjedése körébe szakad és semmi kétség, hogy a többi hasonló irányú folyókba benyomúl; északi Németországban épen közönséges. Heckel Krakkóból

és «Magyarországból» említi, anélkül, hogy a helyet megnevezné; lehet ez tollhiba — de az áll, hogy a hal bejövetele teljesen lehetséges s a Belgrád alatt való megjelenése sem tartozik a csodák közé. A mi szegényes kutatási módunk mellett sok egyebekkel együtt, könynyen kikerülhette a búvárok horgát, hálóját.

A TARKA MENY.

Lota vulgaris, CUVIER.

II tábla, 7.

Főjegyei: nyujtott, hengeres alak, csak a farkrész összenyomott; az alsó állkapocs a felsőnél kevéssel rövidebb; álla részén, középen állva, egy vékony bajusz; az orrlikak mellett egy-egy felálló bőrkaraj; az egész test finom, a bőrbe temetkező, egymást nem fedő pénzekből álló héjjal van bevonva, mely a fejre és az úszók tövére is kiterjed.

Sugárzata HS_1 12—14; HS_2 68—74; HO 18—20; HA 5; AS 65—70; FA 5, a kormányúszót beleértve.

Feje lapított, kissé békaszerű; a száj mély hasítású, zuga az aranyos csillagú szem alá ér; a test hajlékony, igen nyálkás. héjjának apró pénzei csak tüzetesebb vizsgálattal vehetők észre, körösen vésettek s csillagos sugarak nélkül valók. A szilványrés nagy; a hónaljúszószárny terjedelmes s a kormányúszóval együtt kerekvágású; ilyen szabású az első hátsörényúszó is; a második hát- és az alsósörényúszó az egész farkrészt, úgyszólván, beszegik, de nem forrnak össze a kormányúszóval; valamennyi úszó lágy, minden tüskesugár nélkül való.

Szín szerint háta és oldalai olajzöldek, sötétebb felhőfoltokkal márványozottak; a has, a torokrész és a hasúszószárnyak szennyes fehérek.

Ivik: deczember és január hónapokban.

Fogása: Tartózkodása miatt ritka járuléka a hálós halászatnak; annál inkább rájár a horogra, különösen télen; a hegyi lakók a patakokban kézzel tapogatják ki.

A tarka meny a leső rablóhalak közé tartozik, az uszadéktőkéket, a gyökérzetet, a padmalyokat és a part lyukait választja tanyájául, különösen ha ezek mély, örvénylő vizekben találhatók;

falánk rabló, mely a halivadékban nagy kárt tesz s a hol tömegesen megjelenik, egész patakokat kipusztít. Jóllakva, a midőn előre tolt hasa felpuffad, emlékeztet valami óriási békakoltyra. Ez a pusztító természete oka annak, hogy — kivált patakos vidékeken — czigányéletet él; néha nagy számmal jelenik meg, majd eltűnik s éveken át nem mutatkozik. PETÉNYI érdekes dolgokat jegyezett fel róla; kiemeli kóbor természetét, mely czigányos vándorhallá avatja; így 1847/8-ban Turopolja patakjainak zsombos, gyökeres, örvénylő helyein százával volt jelen s tömegesen fogták; de már 1848-ban csak egyesek mutatkoztak. Mívelődéstörténeti szempontból nem utolsó jegyzet az, a mely KOLLÁR, a bécsi udvari múzeum igazgatójának szemeire vonatkozik s két menyhalról szól. A szentírás szerint t. i. Tóbiás vakságát a menyhal mája gyógyította meg s ez jutott eszébe 1846-ban báró PODMANICZKY JÁNOS-nak is, a midőn KOLLÁR bajáról értesült; küldött tehát az érdemes tudósnak PETÉNYI útján két eleven menyhalat. Fel is vágták s azt találták, hogy epéje, bár kicsiny, gyönyörű ultramarinkék színű; KOLLÁR evvel és a hal zsírjával kenegette a szemét és azt állította, hogy használt. Különben a régi gyógyszerek közt igen előkelő helyet foglalt el a «liquor hepaticus Mustelæ fluviatilis». Most a meny mája ínyenczek keresett falatja. Az ívó menyhal százával gyülekezik és egy gomolyagban pergelődik.

Nálunk 30, igen ritkán 60 cm. hosszúság mellett 1—1·5 kilóig növekedik; de én láttam a Garamból származót, mely 93 cm. volt; az osztrák tavakban és északon 8—15 kilogrammig is előfordúl.

Húsa fehér, kitűnően tiszta, finom ízű s a piacz keresett czikke.

Elterjedése. HECKEL az egész Dunából és «Erdélyből» említi, a lakóhely megjelölése nélkül; PETÉNYI feljegyzi a Dunán kívül a Balatonból, a Vág, Garam, Poprád, Körös, Dráva és Tisza folyókból, a Tiszovnik, Túrócz, Hnyilecz, Mutnyik patakokból; én lejegyeztem a Fertőből és a Balatonból, a Berettyó, Bódva, Borzsa, Dráva, Duna, Körös, Kraszna, Latorcza, Olt, Rába, Sajó, Szamos, Tisza, Zagyva folyókból és a Szernye folyós helyeiről.

A TŐ PONTY.

Cyprinus Carpio, Linné.

II. tábla, 8.

Főjegyei : a felső ajakon két rövidke, a szájzugon két hosszú, párosan álló bajusz; a hát- és alsósörényúszó első sugara befelé fűrészes, erős bognártüske; a test legnagyobb magassága háromszor fordúl meg a hosszaságban; az orr vaskos; oldalról tekintve a homlok- és hátvonal egyenletes ívben emelkedik.

Sugárzata. HS 3/17—22; HO 1/15—16; HA 2/5—9; AS 3/5—6; OP 32—39; FA 4, a kormányúszót beleértve.

A test alakja hosszúkás, oldalt lapított, egészben vaskos; a szilványfedelék táján a test vastagsága kiadja a magasságnak közel felét; a száj csúcsbanyíló, ajka húsos. A hátsörény kezdete talál a hasúszószárny beiktatásával s mind a kettő kissé még a test első felébe esik; a hátsörény tőhosszasága a test egy harmadrészét teszi; a bognártüske fűrésze, alulról számítva az első harmadrészen felül kezdődik; hasonló az alsósörényúszó bognártüskéje is, mely öreg pontyoknál rendesen hegyét veszti. A héj nem terjed a fejre, pénzei nagyok, kerekdedek; szélük hártyás.

Szín szerint a hát kékeszöld, a feketésbe húzó, az oldalak rezessárgák, néha sötétzöldesek; a hasfél fehéres; a pénzek feketés szegélyűek, mi bizonyos koczkás jellemet teremt; a hátsörényúszó szürkéssárgás, az úszószárnyak és a kormányúszók violás lehelletűek, az alsósörényúszó vörösesbe játszik, a szemcsillag aranyos. Ezek a színek azonban nem állandók s víz, táplálkozás, világosság hatása alatt sokszorosan változnak; a folyóban élő ponty sokkal világosabb, az álló, különösen mocsaras vizekben élő sötét színű, különösen oldalai sötéten aranyosak.

Ívik : meleg években már májusban kezdi s juniusban folytatja; hideg években az ívás eltart juliusban is.

Fogása : mint a piacz főhala, minden halászási módnak főtárgya.

Fajtái :

A király vagy tükrös ponty. Ez magán viseli a tőponty minden főjegyét; de héjja nem egész, hanem csupasz helyek vannak rajta, a

hol pedig megvan, ott egyenetlen, sokszor igen nagy pénzekből alakúl; az oldalvonalat képzők rendesen sorakozottak, azon alúl és felül mindenféle fejlődésűek és rendetlenűl állanak. Ez a Bloch-tól leírt «Cyprinus rex Cyprinorum»; Agassiz «Cyprinus Carpio macrolepidotus» néven írta le.

A csupasz ponty. Minden bizonynyal a tükröstől ered akként, hogy vénségére az amúgy is rosszúl legyökerezett pénzek kihullanak s a hal egészen meztelenné válik; ez azután a «Cyprinus carpio nudus, vel alepidotus Ag.»

Ezek a fajták tavakban keletkeznek és átöröklés útján tovább szaporodnak is.

Keverék fajok:

A pontykárász (Cyprinus acuminatus Heckel). Tóságainkban, különösen a Balaton, Fertő és Velencze tavában, ritkábban bár, de megterem az a keverékfaj, mely a tőpontytól és a kárásztól ered s pontykárász akkor, ha inkább a pontynak jegyeit viseli magán. Heckel új fajnak nézte s le is írta; főjegyei a következők: a test magassága $2^1/_2$ egészen $2^3/_4$-szer fordúl meg a hosszaságban; a fej nyujtottabb, hegyesedő; a homlokvonal kissé homorú, a hát a sörényúszóig majdnem egyenes vonalban vagy igen lapos ívben emelkedik.» Ez a keverékfaj bajúszos s főképen ezért inkább pontyjellemű.

A kárászponty (Carpio Kollarii Heckel) épen megfordítva, inkább a kárász jegyeit viseli magán; legelőször a Fertőből kerűlt leírásra s Heckel így jellemezte: «a test lapított, magas; magassága közel $2^1/_2$-szer fordúl meg a hosszúságban; a hátvonal nagyon domború; a bajuszok nagyon rövidek.» Ennél a keverékfajnál a torokfogak is közelebb állanak a kárász torokfogaihoz, s koronájuk nem őrlő, hanem kehelyszerű.

A mi halásznépünk ezeket a keverékfajokat már régi időből ismeri, találóan megnevezi és tudja eredetöket is, t. i. hogy úgy keletkeznek, a mint a hím ponty a kárász ikráját, vagy megfordítva a hím kárász a ponty ikráját termékenyíti meg.

E kitérés után lássuk a tőponty életmódját. A tőponty a lassú folyású, egyáltalában csendes, iszapos fenekű vizet kedveli, hol az iszapot — tótágasba állva — túrja s kikeresi táplálékát, mely rovarokból, csigákból, férgekből, de növényekből, különösen azoknak

ifjú hajtásaiból, gyökérzeteiből, korhadó részeiből áll. Télire seregbe verődik, mély víz fenekén gödröket váj és rakásra összefekszik, mialatt nem táplálkozik; de azért nem fogy meg tetemesen. Ha meleg tavasz köszönt be, májusban ívásra indúl; felkeresi a sekély vizet, különösen ha növevényes, s erre rakja le százezernyi ikráját. A tőponty kemény életű hal, mely elevenen nagy távolságra is könnyen szállítható; a vízre nem érzékeny s ha a viszonyok kedvezők, bámulatos gyorsasággal növekedik. A híres tenyésztő, Dubisch Tamás, Teschen és Saybusch körűl az első nyáron a pontyivadékot $^1/_4$ fontig növeszti meg; de ha egy adott nagyságú tóba hektáronkint 1050 ivadék helyett csak 300—500 darabot ereszt be, az ivadék az első nyáron egy fél kilo súlyt érhet el. Szóval a tőponty kinálva kinálkozik tenyésztésre s áll az, hogy bizonyos körülmények között többet jövedelmez a földnél. A tőpontyot a rómaiak jól ismerték s ők telepítették át Középázsia vizeiből déli Európába, mert, mint gyakorlatias észjárású nép, észrevették jó tulajdonságait.

Magyar földön a tőpontyokban való régi gazdagság immár mesebeszédnek tűnik fel; pedig megvolt az addig, a míg a rétségek fenállottak s ez a hal jól megívhatott, ivadéka a rétben nekierősödve térhetett a nagy vizekbe. Ma a régi gazdagság a rétek eltűnésével meg van törve s a tőponty nagy részben behozatal tárgya. Ám Magyarország éghajlata, földalakulatai és vízrajzi viszonyai olyanok — de a gazdaságiak is! — hogy a pontytenyésztés, már könnyűségénél fogva is kinálva kinálkozik s ha alkalmatos helyeken a gazdaság szerves tartozékává avattatnék, a nemzet vagyonosodására érezhetően befolyhatna. Azért álljanak itt a pontytenyésztés legfőbb kellékei, hogy azok, a kik e gazdasági ágazathoz kedvet éreznek, szándékukra nézve a szükséges előfeltételeket megismerhessék.

1. A tőponty haszonnal ott tenyészthető, a hol a kellő víz megvan s kevés munkával tóvá dagasztható, de akként, hogy a víz esésének színvonala, a tó feneke alá esik. Ez azért szükséges, hogy a tó könnyen lecsapolható legyen, egészen kiszáradhasson, mert ez a tenyésztésnek egyik föltétele.

2. A talajalakulatnak olyannak kell lennie, hogy egy nagy, u. n. hizlaló tó s azonkívül több kisebb tó és egy telelő haltartó alakítható legyen.

3. A tavak háromfélék, u. m. ívótavak, növendéktavak és hizlaló tavak.

Az ivótó kicsiny lehet, egy tized hektár elégséges; szélei sekélyek és benőttek legyenek, mélységére 60 cm. elégséges. Ebbe a tóba, melynek télen át szárazon kell állania, hogy mindaz, a mi a halivadéknak árthatna, kifagyjon, az ívás közeledtével vizet bocsátunk s beléeresztünk egy nagy, egészséges anyapontyot és két kisebb hímet. DUBISCH szerint egy négy kilogrammos anyaponty után 100,000, egy hatos után 200,000-nyi ivadék támad, a mi nagy tógazdaságnak is elégséges.

A növendéktó vagy tavak nagyobbak legyenek — kettőtől öt hektárig; a víz ezekbe is csak tavaszkor bocsáttassék be. Ezekbe a tavakba tétetnek a kibúvás után ötödnapon finom hálókkal kiszedett apró pontyok, hogy kellő táplálékhoz jussanak. Itt az ivadék körülbelől 4 hét múlva néhány centiméternyire növekszik, tápláléka fogyni kezd s ezért innét nagyobb tóba tétetik át, hol nyár végéig tetemesen megnövekszik. A következő nyáron ismét nagyobb tóba jön úgy, hogy hektáronkint 520 ivadék essék, hol őszig egy vagy másfél fontig megnő s kihalászva télen át a telelő haltartóba kerűl.

A harmadik tavaszszal a pontyivadék a hizlalótóba kerűl, mely valamennyi közt a legnagyobb s a melybe hektáronkint 200 ponty bocsáttatik; itt őszig 1 kilo vagy valamivel több súlyt ér el s kitünő piaczi hallá lesz, mely kihalászható.

Természetes, hogy ez a beosztás megbírja a módosítást, a mely a helyi viszonyoktól függ.

A fődolog az, hogy mindazok a tavak, a melyekbe halat bocsátani akarunk, télen át szárazon maradjanak s ha egyszer már halat neveltek, szántás alá kerűljenek, valamely gazdasági növénynyel bevettessenek, ez learattassék s ekkor kerűljön a tórész ismét víz, illetőleg haltenyésztés alá.

Ennek az eljárásnak súlypontja abban van, hogy a kifagyás kiöli a halivadék ellenségeit s megnöveszti táplálékát, azonfelül lehetővé teszi a váltógazdaság egy nemét, a mennyiben egyazon helyen felváltva a ponty és valamely takarmány haszonnal tenyészhető, mert egymást elősegíti. Ezek a pontytenyésztés legfőbb vonásai; a részletezés nem e könyvnek tárgya.

A tőponty kedvező körülmények között egy méteren felül nő meg s 30 kilogramm súlyt érhet el.

Húsa a legjobbak közé tartozik.

Elterjedése. HECKEL magyar földről Budapestről — az Ördögárokból — s a Tiszából említi; PETÉNYI a Duna, Vág, Körös, Száva, Dráva, Ipoly, Bodrog, Sajó folyókból és a Rákos patakból ismerte; én még a Berettyó, a Borzsa, Kraszna, Latorcza, Olt, Rába, Szamos folyókból, a Balaton és Fertő tavából és a Szernye folyós részeiből jegyeztem fel.

A MAGYAR PONTY.

Cyprinus hungaricus, HECKEL.

Főjegyei: inkább hengeres, nyújtott alak; a fej csúcsos; a test magassága három és egy félszer, néha négyszer fordúl meg a hosszúságban.

Sugárzata: HS. 4/17—20, AS 3/5 stb.

OP. 36—39. FA. $4^1/_2$—5, a kormányúszót beleértve.

Kor és nagyság szerint mindig nyujtott alakjával s ehhez képest csekély testmagasságával tünik ki; különösen egész hátvonala az, mely e halnak megadja faji bélyegét. A míg t. i. a tő-ponty hátvonala, oldalról tekintve egyenletes domború ívben halad az orrtól a fark tövéig, addig a magyar pontynál az ív csak a hát elejére terjed, kevésbbé domború, a hátvonal majdnem egyenesen halad a hátsörényúszó alatt a fark tövéig.

Szeme a tőpontyénál nagyobb, arány szerint átmérője a fej hoszszának egy ötödét teszi ki.

A termetesebb, kövér magyar ponty majdnem egészen hengeres s ilyenkor a hát kezdete párnásan dagad a fej fölé.

Szín szerint háta szürkés vagy barnás zöld; a hátsörény- és kormányúszó szürke; a többi úszó sárgás, szürkén szegélyezve; a szemcsillag violaszínű, a szembogár körül keskeny aranyos karikával.

Ívik: mint fajrokona.

Fogása: mint fajrokonáé.

Ez a Fertő német halászságának tavi pontya, «Seekarpfen», a Balaton «pozsárja», a Dráva-fok «Tisza-pontya», mely életmód szerint nem különbözik a tő-pontytól s a magyar halászság túlnyomó részé-

nél nem is mint külön faj, hanem mint fajta ismeretes; magam is azt tartom róla.

A Fertőben a 10—15 kilo súlyt éri el.

Húsa kevésbbé becsült, mert rendesen túlságosan kövér és tóizű.

Elterjedés. HECKEL a Fertőből, Balatonból, Tiszából és Dunából hozza fel; PETÉNYI még a Velenczei tóból említi s lejegyezte, hogy az, a melyet az ercsii halász, HORVÁTH, Komáromon alúl fogott, 25 kilogrammot nyomott.

A SZÉLES KÁRÁSZ.

Carassius vulgaris, NILSSON.

III tábla, 9.

Főjegyei: a száj bajusztalan; a fej hossza megüti a testmagasság felét; a homlokvonal egyenes vagy kissé behajló; a hát eleje a hátúszósörényig igen meredek ívben emelkedik; lapos, tenyérszerűen széles hal.

Sugárzata: H. S. 3/15—21. HO 1/12—13. HA 2/7—8. AS 3/5—7. OP. 31—36. F. A. $3^1/_2$, a kormányúszóval együtt.

A fej hossza $3^1/_2$-szer, néha még annyiszor sem fordúl meg a test hosszában; a test magassága néha épen csak kétszer, legtöbbször háromszor fordúl meg a hosszúságban, ezért a hal igen lapos és széles kinézésű; a száj homlok felé nyiló, egészben kicsiny; a héj teljes, nem terjed a fejre, pénzei nagyok s nagyon egymásra borúlók, úgy, hogy szabadon álló részük félholdalakú; a hátsörényúszó és az alsó is fogacsos bognártüskével kezdődik; az utóbbinak körülbelől közepére esik a hátsörényúszónak vége. A kormányúszó félholdasan kivágva, egyenlően kétszárnyú. Az oldalvonal majdnem egészen egyenes.

Szín szerint a fej olajzöld, pofái rezessárgák, a szem csillaga ezüstös, aranyos szegélylyel; néha vörösrezes; a hát sötét zöldesbarna, az oldalak sárgarezesek, hasa fehéres, vöröses lehelettel; a hónaljhasúszószárny és az alsósörényúszó vöröses; a többi sárgásszürkén szegve.

Ívik: májusban, juniusban; néha julius elejéig is.

Fogása: A rekesztő s különösen a varsás halászat fő hala.

A széles kárász a tartózkodáshoz képest különösen szín, de alak

szerint is szembetünően változik. Nagy, erősen benőtt mocsarak vészeiben kurta, széles s színezete sötéten füstös, csak az oldalak alsó részén rezesen áttetsző; tisztább, különösen folyó vizekben, holtágakban, torkolatokban az oldalak néha ezüstössé derülnek s az alak kevésbbé tenyeres; de bajusztalansága és a sörényúszókban található bognártüske könnyen felismerhetővé teszik.

A széles kárász leginkább mocsárhal, mely még a más halra már holt vízben is jól találja magát s az év nagy részét a víz fenekén iszaptúrással tölti, csak tavaszszal és nyáron át közelít a víz színéhez is, hogy seregesen vejszékbe, varsákba kerüljön. Élete igen kemény s a szárazra dobva, órákon át is elél; kemény telekben, a midőn a tavak teljesen befagynak s eleven víz hiánya miatt minden hal pusztúl, a kárász még jól érzi magát. Ívása sokáig tart s a szélvizekben nagy csapkolódással történik.

Ritkán éri el az egy kilo súlyt: a félkilós nem épen ritka.

Húsa szegény ember tápláléka, noha mások is megbecsülhetnék, mert különösen szabad tűz parázsán nyárson sütve, tiszta ízű, jó eledel; a régi magyar konyhában szerhal volt.

Elterjedés. Heckel a Fertőből, Balatonból, a budapesti Ördögárokból és «Erdélyből» hozzá fel; Petényi a Vág mellett előfordúló álló vizekből, a Velenczei tóból s a Dunamenti tóságokból említi; én a Berettyó, Bódva, Borzsa, Dráva, Ipoly, Kraszna, Latorcza, Olt, Rába, Sajó, Szamos, Tisza, Zagyva folyók mentéről, a Mosztonga mocsárból, a Szernye és Ecsedi láp mocsaraiból, vészeiből és lápkutaiból ismerem s egyáltalában az előhegységen kezdve lefelé bajosan képzelhető némileg állandó természetű mocsaras víz, a melybe a kárász be ne jutna, mint tudjuk, leginkább a barangoló madarak útján.

A KÖVI KÁRÁSZ.

Carassius Gibelio, Nilsson.

Főjegyei: bajusztalan; a fej hossza állandóan több a testmagasság felénél; a hát eleje lapos ívben emelkedő.

Sugárzata: H. S. 3/14—16; H. O. 1/12; AS. 1/56. stb. F. A. $3^1/_2$—$3^2/_3$.

Alakja az előbbi fajéhoz képest nyújtottabb; a hát íve kevésbbé

boltozatos; a test aránylag kevésbbé lapos és vastagabb is; de azért a hal mégis széles-lapos benyomást tesz, A hal magassága kétszer fordúl meg a hosszúságban. A száj határozottan homlokfelé nyiló; a fark kormányúszója kevésbbé mélyen kivágva, mint a széles kárászé.

Szín szerint a hát feketés zöld, kékes lehelettel; a has barnás sárga, aranyos ragyogású; az úszószárnyak tövükön vörösesbarnák, a többi úszó füstös fekete; a szemcsillag zöldes fekete.

Ívik: mint fajrokona.

Fogása: mint a fajrokonáé.

Életmódja hasonló a tőpontyéhoz. Benecke a német halak legújabb összeállításában ezt a fajt csak változatnak veszi s én, megvallom, ezt helyesnek tartom, mert bizonyos, hogy a széles és kövi kárász között, mindenre nézve átmenetek vannak s azok egy és ugyanazon helyről is kimutathatók. A halásznép sem különbözteti meg.

Elterjedés. Heckel a budapesti Ördögárokból, a Fertőből, a Zalából és Brassó vidékéről említi; Petényi az alsó-magyarországi állóvizek legközönségesebb halának mondja s felhozza a Duna, Tisza, Maros, Szamos, Dráva, Száva, Mura, Vág, Rába mentéről; a Rákos mellől a Gyógyrét és Merzse mocsarakból, a Podmaniczky-ak Rákos-Kereszturon fekvő halastavából. Heckel említett helyei kiváló figyelmet érdemelnek, mert folyó vizek is, s biztos tény, hogy a folyóvizekben élő fajok az állóvizekben élőkhöz képest mindig nyújtottabb alakúak, a mi az úszással járó erőkifejtés módosító eredménye.

Jegyzet. Siebold is csak a széles kárász fajváltozatának nézi és én osztozom felfogásában.

*A FATTYÚ KÁRÁSZ.

Carassius Moles, Agassiz.

Főjegyei: A fej hossza a testmagasság felével majdnem egyenlő; a homlok domború; a hátvonal a nyakszirttől a hátsörényúszóig lapos ívben emelkedik.

Sugárzata: H. S. 3/15—17; HO. 1/12; AS. 3/5—6.

OP. 31—33. F. A. $3^1/_2$—4.

E fajjal szemben teljesen helyes Siebold fölfogása, hogy az a többivel, mint: oblongus, humilis stb. semmi egyéb, mint a közönsé-

ges széles kárásznak változata. Itt csak azért foglal helyet, mert Jeitteles Magyarország felső részeiből felsorolta.

A NYÁLKAS CZOMPÓ.

Tinca vulgaris, Cuvier.

III tábla, 10.

Főjegyei: a szájzugban kicsinyke bajusz; a héj pénzei igen aprók; valamennyi úszója húsos, kerekszabású; a hátsörény csak 8—9 sugárral.

Sugárzata: HS 4/8—9; H. O. 1/15—17; HA. 2/8—9; AS. 4/6—7.

OP. 100-nál is több; FA $3^1/_4$—4-ig, a kormányúszóval együtt.

A test zömökebb, nem nagyon lapított; a kis száj kissé torokfelé nyiló, a fark aránylag szélesedő. A hátsörényúszó közelebb áll a fark végéhez, mint az orrhoz, vége előtte áll az alsósörényúszó kezdetének; első sugara igen rövid, mintegy a másodiknak tövét erősíti. A héj pénzei aprók. hosszúkások és igen vékonyak, majdnem hártyaszerűek; a fejre nem terjedve, átmennek a kormányúszó tövére. Az egész test vastagon nyálkás.

Szín szerint a tartózkodáshoz képest igen változó; álló, mocsaras vizekben az egész hal zöldesen fekete, alig hogy a hasa kissé világosodó; elevenebb vizekben az oldalak sárgarezesen áttetszők; folyókban az oldalak színjátéka gyönyörű, a gyöngyházkagylóéra emlékeztető, legtüzesebb az arany és zöldes ragyogású; ez szolgált okúl arra, hogy Cuvier és Agassiz ezt a változatot külön fajnak nézték s az előbbi T. aurata, az utóbbi T. chrysitis var. aurata név alatt írta le.

Ívik: májustól néha augusztusig is.

Fogása: tóságokban a kárászszal együtt a varsahalászat tárgya; folyókban a hálók véletlen járuléka. A nyálkás czompó leginkább tavakban és mocsarakban terem; szereti a csendes, iszapos fenekű vizet, a hol, az iszapot túrva, rovarokkal és korhadó növényrészekkel él; a vizek fenekét csak ívás idején hagyogatja el; télen át az iszapban megfekszik s téli nyugovót tart.

Nálunk egy kilóig növekedik; azon felül ritkán.

Húsa kövér, igen porhanyós és sok kedvelőre talál.

Elterjedés. A havasi vizek kivételével rendesen minden álló vízben együtt tart a kárászszal. Régi időben mint gyógyszer szerepelt; Tatán és más helyeken «haldoktor» s a halászok közhite szerint, a szigonynyal megsebesített halakat úgy gyógyítja, hogy hozzájuk törleszkedve, a sebeiket nyálkájával bekeni. Heckel Csáktornyáról, a Balatonból és «Erdélyből» említi, Petényi a Duna, Vág, Tisza, Garam, Turócz melléke álló vizeiből említi mint olyat, a mely a folyókba csak betéved; én a Balaton, Fertő tavából, a Velenczei tóból, a Mosztonga, Szernye és Ecsedi láp, a Hódos és Szarvastó mocsárvizekből és a Berettyó, Borzsa, Körös, Latorcza, Olt, Rába, Sajó, Szamos és Zagyva mocsaras mellékéről, ragyogó változatát a Dunából (Apatin) ismerem.

A RÓZSÁS MÁRNA.

Barbus fluviatilis, Agassiz.

Főjegyei: négy hosszú bajusz; kettő elől a felső ajakon, kettő, s ennél hosszabb, a szájzugon; a hátsörényúszó első tüskéje fogacsos bognártüske, az alsósörényúszó anélkül való; a száj torok felé nyiló; a felső ajak különösen húsos, az alsót meghaladja.

Sugárzat: HS 3/8—9; HO 1/15; HA 2/8; AS 3/5.

OP 55—60; FA 4-nél kevéssel több, a kormányúszóval együtt. A test nyulánk, hengeresre hajló; magassága 5—5½-szer fordul meg a hosszaságában; a fej, különösen orra része nyujtott, túrásra alkalmas, majdnem kurta-ormányszerű; a szem kicsiny (Heckel találóan jegyzi meg, hogy e halnak a sertéssel való összehasonlítása igen jó); a hátsörényúszó a test hossza közepében kezdődik, terjedelménél magasabb, erős csontsugara fűrészes; az alsósörényúszó szintén magas, csontsugara ellenben sima; a kormányúszó mélyen kivágott, alsó félszárnya a felsőnél terjedelmesebb. A héj nem terjed a fejre; pénzei aprók és helyen-közön kissé egyenetlenek, szélességüknél kissé hoszszabbak, kiálló végük legtöbbször kissé csúcsosodók.

Szín szerint a háta olajzöld, az oldalak felé e szín enyészik, s a has felé egészen kivilágosodik, a torok és a has fehér; a hátsörényúszó kékes, úgy a kormányúszó is; a többi úszó vöröses. Néha a szín, kivált az oldalakban, barnássárgába játszik.

Ívik : néha már február végén ; rendes ideje május és junius.

Fogása : Mint a víz fenekét szerető hal, leginkább mély járású hálóba kerül; a fenékhorogra gyakran ráakad; a halászság a jó hal közé sorolja.

A rózsás márna kiválóan folyóbeli hal s tavakban csak betévedett vendég, szereti a sebesebb folyású, mély vizet, hol a fenékről szedegeti táplálékát, mely rovarokból, halivadékból és különösen bomlásnak indult szerves anyagokból áll, ezért oly pontokon, a hol a folyóba, patakba szennyvizek ömlenek, rendesen található; némelyek szerint télen át partlyukakban nyugovót tart. Sebes mozgású, ügyes hal, melynek horgászata nagy körültekintést követel, a mennyiben a csalit a fenékről szedi s a horgot csak ritkán falja be.

Nálunk a Dunában 4—5 kilóig növekedik ; PETÉNYI 7 kilón felül valókat is említ.

Húsa, kivált a folyó tisztább helyeiről való-é rózsaszínes és jóizű; a piaczon a keresettebb halak közé tartozik.

Elterjedés. HECKEL Szebenből, Brassóból a Zalából említi; PETÉNYI a Dunából, a Vágból, a Tiszából, a Garam, Poprád, Mura, Beszterce és felső Sajó folyásából jegyezte fel; én a Balatonból (Nemz. Muzeum), a Berettyó, Bódva, Borzsa, Dráva, Ipoly, Körös, Küküllő, Latorcza, Olt, Rába, alsó Sajó, Szamos és Zagyva folyókból s a Szernye folyós helyeiről ismerem.

A PETÉNYI MÁRNA.

Barbus Petényi, HECKEL.

III tábla 11,

Főjegyei : négy bajusz; a hátsörényúszóban nincsen fogacsos bognártüske; a fej töve és ehhez képest a hát eleje szélesedő; a test nyulánk : az alsósörényúszó és a kormányúszó magas, illetőleg hosszú.

Sugárzata : HS 3/8: HO 1/16, AS 3/5 stb. OP 50—52, FA majdnem 4, a kormányúszó nélkül.

A rózsás márnától a tompább orr, kevésbbé húsos ajkak, szélesedő fej és a fogacsos bognártüske hijával különbözik, azonkívül állandóan kisebb hal, mely 20 cmnél nem igen nő hosszabbra. A test a hát-

sörényúszó kezdeténél a legmagasabb s ez a magasság $5^1/_3$—$5^1/_2$-szer fordul meg a test hosszában; a száj, mint a rózsás márnánál, kissé torok felé nyiló; az ajkak kevésbbé húsosak, a bajuszok közül a szájzugon álló eléri a szem hátulsó szélét, a felső ajaké az orrnyilást. A hátsörényúszó a test felehosszában kezdődik, s ez a kezdete a hasúszószárnyak *elé* esik; terjedelménél csak kevéssel hosszabb; az alsósörényúszó sokkal magasabb mint a milyen széles s leghosszabb sugarai túljárnak a hátúszósörény magasságán.

Szín szerint a hátfél sötét olajbarna, az oldalak barnássárgások, ezüstös fénybe játszók, a has felé sárgások, kissé fémfényűek; a hát és az oldalaknak felső fele barnán, néha foltosan összefolyva pontozva-pettyegetett, mely rajz a has felé csökken; a torok és a has eleje fehéres. A szemcsillag belső szélén keskeny aranyos karikával, egyébként aranyos és különösen felső felén sűrű feketés és barnás pontokkal sötétítve.

Ívik: május, junius hónapokban.

Fogása: horog és különösen a farszákos hajtóhalászat.

A Petényi-márna a magyar halak ismeretére nézve sok tekintetben érdekes. PETÉNYI, a faj felfedezője, jegyzeteiben körülbelől ezeket mondja: «Ezt az eddig ismeretlen márnafajt először 1837-ben a Poprádban fedeztem fel s el is küldöttem HECKEL barátomnak a többi Poprádhalakkal, ki azonban annak összehasonlítására akkor rá nem ért. Másodszor ráakadtam 1844-ben erdélyi utamon a Csernában. Harmadszor, 1847-ben ismét a Poprádból hoztam; 1849 február 10-kén fogtam legtöbbet a Turopolyai malomárokban. HECKEL szerint a Marosban, a Szamosban — Kolozsvár táján —, Szeben és Brassó vidékén is előfordul.» HECKEL, PETÉNYI-féle példányokra alapította a fajt, mely, PETÉNYI szerint, 1847-ben kéziratban már megvolt. 1853-ban BIELZ E. A. értekezett az erdélyi vizek halairól a nagyszebeni társulatban s e halat «Pseudobarbus Leonhardi» név alatt írta le s — rosszúl — le is rajzolta; HECKEL azután főművében — 1858-ban — visszaállította a fajt 1847-ből eredő kézirata értelmében s érvényre is juttatta, mert a hal nem pseudo, hanem igazi márna.

A Petényi-márna szereti a sebes vizet s alapjában pataki hal; leginkább a pisztránggal egy vizet tart; különösen szereti a kisebb zuhogókat, a midőn a víz a köveken s egyéb akadályokon átbukik;

igen kedveli a malmokat, hol mindig a kerekek csapó vizében tartózkodik; igen fürge, ügyes úszó, mely mohósággal kap a horog után. A legnagyobb példányok, tapasztalásom szerint nem érik el a 20 cmt.

Húsa igen jó, különösen az erdélyi részekben kedvelt eledel. Semmi kétség, hogy a Petényi-márna a régi erdélyi eredetű szakácskönyvek semlyénk hala s alkalmasint ez csábította reá a magyar halak nem egy kutatóját arra, hogy a névrokonságon indúlva, a «Salmling»-et keresse, mely azonban nem márna, hanem lazacz-féle hal, mely magyar vízben szabadon nem terem.

Elterjedése. HECKEL a Maros, Szamos, Olt, Cserna, Szeben és a Karasból említi; PETÉNYI a Poprádból, a Szlatinából és Turopolyáról a Tiszovnikból; én a Szinvából, a Küküllőből, Füléről s a Bihar vizeiből, kivált Feketetó és Csucsa környékéről ismerem.

A FENÉKJÁRÓ KÜLLŐ.

Gobio fluviatilis, CUVIER.

Főjegyei: a szájzugon egy-egy bajusz; az alak hengeres, kerékszeg forma; a fej vaskos, ívesen domború; a szemek oldalt pillantók; a pénzek nagyok; a test első fele és a kormányúszó barnán pettyegetve, rendesen az oldalvonalon végig egy szalagos sötét foltsor.

Sugárzata: HS 3/7—8, HO 1/14—15; HA 2/6—8, AS 3/6.

OP 40—45; FA 4-nél valamivel több, a kormányúszó nélkül. A test a hátsörényúszó előtt a legmagasabb s körülbelől $4^1/_2$-szer fordúl meg a hosszaságban; a szem a homlokhoz közel, tehát magasan áll; de oldalt pillantó; a száj inkább kissé torok felé nyiló, résünt hasított, ajaka nem nagyon húsos; a bajusz a szem alá ér. A hátsörényúszó a hasúszószárny töve előtt kezdődik, szélességénél magasabb, hátrafelé meredek-résüntös vágású; az alsósörényúszó a hátéhoz képest hátratolva, nem oly meredek vágású; a héj teljes, a fejre nem terjed, pénzei aránylag nagyok, szabad szélük kerek metszetű.

Szín szerint a hát feketésszürke, sötéten foltos-pettyes; az oldalvonalon a foltok — rendszerint hét — szalagszerűen sorakoznak; ilyen foltok vannak a fark hátfelén is; a hátsörényúszón és a kormányúszón vöröses vagy sárgás alapon feketésbarna foltosság mutatkozik;

a szemcsillag aranyos; némelykor az oldalvonal, kivált a farkrész felé rezessárga szalagot ragyogtat.

Ívik : májusban és juniusban.

Fogása : rendesen a farszákos halászat járuléka; értékét a szegedi halászságnál dívó neve mondja meg: e név «nemhal».

A fenékjáró küllő, mint már neve is mondja, szereti a víz fenekét, ezért a székelység «sármászó szaká»-nak is nevezi s e név igen jellemző, mert az életmódot festve, festi az alakot is; a fenékjáró küllő ugyanis az iszapon fekve, úgy néz ki mint valami léczszög s a hasonlatosság onnan ered, hogy hónaljúszószárnyai a testtől elállanak, így hasonlítanak a léczszög két otdalt lecsapott fejéhez, akár a szigony «szakához», új divat szerint «visszhorgához». A víz fenekéről szedi táplálékát, mely apró rovarokból, rákfélékből, halivadékból, de rothadó hullákból is áll. Ez az utóbbi tulajdonsága szerzett neki helyet a kereszténység historiájában is, a mennyiben MARSILIUS, a Duna első tudományos leírója azt regéli, hogy Bécs ostroma idejében a fenékjáró küllők a törökhúst annyira megkedvelték, hogy nagy kedvvel mindenek előtt ezt fogyasztották; különben e hal szereti a tiszta vizű, kavicsos fenekű patakokat; de azért mindenféle vízhez hozzászokik, még a meleg forrásokéhoz is.

Legnagyobbja 10—14 cm. Húsa silány, szálkás.

Elterjedése. HECKEL a Fertőből, a budapesti Ördögárokból, a Tapolczából (Zala?), Mehádiáról és Nagy-Szebenből hozza fel; PETÉNYI felső Nógrád, Hont, Zólyom, Szepes megyék vizeiből, a Tarczából, a Rákospatakból, Csáktornyáról és Kolozsvárról; a csáktornyaiakról megjegyzi, hogy minden rajz nélkül valók; én találtam: a Balatonban, a Dunában, Tiszában, Szamosban, a Vargyasban s a székelyföld sok hegyi vízében.

A FELPILLANTÓ KÜLLŐ.

Gobio uranoscopus, AGASSIZ.

III tábla, 12.

Főjegyei: a szájzugokon egy-egy hosszabb bajusz; a szemek, a homlokrészre feltolva, fölfelé is pillanthatnak; a hátsörényúszó és a kormányúszó rajz nélkül valók; kicsinyke, nyúlánk alak.

Sugárzata: HS 2/7, AS 2/5 stb. — OP 40—42, FA $4^1/_3$—$4^1/_4$, a kormányúszóval együtt.

A test nyúlánk alacsony, hengeres; a fej az előbbi fajéhoz képest nyújtottabb; a szemek nagyon közelednek egymáshoz s határozottan fölfelé is pillantók; a homlokközcsak körülbelől szemátmérőnyi, a bajusz sugár s oly hosszú, hogy hátrahajtva a szilványrést éri. A hátsörényúszó kissé a test első felére esik s a hasúszószárnyakkal egy vonalban kezdődik.

Szín szerint legtöbbször tarka, kivévén az úszósörényeket és szárnyakat; az oldalvonalnak megfelelően egy ezüstös szalag vonúl; fölötte és alatta, úgy a hátan is sok barnás folt és pont; néha a hátsörényúszó felemagasságában egy pontsor látható.

Ívik: májusban és juniusban.

Fogása: egészen véletlen. A mióta a szobákban a haltartók divatoznak, a halkereskedők más apróság között sokszor tartják e kis halat is.

A felpillantó küllő igen kedves, eleven halacska, mely kevésbbé fenékre lapuló, mint fajrokona, a fenékjáró küllő, de fogságban is a fenék táján, a kavicsokhoz alkalmazkodva úszkál; apró vízi állatokkal él.

Elterjedése. Sem HECKEL, sem PETÉNYI nem említi magyar vizekből; én a Dunából, a Rákospatakból és az Ördögárokból ismerem, honnan eredetileg KRIESCH ismertette.

A SZIVÁRVÁNYOS ÖKLE.

Rhodeus amarus, AGASSIZ.

IV tábla, 13.

Főjegyei: kis hal; lapított test; az oldalvonalnak csak a kezdete van meg s a szilványfedeléktől számítva legfeljebb 5—6 pénzre terjed.

Sugárzata: HS 3/9—10; HO 1/10; HA 2/6; AS 3/9.

OP 34—38; FA $4^1/_2$—5, kormányúszó nélkül.

Ez a kis hal beválik átmeneti alaknak, egyfelől a ponty és kárász, másfelől a tulajdonképeni keszegek között. A test magassága körülbelül csak háromszor fordúl meg a hosszúságban; a fej arányos, olyan hosszú a milyen magas; a szem aránylag nagy; szája kicsiny,

csak kis mértékben homlok felé nyiló, zuga csak az orrnyilás tájával talál; orrarésze elkerekített, a homlokvonal kissé homorú, mig a hát, a sörényúszóig értve, ívesen domborodik; a fark aránylag karcsú. A hátsörényúszó a hossza közepében kezdődik; az alsósörényúszó kezdete az előbbinek majdnem közepével vág egybe. Az úszószárnyak aránylag kicsinyek s egyenlő nagyságúak; a farkúszó kivágott, mindkét szárnyfele egyforma. A héj teljes, a fejre nem terjed, pénzei aránylag nagyok, hosszaságuknál szélesebbek, épszélűek s csak kevéssé egymásra borúlók.

Szín szerint a szivárványos ökle a legszebb halak közé tartozik s különösen a hím az, a mely ívás idején valóban mintha a szivárvány színeit ragyogtatná magán.

A hím ilyenkor a következő színezetet viseli; háta, oldalainak felső része és szilványfedelékei pompásan violaszínűek, a farkrészen hosszában s középen futva egy smaragdzöld csík, a hastája ezüstös, rózsaszín lehelettel, a mellrész karmin lehelletű; a szilványfedelék széléhez egy ezüstös pászta alkalmazkodik; a hátsörényúszó barna, több sorba rendezkedő, feketés foltokkal, az alsósörényúszó finoman kárminpiros, a többi úszó átlátszó. Ezek a színek — a kármin kivételével — mind fémragyogásúak, a hal minden fordúlatánál másképen játszók; a szemcsillag felül piros.

Ebben az időben az ikráshal sokkal egyszerűbb; háta zöldesbarna, oldalai, hasa és melle ezüstös, a farkcsík aczélkék, feketésbe is átmenő, az úszók színtelenek, csak a hátsörényúszó feketésen szegett; a szemcsillag halványsárga, felül narancsszínű folttal.

Az ívás idején kívül a hal hátfelől zöldesbarna, különben ezüstös.

Ívik : április, május hónapokban.

Fogása : csak haltartók díszéül sűrű szákokkal merítik.

A szivárványos ökle szereti a folyó, kavicsos fenekű vizet; de ott van a lézengő vizekben, sőt azokban az állókban is, a melyek évszak szerint nagyobb mértékben felújulnak; nem érzékeny a vízre s a haltartókra nézve a legháládatosabbak közé tartozik. Állandó kicsinysége és keserű íze különben oly tulajdonságok, a melyek minden üldözéstől megmentik.

Egyike legkisebb halainknak, mely hat legfeljebb hét cm. nagyságot ér el.

Elterjedése. HECKEL Kolozsvár, N.-Szeben és Brassó környékéről kapta; PETÉNYI a Rákospatakban, a tiszaföldvári halastóban s a Duna holt ágaiban kapta. Én a Balatonból, a Duna, Rába, Szamos folyókból s a Hódos és Szarvastó mezőzáhi vizéből ismerem.

A DÉVÉR KESZEG.

Abramis Brama, LINNÉ.

Főjegyei: a test magassága a hosszúság egy harmadrészéig terjedő; a száj kissé torokfelé nyiló, zuga az orrnyilás tájáig ér; az alsósörényúszó terjedelmes s a hátsörényúszó vége előtt kezdődik.

Sugárzata: H. S. 3/9, HO. 1/15, HA 2/8, AS. 3/23—26. OP. 50—55. F. A. $5^2/_3$—6, a kormányúszóval együtt.

Keszeg néven a magyar halászság mindég a széles, lapos, ezüstös pénzű halat érti s a sorban a dévér keszeg mindig első helyen vezérkedik; méltán, mert valóban a keszeg jellem legtörzsökösebb alakja.

A test lapos, magas; vastagsága $3^1/_2$-szer mérhető le magasságán; a száj, alulról tekintve, patkóalakban hasított s a tompa orrész kissé túljár rajta; a homlokvonal kissé íves s a nyakszirtig ér, hol a hátvonal mintegy új kikezdéssel lapos ívben emelkedik a hátsörényúszó kezdetéig, honnan menedékesen ereszkedik a fark felé. A hátsörényúszó a test felehosszán túl — a fark felé értve — kezdődik s hátrafelé meredeken lemetszett, utolsó sugara az első csontsugárnak csak $^1/_4$-dét teszi ki; az alsósörényúszó terjedelmes, kissé ívesen kivágott; a test hosszának közepe előtt — a fej felé értve — beiktatott hasúszószárnyak lefektetve csak megközelítik a hugygyót, a hónaljúszószárnyak lefektetve ugyanígy közelítenek az előbbiek tövéhez; a kormányúszó alsó félszárnya a felsőnél hosszabb.

A héj lágy, de jól megfészkelt pénzekből való; a pénzek szabad széle körös vágású; a hát gerincze meztelen választékot alkot s ott a pénzek kétoldalt kisebbek, mint a minők az oldalbeliek.

Szín szerint a dévér keszeg hátfele feketés, oldalai sárgásfehérek, ezüstösbe húzók, a pénzek sok apró fekete ponttal; torka vöröses, hasa fehér; valamennyi úszó kékesfekete — palaszínű — szemcsillaga aranysárga, feketén pontozott.

Ívik: május, junius hónapokban, néha juliusba is áthúzva; megjegyzendő, hogy ívás idején az ikrások bőrének vérerei nagyon megduzzadnak, a színt vörösesre változtatják, helyenkint az egész felület vérző kinézésű. Az ívás nagy pocskolással jár.

Fogása: mint keresett piaczi hal leginkább az öregháló és a gyalom prédája; de a fenékhorogra is kerül.

A dévérkeszeg lassúbb folyású vizekben, tavakban és mocsarakban is él, szereti az agyagos és iszapos, hináros feneket; rendesen seregesen jár s nyáron át különösen a hináros feneket túrja, hogy táplálékát, mely növényekből és apróbb vízi állatokból áll, beszerezze; túrásával nagy helyen vizet zavar s evvel magára hozza a halászt; különben ravasz, óvatos hal, mely oldalra lapúlva könnyen menekül a háló köves ina alól s ezért fogása leginkább zavaros vízben és éjnek idején fizet s annál is inkább, mert e hal járása sereges.

Nálunk eléri a 4—5 kilogramm súlyt s az ilyen nagyságú dévér keszeg gyönyörűen úszik, különösen lassú kanyarodásai szépek.

Húsa fehér s bár szálkás, mégis jóízű; inyencznek nem való; de középsorsú embereknek keresett eledele.

Elterjedés. HECKEL a Dunából, a Tiszából a Balaton és Fertő tavakból említi; PETÉNYI még a Velenczei tavat is feljegyzi; én a Berettyó, Bódva, Dráva, Kraszna, Latorcza, Maros, Olt, Rába, Sajó, Szamos, Zagyva folyókból, a Szernye folyós helyeiről jegyeztem fel.

*A SILÁNY KESZEG.

Abramis Vetula, HECKEL.

Főjegyei: testalakja nyújtott; feje aránylag nagy; az úszószárnyak és a kormányúszó meg vannak nyúlva s hegyesedők.

Sugárzata: mint az előbbié; OP. 55—60. F. A. 5, a kormányúszóval.

HECKEL szerint ez a faj a dévérkeszegtől csak a kisebb testmagasság — a hosszúságnak $^1/_4$-de — a hosszabb és magasabb fej, a nagyobb szem és a fejlettebb úszószerkezet által különbözik, minden egyebekben ellenben a mondott fajjal talál. E fajt HECKEL csupán a Fertőből kapta, hol szerinte csak ritkán fordúl elő s a halászok nem különböztetik meg; hozzá csak 20—25 cm. nagyságot érne el.

E könyv, irányánál fogva, nincsen hivatva arra, hogy a kétes fajokat érdemlegesen birálja és esetleg megdöntse s így beérem annak kijelentésével, hogy részemről — az én érzékem szerint — a magyar vizekből csak négy keszegfajt birok igazi fajnak venni s ezek a dévér-, az Éva-, lapos és a bagolykeszeg; a többiek azokon a határokon belől mozognak, a melyeket egy adott faj egyes példányainál nemcsak el kell fogadnunk, hanem az élő természet jelenségei alapján el is kell ismernünk. Ha a silány keszeg itt helyet foglal, úgy inkább az irodalomtörténeti szempont birt reá, hogy a sorozatba beiktassam. Megjegyezem, hogy Siebold is csak elkorcsosodott dévérkeszeget lát benne.

Kivételbe tartozik a Leuckart-keszeg, melyet Siebold egy külön nem — Abramidopsis — felállítására használt.

AZ ÉVA KESZEG.

Abramis vimba, Linné.

IV tábla, 14.

Főjegyei: a húsos orr a száj fölött messze kiálló, a száj ennélfogva teljesen torokfelé nyiló, kicsiny, lapos-íves vágású; élő állapotban az orrész kissé piszésen áll és szilvakékes — innen Duna mentén igen találóan «szilvaorrú keszeg» — az alsósörényúszó a hátsörényúszó mögött kezdődik, az utóbbi mögött fekvő s a farkon végig vonúló pénzek ormót alkotnak.

Sugárzata: H. S. 3/8; HO 1/15; HA. 2/9—10. AS. 2—3/17—22. OP. 55—60; F. A. $4^1/_2$, néha 5-nél valamivel több, a kormánynyal együtt.

Határozott jegyű faj, melyet kiálló, kúpos orra, a torok felé, paduczszerűen nyiló szája már magában is eléggé jellemez.

A test vetélőszerű alakú, egészben nyújtott, de keszeg-lapos, legnagyobb magassága a hátsörényúszó kezdetére esik és körülbelül négyszer fordúl meg a test hosszúságában. A hátsörényúszó majdnem épen a test felehosszában kezdődik, kissé hátrább mint a hasúszószárny, s kétszer olyan magas a milyen széles, hátrafelé meglehetősen lecsapott vágású; a lehajtott hasúszószárny eléri a hugygyót; a hónaljúszószárny azonban nem éri el az előbbi szárny tövét. A héj pénzei

a hát felé csak kevéssé kisebbednek, a hát előfelén osztást hagynak.

Szín szerint a hátfél barnás-kékes, az oldalakba enyészve, az oldalak ezüstfényűek; a hátsörényúszó és kormányúszó kékes, az utóbbi néha vöröses; a hasúszószárny és alsósörényúszó sárgásfehér, a hónaljúszószárny vöröses; néha az egész alsó úszószervezet vöröses.

Ívik: juniusban.

Fogása: a hálós halászat járuléka.

Az Éva-keszeg tengerjáró hal, mely északon messze terjed el; nálunk csak folyókból ismeretes, hol az elevenebb víz fenekén szeret tartózkodni; nagyon óvatos, nehezen fogható hal, mely leginkább zavaros vízben az ághegyháló prédája.

Nálunk 20—25 cm. nagyságúakat láttam.

Húsa szálkás; szegény ember eledele.

Elterjedés. HECKEL csak a Dunából említi; úgyan innen Ercsi tájáról PETÉNYI; én különösen Komáromban és Budapesten akadtam reá; de a Bódvából is ismerem.

A SZEMES KESZEG.

Abramis melanops, HECKEL.

Főjegyei: a húsos orr vaskosabb, kevésbbé kiálló, mint az Éva-keszegé; a száj kevésbbé torokfelé nyiló, patkóhasítású; a hátsörényúszó mögött ormó; a színezet felülről a pofákig és az oldalvonal tájáig sötétes.

Sugárzata: mint az előbbié.

HECKEL megjegyzi, hogy ez a faj az előbbivel könnyen összetéveszthető; de a tompább orr és vastagabb fej megkülönbözteti tőle.

Szín szerint a fej egészen a szemek aljáig fekete színpontoktól sötétes, azonképen az oldalak hátfelőli része is; a hátsörényúszó, kormányúszó és hónaljúszószárnyak feketés szegélyűek; az alsósörényúszó és hasúszószárny fehéres. Azoknak a példányoknak, a melyeket én a Bódvában találtam, szeptemberben valamennyi úszója vöröses, részben — az alsó — vörös volt.

Ezt a halat 1883. szeptember 22-én Szendrő mellett a Bódvából

kaptam, később Dr. Horváth Géza barátom ugyanonnan még egyet szerzett s a nép «jászpaducz» név alatt határozottan megkülönbözteti; a «paducz» a torokfelé nyiló szájra vonatkozik. A halat Heckel leírása és rajza szerint könnyen meghatároztam, illetőleg az Éva-keszegtől megkülönböztettem; de csak fajtáját látom benne, mert ez a tompább orrú alak «ritka»; ezt a nézetet az is támogatja, a mit Benecke az Éva-keszegről mond, hogy t. i. ívás idején a tejes és ikrás hal a háttól le az oldalvonalig sötétfekete. Ez a szín Szendrőn szeptemberben már tünőfélben volt.

Siebold felvette; de egészben oda hajlik, hogy az Éva-keszeggel egy faj.

A LAPOS KESZEG.

Abramis Ballerus, Linné.

Főjegyei: az alsósörényúszó igen terjedelmes, kezdete a hátsörényúszóéval majdnem talál; a fej kicsiny, a száj homloknak nyiló; a kormányúszó alsó szárnyfele sokkal fejlettebb.

Sugárzat: H. S. 3/8; HO. 1/15; HA 2/8; AS. 40—41.

OP. 60—64. F. A. 5, a kormányúszó nélkül.

E fajt már 40—41 sugaras alsósörényúszója, még pedig első pillantásra is megkülönbözteti az eddig leírt fajoktól; szájállása pedig megkülönbözteti a következő fajtól.

A test silány, lapos, széles; legnagyobb magassága a hátsörényúszó kezdete táján négyszer fordúl meg a hosszaságban; a fej kicsiny, orrarésze elől a szájállás miatt hirtelen torokfelé lecsapott; a szem nagyocska. A hátsörényúszó a test hosszaközepén s csak igen kevéssel az alsósörényúszó előtt indúl, legalább kétszer oly magas, a milyen széles; az alsósörényúszó szélessége megfelel a test hossza $^2/_5$-dének; a kormányúszó alsó, megnyúlt félszárnyának leghosszabb sugara sokkal hosszabb a hátsörényúszó leghosszabb sugaránál. A héj teljes, nem megyen át a fejre, a háton nem ormós, de a hát előfelén választékot hagy; pénzei finomak, nem nagyok, átmérőjük nem egészen éri el a szem fél átmérőjét.

Szín szerint a hátrész sötétkékes vagy zöldes, az oldalak sárgásak, ezüstösbe átmenők; a hónalj- és hasúszószárny sárgás.

Ivik: májusban.

Fogása: a hálós halászat rendes járúléka.

A lapos keszeg nálunk közönséges; életmód szerint talál fajrokonaival.

Nálunk 30 cm. mellett egy kilogramm súlyt ér el.

Húsa szálkás, silány; szegény ember tápláléka s a halhasítás és szárítás egyik főhala.

Elterjedés. HECKEL a Tiszából, az Ördögárokból, Fertőből és Balatonból említi, nyilván PETÉNYI nyomán, kinek jegyzetei találnak, csakhogy PETÉNYI helyesen hozzáteszi azt is, hogy a Duna holt ágaiban; ugyancsak ő a Szamosból is felhozza; én ugyaninnen s a Dráva, Ipoly, Körös, Latorcza, Rába, Sajó, és Zagyva folyókból jegyeztem fel. A Duna menti németajkú halászoknál «Spitzpleinzen».

A BAGOLYKESZEG.

Abramis Sapa, PALLAS.

IV tábla, 15.

Főjegyei: az alsósörényúszó igen terjedelmes, a hátsörényúszó vége előtt indúl; a fej kicsiny, az orr tompa, a szájra borúló, a száj csak kevéssé homloknak nyiló; a szem nagy — bagolyszem — a héj durvább, nagyobb pénzekből alakúló.

Sugárzata: H. S. 3/8; HO. 1/15; HA, 2/8; AS. 39—43.

OP. 48—50; F. A. 6, s azon valamivel felül is, a kormányúszót beleértve.

Ez a faj a lapos keszeg páros faja s a mi halászságunk «karika keszeg» néven különbözteti meg, mindig rámutatva a héjját alkotó nagyobb pénzekre, a tompa s a száj fölé kissé ráborúló orra és a bagolyszemre. Egyébként a gyakorlott szem is csak összehasonlítás útján különbözteti meg. A szem átmérője nagy, a fej hosszának egy harmadrészét teszi, az oldalak legnagyobb pénzeinek átmérője nem éri el a szemét, de ennek felénél sokkal több, szóval a héj nagyobb pénzű.

Szín szerint, az egész hal — a hát felső részét kivéve — ezüstös; az alsósörény- és kormányúszó feketésen szegettek, a többi úszó fehéres.

Ívik: mint az előbbi.

Fogása: mint az előbbié.

A bagolykeszeg életmód szerint nem különbözik alaktársától, a

lapos keszegtől s inkább irodalomtörténeti szempontból érdekes. Eredetileg Pallas írta le «sapa» név alatt orosz vizekből, később — 1836 — Heckel írta le «Abramis Schreibersii» néven a Dunából és Morvából származó példányok után; de a midőn Nordmann utján ugyane fajt a Dnieszterből kapta, meggyőződött, hogy a dunai hal evvel azonos s így Pallas leírása és neve «sapa» az érvényes.

Nagysága, mint az előbbié.

Elterjedés. Petényi nem különböztette meg, Heckel sem említi magyar vizekből; én a következő vizekből ismerem: Duna, Dráva, Körös, Rába, Tisza és Zagyva folyókból s úgy tudom, hogy a balatoni halhasítók is megkülönböztetik.

A LEUCKART-KESZEG.

Abramis Leuckartii, Heckel.

Főjegyei: az alsósörényúszó valamennyi keszegé között a legkeskenyebb — 15—17 sugarú; a fej hosszúkás, a száj csúcsbanyíló; a kormányúszó szárnyfelei egyformák.

Sugárzata: HS 3/10; AS 3/15—17. stb. OP 46; FA $5^1/_3$—$^1/_2$ az egészben.

Heckel szerint egész alakja hasonlít a dévérkeszegéhez, szájállása a lapos keszegéhez, a kormányúszó pedig odacsatolja a következő — Blicca — nemhez.

Színe háta felől zöldes; egyébként az egész hal ezüstös; az úszók közűl a hátsörény- és a kormányúszó sötéten szegett.

Elterjedés. Heckel mint ritkaságot a Brassó körűl folyó patakokból s Bécsen alól a Dunából hozza fel; Petényi nem említi; én nem akadtam reá.

Ezt a halat Siebold egy külön nem, az Abramidopsis felállítására használta föl s a súlyt tulajdonképen arra fektette, hogy a torokfogak száma ingadozó, u. m. jobbra 5, balra 5 vagy 6. Ez az én érzékem szerint nem elég erős alap, mert a torokfogak *száma* sokszorosan ingadozó, nem ingadozik ellenben a koronák minéműsége és bizonyos, hogy az Abramidopsis fogkoronája szakasztott a keszegeké, a mint ez Siebold leírása szerint is kétségtelen.

AZ EZÜSTÖS BALIN.

Blicca argyroleuca, HECKEL.

Főjegyei: testalkata keszegszerű; a kormányúszó majdnem egyforma szárnyú, — az alsó fél valamivel hosszabb, hossza egyenlő a hátúszósörény magasságával.

Sugárzat: HS 3/8; HO 1/14; HA 2/8; AS 3/19—21.

OP 45—48. FA $5^1/_2$—6, a kormányúszót beleértve.

A balin külseje annyira csalékonyan keszegszerű, hogy biztos meghatározása nagy gyakorlottságot követel, teljes biztossággal csak a nemi jegy alapján sikerűl, hogy t. i. torokfoga kétsoros, szemben a keszegekével, mely csak egysoros. A halászság is következetesen «keszegnek» mondja, csupán a Dráva fokán különbözteti meg «bálind» név alatt; innen az itt alkalmazott nemi név, hozzátéve azt is, hogy a «balin» névvel sok helyen a ragadozó őnt illetik.

Alak szerint nagyon közelít a dévér keszeghez; a test legnagyobb magassága csak háromszor fordúl meg az egész hosszúságban, a fej hossza $5^1/_2$ egészen 6-szor. A szem nagy. A homlokvonal oldalról tekintve az íves orrtól majdnem egyenes vonalban emelkedik a nyakszirtig, innen domborúbb ívben a hátsörényúszóig, a fej és hát közt tehát e vonal kissé nyerges. A hátsörényúszó kissé a test hosszának második felében indúl s nem egészen kétszer oly magas, a milyen széles; végével egy vonalban indul az alsósörényúszó; a hasúszószárnyak a test hosszának első felébe esnek.

A héj, beleértve a hát választékát is, keszegszerű.

Szín szerint a hát barnás, kékesbe játszó, az oldalak aczélosak, a a hasfelé ezüstösek; a két sörény és a kormányúszó szürkéskék; az úszószárnyak tövükön vörösesek; a szemcsillag ezüstös, felső felén egy zöld folt.

Ívik: májusban.

Fogása: mint a keszegeké; a halhasítók tanyáján mindig található.

Az ezüstös balín a Balaton «keszege» s a Fertő «jeges keszege» folyókban és tavakban közönséges; szereti a csendes, homokos vagy agyagos fenekű vizet.

A keszegnél butább, kevésbbé óvatos hal.

Nálunk 25—30 cm. mellett ritkán egy kilogramm.

Húsa szálkás, silány, a szegénység tápláléka.

Elterjedés: HECKEL, ki a nemet és a fajt alapította, a Balatonból, Fertőből és a Dunából hozza fel s nyilván magyar vizekből ismerte meg; PETÉNYI még a Drávából és a Murából említi; én a Duna holt ágaiból, a Tisza, Rába, Zagyva, Körös folyókból ismerem.

A SUGÁR-KARDOS.

Pelecus cultratus, LINNÉ.

IV tábla, 16.

Főjegyei: alakja sugár, igen lapos; hátvonala egyenes-vízszintes; hasa ellenben erősen íves és egészen éles; oldalvonala kanyargó, kanyargásaival a has szélét közelíti meg; a hónaljúszószárnyak igen hosszúk és hegyesek, a hátsörényúszó messze hátratolva; a száj nagyon homlokfelé nyíló.

Sugárzata: HS 2/7—8; HO 1/15; HA 2/7; AS 2/26—29. OP 100—110; FA 5, a kormányúszó nélkül.

A sugár kardos a pontyfélék egész családjának legfeltünőbb alakja s e család egyetlen más alakjával sem téveszthető össze; a rendszerben sokszorosan cseréltették vele a helyet, kivált a LINNÉ előtti írók, míg végre LINNÉ a pontyfélék közé sorozta, a hol ma is helyet foglal, még pedig a torokfogak alapján.

A sugár test legnagyobb magassága a hónalj- és hasúszószárnyak közé esik s körülbelől $4^1/_2$-szer fordúl meg a hosszúságban; a test vastagsága — a fedelék táján $2^1/_2$—3-szor fordúl meg a magasságban; a szem nagy s a száj csúcsától alig egy szemátmérőnyire áll; a száj annyira felülről hasított, hogy alsó állkapcsa nem a felső alatt, hanem előtte áll; a fej teteje az orrtól számítva, csak a szemek tájáig meztelen, innen már héjjas, a fej ennélfogva igen rövidnek látszik. A hátsörényúszó annyira hátra van tolva, hogy a test hosszának utolsó harmadrészére és tulajdonképen a fark tövére esik, hozzá aránylag kicsiny; az alsósörényúszó az előbbivel egy vonalban indúl, terjedelmes, annyira, hogy a kormányúszót megközelíti; a hasúszószárnyak a test hosszának második felére esnek, visszahajtva a hugygyóig érnek; a hónaljúszószárnyak hegyesen szárnyszerű metszésűek, könnyedén sarlósak s oly hosszúk, hogy a testnek egy negyedét

teszik; a kormányúszó nem egyenlőszárnyú, az alsó fél fejlettebb, a kivágás mélyen fecskefarkszerű.

A héj teljes, pénzei igen vékonyak és könnyen leválók; a hasfél utolsó pénzei a két oldalról oly szorosan dűlnek egymásra, hogy a hason végig élt alkotnak; az oldalak legnagyobb pénzei nem tesznek ki egy fél szemátmérőt.

Színezet szerint a nyakszirt tája aczélkék vagy kékeszöld, néha gyöngyszerűen játszó, a hát többi része barnás; a pofák ismét gyöngyházszerűek, az oldalak csillogóan ezüstösek; a hátsörényúszó és a kormányúszó szürkés, a többi úszó vöröses; a hónaljúszószárny néha csontfehérségű; a szemcsillag ezüstös.

Ívik: májusban.

Fogása: a folyókban a hálóshalászat ritkább járuléka; a Balatonnál a «látott hal», a tihanyiak egészen sajátságos őszi halászata.

A sugár kardos folyóinkban nem annyira ritka, mint sokan tartják, hanem társaságban élő hal, tehát csak akkor kerűl fogásra, ha a halász véletlenül eltalálja. Én Apatin és Zimony táján többször ráakadtam s ekkor annyira ráment a horogra, hogy beleúntam. A Sióban jól meg lehet figyelni, különösen ifjabb nemzedékét, mely 100—200 főnyi sereget alkotva, víz ellenében s mindjárt a színe alatt áll s lesi azt, a mi a víz fölszínén úszik, vagy reászáll, leginkább az apró rovarokat; 10—15 percz múlva a sereg folyómentén eltűnik, ismét a felszínre kerűl s lassan felnyomúl. A rovarcsalival felszerelt horogra, de csak a finomra és ha ügyesen van dobva, mohón veti magát, a kisebbeket 20—30 cm., a nagyokat a Duna örvénylő helyeiből 1·5 méter mélységből vetettem ki. Mint tengerjáró hal, úgy látszik, télire elvonúl folyóinkból. A Balatonban kétségkívül mindig ott van, a fogas süllőnek prédája s különösen őszkor, mikor a víz lehűl, igen érdekes jelenség. Ilyenkor megszámlálhatatlan sokaságban seregbe verődik s oszlopszerűen kavarogva vonúl ide-oda; magasabb helyről ilyen sereg már messziről vehető észre s erre van alapítva a tihanyiak érdekes halászati módja. A halászok ezt az összetömörülést a víz áthűlésének tulajdonítják, «a hal így egymáson melegszik».

Fogtam 35 cm. hosszúkat, melyek félkilogrammnál többet nyomtak.

Húsa szálkás és száraz, de balatoniasan sütve, igen jó eledel; a «látott hal» idejében — ha a szerencse kedvez — a Balaton partvidékén igazi néptáplálék.

Elterjedés: HECKEL a Balatonból, a Dunából, Szamos- és Marosból hozza fel; PETÉNYI még a Tiszából említi s érdekes az, a mit a Dunamenti magyar halászok bemondása után szóról szóra feljegyezett: «hogy háromféle húsa van, t. i. rák, csibe- és halhúsa, és pedig a fülénél (sic!) rákhúsa, a nyakánál csibehúsa, a derekánál pedig halhúsa. Szabónak is hívják, mert felette vékony, kevés húsú, nagy szemű». — Ez igazi magyar halászhúmor. Én még a Latorcza, Olt, Körös, Rába és Zagyva vizéből ismerem.

A SZÉLHAJTÓ KÜSZ.

Alburnus lucidus, HECKEL.

Főjegyei: kis test mellett nyulánk alak; a száj homlokfelé nyíló; az alsósörényúszó terjedelmes, kezdete a hátsörényúszó vége elé esik vagy avval talál; a héj pénzei ezüstösek, igen könnyen leválók.

Sugárzata: HS 3/8; HO 1/14; HA 1/8; AS 3/17.

OP 46—53. FA $5^1/_2$—$5^2/_3$, a kormányúszót beleértve.

A hátvonal igen csekély mértékben, a hasvonal inkább íves; a test legnagyobb magassága $4^1/_2$—5-ször fordúl meg a test egész hosszában; a szem nagy, átmérője $3^1/_2$-szer fordúl meg a fej hosszában; a száj oldalt tekintve meredek hasitású s határozottan homloknak nyíló. A hátsörényúszó a hasúszószárnyak mögött kezdődik, szélességénél valamivel magasabb; az alsósörényúszó leghosszabb sugarai megütik az előbbeninek magasságát; a kormányúszó erősen fecskefarkra vágott. A héj teljes, pénzei igen finomak, erősen ezüstösek; a legnagyobbak is sokkal kisebbek a szem átmérőjénél.

Szín szerint a háta aczélkék, a víz szerint néha zöldesbe is játszó, az oldalak és a has ezüstragyogásúak; a hátsörény és a kormányúszó szürkés, a többi úszó színtelen.

Ívik: májusban, néha juniusig.

Fogása: A Balaton és Fertő körűl, kivált régibb időben külön aprószemű kerítőhálókkal rengeteg számmal fogdosták, pénzeit felgyűjtötték s kivált bajorok vették meg hamis gyöngyök készítésére.

Ennek a pénzeiből készűl ugyanis a «gyöngyesszenczia» — Essence d'Orient — akként, hogy a pénzeket vízben szétmorzsolják, mire a fényes részecskék — mint tudjuk, guaninmész-kristályok — a víz fenekére leszállanak, ammoniakkal kimosatnak s kis gelatinnel keverve használtatnak fel; egy félmétermázsa halból 2 kilo pénz kerűl; egy fél kilo gyöngyesszencziához körülbelől húszezer hal szükséges.

A szélhajtó küsz eleven, fürge hal, mely mindig seregesen jár s mindig a víz felszíne táján tartózkodik; szereti a lassúbb folyású, tiszta vizet, hol leginkább röpülő rovarokkal táplálkozik; nem óvatos, de könnyen riadozó hal; s minthogy a vízszínhez közel úszkál, megriadáskor a vizet úgy felborzolja, mint a hirtelen támadó szél; innen «szélhajtó» jellemző neve. Erős szaporodásánál és sereges járásánál fogva valamennyi hal között leginkább az, a mely a hallal élő ragadozók minden neménck áldozata.

Épen a mondott tulajdonságáért csak ritkaságképen éri el a 20 cm-t; átlagos hossza 12—15 cm.

Húsa száraz, szálkás; csak igen szegény ember tápszere.

Elterjedése: Heckel a Murából, Zalából, a Rákosból, a Csernából és az erdélyi részekből említi; Petényi a Dunából és a velenczei tóból jegyzi fel; én a Balatonból, a Fertőből, a Bódva, Rába, Tisza és Zagyva folyókból jegyeztem fel.

A SUJTÁSOS KÜSZ.

Alburnus bipunctatus, Heckel.

V. tábla, 17.

Főjegyei: Kis test mellett zömökebb alak; az oldalvonal mellett, mely kis mértékben kanyargó, mindkét felől a legközelebb eső pénzek sötét színpontokkal, minek folytán az oldalvonal menetének megfelelő sujtás alakúl, — néha csak elől, néha a fark végéig halad; oldalai mindig zöldes-aranyos lehelletűek.

Sugárzata: HS 3/8; AS 3/15—17 stb.

OP 49—51. FA 5—$5^{1}/_{3}$, a kormányúszót beleértve.

A test magassága 4-szer, ritkán 5-ször fordúl meg a hosszában, a hát- és a hasvonal egyformán, de mérsékelten íves; a hátsörényúszó szélességénél sokkal magasabb; a kormányúszó mélyen fecskefarkra

kivágott. A héj teljes, pénzei rendkívül vékonyak, úgy hogy a héjon határuk alig szembetűnő.

Szín szerint a hát sötétzöld, az oldalak felé zöldes-aranyos, lefelé ezüstösbe átmenő; az oldalvonal fölött sokszor még egy sujtásszerű sötétedés vehető észre; a hátsörény, a kormányúszó és a hónaljúszószárnyak feketésen szegve, a többi sárgás, néha vörösesbe húzó; a szemcsillag felső része feketén pontozott.

Ívik: mint az előbbi.

Fogása: csak gyerekek horgászszák.

A sujtásos küsz, noha nagy vizekben is megterem, mégis inkább pataki hal; igen ügyes, fürge kis jószág, mely még a súgákban is vígan hajhászsza a víz felszínére kerülő apró rovarokat.

Elterjedése: Heckel a Poprádból, Csernából, Nagy-Szeben és Brassó tájáról jegyezte föl; Petényi még a Rákost fűzi hozzá; én följegyeztem a Balatonból, a Bódva, Duna, Garam, Ipoly, Küküllő, Olt, Szamos, Vargyas, Torna vizéből s a székelyföld legtöbb patakjából.

A Jeitteles Prodromusában felsorolt Alburnus fasciatus biztosan csak élénkebb színű sujtásos küsz.

AZ ÁLLAS KÜSZ.

Alburnus mento, Agassiz.

Főjegyei: igen nyulánk test; az alsó állkapocs erősen kiálló; a középső szilványfedelék hiányzik; egyebekben a szélhajtó küsz jellemével; de héjja sokkal apróbb pénzű.

Sugárzata: HS 2/8—7; HO 1/14; HA 1/8; AS 3/14—15.

OP 60—62; FA $5^1/_2$—6, a kormányúszót beleértve.

Az állas küsz a küszhalak között a legkarcsúbb s apró pénzei által is különbözik. Hátvonala igen lapos íves, hasvonala domborúbb; legnagyobb magassága a hasúszószárnyak elé esik s a fej hosszának majdnem megfelel. Az erősen homloknak nyíló száj zuga az orrnyílás vonalával talál. A hátsörényúszó a test hosszának második felébe esik s a hasúszószárny és alsósörényúszó között középen áll, sokkal magasabb, mint a milyen széles. Az oldalvonal fölött álló pénzek a legnagyobbak, de a szemnek egy fél átmérőjénél kisebbek.

Szín szerint a hát sötétzöld, aczélkékbe húzó, az oldalak ezüstösen ragyogók; az úszók szürkések, átlátszók, a hátsörény és kormányúszó feketésen szegett; a szemcsillag ezüstös, felső részén feketén pontozott.

Ívik: májusban.

Fogása: a kishalászat járúléka.

Az állas küsz eredeti termőhelyei szerint szereti a tiszta, hideg vizet, különösen a hegyi tavakat és erezeteiket; szeret víz ellenében lesve álldogálni, hogy azután nyílsebességgel vesse magát a prédára.

Elterjedése: HECKEL csupán a Dunát említi, hova az osztrák Traunból betéved; én a Mezőség Mező-Záh melletti tavából határoztam meg, melynek halai a Marosból erednek; gondolom, hogy tüzetes kutatás sok helyről kideríthetné. HECKEL a fajt magának tulajdonítja; de nincs hozzá joga, mert a «mento» fajnevet AGASSIZ adta a halnak s HECKEL csupán az Alburnus nembe osztotta be.

A RAGADOZÓ ŐN.

Aspius rapax, AGASSIZ.

V. tábla, 18.

Főjegyei: az orr hegyesedő; a száj mélyen hasított; a szem és a pénzek kicsinyek; a fej hosszúsága a test legnagyobb magasságának felel meg; alak szerint a fogas süllőre emlékeztet.

Sugárzata: HS 3/8; HO 1/16, HA 2/8; AS 3/14.

OP 65—70. FA 5, a kormányúszót beleértve.

A test kevéssé lapított, a hátvonal lapos íve a hasénak megfelelő; a test legnagyobb magassága a szilványfedelékek táján lemért szélességnek kétszeresét teszi. A szem aránylag kicsiny, átmérője a fej hosszának $^1/_6$, sokszor csak $^1/_7$ részét teszi; a meglehetős meredeken lefelé hasított száj homloknak nyiló, zuga a szem külső szélével egy vonalba esik; az alsó állkapocs a felső elé csapódik, noha kiállónak nem mondható. A hátsörényúszó a test hosszának második felére esik, szélességénél sokkal magasabb; az alsósörényúszó közel oly magas, a milyen széles; a mellúszószárnyak hegyes vágásuak.

A héj teljes, a fejre nem terjed; pénzei igen finomak és aprók; az oldalvonal fölött fekvő legnagyobbak a szem átmérőjénél sokkal

kisebbek. A has a hugygyó és a hasúszószárnyak között tompán ormós s ezt nem a két oldalt egymás felé dülő pénzek, hanem tompán ormós pénzek alkotják meg.

Szín szerint háta kékes fekete, oldalai ólmosok, hasa fehér; a hátsörény és a kormányúszó kékes, a többi úszó vöröses lehelletű, sokszor színtelen; a szemcsillag sárga, felső részén zöldes vonallal.

Ívik : április, május hónapokban.

Fogása : rendszeresen is történik, a háromsoros u. n. balinhálóval, mely kivált a Dunán dívik; különben a horgászat tárgya is.

A ragadozó őn teljesen megérdemli nevét, mert különösen a küszhalaknak valóságos veszedelmök; roppant sebes, ügyes úszó, mely villámgyorsasággal veti magát prédájára. Rendesen a víz színéhez közel úszik, úgy hogy rohanáskor barázdát von a vizen. Ezekért a tulajdonságokért ő a magyar halászság «vezérhala, nyíl- és fenekeszege».

Nálunk 6—7 kilogramm súlyt ér el; BENECKE 40—80 cm. mellett 20—30 kilogrammot említ; mindenesetre a legnemesebb keszeg.

Húsa, bár szálkás, tiszta izű, jó táplálék s keresett piaczi czikk.

Elterjedése. HECKEL a Balaton és Fertő tavából, a Duna, Maros, Szamos folyókból s a Rákosból említi; PETÉNYI is innen jegyezte fel e fajt; én még a Berettyó, Dráva, Ipoly, Körös, Kraszna, Latorcza, Mura, Olt, Rába, Sajó, Szamos, Tisza és Zagyva vizéből ismerem.

A KURTA BAING.

Leucaspius abruptus, HECKEL.

V. tábla, 19.

Főjegyei : Az oldalvonal a fedelék szélétől számítva csak 12—13 pénzre terjed, ezután megszakad; a szem nagy; az alsó sörényúszó kezdete a hátsörényúszó végével talál; a száj homloknak nyiló.

Sugárzata : HS 3/8; HO 1/13, HA 2/8: AS 3/12. OP 48. FA 5, a kormányúszót beleértve.

A test magassága körülbelől talál a fej hosszaságával; a szem nagy, átmérője a fej hosszának egy harmadrészét üti meg. A száj, a homlokfelől értve, igen meredek hasítású, erősen homloknak nyiló úgy, hogy az alsó állkapocs az orr legkiállóbb részét alkotja; ez az

állkapocs, csúcsán kissé gombszerű s evvel a vendég-állkapocsnak egy megfelelő vájásába csapódik.

A hátsörényúszó a test hosszaságának épen felében kezdődik; a hasúszószárnyak kissé a hátsörényúszó előtt állanak s hátrahajtva hegyök a hugygyóig ér, mely a hátsörényúszó kellő közepe alá esik. A kormányúszó mélyen fecskefark vágású, szárny felei egyformák. Az oldalvonal a has felé ereszkedve indul; de már a hátrahajtott hónaljúszószárny hegyének megfelelő távolságban megszakad; a fej érzőlikacsai igen fejlettek. A héj pénzei, kivált az oldalakon, nagyok, igen vékonyak, könnyen leválnak.

Szín szerint egészben ezüstös kis hal; háta fele zöldesbarna, oldala, hasa ezüstös, a farkrész közepén egy ezüstösen csillogó pászta, mely a hugygyó tájáig ér; az úszók színtelenek, átlátszók; a szemcsillag ezüstös, felső részén zöldessárga folttal.

E kis halacska életmódja ez idő szerint még ismeretlen.

Legnagyobb példányai hat, legfeljebb nyolcz cm. hosszúságot érnek el.

Elterjedés. Heckel eredetileg Lemberg halaspiaczáról írta le; Siebold szerint Németország sok pontján akadtak reá; nálunk a Körösből került meg.

AZ ÓNOS JÁSZ.

Idus melanotus, Heckel.

Főjegyei: teste szélesedő, nem nagyon lapos; a test magassága túljár a fej hosszuságán; a homlok széles; az alsósörényuszó a hátsörényúszó mögött kezdődik, a száj csúcsba nyiló.

Sugárzata: HS 3/8; HO 1/15, HA 2/8; AS 3/9—10.

OP. 55—60. FA 5; a kormányúszót beleértve 6.

A test magassága valamivel több mint $^1/_4$-de a test hosszúságának; a szem átmérője körűlbelől $^1/_4$-de a fej hosszának; a száj kicsiny, zuga csak az orrnyilások tájáig ér, állkapcsai egyenlők; a hát vonala egyenletes ívben emelkedik s csak a nyakszirt táján kissé nyerges; a hasvonal íve a hátéval körülbelől egyenlő. A hátsörényúszó a test hosszának második felére esik s magassága $^1/_3$-dal haladja meg a szélességét; az alsósörényúszó a test hosszának utolsó harmadában kezdődik, úgy, hogy végének távolsága a kormányúszótól e sörény leghosszabb

sugarának felel meg; a hasúszószárnyak a hátsörényúszó előtt állanak; a kormányúszó egyenlő szárnyú, mélyen kivágott. A héj legnagyobb pénzei egy szemátmérőnél kisebbek.

Szín szerint a hal tartózkodás és évszak szerint változik. Tavaszkor, ívás idején a háta szürkés fekete, áttetsző rezessárga csillámmal, az oldalakon rezesebb, a fej és a fedelékek aranyosak, a has ezüstös; a szemcsillag sárga, felső része egy sötét folttal; a hátsörény- és kormányúszó kékesszürke, ibolyásba játszó, a többi úszó vörösbe húzó. Őszfelé a színek elhalványodnak.

Ívik: HECKEL szerint április — BENECKE szerint május—junius hónapokban; ez mindenesetre a tavasz minőségétől függ.

Fogása: rendszerint a hálós halászat járulékhala.

Az ónos jász a tiszta hűvös vizet szereti s nem igen közelít a parthoz; kis társaságban járva állandóan a víz felső rétegeiben, közel a színhez tartózkodik s leginkább rovarfélékkel él; rovarcsalival felszerelt horogra könnyen keríthető.

Fajtája: Az *aranyos jász.* HECKEL összehasonlító vizsgálata szerint, melyhez újabban BENECKE is csatlakozik, a kerti tavak egyik legkiválóbb dísze, az aranyos jász — Goldorfe — csak színfajtája az ónos jásznak, épen úgy mint az arany czompó a közönséges nyálkás czompóé. Az egész hal kissé vörösesbe húzó aranyszínű és már azért is ajánlkozik kerti tavakba, mert mindig látható, nem igen száll alá. Nálunk Gróf MIGAZZY VILMOS Aranyos-Maróton nagy szerencsével tenyészti s az 1885. évi országos kiállításon valóban óriási darabokat mutatott be; ha a szín pompájával csak eléri a közönségesen ismert aranyhalat, nagyságával tízszeresen is legyőzi.

Elterjedés. HECKEL a Tisza, Cserna, Szamos és Maros vizéből hozza fel; PETÉNYI még a Mura és Dráva folyókat jegyezi fel; én a Borzsa, Duna, Körös, Latorcza folyókat sorolhatom ide.

A PIROSSZEMŰ KELE.

Scardinius erythrophthalmus, BONAPARTE.

V. tábla 20.

Főjegyei: a test zömök, magas; héjja kemény, erősen odaforrott, nagy pénzekből alakúl; a hasúszószárnyakon túl a has éles, kemény,

ormós pénzekkel vértezett; a száj homlokfelé nyíló, kicsiny; zuga csak az orrnyilások vonaláig ér; néhány úszó mindig haragos-vérvörös.

Sugárzata: H. S. 2/8; HO. 1/15; HA. 2/8; AS. 3/10.

O. P. 40—45. F. A. $5^1/_3$—$5^1/_2$, a kormányúszót beleértve.

A pirosszemű kele, mint faj sokszoros eltéréseket mutat, a melyek úgy az arányokra, mint a színezetre is vonatkoznak s részben ivarkülönbségekben, részben a tartózkodás változatosságában gyökereznek. Magában az a körülmény, hogy én huszonnégy magyar népies nevét gyűjtöttem össze s a németség is valami tizenötön szólítgatja, bizonysága a sokszoros elváltozásnak. A főjegyek, a melyeket felállítottam, állandók s ha ezekhez még a torokfogakat hozzáveszszük — lásd 296-dik ábra 5 — akkor a fajban nem tévedhetünk.

A test magasságának aránya változó; véneknél $3^1/_2$-szer, ifjaknál 4-szer is megfordúl a hosszaságban, sőt vén ikrásoknál néha csak háromszor — ez azután a nép kárászkeszege —; a fej legnagyobb magassága talál hosszaságával; a száj homlokfelé nyiló, kicsiny; a hátvonal domború ívben emelkedik, néha púposságig domborodik. A hátsörényúszó sokkal közelebb áll a kormányúszóhoz, mint az orr hegyéhez; a hugygyó a hátsörényúszó vonala mögé esik; a kormányúszó egyenlő szárnyú; az oldalvonal a hasvonallal párosan fut s közelebb áll ehhez, mint a hát vonalához. A héj pénzei kemények, sugarasak.

Színe, ha tiszta folyó vízből való, a következő: háta aczélfényű, feketés; oldalai sárgarezesek, hasa tája ezüstös; a hasszárny és az alsósörényúszó, ritkábban a hátsósörényúszó is haragos-vérvörös, a kormányúszó a végén olyan — mintha vérbe mártották volna; a hónaljúszószárny sárgás, ritkábban vöröses; a szemcsillag narancssárga, vörös foltokkal, néha felső felén mintegy vérrel beszűrve; — mocsaras vízben a háta zöldesfekete, az oldalak sárgarezesen átragyogók, a has felé világosabbak; a hátsörény- és kormányúszó zöldesfekete, vérvörössel elegyítve; a hasszárny és alsósörényúszó sötét vérvörösek; ifjú példányoknál e színezetnek csak halavány kezdetét látjuk.

Ivik: április, május hónapokban.

Fogása: rendszerint a rekesztő halászat járulékhala.

A pirosszemű kele keményéletű hal, mely mindennemű vízhez könnyen alkalmazkodik; ifjabb sarjadéka ott van a csörtető patakban; de a hévízek árkaiban is — Ó-Buda, Keszthely Hévíze, Hejő —; vénje szereti a lassú folyású és állóvizet s annak iszapos, hináros helyét, hol leginkább korhadó növényrészekkel, ázalékokkal és férgekkel él; ügyes úszó és óvatos, a horgot hamar kiismeri és kerüli; rendesen kárászok és czompók társaságában él.

Nálunk ritkán éri el az egy kilogramm súlyt, a mikor is 50 cm. hosszú.

Húsa szálkás, erősen tóízű; igazán a szegénység eledele.

Elterjedés. Heckel a Balaton, Fertő, Duna, Rákos, Tisza, Szamos és Maros vizéből hozza fel; Petényi a Velenczei tavat, Ó-Buda és Keszthely hévizét csatolja hozzá; nálam a mondott helyeken kívül a Berettyó, Bódva, Dráva, Körös, Kraszna, Olt, Rába, Szamos, Zagyva folyókból és azoknak állóvíz mellékéről, és a Szernye eres részéből van feljegyezve.

A VERESSZÁRNYÚ KONCZÉR.

Leuciscus rutilus, Linné.

Főjegyei: a test szélesedve vetélőalakú; a fej csúcsosodó; héjja közepes nagyságú, nem nagyon kemény, de jól odaforrott pénzekből való; a has nem ormós; a száj csúcsba nyiló; az úszók vörös színe mindég világos.

Sugárzata: HS. 3/9; HO. 1/15; HA. 1/8; AS. 3/10.

O. P. 40—44. F. A. $5^1/_3$—6, a kormányúszót beleértve.

A veresszárnyú konczér sok tekintetben alaktársa a pirosszemű kelének s a halászság is sokszorosan összetéveszti, kivált a folyómenti, hol a színek közötti különbség nem nagy s a szem és úszók vörössége az összetévesztésre úgyszólván csábít; de a vetélő alak, a hason a kemény, ormós pénzek hiánya, különösen pedig a torokfogak alkata a meghatározást biztossá teszi.

A test legnagyobb magassága átlagosan négyszer fordúl meg a hosszasságban; a fej aránylag kicsiny, orrarésze csúcsosodó; a szájzug az orrnyilás közepével egy vonalba esik; a homlokvonal igen laposan íves, a nyakszirten igen keveset nyerges; a hátvonal laposívesen emelkedik s a hátsörényúszón túl lankásan halad a farktőig; a

hasvonal íve a hátének körülbelül megfelel — innen a vetélő alak. A hátsörényúszó a test felehosszában kezdődik s kissé a hasúszószárnyak mögé esik, szélességénél magasabb; az alsósörényúszó közel oly széles, mint a milyen magas. A héj legnagyobb pénzei az oldalvonal fölött vannak, nagyság szerint a szem átmérőjét ütik meg; szabad szélök kerekre vágott.

Szín szerint a hát kékes vagy zöldesfekete, az oldalak ezüstösek; a hasúszószárny és alsósörényúszó világosvörös; a hátsörény- és a kormányúszó szürke, vöröses lehelettel; véneknek a hónaljúszószárnyuk is vörös s ez a szín a hátsörényen és kormányúszón is uralkodik s ekkor a szemcsillag ezüstös, vörösen foltozott.

Ívik: mint ez előbbi.

Fogása: az előbbivel talál.

A veresszárnyú konczér a víz tekintetében alig válogatósabb, mint alaktársa, a pirosszemű kele; de nagyobb számban fordúl elő, seregesen jár s a jobb vizet mégis csak jobban szereti; fürge, eleven hal, mely a vízirovarokat ügyesen üldözi, s ezért könnyen keríthető horogra; sorsa egyforma a küszhalakéval: minden rablóhalnak rendes prédája.

Kedvező körülmények között nagyobbra nő mint alaktársa, s az 1 kilogrammos nem ritkaság; rendszerint 15—20 cm.

Húsa igen szálkás, silány.

Elterjedés. Heckel a Fertő, Balaton, Duna, Mura, Tisza, Cserna és Marosból nevezi meg; Petényi még a Rákos, alsó Vág és a Velenczei tavat adja hozzá; én még a Dráva, Körös, Olt, Rába, Sajó, Bódva, Szamos, Szernye, Zagyva vizeit idézhetem.

A LEÁNY KONCZÉR.

Leuciscus Virgo, Heckel.

VI tábla, 21

Főjegyei: nyúltabb testalak; feje kicsiny; szája kissé torokfelé nyiló; a homlok és hátvonal íves, a hasvonal lapos; a pénzek nagyok és vaskosak; a kormányúszó terjedelmes.

Sugárzata: H. S. 3/10; HO. 1/17; HA. 2/18; AS. 3/11. O. P. 44—46. FA. $6^{1}/_{3}$, a kormányúszót beleértve.

A test legnagyobb magassága $4^1/_2$-szer ismétlődik a hal egész hosszában, a fej hossza ellenben $6^1/_3$-szor, innen a nyúlt alak; a fej homlokrésze szélesedő és íves-boltozatos; a szem kicsiny; a száj hasonlóképen s a kissé duzzadó orrész valamivel túljár az alsó állkapcson, de a száj azért még mindég csúcsba nyiló; zuga az orrnyilás vonalával talál.

A hátsörényúszó a test felehosszában kezdődik s $^1/_4$-del magasabb, mint a milyen széles, lágy sugarai végükön négy ágra foszlók; az alsósörényúszó szembetűnően az előbbinek vége mögött kezdődik, hosszánál kevéssel szélesebb, de azért a hátsörényúszónál keskenyebb. A pénzek nagyok, durvák; a legnagyobbak a test első felén az oldalvonal fölött találhatók s ezeknek átmérője megüti a szemnek másfél átmérőjét.

A tejes halnál az ívás közeledtével a felület sajátságos kinöveseket hajt; különösen a fej felső része és a hátfél előbb kocsonyás, lencsealakú domborodásokat mutat, a melyek lassan csúcsosodnak; a fejen rendesen két soruk áll, az oldalvonal fölött el vannak szórva, az alatt igen ritkák; apróbbak a hátsörény és kormányúszó főbb sugárzatán is támadnak. Ívás után ezek a kinövések elenyésznek.

Szín szerint a hal az ivarélet tünetei szerint változik. Télen a hát halavány-zöldesbarna, az oldalak kékesek, a has felé ezüstösök, a mellrész tejfehér; a fej teteje a hátnál sötétebb, a szemcsillag világossárga, feketés pontokkal; a hátsörényúszó olyan, mint a hát, a hónaljúszószárny színtelen, a többi úszó tövin vöröses; a kormányúszó közepén halvány, szélén sötétebb vörös. Márczius vége felé, a midőn a kinövések indúlnak, a hát sötétedik, a fej teteje violaszínbe játszik s az orr felé kékesvörösbe enyészik; a pofák és a héj gyöngyház színeket ragyogtatnak; a hátsörényúszó vége vérvörössé válik; a hasúszószárnyak és az alsósörényúszó vége vörösessé válik; a hasúszószárnyak és az alsósörényúszó élénk narancsszínt öltenek s a kormányúszó sárgásvörössé változik. Az ívás után a színek elhalványodnak.

Ivik: áprilisban.

Fogása: a hálós halászat becsesebb járuléka.

A leány-konczér eddigi tapasztalatok szerint kizárólagosan folyóvízi hal s ott a folyósabb helyeken kis seregben tartózkodva, rovarokkal, de halivadékkal is táplálkozik; úgy látszik, hogy otthonosabb a

folyók hegyközi részében, hol a nép az ághegyhálóval halássza, ívás idején pedig a tejest kitapogatja, mert a kinövések miatt nem siklik. Nálunk az egy kilogrammos nem ritka.

Húsa, noha szálkás, jóízű és helyen-közön — a hol nemesebb hal nem igen van — keresett piaczi czikk.

Elterjedés. HECKEL a Dunából és nagyobb mellékfolyóiból említi; PETÉNYI nem jegyezte fel; én a Dunából — Győr — a Vág, Garam és Szamos felsőbb folyásából ismerem.

A FEJES DOMOLYKÓ.

Squalius dobula, LINNÉ.*

VI tábla, 22.

Főjegyei: feje nagy, felülről tekintve széles; a száj öblös, noha zuga az orrnyilás végével egy vonalba esik, — csúcsbanyiló; a test kevéssé összenyomott, kissé hengeres; a héj pénzei nagyok, erősek; a hátsörényúszó — a fedeléktől s az oldalvonalon számítva — a tizenhatodik pénz táján kezdődik; a hasúszószárny és az alsósörényúszó világos vörös.

Sugárzata: HS. 3/8, HO. 1/14; HA 1/8; AS. 3/8.

O. P. 44—46. F. A. $5^1/_3$, a kormányúszót beleértve.

A különben nem könnyen meghatározható «fehérhalak» illetőleg «keszegek» között ezt a fajt fejes volta és gömbölyű háta nagyon kitünteti.

A test legnagyobb magassága közel, vagy épen ötször fordúl meg hosszaságában; a legnagyobb szélessége vagy vastagsága a magasság felét közelíti meg. A száj kissé torokfelé metszett, de csúcsbanyiló. A homlok- és hátvonal együttvéve a hátsörényúszóig egyenletes, nem nagyon domború ívet alkot, a melynek a has vonala is a hasúszószárnyakig megfelel.

A hátsörényúszó egy kicsit a test hosszának második felébe esik, szélességénél magasabb, vágása igen kis mértékben íves; az alsósörényúszó jóval az előbbi mögött kezdődik, ennél alacsonyabb s észrevehetően íves vágású; a hasúszószárnyak a hátsörény elé esnek; a

* HECKEL nyomán egy a LINNÉ-féle Cyprinus dobula fajjal. SIEBOLD szerint helyesebb a Squalius cephalus L.

kormányúszó alsó szárnyfele kissé fejlettebb, az egésznek kivágása csak kevéssé öblös.

A héj pénzei nagyok, erősek, a legnagyobbak másfél szem átmérőt tesznek, szabad végük kissé kiszélelt, lapjuk tele van igen apró feketés pontocskákkal.

Szín szerint hátfele feketés vagy barnászöld, oldalai rendszerint ezüstösek, a pénzek pontozata folytán fény szerint sajátságosan meglohasztva — az u. n. okszidált ezüstre emlékeztetnek — a pofák rózsásaranyos fényt ragyogtatnak; a szemcsillag aranysárga, sötéten pontozott; a hátsörény- és a kormányúszó füstös, szélein vöröses; az alsósörényúszó és a hasúszószárnyak eleven vörösek, a súgárzat színe a sugárköznél elevenebb. Az ifjaknál, kivált az úszók színe sokkal halaványabb s én a Sióból olyanokat is fogtam, a melyeknek alsó úszói színtelenek voltak.

Ívik: májusban, juniusban.

Fogása: a hálós halászat járuléka.

A fejes domolykó fürge, ügyes és óvatos hal, mely ifjú korában a hegyi vizekben igen magasra felhatol; — Benecke 1000 métert mond, de bizonyos, hogy magasabbra is megyen; — nagyon falánk, úgy hogy felcseperedve békázik s ha szerét teheti, egerészik is, különben rovarevő; a folyóvizet szereti, de azért ott van elevenebb vizű tavakban, sőt a hévizek árkainak még melegebb részében is. A horgászok élénksége miatt nagyon kedvelik.

Tetemes nagyságot ér el; 40 cm. nagyság mellett súlya egy kilogrammnál több.

Elterjedés. Heckel a Szeben, Olt, Szamos, Maros, Dráva, Mura, Zala és Balaton vizét jegyezte fel; Petényi a Duná, felső Vág, Garam, Tarcza, Dacsó-Lam, Mura vizeket említi; én a Berettyó, Bódva, Borzsa, Ipoly, Körös, Kraszna, Küküllő, Latorcza, Poprád, Rába, Sajó, Szernye, Vargyas, Füle, Kormos, Zagyva, Torna vizét tehetem hozzá.

A NYÚL DOMOLYKÓ.

Squalius lepusculus, Heckel.

Főjegyei: Heckel szerint: nyulánk alak, kevéssé lapítva, a hát- és a hasvonal az illető úszókig egyenlő, ennélfogva az orr majdnem csúcsos.

Sugárzata: HS. 3/7; HO 1/16; HA 1/8; AS. 3/8.

OP. 49—52. FA. $5^1/_3$, a kormányúszót beleértve.

Mindezek a jegyek nem oly kirívók s nem oly eltérők, hogy azokat az előző faj jegyeivel összeegyeztetni nem lehetne, kivált ha elgondoljuk, hogy ez a faj még inkább pataki, mint amaz s hogy a tartózkodásnak, különösen a lassúbb és sebesebb folyású víznek mindenesetre van módosító hatása. HECKEL ezt érezhette is, mert csupán e két fajnál keresett egy mélyebben fekvő érvet, a melynek mindenesetre nagy értéke van, de a mely a nyúl-domolykónak külseje alapján való meghatározását lehetetlenné teszi. Ez az érv az, hogy a míg a fejes domolykó gerinczoszlopa 40 csigolyát számít s ezekből 22 esik a hasra, 18 a farkra, addig a nyúl-domolykónál a csigolyák száma 42, ezek közűl pedig 23 esik a hasra, 19 a farkra.

Minthogy HECKEL e halat a Dunából hozza fel s Bécs körűl a legközönségesebbnek mondja, a pont közelségénél és a víz közösségénél fogva beválik a magyar halak sorozatába is. Én megvallom, külső után indúlva, nem bírtam pataki domolykóinkat tőle megkülönböztetni; a csonttani érv megitélése ezen a helyen nem tartozik reám.

AZ AGASSIZ CSABAK.

Telestes Agassizii, HECKEL.

Főjegyei: az orr kissé boltozatos; az alsósörényúszó sugárzata kurta, 9 sugara fosztott; az oldalvonal fölött, a szemen át s a farkon is vonúlva egy sötétes színpászta látható.

Sugárzata: HS. 2/8; AS. 2/9.

OP. 48—56. FA. 5—$5^1/_2$; a kormányúszót beleértve.

A test egészben nyulánk, legnagyobb magassága túljár a fej hosszaságán; a szem meglehetősen nagy, átmérője $3^1/_2$—4-szer fordúl meg a fej hosszaságában; a szemköz tetemes, 1—$1^1/_2$ szemátmérőnyi; a kissé boltozatos orr az alsó állkapcson kissé túljár, a száj patkós hasítású, egészben csúcsbanyíló. A hátsörényúszó a test felehosszában kezdődik, szélességénél magasabb: első sugara a leghosszabb, kétszer akkora, mint az utolsó, szélessége — tövén — a fej felehosszának felel meg; az alsósörényúszó valamennyinél a legrövidebb, első sugara ennek is kétszer akkora, mint az utolsó; a kormányúszó

mélyen fecskefark-vágású, leghosszabb sugarai majdnem fejhosszaságúak; a héj pénzei jól ráforrottak, közepesek, 8—10 csillagsugárral.

Szín szerint a hát sötétszürke, aczélkékbe húzó, a has ezüstös; a sötét oldalpászta a szemen át vonúlva, sokszor az orr csúcsáig kivehető; szélessége — a test elején — rendesen három pénzre terjed, a fark felé keskenyedik, a farkon azonban ismét szélesedik; megjegyzendő, hogy ez a pászta egészben felhős, elmosódó. Valamennyi úszó átlátszó, foltok nélkül való.

Ívik : ?

Fogása : inkább véletlenség.

Az Agassiz-csabak eddigi tapasztalatok szerint a nagy folyóknak csak mellékvizeiben terem; életmódja még ismeretlen.

Heckel nagyságát körülbelől 12 cm.-re teszi.

Elterjedés : Heckel a Drávából említi; Kriesch János a Vágban gyanítja, hol a tótság «doktorka» néven ismerné, mi találna a Svajczban élő «Aerztele» névvel.

A FÜRGE CSELLE.

Phoxinus laevis, Agassiz.

VI tábla, 23.

Főjegyei : Kis halacska; teste hengeresre hajló s csak farkrésze lapított; orrarésze igen boltozatos s az alsó állkapcson túljáró; az oldalvonal tökéletlen, rendesen csak a hasúszószárnyak tájáig ép, azontúl szakadozott, vagy néha hiányzik is.

Sugárzata : HS. 3/7; HO. 1/15; HA 2/8; AS. 3/7.

OP. 80—90. FA. 5, a kormányúszót beleértve.

A szín- és az oldalvonal különböző kifejlődése szerint nagyon változatos halacska sok okoskodásnak volt már tárgya és sok szerző külön fajokra bontogatta; de maga Heckel, a ki egyik változatát Marsilius tiszteletére Phoxinus Marsilii név alatt állította fel, főművében elismeri, hogy a faj nem tartható fen s csak változata a fürge csellének.

A test legnagyobb magassága talál a fej hosszával s átlag ötször fordúl meg a hal egész hosszában; a test szélessége, illetőleg vastagsága a magasságnak $^2/_3$-da, innen a hengeresség. A száj kissé torok-

felé nyíló, zuga az orrnyílás vonaláig terjed; az orrész ívesen lecsapott, a hátvonal igen laposíves. A hátsörényúszó a test második felének elejére esik, a hasúszószárnyak és az alsósörényúszó között körülbelől középen áll; az alsósörényúszó az előbbinél rendesen valamivel magasabb; a kormányúszó csak kiszélelt.

Az oldalvonal csak ritka esetben terjed a farkra is, rendesen a hasúszószárnyak táján enyészik el. A héj finom és igen apróka pénzekből alakúl, melyek csak nagyítóval számlálhatók meg; cserepesen félig egymásra borúlva, a mellen, torkon, néha a hason a hugygyóig is hiányzanak.

Szín szerint a fürge cselle teljesen megérdemli azt a hasonlatot, a melyet Petényi jegyzeteiben reá alkalmazott, hogy t. i. a halak között kolibri. Különösen ívás idején s kivált a tejes hal a legszebb színektől csak úgy ragyog. A hát sötét kékeszöld, közepén s a testen végig egy fekete csík; az oldalak zöldessárgák, fémfényűek; a száj kármínpiros, a torok fekete, a hónalj- és hasúszószárnyak halaványvörösek; az alsósörényúszó ködös, feketésen szalagos; a szemcsillag ezüstös, aranyos lehelettel; a napon, a megvilágítást változtatva, a pofák és oldalak a szivárvány színeiben játszanak; de nagy a változatosság is, különösen a feketés testfoltok tekintetében, sőt akad tiszta fekete is, a melynél azután csak a pofák ragyognak. Az ikrás egyszerűbb.

Ívik: áprilistől kezdve; néha még juniusban is.

Fogása: pisztránghorgászok véletlen prédája; gyakran pisztrángra való jó csalinak fogdossák.

A fürge cselle eleven, ügyes halacska, melynek testalkata sokban emlékeztet a pisztrángéra, melynek társa és prédája egyaránt; szereti a tiszta, sebes, kavicsos-homokos fenekű vizet s annak kivált oly helyeit, a hova más hal nem igen férkőzhet; mindig seregesen jár, a víz színéhez közel sürgölődik; óvatos, félénk s ha megijed, hanyatt-homlok, igazán vaktában menekűl. Heckel az egykoron Selmeczbányán élt Rusegger nyomán megemlíti, hogy a fürge cselle ijedtében ezer ölnyire is berohan a bányák vizébe. A sötétségben rekedt csellék nem pusztúlnak el, hanem alkalmazkodnak. Igy Lovassy Sándor tanár Nagy-Rőczéről küldött nekem egy párt, a mely egy mély kútból kerűlt, hová valami véletlen sodorta s a hol e halak színöket vesztve megszürkűltek.

A 10 cm. nagyságú már a ritkaságok közé tartozik, rendesen 6—8 cm. hosszú.

Elterjedés. Heckel felhozza a Kárpátok és Túróczmegye patakjaiból, a zala-tapolczai malomárokból, a Poprád, Szamos, Maros folyókból, Szeben és Brassó tájáról; nyilván Petényi és Bielz E. A. útján szerezte; Petényi sokat jegyezett kivált a Marsilius-változatra vonatkozót, leginkább a Tiszovnik patakból eredő példányok alapján — ekkor 1849-ben Heckel Marsilius-faja még érvényesnek tartatott; nálam fel van jegyezve — részben Petényi után is — Besztercze patak, Garam, Körös erdélyi részre, Mútnyik patak, Szamos, Szlatina patak, Túrócz folyó, Vargyas, Jád, Kormos, Bucsin, Békás patak; Garadna, Hejő és Koncza; az utóbbi két hely nevezetes, mert a Hejő hévíz, Konczán pedig Csató János mocsaras helyen szerezte. A Jeitteles Prodromusában leírt var. chrysoprasius csak színváltozat.

A VÉSETTAJKÚ PADUCZ.

Chondrostoma nasus, Linné.

VI tábla, 24.

Főjegyei: a száj torokfelé nyíló, keresztbe majdnem egyenesen bemetszve, csak zuga táján hajló; ajkai — illetőleg állkapcsainak ajakrésze porczogós, éles szélű, a száj tehát jól záró; torokfoga egysoros, minden oldalon 6, ritkán az egyik oldalon 7.

Sugárzat: HS. 3/9; HO. 1/14; HA. 2/9; AS. 3/9.

OP. 56—65. FA. 5—6, a kormányúszót beleértve.

Nyulánk, vetélőszerű test; szélessége felülmúlja a fej hosszát; a fej magassága a hosszaságnak két harmadát teszi. Az orr boltozatosan lekanyarított, a száj fölött messzire kinyúlva, ezt egészen toroknyílásúvá teszi; a száj két fele éllel záródik. A hátsörényúszó kissé a hasúszószárnyak mögé esik, egy negyeddel magasabb, mint a milyen széles; az alsósörényúszó tisztán a fark tövére esik, szélessége a hátsörényúszóéval közel egyenlő; a kormányúszó mélyen fecskefarkú. A héj pénzei igen rendes sorokban állanak, jól ráforrottak, a legnagyobbak alig fél szemátmérőnyiek.

Szín szerint a paducz ezüstös hal; háta feketés zöld, az oldalak felé hamar enyészve s ott ezüstös; valamennyi úszó vörös; a szem-

csillag sárgarezes, elől néha vöröses folttal. Felhasítva, a has belseje fekete — innen tintáshal stb.

Ívik : áprilistől, májuson át is.

Fogása : ívás idején nagy tömegben a kerítő halászat tárgya.

A vésettajkú paducznak nagy elterjedési köre van, a mennyiben a sík és a hegység vizeiben is találjuk; szereti a víz fenekét, hol táplálékát kitúrhatja; legjobban szereti a moszatoknak kövekről, gyökerekről való lelegelését.

Átlagos hossza 30 cm.; nagyobb ritka; de Benecke 50 cm.-t is említ.

Húsa szálkás, de jóízű; középmódú emberek eledele. A vésettajkú paduczot leginkább az Éva-keszeggel — Abramis vimba — szokták összetéveszteni; de ettől a száj metszése első tekintetre is megkülönbözteti.

Elterjedése : Heckel csak általánosan említi a magyar vizeket; Petényi a Poprád, Duna, Dráva, Mura, Szamos, Maros. Olt, Garam, Szeben és Cserna vizét jegyezte fel; én a Berettyó, Bódva, Ipoly, Körös, Küküllő, Rába, Sajó, Szernye, Zagyva vizét csatolhatom hozzá.

A Jeitteles Prodromusában leírt var. hernadiensis csak oly eltéréseket mutat, a melyek egyazon fajnál, különösen mint korkülönbgek fordúlnak elő.

A RÉTI CSIK.

Cobitis fossilis, Linné.

VII tábla, 25.

Főjegyei : a test hengeres, nyulánk; csak a farkrész kissé lapított; a fej kicsiny; a szájszél húsos, tíz sallangszerűen elrendezett bajuszszal; a test, hosszában, felváltva barnán és sárgásan csíkos és szétszórtan pettyegetett.

Sugárzata : HS. 3/6; HO. 1/8—9; HA. 2/5; AS. 3/5.

FA. $7^1/_2$—$8^1/_2$, a kormányúszót beleértve.

A test magassága körülbelől megfelel a fej hosszaságának s így ez is $7^1/_2$—$8^1/_2$-szer fordúl meg a hosszaságban; a kis száj kissé előre és torokfelé áll, a felső állkapocsnak megfelelő részén hat bajusz van, ezek között a szájzugnak megfelelő tájon álló a leghosszabb; az alsó

állkapocsnak megfelelő részen a bajuszok száma négy; mind a tíz bajusz páros elrendezésű s élő állapotban a vízben csillagszerűen veszi körűl a szájnyílást. Az úszók el vannak kerekítve; a hátsörényúszó a hasúszószárnynyal egy vonalba esik; az alsósörényúszó hátra van tolva. Az oldalvonal az oldal közepén és végig halad; a fej, a hát és a has középvonala meztelen; a héj pénzei igen kicsinyek, csak kevéssé egymásra borúlók, azonfelűl még igen vastag nyálkaréteg alá temetkeznek.

Szín szerint a réti csík háta sötétbarna, feketés foltokkal; hasa szennyes narancsszínű, feketén pontozott; az oldalokban, az oldalvonalnak megfelelő, széles, barna csík vonúl, mely tulajdonképen foltokból van összerakva s egyenetlen szélű, fölötte s alatta egy szennyes sárga csík, mely a has felől egy keskeny sötét csíkkal van szegve.

A fej tele van barna pontokkal, foltokkal, a melyeken néha sorakozás is látszik; a szemcsillag aranyos.

Ívik: áprilistól — júniusig.

Fogása: a rekesztő halászatnak, az u. n. csikászatnak tárgya, mely, mint tudjuk, szűk vörcsökkel bíró vesszővarsákkal történik.

A réti csík leginkább a sik, vagy tágas völgyek álló, iszapos fenekű vizeit, mocsarait, lápjait; de folyók és erek megfelelő részeit is lakja; nemcsak túrja, hanem tartózkodásúl is választja az iszapot. Keményéletű lévén, megmarad olyan vízben is, a melyben már a kárász sem élhet meg s hogy a holt vízen kifogjon, koronkint felszáll a színére, levegőt szippant, a melyet felhasználás után a hugygyón kibocsát, természetesen szénsavval terhelt állapotban. A pákászság erősen hitt időjósló tulajdonságában s esküt tett reá, hogy az égzengést 24 órával előbb megérzi, felszáll a vízben, ficzkándozik benne s fel is zavarja iszapját; szilványrése szűk voltánál fogva hetekig is kitart kiszáradt pocsolyák nedves iszapjában s ez avatta «ásott hallá».

A csikász vidékek u. n. «kongós csíkja» t. i. nagyja 30 cm.-nyi hosszúságú is.

Húsa lágy, iszapízű; de jófajta káposztalében főve, az úri népnek is eledele.

Fajtái: a *csíkkirály* és a *csíkdáma.*

A *csíkkirály* egy sajátságos betegedésnek köszöni czímét, a sár-

gaság egy nemének, mely vagy az egész csíkot szállja meg, a midőn egészen narancssárgává válik, vagy a hátrészen terjed s ekkor tarkítja az állatot. Az állat e miatt meg nem fogy, élénk marad. Nálam egy ilyen király hét hónap lefolyása alatt közönséges csíkparaszttá változott; a színeződés a has felől kezdődött s az egész soron úgyszólván pénzről pénzre haladott.

A csíkdáma a rendes réti csíknak még alapszínét sem tartja meg, hanem testszínesfehér, valóságos albino. Az egyik jelenség tehát chlorochroizmus, a másik albinizmus. Az előbbit a Mosztongából és az Ecsedi lápról — Börvely falu — ismerem; a másikat csak az utóbbi helyről. Egészben ritka jelenségek.

Elterjedése: HECKEL a Mura, Fertő, Balaton, Tapolcza vizét, «Erdélyt» és a Poprádot is felhozza, a mi úgy történt, hogy Tátrafüred régi gondozója, RAINER, a csík átültetését kisértette meg. A kisérlet sorsa ismeretlen. PETÉNYI feljegyzi a Szamos, Maros, a Tisza, Dnna álló mellékvizeit, a Velenczei tavat; én a bihari Sárrét, a Szernye, Ecsedi láp, Bodrogköz — részben már fogyó — mocsárvilágát tehetem ide, mint klasszikus csíktanyákat.

A KÖVI CSÍK.

Cobitis barbatula, LINNÉ.

Főjegyei: teste kevésbbé nyujtott; a száj körűl csak hat, de hoszszacska bajusz; a test felhősen, nagy foltokban márványozott; feje szélesedő; a kormányúszó lapos-ívesen elvágott.

Sugárzata: HS. 3/7; HO. 1/10; HA. 2/6; AS. 3/5.

FA. 5—5²/₃, a kormányúszót beleértve.

Egészben zömökebb kis hal; teste vaskosabb, feje szélesebb és aránylag hosszabb is; a test csak kevéssel magasabb, mint a milyen széles, illetőleg vastag, tehát hengeres forma; a száj alkata egészben véve olyan, mint a réti csíké, de öblösebb és csak hat bajusza van, melyek közűl az elől álló két pár összébb áll, a szájzug tájára esőtől távolabbra, tehát csoportban; az alsó ajakon nincsen bajusz; a szájzugban álló bajusz a leghosszabb; a szilványrés szűk. A hát- és alsósörényúszó elvágott s csak a hasúszószárny könnyedén kerekvágású. A héj pénzei rendkívül aprók, s nem borúlnak egymásra; a fej, mell

és hasrész teljesen meztelen s a pénzek csak a hátsörényúszó táján vehetők ki világosabban.

Szín szerint a hát sötétzöld, az oldalak sárgások, a has szürke; a fej, a hát és az oldal barnafekete, szabálytalan pettyekkel és foltokkal tarkázva — márványzottak; a kormányúszó alsó szárnyfelén rendesen egy sötét szemfolt látható; a hátsörény-, a kormányúszó és hónaljúszószárnyak tarkák, a többi úszó színtelen vagy sárgásfehér.

Ívik: április, májusban; HECKEL szerint már márcziusban kezdi.

Fogása: szegény emberek kiváló mestersége a kézzel való tapogatás, melylyel a halnak bujkáló természetéhez alkalmazkodnak, t. i. a halat a kavicscsal együtt kiemelik.

A kövi csík, réti rokonával merően ellenkezve, különösen a kisebb patakok tiszta, elevenebb folyású részeit kedveli, tehát főképen a hegység hala; igen fürge s a köves helyeket tartva, villámgyorsan szökik kő alól kő alá; színe olyan, hogy a vízfenéké úgyszólván elnyeli. A kis hal rovarokkal, ikrával, de korhadt növényrészekkel is táplálkozik.

Nálunk legnagyobbja 10—12 cm.

Húsa finom, jóízű; ínyenczek keresett falatja; már a régi magyar konyha is megbecsülte a «heatlan kövi halat».

Elterjedése: HECKEL a Kárpátokból, Nyitrából, Mehádiából, a Szávából, Erdélyből és Keszthelyről is említi; PETÉNYI följegyzi a Poprád, Tarcza, Ondava, Vág, Garam, Bisztra, Túrócz, a felső Tisza, felső Körös, Cserna, Tiszovnik vizéből és Czinkotáról is; én hozzáadhatom az Eger, Bódva, Ipoly, Küküllő, Olt, Sajó vizét.

A VÁGÓ CSÍK.

Cobitis tænia, LINNÉ.

VII tábla, 26.

Főjegyei: nyulánk alakú, kissé lapított testű, keskenyfejű kis hal; hat kicsiny bajuszszal; kormányúszója elkerekített, a felső fél tövén rendesen egy fekete folt; az alsó szemcsont fölállítható tüskéje kettős; a fej és hát párduczszerűen tarka, az oldalvonal alatt s irányában végig haladva egy sor sötét folt.

Sugárzata: HS. 3/7; HO. 1/5—6; HA. 2/5; AS. 3/5.

FA. 7—8 között, a kormányúszót beleértve.

A fej hossza valamivel több a test magasságánál, ez pedig 7—8-szor fordúl meg az egész test hosszában; a torokfelé nyíló száj körűl hat rövidke bajusz, kettő a felső állkapcson, kettő a szájzugokon, kettő az alsó állkapocs közepe táján; a szem magasan áll; a vágótüskék hátrafelé görbűlnek; a homlokvonal meredeken emelkedő — lófej —, a hátvonal alig laposíves; az oldalvonal tulajdonképen csak a hónaljúszószárnyig terjed, innentől irányát egy sötétszínű vonal úgyszólván utánozza.

Szín szerint az alap narancssárga, legtöbbször sárgásfehéres; a főjegyek között felhozott rajzon kívül felemlíthető még az a keskeny csík, mely rendesen a szemtől a felső szájszél felé vonúl, meg a hátsörény- és kormányúszó tarkasága.

Ívik: április, májusban.

Fogása: nálunk egyáltalában nem fogják; újabb időben mint csinos és kitartó aquarium-hal dívik.

A vágócsík, noha a folyókat is lakja, mégis legbővebben tavakban terem meg, hol az iszapos feneken, kivált hináros helyeken bujkál; rossz vízben ő is felszáll, hogy levegőt szippantson; a fenéken való mozgolódása sajátszerű, a mennyiben köveken és más kidomborodó tárgyakon hónaljúszószárnyait némileg láb gyanánt is használja.

Nálunk 10—12 cm.-re növekedik; a piaczra rendszerint 6—7 cm. hosszúságú jut.

Elterjedése: HECKEL a Zala, Ördögárok, a Zala-Tapolcza körűli ingoványokból, Mehádiából, a Mura vizéből említi; PETÉNYI a Szamos, Maros, Tiszamellék állóvizeiből, továbbá a Velenczei tó, Fertő, Balaton, Duna vizéből jegyezte fel, ezekhez a Berettyó, Bódva, Dráva, Ipoly, Körös, Latorcza, Olt, Sajó, Szernye, Zagyva vizét és mellékét adhatom hozzá.

A BÁBA CSÍK.

Cobitis elongata, HECKEL.

Főjegyei: HECKEL szerint az egész alak igen nyújtott és alacsony, magassága a hosszúságnak csak $^1/_9$—$^1/_{10}$-része; a kettős szemcsonttüske kicsiny, bőrrel bevont.

Sugárzata: HS. 3/7; HO. 1/7; HA. 1/6; AS. 3/5—6.

Heckel azokat a példányokat, a melyekre a fajt alapította, az előbbi faj példányaival egy helyről, a Sala vizéből Idria mellett — Karinthia — kapta, s a nyulánk alak és a hosszúság feltűnt neki. De a leírásban maga mondja, hogy ez a faj, az alak nyulánksága kivételével, teljesen megegyezik az előbbivel s magam hozzátehetem, hogy a Hódos és Szarvastó — erdélyi Mezőség — mezőzáhi részéből százával kihalászott példányok alak szerint átmentek egymásba s a faj csak erőszakkal volna fentartható. Itt csak irodalomtörténeti alak lehet, a mennyiben az erdélyi Muzeum-Egylet évkönyveiben közöltem.

A KÖZ CSUKA.

Esox Lucius, Linné.

VII tábla, 27.

Főjegyei: nyujtott testalak; a fej hosszú, különösen orrarésze lapított — kacsaorr, — a fogas száj mélyen behasítva, alsó állkapcsa kiszökő; a hát- és alsósörényúszók messze hátratolva, egymással szemben állanak, igen szélesek; az oldalvonal kivehető; a fej és az oldalak tarkák.

Sugárzata: HS. 7/13; HO. 1/13; HA. 1/8; AS. 4/12—13.

OP. 110—130. FA. átlagosan 3, kormányúszó nélkül.

A hosszú kacsafej s a test utolsó harmadrészére hátratolt hátsörényúszó a közcsukának oly szembeszökő jegyei, hogy a faj igen könnyen felismerhető.

A test legnagyobb magassága néha hatnál is többször fordúl meg az egész hosszában, a vastagság pedig a magasságnak legalább is felét teszi ki; a szem igen magasan áll s a szemköz keskeny; a homlokrész kissé csatornás; a száj majdnem vízszint hasított, az alsó állkapocs a vendégállkapcson túl kiáll; az alsó állkapocs nagy ragadozó fogai hátrafelé vágnak, két nagyobb szilárd fog között egy mozgatható kisebb pótló fog áll; a felső állkapocs fog nélkül való, a vendégállkapocs ellenben több sorban álló gereben-fogzatot visel.

A hátsörényúszó nem egészen egy fejhosszaságra közelíti meg a kormányúszót; a hónalj- és hasúszószárnyak egyformán magasak. A sörényúszók a fark tövén állanak s azokon túl a fark kissé hirtelenül vékonyodik; a kormányúszó kivágott.

A fej teteje és orrarése héjatlan, a pofarészen azonban apróka pénzek vannak; a törzs pénzei, nevezetesen a mell- és hasrészen fekvők, igen aprók; az oldalvonal a hátvonallal párosan fut.

Szín szerint a közcsuka igen változó. A hát feketés, az oldalak szürkék, sárga foltokkal; a has fehér, feketén pontozott; a fej olyan tarka, mint az oldalak. Ez a törzsszín a tartózkodás, az évszak és ívarélet hatása alatt sokszorosan változik; a szürke szín helyébe élénk zöld, a sárgás helyébe aranysárga támad; a hónalj- és hasúszószárnyak vörösesek, a kormányúszó megtarkúl; ilyenkor az egész hal valóban tarka.

Ívik: igen korán, sokszor már februáriusban indúl, a kiöntések jege alatt nem egyszer megszorúl.

Fogása: két külön, neki szánt móddal dicsekszik; az egyik a csapóhurok, a másik a dorongolás; különben, kivált tavakban, hálós-halászat tárgya.

A közcsuka igazi rablóhal és igazán telhetetlen; mindent befal, még saját faját sem kimélve meg s ha egyszer megfeküdt és lesni kezd, teljesen megfeledkezik minden óvatosságról; csukaesze csak a prédán jár, annyira, hogy a csapóhurkot egészen kényelmesen reá lehet vetni. Jól találja magát folyókban, tavakban, szóval a kis patakot kivéve, mindenféle vízben s egész élete merő prédajárás és lesekedés; különösen éjjel garázdálkodik s alkonyatkor — például a holtágak csendjét minden perczben megszakítja a rabló hatalmas locscsantása, a midőn valamely boldogtalan küszhalat megczélozott s a vízszínre is felcsapva elkapott; mindig alulról fölfelé támad — szája, szeme erre is van alkotva. A közcsuka falánksága révén gyorsan növekedik s már életének első évében elérheti a 30 cm.-t. HECKEL szerint a 10—15 kilogrammos csuka nem ritka; BENECKE a növekedés lehetőségét 2 méterre, a súlyt 35 kilogrammra teszi. Húsa fehér, szíjjas, jóízű és kevés benne a szálka, azért igen fontos piaczi czikk.

Elterjedése: HECKEL a Száva, Mura, Balaton vizét és «Erdélyt» említi, PETÉNYI a Duna, Tisza, Dráva, Rába, Rábcza, Fertő, Vág, Ipoly, Tugár, Szamos, Maros, Kraszna, Bodrog vizeit jegyezte fel, a melyekhez én még a Hódos és Szarvastó, Kopácsi tó, Berettyó, Bódva, Borzsa, Körös, Latorcza, Olt, Sajó, Szernye, Velenczei tó és Zagyva vizével járulhatok.

A LÁPI PÓCZ.

Umbra canina, Marsigli.

VII tábla, 28.

Főjegyei: teste kicsiny, zömök; a fej teteje és oldalai héjasok; az alsósörényúszó a hátsörényúszónak a végével szembenálló; az előbbi kevés, az utóbbi sok sugárral, de csontsugár nélkül való; a pénzek kerekvágásúak; a száj csúcsbanyíló, nem nagy, bajusztalan; oldalvonal nincsen; a test felhőzött.

Sugárzata: HS. 3/12—13; HO. 1/12; HA. 1/5; AS. 2/5—6. OP. 33—35. FA. 4½—5, a kormányúszót beleértve.

A test magassága 4½—5-ször fordúl meg az egész hosszúságban s majdnem egyenlő a fej hosszaságával; az alsó állkapocs csak valami kevéssel hosszabb a felsőnél és csúcsosodó; a fedelék nagy, elkerekített, a szilványrés tágas; a hátvonal íves; a fark vaskos. A hátsörényúszó terjedelmes s oly magas, mint az alsósörényúszó, mely azonban keskeny; a hasúszószárnyak a hátsörényúszó kezdete alá esnek; a kormányúszó elkerekített. A héj teljes s a fejre is kiterjed; pénzei nagyocskák, kerekalakúak és nem nagyon meggyökerezettek; egymást cserepesen fedik; az oldalvonal helyén egy világosodó csík vehető észre; a fejen azonban az érzőlikacsok szembetűnők.

Szín szerint a lápi póczhal a természetben sötét májbarna, a hason csak kevéssé világosodó; az oldalvonal táját egy rezesszínű csík jelöli; a fej és a törzs szabálytalanúl felhősen foltos; a hát-, alsósörény és kormányúszó ságárközeiben szorosan rendezkedő sötét foltocskák vehetők észre. Fogságban az alapszín zöldessé válik, az oldalcsík rezesen fénylő.

Ívik: áprilisban.

Fogása: a csíkászat járulékhala.

A lápi pócz mindenben a réti csík társa s így különösen ingólápos mocsarakban terem meg bőven; a lápkutak és vészek tisztább vizében űzi úszóversenyeit, a melyeket már jellemeztünk is. Igen óvatos és fürge kis hal, mely azonban a fogságban hamar szelídűl, gazdáját megismeri s kézből kapdossa táplálékát — a gilisztát, nyers húst —; de kitűnik itt rabló természete is, mely egészen csukaszerű;

nemcsak a vele egy tartóban élő más fajbeli, nálánál kisebb halakat nyeldesi, hanem ráveti magát saját, apróbb véreire is; sőt nálam megtörtént, hogy az egyik akkora vérrokont kapott be, hogy nem bírta lenyelni s így belefúlt a falatba.

Ez a kis rabló 8 cm.-nél nem nő nagyobbra.

Húsát a Szernye vidék szegénysége szükségből eszi; az Ecsedi láp környékének népe mérgesnek tartja; az előbbi helyen sertést, ruczát is hizlalnak vele, mert rengeteg számmal van s én láttam Derczen táján öblös csíkkast, mely tömve volt e kis rablóval.

Elterjedése: HECKEL eredetileg a Fertő lápos helyeiről írta le s fölemlíti még az Ördögárkot, a Zala vizét és Zala-Tapolczát; PETÉNYI jegyzetei közt Tihanyból találom; én ismerem a bihari Sárrétből, a Bodrogközből, különösen pedig az Ecsedi láp és Szernye mocsárvilágából.

A LESŐ HARCSA.

Silurus Glanis, LINNÉ.

VIII tábla, 29.

Főjegyei: békakoltyra emlékeztető alak; elől vaskos, hasas és laposfejű, hátúl oldaltlapított; a felső állkapcson mindkét oldalon egy-egy hosszú, ostorszerű — az alsó állkapcson négy rövid bajusz; a hátsörényúszó kicsiny; az alsósörényúszó igen terjedelmes, a kormányúszó alsó szárnyfelével részben egybeforrva; a szem a testhez képest igen kicsiny.

Sugárzata: HS. 1/4; HO. 1/17; HA. 12—13; AS. 90—92. FA. $5^1/_2$—6, a kormányúszót beleértve.

A lapított fej elől el van kerekítve — békafejű — és laposan domborodik; mind a két állkapocs íves hajlású, az alsó kissé kidűlő, az ajakrész húsos; a két ostorbajusz végével a hónaljúszószárny csúcsát éri el, néha azon túljár; az alsó állkapocs bajuszainak leghosszabbja az ostorosnak legfeljebb $^1/_3$-része, ritkán valamivel több; a két, aránylag igen apró szem egy külön vájás mögött s a felső ajakhoz közel nyílik; a fogzat lapított, hátrafelé irányzott, gerebenszerű. A hátvonal a nyakszirttól a fark végéig majdnem egyenes; a hátsörényúszón túl a test gyorsan, majdnem pengeszerűen vékonyodik. A hátsörényúszó körülbelől a hónalj- és hasúszószárnyak között

középre esik; a hónaljúszószárny legyezőszerű, első sugara igen vaskos csontsugár; az alsósörényúszó a hugygyótól a kormányúszóig ér s annak alsó szárnyfelével összefügg; de határa megkülönböztethető; a kormányúszó elkerekített.

Az egész test héj nélkül való, igen nyálkás és síkos; az oldalvonal az alsósörényúszó kezdetéig világosan kivehető.

Szín szerint a fejtető, a hát és az úszók széle kékesfekete, néha zöldesbe átmenő; az oldalak zöldesfeketék, a has felé világosodók és olajzöld foltokkal felhősen márványozottak; a has kékesfehér, felhőzött; a szemcsillag halaványsárga, a bogár körűl keskeny, arany karikával, különben sötéten pontozott.

Ívik : májusban, juniusban, néha juliusig is.

Fogása : szigony, fenékhorog, háló, és külön a kuttyogató.

A leső harcsa a viza után vizeink legnagyobbra növekedő hala; szereti a csendes, mély, iszapos és gyökeres fenekű vizet. A halak között igazi útonálló, még pedig ép oly kegyetlen, mint ravasz; gyökerek között, uszadékok mögött meglapúlva lesi a prédáját; álnok játékot űz ostoros bajúszával, hogy a buta hallal férget gyaníttasson benne s így magához csalhassa. Neki minden jó, a mi él és mozog s a természethistória súlyosan vádolja is, mert gyomrában nemcsak uszkárkutyát, hanem gyermekcsontot is talált. Ám rettentő rablótermészetének ő is megadja az árát, mert vak mohóságában csak akkor tér észre, mikor késő, mikor t. i. a kuttyogató horgán rajtavesztett.

Az 50 kilós harcsa nálunk még ma sem ritkaság; a 200 kilóst azonban már meg lehet bámúlni.

Húsa kövér, nem éppen jóízű; de bizonyos arányig a tökéletes magyar halászlé tartozéka s azért keresett piaczi czikk.

Elterjedése : Heckel a Balatonból, Drávából, Szamos- és Marosból említi; Petényi feljegyzi a Duna, Körös, Tisza, Vág — Tornóczig — és Mura vizét; részemről hozzá adhatom a Berettyó, Bódva, Borzsa, Fertő, Ipoly, Kraszna, Küküllő — Bögözig —, Latorcza, Olt, Rába, Sajó, Szernye, Zagyva vizeket is.

A PÉNZES PÉR.

Thymallus vexillifer, AGASSIZ.

VIII tábla, 30.

Főjegyei: nyulánk alak, hegyesedő orral, igen terjedelmes hátsörényúszóval; az alsó állkapocs valamivel rövidebb, a felső alá bevont; héjja szembetünően pénzes.

Sugárzata: H S. 7/14—17; HO. 1/14—15; HA. 1/10; AS. 3/9—10.

O. P. 89—90. FA. $5^1/_2$—$5^2/_3$, a kormányúszót beleértve.

A test magassága ötször fordúl az egész hosszaságban; az orr tompa, szélével az alsó állkapocsra áthajló, úgy hogy a szájat majdnem torok felé nyilóvá teszi; valamennyi állkapocsrészben egy sorban álló, fínom fogak; a hátvonal a nyarkszirttől a hátsörényúszóig egyenletes ívben emelkedik; a hasvonal laposodó. A hátsörényúszó magas terjedelmes s egy kurta sugárral kezdődik, innen lépcsőzetesen emelkedik, még pedig a meddig a síma sugarak tartanak; a hasúszószárny a most említett sörény közepére esik; az alsósörényúszó közepére pedig a kövérúszó esik. A héj pénzei meglehetős erősek, rátapadók, a mell táján akad egy kis meztelenség is.

Szín szerint a hát zöldesbarna, az oldalak a felső részen ón-, a has felé ezüstfényűek; az oldalak az oldalvonal fölött sokszor feketés szeplőket viselnek; a hasúszószárny és alsósörényúszó violásak, a hónaljúszószárnyak sárgások; a hátsörény és kormányúszó, kivált az előbbi gyakran keresztbe sorosan-tarkázott.

Ívik: tavaszkor, HECKEL szerint már márcziusban; BENECKE április—májusra teszi.

Fogása: a székelység a kakas gallérjának sárga tollából készült mesterséges légygyel igen ügyesen horgászsza, mi kiváló dicséretet érdemel.

A pénzes pér a pisztrángos vizek kissé alább eső folyásának lakója; a csörtető, de mégis már kissé csendesedő patak legnemesebb hala. Táplálékát a rovarok és rákfélék szolgáltatják s a víz fölött röpkedő rovarra ügyesen veti magát.

Nálunk a 30—35 cm. hosszú már ritkaság; BENECKE 50 cm.-ről is szól.

Húsa fehér, fínom, kitünő ízű, valóban becses táplálék, mely a pisztrángé után első helyen áll.

Elterjedés. HECKEL az erdélyi rész patakjaiból említi; PETÉNYI a Poprád, Turócz, Mutnyik Garam, Olt, Szlatina, Tiszovnik, felső Vág, s az Aranyos vizéből jegyezte fel; én a Lucsivna, Vargyas vizét csatolhatom az előbbiekhez.

A DUNAI GALÓCZA.

Salmo Hucho, LINNÉ.

VIII tábla, 31.

Főjegyei: hosszúra nyúlt, hengeres alak; a fej a test magasságánál $^1/_3$-részszel hosszabb; a test törzse félhold alakú, apró fekete szeplőkkel tarkítva.

Sugárzata: HS. 3/10; HO 1/16; HA 1/8—9; AS. 4/8. OP. 180—200. F. A. $4^1/_2$, a kormányúszót beleértve.

A test magassága 6—7-szer fordúl meg a hosszaságban; a száj mélyen hasított s a felső állkapocs a szem mögé ér; zárt szájnál az orr domborodása kissé túljár az alsó állkapcson; az állkapcsok hátrafelé hajló, egysoros, ritkán álló fogakkal fegyverzettek, a melyek közül a felső állkapocs fogai a legkisebbek, de a legszámosabbak; az ekecsont előfelén íves sorban 4—6 erős fog, a szájpad-csontokon egy sor még erősebb fog; a nyelven két oldalt 6—8 horgas fog; a hátvonal igen laposíves; a szilványrés igen nagy.

A hátsörényúszó körülbelől a test felehosszában kezdődik s hátrafelé lecsapott; a meglehetősen magas és széles kövérúszó kezdete az alsósörényúszó kezdetével talál, mely a hátsörényúszóval egyforma magasságú s hátra felé meredeken lecsapott; a hasúszószárnyak a hátsörényúszó végével találnak. A héj pénzei aprók, kissé hosszúkásak, az egész törzsön meglehetősen egyenlők; az oldalvonal a háthoz közelebb halad.

Szín szerint a hátfél zöldesbe húzó sötétbarna s az oldalakba enyészve, ott vöröslő szürkébe megyen át; a test hasfele ezüstös; a fej és test igen aprón szürkén és feketén pontozott, közben-közben fellépnek a jellemző félholdalakú szeplők.

Ívik: április, májusban.

Fogása: a nagy folyókban a hálós halászat tárgya, a felső, tisztavizű folyásokban a tűzfénynél űzött éjjeli szigonyozás áldozata.

A dunai galócza a Duna vízhálózatának saját hala, s minthogy nem tengerjáró, más hálózatokba nem is tévedhet el; falánk, merész rablóhal, mely a forgók, zúgok nagy kövek s mindenféle alkalmas tárgyak körül megfekszik, hogy rácsaphasson prédájára; a mi él és száján-torkán befér, azt meg is támadja, le is nyeli, legyen az hal, rucza, vízi patkány vagy bármi; a Duna mellékfolyóin messze felvonúl; de a tulajdonképeni patakokba nem megyen, mert nem nyújtanak falánkságának elegendő táplálékot s mikor megnő, elég vizet. Mert tudnunk kell, hogy az egész családban ő növekedik legnagyobbra s van példa reá, hogy 2 méterre is növekedett, súlya pedig kerek 50 kilogramm volt.

Húsa fehér, finom; de a lazaczénak és pisztrángénak mögötte áll; a folyó mentén fekvő nagyobb magyar városok halaspiaczának igen keresett, értékes czikke.

Elterjedés. HECKEL a Száva, Dráva, Duna, Maros és a Siul folyót említi; PETÉNYI tüzetesebben nem jegyzett róla, de a Mura és Turócz fel van hozva; én az Olt, Cserna, Tisza vizét hozhatom fel, megjegyezve, hogy a máramarosi halászság állítása szerint Máramaros-Sziget Tiszahidjáig megyen, azontúl nem.

A LAZACZ PISZTRÁNG.

Trutta Salar, LINNÉ.

Főjegyei: a test magassága a fej hosszának majdnem megfelel, a fej orrarésze hegyesedő; az alsó állkapocs csúcsosodva felhajló végű; az ekecsont előlapja mindig fogatlan.

Sugárzata: HS. 3—4/9—11; HO. 1/13; HA. 1/8; AS. 3/7—8. OP. 120—130, F. A. $5^{1}/_{2}$—$5^{3}/_{4}$, a kormányúszóval együtt.

A test magassága 5—6-szor ismétlődik a hosszaságban, vastagsága a magasságnak körülbelül fele; a száj mélyre hasított, fogas, a fogak mind hátrafelé irányúlnak; a szájpadcsontokon végig egy sor erős fog; az ekecsont szárrészén hasonlóképen, az utóbbiak azonban a korosabbaknál kihullanak; a nyelv széle fogas. A hátsörényúszó kissé a test első felére is nyomul, magasságánál szélesebb, hátrafelé

meredeken lecsapott; a hasúszószárnyak a hátsörényúszó közepére esnek, majdnem háromszögbe lecsapottak; a kormányúszó csak ívesen kiszélelt. A héj pénzei aprók, kerekek; az oldalvonal egyenes irányban fut.

Szín szerint e hal háta palaszürke, kékesfeketébe húzva, az oldalakban derülve ezüstfénybe megyen át, a hasfélen ezüstfehér; az oldalvonal fölött gyéren szórva (vagy)(alakú sötét szeplők láthatók; a hátsörényúszó, kövér- és kormányúszó kékes palaszürke, a többi színtelen, véneknél szürkés. Ez a szín ívás idején, tehát a mikor a hal a tengerből a folyókba felvonúl, változik, különösen a tejes halnál; az alapszín megsötétedik, a hát és oldal kocsonyás réteget ölt, mely a pénzeket egészen elfedi; a szeplők szaporodnak s néha zigzugos csikokba folynak össze; a szilványfedeléken és az oldalakon gyakran vörös foltok támadnak. Öreg tejeseknél a has réz- vagy bibor-vörössé válik.

A színváltozattal a tejes halon még egy más átalakúlás is történik. Ugyanis az alsó állkapocs csúcsán egy kemény porczogóból való kampó támad, a felső állkapocs pedig meglazúl és megnyúlik, a vendégállkapcson pedig egy mélyedés támad, mely a kampóssá vált alsó állkapcsot befogadja, mely azonban így sem záródik. Mind ezek a változások ívás után ismét visszafejlődnek.

Ívik: késő őszszel.

Fogása: nálunk, mint egyedül a Poprádba tévedő hal, leginkább szigonyos orvok áldozata.

A lazacz-pisztráng nemcsak tengerjáró, hanem tulajdonképen tengerlakó hal, mely csupán ívását végzi folyókban s hogy ezt megtehesse, ezernyi ezer, néha hihetetlen akadályon és veszedelmen keresztül törve-ugorva, roppant utat végez, hogy az ívásra alkalmatos patakvizeket elérhesse. Elterjedési köre az északi tengerekre esik, nálunk tehát a Dunában és hálózatában hiányzik s egyedül a Poprád az, a mely látogatásával dicsekszik. Egyike a legbecsesebb halaknak s a legelőbbre haladt nyugaton kiváló gondozás, rendszeres tenyésztés tárgya, mely ott tetemesen lendit a közvagyon szaporodásában s mind abban a mi evvel kapcsolatos. Mint minden tenyésztett állatnál, úgy ennél is megvan az, hogy a tenyésztők számos fajtát különböztetnek meg.

A lazacz 15—20 kilogrammot érhet el; BENECKE 80 fontot is mond.

Húsa vöröses, kitünő; füstölve a világkereskedésben szerepel.

Elterjedés. Nálunk a Dunajeczen át csupán a Poprádban fordúlhat elő s PETÉNYI innen jegyezte fel, hozzátevén, hogy Késmárk táján «Klammlachs» néven egy másik fajt is akarnak megkülönböztetni, ő azonban azt tartja, hogy a lazaczczal egy és ugyanaz. Ez a fajta nyilván a kampósszájú tejesre vonatkozik.

A SEBES PISZTRÁNG.*

Trutta Fario, LINNÉ.

VIII tábla 32,

Főjegyei: arányos, erőteljes igazi halalak, kissé tompa orral; a felső állkapocs a szem hátulsó széléig terjed; a fej hosszasága átlag megfelel a test magasságának; színét a vörös — néha kék — és fekete szeplők jellemzik.

Sugárzata: HS. 4/9—10; HO. 1/12; HA. 1/8; AS. 3/7—8. OP. 110—120. F. A. $4^1/_2$ — átlag véve s a kormányúszóval együtt.

Alakja nyujtott ugyan, de erőteljes; szeme nagy, kifejező s a megnyúlt felső állkapocscsal együtt határozott rabló jellemvonást kölcsönöz arczulatának; a száj öblös és fegyverzett, az ekecsont elején keresztsorban rendesen öt fog, e csont nyúlványán megkülönböztethető két sorban s felváltva jobbra-balra irányozva éles fogak állanak; a nyelv két oldalán — szélén 4—5 nagy, éles fog; a száj egész fogzata hátrafelé mered; a felső állkapocs fogai a legkisebbek. A hátvonal a lekerekített orron túl szép, egyenletes lapos ívben fut, közel a kövérúszóig; a hím hasvonala ennek körülbelől megfelel, innen a hal vízre való kitünő rátermettsége; az ikrás hasasabb.

A hátsörényúszó vagy épen a test felehosszában, vagy kissé azon

* A halászati sport e legnemesebb halának van egy magyar nyelven írott ismertetése Dr. PELECH E. Jánostól (A m. Kárpátegylet évkönyve VI. 1879). Ez az ismertetés ép annyi ismerettel mint szeretettel van írva s oly munka, mely a pisztrángról összeirt kis könyvtárban nemcsak számot tesz, hanem a legjobbak között foglalhat helyet. De épen mert ilyen, csak sajnálni lehet, hogy a szerző — bár láthatólag törekedett — nem birt győzedelmesen megküzdeni a nyelvvel, különösen a mesterszavakkal; a jó munkát is BUGÁT szelleme rontja — Das ist der Fluch der bösen That! — A munka az átdolgozást teljesen megérdemelné.

innen — a fej felé értve — kezdődik, nem nagyon lecsapott s közel oly széles, a milyen magas; a kövérúszó az alsósörényúszó vége fölött áll, az utóbbi tehát messze hátra van tolva; a hasúszószárnyak a hátsörényúszó hátulsó felével állanak szemben, inkább elkerekített vágásúak; a kormányúszó rendszerint könnyedén kiszélelt.

A héj pénzei nem terjednek a fejre; igen aprók, fínomak, rátapadók.

Szín szerint a sebes pisztráng nehezen írható le; minden valamire való halász tudja, hogy két teljesen egyforma pisztrángot ugyanazon víznek ugyanazon helyéről sohasem dobott ki. Törzsszínezetnek a következőt lehet elfogadni: hátfele sötét olajbarna, jól kivehető, különböző nagyságú, részben kerek és néha udvaros szemfoltokkal, az oldal felső része világosodó, lassan szürkésbe vált s az oldal alsó felén sárgás fehérbe, utóbb fehérbe megyen át; a meddig a hátszín világosodása tart, fekete szemfoltok — kisebbek-nayyobbak — tarkítják, míg végre az oldalvonal közelében belevegyülnek a piros szeplők s az alsó fél felé győznek; ez körűlbelől a pataki pisztráng színezete, megpótolva még avval is, hogy a hátsörényúszó is fekete és kevés vörös petytyel van ékesítve — a Szádellő, Szinva és Bucsin pisztrángnál különösen szép. Néha az oldalakban lefelé karajos színmezők alakúlnak, melyek violás, kékes színben játszanak. Van fekete, szürke, aranyos, fehér, szénporos, kék szeplős színváltozat, sokszor több ily változat egy vízben él, úgy a mint folyása árnyas vagy verőfényes helyen halad, a milyen a víz kémiai tulajdonsága; annyi áll, hogy az árnyas helyek pisztrángja sötétebb, a verőfényes helyeké világosabb alapszínű; mind ezeknek, különösen a szemfoltoknak és szeplőknek azonban olyan, bár leirhatatlan, de sajátságos jellemük van, hogy a gyakorlatlanabb szem is pisztrángot lát a pisztrángban. A színnek e roppant változatossága volt oka annak, hogy sok hires természetvizsgáló egy egész sereg fajt állított fel s lett Trutta nigra, semipunctatata, parcepunctata, alpina stb. Az ívás idejének közeledtével kivált a hím színezete erősbödik; az oldalak sárgasága fokozódik, a vörös szeplők lángolnak, világos udvarba kerűlnek, míg a közök szénporszerűen vannak meghomályosítva.

Ivik: októbertől kezdve, néha még deczemberben, sőt januárban is.

Fogása: nálunk a rablóhalászat minden kegyetlen módja: szigony, duga, dynamit, méregfű, farszák, meszelés; egyedűl a székelyek s

gondolom a máramarosi magyarok között akad közhalász, a ki nemcsak horgászsza, hanem ősi soron mesterséges legyet is köt a horgára.

A sebes pisztráng első dicsőítője Ausonius latin költő volt, ki öt szóval jól írja le a pisztrángot:

«Purpureisque Salar stellatus tergora guttis.»

E halnak ma nemcsak külön irodalma, hanem virágzó ipara, sőt még ennél is több, erkölcsi jelentősége van — elég baj, hogy nem a magyarság földjén. De lássuk előbb életmódját.

A sebes pisztráng a havasi vidéken körülbelől 2500 méter magasságig nyomúl, tehát a természet szűz öléből fakadó tiszta víznek legelső hala; a hideg, tiszta, csörtető patakban űzi páratlan ügyességgel azt az igazi pisztráng mesterséget, mely csak a legtökéletesebb úszással végezhető; űzi víz fölött és víz alatt: kiszökik a habból, hogy a fölötte röpkedő rovart elfogja, s mint a nyíl, úgy iramodik a siető vízzel tovaúszó préda után; a lesésnek nagy mestere; még sebes folyásban is megáll, alig billentve farkával, csak csavaros játékot űzve úszóinak engedékeny lapjával; a mit megragad, az meg van ragadva, azt hátrafelé meredő fogzata ki nem engedi többé. A legravaszabb és legóvatosabb hal, mely kiismeri az embert, annak horgát, ezer furfangját, úgy, hogy a «természet büszke urát» rendszeres harczra készti és ekkor is sokszor megveri. Neki a vízzel szemben semmi sem lehetetlen; mikor a szerelem erőt vesz rajta, minden akadályt megostromol, hogy arra a sekély, kavicsos helyre juthasson, a hol ivadékának jó dolga lesz. Ráveti magát a malom kerekére, felszárnyal — ez máskép nem is nevezhető — 4—6 méter magas zuhatagok vízsugarán; százszor esik vissza, de újra megkisérti. Szóval ügyes, nemes hal, mely méltó arra, hogy az embernek egész becsvágyát kiszólítsa, — hozzá pedig még kitűnő jóízű, szálka nélkül való is.

Ezek a tulajdonságok adták meg e halnak az igazán művelt nemzetek társadalmában az erkölcsi jelentőséget s ezen a soron keletkezett egy bámulatosan kimívelt ipar is. Az erkölcsi oldal képe az angol horgász, az ipari oldalé az angol horog. Mind a kettő nem mai eredetű; valóságos fejlődés eredménye. A horgászatot, mint angol emberhez illő nemesítő időtöltést, Walton Izsák és társa Cotton Károly teremtették meg a XVII-ik században. Anglia legelőkelőbb szellemei hódoltak és hódolnak ma is ennek a testedző és a lelket

erősítő időtöltésnek, mely náluk annak az idegrontó, puhító «mulatozásnak» helyét foglalja el, a melyben más népek előkelősége — az u. n. intelligentiát sem véve ki — az előkelő, úri foglalkozást látja. A horgászó angol tiszta fővel, fölfrissülve végzi azt, a mit élvezetnek tart, s a mi valóban az is; a «mulatozók» faja kimerűl és lelkileg, testileg satnyúl a maga «élvezetétől». A pisztrángra való horgászat edzi a testet, az akaraterőt; benső viszonyt teremt az ember és a szabad természet között; oktatva üdítő és jellemfejlesztő egyiránt. Az a bámulatos szivósság, a melyet az angol «gentleman» a legnehezebb helyzetekben is tanusít, az a könnyűség, a melylyel akadályokat legyőz s az a nyugalom, a melylyel a viszontagságot fogadja s kiállja, első sorban a «nemes sportból» kerűl ki, mely mindenkor az élő természettel való alapos ismerettel kapcsolatos. A pisztrángot csak akaraterővel, tiszta fővel, edzett testtel lehet kitanúlni; csaliját csak a vízkörnyék életének pontos ismeretével lehet meghatározni — és minden szerzett igazi tanúlság tudás — minden ily tudás igazi érték, mely az ember tulajdonságaira és igazi jólétére is nagy hatással van.

Az angol pisztrángsportot az ipari vállalkozás napjainkban kissé túlhajtotta, különösen a «mesterséges legyek» már a képzelettel játszanak; de az sem baj, mert ha az a horgász egyebet sem tesz, mint azt, hogy a hegyi patak partján egész horgászkalendáriomát egy végben kipróbálja, okosabbat művelt azoknál, kik szabad idejüket elhenyélik, vagy elhitetik magukkal, hogy a lehetetlen levegőjű kávéház tekeasztala mellett «üdültek».

Az angol halászati ipar igazán világraszóló, a nemzet vagyonosodásának egyik erős forrása.

Az a körűlmény, hogy a pisztráng ikrása, simogatva ereszti ikráját, a tejes a tejet s hogy az így végzett termékenyítés foganatos, a pisztrángnak és családbeli rokonainak mesterséges tenyésztését teremtették meg, mely napjainkban terjedőfélben van s már magyarföldön is jelentkezik; — ideje is, mert kevés országnak van annyi pisztrángnak való vize, mint Magyarországnak, de azt is hozzá tehetjük, hogy kevés országé van annyira elnéptelenedve, mint a mi országunké; pusztaság az, a mi a nemzet vagyonosodásának forrása lehetne, mi annál fájdalmasabban érint, minél joban tudjuk e könyv történeti részéből, hogy ez nem kezdetlegesség, hanem hanyatlás.

Nagyság szerint a sebes pisztráng igen termetes alakká nőhet; így csak pár évvel ezelőtt került gróf Sztáray János útján egy 12 kilogrammos a Nemzeti Múzeumba; én magam láttam a borsodmegyei Szinva és Garadna patakokból alkotott tóból valót — 1847-ben — mely $12^1/_2$ kilogrammot nyomott; ott az 1, 2, 3 kilogrammos nem ritkaság; úgy a Gyergyóban fekvő Gyilkostóban is. A patakok legfelsőbb folyásában több, de állandóan kicsiny a pisztráng s a 20 cm.-nyi már rangos számba megyen; az alsóbb folyásokban, kivált ha sok és nagy bennök a forgó, u. n. zsomb, a pisztráng tekintélyesebb; de a felsőbb folyásokból való pisztráng húsa a legjobb, legtisztább ízű; de csak az ívás idején kívül, átlag májustól augusztus végéig.

Elterjedése: Heckel a Száva, Cserna, Poprád vizét és Erdélyt említi; Petényi az Ipoly eredetét, a Murát, a Turócz folyót, a Garam, Tiszovnik, Vág folyót jegyezte; én ismerem a Küküllő, Olt, Sajó, Szamos, Vargyas, Szinva, Garadna, Bucsin patak, Lucsivna, Békáspatak, Gyilkostó, felső Tisza, Iza vizéből; állítólag a Hegyaljában eredő Tolcsvában is lakik. Ritkaságképen letévedett Szegedig, Szolnokig és Szentesig.

Az a pisztráng, a melyet Günther Albert* «microlepis» név alatt Jeitteles-féle, Pohorelláról és alkalmasint a Szádellő völgyből származó példányokra alapított, szerintem csak a sebes pisztráng hegyi fajtája.

A VÁNDOR ALÓZA.

Alosa vulgaris, Troschel.

IX tábla, 33.

Főjegyei: a hónalj- és a hasúszószárnyak kicsinyek; a has a hugygyóig, meredek ormóspénzekkel borítva, ezektől élesen fűrészes; az így alakúlt fűrészfogak száma 37—42 (25—28 — Benecke szerint); a héj a kormányúszóra is kiterjed, s tövét egészen elborítja; e felnyomúlás közepén két tollszerűen nyújtott pénz áll; a vállon, a fedelék felső széle táján, rendesen egy nagy, elmosódó folt, melyre sokszor még 4—5 folyton kisebbedő következik; a szem egy résen tekint ki.

* Günther A. Catalogue of the fisches in the British Museum Vol: VI. 1866 p. 85.

Sugárzata: HS. 4/16—19; HO. 1/15; HA. 1/8; AS. 3/20—24 (BENECKE szerint 18—28).

OP. 70—80. FA. átlag 4-szer, a kormányúszó nélkül.

A test zömök, kivált eleje öblös, legnagyobb magassága átlagosan négyszer fordúl meg a hosszaságában; a fej aránylag rövid, tompaorrú; az állkapcsok egyforma hosszúk, de a száj hasítása igen rézsútosan halad lefelé, messze terjed; a felső állkapocs a szem hátulsó szélével egy vonalban végződik; az állkapcsok széle éles, vágó s csak a vendég- és a felső állkapocs fogas, a fogak igen kicsinyek, könynyen kihullók, az alsó állkapocs csúcsa vastagodott s e vastagodás a vendégállkapocs megfelelő vájásába illik. A hátsörényúszó egészben alacsony s kissé a test első felében kezdődik; a haszúszószárny az előbbinek elejével talál; a hónaljúszószárny igen alant áll; a kormányúszó nagy, mélyen fecskefarkra kivágott, alsó szárnyfele hosszabb.

Az oldalvonal nem látható; HECKEL szerint a váll elején bemélyedik s felfogása szerint a kormány tövén álló két tollszerű pénz képében és felületein, tehát ágra szakadva vetődik ismét fel; az érzőlikacsok ellenben a fejen, különösen a szilványfedeléken vannak kitejlődve s hálózatosan elterjedve. A szem elölről és hátulról merev hártyával van bevonva, bogara a két hártya közén mintegy hasítékon tekint ki.

Szín szerint a hátfél halavány olajzöld, fémfényű; az oldalak világosabbak, aranyos csillámmal; a has fehéres, zöldes és aranyos játszófénynyel. A hátsörény-, a kormányúszó- és a hónaljúszószárny szürke, szélükön feketések; az alsósörényúszó szürkés, a hasúszószárny színtelen. A többi a főjegyek között van.

Ívik: április, májusban — a tengerből a folyókba vándorolván.

Fogása: vándorlása közben nagyban fogják s füstölve kereskedelmi czikk.

A vándor alóza tengeri hal, a heringnek családbeli rokona; a Földközi tengerben és az Atlanti óczeán — nekünk — nyugoti partjai körűl terem leginkább; ívás idején nagy seregekbe verődve a folyókba vonúl; így az Elba, Rajna, továbbá Pó és Mincio folyókba s a Lago di Garda nevű tóba is benyomúl. A Duna hálózatában csak ritka, betévedett vendég. — Nagysága — BENECKE szerint — 60, ritkán 70 cm., súlya 2—3 kg.

Elterjedése: HECKEL csak a Duna magyar részét, Mohácsot és Budapestet említi; PETÉNYI jegyzetei szerint HECKEL a halat nem látta, csak Battínán egy intelligens halász leírása alapján vette fel; PETÉNYI e halat 1846-ban már letisztítva Budapesten Seiler Flórián konyháján kapta (ez a HECKEL budapesti adata), azonkívül feljegyezte, hogy Zug-Szt.-Mihály szigettanyáján SCHRÖDER egyet — 1/2 fontosat — megevett, sósnak találta s dunai heringnek nevezte el.

A SÍKOS ÁNGOLNA.

Anguilla fluviatilis, FLEMING.

IX tábla, 34.

Főjegyei: a test kígyószerűen nyújtott; a fej hossza nyolcz-kilenczszer fordúl meg a test hosszaságában; a hugygyó az orr végétől körülbelől négy fejhosszaságra fekszik; a szűk szilványrés nem ereszkedik a begy tájára.

Sugárzata: HO. 19; az egyesűlt hátsörény-, kormány- és alsósörényúszó — BENECKE szerint 1100. FA. 8—9, a kormányúszóval együtt.

A hosszúra nyúló hengeres test csak a farkrészen oldalt lapított; bőre vastag, nyálkás, igen síkos. A héj nagyon sajátságos; pénzei nagyon aprók, finomak, hosszúkások és zigzugosan sorakozók a nélkül, hogy egymást érintenék, a sorok között is meztelen hézagok maradnak, úgy hogy a bőr hosszában ránczosnak látszik, ezek a pénzek igen kicsiny alakban a fejen is találhatók. A fej kisebb-nagyobb mértékben csúcsos; — ez adott okot az obtusirostris és acutirostris-féle megkülönböztetésre; — alsó állkapcsa kiszökő, a száj kicsiny, több sorban álló, finom gerebenfogakkal fegyverzett; zuga a szem alá ér. Az orrnyílás a felső ajakhoz igen közel áll. A szűk szilványrés hasítékszerű s a hónaljúszószárny hiányzik. A hasúszószárny nincsen meg. A hát- és alsósörényúszók az elkerekített kormányúszóval tökéletesen össze vannak forrva; az előbbi egy fejhoszszal a hugygyó mögött kezdődik; a vékony, igen hajlékony sugárzat csak igen nehezen különböztethető meg. Az oldalvonal hosszában s az alsó állkapcson az érző likacsok világosan kivehetők.

Szín szerint a síkos angolna nem állandó, a vízhez és egyéb körül-

ményekhez képest sokszorosan változó; törzsszínezetnek a következő vehető: háta sötétzöld, kékes vagy fekete, az oldalak világosodók, a has fehér; néha a hát és az oldalak világosodók s — Benecke szerint — akadnak olyanok, a melyeknek hátán egy sárga csík vonúl végig, sőt akadnak egészen sárgák és egészen fehérek is, tehát ugyanaz a tünet, a mely nálunk a csíkkirályon és csíkdámán — chlorochroismus és albinismus — mutatkozik.

Ívik: valószínűleg deczemberben és januáriusban.

Fogása: nálunk véletlenség; rendes helyein kifejlődött halászati ipar, leginkább sűrűn-rácsosfenekű rekeszekben fogják.

A síkos ángolna rendes soron csak a Poprádba jut, minthogy a Kaszpi- és Fekete-tenger folyórendszerében nem terem; az utóbbiba csak elvetődik. Életmódjának kivált az ívásra vonatkozó része a legújabb időkig homályos volt s a legkülönbözőbb gyanításokat, találgatásokat szülte — már a régi időkben is. Syrszki 1873-ban tisztába hozta a dolgot mely lényege szerint a következő: a tengerből a folyókba felvonúló ifjú ángolnák csupa ikrások, melyek a folyókban megnövekedve öt éves korukban érettek s a tengerbe vándorolnak vissza; ikrájuk igen kicsiny 0·1 milliméter átmérőjű s így szabad szemmel meg sem különböztethető; a tejesek sohasem hagyják el a tengert, hanem ott fogadják a a folyókból jövő ikrásokat, melyek novemberben érik el a sósvizet s valószínű, hogy az ívás deczember és január folyamán végződik. Abból a körülményből, hogy az ángolna-ikrások ikrafészkén épen úgy, mint az ingolákén, mindig bizonyos egynemű állapot mutatkozik, nagy valószínűséggel azt lehet következtetni, hogy az ángolna, épen mint az ingolák is, csak egyszer ívik, azután elpusztúl. Arról, hogy az ángolna elevenet szülne, szó sincsen. Az ívás, úgy látszik, leginkább a Kattegat zátonyain folyik. Az ivadék egy része a tengerben marad, a másik része 1—8 cm. nagyságot érve s a nemi szerveket még teljesen nélkülözve, a folyókba vonúl, még pedig majdnem hihetetlen seregekben, melyek csak úgy érthetők meg, ha tudjuk, hogy az egyes ikrás ángolna ikrája milliókra rúg. Igy fel van jegyezve, hogy egyszer az Arno folyóból öt óra lefolyása alatt három millió font, az Eiderből egy nap alatt 90 akó ángolna-ivadékot merítettek s hogy a sereg szakadatlan vonúlása némely helyen kis megszakítás mellett 14 napon át tartott. Ez az ivadék azután átmászik minden akadályon s a legkisebb

vízereket is felhasználva bevetődik oly tavakba is, a melyek különben folyókkal nem állanak összeköttetésben. Az, hogy éjjelenkint a szárazra kijár s különösen a borsóföldeket keresi fel, nem igaz; de igenis igaz, hogy vizes rétségen pocsolyáról pocsolyára kígyózik s szedi a csigát és apró rovart. A síkos ángolna éjjeli állat, mely napközben az iszapba és homokba túrja magát s csak alkonyatkor búvik elő; a hideget nem szereti s a telet az iszapba temetkezve húzza ki. Szűk szilványrésénél fogva a szárazon sokáig — egy egész napon át is — elél, a nélkül, hogy baja esnék. Nem állhatom meg, hogy saját tapasztalásomat el ne beszéljem. Az 1885-ki országos kiállítás halászati osztályában gróf Migazzy Vilmos eleven ángolnákat is állított ki; de a tartó nem volt jól befedve s azok bizony éjen át mind kiszöktek. Reggel a felügyelő személyzetet nagy felindúlásban találtam; sehogysem tudták, hova lettek a halak; én legott a lefüggönyözött asztalok alatt kerestettem, hol a rettenetes porral, forgácscsal teleragadva, csakugyan meg is kerűltek; a vízbe téve legott teljes élénkséggel uszkálni kezdtek, nyomban megtisztúltak s újra kezdték a kimászkálást.

Rendes termő helyein 1·5 méter hosszúság mellett 5 kgr. súlyt érhet el. Húsa szíjjas, fehér és jóízű, füstölve és besavanyítva nagyterjedelmű kereskedés tárgya.

Elterjedése: Heckel mint eltévedt vendéget Mohácsról említi; Petényi — mint tudjuk — Komárom alól, én ugyanonnan és Budapestről említhetem.

A SZÍN TOK.

Acipenser glaber, Heckel.

Főjegyei: orra rövid, elkerekített; homloka domború, meredeken emelkedő; a hát vértjei előre lejtenek, hátúl magasak, horgosok, az első hátvért a többinél erősebb és magasabb; a száj nagy, alsó ajaka kifejődött s közepe, úgy a felsőé is, mélyen horpasztva-öblözött.

Sugárzata: HS. 13/30; HO. 1/30; HA. 12/15; AS. 14/15.

Vértezete: Ht. 12—16; O. 35—60; Hs. 12—15.*

FA. 5 1/3—1/2, a kormányúszót beleértve.

* Ht = hátsor, O = oldalsorok, Hs = hassorok.

A test magassága valaminél több a vastagságnál, az utóbbi átlag nyolczszor fordúl meg a test hosszaságában; a hát vértjei a legnagyobbak, az oldalvértek kicsinyek, a hasvértek majdnem eltűnők; a vértsorok köze apró, fogacsos csontpénzekkel borítva, melyek a has felé kisebbedve, ott simákká válnak. A hónaljúszószárny igen erős első csontsugárral; a hátsörényúszó magasságánál szélesebb, az alsósörényúszó az előbbinek vége előtt kezdődik s szélességénél magasabb.

Szín szerint a hát vörösesszürke, az oldalak világosodók; hasfele s az oldalvértek szennyesfehérek; bajusza tövén fehér, végefelé barnúló; a szemcsillag sárga.

Ívik: Petényi szerint július, augusztusban.

Fogása: vizahorog és öregháló.

A szín-tok életéről keveset tudunk, mert a vértes halak régibb, kiváló kutatói, ezek között Güldenstaedt, Gmelin, Pallas e fajt nem vették számba. Bizonyos csak az, hogy a Fekete- és az Azovi tengert lakja s a beléjök szakadó folyókba, közöttük a Dunába is felvonúl, így kerűl e főfolyamnak mellékágazatába is. Petényi jegyzete szerint különösen az Ercsi melletti Dunarészben fogtak sokat, leginkább július és augusztusban, hol ívtak is; a halászok bemondása szerint «a szín-tok a víz legmélyén jár».

Nagyság szerint eléri a 2—2·5 métert s a 30 kilogramm súlyt; Petényi szerint a 40 kg-mos nagy ritkaság, úgy a 70—75 cm.-nél kisebb is.

Elterjedése: Heckel szerint a Duna, Tisza, Száva, Dráva és a Vág — alkalmasint torkolata —, Komáromon felül igen ritkán megyen.

A KECSEGE TOK.

Acipenser Ruthenus, Linné.

Főjegyei: orra hosszú, árformán hegyesedő; bajusza, hátrahajtva a száj széleig ér; az alsó ajak középen fejletlen; a szájtól az orr hegyéig futó középormón három szemölcsszerű kiemelkedés; a testtörzs vértsorai sűrűn álló vértekből valók.

Sugárzata: HS. 13/28; HO. 1/24; HA. 9/13; AS. 9/14—18.

Vértezete: Ht. 11—14; O. 60—70; Hs. 10—18.

FA. $4^1/_2$, a kormányúszót beleértve.

A test legnagyobb vastagsága a harmadik hátvért tájára esik s közel a fél fejhosszának felel meg; a keskeny s kissé lapított orr átlag háromszor oly hosszú, mint a száj szélessége; az alsó felén futó középormó az orr hegye táján kiszélesedik; a sorok vértezete sűrűn sorakozik s csak a sorok vége felé kisebbedve ritkúl is kissé; az első hátvért a legnagyobb ugyan, de nem emelkedik ki, hanem a homlokvonal ívébe esik; e vonal futásához képest a 4, 5 és hatodik hátvért áll legmagasabban. A vértsorok köze apró, hátulsó szélükön fogacsos csontpénzekkel van borítva. A hónaljúszók a test magasságánál hosszabbak; a hátsörényúszó magasságánál szélesebb; az alsósörényúszó és a hasúszószárnyak szélességüknél magasabbak; a félszárnyú kormányúszó alsó fele terjedelmes.

Szín szerint háta szürkés- vagy sárgásbarna, néha feketésbe játszó; a vértek szennyes fehérek; az úszók szürkék, csak a hasúszószárny és alsósörényúszó vöröses.

Ívik: május, juniusban.

Fogása: leginkább a kecsegeháló.

A kecsege tok is a Fekete-tengerhez tartozik; de egyike azoknak a tokféle halaknak, a melyek legmesszebbre vonúlnak fel a folyókba — Heckel szerint a Duna bajor részébe is eljutnak; — a kecsege májusban és juniusban jelentkezik legsűrűbben, szereti az iszapos fenekű vizet, a hol túrhat s táplálékát, mely halivadék is, megszerezheti; vonúlás közben köves fenekű helyeken kerűl meg legtöbb, mert ott seregesen nyomúl előre.

Nagyság szerint elérheti a 7—7½ kgr. súlyt; leggyakoribb a fél kilogrammos.

Húsa finom, jóízű s a tokhalak között a kecsege az, mely tápláléknak legtöbbre van becsülve.

Elterjedése: Heckel a Duna, Dráva, Tisza, Maros, Szamos és az Olt vizét említi; Petényi a Köröst — Békésig —, a Murát és a Vágot — Tornóczon felül is — teszi hozzá; én a Balaton — legújabb időben — Ipoly, Rába és Zagyva vizét tehetem ide.

*A GMELIN TOK.

Acipenser Gmelini, FITZINGER.

Főjegyei: «Orra széles, háromszögű, tompavégű; alsó középormóján négy szemölcsszerű kiemelkedés; az első hátvért a legnagyobb és legmagasabb; a bajuszok közelebb állanak a szájhoz, mint az orr csúcsához». HECKEL szerint adva.

Már PETÉNYI, a kecsege-tokról szólva megjegyzi, hogy a 14—15 fontos kecsege-tok nagyon ritka s alkalmasint az ilyen nagyra nőtt kecsege-tok ugyanaz a HECKEL Gmelin-tokjával. Ez a gyanítás bizonyossággá válik, mihelyt tekintetbe veszszük azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy a tokféléknél az orr a korral tompúl s ezt maga HECKEL is megjegyzi. A magyar halászság, mely élesen különböztet, ezt a tokfajt nem ismeri, külön névvel nem jelöli, hanem nagy kecsegét lát benne, a miben igaza is van. Dr. KÁROLI JÁNOS ezt a fajt nem is vette fel s én osztozom felfogásában, a midőn e fajt csak irodalomtörténeti szempontból és leginkább azért, mert magyar vízből — a Dunából — eredő példányokra alapíttatott, iktatom ide.

A SÖREG TOK.

Acipenser stellatus, PALLAS.

Főjegyei: orra hosszú, keskenyen-pallosforma; az alsó középormó kiszélesedik s az orrot hegye táján lemezszerűen borítja; a bajusz a szájhoz közeledő; az első hátvért kicsiny, törpe; a hassorok vértjei nagyok.

Sugárzata: HS. 11/40; HO. 1/28—31; HA. 10/20; AS. 11/17.

Vértezete: Ht. 12—16; O. 30—40; Hs. 10—12.

FA. $4^1/_2$—$^1/_3$, a kormányúszót beleértve.

A test nyulánk; a homlokvonal lapos ívben emelkedő; a test magassága a vastagsággal egyforma, mind a kettő a fej felehosszánál kevesebb. Soros vértezete erősen kifejlődött, de sorban állva nem érintkezik egymással; nagyon kirívó; a vértsorok köze igen apró, fogacsos csontpénzekkel szabálytalanúl borítva. Az úszók aránylag kicsinyek; a hónaljúszószárny hossza csak $^1/_5$-del haladja meg a test

magasságát; az alsósörényúszó a hátsörényúszó közepével áll szemközt. A kormányúszó vége csúcsba kifutó, könnyedén sarlós görbűlésű; az alsó szárnyfél is csúcsba végződik.

Szín szerint háta rendszerint kékesfeketébe húz, az oldalak és a has fehéredők; a vértezet szennyes fehér; az orr alsó fele hússzínű; a szemcsillag sárga, néha ezüstös.

Ívik: május, junius; halászok julius-augusztusra teszik.

Fogása: rendesen az öreghálónak egészben ritkább prédája.

A sőreg-tok — csillagos-tok, királyhal — a legszebb tokhalak közé tartozik s erősen kifejlődött, nagyon szembetűnő vértezete valóban úgy tűnik fel, mintha a hal testén merő csillagsorok vonúlnának végig. A tengerből, seregekbe verődve, már márczius hónapban indúl a folyókba, ívás végével pedig legtöbbje visszatér a Fekete-tengerbe; Petényi budapesti és ercsii halászok bemondása után azt jegyezte fel, hogy a sőregtok legbővebben júliusban és augusztusban jelentkezik s akkor ívik is; meglehet, hogy ekkor már seregekbe verődik és a tenger felé igyekszik.

Nagysága, Lepechin szerint körülbelől 2 méterre rúghat s ekkor 25 kgr. súlyú; Petényi az Ercsi mellett fogottakat 15—20—25 kgrmmra teszi, Vezseny mellől pedig 40—45 kgrammosokról is emlékszik.

Húsa finom, jóízű s igen keresett czikk; a mai konyha «dunai pisztráng» névvel tiszteli meg.

Elterjedése: Heckel szerint a Duna — Komáromon felül már ritka —, Dráva, Tisza — Tokajig —; én hozzáadhatom a Körös alsó folyását és a Zagyvát torkolata táján.

A FAJ TOK.

Acipenser schypa, Güldenstædt.

Főjegyei: orra rövid, széles, tompa — bornyúorr — az alsó ajak fejletlen, a felső egyenletes, nem öblözött; a hát vértjei nagyok, ritkán állók; a két külső bajuszszál távolabbra áll egymástól, mint az ornyilások szintén egymástól; a bajusz közelebbre esik az orr végéhez, mint a szájhoz.

Sugárzata: HS. 10/28; HO. 1/33; HA. 11/14; AS. 14/15.

Vértezete: Ht. 10—11; O. 30—33; Hs. 7—9. FA. 6, a kormányúszót beleértve.

A test vastagsága a szilványfedelékek táján megfelel a hónaljúszószárnyak tájára eső legnagyobb magasságának; az orr alsó felén lévő ormó fejletlen s az orr hegye tájától csak a bajuszokig kivehető. A testtörzs soros vértezete erős, az egyes vértek között üres közök vannak; az első hátvért nagy, de nem áll a legmagasabban, mert a hátvonal íve szerint a negyedik vért a legmagasabb; a vértsorok köze síma, fényes, de azért csillagalakú, lapos csontpénzek borítják, a melyek között olyan is akad, a mely közepén tüskét visel.

Valamennyi úszó hegyes; a hónaljúszószárny hosszúsága nagyobb a test magasságánál; a hátsörényúszó mélyen, nyergesen kimetszett.

Szín szerint háta feketésszürke, hasa sárgásfehér; a vértezet szenynyesfehér.

Ívik: alkalmasint május-juniusban.

Fogása: mint az előbbié.

A fajtok — a magyarság tulajdonképeni tokja — szintén a Feketetenger hala, mely folyóinkba felvonúl; de életmódja szerint kevésbbé ismeretes. A fajtok bizonyos folyórészeket kedvel s ott nagy számmal halászható. Ilyen hely volt Tokaj körűl és az erdélyi részekben, Vincz táján; de a folyószabályozások következtében a tokok a régi helyekről elmaradoznak s úgy látszik, helyet cserélnek, így az erdélyi részben a tok ma inkább Mihalczfalvánál tartózkodik.

Nagyság szerint a tok átlag 2·5 méternyire nő és 30 kgr. súlyt érhet el; nálunk 12 kgr.-nál kisebb nem igen kerűl hálóba.

Húsa a jobbak közé tartozik s a régi időben a fajtok a vizatokkal együtt köteles- és szerhal volt.

Elterjedése: HECKEL a Dunából említi s megjegyzi, hogy Komáromon felül nem igen megyen s csak nagy ritkán vetődik a Duna osztrák részébe; PETÉNYI a Drávából, KÁROLI JÁNOS* a Tiszából és a Vágból jegyezte föl; én a Körös, Maros és Zagyva vizét tehetem hozzá.

* Dr. KÁROLI i. h. ott, a hol a tokokat a vértezet szerint különbözteti meg, ezt a fajt az «igen hegyes orrúak» közé sorozta; nyilván tollhibából.

A VÁGÓ TOK.

Acipenser Güldenstädtii, Brandt.

IX tábla, 35.

Főjegyei: orra rövid, elkerekített; a felső ajak a közepén nyergesen öblözött; a száj igen nagy; a vértezet erős, a hátsor vértjei laposak, terjedelmesek; az orr alsó felén álló ormó jól kifejlődve a bajuszok közé nyomúl.

Sugárzata: HS. 12/23; HO. 1/31; HA. 12/14; AS. 12/11—14.

Vértezete: Ht. 12—13; O. 24—36; Hs. 9—10.

FA. $5^3/_4$, a kormányúszót beleértve.

Teste ép oly vastag, a milyen magas és ez a mérték nyolcz és egy félszer fordúl meg a hal egész hosszában; a fej vértezetének sugárossága rendetlen, durva s az egyes lemezek külön-külön állók; a felső ajak nemcsak öblözött, hanem a közepénketté osztott, az osztáson a két ajakfél érintkezik. A soros vértezet ritkás; az első hátvért a legnagyobb; de a koponyával nincsen összeforrva; a vértsorok köze síma, fényes, csillagalakú vagy kerek és fogacsos csontpénzekkel sűrűbben-ritkábban szórva; a hát- és oldalsor között néhány nagyobb csontpénz tüskés és sorosan áll, egy hasonló még fejlettebb pénzsor a hónaljúszó- és hasúszószárny között követhető. A hónaljúszószárny hosszasága a test magasságával talál.

Szín szerint a háta kékes-hamuszürke; a vértezet szennyesfehér; a bajusz töve fehér, hegye fekete; a szemcsillag ezüstös.

Ívik: májusban és juniusban.

Fogása: mint az előbbié.

A vágótok a régibb írók «tetemes és tetelmes» tokja, a halásznépek gonosz jele, az u. n. «halszűke» vagy «szűkhal», «vészhal»; de mint ilyen csak az apraja szerepel, a melyet a dunamenti németajkú halászság «Esterl» vagy «Oesterl» * név alatt különböztet meg; a halászok nem hiszik, hogy az apró «halszűke» a tetemes toknak a fia s ezen nem is lehet csodálkozni, mert az ivadék roppant tüskés kis állat, melynek orra még hosszú, felhajló, alsó felén éles kampóba végződő, hozzá majdnem minden csontpénze is tüskés s így

* Nyilván a szláv *Ješetra* németesítése.

a test hosszában a rendes vértezet közeiben is külön tüskés sorokat alkot. A halászok azt hiszik, hogy az ivadék megjelenése nagy halszükséget jelent. REISINGER ezt az ivadékot írta le A. pygmæus néven s PETÉNYI-é az érdem, hogy a dolog Vezsenyről származó példány alapján tisztába hozatott.

Nagyság szerint a vágótok 3—4 méterre növekedik s 80 kgr. súlyt érhet el.

Húsa olyan, mint a fajtoké s a nagyja egyáltalában mint «tok» kerűl a piaczra. PALLAS szerint az Oroszországból a világpiaczra jövő «vizahólyag és vizaikra» egy negyedrésze ettől a fajtól ered.

Elterjedése. HECKEL a Dunát említve, megjegyzi, hogy rendesen Pozsonyig halad, Bécs alá igen ritkán, hozzáteszi még a Dráva és a Vág vizét; PETÉNYI a Tiszából kapta; én még a Köröst tehetem hozzá.

A VIZA TOK.

Acipenser Huso, LINNÉ.

Főjegyei: orra rövid, hegyesedő; a bajuszok szalagszerűen laposak, a száján túl érők; az alsó ajak két félre osztott; a vértsorok köze hegyes csontmagvaktól reszelős tapintatú; a szemek fölfelé is pillantanak.

Súgárzata: HS. 14/49; HO. 1/36—37, HA. 12/18; AS. 13/16.

Vértezete: Ht. 12—13; O. 40—45; Hs. 10—12.

FA. $3^1/_2$—$^1/_3$, kormányúszó nélkül, avval 4.

A legnagyobb vastagság a legnagyobb magassággal egyenlő és nyolczszor fordúl meg a test egész hosszában; az orr egészben vaskos, kúposan hegyesedő és könnyedén felhajló; a száj a fej felehossza előtt nyílik s oly széles, hogy zugaival az egyik oldalról a másikra majdnem átér; a felső ajak közepe táján vastagodott; a négy bajusz közel áll a szájhoz, már tövétől kezdve laposodó, hosszaközepén legszélesebb — hegyes késalakú.

A vértezet, különösen az oldalsoroké, gyengén fejlődött, ritkásan álló, így a hal keresztmetszete nem annyira ötszögű, a mint azt a legtöbb tokfajnál láthatjuk; a hátsor vértjei durván sugarasok, az elsők a többinél kisebbek; e sor első vértje a legkisebb, a 6—8. a legnagyobbak s a hátvonal ívességét véve, a legmagasabban állók.

A hónaljúszószárnyak a test vastagságánál rövidebbek, nem hegyesek, első csontsugaruk gyenge; a hátsörényúszó kétszer olyan széles, mint magas, nem annyira nyerges, mint inkább elvágott, a mi a vizatokot már az első pillantásra is kitünteti.

Szín szerint a vizatok háta sötét hamuszürke, orrarésze sárgásfehér; hasa és vértezete szennyesfehér; a szemcsillag sárgásan ezüstös.

Ívik : nálunk nem.

Fogása : az islégből kötött pipolahálóval és a köteleken vagy lánczokon függő vizahoroggal.

A viza, a magyarság őrhala, mint tudjuk, a magyar történet szempontjából is nevezetes hal. Mint a Fekete-tenger lakója, jó halászok bemondása szerint az első sereg márcziustól május végéig vonúl fel a Dunába, a második sereg augusztustól deczemberig. Régente, a midőn ez a valóságos óriás még szerette a magyar vizeket, az érkező sereg olyan volt, hogy a víz duzzadozott tőle s oly számmal került a szárazra, hogy nemzetgazdasági fontosságot öltött. Ma a viza megfogyatkozott nálunk s a halászság — nem egészen alaptalanul — azt hiszi, hogy a mióta a folyószabályozás miatt az áradó víz, a melylyel a viza fel szokott vonúlni, a Vaskapunál igen rohamossá vált, a hal ezt az akadályt csak nehezen bírja legyőzni s másfelé veszi útját. Az bizonyos, hogy a régi híres vizafogók elnéptelenedtek s a mázsás viza nagy ritkaság, holott régente akárhány tíz mázsás is kerűlt a szárazra.

Nagyság szerint nálunk a 30 kgrmmos vizatok a legkisebb, a két métermázsás ma már bámulat tárgya, holott régente 7—8 métermázsások is akadtak s Pallas szerint orosz vizekben 14 métermázsást is fogtak, melynek egyedűl az ikrája 4 métermázsát nyomott.

Húsa jó, tápláló; ikrája, hólyagja a világkereskedés czikke.

Elterjedése : Heckel a Dunán kívül az Olt, Maros és Tisza vizét hozza fel; Petényi a Vágot — ritkán Ürményig — említi; én a Köröst és Zagyvát adhatom hozzá.

A VAK INGOLA.

Petromyzon fluviatilis, LINNÉ.

IX tábla, 36.

Főjegyei: a test nyujtott, hengeres, ángolnaszerű; a bőr síma, meztelen; páros úszószárny nincsen; a különvált két hátsörényúszót s a másodikkal egybeforrt kormányúszót gyönge porczos sugarak feszítik; a kerekre nyiló száj keresztállásban hasítékszerűen bezárható.

Sugárzata: összefolyó. FA. $4^2/_3$—5, a kormányúszóval együtt.

A fej hosszát, a tátott száj szélétől véve és mérve, közel ötször mérhetjük le a test hosszában; a száj csúcsban áll; de tátva, kissé torokfelé nyíló; húsos ajakán köröskörűl kurta rojtozat áll, a melyen belül, még az ajakon, egy sor igen apróka fog van; erre következik egy sor szemölcsszerű fog, ismét befelé két sor valamivel nagyobb, zigzugosan elrendezett fog; még beljebb és keresztbe egy sárgás, élesszélű lemez látható, melynek két végén egy-egy foghegy emelkedik, evvel szemben s az alsó állkapocsnak megfelelő fekvésben — szintén keresztbe — egy íves, öt fűrészes és a két végén hegyes foggal ellátott lemez látható; e két lemez közötti téren mindkét oldalon három kerekes formájú, 1—3 foghegybe emelkedő lemez áll; az alsó állkapocsnak megfelelő részen belül még két fog meredezik, a melyen túl a nyelv, mint valami szivattyú koloncza zárja el a bárzsing nyílását.

A szilványnyílások egy-egy szemátmérőnyire állanak egymástól.

Az első hátsörényúszó a test első felében vagy kissé azon túl kezdődik, íves vágású; a második, a mely a kormányúszóba olvad, △ vágású. Oldalvonal nincsen.

Szín szerint a hátfél zöldeskék, aczélos fénynyel; az oldalak sárgások; a has ezüstfehér; az úszók violások; a szemcsillag aranysárga, három sötétes folttal.

Ívik: májusban.

Fogása: aprószemű szákokkal.

A vak ingola tulajdonképen tengeri állat, mely ívás végett vonúl a kisebb folyókba és patakokba. Az ívás köves helyeken, összehordott kavicsokból alkotott medenczékben történik; az ívás után az öregek elpusztúlnak s három hét mulva kikél az ivadék, mely féregszerű, fejletlen s 4—5 évet tölt a vízfenék iszapjában — homokjában.

A negyedik vagy ötödik életévben, augusztus táján ezek a féregszerű «halálczák» vak ingolákká alakúlnak át, útra kelnek s a tengerbe mennek, hol megnövekedve, visszatérnek az édesvizekbe, hogy megívjanak s elhaljanak. A vak ingola álczája, mely mint Ammocœtes sokáig faj gyanánt állott a rendszerben, férgekkel és halivadékkal táplálkozik; de mondják, hogy köpülyős szájával a nagy halra is ráragad s elpusztítja. A régi magyarság a szilványnyílásokat és az orrot is szemnek véve, e halat «kilenczszemű»-nek nevezte.

Nagyság szerint eléri a 30 cm.-t, a mikor gyöngébb újjnyi vastagságú.

Húsát nálunk nem becsülik, pedig jóízű; a többek között Északnémetországban, besózva és besavanyítva, kereskedelmi czikk.

Elterjedése: HECKEL a Dunát, a Poprádot és «Erdélyt» említi; PETÉNYI a Dunán kívül a Rákospatakot és a Garamot jegyezte fel mellékvizeivel együtt.

A PLANER INGOLA.

Petromyzon Planeri, BLOCH.

Főjegyei: egészben az előbbinek jegyeivel találnak; de az alsó állkapocsnak megfelelő lemezen 12 fog áll s a második hátsörényúszó nem △ vágású.

A mondott főjegyeken kívűl ez a faj az előbbitől még abban is különbözik, hogy állandóan kisebb: 20—24 cm. Nevezetessége az, hogy ezen a fajon végezte MÜLLER élettani vizsgálatait, a melyeknek az ingolák átalakulásának bebizonyítása s egy régi nagy tévedés helyreigazítása volt az eredménye.

Elterjedése: HECKEL a Murányi völgyből, s a Béga patakból Lugos mellett említi; én Nagy-Rőczéről és az erdélyi részekben a Jára patakból ismerem.

A MAGYAR NÉPIES HALÁSZAT MESTERSZÓTÁRA.

A *Mesterszótár* magában foglalja a magyar halásznép száján élő halneveket és mesterszavakat, megpótolva azokkal a halnevekkel és kevés mesterszavakkal, a melyek különösen régibb, jobb szótárainkban akadtak és beváltak *; megpótolva azokkal is, a melyek a népiesek hatása alatt e könyv irása közben úgyszólván önként keletkeztek.

A leglényegesebb rész a halnevekre esik s akként keletkezett, hogy az összegyűjtött négyszáz és körülbelől hatvan népies halnévből megalkottam a rendszeres részt s egyáltalában a halászati irodalom számára, a családok, illetőleg csoportok, továbbá a nemek és fajok neveit.

A népies elnevezések nagy bősége s legnagyobb részben magyarossága lehetővé tette azt is, hogy azok a fajok is megfelelő neveket kaptak, a melyeket csak a tudomány különböztet meg.

Az újabbkori halászati irodalomban levő csinált halneveket és ú. n. műszavakat tudatosan mellőztem; egyfelől azért, mert a nyelv szellemébe ütköznek, másfelől azért, mert tekintettel a magyar halász mesternyelvének gazdagságára, merőben fölösleges alkotások.

Tekintettel a halnevek nagy fontosságára s arra a körülményre, hogy egy és ugyanannak a halnak vidék szerint igen sok neve van, a Mesterszótár elején az illető tudományos s a megállapitottam magyar fajnév alá betűrendbe csoportosítottam mindazokat a neveket, a melyek egy és ugyanazon fajra vonatkoznak. Evvel lehetővé tettem, hogy a Mesterszótárban előforduló hozzácsatolt latin, tudományos név során, a csoportos szótárban rögtön megtalálhatjuk mind azokkal a magyar nevekkel együtt, a melyek a nép száján élve, ugyanarra a halra vonatkoznak.

* A szótarak teljes kiaknázása lehetetlen volt.

Példával magyarázva: ha a Mesterszótárban olvassuk a vakcsik nevet, ez ott Petromyzon fluviatilis L. s ha e tudományos nevet fölkeressük a csoportos szótárban, akkor azt találjuk, hogy egyéb nevei még fizis, folyóvízi-orsóhal, ingola, ingolna, kilenczszemű-hal, olajhal, olhal, orsóhal, vakcsik. Ha pedig azt akarjuk megtudni, honnan való pld. az ingola, megnézzük a Mesterszótárban s ezt találjuk: «Erdővidék és Udvarhelymegye vizei; nyilván az ingolna, ángolna alkalmazása; Galgóczynál (1622) megvan».

Ezáltal eleje van véve annak a sok tévedésnek és sokszor önkénykedésnek is, a melylyel halászati irodalmunkban lépten-nyomon találkozunk.

A könyv történetében világosan megmondottam, hogy az anyagot nem meríthettem ki s így mindazok a megállapodások, a melyekre jutottam, csak az összehordtam anyagra támaszkodnak.

Talán helyén lesz itt — legalább kevés szóval — arra a nagy zavarra rámutatni, a mely onnan eredt, hogy a míg a szerzők a tudományos latin nomenclaturában a szőrszálhasogatásig járó pontosságra törekedtek, addig a magyarral épen csak elbántak; noha ennek kellő méltatására, a nemzet művelődési érdekén kívül, az is ösztönözhette volna, hogy a külföld irodalma, mondhatni eredettől fogva, kellő ügyet vetett különösen a magyar népies elnevezésekre is. Ennek oka nagyon egyszerű: a népies elnevezéseknek pontos felismerése módot nyujt a kutatónak, hogy az egyes fajokélet módjára nézve adatokat szerezhessen attól a halászságtól, mely a hallal folytonosan foglalkozik.*

A magyar népies halnevekre már MARSILIUS nagy művében (1726) is akadunk, honnan azután BLOCH (1782—84) merített; és reátalálunk a legújabb német halászati könyvben (1886) is, mely újabb halászati irodalmunkból merítve, átvette azokat a hibákat is, a melyek valóságos szarvashibák. Nem szólva az «érdesz, orsa, szobbár» féle alkotásokról, itt csak azt hozom fel, hogy a mi újabb halászati irodalmunk a *dévérkeszegből*, mely már a XVII. században is ezt a nevet viselte s a mely név a törzsökös magyar halászság száján ma is él, soha más

* SIEBOLD ezt igen jól érezte, mondván: «Uebrigens muss ich bemerken, dass bei allen dem auf die verschiedenen Volksnamen der Fische *ein sehr grosser Werth zu legen ist*, indem dergleichen Namen sehr oft über Alter, Lebensweise, Gewohnheit, Aufenthalt, Nahrung und Fortpflanzung der Fische dem Ichthyologen höchst willkommene Aufschlüsse geben können». SIEBOLD i. h. p. 4.

fajra nem alkalmaztatik, mondom, ebből megcsinálták a «*közönséges durda*» nevet, noha a «*durda*» egy a «*durbincscsal*» s noha ezt halászember soha, sehol sem alkalmazza keszegre; ez a durda átment a német halászkönyvbe! Épen így vagyunk a «sőreg» névvel is, a melyre nézve kimondom, hogy nem képzelhető oly magyar halász, a ki ezt a nevet másra, mint az Acipenser stellatus, Pallas fajra alkalmazná és szerzőink mégis összezavarták a kecsegével, ma pedig már a német halászkönyvben ott van az Acipenser Ruthenus «sőrek tok»!

Ez ösztönzött a nevek összegyűjtésére, a tudományos elnevezésekre való visszavezetésére és csoportosítására, mert csak így van meg a mód, hogy adott halfajt, adott vidéken azon a néven kereshessük, a melyen ott a halászság ismeri. Az bizonyos, hogy a «közönséges érdeszszel, vágó szobbárral» bejárhatjuk a magyar földet a Kárpátoktól az Adriáig s nem érünk el egyebet annál, hogy a halászember szeme kerekre nyílik.

Ez vezet abban is, hogy a csoportos szótár mellett összeállítom azokat a német, tót és oláh halneveket, a melyek magyar vizek mellékén élnek, a mennyiben t. i. ezekre nézve különösen Petényi becses jegyzetei módot nyujtanak. Ezekben talán a nyelvész is megtalálja a maga részét.

A mesterszótár anyaga körülbelől 2500 szóra és magyarázatra terjed, beleértve azokat is, a melyeket én alkalmaztam vagy a melyekben megállapodtam. A könyvben, mint elkésett gyűjtéseket, nem alkalmazhattam azokat, a melyeket az Ujfalvi-Szikszai féle XVI. századbeli Nomenclatura, az *Orbis pictus* 1708-ból való kiadása a Máramarosból és Göcsejből való gyűjtés nyujtott; de ezek azért a szótárrészbe besoroztattak.

Rövidítések. A mesterszótáron végig bizonyos nevek, czimek és jegyek vehetők észre, melyeknek jelentése a következő: A hol a szó után pld.: Miskolczi Gáspár, Szabó Dávid stb. következik, ott a szó forrásának teljes czíme a szerző neve alatt a könyvet berekesztő irodalmi kimutatásban található meg. A hol rövidített könyvczím áll, pld. «Orbis pictus», ez szintén az irodalmi kimutatásban van meg.

* a szó, vagy magyarázat végén azt jelenti, hogy a szó alkotás, vagy alkalmazás szerint tőlem való.

K. = Közkeletű; — P. K. = Petényi kézirata. — T. Sz. = Tájszótár.

A hol a szerző neve, könyvczím nincsen, az gyűjtés, melynek eredetét a szóra vagy a meghatározásra következő helynév mondja meg.

A MAGYARORSZÁGI HALAK CSOPORTOS SZÓTÁRA.

ABRAMIS BALLERIUS L. — *Lapos Keszeg.* — Balin, Balinkeszeg, Baszárkeszeg, Lapos-Dévérkeszeg, Szalmántelelt.

ABRAMIS BRAMA L. — *Dévér-Keszeg.* — Bárdkeszeg, Dévér, Dévértkeszeg, Fahegykeszeg, Keszege, Lapátkeszeg, Lapiska, Lapkó, Laposka, Lapos keszeg, Lepényhal, P . . afedél, Platyicza, Platyika, Pünkösdkeszeg, Széleskeszeg, Szélhajtókeszeg, Szent Györgykeszeg, Tyiszága.

ABRAMIS LEUCKARTII HECK. — *Leuckart Keszeg.* — Népies neve nincs.

ABRAMIS MELANOPS HECK. — *Szemes Keszeg.* – Jászpaducz.

ABRAMIS SAPA PALL. — *Bagoly-Keszeg.* — Bagókeszeg, Bagolykeszeg, Karikakeszeg, Száp, Szápakeszeg, Szápókeszeg.

*ABRAMIS VETULA HECK. — *Silány Keszeg.* — Szeplenkeszeg, Szeplinkeszeg.

ABRAMIS VIMBA L. — *Éva-Keszeg.* — Éva-hal, Szilvaorrú Keszeg (Szifaorrú Keszeg).

ACERINA CERNUA L. — *Vágó Durbincs.* — Borholy, Disznóhal, Dörgecs, Dörgécse, Dörgicse, Dörgőcse, Dörgőcze, Durbancs, Durbincs, Durda, Dürgencs, Görgécse, Görgicse, Görgőcse, Görgőcse hal, Kis-Dürgencs, Lecserlecs, Lezsér, Macza, Paptetű, Pikó, P . . afésű, Porhó, Serincz, Taknyos Lezsér, Taknyos Macza, Tövishal, Tüskéshal, Vargahal, Vasinta, Vaskó, Vizidarázs.

ACERINA SCHRAITZER CUV. — *Selymes Durbincs.* — Barsóka, Ilonahal, Ilonkakeszeg, Serincz, Srácz, Sráczhal, Sréczer, Varsinta, Vaskó.

ACIPENSER GLABER HECK. — *Szin-Tok.* — Szintok.

ACIPENSER GMELINI FITZ. — *Gmelin-Tok.* — Népies neve nincsen.

ACIPENSER GÜLDENSTAEDTII BR. — *Vágó Tok.* — Halszűke, Szűkehal, Tetelmestok, Tetemestok, Vészhal.

ACIPENSER HUSO L. — *Viza-Tok.* — Őrhal, Szinviza, Vizahal.

ACIPENSER RUTHENUS L. — *Kecsege-Tok.* — Kecsege, Kecsöge, Köcsög, Köcsöge.

ACIPENSER SCHYPA GÜLD. — *Faj-Tok.* — Tok, Tokhal.

ACIPENSER STELLATUS PALL. — *Sőreg-Tok.* — Csillagostok, Halak királya, Királyhal, Sireg, Sőreg, Vizipárducz.

ALBURNUS BIPUNCTATUS HECK. — *Sujtásos Küsz.* — Fecskefarkú, Fűzfahal, Halhuszár, Keczeg, Sugár keczeg, Sujtásos Küszt.

ALBURNUS LUCIDUS HECK. — *Szélhajtó Küsz.* — Bökle, Dobóka, Fejérke, Fejérkeszeg, Fűzfahal, Gőcze, Huszárkeszeg, Kis Szélhal, Kisz, Küsz, Lőbő, Ökle, Pehel-hal, Pehelyhal, Peleh-hal, Peszmetkehal, Pisze, Piszehal, Piszke, Rütyőke, Szélhajtó, Szélhal, Szélkeszeg, Szellőkeszeg, Tejhal, Ünhal.

ALBURNUS MENTO AG. — *Állas Küsz.* — Népies neve nincsen.

ALOSA VULGARIS TROSCHEL. — *Vándor Alóza.* — Fattyúhering.

ANGUILLA FLUVIATILIS AG. FLEM. — *Sikos Ángolna.* — Ángolna, Ángvilla.

ASPIUS RAPAX AG. — *Ragadozó Őn.* — Balin, Bálind, Bálint, Balling, Baing, Baksa, Bolyín (Boín), Buczó, Búczókeczeg, Csabak, Fenekeszeg, Jászkeszeg, Kapókeszeg, Nagypénteki hal, Nagy-Szélhal, Nyilkeszeg, Őn, Őnhal, Őnkeszeg, Őny, Őnyhal, Pólind, Ragadozó küsz, Szellőkeszeg, Torzsáskeszeg, Vadászkeszeg, Vezérhal, Vizenjárókeszeg.

ASPRO VULGARIS CUV. — *Német Buczó.* —

Apáczafúró, Arsóhal, Buczó, Buczok, Durbancs, Kerékszeg, Német-Kócz, Nemhal, Orsófark, Orsófarkú hal, Orsóhal, Poczokfarkú, Ráspóhal, Répahal.

ASPRO ZINGEL CUV. — *Magyar Buczó.* — Barátf. sz, Czingli, Gócz, Kócz, Kóczhal, Kolcz, Kólcz, Kosz, Magyar-Kócz.

BARBUS FLUVIATILIS AG. — *Rózsa Márna.* — Brána, Harcsaponty. Marczihal, Marina, Márna, Martikeszeg, Merenne, Nagy-Marczi, Rózsahal, Tótkecsege, Zsidóhal.

BARBUS PETÉNYI HECK. — *Petényi Márna.* — Bartafiu, Semlehal, Semling, Semlyéng, Zsemlehal (Zsemle), Zsemlénk, Zsömlehal.

BLICCA ARGYROLEUCA HECK. — *Ezüstös Balin.*— Balin, Bolén, Bordély (?), Gyöngyhal, Jeges keszeg, Tányérkeszeg, Tángyérhal.

CARASSIUS GIBELIO NILS. — *Kövi Kárász.* — Géb (?).

CARASSIUS VULGARIS NILS. — *Széles Kárász.* — Karász, Karics.

CARPIO KOLLARI HECK. — *Ponty-Kárász.** — Ponty Karász.

CHONDROSTOMA NASUS L. — *Vésettajkú Paducz.* — Önhal, Paducz, Paduszk, Palucz, Paticz, Patus, Petenye, Podvizhal, Potoz, Potoznak, Sodronypaducz, Stenger, Szt.-Györgypaducz, Tintafosó, Tintahal, Tintáshal, Végső hal.

COBITIS BARBATULA L. — *Kövi Csik.* — Bajuszos-Orsófark, Gömőhal, Hajatlan kövihal, Héjatlan kövihal, Kavicshal, Kőmarókolty, Könyhal, Kövecshal, Kövi, Kövicsik, Kövihal, Kűhal, Ményhal.

*COBITIS ELONGATA HECK. — *Bába Csik.* — Népies neve nincsen.

COBITIS FOSSILIS L. — *Réti Csik.* — Csik, Halcsik; fajták: Barnacsik, Csikdáma, Csikkirály.

COBITIS TAENIA L. — *Vágó Csik.* — Fövenyvágó, Halbába, Jégfúróhal, Kircza (?), Kőfúró, Kőharapó, Kővágó, Pe . . avágó, Pi . anyaló, P . csavágó, P . . arágó, P . . areszelő, P . . avágó, Sibrikhal, Vágóhal.

COTTUS GOBIO L. — *Botos Kölönte.* — Békahal, Botos Kölönte, Boti, Botos, Butikóhal, Ebhal, Kölönte, Kolty, Kophal, Kopsa, Kutyahal, Ördöghal.

* Korcs.

*COTTUS MICROSTOMUS HECK.— *Kisszájú Kölönte;* népies neve nincs.

GOTTUS POECILOPUS HECK. — *Czifra Kölönte;* népies neve nincs.

CYPRINUS ACUMINATUS HECK. — *Kárász-Ponty.**

CYPRINUS AURATUS AUCT. — *Jövevény Ponty;* Aranyhal, Aranypotyka.

CYPRINUS CARPIO L. — *Tő-Ponty.* — Dunaponty, Ponty, Potyka, Pozsár, Tőpotyka; fajták: Csupaszponty, Királyponty, Tükrösponty; kölyke: Babajkó.

CYPRINUS HUNGARICUS HECK. — *Magyar Ponty.* — Pozsár, Karcsú-Ponty.

ESOX LUCIUS . L. — *Köz-Csuka.* — Csuka.

GASTEROSTEUS ACULEATUS L. — *Tüskés Pikó;* népies neve nincs.

GOBIO FLUVIATILIS CUV. — *Fenékjáró Küllő.* — Göbhal, Gobhal, Goboly, Göcze, Grúz, Gulúz, Hajas-kövihal, Héjjas-kövihal, Kőhal, Küllő, Sármászó Szaka, Tergélye.

GOBIO URANOSCOPUS AG. — *Felpillantó Küllő;* népies neve nincs.

GOBIUS MARMORATUS PALL. — *Tarka Géb;* népies neve nincs.

IDUS MELANOTUS HECK. — *Ónos Jász.* — Jászkeszeg, Ónkeszeg.

LEUCASPIUS ABRUPTUS HECK. — *Kurta Baing;* népies neve nincs.

LEUCISCUS RUTILUS L. — *Veresszárnyú Konczér.* — Bőke, Bűke, Bürke, Göndér, Önhal, Pápakeszeg, Tamáskeszeg, Veresszárnyú Keszeg, Veresszárnyú Jász, Veresszárnyú Konczér.

LEUCISCUS VIRGO HECK. — *Leány-Konczér.* — Dobáncs, Dóbár, Leányhal, Nyerfli, Szűzhal, Szűzleányhal.**

LOTA VULGARIS CUV. — *Tarka Meny.* — Kutyahal, Méhal, Menyhal, Ményhal, Nagyagyú hal, Törzsökhal.

LUCIOPERCA SANDRA C. — *Fogas Süllő.* — Fehérhúsú Csuka, Fogas, Süllő, Sül, Szellő.

LUCIOPERCA VOLGENSIS PALL. — *Kő-Süllő.* — Bandár, Kősüllő, Tarkasüllő, Tótsüllő, Vadsüllő.

PELECUS CULTRATUS L. — *Sugár Kardos.* — Balatoni Héring, Gallakeszeg, Garda,

* Korcs.

** Lásd Squalius dobula alatt is.

Gárdakeszeg, Gargya, Gorda, Görbepaducz, Gyargya, Héringhal, Hosszúkeszeg, Karda, Kardakeszeg, Kardkeszeg, Kardos, Kaszakeszeg, Korda, Lánakeszeg, Lannakeszeg, Szabó, Szabóhal, Vágóhal.

PERCA FLUVIATILIS L. — *Csapó Sügér.* — Bules, Dibbancs, Dóber, Dúbár, Dúber, Dúbér, Fésüshal, Kándró, Körmöshal, Parcs, Persli, Rappi hóhér, Réti-Durbincs, Sigér, Singér, Súdér, Süger, Sügér, Sügre.

PETROMYZON FLUVIATILIS L. — *Vak Ingola.* — Firis, Fizis, Folyóvizi Orsóhal, Ingola, Ingolna, Kigyóhalacska, Kilenczszeműhal, Olajhal, Olhal, Orsóhal, Szivóka, Vakcsik.

PETROMYZON PLANERI BL. — *Planer Ingola;* népies neve nincs.

PHOXINUS LAEVIS AG. — *Fürge Cselle.* — Cselle, Csetri, Egri, Egrihal, Egriponty, Pelehal, Putri, Tökhal.

RHODEUS AMARUS L. — *Szivárványos Ökle.* — Keserűhal, Lapistyán, Laponya, Ökle, Petikehal, Pohé, Sároglya, Szent-Péter hala.

SALMO HUCHO L. — *Dunai Galócza.* — Gadócza, Gadoczi, Galócza, Hukó, Retke.

SCARDINIUS ERYTROPHTHALMUS BON. — *Pirosszemű Kele.* — Aranyhal, Bikkely, Bódorkeszeg, Búzaszeműkeszeg, Búzaszemű Kárász, Czompókhal, Dunakeszeg, Gaisztáskeszeg, Gelesztás-keszeg, Kárászkeszeg, Kelehal, Kelen, Konczhal, Nemzetihal, Piroska. Piroslókeszeg, Pirosszárnyú keszeg, Piros szárnyú konczár, Pirosszárnyú konczér, Pirosszárnyú ponty, Szőrkeszeg, Véreskeszeg, Veresszem, Veresszemű hal, Veresszemű keszeg.

SILURUS GLANIS L. — *Leső Harcsa.* — Harcsa. Parasztfaló ; fajták : Pozsárharcsa, Pumaharcsa, Sárgaharcsa ; kölyke : Harcsapundra.

SQUALIUS DOBULA L. — *Fejes Domolykó.* — Domolykó, Domorkó, Egérfogó, Fejérkeszeg, Fejeshal, Fejesponty, Jácz, Jász, Jászkeszeg, Jászponty, Jáz, Keling, Lógga, Nagyfejű hal. Nagyfejű keszeg, Száp, Sütő, Telea, Telen, Telény, Tomolykó, Tömpekeszeg, Törő.

SQUALIUS LEPUSCULUS HECK. — *Nyúl-Domolykó;* népies neve nincs.

TELESTES AGASSIZII HECK. — *Agassiz Csabak;* népies neve nincs.

THYMALLUS VEXILLIFER AG. — *Pénzes Pér.* — Lepényhal, Márnafiú, Ón, Ónhal, Pénzes, Pénzespisztráng, Pérhal.

TINCA VULGARIS CUV. — *Nyálkás Czompó.* — Czigányhal, Gyászkeszeg, Haldoktor, Sárhal, Tathal, Vargahal, Varjúhal, Zöldike.

TRUTTA FARIO L. — *Sebes Pisztráng.* — Pisztráng.

TRUTTA SALAR L. — *Lazacz-Pisztráng.* — Lazacz, Loszospisztráng.

UMBRA CANINA MARS. — *Lápi Pócz,* — Bobálik, Bobály, Ebhal, Ebihal, Kutyahal, Peczehal, Pócz, Póczhal, Ribahal.

SZEPESSÉGI ÉS ERDÉLYI NÉMET HALNEVEK.

AAL — P. K. — Anguilla fluviatilis AG. Poprád folyó.

ASCHE — P. K. — Thymallus vexillifer AG. Poprád f.

BRATFISCH — P. K. — Squalius dobula L. Poprád.

EULRAUPE — P. K. — Lota vulgaris CUV. Poprád folyó.

FORELLE — P. K. — Trutta fario L. Poprád folyó. Fajtái szerint : Erlforelle, Stockforelle, Fehre.

FÖRREN — Bielz, szász — Trutta fario L.

GIFFEN — Bielz, szász — Gobio fluviatilis AG.

GRÜNDELN — P. K. — Cobitis barbatula L. Poprád folyó.

HÄCHT — Bielz, szász — Esox Lucius L.

HOUSEN — Bielz, szász — Acipenser Huso L.

KÄRPEN — Bielz, szász — Cyprinus carpio L.

KEILING — P. K. — Cottus gobio L. Poprád folyó; Kalawatsch is tót néven a Hlawac-tól.

KORES — Bielz, szász — Carassius vulgaris Nils.

KRESCHLING — P. K. — Gobio fluviatilis CUV. Poprád folyó.

LACHS — P. K. — Trutta Salar L. Poprád folyó. Fajtái szerint : Forell-Lachs, Klamm-Lachs.

OALKET — Bielz, szász — Lota vulgaris CUV.

OOLFÄSCH — Bielz, szász — Anguilla fluviatilis.

PAJERCHEN — P. K. — Phoxinus lævis AG. Poprád folyó.

PARM — P. K. — Barbus fluviatilis AG. Poprád f.

PERSCH — Bielz, szász — Perca fluviatilis L.

REPPFÄSCH — Bielz, szász — Aspro vulgaris CUV.

ROTZER — P. K. — l. Keiling Poprád f.

SCHÄCK — Bielz, szász — Cobitis fossilis L.

SCHLOAEN — Bielz, szász — Tinca vulgaris CUV.

SCHWINGE — P. K. — Chondrostoma nasus L. Poprád f. A szepesi tótságtól Svinke = malaczkák, a hal kiálló orrától.

SEMLENG — Bielz, szász — Barbus Petényii HECK.

SILBERLING — P. K. — Alburnus sp. Poprád folyó.

STEINBEISZ — P. K. — Petromyzon fluviatilis L. Poprád folyó.

STIER — Bielz, szász — reáfogta az Acipenser sturio fajra, mely vizeinkben nem él, nyilván a német Stierl = kecsege = A. Ruthenus L.

STINBEISSER — Bielz, szász — Cobitis tænia L.

WALLER — Bielz, szász — Silurus Glanis L.

WEISSFÄSCH — Bielz, szász — Alburnus in genere.

WEISSFISCH — P. K. — Leucixus rutilus L. (?) Weissling is. Poprád f.

SZLÁV HALNEVEK.

(TÓT ÉS HORVÁT.)

BELAŠ — P. K. — Alburnus bipunctatus Heck, Szlatina patak.

BELKE — P. K. — Blicca argyroleuca Heck. Mura folyó.

BOLIN-Y — P. K. — Abramis ballerus L. Mura folyó; innen a magyar balin.

ČÍK — P. K. — Cobitis fossilis L. Garam m.

ČERNOVOČKI — P. K. — Alburnus (?). Fekete Vág.

ČREVLA — P. K. — l. Gelcowka; Nyitra.

DOKTORKA — P. K. — Petényi a Rhodeust, Kriesch János a Telestes Agassizii fajt gyanítja. Fekete Vág.

DYVERY — P. K. — Abramis Brama L. Mura folyó; nyilván a magyar «dévér»; Petényi Leuciscus rutilus mellé jegyezte.

GELEC — P. K. — Squalius dobula L. Garam m.

GELŠOVKA — P. K. — Phoxinus lævis AG. Garam m.

GLAVATYCE — P. K. — Salmo Hucho L. Mura f.

GREŠLIKI — P. K. — Gobio fluviatilis CUV. Tarcza patak.

HLAČ — P. K. — Cottus Gobio L. Garam m.

HLAVAČ — P. K. — l. Hlač. Tiszovnik patak.

HLAVATKA — P. K. — Salmo Hucho L. Túrócz patak.

HRČA — P. K. — Silurus Glanis L. Kőrös, Szarvas körül.

HRUZ — P. K. — Hruzik. Tiszovnik patak.

HRUZIK P. K. — Gobio fluviatilis CUV. Szlatina patak.

HUSTERA — P. K. — Abramis vimba CUV. eredet nélkül.

JEŠETRA — Marsilius — Acipenser Güldenstädtii Brandt. magyarnak tartotta.

KAČIGA — P. K. — Acipenser Ruthenus L. Mura folyó.

KARAŠEK — P. K. — Carassius vulgaris Nils. Túrócz patak.

KÁRÁŠ-Y — P. K. — Carassius vulgaris Nils. Mura folyó.

KLEN — P. K. — Leuciscus rutilus L. Túrócz patak.

KLINYČ — P. K. — l. Klen.

KOLEC — Bloch — Aspro Zingel CUV. magyarnak tartotta.

KOLOK — P. K. — Aspro vulgaris CUV. Garam. m.

KOŠTAVEC P. K. l. Osnačka. Fekete Vág.

KOSTRÓ — P. K. — l. Ostriz; rácz.

KOZAVAGI — P. K. — l. Kresačka. Kozica. Tarczapatak.

KOZICA — P. K. — Cobitis tænia L. Fekete Vág.
KRAPY — P. K. — Cyprinus carpio L. Mura folyó.
KRESAČKA — P. K. — Cobitis tænia (?) Tiszovnik patak.
KUZYCH — Bloch — Lota vulgaris CUV. magyarnak tartotta.
LEJSOVKA — P. K. — l. Gelsowka. Fekete Vág.
LIEN — P. K. — Tinca vulgaris CUV. Garam m.
LIPEŇ — P. K. — Thymallus vexillifer AG. Garam m.
ĽN-Y — P. K. — Tinca vulgaris; Mura folyó; Petényi a pisztráng mellé jegyezte.
LUPICE — P. K. — Lucioperca Sandra CUV. eredet nélkül.
MENTAUZ — P. K. — l. Mjen. Tarcza patak.
MJEŇ — P. K. — Lota vulgaris CUV. Garam mentén.
MREŇA — P. K. — l. Mrenica: Túróczpatak.
MREŇICA — P. K. — Barbus fluviatilis AG. Garam m.
OKLAJKA — P. K. — Alburnus bipunctatus HECK. Caram m.
OSNAČKA — P. K. — Perca fluviatilis L. Fekete Vág.
OSTRIŽ — P. K. Perca fluviatilis L. Mura folyó.
PEŠOK-Y — P. K. — Gobio fluviatilis, Mura folyó Petényi szerint; azt hiszem, hogy egy a «Gelsovka» szláv névvel = Phoxinus.
PISKOR — P. K. — Cobitis fossilis L. eredet nélkül; illir.
PLOĎICE — P. K. — tudtom szerint az apró, seregesen járó halivadék. Fekete Vág.
PĽŽ — P. K. — Cobitis barbatula L. Garam m.
PODBUST-Y — F. K. — Chondrostoma nasus L. Mura folyó: nyilván a «paducz, podustva», Petényi a Squalius dobula mellé jegyezte.
PODUSTVA — P. K. — Chondrostoma nasus L. Garam m.
PRUDOVKA — P. K. — Rhodeus amarus. Petényi gyanítása. Fekete Vág.
PSTRUH — P. K. — Trutta fario L. Garam m.
ŠABĽAR — Marsilius, Bloch — Pelecus cultratus L. a nevet magyarnak tartották.
ŠIKAVICA — P. K. Petromyzon fluviatilis L. Túrócz patak.
SĽŽ — P. K. — l. Pľž. Tarcza patak.
SOŇ — P. K. — Silurus Glanis L. Mura folyó.
ŠTUKA — P. K. — Esox Lucius L. Mura folyó.
ŠTREBLA — P. K. — l. Gelšovka; eredet nélkül.
ŠTRIBLIČKA — P. K. — l. Gelšovka; eredet nélkül.
ŠUM — P. K. — Son; eredet nélkül.
ŠVIĽCE — P. K. — Cobitis tænia L. Mura folyó.
ŠVINKE — P. K. — Chondrostoma nasus L. Poprád folyó.
TARAN — P. K. — Abramis vimba CUV. Dobrovszky szerint.
TOMPOV — P. K. — l. Ljen. Túrócz patak.
VENGUR — P. K. — Anguilla fluviatilis AG. Poprád folyó.
VERBINAČKI — P. K. — Alburnus (?). Tarcza patak.
VRERENSA — Bloch — «Barsch» alatt magyarnak tartotta; nyilván a tót «Vretenica,» Pelias Berus kigyó.
VRETENSA — Marsilius — l. Vrerensa.
ŽIBRIK — P. K. — Cobitis tænia L. Kőrös, alkalmasint Szarvason.

OLÁH HALNEVEK.

BUCZ — Bielz, oláh — Cottus Gobio L. nyilván a magyar «buczó.»
CSIGE — Bielz, oláh — Acipenser Ruthenus L. a magyar kecsege és a szláv kačiga rövidítése.
CZIPÁR — Bielz, oláh — Cobitis fossilis L.
FUSZÁR — Bielz, oláh — Aspro vulgaris L.
GIVE — Bielz, oláh — Gobio fluviatilis AG. a szász Giffen. — Innen talán a magyar «Géb».
KLEAN — Bielz, oláh — Squalius dobula L. a szláv Klen.

KLOVOCS — Bielz, oláh — Cottus gobio L. nyilván szláv eredetü l. Hlač, Hlavač.

KOSZTROS — H. O., oláh — Perca fluviatilis L. szláv eredetü.

KRAP Bielz, oláh — Cyprinus Carpio L. a szláv Krap.

LINN — Bielz, oláh — Tinca vulgaris CUV. a szláv Ljn.

LIPEAN — Bielz, oláh — Thymallus vexillifer AG. a szláv Lipeň.

MIHÁLCZ — Bielz, oláh — Lota vulgaris CUV.

MORUN — Bielz, oláh — Acipenser Huso L. a szerb Moruna.

MREANE — Bielz, oláh — Barbus fluviatilis AG. a szláv Mrena.

PLATYICZA — H. O., oláh — Abramis Brama L. a Platessa-ból tótositva.

PORKOIAS — Bielz, oláh — Gobio fluviatilis CUV.

POSZTER — Bielz, oláh — Trutta fario L. a szláv Pstruh.

PTYISZAGA — Herman, oláh — Abramis és Squalius vegyesen; néha Kiszaga; tehát a Keszege oláhositása.

RIPPA — Bielz, oláh — Aspro vulgaris CUV.

SAMLE — Bielz, oláh — Barbus Petényii HECK.

SKOBÁR — Bielz, oláh — Chondrostoma nasus L.

STUKE — Bielz, oláh — Esox Lucius L. szláv.

SZOMM — Bielz, oláh — Silurus Glanis L. a szláv Som.

UNGICZA — Bielz, oláh — Cobitis tænia L.

VURLUGE — Bielz, oláh — Cobitis tænia L.

ZSOME — Bielz, oláh — Barbus Petényii HECK.

MESTERSZÓTÁR.

A

ABRONCSKÁVA, a hálóból való varsa abroncsai.*

ÁG — *Kis-Majtény* — a hármas szigonynak minden egyes ága. Általánosan villás fáknál — nyeleknél — a villát képező részek; l. Ágas. A jegesvonó egyik oldala, l. Áglik.

ÁGAS — *Komárom* — a száknak nyelén a villás rész.

ÁGASKARÓ — a kullogó három főkarója.*

AGASSIZ CSABAK, *Telestes Agassizi* HECK.*

ÁGHEGY, az ághegy- és örvösháló keresztabroncsa.*

ÁGHEGYHÁLÓ — *Turahát* — két keresztbe összekötött abroncsnak a négy végére, tehát négy ág közé kifeszített négyszögletes háló, hosszú rúdra alkalmazva, l. Barokháló, Bustyálló, Csuhi, Dobbantó, Emelgető, Emelő, Keresztháló, Komherháló, Lesi, Marokháló, Merítő, Négykávás M., Pók, Rengő, Suhé, Tápli, Taupli, Tesziveszi, Umbella, Vaal.

ÁG-LIK — *Balaton* — a jégalatti halászatnál a kétoldalt futó, soros, apró lékek, a melyeken át a háló vezérrúdját a jég alatt hajtják; l. Hajtólék, Hajtólyuk, Sorlék, Sorosvék.

AGYAGOS PART — általánosan — az, a mely síma felszínű s megrepedezve koczkásan morzsolódik.

AJTÓLÉK — *Balaton* — a jég alatt való halászatnál az a nagy lék, a melyen a hálót hihúzzák, l. Anyalék, Kihúzóvék, Kiszedőlék, Kivétel, Kivonó, Kivonyóvék, Költőlék, Tanyavék, Vék.

AKADBA MENNI — *Komárom* — akadóba menni a hálóval, azaz oly helyre, a hol a háló tőkébe, keleviszbe akad.

AKADÓ — *Körös mentén* — földdel töltött fűzfakosarak, a melyeket a halasvíz örvényes helyein — a hol a hal tartózkodni szeret — hosszú galyaknál fogva május elején elsülyesztenek, hogy ott hálóval halászni ne lehessen, l. Akadótörés.

AKADÓTÖRÉS — *Körös mentén* — a május elején elsülyesztett akadókat október elején fölszedik, előbb azonban az akadón felül és alúl 150 ölnyire a vizet őrhálókkal «elkötik», hogy a hal ne menekülhessen. A két őrháló közt keczével halásznak. Az akadók felszedését törésnek mondják.

AKARMI KESZEG — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — albula, in genere; a mai fehérhal.

ALÁKÉSZÍTÉS — *Szeged* — «alá van készítve a csónyak», azaz helyén van; itt a laptár értendő, melyen a fattyúlaptáros igazgatja a tartókötelet.

ALATTSÁG — *Komárom* — hosszú kötél, melylyel a halászhajót az őrfánál fogva víz ellenében vontatják. Általánosan így.

ALI — *Kis Majtény* — a keczén az alsó in; itt súlyok nélkül való, feszített.

ALÍN — *Balaton* — az öregháló alsó, kettős, ólmos és pősös kötele; a Bodrogközön galacséros, máshol köves.

ALINAS — *Bodrogköz* — az a halászlegény, a ki a galacséros inat húzza; l. Alín.

ÁLL — *Keszthely* — a horog szakája (viszhorga).

ÁLLAS KÜSZ, *Alburnus mento* AG.*

ÁLLASZÁRNYA — *Szeged* — a hal hónaljúszószárnya (p. pectoralis).

ÁLLATMAG — Zoospermium; azelőtt «Magállat» Spermatozoon.*

ÁLLÍTÁS — *Csongrád* — az öreghálónak minden tizedrésze egy «állítás»; ez a hálón ki is vehető; a munkafelosztás jegye; egy

állítás 10 öl; de az öreg és egyéb hálóknak összeállítása, teljes felszerelése is; l. Hálóállítás.

Állító fa — *Komárom* — egy másfél méter magasságú erős czölöp, a melyhez hálóállításkor a háló inát odakötik; l. Állítás, Hálóállítás.

Állító halász, a marázsa-, mét- és eresztőhálóval halászó.*

Állító halászat, az, a mely hálózatokat a vízbe állítva, a halak bebonyolódására számít.*

Állító tű — *Szolnok* — nagy hálótű, hasonló az islingtűhöz, melyet a hálódarabok összefűzésénél használnak; l. Állítás, Hálóállítás.

Állóbárka — *Budapest* — három rekeszes, bőgős és csárdás nagy haltartó bárka, mely állandóan ki van kötve.

Allo to — (álló tó) Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. stagnum.

Álló víz — általánosan — mely egyáltalában nem mozog sem tova, sem helyben.

Állott hal — Máttyusnál — büzhödt hal értelmében.

Alóza — *Alausa*, l. Vándor Alóza.*

Alsó állkapocs — os maxillare inferius.*

Alsó és felső csigolyanyúlványok — apophysis spinosa inf. et sup.*

Alsó fedelékcsont — suboperculum.*

Alsó ín, az eresztőháló alján, a melyre a kövellők vannak kötve.*

Alsó serte — *Komárom* — a ponty alsó sörényének első, fogas sertéje.

Alsó sörény — *Szeged* — l. Kormánysörény.

Alsó sörényúszó — pinna analis.*

Alsó szemcsont — os infraorbitale.*

Alszik — *Bódva* — a hal, mikor éjnek idején egy helyen veszteg áll.

Ángolna — *Anguilla*, l. Síkos Angolna.*

Ángolna — *közkeletű* — *Anguilla fluviatilis* Ag. Népies magyar neve nincs, mert csak elvétve akad magyarok lakta vidékeken. Galgóczi-nál (1662) megvan; l. Ingola.

Angolna — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — anguilla.

Angolnafélék — *Muraenidae*, mint család.*

Ángvilla — H. O. l. Ángolna. Mint nagy ritkaságot, helyesen leírva, így mondják a komáromi halászok. *Komárom*.

Anyalék — *Szeged* — l. Ajtólék.

Anyameder — *Székelyföld* — a patak eredeti medre, a melytől a dugát ássák.

Anyaponty — *Tata* — öreg pontyok, a melyeket tenyésztésre használnak.

Apacs, vezérfa az öregháló két végén; tavakban egyszerű, folyókban alsó végén súlyokkal ellátva; l. Apacsfa, Apacsó, Apatsó, Apatsú, Apattyú, Berenafa, Berenyefa, Bika, Hámfa, Jankó, Káfa, Kócza, Oldalrúd.

Apacsfa — *Körös-Tarcsa* — l. Apacs.

Apącsin — *M. Ny. Sz.* — Szatmár m. — evező; nem biztos, vagy egészen kivételes.

Apacshorog — *Karád* — horgas fa, a melylyel az apacsot kifogják.

Apacskő — *Bodrogköz* — az Apacs vagy Berenyefa súlyozója; a Latorcza mentén a Gyalom Kátaköve.

Apacsó — *M. Ny. Sz.* — l. Apacs, néha Apacsin is. Miklosich szerint szláv eredetű: *opačina*, kormányevedző.

Apacsos — *Karád* — a jég alatt való halászatnál az Apacsot tartó ember.

Apacsúros — *Körös mentén* — a Laptáros, lásd azt.

Apacsúr — *Komárom* — az Apacs villája, mely a súlyozó téglát körülfogja.

Apáczafúró — H. O. — *Aspro vulgaris* Cuv. *Szentes*, körösi halászok; de Barátf. sz, és Orsóhal néven is szólítják ugyanitt.

Apadó víz — általánosan — fogyás következtében folytonosan alászálló víz.

Apatsó — *B. Szabó Dávid* — l. Apacs. Szabó-nál helyesen magyarázva: «az öreg háló végére kötött dorong».

Apatsú — *B. Szabó Dávid* — l. Apatsó.

Apattyú — *Budapest* — l. Apacs.

Apró keszeg, kárász — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — melanderinos; nyilván a halivadék értelmében.

Apró szemű — általánosan — a kisszemű háló; sohasem mondják, hogy «sűrű».

Áradáson — *Körös mentén* — halászni, kivált szemre szigonynyal: a vizek kiáradott részében, sekély vízben; l. Szemre halászni.

Áradó víz — általánosan — megszaporodás folytán növekedő víz.

Aranyhal — H. O. — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Bódva* mentén, Komjátiban.

Tavakból való rezes példányok ; mint közkeletű a honosított *Cyprinus auratus* auct. l. Jövevény ponty.

Aranypotyka — Grossinger — Cyprinus auratus auct.

Árbotz — *B. Szabó Dávid* — helyesen magyarázva mint Őrfa, l. azt.

Árbotzfa — *B. Szabó Dávid* — l. Árbotz.

Árbutz — *B. Szabó Dávid* — l. Árbotz.

Arsóhal — H. O. — *Aspro vulgaris* Cuv. *Nagy-Dobrony*; itt az orsó is *arsó*. A Latorcza mentén is így.

Ásott hal — *Miskolczi Gáspár* — az árvizek apadása után lyukakba szorúlt halak, leginkább csíkok, a melyeket a csíkász ki szokott ásni; a Sárrét, Ecsedi láp, Szernye némely pontján ma is dívik.

Ásovány hal — Mátyusnál — a csíkról, l. Ásott hal.

Aszalt halacska — Orbis pictus 1708.

Aszszu hereng — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — l. Hering.

Asztal — *Erdélyi Mezőség* — a jéghalászatnál az a ☐ nagy lék, a melyen a hálót beeresztik; l. Bedöntő, Beeresztőlék, Betevés, Betevő-vék, Eresztőlék.

Aszu hal — *Fay-féle szakácskönyv*, xvii. század — szárított hal.

Atkás fenék — Komárom — a hol a víz fenekén sok az akadékos gyökér stb.

Átkötni a vizet — *Körös mentén* — l. Elkötik a v.

Átolja — *Balaton* — az egymás mellett bevetett eresztőhálóknál a póta és a kő feszítésétől eredő átbúvók, a melyekben a hal megnyaklik.

Átugorja — *Balaton-Füred* — «a ponty *átugorja* a hálót» átveti magát, elszökik; l. Kilép a ponty.

Átveti — magát a hal a háló fölén (Felín, Parásín); — l. Háló föle.

Avét — *Tihany* — kötélneműekről mondják, a sok használatban való kopás értelmében pld.: avét fágyó = régi, megkopott fágyókötél.

Az halnak hata bordaja — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — vertebra.

B

Bába-csík, *Cobitis elongata*, Heck.*

Babajkó — *Balaton* — ifjú ponty, *Cyprinus Carpio* L.

Bagókeszeg — H. O. — *Abramis sapa* Pall. Kis példányok. «Azért mondjuk bagónak, mer' csak olyan semmi hal.» Nem becsülik. *Komárom*. Némely halász Bagolykeszegnek mondja s ez a helyes, mert a nagyszeműségre van alapítva.

Bagoly keszeg, *Abramis sapa* Pall.*

Bagolykeszeg — *T. Sz.* — l. Bagókeszeg.

Bágyadt halak rekesze, ispita helyett.*

Baing — *Leucaspius*, l. Kurta Baing.*

Baing — *P. K.* — *Aspius rapax* Ag. Szatmár.

Bajusz — *Szeged* — könyökös deszka; az állóbárka orrának erősítésére való; a harcsa, ponty, márnahal, menyhal bajuszszerű nyúlványai.

Bajuszos orsófark — P. K. — *Cobitis barbatula* L. Eredet nélkül.

Bak — *Nagy-Dobrony* — az Örösháló rúdjának végén az a kampó, a melyre a háló akasztva van.

Bak — Máramaros — l. Halászszék.

Bak — *általánosan* — vastag fejfaforma, a melynél fogva az állóbárkát kikötik.

Bakacs — *Saród* — a háromélű sás.

Bakcsó — *Szeged* — Ardea nycticorax, máshol vakvarjú; halászómadár.

Baksa — *P. K. H. O.* — *Aspius rapax* L. Tisza m.

Bál — *Körös-Tarcsa* — megmért és rendberakott szárított halak tömege (német: Ballen), l. Mázsa.

Balatoni hering — *P. K.* — Pelecus cultratus L.

Bálazó — *Szeged* — az a kunyhó, melyben a bálokba kötött szárazhal el van téve.

Balín — *Blicca*, l. Ezüstös Balin.*

Balin — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — balena; itt nyilván a bálna értelmében.

Balin — Grossinger szerint a német «Waller», «Wallen»-től származnék, melyből Linné a «Ballerust» csinálta volna; ám a német «Waller» a harcsa, holott a Linné «Ballerusa» keszeg s a magyar Balin is következetesen «Fehérhal» t. i. Aspius

rapax Ag., Cyprinus aspius Lin. Egyedűl a Drávafokon Blicca argyroleuca L. Balin ; l. Baing, Boin, Bálind stb.

Balín — *H. O.* — l. *Balin keszeg.* Galgóczi-nál (1622) megvan.

Bálind — *szerzőknél H. O.* — Duna és Tisza mentén *Aspius rapax* L. ; l. Balin keszeg.

Balínháló — *Komárom* — hetven méteres húzóháló, három soros, t. i. a finom léhés két tükörháló közé van fogva. *Az Őn* — Aspius rapax —. fogásra használják.

Balin keszeg — *H. O.* — változataival együtt legtöbbnyire *Aspius rapax* Ag., jelesen a Dunamentén : Balin, Bálint, Bálind ; a Bodrogközön : Boin, Bolyin ; Szatmárban : Baing ; az Ipoly mellet Pólind. Synonymjei : Baksa, Csabak, Fenekeszeg, Nyílkeszeg s főleg *Őn* a Balatonnál stb. csak a Drávafokon Blicca argyroleuca H. ; a Bódvánál ellenben *Squalius dobula* L., l. Ezüstös Balin, erre alkalmazva Mohácson, Battinán és Bellyén.

Bálint — *P. K.* — *Aspius rapax* L., l. Balin keszeg.

Bálkony — *Latorcza mentén* — l. Bókony.

Balling — *H. O.* — *Aspius rapax* Ag. *Nagy-Dobrony.*

Balszárny — *Bodrogköz* — a nagy gyalmon a kátától balra eső hálófél.

Bálvány — *Szeged* — az állóbárka oldalait alkotó vas'ag borítódeszkák.

Bandár — *H. O.* — *Lucioperca Volgensis* Cuv. *Budapesten.* Baján némely német eredetű halász csak az ifjú kősüllőt nevezi igy szalagos tarkaságáról (Band).

Barangol — *Balaton* — a hal, mikor minden ponton, de csak kevés kerül a hálóba, tehát szerte jár.

Barátf . sz — *K.* — *Aspro Zingel* L. *Tisza, Duna m. Velenczei tó. Körös m.*

Bárd — *Szeged* — a halak föltagolására való vágószerszám.

Bárdkeszeg — *H. O.* — *Abramis Brama* L. a nagyja ; a bárd a szélességre czéloz. *Balaton-Füred.*

Bárka — általánosan — lyukasztott láda, a halaknak eleven állapotban való tartására. Alakja vidékek szerint változik. Jerney 1198-ból följegyezte : «De quolibet vivario parvorum piscium vel maiorum, qui in vivaria, vulgariter *Barka* vocatis soliti sunt portari ad forum, duos meliores pisces vivarii solvuntur». — Fejér Cod. Dipl. VII., 2, 190. «viuaria piscium quæ vulgariter Barka vocantur». 1288-ból.

Bárkababa — *Komárom* — l. Bőggő.

Bárkarakodó — *Csanád, Baja* — a halászbárkák kikötőhelye.

Bárkás — *Agárd* — az a legény, a ki a bárkát a kikötőhöz hozza ; a partra való halászatkor laptáros.

Bárkások — a xvi. század okirataiban ; minden bizonynyal halkereskedők, l. Fisér.

Bárkasütő — *Szolnok* — fanyélbe erősített vas, a melylyel a bárka haltartó részének lyukait kisütögetik.

Barna csík — *P. K.* — *Cobitis fossilis* L. (normalis). *Szamos* és *Maros* m.

Barokháló — *Budapest, Győr* — l. Ághegyháló.

Barsóka — *T. Sz. Horváth Zsigmond* — *Balaton* vidéke. Talán egy a Varsintával = *Acerina cernua* L.

Bartafiú — *Heckel* — *Barbus Petényii ;* eredet nélkűl ; nyilván *Szatmármegye.*

Baszárkeszeg — *H. O.* — *Abramis ballerus* L. juv. *Komárom.*

Batony — *Szeged* — a horog inán az a vékonyabb rész, a melyre a horog reá van kötve ; a német «Vorfach» ; — l. Cserke, Horogmadzag, Patony, Pékle, Talpalló.

Beadás — *Szeged* — a hálóvetés elkezdése.

Beakasztani — *általánosan* — az evezőt a húzóvánkus kolonczába, vagy a gúzsba.

Bécze — *Velencze* — az a fácska, a melyre a háló szemeit kötik, l. Bércze, Börcz, Börcze, Böröczfa, Gyalomdeszka, Hálókötőfa, Lapoczka.

Bedagad — általánosan — a repedés, pld. : a hajón, ha vízbe teszik.

Bedöntő — *Balaton-Füred* — a jégalatti halászatnál az a nagy lék, a melyen át a hálót a jég alá eresztik ; l. Beeresztő lék, Betevés, Betevővék, Eresztőlék.

Bedöntő léksor, a bedöntő és belső saroklék közötti léksor.*

Beeresztő lék — *Tószeg* — l. Bedöntő stb.

Beérkezik — *Keszthely* — a feleháló, t. i. mikor kihúzáskor az öregháló szárnyának felehossza ki van húzva.

BEFALNI — *Szeged* — a hal befalja a horgot ; tudta vagy nem tudta befalni.

BEFELÉ HALÁSZNI — *Balaton* — a part felől a tó közepe felé halászni.

BEHALÁSZNI — *Balaton* — a tilosba.

BELIT KIVETNI — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — venterare, exenterare.

BEJÁRÓKÖTÉL — *Komárom* — ha az öreghálóval úgy halásznak, hogy partra húzzák ki, akkor a bejáró kötelet a parton haladó laptáros a farhámmal tartja.

BÉKAHAL — szerzőknél — *Cottus gobio* L. halászemberektől nem hallottam.

BEKAPJA — *általánosan* — a hal a prédáját.

BEKAPÓ — *Egyházas-Oláhfalu* — a tollashorgon a tollal fölszerelt horog maga.

BÉKATŐR — *Szoboszló, M. Nyelvőr* — a keskenylevelű gyékény, Typha angustifolia L. jobb hatászszatyrok kötésére való.

BEKESZEGEL — *Szeged* — a halászó czigány a faluba ; de csak akkor így, ha fogott is keszeget.

BEKOPPANTJA — *Miskolczi Gáspár* — a hal a prédát s csak azután nyeli le.

BELSŐ CSAPÓ — *Balaton, tihanyi őshalászat* — az evedző szárának az a fele, mely a húzópánt és a toll között van.

BELSŐ FEDELÉK — præoperculum.*

BELSŐKŐ (kű) — *Szeged* — a fenékhorognál a folyóba szolgáló véghez kötött nagyobb kő.

BELSŐ SZÁRNYCSONT — os pterygoideum internum.*

BELSŐ SZEGLIK — *Balaton*, őshalászat — az a két szeglik, mely a Bedöntőhöz legközelebb esik ; l. Szeglik, Fordítóvék.

BEMONDANI — *Komárom, Keszthely* — a gyűlést ; czéhszó : a mestereket meghívni.

BÉRCZE — *Komárom* — l. Bécze stb.

BEREK — *P. K.* — a Balaton körül előforduló mocsaras helyek is, mint az Umbra canina termőhelyei.

BERENAFA — *Bodrogköz, Petrahó* — l. Apacs.

BERENYEFA — *Bodrogköz* — l. Apacs.

BERIASZTANI — *Kuthy* — a szökő halat a hálóba visszariasztani, vagy rudakkal a háló felé terelni.

BETAKARÍTANI — *Balaton* — a hálót szánkón v. ladikon hazavinni.

BETÉVES — *Agárd* — l. Bedöntő.

BETEVŐVÉK — *Latorcza mentén* — l. Bedöntő.

BEVENNI — *Tápé* — a halat a szákkal a hálóból, pld. : «akkora harcsát fogtam, hogy be nem vehettem a szákkal, vágó horog köllött hozzá.»

BEVETŐ — *Zenta* — l. Pendelyháló.

BEVONÚL — *Agárd* — a csuka és a ponty a nád közé, azaz : a sík vizekből oda megyen.

BIKKELY — *P. K.* — «sárgásfehér hal, mely — AGNELLI szerint — kárász és keszeg közt áll.» Szerintem *Scardinius erythrophthalmus* BON. mocsaras vízből, hol a kárászt jellemző színt fölveszi. *H. O.*

BICZKE — *Szentes* — hegyes vasalású, néha csak kihegyezett erős, karószerű bot, a melyre a laptáros hálóhúzáskor támaszkodik ; l. Biszke, Szolgabot, Szolgapálcza.

BIKA — *Saród* — l. Apacs.

BIKATUTAJ — *Balaton* — gyékényből kötött nagy úsztató, az öregháló nehéz részeinek úsztatására.

BILLEGHÁLÓ — *Záhony* — hosszú hegybe kifutó, kanálszerű merítő háló, a melyet billegetve alámerítenek és felhúznak ; l. Villik, Villing.

BÍRÓ — *Tihany* — a halászarticulusban annyi mint kormányos.

BISZKE — *Szeged* — l. Biczke.

BLINCZKE — *Velencze* — az a fácska, melyre a horgot használat után reátekerik.

BOBÁLIK — Grossinger — nyilván a Bihar vidéki «Bobály», Umbra canina Mars ; l. Bobály, Pótz és Peczehal.

BOBÁLY — *Károli J.* — *Umbra canina* Mars. *Komádi Sárrét, Bihar,* KOVÁCS JÁNOS, debreczeni tanár gyűjtése. Oláhos.

BOCSKORVARSA — *Erdővidék*, Olt mentén — vékony vesszőből kötött halfogó, hasonló a régi egérfogókhoz. A kövekkel elrekesztett folyórészekben a hagyott közökbe állítják ; a czége tartozéka.

BÓDÉ — *Kopácsi* — az evedző mankója ; l. Bódva, Bókony, Gomb, Kacs, Kamat, Mankó.

BÓDORKESZEG — *P. K.* — *H. O. Scardinius erythrophthalmus* BON. Duna m. ; biztosan *Komárom.*

BODORHINÁR — *Szolnok* — Utricularia vulgaris ; a tanyahelyeken tisztogatják.

BÓDVA — Petrahó — az evedző mankója, így : «letörött az evedző *bódvája*» l. Bódé.

Bognár — *Szeged* — a ponty és márna sörényének első, fűrészes csontsugara. A nagyobb halat a bognárnál fogva vetik ihanyra.

Bogyó — *Ipoly-Nyitra* — a kosztos horog inán az a fácska, dugó, gyékény stb., mely a vizen úszik s megmozdúl, mikor a hal a horgot rángatja; l. Pallóka, Pedző, Pícze, Tutaj, Úszó.

Boín — *Aspius rapax* Ag. *Bodrogköz*.

Bókony — *Komárom* — könyökfa a ladik belsejében, l. Burgony; nyilván a német «Bogen»; a Fertő mellékén az evedző mankója; Simontornyán ezenkívül az ághegyháló rúdján levő mankó is, melynek a halász nekiveti a lábát (ez a háló itt Umbella).

Bokor — *Balaton* — az egy szerszámhoz tartozó halászok szövetkezete; a régi «Mansio»; l. Czimboraság, Felekezet, Hálóbokor, Kötés.

Bokorhal — *Balaton-Füred* — seregesen járó hal.

Bokorháló — *Bodrogköz* — rúdra alkalmazott, félkörösszájú zsákháló, mely víz ellenében a patakokba, kivált bokros helyeken beállittatik, s a melybe a halak a zurboló fákkal bekergettetnek.

Bokorszák — *Nyelvőr* — l. Bokorháló.

Bokros part — általánosan — a hol a parton bokrok növekednek. Alatta halas a víz.

Bolén — l. Balinkeszeg; Göcsej; szláv halnév s a magyar Balín stb. innen ered.

Bolyin — H. O. — l. *Balinkeszeg; Bodrog* mentén. Innen: Boin, Bain, Balin és Baing.

Bóné — Szentes. — A Hosszúkecze vasas ina; Körös-Tarcsán ez turbuk-in; sok helyen a keczehálót egyszerűen bónénak nevezik; l. Bónéfa, Kakasülő.

Bónéfa — *Körös-Tarcsa* — a Hosszúkecze fakerete; ugyanigy a kuszakecze fája is; l. Kakasülő.

Bónékő az, a mely a hosszú- és kuszakecze fájának az aljára a bónépánttal van megerősitve.*

Bónépánt, az a vas, a mely a bónékövet tartja.*

Bónés — *Szolnok* — a hosszúkeczével és fenékhoroggal járó kishalász.

Bordák — costæ.

Bordély — B. Szabó Dávid — *Blicca argyroleuca* Heck.

Borholy — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Nagy-Dobrony*.

Borít — *Szeged* — a háló, pld.: jól, — rosszúl borít, azaz: jól, — rosszúl fogódzik meg benne a hal. Tiszaföldváron az áradás után álló vizekben *megborítják* a halat, az az vesszős hálót (milyen csibék, libák borítója) csapnak rá. *H. O.*

Boti — *Cottus gobio* L. *Erdővidék*, Olt menti vizek, l. Botos Kölönte.

Botló — *Bódva mentén* — rúd, a végén talpszerűen reászegezett bőrdarabokkal; a halaknak a kövek közül és alól való kiűzésére szolgáló szerszám, l. Gűbű, Zurbolófa; a bokor, varsa, vagy botlóháló tartozéka, úgy a farszáké, farkashálóé is.

Botlóháló — *Kopácsi* — l. Bokorszák és Botló.

Botlólni — Bódva mentén — a botlóval a halat a bokor- v. varsahálóba kergetni.

Botos — *Kopácsi* — a halászbokor főembere, általánosan kormányos.

Botos — *H. O.* — l. Botos Kölönte.

Botosászni — *Egyh.-Oláhfalu* — Botos-Kölöntét szigonyozni. Nem dönthetem el, vajjon, a hal neve: *Botos* Kölönte, a szerszámtól, mely *botra* járó, vagy a fejtől, mely nagy = *buta*, ered-e. L. Butikó.

Botosászó — Egyh.-Oláhfalu — az a szigony, a melylyel a botos kölöntét szúrják; de az a halászember is, a ki evvel a szerszámmal jár.

Botoshorog — *Kis-Majtény* — l. Kosztoshorog.

Botos kölönte hal, *Cottus gobio* Cuv.*

Botos kölönte — *Cottus gobio* L. *Erdővidék*, Olt menti vizek, l. Botos, Butikóhal.

Bőcscsőháló — *Héjjasfalva*, *Ujszékely* — kávás, kanálhoz hasonló változata a farkashálónak.

Bödön — *Balaton* — az egy fatörzsből vájt lélekvesztő ladik.

Bőggő — *Szeged* — az állóbárka orrán az a faragott rész, mely egy bőgő fejéhez hasonlít.

Bőke — *P. K.* — *Leuciscus rutilus* L. *Balaton* l. Büke; nyilván a Bökle kopása s e fajra való hibás alkalmazása.

BÓKLE — *H. O. P. K.* — *Alburnus lucidus* HECK. Duna m., *Komárom;* az utóbbi helyen minden halász következetesen rámondta.

Bökle, Ökle egy tőből fakadt a német *Uklei* és *Ückelei;* továbbá tót *Oklajka-* és cseh *Auklei* nevekkel.

BÖKŐ SZIGONY az, a melylyel csak oldalt fölfelé lehet szúrni.*

BÖNCSŐ — *Szeged* — a fenékhorog hosszában, minden tizedik horog után kötött, kisebb sülyesztőkő.

BŐR — cutis.

BÖRCZ — *Tihany* — l. Bécze.

BÖRCZE — *Szeged* — l. Bécze.

BÖRCZFA — *Agárd* — l. Bécze.

BÖTÖK — *Balaton*, őshalászat — az öreg-háló mind a két húzókötelének hosszaközepén kötik a bötököt, hogy a húzás egyenletességét biztosítsák; ha az egyik kötél már annyira van kihúzva, hogy a bötke látszik, a másikon ellenben még nem, akkor csak emezt húzzák; l. Összevárni.

BRÁNA — *H. O.* — *Barbus fluviatilis* AG. *Bánfi-Hunyad;* czigány halásztól való; nyilván a márna változata.

BÚB — Agárd — több nádszálat összefoglalva, bogot kötni.

BUCZÓ — *Aspro*, l. Magyar Buczó, Német Buczó.*

BUCZÓ — *K.* — *Aspro vulgaris* C. V.; hibásan: *Aspius rapax* AG. Csongrádon; *P. K.* hibásan *Tinca vulgaris* CUV. Tiszaföldváron.

BUCZOK — *P. K.* — *Aspro vulgaris* C. V. *Zala-Tapolcza.*

BUCZÓKESZEG — *H. O.* — *Aspius rapax* L. *Körös-Tarcsa.*

BUFFOGATÓ — *Kenesse* — furkó alakú, kivájt fejű szerszám, a halak beriasztására; l. Bukló, Bufoló, Bufonó.

BUFOLÓ — *Tihany* — l. Buffogató, Bufonó.

BÚFONÓ — *Tihany* — l. Buffogató.

BUGYGYANÓ VÍZ — általánosan — a folyók nagy mélységeiből egyes pontokon felvetődő víz, mely a víz szinén forrongó mozgású.

BUGYKA — *B. Szabó D.* — helyesen halhajtó rúdnak magyarázva, l. Botló, Gübü, Zurbolófa.

BUGYKÁZÓ — *B. Szabó Dávid* — l. Bugyka.

BUJTÓHÁLÓ — *Kopácsi* — l. Borító, Tapacs, Tapogató.

BUKÁLÓ — *Balaton, Boglár* táján — l. Körmösrúd.

BUKÁLÓHÁLÓ — *Göcsej* — l. Borító és Púposháló.

BUKKOL — *Szeged* — a hálóba került tok, felbukva vergődik.

BUKLÓ — *Balaton* — somogyi part — l. Buffogató, Búfoló, Búfonó.

BUKLÓ LÉK a jeges vonón az ajtólék előtt — a vonón belől — álló lék, a melyen buffogatnak.*

BUKLÓLÉK — *Keszthely* — a jég alatt való halászatnál az ajtólék előtt áll a buklólék, mely arra való, hogy kihúzáskor a Buklóval (Bufonó, Buffogató) belé csapdossanak, tehát a halat a zsákba riaszszák.

BUKOR — *Agárd* — sűrű nádüstök.

BUKORSZÁK — *Szolnok* — l. Bokorháló, Bokorszák.

BUKROZÓ — *Varbó*, Ipoly mentén — l. Bokorháló, Bokorszák, Varsaháló (palócz).

BULES — *Heckel* — *Perca fluviatilis* L. *Drávafok, Béllye;* de Sügér néven is ismerik.

BUNKÓS FOGAK — dentes clavati.*

BURÉTTÓ — *Keszthely* — l. Borító, Tapacs, Tapogató.

BURGONY — *Szeged* — l. Bókony.

BURROG — *Komárom* — a hajó, mikor a hullámzó víz a fenekét üti.

BURVÁNYLIK — *Komárom* — a hal, mikor vergődve hullámot vet.

BUSTYÁLLÓ — *Kopácsi* — l. Ághegyháló stb.

BUTA — Mátyus — a harcsa elkerekitett orráról.

BUTIKÓ — *Cottus gobio* L., *Udvarhely megye* vizei (székely), talán nagy (buta) fejéről; különben egy tőből való a Boti, Botos, Botos Kölöntével.

BÚTOLÓFA — *Ipoly mentén* — l. Botló.

BUTTYKAHOROG — *Baja* — a Buttyogató tartozéka; l. azt; különben erős inon függő kettős harcsahorog.

BUTTYKÁZÓ LYUK — *Miskolcz* — nagy lék, a melyen az örvöshálót leeresztik, de a melyen át a B. rúddal a halat is kergetik; l. ezt.

BUTTYKÁZÓ RÚD — *Miskolcz* — az a rúd, a

melylyel téli halászatkor a B. lyukon át a halat az Örvösháló felé hajtják.

Buttyogató — *Szeged, Csongrád, Szolnok-Kopácsi, Komárom* — talpas fácska, a melylyel a vízbe vágnak s «buty», «kuty» vagy «futty» hangot csalnak ki, azaz a béka hangját utánozzák s evvel a harcsát a horogra csalják. Komáromban kis bádogpohárral kuttyogatnak; l. Futtyogató, Kutytyogató, Puttyogató.

Buzaszemű kárász — *P. K.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Győr* körül.

Buzaszemű keszeg — *P. K.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. Duna m.

Büke — *H. O.* — *Leuciscus rutilus* L. *Balaton.*

Bűzlik — a hal (a fejétől), mikor rothadásnak indúl.

C

Coras — Marsilius — l. Kárász.

Csabak — T. Sz. H. O. — *Aspius rapax* Ag. *Szeged, Körös-Tarcsa.*

Csabak — Telestes, l. Agassiz Csabak.*

Csajka — Máramaros — a halászladik vagy csónak.

Csáklya — *Balaton*, őshalászat — erős, hosszú, tompavégű villás- v. ágasfa, melylyel a jég alatt való halászatnál az eresztő és ajtólék körül a hálót rakosgatják. Általánosan horgos és lándzsás, hosszúnyelű vasszerszám is. Miklosich szerint a szláv *čaklja.*

Csáklyaháló — Máramaros — tulajdonképen Ághegyháló; de rúd nélkül való s szélességénél hosszabb. Zavaros vízben, a vizet meglábolva, evvel fogják az apró halat.

Csáklyás czibék — a tihanyi.*

Csáklyáslegény — *Bodrogköz* — l. Rohonyos, Vezeres.

Csali — *Marczal mentén* — összessége mind azoknak az apró állatoknak s egyebeknek, a miket a halász a horogra ráhúz, hogy a halat horogra csalja: «Erigy az iszapba *csali szedni*»; l. Pélle.

Csalitű, a székely pisztrángvarsában az a fapeczek, a melyre a csalit felfűzik.*

Csaló eledel — Janua 1729 — csali (esca).

Csalóka jel — *Tihany* — mikor a hegyenjáró valamely halászbokorral összebeszél s jeladás közben más jeleket is ad, a melyek a többi bokrot megtévesztik, l. Hegyenjáró és Látott-hal.

Csanak — *Kis-Majtény* — l. Mericskő, Szapoly.

Csapás — *Velencze* — azok az útak, a melyeket a halászok a nádasba vágnak, s a melyekben a varsákat elhelyezik. A jegen a halászok nyoma.

Csapkolódik — *Szeged* — a hal, l. Burványlik.

Csapóhorog — *Komárom* — l. Kosztos horog.

Csapóhurok — *Pinnyéd* — koszt végére erősített, lószőrből sodrott hurok, melyet a vízben álló csuka nyákára vetnek.

Csapó sügér, *Perca fluviatilis* L.*

Csapóvég — *több helyen* — halász szerszámnál az a vég, a mely a vízbe jár, vagy a víz felé sújt. Igy a horog kosztjának van fogóvége, mely a halász kezében van, — csapóvége, a melyre a horog ina van kötve; a horogínnak az a vége, melyre a pekle vagy patony van kötve, szintén csapóvég.

Csárda — *általánosan* — az állóbárka farán lévő elzárt hely, melyben szerszámot stb. tartanak; Komáromban a vándor — piszkés — halászok gyékénysátra.

Csárdakaró — *Komárom* — a halászsátor karózata.

Csattkő — *Bodrogköz* — az öreghálón a berenafa (apacs) felől az első nagyobb kő; arra való, hogy az apacs a víz fenekén egyenletesen járjon.

Csatt-kötél — *Bodrogköz* — l. Bejáró kötél, t. i. a Laptáros felőli végén van a Csattkő; l. azt.

Csecs-csont — os mastoideum.

Csecstó — *XIII. század* — «Chechtó», mely azokat a helyeket látta el vízzel (szoptatta), a hol a vejszék fel voltak állítva.

Csege — *XIII-dik század* — állítólag halastó l. Czége stb. különben ma helység neve a Tisza mentén.

Csekélye — Miskolczi Gáspár — a patak vizének széle, hol a víz nem mély, l. Szélvíz.

Csel — Máramaros — a selyemből, tollból és disznósertéből készült mesterséges légy, a melylyel a pisztrángot és pérhalat fogják.

Cselle — *Phoxinus laevis* Ag. *Erdővidék*, Olt vize.

CSELLE — *Phoxinus*, l. Fürge Cselle.*

CSELLEG — *Csongrád* — libeg pld. az úszó deszka, az elszabadúlt csónak; akkor mondják, mikor az úszó tárgyat a víz fodra csak ingatja, de nem viszi tova.

CSEMPELY — *M. Ny. Sz.* — l. Pendelyháló.

CSENDES VÍZ — általánosan — a tó, mikor nem hullámzik; a folyó, a hol lassú folyású.

CSEREPCSIK — *Szentes*, körösi halászok — csiptető fa, a mely a fenékhorgok fölvételére szolgál.

CSERES — *Ecsedi láp*, északi rész — sáros, gyékényes és kákás helyek neve; l. Cseret.

CSERET — Börvely — az Ecsedi lápon azok a helyek, a melyeken állóvíz és nád is van; ellentétje a láp; lásd azt.

CSERKÁLÓ HÁLÓ — Máramaros, Visk — nyilván egy tőből való a Csorpakkal s azonos a nagy-bocskói Csáklyahálóval, l. azt.

CSERKE — *Tihany* — l. Batony.

CSERKELÁNCZ az a gyengébb láncz, a mely a vizahorog deréklánczáról lecsüng s a melyre a vizahorog kötve van.*

CSERKÉRE VALÓ — *Tihany* — l. Csali, Horogra való, Pélle.

CSERKÉSZ — *T. Sz.* — kisegítő a jég alatt való halászatnál; a fogott halak felében a halászokkal osztozik. Balaton; nyilván a cserke függelékes természetére czéloz.

CSETRÉS — *Tihany* — helyettes, a melyet a bokor valamely tagja, ha akadályozva van, maga helyett állít.

CSETRI — *P. K.* — *Phoxinus laevis* AG. *Balaton* vidéke, Zala-Tapolcza.

CSÉVÉS HAJTOVÁNY, a székely pisztrángvarsa abroncskávája nincsen madzaggal kötve, hanem egy bodzafából való cséve két végébe be van dugva. Igen szép és kitűnő egybefoglalási mód.*

CSICSIRI — *Velencze* — a kis vöcsök — Podiceps minor — halászneve.

CSIGA — *Agárd* — egy derékfa végében járó kettős csiga; a háló inának leszorítására való.

CSIGANYOMÓ — *Agárd* — a csiga derékfájába járó husáng, a melylyel a halász a csigát lenyomja.

CSIGOLYA — *Háromszék* — innen csigolyás hely; egy a «rekettyéssel»; leginkább patakok partján álló, fűzbokrokból alkotott üstökök.

CSIGOLYACSONT — vertebra.*

CSÍK — *Cobitis*, l. Fövényvágó Csík, Kövi Csík, Réti Csík, Vágó Csík.*

CSÍK — *K.* — *Cobitis fossilis* L. GALGÓCZInál (1662) megvan. MIKLOSICH szerint a szláv *čik.*

CSÍK — Ujfalvi-Szikszai XVI. század. — lacertus, lubricus aquaticus, Pœcilias. Itt a «lacertus» igen érdekes, mert a csík emlékeztet a gyíkra s e két név is rokonhangzású.

CSIKÁSZ — *Sárrét, Ecsedi láp, Szernye* — a csíkhalászatból élő ember.

CSIKÁSZ VARSA — *Erdővidék, Olt mentén* — l. Csíkkas.

CSÍKBOGÁR — *Szernye* mocsár — leginkább a Hydrophilus és Dytiscus bogárfajok.

CSÍK DÁMA — *P. K.* — *Cobitis fossilis* L. (Albinismus). Fehér testű, vörösszemű. *Szamos* és *Maros* m. H. O. Börvely.

CSÍKFÉLÉK — *Acanthopsides*, mint család.*

CSÍKFÉREG — Grossinger — «Tsíkféreg», l. Csíkbogár.

CSÍKFOGÓ — *Komádi* — fűzvesszőből fonott varsa, csíkfogásra való.

CSÍKFOGÓ-KOSÁR — *Kuthy* — csíkvarsa.

CSÍKGÁT — *Börvely* — gátszerűen összehordott gaz, melyben bizonyos távolságokban nyílások vannak, a melyeken a csík átkelhet; ezekbe a nyílásokba állítják be a csíkkasokat (varsákat); l. Kashely, Lábó, Rekesztés.

CSÍKKAS — *Börvely* — Csíkvarsa, fűzfavesszőből tömötten kötve, egy bejáratú verseggel, hátúl kasdugóval.

CSÍK KIRÁLY — *P. K. H. O.* — *Cobitis fossilis* L. (Chlorochroismus). Tiszta sárga. P. K. a Szamos és Maros mentén. H. O. *Doroszló* Bácsmegyében, Ecsedi láp.

CSÍKKOSÁR — *Nagy-Bereg* — «fertályos és félvékás», fűzvesszőből fonott csíkputtony, a fogott csíkok hazaszállítására.

CSÍKLÓ, — *Komárom* — mélyen nyerges kolomp, az evedzőnek beakasztására; félkézzel való evedzésnél, kivált a fenékhorgászoknál, mikor a horgot lerakják; l. Csiválni.

CSÍKPUTTONY — *Börvely* — keményfonású

fedeles, urnaalakú, a háton hordozható puttony ; gyékényből való.

Csíkszűrő — *Börvely* — kis, ritkafonású, füles vesszőkosár, a melylyel a csíkot a csíktartóból v. hordóból kimerítgetik ; egyszersmind mérték, k. b. 1 liter.

Csíktök — *Börvely, Kis-Majtény* — a Cucurbita lagenaria L. körtve alakú fajtája ; kitűnő csíkszállító edény, kasornyába foglalva.

Csíkvarsa — *Doroszló*, Bácsmegye, l. Csíkkas.

Csíkverem — *Tyukod*, Ecsedi láp — ölnyi hosszú verem az udvaron, melyet vízzel megtöltenek s a melyben a fogott csíkot felgyűjtik.

Csillagos tok — *P. K.* — *Acipenser stellatus* Pall. Eredete nincs.

Csillagtokok — *Helopes*, mint csoport.*

Csiválni — Komárom — egy evedzővel kormányozva evedzeni, l. Csíkló.

Csombók — *Bodrogköz* — l. Halászcsatt.

Csónak — *K.* — kisebb vízijárómű. Miklosich szerint a szláv *člunu*.

Csontos halak — *Teleostei*, mint rend.*

Csónyik — *Szeged* — egy szálfából vájt lélekvesztő.

Csónyikbárka — *Budapest* — kisebb haltartóbárka.

Csónyikkaró — *Szeged* — a piczésektől használt lélekvesztő kikötésére szolgáló karó, mely a lélekvesztőben van elhelyezve, hogy a halász akárhol beverhesse.

Csorba part — Sajó mentén — a hol régi omlások miatt a part nagy darabon beszakadt, tehát könyökösen beszökik.

Csorgó — *Bódva* — a Bódva sok helyen igen lassú folyású, szinte tószerűen álló ; a hol esése van, siet s ha ilyen helyen a víz csak térdig érő, akkor csorgó. Itt űzik a szigonyozást.

Csorpák — Máramaros, Visk — aprószemű Ághegyháló. Szláv eredetű szó: Čerpak = merítő.

Csóva egy marok szalma, a melyet a Bódva menti szigonyos meggyújt, hogy világítson.*

Csöbörhal — *Tata* — az az apróbb hal, melyet nem darabonként számlálnak, hanem csak csöbörben mérnek.

Csök — *Tápé* — a keczézésnél a csökbe akasztja a halász a keczetartó kötelet ; a csök a csónak belső oldalába illesztett kurta czövek ; l. Csőszszög, Czibak. Ugyan ebbe akasztják a billegháló (villik, villing) tőkéjét is.

Csöntörgés part — Székelyföld — gyökeres, gazos, málló part. Halas víz.

Csőszívűek — Leptocardii.*

Csőszszög — *Szolnok* — l. Csök, Czibak.

Csúcs — *Kopácsi* — az egyszárnyú, öt hagyású varsának a második vörcsöke.

Csuhé — *Baja* — l. Ághegyháló.

Csuhi — *Alduna* — l. Ághegyháló.

Csuhi — *Saród* — l. Sisák.

Csuka — *Esox*, l. Köz-Csuka.*

Csuka — *K.* — *Esox lucius* L. Galgóczi-nál (1622) megvan ; közös tőből a tót «Štuka»-val. Miklosich-nál is.

Csuka — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — lucius, lupus. Megvan az Orbis pictus 1708-dik kiadásában is.

Csuka — Janua 1729 — Esox lucius L.

Csukafélék — *Esocini*, mint család.*

Csukahorog — *Keszthely* — nagyobb fajta ; a horog ina 30—40 öles. A velenczei tavon egyes a horog, patonyja rézdrótból való, hogy a csuka el ne rághassa.

Csukavarsa, — *Doroszló* (Bácska) — fűzfavesszőből, két tölcsérszerű bejáróval, mely kivehető.

Csuklócsont — os articulare.*

Csupaszponty — *P. K.* — *Cyprinus Carpio* L. Teljesen pénzek nélkül való, az *Agassiz Cyprinus carpio nudus seu alepidotus* fajtája. *Tatai* tó.

Csutak — *Balaton* — czirokból kötve, a felhasgatott halak mosására való, l. Tucsak.

Csüggesztő — *Hegykő* — az övön két rövid, a végén csombókos kötéldarab, a melylyel a háló kötelét fogják ; az öv tüszőszerű, bőrből való, rendeltetés szerint hám, mely a húzást könnyíti.

Czédulakeszeg — *Balaton* — *Blicca argyroleuca* Heck. juv. a test laposságáról így.

Czege — az erdélyi *Mezőségen* falu, a hasonló tó fejénél ; nyilván egy a czége, zeege stb. szóval ; l. Czége.

Czég (Kis) — falu az erdélyi Mezőségen — l. Czége.

Czég (Nagy), falu az erdélyi *Mezőségen*,

mesterséges tó mellett — nyilván a czége szótól ered ; l. Czége.

Czége — *Nagy-Bereg* — erős husángokból való rekesztés, melylyel a Borzsa folyót átfogják, közepén van egy nyílás, a «kapu», a melybe a gamzsahálót beállítják. Ez magyarázza meg a következő régi szavakat: Czege, Seyge, Szégye, Zeege, Zegye és Zeyge ; lásd azokat.

Czifra kölönte, *Cottus poecilopus* Heck.*

Czigányhal — *P. K.* — *H. O.* — *Tinca vulgaris* Cuv. Nem annyira a szín sötétségéről, mint inkább onnan, hogy húsa nem épen jó: «czigánynak való ; töri magát utána.»

Czégény — falu Szatmárban — l. Czége.

Czékle — Janua 1729 — tendicula, madárfogó, l. Czége.

Czekle — *Sz. Molnár Albert* — l. Czége.

Czékorsó — *Tihany* — minden bokornak megvan a ládája, bötsülevele és czékorsója ; itt 9 itczés, Keszthelyen 14 itczés. A korsók feliratosak.

Czéla — *Balaton*, őshalászat — a gyékény és öregháló húzókötelén, a bötökön innen és túl befűzött posztódarabkák ; jelek a húzás egyenletességének biztosítására ; l. Bötök.

Czémester — *Keszthely* — a halásztársulat feje.

Czérnavarsa — *Székelyföld* — l. Szárnyasvarsa.

Czet hal — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — cetus, cete ; az akkori értelemben még hal.

Czet hal aros — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — cetarius ; l. Czet hal.

Czibak — *Szeged* — l. Csök.

Czibék — *Balaton* — villás bot, nyele végén lánczczal és hámmal. Kötélhúzó szerszám ; de arra is használják, hogy büntessenek ; l. Czibékvágás. Duna és Tisza mentén csak heveder, peczekkel, melyet a kötélre csavarnak.

Czibékvágás — *Tihany* — büntetés ; a halászt, ki az articulus ellen vét, lefogják s a czibék villájával 3—6-szor rávágnak az ülepére. Tihanyban most is divik.

Czigony — Grossinger — «Tzigon» l. Szigony. Doroszlón — Bácsmegye — még ma is «Czigony».

Ciklend — *Körös-Tarcsa* — az evedző beakasztására való peczkes szíjhurok ; keczézéskor használják, l. Cziklendeni.

Cziklendeni — *Körös-Tarcsa* — kavarva, tartóztatva evedzeni, kivált keczézéskor ; Szegeden : l. iklandani ; Komáromban : l. csiválni.

Cziklon — *Komárom* — l. Cziklend.

Ciklony — Csongrád — l. Cziklon, Cziklend.

Cziklonyozni — *Csongrád* — l. Cziklendeni, iklandani.

Czimboraság — *Bodrogköz* — l. Bokor, Felekezet, Kötés.

Czimér — *Tihany* — nagyobb nádüstök.

Czingli — *H. O.* — *Aspro Zingel* Cuv. L. *Szeged* és *Duna* m. a Buczótól pontosan megkülönböztetve.

Czompó — *Tinca*, l. Nyálkás Czompó.*

Czompó — *K.* — *Tinca vulgaris* Cuv. Galgóczi-nál (1622) megvan.

Czompó — Janua 1729 — Tinca vulgaris.

Czompó — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Tenca. teucha, tincha. Az Orbis pictus (1708.) is így adja.

Czompókhal — *H. O. Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Bódva mentén ;* tavakból való rezes példányok.

Czötkény — *Tápé*, őshalászat — a parának egy neme ; l. Czötkényszár

Czötkénypara — cz. póta helyett.*

Czötkényszár — *Tápé*, őshalászat — a miből a marázsa-, mét- és eresztőháló úszója készül; különben az Euphorbia palustris L., farkasfű, mely a tápéi mocsaras helyeken erős botvastagság mellett 2 méter magasságra, sőt azon túl is növekszik. Meghatározta Janka Victor.

Czucza — *Komárom* — vastag, hosszú dorong, egyik végén hegyesen vasalva, a hajónak a parthoz való hirtelen rögzítésére szolgal ; rendesen őrfának is használják.

Czüőkör — *Hegykő* — halászszatyor.

Czüőkörfa — *Hegykő* — lőcsalakú és erejű fa, a melyen a halakkal megtöltött halászszatyrot a vállukon viszik.

D

Dal — *B. Szabó Dávid* — «evező lapát», A magyar halász az evedző lapátos részét

«toll» vagy *«tall»*-nak nevezi, mert úgy áll a nyelhez, mint a toll a szárához; tehát a toll, tal, talu révén lett az evedzőből Dal, Dali, Dalladzó, Dalladzani; de Dali, Dalladzó leginkább az a nagy evedző, a mely gúzsba vagy szögbe beakasztható s a melyet «húznak».

DAL-EVEDZŐ — *B. Szabó Dávid* — l. Dal.

DAL-GÚZS — *B. Szabó Dávid* — a Dallal vonatkozásba téve. Helyesen az a vessző vagy kötélgúzs, a melybe a nagy evezőt beakasztják.

DALI — *Kopácsi* — a gúzsba vagy húzószegbe akasztható nagy evező, l. Dal.

DALLADZANI — Tisza mentén — gúzsba akasztott nagy evedzővel a hajót húzni; l. Dal.

DALLADZÓ — *Szeged* — beakasztható evező, a nagy halászhajóhoz tartozik, innen: dalladzani = a dalladzó evedzővel evedzni; l. Dal.

DÁRDASZIGONY, az egyágú szigony.*

DARUGÉM — *Hegykő* — Ardea cinerea; halászó madárnak halász elnevezése.

DELPHIN HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — delphin; az akkori fölfogás szerint hal.

DEREGLYE — *Balaton* — nagy halászhajó, melynek padolatján az öregháló helyeztetik el; ezen van a csiga is, a melylyel sík vizen a hálót fölszedik. A halászatot vezető kormányos a dereglyén foglal helyet. Mélyen járó, éles orrú, keskeny farú, öblös derékú hajó; nem népies.

DERÉK — *általánosan* — a vízi járóművek közepe (van orra, dereka, fara); tavaknál, ha hosszában elnyúlók hasonlóképen (van feje, dereka, feneke); a folyókon az a rész, mely két meghalászható pont közé esik. Különben a rúdról, evedzőről, hálótűről is mondják, ha hosszaközepén törik el: «derékon tört el». Tavakról azonban a tó *háta* is.

DERÉKKÁVA, a hálókon az, a mely a középre esik.*

DERÉKLÁNCZ az a láncz, a melyre a vizahorgok lánczolva vannak s a melylyel a folyót átkötik.*

DERÉK ÖBLE — *Miskolczi Gáspár* — a halnál, legnagyobb vastagsága, terjedelme; leginkább a szélességre értve.

DERÉKON HÚZÓK PADJA — *Balaton* — a dereglyén az orr felőli két pad, egy-egy legény számára.

DEVERKESEGI — Bloch — l. Dévérkeszeg.

DÉVER KESZEG, *Abramis Brama* LIN.*

DÉVÉRKESZEG — *K.* — *Abramis Brama* L., *Duna, Tisza* mentén igen következetesen alkalmazva. Széles, de vékony alakjáról szól a hasonlat: oldalt = keszegoldalt kibújni; hátának íves voltáról van véve pld.: a zátonyoknak «keszeg hátra» való felmosása. GALGÓCZI-nál (1622) megvan.

DÉVÉRT-KESZEGI — Gőcsej; l. Dévérkeszeg.

DEWERKESSEGI — Marsilius — l. Dévérkeszeg.

DIBBANCS — *Eger* — *Perca fluviatilis* L.

DISZNÓHAL — *Acerina cernua* L. *Erdővidék*, Olt vize.

DISZNÓ HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — az ebhallal együtt canis marinus; alkalmasint a Phocæna communis nevű czet.

DOB — *Kis-Majtény* — a nagy hálóvarsánál a vörcsökön túl való test.

DOBÁNCS — *H. O.* — *Leuciscus virgo* HECK. *Erdélyi részek.* BIELZ és HECKEL a Squalius dobula fajra alkalmazzák.

DOBBANTÓ — *Bodrogköz* — l. Ághegyháló.

DÓBÁR — *Leuciscus virgo* HECK. *Bodrogköz.*

DOBCSONT — os tympanicum.*

DÓBER — *H. O.* — *Perca fluviatilis* L. *Berettyó-Ujfalu*; de itt a Sigér nevet is ismerik s némely halász a *Dóber* alatt az *Acerina cernuát* érti.

DOBJA — *Körös mentén* — a halász a szigonyt.

DOBÓHÁLÓ — *Simontornya* — l. Vető-, Pendely-, Pöndörháló.

DOBÓKA — *Alburnus lucidus* — *Balaton*, «feldobálja magát».

DOBONTATÓ — *Török-Becse* — l. Bokorháló.

DOBVARSA — *Doroszló* — Bácsmegye — l. Kárászvarsa.

DOMOLYKÓ — *K.* — *P. K.* — *H. O.* — *Squalius dobula* BON. Néha a Leuciscus rutilusra is alkalmazzák.

DOMOLYKÓ — *Squalius*, l. Fejes Domolykó, Nyúl-Domolykó.*

DOMORKÓ — *H. O.* — l. Domolykó. *Pinnyéd*, Győr mellett.

DORONGOLÁS, a csukának doronggal való ütése, még pedig vékony jégkérgen át.*

DÖGVÍZ — Körös-Tarcsa — a melyben a hal meg nem élhet.

DÖRGECS — *Nádasdy Tamás* lev. *Acerina cernua* L.

DÖRGÉCSE — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Győr vidéke.* GALGÓCZI-nál (1622) megvan.

DÖRGICSE — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Pinnyéd*, Győr mellett.

DÖRGÖCSE — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Kopácsi*, igen jó leírás alapján.

DÖRGÖCZE — *Römer Fl.* — *Acerina cernua* L.

DRÓTFUNT — *Tihany* — spirális rúgóra járó mérleg; régi vasszerkezet.

DÚBÁR — *Karád* — *Perca fluviatilis* L.

DÚBÉR — *P. K.* — *Perca fluviatilis* L. *Tisza* m.

DÚBER — *H. O.* — *Perca fluviatilis* L. *Szolnok.*

DUGA — *Udvarhelymegye vizei* — a patak vizének egy ponton való elzárása és elvezetése, a mikor is az «eldugott» helyen levő halakat kényelmesen fel lehet szedni. Innen ered talán a «dugába dőlt» — (székely); — l. Anyameder.

DUGÁS — *Tihany* — az öregháló zsákja több darabból van összeszerkesztve, még pedig réfólmosan, hosszában; a hány darab — 7, 9 — annyi dugás.

DUGÓHÁLÓ — *Simontornya* — l. Bokorháló.

DUGÓS HOROG — *Sió menti* — csöndes vízben; a dugó mutatja a rángatást; l. Uszó, Pedző, Picze.

DUNAFEHÉRHAL — *H. O.* — *Squalius lepusculus* HECK. *Komárom.*

DUNAI GALÓCZA, *Salmo Hucho* L.*

DUNAKESZEG — *P. K.* — *Scardinius erythrophthalmus Bon.* tavakból *H. O.*

DUNAPONTY — *P. K.* — *Cyprinus Carpio* L. *Duna* m. a voltaképeni Carpio.

DURBANCS — *P. K. H. O.* — *Acerina cernua* L. *Tisza* m., l. Durbincs.

DURBANCS — Szirmay Andr. — Acerina cernua L. itt a Gasterosteus aculeatusra ráfogva.

DURBINCS — *Acerina,* l. Selymes Durbincs, Vágó Durbincs.*

DURBINCS — *K. Szegeden* és környékén *Acerina cernua* L.

DURDA — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Komárom;* a halász hozzátette, hogy a Durdát a Tiszánál Durbincsnak hívják; GROSSINGER s utána a szerzők az *Abramisra* fogták reá.

DUZZOGÓ — *Ecsedi láp*, északi rész — szilárdnak látszó, könnyen beszakadó, veszedelmes hely — a lápon és az erekben.

DŰLŐ PART — sok helyen — l. omladásos p.

DŰRGENCS — *P. K. H. O.* — *Acerina cernua* L. *Duna* m.

DYNAMIT — *Bányatelepek* közelében — leginkább az úri hivatalnokok halászeszköze, mely abból áll, hogy a vízben dynamitot robbantanak fel, mely mindent meggyilkol. A legundokabb mód, — mely hihetetlen módon terjed s már a köznép kezén is megfordúl.

E

EBEMELI — Alsó-Tisza — eb emeli; alkalmasint a ráczságra czélozva, mert mint restségre hajló nép valósággal halászva «lopja a napot»; l. Ághegyháló.

EBHAL — *Karád* — *Umbra canina Mars.*

EBHAL — Grossinger — Cottus gobio L.

EB HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — piscis capitosus, *mugil;* alkalmasint a mai Mugil capito, tengeri pérhal.

EBIHAL — *P. K.* — *Umbra canina* Mars. *Tihany.*

EGÉRFOGÓ — *P. K.* — *Squalius dobula* L. Duna m. *Ercsi.*

EGÉSZBÓNÉ — *Tisza-Abád-Szalók* — l. Öregháló. A Bóné hibás alkalmazása.

EGRI — *Földi János* — *Phoxinus laevis* AG. Eredete nincsen adva.

EGRIHAL — *Phoxinus laevis* AG. *Erdővidék,* Olt vizei.

EGRI PONTY — *Phoxinus laevis* AG. *Udvarhely megye vizei.*

EGYHAGYÁSÚ — *Bodrogköz* — az a varsa, melynek csak két kávája és egy vörcsöke van; tehát a «hagyás» két abroncs köze s innen 3—5—6 hagyású.

ÉKCSONT — os sphenoideum.*

EKECSONT — vomer.*

ELAKADOZIK — *Szeged* — beléakadozik pld. a katkáról: «elhányjuk, mert mindönbe elakadozik.»

ELÁZOTT — *Csongrád* — a régi beivódott s azért lusta járású hajó.

ELBOCSÁTJA — *Miskolczi Gáspár* — a ponty az ikráját.

ELDOBNI — *Agárd* — a háló zsákját a vízbe vetni; így: «mikor a zsákot eldobta, kanyarodni kezd.»

ELEJE — *Balaton*, tihanyi őshalászat — a tihanyi halászfelekezetek feje ; pld. : a Selyemtársaság *Eleje* = kormányosa, bírája.

ÉLÉSKESZEG — *T. Sz. Szeged* — apró Abramis és Alburnus fajok ; leginkább a csali (Köder) értelmében.

ELÉVŰLT HAL — *Tata* — vénhedt ponty, melyet tenyésztésre használnak ; 7—12 kilo súlyú, igen vén darabok, l. Anyaponty.

ELFEKSZIK — *Agárd* — a csuka a zsombékok közt, azaz : veszteg állva lesi a prédát ; a német : «Hecht im Gelege.»

ELFOGY — *Szeged* — a háló, azaz : egészen ki van vetve.

ELIGAZÍTANI — *Tihany* — a czibékkel, annyi mint : elverni, megrakni, a halász-articulus rendelése szerint büntetni ; rendszerint a saját czibékjével igazítják el ; l. Czibékvágás.

ELKÖTIK A VIZET — *Körös mentén* — az őrhálóval a medret átfogják, hogy a hal ne menekülhessen, l. Akadótörés ; Őrháló, Rácsháló, Vészlés.

ÉLŐ-ÉR — Arteria.*

ÉLŐBÁRKA — *Komárom* — kis halászatnál szereplő kis bárka.

ELŐHOMLOKCSONT — os præfrontale.

ELŐRE PEDZŐ, a horog, ha a hegye a szárhoz képest nincsen oldalt kihajtva (LIMERICK).*

ÉLŐ VÍZ — általánosan — a melyben a hal jól érzi magát. Levegővel kellőképen érintkező víz.

ELRAKNI — *Agárd* — a fogásra felszerelt horgokat a maguk helyére kötözni, l. Kikötni.

ELSŐKŐ — *Szolnok* — l. Pallókő.

ELSŐ LEGENY, — *Komárom* — a ki a ladik orrán húz.

ELSŐ ÖVEDZŐ — *Záhony* — a felső Tiszán a halászbokor két első legénye.

ELSŐSZÁRNY — *Kopácsi* — a hal hónaljúszószárnya (p. pectoralis).

ELSŐ VERSIK — *Karád* — a több hagyású varsánál az első vörcsök ; l. Vörcsök.

ELTILTANI A VÍZRŐL — *Keszthely* — a régi czéhszabályban, annyi, mint a halászattól eltiltani.

ELVERNI A HALAT — *Kuthy* — elriasztani.

ELVESZETT A JÉG — mondja a balatoni őshalász, mikor a jég már elolvadt.

EMELGETŐ HÁLÓ — *Székelyföld* — l. Ághegyháló.

EMELŐ — *Szentes* — l. Ághegyháló.

EMELŐ HALÁSZ, a villikkes, ághegyes, örvös, kullogó stb. halász.*

EMELŐ HALÁSZAT, a villikel, ághegyhálóval és rokonaikkal való halászat.*

EMELŐ JEGES HALÁSZAT, az, a melyet emelő hálóval a jég alatt űznek.*

ENYHE — *P. K.* — árnyék ; PETÉNYI így jegyezte le a szegedi halász mondását : «A Pumaharcsa tőkében, *faenyhében* lakozó, szilvaéréskor kijáró, — rövidebb, vaskosabb stb.»

EPERLÁN — Szirmay Andr. — Osmerus Eperlanus L. a magyar vizekre csak ráfogva.

ÉR — általánosan — a sikságon lassan folydogáló kisebb vizek ; de a források kifolyásai is, a míg nem mennek patakszámba.

ÉRDEGELNI — Miskolczi Gáspár — megérni, fölnevekedni.

EREGEL — *B. Szabó Dávid* — a potyka a parthoz, azaz : lassan közeledik.

ERESZKEDNI — *Tápé* — a ladikkal pld. a harcsa helye felé ereszkedett.

ERESZTENI — *Balaton-Füred* — l. *Kisérni* alatt.

ERESZTŐ (HÁLÓ) — *Balaton* — öreges szemű, finom fonalból kötött háló ; 40 méterig hosszú, 1·5 méterig mély, melyet kövelőkkel elsülyesztenek s gyékény pótákkal függőlegesen tartanak ; 10—20 ilyen háló egymásmellé kötve egy rend s helyét a vízszínén az őr vagy kaczér jelezi. A fogásra nézve l. Átolja és Pamukháló.

ERESZTŐHÁLÓ — Máramaros, Visk — tulajdonképen Öregháló. Három darabból való, mindenik darab 12—14 m. hosszú ; a két szélső darab islégből kötve, öregszemű, a középső darab czérnából való, aprószemű. Részei: Halászóbot, Terebuga, Hálóbél, Pallóka, Kótis, l. azokat.

ERESZTŐ LÉK — *Balaton* — a főlék, a melyen a hálót beeresztik ; l. Bedöntő.

ERESZTŐS — *Balaton* — az a halász, a ki leginkább az eresztőhálóval halászik.

ERESZTŐS PART — Tisza mentén — a már nem lankás, de még nem is meredek part.

ERETSÉG — *Szalárdi* siralmas Krónikája — vízeres vidék.

ÉRZŐ LIKACS, a halak hatodik érzékének nyílásai a hal fején.*

ESPÁRGA — *Felső-Rákos* — minden erősebb, halászszerszámhoz tartozó zsinór, pld.: «ónra való espárga», a rokolya hálón.

ÉTETŐ MASZLAG — Janua 1729 — hibásan csalinak (esca) magyarázva.

EUREN — 1213-ban — «cum tota tertia parte voraginis, quod vulgo *Euren* dicitur». Nyilván örvény, mely mindig jó halashely.

ÉVAKESZEG. *Abramis vimba* LIN.*

ÉVAHAL — *P. K.* — *Abramis vimba* L. Duna, *Ercsi.*

EVEDZŐ — *Komárom* — a csónik, ladik, hajó hajtására szolgáló szerszám; van mankója, nyele és tolla.

EVEDZŐ — *Hegykő* — itt a tolórúdat nevezik evedzőnek.

EVEDZŐ-SZÁRNY — *Miskolczi Gáspár* — a hal úszószárnya.

EVICZKÉL — *általánosan* — a hal; játszva úszkál. Kis gyermekről is mondják, mikor a fürdőben pocskol: «eviczkél mint a hal».

EVSÉG — Máttyusnál — a halból készített Garum csípőssége. «A Garum a halak beleinek sóval egybeolvadt *evsége* vala»; nyilván a mai kaviár hivatásával bírt; de a Scomber-ből készűlt.

EZÜSTÖS BALIN, *Blicca argyroleuca* HECK.*

EZÜST SZEMLING — Szirmay Andr. — Salar Schiefermülleri VAL. a magyar vizekre csak ráfogva.

F

FÁGYNI — *Tihany* — így ejtve: «fánynyi» pld.: «erigy hálót fánynyi», az az: a kihúzott hálót ismét kivetésre rendberakni; l. Fejni.

FÁGYÓKÖTÉL — *Balaton-Füred* — vékony, rövid kötél, a melylyel a háló húzókötelét a jég alatt járó vezérhez (rúdhoz) kötik. A tihanyi halászarticulusban büntető szerszám is.

FAHAJTÓ — *Keszthely* — l. Rohonyos, Vezeres.

FAHEGYKESZEG — *Abramis Brama* L., közepes; rügyfakadáskor ívik, innen a neve; *Balaton-Füred.*

FAJKESZEG — *Körös mentén* — azok a keszegfajok, a melyek 10—12 fontig is megnőnek; megkülönböztetésül azoktól, a melyek aprók maradnak.

FAJ TOK, *Acipenser schypa* GÜLD.*

FAJTOKOK — *Antacei*, mint csoport.*

FAJZÓ HAL — Janua 1729 — szaporító hal.

FAL — *Nagy-Bereg* — a csíkvarsa vagy kas tömlöczrésze.

FAR — *általánosan* — a hajó vége.

FÁRADT HAL — *Lázi*, Ipoly — csenevész, hitvány hal (palócz).

FARHÁM — *Komárom* — heveder, melylyel a parton haladó laptáros a bejáró kötelet a mataknál fogva tartja.

FARKAKŐ — *Csongrád* — l. Belsőkő.

FARKALÓ — *Körös-Tarcsa* — az a kő, vagy tégla, mely a hosszú kecze végébe van kötve, hogy a hálót feszítse.

FARKARÓ — *Csongrád* — a csónak farán tartogatott rövid, hegyes, karvastagságú czölöp, a gyors kikötésre való. A nyargaló apacs vontatására siető legénység a farkarót hirtelen beveri, hogy a csónakot hozzákötve a vontatáshoz láthasson; l. Merecs. Az Ecsedi lápnál az a karó, a melyhez a szárnyasvarsa farka kötve van.

FARKARÓ MADZAGJA — *Börvely* — az a madzag, a melylyel a szárnyas varsa vége a farkaróhoz van kötve.

FARKASFŰTEJ — Székelyföld vizei — Euphorbia esula és cyparissias L. Ezt a mérges füvet a székely kéveszámra szedi, a víz színe alatt kövön kővel összezúzza, így megmérgezi a vizet s evvel együtt a benne élő halat.

FARKHÁLÓ — *Erdővidék*, Olt mentén — l. Bokorháló, Farszák.

FARKÖVÉCS — *Komárom* — a fenékhorog végköve; l. Belsőkő.

FAROK — *Komárom* — a vízbe hosszan benyúló partrész, vagy szigetvég.

FAROS — *Bodrogköz* — a ki a csónakot kormányozza, tehát a ladik farán áll.

FAROSBÁRKA — *Szolnok* — kis bárka, a melyet a keczés a ladik után szokott kötni, hogy halászás közben a fogott halat élve elrakhassa.

FAROSLEGÉNY — *Bodrogköz* — annak a dereglyének a kormányosa, a melyen a gyalom van.

FARSZÁK — *Székelyföld* — l. Bokorháló.

FARTŐKE — *általánosan* — a ladik hátulját alkotó erős fa, melyhez az oldalak és fenék erősítve vannak.

FATTYASPARA, — *Komárom* — az, mely egy kitört para helyébe köttetik — tehát nincs fölfűzve.

FATTYÚ-HERING — Mátyus után Grossinger — Alosa vulgaris TR.

FATTYÚLAPTÁROS, — *Komárom* — kisegítő laptáros, l. Kurtulászni.

FATTYÚÓLOM — *Szolnok* — ha sebes a víz, jobban súlyozzák az öreghálό inát s ezt a rendesnél több ólmot mondják «fattyú»-nak.

FECSKEFARKÚ — Máramaros, Visk — Alburnus bipunctatus HECK.

FEDELÉK — *Tóth Pál*, BONNET fordításában — a suboperculum értelmében.

FEDÉLKÖTŐ, a csíkputtony fedelének lekötésére való.*

FEHÉRHAL — *Komárom* — keszeg, paducz stb.: «csak fehérhalat fogtunk» azaz: csekély értékű, szálkás halat.

FEHÉRHÚSÚ CSUKA — *Galeottinál* — nyilván a *süllő*, Lucioperca Sandra.

FEHÉRKÉS MARÉNA — Szirmay Andr. — Coregonus albula L. a magyar vizekre csak ráfogva.

FEHÉRSZÁRNYÚ KESZEG — *P. K.* — *Abramis* sp. *Velenczei tó.*

FEJ — *Komáromban* a szák keretének felső része; lásd Hajtovány; a vejszéknél — *Keszthely, Hegykő, Dobrony, Latorcza* — az a rész, a melyben a hal megfogódzik, így: «vejsze feje, kürtő feje, lésza feje.»

FEJELÉS *(háló)* — *általánosan* valamely hálónál oly igazítás, mely az egészre kiterjed s némely részeket egészen felújít.

FEJÉR KESZEG — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Alburnus. Ugyanígy az Orbis pictus 1708-iki kiadásában.

FEJÉRKESZEG — *P. K.* — *Alburnus lucidus Heck.* — *Körös* (Szarvas táján).

FEJÉRKE — *H. O.* — olvasott embereknél meglehetősen elterjedve: *Alburnus lucidus* HECK.

FEJÉR KESZEG — Janua 1729 — Alburnus in genere.

FEJES DOMOLYKÓ, *Squalius dobula* L.*

FEJESHAL — Grossinger — Squalius dobula L.

FEJES PONTY — Szirmay Andr. — Squalius dobula L.

FEJKARÓ, a Fertő-vejszénél, l. Kürtőkaró.*

FEJKŐ — *Komárom* — az a kő, a melylyel a fenékhorgot elsülyesztik.

FEJLÁNCZ — *Szeged* — az a láncz, a melylyel az állóbárka macskáját a sárkányhoz kötik.

FEJMADZAG — *Komárom* — az, a mely a fenékhorog csíptetőjére van kötve s a melynél fogva a horgot viszik vagy fölakasztják.

FEJNI — *Bodrogköz*, jég alatt való halászat — a kijáró kötelet kifejik a lékből, azaz: a jobb és bal kézzel fölváltva kihúzgálják; a tehénfejésre emlékeztet; *Balaton-Füreden* a hálóról is; *Keszthelyen* egyértelmű a tihanyi «*fágyni*» szóval.

FEJSZÉS LEGÉNY — *Bodrogköz* — a jégalatti halászatnál, l. Jegellő.

FEKETE FARKU HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Melanurus, *sepia;* itt nyilván belejátszott a német «*Tintenfisch*» mi tudvalevőleg a Sepia officinalis; nem hal.

FELADNI MAGÁT — *Keszthely* — a pontyról: «mikor a mély vízből feladja magát» — ekkor szigonyozzák.

FELEHÁLÓ — *Keszthely* — a háló szárnyának felehossza, l. Beérkezik, Összevárni.

FELEKEZET — Balaton, őshalászat — l. Bokor. *Miskolczi* «Vadkertjében» a *faj* értelmében használva.

FELEPÁLHA, l. Felepóta.*

FELEPÓTA — *Keszthely* — nagyobb gyékényúszó, mely a háló szárnyának felehosszát jelezi; v. ö. Túzsér.

FELES — *Karád* — l. Kötélfejő.

FELESHAL — *B. Szabó Dávid* — sok hal értelmében.

FELFÉRGELNI — *Tápé* — a horgot, azaz: gilisztával, lótetűvel halfogásra felszerelni.

FELHALAZNI — *Keszthely* — a horogra apró halat tűzögetni; l. Felférgelni.

FELIBE HALÁSZNI — *Balaton*, őshalászat — mikor a gazda a legénységet a kifogott halak felével fizeti.

FELIN, — *Balaton* — az öregháló felső, parás kötele, háló fölе.

FELINAS — *Bodrogköz* — az a halászlegény, a ki a pálhás inat húzza.

FELINHÚZÓ — *Karád* — a jég alatt való halászatnál az a legény, a ki az ajtóléken kijövő háló parás inát húzza.

FELJÁRNI A TŐRT — *Keszthely* — a régi czéhszabályban azt teszi: a fogásra kivetett szerszámot orozva végig vizsgálni s a fogott prédát elszedni.

FELJÁRÓ ŐR — *Bodrogköz* — a téli vasas szák keresztőréhez kötött s a víz színét megütő fonal, melyhez a pedző van kötve; a hal jelenlétének árúlója.

FELKÖVELNI — H. O. — a hálót, fenékhorgot stb. a szükséges kősúlyokkal felszerelni.*

FELPILLANTÓ KÜLLŐ, *Gobio uranoscopus* AG.*

FELPÍSZTANI — *Balaton-Füred* — az odafagyott kötelet a czibék villásbotjával fölszabadítani.

FELSŐ ÁLLKAPOCS — os maxillare superius.*

FELSŐ ÍN, — az eresztőháló fölén, a melyre a jeles és többi póták reá vannak kötve.*

FELSŐ KARCSONT — humerus.*

FELSŐ NYAKSZIRTCSONT — os occiditale superius.

FELSŐSERTE — *Komárom* — a ponty sörényének első, fogassertéje; l. Bognár.

FELSŐ SZEMCSONT — os supraorbitale.*

FELSZÁLL — *Ecsedi láp* — a csík a láp fenekéről a víz színéig, hogy szelet foghasson. Erre az élettani sajátságra van fektetve a kassal való csíkfogás.

FÉLSZÁR, — *Komárom* — hálófoltozásnál két kiszakadt szem egyesítése.

FÉLSZÁRNYÚ — a kormányúszó mikor nem fecskefarkszerűen két egyforma félből való, mint pld. a vizánál; a tudományos mesterszó «heterocerk».*

FELSZEDNI A PIRITTYET — *Kuthy* — betakarítani.

FELÜTI — *Miskolczi Gáspár* — a delfin a fejét a tengerből; halra érti.

FELVÁGÓ — *Szolnok* — nagyhorgos bot kötéllel; a jég alatti halászatnál arra szolgál, a mire a Balatonnál a czibék, l. azt; különben apacshorog is, l. azt.

FELVÉSNI A HALAT — *Fáy-féle szakácskönyv XVII-dik század* — a 88-dik lapon a czompófőzésnél mondja «*vesd fel* es ved ki az belit»; — tehát kihasítás értelmében.

FENEKES — *Szeged* — fenékhoroggal halászó halász.

FENEKES-CSÓNAK, a melylyel a fenékhoroggal halászó jár.*

FENEKES HOROG — *Balaton, Duna, Tisza* — egyes horog, mely kővel sülyesztetik el; vagy 20—40 méteres ín, melyen peklék segítségével 60—80—150 horog van megerősítve s kőhöz kötve, elsülyesztve.

FENEKESZEG — *H. O.* — *Aspius rapax* L. *Kis-Majtény*.

FENÉKHAL — *Duna mentén* — azok a halak, a melyek leginkább a víz fenekén tartózkodnak, mint a csíkok, küllők stb.

FENÉKHORGÁSZAT, a fenékhoroggal űzött halászat.*

FENÉKHOROG — *Komárom* — l. fenekeshorog.

FENÉKJÁRÓ KÜLLŐ, *Gobio vulgaris* CUV.*

FENÉKKÁVA, az, a mely a hálókon a feneket tartja, illetőleg feszíti.*

FENÉKVARSA — *Záhony* — szárny nélkül való, a folyó fenekére sülyesztik s gilisztát raknak belé. Nem láttam.

FENTŐ — *Komárom* — kősúlylyal ellátott ágasbogas fa, melylyel a halász a fenekes horgokat fölszedi; illetőleg a víz fenekén keresi; l. Katka. A T. Sz. tésztának s egyébnek is magyarázza.

FÉNYESBOGÁR — *Szegeden* — vízibogár: Gyrinus natator, mely a víz színén kisebb-nagyobb rajokban kavarog futkosva-úszik. Azt tartja a szegedi halász, hogy ha ez a bogár a part felé szaladoz, ez áradást jelent.

FÉREGSZEDŐ DÖBÖN — *Komárom* — hosszú pózna végére erősített, nyitott szájú és oldalú bödön, a melylyel a folyó iszapos fenekéről a harcsaférget szedik.

FÉRGELNI — *Tápé* — a horgot csalókával fölszerelni; l. Felférgelni.

FERTÁLY — *Körös-Tarcsa, Balaton* — huszonöt fontnyi rakásokba rakott és összekötött szárított hal.

FERTÁLYBÓNÉ — *Tisza, Abád-Szalók* — l. Kerítő.

FERTŐ — általánosan — kivált tavas helyeken oly pontok, a hol a víz csak néha üti fel magát és süppedéket alkot.

FERTŐ — *Hegykő* — így nevezik azt az ingoványt, mely a leapadt víz helyén marad.

FERTŐ-VEJSZE, a Fertőtó magyarságánál dívó vejsze, l. Kürtő.*

FÉSŰSHAL — *H. O.* — *Perca fluviatilis* L. *Torna*, Torna vize.

FÉSŰSSZÁRNYÚ HALAK — *Acanthopteri*, mint alrend.*

FESZÍTŐ — *Erdővidék*, Olt mentén — a seb háló ágas peczke.

FESZÍTŐ ÉK — a gyalázka pengéjének a nyélbe való megerősítésére szolgál.*

FESZÍTŐ PECZEK, az ollóhálón, a peczektől való megkülönböztetésül.*

FEU — a régi okiratokban — pld.: Homfeu, Kapusfeu, egyértelmű vele a mai Balatonfő. Tó feje, háta v. dereka, feneke (Balaton fenék) = tó felső, középső, alsó része; különben a vejsze halászatnál is, l. Fej.

FIASÍTANI — *Tápé* — pld. a harcsáról, «az egyik ereszti az ikrát, a másik a tejet»; tehát termékenyítés.

FIGYELMEZŐ — *Egyházas-Oláhfalu* — a tollashorgon a középső két toll, a vezetőnél kisebb, a bekapónál nagyobb; ez a víz színén úszik s állítólag figyelmezteti a pisztrángot; reám a költött szerszám benyomását tette.

FIÓKGYÉKÉNY — *Balaton-Füred* — póta, a fattyúpara értelmében; l. azt.

FIRIS — Grossinger — Phoxinus lævis AG.

FISÉR — *általánosan* — halkereskedő, ki a fogott halat nagyban vásárolja; ilyen alkalmazásban: «a halászok várják a fisért»; — világos jele annak, hogy a magyar halászott, a német kereskedett. Komárom régi jegyzőkönyveiben is meg van különböztetve a halász a «phisértől.»

FIÚ — *Nagy-Dobrony* — minden fajszerint megkülönböztethető ifjú hal, pld.: harcsafiú, potykafiú, jázfiú stb.

FIZIS — *Kenessey* — *Petromyzon fluviatilis* L. nyilván GROSSINGER-ből vette, l. Firis.

FLOH — *Baja* — l. Pirity- v. Kerítőháló.

FOGACSOS FOGAK — dentes prehensiles.*

FOGACSOS HALPÉNZEK — squamæ ctenoidæ.*

FOGASHOROG — *Keszthely* — legkisebb fajta; a horog ina 30–40 öles, rajta cserkére kötve 100—120 horog, leginkább apró sügérrel felhalazva. Most már tilos.

FOGAS SÜLLŐ, *Lucioperca Sandra* CUV.*

FOGAS — *K.* a Balaton egész környékén — *Lucioperca Sandra* C. V. súly szerint $1^1/_2$ kg.-tól fölfelé; a kisebb példányokra nézve, l. Süllő.

FOGÓSZÁK — *Budapest* — l. Szák.

FOGOTT — *Bódva mentén* — a szigony, az: belevágott a halba.

FOGÓVÉG — H. O. — a szigony nyelének az a része, a melyet a halász sújtáskor a kezében tart.

FOGÓ VÉG, a kosztos horog kosztján a vastagabb vég, a melyet a horgász a kezében tart.*

FOGÓVÉG — *Szeged* — l. Külső Csapó.

FOGÓVÖRCSÖK — a rokolyaháló szélén levő táska, a varsa vörcsökétől való megkülönböztetés végett így.*

FOGYASZTANI — *általánosan* — a szemet a varsa vagy zsákalakú hálók kötésénél: a vörcsök vagy fark felé kevesbíteni.

FOK — *1322-ben* — «stagnum unacum duobus introitis (sic) aque vulgariter *fok* vocata». Egyesülő vizek földköze, innen a mai Gyevifok (Algyő mellett), Siófok (Balaton) stb. rendesen jó halászóhelyek; számtalan halásztanya név járúléka.

FOKHÁLÓ — *Algyő*, őshalászat — gyékényes gyalom; l. Gyalom.

FOLÓCZ — *Hegykő* — nyilván a német «Floss» után a para, pálha stb.; lásd azokat.

FOLYÁS — *Derczen* — a tavaszkor duzzadó lápok folyós erei, hol a csuka és czompó él és tapogatóval fogható.

FOLYÓ — általánosan, nagy vagy nagyobb folyóvíz.

FOLYÓMENET — *Bódva* — a folyó főiránya.

FOLYÓS VÍZ — *Szeged* — az, a mely a partot rongálja. A ponty tartózkodásáról szólva «a ponty a legfolyósabb szirtokon jár, hol a földmorzsát legeli»; l. Szirt, Legelni.

FOLYÓVÍZI ORSÓHAL — *Tóth Pál* — BONNET fordítása, Petromyzon fluviatilis L.

FOLYO VÍZ HALA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — piscis fluvialis, fluviatilis.

FOLYO VÍZ RAK — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — astacus fluviatilis.
FONÁS — Latorcza mentén — l. Gorcz.
FONT — *Velencze* — kisebb, emeltyűs mérleg, hálókosárral, a melyen kisebb menynyiségű halat mérnek.
FORDÍTÓFA — *Latorcza* mentén — kétágú s kurta szárán kampós fa, a melylyel az űző rúdat a következő lékre ráigazítják; az űzőrúd tekintetében lásd: Hajtólécz, Rohony, Vezér.
FORDÍTÓ LÉK — *Tószeg* — l. Saroklék, Szeglik.
FORDÍTÓ VÉK — *Latorcza* mentén — l. Saroklék, Szeglik.
FORGÓ — *Tihany* — a vezérrúd hátulján álló vaskarika, a melybe a fágyó kötél szolgál; folyók mentén, sok helyen az örvény, ily értelemben már a XVI-dik században is dívott.
FORGÓ — általánosan — l. Forgóviz. A vetőháló tartókötelén forgó ikerkarika, arra való, hogy a kötél össze ne sodródjon.
FORGÓVÍZ — *Miskolcz* — lassú folyású, mély, örvényes víz; a ponty lakóhelye.
FORGÓS VÍZ — általánosan nagy tölcsért alkotó víz.
FŐ — *sok helyen* — l. Fej, Feu.
FŐHAB — *Kenesse*, Balatonmellék — a Balatonfő Kajár felől, tehát északkeleti hab; halászatra alkalmatlan.
FŐHAL — *sok helyen* — a halászok a halak felsorolását rendszerint evvel kezdik: «hát nálunk a főhal a .... harcsa, csuka, ponty, fogas» a szerint, a mint e vagy ama faj vidék szerint jövedelmesebb.
FŐHALASZ — *Tinódy Sebestyén* — «Csakis főhalasz es hétszáz benne vala» t. i. Szegeden; a mai öreghalász, halász nagygazda; a czéhes rendszer szerint halászmester értelmében.
FŐHOMLOKCSONT — os frontale.
FÖLDMORZSA — *Szeged* — omló partok apró röge, melyet a ponty kedvel, mert sok benne a növények finom gyökere.
FÖLFEJNI — *Balaton* — a hálót húzogatva a vízből kiszedni; l. Fejni.
FÖLLEKELNI — *Pest, Pilis, S. és K. Kunmegye* — l. Jegelni, Jegellő.
FÖLSZEDNI — *Algyő* — pld. «fölszedtük a zsidóutszát», t. i. azt a karózatot húzták ki a földből, a melyen a halakat szárítják; l. Zsidóutcza.
FÖLSZÉL — *Keszthely* — mely Tihany felől jár; halászatra jó; tehát északnyugoti; ez a kenesseieknek nem jó.
FÖLVETI — *általánosan* — magát a hal a vízből; szép, csöndes estéken, nyáron át.
FÖRDENI — *Velencze* — «a hal ívik, vagy fördik», mondta a tóbíró.
FÖVÉNYES FENÉK — sok helyen — durvább homokkal borított vízfenék.
FÖVENYES PART — általánosan — homokos part.
FÖVENYVÁGÓ — *Cobitis taenia* L. *Erdővidék*, Olt menti vizek.
FŐZŐKANÁL — *Szentes*, körösi halászok — az étel kavarására szolgáló lapiczkás fa; inkább véső- mint kanálalakú.
FRENTŐ — *Szolnok* — l. Fentő; nyilván elfajúlás.
FRISSELNI — *Tyukod*, Ecsedi láp — a vizet; a csíkveremben a vizet új feltöltéssel javítani.
FURKÓ — *általánosan* — nagy fakalapács, melylyel mindenféle karót beverne k.
FUTOSÓ — *Tápé* — l. Fattyúlaptáros.
FUTTATÓ HÁLÓ — *Komárom* — melynek egyik végét dézsához kötik és kieresztik, hogy a viz vigye; a másik végét a csónakon tartják; — mire a háló a dézsa után egészen ki van feszítve, a csónakkal sebesen evedzve a dézsára kerítenek.
FUTTYOGATÓ — *Szeged, Szentes* — lásd: Butyogató,
FÜL — *Algyő* — a hálótű lába; a csikászoknál a csíkkasnak (varsának) füle van, melynél fogva a vízből kiemelik. Innen a régi okiratokban az «ansa», pld. 1095 körül: «quod caperetur in *ansis*» és: «in elevatione *ansarum*». FEJÉR, Cod. Dipl. I., 487. Dávid herczeg adománylevele a tihany apátság dunai halászatáról.
FÜRGE CSELLE, *Phoxinus laevis* AG.*
FŰZÉR — *Komárom* — l. Tűzsér.
FŰZFAHAL — *H. O.* — *Alburnus lucidus* HECK. *Kolozsvár*. Varbón (palóczság): *Alburnus bipunctatus* HECK. A hal testének fűzfalevél alakjáról. Göcsejben is.

G

Gadócz — Szirmay And. — Lota communis Cuv., a menyhalra rámagyarázva.

Gadócza — *H. O.* — l. Galócza. *Komárom.*

Gaiszta — *Szeged* — giliszta, Lumbricus; horogra való csali.

Gaiszta ásó — *Szeged* — véső formára faragott fa, a melylyel a gilisztát kitúrják.

Gaisztás keszeg — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Tápé*, l. Gelesztás k.

Gajmó — *Komárom* — fahorog, villáságból készítve, a melyen a kötelet sodorják, verik; egy a gamóval; érdekes, mert reámutat a gamó, kampó, káncsa eredetére; l. azokat.

Galacsér — *Bodrogköz* — az öreghálón, gyalmon stb. a cserépből készült súly; l. Gyalompogácsa.

Gallakeszeg — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Szeged.*

Galócza — *Salmo*, l. Dunai Galócza.*

Galócza — *közkeletű* — *Salmo Hucho* L. nyilván a muraközi «glavatica» névvel egy tőből ered. Régi név, mely Szalárdi-nál (1648), sőt Galgóczi-nál (1622) is megvan. Komáromban következetesen gadócza.

Galócza — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Truta piscinaria.

Galotza — *B. Szabó Dávid* — tavi pisztrángnak mondva s a lazaczczal összehozva, nem helyes. Galócza = Salmo Hucho L. Lazacz = Trutta Salar.

Gamó — *Szatmármegye* — horgos halászszerszám, l. Gajmó.

Gamóczás — *Miskolcz* — l. Kelevisz, a gaj, gajmó, gamótól.

Gamóczás fenék — Sajó mentén — l. Atkás.

Gamzsaháló — *Bereg*, Borzsa folyó — a czége kapujába beállítható, katucsra járó zsákháló.

Garda — *P. K. H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Balaton.*

Gárdakeszeg — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L. a *Duna* némely pontján.

Gargya — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Körös-Tarcsa.*

Garzsa — *Ecsedi láp*, északi rész — l. Kaszúr, Gyalázka.

Gazember — *Karád* — a jég alatt való halászatnál az a legény, a ki a hálóba akad gazt kiszedegeti.

Gázolva halászni — általánosan — a csekély vizet meglábolni s a mélyebb vízbe a szerszámot bevetni.

Gazos víz — közönségesen — az elhalt növények maradványaival telt víz.

Géb — *Gobius*, l. Tarka Géb.*

Géb — tóban élő hal. *Székelyföld;* talán Gobio fluviatilis.

Gébfélék — *Gobioidei*, mint család.*

Gébics — *Balaton, Siófok* — a jég alatti halászatnál az eltévedt vezérrúd fölkeresésére szolgáló vaskampós, görbenyelű szerszám; l. Geme, Gemics, Gémcse, Kereső, Gamó, Kampó, Kamsa, Káncsa.

Gelesztás horog — *B. Szabó Dávid* — l. Kosztoshorog.

Gelesztás keszeg — *T. Sz. Nátly* — *Szeged.* Lehet a *Scardinius erythrophthalmus* Bon ikrása, l. Gaisztás K.

Gém — *Szeged* — Ardea cinerea és purpurea; halászómadár; l. Darugém.

Gémcse — Keszthely — l. Gébics.

Geme — *Bodrogköz* — l. Gébics.

Gemes — *Bodrogköz* — a jég alatti halászatnál; tulajdonképen olyan mint a czibék, de sok ágú, hogy a hálóhúzásnál többen foghassák.

Gemeslegény — Bodrogköz — a jég alatti halászatnál a rúdkereső legény; l. Gébics stb.

Gemics — Balaton, tihanyi őshalászat — l. Gébics.

Gereblyeszák — *Győr* — l. Kaparó, Kutyamászó, Varsaháló.

Gerinczhúr — Chorda dorsalis.*

Germencs — *Agárd* — l. Gébics, Gemics stb.

Gjalom (Gyalom) — már 1493-ban. Az egri püsp. számadási könyvében. Udv. levélt. Bécsben. No. 314, Folio.

Gmelin tok, *Acipenser Gmelini Fitz.**

Gob hal — *P. K. és Kenessey* — *Gobio vulgaris* Cuv.

Gob hal — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — gobio, Gobio fluviatilis. Az Orbis pictusban (1708) is így, hozzá a német Kresse, helyesen mondva.

Gob hal — Janua 1729 — Gobio fluviatilis.

GOBOLY — *P. K.* — *Gobio fluviatilis* CUV. *Erdélyi vizekből.* BIELZ A. szerint «Görgőse», alkalmasint tollhibából.

GÓCZ — *H. O.* — *Aspro Zingel* L. Szeged.

GOMB — *Kis-Majtény* — az evezőnél; l, Bódé stb.

GORCZ — *Bodrogköz* — l. Goroncz, Korcz.

GORDA — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Komárom.*

GORONCZ — *Ecsedi láp,* északi rész — apró, szilárd szigetek a lápon. Egyéb tekintetben l. Korcz.

GORZSA — *Bodrogköz*, jég alatt való halászat — fából való, patkószeges csáklya, a vezér, hajtólécz, rohony hajtására ; l. Csáklya.

GŐBE — *Csík, Gyergyó, Udvarhely, Háromszék* — a víz vájta mélyedés ; a pisztráng tartózkodási helye ; innen gübű, gübűlő : a rúd ; gübűlni : a gübűvel a gőbében a pisztrángot zavarni, hálóba kergetni.

GÖBHAL — *P. K.* — *Gobio fluviatilis* CUV.

GÖBŐ — *Háromszék* — l. Göbe ; ritkábban így.

GÖCZE — *H. O.* — *Alburnus lucidus* HECK. juv. et Gobio fluviatilis CUV. juv. *Komárom.*

GÖDRÖS FENÉK — általánosan — a víz fenekéről, mikor kisebb-nagyobb vájásai vannak. Halas hely.

GÖMŐHAL — *P. K.* a t. Akadémia szótárából — *Cobitis barbatula* L.

GÖNDÉR — *H. O.* — *Leuciscus rutilus* L. *Sió* torkolat és Sió mentén.

GÖRBE PADUCZ — *Pelecus cultratus* L. *Erdővidék,* Olt mentén.

GŐRE HÁLÓ — *Baja* — l. Gyér háló.

GÖRGÉCSE — *szerzőknél* — *Gobio fluviatilis* CUV. azonban semmi kétség, hogy változataival együtt, mint : görgécse, görgőcse, görgőcsehal azonos a dörgécse, dörgicse stb. tehát *Acerina cernua* L.

GÖRGICSE — l. Görgécse.

GÖRGŐCSE — l. Görgécse.

GÖRGŐCSEHAL — l. Görgécse.

GŐTEHALAK — szervezetök szerint a kétéletű állatokhoz közeledő, tehát átmeneti halalakok; ilyenek a Ceratodus Forsteri, a Lepidosiren paradoxa és a Protopterus annectens.*

GRÚZ — *H. O.* — *Gobio fluviatilis* CUV. Nyilván a tót «Hruz» (PETÉNYI jegyzeteiben Zólyom és Túrócz megyében így nevezik), *Bodrogköz.*

GULÚZ — *H. O.* — *Gobio vulgaris* CUV. *Ipoly-Nyitra* (palócz), l. Grúz.

GURGULYA — *Hegykő* — seggikő, a Fertőn dívó gyalmon.

GUSZA-KECZE — *Csongrád* — l. Kusza-Kecze

GÚZS — *általánosan* — az a hurok, a melybe az evezőt beakasztják ; néha kötéldarab, néha vesszőből való.

GÚZSEVEDZŐ — *Keszthely* — l. Dal.

GÜBBENŐS FENÉK — Székelyföld — váratlanúl gödrös, kivált ha a víz különben nem mély ; l. Gübe, Göbe stb.*

GÜBE — *T. Sz.* — l. Gőbe állítólag Csíkszék.

GŰBŐ — *Udvarhely* — l. Gőbe ; igen ritkán így is.

GÜBŰ — *B. Szabó Dávid, T. Sz.* — l. Botló.

GÜBŰ-JUK — *Sepsi-Uzon* — lék, a melyen a gübűt bedugva, a halat kergetik ; l. Botló stb.

GÜBŰLNI — *Erdővidék,* Olt mentén — l. Botlólni.

GYALÁZKA — *Velencze* — kurta nyelre, könyökirányba erősített kaszadarab, a csapások tisztítására ; l. Kaszúr, Tókasza.

GYALMÁSZ — *Székelyföld* — a ki gyalomhálóval halászik.

GYALMÁSZNI — *Székelyföld* — a gyalomhálóval halászni.

GYALMOLNI — *Bodrogköz* — a gyalommal halászni.

GYALMOSTÓ — *B. Szabó Dávid* — l. Gyalom alatt.

GYALMOT VETNI — *Bodrogköz* — a gyalommal halászni ; a «hálót vetni» értelmében.

GYALOGHÁLÓ — *Balaton* — két embernek való húzóháló, melylyel a szélvízben kifelé halásznak, l. Kerítő.

GYALOG HALELADÓ — *Tihany* — a halászbokornak az a tagja, a ki gyalog járva, leginkább helyben s a legközelebbi szomszédságban adja el a kifogott halat.

GYALMOZNI — *Körös-Tarcsa* — a gyalomhálóval halászni.

GYALOGORSÓ — *Szentes,* körösi halászok — egyszerű orsó, az egyszerű fonal megfo-

nására ; tehát kézzel s nem kerékkel hajtott orsó.

Gyalom — *történeti hálónem* — hetven, száz méter hosszú kerítő öreghálò, hosszaközepén mindig zsákkal, a melyben a halak megfogódznak ; leginkább tóságokban dívott és dívik ma is.

Gyalom — Janua 1729.

Gyalomdeszka — *Bodrogköz* — l. Béczc.

Gyalompogácsa — *Bodrogköz* — a nagy gyalmon az alínra fűzött, agyagból készült s kiégetett súlyok, l. Galacsér.

Gyargya — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L. Tisza m.

Gyászkeszeg — *Balaton* — «fekete keszegfaj» *Tinca vulgaris* Cuv.

Gyékényes háló — *Balaton,* őshalászat — a balatoni halászok öreghálója, gyékényből való úszókkal, melyek azonosak a bodrogközi pálhákkal.

Gyékénykötő — *Tihany* — 1 m. hosszú spárga, mindkét végén keresztfácska ; a gyékénynek a kötőhelyen való összeszorítására.

Gyérháló — *Szeged* — nagy zsákalakú háló, melyet két ladik között használnak.

Gyökeres fenék — általánosan — l. Atkás.

Gyökeres part — általánosan — a hol a parton növekedő fák és bokrok víz felőli gyökérzete kiüti magát. Halas hely.

Győkérkasza — *Hegykő,* l. Nyesellő.

Gyöngyhal — Grossinger — Blicca argyroleuca Heck.

Gyöpség — *Hegykő* — zsombékos hely.

Gyukszél — *Fertő tava* — viharos déliszél.

Gyükerezés — *Keszthely* — a halászásnak sajátságos neme ; l. a szövegben.

Gyűrőczérna — *Szolnok* — az, a melylyel a háló részeit összevarrják, vagyis a réfólmot megcsinálják.

H

Haalo csinalo — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — reticularius.

Habarnicza — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — Polypus ; a régi írók mindig a halakkal együtt tárgyalták.

Habita — *Balaton, Siófok* — az a nádtörek, gíz-gaz, a melyet a hullám a partra vet ; tüzelő szer ; l. Habócsa, Katér, Katré.

Habócsa — *Keszthely* — l. Habita.

Habütő — *Balaton-Füred* — l. Habvető.

Habvető — *Balaton,* tihanyi őshalászat — a bödönhajó peremére erősített rúdkeret, mely a habot visszaveti.

Habzó víz — *Balaton,* őshalászat — a balatoni őshalász csak habzó vízben, vagy mindjárt a habzás után halászik, mert csöndes vízben a hal lát és kitér.

Habzó víz — általánosan — oly mozgásban levő víz, mely fodros hullámokat vet és tajtékzik.

Hagyás — *Bodrogköz* — a varsánál, ilyen alkalmazásban : egyhagyású, több hagyású, kisebb, nagyobb hagyású ; vonatkozik a kávák mennyiségére és a közök nagyságára, l. Egyhagyású.

Hajas kövihal — *H. O.* — *Gobio fluviatilis* Cuv. *Miskolcz,* Sajó ; már a xvi. századbeli szakácskönyvekben is.

Hajatlan kövihal — *H. O.* — *Cobitis barbatula* L. *Miskolcz,* Sajó ; már a xvii. század szakácskönyveiben is.

Hajó — *Velencze* — egy embernek való ladik, ládával, egy evezőpaddal. Ezt a «farán» állva rúddal «tolják».

Hajóhúzó — *Fertő tava* — azok a halászok, a kik eveznek, vagyis a gúzsba akasztott nagy evezővel húznak ; l. Dal.

Hajókaró — *Hegykő* — erős hegyes czölöp, a melyet a tó fenekébe levernek, a mikor a tó színén húzzák ki a hálót, l. «Karóra halászni».

Hajó tat — B. Szabó Dávid — «Őtet a hajó tatról le-taszítja» ; — l. Tat, Taty, Toty.

Hajtó csáklya, a melylyel a vezérrudat a jég alatt lékről lékre hajtják.*

Hajtó halász, a farszákkal, bokorhálóval stb. járó.*

Hajtólécz — *Szeged* — l. *Vezér.*

Hajtólék — *Záhony* — l. Áglik.

Hajtólyuk — *Bodrogköz* — l. Áglik.

Hajtórúd — *Záhony* — l. Vezér.

Hajtovány — *Keszthely* — a szák kerete ; egyáltalában mindennemű hajlított hálókeret ; nem értve belé az ágast, melyhez a hajtovány, mint nyelhez kötve van.

Hajvár — *P. K.* Szatmár körül — kaviár, jelesen a csillagostok, Acipenser stellatus ikrájából való.

HAL — *általánosan* — Piscis. Sokszorosan a rend, nem és faj tekintetében értelmező, halak, szálkás halak, halcsík, márnahal stb.

HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — piscis.

HALAASZ — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — piscator.

HALACSKA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — pisciculus.

HALAK — *Pisces*, mint osztály.

HALAK FÉSZKE — *Szergény*, Vasmegye — a hol a hal — régentén — a réteken ívásközben seregbe verődött.

HALAK KIRÁLYA — *P. K.* — *Acipenser stellatus* PALL. Eredete nincs; de mindenesetre népies; a csillagalakú vértek kiváló dísze avathatja királylyá. A magyar nép eszejárásának teljesen megfelelő.

HALANTÉKCSONT — l. Vakszemcsont.*

HALÁROS — *Kresznerics* — a ki a halat eladja; halászoknál közhasználatban van a «fisér» (Fischer), nyilván onnan, hogy leginkább németek foglalkoznak halkereskedéssel; l. Fisér.

HAL AROS — Ujfalvi-Szikszai XV. sz. — cetarius, piscarius.

HALASFÖLD — *Miskolczi Gáspár* — sok halat termő vidék.

HALASKOFA — *általánosan* — halat árúló asszony, ha állandó helyen ez az állandó keresetmódja.

HALASLEGÉNY — *Bodrogköz* — a laptár kormányosa. A laptáron van t. i. a kifogott halak helye.

HALASTÓ — általánosan — a régi piscinának az a neme, a melyben valóban halat tartottak; a «piscina» t. i. sokértelmű volt

HALASTÓ — Miskolczi Gáspár — a folyó viz szakadéka, az ú. n. morotva is.

HALASTÓ — *B. Szabó Dávid* — a tulajdonképeni piscina értelmében.

HALAS TO — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — piscina, vivarium piscium.

HALAS TOVAL BANO — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — piscinarius.

HALÁSZ — *Szeged* — ellentétben a bérlő és kereskedő fisérrel az, a ki az öreghálóval jár.

HALASZ — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — piscator.

HALÁSZAT — *Kresznerics* — a halfogás miveletének összessége.

HALÁSZBIRÓ — *T. Sz.* — ki a halászatot vezeti. Balaton.

HALÁSZBOKOR — l. Bokor.

HALÁSZÓBOT — Máramaros, Visk — az eresztőhálónak két apacsfája, l. Eresztőháló.

HALÁSZCSÉR — *Mező-Túr* — a Sterna hirundo halászneve; a széki csértől — Glareola — való megkülönböztetés.

HALÁSZCSATT — *általánosan* — a bogkötésnek a halászoknál divó neme.

HALÁSZDEREGLYE — *Komárom* — a legnagyobb halászhajó.

HALÁSZFA — *Keszthely* — l. Vezér.

HALÁSZFONAL — *Komárom* — az, a melyből a hálót kötik, l. Léhés.

HALÁSZFUNT — *Tihany* — rúgós mérőeszköz; l. Drótfunt.

HALÁSZHATÁR — halas vizeken községek vagy egyesek halászó területének a határa.

HALÁSZKA — Sterna hirundo; l. Halászcsér, Küszvágó.

HALÁSZKARÁM — *Királyföldi* — halászkunyhó.

HALÁSZKŐ — *Pinnyéd* — nagy hálósúlyozó, melyet akkor kötnek a hálóra, a mikor mély vízben halásznak.

HALÁSZLÉ — *általánosan* — halászatokon a halászember tápláléka; különben általánosan a magyar konyha eledele; leginkább a pontyot, a harcsát és a kecsegét használják, még pedig vegyesen; a kishalász keszegből is főzi; járúlékai: sok hagyma és kellő só mellett sok paprika.

HALÁSZKUNYHÓ — *Tisza m.* — állandó tanyázó hely.

HALÁSZMADÁR — *Királyföldi* — l. Halászcsér, Küszvágó, Szerkő.

HALÁSZMESTER — *Tata* — a tómester alatt állott s a halászást vezette.

HALÁSZÓ — Janua 1729 — a ki halászik.

HALÁSZÓ — *Kresznerics* — az, a ki a halat fogja.

HALASZO HAJO — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — scapha, oria.

HALÁSZÓ HÁLÓ — *Kalotaszeg* — l. Ághegyháló.

HALÁSZI HÁLÓ — Janua 1729 — halászó háló.

HALÁSZÓ HELY — XVI. század, NÁDASDY TAMÁS leveleiben.

Halászó sas — *általánosan* — a Pandion haliaëtos halászneve.

Halászó víz — *Miskolczi Gáspár* — az, melyben a hal él.

Halászrúd — *Kopácsi* — l. Vezér, Rohony, Rohoncz.

Halászsólyom — *Kresznerics* — Pandion haliaëtos.

Halásztábla — *Keszthely* — egy fából faragott ponty, melynek oldalára a czéhmester ráragasztja az üzenetet — gyűlés, temetés, kivonúlás — ; kézről-kézre járván, visszakerűl a czéhmesterhez.

Halásztárs — *Tihany* — az egy halászbokorhoz tartozó legénység egymáshoz való viszonyát fejezi ki.

Halásztű — *Komárom* — l. Hálótű és orr, nyelv, láb.

Halászszék — Máramaros — egy vagy két bakon nyugvó, gerendákból készűlt palló, melyet a halász a partról a vizbe állít, hogy az ághegyhálónak megfelelő mélységű vizet érjen. Részei : a palló, a bak és a lesőbak, a melyre a háló rúdját megtámasztja.

Halbába — *P. K.* — *Cobitis tænia* L. *Tisza* ; nyilván a vulvaalakú sebekre való czélzás, melyeket e hal pofa tüskéjével vág.

Halbárka — l. Bárka.

Halbódító — *Kresznerics* — nyilván egy a székelység «méregfüvével», mely az Euphorbia palustris stb. = farkasfűtej ; másra használva : «czötkény» — l. Czötkény.

Halcsík — *Cobitis fossilis* L. *Varbó* (palócz) és *Tószeg*.

Halcsík kosár — *Varbó*, Ipoly mentén — l. Csíkkas (palócz).

Halcsont — *Kresznerics* — közhasználat szerint a német «Fischbein» értelmében, mely azonban nem haltól, hanem a czettől származik.

Hal csontja, töviske — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — spina.

Haldobóka — *Királyföldi* — a «Köder» értelmében, l. Csali, Pélle.

Haldoktor — *Tata*. — Tinca vulgaris Cuv. mint a czompónak külön tulajdonságára vonatkozó név. A halászok t. i. azt hiszik, hogy ez a hal sok nyálkájával a halak sebeit bekeni s így meggyógyítja.

Halebéd — *Komárom* — főkelléke a halászlé, melyhez ponty, harcsa és kecsege járúl ; sok hagyma, paprika és kellő só a fűszer ; az edény, a melyben főzik, a bogrács, mely vörös rézből való s egészen sajátos alakú ; a jó főzőnek — mindig férfi — nagy becsülete, híre van s dolgát igen komolyan veszi.

Halélés — *Szeged* — mindenféle horogra való, a «Köder» értelmében, l. Csali, Pelle, Éléskeszeg.

Halélő — *Komárom* — hálózacskó, a melybe — bárka nem létében — a fogott halakat a vízben tartják, hogy élve maradjanak.

Haletető — *Kresznerics* — vivárium, a melyben az apróbb halat rendes etetéssel nevelték.

Hal farka — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — cauda piscis.

Hal fogó háló — Janua 1729.

Halhaja — *Komárom* — halpikkely.

Hal hatan valo serte — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — pinna, pinnula ; nyilván a hátsörényúszó.

Hal hea — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — squama.

Halhéj — *Balaton* — halpikkely.

Hal héj — Orbis pictus 1709.

Halhely — *Balaton* — a jégre rakott halak nyoma. Egy perben azt kellett eldönteni, vajjon a behalászók sok halat fogtak-e ? mire a tanúk azt felelték, hogy a jegen sok h. volt látható ; jelölik ezt a lehullott pikkelyek s a nyálka, mely a jég felületét megváltoztatja.

Halhólyag — *Kresznerics* — egy a vizahólyaggal.

Halhuszár — H. O. — *Alburnus bipunctatus* Heck. *Székely-Keresztúr*.

Halihany — *Tápé* — l. Ihany ; «ráhányja a a halat» — annyi mint fölfűzi.

Hal ikra — Ujfalvi Szikszai xvi. sz. — ova piscium, polygranum.

Halivadék — *Királyföldi* — apró hal.

Halívás — *Királyföldi* — párzsás, l. Fiasítani, Ivni, Vívni, Fördés.

Haljárás — *Komárom* — ha sok a hal, azt mondják «a halnak van járása»; ha kevés a hal : «a halnak nincs járása». A fajokról is így ; *Balaton-Füreden* az a hely, a hol a

hal tartózkodni szeret. Sokszor oly értelemben is, hogy az időre vonatkozik, a melyben valamely faj bizonyos helyen meg szokott jelenni.

HAL KOPOTOJA — Ujfalvi-Szikszai — brancha.

HALKUFÁR — *Kresznerics* — l. Haláros.

HALMASZLAG — Kresznerics — a legközönségesebb a törött borostyánbogyó, pálinkával meglágyitott kenyérbélbe gyúrva s jókora borsónyi golyóalakban a vízbe hányva.

HALO — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — rete.

HÁLÓ — *általánosan* — fonalból kötött, sokféle szerkezetű halászszerszám.

HÁLÓÁLLITÁS — *Tihany* — az öregháló úgy készűl, hogy a bokor minden embere egy tizedrészét köti; a midőn a részek készen vannak, a bokor összejön, a részeket összeköti; ez a hálóállítás; l. Állítás is.

HÁLÓBÉL — Máramaros, Visk — az eresztőháló aprószemű, középső része, l. Eresztőháló.

HÁLÓBOKOR — *Balaton* — l. Bokor.

HÁLÓCSAPÁS — *Balaton* — minden egyes hely, mely a jég alatt meghalásztatott s a melynek nyomát (csapását) a lékek mutatják; de a meghalászott pont, mint egység is: »három csapást halásztunk meg«. — Különben l. Vonyó.

HÁLÓ FÖLE — *általánosan* — a húzóhálóknál az úszókkal a víz színén járó rész, ellentétben a háló aljával, melyet a kövek, egyáltalában súlyok elsülyesztenek.

HÁLÓHÁNYÓ — *Körös mentén* — az a legény, a ki tanyavetéskor a hálót kihányja.

HÁLÓHÚZÓ — *Ipoly mentén* — l. Turbukvas.

HÁLÓKŐ — *Balaton*, őshalászat — az alínra kötött súlyozó kövek, tégladarabok.

HÁLÓKÖTŐFA — *Székely-Keresztúr* — l. Bécze, Börcz.

HÁLÓKÖTŐTŰ — *Székely-Keresztúr* — l. Hálótű.

HÁLÓMENTŐ — *Hegykő, Saród* — a karikán az a keresztvas, mely a hálónak a tengelyre való feltekerődését lehetetlenné teszi.

HÁLÓMESTER — *Kopácsi* — a tanyavetésnél parancsol.

HÁLÓS — *Agárd* — hálóval halászó halász.

HÁLÓSZEM — *Királyföldi* — a hálónak egyes szeme.

HÁLÓSZOLGA — *Bódva, Szendrőn* — a négykávás merítő, tulajdonképen ághegyháló rúdjának megtámasztására szolgáló, piszkés, talpas és ágas fa.

HÁLÓTŐ — *Miskolcz* — l. Hálótű.

HÁLÓTŰ — *általánosan* — fából készűlt, lapos, orros, nyelves és lábas szerszám, a melyre sok fonal reáhányható s a melylyel a hálókötést végzik.

HÁLÓT VETNI — *Kuthy* — a hálót a halászatra vízbe vetni.

HÁLÓT VONNI — Kuthy — a kivetett hálót kihúzni.

HÁLÓVARRÁS — régi okiratokban — egyértelmű a hálókötéssel.

HÁLÓVARSA — *Kis-Majtény* — l. Szárnyas varsa.

HÁLÓVESSZŐ — Göcsej — l. Káva.

HÁLÓVETŐ — *Tápé* — az a legény, a ki a hálót kiveti.

HÁLÓZACSKÓ — *Komárom* — kis zacskó, hálóból kötve, a melyben a halász apró czókmókját, vagy eleségét tartogatja.

HÁLÓZNI — *általánosan* — hálóval halászni.

HALŐRHAD — *Kuthy* — tokhalak értelmében.

HALPECZEK — egyenes, mind két végén hegyes halászszerszám, mint legősibb formája a horognak.*

HALPÉNZ — squama.*

HAL PÉNZE — *sok helyen* — hal héjja, pikkelye.

HALPIACZ — *Kresznerics* — az a hely, a hol a halat rendesen árúlják.

HALSERTE — *Királyföldi* — l. Halsörény.

HALSÖRÉNY — *Szeged* — a fésűshalaknál (Percoidei) a hátsörényúszó (p. dorsalis).

HALSZÁLKA — *Királyföldi* — l. Szálka.

HALSZÁLKÁS SZÁRNY — *Tóth Pál*, BONNET fordításában — kemény szálkák közt feszülő halúszószárny.

HALSZÁRNYA — *általánosan* — a hal úszószárnya.

HALSZÁRNY — Orbis pictus 1708.

HALSZATYOR — *Királyföldi* — gyékényből fonott, a hátra akasztható szatyor (Bodrogköz); helyesen halászszatyor.

HALSZEDŐ — *Királyföldi* — a ki a kifogott halat felszedi.

HALSZERKŐ — Szeged — a Sterna fajok, mint halászómadarak; l. Halászcsér is.

Halszűke — *P. K. Acipenser Güldenstædtii* Brdt. juv. *Tisza* m. Petényi Tisza melléki halászok szájából a következő magyarázatot kapta : «A *halszűke* akkor jön, mikor szűkén van a hal». Innen a név. A faj kétségtelen ; a névvel együtt gyűjtöttem. H. O.

Halszűke — *Kresznerics* — «Flunder»-nek magyarázva, a mi helytelen. A «Flunder», Platessa flesus, tengeri hal, mely folyóinkba nem jár, nem *szűk,* hanem *lapos.* A «halszűke» az Acipenser Güldenstädtii Brd. kivált az aprajának a neve.

Halszűki — *Nyelvőr* — *Acipenser Güldenstädtii* Brd. ; ifjú. *Győr.*

Haltapogató — *Királyföldi* — l. Tapogató, Borító stb.

Hal tapogato — Ujfalvi-Szikszai xxi. sz. — verriculum ; itt hibásan a kétközhálóval egybetévesztve.

Haltartó — *Kresznerics* — l. Bárka, Rütő, Rejtő stb.

Haltartó — Miskolczi Gáspár — fával vagy kővel bélelt ásovány, a melybe a halat máshonnan hozzák.

Hal tarto barka — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — Ichthyotrophium.

Haltartó rekesz, a varsás ladikon stb. láda helyett.*

Haltej — *Kresznerics* — a hímhal spermája, termékenyítő vagy fiasító nedve.

Hal teje — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — lacteum intestinum.

Haltetű — *Kresznerics* — halakon élősködő rákok, mint Lernæák, Dichelestidák, Caligidák és Argulidák.

Haltőr — *Sz. Molnár Alb.* — *általános* kifejezés, mely mindenféle szerszámra illik. Excipula.

Halvaczok — *Bodrogköz* — az a hely, a hol valamely hal állandóan tartózkodik, mint lyuk, gödör, gyökér, kő stb.

Hal vasar — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — Ichthyopolium, forum piscarium.

Halvarsa — *Doroszló,* Bácsmegye — l. Szárnyasvarsa.

Halveder — az ókor értelmében — halszállító füles edény, illetőleg ős bogrács is; az archæologiában legtöbbször «cista».*

Halvijás — Máramaros, Visk — a hal ívása, párzása.

Halzsír — *Duna, Tisza, Körös* — a hol a halat hasítják, sózzák és szárítják, ott a kicsapott belekből s hasításra nem alkalmas kisebb halakból halzsírt főznek.

Halzsírkanál — *Körös-Tarcsa* — késalakra faragott kavarófa, a melylyel az üstbe gyűjtött halzsigereket főzés közben kavarvavágva törik, hogy a zsír felszállhasson.

Halzsírszedő — *Körös-Tarcsa* — mindenesetre ősi szerszám : egy nagy Anodonta jobb kagylófele nyélre alkalmazva ; igen jó kanál a halzsír leszedésére.

Hám — *Saród* — l. Öv.

Hámfa — *Karád* — l. Apacs.

Hámozni — xvii. századbeli szakácskönyvek — a halról is : «Az czukajat igen szepen meg*hamozd*», t. i. a héjjától megtisztítani.

Hanyatt fordúl — *Miskolczi Gáspár* — a delfin, mikor a prédát csalja ; hal értelmében mondja.

Hanzsék — *Hegykő* — a zsombik ; jelesen az egyes.

Hánykolódik — *általánosan* — a hal, mikor kivetik a szárazra.

Harapóhorog — *B. Szabó Dávid* — a kosztoshorog értelmében.

Harántcsont — os transversale.*

Harántnyúlvány — apophysis transversa spinosa.*

Harcsa — *Silurus* — l, Leső Harcsa.*

Harcsa — *K.* — *Silurus Glanis* L. A tót : hrca névvel egy tőből fakadt. Galgóczinál (1622) megvan.

Harcsa — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — Silurus, barbota, mullus, perottis, barbellus, barbo, trigla. Itt csak Silurus a helyes.

Harcsa — Janua 1729 — Silurus Glanis. Raja alatt felhozva.

Harcsafélék — *Siluroidei,* mint család.*

Harcsaféreg — *Komárom* — a Palingenia longicauda álczája.

Harcsahorog — *Keszthely* — legnagyobb fajta ; ina 30—40 öles ; kizárólagosan magyar kovácsok munkája és régies alakú.

Harcsaponty — Mitterpacher — Barbus fluviatilis Ag. ; a bajuszától eredő jellemző elnevezés.

HARCSAPUNDRA — *Silurus Glanis* L. juv. Az ifjú harcsa. *Bodrogköz.*

HARDSCHA — Bloch — l. Harcsa.

HARGÁSZÓ — Göcsej — l. Horgász.

HAROG — *Egyházas-Oláhfalu* s általában Székelyföld — halfogó horog. Göcsejben is így.

HAROGIN — *Egyházas-Oláhfalu* — l. Pekle, Patony.

HÁROMLÁB — *Komárom* — hálófoltozásnál három kiszakadt szem.

HARTSA — Orbis pictus 1708.

HÁRTYA — epidermis.*

HASASZÁRNYA — *Szeged* — a hasúszószárny (p. ventralis).

HASÍTANI — XVI. századbeli szakácskönyvek — a halról is: «hámozd es hasicz, vagd fel»; — felhasítani, hogy a belét kivethesse, felvagdalni darabokra. Az élő nyelvhasználat szerint a halat hosszában úgy felhasítani, hogy a két felét csak a has bőre tartja együtt, hogy így szárításra kiakasztható legyen.

HASÍTÓ — *Balaton*, népiesen «hasíttó», az a kés, a melylyel a halakat felhasogatják; l. Hasítani.

HASÍTÓ — *Körös-Tarcsa* — az az ember, a ki a halat hasítja. Nem halász.

HASÍTÓ ASZTAL — *Balaton* — a melyen a halak hasítását végzik.

HASÍTÓ DESZKA — *Körös-Tarcsa* — a halat nem asztalon, hanem deszkán hasitják, mely két kis széklábra van téve; lovagolva ülik meg.

HASÍTÓ TANYA — *Szeged* vidéke — állandóbb tanya, kunyhóval, terítő karózattal, hol a halat hasitják, sózzák és szárítják.

HASLIKACS — Porus abdominalis.*

HASÚSZÓSZÁRNY — pinnæ abdominales.*

HÁTRAMARADOTT SZÁRNY — *Keszthely* —; hálóhúzáskor az a szárny, a melyből kevesebb került ki; l. Összevárni.

HÁTSÖRÉNYÚSZÓ — pinna dorsalis.*

HÁTULSÓ HOMLOKCSONT — os frontale posterius.*

HÁTULSÓ TAT — *Csongrád* — a lélekvesztőben a far táján meghagyott rekesz, egyszersmind erősités és ülőhely is.

HÁTULSÓ VERSIK — *Karád* — l. Vörcsök.

HEGY — *Ecsedi láp, Börvely* — szilárd, különben sík föld a lápok között.

HEGYENJÁRÓ — *Balaton*, tihanyi őshalászat — az a halász, ki Tihany félsziget ormait meghágja, hogy látott halra kitekintsen. A tihanyi 7 halászbokor hét hegyenjárót tart. Ez a hegyenjáró igazgatja jeleivel a látott halra iramodó hajókat.

HEGYES KECZE — *Szeged* — l. Hosszú kecze.

HEGYES ORRÚ KECSEGE — Janua 1729 — Acipenser Ruthenus L.

HEJ — *B. Szabó Dávid* — l. Halhéj, Pikkely.

HÉJAS KÖVIHAL (Heas k. h.) *Gobio fluviatilis* CUV. GALGÓCZI 1622.

HÉJATLAN KÖVIHAL (Heatlan k. h.) *Cobitis barbatula* L. GALGÓCZI, 1622.

HÉJJA — *Balaton-Füred* — a halnak = pikkelye; de itt csak addig így, a míg a halon van; levakarva: pénz.

HÉJJAS FÉREG — *Kuthy* — rák.

HERING — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — alec, halec, arenga, arenga passa, harenga, Alec infumatum; a füstölt hering tehát már ismeretes volt.

HERINGFÉLÉK — *Clupeoidei*, mint család.

HÉRINGHAL — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L. *Duna* m. némely ponton.

HERNYÓ — *Székelyföld*, általánosan — a giliszta.

HÍGVÍZI HALÁSZAT — általánosan — tavaszi, nyári, őszi halászat a be nem fagyott vizeken.*

HÍGVÍZI SZERSZÁM — *Tihany* — nyári és őszi halászathoz való öregszerszám; ellenkezője a jegesszerszám.

HINAAR — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — ulva, alga.

HÍNÁR — *Agárd* — minden tömötten álló oly növény, mely a víz színe fölé nem emelkedik.

HÍNÁROS — *általánosan* — fenékről; kellő növényzettel benőtt víz, melyben nem lehet halászni.

HÍNÁROS VÍZ — általánosan — a melyben sok vízinövény terem, mely a halászatot nehezíti, néha lehetetlenné teszi.

HIZLALÓ TÓ — *Tata* — az az öreg tó, a melybe a nevendék pontyokat megnövesztés végett beeresztik és csírázó árpával tartják; a hármas forgó utolsója, a melyből a halat fogyasztásra halászszák.

Hókony — *B. Szabó Dávid* — a bókonynyal egyértelműnek magyarázva; l. Bókony.

Hollóorrcsont — os coracoideum.*

Holt ág — általánosan — a folyók mellékágai, a melyek az anyamedertől el vannak választva. Kitünő halászó helyek.

Holt víz — általánosan — álló víz, melyben csak a keményéletű hal tenyészik

Homlokállású — a szem, mikor nagyon a homlokrészre van tolva.*

Homlokcsont — os frontale.*

Hónaljszárny — *Balaton-Füred* — p. thoracica.

Hónaljúszószárny — pinna thoracica.*

Hoportsosság — Máttyus — a tokfélék vértsorainak fűrészessége.

Horgad — Mátyusnál — a lazaczról szólva — nála Salmo — a hím állkapcsának kampóssága = Hackenlachs.

Horgadás — *Miskolczi Gáspár* — a lyra halról szólva «Annakfelette ha ez a Hal *szivolva* az aërbe fel-függesztetik az ő farkának *meghorgadásával* alkalmasint megmutatja, honnét s melly felől kelljen a széltől tartani» = horogformára görbülni.

Horgasfa — H. O. — a melyre a halvedreket akasztották, hogy vállra vehessék.*

Horgász — *Komárom* — a horoggal halászó halász; különben általánosan így.

Horgaszni — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — venari pisces.

Horgaszo — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — hamiota.

Horgos — *Latorcza mentén* — l. Felvágó.

Horgos vég, a kosztos horog ínának az a vége, a melyhez a horog kötve van.*

Horog — *általánosan* — leginkább vasból — a kasza fokából készült halászszerszám.

Horog — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — hamus.

Horogban — *Komárom* — «a fenékhorgon minden tizedik horog*ban* van egy horogkövécs», tehát minden 10-dik horog után egy böncső.

Horogderék — *Szeged* — annyi mint horogín; erősebb fonal, a melyre a horgok a peklénél vagy patonynál fogva felköttetnek; l. Horogpalló is.

Horoggal való jégeshalászat, a melyet horoggal a jég alatt űznek.*

Horog hajtovány, a horog görbülése.*

Horog-ín — *Szentes*, körösi halászok — a horog erősebb zsinege; l. Horogderék és Palló is.

Horogkövécs — Komárom — l. Böncső.

Horogmadzag — *Kopácsi* — l. pékle, patony, cserke, talpalló.

Horognyel — *Miskolcz* — l. Koszt.

Horogpalló — *Szeged* — lásd Horogderék.

Horogra csalni — *általánosan* — a halat a horogra tűzött kedves eledelével csábítani, hogy rajta veszszen.

Horogra való — Tihany — a német «Köder», l. Csali, Pélle.

Horogrosta — *Komárom* — hálós fenekű rosta, a melyre a fenékhorgot kirakják, kivetésre elrendezik.

Horogszerszám — *Szeged* — kihúzó fedelű kis láda, a melyben a feles horgot, az élesítő reszelőt tartják.

Horogtábla — *Szeged* — l. Intábla.

Horogzsineg — *Miskolcz* — l. Horogín, Horogderék, Horogpalló, Palló.

Hosszúkeszeg — *T. Sz. Nátly* — *Szeged. Pelecus cultratus* L. öreg.

Hosszú kecze — *Csongrád* — a hosszúfarkú, tükörháló nélkül való, farkalós kecze.

Hosszúság — *általánosan* — a kerítő hálóknál, tehát öreg-, kecsege- stb. hálónál, a két apacs közötti terjedelem.

Högy — *Algyő* — a hálótű orra.

Högyöskecze — *Szeged* — l. Hosszúkecze.

Hú! — *Komárom* — halászkiáltás, melyre a laptáros kiereszti a hálót.

Hugygyó — anus.*

Hugygyó — *Kopácsi, Komárom* — a hal végbelének a nyílása (anus).

Hugygyóka — *Szeged* — l. Hugygyó.

Huja! — *Balaton-Füred* — «állj!»

Huja! — *Szeged* — jel, hogy a háló ki van hányva, mire a peczkes legény beakasztja a peczket.

Hukó — Mitterpacher — Salmo Hucho Lin.

Hullámzó víz — általánosan — a tavakon a szél nyomása alatt mozgó víz, a meddig még nem habzik, l. Habzó víz.

Hurokvető halász, a csapóhurokkal járó.*

Hurokvető halászat, a mely a csapóhurokkal jár.*

HUSZÁRKESZEG — *H. O.* — *Alburnus lucidus* HECK. *Szentes*, körösi halászok.

HÚZNI — *általánosan* — a gúzsba v. húzószegbe akasztható evezővel evezni, l. Dal, Dalladzani, Dalladzó.

HÚZÓBÁRKA — *Fertő tava* — az, a melyet halászatkor a hajó után kötnek, l. Farosbárka, Lovasbárka, Nyargalóbárka.

HÚZOGATÓ FARKHÁLÓ — *Erdővidék*, Olt mentén — l. Varsaháló.

HÚZÓHÁM — *Algyő* — l. Farhám.

HÚZÓHÁLÓ — Balaton — l. Léhés vagy Öregháló.

HÚZÓPÁNT — *Balaton*, tihanyi őshalászat — az evező szára felehosszában alkalmazott füles pánt, melyet a vonószegbe beakasztanak.

HÚZÓSZEG — *Balaton*, tihanyi őshalászat — a bödönhajó koloncza, melybe az evezőt beakasztják ; l. Húzópánt.

HÚZÓVÁNKUS — *Balaton* — az a nyerges fa, a melybe az evező beléfekszik.

I

IGAZ TOKOK — *Acipenseres*, mint csoport.*

IHAM — *Tápé* — l. Ihany.

IHANY — *Szeged* — fonal vagy fűzfa gúzs, a melyre az eladott halakat fűzik, hogy a vevő tisztán és kényelmesen vihesse.

IKERVEJSZ — XIII-dik század — alkalmasint két fővel ellátott vejsze ; l. Fej, Fő.

IKLANDANI — *Szeged* — egy evezőt a ladik végébe akasztva s ∞ szerűen mozgatva haladni ; rokon a csikló, cziklend, cziklonyozni, kallózni félékkel.

IKRA — *általánosan* — a hal petéje.

IKRA — Orbis pictus 1708.

IKRÁS — *általánosan* — a tojóhal.

IKRÁSODNI — *Miskolczi Gáspár* — l. Ivni.

IKRÁSODNI — Miskolczi Gáspár — megtermékenyedni.

ILÁNKA SZEMLING — Szirmay Andr. — Salar lacustris AG., a magyar vizekre csak ráfogva.

ILONAHAL — *H. O.* — *Acerina Schraitzer* CUV. *Szeged.*

ILONKAKESZEG — *H. O.* — *Acerina Schraitzer* CUV. *Szeged.*

ILONKAKESZÉG — *T. Sz. Nátly* gyűjtése — l. Ilonahal.

ÍN — *általánosan* — minden vastagabb kötél v. zsineg, a mely a háló keretét alkotja. Horgoknál, jelesen a fenekes és tökösnél az a zsineg, a melyre a pekle reá van hurkolva. A halászok a nagy hálónak csupán alsó, kettős kötelét nevezik a «háló iná»-nak.

INAHÚZÓ SZÉK — *Szolnok* — kis négylábú padka, a melyre az a legény űl, a ki a háló inát húzza ; azért űl, hogy az inat letarthassa, l. Letartás.

INASOK PADJA — *Balaton* — a dereglyén a csigán túl az első pad; itt azok evedznek, a kik a háló inát húzzák.

INGÓ czölöpépítmény — H. O. — olyan, mely rekeszekre volt rakva, a mely az áradó, illetőleg apadó vízzel emelkedett vagy alászállott.

INGOLA — *Petromyzon*, l. Pláner Ingola, Vak Ingola.*

INGOLA — H. O. — *Petromyzon fluviatilis* L. *Erdővidék* és *Udvarhelymegye* vizei ; nyilván az ingolna, angolna alkalmazása. GALGÓCZI-nál (1622) megvan.

INGÓLÁP — általánosan — alapjában mocsáros helyeken az a növénytakaró, a mely alatt mély víz következik s a mely az ember terhe alatt folytonosan engedve, inog.

INGOLNA — Janua 1729 — Petromyzon fluviatilis. Congrus alatt felhozva.

INGOLNA — *Szabó Dávid* — *Anguilla fluviatilis* AG. Az ingolna az angolna mellett előfordúl ax VII. századbeli szakácskönyvekben is.

INGOVÁNY — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — uligo.

INGOVANYOSFÖLD — Ujfalvi-Szikszai XVI. SZ. — terra uliginosa.

INHÚZÓ — *Záhony* — a felső Tisza halászbokrában két legény, a ki az öregháló inát húzza.

INKŐ — *Agárd* — l. Csattkő.

IN KÖZ, például a fenékhorgon a pallóin darabja, mely két horog között van.*

INLÉHES — *Budapest* — a kecsegehálónál a tulajdonképeni háló, mely két «tükör» között van ; lásd : Tükör.

INNYOMÓ, az a husáng, a mely a m. velenczei csiga derékfájába keresztbe van dugva s a melynél fogva a halász a csigát lenyomja.*

INÓ — *Nádasdy Tamás* lev. — a pisztráng fogásról szólva; a horog inától, tehát a pisztránghorog egészsze.

INTAKARÓ — *Szolnok* — gyékény, a melylyel nagy hőségben a háló ólmos ínát betakarják.

INTÉS — *Tihany* — ha a bokornak valamely tagja hanyag, részeges, házsártos, czivakodó, lusta stb. háromszor intik meg s ha nem fog rajta, felmondanak neki; a ki a helyébe lép, «ráál a szerszámra» l. Ráállani.

INSZEDŐ — *Csongrád* — az a legény, ki a hálónak a vízből való kiszedésekor s a hajóba való betakarításkor az alínt felszedegeti és rendberakja.

IN TÁBLA — *Duna* mentén — az a peremes deszka, a melyen a fenékhorgot kihányásra elrendezik.

ISLÉG — *Szeged* — l. Isling és Islik.

ISLIK — *Komárom* — l. Isling.

ISLING (néha Islik), minden erősebb zsineg, a melylyel pld. a háló az inakhoz, v. fakeretekhez van kötve. Nyilván a schlinge szótól ered. L. Lajfánt.

ISLINGTŰ — *Komárom* — olyan mint a hálótű, csakhogy a fonalhoz képest nagyobb; l. Állítótű.

ISPITA — *Komárom* — a halbárkának külön rekesze, melybe a megbágyadt halat rakják.

ISTÁP — *Balaton* — l. Apacs. A balatoni őshalászok nem ismerik az apacsot; a Bodrogközön a szárnyasvarsa feszítő karója és horgászbot is.

ISTÁPKŰ — *Balaton-Füred* — az istáptól számítva az első nagyobb kő; l. Csattkő.

ISZÁK — *Csongrád* — l. Szák.

ISZAPOS FENÉK — általánosan — finom, mély sárral borított vízfenék.

ISZKÁBA — *általánosan* — vaskapocs, a ladik oldal és fenékdeszkáinak egymáshoz való erősítésére; eszkába is.

IVADÉK — *Tata* — apróka pontyok, a melyeket a költő tavakból, hol az ikrából kikeltek, a nevendék tavakba eresztenek.

IVADÉKRA VALÓ — *Calend. oec.* 1721 — ponty, azaz szaporításra alkalmatos; l. Anyaponty.

ÍVÁSÚ — *Agárd* — pld.: idei ivású, tavali ivású ponty, azaz: mely ezidén v. a múlt évben kelt ki az ikrábúl.

ÍVNI — *általánosan* — a halak ikrázása, párzása.

IVATNI — *T. Sz.* — l. Ivni.

ÍVÓHELY — *általánosan* — a hol a halak ívni szoktak.

J

JÁCZ — *Squalius dobula* L. *Varbó* (palócz).

JAKESCKE — Marsilius, Bloch — l. Jász keszeg.

JANKÓ — *Bódva* mentén — tréfásan az apacs; ha pld. sekély vízben az apacs akadozik, azt mondják: «kotor a Jankó».

JÁR — *Agárd* — pld.: felhős időben nem jár a hal; l. Haljárás.

JÁRÓKÖTÉL — *Karád* — l. Bejáró k.

JÁROMCSONT — os jugulare.*

JÁSZ — *H. O.* — határozottan *Squalius dobula* L. *Berettyó-Ujfalu.*

JÁSZ — *Idus,* l. Ónos Jász.*

JÁSZKESZEG — Janua 1729 — Idus melanotus HECK.

JÁSZKESZEG — *P. K.* — *Squalius dobula* L. *Komáromban* következetesen alkalmazva *H. O. P. K.* Ercsiben *Idus melanotus* HECK. is; hibásan *Aspius rapax* CUV. *Bódva.* H. O.; *T. Sz.* Szeged. *Squalius dobula* L.

JASZ KESZEG — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — «phoxinus lenis»; csak ráfogás, mert az ARISTOTELES φόξινος hala nem határozható meg. Az Orbis pictusban (1708) thymallusnak mondva.

JÁSZPADUCZ — *H. O.* — *Abramis melanops* HECK., *Szendrő,* Bódva.

JÁSZPONTY — *P. K.* — *Squalius dobula* L.

JÁTSZIK — a hal a verőfényen; de a horoggal is.

JAVALLANI — *Balaton-Füred* — halászó helyről mondják, így: «jónak javallt helyen ereszti a hálót; másnap reggel fölfeji.»

JÁZ — *Squalius dobula* L. *Bodrogköz.*

JEGELLŐ — *Hegykő* — nagy véső, melylyel a kürtőben a jeget kivésik, hogy a fogott halat kimerhessék.

JEGELLŐ — *Balaton* — az a halász, ki a lékeket vágja.

JEGELLŐKŐ — H. O. — l. Kőszakócza.*

JEGELNI — *Balaton* — a halászáshoz szükséges léket vágni.

JEGESGYALOM az, a melyet a jég alatt kivetnek.*

JEGES HALÁSZAT, a jég alatt űzött halászat.*

JEGES KESZEG — *H. O.* — *Blicca argyroleuca* HECK. *Hegykő*, Fertőtava.

JEGES VONÓ, a gyalommal a jég alatt űzött halászathoz szükséges lékek összessége.*

JÉGFÚRÓHAL — *P. K.* — *Cobitis tænia* L. *Tisza.*

JÉGPATKÓ — *Balaton* — négy körmű, félkengyel alakú szerszám, melyet a halászok az elcsúszás megakadályozására a talpuk alá kötnek.

JÉGRE VALÓ SZERSZÁM — *Tihany* — a jég alatti halászathoz tartozó szerszám összessége; ellenkezője a hígvízre való.

JÉGRIADÁS — *Balaton* — l. Riadás.

JELES PÓTA — *Keszthely* — az eresztő hálón az első pótát minden mester más-más alakban köti, hogy hálóját felismerhesse.

JOBBSZÁRNY — *Bodrogköz* — a nagy gyalmon a kátától jobbra eső hálófél.

JÓHAL — *Komárom* — az értékes hal, mint: ponty, süllő, harcsa, menyhal stb. A régi szer- vagy köteleshal.

JÖVEVÉNY PONTY hal, *Cyprinus auratus* AUCT.*

JÖVEVÉNY-POTYKA — *Szabó Dávid* — nyilván aranyhal, *Cyprinus auratus*, auct.; a hozzáfűzött monda után azonban delfin is.

JÚVNI — XVIII. század — l. Ivni.

K

KAAKA — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Juncus.

KABAK — *általánosan* — a lopótök kurtanyakú fajtája; használják csíktöknek és sokszorosan úsztatónak pld. a fenékhorgászatnál, a lábóhorgon; néha kobak is.

KACS — *Körös-Tarcsa* — az evező nyelén levő fogantyú; l. Bódé stb.

KACSAORR — *Szeged* — a viza, tok, söreg, kecsege vagyis a tokfélék orra.

KACZÉR — *Balaton*, általánosan — karcsú nádcsóva, melyet téli időben az eresztőhálóra őr helyett jelnek kötnek. A kaczér a zajló jégnek *könnyen enged*, innen az elnevezés.

KÁFA — *Hegykő* — l. Apacs.

KAKASÜLŐ — *Kopácsi* — a kecze fája, l. Bónéfa.

KALÁNHÁLÓ — Sepsi-Uzon — l. Bőcscsőháló, Ollóháló.

KALAUZ — *Bodrogköz* — az, a ki a hal vacz-kát tudja.

KALICZKA — *Balaton-Füred* — l. Vejsze.

KALLANTYÚ — *Szolnok* — l. Kolomp, Húzóvánkus, Kaloda.

KALODA — *Keszthely* — a bödön hajó húzóvánkusa; van húzó- és keresztszege; l. Húzószeg, Keresztszeg.

KALLÓSZÍJ — *Kis-Majtény* — l. Cziklend.

KALLÓZNI — *Kis-Majtény* — l. Cziklendeni

KAMPÓ — *Varbó*, Ipoly mentén — a szigonyról, melynek egyes ágát a palócz kampónak mondja (palócz). A Bodrogközön a kereső, l. Gébics.

KAMPÓS FOGAK — dentes raptatorii.*

KAMSA — *Szolnok* — l. Gébics.

KANALAS FOGAK — dentes cochleariformes.*

KÁNCSA — *Tápé* — l. Gébics, Gemics, Gemes, Gamó, Kampó.

KÁNDRÓ — tóban élő hal. *Székelyföld*, talán *Perca fluviatilis* L., melynek oláh neve tavas helyeken *Kosztros.*

KÁNVA — *Szentes*, körösi halászok — l. Káva, Hajtovány.

KAP — a hal a horoghoz, vagy a horog után.

KAPARÁSZHÁLÓ — *Turahát* — l. Varsaháló.

KAPARÓ (háló) — *Bodrogköz* — l. Varsaháló.

KAPARÓSZÁK — *Szolnok* — l. Varsaháló.

KAPÓHAL — *Komárom* — a nagy hal (viza, harcsa) mellett kifogott apróbb halak, a melyekben a legénység részén kívül osztozik,

KARICS — H. O. — *Carassius vulgaris* NILS. *Lázi*, Nógrád megye (palócz).

KARIKA — *Hegykő*, Saród — l. Csiga, Villafa; szerkezet szerint az előbbivel egyezik.

KARIKAKESZEG — *H. O.* — Leuciscus rutilus L. juv. *Komárom*. Tulajdonképpen Abramis sapa PALL.

KARISNYA — *Kis-Majtény* — a rácsa kerete; l. Kasornya, Káva, Hajtovány.

KARÓRA HALÁSZNI — *Hegykő* — mikor nem a partra húzzák ki a hálót, hanem a tó színén a hajóba, mely a levert karóhoz van kötve.

KARÓS HORGÁSZAT az, a midőn a horgot a partba leszúrt karóhoz kötik.*

KAS — *Erdélyi-Mezőség* — a vejszének az a része, a melybe a hal betéved, l. Kürtő, Fej.

KAS — *Velencze, Komárom, Balaton, Szeged* — eltérő alakú kosarak a halak szállítására.

KASHELY — *Derczen* — a lábó könyökében vagy öblében lévő köz, melyen a víz átfolyhat s a melybe a csíkkast beléfektetik, hogy az úszó csík belétévedjen.

KASORNYA — *Kis-Majtény* — az a vesszőből csavart kantár, a melynél fogva a csíktököt hordozzák.

KASZAKESZEG — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L. *Szamos, Maros* m.; *Bodrogköz*, H. O.

KASZÚR — *Börvely* — a Magyar Velenczén divó gyalázkához hasonló, de jobb szerkezetű nád- és lápvágó eszköz; a csíkász legkedvesebb szerszámja, mert fegyvere is.

KÁTA — *Karád* — l. Segg.

KATÉR — *Balaton, Kenesse* — mindenféle giz-gaz, a mit a Balaton a partra kivetett. Tüzelő anyag l. Habita, Habócsa, Katré.

KATKA — *Szeged* — l. Fentő; Szegeden többnyire négy nagyobb horog vasmacska alakba kötve; van azonban a fentőhöz hasonló is, még pedig két böncsővel terhelve; alkalmasint az akadka, akatka kopása.

KATRÉ — *Tápé* — l. Habita, Habócsa és Katér.

KATUCSFA — *Nagy-Bereg*, Borzsa folyó — a czége kapujába beállítható gamzsaháló tartó kerete.

KÁVA — *Bódva mentén* — azok a farészek, a melyekre a hálók feszítve vagy kötve vannak; így pld. az ághegyháló, két keresztbeálló félabroncsnak négy végére van kifeszítve s innen «négy kávás merítő»; — l. Hajtovány.

KÁVAKÖTŐ MADZAG — *Miskolcz* — az, a melylyel a tesziveszi háló — ághegyháló — két abroncsa középen meg van kötve.

KÁVAKÖZ, két káva közötti hálórész, illetőleg tér.*

KÁVALAPÁT — Máramaros — félkörű kávára középen és keresztbe erősített ékalakú lapát, a melylyel a halász az apró köveket bolygatja, hogy az apró halat a csáklyahálóba beriaszsza.

KÁVÁRA HÁNYNI — *Miskolcz* — a hálót a fájára felkötözni: «kávára kell hányni a hálót».

KÁVA-VAS — a vasas-örvösháló ághegykáváját súlyozó vas.*

KAVICSHAL — *P. K.* — *Cobitis barbatula* L. Garam, *Léva* mellett.

KAVICSOS FENÉK — általánosan — igen durva homokkal s apróbb kövekkel elegyesen borított vízfenék.

KECSEGE — *K.* — *Acipenser Ruthenus* L. GALGÓCZI-nál (1622) megvan. MIKLOSICH szerint a szláv kečiga (?).

KECSEGE — Orbis pictus 1708.

KECSEGEHÁLÓ — *Komárom, Budapest* — 70 m. hosszú 2 m. széles. Berendezése alapjában olyan mint az öreghálóé, de a hálórész hármas: közbűl finom léhés, mely mindkét oldalon tükör között van; l. Inléhés, l. Tűkör.

KECSEGE TOK hal, *Acipenser Ruthenus* L.*

KECSIGE — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Sturio primus, echinus. Érdekes megtudni, mit értettek a régiek a Sturio primus és secundus alatt, minthogy a nyelvészek még ma is idézik; l. SZARVAS GÁBOR «Czápa» a Magyar Nyelvőrben; l. Kecsege.

KECSÖGE — *H. O.* — *Acipenser Ruthenus* L. *Szegedi* kiejtés.

KECSKEBÉKA — *Szeged* — Rana esculenta; a harcsa csalija.

KECZE — *Szeged* — háromszögletű, súlyozott fakeretre alkalmazott fenékháló, melyet csónak után vonszolnak; l. Kocza is. Két öregszemű, islikből kötött tükörháló között a finom hálótest; a hosszú ín lószárcsontokkal felszerelve.

KECZEG — *H. O.* — *Leuciscus rutilus* L. *Ipoly*, *Lázi* Nógrádmegye (palócz); *Alburnus bipunctatus* HECK. *Egyh. Oláhfalu.*

KECZEKÖRÖM — *Szeged* — l. Koczaköröm; a bónéfa; l. azt.

KAPÓKESZEG — *H.O.*—*Aspius rapax* AG. *Baja.*

KAPU — *Fertő tava* — a kürtő része. Ott a hol a lészák már sarokra hajlanak az első, tágas átbocsátó rész, hová a hal legelőbb kerül befelé.

KAPU — *Nagy-Bereg* — a czége nyílása, a melybe a gamzsahálót beállítják.

KAR — *Börvely* — a csíkputtonyon az a két

fonadék, a melynél fogva a halász a puttonyt a vállára akasztja.

Kárász — *Carassius*, l. Kövi Kárász, Széles Kárász.*

Kárász — *K.* — *Carassius vulgaris* Nils. Egy tőből való a német: Karausche, Kareisl, Gareisl; az oláh karas és tót karaš, karašek nevekkel. Galgóczi-nál (1622) megvan.

Kárász — Janua 1729 — Carassius vulgaris Nils.

Karasz — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — charax; ma egy halcsalád: Characinidæ és a Charax nem; tengeri hal.

Kárászkeszeg — *T. Sz. Nátly* és *H. O.* — *Szeged*, — *P. K.* — *Tiszaföldvár, Scardinius erythrophthalmus* Bon., tavakból.

Kárász ponty, *Cyprinus acuminatus* Heck.*

Kárászponty — *H. O.* — *Carpio Kollarii* Heck. Velencze. Minden halász állítja, hogy a kárász és a ponty keveréke.

Kárászvarsa — Doroszló (Bácska) — két bejáróval, dobszerűen fölpeczkelhető; hálóból kötve; máshol a kárászvarsa egy bejáróval.

Karcsu-ponty — Grossinger — «Kartsó-ponty» — nyilván a Cyprinus hungaricus Heck.

Karcsu ponty — Szirmay Andr. — Phoxinus lævis Ag. értelmében.

Kardkeszeg — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L. *Tisza* m.

Karda — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L.

Kardahal — *P. K.* — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. Duna m.

Kardakeszeg — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Csongrád.*

Kardos — *Pelecus*, l. Sugár Kardos.*

Kardos — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L.

Karevedző — *Keszthely* — be nem akasztható, mankóval ellátott evedző.

Keczés csónak az, a melyen a keczés jár.*

Keczéző — Szeged — a keczével halászó halász.

Keczés — *Tisza mentén* — keczehálóval járó halász.

Keczézni — *Tisza mentén* — a keczével halászni.

Kejtág (kétág) — *Latorcza* mentén — l. Keresztkötél.

Kele — *Scardinius*, l. Pirosszárnyú Kele.*

Kelehal — *P. K.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Balaton.*

Kelen — *Göcsej* — Scardinius erythrophthalmus Bon., nyilván a szláv «Klen» keszegnévvel egy tőből való l. Kele, Keling, Telea, Telen és Telény.

Kelevisz — *Komárom* — az iszapban fekvő ágasbogas fa, melybe a háló beakad.

Keling — *H. O.* — *Squalius dobula* L. *Kis-Majtény;* a balatoni kelehallal rokon név.

Kemény hal — *általánosan* — mondják arról a halról, mely a szárazra vetve is sokáig elél, pld. ponty, kárász, sügér. A keménység, ha jósággal párosúl, növeszti a hal becsét.

Kemeny heju hal — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — concha, conchile, conchilium, ostrea; régente az Unio, Anodonta kagylók is halszámba mentek.

Kerekdéd héjjak — Miskolczi Gáspár — pikkelyek, halpénz.

Kerek halpénzek — squamæ cycloidæ.*

Kerekkeszeg — *T. Sz. Nátly* — Szeged. *Abramis* sp? talán sapa Pall

Kerékszeg — *P. K.* — *Aspro vulgaris* Cuv. kitűnően festi az alakot. Nyitra torkolata.

Kereső — *Balaton* — vaskampós, görbenyelű szerszám, a melylyel a jég alatt eltévedt vezérrúdat fölkeresik s helyrehúzzák, l. Gébics és Gemics; *Tihanyban* azonban a vasból készűlt fentő neve.

Kereső halász, a keczés, vezetős, kaparós halász.*

Kereső halászat az, a midőn a halász folytonos helyváltoztatás mellett alkalmazza a szerszámot, pld. a keczét.*

Kérész — Grossinger — Palingenia longicauda, «Tiszavirág».

Keresztfa — *Bodrogköz* — a bokorháló lábát megerősítő fa.

Keresztháló — *Kolozsvár* — l. Ághegyháló stb.

Keresztkáva, a borító oldalát alkotó, egymást keresztező káva.*

Keresztőr — *Bodrogköz* — a téli vasas szák hálóján keresztbe futó fonalak, melyek a hal jelenlétét a feljáró őr és pedzője útján elárúlják.

Kerítő halászat, az öreghálóval, gyalommal

s rokonaikkal űzött halászat, mely körbe vagy félkörbe keríti a halat.*

Kerítő (háló), — *Szeged* — tulajdonképen kézi háló, két ember számára; van parája, kő helyett azonban ló lábszárcsontok vannak rákötve. Hossza 8—10 m.

Kerítő jegeshalászat — a gyalommal a jég alatt űzött halászat.*

Kerítő szigony — *Oltszem* — öt ágú, szakás szigony, melynek középső ága a legrövidebb, a többi fokozatosan hosszabb, úgy, hogy az ágak hegyei együttvéve lapos ívben meredeznek.

Keresztszeg — *Keszthely* — a bödönhajón az a szeg, a melylyel a húzóvánkus meg van erősítve.

Kerül — a hal horogra, hálóba.

Keserű fog — *Agárd* — a ponty torokfoga.

Keserűhal — *P. K.* — *Rhodeus amarus* Ag. *Balaton* tája.

Keserű ponty — Szirmay Andr. — Rhodeus amarus Ag.

Keriteni — *Bodrogköz* — a tanyát, ilyen alkalmazásban: «Már haromszor keritettünk», t. i. ennyiszer vetették ki a hálót. Általánosan a húzóhálókkal való halászás módja, mely abban áll, hogy a hálót előbb kifeszítik s azután körösen összehozzák.

Keskeny kecsige — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — Rhombus; tehát tengeri keszegúszó, a német «Steinbutt».

Kessegi — Marsilius — l. Dévér keszeg.

Kestscheke — Marsilius, Bloch — l. Kecsege.

Kesze — *H. O.* — *Abramis* és *Leuciscus* fajoknál genusz név. *Szeged;* de nem általánosan.

Keszeg — *Abramis*, l. Bagoly Keszeg, Dévér Keszeg, Éva Keszeg, Lapos Keszeg, Leuckart Keszeg, Silány Keszeg, Szemes Keszeg.*

Keszeg — *általánosan* — minden ú. n. fehérhal; egyesíti az Abramis, Blicca, Leuciscus, Squalius, Aspius, Idus, Scardinius nemeket; kiválóan az *Abramis* nemre alkalmazva.

Keszeg — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — Leuciscus, in genere.

Keszege — *P. K.* — *Abramis brama* L. *Balaton.*

Keszeghát — *sok helyen* — oly hegy, melynek domborulata az Abramis fajok, jelesen az Abramis Brama hátának élére emlékeztet.

Keszeghátra mosva — *Duna* — mondják kivált homokzátonyokról, mikor élek látszanak rajtok; szintén az Abramisról véve.

Keszególdalt — *általánosan* — szűk résen a test keskenyével, tehát oldalt átbújni; mint testi hiba: féloldallal előbbre járni. Az Abramis lapos testéről véve.

Keszi — *H. O.* — ú. m. Kesze.

Kethkezhalo (Kétközháló), már 1493-ban. Az egri püspökség számadási könyvében. Udv. levélt. Bécsben Nr. 314. Fol. A két végét egy-egy ember fogja s úgy kerítenek vele, tehát két ember közé való háló; l. Kerítő.

Kétkézháló — Turahát — l. Kerítő, Kétköz.

Két-kezzel vonó háló — Janua 1729 — a mai kétközháló.

Kétköz — *Bodrogköz* — kisebb gyalom, melyet két ember közre vehet s vonhat; l. Kerítő.

Kétközháló — *T. Sz.* — l. Kerítő.

Ket köz halo — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — a haltapogatóval verriculum alatt.

Kétszárnyú — a hal kormányúszója, mikor két egyenlő félből állva, fecskefark alakú, mint pld. a pontyé; a tudományos mesterszó «homocerk».*

Kétvégű kópja hal — Anphioxus lanceolatus, Yarrell.*

Keveskor — *Nagy-Dobrony* — így: «a kullogót csak *keveskorig* lehet használni.

Kéztő — carpus.*

Kifelé halászni — *Balaton* — a tó belsejéből a part felé halászni.

Kifogó — *Keszthely*. — A 40 öles horog ín vége a part felől, a víz derekán le volt kövelve s ez a pont egy úszó nádcsóvával (kótával) volt megjelölve; innen 10 ölnyire egy nádszál volt leszúrva, mely az in 10-dik ölét s egyszersmind azt a pontot mutatta, a melyen az inat emelték, azaz: kifogták.

Kifogott hal — *Balaton* — a zsákmány.

Kifolyo to — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — lacus.

Kígyó-halacska — Grossinger — a Petromyzon fluviatilis Lin. ifjúkori alakja, tehát az «Ammocœtes branchialis».

KIHÁNYÁS — *Komárom* — az öreghálónak a vízbe való bevetése.

KIHÚZÓVÉK — *Latorcza* mentén — l. Ajtólék.

KIJÁRÓ KÖTÉL — *Komárom* — az, a melyet a hálót kihányók a partra kihoznak.

KIJÁRÓ VÉG — *általánosan* — az öreg v. léhéshálónak az a vége, a melyet a ladikon kihoznak; l. Kijáró kötél is.

KIJEGELNI (a csapást) — *Balaton* — az egy pont meghalászásához szükséges lékeket kivágni.

KIJELELNI — *Balaton-Füred* — a jegen a tanyát a jegellők számára kipontozni; ezt a vezeres szakóczával végzi s csak azután következik a jegellők munkája.

KIKAP — *Szeged* — a hal a tiszavirág után, az az: fölveti magát, hogy a víz fölött röpülő kérészt (Palingenia longicauda) bekaphassa.

KIKARÓZNI — *Szeged* — a fenékhorgot a partba szúrt karóhoz kötni; l. Kikötni.

KIKERÍTENI A JEGET — *Balaton* — a lékek helyét megjegyezni; l. Kijelelni.

KIKÖPI A HAL A HORGOT — általánosan — mikor a horoggal játszik, a szájába kapja, de ismét kilöki.

KIKÖTNI — *általánosan* — hajót, ladikot, bárkát a parthoz kötni; a vízbe szolgáló szerszámot, pld. a fenékhorgot a parton levert karóhoz kötni; l. Kikarózni.

KIKÖTŐ BAK, a rúdbaktól való megkülönböztetés végett.*

KIKÖTŐHOROG — *Szolnok* — két karó közé kikötve; egészen sajátságos mód.

KIKÖTŐ KARIKA, a halász járóművek és bárkák orrán az a karika, a melynél fogva ki lehet kötni.*

KILEKELNI — H. O. — a jégbe a halászathoz szükséges lékeket vágni.

KILENCZSZEMŰ HAL — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVI. század — *Petromyzon fluviatilis*, a két szemről, egy orr és hét, szemalakú szilványlyukról.

KILENCZ SZEMŰ HAL — Janua 1729 — Petromyzon fluviatilis.

KILENCZ SZEMŰ HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — lampetra oculata; nyilván a vak ingola. Ezt követi: «Az kilenczszeműhöz hasonló lampedra». Az Orbis pictus (1708) is adja; de latinúl muraenula. Nyilván Petromyzon.

KILÉP — *Agárd* — a ponty, az az átvet magát a hálón, szökik.

KILINCS — *Csongrád* — a lélekvesztőn a cziklony beakasztására szolgáló fül.

KINYÚJTANI — Komárom — az alattságot, azaz: kiereszteni a vékony kötelet, a melynél fogva a halászhajót vízellenében húzzák.

KIRÁLYHAL — *P. K.* — *Acipenser stellatus.* PALL. Eredete nincs feljegyezve.

KIRÁLYPONTY — *P. K.* — *Cyprinus carpio* L. Duna m., l. Tükrösponty.

KIRÁLYPOZSÁR — Szirmay Andr. — Cyprinus Carpio L. macrolepidotus.

KIRCZA — Heckel — *Cobitis taenia.* Biztosan oláh elnevezés.

KISAFA — *Agárd* — halmázsalásnál erre akasztják két fülénél fogva a kast; olyan mint a kocsi kisafája, csak a középső vasalása más.

KIS APATSÓ — *B. Szabó Dávid* — helyesen magyarázva mint laptáros apacs.

KISBÍRÓ — *Tihany* — a halászbokor legifjabb tagja; főfeladata a társakat felköltögetni, összehívni; rendeleteit a kulcsostól kapja.

KISÉRNI — *Balaton-Füred* — az eresztőháló betevésekor, azaz: ehhez képest a ladikot kormányozni. A betevést három ember végzi, az egyik *creszti* (a hálót), a másik *húzza* (evedz), a harmadik *kiséri* (kormányoz).

KISGAZDA — *Karád* — a jég alatt való halászatnál a második ember.

KISHALÁSZ — *Komárom* — kis szerszámmal: horoggal, keczével járó halász.

KISHÁM — *Szolnok* — l. Czibék, Vállhám.

KIS HEY — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — squamula; ma pénz, pillangó.

KISIKLIK — a hal a kézből.

KIS KOTRÓCZ — *Saród* — l. Kotrócza.

KIS LEGÉNY — *Pinnyéd* — második halászlegény.

KISKŐ — *Balaton-Füred* — az öreg gyékényes hálón a rendes súlyozókő.

KISPICZÉS — *Tápé* — tutajos horoggal halászó halász.

KIS SZÁNKÓ — *Balaton*, őshalászat — kisebb

gyalogszánkó, a melyen a jéghalászok holmijukat, a «municziót» szálítják.

KIS SZÉLHAL — *Alburnus bipunctatus* HECK. *Erdővidék*, Olt vize.

KISZ — *H. O.* és *P. K.* — l. Küsz, *Keszthely*.

KISZAKAD — *általánosan* — a hal a horogból, ha már megfogódzott s úgy szabadúl, hogy a halon seb támad ; l. kiköpi a horgot.

KISZÁRMAZIK — *Miskolczi Gáspár* — a hal a tengerből a folyóba, az az : felvonúl pld. a tokféle.

KISZEDŐ LÉK — *Tószeg* — l. Ajtólék.

KISZEZNI — *Keszthely* — kisz (Alburnus) halakat fogni, ilyen alkalmazásban : «kiszezni ment, hogy a horgát felhalazza». L. Felhalazni ; l. Küsz.

KISZÍJJALT — Mátyusnál — a stokfis, azaz kihasgatott s megszárított.

KITAPOGATNI — *sok helyen* — a halat elfekvése helyén, kézzel keresve, megtalálni.

KITÉR — a hal a háló elől, mikor a víz nem habzik s nem zavaros, l. Habzó víz.

KIVÁRNI — Bácsmegye — a halat is ; türelmesen megvárni, míg rajta veszt.

KIVÉTEL — *Agárd* — l. Ajtólék.

KIVONÓ — *Erdélyi Mezőség* — a jég alatt való halászatnál az a lék, a melyen a hálót kihúzzák ; l. Ajtólék.

KIVONÓ SORLÉK — az ajtólék és külső saroklék közötti léksor.*

KIVONYÓ VÉK — *Kopácsi* — l. Ajtólék.

KOBAK, l. Kabak.

KOCS — *Bodrogköz*, általában — l. Kacs, Mankó, Fül, Bódva, Bódé.

KOCSISZER HALELADÓ — *Tihany* — a halászbokornak az a tagja, a ki a kocsit megrakja hallal s távolabb vidékekre eljár, hogy eladja.

KÓCZ — *P. K.* — *Aspro Zingel* L. *Vág* folyó torkolata táján. A név magyarázatát l. *Kolcz* alatt.

KOCZA — *Komárom* — l. Kecze.

KÓCZA — *Kopácsi* — l. Apacs.

KÓCZHAL — *P. K.* — *Aspro Zingel* L.

KOCZAKÖRÖM — *Komárom* — a keczeháló fakerete ; l. Bónéfa.

KOCZÁS — *Komárom* — koczával (keczével) járó halász, kishalász.

KOCZÁZNI — *Komárom* — a kocza- (kecze) hálóval való halászat.

KOCZÁZÓ — Komárom — a kocza- (kecze) hálóval halászó halász.

KOCZÉR — *Hegykő* — l. Kaszúr.

KÓLCZ — *P. K.* — *Aspro Zingel* L.

KOLCZ — *P. K.* — *Aspro Zingel* L. Ez a változat a *Gócz*, *Kólczhál*, *Kólcz* tót eredetre vall, a mennyiben az *Aspro* tót neve «*kolec*» = faszeg, czövek ; tehát ez is, mint a magyar «kerékszeg» ugyanazt a halat alak szerint festi.

KOLCZ — Szirmay Andr. — Aspro Zingel CUV.

KOLOMP — *Velencze*, *Komárom*, *Szeged* — az a fadarab, a melynek nyergébe az evező a gúzs segítségével beakasztatik ; l. Kaloda, Húzóvánkus.

KOLONCZ — *Balaton* — a húzóvánkusból kiálló vas, melybe az evező vasfüle beakasztatik ; l. Húzószeg.

KOLTY — *Bielz A.* — *Cottus gobio* L. *Erdélyi részek*.

KOLTY — Szirmay And. — Cottus gobio L. «fejes» fajnévvel.

KÓLTZ — Janua 1729 — Aspró Zingel CUV.

KOMHERHÁLÓ — *Kis-Majtény* — l. Ághegyháló.

KONCSÉR — H. O. *Balaton*, kenessei őshalászat — l. Konczér, Veresszemű- Veresszárnyú.

KONCZÉR — *Leuciscus*, l. Leány Konczér, Veresszárnyú Konczér.*

KONCZHAL — *Scardinius erythrophthalmus* BON. GALGÓCZY szakácskönyve 1622. Innen talán a ma is élő *Konczár*, *Konczér*, *Koncsér*.

KONCZÁR — *H. O.* — *Konczér*, veszprémi kiejtés — Leuciscus, Scardinius ; l. Konczér, Koncsér, Göndér.

KONGÓS CSÍK — *Nagy-Dobrony* — az igen nagyra termett csík ; az Ecsedi láp körül is így.

KONYHAHAL — *Tihany* — l. Szerhal.

KOPÁS — *Szolnok* — az evező nyelén a derékrész, mely a gúzsban jár s ott a gúzsba és kallantyúba belékopik.

KOPÉTÓ — *Balaton* — a hal szilványfedője Kiemendeckel — l. Kopétyó, Kopótó, Kopétyé, Kopétyú, Koppantyú, Koppintó.

KOPÉTYÉ — *Szentes*, *Velencze* — «hal füle» ;

az a fedő, mely a szironyt v. szilványt betakarja»; l. Kopétó.

Kopétyó — *Balaton-Füred* — l. Kopétó.

Kopétyű — *Simontornya* — l. Kopétó.

Kop hal — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — a gob hallal felhozva; ma a botos kölönte.

Kophal — *Cottus gobio* Cuv. Galgóczy szakácskönyvében 1622. Nyilván egy tőből a német Koppe. Groppen-nel. *Komáromban ma is él.*

Kopolya — Solt — az áradások után mélyedésekben megmaradt víz; rendesen jó halashely.

Kopótó — *Bódva* és *Miskolcznál* — l. Kopétó.

Kopótó — Orbis pictus 1708.

Kopótyó — *Tóth Pál,* Bonnet fordításában — l. Kopétó, az operculum értelmében. Miklosich szerint a szláv *klepeto.*

Kopotyóhártya — *Tóth Pál,* Bonnet fordításában — az infraoperculum értelmében.

Kopótyók — *P. K.* — *Ammocoetes branchialis.* Eredet nélkül.

Kopótyós halak — *Tóth Pál,* Bonnet fordításában.

Koppantyű — *Kuthy* — l. Kopétó.

Koppintó — *Kopácsi* — l. Kopétó, «a koppintó alatt van a szilvány» mondta az öreg Máté Ábel.

Kopsa — *Cottus gobio* L. *Udvarhelymegye* vizei (székely).

Korátsú — *Miskolczi Gáspár* — a ponty héjjáról «nagy öreggaras korátsú, könnyen le-hulló haja vagyon», terhát a peripheria értelmében.

Korcz — *általánosan* — fonatos keresztkötés; vesszőből, nádból kötött terelő falakon stb. a kötés maga; l. Korczvessző.

Korczkötés, a czége, vejsze, verés kötése.*

Korczvessző — *Kuthy* — a mivel a nádkunyhót kötik.

Korda — *H. O.* — *Pelecus cultratus* Ag. *Győr.*

Kormány — *általánosan* — hajón vagy állóbárkán az a vízbenjáró rész, a melynek jobbra-balra fordításával a hajó irányát szabályozzák; sokszor az evezőt is így nevezik, a melylyel kormányoznak.

Kórmány — *Kopácsi* — a hal farka.

Kórmánysörény — *Balaton-Füred* — az alsósörény úszó, p. analis.

Kormányszeg — *Balaton-Füred* — a melybe a kormányevedző, húzópántja van beakasztva.

Kormányúszó — a hal farka végén terjedező úszó, pinna caudalis.*

Kosz — *H. O.* — *Aspro Zingel* Cuv. *Baja.*

Koszt — *B Szabó Dávid* — horogvessző, székely szó: «A márnát *kosztonn* az halász felrántja . . . . .», l. Kosztos horog.

Koszt — a csapóhurok nyele is az.*

Kosztos horgászat az, a midőn a horog inánál fogva vesszőre vagy babkaróra van kötve.*

Kosztos horog — l. Kosztos horgászat.*

Kóta — *Balaton,* tihanyi őshalászat — nagy gyékény nyaláb, mely a macskakötelhez van kötve s a víz felszínén úszva, mutatja a pontot, a mely felé keríteni kell; akkor használják, a mikor a látott halat fogják.

Kótis — Máramaros, Visk — az eresztőhálón az ín ólomkarikái, l. Eresztőháló.

Kotlik — *Tihany, B.-Füred* — a keszegfajokról nem mondják, hogy ivik, fördik vagy vív, hanem: kotlik.

Kotricz — *P. K.* és *H. O.* — *Leuciscus rutilus* L. *Keszthely.*

Kotrócza — *Fertő tava* — a kürtő része: az, a melybe a hal, az udvarból jöve belé kerül.

Kotús hely — *Komádi* — kiterjedés szerint nem nagy, de mély, ú. n. kövérföldes hely. Csíkhalászatra alkalmatos, l. Lápkút.

Köcsög — *Acipenser Ruthenus* L. *Varbó* (palócz).

Köcsöge — *H. O.* — *Acipenser Ruthenus* L. *Komárom.*

Köcsögeháló — lásd; Kecsegeháló.

Kőfúró — *P. K.* — *Cobitis tænia* L. *Tisza.*

Kőfúrók — *Petromyzontini,* mint család.*

Kőhal — *P. K.* — *Cobitis barbatula* L. *Zala-Tapolcza;* hibásan Gobio vulgaris Cuv. *Komárom. H. O.*

Kőharapó — *Bielz A.* — *Cobitis tænia* L. *Erdélyi részek.*

Köldök — *Balaton-Füred* — végbélnyílás = anus; l. Hugygyó.

Kölönte — *Cottus,* l. Botos Kölönte, Czifra Kölönte, Kisszájú Kölönte.*

Kölönte — l. Botos Kölönte.

Kőltőlék (Kőtőlék) — *Karád* — l. Ajtólék.

Kölyökhal — *Balaton* és Sió mentén — a nagyra növő halfajok fiataljai, l. Fiú.

Kőmaró kolty — *P. K.* — *Cobitis barbatula* L. Eredet nélkül.

Könyhal — alkalmasint *Cobitis barbatula* L. Székely Múzeum könyvtára, Csereyné Zathureczky Emiliától való XVII. századbeli írott szakácskönyv; lehet tollhiba: *Kövyhal* helyett.

Köpű — *Székelyföld* — a szigonynak tülökszerű része, a melybe a rúd jár.

Körabroncs — *Göcsej* — l. Káva.

Körmöshal, *Grossinger; Perca fluviatilis* L. mindenesetre jó népies elnevezés; de nagyon helyi lehet s valamennyi tüskés úszószárnyú halra talál.

Körmösrúd — *Velencze* — a ladiknak nád között való tolására szolgáló hosszú rúd, az alján elálló fakörömmel, hogy az iszapba ne hatoljon.

Körmös szaka, a kétágú magyar szigonynál, nem éleshegyes, hanem laposéles, az ember körméhez hasonló.*

Köröszt — *Székely-Keresztúr* — a vezetőháló rúdja végén a keresztfa.

Körösztháló — Kolozsvár — l. Ághegyháló stb.

Körszájúak — Cyclostomi.*

Körtés funt — *Tihany* — emeltyűs mérleg.

Kő süllő, *Lucioperca Volgensis* Pall.*

Kősüllő — *H. O.* — *Lucioperca Volgensis* Pall. *Pinnyéd,* Győr mellett.

Kőszakócza — H. O. — kőkori lekelő kövek.*

Kötő vég — a kosztos horog inának az a vége, a melyet a koszthoz kötnek.*

Köteles — *Kopácsi* — az a legény, a ki a köteleket szedi, rendben tartja.

Köteleshal — *Komárom* — az 1765-diki czéhszabályban, a földesúrnak kijáró halnegyed, mely azonban csak viza, tok és sőreg lehetett.

Kötélfejő — *Karád* — a jég alatt való halászatnál az a legény, a ki a kötelet húzza. Ez a húzás valóban a fejésre emlékeztet.

Kötélszedő — *Keszthely* — l. Kötélfejő.

Kötés (háló) — *Komárom* — a háló résznek készítése.

Kötés — *Hegykő* — l. Bokor, Felekezet.

Kőtés — *Bodrogköz* — a jég alatt való halászatnál a hálónak a kőtőléken való kihúzása; l. Ajtólék.

Kötésvas — *Balaton,* őshalászat — fülszerű pánt a bödön orra és fara táján, arra való, hogy az öregszerszámmal való halászat alkalmával két bödönt össze lehessen kapcsolni, minthogy egy bödön könnyen felbillen.

Kötő — *Börvely* — a csíkputtonyon az a vékony fonadék, a melylyel a halász a puttony fedelét köti le.

Kötődeszka — *Budapest* — l. Bécze.

Kővágó — Grossinger — Cobitis tænia Lin.

Kövecshal — *H. O.* — *Cobitis barbatula* L. *Székely-Keresztúr.*

Kövelő — *Balaton* — népies kiejtés szerint «küëllő»; az eresztő háló alsó inára kötött kis kövek.

Kövér — *általánosan* — a hal némely fajairól, pld.: a Scardiniusról.

Kövérsörényúszó — pinna adiposa.*

Kövér tó — *Tata* — az, a melyben a hal gyorsan növekszik.

Kövér víz — *Bódva* mentén — a Bódva vize, mely sok oly anyagot szállít, a melylyel a hal táplálkozik, a miért is a horogra alig megyen reá.

Köves — *Bodrogköz* — az öregháló fölfejésénél az egyik legény szedi a kövest, azaz a háló alját = köves in; ez a legény a «köves»; l. Alinas.

Köves alja — Bodrogköz — l. Alin.

Köves fenék — általánosan — nagyocska és nagy kövekkel borított vízfenék.

Köves part — általánosan — a hol a partot kisebb nagyobb kő borítja.

Kövi — *Cobitis barbatula* L. *Varbó* (palócz).

Kövi csík, *Cobitis barbatula* L.*

Kövicsík — *P. K.* — *Cobitis barbatula* L. *Veszprém, Zala.*

Kövihal — Janua 1729 — Cobitis barbatula.

Kövihal — *P. K.* — *H. O.* — *Cobitis barbatula* L. *Veszprém, Zala, Heves.*

Kövi hal — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — fundulus; hibás alkalmazás; nyilván a fenékjáró küllő; utóbb még egyszer saxatilis magyarázattal. Az Orbis pictus 1708 kiadásában Apua.

Kövi kárász, *Carassius gibelio* Nils.*

KÖVI KÁRÁSZ — *P. K.* — *Carassius gibelio* NILS.

KÖZ CSUKA, *Esox lucius* L.*

KÖZBÜLSŐ FEDELÉKCSONT — infraoperculum.*

KÖZÉPSŐ LEGÉNY — *Komárom* — a ladik orrától számítva a második padon húzó.

KÖZÉPSŐSZÁRNY — *Kopácsi* — hasúszószárny (p. ventralis).

KÖZÉPSŐ TAT — *Csongrád* — a lélekvesztő dereka táján meghagyott rekesz, egyszersmind erősítő és ülőhely is.

KÖZÉPTERMÉSZETŰ HALAK — Miskolczi Gáspár — «a' mellyek néha a' tengerből az édes vizekbe is kiszármaznak».

KÖZHÁLÓ — *Uj-Székely* — l. Kétközháló.

KÖZÖNSÉGES TOK — Szirmay Andr. — Acipenser Sturio L. a magyar vizekre csak ráfogva.

KÖZÖSÖDIK — *Miskolczi Gáspár* — a hal, azaz: ívik.

KUKACZ — *Duna, Balaton* — a giliszta, melyet a horogra raknak.

KULCSCSONT — clavicula.*

KULCSOS — *Tihany* — a halászbokor eleje (kormányosa), ki a czéhláda kulcsát őrzi.

KULLOGÓ — *Nagy-Dobrony* — rendesen három, néha négy czölöpre rakott ülőhely, lábvetővel, mely a vész közepén, áradások tükrén készül, csak csónakon érhető el; az öröshálóval való halászatra szolgál s igazi «czölöpépítmény». Leginkább tavaszkor dívik; télire kihányják.

KURTA BAING, *Leucaspius abruptus* HECK.*

KURTULA — *B. Szabó Dávid* — az a kurta dorong, a melylyel a kurtulás, illetőleg fattyúlaptáros a kötelet az akadályokon átvetegeti.

KURTULÁS — *B. Szabó Dávid* — helyesen, de csak az alattságra alkalmazva, holott a fattyúlaptáros is kurtulás.

KURTULÁSZNI — *Komárom* — az öregháló húzásánál a tartókötél mellé rendelik a fattyúlaptárost (gyereket), kinek az a föladata, hogy a tartókötelet mindenféle akadályon átsegítse; l. Kurtula.

KUSZAKECZE — *Szentes,* körösi halászok — l. Kecze.

KUTFEJ — *P. K.* — a Balaton körül a mocsaras helyek nyilt mélysége; l. Kutu, Vész, Lápkút, Kotus.

KUTYAHAL — H. O. — *Umbra canina* MARS. Bodrogköz.

KUTYAHAL — Grossinger — Lota communis CUV.

KUTYAMÁSZÓ — *Varbó,* Ipoly — l. Varsaháló.

KUTYATEJ — *Szeged* — l. Czötkény.

KUTTYOGATÓ — *Szeged* — l. Futtyogató, Buttyogató. Formájára nézve megjegyezte a halász, hogy «olyannak kell lenni, mint a csikó lába».

KUTTYOGATÓ — *T. Sz.* Nátly gyűjtése — l. Buttyogató.

KUTTYOGATÓ NYELE, az a rész, a melyet a halász a kezében tart.*

KUTTYOGATÓ SPÁRGA — *Szeged* — a kuttyogató v. futtyogató mellett használt nagy horognak igen erős ina v. dereka.

KUTTYOGATÓ SZÁRA, az a rész, a mely ki van élezve s a nyél és talp közé esik.*

KUTTYOGATÓ TALPA, az a rész, a melylyel a halász a vízre vág, hogy a hangot kicsalja.

KŰHAL — *P. K.* — *Cobitis barbatula* L. *Keszthely.*

KÜLLŐ — *Gobio* — l. Felpillantó Küllő, Fenékjáró Küllő.*

KÜLLŐ — *P. K.* — *Gobio vulgaris* CUV. *Zala-Tapolcza;* a kerék küllőjéről, alakfestő.

KÜLSŐ CSAPÓ — *Balaton,* tihanyi őshalászat — az evező szárának az a fele, a melyet a halász evezéskor a kezében tart.

KÜLSŐ NYAKSZIRTCSONT — os occipitale externum.*

KÜLSŐ SZEGLIK — Balaton, őshalászat — az a két szeglik, a mely az ajtólék felé esik; l. Belső Szeglik, Szeglik.

KÜPÜ — *Kis-Majtény* — a szigonynak az a része, a melybe a rúd jár; l. Köpű.

KÜRTŐ — *Fertő tava* — igen szövevényes vejsze. Részei a lésza, az udvar, a kotrócza, a szerszám, a fej és a kapu; l. azokat.

KÜRTŐ — *Tápé,* őshalászat — a magyar vejsznél az a rész, a melyben a hal fogva marad; l. Fej.

KÜRTŐ KARÓ, mely a magyar vejsze kürtőjét tartja, erősíti.*

KÜRTŐZNI — *Hegykő* — a kürtővel űzni a halászatot.

KÜRTŐZŐ HELY — *Hegykő* — az a pont, a

hol a kürtő fel van állítva, vagy a mely arra alkalmas.

KÜSZ — *Alburnus*, l. Allas Küsz, Sujtásos Küsz, Szélhajtó Küsz.*

KÜSZ — *P. K. — H. O. — Alburnus lucidus* HECK. *Balaton*. Innen : Sterna hirundo. leucopareja, melyek a Tiszánál «szerkő», — a Körösnél «vizi csér», — a Dunánál és Velenczei tónál «halászmadár» nevet viselnek, a Balatonnál — főtáplálékjuk után — «küszvágók», — l. Kisz.

KÜSZVÁGÓ — *Balaton* — a Sterna hirundo halászneve; l. Küsz, Halászcsér, Halszerkő.

L

LÁB — *Bodrogköz* — a bokorháló két kávája ; Komáromban a hálókötőtű alsó, kivágott vége; általánosan a pántoknál a beakasztó horog.

LÁBAS czölöpépítmény — H. O. — olyan, a mely a parttól távolabbra esve, szabadon kiálló czölöpökre volt építve.*

LÁBASHOROG — *Csongrád* — kabakhoz kötött, tehát úszó horog ; l. Lábóhorog.

LÁBFA — *Csongrád* — l. Lábvető, Rúgófa.

LÁBMETTŐ — *Bodrogköz* — l. Lápmetsző; itt ezt a szerszámot a jég alatt való halászásnál a vezérrúd hajtásra használják.

LÁBMETTŐ LEGÉNY — *Bodrogköz* — rúdhajtó a jég alatt való halászásnál ; l. Vezeres.

LÁBÓ — *Nagy Bereg* — czölöpsorok közzé gyepből és zsombékokból vert keskeny gát; legtöbbször könyökösen futó s a könyökökben «kashelyekkel»; l. Kashely. A lábó különben a csíkász közlekedési útja is.

LÁBÓHOROG — *Tápé* — gyönge czérnával kikötött kabakhorog ; a horogra kerűlt hal a czérnát elszakítja s addig nyargal a kabakkal, míg kifárad ; a halász a kabak nyomán találja meg a prédát ; l. Lábashorog.

LÁBVETŐ — *Komárom* — az evező padok előtt levő, keresztbe alkalmazott dorong, melyben a húzó legény lábát megveti, hogy egész erővel evezhessen ; l. Rúgófa.

LÁBVETŐ — a kullogó keresztfája, a melyen a halász lábait megtámasztja.*

LADIK — *Komárom* — halászhajó. MIKLOSICH szerint a szláv *ladijka*. Kétséges, mert leginkább a deszkából *láda*szerűen összerótt alak viseli e nevet.

LAFTOLÓ HÁLÓ (val. halászni), — *Komárom* — a hálót nem a partra, hanem csigával a hajóba húzni ; l. Laptoló háló.

LAFTOLNI — *Komárom* — a háló elakadásánál tartóztatva evezni ; l. Laptolóháló.

LÁGY HAL — *általánosan* — az olyan hal, a mely a szárazra kivetve hamar hal meg s romlásnak indúl, pld. : a pisztráng, galócza stb.

LÁGYSZÁRNYÚAK — *Malacopterygii*, mint alrend.*

LAJFÁNT — *Komárom* — erősebb fonal, a háló állítása körül ; nyilván a német «Leinfaden». Leginkább a szétbontott kötélnek (Leine) egyik fonala.

LAJT — *Szeged, Komárom, Tata* — kerékre alkalmazott hosszú, lapos hordó, melyben vizet hordanak, de halat is szállítanak; Komáromban az a fedeles kád is, a melyben az élő halat targonczán a piaczra szállítják.

LÁNAKESZEG — *H. O.* — l. *Lánna keszeg*. *Bodrog* mentén.

LÁNCZLÉK — *Bodrogköz* — Hajtólyuk a jegen; l. Lánczosrúd.

LÁNCZOSRÚD — *Bodrogköz* — hosszú rúd, a végőn reászegezett lánczczal. A téli szákkal való halászáskor evvel hajtják a halat.

LANKÁS PART — általánosan — mely igen lassan ereszkedik a vízbe.

LÁNNAKESZEG — *Pelecus cultratus* L. *Bodrogköz*.

LÁP — *Ecsedi láp tája* — az ingó, de járható rész, a melybe a lápkútakat metszik ; különben a rengeteg mocsárvilág egészsze is.

LAPÁT — *Velencze* — kissé kivájt lapát, mely evezésre és vízkihányásra is szolgál.

LAPÁTKESZEG — *P. K.* — *Tiszaföldvár. Abramis brama* L. adult. H. O.

LAPFORMA HALPÉNZEK — squamæ placoidæ.*

LÁPIBOT — *Börvely* — villásvégű bot, melylyel a csíkász az ingó lápot vizsgálgatja, hogy biztosan léphessen.

LAPICZKA — *Keszthely* — a horog lapított része, a melynél fogva a talpallóhoz (cserke, pekle, patony) kötik.

LAPICZKA — *Keszthely* — l. Bécze.

Lapiczkás fogak — dentes scalpriformes.*

Lápi pócz, *Umbra canina* Mars.*

Lapiska — *H. O.* — *Abramis Brama* L. *Bódva* mentén, *Komjátiban;* így «lapiska vagy p . . afedél».

Lapistyán — *Balaton* — *Rhodeus amarus* Ag. biztos.

lapkó — *Schmidt Sándor* — *Abramis Brama* L. *Szendrő.*

Lápkút — *Börvely* — az ingó lápon a természetes vagy a lápmetszővel kivágott kis tükrök, a melyekbe a csíkkasokat beállítják, hogy a levegőre felszálló csikok betévedjenek.

Lápmetsző — *Börvely* — félholdalakú, a nyélhez keresztbeálló vágó szerszám, a melylyel a lápkútakat kimetszik.

Lapoczka — os scapulare.*

Lapoczka — *Felső-Rákos* — l. Bécze.

Lapoczka — *Szolnok* — félzsindely nagyságú, vékony deszka, melyet pös helyett az inra kötnek.

Lapoczkafa — *Miskolcz* — l. Bécze stb.

Laponya — *P. K.* — *Rhodeus amarus* Ag. kétes név.

Lapos dévérkeszeg — *P. K.* — *Abramis ballerus* L. Szatmár.

Lápos hely — *Komádi* — a hol a növényzet a vizen takarót alkot. Csíkfogásra alkalmatos; l. Láp.

Laposka — H. O. — Abramis brama L. Máramaros megye.

Lapos keszeg, *Abramis Ballerus* L.*

Laposkeszeg — *H. O.* — *Abramis brama* L. *Berettyó-Ujfalu.*

Laposkeszeg — *Körös mentén* — az Abramis fajok.

Laptár — *Balaton* — kisebb ladik, a melyen a segédszemélyzet foglal helyet; a fogott halak fölvételére szolgáló láda s a vontató kötelek is ezen vannak elhelyezve. A Balatonon éles orrú, mély járású; különben általánosan is ez a neve, egy kivétellel, l. Laptató.

Laptárhám — *Szolnok* — a laptáros farhámja.

Laptáros — *általánosan* — a halászbokornak az az embere, a ki a partra való halászáskor a parton marad s az egyik apacsot a part közelében megtartja, míg a többi a ladikon beevez, kiveti a hálót, kerít s a másik apacsot kihozza a partra. A laptáros igen kemény munkát végez.

Laptáros apacs — *Csongrád* — az az apacs, a melyet a laptáros a part közelében tart.

Laptató — *Baja* — l. Laptár.

Laptolóháló — *Komárom, Budapest* — berendezése olyan, mint a léhés vagy öreghálóé; de csak 70 m. hosszú, 12 m. széles. A folyó közepén halásznak vele. Kivetéskor az egyik apacsot dézsa vezeti, a kerítést a ladik végzi, mely a dézsa után iramodva azt könnyen eléri.

Lápvágó — *Derczen, Nagy-Bereg* — kurta kasza, hasonló a magyar velenczei gyalázkához; a vész tisztítására való.

Látott hal — *Tihany* — kizárólagosan Tihanyban, őszkor dívik, a mikor a gardahal — Pelecus cultratus — nagy tömegekbe verődik, a melyek a félsziget csúcsairól láthatók. A hegyenjáró jelekkel igazgatja a versengő halászhajókat; l. Hegyenjáró.

Lazacz — *közhasználatban* — *Trutta Salar* L. Népies magyar elnevezése nem lehet, mert csak az Északi-tengerbe szakadó folyókban él, nálunk a Poprádban, melynek vizét magyar szigony nem vágja, magyar háló nem járja. Galgóczi-nál (1622) megvan; lengyelül: Losoš.

Lazacz — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Salmo, esox. Az Orbis pictus (1708, a semlinggel egyértelműnek veszi.

Lázácz (sic!) — Janua 1729 — Trutta Salar.

Lazaczfélék — *Salmonidei,* mint család.*

Lazacz pisztráng, *Trutta Salar* L.*

Leány konczér, *Leuciscus virgo* Heck.*

Leányhal — *Nyelvőr* és *H. O.* — *Leuciscus virgo* Heck. *Győr.*

Lecserlecs — H. O. — *Acerina cernua* L. *Komádi,* l. *Lezsér.*

Leeresztő vék — *Kopácsi* — l. Bedöntő.

Legel — *Tata* — a ponty, mikor a tó fenekén tenyésző növényzetet tépi. Szegeden ugyancsak a ponty a «földmorzsákat» legeli a «szirtok» tövén; l. Szirtok.

Legyes horog, kis kosztos horog, a melyre legyet húznak; apróhalra való.*

Léhés — *általánosan* — a fonal, a melyből a hálók kötve vannak; de sok helyen az

öreghálo maga is, mely tavakon zsákos — gyalom — folyókon csak ritkán az. Igazi halászneve öreghálo — 600 méterig hosszú, 24 méterig mély —; a Balatonnál néha «húzóháló» is; Csongrádon a megtöltött hálókötőtű is «léhés».

Léhés föle — Komárom — a parás ín; l. azt.

Léhéshal — *Agárd* — az a hal, mely a háló kátáján kívül a léhésben megnyaklott; az osztalékon felül a halászlegényeké: «a részen kívül jutott egy kis léhéshal is». Osztásra csak az jut, a mely a kátában fogódzott.

Léhés ina — Komárom — az ólmós és pősős kettős ín; l. Alín.

Léhésszedő — *Csongrád* — az a két legény, a ki a hálónak a hajóba való betakarításakor a tulajdonképeni hálórészt szedegeti, öblítgeti, belőle a gazt kirázogatja; l. Gazember.

Lejsza — *Latorcza mentén* — l. Vejsze; egyebütt csak a terelő, illetőleg rekesztő nád vagy vesszőfalazat.

Lejszafű (fő) — *Latorcza* mentén — l. Fej, Kürtő.

Lék — *Balaton* — a jég alatt való halászatnál az az apró lyuk, a melyen át a háló vontató köteléhez kötött rúdakat előre tologatják; l. Áglik, Sorlék, Vék.

Lekelni — *Bodrogköz* — a jeget halászás czéljából kilyukasztani, l. Vekelni, Vekelő, Föllekelni, Jegelni, Jegellő.

Lekelő — *Szolnok* — nehéz véső vas, a jég kilekelésére való; l. Jegellő (Hegykő).

Lekelő — *Tápé* — l. Jegellő.

Lekelő szakócza, l. Szakócza.*

Lekelő vas, közönségesen csak lekelő.*

Lekövelni — *Keszthely* — a balatoni 40 öles horog inát nappal póták a vízszínén tartották; este kövekkel a fenékre sülyesztették, az az: lekövelték.

Lekövelni — *Latorcza* mentén — a hálót: nagyobb kővel nagyobb mélységbe ereszteni.

Lékvágó — *Bodrogköz*, jég alatt való halászat — l. Jegellő, Lekelő, Vekelő.

Lélekvesztő — *Bodrogköz* — l. Bödön.

Lelkesiti — *Miskolczi Gáspár* — a hím hal az ő magvával az elbocsátott ikrát = termékenyíti.

Lenge — *Kopácsi* — l. Pelőcze.

Lenyakalni — *Bódva* — a halat, azaz: a szigonnyal a nyakszirt táján eltalálni s a víz fenekéhez mintegy leszegezni.

Lepeny hal — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Solea, Thymallus. Itt csak az utóbbi helyes, az előbbire reácsábította a «lepény», mert a Solea tengeri lapos keszegúszó hal.

Lepényhal — *Kenessey, H. O.* — *Thymallus vexillifer* Ag. A *Szilágyságban*. Tótúl «lipeň». Galgóczi-nál megvan (1622); P. K. hibásan, *Abramis brama* L. *Léva*.

Lepi — *Szolnok* — a tapogató, mikor nem vesszőből, hanem hálóból való.

Lepő — *Komárom* — l. Tapogató.

Lepő — a tapógatónak hálóból készült neme.*

Leragadt — *Balaton-Füred* — a kötél, mikor a jégre reáfagy.

Lesbe áll — *Miskolcz* — a csuka, mikor közel a vízszínéhez veszteg áll; a német «Hecht im Gelege».

Lesháló — *Algyő* — islégből kötött, hosszú őrháló, l. Őrháló, Rácsháló.

Lesi — *Berettyó-Ujfalu* — l. Ághegyháló stb.

Leső bak — Máramaros — a halászszék vízfelöli végén az a rész, a melyre a halász az ághegyháló rúdját megtámasztja, hogy a hálót könnyen kiemelhesse.

Leső (háló) — *Bodrogköz* — l. Billegháló, Villik, Villing.

Lesőháló, lesi helyett.*

Leső harcsa, *Silurus Glanis* L.*

Lésza — *Tápé*, őshalászat — a magyar vejszének a szárnya; l. Lejsza.

Lésza — *Udvarhelymegye* vizei — l. Bocskorvarsa.

Letartás — *Komárom* — az öreg v. piszkéshálónál a húzás vége felé, mikor már közel van az a hálórész, a melyben a hal megfogódzott, az ólmos inat gondosan leszorítgatják, hogy a hal alatta ki ne bujhasson. A mester dolga, melyet rengeteg méltósággal a ballábbal s a szákra támaszkodva, végez.

Leszúrni — *Szeged* — a fenékhorog karóját a partba; a halászregula szerint «a ki hamarább ér a helyre, az elveti a horgot, leszúrja a karót a partba: ott azután más nem vethet».

LEUCKART KESZEG, *Abramis Leuckartii* HECK.*

LEZSÉR — l. Taknyos Lezsér.

LOBBANTÓ — *Bodrogköz* — l. Tapogató. A Magyar Velenczén divóval talál.

LÓGGA — *H. O.* — *Squalius dobula* HECK. *Füle, Bárdocz.*

LÓGÓS — *Velencze* — vendégpara az öreg-háló felső inán. Jel, mely a jég alatt való halászatnál mutatja, mennyire került ki a háló. Rendesen hat lógós van, három-három a háló mindenik szárnyán.

LÓPIÓCZA — *Szeged* — szerte divó halélés, vagyis csali, horogravaló.

LÓSZERKÓ — *Szeged* — a nagyobb sirályok; halászmadarak.

LOSZOS PISZTRÁNG — *P. K.* — *Trutta Salar* L. A nevet nyilván PETÉNYI csinálta, még pedig a Dunajecz mentén divó «*Losoś*» kaptájára. Lásd Lazacz.

LOSZSZOS — Szirmay Andr. — Trutta Salar L.

LÓTETŰ — *Komárom* — tavaszkor használt csali (Gryllotalpa vulgaris); használata el van terjedve.

LOVASBÁRKA — *Budapest* — lásd: Nyargaló-bárka.

LŐBŐ — *H. O.* — *Alburnus lucidus* HECK. Nyilván a német «*Lauben*» magyarositása, Hegykő, Fertőtava.

LÖK — *Kuthy* — «nagyot lök magán (a harcsa), de nem viczkándozik», nem egészen hű.

LUKAS — *Agárd* — hurokalakú kötés a kihúzó kötél felehosszán — l. Bötök.

LUSTA HAJÓ — *Balaton,* őshalászat — lassú járású; a bödönről mondják, a mióta lapos fenekű járóműveket is használnak.

LYÉK — *Balaton* — l. Lék.

M

MACSKA — *Balaton* — a dereglyén, négy körmű nagy vashorog, a halászjáróműnek sikvizen való kikötésére.

MACSKATEKERŐ — Budapest — csiga, a melylyel a macskát fölhúzzák és leeresztik.

MACZA — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Csongrád;* l. Taknyos Macza.

MAGSZÁL — zoospermium.*

MAGVAÉRETT, mikor a hímhal teje alkalmas a termékenyitésre.

MAGYAR BUCZÓ, *Aspro Zingel* CUV.*

MAGYAR KÓCZ — *H. O.* — *Aspro Zingel* CUV. *Szeged.*

MAGYAR PONTY, *Cyprinus hungaricus* HECK.*

MAKK — *Tápé, Algyő* — a nádvágón a penge nyelbejáró részének csapszerű darabja.

MALÁNYA — *Karád* — a szárnyas varsa szárnya.

MANKÓ — *Komárom* — l. Bódé.

MANKÓ — *Karád* — ágas fa, a jég alatt való halászatnál a vezérrúd tologatására való.

MARÁZSAHÁLÓ — *Udvarhely* és *Gyergyó* — hosszú póznán zászlószerűen kifeszithető kéttűrös háló; a Gyilkos tóban éjen át felállitják, Sz.-Udvarhely és Sz.-Keresztúr táján a sugákban kisérik vele a vizet. A Tiszánál — *Szeged* — a czötkényes háló, melyet két karó közt kifeszitenek; l. Mereglye.

MARÁZSAKARÓ, a melyhez a m.-háló pallója rá van kötve.*

MARÁZSÁZÓ — *Szeged* — az a halász, a ki a marázsahálóval jár.

MARCZIHAL — *P. K.* — *Barbus fluviatilis* AG. *Tisza* m. így.

MARÉNA SZEMLING — Szirmay Andr. — Coregonus lavaretus L. a magyar vizekre csak ráfogva.

MARINA — *Grossinger* — *Barbus fluviatilis* AG. Nem magyarember írta le.

MARKOLÓ — *Keszthely* — a halászbokornak az az embere, a ki a hálót a jégre kiemeli.

MÁRNA — *Barbus,* l. Petényi-márna, Rózsa-márna.*

MÁRNA — *K.* — *Barbus fluviatilis* AG. Egy tőből fakadt a tót: Mrňa, Mreňe, Mreňa névvel; l. Merenne, Marina és Marczihal, Martikeszeg neveket; úgy más fajra alkalmazva a Márnafiú és Bartafiú neveket is.

MARNA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — barbus. Mullus alatt az Orbis pictusban (1708), a rómaiak tengeri mullusát érti.

MÁRNAFIÚ — *P. K.* — *Thymallus vexillifer* AG. Szamos, *Szatmár* körül, valószinűleg egy a bartafiúval, mely HECKEL szerint a *Barbus Petényii* népies neve.

MAROKHÁLÓ — Duna m. — minden háló, melynek nyele van; de leginkább az ághegyháló.

MARTIKESZÉG — *T. Sz. Nátly* és *H. O.* — *Barbus fluviatilis* L. *Szeged, Algyő, Tápé.*

MÁSODIK KŐ — *Szolnok* — l. Végkő.

MASZLAG — *B. Szabó Dávid* — a halak megétetésére való mérgezett étel.

MATAK — *Szeged* az a bábalakú fa a farhámon, a melyre a laptáros a bejáró kötelet reátekeri, hogy megtarthassa.

MÁTRA — *Miskolczi Gáspár* — a hal méhe.

MÁZSA — *Velencze* — nagy, emeltyűs mérleg.

MÁZSA — «*masa*» — régi okiratokban a sóshalnak egy kötését jelentette: «item de curru *masa* vocato salsorum piscium stb.» Cod. Dipl. VII, 5, 145., a mai halászok bálnak (Ballen) mondják.

MEDENCZECSONT — pelvis.*

MEDERBÁLVÁNY — *Szeged* — az állóbárkán az oldal legalsóbb deszkája.

MEDERKŐ — *Csongrád* — l. Pallókő.

MEDVE HALÓ — Grossinger — a «bóné, gyalom, ketze, marása, pirity, varsa» közt felsorolva. Az életben nem akadtam reá.

MEGADNI — *Tápé* — «a szügönynyel mögvágott harcsa mögadta magát» = kifáradván, ki lehetett fogni.

MEGÁLLÍTÁS — *Komárom* — megállítják a hálót, azaz: az inakhoz kötik = felállítják, fölszerelik; l. Állítás.

MEGAPAD — *Miskolczi Gáspár* — a hal, azaz megsoványodik.

MEGBÁGYADT HAL — *általánosan* — a bárkában fogva tartott hal, mely már veszti életerejét. Ezt az állóbárkákon külön rekeszekbe rakják; l. Ispita.

MEGBÉKÁZNI — *Tisza* mentén — a kuttyogató horgot, t. i. a békát a horogra ráhúzni; l. Megférgelni, Felhalazni.

MEGDAGAD — Ecsedi láp, Szernye — a láp, mikor vizekkel telik meg.

MEGEJTENI — *B. Szabó Dávid* — a halat, azaz: megfogni.

MEGELEVENEDIK — *Miskolczi Gáspár* — «a lazacz ikrája csak karácson táján elevenedik meg» azaz: indúl fejlődésnek.

MEGFORGATNI (a halat) — *általánosan* — az álló bárkában tartott halakat minden nap szákkal kimerítgetik, hogy a megbágyadtakat kiválaszthassák; ez a megforgatás.

MEGFÖRÖDNI — *Keszthely* — megikrázni, pld.: «a kisz megförödi a fűcsomót», az az rárakja ikráját.

MEGHALASÉTANI — *Nádasdy Tamás* lev. — a tavakat hallal benépesíteni.

MEGHALÁSZNI — *Balaton* — egy adott területet.

MEGHÚZNI — *Bodrogköz* — a tanyát, ilyen alkalmazásban: — «Már három tanyát is meghúztunk s mégsem fogtunk halat».

MEGIRAMODIK — *Körös* mentén — a szigonynyal megdobott hal.

MEGRAKNI — *Komárom* — a bárkát, azaz: hallal megtölteni.

MEGSENYVEDT — *Miskolczi Gáspár* — hal; a más hal gyomrában emésztő félben levő halról mondja.

MEGSZALAD — Agárd — a ponty, azaz kijön a nád közül a szabad vizekbe.

MEGSZÍVJA — *Körös-Tarcsa* — a só a halat, t. i. kiszívja belőle a vizet.

MEGTÖMNI — *Körös mentén* — az akadó kasokat földdel; l. Akadó, Akadótörés.

MEGVAKARNI — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — desquamare; t. i. a halat megtisztítani.

MEGVETNI — *Miskolczi Gáspár* — «Mert midőn Szt. Péter az ő hálóját megvetette».

MEGMAKACSÍTANI — *Tihany* — a halászarticulusban; ellenszegülés értelmében.

MÉHAL — *H. O.* — *Lota vulgaris* CUV. *Bódva* mentén: *Hidvég-Ardó, Komjáti, Szendrő.*

MELLYEZNI — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVII. század — a halat a háta felől úgy ketté hasítani, hogy a két felét a mellbőr tartja össze.

MÉLYSÉG — *általánosan* — a kerítő hálóknál, tehat az öreg- (léhés), kecsege-, balin- stb. hálónál a felín és alín közötti szélesség. Terjed 2 métertől 24-ig.

MENTŐ — *Hegykő* — az övön egy lefüggő bőrdarab, melyen a háló kötele jár; megkíméli a halász ruházatát a kötél dörzsölésétől.

MENY — *Lota* — l. Tarka Meny.*

MENYFÉLÉK — *Gadoidei*, mint család.*

MENYHAL — *K.* — *Lota vulgaris* C. A tót *Mjen* névvel egy tőből fakadt. GALGÓCZInál (1622) megvan.

MENYHAL — Janua 1729 — Lota.

MENY HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Mustela, murena.

MÉNYHAL — *H. O.* — *Lota vulgaris* CUV. Ipoly, *Lázi*, Nógrád megye (palócz); P. K. Cobitis barbatula L. is, Zala-Tapolcza.

MEREDEK PART — általánosan — hirtelenül,

falszerűen bemélyedő part; alatta rendesen mély a víz.

MERENNE — *Marsili* és *Bloch* — *Barbus fluviatilis* AG. Nem magyar ember írta le.

MÉRCZE — *Nagy-Bereg* — jó fél literes, fűzvesszőből fonott mérték, a melybe 10 krajczár ára csík fér el.

MERECS — *Komárom* — kis karó, a melyhez a csónak köthető. Egyértelmű a mereglyével, l. Mereglye.

MEREDE — *Hegykő* — l. Meregygyű, Szák.

MEREDIOSEMI (diószemű merítő háló, l. Meregygyű) — már 1493-ban. Az egri püsp. számadási könyvében. Udv. levélt. Bécs, Nr. 314. Fol. A merítő szákok között a Körös-Tarcsán dívónak van leginkább «diónagyságú» szeme.

MÉREGFŰ — *Székelyföld* — Euphorbia palustris, farkasfű; a pisztrángos vizekbe törik, hogy a hal elkábúljon.

MEREGLYE — *Derczen* — a csíkkason azok a vesszők, a melyek a kas hosszában futnak, tehát vázát alkotják. A Tisza mentén azok a karók, a melyek közé a marázsahálót kifeszítik.

MEREGYGYŰ (így!) — *Körös-Tarcsa* — szák; két fajtája van: kerek- és lapos fejű.

MERENNE — Marsilius, Bloch — l. Márna.

MERETTYŰ — *Latorcza* meutén — l. Meregygyű, Szák és Tanyaszák.

MERICSKŐ — Velenczei tó — l. Szapoly. Az *i* betűt röviden ejtik.

MERIGYGYŐ — *Bodrog mentén* — l. Szák; tavaszkor a halvaczkok tájára karót vernek, erre füvet, főkép zabkelést kötnek s mikor a potyka a zabot tépegeti, a merigygyővel kifogják. Lásd a Meregygyűt is.

MERÍTŐ (háló) — Bodrogköz — l. ághegyháló.

MERÍTŐHÁLÓ (négy kávás) — *Bódva* mentén — l. Ághegyháló.

MERÍTŐHÁLÓ, a rekesztő halászatnál szák és meregygyű helyett; fej helyett: hajtovány.*

MÉRŐSZÁK — *Velencze, Budapest* — az az abroncsos háló, a melybe a megmérendő halat beteszik. *Körös-Tarcsán* kitűnő szerkezetű négyszögletes kereten erős zsákháló; egyszersmind halhordásra is alkalmatos.

MESZELÉS — Országszerte. Valóságos halirtás, melyet a pisztrángos vizek mentén lakó nép szerte űz s mely abból áll, hogy a zubogókba vagy göbékbe oltatlan meszet dobnak, mely mindent megöl, a mi az illető ponton és környékén él.

MESTER — *Komárom* — halászmester és kormányos, ki a halászatot vezeti.

MÉTFA — *Tápé* — a czötkényparás eresztőháló fölfűzésére való ágasfa.

MÉTHÁLÓ — *Szeged, Tápé*, őshalászat — czötkényparás eresztőháló, kövellők nélkül való, a hal belébonyolódik; l. Métfa.

MINDNYÁJA — *Szeged* — az egész: «mikor mindnyája háló elfogyott», azaz: az egész háló ki van vetve.

MOCSÁR — általánosan — növényzettel benőtt, iszapos, süppedékes, helyek, a hol apróbb víztükrök vizenyős helyekkel váltakoznak. Kemény életű halak helyei.

MOHOLÓ — Szeged — kurtanyelű, széles élű favéső, a melylyel a mohát a ladik repedéseibe vagy deszkaközeibe verik.

MOHOZNI — *Algyő* — vízi járóművek réseit mohával betömni.

MOHOZÓ FOGÓ — *Algyő* — a mohozáshoz való tömőfa, szélesen vésőforma; a ponty tisztogatására is használják.

MONKŰ — *Balaton-Füred* — az öregháló zsákja alján alkalmazott nagyobb kő, l. Monykű, Munki, Torokkő.

MONYKŰ — *Keszthely* — l. Torokkő.

MOROTVA — *Miskolczi Gáspár* — tavak mélysége, a melyben a hal él; tulajdonképen holt ág; tót eredetű. MIKLOSICH szerint a szláv *mrtev*.

MOSÓ — *Balaton* — az a kád, a melyben a felhasított halak mosatnak, mielőtt sózásra és szárításra kerülnének.

MŐGINDÚL — *Szeged* — elindúl a hajó.

MUNÍCZIÓ — *Balaton* — a szerszámok és az eleség összessége, t. i. az a czók-mók, a melyet a halászatra kiszálló halászbokor magával viszen.

MUNKI — *Tihany* — l. Monkű = Monykő; a gyalomháló középső köve is.

MURVÁNYHAL — *Felső Tisza* — mindenféle apró hal; tótos.

N

Naad — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — arundo.

Nádcsónak — *Ecsedi láp*, északi rész (Turahát) — három kéve nádból készített tutaj; minden bizonnyal a képzelhető legősibb vizi járómű.

Nádló — *Ecsedi láp*, északi rész — nádas rész — nádas víz, l. Cseret.

Nádtutaj, nádcsónak helyett, szabatosabb.*

Nádvágó kasza — *Algyő, Tápé* — sajátságos alakú, súlyos sarló; egyebütt röviden nádvágó.

Nagy agyú hal — Grossinger — Lota communis Cuv. A név Miskolczi-tól való.

Nagyapacsúr — *Szeged* — a kijáró apacs, t. i. az, a melyet a ladikon bevisznek s a partra kihoznak; l. Nyargaló apacs.

Nagyehető — *Miskolczi Gáspár* — azaz falánk a hal.

Nagy fedelék — operculum.*

Nagyfejű hal — Grossinger — Squalius dobula Lin.

Nagyfejű keszeg — *H. O.* — *Squalius dobula* L. — *Bódva* mentén, *Komjátiban*.

Nagygazda — *Karád* — a jég alatt való halászat főembere.

Nagygyalom — *Bodrogköz* — l. Öreghálo, Léhés.

Nagy hajó — *Velencze* — peremes, pőrfás hajó; a léhéshez tartozik; ezen viszik az öreghálót.

Nagy háló — *Velencze* — lásd: Öreghálo.

Nagy kotrócz — *Saród* — l. Szerszám.

Nagy kövelő — *Balaton* —, népiesen: «küëllő»; az eresztőháló alsó ínán s legszélére és közepére alkalmazott nagyobb kő; l. Őrkű.

Nagy marczi — *H. O.* — *Barbus fluviatilis* L. *Szeged*.

Nagypénteki hal — *Aspius rapax* Ag. *Miskolcz*, Sajó.

Nagypiczés — *Tápé* — fenék-, pörgettyűs-, kabakhoroggal halászó halász. A bokor feje is.

Nagy szánkó — *Balaton*, őshalászat — nagyobb gyalogszánkó, a melyen a jéghalászok a gyékényes hálót szállítják.

Nagy szélhal — *Aspius rapax* L. *Erdővidék*, Olt mentén.

Nasus — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — ex genere leuciscorum cujus venter interinsecus *nigerrima membrana* ambitur, os autem veluti labra habere videtur, unde quibusdam labes apellatur. Ez nyilván a vésettajkú paducz, néhol «tintahas, tintafosó» s érdekes, hogy akkor a tót származású paducz még nem volt közkeletű.

Négykávás merítő — Szendrő — l. Ághegyháló.

Német buczó, *Aspro vulgaris* Cuv.*

Német kócz — *H. O.* — *Aspro vulgaris* Cuv. *Szeged*.

Nemhal — *Gobio fluviatilis* Cuv. *Szeged;* hitvány volta miatt így.

Nemzeti hal — H. O. — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. a magyar nemzeti színről, mert háta zöld, oldala ezüstfehér, szárnya piros. *Balaton-Füred*.

Nevendékhal — *Tata* — az egy kilónál kisebb pontyok, a melyeket a nevendéktóból a hizlalóba helyeznek át.

Nevendék tó — *B. Szabó Dávid* — a melyben csak ifjú halak vannak.

Nyak — *Nagy-Bereg* — a csíkvarsa vagy kas szájarészének szorulata.

Nyaklik — Komárom — a hal, mikor fejével a háló szemébe akad s függve marad.

Nyakló — *Latorcza* mentén — az ott igen nagy — 9 □m. — tesziveszi hálón a hajtoványok közébe kifeszített három őrmadzag, mely arra való, hogy az ugró pontyot visszavesse, vagy megnyakalja.

Nyaklószigony — az, a mely kevésbbé a hal átdöfésére, mint inkább arra számít, hogy ágai közé szorúljon.*

Nyakról jön — *Komárom* — a háló, mikor a víz lefelé sodorja s alulról kell tartani.

Nyaksi — *Kopácsi* — l. Czibék, Vállhám.

Nyakszirtcsont — os occipitale.*

Nyálkás czompó, *Tinca vulgaris* Cuv.*

Nyálosság — Mátyusnál — nyálkásság értelmében.

Nyargaló apacs — *Csongrád* — a folyóba bevitt hosszú apacs, a melylyel a bekerítést végzik; l. Nagyapacsúr.

Nyargaló bárka — *Komárom* — szandolin alakú haltartó, melyet a halászok a csónak után kötve magukkal visznek.

NYÉL — *Komárom* — az evező nyele; továbbá az apacs nyélszerű része.

NYELV — *Kopácsi* — az egyszárnyú, öt hagyású varsának első vörcsöke.

NYELV — *Komárom* — a halótűnek az a peczke, a melyre a léhést motólálják.

NYELVCSONT — entoglossum.*

NYELV-TOLDALÉKCSONTOK — copulæ.*

NYERFLI — *Győr* — *Leuciscus virgo* HECK. A német Nerfling-től.

NYERS — *Miskolczi Gáspár* — természetű hal, pld. a csuka, hosszúéletű értelmében.

NYESŐ — *Doroszló*, Bácsmegye — l. Nyesellő.

NYESELLŐ (így!) — *Velencze* — 2—3 m. hosszú rúdra alkalmazott sarló a csapásoknak víz alatti tisztogatására való.

NYÍL-KESZEG — *Sz. D.* — bizonyosan *Aspius rapax* L. a sebességről, mely ki van tüntetve.

NYÍRŐ — *Keszthely* — l. Lápmetsző.

NYÚL-DOMOLYKÓ, *Squalius lepusculus* HECK.*

NYÜST — *Balaton-Füred* — egyértelmű a léhéssel; takácsmesterszó; a halász a fonalat érti alatta, a melyből a háló vagy zsákja kötve van, l. Léhés.

NYÜSTHÁLÓ — Balaton-Füred — l. Öreg-háló.

O Ö

ODOR — *B. Szabó Dávid* — a hal búvóhelye, vaczka; nyilván az odvas, odú révén.

ODVAS PART — általánosan — a hol a víz a partba barlangszerű mélyedéseket mosott.

OLAJHAL — *P. K.* — *Petromyzon fluviatilis* L. l. Olhal.

OLDALRÚD — *Uj-Székely* — a közháló apacscsa.

OLDALT PEDZŐ, a horog, a mikor hegye a szárhoz képest oldalt kihajlik.*

OLDALT VÁGÓ SZIGONY, l. Bökőszigony.

OLHAL — *P. K.* — *Petromyzon fluviatilis* L. PETÉNYI szerint a német «Uhle» kaptájára. Eredete nincs.

OLLÓHÁLÓ — *T. Sz. Szeged* — két, ollószerűen keresztezett rúdra alkalmazott merítő háló.

ÓLMOS DESZKA, a melynek rovásaiba az ólomkarikának való ólomgaluskát öntik.*

ÓLMOS HOROG — Sió mentén — tutaj nélkül való, sebes vízre, sok ólommal terhelve, hogy a víz el ne sodorhassa.

ÓLMOS ÍN — *Komárom* — a húzóhálók ólommal súlyozott, alsó, kettős ina; l. Alín. Köves ín.

ÓLMOZÓ KALAPÁCS — *Szolnok* — tömzsi alakú, jókora kalapács, a melylyel az ólmot az ínra verik.

ÓLOM — *általánosan* — az az ólomkarika, a mely a hálózatok alsó ínára alkalmaztatik.

OMBLA — *Sz. D.* — «rest vizeket kedvell, fegyverzett», tovább a «lazacz egy nemének» magyarázza: nyilván a franczia l'Ombre chevalier, vagy tudományosan *Salmo umbla* LIN.; többek között a svájczi tavak lakója; nálunk nem terem.

OMLÁSOS PART — általánosan — mindig meredek s hosszában repedezve és szakadozva, darabonként vízbe omlik. Halas hely.

ÓN — *Kenessey* — *Thymallus vexillifer* AG. Eredete nincs adva; az ónos fényre czéloz, nyilván GROSSINGER-től vette át.

ÓNHAL — GROSSINGER — Thymallus vexillifer AG.

ÓNHAL — *Kenessey* — *Thymallus vexillifer* AG. Eredete nincs adva; l. Ón.

ÓNKESZEG — *Idus melanotus* HECK. GALGÓCZI-nál 1622. BIELZ szerint erdélyi neve *őnyhal* v. őn.

ÓNOS JÁSZ hal, *Idus melanotus* HECK.*

ÓR — *általánosan* — a hajó legeleje; a nép soha sem ejti orr-nak.

ÓR — *Komárom* — a halásztű hegyes vége.

ÓR — *Komárom* — a vízbe orrszerűen benyúló partrész.

ORMÓ — Mátyusnál — a Murænáról: «A hátán végig éles *ormó* vagyon»; különben nyilván az angolna hátsörényúszójára vonatkozik.

ORRCSONT — os nasale.*

ORSÓCSONT — radius.*

ORSÓFARK — *Aspro Zingel* CUV. GALGÓCZI, 1622.

ORSÓ FARKÚ HAL — Janua 1729 — Aspro vulgaris.

ORSÓFARKÚ HAL, — *Aspro vulgaris* C. V.

ORSO FARKU HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — asper, l. Tergelye.

ORSÓHAL — *P. K.* — *H. O.* — *Petromyzon fluviatilis* L. Erdélyben is; *P. K. Aspro vulgaris* CUV.

ÓRTŐKE — *Komárom* — a fartőkével egyenlő a rendeltetése; a hajó elején.

ÓSZÉL — *Fertő tava* — északi szél; a halászok szerint «elmarja a halat».

OST-FISCH — *Illmincz* — 1696. Arch. Moson. V; győri püspöki levéltár. «Ab unoquoque curru piscium, vulgo «Ost-Fisch» nuncupatum, habet unum majorem piscem» t. i. a pap. Úgy látszik, hogy ez egyértelmű avval, a mit a magyar velenczei halász «léhéshal»-nak nevez, l. ezt és TIMON ÁKOS: «A párbér» 1884.

ÖBLÖS — *Bodrogköz* — az öreghálo fölfejénél egy legény szedi a háló derekát = öblét; a legény innen «öblös; l. Léhésszedő.

ÖBÖL — *Balaton* — az öreghálónak az a része, a melyben a hal megfogódzik.

ÖBÖL, kosaraknál stbinél, az, a mit hasnak neveznek.*

ÖDÖLLŐ — *Nagy-Bereg* — dülő értelmében; a mocsár részeire is alkalmazzák.

ÖKLE — *Rhodeus*, l. Szivárványos Ökle.*

ÖKLE — *P. K. és a szerzőknél* — *Rhodeus amarus* L. *Győrvidéke*. A böklével egy tőről való, l. Bökle. GALGÓCZI-nál (1622) megvan.

ÖKLE — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Eperlanus. Az Eperlanus a lazaczok közé tartozik (Osmerus) s itt az ökle csak reá van fogva.

ŐN — *Aspius*, l. Ragadozó Őn.*

ŐN — *Aspius rapax* AG. *Balaton*. Csak a Balatonnál így. BIELZ A. az erdélyi részekből az Idus-nak tulajdonítja. A Duna és Tisza mentén leginkább balin; l. Balínkeszeg.

ŐNHAL — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Szentes*, körösi halászok; *Leuciscus rutilus* L. nagy példányai, *Szendrő*; *Aspius rapax* CUV. *Berettyó-Ujfalu*.

ŐNHOROG, — *Tihany*, *Keszthely* — 30—40 öles ínnal, melyet nappal póták lebegve tartottak; éjjelre lekövelték; tehát lebegő és egyúttal fenékhorog. Ma már nem használják.

ŐNKESZEG — *P. K.* — *Aspius rapax* L. *Tisza-Földvár*.

ŐNNYÁRS — *Tihany* — fából faragott hegyes nyárs, a melyre az őnhalat — Aspius rapax — ráhúzzák s a tűz mellé leszúrva sütik.

ÖNTÖZI — *Miskolczi Gáspár* — a ponty hímje az elbocsátott ikrát, termékenyíti, l. Fiasítani.

ŐNY — *szerzőknél* — *Aspius rapax* AG. l. Őn.

ŐNYHAL — *Aspius rapax* AG. BIELZ A. az erdélyi részekben az Idus-nak tulajdonítja; l. Őn.

ŐR — *Felső-Rákos* — a rokkolyahálón a táskaszerű verseket megalkotó, illetőleg tartó s két ágra oszló rövid fonal; l. Rákláb.

ŐR — *Balaton* — kerek abroncsra kötött csúpos gyékényúszó, a melylyel az elsülyesztett hálók helyét jelezik; minden egyes halász más-más módon köti a csúcsát, hogy szerszámját fölismerhesse.

ÖRDÖGHAL — *Cottus gobio* L. *Udvarhelymegye* (székely).

ÖRDÖGHÁLÓ — *M. Ny. Sz.* — alakja, berendezése ismeretlen; valószínűleg egy az az őrös vagy örvöshálóval; l. azt.

ÖREG APATSÓ — *B. Szabó Dávid* — helyesen magyarázva, mint nyargaló apacs; l. azt.

ÖREG APATTYÚ — *Budapest* — az öregháló kijáró vezérfája; l. Nyargaló apacs.

ÖREGBÁRKA — *Komárom* — nagy bárka, a melyet helyt hagynak, nem visznek ki a halászatra; l. Állóbárka.

ÖREGHALÁSZ — *Komárom* — az, a ki a nagy hálóval jár.

ÖREGHALÁSZ — általánosan — az öreghálóval, gyalommal s ezeknek rokonaival járó kerítő halász.

ÖREGHÁLÓ — *általánosan* — folyókon, 200—250 méterig érő kerítő háló, vidék szerint más-más felszereléssel, mindig zsák nélkül való — kivévén a Balatont, hol a gyalmot is így nevezik. Ez a régiek «sagena» hálója.

ÖREGLEGÉNY — *Pinnyéd* — első halászlegény.

ÖREG SÜLLŐ — *Miskolczi Gáspár* — a Balaton fogasa értelmében a *Lucioperca sandra* C. V.

Öreg szem — *általánosan* — a nagyszemű háló, sohasem mondják, hogy «ritka».

Öregszemű — *Miskolczi Gáspár* — némely halnak az ikrája; nagy.

Öregtó — *Tata* — a nagy halastó, melyen az Eszterházyak régebben rendszeres (turnusos) halászatot űztek; különben nagy tó értelmében.

Őrfa — *általánosan* — árbocz, a melyre a vontató kötél, az alattság van erősítve; helye az orrtól számított első pad, melyen keresztüldugva, az őrfafészekbe illik; l. Árbocz.

Őrfafészke — *általánosan* — a csónak fenekéhez erősített deszkadarab, melynek kerek lyukába az őrfa vége beléillik és gyökerezik.

Őrfát letenni — Komárom — A tanya húzás befejezését mutató jel; ha t. i. több bokor találkozott, a sorrend az volt, hogy megérkezés szerint vetették a tanyát s mihelyt az előző *letette az őrfát,* a következő legott tartozott tanyát vetni.

Őrhal — *K.* — *Acipenser Huso* L. adult. Nagy példányok. *Grossinger* s utána *Petényi* följegyzése.

Őrháló — *Körös-Tarcsa* — hosszú és mély háló, a melylyel a folyónak egyes szakaszait elrekesztik, hogy a halak el ne szökhessenek.

Őrjeg — *Pest P. S. és K.-Kúnmegye* = halat tápláló apró tó.

Őrkő — *Balaton-Füred* — az eresztőhálón az őrrel szemközt álló nagyobb kő; l. Nagykövellő.

Őrkű — *Balaton-Füred* — az eresztőháló hossza közepén és két végén alkalmazott nagyobb kő; l. Őrkő.

Őrlőfogak — dentes molares.*

Őrmadzag — *Berettyó-Ujfalu* — a pendelyhálón (itt berendezés szerint azonos az Olt mellékivel) a zsebeket megalkotó, illetőleg tartó rövid madzag; l. Őr, Rákláb.

Örmény — *Körös-Tarcsa* — annyi mint örvény.

Őrszem — *Tihany* — a látott halra való halászatnál az az ember, a kit a pihenő bokor kiállít, hogy a hegyenjárót szemmel tartsa.

Őrösháló — *Nagy-Dobrony* — l. Örvösháló, és Téliszák, a melylyel szerkezetre megegyezik; de minden súlyozás nélkül való s rúdon jár.

Örv — *Miskolcz* — az örvöshálón a keresztőr, l. azt.

Örvény — általánosan — l. Örvénylő víz; gyakran azonban a folyónak oly részei is, a melyek csak nagyon mélyek.

Örvénylő víz — általánosan — rendesen a folyó kanyarodásaiban forgó, apró tölcséreket alkotó víz.

Örvös vék — az, a melyen az őrös vagy vasas-örvöshálót a jég alá eresztik.*

Örvösháló — *Miskolcz* — berendezés szerint olyan, mint a téliszák, t. i. keresztőrrel és feljáróőrrel, de rúdon jár, semmi súlyozója; l. Téliszák, Sülylyén.

Őrvessző — *Karád* — a jég alatt való halászatnál az a vessző, a melyet a lékekbe elébb-elébb dugnak, hogy a rúd (l. Vezér) irányát megtudhassák.

Őrző — *Kopácsi* — l. Keresztőr és Feljáróőr, Örv.

Őrzőfa — a sülylyén háló őrét tartó és feszítő fácska.*

Őszi halászó víz — *Balaton,* tihanyi őshalászat — a melyben őszkor halásznak. E víz a tihanyi fokon, Szántód felé van. Az egész hely neve «lápeleje» s hét vonóra van felosztva u. m.: Lós, Csigás, Öreglápeleje, Kislápeleje, Lápeleje, Kút (igen mély víz) és Szaros vonóra.

Össztör — *B. Szabó Dávid* — szerint ágas fa, a melyen kecsegéket is szoktak száríttatni.

Össztövéredik — *Miskolczi Gáspár* — a hal, azaz soványodik.

Összeállás — sok helyen — halászatra való szövetkezés, bokor vagy felekezet alkotás.

Összefekszik — *Körös-Tarcsa* — a hal az örvényekbe, mikor a víz őszkor kihül.

Összejár — *Balaton* — a küsz, azaz nagy seregben.

Összekötő csont — os symplecticum.*

Összeszemelés — Tiszamentén — a fenékhorognak nyugalomba való helyezése, a midőn a horgokat szép rendben a csiptetőbe rakják.

Összevárni — *Keszthely* — ha a háló kihúzása közben, az egyik szárnyból több került ki, mint a másikból, akkor az előbbi-

vel várnak s csak a másikat húzzák addig, míg az előbbivel egyenlő; ezt mondják «összevárni»; s minthogy a szárnyak felehosszát jelek mutatják, ezeket «várják össze», pld. a túzsért, a kötelen a bötköt stb.

Öv — *Hegykő* — bôrből való erős derékhám, rajta a «Mentő» és «Csüggesztő»; l. azokat. A hálóhúzáshoz való.

Övedző (így) — *Körös-Tarcsa* — evező.

P

Padmaly — Háromszék — az alámosott part; a hal kedves helye.

Padmalyos part — Székelyföld — hosszában alámosott part.

Paducz — *Chondrostoma*, l. Jász Paducz, Szilvaorrú Paducz, Vésettajkú Paducz.*

Paducz — *szerzőknél és sokhelyen* — *Chondrostoma nasus* L. A tót «Podustva» névvel egy tőből fakadt. Galgóczi-nál (1622) megvan.

Paduszk (így) — *H. O.* — = *Paducz*. Bódva mentén, *Komjátiban*.

Paizsospofások, *Cataphracti*, mint család.*

Pákász — *Komádi* — rétségi kishalász, vadász, ki az egész évet a rétségben halászattal, vadászattal töltötte. A szabályozásokkal tünedezőfélben van. Bihari szó s az Ecsedi láp körül ismeretlen, noha a fajta ott még, «lápi ember, csíkász» néven akad.

Pala (így!) — *Körös-Tarcsa* — l. Para.

Palahúzó — *Záhony* — a felső Tisza halászbokrában két legény, a ki az öreghálo fölét húzza.

Palaj — Szatmár, Szamos mellék — a folyó mentén felhordott sekély vizű homokos helyek, melyek a kerítőhálók kihúzására igen alkalmatosak. Lehet a «palló alja» összekopása.

Pálha — *Bodrog mentén* — a balatoni «gyékénynyel» ugyanaz; l. Palla, Para, Pallóka, Póta, Pluta.

Pálhás — *Bodrogköz* — az öreghálo fölfejésénél, az egyik legény szedi a pálhást, azaz a háló fölét = pálhás ín, a legény pedig a «pálhás», l. Paraszedő, Felínhúzó.

Pálhás föle — *Bodrogköz* — l. Felín.

Palla — *Bodrogköz* — l. Para.

Palló — *Szeged* — a fenékhorog ina.

Palló — Máramaros — l. Halászszék.

Pallóka — *Kis-Majtény* — a horgon az uszó tutaj; a gyalmon a para.

Pallóka — Máramaros, Visk — az eresztő hálón, l. Para stb.

Pallókő (kű) — *Szeged* — a fenékhorgon a kikötött vég felőli első, nagyobb kő.

Palucz — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Nagy-Dobrony*.

Pamukháló — *Balaton-Füred* — l. Eresztőháló; azért, mert vékony pamutból van kötve.

Pamukos — *Balaton* — a pamukhálóval halászó halász; l. Eresztős.

Pánczél — Szirmay Andr. — Callichthys alatt, a magyar vizekre csak ráfogva.

Pánczélos arczúak — *Cataphracti*, mint család.

Pannal — *Varbó*, Ipoly mentén — a folyó partja. A hálók használatáról mondják: «ez pannalrúl, amaz ladikról használtatik» (palócz).

Pápakeszeg — *H. O.* — *Komárom*. Csak bemondva. *T. Sz. Nátly* — *Szeged*, alkalmasint *Leuciscus rutilus* L.

Paptetű — *K.* — *Acerina cernua* L. A halászok egymásközött leginkább ezt a nevet használják.

Para — *sok helyen* — átlyukasztott kéreg vagy fadarabok; az előbbi nyárfa, az utóbbi vörös fűz, melyet a hálózatok fölére fűzve — kötnek, hogy úszva járjon a vízen; l. Pala, Pálha, Palla, Pallóka, Póta, Pluta; a bodrogközi Pálha gyékényből való.

Paráslegény — *helyenként* — az, a ki a háló felinát vagy fölét szedi.

Parások padja, — *Balaton* — a dereglyén a fartól számítva az első pad, közvetlenűl a háló mellett, két legény számára, kik a hálót kihányják s a parás fölét szedik; csak bérlőknél így.

Paraszedő — *Csongrád* — az a legény, a ki a hálónak a vízből való kiszedésekor s a hajóba való betakarításkor a felínt fölszedegeti és rendberakja.

Parasztfaló — *Kuthy* — Harcsa, *Silurus Glanis L.*

Paraszt hal — *Miskolczi Gáspár* — közönséges, bőséges hal, pld. a hering.

Paratakaró — *Szolnok* — gyékény, a melylyel nagy hőségben a parásinat betakarják.

Paravető — *Nyelvőr* — l. Paraszedő és Paráslegény ; nagy hálóknál két ember hányja ki a hálót, az egyik a fölét — paravető — a másik az inát.

Parcs — *Perca fluviatilis* L. *Erdővidék*, Olt vize. Nyilván a «Barsch» magyarosítása.

Part — általánosan — az a szilárd föld, mely a vizeket beszegi.

Partra halászni — *Fertő* — mikor a kivetett hálót a partra húzzák ki ; l. Karóra halászni.

Partra halászni — általánosan — a kerítő halászatnál a hálót a partra kihozni.

Partról halászni — általánosan — a partról bevetni a szerszámot.

Pászta — a színezetben a szélesebb, szalagos rajz, a német «Streifen» értelmében.*

Patak — általánosan kis folyóvíz, kivált a sebesebb folyású ; jó halasvíz.

Paticz — *P. K.* — *Chondrostoma nasus* L. *Léva*. Már tótosabb ; nyilván Paducz.

Patony — *Szentes*, körösi halászok — az a vékony zsineg, a melyre a horog erősítve van ; az ángol gimp, a német Vorfach ; l. Pekle, Cserke, Talpalló.

Pattantó — *Balaton-Füred* — l. Pukkantó hólyag.

Pattantyú — *Agárd* — l. Pukkantó.

Pattyantyú — *Szeged* — l. Pukkantó.

Patus — *Szeged* — *Chondrostoma nasus* L. l. Dunai hal ; különben Paducz.

Pauz — *Simontornya* - l. Vezér ; nyilván a póznával egy tőből való.

Pe . avágó — *Cobitis taenia* L. *Székelyföld*.

Peczehal — *H. O.* — *Umbra canina* Mars. *Börvely*.

Peczek — *általánosan* — az öregháló kijáró kötelén keresztbe alkalmazva ; arra való, hogy a csónakba akasztva, a hálót a partra kihozza, anélkül, hogy tartani kellene, mert a kievezéskor minden ember derékszakadtig evez.

Peczeklyuk — *Komárom* — a halászladik peremében az a lyuk, a melybe a kijáró kötél peczkét beakasztják.

Peczkeshorog, — *Komárom* — úszó jelezővel ellátott horog, l. Pedző.

Pedzeni — Berettyó — a horogról : «jól pedzi a halat» = biztosan fogja, innen : — H. O. — Előre pedző horog = Limerik ; oldalt pedző horog = Kirby.

Pedző — *Bodrogköz* — a kosztoshorog úszófája, mely a hal rángatását mutatja ; ugyanott az a jelező vessző, melyhez a téliszák feljáró őre erősítve van. A Latorcza mentén egyértelmű a pálhával ; l. Picze.

Pedzőhorog — *Berettyó-Újfalú* — l. Kosztoshorog.

Pedzőség — H. O. — a horog fogóssága.

Pehel-hal —Grossinger a tárgymutatóban — Alburnus lucidus Heck ; l. Peleh-hal.

Pehelyhal — mint a Grossinger-féle Pehel, Peleh alaknak helyese.

Pekle, — *Komárom* — az a vékony zsinór, a melyre a horog kötve van. Az ángol «gimp» és a német «Vorfach» szó értelmének megfelelő ; l. Batony, Cserke, Patony, Talpalló.

Pelehal — Földi — *Phoxinus laevis* Ag. *Kenessey*-nél hibásan Pehelyhal = Gobio vulgaris ; nyilván Grossinger-től való.

Peleh-hal — Grossinger — Alburnus lucidus Heck. értelmében ; különben egy a Pelehallal is, és tulajdonképpen evvel együtt sajtóhiba l. *Pehel*-hal, tehát a hal kicsi voltáról «*pehelyhal*».

Peletér — *Keszthely* — a magyar vejszénél, l. Pelőcze.

Pelle — Komárom — mindenféle apró hal összesége, a melylyel a fenékhorgot felhalazzák, tehát a «Köder» ; l. Csali.

Pelleszedő — *Komárom* — az, a ki a horogravaló apró halakat fogdossa.

Pelléző — *Komárom* — hosszú, keskeny, istápokra feszíthető háló, a melylyel a halakat a varsa felé terelik ; rendeltetése szerint megegyezik a magyar-velenczei veréssel ; sőt a magyar vejsznél a pelőczével és peletérrel is.

Pelőcze — *Tapé*, őshalászat — a magyar vejszénél azok az oldalfalak, a melyeken a hal betéved ; a jobboldali a «kis pelőczé», a baloldali a «nagy pelőcze».

Pendelháló — *Komárom* — l. Vetőháló.

Pendőháló — *Komárom* — l. Vetőháló.

Péntőháló — *Sió* mentén — l. Vetőháló.

Pénz — *Bódva* mentén általánosan — a hal héjja v. pikkelye ; a Balaton némely pont-

ján csak akkor, a midőn levakartatott; a halon héj.

PÉNZES — *H. O.* — *Thymallus vexillifer* Ag. *Egyházas-Oláhfalu.*

PÉNZES PÉR, *Thymallus vexillifer* Ag.*

PÉNZES PISZTRÁNG — *Kenessey* — kétes eredetű, de jől jellemző — *Thymallus vexillifer.* Ag.

PÉNZŰ — *Balaton-Fured* — kisebb, nagyobb pikkelyű.

PÉR — *Thymallus*, l. Pénzes Pér.*

PERECZBE SZEDI — *B. Szabó Dávid* — testét az Angolna.

PEREM, — *Balaton, Velencze* — a nagyobb ladikok külső szegője.

PERGELŐDIK — *Saród* — a ponty íváskor, azaz rakáson forog.

PÉRHAL — *Kenessey H. O.* — *Thymallus vexillifer* Ag. *Szilágyság és Székelyföld.*

PERSEG A SÁR — *Tószeg* — mikor a hal az iszapot túrja s ez buborékot hány.

PERSLI — *H. O.* — *Perca fluviatilis* L. a magyar svábság «Bärschli»-je, *Szeged.*

PESSEGI — Bloch — elrontott Keszege l. dévérkeszeg.

PESZMEG — *P. K.* — egyértelmű a «Keszeggel»; kisebb terjedelemben az *Alburnus* nemre alkalmazva.

PESZMETKEHAL — *P. K.* — *Alburnus lucidus* HECK. — *Tiszaföldvár.*

PETELIKACS — mikropyle.

PETENYE — *Heckel* — *Chondrostoma nasus* L. Eredete nincs adva.

PETÉNYI MÁRNA, *Barbus Petényii* HECK.*

PETIKEHAL — *H. O.* — *Rhodeus amarus* L. *Pinnyéd*, Győr mellett.

P. CSAVÁGÓ — *K.* — *Cobitis taenia* L.

PICZE — *Szeged* — általánosan az egész kosztos horgot nevezik így, a picze azonban egy a pedzővel, pallóval és tutajjal, a mint ezt a szegedi piczések ki is fejezik. Piczézni tehát egy a pedzenivel.

PICZÉZNI, — *Szeged* — horgászni.

PICZÉZŐ — *Szeged* — az a halász, a ki a kosztoshoroggal jár.

PIKÓ — *Gasterosteus*, l. Tüskés Pikó.*

PIKÓ — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Körös-Tarcsa.*

PILICZKE — *Szolnok-Doboka* — kézi kétközháló.

PILLANGÓ — *Balaton-Füred* — a hal levakart egyes pikkelye, l. Pénz.

P.. AFA — *Körös-Tarcsa* — a farhám matakja.

P.. AFEDÉL — *H. O.* — *Abramis Brama* L. *Bódva* mentén igy is.

P.. AFÉSŰ — *Acerina cernua* L. *Kenderes, Kisujszállás*, a Tisza kiöntéseiben.

P.. ANYALÓ — *H. O.* — *Cobitis taenia* L. *Nagy-Dobrony.*

P.. ARÁGÓ — *P. K.* — *Cobitis taenia* L. *Szatmár.* H. O. *Velencze.*

P.. ARESZELŐ — *H. O.* — *Cobitis taenia* L. *Berettyó-Uifalu.*

P.. AVÁGÓ — *K. Cobitis taenia* L.

P.. AVÁGÓHAL — *P. K.* — *Acerina cernua L. Tisza-Földváron* a szúrósság révén összetévesztve a *Cobitis taenia*-val, l. e.

PÍPÁL — *Doroszló*, Mosztonga vize — a hal, mikor közel a vizszínéhez a levegővel érintkező vizet kopótyúzza. Az u. n. dögvizekben gyakran teszi; l. Szopákol.

PIPOLAHALÓ — *Győr* — a «Nyelvőr» szerint a tok fogásához való; szerkezete a laptoló hálóé, léhése azonban islingből van kötve, l. Vizaháló.

PIRITYHÁLÓ — *Szeged* — 10—12 m. hosszú háló, egy a kétközhálóval, de Szegeden lószárcsontokkal fölszerelve.

PIROSKA — *P. K.* — *Leuciscus rutilus* L. *Tolna.*

PIROSKAKESZEG — *T. Sz. Nátly* — *Szeged. Scardinius erythrophthalmus* L.

PIROSLÓKESZEG — *H. O. Scardinius erythrophthalmus* L. *Szeged.*

PIROS SZEMLING — Szirmay Andr. — Salmo umbla L. a magyar vizekre csak ráfogva.

PIROSSZEMŰ KELE, *Scardinius e throphthalmus* BON.*

PIROSSZÁRNYÚ KONCZÉR — *P. K.* — *Scardinius erythrophthalmus* BON. *Balaton* (a Sió torkolatánál és mentében P. sz. göndér; a «konczér» szót ott egy halász sem tudta H. O.)

PIROSSZÁRNYÚ PONTY. — *P. K.* — *Leuciscus rutilus* L.

PISZE (?) — *P. K.* — *Alburnus lucidus* HECK. (a kérdőjelet Petényi alkalmazta).

PISZEHAL — *P. K.* — *Alburnus lucidus* HECK. *Duna* m.

Piszke — *H. O.* — *Alburnus lucidus* Heck. *Duna m.*

Piszke, egyáltalában bot-, karó-, rúd-forma szerszámnál a földbe szolgáló, akár vasalt, akár csak faragott hegy.*

Piszliczárháló — *Szeged* — kisebb az öreghálónál (100—120 m.); de ugyanoly szerkezetű.

Piszkés — *Komárom* — kisebb kerítőhálóval járó halász-, l. Piszkés háló.

Piszkés-bárka — *Komárom* — kis halászatnál szereplő bárka; l. Farosbárka.

Piszkésháló — *Komárom* — az öreghálónál kisebb, de egyazon berendezésű; rendesen csak négy ember szerszámja. Úgy látszik, hogy a neve a «piszkálással» egy tőből fakadt; egy vén halász így magyarázta: «hát az csak olyan háló, a mivel a szegény embör nem is kerít, mert csak úgy *piszkál* a vizekben»; l. Piliszke, Piszliczár h.

Piszkevas — *Komárom* — a szolgabot végének hegyes vasalása, l. Biczke.

Pisztráng — *Trutta*, l. Sebes Pisztráng.*

Pisztráng — *K.* — Trutta Fario L. A tót: Pstruh névvel egy tőből fakadt. Található e név már egy 1462-ki eredeti oklevélben is *, mely Majláth Béla tulajdona. Galgóczinál (1622) megvan.

Pisztráng — Ujfalvi — Szikszai XVI. sz. — Truta aurata, variolus. Az Orbis pictusban (1708) Trutta.

Planer ingola, *Petromyzon Planeri* Bl.*

Platyicza — *H. O.* — *Abramis Brama* L. Mező-Záh. Nyilván Latice = late = széles. Oláh eredetű.

Platyika — Grossinger — nyilván az oláh «Platyicza», tehát Abramis Brama L.

Pluta — *Erdővidék*, Olt mentén — l. Para.

Pócz — *Umbra*, l. Lápi Pócz.*

Póczhal — *Károli J.* — *Umbra canina* Mars. *Bodrogköz.* Legmagyarabb neve.

Poczokfarkú — *Aspro vulgaris* Cuv. *Szeged*; vékony, érdes farkáról, mely valóban a patkányéra emlékeztet.

Podvizhal — Chondrostoma nasus; elrontott Paducz. *Göcsej.*

Pofa — *általánosan* — a hajó orrán az a rész, mely rendszerint faragványokkal van diszítve.

Kazay Albert levele, Mátyás kir. udvarából öccséhez.

Pohé — *Karád* — alkalmasint *Rhodeus amarus* Ag.

Pohoskeszeg — *T. Sz. Nátly* — *Szeged.* Lehet a *Scardinius erythrophthalmus* Bon., ikrás nősténye.

Poidka — Marsilius, Bloch — l. Potyka.

Pók — *Körös-Tarcsa* — l. Ághegyháló. Kitűnően jellemző elnevezés, mert a két abroncs négy vége úgy viszonylik az általa kifeszített hálóhoz, mint a Linyphia- vagy Tegenaria-pók lába a hálójához.

Polind — *H. O.* — *Aspius rapax* L. *Ipoly-Nyitra*, Nógrádmegye (palócz).

Póné — *B. Szabó Dávid* — a Bónéval egy értelemben magyarázva, l. Bónéfa. Ennek a véter- és méthálóval való összevetése hibás.

Ponty — *Cyprinus*, l. Jövevény ponty, magyar ponty, tő ponty, továbbá kárászponty és pontykárász.*

Ponty — Janua 1729 — Cyprinus Carpio L.

Ponty — *K.* — *Cyprinus Carpio* L. Galgóczinál (1622) megvan.

Ponty — Orbis pictus 1708.

Pontyfélék — *Cyprinoidei*, mint család.*

Ponty-kárász hal, *Carpio Kollari* Heck.*

Pontykárász — *P. K.* — *H. O. Carpio Kollarii* Heck. *Fertő tava*, *Velenczei tó.* Keverék.

Pontynyárs — *Tihany* — ága szerint is különkülön hasított villás ág, melybe a hasított halat becsiptetik, hogy süthessék.

Pontyó — *B. Szabó Dávidnál* — a ponty, *Cyprinus Carpio* L.

Pontyo — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — carpo, carpio; a tő ponty.

Póráz — *Felső-Rákos* — lószőrből vert kötél, a melynél fogva a halász a rokkolyahálót tartja; l. Rokkolya-háló és Vetőháló.

Porczogó — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVII. század — p. 90 a viza gyomrának főzéséről: «Az Vizának *porczogójá*bann is legyen közötte». Nyilván a porczogós gerincz.

Porczogószárnyú halak — *Tóth Pál*, Bonnet fordításában — Chondropterygii.

Porczosvértesek, *Chondrostei*, mint alrend.*

PORHÓ — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Nagy-Dobrony.* A Borholy változata.

PORONYÓ — Mátyusnál — porhanyó, foszladozó értelmében: «A *poronyóbb* testű halak a pisztrang, ifjú tsuka, posár, Galacza, kecsege, a fehér Halak.»

PORTZOGÓS TESTŰ — *Miskolczi Gáspár* — halak, annyi mint Vértesek = Ganoidei.

PÓTA — *Balaton* — az eresztő hálón a gyékényből kötött s a háló felső inára alkalmazott usztató. Az öreghálo nehezebb részeinek usztatására használt fák is «póta» nevet viselnek; l. Para stb.

POTOSZ — Szirmay Andr. — *Chondrostoma nasus* L. itt a Gasterosteus pungitiusra ráfogva.

POTOZ — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Kun-Szt-Márton;* nyilván egy a paduczczal.

POTOZNAK — *Chondrostoma nasus* L. *Komádi;* nyilván egy a paduczczal.

POTYKA — sok helyen a kisebb *Cyprinus carpio* L.

POTYKA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — cyprinus; l. Ponty.

POTYÓLNI — Mátyusnál — a száraz stokfist dorongolással megporhanyítani.

POZSÁR — *P. K.* — *Cyprinus Carpio* L.; némely nem halász vidéken, a Squalius dobulával összetévesztve. Az erdélyi részekben többnyire helyesen alkalmazzák; Galgóczinál (1622) megvan; *Cyprinus hungaricus* HECK. és P. K. *Balaton.*

POZSÁRHARCSA. — *P. K.* — *Silurus Glanis* L. *Szatmár* l. *Puma* h.

PÖCZKÖS — *Tápé* — az a legény, a ki a kijáró kötél pöczkét beakasztja s kiakasztja.

PÖCZÖK — *Algyő* — az öreghálo kijáró kötelén, l. Peczek; de itt a hálótű nyelve is.

PÖCZÖK — *Duna m.* — a Czibiken az az esztergályozott ellenző fa, a melylyel a kötelet körülfogják; a matakkal egyforma a rendeltetése. Szolnokon egyértelmű a *Pőssel.*

PÖNDÖL (háló) — *T.-Sz.-Szeged* — l. Vetőháló.

PÖNDÖLÖZŐ — Szeged — a *Pendelhálóval* járó halász; l. Vetőháló.

PÖNDÖRHÁLÓ — Szeged — l. Vetőháló.

PŐRFA — *Balaton, Velencze* — a nagyobb ladikok belső szegője.

PÖRGETTYŰ — *Szeged* — kis kolomp, melyet a fenékhorog karójára kötnek s a mely megszólal, mihelyt a hal valamely horgon rajtavesztett.

PÖRSÖL — *Szeged* — a hálóba került harcsa, farka suhogásával hasgatja a vizet.

PŐS — *általánosan* — az a szalmacsutak v. fonat, mely az öreg háló és gyalom alsó inára alkalmazható s arra való, hogy iszapos helyen az inat a bevágástól megóvja. Egy komáromi halász *pős* v. *tucsak* (csutak)-nak mondta.

PRÉM — *Komárom* — l. *Perem.*

PRUZ CSUKA — *Fáy*-féle — szakácskönyv XVII. század p. 83, 22 — «Czuka kit *prusz czukának* hínak» megkülönböztetve a következőtől: «Czuka sós *ki országunkban terem.*» — Ez tehát valami külföldi hal lehetett.

PUKKANTÓ — *Kőrös-Tarcsa* — a hal uszóhólyaga.

PUMA HARCSA — *P. K.* és *Heckel* — *Silurus Glanis* L. var. *Tisza, Szamos, Maros.* Erről állítják a halászok, hogy gyökerek alatt él s csak szilvaéréskor jön ki.

PÚP — *Balaton* — a part benyúló része; l. Ór.

PUSZTÚL A JÉG — *mondja a balatoni őshalász* mikor a jég olvad.

PUTRA — *P. K.* — *Phoxinus laevis* AG. Erdélyi részekben a *Cottus gobio is;* oláhos.

PUTTYOGATÓ — *Algyő, Kopácsi, Tisza-Abád-Szalók* — l. Buttyogató és Kuttyogató; de itt a talpa ki van vájva, tehát legközelebb áll a Wolga-mellékihez.

PÜNKÖST-KESZEG — *AbramisBrama* L. a nagyja. *Balaton-Füred.*

R

RAAK — Ujfalvi-Szikszai XVI. — Gamarus, squillæ cancer; nyilván a Squilla mantis tengeri rák, mely az Adria környékén eledel.

RAAK LABAI — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — chelæ.

RÁÁLLANI *a szerszámra* — *Tihany* — egy a bokorból kilépett tag helyét a kötelezettségekkel együtt elfoglalni, elvállalni. A tíz emberből álló bokor szerszáma ugyanis minden év Szt. György napján megbecsültetik; a főösszeg tíz emberre van fel-

osztva; pld. az egész szerszám 250 frtot ér, esik egy tagra 25 frt, tehát az időközben *ráálló*, a 25 frtot a kilépőnek vagy örököseinek megfizeti.

Rácsa — *általánosan* — abroncsra alkalmazott háló; rákra való; 30 cm. átmérőtől 1·5 méterig (Komárom); sokszor merőben fűzfaháncsból kötve (Kis-Majtény).

Rácsázó — *Szeged* — a rákot a rácsával fogdosó halász.

Rácsháló — *Szeged* — legerősebb és legsűrűbb hálórész, a melybe a halat beszorítják.

Rácz pendely-háló — *Duna mentén* — igen nagy, kerek vetőháló, melyet azonban nem vetnek, hanem lassan kiterítve csónakrúl lebocsátanak; szerkezete nagyban a vetőhálóé; l. azt.

Ragadozó hal — Miskolczi Gáspár.

Ragadozó őn, *Aspius rapax* Ag.*

Ragadozó küsz — *P. K.* — *Aspius rapax* L. A *Duna* némely pontján.

Ragadozó ponty — Szirmay Andr. — Aspius rapax Ag.

Ráhányni — *Csongrád* — a hálótűre a fonalat.

Rákászó — *Komárom*, l. Rácsa.

Rákeríteni — *általánosan* — a húzóháló nyargaló apacscsával valamely pontra kört vágni pld. a kótára (Balaton, látott hal).

Rákeríteni — *Tihany* — pld. a gardára; úgy mondják, mint a vadász a lövésről: rálőtt a nyúlra.

Rák-kas — Székelyföld — l. Rácsa.

Rákláb — Komárom — a vető vagy pendelháló zacskóinak szélét tartó kétágú rövid fonal.

Ráklább — *Felső-Rákos* — a rokolyaháló kellő közepét, illetőleg csúcsát alkotó kétágú fonalak, a melyek a pórázban egyesülnek.

Ráklább zsineg, a marázsahálót a czötkényparához kötő zsineg.*

Rakni — *Balaton* — az eresztő hálónak elhelyezését mondja, így: az eresztőhálót a Balatonon keresztbe (az az szélmentében) *rakják*.

Rakodó — *Csanád* — így: halászbárka-rakodó, azaz: kikötőhely, pld.: Decsi halászbárka-rakodó, Tolnában Décs község mellett.

Rákvarsa — *Székelyföld* — l. Rácsa.

Rámaháló — *Székely-Keresztúr* — l. Regyina és Tükörháló. Itt a vezető v. marázsahálón így; l. Vezetőháló.

Ránczi háló — *Székelyföld* — l. Bokorháló.

Rántórúd — *Uj-Székely* — a közhálón a káta v. segg igazgatására való.

Rappi hóhér — *Perca fluviatilis* — L. *Varbó* (palócz). Sügérnek is mondják. Rappi hóhér azért, mert régente egy rappi ember ezt a halat ette, szálkája a torkán akadt meg s az ember megfúlt. (Moháry Gyula varbói plébánus tudósitása.)

Ráspó — *Agárd* — l. Bognár.

Ráspóhal — *H. O.* — *Aspro vulgaris* L. *Szolnok.*

Ré — *sok helyen* — rév, gyakran tanyanév is.

Réf — *Szolnok* — l. Réfólom; az apatini sváb halászoknál «zusammen *reffeln*»; innen a magyar is.

Réfólom — *Komárom, Budapest* — az öreghálónak vannak egyes darabjai, a melyek leoldhatók, mikor a hálót a vízhez képest rövidíteni, illetőleg hosszabbítani akarják; az egyes daraboknak egymáshoz való toldása a «Réfólom», l. Réf és Gyűrőczérna.

Regyina — *Szeged* — l. Tükörháló; a latin «rete» «retina.»

Regyinás tapogató — *Algyő* — kettős tükör között léhéssel felszerelt, négy kávás tapogató.

Rekesz — *Komárom, Budapest* — a bárka egyes osztályai.

Rekesz — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — a szegye és vesz-szel együtt excipula.

Rekeszteni — *általánosan* — vejszét, csikgátat állítani; innen «rekeszteni mén.»

Rekeszteni — *Derczen* — «rekeszteni mén» itt azt jelenti, hogy lábót vagy rekesztést vagy csikgátat megyen csinálni; leginkább tavaszkor.

Rekesztés — *Derczen* — l. Lábó.

Rekesztő halász, a czégés, vejszés, varsás halász.*

Rekesztő halászat, a czégével, vejszével, varsával űzött halászat.*

Rekesztő háló — *Algyő*, őshalászat — őrháló; l. Őrháló és Vészlés.

Rekesztő jegeshalászat, a jegen, illetőleg jég alatt űzött rekesztő halászat.*

Rekken — *Nádasdy Tamás* lev. — a Lékán

épített pisztrángos tóról szólva; nyilván egy a német «rechen» szóval t. i. a tó zsilipjén levő gereblyeszerű rostély, mely a vizet átbocsátotta, de a hal szökését megakadályozta.

RENGŐ — *Szatmár* — l. Ághegyháló.

RÉPAHAL — BIELZ A. — *Aspro vulgaris* CUV. *Erdélyi* részek.

RÉT — *általánosan* — mocsaras, lápos tavas hely, mely halászatra is alkalmas; a német Ried.

RÉTES — *Agárd* — mikor a hálót nem jól szedik s az összecsavarodva jön ki.

RÉTES HELY — *Szeged* — a folyó árterének sekély helyei, a hol a tapogatóval halásznak; l. Rét.

RETESZ — *Saród* — a bárka záró vasa.

RÉTI CSIK — *Cobitis fossilis* L.*

RÉTI CSIK — *P. K.* — *Cobitis fossilis* L

RÉTI DURBINCS — *H. O.* — *Perca fluviatilis* L. Szolnok.

RETKE — *Fáy*-féle szakácskönyv XVII. század alkalmasint a *Salmo Hucho* L. a németből véve, hol a *Salmo umbla* L. neve: «Rötel, Röteli, Rötele.»

RÉTSÉG — *általánosan* — folyók és mocsarak ártere, mely nádat terem s halászható vizeket is tart; l. Rét.

RÉZ CSERKE, vékony rézdrótból sodrott cserke.*

REZSINA — *Szentes*, kőrösi halászok — l. Regyina és Tükör.

RÍ — *sok helyen* — l. Ré.

RIADÁS *Balaton* — a jégnek nagy mértéken való, dörgő meghasadása, l. Jégriadás és Riadó; népiesen rianás.

RIADÓ — *Balaton* — a jégrepedés, melyet a riadás okozott. A Tájszótárban megvan.

RIBAHAL — *szerzőknél* — *Umbra Canina* Mars. Ryba tótúl=hal, tehát halhal. Rosz gyűjtőtől való; gúnynév, a melylyel az ügyefogyott, bamba gyereket illetik *H. O.* — *Saród*. Göcsejben az Alburnus lucidus HECK.

RIANÁS — *népiesen* — l. Riadás.

RIGYA — *Agárd* — ritkás nád.

ROHANÓ VIZ — *általánosan* — igen gyors folyású, romboló víz.

ROHONCZ — *Pinnyéd* — l. Rohony és Vezér.

ROHONCZLIK — *Pinnyéd* — l. Áglik.

ROHONG — *Győr* — l. Vezér.

ROHONY — *Fertő tava* — l. Vezér.

ROHONYLÉK — *Fertő tava* — l. Áglik, Hajtólék, Sorlék.

ROHONYOS — *Agárd* — l. Vezeres.

ROKOLYAHÁLÓ — *Székelyföld* — l. Vetőháló, avval a különbséggel, hogy a szélén táskák vannak. Ez az ősrégi amphiblestron; dívik a Kaspi tengeren is.

RÓNA — *Ecsedi láp*, északi rész — víztükör.

ROSTA-CSONT — os ethmoideum; l. szagolócsont.

RÓVÁS, a halász mérlegen az a felosztott, róvott vasrúd, a melyen a mérő-körte jár.*

RÓZSAHAL — *Komárom* — *Barbus flviatilis* Ag.

RÓZSA MÁRNA, *Barbarus fluviatilis* Ag.*

RÖJTŐ — *Balaton-Füred*, l. Bárka; Rütő.

RŐZSÖNY — *Hegykő* — az a kampós rúd, a melylyel a rohonyt lékről lékre hajtják.

RÚD — *Velencze* — sima rúd, a ladik tolására.

RUDAS — *Bodrog-köz* — jég alatt való halászat, l. Vezeres.

RUDBAK a nagy-dobronyi őrösháló rúdján levő kampó, a melybe a háló be van fogva.*

RÚD ELEJE — *Tihany* — a vezér csúcsrésze; . fenyőfából való; l. Vezér.

RÚDFORDÍTÓ, l. Fordító.*

RÚDHAJTÓ — *Balaton*, tihanyi őshalászat — l. Vella.

RÚD HÁTULJA — *Tihany* — a vezér vastagabb vége; fenyőfából való; l. Vezér.

RÚDKÖTÉL — *Bodrogköz* — a melyen a téliszákot lebocsátják; l. Téliszák.

RÚD KÖZEPE — *Tihany* — a vezér középső része; kemény fából való, mert ezt éri leginkább a rúdhajtó csáklya vagy vella.

RÚGÓFA — *Komárom* — l. Lábvető.

RÜTŐ — *Keszthely* — vesszőből font haltartó (rejtő, röjtő), l. Vesszőbárka.

RÜTYŐKE — *T. Sz. Horváth Zsigmond* — *Balaton* vidéke; alkalmasint *Alburnus lucidus* Heck.

S

SAAS — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — carex.

SAPHIR HAL — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — Scarus; tengeri hal; az egész család ragyogó szinezetű s Martialis megénekelte.

SARDÉLY — *Sz. D.* — a szardellából; bizonyosan az apró *Alburnust* nézte szardella félének.

SARLÓVAS, a nyesellőn a vágórész.*

SÁRGA HARCSA — *P. K. Heckel et Kner — Silurus glanis* L. var. Sárgás szinváltozat. *Tisza, Szamos, Maros* m.

SÁRHAL — *Tinca vulgaris* CUV. — Dunamentén.

SÁRKÁNY — *Szeged* — tartóvas az állóbárka orrán, melyen a fejláncznál fogva a macska függ.

SÁRMÁSZÓ SZAKA — *H. O. — Gobio vulgaris* CUV. *Egyházas-Oláhfalu.*

SÁROGLYA — *Sz. D. — Rhodeus amarus* AG.
«..... mellynek szinekkel azonképp'
Változik háta, miként napfény elleniben szállott
Égi *szivárványnak*........» SZABÓ DÁVID a franczia «*Sarache*» kaptájára csinálta.

SAROK — *általánosan* — a pántnak az a része, mely a lábra ráján, l. Láb.

SAROK — *Balaton-Füred* — kis öböl.

SAROKCSONT, — os angulare.*

SAROKLEK — *Agárd* — l. Szeglik.

SASAS — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — carectum.

SCHREK — *Marsilius* — l. Sőreg.

SCHRAZ — *Marsilius* — l. Sráczhal.

SEBES — *Miskolcz* — sebes folyású víz, így: «a Márna a sebesben él.»

SEBES PISZTRÁNG, *Trutta Fario* L.*

SEBES VÍZ *általánosan* gyors folyású víz. A hol végződik, halak állóhelye.

SEBHÁLÓ — *Erdővidék*, Olt mentén — l. Ollóháló.

SEGG — *Körös-Tarcsa* — a húzóhálók zsákja; l. Káta; a gyalom része.

SEGGE — *Záhony* — van a hálótűnek is, így: óra, nyelve, dereka, *segge*; l. Láb.

SEGGES HÁLÓ — *Ipolymentén*, palócz szó — a varsa.

SEGGI-KŐ — *Bodrogköz* — gömbölyű kő, melyet a bokorháló farkába kötnek.

SELYEM — *Saród, Tápé* — a gyékény finom háncscsa, a melyből a kötéseket csinálják.

SELYEM — *Balaton-Füred* — az eresztőháló teste, hasonló a léhéshez vagy nyüsthöz; l. Pamuk és Léhés.

SELYEM HAL — *P. K. — H. O. — Acerina Schraitzer* CUV. *Duna* és *Tisza* mentén.

SELYEMSZEDŐ — *Keszthely* — az a halász, a ki a tulajdonképeni hálót szedi, l. Léhésszedő.

SELYMES DURBINCS *Acerina Schraitzer* CUV.*

SEMLEHAL — *Bielz A. — Barbus Petényii* HECK. *Erdélyi részek.*

SEMLING — *Bielz A. — Barbus Petényii* HECK. *Erdélyi részek.*

SEMLING — Janua 1729 — *Barbus Petényii* HECKEL.

SEMLING — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — *Salmo parvus*; az erdélyi semlyénk stb. tehát *Barbus Petényii*, HECKEL.

SEMLING — *Sz. D.* — Lazacznak, Loszosnak mondja, tehát *Trutta Salar* VAL. Különben a *Barbus Petényii* HECK. népies neve, *Erdély*. GALGÓCZI-nál (1622) megvan.

SEMLYÉNG — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVII. század — *Barbus Petényii* HECK.

SEMMI HAL — *Komárom* — silány, értéktelen hal.

SERÉNY — *Kopácsi* — l. Sörény.

SERINCZ — *P. K. — H. O. — Acerina cernua* L. Duna, *Komárom* körül; de u. o. *Acerina Schraitzer* CUV. is.

SERINCZ — *Szirmay Andr. — Acerina cernua* L.

SERITTŐ — *Székelyföld* (*T. Sz.*) — sodróorsó, két fonalnak összesodrására való; l. Sirittő, Viszáló.

SERKEDŐ VÍZ — *általánosan* — mely vizenyős helyeken, pld. az ember súlya alatt kiüti magát.

SEYGE — XV. *század* — «... ubi altera clausura, vulgo Seyge vocata fuisset», l. Czége, Zegye, Zeyge, Zeege stb.

SIBRIKHAL — *P. K. — Cobitis tænia* L. Körös m. *Szarvas*. Tótos hangzású.

SIGÉR — *Balaton — Perca fluviatilis* L.

SIGÉR — Janua 1729 — *Perca et acerina* — hegyes állú és hegyes szárnyú sigér.

SIGER — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — *Erythrinus*; tulajdonképen tengeri hal, ma a *Characiniďák* között; ezt csak találomra alkalmazták s később a magyar név ismét előfordul «*Perca, rubellio*» helyes meghatározással. Megvan az *Orbis pictus* 1708. kiadásában.

SIGER SZABÁSÚ HAL — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — carabus; ez tévedés, mert a görög κάραβος = tengeri rák a Milne Edwards-féle Catometopa családból való.

SIKOS ANGOLNA — Janua 1729 — Auguilla fluviatilis.

SIKOS ÁNGOLNA, *Anguilla fluviatilis* AG.*

SÍKOS — *Balaton* — a hal.

SÍKVÍZ — *Ecsedi láp* — víztükör, l. Róna.

SILÁNY KESZEG, *Abramis vetula* HECK.*

SIMA HOROG, szaka nélkül való.*

SIMA PART — általánosan — a hol sem omlás, sem gyökér nem akadékoskodik.

SINGCSONT — ulna.*

SINGÉR — *Karád* — *Perca fluviatilis* L.

SIREG — *P. K.* — *Acipenser stellatus* PALL. Eredete nincs.

SIRITTŐ — *Füle* — l. Serittő és Viszáló.

SISÁK — *Saród* — a Sium.

SLUF — *Hegykő* — a varsa vörcsöke; a német «Schlupf» kölcsönvétele.

SODRONYPADUCZ — *Chondrostoma nasus* L. *Erdővidék*, Olt vize.

SODRÓ VÍZ — általánosan — a folyók kanyarodóin a vízfolyásnak az az oldala, mely a partot rontja; mindig a folyás kanyarodójának külső kerüléke.

SORLÉK — *Szeged* — a szeg- v. saroklékek között kijegelt lékek; l. Áglik.

SOROS — *Komárom* — egysoros az öreghálό, háromsoros az, a melynek léhése két tükörháló közé van fogva.

SOROS LÉK — *Tószeg* — l. Hajtólék, Áglik.

SOROS ÓLOM — *Tószeg, Szolnok* — az öreghálón a rendes számú ólmozás; l. Fattyúólom.

SOROSVÉK — *Latorcza mentén* — l. Áglik, Sorlék, Hajtólék.

SÓSHAL — *sózott* és a levegőn szárított hal. A Balaton körül, a Duna, Tisza és Körös mentén dívik. A vizát már a XII. században sózták: «husonibus recentibus et *salsis*» 1198-ban, Fejér Cod. Dipl. VII, 5, 175.

SÓS HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — salsamentum.

SÓSKÁD — *Balaton* — az a kád, a melybe a sózott halak berakatnak, hogy a só megszívja.

SOS VÍZ, SOS HALNAK AZ VIZE — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — Muria.

SOVÁNY TÓ — *Tata* — az olyan, a melyben a hal nem hizik meg.

SÓZÓ ASZTAL — *Balaton* — a melyen a hasított halakat sózzák; hosszában, egymástól kisarasznyi távolságra fölszögezett keskeny léczekkel pásztákra van fölosztva.

SÖFŐL — *Saród* — a farosbárka, nyilván a német «Schiffl» magyarosítása.

SŐREG — *K.* — *Acipenser stellatus* PALL. Miklosich szerint az orosz *sevrjuga.*

SŐREG — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — Sturio secundus; l. a Kecsige-hez csatolt jegyzetet.

SŐREG TOK, *Acipenser stellatus* Pallas.*

SÖRÉNY — *Balaton-Füred* — a hát úszószárnya, p. dorsalis.

SÖRÉNYKÖZ, a két hátsörényű halaknál az a tér, a mely az első hátsörényt a másodiktól elválasztja.*

SÖRÉNY-SZÁRNYÚ — a kormányúszó, mikor a hát- és alsó sörénnyel össze van forradva, pld. a gőtehalaknál; de bizonyos fokig az ángolnánál és a harcsánál is.*

SÖRÉNYTARTÓ NYÚLVÁNYOK — ossa interspinalia.*

SÖTÉT JÉG — *Szolnok* — mikor olyan vastag, hogy alatta a hajtórudat nem látják s őrveszszőt kénytelenek használni; l. Őrvessző.

SÖVÉNY — *általánosan* — némelykor a folyó egyes szakaszainak elrekesztésére háló helyett fűzfából fonott sövényt is használnak; l. Őrháló; Vészlés.

SPÉK — *Csepel sziget* — a pendel- v. vetőháló szétsugárzó zsinegei, a melyek azt összehúzzák; lásd különben In, mert ugyan e zsinegeket így is nevezi a csepeli halásznép.

SPÉL — *Komárom* — nyársforma fa, melylyel a sátorgyékényt a rúdhoz tűzik.

SRÁCZ — *P. K.* — *Acerina Schraitzer* C.

SRÁCZHAL — *P. K.* — *Acerina Schraitzer* CUV.

SRÉCZER — *P. K.* — *Acerina Schraitzer* CUV. idegen eredetű, de el van terjedve.

SRÉCZER — *Szirmai Andr.* — Acerina Schraitzer CUV.

STENGER — *P. K.* — *Chondrostoma nasus* AG. Eredete nincs adva.

SÚDÉR — *Pet. K* — *Perca fluviatilis* L. *Tisza* m.

SUGA — *Székely-Keresztúr* — a folyóban a sekély, de sebes folyású helyek, hol a víz a kavicson *megsúg.*

SUGÁR KARDOS, *Pelecus cultratus* L.*

SUGÁR KESZEG — *H. O.* — *Alburnus bipunctatus* HECK. Bódva mentén, *Komjátiban.*

SUGÁRKÖZ, a halak sörényein és úszószárnyain feszítő csontos, vagy porczogós sugarak közötti hártya.*

SUGÁRZAT, az egyes úszókban foglalt, megszámlálható sugarak.*

SÚGÓ — *Székelyföld* — sekélyebb víz, a melyben szigonynyal halásznak; l. Suga.

SUHÉ — *Calepinus* — Everriculum alatt; a varsával való összevetés hibás, mert nyilván a *Csuhi;* l. azt; ugyanez tartozik a M. Akadémia Nagy Szótárában előforduló *Suhé* szóra is; l. Ághegyháló.

SUJTÁSOS — *Balaton* — «hosszában *csikos* a küsz» — Alburnus bipunctatus H.

SUJTÁSOS KÜSZ, *Alburnus bipunctatus* HECK.*

SUNKA (balatoni) — *Keszthely* — füstölt hal.

SÚROS — *Körös mentén* — az a halászlegény, ki a hajót mosni tartozik.

SÜGER — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVII. század — *Perca fluviatilis* L.

SÜGÉR — *Perca* — l. Csapó Sügér.*

SÜGÉR — *K.* — *Perca fluviatilis* L. Galgóczinál (1622) megvan; a Tisza némely pontján nem ismerik e különben K. nevet.

SÜGÉRFÉLÉK — *Percoidei* — mint család.*

SÜGRE — *H. O.* — *Perca fluviatilis.* L. Ipoly; *Lázi*, Nógrád megye; de sügérnek is mondják (palócz).

SÜL — *P. K.* — *Lucioperca Sandra* CUV. Kőrös m. *Szarvas* körül; már tótos.

SÜLLŐ — Janua 1729 — *Lucioperca Sandra* CUV. Scombrus alatt felhozva.

SÜLLŐ — *Lucioperca* — l. Fogas Süllő, Kő Süllő.*

SÜLLŐ — *K.* — *Lucioperca Sandra* C. V. Csupán a Balatonnál hiszik némelyek, hogy külön faj s nem a híres fogas ifjú sarja. A német Schill és Schiel névvel egy tőből fakad. Galgóczinál (1622) megvan.

SÜLLŐ — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — capito squalus; a latin meghatározás inkább a fejes domolykóra illik; de később még egyszer van meg «Lucioperca Gessnero» helyes meghatározással.

SÜLLYÉN — *Kopácsi* — «őrzővel felszerelt szák», l. Téliszák.

SÜPPEDÉKES PART — *általánosan* — sárospart, helyenként sáros, iszaposan bemélyedve.

SÜTNI VALÓ — *Szeged* — az a hal, a melyet silányságánál fogva eladni vagy részbeadni nem lehet (t. i. a nagybérlőnek), a melyben tehát a halászbokor osztozkodik, ilyenformán «fogtunk öleget, még sütnivaló is maradt».

SÜTŐ — *H. O.* — *Squalius dobula* HECK. *Kolozsvár.*

SÜTŐ HAL — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — Laccia, Alosa, piscis lubricus; ez megfelel a mai fogalomnak, a mennyiben a halászok a maradék halat sütőnek mondják.

SÜVEGES-HÁLÓ — *Máramaros, Visk* — l. Farkasháló.

SYLLO — *Marsilius* — l. Süllő.

SYLO — *Bloch* — l. Süllő.

Sz

SZABADÍTANI — *Balaton*, őshalászat — a kötél lassú kieresztgetése.

SZABÓ — *P. K.* — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Alsó Duna*, l. Szabóhal.

SZABÓHAL — *P. K.* — *H. O.* — *Pelecus cultratus* L. *Alsó Duna.* Lehet a has ollószerű éléről, vagy az alak vékonyságáról.

SZÁCSIRA — *Nagy- Dobrony* — kis háló, a melyet a megmaszlagozott hal kifogására használnak; l. Szák.

SZÁD — *Székely-föld* — a varsának tölcsér alakú bejárója.

SZAGGATÓ — *Tihany* — az öregháló zsákjának legvége, mely, a csapdosásnak leginkább kitéve, mindég szakadozott, czafatos.

SZAGOLÓ CSONT (rosta-csont) — os ethmoideum.*

SZÁJ — *Varbó*, Ipoly mentén — a varsáról, l. Szád (palócz.)

SZÁJKARÓ, a szárny nélkül való varsáknál az a karó, a melylyel letűzik.*

SZÁJ-KÁVA, egyáltalában a hálók félkörös abroncsa, a mely a hálót nyitva tartja.*

SZÁJPADLÁS — palatum durum.*

SZÁJPADLÁS-CSONTOK — ossa palatina.*

SZÁJTÁTÓK — *Cyclostomi* — mint alrend.*

SZÁK-HÁLÓ — Janua 1729.

SZÁK, kanál alakú merítő háló; van feje, nyele és ágasa. Evvel hordják a fogott halakat a bárkába s evvel szedik ki a prédát a vejszéből. Egy a mereggyűvel; l. azt és Szácsira, Tanyaszák. Miklosich szerint a szláv *sak*, szerinte «Wurfnetz,» a mi nem áll, mert ághegyháló; a Wurfnetz az amfiblesztron.

Szaka — *Székelyföld* és *Tihany* — a szigony vagy horog visszája v. «visszhorga,» — ilyen alkalmazásban: «letörött a *szakája*»; l. Visz, Viszja.

Szakál — *Szendrő* — l. Szaka. A szendrői szigony különálló forma; gereblyeszerű, ágai mindig *több* szakások, tehát sokaságuknál fogva szakálszerűek.

Szakálos horog — *Komárom* — egy ín végébe alkalmazott több horog.

Szakás horog — *Székelyföld* — «viszhorgos» horog.

Szakás szigony — *Székelyföld* — «viszhorgos» szigony, megkülönböztetésül a simaágútól.

Száklék — *Bodrogköz* — jég alatt való halászat, a melyen a téliszákot leeresztik.

Szakócza — *Keszthely* — jégvágó fejsze.

Szákolni — *Bodrogköz* — szákkal halászni.

Szákos — *Bodrogköz* — jég alatt való halászat — az, a ki a hálót a száklékbe bocsátja.

Szákvas — *Bodrogköz* — a téliszák káváira alkalmazott súlyok.

Szál — *Tihany* — kötélről mondják; pld: egy — két — három szál kötélre készítették; az az: 50, 100, 150 ölre a parttól a hálót beereszteni, tehát 2 v. 3 50 öles húzókötelet összekötni.

Szálka — *általánosan* — a hal csontja; de leginkább a húsban levő Y alakú csontocskák (ossicula Artedii).

Szálka — Orbis pictus 1708.

Szálkás hal — *általánosan* — csekély értékű, mert szálkás húsú hal; leginkább Leuciscus, Scardinius, Squalius, Abramis stb.; szóval a fehér halak.

Szalmán telelt — *H. O.* — *Abramis ballerus* L. *Lázi*, Nógrád megye. Palócz elnevezés, a hal hitvány voltára czéloz; a palócz hozzátette, hogy «fáradt» hal; fáradt = hitvány, csenevész.

Szamszereij — 1669 Ecsed vára lajstromában — «Armbrust», alkalmasint az együvé riasztott halaknak nyilazására használtattak, a mint ez IV. Béla király idejében kétségtelenül dívott is; l. történelmi rész.

Szánkó — *Komárom* — a ladik fenekét belőlrül védő padolat.

Száp — *Gárdony* — a Csiga egyes fokai vagy orsója.

Száp — *P. K. Földi* nyomán — *Abramis sapa* Pall. (H. O.)

Szápakeszeg — *H. O.* — *Abramis sapa* Pall. *Szeged.*

Szapaó — *Komárom* — l. Szapoly.

Szápó keszeg — *T. Sz. Nátly* — *Seged*, l. *Szápakeszeg.*

Szapoly — *általánosan* fából készült merítő, hosszabb rövidebb nyéllel; a víznek a csónakból való kihányására és ivásra is; l. Csanak.

Szaporitás — *Felső-Rákos* — a varsa vagy a kerek háló kötésénél a szemek számának fokozatos megbővítése; a rokolyahálónál a szaporítás száma harminczhat. A varsánál 20 szemen kezdi (fark), 60-ig szaporítja (derék) 20-ra fogyasztja (vörcsök) l. Fogyasztani.

Szár — *Keszthely* — a horog egyenes része.

Száraz hal — *Fáy*-féle szakácskönyv, XVII. század — a szárított értelmében, tokról és vizáról.

Száritókötél — *Balaton-Füred* — az, a melyre a hasított halat kiakasztják.

Száritórud — *Balaton-Füred* — a zsidóutcza karói; l. Tericskaró; Zzidóutcza.

Szárny — *Balaton-Füred* — a hónaljúszószárny, p. pectoralis. A varsáknál a terelők, a gyalomnál a háló két fele.

Szárnyakaró — *Szentes*, körösi halászok — a hálóvarsánál a szárnyat tartó karó.

Szárnyalék — *Keszthely* — l. Sorlék, Áglik.

Szárnyasháló — *Simontornya* — l. Szárnyas varsa.

Szárnyas varsa — *Balaton, Komárom, Szeged* — a halak betévedésére számító, hálóból kötött, abroncskeretű eszköz, vörcsökkel, hogy a betévedt hal ki ne találjon; karók közé feszítik ki; l. Farkaró, Szárnyakaró.

Szárnyas véter — *Göcsej* — a szárnyas varsa.

Szárnycsontok — ossa pterygoidea.*

Szárnyék — *Latorcza* mentén — l. Lésza.

Szárnyék, a czége ágaira alkalmazva, a szárnytól való megkülönböztetésül.*

Szárnyfeszitő, istáp helyett; az a pálczaszerű fa, a mely a szárnyasvarsa szárnyát kiterjesztve tartja.*

Szárnykaró — *Börvely* — a szárnyas varsa szárnyát tartó karo.

Szározétani — Orbis pictus 1708 — a halszárításról.

Szárnyketeg — *Bloch* — l. Leuciscus rutilus L.

Szatyor — *Bodrogköz* — gyékényből fonott tarisznya szerszám, melyet a halász a hátára vesz. Ebben viszi ki az eleségét s hozza haza a zsákmányt; l. Czüökör.

Szebezskő — *Szolnok* — l. Zsákkő; németesen hangzik; de a tiszta magyar halászok is következetesen így mondták; rokon a «Szepi»-vel, mely a Bodrogközön dívik; l. azt.

Szecskő — *Sió* mentén — sáska, leginkább Truxalis nasuta L., melyet harcsafogáskor horogra raknak, v. tűznek.

Szedni — *Bodrogköz* — a hálót a vízből. «Legények dolga: a faros nem *szed.*»

Szegelni — *Balaton*, őshalászat — a jégen a vonókat fejszével kijegyezni; l. Kijelelni.

Szegesfa — *Kopácsi* — villa, patkószegekkel kiverve, a halászrúd hajtására való.

Szegesfa — *B. Szabó Dávid* — a víz fenekére teszik, hogy az orv hálója, horga beléakadjon.

Szeges szigony, az, a melynek ágai egy tartóvasra vannak szegezve.*

Szegező — *Hegykő* — a bárka ajtajának bezáró fapeczke.

Szeglik — *Balaton,* őshalászat — a jég alatt való halászatnál a vonyó hosszú hatszegletű; e hosszú hatszög egyik csúcsán van az eresztőlék, evvel szemben az ajtólék, a hatszög fennmaradó négy sarkára esik a *Szeglik*; e főlékek közt futnak az áglékek, l. Saroklék.

Szegye — Ujfalvi-Szikszai xvi. — excipula; nyilván a *czége*, mint vezérszó a rekesz és vesz szavakkal felhozva.

Szégye — *Sz. Molnár Albert szótára* — Excipula; l. Czége stb.

Székely marázsaháló, vezető háló helyett, mely név alatt csak az alsó Küküllőn dívik.*

Széles kárász, *Carassius vulgaris* Nils.*

Széles keszeg — *Földi* nyomán *P. K.* — *Blicca argyroleuca* Heck. Eredete nincs adva.

Széles keszeg — Grossinger — Abramis Brama L.

Szeles keszeg — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — Ciprinus latus; ez is nyilván a Dévér keszeg *Abramis Brama* L.

Szeles lapos keszeg — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — brama; tehát a mai dévér-keszeg.

Szeles vekony hal — Ujfalvi-Szikszai xvi. — passer; a tengeri keszegúszó hal: Platessa, régi íróknál «Plataisz.»

Szelet merít — *Miskolczi Gáspár* — a hal a kopótójával, l. Pipál.

Szélhal — *Grossinger* — *Alburnus lucidus* Heck. *Székelyföld* az Olt mentén élő név.

Szélhajtó — *Gross. K.* — *Alburnus lucidus* Heck.

Szélhajtó keszeg — *H. O.* — *Alburnus lucidus* Heck. juv. *Velenczei tó. P. K. Alburnus lucidus* Heck. *Duna.*

Szélhajtó küsz, *Alburnus lucidus* Heck.*

Szélkeszeg — H. O. — *Alburnus lucidus* Heck. *Révfalu* — *Győr* mellett.

Szellő keszeg — *H. O.* — *Aspius rapax* Ag. *Pinnyéd*, Győr mellett.

Szellő — Mátyus után Grossinger — Lucioperca Sandra. L., l. Süllő.

Szélszem — *Komárom* — a hálók szélső szemei.

Szélvíz — *Balaton* — a tó szélin a sekély víz.

Szem, a hálók szeme; a nagyobb «öregszem», a kisebb «aprószem» ritka, sűrü; különben a horogról is: egy szem horog.

Szem alatti tájék — regio suborbitalis.*

Szem előtti tájék — regio anteorbitalis.*

Szemes keszeg — *Abramis melanops* Heck.*

Szemköze — regio interorbitalis.*

Szemköze — *Miskolczi Gáspár* «a két szem közi hat sing volt,» t. i. a Tzet-*halnál*, jó a leírásokra, a hol a szemeknek egymás közötti viszonya sokszor meghatározó jel.

Szem mögötti tájék — regio postorbitalis.*

Szemre halászni — *általánosan* — sekély, átlátszó vízben látható halat fogni, leginkább szigonyozni, ellentéte a vaktában szúrni.

Szentes — *Szeged* — az állóbárka csárdájának homlokzata, a melyre rendesen a hajók védszentjét festik.

Szent györgy keszeg — *Abramis Brama* L. Szt. György nap körül ívik, nagyobb. *Balaton-Füred.*

Szent györgy paducz — *Chondrostoma nasus* L. *Erdővidék*, Olt vize.

Szent péter hala — *H. O.* — *Rhodeus amarus* Ag. *Kolozsvár.*

Szepi — *Bodrogköz* — az öregháló kátáján a száj tágulása által támadó hónalj.

Szeplen keszeg — *P. K.* — *Abramis vimba* L. *H. O.* Tisza-Földvár. Néha *A. vetula* is.

Szeplín keszeg — *P. K.* — l. Szeplen-keszeg.

Szeplő — *B. Szabó Dávid* — a pisztráng vörös pettyei.

Szerhal — *Tihany* — az a hal, a melyet a tizeden felül az apátság asztalára szállítanak.

Szerszám — *Fertő tava* — a Kürtő része, a melybe a hal a Kotróczából kerül; l. Nagy Kotrócz is.

Szerszám járása — *Záhony* — így: «Szolnokon tanultam meg a szerszám járását», azaz a halászatot, illetőleg a halászszerszám alkalmazását stb.

Szerszám-rekesz, a halászhajó farán egy elrekesztett hely, lyukkal, a hol a halász mindenféle apró szerszámot tart.*

Szétriad — a hal, a küszvágó, lócsér vagy más ellenségnek árnyékától is; balatoni halász szava.

Szífaorrú keszeg — *H. O.* — *Komáromban* határozottan *Abramis vimba* Cuv. Szífa = szilva, az orr alakjáról és kékes szinéről.

Szigony — *általánosan* — halszúrásra való egy vagy több ágú vasszerszám — sima vagy szakás.

Szigony éle, a szúró és kerítő szigony valamennyi ágának egy sorban álló hegye.*

Szigonyászni — *Nagy Dobrony* — mint ige kőzszájon forog.

Szigony nyaka, a köpü és tartóvas közötti, néha hosszú rész.*

Szigonynyal való jegeshalászat, a melyet szigonynyal a jég alatt űznek.*

Szigonyos — *általánosan* — a szigonynyal halászó.

Szigonyos börtön — *B. Szabó Dávid* — a varsáról; nyilván a vesszőből fonott varsa vörcsökéről; l. Tömlöcz.

Szigonyos halász, a ki szigonynyal jár.*

Szigonyos halászat, a mely szigonynyal jár.*

Szijalt hal — *Nyelvőr* — l. Szivolt hal.

Sziklacsont — os petrosum.*

Sziklás part — *általánosan* — a hol a part egészben vagy darabonként terméskőből való.

Szilony — *Bucsin* (Hargitta) — l. szigony.

Szilvány — *Duna mentén* — a tüdőt helyettesítő lélekző szerv: apparatus branchialis; l. Szirony.

Szilványfedő sugarak — radii branchiostegi.*

Szilvány-ívek — arcus branchiales.

Szilványköz — isthmus.*

Szilványrés, az a nyilás, mely a fedelék felemeléskor támad.*

Szilványüreg — Kiemenhöhle, az Amphioxusnál.*

Szilvaorrú keszeg l. *Szifaorrú keszeg.*

Színleni — *B. Szabó Dávid* — «Sárba fejét beszinli» t. i. a potyka.

Színlelő — *Duna mentén* — az az asztalszerű alkotmány, a melyen a halakat nagyság szerint kiválogatják.

Színtartó sejtek — chromatophora.*

Szín tok, *Acipenser glaber* Heck.*

Színtok — *K.* — *Acipenser glaber* Heck.

Színtokok — *Lionisci* — mint csoport.*

Színviza — *Grossinger* — nyilván a Színtokkal összevétve, l. Szintok; Gr. az őrhal értelmében hozza fel, tehát az öreg vizával; l. Őrhal.

Szirony — *Szeged* — l. Szilvány. «A szögedi embör nem öszi mög azt a halat, a melynek nem piros a szironnya.»

Szirt, többesben: *Szirtok* — *Szeged* — az omló part szakadékai; l. Folyós vizes, Földmorzsa.

Szív — *Szentes*, körösi halászok — l. Vörcsök.

Szivalkodni — *Mátyus* — a borban, eczetben megmosott tokikráról a szikkasztás értelmében.

Szivárványos ökle, *Rhodeus amarus* L.*

Szívóka — *Mitterpacher* — Petromyzon fluviatilis Linn.

Szívolás — *Miskolczi Gáspár* — a szárított halnak pőrölylyel való megtörése, hogy hamarább megfőjön; de a só által való megszívás értelmében is, l. Szivolt hal.

Szívolt hal — *Miskolczi Gáspár* — a sóshal mellett fölemlítve; fölhasított s hosszá-

ban meghasgatott, megszijjalt, nagyobb hal, hogy gyorsabban kiszáradjon; de oly értelemben is, hogy a kéményre szárított hal pőrölylyel lágyíttatik meg, az az szivoltatik, szijjaltatik, tehát porhanyító verés értelmében is; nyilván hogy folyadékok *felszívására* alkalmas legyen.

Szívult — *Fáy*-féle irott szakácskönyv, XVII. század — «szivult posar» lásd «Szijjalt»; különben szárított sós ponty volt.

Szoknya háló — *Baja* — l. Vetőháló.

Szolgabot — *Komárom* — a melyre a laptáros támaszkodik; l. Biczke.

Szolgafa — *általánosan* — karó, a melyre főzéskor a bográcsot akasztják; néha fahorog, a melybe a lánczot akasztják, mely a bográcsot a tűz fölött tartja.

Szolgáló mester — *Keszthely* — két ifjabb mester, ki a czéhmester rendeleteit végrehajtja.

Szolgapálcza — *Komárom* — l. Biczke, Szolgabot.

Szomszédos — a szem, mikor a szemköz igen keskeny.*

Szopákol — *Agárd* — l. pipál, szupog.

Szorító háló — *Tószeg* — a zsákos vagy kátás gyalom.

Szöm — *Szeged* — a horogról is: «vöttem husz szöm horgot.»

Szőrkeszeg — *H. O.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Nagy-Dobrony.*

Szunyogháló — *Duna-Tisza* összefolyása — a szabad ég alatt háló halászok ritkás szövetből készült s négyszögletes rámára rácsinált alkotmány alá bujnak, hogy a szunyogok az alvót ne érhessék.

Szuppog — *Agárd* — l. Pipál, Szapákol.

Szúró karó — *Csongrád* — karcsú, hegyes végű pózna, a melylyel a hajót a part hosszában a szélvizben tolják s a gúzsnál fogva hirtelen meg is állíthatják. Akkor használják, mikor a tanyát meghúzták s a hálót már be lehet takarítani.

Szúró szigony, az, a melynek ágai, egyenlő hosszúság mellett, egyenes sorban állanak.*

Szügöny — *Algyő, Tápé, Szeged*, őshalászat — l. Szigony.

Szűkehal — *Grossinger* — l. Halszűke.

Szűkhal — *P. K.* — *Acipenser Güldenstædtii* Brdt. l. Halszűke.

T

Taknyos lezsér — *Acerina cernua* L. *Bodrogköz.*

Taknyos macza — *H. O.* — *Acerina cernua* L. *Szentes*, körösi halászok.

Tall — *Szeged* — az evező lapátja, l. Dal, Toll stb.

Talp — *Komárom* — a súlyozott apacson az a rész, a melyben az apacsúr meg van erősítve; tehát a mely a víz fenekén jár.

Talpalás (háló) — *általánosan* — valamely hálónak kisebbszerű, de általános kiigazitásása.

Talpalló — *Keszthely* — az őn, csuka, fogas, harcsahorog pekléje v. cserkéje vagy patonyja; l. batony.

Talpvészlés, a székely czége kinyúló vesszőfonadéka, mely a czége szárnyékjai közt a víz fenekén fekszik.*

Tamás-keszeg — *T. Sz. H. O.* — *Leuciscus rutilus* L. *Körös-Tarcsa.*

Támasztani — *Szeged* — «támazd» jelszó alakjában; a hajót az evezővel tartóztatva hajtani.

Tanya — *általánosan* — a víznek a húzóhálóval egy vetésre meghalászható része; már legrégibb időben is így nevezve. A halas vizek ily értelemben mindenütt Tanyákra — Vető, Vonyó — vannak felosztva s minden rész külön nevet visel, tehát a víznek gazdasági és birtokjogi felosztása, mely a földbirtoknak dűlőkre való felosztásával azonos; l. Derék. Az orosz «tonya» szótól ered, tehát nem vonatkozik a földmivelési «tanyára», mely a szláv «stanje»-től ered; újabb időben már a halászkunyhót is — helyesen csárda — tanyának kezdik nevezni.

Tanyahúzás — *általánosan* — a kivetett kerítő hálónak kihúzása; «öt tanyát húztunk» azaz: ötször vetettük és húztuk ki a hálót.

Tanyaszák — *Szolnok* — az a rövidnyelű, kerekhajtoványú szák, a melybe a fogott halat a hálóból szedik s a bárkába viszik, l. Szák.

Tanyát vetni — *B. Szabó Dávid* — halászni; Komárom táján ma is így mondják; l. Tanyavetés; mindég a húzóhálókkal való halászatra vonatkozik.

Tanya-hal — *Balaton* — egy nagyobb halászat alkalmával kifogott halak összessége; a hol ezt meggyűjtik, ott keletkezik a halhely; l. azt.

Tanyát húzni — *Balaton* — egy halászatnak egésze; a húzóháló egyszeri kihúzása.

Tanyavék — *T. Sz. — Bodrogköz*, l. Ajtólék.

Tanyavetés — *Komárom* — az egyszeri kivetés, kerítés és kihúzás egésze.

Tányérdeszka — *Komárom* — kis deszka, a melyen a horogra való csalit darabolják.

Tányérkeszeg — *P. K.* — *Blicca argyroleuca* Heck. *Győr.*

Tángyérhal — *H. O.* — *Blicca argyroleuca* Heck. Olt mentén.

Tapacs — *Baja* — l. Tapogató.

Tápli — *Győr* — l. Tapogató.

Tapogató — Janua 1729.

Tapogató, abroncs keretre vont nyeles v. nyeltelen háló, mely olyan kosárhoz hasonlit, a minővel a tyúkokat borítani szokták. Sekély vízben a halász majd ide, majd oda borít (tapogat) vele, a menekülő hal a hálóba ütődve érezteti jelenlétét; sokszor az egész vesszőből való.

Tapogató alja, a tapogatónak a víz fenekére szolgáló szájaszéle.*

Tapogató fogása, a tapogató fölén a kéz számára való hagyás.*

Tapogató föle a tapogatónak felső karimája, a melyet a halász tapogatáskor a kezében tart.*

Tapogató halász, a tapogatóval, borítóval és lepővel járó.*

Tapogató halászat, a tapogatóval űzött halászat.*

Tapogatós — *Szeged* — az a halász, a ki a tapogatóval jár.

Taraczk, — 1669 Ecsed vára lajtsromában — kereken járó kölyök ágyúk, a melyek a téli halászatnál a halak riasztására használtattak.

Taraj — *Nagy-Bereg,* — a csikvarsa vagy kas öblös szája.

Taréj — *Derczen* — l. Taraj; itt a csíkkasnak van: taréjja, nyaka, dereka, fara és versege.

Tarisznya — *Balaton,* tihanyi őshalászat — a fogott halak elosztásánál dívó mérték. A fogott mennyiséget nem súly, hanem tarisznya szerint mérik, mely egy rőf vászonból készül.

Tarka géb, *Gobius marmoratus* Pall.*

Tarka meny, *Lota vulgaris* Cuv.*

Tarka süllő — *H. O.* — *Lucioperca Volgensis* Pall. *Komárom.*

Tartókötél — *Komárom* — a húzóhálónál az, a melyet a laptáros tart.

Tartóvas — *Balaton* — a szigonyon az a vas, a melyre az ágak rá vannak szegezve.

Tartóvég — *Szeged* — l. Bejáró kötél, Tartó kötél.

Tat — *Komárom* — kis párkánylécz az ülésdeszkán; az ide-oda csúszás megakadályozására; l. Taty is.

Tathal — *Karád* — *Tinca vulgaris* Cuv. «silány hal, csak úgy a tat mögé dobjuk.»

Taty — *Balaton,* tihanyi őshalászat — a bödön-hajó belsejében erősitésül meghagyott, keresztbe fekvő rész, mely ülőhely is; máshol Tat és Toty.

Tatylik — *Keszthely* — a bödön-hajó tatján az a lyuk, a melyen át a kaloda végét megkötik.

Tatyvas — *Balaton,* tihanyi őshalászat, — csavaros végű vas, mely a bödön megerősítésére szolgál.

Taupli — *Csepel sziget* — l. Ághegyháló, helyesebben Tápli.

Távolítani — *Szolnok* — a hálót, mikor már majdnem kihúzták s észreveszik, hogy nagy hal van benne, visszaeresztik, hogy az apacsokat összébb hozhassák.

Tej — Orbis pictus 1708 — a himhal magva.

Tejes — *általánosan* — a hímhal.

Tejese — *Miskolczi Gáspár* — a hímhal spermája.

Tejeskóró — *Kopácsi* — l. Czötkény; itt a marázsaháló úszókái készülnek belőle.

Tejhal — *Szirmay Andr.* — Aphya alatt s a német «Spierling» névvel; e szerint Osmerus eperlanus L. l. Eperlán; a magyar vizekre csak ráfogva.

Téjhal — *Grossinger* — Alburnus lucidus, Heck.

Tekergő víz — *Sajó mentén* — l. Örvénylő víz.

Tekertt ín — *B. Szabó Dávid* — a horogról t. i. sodrott fonal, horogín.

TELEA — *szerzőknél* — Földi Jánosnál sajtóhibából Telen helyett; l. Telenhal.

TELEN (HAL) Squalius dobula L. Grossingernél a Tisza mellől s Ballerus alatt felhozva, l. Telény.

TELÉNY — *H. O.* — Squalius dobula L. Máramaros megye, azonos a Telen, «Telea»-val, melyet Grossinger nyomán Földi és Reissinger az Abramis ballerusnál sorolnak föl; bizonyosra vehető, hogy a szláv Klen ide tartozik s hozzá sorakoznak a Kele, Kelen, Telea, Telen és Telény is; a halászleírások többsége szerint ez a «Leányhal» Leuciscus virgo HECKEL volna; de a Squalius dobulára is mondják.

TÉLISZÁK — *Bodrogköz* — ághegyháló, vasakkal súlyozva, melyet léken át eresztenek a folyó fenekére; van keresztőre, feljáróőre és pedzője, a melyekkel a háló fölébe került halat megérezhetni.

TEMÉRDEK — XVIII. század — kövérség értelmében: «a halak hízni kezdenek és temérdekek (kövérek) lesznek.»

TEMÉRDEK — *Miskolczi Gáspár* — víz mint elementum; azaz: tömörebb a levegőnél.

TEMÉRDEKSÉG — *Miskolczi Gáspár* — vastagság értelmében, pld: a Ráfis hal könyöknyi hosszú, *ujnyi «temérdekségű.»*

TENGELYFA a téli csukahorgon az a fácska, melyre a horog ina rá van tekerve.*

TENGERI BORJU — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Phoca vitulus marinus; ezt is halnak nézték akkoriban.

TENGERI CSIGA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — porcellana, concha veneris; valamely Cardium; itt a halak között.

TENGERI CSIGA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — a halak között felsorolva a következő pótlással: «mellyel az papirost simává teszik» alkalmasint Tellina kagyló.

TENGERI EB HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — canis marinus, l. Disznóhal.

TENGERI HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — piscis marinus.

TENGERI PORCZOGÓ HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — rája.

TENGERI RÁK — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — Astacus marinus.

TENYÉSZŐ — *Miskolczi Gáspár* — a szaporaság értelmében.

TENYÉSZTŐ — *Miskolczi Gáspár* — hal; a pontyról mondja a szaporaság értelmében.

TEREBUGA — *Máramaros, Visk* — az Ereszhálón az islégből kötött, öregszemű két szélső rész, l. Eresztőháló.

TEREGETNI — *(hálót)* — szárításra a tericskaróra fölakgatni.

TERGELYE — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — asper; az orsóalakú hallal egybevetve; nyilván Aspro.

TERGÉLY — *Szirmay Andr.* — itt Cobitis értelmében: bajuszos tergély, kövi tergély.

TERGÉLYE — *Páriz Pápai* szótára és szerzőknél — az utóbbiaknál rendesen a *Cobitis* nemre alkalmazva. Közhalász nem mondta be sehol. Talán délszláv eredetű, mert Dalmácziában a Zermagna és Kerka folyókban él egy Scardinius faj, melynek közkeletű neve *Dergle* s a melyre HECKEL a *Scardinius dergle* fajt alapította. A *Dergle* ismét azonos a görög «*Τρίγλα*» halnévvel, mely a Cataphracták alcsaládjára: Triglinæ Cuv. s a Trigla nemre van alkalmazva, még pedig a *Τριγλίζω* = kaczagni értelmében; ez utóbbi e halaknak morgó hangjára vonatkozik, a mely hallható, mihelyt a vízből kiveszszük; innen a német *Knurrhahn*.

TERICSFA — *Körös-Tarcsa* — l. Tericskaró.

TERICSKARÓ, minden karózat, a melyre hálók v. halak szárítás végett kiakasztatnak.

TERITENI — *Csongrád* — a hálót a terítő karókra szárítás végett fölakgatni. A szót igy is használják: «Hol terítenek kendtek?» ‚A ré (rév) mellett'. Azaz: a terítőkarók ott vannak beverve s a csárda is ott van.

TERITTŐ KARÓ — *Balaton* é. r. — Teritskaró.

TEST TÖRZSE — Corpus, szorosabban véve truncus.*

TESTES — *Miskolczi Gáspár* — hal, azaz nagy testű.

TESZIVESZI — *sok helyen* — az ághegyháló, l. azt.

TESZIVESZIZŐ — *Szeged* — a tesziveszi — ághegyhálóval — járó halász.

TETELMES TOK — *Acipenser Güldenstædtii* Brdt. öreg. Győri szó a *M. Nyelvőr* idézett he-

lyén, alighanem sajtó- vagy tollhiba = l. Tetemes tok.

TETEM — *Miskolczi Gáspár* — csontsugár értelmében is igy: «Némely Halaknak repülésre való tehetséget ád, hogy az ő hegyes *tetemetskékből* álló evedzőjöknek segitségek által, mint valami tollas szárnynyal repülhessenek.» De borda is: «derekában harmintz *oldaltetemi* voltanak.»

TETEMEK — *Miskolczi Gáspár* — a halak csontjai.

TETEM — *Miskolczi* — szálka, de csontpaizs is a tokféle halaknál, igy: «Valamit használnak pedig a Madaraknál a tsontok; a Halakban, főképen a mi halainkban ugyanazt a szálkák *avagy tetemek* viszik véghez.» Innen az Acipenser Güldenstädtii népies neve: *Tetemes tok*, a pajzsokról (Tetelmes is, Nyelvőr).

TETEMES HALAK — *Miskolczi Gáspár* — annyi mint csontvázzal bíró halak = Teleostei.

TETEMES TOK — *P. K.* — *Acipenser Güldenstädtii* Brdt., Győr.

THANA — l. Tanya. A Thana már I. István király okirataiban — 1037-ben — előfordul.

TIDÓ — *Füle* — a nyirfa kérgéből sodrott rövid fáklya, a melylyel a szigonynyal való halászáskor világítanak.

TIHAHAB — *Balaton*, őshalászat — a balatoni őshalász mindig bizonyos «habbá» halászik; igy a kenessei a «tihahabbá», azaz: a Tihany felől jövővel, a mikor t. i. Tihany felől fuj a szél = déli, délkeleti.

TIMON — *Szeged* — az állóbárka kormánya.

TIMON-SAROK — *Szeged* — a hajó v. állóbárka farához erősitett legalsóbb sarok, melybe a kormány be van akasztva.

TIMON-TARTÓ — *Szeged* — az a rúd, a melylyel a kormányt mozgatják; a kormányos is.

TINTAHAS — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Pinnyéd*, Győr mellett.

TINTAFOSÓ — *K.* — *Chondrostoma nasus* L. a *paducz* mellékneve.

TINTÁSHAL — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Komárom*.

TISZAHÁLÓ — *Körös-Tarcsa* — öreg- vagy léhésháló.

TISZAVIRÁG — *Szeged* — Palingenia longicauda; jó halélés vagy csali.

TISZTA FENÉK — *általánosan* — a víz fenekéről, mikor sem gödre sem akadója.

TISZTA VÍZ — *általánosan* — mely átlátszó s hozzá halasvíz is.

TÓ — *általánosan* — legnagyobb és nagy tükrű állóvizek, a melyek állandóak is; rendesen kiváló halasvizek.

TÓBIRÓ — *Velencze* — a halászok előljárója.

TOCK — *Marsilius* — l. Tok.

TÓCSA — *Sz. Molnár Albert* — Lacuna alatt, Vész értelmében.

TÓCSŐSZ — *Tata* — a ki a halastavat őrzi.

TÓFENÉK — *Balaton* — a tónak délnyugatra eső vége.

TÓHÁT — *sok helyen* — hosszúkás alakú tavaknál a hossza közepe. A Mezőségen a tósorok melletti helység neve; l. Fő. Fenék.

TOK — *Bodrogköz* — a szigony köpűje; l. azt.

TOK *Acipenser*, l. Faj-Tok, Gmelin-Tok, Kecsege-Tok, Szin Tok, Sőreg-Tok, Vágó-Tok, Viza-Tok.*

TOK — *K.* — *Acipenser schypa* GÜLD. A német: Dück és illyr Tuk egy családba tartozó nevek. Galgóczinál (1622) megvan.

TOK — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — antaceus.

TÓKASZA — *Komárom* — l. Gyalázka és Nyesellő.

TOKFÉLÉK — *Acipenserini*, mint család.*

TOKHAL — *P. K.* — *Acipenser schypa* GÜLD.

TÓL — *Szolnok* — következetesen tó helyett.

TOLL — *Komárom* — az evező lapátrésze; l. Dal stb.

TOLLAS — *H. O.* — pld. az ó-egyiptomi szigony nyelének a fogóvége; emlékeztet a nyílra, de az evezőre is.

TOLLAS HAROG — *Egyházas-Oláhfalu* — hármas rendszerű pisztránghorog, vezetővel, figyelmezővel és bekapóval; mind a három kakastollból való; lásd egyenként a maga helyén; nem biztos.

TOLÓ — *Ecsedi láp*, északi rész — nádvágó szerszám, két embernek való.

TOLVAJ HAL — *Miskolczi Gáspár* — ragadozó hal.

TÓMESTER — *Tata* — tisztviselő, a ki a halászati ügyeket intézte; a XVI. században

az, a ki a halastavakat készítette. l. Nádasdy Tamás levelezése.

Tomolykó — *P. K.* — *Squalius dobula* Bon. *Ercsi.*

Tomolykó — *Szirmay Andr.* — Squalius dobula L. itt a pérhalra, Thymallus alkalmazva.

Tonya — *B. Szabó Dávid* — l. Tanya.

Too — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — palus.

Too hala — Ujfalvi-Szikszai xvi. sz. — piscis lacustris.

Topa — *Tápé* — tompa; így: «a szügöny visszájának belső sarka topa.»

Torok — *Miskolcz* — a vész varsájának a vörcsöke.

Torok — *Varbó*, Ipoly mentén — a varsa vörcsöke, l. Vörcsök (palócz).

Torok — a *Balaton* körül — a part nagy szakadékai, a melyek a tóra nyilnak, pld. a Matacstorok Kenessén, mely halászható helyet is jelez.

Torok felől — *Miskolczi Gáspár* — áll a tok és kecsege szája = unterständig; igen jó leíró szó.

Torokgyékény — *Balaton*, őshalászat — a gyékényes háló zsákjának száját úsztató nagy gyékénykötés; l. Bikatutaj.

Torokkő — *Balaton*, őshalászat — a gyékényes háló zsákjának száját súlyozó 4-6 kilo súlyú kő; l. Monykő.

Torokpálha, l. torokgyékény és bikatutaj.*

Torokpálha — *Bodrogköz* —; l. Torokgyékény.

Torokpóta — *Keszthely* — nagy gyékény úszó, mely a zsák száját úszva tartja; l. Bikatutaj, Torokgyékény, Torokpálha.

Tokzsás keszeg — *P. K.* — *Aspius rapax* Ag. *Tornócz.*

Tóság — *sok helyen* — tavas vidék vagy rész.

Tót kecsege — *Grossinger* — Barbus fluviatilis Ag.

Tót süllő — *H. O.* — *Lucioperca Volgensis* Cuv. *Bodrogköz.* Szinnyey Gerzson, ki e nevet gyűjtötte, hozzáteszi: «csíkok vannak a hátán», a mi a fajt kétségtelenné teszi.

Toty — *Kis-Majtény* — a Krasznán használatban levő lélekvesztő közepén ketté van osztva, az osztástól, mindkét oldalon, egy rövid párkány fut erősítőűl azon az okon, mert itt van a kállószij számára lyuk. Különben l. Tat.

Többhagyású — *Bodrogköz* — a varsa, ha több abroncsra feszűl.

Tőke — *Komárom s általánosan* — a folyó fenekére sülyedt tuskók, fák, a melyekben a háló akadozik.

Tökeresz — *Csongrád* — az a zsineg, a mely a kabakhoz van kötve s a melyhez a horogderék kapcsolva van.

Tökhal — *P. K. H. O.* — *Phoxinus lævis* Ag. Szamos, *Szatmár* körül. Faj szerint biztosabb név, mely a hal töksárga szinétől ered.

Tökösbárka — *Szeged* — l. Állóbárka.

Tökös horog — *általánosan* — a fenékhorognak ellentétje, a mennyiben a horgot a vízben bizonyos magasságban tartja. Az úsztató egy érett, üres tök.

Tök után veti a horgot — *Szolnok* — mikor a bejáró végét végkő helyett kabakhoz köti, tehát nem a fenéken halászik, l. Tököshorog.

Tölteni — *Bodrogköz* — a hálótűt, fonallal fölszerelni; l. Ráhányni, Meghányni.

Tömlöcz — *Erdővidék*, Olt mentén — a varsáknak az a része, a melyben a hal fogva van. Az olti nagy vesszővarsa tömlöczén ajtó van, melyen a halat kiszedik.

Tömlöczvarsa — *Erdővidék*, Olt mentén — fűzfavesszőből fonott haltartó.

Tömpe keszeg — *H. O.* — *Squalius dobula* Heck. Bódva mentén, *Komjátiban.*

Tő ponty, *Cyprinus carpio* L.*

Tő-potyka — *Sz. D.* — A mi potykánk, ellentétben a felhozott «jövevény potykával», l. ezt.

Tőr — *Keszthely* a régi czéhszabályban; a tőrt feljárni — vagyis végig vizsgálni, nem fogott-e halat.

Tőrész — *bihari Sárrét* — a letűnt pákász világban az, a ki a csíkászat mellett a ruczákat tőrrel (hurokkal) fogta; különben kezelhette a csapóhurkot is; l. azt.

Törni — *Csongrád* — a tilalmat, azaz: a tilosban megkezdeni a halászatot; l. Akadótörés.

Törő — *H. O.* — *Squalius dobula* L. *Nagy-Dobrony.*

TÖRPE TOK — *Szirmay Andr.* — Acipenser Güldenstædtii Brandt; ifjú.

TÖRZSÖK HAL — *P. K. Lota vulgaris* Cuv. *Szatmár.*

TÖVISHAL — *Acerina cernua* L. *Erdővidék*, Olt vize.

TRÁGLYA HÁLÓ — *Göcsej* — alkalmasint az ollóháló; nem láttam.

TSÁKLYA — *B. Szabó Dávid* — hajótolásra való szerszám; l. Körmösrúd.

TSEKÉLY — *Miskolczi Gáspár* — a patak, tó, tenger csekélye, szélvíz.

TSÖRGETEG — *B. Szabó Dávid* — l. Zubogó, Göbe.

TSUBOKLÓ — *B. Szabó Dávid* —; l. Bugyka.

TUCSAK — *Komárom* — egy halász a pőst nevezte igy; nyilván a «csutak» elferdítése.

TÜKÖR — *Budapest* — a kecsegehálónál az a két öreg szemű, vastagabb fonalból kötött háló, mely közé a tulajdonképeni háló jön; lásd: Inléhés és Regyina.

TÜKÖRSZEMŰ HÁLÓ — *Komárom* — a kocza- (kecze) hálón az islingből kötött öregszemű, külső és belső háló; l. Tükör.

TÜKRÖS PONTY — *P. K.* — *Cyprinus Carpio* L. csak foltosan és igen nagy pénzekkel borítva, a CUVIER és BLOCH Cyprinus *rex Cyprinorum*, és az AGGASIZ *Cyprinus carpio macrolepidotus* faja. *Duna* m.; l. Királyponty.

TURBÉKOLÓ FA és RÚD — *B. Szabó Dávid* — l. Bugyka.

TURBUKHÁLÓ — *Keszthely* — tükrös kerítő; hálótest szerkezete olyan, mint a kecsegehálóé. Evvel bekerítik a nádüstököt s a Buklóval belériasztják a halat.

TURBUKVAS — *Körös-Tarcsa* — vascsévék (csőszerű karikák), a melyek kivált a kecze inára súlyozókul tétetnek; itt csak a hosszú kecze divik.

TŰRE HÁNYNI — *Csongrád* — a fonalat, azaz: a hálótűt fonallal ellátni; a fonallal meghányt tű azután a «léhés.»

TURHA — *Bihar* — a mocsarakban az elrothadt növényekből keletkező iszap.

TÜSKÉSHAL — *Göcsej* — Acerina cernua L. itt hibásan vargahal is, mely utóbbi, mint a Tinca vulg. Cuv. népies neve, helyes.

TÜSKÉS PIKÓ, *Gasterosteus aculeatus* BL.*

TÜSKESUGARAK — radii spinosi.*

TŰZFÚJÓ — *Hegykő* — erős nádszálnak alsó része, kb. egy méter hosszú, a melylyel a tüzet fújják. A kunyhóban rendesen több tűzfújó van s a halászok többen fujdogálnak, hogy a tüzet lángra lobbantsák.

TŰZŐ FONAL, a kis majtényi rácsán az, a mely alá a kagylót bedugják.*

TŰZŐ SZIGONY az, a melynek *ágai* egymás között szemben állanak.*

TÚZSÉR — *Balaton*, őshalászat — nagyobb tégladarab, mely a gyékényes háló szárnyának felehosszát jelezve, az alínra van kötve.

TŰZSÉR — *Szeged* — erős vastű, az eladott halaknak összetűzésére, l. Ihany; Füzér.

TYISZÁGA — *H. O.* — *Abramis brama* L. Nagy-Enyed, oláh befolyásnak engedő Maros-halászok; a Mezőség oláhsága különben a Scardiniust nevezi Ptyiszágá-nak.

U, Ü

UDVAR — *Tápé, őshalászat* — a magy. vejszénél a víz ellenében fölállított rész; a *Fertőn* a kürtő kapuján belől eső rész.

USZÓLÁP — *Ecsedi láp* — az ingó lápról leszakadt, szabadon úszó darabok.

UDVAROS SZEMFOLT, az olyan kerek, sötétszínű színfolt, a melyet egy világosabb vesz körűl; emlékeztet a hold udvarára.*

UGRATÓ VERÉS, azok a nádfalazatok, a melyeket a Fertő halásza a Fertő vejsze kapuja elé alkalmaz, hogy a pontyot tévedésbe ejtse, «megharagítsa» s a vejsze feje felé ugrassa.*

UGRÓHÁLÓ — *Máramaros* — formája az ághegyhálóé, de kávája karvastagságú, hogy a reá álló halászt elbírja. Evvel a «vívó» halat, mikor tömegben van, leborítják s a halász a kávára hág, hogy a halat a hálóval a fenékhez szorítsa.

ÚJ HAL — *Kolozsvári szakácskönyv 1698* — egyértelmű a friss hallal.

UJHAL —. *Fáy*-féle kézirat — friss hal, ellenkezője a «szárazhal», vagyis szárított hal.

UJJAS SZÁK — *Duna* — három ágra és hosszú nyélre feszített, sűrű merítő háló, apró halak fogására; egészben hasonlít a *Billegháló*-hoz; l. azt.

UMBELLA — *Sió mentén* — latin eredetű; l. Ághegyháló.

USZADÉK FA — *Esztergom* — a mely vízzel beivódva, a víz fenekére száll. «Senkholz.»

USZADÉKOS FENÉK — *Esztergom* — a hol sok beivódott s igy a fenékre sülyedt fa — uszadékfa — hever.

USZÓ — *Miskolcz* — l. Pedző, Tutaj.

USZÓHOROG — *Baja* — l. Lábóhorog.

ÚSZÓKA — *Erdővidék,* Olt mentén — l. Tutaj, Pallóka; a horogra vonatkozik.

USZÓSUGARAK — radii.*

USZÓSZÁRNYAK — pinnæ.*

USZÓSZÁRNY — *Miskolczi Gáspár* — a melylyel a hal úszik.

ÚSZÓSZÁRNYAK — *Tóth Pál,* Bonnet fordításában — pinnæ.

ÜLÉSDESZKA — *Komárom* — evezőpad.

ÜLÉSFA — *Tihany* — a hajóban az ülésdeszka.

ÜLŐKE, a kullogó ülőhelye.*

ÜNHAL — *H. O.* — *Alburnus lucidus* HECK, Bódva mentén, *Komjáti*-ban.

ÜTNI — *Bódva* — a szigonynyal, azaz: a hal felé szúrni.

ÜZŐ RÚD — *Latorcza mentén* — l. Vezér.

V

VAAL — *Vág mentén* — «in Waag etiam piscari possunt cum tali instrumento, quod vulgariter *vaal* dicitur, quod uno pede videlicet duci potest» egy 1261-diki okiratból közli *Nagy Gyula* a M. Nyelvőr VII. köt. 416. lapján. Nyilván az ághegyháló, mely a Bodvánál szolgafára van támasztva, a Sió némely részén a halász a rúd végét a *lábával* támasztja meg, ott pedig, a hol a vízbe begázol, hogy mélyebb vizet érjen, a háló rúdját a *vállára* támasztja; innen a *vaal* és «quod uno *pede* videliccet duci potest.»

VADÁSZKESZEG — *T. Sz. Nátly* — *Szeged. Aspius rapax* L.

VADASZO HALO — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. század — Cassis, plaga, mint «a tohoz tartozo nevek» közt felhozva.

VAD SÜLLŐ — *H. O.* — *Lucioperca Volgensis* Cuv. *Körős-Tarcsa.*

VÁGÓ — *Keszthely* — l. Jegellő.

VÁGÓ CSIK, *Cobitis taenia* L.*

VÁGÓ DURBINCS *Acerina cernua* Lin.*

VÁGÓEVEDZŐ — *Körös mentén* — az az evező, a melyet gúzsba vagy szegbe akasztanak l. Dal.

VÁGÓEVEDZŐS — *Körös mentén* az a három legény, a ki a nagy — vágó — evezőt húzza.

VÁGÓHAL — *Földi* — *P. K.* — *Pelecus cultratus* L.; *Cobitis taenia* L. erdélyi részek. H. O.

VÁGÓ HAL — *Janua 1729* — Cobitis tænia L.

VÁGÓHAL — *Szirmay Andr.* — Pelecus cultratus L.

VAGO HAL — *Ujfalvi-Szikszai* XVI. sz. — cobites, acuto rostro Gesner, oxyrhynchus; nyilván a vágó csík.

VÁGÓHOROG — *Tápé* — két méternyi rúdra rávert, nagy, szakáshorog; a szigonynyal megvágott nagyobb hal kiemelésére való; ezenkívül vannak kisebb, kurtább nyelű vágóhorgok is, melyek arra valók, hogy azt a nagyobb halat, a melyet a hálóból a szákkal ki nem szedhetnek, evvel kihúzhassák.

VÁGÓ TOK, *Acipenser Güldenstädtii* Brdt.*

VÁGÓ TOK — *P. K.* — *Acipenser Güldenstädtii* Brdt. Eredet nincs.

VÁGÓVAS, a lápmetsző vágó része*

VÁGÓVÉG — *Szeged* — l. Belső Csapó.

VAJDA — *Kopácsi* — a ki a hálót kihányja.

VAKCSIK — *k.* — *Petromyzon fluviatilis* L.

VAK INGOLA, *Petromyzon fluviatilis* L.*

VAKSZEMCSONT — os temporale.*

VÁLASZTÓ — *Tata* — deszkából összerovott nagy, lapos vályú, mind két végén a fenékig érő nyilással. A kifogott halat ebbe döntik be s osztályozzák; l. Szinlelő.

VÁLLHÁM — *Csongrád* — l. Czibék; kivévén az ősbalatoni czibéket, mely más szerkezetű.

VÁNDOR ALÓZA, *Alosa vulgaris* TR.

VÁNDORHAL — *Tóth Pál,* Bonnet forditásában — mely sós és édes vízben elél s ezeket időszakonként fölcserélgeti.

VÁNDOR TANYA — *Duna mentén* — gyékénysátorral járó halászok tanyája, melyet majd itt, majd ott ütnek föl; l. Piszkés.

VÁPA — *Sz. Molnár Albert* — Lacuna alatt, vész értelmében; l. Vész. Miklosich szerint a szláv *vapa,* mi kétséges, mert tótúl

a mész *vapno*, a mészgödör *vapenica;* alkalmasint véletlen találkozás.

VARGA — *Keszthely* — l. Bötök.

VARGAHAL — *Janua 1729* — Tinca vulgaris.

VARGAHAL — *P. K.* — *Tinca vulgaris* CUV.

VÁRJA A HALAT — *Hegykő* — a kürtő, t. i. az egyik innen a másik onnan, azaz: a merre a kapuja nyílik.

VARJAHAL — *Marsilius* — l. Varjúhal, Vargahal.

VARJÚHAL — *Kriesch* — *Tinca vulgaris* CUV. Eredete nincs adva.

VARRNI — *Tihany* — a hálót, annyi mint kötni; a háló *varrásról* emlékszik a régi halászarticulus.

VARSA — *Duna, Tisza* — l. *Verse.* Miklosich szerint a szláv *vrša*, melynek etymologiája azonban szerintem nem a halászszerszám, mint inkább a domb vršok, vršik felé hajlik.

VARSA — Janua 1729.

VARSA — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — nassa, sagena; az utóbbi hibás, mert öregháló.

VARSACSÓVA, a csíkvarsa dugója.*

VARSAHÁLÓ — *Bódva mentén, Szendrőn* — egykávás, villásrúdon levő zsákháló, melyet gereblyemódra vetnek a vízbe, kivált bokros helyen; a halat a botlóval kergetik belé; néhol csak a part felé kaparásznak vele; innen kaparó stb.

VARSARÁMA — *Füle* — a pisztrángvarsa kávája, abroncsa, vagy hajtoványa.

VARSÁS — *Agárd* — varsával halászó halász.

VARSÁS BÁRKA, megkülönböztetésül a többiektől.*

VARSÁS KAS, megkülönböztetésül a többi kastól.*

VARSAKÖTŐTŰ, megkülönböztetésül a hálótűktől.*

VARSÁS LADIK, az a ladik, a melyen a varsáshalász a varsákat feljárja.*

VASAS-ÖRVÖSHÁLÓ, l. Téliszák.*

VARSATŰ — *Füle* — tűalakú peczek a pisztrángvarsa belsejében, a melyre a csalit, ú. m. gilisztát, csirkebelet, föltűzik.

VARSINTA — *H. O.* — *Acerina Schraitzer* CUV. L. — *Balaton;* az első példányt, mely minden kétséget eloszlatott, a tihanyi halászok fogták ki előttem; de *A. cernua* is.

VASASHÁLÓ — *Udvarhelymegye* vizei — rúdra alkalmazott kisebb marázsaháló, a pisztrángoknak a kövek alól való kifogdosására; l. Vezetőháló.

VASINTA — *H. O.* — l. *Varsinta.*

VASKÓ — *P. K.* — *H. O.* — *Acerina Schraitzer* CUV. és *cernua* L. *Zala-Tapolcza* és *Balalon.* Alkalmasint a kurta, *vaskos* alakról véve.

VÁSOTT — *Tihany* — vásott horog = elkopott, eltompult, szakavesztett.

VASAS ÍN — *Körös-Tarcsa* — az öreghálónál és a keczénél a súlyozott alín; azért vasas, mert ólom helyett vascsévéket is használnak.

VASAS SZÁK — *Bodrogköz* — négy kávás emelőháló, káváin vas súlyokkal, azonkívül pedzős feljáró őrrel és keresztőrrel; l. ezeket; l. Téliszák.

VASTAG NÁD — *sok helyen* — sűrű nád helyett.

VÁSZON KERÍTŐ — *Erdővidék*, Olt mentén — a kétközhálóhoz hasonló; parája, ónja vagy köve nincsen. Négy méter hosszú, 2 méter széles, mindkét végén rúd; a háló teste gyéren szövött vászon. Tavakban két ember közre fogja, élével bemeríti s vízszintesen kiemeli.

VÉG — *Szeged* — egy fenékhorog szerszám egésze: két, négy vég horgot vetettem ki vagy szedtem föl.

VÉGHOROG — l. Fenékhorog.

VÉGKŐ — *Balaton-Füred* — nagyobb kő, mely az eresztőháló két végét lehúzza; l. Nagykövellő, Őrkő.

VÉGSŐHAL — *H. O.* — *Chondrostoma nasus* L. *Bodrog mentén.*

VÉGSŐ SZÁRNY — XVII. századbeli szakácskönyv — a csukánál a hát és alsó sörényúszó.

VEICZ — Vejsze; Jerney szerint már 1268-ban: «Et in aquis ad clausuras piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur. — Sedecim loca piscatoria quæ vulgó *veyzhel* vocantur».

VEIZ — XI. század — «Et in aquis ad clausuras piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur»; l. Vejsze.

VEJCZ — *M. Akadémia nagy szótára* — helyesen a vejszével összehozva; hibásan a vész és vészléssel; l. Vész és Vészlés.

VEJÉSZ — *M. Ny. Sz.* — l. Vészlés.

Vejsze v. Vejsz — *általánosan* — nádfalakból készült, sulyokkal az iszapba bevert, tehát át nem helyezhető, a halak betévedésére számító készülékek ; l. Veiz, Vejcz, Vesz, Weiz, Wyz.

Vejszés ladik, az, a melyen a vejszés szerszámját feljárja.*

Vejzhel — xiv. század — «laqueus piscium, qui vulgo zege vel vejzhel vocatur», l. Vejsze, Vejszehely.

Vejszehely — *Kopácsi* — az a hely, a hol a vejszék állanak.

Vék — *Sepsi-Uzon* — téli halászáskor az a nagy lék, a melyen a farszákot vagy kalánhálót a jég alá dugják ; a Latorczánál egy a lékkel.

Vekelni — *Bodrogköz* — l. Lekelni, Jegelni, Jegellő, Fölelkelni, Vekelő.

Vekelő — *Tápé* — l. Lekelő és Jegellő.

Vella — *Balaton* — kétágú vas csáklya, melylyel a vezért tologatják, a kötelet vetik.

Vendég állkapocs — os intermaxillare.*

Vendégbordák — Costæ supernumerales.*

Verés — *Gárdony* — rövidebb, hosszabb nádfal az átjárókba leverve ; arra való, hogy a halat a varsába terelje.

Verés — *általánosan* — a karóval való megerősítés.

Véreskeszeg — *P. K. Kitaibel* nyomán, — szerinte *Cyprinus latus,* tehát *Abramis.* — Petényi mondja «quod esse non potest», mert szerinte az Abramisokon semmi sem emlékeztet vérre. Szerintem *Scardinius erythrophthalmus* Bon., melynek szeme és úszószárnya nagyon is «véres»; de lehet a Dévér-Keszeg ikrása is, mikor vérerezete duzzadt.

Veres szari keteg — *Marsilius* l. Vörösszárnyú keszeg. A szövegben «Veres szárnyú ketzégh».

Veresszárnyú jász — *Grossinger* — Leuciscus rutilus L.

Veresszárnyú keszeg — *P. K. Leuciscus rutilus* L. *Tolna. H. O. Komjáti.*

Veresszárnyú konczér *Leuciscus* L.*

Veresszárnyú konczér — *P. K. Leuciscus rutilus* L. *Balaton.*

Veresszem — *H. O.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Bódva, Szendrő.*

Veresszemű hal — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Székelyföld.*

Veresszemű keszeg — *H. O.* — *Scardinius erythrophalmus* Bon. *Bódva* mentén, *Komjátiban ; P. K. Tiszaföldvár.*

Veresszemű ponty — *Szirmay Andr.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon.

Vérkeszeg — *H. O.* — *Scardinius erythrophthalmus* Bon. *Tisza*; l. Véreskeszeg is.

Verődik — a hal seregbe vagy tömegbe.

Verse — *Velencze* — minden, a halak betévedésére számító, akár hálózatból, akár vesszőből font szerszám, mely bárhová áthelyezhető ; l. Varsa.

Verse baba — *Velencze* — bogra kötött nádüstök, a melyre a versék szárítás végett ráboríttatnak.

Verseg — *Börvely,* Kis-Majtény — l. Vörcsök.

Verseháló — *Karád* — l. Szárnyas varsa.

Versek — *Székelyföld* — Vörcsök.

Versekczérna — *Füle* — azok a madzagok, a melyek a verseket kifeszítik, s a melyek közül az egyikre a versetű van kötve.

Versetű — *Velencze* — hálókötő tű ; a székely versében az a fapeczek, a melyre a csalit rátűzik.

Versik — *Karád* — l. Vörcsök.

Vértek — (zománczszerű halpénzek) — squamæ ganoidæ.*

Vértesek — *Ganoidei*, mint alrend.*

Vértsorok köze, a tokféle halaknál a vértsorok közötti tér.

Vésett ajak — *Komárom* — Paducz éles szélű szájáról mondják, hogy más haltól megkülönböztessék ; igen jó leíró szó.

Vésett ajkú paducz, *Chondrostoma nasus* L.*

Vesles — *Calepinus* — Lacunar alatt ; nyilván vészlés ; de nem halászatra, hanem menyezetre magyarázva ; vesszővel, náddal vagy léczczel való kiszegezés, hogy a vakolat tapadjon ; l. Vészlés.

Vesz — Ujfalvi-Szikszai xvi. század — a szegye és rekesz társaságában excipula ; itt nyilván a vejsze feje, mely Komádi körül ma is «vesz».

Vesz — *Komádi* — l. Vejsze.

Vész — *Nagy-Bereg, Derczen* — a Szernye mocsár csikászó népe a láp nyilt, apró tükreit nevezi igy s ezekbe rakja kassait ;

felhasználja a természetest, a kisebbeket a lápvágó kaszával árok formára kivágja; az erdélyi Mezőségen a vejsze; egyáltalában a mocsarak kis, halászható tükrei.

VÉSZ — *B. Szabó Dávid* — a varsa, vörse, hálóval összehozva, hibás; de közel jár, a mikor a halastóval és tonyával is kapcsolatba hozza, mert tócsa = lacuna.

VÉSZ — *Miskolcz* — egészen hálóból való vejsze, fej helyett varsával.

VÉSZ — *Nagy-Dobrony* — nyilt víz a mocsárlápban, a hol halászni lehet; de a halászható erek is.

VÉSZ — Janua 1729 — nyilván a vejsze értelmében.

VÉSZHALÁSZ — *Nagy-Dobrony* — az őrös hálóval járó halász.

VÉSZHELY — *általánosan* — az a hely, hol a vejszék állanak; l. Vejszehely.

VÉSZHAL — *Acipenser Güldenstædtii* BRD. — lásd Halszűke és Szűkhal.

VÉSZKARÓ — *Miskolcz* — a vész falrészének tartókarói.

VÉSZLÉS — *T. Sz.* — *Bodrogköz* — l. Őrháló; a vészlés azonban fűzfavesszőből fonott sövény, mely az őrhálóval egyazon feladatot végzi.

VÉSZLÉS — M. Akad. N. Szótára — mint bodrogközi halász-mesterszó helyesen magyarázva. Igy a Tájszótárban is. Vesszőből való sövényzet, a melylyel a folyót elrekesztik, hogy a hal el ne menekülhessen; rendeltetése az őrhálóé.

VESSZŐBÁRKA — *Csongrád* — fűzvesszőből kötött, bigealakú haltartó; l. Rűtő.

VESSZŐVARSA — *Székelyföld* — l. Csukavarsa.

VETÉLŐALAKÚ — a hal teste; orsóalakú helyett, mely utóbbi kevésbbé találó, holott az elől-hátul hegybe végződő takácsvetélő igen jó hasonlat, mert még a legtöbb halat jellemző lapítás is megvan rajta.*

VÉTER — *Börvely* — hordóalakú kosár, melyben csíkot tartanak; a vétert természetesen vízbe sülyesztik.

VÉTERLEGÉNY — *Bodrogköz* — a jégalatti halászatnál; l. Vezeres.

VETŐ HALÁSZ, a pöndörös és rokolyás.*

VETŐ HALÁSZAT az, a mely a vető és rokolyahálóval dolgozik.*

VETŐHÁLÓ — *Sió mentén* — kerek háló; alsó inán ólom golyókkal; tartó kötele a háló belsejében szétágazik, hogy összehúzhassa. A vetés sajátságos testfordulás segítségével történik. L. Pendel, Pöndöly, Pöndör, Vető; a Balaton körül azonban az eresztőháló is.

VETZKENDÉS — *Miskolczi Gáspár* — viczkándozás.

VEYZHEL — XIII. század — a megyeri tóban az a hely, hol a vejszék fel voltak állítva; ott 16 «Vejzhele» volt a komáromi várispánnak.

VEZÉR — *Balaton* — a jég alatt való halászatnál az a rúd, a melyet lékről-lékre tologatnak s a melyhez a kihúzó kötél kötve van; l. Hajtólécz, Halászfa, Rohoncz, Rohony, Rohong stb.

VEZERES — *Balaton* — a jég alatt való halászatnál az, a ki a vezért (rudat) tolja; l. Vezér, Rúdhajtó, Rohonyos.

VEZÉRHAL — *H. O.* — *Aspius rapax* L. *Körös-Tarcsa*; «mert a legsebesebb hal, legelül jár».

VEZÉR HAL — *Szeged* — ívás idején a legelől járó hím (állítólag az).

VEZÉRRÚD l. Vezér.*

VEZETŐ — *Egyházas-Oláhfalú* — a tollashorgon a legfelsőbb két toll; legnagyobb s arra való, hogy a halász mindig tudhassa, hol és milyen mélyen jár a figyelmező illetőleg bekapó; nem biztos.

VEZETŐHÁLÓ — *Székely-Keresztúr* — l. Marázsaháló; ugyane háló a Gyilkostónál — Gyergyóban — marázsa néven divik; hosszú rúdon zászlószerűen kifeszíthető hármasháló; két tükör között léhés.

VICZELAPTÁROS — *Komárom* — nehéz húzásoknál segíti a tartó v. bejáró kötelet tartani.

VICZEMESTER — *Tápé* — l. Viczi és Viczelaptáros.

VICZEÜTÉS — *Komárom* — az öreghálón az ólom ráverését bizonyos számú ütéssel kell végezni; minden fölös ütés «viczeütés» s közös hálóállításkor egy itcze bor a büntetése.

VICZI — *Csongrád* — l. Fattyúlaptáros.

VICZKÁNDOZIK — *általánosan* — a hal, mikor megfogják.

VIGYÁZÓ MADZAG — *Miskolcz* — az örvöshálón

a feljáró őr; l. azt: a miskolczi örvösháló úgy a nagy-dobronyi is abban különböznek a Bodrog téliszákjától, hogy nincsen pedzőjük; a halász a vigyázó madzagot a mutatóujjára tekeri s így érzi meg, mikor a hal a keresztőrbe ütődik.

VIGYORBA ÁLL — *Balaton* — az öregháló zsákja, ha a két szárnyat egyenetlenül húzzák ki; nyilván a vigyorgástól, mely az arczot eltorzítja.

VILÁGLÓ — *Udvarhelymegye vizei* — az a fenyőforgácsból készült szövétnek, melynek világánál az éjjeli halászás foly. A székely «világlóval való halászásnak» mondja.

VILLAFA — *Latorcza mentén* — kettős hajtoványú, alapjában villás szerszám, a háló inának, illetőleg a kijáró köteleknek a víz fenekére való letartására, hogy a hal a háló alatt ki ne menekülhessen; l. Csiga.

VILLANT — a hal, mikor a víz szine alatt oldalra fordúl, hogy ezüstje megfénylik.

VILLÁSLÁNCZ — *Bodrogköz* — l. Czibék a balatoni őshalászat értelmében.

VILLÁS-LÁNCZOS LEGÉNY — *Bodrogköz* — l. Czibék, a balatoni őshalászat értelmében; t. i. az a legény, a ki a czibékkel dolgozik

VILLIKHÁLÓ — *Szeged, Tápé* — kanálalakú merítőháló, tőkés emelő részszel; ladikon haladva alkalmazzák: l. Billegháló.

VILLIKTŐKE — *Szentes,* körösi halászok — a szentesi villikháló derékfája, melybe a kánvák (kávák) járnak s mely emelő gyanánt is szolgál; l. Billegháló.

VILLING — *Komárom* — l. Villik, Billegháló.

VÍNI — *B. Szabó Dávid* — l. Ívni; «midőn kikeletkori tájban *vínak* halak».

VIRÁG — *Balaton Füred* — a hal szilványán látható fehér pontocskák; betegség.

VIRÁGZIK A TISZA — Tisza mentén — a kérész, Palingenia longicauda, rajzása juniusban; ez a vízben éli át álcza állapotát s kedves eledele a halnak.

VISZ — *Szeged* — l. Szaka; «a szigony viszja belétört».

VISSZÁJA — *Komárom* — a varsa vörcsöke s a horog szakája; egyebütt: a szigony szakája; Balaton Füreden a hal vendégállkapcsa, os intermaxillare.

VISZÁLÓ — *Szentes,* körösi halászok — a feje alatt horogba végződő nagyobb orsó, több fonalnak összesodrására való; a sodrás t. i. az egyes fonalak sodrása ellenében, tehát viszájára történik; l. Sirittő.

VISZJA — *Saród* — a kürtő kapuját alkotó két nádfal, tehát a «viszája», mint a horog vagy szigony szakája.

VITORLAFA — *B. Szabó Dávid* — l. Árbotz.

VITZEK — *B. Szabó Dávid* — állítólag halastó. Nem ismerem; alkalmasint egy a vaczokkal.

VÍVÁS — *Cal. Oec.* — halak vívása = ívás.

VÍVÓHELY — *sok helyen* — l. Ívóhely.

VIZA — *K.* — *Acipenser Huso* L. Galgóczinál (1622) megvan. Miklosich szerint a szláv *vyza*, szerintem nemzetközi, mint a kárász, huso, viza, Hausen stb.

VIZA — Ujfalvi-Szikszai XVI. sz. — huso, mario. Megvan az Orbis pictus 1708. kiadásában is.

VIZAFOGÓ — *sok helyen* ma már csak vízrészek neve; hajdan ott czége állott.

VIZAHAL — *P. K.* — *Acipenser Huso* L. már 1240-ben: «Husones pisces, qui ungarice vocantur *vizahal*».

VIZAHÓLYAG — *általánosan* — a halenyv anyaga.

VIZAHOROG — *alsó Duna* — hosszú kötelen vagy lánczon függő, élesre kifent kis vasmacskák.

VIZAIKRA — *Maros mentén* — a kaviár; l. Hajvár.

VÍZ ALÁ HALÁSZNI — *Körös-Tarcsa* — a vízen lefelé haladva, tehát nem ellenében hálózni; kivált a keczével.

VIZAHÁLÓ — *Duna* — szerkezet szerint öregháló; de erős islégből kötve; l. Pipola h.

VIZA TOK, *Acipenser Huso* L.*

VIZATOKOK — *Husones* — mint csoport.*

VÍZBEN JACZO HAL — Ujfalvi-Szikszai XVI sz. — congrus, conger. Ez tulajdonképen a tengeri angolna, Conger vulgaris CUV.; a görög γόγγρος = tengeri angolna régi tulajdonnévtől származik.

VÍZ DEREKA — *Keszthely* — az, a melyet a nád már nem ver fel, tehát síkvíz; a horog leküvelési helye.

VÍZ ELLENÉBEN — *általánosan* — a víz folyásával szemben haladva halászni.

VIZEN — *Balaton* — pld.: «a fokszabadi *vizen* halásztunk.»

Víz FENEKE — *általánosan* — a melyen a víz áll vagy folyik.

Vízfolyás — ide *veri* a halat — *Kuthy*.

Vízhányó szapoly, megkülönböztetésül az ivószapolytól.*

Vízi darázs — *H. O.* — *Acerina cernua* L. Bodrog mentén.

Vízihús — *Kuthy* — hal értelmében.

Vízi párducz — *Kuthy* — sőreg, *Acipenser stellatus* Pall.

Vízivirág — *Szeged* — egyáltalában minden szitakötőféle, mely álczakorát a vízben tölti s kifejlődve a vízből ki- és szárnyra kél; halak eledele.

Vízmerő — *Tihany* — l. Szapoly.

Víz szinén halászni — *sok helyen* — a kerítő halászatnál a hálót nem a partra kihozni, hanem a hajóba beszedni.

Vonni — *Miskolczi Gáspár* — horogra a húst vagy férget; l. Férgelni, Felhalazni.

Vonóháló — *Ipoly mentén* — l. Gyalom és Gyalogháló.

Vonókötél — *Bodrogköz* — l. Kijárókötél.

Vonyó — *Balaton* — egy hálócsapás belső területe; l. Tanya.

Vonyó — *Hegykő* — az evező nyelén a gúzstól eredő kopás; l. Kopás.

Vonyószeg — *Balaton*, tihanyi őshalászat — l. Koloncz.

Vörcsök — *Balaton* — a varsa szűk bejárója, a melyen a hal betéved.

Vörcsök-őr a rokolyahálón, közönségesen csak őr, vagy rákláb.*

Vörösszárnyú keszeg — Ujfalvi-Szikszai XVI. század — Orfus, tehát a mai Idus melanotus értelmében. Hátrább ismét «Veresszárnyú keszeg» = Rubellus, mi alatt a Leuciscus rutilust érthették.

Vörösszárnyú konczér — *P. K.* — *Leuciscus rutilus* L. *Balaton.* (A Sió torkolatánál és mentén következetesen vörös szárnyú Göndér *H. O.*)

Vörse — *Győr és B. Szabó Dávidnál* — l. Varsa.

W

Weiz — XIV. század — l. Vejsze.

Weyz — XIV. század — állítólag halastó Weyk helységnél; de nem egyéb mint vejsze valamely tóban; l. Vejsze.

Wizahal — 1230-ban — már «husones qui vocantur Wizahal». Wenzel I. 271.

Worsa — *Rómer Fl.* — már 1093-ban, «in arsis capti» (*Worsa* plena piscibus); l. Varsa.

Wysahal — *Marsilius* — l. Viza.

Wyz — XIV. század — «clausura piscium in aqua Saar, vulgo Wyz nuncupata»; l. Vejsze.

Z

Zavaros víz — *általánosan* — bármely okból földes részekkel elvegyült víz, mely kevésbbé vagy nem átlátszó. Rendesen halászatra legalkalmasabb.

Zákányos víz — *Bódva mentén* — könynyen felszálló üledékkel biró, könynyen zavarodó víz.

Zátonyos fenék — *általánosan* — a hol a víz folyása keresztben gátszerű emelkedéseket hordott fel.

Zeege — XIII. század — «cum clausura, Ticiæ, Zeege vocata», l. Czége.

Zegge — XV. század — l. Czége.

Zegye — XV. század — l. Czége.

Zerta keszeg — *Szirmay Andr.* — Abramis vimba L.

Zeyge — XIV. század — «clausura seu captura piscium vulgo Zeyge vocata»; l. Czége.

Zimolya — *Balaton*, tihanyi őshalászat — l. Kóta.

Zöldike — *Bielz A.* — *H. O. Tinca vulgaris* Cuv. *Erdélyi részek.* Kivált a folyóban élő világos, aranyoszöld szinű.

Zorouseurem — már 1277-ben — nyilván sáros örvény, halashely, tanya (piscatura).

Zsák, a tavakon használt gyalomháló zsákja, a melybe a hal belékerül.

Zsákfar — *Hegykő* — l. Szakgató.

Zsákháló — *Máramaros* — l. Kaparóháló.

Zsákkő — *Agárd* — l. Kátakő, Seggikő.

Zsemle — *Barbus Petényii* — Heck. *Erdővidé*, Olt vize.

Zsemlehal — *H. O.* — *Barbus Petényii* Heck. *Erdélyi részek.*

Zsemlénk — *Barbus Petényii* Heck. *Erdővidék*, Olt vize.

Zsidóhal — *H. O.* — *Barbus fluviatilis* Ag. Komárom; Szalay András 72 éves halászlegény bemondása s avval okolta, hogy

«nincsen köröszt a fejibe». Ez a halász ismerte a torokfogakat is.

ZSIDÓUTCZA — *Algyő* — a halak szárítására való karózatok; azért így, mert emlékeztetnek a zsidóság jelező fáira.

ZSINÓR — *Balaton-Füred* — horgász mondja: fogtam egy zsinór, két zsinór halat, azaz, a menynyi egy zsinórra (50—60 cm.), kopoltyújánál fogva felfűzve, reáfér.

ZSOMBÉK — *Gárdony* — kihalt nádüstöknek összeálló gyökérzete.

ZSÖMLEHAL — *H. O.* — *Barbus Petényii* HECK. *Székely-Keresztúr.*

ZUBBANTÓ — *Karád* — a jég alatt való halászatnál egy hosszú nyelű favilla, melylyel a nagy gazda a halakat a kátába beriasztja; l. Búfonó, Buffogató.

ZUBOGÓ — *Szádellő* — a pisztrángos patak kis vízesései a kimosott kallóval együtt.

ZURBOLÓ — *B. Szabó Dávid* — l. Bugyka.

ZURBOLÓ FA — *Bodrogköz* — dorong, a melylyel a halász a vizet csapdossa, a köveket, gyökereket megpiszkálja, hogy a halat a hálóba terelje.

ZUVATLÓ — *B. Szabó Dávid* — l. Bugyka.

IRODALOM.

A FONTOSABB IRODALMI FORRÁSOK KIMUTATÁSA.

(A *-gal jegyzett forrásokban magyar elemek is találhatók.)

AGASSIZ L. Histoire naturelle des poissons d'eau douce de l'Europe centrale. Neuchatel, 1839.

AMTLICHE BERICHTE über die internationale Fischerei-Ausstellung. Berlin, 1881.

ARTEDI, PETRI. Ichthyologia. Lugd. Batavorum, 1738.

BENECKE B. Dr. *Fische, Fischerei uud Fischzucht in Ost- und Westpreussen.* Königsberg 1881.

BENECKE, DALMER, BORNE. Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin 1886.*

BENECKE BERTHOLD Dr. Die Teichwirthschaft etc. Berlin, 1885.

BÉRCZY KÁROLY. Hazai és külföldi vadászrajzok. Pest, 1863, p. 86, a pákásznak sikerült rajza.*

BIELZ E. ALBERT. Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens etc. Hermannstadt, 1858.*

BLANCHÈRE H. de la. La pêche et les poissons. Nouveau dictionnaire général des pêches. Paris, 1868.

BLOCH E. M. Oekonomische Naturgeschichte der Fische Deutschlands. III. köt. Berlin, 1782—84.*

BORNE, MAX v. d. Taschenbuch der Angelfischerei Berlin. 1882.

BORNE MAX v. d. Die Fischzucht. Berlin 1885.

BREHM ALFRED. Thierleben etc. Zweite Aufl. VIII. Leipzig, 1879.

CALENDARIUM OECONOMICUM perpetuum. Az az Majorságrúl írt Lajstrom, mellybűl minden Major-Gazda hórúl-hóra egész esztendő által mit munkálodtasson a Majorság-körül megtudhattya. Többeknek hasznára ujonnan Ki-nyomattatott Harmadszor Győrött 1753.*

CALEPINUS, AMBROSIUS Dictionarium undecim linguarum stb. 1594.*

COMENIUS JOH. AMOS. Janua Linguæ Latinæ reserrata aurea; sive Seminarium Linguæ Latinæ et Scientiarum omnium, hoc est: Compendiosa Latinam (et quamlibet aliam) Linguam, una cum Scientiarum et Artium fundamentis, perdiscendi Methodus, sub Titulis centum, Periodis mille comprehensa, Et in Usum Scholarum Hungariæ juxta editionem postremam, accuratam et auctam in Hungaricam Lingvam translatam, per Stephanum Benjamin SZILÁGYI Scholæ Varadiensis Rectorem etc. Debreczini, per Paulum *Viski* anno 1729.

COMENIUS JOH. AMOS Orbis sensualium pictus trilinguis etc. A Látható Világ háromféle nyelven, az az minden derekasabb az világon lévő dolgocnak és ez életben való cselekedeteknec le-ábrázolása stb. stb. Norimbergæ 1708 (?).*

CUVIER G. et VALENCIENNES A. — Histoire naturelle des poissons. Paris, 1828—1849.

DAWKINS BOYD W. Cave Hunting. London, 1874.

DUMÉRIL A. Histoire Naturelle des poissons ou Ichthyologie générale. Paris 1865—1870.

EVANS JOHN. The ancient Bronze Implements Weapons and Ornaments of Great Britain, 1881.

FÁY-féle szakácskönyv, az írás modorából következtetve XVII. század. Czímlap és 6 oldal hiányzik. Nemzeti Muzeum könyvtára.*

FEJÉR GEORGIUS. Codex Diplomaticus Hungariæ ecclesiasticus ac civilis. Budæ. E nagyterjedelmű, kitűnő forrás e könyvben *Cod. Dipl.* rövidítésben van alkalmazva. A kivonatokat FEKETE ZSIGMOND készítette s fölhasználásra átengedte.

FÖLDI JÁNOS. Természeti história. A Linné systémája szerint. I. Tsomó : az állatok országa. Pozsony, 1801.*

FRIEDEL ERNST. Aus der Vorzeit der Fischerei. Berlin 1884.

GALGÓCZI ISTVÁN Szakácsi tudomán (?) szakácskönyv 1622-ből. Kézirat, Dr. Hampel Józsefné Pulszky Polyxena tulajdona. E kéziratban 30 magyar halfaj van megnevezve.*

GRABER VITUS. *Die aeusseren mechanischen Werkzeuge der Wirbelthiere;* Leipzig, Prag 1886. Használta többek között Pettigrew, Marey és Strasser munkáit — az utóbbit, mely a halakról szól, nem szerezhettem meg.

GROSS VICTOR. Les Protohelvétes etc. Berlin, 1883. (Lac de Bienne et Neuchatel).

GROSSINGER J. «Universa historia physica etc.» T. III. Posonii, 1794.*

GÜNTHER ALBERT. Catalogue of the fishes in the British Museum. Vol. VI. 1866.*

GÜNTHER ALB. Introduction to the Study of Fishes. Edinbourg. 1880.

GÜNTHER ALBERT. *Handbuch* der Ichthyologie, übersetzt von Dr. G. von HAYEK. Wien, 1886.

HECKEL JAKAB. Magyarország halainak rendszeres átnézete. Fordította CHYZER CORNÉL. M. orvosok és természetvizsgálók VIII. nagygyűlésének évkönyve 1847. Kiadatott 1863.* A fordítás a rendszeresen űzött nyelvrontás tekintetében ritkítja párját.

HECKEL JAC. UND KNER RUD. Die Süsswasserfische der oesterreichischen Monarchie etc. Leipzig, 1858.*

HERMAN OTTÓ. A Mezőség II. Az erdélyi muzeum-egylet évk. VI. 1872.*

HORROCKS JOHN. Die Kunst der Fliegenfischerei. Weimar 1874.

JEITTELES LUDW. HEINR. Prodromus Faunæ Vertebratorum Hungariæ superioris. Különlenyomat a «Verh. der k. k. zool.-bot. Gesellschaft in Wien.» Bd. XII. 1862, p. 245—314. (1—70.) Wien, 1862.*

KÁROLI JÁNOS Dr. A Duna Halóriásai.— Természetrajzi Füzetek, kiadja a M. N. Muzeum. I, kötet, 1877. — Ugyanaz. Umbra canina Mars, Póczhal. U. o. V. köt. 1882.*

KELLER DR. FERD. Die keltischen Pfahlbauten in den Schweizer Seen. Zürich, 1865, 1866.

KEMÉNY ZSIGMOND B. Szalardi János siralmas Magyar Kronikája 1853. p. 232 és 240 (pisztráng, galócza, kecsege és haltenyésztés, 1648).*

KENESSEY ALBERT. Halaink és haltenyésztésünk. Vitézféle pályamunka, kiadta a m. t. Akadémia. 1868. Használta Hunfalvyt: «A magyar birod. természeti viszonyainak leírása», Grossingert — és Mátyus Diætetikáját.*

KRESZNERICS T. Magyar Szótár, gyökérrenddel és deákozattal, stb. Buda 1831.*

KRIESCH JÁNOS. Halaink és haltenyésztésünk. Vitézféle koszorúzott pályamunka. Kiadta a m. t. Akadémia, 1868.*

KRIESCH JÁNOS. *Állattani utazásai.* 1870 és 1872. M. tud. Akadémia math. és term. tud közleményei X. köt, 1872.

— — Egy új halfaj. U. o.

KUTHY LAJOS Hazai rejtelmek, regény. Pest, 1846. XIII. «Pusztai halászat».

LEUNIS JOHANNES Dr. Synopsis der drei Naturreiche etc. I. Zoologie. III. Aufl. Hannover, 1883.

LINNÉ CAROLUS. Systema Naturæ. Ed. XII. Holmiæ, 1766.

MAGYAR LEVELES TÁR, kiadja a m. t. Akadémia, I. köt. 1861.*

MAGYAR NYELVŐR, a m. tud. Akadémia megbízásából szerkeszti és kiadja SZARVAS GÁBOR. Budapest. I—XV. köt.*

MAGYAR LÁSZLÓ Délafrikai utazásai I. köt. 1859, p. 298. — Bihéből említi a «gindá-t», mely hasonló a mi tapogatónkhoz s melylyel áradások után a sekély vizeken halásznak.*

MAGYAR TÁJSZÓTÁR, kiadta a Magyar Tudós Társaság; Buda, 1838.*

MAJLÁTH BÉLA oklevélgyűjteménye. KAZAI ALBERT levele, melyet MÁTYÁS király udvarából testvérbátyjához, Jánoshoz intézett, s a melyben a *pisztrángot* említi, 1462.*

Ménard René. La Vie privée des Anciens. Paris, 1882.

Miskolczi Gáspár. Egy jeles vadkert stb. stb. 1769. (Franzius Farkas könyvének magyar fordítása.)*

Mittheilungen der antiquar. Gesellschaft in Zürich. XII. H. 3. 1858. etc.

Mitterpacher Lud. Compendium Historiæ Naturalis etc. Budæ, 1799.*

Marsilius. Danubius Pannonico-Mysicus. Hagæ et Amstelodami, 1726.*

Mátyus István — Ó- és Uj-Diætetica stb. 3. darab, Pozsony, 1787.*

Mortillet M. de. Origine de la Navigation et de la Pêche. 1867.

Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Szerk. Dr. Károlyi Árpád és Dr. Szalay József. 1882.*

Nilsson Sven. The primitive Inhabitants of Scandinavia; translated by John Lubbock. London, 1868.

Orbán Balázs. A Székelyföld leírása I., II. és IV. kötet.

Petényi Salamon J. Magyarország édesvízi halai. Kézirat b. Nyáry Jenő gyűjteményéből. Herman Ottó tulajdona.*

Pettigrew Bell J. Dr. Die Ortsbewegung der Thiere etc. Leipzig, 1875.

Rau Charles. Prehistoric fishing in Europe and North America Washington 1884.

Reisinger Ioannes. «Specimen Ichthyologiæ sistens pisces aquarum dulcium Hungariæ». Budæ, 1830.*

Reliquiæ Aquitanicæ etc. by Ed. Lartet and Henry Christy. London, 1875.

Réső Ensel Sándor ifj. A vizahalászatról a XVI. században. Győri történelmi és régészeti Füzetek, Győr 1861. I. k. p. 351.*

Rómer Flóris. Egy pár szó a magyarországi Halásztról a középkorban. U. o. p. 357.*

Siebold, K. Th. E. v. Die Süsswasserfische von Mitteleuropa. Leipzig 1863.*

Szabó Dávid (Baróthi) Paraszti Majorság, mellyet Vanierből hat lábbal mérséklett magyar versbe foglalt stb. Pozsony, 1779 XV. Halas-tó.*

«Szakáts mesterségnek *könyvetskéje*». Mellyben külömbkülömbféle válogatott tzifra, jó, egésséges, hasznos, tiszta és szapora Étkeknek Megkészitése, Sütése és főzése mintegy Éléskamarában, röviden leirattatik és kinek kinek hasznára leábrázoltatik. Melly most megbővittetvén: I. Több szükséges és hasznos Étkek nemeinek készitésével; II. Az Gazdaasszonyoknak nagy Könnyebbségekre e kis formában kibotsáttatott. Kolozsváratt M. Tótfalusi Miklós által 1698».*

Szilády Áron. Középkori magyar költői maradványok I. 1877.

Szinnyey József. Adatok Révkomárom halászatához. Vasárnapi Ujság 1863, 14—15. szám.*

Szirmay Andr. Ign. Dissertatio inauguralis medico-zoologica sistens Pisces Aquarum Hungariæ etc. Vindobonæ, 1840.*

Thaly Kálmán, A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczy Ferencz udvarában. Történeti tár, 1882, p. 555 (öreg tok, kecsege), p. 568 (viza), 1706—1708.*

Ujfalvi Emericus Sz. A. Nomenclatura seu Dictionarium latino-ungaricum clarissimi viri D. Basilii Fabricii Szikzovii. Editio prioribus limatior et multo auctior, cum Jndice duplici, opera E. A. Sz. Ujfalvi. Debrecini, Typis Pauli Rhedæ Lipsiensis 1619. Ez a forrás a XVI. századból való mert Szikszai 1586-ban halt meg, Ujfalvi az új kiadást 1597-ben rendezte. Unicum a debreczeni Collegium könyvtárában.*

Walton Izaak. «The compleat angler». 1653.

Walton I. and Cotton Ch. «The complete angler». Ed. 1865. Londom.

Ezeken kivül használtam a jobb szótárakat s a legújabb állattani tan- és kézikönyveket, a magyar Nemzeti Muzeum, az enyedi ref. Collegium és a berlini Muzeum gyűjteményeit.

BETÜRENDES TÁRGYMUTATÓ.

C

D

L

P